

รายงานการวิจัย

ตำรายาในศิลาจารึกวัดโพธิ์: สังคายนารวบรวม
และอธิบายความหมาย

**Thai Medicinal Recipes on Wat Pho's Stone Inscriptions:
Renovation, Compilation and Explanation**

รศ.ภก.ดร.นิจศิริ เรืองรังษี

วิทยาลัยวิทยาศาสตร์สาธารณสุข จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ภาควิชาเภสัชเวชและเภสัชพฤกษศาสตร์ คณะเภสัชศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

นางสาวชนิดา พลานุเวช

วิทยาลัยวิทยาศาสตร์สาธารณสุข จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

นางสาวพิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวังเจริญ

กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ

นายสุชาญ ชูสุวรรณ

มูลนิธิการแพทย์แผนไทยพัฒนา กระทรวงสาธารณสุข

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากเงินงบประมาณแผ่นดิน
ประจำปีงบประมาณ 2553

รายงานการวิจัย

ตำรายาในศิลาจารึกวัดโพธิ์: สังคายนารวบรวม
และอธิบายความหมาย

**Thai Medicinal Recipes on Wat Pho's Stone Inscriptions:
Renovation, Compilation and Explanation**

รศ.ภก.ดร.นิจศิริ เรืองรังษี

วิทยาลัยวิทยาศาสตร์สาธารณสุข จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ภาควิชาเภสัชเวชและเภสัชพฤกษศาสตร์ คณะเภสัชศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

นางสาวชนิดา พลานุเวช

วิทยาลัยวิทยาศาสตร์สาธารณสุข จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

นางสาวพิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวังเจริญ

กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ

นายสุชาญ ชูสุวรรณ

มูลนิธิการแพทย์แผนไทยพัฒนา กระทรวงสาธารณสุข

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากเงินงบประมาณแผ่นดิน
ประจำปีงบประมาณ 2553

กิตติกรรมประกาศ

พระราชเวที

สำนักงานวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก

เงินอุดหนุนทั่วไปจากรัฐบาล

ประจำปีงบประมาณ 2553

ตำรายาในศิลาจารึกวัดโพธิ์: สังกายนา รวบรวม และอธิบายความหมาย

(Thai Medicinal Recipes on Wat Pho's Stone Inscriptions: Renovation, Compilation and Explanation)

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยประจำปี 2553 จำนวนเงิน 526,000.- บาท

คณะผู้วิจัย: รศ.ภก.ดร.นิจศิริ เรืองรังษี^{1,2} นางสาวชนิดา พลาณูเวช¹ นางสาวพิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวังเจริญ¹ และ นายสุชาญ ชูสุวรรณ⁴

บทคัดย่อ

จำแนกชนิดของสมุนไพรในตำรายาจากศิลาจารึกวัดโพธิ์หรือวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม พบว่าสามารถระบุชนิดของสมุนไพรประเภทพืชวัตถุได้จำนวน 538 ชนิด พร้อมทั้งระบุชื่อวิทยาศาสตร์ สัตว์วัตถุจำนวน 50 ชนิด และ ธาตุวัตถุจำนวน 45 ชนิด ได้จัดทำข้อมูลลักษณะทั่วไปและสรรพคุณทางยาของสมุนไพรพร้อมทั้งมีภาพประกอบเพื่อการอ้างอิง

ABSTRACT

Thai medicinal recipes on marble stone inscriptions at medical pavilion of Wat Pho or Phra Chetupon Wimolmangkhalararam temple were investigated and the herbal medicines were listed according to plant, animal and mineral-based medicines. There are 538 plant species with scientific name affordably, 50 animal species and 45 mineral-based medicines. The description and traditional medicinal uses of these herbal medicines as well as their photographs are accomplished to be as references.

¹วิทยาลัยวิทยาศาสตร์สาธารณสุข จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โทร. 0 2218 8158

²ภาควิชาเภสัชเวทและเภสัชพฤกษศาสตร์ คณะเภสัชศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

³กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ

⁴มูลนิธิการแพทย์แผนไทยพัฒนา กระทรวงสาธารณสุข

คำสำคัญ: ตำรายาไทย ศิลาจารึกวัดโพธิ์ สังกายนา พืชสมุนไพร ชื่อวิทยาศาสตร์

Keywords: Thai medical recipes, Wat Pho's stone inscriptions, renovation, medicinal plant, scientific name,

สารบัญเรื่อง

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ii
บทคัดย่อ	iii
คำสำคัญ	iii
บทนำ	vii
ระเบียบวิธีดำเนินการวิจัย	ix
เอกสารอ้างอิง	ix
ผลการวิจัย	
ตำราชาติลาจารึกในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม	1
สมุนไพรในตำราชาติลาจารึกในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม	109

บทนำ

วัด โภธิ์เปรียบเป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกของไทย เป็นที่ชุมนุมนักปราชญ์ แลกเปลี่ยนความรู้มาตั้งแต่ครั้งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3) โปรดเกล้าฯ ให้มีการรวบรวมองค์ความรู้สรรพวิทยาการต่างๆจากปราชญ์ของไทย ทั้งคำราชาโบราณ ภาษิตัดคน และการนวดแผนโบราณ เป็นต้น นำมาจารึกในหลักศิลาไว้ที่วัดนี้ จวบจนปัจจุบัน ศิลาจารึกวัด โภธิ์ได้รับการประกาศยกย่องเป็นเอกสารมรดกความทรงจำของโลกส่วนภูมิภาค จากคณะกรรมการองค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) หรือ ยูเนสโก (UNESCO)

จารึกคำราชาวัด โภธิ์เป็นการรวบรวมคำราชาจากทั่วประเทศทั้งคำราหลวงและคำราชาของแต่ละท้องถิ่น จึงมีความหลากหลายทั้งสมุนไพรมะพร้าวที่ใช้ ภาษาและกลวิธีการเขียน ประกอบกับเป็นภาษาในยุคสมัยซึ่งล่วงผ่านกว่าร้อยปี คำบางคำก็ไม่ใช่ที่เข้าใจแล้วว่าหมายถึงสิ่งใด จำเป็นต้องรีบดำเนินการตรวจสอบและชำระ เพื่อมิให้หมดสูญไป เพราะหาผู้รู้ที่จะเข้าใจและอธิบายไม่ได้แล้ว ในส่วนของสมุนไพรมะพร้าวที่เป็นเครื่องยานั้น โดยเฉพาะพืชสมุนไพรมะพร้าวที่มีปัญหาเรื่อง ชื่อพ้องกันคนละต้น ต้นเดียวกันมีหลายชื่อ นอกจากนี้ก็มีการเปลี่ยนชื่อตั้งชื่อใหม่ขึ้นเรียกแทน ประกอบกับป่าไม้และพรรณพืชลดน้อยลงมาก สมุนไพรมะพร้าวหลายชนิดในคำราชาไม่เป็นที่รู้จัก หรืออาจไม่มีหลงเหลืออยู่ ในส่วนของชื่อ โรค ชื่ออาการแสดง คำเรียกก็แตกต่างกันไปในแต่ละท้องที่ และส่วนใหญ่ในปัจจุบันมิได้ใช้คำนั้นแล้ว ทำให้ผู้อ่านคำราชาไม่สามารถเข้าใจได้

คำราชาในศิลาจารึกวัด โภธิ์เป็นภูมิปัญญาของชาติควรแก่การอนุรักษ์ขณะเดียวกันองค์ความรู้ของคำราชาที่ควรที่จะเผยแพร่ให้ประจักษ์ การนำจารึกคำราชาวัด โภธิ์มาชำระเพื่อจัดพิมพ์ใหม่โดยมีการจำแนกสมุนไพรมะพร้าวให้ชัดเจนว่าเป็นชนิดใด พร้อมระบุชื่อวิทยาศาสตร์กำกับ และมีภาพถ่ายประกอบเพื่อใช้อ้างอิงได้ เป็นการสังคายนาคำราชาเพื่อให้เกิดความชัดเจน เข้าใจได้ อธิบายได้ สามารถรวบรวมพิมพ์เผยแพร่เป็นการสืบทอดภูมิปัญญาไทยและนำไปสู่การต่อยอดองค์ความรู้ทางแพทย์แผนไทยต่อไป

การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การแพทย์แผนไทยมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์แสดงให้เห็นตั้งแต่ยุคก่อนสุโขทัย ในดินแดนส่วนที่ขอมเคยเรืองอำนาจมีการสร้างศาสนสถานและอโรคยศาลา (โรงพยาบาล) กระจายอยู่ตามแนวทางกว่า 100 แห่ง ทางโบราณคดีขุดค้นพบหินบดยาในสมัยทวารวดี และในสมัยสุโขทัยมีส่วนสมุนไพรมะพร้าวเขาสรรพยา (เขาหลวงในปัจจุบัน) ในสมัยกรุงศรีอยุธยามีการจารึกคำรับยาบนใบลาน สมุดข่อย และมีการรวบรวมเป็นคำราชา “คำราโอสถพระนารายณ์” ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช¹

เมื่อกรุงศรีอยุธยาถูกเผา คำรับคำราชาต่างๆสูญหายไปมาก ในสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้ทรงปฏิสังขรณ์ “วัดโพธาราม” หรือ “วัดโภธิ์” ซึ่งเป็นวัดเก่าตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ยกขึ้นเป็นพระอารามหลวงชั้นเอก และเปลี่ยนชื่อเป็น “วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาวาส” (ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 4 ทรงเปลี่ยนทำขานามวัดเป็น “วัดพระเชตุพน

วิมลมังคลาราม”)^{1,2} ทรงให้ “ชุดสระน้ำปลูกพรรณไม้ทำศาลารายห้าห้องเจ็ดห้องเก้าห้องแปดสิบเจ็ดศาลา เขียนเรื่องพระชาลูกห้าร้อยห้าสิบพระชาติทั้งตำรายาแลฤาษีคัดคนไว้เป็นทานทำกำแพงแก้วล้อมรอบนอก”³ มีการจัดตั้งโรงหมอและโรงพระโอสถขึ้นด้วย⁴ ในสมัยรัชการที่ 2 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงให้กรมหมอสืบเสาะรวบรวมตำรายาและลักษณะโรคจากพระราชคณะข้าราชการ ตลอดจนราษฎร ทรงให้หมอหลวงคัดเลือกตำรายาแล้วจดเป็นตำราหลวง ทรงตรากฎหมายชื่อ “กฎหมายพนักงานพระโอสถถวาย”⁵ ในสมัยรัชกาลที่ 3 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ ครั้งใหญ่ เริ่มตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2375 “ให้เป็นแหล่งเล่าเรียนความรู้ของมหาชนไม่เลือกชั้นบรรดาศักดิ์”⁶ ทรงพระราชดำริเห็นว่า “ทุกวันนี้คัมภีร์แพทย์ต่างๆที่มีอยู่ขาดตกบกพร่องเสื่อมสูญไป มิได้เป็นเรื่องต้นเรื่องปลายอนึ่งเล่า แพทย์ผู้เฒ่าที่ชำนาญในลักษณะโรคแลสรรพคุณแห่งยานั้นก็มีน้อยลง ภายหลังยากที่ลูกบุตรจกเล่าเรียนให้ชัดเจนได้ แล้วทรงพระมหากรุณาจะให้เป็นที่หานุหิตประ โยชน์ แก่สมณชีพราหมณ์ อาณาประชาราษฎร์ในขอบขัณฑสีมาสืบไป จึงมีพระบรมราชโองการมาณพระบัณฑูรสรสีหนาท ดำรัสสั่งพระยาบันราราชแพทยา ให้เป็นผู้สืบเสาะแสวงหาตำรายาและตำราลักษณะโรคทั้งปวง ตามพระราชคณะและข้าราชการ ตลอดจนราษฎร ผู้ใดมีตำรายาดีขอให้จดสรรพคุณยานั้นๆมาถวาย เพื่อจะได้ตรวจสอบและจดลงเป็นตำราไว้ ครั้งนั้นมีผู้นำตำรายาตำราสมุฏฐานและวิธีบำบัดโรคซึ่งเคยใช้เคยเห็นคุณมาถวายตามพระราชประสงค์เป็นอันมาก จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จารึกลงในแผ่นศิลาประดับไว้ในที่ต่างๆ” ศาสตร์ที่จารึกไว้มีการบริหารร่างกาย (ฤาษีคัดคน) เวชศาสตร์ เกศศาสตร์ หัตถศาสตร์ (แผนหมอนวด) และได้เป็นประโยชน์แก่ผู้สนใจในการศึกษามาแต่บัดนั้น⁷

ในปี พ.ศ. 2505 คณะกรรมการ โรงเรียนแพทย์แผนโบราณ (วัดโพธิ์) ได้จัดพิมพ์หนังสือ “ตำรายาศิลาจารึกในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์) พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จารึกไว้เมื่อ พ.ศ.2375 ฉบับสมบูรณ์” เพื่อให้สะดวกต่อการศึกษา⁸ ในปี พ.ศ. 2537 โครงการประสานงานพัฒนาเครือข่ายสมุนไพร (ปพส.) เห็นว่าหนังสือตำรายาดังกล่าวที่มีเหลืออยู่ก็ชำรุด จึงขออนุญาตนำต้นฉบับมาจัดพิมพ์ใหม่ 1,000 เล่ม เพื่อเผยแพร่สู่ห้องสมุดในมหาวิทยาลัย วิทยาลัยต่างๆ และนักวิชาการผู้สนใจศึกษาวิจัยสมุนไพร ได้มีใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานสำคัญ⁹

ในปี พ.ศ. 2551 จารึกวัดโพธิ์ได้รับการขึ้นทะเบียนรับรองเป็นเอกสารมรดกความทรงจำของโลกในส่วนภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก จากองค์การศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือองค์การยูเนสโก (UNESCO) และวัดพระเชตุพนฯได้รับมอบประกาศนียบัตรมรดกความทรงจำแห่งโลก ในวันที่ 31 มีนาคม 2551 มรดกความทรงจำแห่งโลก (Memory of the World) เป็นมรดกเอกสารที่บันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร (Documentary Heritage) ในรูปแบบหนังสือ สิ่งตีพิมพ์ รูปภาพ ฟิล์ม สื่ออิเล็กทรอนิกส์ ที่ต้องมีคุณค่ามากในระดับโลก สมควรพิทักษ์รักษาไว้ไม่ให้สูญสลาย เพื่อให้โลกได้ศึกษา ซึ่งแสดงให้เห็นวิวัฒนาการของความคิด การค้นพบ และผลงานของสังคมมนุษย์ ที่เป็นมรดกตกทอดจากสังคมในอดีตให้แก่สังคมปัจจุบัน เพื่อสืบสานต่อไปในอนาคต

เอกสารอ้างอิง

1. วิชัย โชควิวัฒน์. 2545. การปฏิรูประบบบริการสุขภาพครั้งสำคัญในสังคมไทย ระหว่างปี พ.ศ. 2431-2543. ใน พรมแดนความรู้ประวัติศาสตร์การแพทย์และสาธารณสุขไทย. (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ และ ชาติชาย มุกสง - บรรณาธิการ). จัดพิมพ์โดย แผนงานวิจัยสังคมและสุขภาพ สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข (สวรส.) หน้า 52-103.
2. วุฒิ วุฒิธรรมเวช. 2550. ประวัติการแพทย์แผนโบราณของไทย. ใน คัมภีร์เภสัชรัตนโกสินทร์. (วุฒิวุฒิธรรมเวช). บริษัท ศิลป์สยามบรรจุกภัณฑ์และการพิมพ์ จำกัด. หน้า 68-69.
3. จารึกเรื่องทรงสร้างวัดพระเชตุพน ครั้งรัชกาลที่ 1. จารึกติดไว้ที่ผนังด้านในพระวิหารทิศพระพุทธรูปโลกนาถमुखหลัง. <http://www.watpho.com/th/data/stone01.php?MenuID=4&SubMenuID=1> สืบค้นเมื่อ 13 ตุลาคม 2551.
4. โรงเรียนแพทย์แผนโบราณ. 2505. ตำรายาศิลาจารึกในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์) พระนคร พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้จารึกไว้เมื่อ พ.ศ.2375 ฉบับสมบูรณ์ โรงเรียนแพทย์แผนโบราณ.
5. โครงการประสานงานพัฒนาเครือข่ายสมุนไพร. 2537. ตำรายาศิลาจารึกในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์) พระนคร พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้จารึกไว้เมื่อ พ.ศ. 2375 ฉบับสมบูรณ์.

ระเบียบวิธีดำเนินการวิจัย

- วิเคราะห์ความถูกต้องสมบูรณ์ของตำรายา
 - o คัดลอกตำรายาจากศิลาจารึกในวัดโพธิ์
 - o รวบรวมตำรายาวัดโพธิ์ที่ได้มีการจัดพิมพ์ขึ้นในวาระต่างๆ
 - o ศึกษาตำรายาที่มีบันทึกในสมุดข่อย ใบลาน ในยุคสมัยที่จัดทำจารึกวัดโพธิ์
 - o ชำระตำรายาให้ถูกต้องสมบูรณ์เท่าที่สามารถ โดยเทียบจากหลักฐานอ้างอิงดังกล่าวข้างต้น
- วิเคราะห์สมุนไพรพืชวัตถุในตำรายา
 - o รวบรวมรายชื่อสมุนไพรพืชวัตถุในตำรายา ระบุนชื่อวิทยาศาสตร์และวงศ์ โดยใช้หลักการของพฤกษานุกรมวิธาน (Plant taxonomy) ซึ่งพิสูจน์เอกลักษณ์โดยใช้รูปวิธาน (Key for identification) เพื่อความถูกต้องแม่นยำ
 - o จัดประชุมเพื่อวิเคราะห์และตีความหมายของชื่อสมุนไพร
 - o ถ่ายภาพประกอบของสมุนไพรในตำรายา เพื่อใช้อ้างอิง
 - o จัดทำต้นฉบับหนังสือสมุนไพรในตำรายาวัดโพธิ์

ผลการวิจัย

ตำรายาศิลาจารึกในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

สารบัญ
ตำรายาวัตโพธิ์

เรื่อง	หน้า
ภาคทฤษฎี	๑
โครงการแม่เชื้อ สำหรับปิดพิษเดียวแสงแม่เชื้อและกุมาร ๓ วัน	๑
โครงการแม่เชื้อ สำหรับปิดพิษเดียวแสงลำของหนู	๒
ว่าด้วยลักษณะโรคแม่เชื้อ	๔
โรคแม่เชื้อประจำกุมาร วันอาทิตย์	๔
- - วันจันทร์	๔
- - วันอังคาร	๕
- - วันพุธ	๕
- - วันพฤหัสบดี	๖
- - วันศุกร์	๖
- - วันเสาร์	๖
ว่าด้วยลักษณะลำของหนู	๖
ลำของหนูอันเกิด ในเดือน ๕	๖
- - ในเดือน ๖	๗
- - ในเดือน ๗	๗
- - ในเดือน ๘	๗
- - ในเดือน ๙	๗
- - ในเดือน ๑๐	๘
- - ในเดือน ๑๑	๘
- - ในเดือน ๑๒	๘
- - ในเดือน ๑	๑๐
- - ในเดือน ๒	๑๐
- - ในเดือน ๓	๑๐
- - ในเดือน ๔	๑๐
ว่าด้วยลักษณะกำเนิดทาง ๗ วัน	๑๐
กำเนิดทางวันอาทิตย์	๑๑
กำเนิดทางวันจันทร์	๑๑
กำเนิดทางวันอังคาร	๑๒
กำเนิดทางวันพุธ	๑๒
กำเนิดทางวันพฤหัสบดี	๑๓
กำเนิดทางวันศุกร์	๑๓
กำเนิดทางวันเสาร์	๑๔

ว่าด้วยลักษณะตานขวาง	๑๕
ตานขวาง คำรบ ๑	๑๕
ตานขวาง คำรบ ๒	๑๕
ตานขวาง คำรบ ๓	๑๖
ตานขวาง คำรบ ๔	๑๖
ตานขวาง คำรบ ๕	๑๗
ตานขวาง คำรบ ๖	๑๗
ตานขวาง คำรบ ๗	๑๗
ว่าด้วยเด็กบังเกิดโรคเนื่องด้วยดับพิการ	๑๙
ว่าด้วยลักษณะสมุฏฐาน ๔ ประการ	๑๙
เสมหสมุฏฐาน	๑๙
ปิตตสมุฏฐาน	๑๙
วาตสมุฏฐาน	๒๐
สันนิปาตสมุฏฐาน	๒๐
ว่าด้วยลักษณะวิเศษสมุฏฐาน ๔ ประการ	๒๑
เคโรสมุฏฐาน	๒๑
ปัทมสมุฏฐาน	๒๑
วาโยสมุฏฐาน	๒๓
จาโปสมุฏฐาน	๒๓
ว่าด้วยลักษณะฤดู	๒๔
คิมห์ฤดู เดือน ๕-๖-๗-๘	๒๔
วสันตฤดู เดือน ๙-๑๐	๒๔
สรทฤดู เดือน ๑๑-๑๒	๒๕
เหมันตฤดู เดือน ๑-๒	๒๕
สิสิรฤดู เดือน ๓-๔	๒๕
ว่าด้วยลักษณะไข้วิปริตปฐมเหตุ ๑๔ จำพวก	๒๖
ไข่ออกดำ	๒๖
ไข่ออกแดง	๒๖
ไข่ออกเขียว	๒๗
ไข่มะเร็งทุม	๒๗
ไข้สังกาศย์พระอินทร์	๒๗
ไข้กระดานหิน	๒๙
ไข่มหาณม	๓๐
ไข่มงษ์ระทศ	๓๑
ไข้รากสาดตายฟ้าฟาด	๓๑
ไข้โพเดือนหน้า	๓๑

ใช้ละอองไฟฟ้า	๓๒
ใช้ข้าวใหม่เหนียว	๓๒
ใช้มหรณาลัย	๓๓
ใช้ห้องปานแดง	๓๓
ว่าด้วยลักษณะภาพโรค	๓๔
ว่าด้วยลักษณะสันนิบาต	๓๔
สันนิบาตกะคิดศีรษะด้าน	๓๕
สันนิบาตทุวิธไทย	๓๕
สันนิบาตเจดียงอากาศ	๓๖
สันนิบาตเจดียงพระสมุท	๓๖
สันนิบาตเกิดเพื่อเสมหมูลฐาน	๓๗
สันนิบาตเกิดเพื่อวาศมูลฐาน	๓๗
สันนิบาตเกิดเพื่อโลหิตมูลฐาน	๓๘
ว่าด้วยลักษณะเบญจกาฬสันนิบาต	๓๘
อภิฆาตสันนิบาต	๓๙
อภิการากัยสันนิบาต	๓๙
อภิสังคสันนิบาต	๓๙
วิสมสันนิบาต	๔๐
ว่าด้วยสันนิบาตเกิดเพื่อมีตมูลฐาน ๕ ประการ	๔๐
สันนิบาตเกิดเพื่อติรม	๔๑
สันนิบาตเกิดเพื่อตีฬง	๔๑
สันนิบาตเกิดเพื่อตีสิน	๔๒
สันนิบาตเกิดเพื่อตีรัว	๔๓
ว่าด้วยลักษณะอภิญญาตธาตุวิการ	๔๓
ปิกวีธาตุ	๔๓
อาปรัธาตุ	๔๔
เศโรธาตุ	๔๔
วาโยธาตุ	๔๕
ว่าด้วยลักษณะอสุรินทัญญาตธาตุ	๔๕
ลมาธาตุ	๔๕
วิสมธาตุ	๔๕
ภคิกธาตุ	๔๖
มันธาตุ	๔๗
ว่าด้วยลักษณะปกติโลหิต ๕ ประการ	๔๗
โลหิตเกิดแต่ดวงหทัย	๔๗
โลหิตเกิดแต่ดี	๔๘

โลหิตเกิดแต่ผิวหนัง	๔๘
โลหิตเกิดแต่เส้นเอ็น	๔๙
โลหิตเกิดแต่ข้อกระดูก	๔๙
ว่าด้วยลักษณะโลหิตทุวิธไทย ๕ ประการ	๕๐
โลหิตระดูข้าง	๕๐
โลหิตคลออุบุตร	๕๐
โลหิตตั้งพร้อมาต	๕๑
โลหิตเมา	๕๑
โลหิตคกหมกข้าว	๕๓
ว่าด้วยลักษณะโลหิตอันเกิดในกองสมมูลฐาน ๔	๕๔
โลหิตเกิดแต่กองเสมหมูลฐาน	๕๔
โลหิตเกิดแต่กองวาศมูลฐาน	๕๔
โลหิตเกิดแต่สันนิบาตมูลฐาน	๕๕
ว่าด้วยลักษณะวิเสลโลหิต	๕๕
วิเสลโลหิต คำรบ ๑	๕๗
วิเสลโลหิต คำรบ ๒	๕๗
วิเสลโลหิต คำรบ ๓	๕๘
วิเสลโลหิต คำรบ ๔	๕๕
ว่าด้วยลักษณะทุลาเวลา ๑๒	๕๘
น้ำบิลสวา ๔ ประการ	๕๘
มุตกิล ๕ ประการ	๕๘
ว่าด้วยลักษณะประเพณี ๒๐	๕๙
อุปฐม คำรบ ๑	๕๙
อุปฐม คำรบ ๒	๖๐
อุปฐม คำรบ ๓	๖๐
อุปฐม คำรบ ๔	๖๑
องคสูตร คำรบ ๑	๖๑
องคสูตร คำรบ ๒	๖๒
องคสูตร คำรบ ๓	๖๒
องคสูตร คำรบ ๔	๖๓
ข้าว ๔ ประการ	๖๔
สันทมาตเกิดเพื่อโลหิต	๖๔
สันทมาตเกิดเพื่อกาฬ	๖๕
สันทมาตเกิดเพื่อปิตตะ	๖๖
สันทมาตเกิดเพื่อภคก่อนหนึ่ง	๖๖

ว่าด้วยลักษณะอดีตลาพรรค	๖๗
อมุราตอติสาร	๖๗
ปณัณณราตอติสาร	๖๗
รัทธราตอติสาร	๖๘
มุคทายราตอติสาร	๖๗
กาลราตอติสาร	๖๙
เสนหอนิณ	๗๐
ปิตตอนิณ	๗๐
วาคอนิณ	๗๑
สันนิปาตอนิณ	๗๒
ปิกวาราคอติสาร	๗๒
อุทรวาตอติสาร	๗๒
สุนทรวาตอติสาร	๗๓
ปัสสยวาคอติสาร	๗๓
โกฏฐาสยวาคอติสาร	๗๔
กุจฉิสยวาคอติสาร	๗๔
อุตทรวาคอติสาร	๗๕
ว่าด้วยลักษณะปาง	๗๘
ปางวานร	๗๘
ปางนวิ	๗๘
ปางนน้ำ	๗๙
ว่าด้วยลักษณะนิยามนอก	๘๐
มียอดเดียว (แผนหงาย) ประการที่ ๑	๘๐
มียอดเดียว (แผนหงาย) ประการที่ ๒	๘๐
มียอดเดียว (แผนคว่ำ) ประการที่ ๑	๘๑
มียอดเดียว (แผนคว่ำ) ประการที่ ๒	๘๑
มีประจุน	๘๒
ว่าด้วยลักษณะวินโรค	๘๒
มีปลอก	๘๒
มีกุดทราย	๘๓
มีนันทรวง	๘๓
มีธนูรฆาต	๘๔
มีกาธอน	๘๕
มียอดคว่ำ	๘๕
มีวงนึ่ง	๘๖
มีมะเข็งทรวง	๘๖

มีธนูต	๘๗
มีธนูทวน	๘๘
มีสุรพรรณเคียว	๘๘
มีทันตกฎฐิ่ง	๘๙
มีทันตมุลา	๙๐
มีราหูกลืนจันทร์	๙๐
มีฟองพระสมุท	๙๑
มีศรีเบกรต	๙๑
มีสุรทวาร	๙๒
มีสุทวาร	๙๒
มีดาวตาะฟ้า	๙๓
ว่าด้วยลักษณะโรคเขื่อน	๙๓
เขื่อนเกิดแต่กองปัดวิธาคู	๙๓
เขื่อนเกิดแต่กองอาไปธาคู	๙๔
เขื่อนเกิดแต่กองศโรธาคู	๙๔
เขื่อนเกิดแต่กองวาโยธาคู	๙๕
เขื่อนกว้าง	๙๕
เขื่อนมูลนง	๙๖
เขื่อนวิลลา	๙๖
เขื่อนหุด	๙๗
เขื่อนเกล็ดปลา	๙๘
เขื่อนเมอน	๙๘
เขื่อนพิด เขื่อนตอกหนาก เขื่อนมะไฟ	๙๘
ว่าด้วยลักษณะโรคมะเข็ง	๙๙
มะเข็งคุด	๙๙
มะเข็งสาม	๙๙
มะเข็งเหลิง	๑๐๐
มะเข็งโร	๑๐๐
ว่าด้วยลักษณะโรคกลาก	๑๐๑
กลากพรรณมัย	๑๐๑
กลากเนตึก	๑๐๑
ว่าด้วยลักษณะโรคเกลื้อน	๑๐๒
เกลื้อนเกิดแต่กองอาไปวาโย	๑๐๒
ลักษณะครุฑ ๒ จำพวก	๑๐๒
ครุฑขาดบอน ครุฑขาดนุต	๑๐๓
ลักษณะวงโรคคือแมล	๑๐๓

บัญชีน้ำมันตั้งแต่หน้า ๑๐๕ ถึง	๑๑๑	
ลักษณะเหตุโรค คือโรคตีตวง ๑๔ จำพวก	๑๑๑	
โรคตีตวงบังเกิดใน รถมอง	๑๑๑	
- - - จักขุ	๑๑๑	
- - - นาสิก	๑๑๒	
- - - ปากกลั่น	๑๑๓	
+ - - ลิวคอง	๑๑๓	
- - - ดวงจิต	๑๑๔	
* - - ทรงยกและพิข้างทั้ง ๒	๑๑๔	
* - - ลำไส้ใหญ่	๑๑๕	
+ - - ลำไส้เล็ก	๑๑๖	
* - - หน้าและท้องน้อย	๑๑๖	
* - - ทางปัสสาวะ	๑๑๗	
- - - สิ้นหลัง	๑๑๗	
- - - ลำพวงอุจจาระ	๑๑๘	
ลักษณะจักขุโรคคือ ตีต ๑๔ จำพวก	๑๑๙	
ต้อเนื้ลกระจาก	๑๑๙	
ต้อกระจากแดง	๑๑๙	
ต้อกระจากขาว	๑๒๐	
ต้อกระจากเขียว	๑๒๑	
ต้อกระจากเหลือง	๑๒๑	
ต้อกระจากปรอท	๑๒๒	
ต้อกระจากแวนนกยูง	๑๒๒	
ต้อวิงกระจาก	๑๒๓	
ต้อเศษกระจาก	๑๒๔	
ลักษณะต้ออื่นเศษจากต้อกระจากมี ๙ ประการ	๑๒๔	
ต้อเนื้	๑๒๔	
ต้อหลังเนื้	๑๒๕	
ต้อผัดคบ	๑๒๖	
ต้อเพกา	๑๒๖	
ต้อตาปู	๑๒๗	
ต้อกงเทวียน	๑๒๗	
ต้อคันหอย	๑๒๘	
ลักษณะกำเน็ดแห่งลม ๑๔ จำพวก	๑๒๙	
ลมพิรุศวาโย	๑๒๙	คำรบ ๑
ลมทุนยักษวาโย	๑๒๙	๒

ลมวารยักษวาโย	๑๒๙	คำรบ ๓	๑๓๐
ลมจิตคุบาตวาโย	- ๔		๑๓๑
ลมยัคควาวันควาโย	- ๕		๑๓๑
ลมระฆะภานีวาโย	- ๖		๑๓๒
ลมสรรพวารจักรโมล	- ๗		๑๓๒
ลมยัคทังควาโย	- ๘		๑๓๓
ลมพายุรวาโย	- ๙		๑๓๓
ลมสิลัมควาโย	- ๑๐		๑๓๔
ลมพุทธยักษวาโย	- ๑๑		๑๓๔
ลมริตวาชาวาโย	- ๑๒		๑๓๕
ลมยัคชิวาโย	- ๑๓		๑๓๕
ลมเนียรยักษวาโย	- ๑๔		๑๓๖
ลมเนาวนาทริวาโย	- ๑๕		๑๓๖
ลักษณะลมบังเกิดแต่กองพิศุปัตตะ ๔ จำพวก			๑๓๗
ลมบังเกิดแต่กองหทัยาศ	คำรบ ๑		๑๓๘
ลมบังเกิดแต่กองสัตตภวาด	- ๒		๑๓๘
ลมยัคฐากาศ	- ๓		๑๓๘
ลมยัคชิวาสุมนา	- ๔		๑๓๙
ลักษณะกล่อน ๔ จำพวก			๑๓๙
กล่อนเขินอันบังเกิดเพื่ออัมพาตทุภษ	- ๑		๑๓๙
กล่อนแห่งบังเกิดเพื่อมุตตโรค	- ๑		๑๔๐
กล่อนแห่งบังเกิดเพื่อสันทโรค	- ๒		๑๔๐
กล่อนแห่งบังเกิดเพื่อปัตตโรค	- ๓		๑๔๑
กล่อนแห่งบังเกิดเพื่อโรคตโรค	- ๔		๑๔๑
กล่อนน้ำบังเกิดเพื่อปัสสาวะดำ	- ๑		๑๔๒
กล่อนน้ำบังเกิดเพื่อปัสสาวะแดง	- ๒		๑๔๒
กล่อนน้ำบังเกิดเพื่อปัสสาวะขาว	- ๓		๑๔๓
กล่อนลำแดง	- ๑		๑๔๓
กล่อนลำแดง	- ๒		๑๔๔
กล่อนลำแดง	- ๓		๑๔๔
กล่อนลำแดง	- ๔		๑๔๔
กล่อนลม	- ๓		๑๔๕
ลักษณะกระษัยโรค ๑๔ จำพวก			๑๔๕
กระษัยลม	- ๑		๑๔๕
กระษัยรโรค	- ๒		๑๔๖
กระษัยเหล็ก	- ๓		๑๔๗

กระษัตริย์	"	๕	๑๔๗
กระษัตริย์	"	๕	๑๔๘
กระษัตริย์ปลาไหล	"	๖	๑๔๘
กระษัตริย์ปลานมข	"	๗	๑๔๙
กระษัตริย์ปลาตุก	"	๗	๑๔๙
กระษัตริย์ปลาก	"	๘	๑๕๐
กระษัตริย์ลิ้นกระบือ	"	๑๐	๑๕๐
กระษัตริย์เต่า	"	๑๑	๑๕๑
กระษัตริย์ดาน	"	๑๒	๑๕๑
กระษัตริย์หัน	"	๑๓	๑๕๒
กระษัตริย์เสียด	"	๑๔	๑๕๒
กระษัตริย์เพลิง	"	๑๕	๑๕๒
กระษัตริย์น้ำ	"	๑๖	๑๕๓
กระษัตริย์เชือก	"	๑๗	๑๕๔
กระษัตริย์บังเกิดเพื่อเศียรธาตุ	"	๑	๑๕๕
กระษัตริย์บังเกิดเพื่ออาโอบธาตุ	"	๒	๑๕๕
กระษัตริย์บังเกิดเพื่ออาโอบธาตุ	"	๓	๑๕๕
กระษัตริย์บังเกิดเพื่อปถวิธาตุ	"	๔	๑๕๖
ลักษณะมาน ๑๔ ประการ			๑๕๖
มานน้ำ	คำรบ	๑	๑๕๗
มานน้ำ	"	๒	๑๕๗
มานน้ำ	"	๓	๑๕๗
มานน้ำ	"	๔	๑๕๘
มานลม	"	๑	๑๕๙
มานลม	"	๒	๑๕๙
มานลม	"	๓	๑๖๐
มานลม	"	๔	๑๖๐
มานหิน	"	๑	๑๖๑
มานหิน	"	๒	๑๖๑
มานหิน	"	๓	๑๖๒
มานหิน	"	๔	๑๖๓
มานโลหิต			๑๖๓
มานโลหิต	คำรบ	๑	๑๖๔
มานอันบังเกิดแต่दान	"	๑	๑๖๔
มานอุตุรามาณ	"	๒	๑๖๕

ยาแก้ล้างองรงราหูโรคกุมารขุนกุมารประเสริฐทูลเกล้าถวาย คือ		๑๖๖
๑. ตรียงศรีภร		๑๖๖
๒. ยานากรมน้ำอ้อม		๑๖๖
๓. มหาวงษ์พิษ		๑๖๖
๔. สหสังฆี		๑๖๖
ยาแก้กุมารโรคคือดับ ๔ ประการ ขุนกุมารประสิทธิ์ทูลเกล้าถวาย คือ		๑๖๖
๑. ตรีผลา		๑๖๖
๒. ยาต้มซึกคัม		๑๖๖
๓. กศอมนางนอน		๑๖๖
๔. มหาคงคา		๑๖๗
ยากุมารโรคคือลมทางทั้ง ๗ จำพวก หมื่นพรหมานตรรทูลเกล้าถวาย คือ		๑๖๗
๑. ยาประสะโรล		๑๖๗
๒. ยาประสะระขาว		๑๖๗
๓. ยามหาประะ		๑๖๗
๔. ยาประสะระกระดูก		๑๖๗
๕. ยาหาท้อง		๑๖๗
ยาแก้พิษของ กำเตา, เสมนะ, วาโย พระบำเรอราช ทูลเกล้าถวาย คือ		๑๖๘
๑. เกสรอากาศ		๑๖๘
๒. กวาดสมุท		๑๖๘
๓. แก้วฉา		๑๖๘
ยาแก้โลหิตปกติโทษ แลหุจวิตโทษ หมื่นอินทแพทย์ ทูลเกล้าถวาย คือ		๑๖๘
๑. เพรหมพิภคร์		๑๖๘
๒. กำสังฆาส์		๑๖๘
๓. ยาต้มขับโลหิตเน่า		๑๖๘
๔. ยาต้มขับโลหิตตัวปลิง		๑๖๘
ยาแก้โลหิตวิธกุลเพลิง หมื่นอมรรสิน ทูลเกล้าถวาย		๑๖๙
๑. สุรามฤทธิคุณ		๑๖๙
๒. หนูกิดเหล็ก		๑๖๙
๓. เพลิงกรรต		๑๖๙
๔. จักขรรคทิพย์		๑๖๙
ยาต้มลงมณแก้ไข้เจดียง ๔ ประการ ขุนราชนิทานทูลเกล้าถวาย คือ		๑๖๙
๑. วรนาธิคุณ		๑๖๙
๒. เขียวจักษมารายณ์		๑๖๙
๓. เขียวคงคาทิพย์		๑๗๐

ยาแก้พิษดี เสมหะ ลม สันนิบาตให้ตก พระน้าเธอราชทูลเกล้าถวาย คือ	๑๗๐
๑. สุวรรณธารา	๑๗๐
๒. อินทนิมิตร์	๑๗๑
๓. พรหมประสาธ	๑๗๑
๔. ทำลายพนม	๑๗๑
ยาแก้ในกองสันนิบาต หลวงสิทธิสาร ทูลเกล้าถวาย คือ	๑๗๑
๑. ประทุมคงคา	๑๗๑
๒. เทพรังสฤทธิ	๑๗๑
ยาแก้สรรพโรคคณิศาร หลวงพรหมแพทย์ ทูลเกล้าถวาย คือ	๑๗๑
๑. มิ่งสมุทร	๑๗๑
๒. มหาอุค	๑๗๑
๓. เขียวลกคธากุ	๑๗๑
๔. สิทธิจักร	๑๗๑
๕. เหลืองมิลสมุท	๑๗๑
ยาแก้ป่วง ๕ ประการ ขุนสิทธิธวาภู ทูลเกล้าถวาย คือ	๑๗๒
๑. ยาแก้ป่วง ๕ ประการ	๑๗๒
๒. ยาต้มแก้ป่วงทั้งปวง	๑๗๒
๓. ยาผงแก้ป่วงทั้งปวง	๑๗๒
๔. ยาผงแก้ป่วงทั้งปวง	๑๗๒
๕. ยาผงแก้ป่วงทั้งปวง	๑๗๒
ยาแก้ที่มีพิษ ขุนประสิทธิ์แพทย์ ทูลเกล้าถวาย คือ	๑๗๒
๑. ยาต้มแก้พิษมีภายในภายนอก	๑๗๒
๒. ยาพอกแก้พิษมี	๑๗๒
๓. ยาพอกแก้พิษมี	๑๗๒
๔. ยาพอกแก้พิษมี	๑๗๒
๕. ยาพอกและเห็นพิษมี	๑๗๒
๖. ยาพอกแก้พิษมี	๑๗๒
ยาแก้วิรุโรค ของหมื่นสิทธิแพทยา ทูลเกล้าถวาย คือ	๑๗๓
๑. ยาต้มกินภายใน	๑๗๓
๒. ยาต้มกินภายใน	๑๗๓
๓. ยาต้มกินภายในเป็นยาตัดราก	๑๗๓
๔. ยาผงทาแก้พิษมี	๑๗๓
๕. ยาผงทาแก้พิษมี	๑๗๓
๖. ยาผงทาแก้พิษมี	๑๗๓
ยาแก้มีมะเร็ง ขุนพิณใจโสด ทูลเกล้าถวาย คือ	๑๗๔
๑. ยาต้มแก้มะเร็ง	๑๗๔

๒. ยาผงโรยแผลมะเร็ง	๑๗๔
๓. ยาต้มแก้มะเร็ง	๑๗๔
๔. ยาผงมะเร็ง	๑๗๔
๕. ยาต้มแก้มะเร็ง	๑๗๔
๖. ยาต้มแก้มะเร็ง	๑๗๔
โรคเรื้อน หลวงจินดาโสด ทูลเกล้าถวาย คือ	๑๗๔
๑. ยาต้มแก้โรคเรื้อน	๑๗๔
๒. ยาน้ำมันทาโรคเรื้อน	๑๗๔
๓. ยาทาแก้โรคเรื้อน	๑๗๔
โรคผิวหนัง ของขุนศรีโสด ทูลเกล้าถวาย คือ	๑๗๕
๑. ธรณีโหว	๑๗๕
๒. นาคธิจาร	๑๗๕
๓. สิทธิจาร	๑๗๕
๔. บุพประสิทธิ์	๑๗๕
โรคผิวหนังในปาก หมื่นนทรพิษพินาน ทูลเกล้า คือ	๑๗๕
๑. ขี้ระอาภาค	๑๗๕
๒. มหาประลาน	๑๗๕
๓. จักรเพชร	๑๗๖
๔. ยาทาสमानปาก	๑๗๖
ยาแก้จักขุโรคคือ คือ ขุนราชเนตร ทูลเกล้าถวาย คือ	๑๗๖
๑. แดงใหญ่	๑๗๖
๒. หิงขรัคมี	๑๗๖
ยาแก้จักขุโรคคือ คือ ขุนราชเนตร ทูลเกล้าถวาย คือ	๑๗๖
๑. สรรพคุณวุฒิ	๑๗๖
๒. เกสรธรมณี	๑๗๖
๓. เพ็ญสมุทร	๑๗๖
๔. อินทประธาน	๑๗๖
๕. มหาอาภุ	๑๗๖
ยาแก้จักขุโรคคือ คือ ขุนพิทยเนตร ทูลเกล้าถวาย คือ	๑๗๖
๑. อินทโชติ	๑๗๖
๒. รัตนโรค	๑๗๖
๓. สุวรรณไตรลาศ	๑๗๖
๔. แฉ้วอากาศ	๑๗๗
ยาแก้จักขุโรคคือ คือ หมื่นอินทเนตร ทูลเกล้าถวาย คือ	๑๗๗
๑. ทิพยจักขุ	๑๗๗
๒. รัตนจักขุ	๑๗๗

๓. มหาอุคคโมใหญ่	๑๗๗
๔. หอมน้ำแก้ว	๑๗๗
ยานักจักขุโรคคือ คือ ขุนราชเนตร ทูลเกล้าถวาย คือ	๑๗๘
๑. เทวจักขุ	๑๗๘
๒. อินทจักขุ	๑๗๘
๓. เทพจักขุ	๑๗๘
๔. สิงขรคัมภีร์	๑๗๘
๕. แม่น้ำยมนา	๑๗๘
ยานักจักขุโรคคือ คือ ขุนประลาทนิยนา ทูลเกล้าถวาย คือ	๑๗๘
๑. แดงวิคสุธา	๑๗๘
๒. มหาสุขุม	๑๗๘
๓. มหาอุคค	๑๗๘
๔. สุริยาหิजर	๑๗๘
ยานักโรคคืบเป็นลาอาทรนชาตีวาโย หมื่นเวธาพทยาทูลเกล้าถวาย คือ	๑๗๘
๑. มหาเก้าถั่งสิงหนะรัตนโชติ	๑๗๘
๒. เทพสิงหาร	๑๗๘
๓. สุวรรณหปราสาท	๑๗๘
ยานักลมขึ้นเมืองสูง หลวงทิพรักษา ทูลเกล้าถวาย คือ	๑๗๘
๑. ยามง	๑๗๘
๒. ยามง	๑๗๘
๓. ยามง	๑๘๐
ยานักวิชาตีวาโยพรตติก ขุนราชโสด ทูลเกล้าถวาย คือ	๑๘๐
๑. ตริศวัลคิมลา	๑๘๐
๒. ทำลายเมฆ	๑๘๐
๓. มหาวาญเวก	๑๘๐
๔. ตริมลานใหญ่	๑๘๐
ยานักวิชาโยซึ่งมีพิษละเอียด พระบำเรอราช ทูลเกล้าถวาย คือ	๑๘๑
๑. ทิพย์สำราญ	๑๘๑
๒. เทพอรมนัน	๑๘๑
๓. อินทรประสิทธิ์	๑๘๑
ยานักก้อนหึ่งปวง ขุนราชแพทย์ ทูลเกล้าถวาย คือ	
๑. ยามง	๑๘๑
๒. ยามง	๑๘๑
๓. ยาคัม	๑๘๑
๔. ยามง	๑๘๑

ยานักหืด ขุนประสิทธิ์พรหมา ทูลเกล้าถวาย คือ	๑๘๒
๑. ประสละเทือก	๑๘๒
๒. ประสละน้ำมะนาว	๑๘๒
๓. ยาน้ำ	๑๘๒
๔. ยาดอง	๑๘๒
ยานักเสียบง้างแนบเครือ พระบำเรอราช ทูลเกล้าถวาย คือ	๑๘๒
๑. มั่งใจ	๑๘๒
๒. พิณทิพย์	๑๘๒
๓. บรรเลงพิณ	๑๘๓
๔. กรดทิพย์	๑๘๓
ยาน้ำมันแก้กระดูกแตก เตาหัก ขัน หมื่นมหาประลาท ทูลเกล้าถวาย	๑๘๓
ยานักพิษงู ตะขาน แมงป่อง คางคก เห็ดเมา หมื่นปราบนาคา ทูลเกล้าถวาย	๑๘๓
สรรพคุณยาเครื่องเทศและสมุนไพร ตั้งแต่หน้า ๑๘๔ ถึงหน้า	๑๘๓
ตำราของอาจารย์เปี่ยม	
ตั้งแต่หน้า ๑๘๔ ถึงหน้า	๑๘๘
น้ำกระสายยาต่าง ๆ ตั้งแต่หน้า ๑๘๘ ถึงหน้า	๒๐๐
เอกสารเพิ่มเติม	
สารบัญเพิ่มเติม	
อนุโมทนา การอนุรักษพิมพ์เผยแพร่ ศิลาจารึกตำรายาสมุนไพร ตำรานมอณาต	
โนวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์)	
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้จารึก	
ไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๕	๒๐๑
กิตติกรรมประกาศ	๒๐๒
ผนวก ๑. อาการของโรคสามัคคีแพทย์แผนโบราณ	๒๐๓ - ๒๑๒

ฝ่ายนังศาลาแม่ชื่อ ๒

	ปฐม		
สิทธิ์การิยะ	น้อมนิม	วยักติ	โรศ
	ปัจฉิม		

บังเกิดขึ้นในระหว่างครกเดือนใด เดือนหนึ่งก็ดีเป็นชาติโรค เป็นจลนโรคก็ดี มีอันพวลโรคเป็นต้น มีโรคอันเขษเป็นที่สุด ฯ

๐ ถ้าจะแก้อาโรหุสอ โกรหุมา โกรหุบัว โกรหุเชิง โกรหุกันงะร่า เวียนด้า เวียนแดง เวียนขาว เวียนเขาวาภาณี เวียนเส็ดศบุษย์ ดอกลันจง ดอกงกลณี ดอกลัตตบรรณ ดอกนิลบล ฤกษณา กระลำพัก ะลุค ขอนดอก จันทร์ทั้ง ๒ แก่นสน สักชี่เทพทาริ ลมุลเว้ง ออบเขย รากสามสิบ เสาเสมอภาคัม ๓ เสา ๑ ให้กินแก็ดกรทไว้ในครกรักษานาย ยานี้ชื่อสุวรรณคภษา ฯ

๐ อนึ่งเอาแก่นจี่เหล็ก แก่นละดา แก่นสน จันทร์ทั้ง ๒ รากหญ้านาง ผลมะขามป้อม ผลกระตอม ผลมะคุมอ่อน บอระเพ็ด หัวหมู ผักขาทฤกษ์ เสาเสมอภาค ก้านละดา ๓๓ ก้าน ส้ม ๓ เสา ๑ ให้กิน แก็ดกรทไว้ในครกรักษา ตั้งแต่เดือน ๑ ไปจนถึงเดือน ๑๐ รวมสิบเดือน เป็นก้านผลหาย ยานี้ชื่อมหาทิพยร ฯ

๐ อนึ่ง เอาจันทร์ทั้ง ๒ เชือกเขามวกทั้ง ๒ ะลุค ออบเขยเทศ ะเอมเทศ ขอนดอก สน ลักกรทชี่ เกลสรกรทชี่ เกลสรบุนนาค ดอกพิกุล เสาเสมอภาคทำเป็นจวนบดทำแห้งไว้ ละลายน้ำดอกไม้วังถิ่นทั้งโลก แก็ดกรทไว้ในครกรักษาทั้งปวงนั้นหาย ยา ๓ ขนานนี้วิเศษนักแล ฯ

ใอการแม่ชื่อ

ฝ่ายนังศาลาแม่ชื่อ ๑

๐ โอมศรีลพิธิดโร มโนมัลการ ขำจะธำนใอการธิภูเถยอินจาเรญุทั้งหลาย ขอเชิญพระนาทรายนธิปตี ทั้งพระอิศวรมีศัดดาเดช เป็นจอมมกุฎษโภกลาศ ขออภิวาทนุษา หนึ่งพระอุมาภีควะดี อัเมศริธลิมโลก จงขับโรคให้เสื่อมหาย ขอเชิญพระพายพระเพลิง พระกาฬเก็กิงแลพระพรหม ทั้งพระยมจตุโลกบาล พระสุริยาการ พระจันทร์ เจ้าลุตศนครองอินทร์ อันเป็นปิ่นเทวกฯ ครบสิบสององค์ทรงเมษร รั้ายกกปรดณบึงคมเหนือศิริโรเทศ ขอเชิญพระเศวมลลิตประดิษฐานเหนือเศียร ลรพหูปลเทียนชวาลา ขำปาราภนาลามถายซ้ำศอกปรายนุณา ข้อขันธอารธรอีกทั้งนารราชวัตร ภัตรธงชัยธประดาก ของจงประลาทพระประสิทธิ์ ด้วยมนศฤทธิไลยเวช จงประสิทธิ์เทพท้ำซ้ำ จะอารธานรูปต่างคน แม่ชื่อเมืองบนเมืองล่าง ทั้งเจ็ดอย่างเจ็ดคน แม่ชื่อกลางนอกข้าง แม่ชื่อแรงประจำวัน สมมตินามนั้นสืบกันมา คือแม่ชื่อกุมารวันอาทิตย์ ชื่อวิจิตรนาวร หนึ่งวันจันทร์ แม่ชื่อ ชื่อวันณานงคราญ หนึ่งวันอังคารแม่ชื่อ ชื่อนางนักษัตรีฤทธิ หนึ่งวันพุธแม่ชื่อ ชื่อนางสามลลิต หนึ่งวันพฤหัสบดีแม่ชื่อ ชื่อนางกัลโลทฤ หนึ่งวันศุกร์แม่ชื่อ ชื่อนางยักษณนงเยาว์ หนึ่งวันเสาร์ แม่ชื่อ ชื่อ นางเอกาไลย ถ้าผู้ใดตั้งชื่อเร่งเร็วอี้อัดลลลลลช ชวนทุดปีศาจทั้งลิ้น สุจะให้กินเศร็องเช่นทุดคนทูก คำบลมีलग สุจะรางวัลให้ถึงใจ กินแล้วไปอย่าอู่ ฤจสุบุญธาตั้งนี้ ฯ

โอมโยศลพิธิลลารประเรริฐ ัญญธิภูเถดแม่ชื่ออัย ครุฑเออขอมกให ู้อักในลक्षणะแม่ชื่อ กระหน่งเมืองบน แม่ชื่อกลางบนและเมืองล่าง ซึ่งให้โทษต่าง ๆ กิน แม่ชื่อกลางบนพันอยู่ในใส่ มักให้ร้องไห้ร้องคราง แม่ชื่อกลางบนชาวอยู่ในเศคือ ทำให้อัดอ้อลงท้อง ให้ละอ้นร้งคันทน ฯ

แม่ชื่อกลางบนพันอยู่ในเศียร ทำให้อาเจียนเสียงแห่งหนบ แอบอยู่ในน้อ เพื่อสะดุ้งร้งหวาดหวืด ผิวเลือกชัดลันคำดา แม่ชื่อกลางบนเภาในกระหม่อม มักย้อมร้งให้มีพิศุด เป็นทางมุศให้ตาเข็ง แม่ชื่อกลางบนเผงอยู่ในซงค์ มักไห้โหดหง ตกใจร้งคันเมือร้งยนิชเย็บ แม่ชื่อกลางบนเลียอยู่ในเส้น มักไห้ร้งคันลันคังเมือบิตตัวอ้ออิดไปมา หวาดวาวยวนน้ำเขียช แม่ชื่อบรรดาเที่ยวมาลคัทซึ่งขี้สับแปดคน ลนัทกรททำโทษ ขออย่าพิโรดโทสา มารับน้อปลาลูร่า ยักกระทงน้ำกระทงซ้ำว อนึ่งเล่าคร็องวัดการณ ี่คุณลลอนน้อมค้อม เรริจพร้งพร้อมอู่โลว ขอเชิญไปลงบัตร กินให้ลวลลิตห้อมภูภาศ แล้วจงประลาศลาโคศ ชมรูปไปต่างตน จงเป็นมจลลาธิฤทธิรย่ำมีใจมิขายมิหิงลาภกุลบุตร อันกำเนิดในมนุษย์ไซวิเศษ ไปอยู่ต้นไม้ใหญ่ตามเทศ ธิเมินหิมเกศเอ็งถ้ำ เหวหาน้ำบึงบวง ทุ่งนากลางจอมเขา ถิ่นฐานล้านจวมปลวก กลางป่ารกป่าวัง ริมฝั่งน้ำฝั่งเขา ริมลำเนาลำเนิน ริมป่าถีนป่าทุ่ง ริมป่าบุงป่าขาง ริมท่าทางคนไปมา ริมศาลาอาราม กินแล้วตามแต่จะไป อย่าซ้ำในมัดนี้ อย่าจู้ขึ้นยักหยอก อย่าลพิยอกให้เป็นเพล อย่าอยู่เข้ากรทที่เกิดมา จะได้วิลมจำเรญุ ขอเชิญท่านจงเญดู จึงเป็นผู้อุปถัมภ เราส่งข่าวน้ำปูลา ขอให้ลิมศานออย่าเล่าทาย เป็นชยาจะให้เป็นลภร์เป็นหญิงจะได้เป็นนารี รัชษาศิสมิมเศมาจิตได้ตั้งใจอุทิศไปถึง กุศลกับมารดา จึงทำนได้ลูสำหรับเลี้ยงลูกเราก็ดีสู่ขอชื่อไว้ ให้เป็นเนี้ยลภมสืบสาม ชาติด้ตามสิ้นใด ไม่วันสามวันเป็นลูกมี ทั่นส่วนเป็นลูกคน ใหลูกของคนอย่ามีใผ่ เราให้รูปใหม่ไปต่างศา จาไปขอชีวรูปในมิตร ไออนาจัดเงินศกรง ก็นำบวง ใช่นั้นแล้ว อย่าแพ้วทานไปมา เมื่อวิลมจะส่งบุญ ให้อุดหนุนคำทันทูกฤสุนิพพาน เรังริบการลสิกรรม กระทำสังเวชนานา ดูจคงตราตีประทับ กำกับท่านแต่วันนี้ไป ท่านอย่าให้มีภัยในภุมาร เราจะขอไว้กับลาศึกษา บครมันทาปนดินลของ เป็นธมันทองฝนจันทร์เจือ ทั้งธมันข้าวเบือ ดอกุมเห็ดประสมเสรจเลกเป็นอกรักษี ทาพระพักตร์นลนในน้อท่านอย่าได้เอือเถืออยู่มเมย เรังละลาชไปอย่าซ้ำ จงกวาดเอาโรศาไปให้ลิ้น เขม่าดาชลิ้นตางใจทราง จรีนขวางลำคอ อย่าให้เลือหลอหละและละออง แม่ทรางเจ้าของทั้งเจ็ดวัน จงอินชธานอย่าให้มี ธาตุทั้งสี่แลลมูฏฐาน ทั้งสามกาลไว้ให้บริบูรณ์ อย่าให้เลือมลูภูอันศราย ใหเลียงง่ายคายในทาก จะได้อุปถัมภกิดในศานาของคัพระศาลากุล ทั้งพระทศพลโกนาคมน์ พระลมนโคตมพุทธเกิลศป พระอริยมคโรครบทั้ง ๕ ท่านจงโมทนาเอาส่วนกุศ ดูจยุบลอันกล่าวมานี้

ใอการภะณี ชื่อสรวเดขวิธิน้อย สำหรับปิดพิษเศยแม่ชื่อและกุมาร อันลลออกจากครกรมารดา ใต้ ๓ วัน ให้แพทย์ทิ้งกระทำดังกล่าวมานี้ ทำให้ใส่ ๓ วัน กุมารจึงจะวิลมจะ จยแต่เพียงนี้ ฯ

ใอการแม่ชื่อ

ฝ่ายนังศาลาแม่ชื่อ ๕๗

๐ โอม มหาสิทธิลลารม็งคม ประณมกรธิภูชชี เหนือศิริโรศอุศวมางค์ หรือมสิรางคพพหนบ นมัลการพระอุปลศ คือบริสุทธิ์คุณประสิทธิ ไว้เวรฤทธิใอการ พระราชทานให้หนักู มาค่าจิลลผู้มีคาวราชทุศดูคตมายา เณียนปีชานไยโรลสโต ประหารด้วยโรคอินธมิได้เห็น เป็นอคันตุกโรคา นามอหิวาตกภัย สมมตไ้วว่าอัดคณฐีทั้งมกษีเศลทั้งั้น ลำบองภานุนั้นปฐมเหตุ มาต่างประเทศนิบ นมีถันลรททั้งมวลคือพรายกาฬ เประลลาทานปีศาจยักษี สามารถนิกต่าง ๆ

บางบางคำของแปลงเทศ แปลงเป็นวิเศษภาษา บ้างเป็นหิวกำลังเป็นคูนัย บ้างหิวเป็นยักษิตัว เป็นน้ำบ้างหิวเป็นหมาตั้นเป็นช้าง บ้างหิวเป็นกวางตัวเป็นกา บ้างหิวเป็นฟ้าตัวเป็นเสือ บ้างหิวเป็นเนื้อ ตัวเป็นสิงห์ บ้างหิวเป็นสิงห์ตัวเป็นคน ทรงหลดกำลังนาญหนึ่งสะพันโพสลาคนน้ำ สะพันในกำ บึงหนอง สะพันหิ้วทองเหวหา สะพันชายคาและหัวนอน สะพันช่ยกลองตั้นบันได สะพันไฟและ เดือนสว่าง สะพันล้างสะพันผม สะพันกลางหนนเกสวกล้ำ ฯ

ข้เมภาด้วยน้ำแผลไฟลม เสียงระงมบันลือคั้น ล่นันฟ้าดินกัมปนาทร้องตาคกริเวกรียา เสียวลยของโงมมา กากภาษาประจ่าทศอิกคำของพิชชรายแรม แผลงรูปฤทธิกาตามเดือน ทั้งปักษี เกสิอนบินระว่อน อัครมุขีรชอณาด้วยหาญ สะพันศุทธพาลา มาด้วยเสียงฟ้าคำรณ มาด้วยฝนคำราม ผู้คึกคามาหมักคิน สู่ทั้งหลายสิ้นเนื้อกมลมาตอนคนเป็นทารก ให้สะทกตกใจกลัว ตัวล้นยู่ระเริ่ม เนิมร้งดินหาตนัน เป็นอาคันตุกจลนธาดู โดยอำนาจพิชชานาพ่งสุนทรวงเลือกกลาน ท้องขึ้นบานจะ ทำลายเพราะสูงทั้งหลายนี้ยี่นคี่ที่จะมาญจิวินมนุษย์ พระอุปกตเกรเจ้าจึงประสิทธิ์ ด้วยอิทธิฤทธิ์อง การ เป็นชาติดีนานาจนันนุส ล่าบองานุอัครมุขี ทั้งปักษีและสะพัน ซึ่งจึงเอาขวัญกันไปไว้ เอาส่ง คินให้เสียอย่าช้า โดยมักษาองการ สู่ใจพาลอย่าเบาใจ ฯ

สุมาด้วยไฟ ตุจะเอาไฟเผาให้สิ้น สุมาด้วยดินตุจะเอาดินทับให้ระทม สุมาด้วยลมตุจะเอาลม พัดให้ระยำ สุมาด้วยน้ำตุจะเอาน้ำองให้จม โขมระยมและโขนาค ตุจะกวาดให้เป็นจุน โดยอำนาจ พุทธคุณและองการ ประหัตประหารสูงทั้งหลาย ให้วอดวายสิ้นโคตรปีศาจโทษจัดพาลเวรตมกระมาณ ไวไว ฯ

ขมรูปให้ต่างตน รับกระยาวิมลเครื่องบูชา รสลาจของหอมผ่าผ่อนพร้อมนานา ภัตธรงประดา คายไลว ทั้งผลไม้กล้วยช้อย อุปเทียนหอมมาลัย นมมากหลูใส่มะพร้าวตาล อธิภัญญานาหมิงจี๋อำภพล้ำ น้สุรบาบล ทั้งของหวานและเงินทอง แก้วแหวนทองใส่บัตรศูบรขจรจัดให้ทุกคน สูงชนเอาไปสู่มั โหญ่น่าสูง ฯ

ไปชมขงเมื่อณ จับเทรทกในโพวัน เสียงขานขับเกรนร้องเสียงดูหน้าห้องโพสสันท์ ไก่แก้ว ขันจับไฟ เกร็องระรี่ โนรีองระเรี่ย จักจั่นเจือยจับพุกษา ภูระโคกวัวเรียกคู่ พิราบคุดะทาวจับจับ จาบฉินหาเพื่อน สลาวิกาเอื้อนพลอดจะจ้อ นกเอี้ยงคลอคสังฟุ้ง แยกตัวบูงวายภักษี นกแขกหักเอชขวัญ นกเขารันคูดุ่ นกเค้าคู่กองโง นกระวังโหรแลรงนาน การเชนชานเสียงเสนาะ นกชวานแจระพุกษา รุนแมงกานจับไม้ นกได้จับหลังศาล ค้อนหยอยค้ำนงมกึนปลา นกกรักรเรียกขมิในกลางนตย ะดาช อิกจัตุบาทองเนื่อง ทั้งเสียงเลื่องเลือโครง ย่องตามโชลงควา นม่นโคกกาชโรตระเทยโอด โดง แดกรจงงหวังพอนทวย ราชสีห์รายเรียงคู่ คอสีห์สูคชลาห เสียงมาฟ่านโณนฝน ฟุ้งขณี่เป็น ร้องโหมหน ปนหาญพะเทรียกเรียกร้องกัณอญ่นมี่ ลิงค่างมือแมอนัตตศรพทุกพรณจัตุบาท กลัน เกสิอนกลาดโนเนนหมม สูงงไปชมสำราญใจ อิกหนุมไม้ที่ทรงผล น้อยหน้าป่นน้อยหน่า มะตูมกั ตะโกฏ ผลคำกรู้อรงกิน ผลจันอินธ่อรชยล กล้วยกล้วยสคนหัวนวย อิกคำจ่ายกำจัด รุนขนันขนัดเฟือง ไฟ ระกำลำยคั้นี มะม่วงมีหลายพรรณ ทุเรียนคัมภังคุดคะนูด สังลาดสุลลโธธา สูงงเทียวหา เก็บกิน ในโพสสันให้สำราญ แปรียวหวานเม็งงไป ฯ

อย่าเทียบระวอผู้แปลกปน ฟุ้งคนเขาจะอยู่ อยู่ตามหมู่ฟุ้งคน ตนเป็นผีขงไปอยู่ตามในฝูงผี เร่งจรัสเทินถเวย สุกสังเวยเสวีสิ้น จงกวาดเอาไปกินให้ลนบาย โรคทั้งหลายให้พัตนถอย อัยระลิก ะระยอกลิบมา ฯ

ตุจะผ่ามตาดด้วยลูกฝ้าย เขารัวควายแพะแกะ และว่นน้ำกับโพล มนาหิงคี่ใส่เจตพิศี ยัน มีในตำราประจ่าวัน ผ่นทากันคูทั้งหลายเหนินทั่วกายพิงเกลียด มีไคเทียบจะยังอยู่ ตุจะมัดคูเสียให้ทั้ง หมด ตุจะกดคูสึงใจงสิ้น ถ้าสุตั้นจะเอาค่อนเหล็กตี ให้เป็นพิศมูติจุข่า ตุจะจิกศึระก่าคงไว้ พระ ธรศโรยตุจะแหวะ แดระเอาตัมเอาไต เอาหัวใจและเนื้อเลือด ตุจะเช็ดจัดเชื้อไฟ เมาให้ใหม่เป็น จุน เร่งเรารูบออกไปจงพัตน ให้หันพุทโธองการ สู่ขบคั้นี ฯ

องการกระนี้ ชื่อลารเลชวิธี่ใหญ่ สำหรับปิดพิษเสยแลลงล่าบองานุ อัครมุขี ปักษี สะพันให้ แพทย์กระทำ ๓ วัน ตุจกล่าวไว้คั้นี ฯ

ฝ่ายนังศาลาแม่ชื่อ ๔

๐ สิทธิการิชะ จะกล่าวลักษณะโรคแม่ชื่อประจ่ารูปกุมารอันคลอกจากครกมีมารดาในวันอาทิตย์ ถ้าเป็นช้างขึ้น แม่ทรางตั้งเหนื่อละคือ ถ้าเป็นช้างแรม แม่ทรางตั้งใต้ละคือเป็นก่าหนด แม่ชื่อชื่อวิจิตร นาวัน ประจ่าอยู่ในคู่แผลเปล ถ้าใช้ลงให้กุมารนั้นเป็นไปต่าง ๆ คือให้เจ็บเนื้อเจ็บตัว กินข้าวกินนมมิ ได้ ให้แพทย์ทั้งหลายฟังรู้โดยนัยสังเขปคั้นี

๐ ถ้าจะแก้ให้เอา ดินสองฟากน้ำนั้นปั้นเป็นแม่ผู้มูก แล้วจึงงูซาด้วยตอกไม้ขาว อุปเทียนสัง ละ ๕ เฒ และศรพของหอมทั้งปวง แล้วจึงขับด้วยพระมนต์นี้สามคาบ ฯ โอม โมนโถวมปติ ฑนิกา มุกชัง ธรณี ชิพธิปภาทพาลามูญจิชะระวะนะ โอมวิทธิผัดผัดวะนะ ฯ แล้วจึงเขวรูปใส่บ่ตฺรไป เสิญมรพาทิศ กระทำ ๓ วันนวย ถ้ามีนยาให้แตงยานี่รมสำหรับขับพิษดังกล่าวมานี้ ฯ ยารมเอาพันผู้ผัด กาดชานหมากกลง ฆนวิฬ่า ผมคน ใบละเดา เปรียงพระโคเสมอภาค แพรมกุมารคีนิก ฯ

๐ อนึ่ง เขากระตุกศึระขุณัย เขาทวย ทรายบุงสิง กระเทียม เปรียงพระโค เสมอภาคแการม ดินิก ฯ แล้วจึงแตงยาทาดูกุมาร เอาใบพรมมิระดาลประสะ แก่นจันทน์ เสมอภาคสะคายน้ำนมนโค ประสะทาดูกุมารคีนิก ฯ

๐ อนึ่ง เอารากสวาด รากพุทรา นรตลประสะ จันทน์แดงเสมอภาค บดละลายน้ำมูตรพะ ระสะทาดูกุมาร แก้วเนื้ออาสาก แก้วตักมิชชาติ ให้กุมารวิลมะวิคษนิก ยา ๔ ขนานนี้สำหรับ กุมารกำเนิดวันอาทิตย์

ฝ่ายนังศาลาแม่ชื่อ ๔๔

๐ สิทธิการิชะ จะกล่าวลักษณะโรคแม่ชื่อประจ่ากุมารอันคลอกจากครกมีมารดา ในวันจันทร์ ถ้าเป็นช้างขึ้นแม่ทรางตั้งเหนื่อละคือ ถ้าช้างแรมทรางตั้งใต้ละคือ เป็นก่าเนิดแม่ชื่อชื่อนางนงคาวญ ประจ่าอยู่ในคัวคนใช้ ถ้าใช้ลงให้กุมารนั้นเป็นไปต่าง ๆ คือมิให้กินข้าวและนมได้ ให้ทิ้งขงนอกให้ แพทย์ทั้งหลายฟังรู้ โดยในสังเขปคั้นี ฯ

๐ ถ้าจะแก้ เอาข้าวสาร ๓ กำมือ ทำเป็นจุนปั้นเป็นรูปกุมาร ๑๓ รูป ษัศ ๑๓ คันขม ๑๓ สิ่ง ข้าว ๑๓ ปั้น กระจะง น้ำนิน ดอกไม้ กล้วย ช้อย เนื้อปลานูจา แล้วยับด้วยนมคั้นี ๓ คาบ ฯ โอม นโมภวตัสติ ตุมะกะพะปาดะนึ พะติมัตระ นานันจา มันจิชยะพัตตะวะนะ ระวะหาชะ ฯ แล้วจึงเอา รูปใส่บ่ตฺรไปเสียนนุรพาทิศ ทำ ๓ วันนวย ถ้ามีนยาให้แตงยานี่รม สำหรับขับพิษดังกล่าวมานี้ ฯ ยารม เอาใบละเดา กระตุกใ ผมคน ใบคาบแรัง ดอกพิกุลเปรียงพระโค เอาเสมอภาค แการมกุมาร คีนิก ฯ

๐ อนึ่ง เขาธาตลลตคินลง, ชมันชิน, โพลแห่ง, ลำพัน แบริยงพระโค เสมอภาคผารมแล้ว จึงแต่งยาทาตัวกุมาร เขาภูษาพันงูแดง ภาชนะมาก ดิปตี รากเจตมูลแดง เขามูตรพระประสพคต ละลายทาตัวกุมาร

- ๐ อนึ่ง เขาแมลงมูคยชาก ผมคน กระดองเต่า ผากระหม่อมหาย ฯ
- ๐ อนึ่ง เขาภูษาพันงูแดง รากหนาด บอระเพ็ด ดิปตี เสมอภาคคตละลายน้ำมูตรพระประสพคต ทาตัวกุมารแก้ผิวเนื้อชาลาก แก้ตัวกิมิชาติให้กุมารวิธนะ ยา ๕ ขนานนี้สำหรับกุมารกำเนิดวันจันทร์ ฯ

ฝ่ายนังศาลาแม่ชื่อ ๒๒

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวถึงขณะโรคแม่ชื่อประจำรูปกุมารอันคตจากครภมารดาในวันอังคาร ถ้าเป็นข้างขึ้นแม่ทรงตั้งเหนื่อละคือ ถ้าข้างแรมตั้งได้ละคือเป็นกำหนด แม่ชื่อชื่อยักษัตรีหรือประจำอยู่ในตัวกุมาร ถ้าใช้ลงให้กุมารนั้นเป็นไปต่าง ๆ คือมิให้กินข้าวและแม่ได้ ให้หลับตาปิดตัวทองในใหญ่ให้แพทย์ทั้งหลายฟังรู้โดยสังเขป ฯ ถ้าจะแก้ท่านให้เอาข้าวสาร ๓ กำมือ ทำเป็นจุดเป็นรูปแม่ลูกจึงเอาข้าวแดง ๕ กระพวงแดง ๕ คัน ดอกไม้แดง ๕ ดอก รูปเทียนสังฆะ ๕ เล่ม ให้บูชา แล้วจึงขับด้วยมนต์นี้ ๓ คาบ ฯ โอมนะโมภะคะวะติการิตตะมา วิหะตะ พงเงียง มารตะระปาลิมหาปาลา มัตตะจียะยะ มัตตะสวาหะ ฯ แล้วเอาไปเสียนจุดทัก ๓ วันหาย ถ้ามีหายให้แต่งยานี้รมสำหรับขับพิษดังกล่าวมานี้ ยารมเอา เขาโค แบริยงพระโค ผมคน ขนวิฬ้า คราบงูหน้าใบเสดา กำมะถันผารม ฯ

- ๐ อนึ่ง เอาลูกฝ้าย เปลือกแมงดา เขากระมื่อ เสมอภาค ผารมหาย แล้วจึงแต่งยาทาตัวกุมาร เอาพันธุ์ผักกาด คราบงู งาช้าง บวบขม หวดลประสพ กระตูกโค บดทาตัวกุมาร ฯ
- ๐ อนึ่ง เอาลำพัน โกรสุอ หวดลประสพ บัลลังก์ศิลา บดทาตัวกุมาร ฯ
- ๐ อนึ่ง เอาขมิ้นข่อย ข้าวเมือ แป้งเกล้า สิ่งละส่วน ลูกแก้วฟ้า ๒ ส่วน ดอกชุมเห็ดเทศ ๔ ส่วน ทำเป็นจุดมดให้ละเอียด จึงเอาก่ายานเนื้อไม้ มาเข้ารมยาให้ลูก ทำทั้งไว้ทาตัวกุมาร แก้ผิวเนื้อชาลาก แก้ตัวกิมิชาติให้กุมารวิธนะ ยา ๕ ขนานนี้สำหรับกุมารกำเนิดวันอังคาร ฯ

ฝ่ายนังศาลาแม่ชื่อ ๑๐

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวถึงขณะโรคแม่ชื่อประจำรูปกุมารอันคตจากครภมารดาในวันพุธ ถ้าเป็นข้างขึ้นแม่ทรงตั้งเหนื่อละคือ ถ้าข้างแรมตั้งได้ละคือเป็นกำหนด แม่ชื่อชื่อสามลคตี ประจำอยู่ในตัวกุมาร ถ้าใช้ลงให้กุมารเป็นไปต่าง ๆ คือมิให้กินข้าวแม่ได้ ให้หลับตาปิดตัวทองในใหญ่ ให้แพทย์ทั้งหลายฟังรู้โดยสังเขป ฯ

- ๐ ถ้าจะแก้เอา ข้าวสาร ๓ กำมือ ทำเป็นจุดเป็นรูปคนแม่ลูกโรยงาเม็ด แต่รูปลูกเอาข้าวสุกปั้นหนึ่ง ธงคินหนึ่ง ขมเงินหนึ่ง เทียน ๔ เล่ม รูป ๔ ดอก เหล้าข้าวบูชโดยขนาด แล้วเอาหนามมะตูมแทงลงที่รูปนั้น ให้บูชาด้วยดอกไม้แดง แล้วจึงขับด้วยมนต์นี้ ๓ คาบ ฯ โอมนะโมภะคะวะติการิตตะมา วิหะตะ พงเงียง มารตะระปาลิมหาปาลา มัตตะจียะยะ มัตตะสวาหะ ฯ แล้วเอาไปเสียนจุดทัก ๓ วันหาย ถ้ามีหายให้แต่งยานี้รมสำหรับขับพิษดังกล่าวมานี้ ยารมเอาพันธุ์ผักกาด ดอกไม้ชานพระ ผมคน ขนวิฬ้า รากหนาด ใบเสวาต คราบงู แบริยงพระโค เสมอภาคผารมกุมารหาย ฯ

๐ อนึ่ง เอาเขาทราย พันธุ์ผักกาด เสมอภาคผารม ฯ

- ๐ อนึ่ง เอา พันธุ์ผักกาด รากหนาด ดอกไม้ชานพระ ขนวิฬ้า ใบชัตมอน รากหน้าชันกาด ใบเสดา แบริยงพระโค เสมอภาคคตดิ้นัก
- ๐ อนึ่ง เอาลำพัน นิงยางโพธิ์ เสมอภาคบดทาตัวกุมาร ฯ
- ๐ อนึ่ง เอา แบริยงพระโค พิมเสน กำมะถัน พันธุ์ผักกาด กระวาน ลำพัน เสมอภาคบดทาตัวกุมาร ฯ
- ๐ อนึ่ง เอาลำพัน พันโค พันธุ์ผักกาด โกรสุอ หวดลประสพเสมอภาคบดทาตัวกุมาร แก้ผิวเนื้อ ชาลาก แก้ตัวกิมิชาติ ให้กุมารวิธนะ ยา ๕ ขนานนี้ สำหรับกุมารเกิดวันพุธ ฯ

ฝ่ายนังศาลาแม่ชื่อ ๑๗

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวถึงขณะโรคแม่ชื่อ ประจำรูปกุมารอันคตจากครภมารดาในวันพฤหัสบดี ถ้าเป็นข้างขึ้นแม่ทรงตั้งเหนื่อละคือ ถ้าข้างแรมตั้งได้ละคือเป็นกำหนด แม่ชื่อชื่อกาโลทพ ประจำอยู่ข้างน้ำ ถ้าใช้ลงให้กุมารเป็นไปต่าง ๆ คือให้เจ็บเนื้อตัวให้ทอดใจใหญ่ แล้วให้ละอิกหายใจจัดให้ตัวแดง หน้าลาก ให้แพทย์ทั้งหลายฟังรู้โดยสังเขป ฯ

- ๐ ถ้าจะแก้ เอาข้าวสาร ๓ กำมือ ทำเป็นจุดเป็นรูปแม่ลูกแล้วเอาแดง ๕ คัน เทียน ๕ เล่ม รูป ๕ ดอก ขมเงิน ๕ กระพวง ข้าวบิณ ๕ บิณ บูชาโดยขนาด แล้วจึงขับด้วยมนต์นี้ ๓ คาบ ฯ นโมภะคะวะติการิตตะมา วิหะตะ พงเงียง มารตะระปาลิมหาปาลา มัตตะจียะยะ มัตตะสวาหะ ฯ แล้วเอาไปเสียนจุดทัก ๓ วันหาย ฯ ถ้ามีหายให้แต่งยานี้รมสำหรับขับพิษดังกล่าวมานี้ ยารมเอาเปลือกโกลดเกลสควัน บัลลังก์ศิลา เสมอภาค ผารมกุมารหาย ฯ
- ๐ อนึ่งเอา พันโค พันธุ์ผักกาด ดอกไม้ชานพระ ผมคน ขนวิฬ้า รากหนาด ใบเสวาต คราบงู แบริยงพระโค เสมอภาคผารมกุมาร ฯ
- ๐ อนึ่งเอา รากหนาด พันธุ์ผักกาด ดอกไม้ชานพระ ขนวิฬ้า ใบชัตมอน ภูษาชันกาด ใบเสดา แบริยงพระโค เสมอภาคผารมกุมาร แล้วจึงแต่งยาทาตัวกุมาร เอาโกรสุอ ยางจิก เปลือกแมงคุด พันธุ์ผักกาด เสมอภาคทาตัวกุมาร ฯ

- ๐ อนึ่ง เอาอกผ่ากเขียนคั้น จันทน์แดง บดทาตัวกุมาร แก้ผิวเนื้อ ชาลาก แก้ตัวกิมิชาติ ให้กุมารวิธนะ ยา ๕ ขนานนี้สำหรับกุมารกำเนิดวันพฤหัสบดี ฯ

ฝ่ายนังศาลาแม่ชื่อ ๔๕

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวถึงขณะโรคแม่ชื่อประจำรูปกุมารอันคตจากครภมารดาในวันศุกร์ ถ้าเป็นข้างขึ้นแม่ทรงตั้งเหนื่อละคือ ถ้าข้างแรมตั้งได้ละคือเป็นกำหนด แม่ชื่อชื่อยักษณเียว ประจำอยู่ชายคา ถ้าใช้ลงให้กุมารเป็นไปต่าง ๆ คือ กระทำให้เจ็บมือเจ็บเท้ามักให้หอมมือ กินข้าวกินนมมิได้ให้เกิดนมแม่ ให้แพทย์ทั้งหลายฟังรู้โดยสังเขป ฯ

- ๐ ถ้าจะแก้ เอาข้าวสาร ๓ กำมือ ทำเป็นจุดเป็นรูปแม่ลูก ๔ คน ขมเงิน ๔ นบิณ ข้าวบิณ ๔ บิณ เทียน ๔ เล่มโดยขนาด แล้วขับด้วยมนต์นี้ ๓ คาบ ฯ นโมภะคะวะติการิตตะมา วิหะตะ พงเงียง มารตะระปาลิมหาปาลา มัตตะจียะยะ มัตตะสวาหะ ฯ แล้วเอาไปเสียนจุดทัก ๓ วันหายถ้ามีหายให้แต่งยานี้รมสำหรับขับพิษดังกล่าวมานี้ ยารมเอาเขาควายเผือก เขาทราย พันธุ์ผักกาด เสมอภาคผารม ฯ

๐ อนึ่ง เขาระชูดูกุน้ำดำ เขาทราย คราบงูสิง กระเทียม เปรียงพระโค เสมอภาคแฉวม
กุมารหยาษา แล้วจึงแต่งขาทาตัวกุมาร เอาค้ำพัน โกฎักันพริ้ว พันธุ์ผักกาด เสมอภาคบดทาตัวกุมาร

๐ อนึ่ง เอารากแมงลัก รากนิงหยาบ น้ำประคารถอง สารส้ม งาช้าง ดินประคิตขาว เสมอภาค
บดขโสมตัวกุมาร ฯ

๐ อนึ่ง เอาเมล็ดมะค่าดำ เมล็ดในมะม่วงพรวน เปลือกเพกา เสมอภาคบดทาตัวกุมารก็ได้
ละลายน้ำคอกไม้โรตมิได้ แก้วน้ำเนื้อขาลาก แก้วแก้วก็มีชาติให้กุมารวิเศษชนิดนี้ ยา ๕ ชนิดนี้
สำหรับกุมารกำเนิดวันศุกร์ ฯ

ฝ่ายนางสาวแม่ชื่อ ๕๑

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะโรคแม่ชื่อ ประจำกุมารอันคลอดจากครรภ์มารดาในวันเสาร์
ถ้าเป็นข้างขึ้นแม่ทรงตั้งเหนือสคติ ข้างแรมตั้งใต้สคติเป็นกำหนด แม่ชื่อชื่อเอกาโต ประจำอยู่
ประตูดึงถ้าใช้ลงให้กุมารนั้นเป็นไปต่าง ๆ คือกระทำให้เสียตแห่งไปทั้งตัว กินข้าวกินนมมิได้ ให้
แพทย์ทั้งหลายพึงรู้โดยสังเขป ฯ

๐ ถ้าจะแก้เอา ข้าวสาร ๓ กำมือ ทำเป็นจุนบดเป็นรูปแม่ลูก ๔ คน ธง ๔ คัน ข้าวมัน ๔ มิน
รูปนั้นโรยงามัด โสัดอกไม้แดง กระแจะสุรา เนื้อปลา บูชาโดยขเถด แล้วจึงขี้นด้วยพระมนต์นี้ ๓
คาบ (โอมนะวาจะปาโธทิกะหะอะชาวอะระนะนะอะคะโธยัง โอมมาจันนะมัตติมาจะฉิมัตตะ
หาวุคคะจจะอะสวาหะ สวาหะอะ ฯ) แล้วเอาไปส่งเสียนหักอิน กระทำ ๓ วัน ให้อาบน้ำพุทธมนต์
อีก ๓ วันหาหยดน้ำฯ ถ้ามีหยดน้ำให้ตั้งยามสำหรับขี้นขี้นตั้งกล่าวมานี้ ยามเอาใบเสดา กระดุกโค
ยมคน ลาบแรง ใบทิฏฐ เปรียงพระโค เสมอภาคแฉวมตัวกุมาร ฯ

๐ อนึ่งเอา กระเทียม พันธุ์ผักกาด เสมอภาคแฉวมกุมารหยาษตินัก แล้วจึงแต่งขาทาตัวกุมาร
เอาค้ำพัน นิงยางโพธิ์ เสมอภาคบดทาตัวกุมาร

๐ อนึ่งเอา ใบไม้ไผ่ งามัด หญ้าไต่ใบ ลาบแรง เสมอภาคค้ำบิดเอาน้ำ เขาระชูดูกวาง
เขากวาง ผ่นแทรกขโสมตัวกุมาร ฯ

๐ อนึ่งเอา พันธุ์ผักกาด ขานหมากลง ดอกไม้ชานพระ ผมนคน ขนอิห่า ใบเสดา เปรียงพระ
โค เสมอภาคบดทาตัวกุมาร แก้วน้ำเนื้อขาลาก แก้วแก้วก็มีชาติให้กุมารวิเศษชนิดนี้ ยา ๖ ชนิดนี้สำหรับ
กุมารกำเนิดในวันเสาร์

ศาลาแม่ชื่อบน ค. สอง ๔

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวด้วยลักษณะคำบองราหู อันบังเกิดใน ๑๒ เดือน จึงจะให้โทษแก่กุมาร
กุมารทั้งหลายในโลกนี้ มีประเภทต่าง ๆ กัน ตามนัยอาจารย์ท่านกล่าวในคัมภีร์สิทธิสารสงเคราะห์
ว่า ด้วยอำนาจแห่งอมนุษย์ กระทำให้บุคคลทั้งหลายพึงรู้โดยสังเขป ฯ

๐ คำดับนี้จะกล่าวแต่คำบองราหู อันบังเกิดในเดือน ๕ นั้นก่อนเป็นปฐม กำเนิดเมื่อแรกจับ
นั้นให้ร้อนให้ท้องขึ้นท้องพองคำบองนั้นเกิดแต่เดโชธาตุให้โทษ ถ้าจับเดือนขึ้นตาย เดือนแรมมีตาย ฯ

๐ ถ้าจะแก้เอาดินป่าเข้ามาปั้นตุ้ญแผ่นรูปจึงมีประจำเดือนเป็นลูกปิกษากาฬิกษนั้น จึงเขียนชื่อ
พระอังคาร ใส่ในอกรูปแล้วทำบัตร ๓ มุมแล้วจึงเอารูปใส่ลงในบัตร และเครื่องมีจะจะมีจะรูปเขียน

ราชวัตรชัดตรง ข้าวตอกดอกไม้ แป้งหอมน้ำมันหอม แล้วจึงปิดด้วยหญ้าแห้งให้บูชาด้วยพระมนต์นี้
๔ คาบ (โอมมะลลิตักขโจราโอมศรี ประอัมคณบรชชะภูณชันคฺชวาใหม่ชอกิทธาตริ ประอัมคฺชภู
ชันคฺชวาใหม่) เอาไปเสียนนบุรพัตติก ฯ

ศาลาแม่ชื่อ ค. สอง ๕

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะคำบองราหู อันบังเกิดในเดือน ๖ นั้นเป็นคำรบ ๒ เมื่อแรกจับ
นั้นกระทำให้ มือ เท้า เป็น ให้ท้องขึ้น จักขุเหลือง จับสันหลัง โหนหลังแข็ง ถ้าจับเดือนขึ้นตาย ถ้าจับ
เดือนแรมมีตาย ฯ

๐ ถ้าจะแก้เอาดินปลวก มาประคัมกับแป้งมันตุ้ญแผ่นรูป จึงมีประจำเดือนเป็นลูกปิกษากาฬ
ปิกษนั้น จึงเขียนชื่อพระศุกรสีในอกรูป แล้วทำบัตร ๖ มุม และเครื่องมีจะจะมีจะเส้าข้าวอุปเขียน
ฉัตรธงและแป้งหอมน้ำมันหอม เปรียงพระโค ให้ปิดด้วยใบมะยม แล้วจึงบูชาด้วยพระมนต์นี้ ๒๑
คาบ (สุกโกรจะอักษะโจราคริ ประอัมคฺชภูณชันคฺชวาหะ) แล้วเอาไปเสียนนอบคณนัย แล้วเอา
ฉัตรธงหย่อไว้ที่ต้นไมใหญ่และเมื่อจะไปนั้น อย่าเสียวหลังกลับมา ให้มุ่งไปจนถึงที่แล้วจึงเอามัดชิด
ทางเสีย แล้วจึงกลับมาหาหยดน้ำ ฯ

ศาลาแม่ชื่อบน ค. สอง ๕

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะคำบองราหู อันบังเกิดในเดือน ๗ นั้นเป็นคำรบ ๓ กำเนิดเมื่อ
แรกจับนั้น กระทำให้ปิดศิวค้ำมือ และจักขุเหลืองขึ้นเบื้องบน ถ้าจับเดือนขึ้นตาย ถ้าจับเดือนแรมมี
ตาย ฯ ถ้าจะแก้เอาแป้งมันตุ้ญแผ่นรูป จึงมีประจำเดือนเป็นลูกปิกษากาฬิกษนั้น จึงเขียนชื่อพระ
พุทธสีในอกรูป แล้วกระทำบัตร ๔ มุม จึงเอารูปใส่ลงในบัตร ทั้งเครื่องมีจะจะมีจะเส้าข้าว รูป
เขียนฉัตรธงและแป้งหอมน้ำมันหอม ผ้านุ่งหม่มแพรพรรณ และเครื่องวัตถุภรณ์ทั้งปวงบริบูรณ์ ให้ปิด
ด้วยใบระบับ แล้วจึงบูชาด้วยพระมนต์นี้ ๗ คาบ ฯ (โอมพุทธศรีสุน้อยะวิจจนะวาสุคคะรุทธาวิตตะริ
ปะอัมคฺช ภูณชันคฺชวาหะ คุรฺบาทิยาเยประอิทธิโหนักุชวาหะ) แล้วจึงเอาไปเสียนนหักอินนัย
และเมื่อจะไปนั้นอย่าให้เสียวหลังกลับมา ตำราท่านกล่าวไว้ ฯ

ศาลาแม่ชื่อบน ค. สอง ๑๑

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะคำบองราหู อันบังเกิดเดือน ๘ นั้นเป็นคำรบ ๔ กำหนดเมื่อ
แรกจับนั้น กระทำให้ปากเปื่อยถึงฟัน ถ้าจับเดือนขึ้นตาย ถ้าจับเดือนแรมมีตาย ถ้าจะแก้เอาดิน
ในท้องน้ำ ดินในลุมทุม ดินใต้บันไดนั้นเอามาปั้นเป็นตุ้ญแผ่นรูป จึงมีประจำเดือนเป็นลูกปิกษากาฬิกษนั้น
แล้วจึงเขียนชื่อพระจันทร์สีในอกรูปแล้วทำบัตร ๒ มุม จึงเอารูปใส่ลงในบัตร ทั้งเครื่องมีจะจะมีจะ
เส้าข้าว รูปเขียนฉัตรธงและแป้งหอมน้ำมันหอม ผ้านุ่งหม่มแพรพรรณหม่มและเครื่องวัตถุภรณ์
ทั้งปวงบริบูรณ์ ให้ปิดด้วยใบนิงหยาบแล้วบูชาด้วยมนต์นี้ ๑๕ คาบ (โอมจันโทกะอักษะภยักษะคฺชริปะ
อัมคฺชภูณชันคฺชวะระกะงังปะวะกะสวาหะสวาใหม่) แล้วจึงไปเสียนนหรีด ที่ต้นไมใหญ่ ฯ

ศาลาแม่ชื่อบน ค. สอง ๕

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวด้วยลักษณะคำบองราหู อันบังเกิดในเดือน ๙ นั้นเป็นคำรบ ๕ กำเนิดเมื่อ
แรกจับนั้น กระทำให้สะท้านหนาวหืดมือหดเท้า ถ้าจับเดือนขึ้นตาย ถ้าจับเดือนแรมมีตาย ถ้าจะแก้เอา

คืน ๓ ท่าและคืนที่คืนโต กับแบ่งมาประสมกันเข้าเป็นตุ้งแผ่นดิน จึงมีประจำเดือนเป็นลูกปีกกาฬภาพ
ปีกนั้น จึงเขียนชื่อพระอาทิตย์ในอกรูปแล้วกระทำมัตรกลม จึงเอารูปใส่ลงในบัตรทั้งเครื่องมีจะ
มีงละเหล้าข้าวสุกเทียบราชวัตร ภัตร ธง และเบี่ยงหอมน้ำมันหอม น้ำมันหอมแพพรพรรณพริ้มและ
เครื่องวัดการณบริบูรณ์ แล้วเจ็นด้วยหญ้า ๓ กำ ให้มัดด้วยใบผักบุ้งจังหววยแล้วบูชาด้วยมนต์นี้ ๖
คาบ (โอมสุริยหัตถิตระระกะโย อะระคะคะจะตั้งตรีปะชັນตุภูณชันตุ คุรบาหิยาโยให้ประสิทธิ์กันถุ
วาใหม่) จึงไปเสียนพิจิมทิศ ๕

ศาลาแม่ชื่อบน ค. ๒๑

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะลำบองราหู อันบังเกิดในเดือน ๑๐ นั้นเป็นคำรบ ๖ กำเนิด
เมื่อแรกจับนั้น กระทำให้ตัวร้อนเป็นเปลวและมีกให้ละตุ้งร้องปลอมมีหยุด ถ้าจับเดือนขึ้นตาย ถ้าจับ
เดือนแรมมีตาย ๕

๐ ถ้าจะแก้เอาดินกลางทุ่ง และปลั๊กโคปลั๊กกระบือก็ได้ มาประสมกันเข้าเป็นตุ้งแผ่นดิน ซึ่งมี
ประจำเดือนเป็นลูกปีกกาฬภาพปีกนั้นแล้วจึงเขียนชื่อพระอาทิตย์ในอกรูป แล้วจึงทำบัตร ๔ มุม จึงเอา
รูปใส่ในบัตรให้เจ็นด้วยเนื้อปลาอาหารและน้ำมันมะพร้าว ให้ปิดด้วยใบน้ำเต้า แล้วบูชาด้วยมนต์นี้ ๑๗
คาบ (โอมพุทธโธเอชามาคะระซะหัตถิสารันตี บะวะคะชะกังนากาบุบมึง บานาวิโรจะวัง ปะวะคะนะ
กังตริปะชันตุภูณชันตุสวาใหม่) แล้วเอาไปเสียนอุตรทิศและเมื่อจะไปในันอย่าให้เสียนหน้ากัสมมา
ให้มุ่งไปจนถึงต้นไม้ใหญ่ แล้วเอาบัตรแขวนไว้กิ่งข้างตะวันออก ๕

ศาลาแม่ชื่อบน ค. สอง ๒๔

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะลำบองราหู อันบังเกิดในเดือน ๑๑ นั้นเป็นคำรบ ๗ กำเนิด
เมื่อแรกจับนั้นรวนนมและรักแะ กระทำให้ฮักแะแล้วเอามือลูบอก ร้องตันไปดังจะขาดใจ ๓ วันตาย
ถ้าจับเดือนขึ้นตาย ถ้าจับเดือนแรมมีตาย ถ้าจะแก้เอาดินใต้ต้นโพธิ์และระระน้ำมันมาประสมกันเข้า
เป็นตุ้งแผ่นดินซึ่งมีประจำเดือนเป็นลูกปีกกาฬภาพปีกนั้นแล้วเขียนชื่อพระอาทิตย์ในอกรูป กระทำบัตร
๖ มุม จึงเอารูปใส่ลงในบัตรให้เจ็นด้วยเนื้อปลา ข้าว ๗ คำป็นหน้ามือก่อน ๑ คำ, แดง, ขาว, ก้อน
๑ เหลือง, เขียว, แดง, หมุกก่อน ๑ ให้ปิดด้วยใบสันพริ้มขม และบูชาด้วยพระมนต์นี้ ๒๐ คาบ (โอม
สุกโกรราชะสิงโปปุระชะกังบุบมึงตริปะชันตุภูณชันตุสวาหะชะ) แล้วเอาไปเสียนอุตรทิศ แล้ว
เอาใบผักไม่ งามืด หญ้าใต้ใบสามแรงตำเอาน้ำ ผ่นตุ้งหลือมธโธมทั้งตุ้ง จึงเอาหญ้ากลัดหอย
เผารม ทานให้หัว ๓ วันมีตายแล ๕

ศาลาแม่ชื่อบน ค. สอง ๑๒

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวด้วยลักษณะลำบองราหู อันบังเกิดในเดือน ๑๒ นั้นเป็นคำรบ ๘
กำเนิด เมื่อแรกจะจับนั้น กระทำให้ฮักตัวเป็นเหน็บ หาดตมิได้ร้องมิชอก ถ้าจับเดือนขึ้นตาย ถ้าจับ
เดือนแรมมีตาย ถ้าจะแก้เอาใบบัวหลวง ดอกสัตตบุษย์ เอาท่ากันมาบดให้ละเอียด แล้วจึงปั้นตุ้ง
แผ่นดิน ซึ่งมีประจำเดือนเป็นลูกปีกกาฬภาพปีกนั้น แล้วเขียนชื่อพระอาทิตย์ในอกรูป กระทำบัตร ๓
มุม จึงเอารูปใส่ลงในบัตร ให้เจ็นด้วยข้าวตอกดอกไม้และน้ำมันมะพร้าวแล้วปิดด้วยขอนกั่วประโละเดา
ให้บูชาด้วยพระมนต์นี้ ๔ คาบ (โอมภุมมะนาภิราราศัพท์เวหา บูบมึงนากันอั้ง ปุระคัชะกังตริ
ปะชันตุ ภูณชันตุสวาหะสวาใหม่สวาหะชะ) แล้วจึงเอาไปเสียนอีสาน เมื่อจะไปในันให้บริกรรม
พระมนต์นั้น ไปกว่าจะถึงแล้วจึงเอาบัตรแขวนไว้ที่ต้นไม้ใหญ่ ๕

ศาลาแม่ชื่อบน ค. สอง ๑๖

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะลำบองราหู อันบังเกิดในเดือน ๑ เป็นคำรบ ๙ นั้น กำเนิดเมื่อ
แรกจับนั้น กระทำให้เจ็บไปทุกอุณจน ให้ชนจูนัน ให้มีขึ้นทั้งตัวให้ละตุ้ง ร้องหน้าคามิได้ ถ้าจับ
เดือนขึ้นตาย ถ้าจับเดือนแรมมีตาย ถ้าจะแก้เอาดินใต้ต้นแคผลอยมาประสมเข้ากับแป้งข้าวเหนียวปั้น
ตุ้งแผ่นดินซึ่งมีประจำเดือนเป็นลูกปีกกาฬภาพปีกนั้น แล้วเขียนชื่อพระอาทิตย์ในอกรูป กระทำบัตร ๕
มุม แล้วจึงเอารูปใส่ในบัตร ให้เจ็นด้วยข้าวตอกดอกไม้ กั่ว, งา, เมล, แดง, ฤปเทียน มะพร้าวอ่อน
มะพร้าวแก่ ให้ปิดด้วยหญ้าแพรกแล้วบูชาด้วยมนต์นี้ ๑๙ คาบ (โอมวิโวะระชะมะตติชะยะ สัพเพ
เทวา คุรนาวิโสสา คันทะปะระระราทิปี คันทะรักชะปะนะนาปี สัมปันนาสัถกะระวิชะ ตริปะชัน
ตุภูณชันตุสวาหะสวาใหม่) แล้วจึงเอาไปเสียนบูรพาทิศต้นไม้ใหญ่ ๕

ศาลาแม่ชื่อบน ค. สอง ๔๐

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะลำบองราหู อันบังเกิดในเดือน ๒ นั้นเป็นคำรบ ๑๐ กำเนิด
เมื่อแรกจับนั้น จับแต่ลำคอ กระทำให้ฮักปากร้องอยู่และจะกลืนน้ำ ข้าว นม ก็มิได้ ถ้าจับเดือนขึ้นตาย
ถ้าจับเดือนแรมมีตาย ถ้าจะแก้เอาดินใต้ต้นกล้วยมาเป็นตุ้งแผ่นดิน ซึ่งมีประจำเดือนเป็นลูกปีกกาฬ
ภาพปีกนั้น เขียนชื่อพระอาทิตย์ในอกรูปกระทำบัตร ๗ มุมแล้วเอารูปใส่ในบัตร ให้เจ็นด้วยเครื่องมีจะ
มีงละเนื้อปลาข้าว ๑๐ ปั้น หญ้าก้ามือ ๑ ให้ปิดด้วยใบมะยม แล้วบูชาด้วยพระมนต์นี้ ๑๐ คาบ (โอม
โธละอักกะปะนิลลาสุสาณะคะระนิมะชะชะชังตริปะชันตุภูณชันตุสวาหะสวาหะชะ คุรบาหิยา
โยให้ประสิทธิ์กันถุ) แล้วจึงเอาไปเสียนอากาศทิศต้นไม้ใหญ่ แล้วเอาแก่นเต็ง แก่นรัง แก่นมะค่า
แก่นมะหาด แก่นปฐู เปารมกุมาร ๒ วันหายตึก ๕

ศาลาแม่ชื่อบน ค. สอง ๔๙

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวด้วยลักษณะลำบองราหู อันบังเกิดในเดือน ๓ นั้นเป็นคำรบ ๑๑
กำเนิดเมื่อแรกจับนั้นกระทำให้หึงขึ้นท้องพองเหลือกำหนด นายใจมีงร้องตันรอนตุ้งจะขาดใจ ถ้า
จับเดือนขึ้นตาย ถ้าจับเดือนแรมมีตาย ถ้าจะแก้เอาดินใต้สะพานมาเป็นตุ้งแผ่นดิน ซึ่งมีประจำเดือน
เป็นลูกปีกกาฬภาพปีกนั้น ให้เขียนชื่อพระอาทิตย์ในอกรูป กระทำบัตร ๔ มุม แล้วเอารูปใส่ลงในบัตร
ให้เจ็นด้วยผักกล้วย แล้วข้าว ดอกไม้ ฤปเทียน ให้ปิดด้วยใบหงายขานู แล้วบูชาด้วยมนต์นี้ ๑๒ คาบ
(โอมอสุรินทะเยชะมะหิงสาคุโรปุระคัชะกัง ตริปะชันตุภูณชันตุสวาหะสวาหะชะ) แล้วเอาไปเสียน
ทิศต้นไม้ใหญ่แล้วจึงเอาบวมขม กลอย ใบหนาด ใบสามแรง เอาเสมออากาศทำเป็นจุน
ใส่หลอดเป่าพวาร์ แล้วสมุดทวารให้ฝ่ายลมเดินออกหมายตึก ๕

ศาลาแม่ชื่อบน ค. สอง ๕๕

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะลำบองราหู อันบังเกิดในเดือน ๔ นั้นเป็นคำรบ ๑๒ กำหนด
เมื่อแรกจับนั้น กระทำให้จุกหูเสียงให้ก้ามือและดังคักกัมมิได้ ให้แข็งกระด้างไปทั้งตัว ถ้าจับเดือนขึ้น
ตาย ถ้าจับเดือนแรมมีตาย ถ้าจะแก้ให้เอาดินใต้ต้นอมมาเป็นตุ้งแผ่นดิน ซึ่งมีประจำเดือนเป็นลูกปีก
กาฬภาพปีกนั้น แล้วให้เขียนชื่อพระอาทิตย์ในอกรูป กระทำบัตร ๕ มุม แล้วเอารูปใส่ลงในบัตร
ให้เจ็นด้วยน้ำมันมะพร้าวและเครื่องกระยาบวด ฤปเทียนของหอมทั้งปวง ให้ปิดด้วยใบกลอย แล้วจึง
บูชาด้วยพระมนต์นี้ ๑๙ คาบ (โอมคุรภักชังพรมโอมวาหาระโอม มะวะคะชะกังปะลาชันตุภูณชันตุส

วาหะจะ คุรบาหิยายให้ประสิทธิ์(แก่ภูษาใหม่) แล้วเอาไปทิ้งเสียที่กลางน้ำจึงจะดี แล้วจึงเอาเกล็ดปลาซ่อนเขียวจะเข้ เขากะมือเป็นยาสำหรับแการมกุมารหายวิเศษนัก ฯ

ลักษณะกำเนิดทรง ๗ วัน

ฝ่ายนังศาลาแม่ชื่อ ๑๑

๑ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะกำเนิดทรง ๗ วัน อันบังเกิดแก่กุมารกุมารี่ทั้งหลายไว้ให้บุคคลทั้งปวงพึงรู้ดังนี้ ฯ

๑ อันว่ากุมารกุมารี่ผู้ใดคลอดจากครรภ์มารดาวันอาทิตย์ กำเนิดทรงเพลิงเป็นเจ้าเรือน ทรงภวายเป็นทรงจร หละชื่ออุโยกาลละของชื่อเปลวไฟฟ้า ลมชื่อประวาศคุณ จมประจำทรงเพลิงวันอาทิตย์ ในอาการทรงเพลิงนั้น กระทำให้ปากกุมารเป็นสำเซมาขึ้นด้วยโทษเสมหะโลหิตระคนกันไว้บังเกิด จึงให้กินข้าว กินนมมิได้ เพราะเสมหะโลหิตกัดลำเป็นกำลิ่ง มักให้เสมหะหน้า ตกเป็นมูกเป็นเลือดออกมาแล เป็นพยาธิต่าง ๆ ถ้าจะแก้เอา ว่านกับแสด, ว่านร่อนทอง, เนระพูสี, เทียนดำ, เทียนแดง, ฆะเฒ่าทั้ง ๒ ใบมะกั่วครือ ยาทั้งนี้เอาเสมอภาคต้ม ๑ เอา ๑ กินแก้พิษให้ตัวร่อนแลทรงเพลิงกิดี ห่ามกิดีได้ ละลายสุรากินแก้ตมูกตกลือด แก้กทรงเพลิงแลทรงทั้งปวงหายยานี้ดีนักแล ฯ

ฝ่ายนังศาลาแม่ชื่อ ๑๕

๑ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะกุมารกุมารี่ เกิดวันจันทร์ทรงน้ำเป็นเจ้าเรือน ทรงฝ่ายเป็นทรงจร หละชื่อแสงจันทร์ละของชื่อแก้วเขียว จมประจำทรงน้ำวันจันทร์ ในอาการทรงน้ำนั้น มักให้คอกุมารแตกเป็นน้ำเหลือง เปื่อยไปรอบคอ กระทำให้หัวร่อน ตัวร่อน แล้วให้เจ็บท้องเป็นกำลิ่งให้ระวังทรงระวังละของระวังหละจรมประจำทรงน้ำนั้นให้จึงได้ ถ้าบังเกิดขึ้นแก่กุมารใดจุจราญมาหับสกัดน ฯ

ถ้าจะแก้เอา ใบผักบาศ, ใบผักเป็ด, ใบลาวาด, ใบลมิ, ว่านน้ำ, น้ำประสาทรอง, เม็ดใบมะนาว, พริกไทย, จึงแห้ง, ทำเป็นจุดบดละลายน้ำสุรากินแก้ทรงน้ำหาย ฯ

อนึ่ง เอาใบแมงลัก, ใบนาต, เทียนดำ, เปลือกโอบาย, ดีปลี, ทำเป็นจุดบดทำแห้งไว้ละลายสุรา กินแก้ทรงน้ำ แลทรงจรหาย ฯ

อนึ่ง เอาเปลือกมะเดื่อ ใบทองพันชั่ง ลูกจันทร์ ลูกพิลังกาสา ลูกสรรพิษ ลูกประจำตีควาย พริกไทย จึงแห้ง เอาเสมอภาคทำเป็นจุดบดทำแห้งไว้ละลายสุรา กินแก้ทรงน้ำแลสรทรงทั้งปวงหาย ฯ

อนึ่ง เอาลูกปบาย, ลูกราชคืด, ลูกสรรพิษ, ลูกพิลังกาสา, น้ำประสาทรอง, ว่านกับแสด, ว่านร่อนทอง, ลูกจันทร์, ลอกจันทร์, สิ่งละ ๒ สิ่ง โหระเดือนไม้ พริกไทย ๑ เม็อง ทำเป็นจุดบดทำแห้งไว้ละลายสุรากินแก้ทรงน้ำแลทรงทั้งปวงหาย ถ้าจะกวาดแทรกเกล็ดลงกวาดดีนัก ฯ

อนึ่ง เอาเปลือกมันตัน, ดั่งต้น, รากแก้วหู, น้ำมันงา, ตำเอาน้ำสิ่งละจออก หุงให้คงแต่มันตัน เภฏกานี สีเสียด ปรงลงทาเมือหาย ฯ

ฝ่ายนังศาลาแม่ชื่อ ๒๓

๑ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะกุมารกุมารี่เกิดวันอังคาร ทรงแดงเป็นเจ้าเรือน ทรงกระแนะเป็นทรงจร หละชื่อเพลิงกาล ละของชื่อแก้วมรกต ลมชื่ออุทราท จมประจำทรงแดงวันอังคาร ในอาการทรงแดงนั้นเกิดเพื่อพิษในระหว่าง ๓ เดือนไปจนจบ ๑ กระทำให้คอกุมารโผล่คอกแลให้ตัวร่อน นอมเหลืองแลมูตรคุดก็เหลือง ให้จุกเสียดเป็นกำลิ่ง ฯ

ถ้าจะแก้เอา บอระเพ็ด, เปลือกมะตูม, หอมแดง, การบูร, พริกไทย, จึงแห้ง, กระเทียม, เอาเสมอภาคทำเป็นจุดบดทำแห้งไว้ละลายสุรากินแก้ทรงแดงอันมีพิษหาย ฯ

อนึ่ง เอาโกฐลอบ, โกฐเขมา, เทียนขาว, จันทร์หอม, ใบชุมเห็ด, เอาเสมอภาคบดด้วยน้ำปูนใสทำแห้งไว้ละลายสุรากิน แก้กทรงแดงทรงทั้งปวงหาย ถ้าจะโรยแทรกพิมเสนโรยคินคินก ๑

อนึ่ง เอาลิ้นทะเลิง, รากดินเมา, น้ำประสาทรองละดู, บอระเพ็ด, ลูกประจำตีควายเมา, ใบพวง, ใบคนทีลอบ, ใบสะเดา, เอาเสมอภาคทำเป็นจุดบดละลายน้ำมะจั่วทั้งกินทั้งกวาดแก้ทรงแดง ฯ

อนึ่ง เอาใบผักหวาน, ใบหับทิม, ชมิ้นช้อย, แก่นมะขาง, เอาเสมอภาคทำเป็นจุดบดทำแห้งไว้ ละลายน้ำสุรากินแก้ทรงแดงให้ลมมูกเสียดนั้นหาย ฯ

อนึ่ง เอาบอระเพ็ด, ใบกะเพรา, ชมิ้นช้อย, กระวาน, กานพลู, ฝางเสน, มีน, เภฏกานี เอาเสมอภาคทำเป็นจุดบดทำแห้งไว้ แทรกคิงเจือส้มทั้งกินทั้งโรย แก้กทรงแดงให้ลมมูกเสียด แก้กสรทรงทั้งปวงหายดีนัก ฯ

อนึ่ง เอาหนอยสังฆา, ชาตนครคุณ, บัลลังคิลลา, กรามแสด, กรามช้าง, เข่าฟาน, เขี้ยวเสือ, เขียวจะเข้, เกลบัวหลวง, พิมเสน, เอาเสมอภาคทำเป็นจุดบดทำแห้งไว้ ละลายน้ำคอกไม้พริกปากุมาร ฯ

ฝ่ายนังศาลาแม่ชื่อ ๑๑

๑ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะกุมารกุมารี่เกิดวันพุธ ทรงสะกอยเป็นเจ้าเรือน ทรงกะดังเป็นทรงจร หละชื่อนิลเพลิง ลมชื่อสุนทรวาด จมประจำทรงสะกอยวันพุธ ในอาการทรงสะกอยนั้น กระทำให้สิงห์ทองจิงคอกมูกเสียดหนองแล้วให้จุกมูเหลือง ดูจจะระเหลืองกินข้าวกินนมมิได้ มักให้ท้องโโรให้คิรันคุดคิรันคั้งคิรันคั้งนี้ ฯ

ถ้าจะแก้เอา รากตาลโตนด, รากหมา, รากชุมเห็ดไทย, ใบมะเพ็ช, ข้าวฮอน, กระชาย, พริกอ่อน, เอาเสมอภาคทำเป็นจุดบดทำแห้งไว้ละลายสุรากินแก้ทรงสะกอยหาย ฯ

อนึ่ง เอารากเลียมือนาง, รากมะสะก, สมุลแว้ง, รากมะรุม, สะค่าน, ว่านนางคำ, จึง, ดีปลี, เอาเสมอภาคทำเป็นจุดบดทำแห้งไว้ละลายสุรากินแก้พิษทรงสะกอยหาย ฯ

อนึ่ง เอาเจ๊กพิศ, ภูเขามือเหล็ก, สนเทศ, กระลำพัก, จึงแห้ง, ขอนคอก, โกฐบัว, โกฐพุงปลา, เปลือกไธสน้ำ, เอาเสมอภาคทำเป็นจุดบดทำแห้งไว้ละลายสุรากินแก้พิษทรงสะกอยทั้งปวงหาย ฯ

อนึ่ง เอาลูกมะแวงเครือ, ศรีภูก, กระเทียม, กำมะถันแดง, ฝีมะกรูด, ชมิ้นช้อย, เม็ดใบมะนาว, สารส้ม, ดินประสิวขาว, เอาเสมอภาค น้ำประสาทรองทำยาทั้งหลาย บดทำแห้งไว้ ถ้าจะกวาดทรง ละลายน้ำมะนาวกับเกลือรำนัดกวาดแทรกพิมเสน ถ้าจะแก้กรากละลายน้ำสุรยอต้ม แก้กตเมา น้ำแดงกวาดก็ได้ให้กินหายดีนัก ฯ

อนึ่ง เขาล้อมทะเลปิ้ง, รากคินเภา, น้ำประสาทรองสะตุ, บอระเพ็ด, ก็นหม้อแกง, บดละลายน้ำกับมะจิวแทรกเกลือกวาดแก้ทางระกอทรงแดงนาย ฯ

ฝ่ายนังศาลาแม่ชื่อ ๑๔

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะกุมารกุมารี เกิดวันพฤหัสบดี ททางโคเป็นเจ้าเรือน ททางข้าวเปลือกเป็นทางจร หละชื่อณิลกาล ละอองชื่อหาเมฆ ลมชื่อหัดคิมิ จรประจำททางโควันพฤหัสบดี ในอาการททางโคนี้แมกให้วิ่งขึ้นทั้งตัวตั้งเป็นเขต ทำให้ตัวร้อนให้บิดตัวครั้นจนลงไปก็ให้ทำห้องทั้งลงทั้งราก ให้กระหน่ำน้ำ ตมูกตกลือตดตั้งนี้ ฯ

ถ้าจะแก้เอา ลูกจิงจ้อ, ลูกหมอน้อย, ลูกหญ้าไต้ใบ, เนระพูสี, สมอเทศ, นมโคขี้, ลูกจันทน์, ดอกจันทน์, พริกไทย, เอาเสมอภาคทำเป็นจุดมดเป็นแห่งไว้ ละลายสุรากินแก้พิษททางโคให้ตัวร้อนนั้นนาย ฯ

อนึ่ง เอาใบส้มซ่า, ใบมะกรูด, ใบมะเฟือง, แห้วหนู, ลูกเขยตาย, สมอพิเภก, รากข้าวปลู, เอาเสมอภาคทำเป็นจุดมดทำแห่งไว้ ละลายสุราแทรกตัวเหลือง กับแก้พิษททางโคนี้้นนาย ฯ

อนึ่ง เอาสมนมากหลาวหลก, กระวาน, รากพุ่มเรียง, พริกไทย, ขมิ้นอ้อย, น้ำประสาทรอง, เอาเสมอภาคทำเป็นจุดมดเป็นแห่งไว้ละลายน้ำสุรากินแก้พิษททางโคนาย ถ้าจะกวาดก็ได้ ฯ

อนึ่ง เอาลูกมะกอกเทศเภา, ลูกประคำดีควายเภา, ลูกตานขมิบ, ลูกมะตุม, เปลือกมะรุม, เมญูกานี, ดอกจันทน์, กานพลู, รากนิงนาย, ขอนดอก, จะลุด, เอาเสมอภาคทำเป็นจุดมดเป็นแห่งไว้ละลายสุรากินแก้พิษททางโค ถ้าจะขโสมละลายน้ำตอกไม้แก้ททางโคซึ่งผู้ตออกมา็นนาย ฯ

อนึ่ง เอาตรีภูกู, จะเฒ, กระเทียม, เกลือ, บดละลายน้ำมะพร้าว, หัวหอมร่านดอกกวาดแก้ททางโคนาย ฯ

อนึ่ง เอาน้ำประสาทรองละตุส่วน ๑ ลูกเบญจกานี ๒ ส่วน ฝาง ๓ ส่วน บดน้ำหมากดับเภากวาด ฯ

ฝ่ายนังศาลาแม่ชื่อ ๑๖

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะกุมารกุมารี เกิดวันศุกร์ททางข้างเป็นเจ้าเรือน ททางกล้วยเป็นทางจร หละชื่อแสงพระจันทร์ ละอองชื่อเนียรภรติ ลมชื่ออริค จรประจำททางข้างวันศุกร์ ในอาการททางข้างนั้น เขามักขึ้นในเรือนไฟ ถ้าขึ้นหลายขึ้นขึ้นมาแต่ล่าตอกถึงสิ้นแล้วด้ายไปทิ้งปาก ให้ไอออกแห้ง ให้ลงให้ราก กระหน่ำน้ำ กินข้าวกับนมมิได้ตั้งนี้ ฯ

ถ้าจะแก้เอา ใบชุมเห็ดเทศ, ใบสวาด, ใบผักขวง, ใบกะเพรา, ละอองพระกฤษ, เอาเสมอภาคบดด้วยน้ำนมตรมัวทำแห่งไว้ ละลายสุรากินแก้ททางข้างนาย ฯ

อนึ่งเอา ผักคราด, ขอบระนางทั้ง ๒, ผักเสี้ยนผี, ขมิ้นอ้อย, ลูกประคำดีควาย, พริกไทย, เอาเสมอภาคทำเป็นจุดมดทำแห่งไว้ละลายสุรากิน แก้พิษททางข้างแลททางทั้งปวงนาย ฯ

อนึ่ง เอาหญ้าไร่กำมือ, ยอดตำร้างกำมือ, กะทือ, โขล, ตานเสี้ยน, สิ่งละ ๑ บาทคัม ๓ เอา ๑ ให้กินแก้มูกเลือดททางข้างนาย ฯ

อนึ่ง เอารากสันพร้าวขน, รากชะมดต้น, ใบพิมเสน, จุกโรมณี, สังกรณี, ลูกผักขี้ทั้ง ๒, พินธุ์ ผักกาด, ลูกพิลังกาสา, ลูกจันทน์, กระลำพัก, ว่านร่อนทอง, จิงแห้ง, เอาเสมอภาคทำเป็นจุดมดทำแห่งไว้ละลายสุรากินแก้พิษททางข้างนาย ฯ

อนึ่ง เอาบอระเพ็ด, เขากวาง, หมิงกระเบน, เมมคน, หวายตะค้า, รากมะแว้ง, ยาตั้งนี้คั่ว, ตรีภูกูกระเทียม, เอาเสมอภาคทำเป็นจุดมดละลายสุรากวาดแก้ละอองแลเขม่าททางข้างทั้งปวงนายดีนัก ฯ

ฝ่ายนังศาลาแม่ชื่อ ๑๔

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะกุมารกุมารี เกิดวันเสาร์ททางโจรเป็นเจ้าเรือน ททางนางรินเป็นทางจร หละชื่อหานิลกาล ละอองชื่อละอองทับทิม ลมชื่อกุมกัณฑกษ บาดทะยัก จำปราบ จรประจำททางโจรวันเสาร์ ในอาการททางโจรนั้น สำแดงออกมาที่ปากกุมารแลเหงือกข้างล่างข้างบน ททางจำพวกนี้มีตัวสิงไร ให้จับที่ตรรพวงคทำให้อือยออกเป็นชุมทั่วทั้งตัว ฯ

ถ้าจะแก้เอา อัคนิชา, ลูกราชคืด, ลูกประคำดีควาย, ลูกจันทน์, เม็ดในมะนาว, ฟีน, สิงูเหลือ้ม, เอาเสมอภาคทำเป็นจุดมดทำแห่งไว้ละลายสุรากินแก้พิษททางโจร ถ้าลบลวันยังค้ำกัตีแทรกทองคำเปลวให้กินพื้น แลแก้พิษททางแดงก็ได้ตนัก ฯ

ยาชื่อชาวกะบิง เอาพิมเสน ๒ โห, ลูกจันทน์, ดอกจันทน์ สิ่งละ ๑ เฟื้อง, เบี้ยผู้เภา, จันทน์ขาว, สิ่งละ ๑ สลึง กระบ้ง ๑ บาท บดทำแห่งไว้ละลายสุรากวาด กินก็ได้แก้ททางโจรระอองชานนาย ฯ

ยาชื่อเหลืองนรตาล เอารทองปิ้งให้สุก, ลูกจันทน์, ขมิ้นอ้อย, สิ่งละ ๑ เฟื้อง พิมเสน ๒ โห, นรดาลทอง ๑ บาท ทำเป็นจุดมดทำแห่งไว้ละลายสุรากินแก้ททางโจรระอองเหลืองนาย ถ้าจะกวาดก็ได้ ฯ

ยาชื่อเขียวขี้ทอง เอาลูกจันทน์, ดอกจันทน์, กระวาน, กานพลู, การบูร, โหระเดือยใกล้สิ่งละ ๑ เฟื้อง เขียวขี้ทอง ๑ บาท ทำเป็นจุดมดทำแห่งไว้ ละลายสุรากินแก้ททางโจร ละอองเขียวหายกวาดก็ได้ตนัก ฯ

ลักษณะตานทราย ๗ วัน

ศาลาแม่ซื้อเสา ๖ (๑๗)

๑ สิทธิการิยะ จะกล่าวด้วยลักษณะกุมารกุมารทั้งหลาย อันมีอายุล่วงพ้นกำหนดทรายเจ้าเรือน และทรายจรมันแล้ว เป็นลักษณะแห่งตานใจ อันจะบังเกิดขึ้นด้วยบริโภคอาหาร อันเป็นอริชณะ กล่าวคือสำแลงที่มีได้เคยบริโภคมาแต่ก่อน จึงให้บังเกิดซึ่งโรคต่าง ๆ โดยจตุราศและศรีภุมฐานให้วิปริตบังเกิดในอกก็มีชาติ ๑๑ จำพวก อันจะให้เบียดเบียนทุกตัวสัตว์มิได้เว้น ซึ่งกล่าวมาทั้งนี้เป็นแต่สังเขป แะจึงวัดการอยู่ในคัมภีร์ปฐมจินดาผูก ๕ โฉนดเสร็จแล้ว ในที่นี้จะขอว่าแต่ตานใจ อันบังเกิดเพื่อพยาธิ อันชื่อว่าธาตุบด บังเกิดเพื่อทรายเหลงนั้นก่อนเป็นปฐมสังเขปแต่ละน้อย ๆ ลักษณะในมันต้นนั้นกระทำให้ลงเป็นโลหิตลุดออกมาก่อนแล้วจึงให้ตัวเหลือง นาวางมิได้ ให้อยากกลศควาเป็นกำลัง ฯ

ในลักษณะแห่งมันปลายนั้น คือพยาธิอันบังเกิดขึ้นในช่องนาสิกกระทำโทษ ให้นาสิกตั้งเป็นหวัดเหน็บเน่า แล้วลงทางต้นลิ้นตลอดปลายลิ้น ให้น้ำระเหยตกมีรูปร่าง ให้ออกบริโภคอาหารมิได้ ครั้นอาหารมิได้เป็นที่ตั้งแล้ว อันว่าโรคก็ปริตแปรเป็นไปต่าง ๆ อาจารย์กล่าวไว้ว่ายากนัก ฯ

ถ้าจะแก้เอา รากส้มเส็ด, สีเสียดเทศ, ระเบิด, น้ำตาลทราย, เอาเสมอภาคทำเป็นจุดบดทาขึ้น แก้กตานใจขึ้นสิ้นหายดีนัก ฯ

ขนาน ๑ เอาหญ้าไต่ใบ, จันทร์แดง, กรามแรด, กรามช้าง, เอาเสมอภาคทำเป็นจุดบดทาทั่วไว้ ละลายสุราให้กินแก้พิษตานใจ อันเกิดเพื่อพยาธิ ชื่อปุระธาตุบดนั้นหายดีนัก ฯ

ยาชำระตานใจ เอาผลจันทร์, ดอกจันทร์, กระวาน, กานพลู, ศรีภุก, เทียนทั้ง ๕ สิ่งละ ส่วน, ผลลุดสุทอิ ๒ ส่วน ทำเป็นจุดบดทาทั่วไว้เท่าเม็ดพริกไทยให้กินตามกำลัง ชำระตานใจอันชื่อว่าปุระธาตุบดนั้นหายดีนัก ฯ

ขนาน ๑ เอากระเทียม, ผิวมะกรูด, กานพลู, สิ่งละส่วน, ผลลุดสุทอิ ๓ ส่วน ทำเป็นจุดบดทาทั่วไว้เท่าเม็ดพริกไทย ให้กินตามกำลังชำระตานใจ อันเกิดเพื่อพยาธิขึ้นหายดีพิเศษนัก

ศาลาแม่ซื้อเสา ๖ (๑๘)

๑ สิทธิการิยะ จะกล่าวด้วยลักษณะตานใจ อันบังเกิดขึ้นเพื่อพยาธิอันชื่อว่าโรคธาตุ เกิดเพื่อทรายน้ำนั้นเป็นคำรบ ๒ โดยนัยสังเขปแต่เล็กน้อย ลักษณะในมันต้นนั้น กระทำให้ตัวเย็น ให้ท้องขึ้น มีรูปร่าง ในเมื่อจะกระทำโทษนั้น กระทำให้ร้อนขึ้น ให้ตกโลหิตทางทวารหนัก ให้ปิดอุจจาระปัสสาวะ แลให้น้ำปัสสาวะนั้นขาวดุจน้ำข้าวเซ็ด มักเป็นน้ำนม ให้ปวดเป็นกำลัง ฯ

อนึ่ง อันพยาธิอันกระทำโทษนั้น เกิดขึ้นในสะดือภายในอุทรนั้น มักให้เชื่อมแล้วให้หอบเป็นต้น ถ้าแพทย์รักษาขอด้วยโรคก็แต่หอบประทุอยู่ ถ้ามีหายนานไปถึง ๓-๔ วัน จะกระทำให้ใส่หอมห้องใหญ่ บางทีกระทำให้ดับใหญ่คืนโครงทุลงมา ถ้าถึงตกแล้วเมื่อใด ว่าเป็นกรรมของกุมารผู้นั้น ตามอาจารย์กล่าวไว้ว่า ยามใดเลยเป็นอาการดีดี ฯ

ถ้าจะแก้เอา ใบหนาด, ใบคนทีล, ใบประคำไก่อ, ใบผักเค็ด, ใบผักเสี้ยนผี, เมล็ดในมะนาว, เมล็ดในกะบับ, มดยอบ, กายามี, ศรีภุก, ลารส้ม, ดินประสิรวา, น้ำประสาทรอง, หนักคุณเทศ, เจตพังคี, ว่านน้ำ, ผิวมะกรูด, บอระเพ็ด, เจตมูล, หินสุ่มักภาค, ชำแถ่, กระชาย, กะทือ, โพล, หอม, กระเทียม, ขมิ้นช้อย, กระดุกงูเหลือม, กระดุกงูเห่า, กระดุกงูน้ำ, กระดุกเลี้ยงนา, มหาหิงคุ,

สิ่งละส่วน ยาต่างทอง, สิ่งละ ๒ ส่วน ทำเป็นจุดบดทาทั่วไว้ ละลายน้ำมะกรูดทาทั่วกุมาร แก้กท้อง รุ่งพุ่มานและมานกระษัย แก้กอุจจาระปัสสาวะมีออกแก้กซึกเท้ากำมือกำหลังแขน แก้กพิษอันคคมีลีลาของราหูและแก้มพุทธรักษ์ และคคทักขินคุณ ประวาตคุณ อันบังเกิดเพื่อตานใจ พยาธิอันชื่อว่าโรคธาตุนั้นหายดีนัก ฯ

ยาชื่อประสะกะเพรา เอายาตำ, หิงยางโพธิ, กระเทียม, พริกไทย, ดีปลี, ว่านน้ำ, สิ่งละส่วน ใบกะเพรา ๖ ส่วน, ทำเป็นจุดบดทาทั่วไว้ละลายน้ำมะกรูดน้ำสุราก็ได้ ให้กินตามกำลังแก้กท้องขึ้นจุกเสียด อันบังเกิดเพื่อตานใจ อันชื่อว่าโรคธาตุ ซึ่งกระทำให้อุดอุจจาระนั้นหายดีพิเศษนัก ฯ

ศาลาแม่ซื้อเสา ๔

๑ สิทธิการิยะ จะกล่าวด้วยลักษณะตานใจ อันบังเกิดขึ้นเพื่อพยาธิอันชื่อว่า พลพยุหะ เกิดเพื่อทรายแดงนั้นเป็นคำรบ ๓ โดยนัยสังเขปแต่ละน้อย ในเมื่อสิ้นกำหนดทรายแดงเจ้าเรือนแล้วจึงตั้งขึ้นข้างละตือ ข้างซ้ายเท่าหมะชามป้อม กระทำให้เจ็บท้องขบเสียด เหตุตั้งเป็นตานเสมหะเพราะทรายแดงขึ้นจับดับ อันนี้มีอยู่ในคัมภีร์ปฐมจินดาผูก ๓ ปริชง ๓ โฉนดแล้ว ในที่นี้จะว่าแต่ชื่อตานใจอย่างเดียวให้แพทย์ฟัง ในเมื่อตั้งขึ้นได้แล้วนั้น มันต้นกระทำให้ตัวร้อน ให้จับเป็นเพลาลมตัวบ้างบ้างมันน้ำมิได้เลย คือโทษแห่งตานใจหากกระทำเอง มีตัวตั้งขึ้นปลา มีเสมหะหุ้มห่ออยู่ ครั้นแก้เข้าทำให้ลงเป็นน้ำล้างเนื้อให้ตกมูกตกเลือด ปวดมวนเป็นกำลัง แล้วให้หอมเหลือง ให้อยากกินแต่พริกแต่เกลือเป็นกำลังให้ตัดอาหาร ให้จุกพวง ให้แข็งเป็นเกล็ดมีรูปร่าง อนึ่งพยาธิอันชื่อว่าพรมกัจฉิน จึงเกิดขึ้นกระทำโทษนั้นปลาย เกิดในลำไส้ สุกขนาดดังโร มีปากอันดำนักให้กินอาหารจำจุมีรูมี มักขวางท้อง อุจจาระนั้นขาว ดุจมูลนกยางเหน็บยิ่งนัก มักอยากกุงปลาสด ที่อันจะล้างแลงตัวโรคนั้น ฯ

ถ้าจะรักษาตัดโรคธาตุให้ขาดจึงจะหาย ตามอาจารย์กล่าวไว้ดังนี้ ฯ

ถ้าจะแก้เอา ศรีษลา, ใบมะขาม, ใบส้มป่อย, รากชี่กาทั้ง ๒, หอม, รากทองแดง, สิ่งละส่วน ผักราชพฤกษ์ ๔ ส่วน ต้มตามวิธีแทรกเกลือให้กินตามธาตุหนักธาตุเบา เป็นยาชำระลำไส้ตานใจ อันมีชื่อว่าพรมกัจฉิน เกิดเพื่อทรายแดงนั้นหายดีนัก ฯ

ขนาน ๑ เอา แก่นขี้เหล็ก, แก่นสะเดา, แก่นสน, จันทร์ทั้ง ๒, รากหญ้านาง, ผศหมะชามป้อม, ผลกระดอม, บอระเพ็ด, หัวหมู, เอาเสมอภาคน้ำผักราชพฤกษ์เป็นกระสาย ต้มตามวิธีให้กิน แก้กตานใจ อันชื่อว่าพรมกัจฉินเกิดเพื่อทรายแดงนั้นหาย ฯ

ขนาน ๑ เอาสังขยา, ชาตทั้ง ๓, บังลังกิดา, มูลแมลงสาบ, กรามแรด, หิมเสน, เอาเสมอภาคทำแท่งกวาดตานใจหาย ฯ

ศาลาแม่ซื้อเสา ๑

๑ สิทธิการิยะ จะกล่าวด้วยลักษณะตานใจ อันบังเกิดขึ้นเพื่อพยาธิอันชื่อว่า อุทธาธาตุ เกิดเพื่อทรายละกอนั้นเป็นคำรบ ๔ โดยนัยสังเขปดังนี้ ในเมื่อสิ้นกำหนดทรายเจ้าเรือนแลทรายจรมันแล้วตั้งขึ้นในสะดือเท่าหมะชามป้อมอยู่ประมาณ ๔-๑๐ วันก็คคลงในอุทร จึงกระทำให้ลงดุจน้ำคาวปลา จะนับเปลามาได้ จึงกระทำให้ตกโลหิตลุดออกมาก่อน ๒-๔ วัน แล้วจึงเป็นโลหิตเสมหะเอาออกมาต่อภายหลัง จึงกระทำให้กระหายน้ำ และกระทำให้เชื่อมมัวตัวร้อน ให้เหม็นอาหาร ให้กายนั้นขุบผอมยิ่งนัก ถ้าแพทย์จะแก้ ให้แก้ปิดปวดมวนแลโลหิตและเสมหะเนาเสียก่อน ถ้ามีฟังให้ยาต้มชำระออกเสีย จึงหาย ตามอาจารย์กล่าวไว้ดังนี้ ฯ

บาทสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๙ ทรงมีพระราชโอรส ๑ องค์ คือ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าทีปังกรรัศมีโชติ มัยยิการาชกุมารี

อนึ่ง เสด็จประพาสต่างประเทศ ๒ ครั้ง คือ ๑. ยุโรป ๒. อเมริกา

อนึ่ง เสด็จประพาสต่างประเทศ ๒ ครั้ง คือ ๑. ยุโรป ๒. อเมริกา

อนึ่ง เสด็จประพาสต่างประเทศ ๒ ครั้ง คือ ๑. ยุโรป ๒. อเมริกา

ศาลาแม่ชีเสา ๒

๑. สิริกัณฐะ จะกล่าวด้วยโรคชราตามใจ อันบังเกิดเพื่อพยานี อันชื่อว่า มุกดาหาราช เกิดเพื่อทรงเป็นคำรบ ๕ โดยสิ่งเประณี และลักษณะตามใจนี้ เมื่อสิ้นกำหนดทรงเจ้าเรือน และทรงงานนั้นแล้ว ในเบื้องต้นจะกระทำนั้น ให้พร้อมทั้งตัวบุตรบุตรแต่ยอดหนึ่ง แต่ยอดนั้นชราภาพ น้ำมิได้ ให้คืนเป็นกำลัง ประมาณ ๙-๑๐ วันก็จงเข้าไปกระทำน้ำให้ลงน้ำล้างเนื้อ มิให้หายของ อันควาครั้นได้ ๒-๓ เดือนก็ทำให้เชื่อมมัน ให้จุกขุนั้นแดง และทรงยอดเอก จึงขึ้นลิ้นไก่ยอดหนึ่ง สูดฐานแรงดุจตาปลา ถ้าแลควาครั้นมีครั้นนั้นมียอดครั้นล่วง ๖ เดือนไป ให้นับแต่วันล้มใช้มาเป็นกำหนด ซึ่งจะกระทำต่อไปในบั้นปลายนั้น คือทรงยอดออกจากตัวจุกแล้ว และจงเข้าไปกักสันผุด ออกมาเป็นเม็ดแดงดุจไข่ระชชาติ กระทำให้จับเป็นพลา ให้ตัวร้อนแต่มีหัวเย็นหาเพลามาได้ ให้กระหน่ำน้ำให้หอมและลิ้นกระสว่างแข็งแรง ถ้ากุมารผู้ใดเป็นดังนี้ ท่านว่าอยู่ในล้อมมือพระยา มัจจุราชแล้ว ฯ

ถ้าจะแก้ให้แก้แต่ยังอ่อน ตามอาการกล่าวไว้ดังนี้ ยาแก้มุกดาหาราชตามใจ เอาเงินหนึ่ง ๒. แก่นสน, แก่นสัก, กล้วย, สังกะสี, เระทุลี, ว่านกีบแรด, ว่านร่อนทอง, สิลมแล้ว, ใบระงับพิษ, ใบ ผักขวง, ผลจันทน์, ดอกจันทน์, แขนกาน้ำ, สีเสียดทั้ง ๒ เอาเสมอภาคทำเป็นจุล เอาสุราเป็นกระสาย บดทำผงไว้ ละลายน้ำเปลือกลงดื่มให้กินแก้มูกัดตามใจเพื่อพยานี อันชื่อว่ามุกดาหาราชนั้นหาย ฯ

ขนาน ๑. เขาเบญจกาน้ำ, จันทน์ทั้ง ๒. น้ำประสาทรองสด, สีเสียดเทศ, เขากวาง, งาขี้ม้วน, ราก มะขามป้อม, รากมะกอกลำเค็ญ, นอแรด, เอาเสมอภาคทำเป็นจุลบดทำผงไว้ ละลายน้ำดอกไม้น้ำหมัก พิมเสน, น้ำผึ้ง, ฝิ่น, เกสร, รำหัดลงให้กินก็ได้ กวาดก็ได้แก่ตามใจ อันบังเกิดเพื่อมุกดาหาราชดัง กล่าวนั้นหายดีนัก ฯ

ศาลาแม่ชีเสา ๑

๑. สิริกัณฐะ จะกล่าวด้วยโรคชราตามใจ อันบังเกิดเพื่อพยานี อันชื่อว่า สุจิฆะ ตาละ นิระ ระบาดด้วยอนุธฤช เกิดเพื่อทรงข้างนั้น เป็นคำรบ ๖ โดยนิยสังเขปดังนี้ ลักษณะในเมื่อสิ้น กำหนดทรงเจ้าเรือน และทรงงานนั้นแล้ว และซึ่งแปรไปเป็นตามใจนั้นและพยานี ๒ จำพวกนี้เป็น อุปปาทกพยานี เกิดในไฉนใหญ่เป็นตัวตั้งงูเหล็ก สูดฐานตัวนั้นชราประมาณห้าปลายไม้วาน โลกสมมุติว่าใส่เดือน มีสิริกัณฐะเกิดพิศเป็นรังอยู่ในลำไส้ เมื่อจะกระทำในบั้นต้นนั้น พยานี เหล่านี้แก้กันพร้อมกัน จึงกระทำให้ชุ่มมอม ให้ท้องนั้นใหญ่ขึ้น บางทีให้จุกเสียดขบในท้อง บางที ให้อาเจียน ครั้นกำหนดเดือนหนึ่งแล้วตัวนั้นแก่หนักเข้า ในบั้นปลายจึงกระทำโทษ คือตัวนั้นขึ้น เดือดกลืนไปมา และพันกันเป็นกลุ่มเป็นก้อนกลิ้งไปมา สำเนียงร้องดังจิ้ง ๗ บางทีก็เอียงออกทางปาก บางทีก็เอียงออกทางทวารหนักเขา กระทำให้กุมารนั้นเวทนาเป็นอันมากยิ่งนัก คือให้จับเป็นเพลลาให้ตัว ร้อน แล้วจับเอาจุก ให้จุกขุนั้นแดงเป็นลายโลหิต ถ้าแพทย์จะรักษาให้รักษาแต่ยังอยู่ในบั้นต้นนั้น ถ้าตกถึงบั้นปลายแล้วเป็นอติโลยโรค ยามิได้เลยตามอาการกล่าวไว้ดังนี้ ฯ

ถ้าจะแก้ เอากำมะถันแดงส่วน ๑ เมล็ดในละแวก, เมล็ดในละแวกสด, เมล็ดในมะเกลือ, สิ่ง ละ ๔ ส่วน ทำเป็นจุลไว้ก่อนแล้วจึงเอาผงโก่ง ๑. เอายาผง ๒. สดกลั่นเข้าด้วยกันกับผงโก่ง แล้วจึงเอียวให้กุมารกินแก่ตามใจ อันบังเกิดเพื่อพยานี อันชื่อว่าสุจิฆะ พยานีตาละนิระคือใส่เดือนนั้น ให้ตกสิ้นหายดีนัก ฯ

ขนาน ๑. เขาธาตลับมีอนางส่วน ๑. ผลราชดัด, ผลผลาญตีตุ, ผลปราช, สิ่งละ ๒. ส่วน โกรฐ กักราก ๔. ส่วน, ยาตัว ๔. ส่วน, รากปริก, รากสะแก, รากทับทิม, ขมิ้นน้อย, บอระเพ็ด, สิ่งละ ๑๖. ส่วน, แล้วจึงเอาสุราครึ่ง ๑. น้ำท่าครึ่ง ๑. เป็นกระสายคัมคามวิธีให้กินตามกำลัง แก่ตามใจอันบังเกิด เพื่อพยานีอันชื่อว่า สุจิฆะ ตาละนิระ คือใส่เดือนนั้นหายดีเชษนัก ฯ

แม่ชีอุบนเสา ๑ แยกที่ ๑

๑. สิริกัณฐะ จะกล่าวด้วยโรคชราตามใจ อันบังเกิดขึ้นเพื่อพยานี ๑ จำพวก อันชื่อว่า กั้น มกะรัตตะ อวันนกะ อันระคนด้วยอินธฤช เกิดเพื่อทรงข้างนั้นเป็นคำรบ ๗ โดยสังเขป ในเมื่อสิ้น กำหนดทรงเจ้าเรือนทรงงานนั้นแล้ว ซึ่งจะแปรไปเป็นตามใจนั้น บังเกิดแต่กระดูกสันหลังถึงสมอง ศีรษะ แลลงไปในสายเอ็นทุกแห่งแล้วจึงบังเกิดลมแล่นเข้าไปในลำไส้ ชดกลืนอันกลิ้งลง แล้วแล่นลงไป ในกระเพาะเขา บั้นต้นนั้นกระทำให้ชดปัสสาวะเป็นน้ำ แล้วให้ท้องใหญ่ใส่พอง กระทำให้ตามืดดำ ท่าง ให้คอกมูกตืดเลือด ปวดมวนรุ่มมอมเป็นกำลัง ด้วยพยานีจำพวกนี้เกิดขึ้นในเนื้อและกระดูกเอ็นทั่วทั้ง กายมีตัวสังโร ในบั้นปลายนั้นกระทำให้ลงเป็นพองพืด มีสีอันดำ มีกลิ่นอันเปรี้ยวมีอาการกระทำ ให้ท้องขึ้นพลาเย็นเป็นนิจ และให้ลงไม่วันละ ๖-๘ พลากลางวันกลางคืนเป็นนิจ บริโภคอาหารมิได้ อยู่ท้องให้กายนั้นรุ่มมอมลากลไปทั้งตัว ถ้าจะแก้ให้แก้แต่ยังอยู่ในบั้นต้นนั้น ถ้าเข้าบั้นปลายแล้วเมื่อใด แพทย์จะยามิได้เลย ดูอาการกล่าวไว้ว่า เป็นอติโลยโรค เป็นอาการดีดี ฯ

ถ้าจะแก้เอา ผลจันทน์, ดอกจันทน์, กระวาน, กานพลู, พริกไทย, ฝรั่ง, ติปตี, สิ่งละส่วน ผลสดสดสุริ ๒. ส่วน, ทำเป็นจุลบดทำผงไว้ ละลายน้ำสุราให้กิน ๗. เมล็ด ขำระตามใจ อันบังเกิด เพื่อพยานี ๑ จำพวก อันชื่อว่า กั้นนกะ อวันนกะ ระคนให้กองปัดธฤชนั้นหายดีนัก ฯ

ขนาน ๑ เอาทิมเสน, การบูร, ผลจันทร์, กานพลู, ใบกะเพรา, ใบลาวาสั่งละ ๒ ส่วน ผลคลอเคลสุย ๑๔ ส่วน ทำเป็นจุดบดทำแห้งไว้เท่าเมล็ดข้าวเขียวให้กินตามกำลังชารัตนาใจ อันบังเกิดเพื่อหายอิ ๓ จำพวก ซึ่งกล่าวมาแล้วนั้นหายดีนัก ฯ

ขนาน ๑ เอายกุกะเพรา, กระหังโหมทั้ง ๒, โหล, ขมิ้นช้อย, บดระเห็ด, ตริกกูก, ผักส้มป่อย, หอมแดง ต้มให้กินแก้ตานโรจนายดีนัก ฯ

ฝ่ายนี้จึงศาลาแม่ชื่อ ๕๖

๑ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะกุมารกุมารทั้งหลาย อันบังเกิดโรคคือดับย่อยดับทุส ตับเรื้อย นั้นให้แจ้งโดยสังเขป คือ กุมารผู้ใดต้องโอบน้อมภิกษุหรือถึงซึ่งพิฆาฏิกนเสื่อกำลัง คือล้มลงกิด ตก ชูตกเปล พัดพาดกุมารด้วยความรักใคร่รักนั้นก็ดี และเป็นทางและทะเลาะของ และมีลมพิษทั้งปวงเหลือ กำลังกิด และธาตุคุดมูฏฐานอันวิปริตโดยพิฆาฏิกนนั้น จึงกับดับลงมามีอาการต่าง ๆ สมมติว่าตานตก ถ้าดับตกชวราชารวะไบย่อนช้อนได้ ถ้าตานเมฆายแข็งช้อนมิได้ ถ้าตกกลางตานเสมหะ ถ้าตกชวรา มีมอันนี้ว่าแต่สังเขป วิตถารอยู่ในปฐมจินตนาพลพุนะประเท ๓ นั้นแล้ว ฯ

ถ้าจะแก้เอา สมอทั้ง ๓, มะขามป้อม, ชีกาแดงครึ่งลูก, รากไช้เหนียว, รากเลื่อมองานเปลือก ใช้เฝ้า, เทียนดำ, เทียนขาว, หัวหมู, น้ำประสาธทอง, ลูกมะตูมอ่อน, เกสรบัวหลวงเกสรุนนาค, ขมิ้นช้อย ๓ ชิ้น, บอระเพ็ด ๓ องคุลี, ผักราชพฤกษ์ผัก ๑, ต้มด้วยเหล้าครั้งน้ำครึ่งให้กินแก้ทรามขึ้น หัวดับ ให้ลงเป็นโลหิตก่อน แล้วให้โอบเป็นกำลัง ให้ตาเหลืองจับเป็นเพลาให้ดับนย่อนลงไปชวยโครง ร้างชวรา ยาอื่นแก้มีพิง กินยานี้หาย ฯ

ขนาน ๑ เอา หัวตา ๓ หัว, หัวตาเกิด, ลิ่นเสื่อทั้งต้นทั้งราก, ตาไม้ไผ่ป่า, เกสรสาระงิ, เกสรุนนาค, ปูนขาว ๓ หยิบ ต้มให้กินแก้ดับย่อยลงมาให้จับสันและชักดับให้ขึ้นหายดีนัก ฯ

ศาลา ๑ เส้าที่ ๑๑

๑ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะคุดมูฏฐาน ๔ ประการ นั้น คือเสมหะคุดมูฏฐาน ปิตตคุดมูฏฐาน วาสคุดมูฏฐาน สันนิปาตคุดมูฏฐานนั้นก่อนเป็นอาทิ ให้แพทย์ทั้งหลายพึงรู้โดยสังเขปดังนี้ อยู่ในคัมภีร์ คุดมูฏฐาน วินิจชัยโน้นเสร็จแล้ว ฯ

ในลำดับนี้จะแสดงลักษณะเสมหะคุดมูฏฐานเป็นปฐม กิ่งย่างแล้วไปจน ๔ โมงเช้า เป็นอ่าบอแห่งเสมหะคุดมูฏฐาน มีอาการกระทำให้อ้วนหรือขึ้น ให้ชนลูกชนพอง บางทีให้เสโทตก ให้อกคุดอก บางทีให้หอบหรือหิว และให้เป็นหวัดและไอ ให้เมื่ออาหารให้ลิ่งชวราย โหษอันนี้เกิดแต่คุดมูฏฐาน คุดมูฏฐาน ฯ

ถ้าจะแก้เอา รากสะเดาดั้น, รากมะตูม, บอระเพ็ด, รากจวง, เปราะหอม, รากสะเดาดิน, จุกโรหิณี, ตีปัส, ว่านน้ำ, รากมะม่วง, เสมอภาคต้มก็ได้ ทำเป็นจุดก็ได้ บดทำแห้งไว้ละลายน้ำจืดดื่มก็ได้ น้ำมะขามป้อมต้มก็ได้ กินแก้เสมหะคุดมูฏฐานโรคนั้นหาย ฯ

อนึ่ง เอา ไทรสุส, ผลโมกหลวง, รากกะทิงหม่าบัว, ผลกระดอม เสมอภาค ต้มให้จืดแล้ว เอาพริกไทยตำลงใส่ลงในน้ำนี้จึงร่าหัด กินแก้เสมหะคุดมูฏฐานโรคนาย ฯ

อนึ่ง เอา รากผักชี, รากกวัก, รากไม้เกด, ผลมะขามป้อม, รากมะม่วง, ตีปัส, เสมอภาค ต้มให้กินแก้ใช้เสมหะคุดมูฏฐานโรคนาย ฯ

อนึ่ง เอา สมอไทย, สมอพิเภก, มะขามป้อม, รากมะม่วงต้น, รากมะม่วงเครือ, รากมะกกล้าต้น, ว่านน้ำ, รากมะเขือขื่น, อะเอมเทศ, ตีปัส, เสมอภาคทำเป็นจุดบดทำแห้งไว้ละลายน้ำจืดดื่มกิน แก้เสมหะคุดมูฏฐานโรคนั้นหาย ฯ

อนึ่ง เอา รากมะม่วงทั้ง ๒, ตริกลูก, ตริกลูก, ว่านน้ำ, ไทรสุส, อมเขย, ตีปัส, จึงเอาเสมอภาคต้มกินแก้เสมหะคุดมูฏฐานโรคนายโรคนาย ฯ

ศาลา ๑ เส้าที่ ๑๒

๑ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะปิตตคุดมูฏฐาน เป็นคำรบ ๒ นั้น ตั้งแต่ ๔ โมงเข้าไปจนบ่ายโมง ๑ เป็นอ่าบอแห่งปิตตคุดมูฏฐาน มีอาการกระทำให้อ้วนเป็นพิษ ให้ละบัตหรือละท้านหนาว ให้อ้วนเหมือนให้หรือคุดหรือหน้า เกราะทำพหู ให้จักนุแดง มีอาการกระทำต่าง ๆ คือ ปิตตคุดมูฏฐานโรคนายโรคนาย ฯ ถ้าจะแก้เอา รากมะตูม, หัวเกสรช้อย, รากกระดอม, รากแม่หอม, เอามาเสมอภาค ต้มกินแก้ปิตตคุดมูฏฐานโรคนาย ฯ

อนึ่ง เอา จันทร์ขมิ้น, จันทร์แดง, หัวหมู, กระหังโหม, เสมอภาคต้มกินแก้ปิตตคุดมูฏฐานโรคนาย ฯ

อนึ่ง เอา หัวเกสรช้อย, บอระเพ็ด, หัวตาต้น, ผลมะขามป้อม, เสมอภาค ต้มกินแก้ปิตตคุดมูฏฐานโรคนาย ฯ

อนึ่ง เอา รากโกล, คุค, เกสรบัวหลวง, บอระเพ็ด, หัวตาต้น, เสมอภาค ต้มกินแก้ปิตตคุดมูฏฐานโรคนาย ฯ

อนึ่ง เอา รากขี้มอด, รากกระดอม, เถายอดต้น, สะเดาดิน, ต้นมีเสื่อใหญ่, เสมอภาคต้มไว้ให้เย็น ร่าหัดน้ำจืด กินแก้ปิตตคุดมูฏฐานโรคนาย ฯ

อนึ่ง เอา รากหวายขม, เถายอดต้น, ก้านตาล, รากกระดอม, เสมอภาค ต้มไว้ให้เย็น เมื่อจะกินร่าหัดน้ำจืด กินแก้ปิตตคุดมูฏฐานโรคนาย ฯ

อนึ่ง เอา บอระเพ็ด, รากขี้มอด, กวางเขมา, ผลกระดอม, หัวตาต้น, จุกโรหิณี, แม่หอม, เสมอภาค ทำเป็นจุดบดทำแห้งไว้ละลายน้ำจืดดื่มกินได้ น้ำมะม่วงก็ได้ กินแก้ปิตตคุดมูฏฐานโรคนาย บังเกิดระหว่างคุดมูฏฐานซึ่งกล่าวไว้แล้วนั้น และบังเกิดขึ้นในเพลาที่ยังคุดคิหายโรคนาย ฯ

ศาลา ๑ เส้าที่ ๒ แขนงที่ ๑

๑ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะวาสคุดมูฏฐานเป็นคำรบ ๓ ตั้งแต่บ่ายโมง ๑ ไปจนย่ำค่ำ เป็นอ่าบอแห่งวาสคุดมูฏฐาน มีอาการให้อ้วนบวกริโภคอาหารเน็ด อาหารร้อน อาหารเผด อาหารขม เมื่อแห้งปลาทแห้งเหลือประมาณ แล้วให้มะขิดระหอม ให้แตก ให้เสียด ให้ขบแทง ให้วิ่งเวียนมีคุดหน้ามีตา บางทีกระทำให้ปากแห้งคุดแห้ง ให้หิวโหยหาแรงมิได้ โหษอันนี้เกิดแต่คุดมูฏฐาน ถ้าจะแก้เอาเปลือกโมกหลวง, รากบอเขย, รากชะลูด, รากมะนาว, ดอกอุบล, เสมอภาค ต้มเอาน้ำนี้จืดดื่มกินแก้วาสคุดมูฏฐานโรคนาย ฯ

อนึ่ง เอา บอระเพ็ด, สะเดาดิน, รากมะม่วงต้น, รากมะม่วงเครือ, รากโคกกระสุน, กำลังหนุพาน, เทียนดำ, ข่าสิง, จึงแห้ง, เสมอภาค ต้มให้กินแก้วาสคุดมูฏฐานโรคนาย ฯ

อนึ่ง เอา พริกไทย, จึงแห้ง, ตีปัส, หอม, กระเทียม, เสมอภาคไปละลายน้ำจืดดื่มกิน ทำเป็นจุดบดละลายน้ำจืดดื่มกิน แก้วาสคุดมูฏฐานโรคนาย ฯ

อนึ่ง เขา นอนตายอยาก, รากพิศข้าว, จึงแห้ง, ผักแพวแดงเจตมูล, รากมะขุม, โศกกระสุน, เกลือดินดำ, สิ่งละส่วน ตีปี่ ๔ ส่วน ทำเป็นจุดมดละลายน้ำร้อน กินแก้ไข้ในกองวาศสมุฏฐานโรค นั้นหายวิเศษนัก ฯ

อนึ่ง เขา จึงแห้ง, ลำพัน, ผักเตียนมี, ตีปี่, บอระเพ็ด, เทียนดำ, โกรฐบัว, เขาเสมอภาค ทำเป็นจุดมดทำแห้งไว้ละลายน้ำร้อนก็ได้ น้ำส้มซ่าก็ได้ กินแก้วาศสมุฏฐานโรคนี้หายวิเศษนัก ฯ

อนึ่ง เขา ว่านเปราะ, ว่านน้ำ, ว่านนางคำ, ว่านร้อนทอง, ตีปี่, ซ่าสิง, รากมะแว้งต้น, หอม, ละค่าน, กระเทียม, สมุลแว้ง, ผักแพวแดง, พริกไทย, เขาเสมอภาค ทำเป็นจุดมดทำแห้งไว้ ละลาย น้ำร้อน กินแก้วาศสมุฏฐานโรคนี้หายวิเศษนัก ฯ

ศาลา ๒ เสาที่ ๑

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะสันนิบาตสมุฏฐานเป็นคำรบ ๔ ตั้งแต่ย่ำค่ำลงไปจนรุ่ง ให้แบ่งสมุฏฐานดูในกลางวันนั้น กระทำให้จับละบัวร้อนละทวนหนาว ให้ร้อนภายในในบึงโรคอาหามมิได้ ให้วิ่งเวียนจักมุ ให้ไอหอบ ให้เมื่อยขบ ให้แน่นอกคิบใจ ให้เสียดสีข้าง ให้นอนผิหลับ ให้สวิงสวายหิวโหย เป็นกำลัง โทษทั้งนี้เกิดแต่กองสันนิบาตสมุฏฐาน ฯ

ถ้าจะแก้เอา ข่าป่า, แมงลักดำ, หัวช้าง, เปลือกฟอง, ลำพัน, เสมอเทศ, ละค่าน, รากข้าวฟ่าง, ตีปี่, เจตมูล, จึงแห้ง, รากเงินแดง, รากเสนียด, รากคุย, รากละมั่งแดง, รากขี้มอด, เปราะหอม, จุกโรหิตี, โกรฐ, เบญจกูล, ยาพิศมูล, เสมอภาค ต้มให้กินแก้สันนิบาตสมุฏฐานโรคหาย ฯ

อนึ่ง เขาหัวหมูป่า, เปลือกดินเผ็ด, รากละมั่งแดง, รากเงินแดง, รากมะลิวัลย์, ต้มให้กินแก้ สันนิบาตสมุฏฐานโรคหายดีนัก ฯ

อนึ่ง เขา เปราะหอม, จุกโรหิตี, รากตาเล็ง, รากกัถาแดง, กรุงเขมา, เกาหยอดตัว, จึงแห้ง, ซ่าสิง, ซ่าคั้น, โกรฐมีกลิงกลี, โกรฐจุฬาลิมพา, เสมอภาคทำเป็นจุดมดละลายน้ำร้อนกินแก้สันนิบาต สมุฏฐานโรคหายวิเศษนัก ฯ

อนึ่ง เขา รากขมิ้นแดง, จึงแห้ง, ลำพัน, พริกไทย, สมอไทย, ตีปี่, เจตมูล, เปลือกอบเชย, เขาเสมอภาค ทำเป็นจุดมดทำแห้งไว้ ละลายน้ำตีปี่กิน แก้สันนิบาตสมุฏฐานโรคนี้หาย ฯ

อนึ่งเขา รากละมั่งแดง, จึงแห้ง, พริกไทย, ะลุค, กระพังโหม, รากหนาด, เปราะหอม, เขา เสมอภาค ทำเป็นจุดมดทำแห้งไว้ ละลายน้ำจึงกินแก้สันนิบาตสมุฏฐานโรคหาย ฯ

ศาลา ๒ เสาที่ ๔

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะวิเศษสมุฏฐาน ๑ บังเกิดภายนอกเข้าครอบงำย่ำสมุฏฐาน ภายในให้วิบัติต่าง ๆ มีประเภท ๔ ประเภท ตามอาการยกกล่าวไว้ดังนี้คือ เดือน ๕ เดือน ๙ เดือน ๑ เดโชสมุฏฐานให้โทษ คือ เดือน ๖ เดือน ๑๐ เดือน ๒ ปกิวิสมุฏฐานให้โทษ คือ เดือน ๗ เดือน ๑๑ เดือน ๓ วาโยสมุฏฐานให้โทษ คือ เดือน ๔ เดือน ๑๒ เดือน ๔ อาโปสมุฏฐานให้โทษ ลักษณะซึ่ง กกล่าวมานี้เป็นพาทิสสมุฏฐาน จะได้ตามลำดับเดือนนั้นหามิได้อาจจึงในสมุฏฐาน ภายในนั้นชั่วชาน แพทย์ทั้งหลายพึงรู้ตามในคัมภีร์สมุฏฐานวินิจฉัยท่านกล่าวไว้ ฯ

ในที่นี้จะยกมากล่าวแต่ เดโชสมุฏฐานให้โทษ คือ เดือน ๕ เดือน ๙ เดือน ๑ นั้นก่อนเป็น ปฐม ฯ

ถ้าโรคอันใดอันหนึ่ง บังเกิดในเดือน ๕ เกิดแต่กองพัทธิตสมุฏฐานเป็นกำหนด กระทำ ให้ร้อนในอกมิไครจะเรงรา มักลมเป็นต้น มีอาการให้เป็นไปต่าง ๆ ฯ

ถ้าโรคอันใดอันหนึ่งก็ดี บังเกิดในเดือน ๙ นั้น เกิดแต่กองพัทธิตสมุฏฐาน เป็นกำหนด กระทำให้เสียวไปทั้งกายและให้ร้อนทุกอันเนื้อเป็นต้น มีอาการให้เป็นไปต่าง ๆ ถ้าโรคอันใดอันหนึ่ง บังเกิดขึ้นในเดือน ๑ นั้นเกิดแต่กองโรหิตสมุฏฐาน กล่าวคือถ้าเขาเป็นกำหนดกระทำให้ผิวหนังให้ แสบให้ร้อนไปทั้งกาย มีกระหนายน้ำและระส่ำระสาย ให้จักชุมวูเป็นต้น มีอาการนั้นต่าง ๆ ซึ่งกล่าวมา ทั้งนี้เป็นแต่สังเขป แจ้งวิธิตารอยู่ในคัมภีร์ธาตุทั้งหลายในนเรจแล้ว ฯ

ถ้าจะแก้เอารากมะเดื่อดิน, รากมะเดื่อชุมพร, รากจึงจ้อหลวง, พริกไทย, จึงแห้ง, สิ่งละส่วน ตีปี่, หอมแดง, สิ่งละส่วน ทำเป็นจุดมดทำแห้งไว้ละลายน้ำร้อนให้กิน แก้ในกองเดโชสมุฏฐานนั้น หายดีนัก ฯ

อนึ่งเขา เชือกเขายอดแดง, หัวหมู, พริกไทย, จึงแห้ง, หอมแดง, เกลือธรร, เขาเสมอ ภาคทำเป็นจุดมดละลายน้ำร้อนกินแก้ในกองเดโชสมุฏฐาน อันบังเกิดในเดือน ๕ เดือน ๙ เดือน ๑ หายวิเศษนัก ฯ

ศาลา ๒ เสา ๗ แผ่น ๒

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวด้วยลักษณะวิเศษสมุฏฐาน อันภายนอกเข้าครอบงำย่ำสมุฏฐาน ภายในให้วิบัติต่าง ๆ ว่าด้วยปกิวิสมุฏฐานให้โทษ คือ เดือน ๖ เดือน ๑๐ เดือน ๒ นั้นเป็นคำรบ ๒ ฯ

ถ้าโรคอันใดอันหนึ่งก็ดี บังเกิดในเดือน ๖ นั้น เกิดแต่กองหทัยสมุฏฐานเป็นกำหนด มีก กระทำให้นอนผิหลับและมักโกรธ ทำกริยาตึงบุคคลเสียดใจเป็นต้น มีลักษณะต่าง ๆ ฯ

ถ้าแลโรคอันใดอันหนึ่งก็ดี บังเกิดในเดือน ๑๐ นั้น เกิดแต่กองอุทรสมุฏฐานเป็นกำหนด มีก กระทำให้นานักขึ้น และให้อุทรนั้นตั้งอยู่เป็นนิจให้เสียดราวข้างเป็นต้น มีอาการต่าง ๆ ฯ

ถ้าแลโรคอันใดอันหนึ่งก็ดี บังเกิดขึ้นในเดือน ๒ นั้น เกิดแต่กองกริสมุฏฐานเป็นกำหนด มีก กระทำให้เจ็บหลังเจ็บเอว และให้อุจจาระปัสสาวะมีออก ให้หนาวปากให้ขบศิระงเป็นต้น มีอาการนั้น ต่าง ๆ ดูอาการยกกล่าวไว้ดังนี้ ฯ

ถ้าจะแก้เอา ผลคนทีลือ, ใบหัลลคุณสุทธิ, ผลมะข่าปิ้ง, จันทร์ทั้ง ๒, ตีปี่, เทียนข้าวเปลือก, เทียนตึกแตง, เทพทาโร, สิ่งละส่วน ครมลาสิงละ ๒ ส่วน ทำเป็นจุดมดทำแห้งไว้ละลายน้ำดอกไม้ แทรกพิมพ์เล่นให้กิน แก้ในกองปกิวิสมุฏฐานนั้นหายดีนัก ฯ

ยาชื่อมหาโลฬลเอา ผลมะแว้งเทศ ๑, จะเขมเทศ ๒, ใบกระวาน ๓, ดอกพูนนาค ๔, พริก ไทย ๕, จึงแห้ง ๖, ตีปี่ ๗, สมเขยเทศ ๘, รากน้ำใจไคร้ ๙, เกสรบัวหลวง ๑๐, จันทร์แดง ๑๑, จันทร์ขาว ๑๒, โกรฐหัวบัว ๑๓, โกรฐระดูก ๑๔, โกรฐเชียง ๑๕, น้ำตาลทราย ๑๖, ทำเป็นจุดมด ทำแห้งไว้ละลายน้ำร้อน แทรกพิมพ์เล่นให้กิน แก้ในกองปกิวิสมุฏฐาน ซึ่งกระทำให้ทรนทรหายเป็นวิกลจริต นั้นหายดีนัก ฯ

อนึ่งเขา ใบสะเดา, ใบคนทีลือ, สิ่งละส่วน, แก่นสน, รากกระเทียม สิ่งละ ๒ ส่วน, เทพทา โร, เมล็ดในโคกกระออม, ครมลา, จึงแห้ง, ตีปี่ สิ่งละ ๓ ส่วน, กระเทียม ๕ ส่วน, ทำเป็นจุดมด ละลายน้ำกระเทียมกินหนัก ๑ สลึง แก้ในกองปกิวิสมุฏฐาน คือ ในเดือน ๖ เดือน ๑๐ เดือน ๒ นั้นดีนัก ฯ

ศาลา ๒ เสา ๙

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวด้วยลักษณะวิเศษสมุทรฐาน อันบังเกิดภายนอกเข้าครอบงำย้ายสมุทรฐาน ไปในวิปริตไปต่าง ๆ ว่าด้วยอาโปสมุทรฐานให้โทษ คือเดือน ๗ เดือน ๑๑ เดือน ๓ นั้นเป็นค้ำบ ๓ ถ้าแลโรคอันใดอันหนึ่งก็ดี บังเกิดขึ้นในเดือน ๗ นั้น เกิดแต่ของหทัยสมุทรฐานเป็นกำหนด มักกระทำให้อยู่แต่ที่สังคและมักโกรธ และมีผู้สีกอยากอาหาร มักบริโภคแต่สิ่งอันเปรี้ยวเย็นเป็นต้น อากาการต่าง ๆ ถ้าแลโรคอันใดอันหนึ่งก็ดี บังเกิดขึ้นในเดือน ๑๑ นั้น เกิดแต่ของสติกกวาศสมุทรฐานเป็นกำหนด มักกระทำให้แสงอนแตรอนฐุชัน มักให้คอแห้งให้กระหายน้ำ ให้ชัณนาสิกเป็นต้น มีอาการต่าง ๆ ถ้าแลโรคอันใดอันหนึ่งก็ดี บังเกิดขึ้นในเดือน ๓ นั้น เกิดแต่ของสมุณสมุทรฐานเป็นกำหนดมักกระทำให้เจ็บปากให้หื่นแห้ง ลิ่นแห้ง และให้กระหายน้ำ มักให้มีคครัน และให้เขม่นไปทั้งกายนั้นเป็นต้น มีอาการต่าง ๆ ตุจอาจารย์กล่าวไว้ดังนี้ ฯ

ถ้าจะแก้เอา ตีปสิ, แผลหอม, ตะนาว, พริกไทย, ว่านเปราะป่า, หัวหมู, ว่านน้ำสิ่งละสาม พริกนาง ๒ ส่วน, ทำเป็นจุดบดทาทั่วทั้งไว้ละลายน้ำร้อนให้กินแก้ในกองวาศสมุทรฐานอันเกิดแต่ของหทัยวาศนั้น นายตินิก ฯ

ขนาน ๑ เอา เปลือกโกกมัน, รากสลอด, ว่านน้ำ, พริกไทย, หัวหมู, หนุ่ปลิงกา, เจตมูลเพลิง, สงอไทย, สิ่งละส่วน รากโคไรเครือ ๒ ส่วน ทำเป็นจุดบดทาทั่วทั้งไว้ละลายน้ำร้อนให้กิน แก้ในกองวาศสมุทรฐาน อันบังเกิดแต่ของสติกกวาศนั้นนายตินิก ฯ

ขนาน ๑ เอา มหาหงษ์, ว่านน้ำ, ผลราชดัด, ผลสวาด, ตีปสิ, ละค้ำน, ชิงแห้ง, กฤษณา, โกฎเฆมา, โกฎสอ, เอาเสมอภาคทำเป็นจุดบดทาทั่วทั้งไว้ละลายน้ำร้อนกิน แก้ในกองวาศสมุทรฐานอันบังเกิดแต่ของสมุณมานัน ซึ่งกระทำให้หื่นแห้ง ลิ่นแห้ง ให้กระหายน้ำ และแก้ในกองวาศสมุทรฐาน คือในเดือน ๗ เดือน ๑๑ เดือน ๓ นั้นนายสินวิเศษนัก ฯ

ศาลา ๒ เสา ๑๐

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวด้วยลักษณะวิเศษสมุทรฐาน อนึ่ง อันบังเกิดภายนอกเข้าครอบงำย้ายสมุทรฐานภายในวิปริตไปต่าง ๆ ว่าด้วยอาโปสมุทรฐานให้โทษคือ เดือน ๔ เดือน ๑๒ เดือน ๕ นั้น เป็นค้ำบ ๔ ถ้าแลโรคอันใดอันหนึ่งก็ดี บังเกิดขึ้นในเดือน ๔ นั้น เกิดแต่ของสอเสมสมุทรฐาน เป็นกำหนด มักกระทำให้เสมหะแห้ง และให้เซพิะเหนียว มักให้กระหายน้ำ ให้ไอให้ระอิก บริโภคอาหารไม่ได้เป็นต้น อากาการต่าง ๆ ฯ

ถ้าแลโรคอันใดอันหนึ่งก็ดี บังเกิดขึ้นในเดือน ๑๒ นั้น เกิดแต่ของจุรเสมสมุทรฐานนั้นเป็นกำหนด มักกระทำให้กายสั่น ให้จักขุมัวมักหนาวนอนเป็นต้น มีอาการต่าง ๆ ฯ

ถ้าแลโรคอันใดอันหนึ่งก็ดี บังเกิดขึ้นในเดือน ๕ นั้น เกิดแต่ของคูดเสมสมุทรฐานเป็นต้น มักกระทำให้ปวดศีรษะ ให้น้ำจักษุไหล ให้น้อยมือเมื่อยเท้า นอนมิหลับ ด้านอนหลับแล้วมักหวาดสะดุ้ง มักอยากน้ำเมื่อเสานอนมักให้หนาวเป็นต้น มีอาการต่าง ๆ ตุจอาจารย์กล่าวไว้ดังนี้ ฯ

ถ้าจะแก้เอา เขียนดำ, รากชัฒมอน, รากพันธุรงค์, พริกไทย, ชิงแห้ง, สิ่งละส่วน หอมแดง ๒ ส่วน ต้มให้กินกองอาโปสมุทรฐาน กล่าวคือสอเสมเป็นต้นนั้นนายตินิก ฯ

อนึ่ง เอา ผักส้มป่อยมิ่ง, ระเบิด, สมุดแห้ง, เปลือกโคก, ชิงแห้ง, ตีปสิ, เอาเสมอภาคทำเป็นจุดบดทาทั่วทั้งไว้ ละลายน้ำกระสายอันควรแก้โรครักษา แก้โรครักษาในกองอาโปสมุทรฐาน คือของเสมหะนั้น นายตินิก ฯ

อนึ่ง เอา เขากระบือเภา, กายาน, ครั่งคูน, รากผักไหมฟ้า เอาเสมอภาคทำเป็นจุดบดทาทั่วทั้งไว้ละลายน้ำกระสายอันควรแก้โรครักษา แก้ในกองอาโปสมุทรฐาน กล่าวคือสอเสมนั้นนายตินิก ฯ

อนึ่ง เอา เจตมูลเพลิง, เขียนขาว, เขียนขาวกานี, ผลผักชี, เปลือกโกกมัน สิ่งละส่วนกรากข้าวพูล ชิงแห้ง, มะขามป้อม สิ่งละ ๒ ส่วน ทำเป็นจุดบดทาทั่วทั้งไว้ ละลายน้ำร้อนให้กินแก้อาโปสมุทรฐานในเดือน ๔ เดือน ๑๒ เดือน ๕ นั้นนายตินิก ฯ

(ฤๅ ๖ แบบวัดโพธิ์ชาติเดือน ๕ - ๖, เดือน ๗ - ๘, เดือน ๑ - ๒ ได้คัดธาตุวิวรรณ์ เต็มไว้ให้เต็มทั้ง ๖ ฤๅ ดังต่อไปนี้)

๐ อนึ่งเอาตุ๊กต กอาจารย์เป็นค้ำมูล เดือนห้าเดือนหกพูน ชื่อคิมหนักตุ๊กต เต็มไว้ลงในกองเดือนเก้าเดาตียอมเต็มเต็ม โหษเจตนาหนักเต็ม ให้สอขอกเมื่อยตีมือ เสียตงอนอนมิหลับ มักมวนห้องครางอือ อาเจียนแลรากอือ ทั้งละอิกวิกราย มิพหัยผู้จะแก้กำหนดแน่ดังกล่าวหมาย จันท์สองอย่าเคลื่อนคลาย ทั้งแห้งหมูแลแม่หอม หนุ่ปลิงกากรากชัฒมอน ทั้งหกสิ่งปรุงให้พร้อม ต้มกินอย่าให้ขอม กำเดาตีเลือดคืบคูนย์ คิมหนักแลเดโช ให้เกิดโรครั้นทั้งมูลวิภาตเปรียบปานปูน มฤคเนนสิ่งนยะ

เดือนเจ็ดแลเดือนแปด สองเดือนนี้ห้านภิปราย คิมหนักตุ๊กตหมาย เพื่อเดโชและวาโย คิมหนักและวสันต์ เพื่อแก้เดาโลโหิตปดวมวนในกาโย ทั้งสี่สิ่งล้างนกันนา เกิดโรครักษาในสิระ ใ้มีพิเชษนิทราอาหารที่ภูฏฐา บริสุระชำระสาย คลั่งโลลัสอินทรีย์ โหษโลหิตกำเดาตาย พหัยแก้ให้พศคลาย บอระเพ็ดแลหัวหมู เอารากผักไหมหมิม สมอไทยทนต์ดู หนุ่ปลิงกากรากชัฒ อิกหนึ่งโกลโคกรากัน หั้วหรือแล้วกระทำนาง ทั้งตรงส่งด้วยผ้าขาว สมุดแห้งตีปสิยาวต้มเป็นน้ำกระสายสายแก้ฤๅให้เทภกตี กำเดานีรวาโยหมาย โกลโคกรากชัฒ อาจารย์ปถันคัมบุญ

ศาลา ๗ เสา ๑ แผ่น ๔

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะวสันตฤๅเป็นค้ำบ ๓ นั้น คือเดือน ๗ เดือน ๑๐ สองเดือนนี้ ถ้าแลโรคอันบังเกิดขึ้นในฤๅอันนี้เป็นอาบแห่งวาศสมุทรฐาน ปิดตสมุทรฐานระคน มีอาการนั้นกระทำให้แน่นอก บางทีให้ปวดท้อง ให้ท้องขึ้นได้แตก ให้เสียต มีให้อยากอาหาร บางทีให้วังเวียน คลื่นเหียน ให้เมื่อยขบ ลักษณะเป็นนั้นต่าง ๆ ฯ

ถ้าจะแก้เอา ใบคนทีสอ, โขนาค, ตีปสิ, ชิงแห้ง, พริกไทย เสมอภาคทำเป็นจุดบดทาทั่วทั้งไว้ ละลายน้ำร้อนกิน แก้โรครักษาในวสันตฤๅเป็นเพื่อลมคิระคนนั้นนายวิเศษนัก ฯ

อนึ่งเอา ชิงแห้ง, พริกไทย, หนุ่ปลิงกา, จันท์แดง, จันท์ขาว, เอาเสมอภาคทำเป็นจุดบด ละลายน้ำร้อนกิน แก้โรครักษาในวสันตฤๅนั้นนาย ฯ

อนึ่งเอา ตีปสิ, หัวหมู, ข่า, พริกไทย, แผลหอม, เปราะหอม, ว่านน้ำ, ชิงแห้ง, ผลผักชีล้อม, เปลือกโกกกลาง, รากเสนียด, เกล็ดสินเธาว์ เสมอภาคทำเป็นจุดบดละลายน้ำร้อนกินแก้โรครักษาในวสันตฤๅ เพื่อลมและคิระคนนั้นนาย ฯ

อนึ่งเอา พริกไทย, ชิงแห้ง, ตีปสิ, ว่านเปราะ, ว่านน้ำ, มะขุมอ่อน, หัวหมู, มหาหงษ์, กระเทียม, เสมอภาคทำเป็นจุดบดละลายน้ำร้อน กินแก้โรครักษาในวสันตฤๅ เพื่อลมและคิระคนนั้นนาย ฯ

อนึ่งเขา ตีปาลี, แฝกหอม, ว่านเปราะ, พริกไทย, แห้วหนู, ว่านน้ำ, รากกระเทียมเลมอภาค
ทำเป็นจุมบดละลายน้ำร้อนกินแก้โรคในสันคูดุ เพื่อลมเจือคินนัยหายวิเศษนัก ฯ

อนึ่งเขา ว่านน้ำ, ตีปาลี, แฝกหอม, จิงแห้ง, เปลือกโมกหลวง, เกล็ดลิ้นเต่า, ผลมกขี้ส้ม,
หนุ้าจังกา เขาเลมอภาคทำเป็นจุมบดทำแห้งไว้ละลายน้ำส้มข่าก็ได้ น้ำร้อนก็ได้ กินแก้โรคในสันคูดุ
เป็นเพื่อลมและดีระคนนัยหายวิเศษนัก ได้ใช้มาหนัก ฯ

ศาลา ๒ เสา ๑๒ แผ่น ๒

๑ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะสวาทฤดูเป็นคำรบ ๕ คือเดือน ๑๑ เดือน ๑๒ สองเดือนนี้
ถ้าโรคเกิดขึ้นในฤดูอันนี้ เป็นอำบาทแห่งวตสมุฏฐาน เลมหลมภูฐาน เจือระคนให้โทษ มีอาการกระ
ทำให้อาเจียน บางทีให้เป็นบิดปวดมวน ให้ร้อนท้องและลำไส้ให้เจ็บทุกข้อทุกกระดูก ดังจะหลุดออก
จากกัน โทษอันนี้เกิดสวาทฤดู ฯ ถ้าจะแก้เขา ตรีกฎ, ตรีผลา, โกฎ้านพร้าว, โใบเสดารากโค
ตรีช เลมอภาคทำเป็นจุมบดละลายน้ำร้อนกิน แก้โรคในสวาทฤดู เพื่อลมเจือเลมนั้นหาย

อนึ่งเขา พริกไทย, ตีปาลี, จิงแห้ง, ละค้าน, กระเทียม, ะเอย, โใบกระวาน, ว่านน้ำเสมอ
ภาคทำเป็นจุมบดละลายน้ำร้อนกินแก้โรคสวาทฤดูหาย ฯ

อนึ่งเขา จิงแห้ง, ผลมะตูมข้อน, ผลมกขี้, เปลือกโมกมัน, โกฎาส, สมอไทย, รากขี้มอม,
แห้วหนู, ะเอย, พริกไทย, เขาเลมอภาคทำเป็นจุมบดทำแห้งไว้ละลายน้ำร้อนกิน แก้โรคสวาทฤดู
เป็นเพื่อลมและเลมนะระคนนัยหายวิเศษนัก ฯ

เดือนอ้ายและเดือนนี้ สองเดือนนี้เสมหิตาน อาไปย้อมมันหวาน ปักวีแหวกทำเชือก ฝัซไฟเพื่อ
เลมนะ ก้าวดาเล็ดเจือปนเป็นโทษมากหากให้เหนียว ยิ่งกว่าสิ่งสิ้นทั้งปวง ให้เจ็บซึ่งสิ้นหลัง และมันเขว
เป็นใหญ่หลวง ดังจะลุ่มจะลุ่มร่วง ตั้งคั้นคอสลิกซึ่ง ประตุจรีโทษ ในเนื้อนี้มีจิงจริง ผู้แพทย์แห่ง
ค่านิง แสงยาให้ได้โดยควร บอระเพ็ดทั้งแห้วหนู เมต้ายิ่งประมวล หล้าดินนกรับโดยตวง มะกรูด
จิงแห้งปรงหา ฝั่งแดดกระทำมด บดด้วยน้ำเปลือกเพกา มะแว้งเครือกระสายยา กินดับโรคในเสมหิต ฯ

ศาลา ๒ เสา ๖ แผ่น ๒

๑ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะสิริฤดูเป็นคำรบ ๖ นั้น คือเดือน ๓ เดือน ๔ ทั้ง ๒ เดือน
วันโรคอันใดอันหนึ่งบังเกิดขึ้นในฤดูนี้ เป็นอำบาทเลมหลมภูฐาน ปีศตสมุฏฐานระคนให้เป็นโทษ มีอาการ
ประทุกระทำให้ฟกบวม ให้หูทั้ง ๒ เป็นหนองไหลเหม็นเน่าเหม็นโง บางทีให้ผุคเป็นยอดเม็ดแดง
ซาวก็มี บางทีให้คัน บางทีให้แสบร้อนเป็นกำลัง

ถ้าจะแก้ให้เอา ลูกกระตอม, กระเทียม, โพล, ว่านน้ำ, เทียนยาวกานี, ตุมกาเครือ, สิลมแล้ว,
ว่านร้อนทอง, สังกรณี, เลมอภาคทำเป็นจุมบดละลายน้ำจิงกินแก้อาเจียน ถ้าจะแก้ร้อน ละลายน้ำ
จันทน์แดง กินแก้โรคในสิริฤดู อันเกิดแต่เลมนะดีระคนนัยหายวิเศษนัก ฯ

อนึ่งเขา สมอไทย, สมอพิกา, มะขามป้อม, ละค้าน, รากจำหูลู, เจตมูลเพลิง, รากราชพฤกษ์,
รากมะกรูด, เลมอภาคต้มให้กินแก้พิษเลมนะ แก้ใช้เพื่อเลมนะดีระคนนัยหาย ฯ

อนึ่งเขา จันทน์ทั้ง ๒, มกขี้ส้ม, แฝกหอม, แห้วหนู, รากคนทา, รากกระทุงหมาบ้า, เลมอภาค
ทำเป็นจุมบดทำแห้งไว้ ละลายน้ำดอกไม้อันทั้งอินทผลัม แก้โรคในสิริฤดูนั้นหาย ฯ

อนึ่งเขา กำมปฐะเสนา, ฝ่าย, เมล็ดถั่วพูคั่วให้เหลือง, รากลำโพง, ดินล่อทอง, เขาเลมอภาค
บดทำแห้งละลายน้ำดอกไม้อันทั้งอินทผลัม ดับพิษใช้ในสิริฤดู ยิ่งไปด้วยเลมนะดีระคนนัยหายวิเศษ
นัก ฯ

อนึ่งเขา สมอพิกา, มะขามป้อม, เทียนดำ, หล้าดินนกร, มกขี้ส้ม, ลูกกระตอม, ว่านเปราะ,
ว่านน้ำ เลมอภาคทำเป็นจุมบดทำแห้งไว้ละลายน้ำภู้าดินนกรคัมกิน แก้โรคในสิริฤดู อันเป็นเพื่อเลมนะ
ดีระคนนัยหายดีนัก ฯ

(ลักษณะใช้คำรบ ๔,๑๐,๑๑,๑๔ ขาด)

จารึกซึ่งรื้อจากศาลาต่าง ๆ

๑ ปุนจะประริ ลำดับนี้จึงกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะใช้บริบทปฐมเหตุ อันบังเกิด
ในระหว่างอหิวาตกภัย มีพระบาท ๑๐ ประการ อันพระคาบหลัง ๔ พระองค์ เอรจนาคะไว้แล้วให้
นามบัญญัติ ชื่อว่าคัมภีร์ศกศึกษา สมมติว่าใช้จากศาลา อันมีเนื่องกันมาตามอาจารย์ในก่อนแล้วแต่ไว้ว่า
บังเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ใด กระทำให้สมุฏฐานอาศุบริบท มีเดโชธาตุเป็นต้น มีปีศตสมุฏฐานเป็นที่สุดดังนี้

แต่ในที่นี้จึงจะระบทยกออกว่าแต่ ๑๔ จำพวก เป็นแต่ใจความโดยย่อคือ ให้ออกตำ ออแดง
ดาวเรือง และใช้มะระเงิ ใช้ตะมอย ใช้สังวาศยพระอินทร์ และใช้กระดานหิน ใช้หมานม ใช้หงษ์ระท
และใช้ประกายดาษ ใช้ระบุดาษ ใช้ลายฟ้าฟาด และใช้ไฟเดือนห้า ใช้ละของไฟฟ้า ใช้ข้าวใหม่ฉ้อย และ
ใช้หมานิลกาฬ ใช้ฟองปานดำ ใช้ฟองปานแดงทั้ง ๑๔ จำพวกนี้อยู่ในอำบาทแห่งศาลา ดูอาจารย์
ท่านกล่าวไว้หวังจะให้เป็นที่ประโชชน์แก่โลกไปในภายหน้า ให้บุคคลทั้งหลาย พึงรู้ดังนี้ ฯ

ลำดับนี้จะยกเอาแต่ชื่อยกคำนั้นขึ้นว่าก่อนเป็นปฐม และลักษณะออกคำนั้น กระทำให้จับแต่
เจ้าถึงเพียง ให้เมื่อย ให้จุกแฉง ให้มีอหิวาต์ขึ้นแล้วมุดขึ้นมาเป็นสิริรวมท่าแล้วเสด็จฯ ถ้าครั้ง
ได้บ้างเสียบ้าง ถ้าขึ้นทั้งตัวรักษามิได้เลย ฯ

ถ้าจะแก้เขาในมะขาม, โใบภู้านาง, เขาเลมอภาคทำเป็นจุม บดทำแห้งไว้ ละลายน้ำแทรกดิน
ประตุชาว พ่นให้ขึ้นดูลายใช้เสียก่อน จึงแต่งยากระทุ้งให้กินต่อไป

ขนาน ๑ เขา รากภู้านาง, รากน้ำนอง, รากคนทา, รากมะเดื่อ, รากหัวขามม้อม เขาเลมอ
ภาค ต้มตามวิธีให้กินกระทุ้งสรรพใช้ทั้งปวงดังนี้ ถ้าแลพ่นยากินยกกระทุ้งเห็นว่าเป็นใช้แล้วจึงแต่ง
ยาพ่นให้ในลงไปอยู่เสีย ฯ

ขนาน ๑ เขาเถาพิกขั้ว, เถาขี้กาแดง, ดินประสิ้วขาว ตำบดเอาน้ำพ่นให้จ่มแล้วจึงแต่งยาแปร
ทั้งกินทั้งพ่นต่อไป ฯ

ขนาน ๑ เขาโใบระตุม, โใบมะเฟือง, โใบหน้าพริก, โใบภู้าปากควาย, รินหม่าว่า เขาเลมอภาค
ทำเป็นจุมบดทำแห้งไว้ละลายน้ำพ่นแปรเสีย ๓ วันก่อน แล้วละลายน้ำดอกไม้อันทั้งอินทผลัม แก้พิษใช้
ออกตำหายดีนัก ฯ

จุดมดท่าแห่งไว้ละลายน้ำกินแก้ไข้รากสาด สิววาลย์พระอินทร์หายตีนก ๕

ขนาน ๑ เอา จันทน์หึ่ง ๒, รากองชัย, ระบุษาด, รากลิ้นหวี ๒, รากปู้เจ้าลอยท่า, พญารากดำ, พญารากขาว, พญารากเดียว, รากกะทิงลาบ, รากจันทร์หมูหลวง, ฉัตรพระอินทร์, กระจกดอกบัว, พญาพระสุเมรุ, คุมกาทั้ง ๒ เอาเสมอกาศ ทำเป็นจุดมดท่าแห่งไว้ ละลายน้ำขาวข้าวกิน แก้ไข้รากสาด สิววาลย์พระอินทร์หายตีนก ๕

ขนาน ๑ เอา ฉัตรพระอินทร์, โพธิ์ประสาธ, ราชมานพ, ตึงตัน, ตึงเครือ, หมูปล้อย, จันหมูลอง, ปูเจ้าปุงนก, รากแคล, รากสามใบค้อ, รากโพกพาย, รากกำจาย, รากกะทกรก, รากจิงจำ, รากประจำตีควาย, รากเปล้าน้อย, ละค่าน, ข้าวฟ่าง, หัวเต่าเบียด เอาเสมอกาศ ทำเป็นจุดมดท่าแห่งไว้ ละลายน้ำขาวข้าวแทรกหมึเลนไม้กิน แก้ไข้รากสาดสิววาลย์พระอินทร์หาย ๕

ขนาน ๑ เอา รากระย้อม, รากโคโรเครือ, พืชนาคน้, รากมหาละลาย, มหาละค้ำ, เนระพูสีทั้ง ๒, ฆะเอม เอาเสมอกาศทำเป็นจุดมดท่าแห่งไว้ ละลายน้ำดอกไม้อกินแก้ไข้รากสาดสิววาลย์พระอินทร์หาย ๕

จารึกซึ่งรื้อจากศาลาต่าง ๆ

๑ ปู่จะประัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะใช้วิปริตปฐมเหตุ อันบังเกิดในระหว่างอิศวาทกภัย กล่าวคือใช้กระดานหินนั้นเป็นค้ำบ ๗ เมื่อบังเกิดนั้นมีอาการสูงกินกับใช้ตะมอยนั้น แต่สณฐานนั้นต่างกัน ถ้าใช้กระดานหินบังเกิดนั้น ขึ้นค้ำเขาทั้งสองข้างเป็นวงเขี้ยวก็ดี เป็นสิลุทหน้าลูกก็ดี ให้เร่งหายาเสียดยั้งอ่อนอยู่นั้น ถ้าแก้ขึ้นแล้วกระทำให้ลอกเปื้อน ยามีได้เลยเป็นอาการท่านตัด ๕

ถ้าจะแก้เอา รากคนหา, รากจิงชี้, รากตีหมี่บ้าน, รากช้อยหยอง, รากมะรุม, รากทองหลางใบมน, รากกุ่มน้ำ, รากกุ่มบก, รากโพกพาย, รากกำจาย, รากมะไฟ, รากพิตุส, รากส้มกบ, รากหนูกา, รากผักไล่, รากผักขี้, รากกระจิมบก, รากบัวบก, รากชะอม เอาเสมอกาศทำเป็นจุดมดท่าแห่งไว้ละลายน้ำขาวข้าวกิน แก้ไข้รากสาดกระดานหินหายตีนก ๕

ขนาน ๑ เอา โพธิ์ประสาธ, เปล้าน้อย, เทพทาโร, ชำตัน, กระดานพล, เลลดพิงพอน, หวายตะค้ำ, หวายตะมอย, มหากาฬทั้ง ๕, รากคูน, รากหนุ่บ้านง, รากเห้ายายม่อม, รากมะเค็ดดิน, รากผักหวานบ้าน, รากจันทร์หมู, รากองชัย, รากสุรามฤทธิ์, สามร้อยราก, รากแดงเกื้อน, ตึงตัน, สังกรณี, จุกโรนิน, รากระย้อม, พืชนาคน้, เพศอลูกิน, พญารากเดียว เอาเสมอกาศทำเป็นจุดมดท่าแห่งไว้ ละลายน้ำขาวข้าวกินแก้ไข้รากสาดกระดานหินหายตีนก ๕

ขนาน ๑ เอา เทพทาโร, สุรามฤทธิ์, พญารากดำ, พญารากขาว, พระยาสุเมรุ, นาคสดาวลัย, กระจกดอกบัว, ชำตัน, โพกพาย, รากกำจาย, รากกะทกรก, รากจิงจำ, รากแดงเกื้อน, รากสามร้อยราก, รากชะอม, รากตับเต่า, ละค่าน เอาเสมอกาศทำเป็นจุดมดท่าแห่งไว้ละลายน้ำกินแก้ไข้รากสาดกระดานหินหายตีนก ๕

จารึกซึ่งรื้อจากศาลาต่าง ๆ

๑ ปู่จะประัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะใช้วิปริตปฐมเหตุ อันบังเกิดในระหว่างอิศวาทกภัย กล่าวคือใช้หมามมั้นเป็นค้ำบ ๔ เมื่อบังเกิดนั้นมีอาการสูงใช้มะแรงหิน แต่สณฐานนั้นต่างกัน ถ้าใช้หมามมั้นขึ้นเป็นเงาอยู่ในเนื้อ มีสิลุทลงจิงจอก ใช้ช่อนไม้ฝายน้แรงแก้ ขึ้นแห้งใดแห่งหนึ่งก็ดี และขึ้นทั้งค้ำก็ดี ให้แต่งยาแก้ใน ๒ วัน ๔ วัน ๕ วัน ให้ขึ้นใจจงได้ ก้างงันไปจน ๖ วันแล้วใช้หมกอย เป็นอาการท่านตัดจุกกล่าวไว้ดังนี้ ๕

ถ้าจะแก้เอา ตับเต้าน้อย, กระจกดอกบัว, เทพทาโร, รากหนุ่บ้านง สิ่งละส่วน ละค่าน, ข้าวฟ่าง, เคมมูลเพลิง, ตีปตี, จิงแห้ง สิ่งละ ๒ ส่วน ระย้อม, พืชนาคน้, โคโรเครือ สิ่งละ ๓ ส่วน กายสำโรง, ลูกยาง สิ่งละ ๔ ส่วน กระจกเสื่อ, กระจกหมี่, กระจกมัน, กระจกหนู, กระจกโคเมือก, กระจกสุนัขดำ, กระจกแพะ, กระจกแกะ, สิ่งละ ๕ ส่วน เขี้ยวเสือ, เขี้ยวหมู, เขี้ยวปลาพูน, เขี้ยวสุนัขดำ, เขี้ยวหมี่, เขี้ยวมัน สิ่งละ ๖ ส่วน ลูกประจำตีควาย ๑๒ ส่วน สรรพยา ๒๕ สิ่งนี้ทำให้ใหม่ทำเป็นจุด เอาน้ำโกฐกระจกต้มเป็นกระสายรดท่าแห่งไว้ละลายน้ำกระสายอันควรแก้โรคให้กิน แก้ไข้รากสาดหมามมั้นหายตีนก ๕

ขนาน ๑ เอา โกฐสอ, โกฐพาสิมพา, เขี้ยวเต่า, เขี้ยวตาคักแตน, เนระพูสี, สังกรณี, จุกโรนิน, โคริน้ำ, โคริบก, โพกพาย, สุรามฤทธิ์, สามร้อยราก, โพธิ์ประสาธ, เทพทาโร, ตึงตัน, ตึงเครือ, รากกำจาย, ละค่าน, ข้าวฟ่าง สิ่งละส่วน รากพืชนาคน้ ๓ ส่วน ชำตัน ๔ ส่วน ละค่านใหญ่ค้ำให้เหลือง ๕ ส่วน ทำเป็นจุดเอาน้ำทาเขานาวเขี้ยวเป็นกระสาย รดท่าแห่งไว้ละลายน้ำขาวข้าวกินแก้ไข้หมามมั้นหาย ๕

จารึกซึ่งรื้อจากศาลาต่าง ๆ

๑ ปู่จะประัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะใช้วิปริตปฐมเหตุ อันบังเกิดขึ้นในระหว่างอิศวาทกภัย กล่าวคือใช้หงษ์ระทดนั้นเป็นค้ำบ ๔ เมื่อบังเกิดนั้นมุคขึ้นตุจใช้ปลาทรายไปทั่วทั้งค้ำ และกระทำให้ลิ้นกระห่างคางแข็งและให้ลอบไปก็มี ให้เร่งรักษาแต่ยังอ่อนอยู่จึงจะได้ซึ่งชีวิต ถ้าแก้เข้าแล้วกระทำให้ลอกเปื้อนออกไปตุจปลาใหม่แลปลอกหมูก็มี บางทีลอกออกแต่ฝ่ามือเท้าก็มี เป็นอาการท่านตัดยาได้เลย ๕

ถ้าจะแก้เอา จันทน์หึ่ง ๒, ไบมะเฟือง, ไบมะยม, ไบมะระ, ไบหนุ่แพรก, ไบหนุ่ปากควาย, ไบพิมเสน, เปราะหอม, ขมิ้นช้อย, พิมเสน เอาเสมอกาศทำเป็นจุดมดท่าแห่งไว้ ละลายน้ำดอกไม้อกิน ถ้าจะชโลมละลายน้ำจันทน์ แก้พิษใช้ทั้งปวงและแก้ไข้รากสาดหงษ์ระทดนั้นหายตีนก ๕

ขนาน ๑ เอา จันทน์แดง, จันทนา, รากหนุ่บ้านง, ใบผักขวง, ใบผักไถ, ไบหนุ่ปากควาย, ไบหนุ่แพรก, ไบมะเฟือง, ไบมะยม, ไบน้ำเต้า, ใบตำลึง, ขมิ้นช้อย เอาเสมอกาศทำเป็นจุดมดท่าแห่งไว้ก็ดี ตามตามวิธีให้กินก็ดี แก้ไข้รากสาดหงษ์ระทดหายตีนก ๕

ขนาน ๑ เอา จันทน์หึ่ง ๒, ไบทองหลางใบมน เอาเสมอกาศทำเป็นจุดมดท่าแห่งไว้ละลายน้ำขาวข้าวกิน แก้ไข้รากสาดหงษ์ระทดหายตีนก ๕

ขนาน ๑ เอา เปลือกมะเค็ด, เปลือกอินทนิล, รากไม้อ้อย เอาเสมอกาศทำเป็นจุดมดท่าแห่งไว้ ละลายน้ำท่าแทรกหมึเลนและสุรากินแก้ไข้รากสาดหงษ์ระทดหายตีนก ๕

ชานาน ๑ เอา เปลือกมะตูม, เปลือกพุทรา, เม็ญจหนอยเภา เขาเสมอภาคทำเป็นจุมบดทำแห้ง ให้ สะลายน้ำกินแก้ไข้รากลดสายไฟฟาดนั้นเป็นค้ำรบ ๑๒ เมื่อจะบังเกิดขึ้นเป็นผื่นขึ้นเภาเท่าเมล็ดงา เป็นแกวริไปตามสันหลังดำแดงกิด แพทย์มีผู้สมมติว่าเริ่มและงูศวกว่า กระทำพิษให้ปวดเป็นกำลัง แล้วให้รวมปากให้ร้อนผิวเมื่อตั้งจะลอก ให้จับดูแลแล้วให้ร้อนในจับดูดังนี้ ฯ

จารึกซึ่งรื้อจากศาลาต่าง ๆ

๐ ปุณจะประรัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะใช้วิปริตปฐมเหตุ อันบังเกิดขึ้นในระหว่างอหิวาตกภัย กล่าวคือใช้รากลดสายไฟฟาดนั้นเป็นค้ำรบ ๑๒ เมื่อจะบังเกิดขึ้นเป็นผื่นขึ้นเภาเท่าเมล็ดงา เป็นแกวริไปตามสันหลังดำแดงกิด แพทย์มีผู้สมมติว่าเริ่มและงูศวกว่า กระทำพิษให้ปวดเป็นกำลัง แล้วให้รวมปากให้ร้อนผิวเมื่อตั้งจะลอก ให้จับดูแลแล้วให้ร้อนในจับดูดังนี้ ฯ

ถ้าจะแก้เอา จันทน์แดง, จันทน์ขาว, กฤษณา, ะลุต, ะระย่ม, ไคร้เครือ, รากเข็มเหลือง, รากเข็มลาย, หนวยตะค้า, หนวยตะนอย, ว่านน้ำ, สามร้อยซาก, รากกระเบื้องระว่า, ชำคัน, กระดานพล, เสลดพังพอน, เขากวาง, งาช้าง, นอแรด, เขี้ยวเสือ, เขี้ยวหนุ่, เขี้ยวหมู, เขี้ยวแรด, กามแรด เขาเสมอภาคทำเป็นจุมบดทำแห้งให้ละลายน้ำจาวข้าวแทรกหิมเลนให้กิน แก้ใช้รากลดสายไฟฟาดหน้าหานยดึก ฯ

ชานาน ๑ เอา รากคุด, ตุมกาแดง, ตุมกาขาว, หนามพรม, ปู่เจ้าปู่แก่, รากหญ้านาง, รากชยหยอง, รากหนาดดำ, รากคนทา, รากธงชัย, รากมะนาว, รากสามใบศ้อ, ต้นตำทั้ง ๒, นมแมวทั้ง ๒, วัจนหมูเครือ, เขากวาง, นอแรด, งาช้าง เขาเสมอภาคทำเป็นจุมบดทำแห้งให้ละลายน้ำจาวข้าวแทรกหิมเลนให้กินแก้ไข้รากลดสายไฟฟาดหน้าหานย ฯ

ชานาน ๑ เอา โกฎีก้านพิ้ว, โกฎิกระดูก, เทียนเขาวภาณี, จันทน์ขาว, หนากผ่าควาย, เปลือกไม้แดง, มะดังทั้ง ๒, รากตัง, พนมสวรรค์, หนามรอก, คัดเค้านหมู, คนทีลือ, คนทีเขมา, ก้างปลาแดง, รากคูด, รากเนียบค, เถาหญ้านาง, รากตะแบก สิ่งละส่วน ดอกพิกุล, เกลสรุนนาค, เกลสราระกั สิ่งละ ๒ ส่วน เกลสบัวหลวง ๓ ส่วน ทำเป็นจุมบดทำแห้งให้ละลายน้ำจาวข้าวให้กิน แก้ใช้รากลดสายไฟฟาดหน้าหานยดึก ฯ

จารึกซึ่งรื้อจากศาลาต่าง ๆ

๐ ปุณจะประรัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะใช้วิปริตปฐมเหตุ อันบังเกิดขึ้นในระหว่างอหิวาตกภัย กล่าวคือใช้ไฟเดือนห้าเป็นค้ำรบ ๑๓ เมื่อจะบังเกิดขึ้นกระทำอาการดูงูใช้สายไฟฟาดอันกล่าวไว้แล้วนั้น สันฐานยอดบังเกิดผุดขึ้นตุงกัน แต่ใช้ไฟเดือนห้านั้น ขึ้นแต่แกวอกตั้งแต่คอยหยั่งลงไปถึงหัวเหน่า ดูจางารยท์่านกล่าวไว้ดังนี้ ฯ

ถ้าจะแก้เอา โกฎิกระดูก, โกฎิบัว, โกฎิเชียง, เทียนดำ, เทียนขาว, เทียนขาวเปลือก, เทียนสัตตบุษย์, เทียนเขาวภาณี สิ่งละส่วน ะลุต, กฤษณา, กระลำพัก, ขอนดอก, อบเชย, สมุลแว้ง, ะระย่มเทศ สิ่งละ ๒ ส่วน เปลือกกุ่มทั้ง ๒, กำลิ่งโคเกลิง, สุรามฤทธิ์, สีหวดทั้ง ๒, ชำคัน, รากขมุนลำมะลอก, กระเช้าทั้ง ๒, ผักแหวงแดง สิ่งละ ๓ ส่วน ดอกพิกุล, เกลสรุนนาค, เกลสราระกั, เกลสบัวหลวง สิ่งละ ๔ ส่วน จันทน์แดง ๕ ส่วน จันทน์ขาว ๔ ส่วน ทำเป็นจุมบดทำแห้งให้ละลายน้ำจาวข้าวให้กิน น้ำมะลิสดก็ได้ แทรกอะมด, หิมเลน, หญ้าฝรั่น, อำพันทอง, สงให้กิน แก้ใช้รากลดไฟเดือนห้า ซึ่งกระทำพิษให้ร้อนร้อนมีเมี้ยวและพิษให้สลบไปกิดี อจางารยท์่านกล่าวไว้หน้าหานยดึกประการวิเศษนัก ฯ

ชานาน ๑ เอา ชมันเครือ, ไม้แกลส, ตึงตัน, รากระกอกเหล็ก, เหมเจียวเภา, รากราชพฤกษ์ดอกเหลือง, รากไชยพุดดอกแดง, รากกำมะพูญ์ดอกขาว, รากคันทานะพุทธรักษาดอกเขียว, ทุงดอกอัญชัน, ชำคัน, ปู่เจ้าลอยหัว, ไคร้หน้า, ไคร้บก, ไคร้หางนาค, เสลดพังพอน, โคนไม้บง, ผักหวานบ้าน, หนามเล็บเหยี่ยว, แก่นคน, วัจนหมูหลวง, หัวยายมี่อม, ผักปลา สิ่งละส่วน เกลสรุนนาค, เกลสราระกั สิ่งละ ๒ ส่วน ดอกจำปา, ดอกกระดังงา, ดอกพิกุล สิ่งละ ๓ ส่วน ทำเป็นจุมบดทำแห้งให้ละลายน้ำดอกไม้อแห้งหิมเลนกินแก้ไข้รากลดไฟเดือนห้าหานยดึก ฯ

จารึกซึ่งรื้อจากศาลาต่าง ๆ

๐ ปุณจะประรัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะใช้วิปริตปฐมเหตุ อันบังเกิดขึ้นในระหว่างอหิวาตกภัย กล่าวคือใช้ตะอองไฟฟาดนั้น เป็นค้ำรบ ๑๔ เมื่อจะบังเกิดขึ้นมีสันฐานยอดตุงกันกับใช้สายไฟฟาด อันกล่าวไว้ในแผ่นศิลาเป็นค้ำรบ ๑๒ นั้น แต่ใช้ตะอองไฟฟาดนี้ผู้ตั้ง ยอดนั้นแดงก่อนแล้วจึงกล่าวคำเข้า อจากร่มกระทำให้ปากเขียว ตาแฉก คางคลาด ไฟแรงแต่งยาประทับ ถ้ายอดนั้นคืนแดงออกเมื่อใด เป็นยาประะโรครักษาได้ ถ้ามีคืนแดงออกได้ ท่านว่าเป็นอิติสัยโรค ยามีได้เลยเป็นอันเที่ยง ฯ

ถ้าจะแก้เอา ลูกผักชีทั้ง ๒, รากบัวหลวง, รากมะตูม, ะระย่ม เขาเสมอภาค ต้มตามวิธีให้กิน แก้ใช้รากลดสายไฟฟาด ซึ่งกระทำร้อนค้อมอกค้อมใจนั้นหานยดึกนัก ฯ

ชานาน ๑ เอา เปลือกไข่เน่า, เปลือกแคแดง, เปลือกแกว, จันทน์ทั้ง ๒, ชมันอ้อย, ลูกกระดอมใบกระวาน, หัวหนวยตานยา, หนุ่กาเกล็ดหอยทั้ง ๒, รากมะตูม, บอระเพ็ด, ตรีนสา, ยาตัว เขาเสมอภาค เอน้ำมีกรรพฤกษ์เป็นกระสาย ต้มตามวิธีให้กิน แก้ใช้รากลดสายไฟฟาด ถ้าจะแก้ไข้เพื่อโรคใดเอาอย่างเสน, รากไม้รอก, ก้านสะเดา เอาสิ่งละเท่าส่วนต้น แทรกลงให้กินหาย ถ้าจะทุเลาเอาดีเกลือแทรกลงในยาตามธาตุหนักธาตุเบาให้กิน เป็นยาประะโรชใช้ทั้งปวงถอยวิเศษนัก ฯ

ชานาน ๑ เอา แก่นมหาศ, ฝรั่ง, แก่นคน, แก่นสัก, จันทน์ทั้ง ๒, รากมะตูม, รากคันทุนสุนัขน้ำ, หัวค้ำ, หัวหมู, บอระเพ็ด, ชมันอ้อย, ผลกระดอม, รากหัวยายมี่อม, รากหญ้านาง, หีบลม, รากพิกข้าว, แคนประละ, รากกระเบื้องระว่า, ชำคัน, กรักชี, เทพทาโรสิ่งละส่วน รากไคร้เครือ ๒ ส่วน ต้มตามวิธีให้กิน แก้ใช้รากลดสายไฟฟาดกระทำพิษนั้นหานยดึกนัก ได้ใช้มามากแล้วอย่าคนเท่านี้เลย ฯ

จารึกซึ่งรื้อจากศาลาต่าง ๆ

๐ ปุณจะประรัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะใช้วิปริตปฐมเหตุ อันบังเกิดขึ้นในระหว่างอหิวาตกภัย กล่าวคือใช้ข้าวใหม่ร้อนนั้นเป็นค้ำรบ ๑๕ เมื่อบังเกิดขึ้นนั้นผู้ตั้งขึ้นมาเป็นเม็ดแดง ๆ เป็นแผ่น ๆ ขึ้นหลายเหล่า มีอาการมักกระทำให้ปวดกระดูกทุกข้อ และให้บิดค้ำนตมทรุนทรายกระหายน้ำ แล้วให้น้ำลายเหนียว ลักษณะอย่างนี้ให้แต่งยาแก้เกิด เป็นยาประะโรชรักษาได้ผลหาย ดูจางารยท์่านกล่าวไว้ ฯ

ถ้าจะแก้ เอา โกฎิทั้ง ๕, จันทน์ทั้ง ๒, ลูกจันทน์, ดอกจันทน์, กระวาน, กานพลู, กฤษณา, กระลำพัก, ะลุต, อบเชย, ะระย่ม, ตรีนสา, เกลสรุนนาค, เกลสราระกั, ดอกพิกุล, ดอกกระดังงา, ดอกมะลิ, ผักหอม, ไคร้หอม, ะระย่ม, ไคร้เครือ, รากหญ้านาง, รากคนทา, รากอังกาบ, รากชิงชี สิ่งละส่วน

ใบทิมเสน, ใบทองพันชั่ง, สิ่งละ ๒ ส่วน ทำเป็นจุดบดทำแท้งไว้ละลายน้ำมะลิสดก็ได้ แทรกขมด พิมเสนให้กิน แก้ใช้รกสดข้าวใหม่่น้อย ซึ่งกระทำพิษดุจส่วนนั้นหายวิเศษนัก ฯ

ขนาน ๑ เอา โกรฐอ, โกรฐเขมา, โกรฐพุงปลา, โกรฐเชียง, โกรฐกระดูก, เพียนดำ, เพียนขาว, เพียนข้าวเปลือก, ดอกจันทร์, ลูกสาระพัดพิษ, ลูกประคำดีควาย, บอระเพ็ด, ผ่ากหอม, อบเชย, สมุคแห้ง, ขะยอม, รากคุดคู้, รากหนาด, รากผักข้าว สิ่งละส่วน เกสรสารภี ๒ ส่วน ทำเป็นจุดบดทำแท้งไว้ละลายน้ำคอกไม้แทรกขมดพิมเสนกินแก้ใช้รกสดข้าวใหม่่น้อยนั้นหายวิเศษนัก ฯ

ขนาน ๑ เอา โกรฐเขมา, โกรฐพาสัสมหา, โกรฐกระดูก, เพียนดำ, ผักชีรา, จันทร์ขาว, ขะลูด, รากคันพร้าวอบ, รากหนวยขม, หัวคั่ว, หัวปรง, ยาข้าวเย็น เอาเสมอกากทำเป็นจุดบดทำแท้งไว้ละลายน้ำคอกไม้กินแก้รกสดข้าวใหม่่น้อย และแก้สรรพโธอันบังเกิดในอหิวาตกภัย ซึ่งกล่าวแล้วนั้น และแก้พิษในกองสันนิบาตก็ได้ ตามอาจารย์กล่าวไว้ว่าหายวิเศษนัก ฯ

จวริกซึ่งรื้อจากศาลาต่าง ๆ

๐ ปุณจะปะรัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะใช้วิปริตปฐมเหตุ อันบังเกิดในระหว่างอหิวาตกภัย กล่าวคือใช้หมอนั้นเป็นคำรบ ๑๖ เมื่อจะบังเกิดขึ้นมีอาการและประเภทกระทำให้ละท้านหนาวในทรงอกแล้วให้กระหน่ำน้ำกิน ให้ร้อนและให้เชื่อมผิวเป็นกำลัง แล้วจึงหยุดขึ้นเป็นเม็ดมีลักษณะเท่าเม็ดสีดา มีสีอันดำ ร่าย ๆ กินขึ้นแห่งใดแห่งหนึ่งก็ดี ร้ายนัก ให้เร่งแต่งยาแก้ตามอาจารย์ท่านกล่าวไว้ดังนี้ ฯ

ถ้าจะแก้เอา รากหญ้านาง, รากผักข้าว, ฝ่ำตำลึง, รากหญ้าวงช้าง, รากหนาด, รากคันทร, รากจิงจ่า, รากธงชัย, รากเสาแดง, รากลลอดน้ำ, หัวคั่ว, ยาข้าวเย็น เอาเสมอกากต้มตามวิธีให้กิน แก้ใช้รกสดคานานิล ซึ่งกระทำพิษดังกล่าวมานั้นหายวิเศษนัก ฯ

ขนาน ๑ เอาใบมะพร้าว, ใบโพย, ใบทองหลางใบมน, ใบหญ้านาง, ใบฝ้ายแดง, ใบตาลโตนด, ใบหญ้าวงช้าง, ใบทองพันชั่ง, ใบผักโหมฟ้า, ใบผักโหมหิน, ใบผักข้าว ผ่าเอาสิ่งละส่วน ละบัวสิงดา, ละบัวสิงดา, คั่วใหม่สิ่งละ ๒ ส่วน ละบัวใหญ่, ละบัวออก, คั่วใหม่สิ่งละ ๑ ส่วน ลูกมะกอกเผา ๔ ส่วน ลูกประคำดีควายคั่วใหม่ ๖ ส่วน ทำเป็นจุดบดทำแท้งไว้ละลายน้ำคอกไม้กินแก้ใช้รกสดคานานิล ซึ่งกระทำพิษดังกล่าวมานั้นหายดีนัก ฯ

ขนาน ๑ เอาหญ้าน้ำต้มไฟ, ใบน้ำเต้า, ใบผักข้าว, ใบตำลึง, ใบชะบา, ใบโคกกระออม, ใบหญ้าแหวก, ใบมะเดื่อ สิ่งละส่วน ดินรังกาส้า ๒ ส่วน ดินสอพอง ๓ ส่วน โคนก้วยตามี ๔ ส่วน ทำเป็นจุดบดเอาน้ำคอกเห็นเป็นกระสาย บดทำแท้งไว้ละลายน้ำคอกไม้ทั้งกินทั้งโลม แก้ใช้รกสดคานานิลหายวิเศษนัก ฯ

ศาลา ๗ เสา ๑๒ แผ่น ๑

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะใช้วิปริตปฐมเหตุ อันบังเกิดขึ้นในระหว่างอหิวาตกภัย กล่าวคือใช้ฟองปานแดงเป็นคำรบ ๑๔ เมื่อจะบังเกิดขึ้น มีลักษณะอาการและประเภทดุจฟองปานดำ อันกล่าวมาในแผ่นดินลาวคำรบ ๑๗ นั้น แต่ฟองปานแดงนี้ขึ้นตวงนั้นแดง อากาบเบาว่าฟองปานดำ ตามอาจารย์กล่าวไว้ว่าเป็นยาปะระโรค รักษาง่ายพินหายโดยเร็ว ฯ

ถ้าจะแก้เอาทรงชัย, รากสามใบต้อ, โพธิ์ประสาธ, ราชมานพ, รากกระหลวย, รากมหาละลาย สิ่งละส่วน จันทร์ทั้ง ๒, ขะลูด, ขอนดอก สิ่งละ ๒ ส่วน ลูกผักจืดทั้ง ๒, ลูกสาระพัดพิษ, ลูกประคำดีควายคั่ว, โกรฐอ, โกรฐบัว, โกรฐเชียง สิ่งละ ๔ ส่วน โกรฐพาสัสมหา ๕ ส่วน โกรฐกระดูก ๖ ส่วน รากหญ้านาง ๘ ส่วน หัวนากาฬ ๙ ส่วน รากจอกใหญ่ ๑๐ ส่วน ทำเป็นจุดบดทำแท้งไว้ละลายน้ำคอกไม้แทรกขมดพิมเสน ทั้งกินทั้งโลมแก้ใช้รกสดฟองปานแดงนั้นหายดีนัก ฯ

ขนาน ๑ เอา งาช้างคูด, มะคังแดง, ฟูเจ้าสมุกยูง, โทกพวย, มะกอกเผือก, เข็มเหลือง, เข็มลาย, ไคร์น้ำ, ไคร์บก, ไคร์หางนาค, ไคร์เครือ, ระวัง่อม, หัวคั่ว สิ่งละส่วน จันทร์แดง, จันทร์ขาว สิ่งละ ๒ ส่วน เขียวเสื่อ, เขียวหนู, นอแรด, เขากวาง, งาช้าง สิ่งละ ๓ ส่วน เขาสิงหนัด, เขาเสียงมา สิ่งละ ๔ ส่วน เกสรลำเจียก ๕ ส่วน ใบหมากดิบน้ำค้าง, เนียมละวัว ๘ ส่วน ทำเป็นจุด เอาว่านหางจระเข้ คั่วบิเอาน้ำเป็นกระสาย บดทำแท้งไว้ละลายน้ำกระสายอันควรแก้โรค แทรกขมดพิมเสนทั้งกินทั้งโลมแก้ใช้รกสดฟองปานแดง อันอาจารย์กล่าวไว้สืบ ๆ กันมาว่าประเสริฐยิ่งนัก ฯ

จวริกซึ่งรื้อจากศาลาต่าง ๆ

๐ ปุณจะปะรัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ว่าด้วยลักษณะการโรค อันชื่อว่ากาฬเสตระ เป็นคำรบ ๒ เมื่อแรกจะขึ้นนั้นกระทำให้ตกใจสะดุ้งขึ้นก่อน แล้วจึงหยุดมาตั้งยอด มีสีอันขาว มีน้ำอันใส มีอาการกระทำให้ฟกบวมและมีน้ำทั้งตัวมิได้รู้สึกตน ให้มีเวลานั้นชนิดหาโลหิตมิได้ ให้มาทำมือขาวเป็นโยแล้วกระทำให้ทุรนทุรายยิ่งนัก อันว่ากาฬอันชื่อว่าเสตระนี้ ถ้าบังเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ใด อาจารย์กล่าวไว้ว่า เป็นอสาหยโรค แพทย์จะรักษาเป็นอันยาก ฯ

ถ้าจะแก้ เอา รากลำโพงแดง, รากระวัง่อม, กระชาย, ใบมหาภากาฬ, กระตูกงระฆัง เอาเสมอกากทำเป็นจุดบดทำแท้งไว้ละลายน้ำปูนใสทาแก้กาฬเสตระซึ่งกระทำให้ฟกบวมนั้นหายดีนัก ฯ

ขนาน ๑ เอา ปากกาช้างบนผา, ผลประคำดีควายคั่ว สิ่งละส่วน รากลำโพงกาลลัก ๒ ส่วน ทำเป็นจุดบดทำแท้งไว้ ละลายน้ำปูนใสจุดแก้กาฬเสตระ อันบังเกิดมีน้ำอันขาวใสดูยอดละคอกนั้นให้แตกหายดีนัก ฯ

ขนาน ๑ เอาผักคาก, ดินประสิว, เปลือกทองหลางใบมน, รากระวัง่อม เสมอกากทำเป็นจุดบดทำแท้งไว้ละลายน้ำมะนาว แก้กาฬเสตระนั้น หายดีนัก ฯ

ขนาน ๑ เอา รากกระถินพินาน, หัวนากาฬ, มหาละลาย, รากระวัง่อม, รากลำโพง กาลลัก สิ่งละส่วน กระตูกงระฆัง ๒ ส่วน ทำเป็นจุดบดทำแท้งไว้ ละลายน้ำปูนใสทั้งกินทั้งทาทั้งจุดก็ได้ แก้พิษกาฬเสตระซึ่งกระทำให้ทุรนทุรายนั้นหายวิเศษนัก ฯ

ขนาน ๑ เอา พืชนาคนี, รากระวัง่อม, รากไคร์เครือ, จันทร์ทั้ง ๒ สิ่งละส่วน เขากวาง, นอแรด, นอยแครง, นอยขม, นอยกาม, นอยสังข์, นอยไฉง ผ่าเอาสิ่งละ ๒ ส่วน ขุมคว่ำม ๓ ส่วน ทำเป็นจุดบดทำแท้งไว้ ละลายน้ำขม น้ำคร่ำก็ได้ ให้กินแก้พิษกาฬเสตระซึ่งกระทำให้ทุรนทุรายนั้นหายวิเศษนัก ฯ

ศาลา ๘ เสา ๕ ชั้น ๔

๐ ปุณจะประรัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะสันนิบาตอันเศษสืบต่อไป อันอาจารย์เจ้าท่านลมนตธีชื่อว่าสันนิบาตกะตติศัระช้วน เมื่อบังเกิดแก่บุคคลผู้ใดก็มิ มักเกิดขึ้นที่ชายตบ ให้ดับใหญ่ออกมากับโครง บางทีให้ตบนั้นหย่อนลงถึงตะคาก ให้จับเป็นเหลาดังเป็นใช้และให้ยื่นไปทั้ง ตัวแล้วให้ห้องขึ้นห้องทอง ให้มะอืดมะอม ถ้าแลลักษณะดังนี้มีเกิดแก่บุคคลผู้ใด นามชื่อว่าใช้สันนิบาต กะตติศัระช้วน ดูจากกล่าวมาดังนี้ ๖

ถ้าจะแก้ เอา ทริกร้อน, ตีปัสี สิ่งละส่วน ชะมเดชียง, พิมเสน, ลิ่นทะเล, ตีจระเข้ สิ่งละ ๒ ส่วน ชะอมเทศ, อยเชยเทศ, กฤษณา สิ่งละ ๔ ส่วน ทำเป็นจุดสำหรับนัตถ์ แก้ใช้สันนิบาตกะตติศัระช้วนดังนี้ ๖

ขนาน ๑ เอา รากกลางเครือ, รากมะกอกเผือก, รากหญ้าหาง, ปู่เจ้าลอยคำ, รากสีหวดน้อย, รากคุดทั้ง ๒, รากคางทั้ง ๒, นมพรต, งาช้าง เอาเสมออากาศทำเป็นจุดบดทำแห่งไว้ ละลายน้ำขาวกินแก้ ใช้สันนิบาตกะตติศัระช้วนนั้นนายวิเศษนิก ๖

ขนาน ๑ เอา รากหยาขม, รากคลาลอง, รากส้มป่อย, ชะเอมเทศ, รากมะตูม เอาเสมออากาศ ต้มตามวิธีให้กิน แก้สันนิบาตกะตติศัระช้วนนั้นนายวิเศษนิก ๖

ขนาน ๑ เอา ใบฝ้ายเทศ, ใบไม้ป่า, รากกำปลาแดง, พญารากดำ, พญารากขาว, นมแมวน้อย, คุศะ, เถาหมกแดง เอาเสมออากาศทำเป็นจุดบดทำแห่งไว้ ละลายน้ำขาวช้ำกินแก้ใช้ สันนิบาตกะตติ ศัระช้วนนั้นนายวิเศษนิก ๖

ขนาน ๑ เอา รากพรม, รากหมอน้อย, รากนมแมว, รากสีหวดน้อย, เปล้าน้อย, ชะเอมเทศ รากผักหวานบ้าน, รากนางพูน, รากผักข้าว, รากมะตูม, รากส้มป่อย, เอาเสมออากาศทำเป็นจุดบดทำ แห่งไว้ละลายน้ำขาวช้ำ ทั้งกินทั้งชโลม แก้ใช้สันนิบาตกะตติศัระช้วน จึงทำนกล่าไว้ให้นายวิเศษนิก ๖

ขนาน ๑ เอา รากพรม, รากหมอน้อย, รากนมแมว, รากสีหวดน้อย, เปล้าน้อย, ชะเอมเทศ, รากผักหวานบ้าน, รากนางพูน, รากผักข้าว, รากมะตูม, รากส้มป่อย, เอาเสมออากาศทำเป็นจุดทำแห่ง ไว้ละลายน้ำขาวช้ำ ทั้งกินทั้งชโลม แก้ใช้สันนิบาตกะตติศัระช้วน จึงทำนกล่าไว้ให้นายวิเศษนิก ๖

จารึกซึ่งรื้อจากศาลาต่าง ๆ

๐ ปุณจะประรัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะมหาสันนิบาต อันบังเกิดในที สุดแห่งโบราณชาว กล่าวคือสันนิบาตทุวันโทษนั้นเป็นคำรบ ๒ สืบต่อไป และเมื่อจะบังเกิดนั้นเกิดแต่ กองสมุฏฐาน ๖ ประการ ประชุมพร้อมกันเข้าแล้วเมื่อใดมีอาการทำให้หาเวินต้น และให้บิณฑิธาน มัก ทำให้หรือเป็นกำลังแล้วให้ละท่านหนาว ให้บริโภคาอาหารมิได้ ให้เลโทตก ให้ลมมัวเมา ให้ปากขม ให้ รังเวียน ให้นำน้ำแดกระแหงระหวาย มักพึงใจอันเย็น ให้ปัสสาวะเหลือง ให้จิกนุแดง ให้เสิบและมิรตัวนั้น เหลือง มีกลิ่นดังลาวมัว ลักษณะที่กล่าวมานี้จัดเป็นทุวันโทษในมหาสันนิบาตเป็นสาทยโรคหายในตรีโทษ นั้น ตามอาจารย์กล่าวไว้ดังนี้ ๖

ถ้าจะแก้ เอา แก่นขี้เหล็ก, แก่นราชพฤกษ์, เมล็ดราชพฤกษ์, โศภกระสุน, รากมะม่วงเครือ, รากมะเขือต้น, รากมะอึก, รากขี้กาแดง, ใบมะก่า, ยาตำทูลี สิ่งละส่วน มะตูมอ่อน, บอระเพ็ด, หัวหมู, ใบลัด สิ่งละ ๒ ส่วน แก่นสน, ผลจันทน์, จันทน์แดง, จันทน์ขาว สิ่งละ ๓ ส่วน รากหญ้าหาง, ก้านสะเดา สิ่งละ ๔ ส่วน ต้มตามวิธีให้กิน แก้มหาสันนิบาตทุวันโทษ จึงกระทำให้ละท่านร้อนและท่านหนาว และ บริโภคาอาหารมิได้นั้นนายวิเศษนิก ๖

ขนาน ๑ เอา รากหางนกยูง, ตาไม้ไผ่ป่า, ผักเสี้ยนผี, เปลือกต้นมะกูด สิ่งละส่วน รากมะก่า ต้น, รากชิงชี่, หางนกประดัง, ว่านน้ำ สิ่งละ ๒ ส่วน เบ็ญญกุลสิ่งละส่วน รากหญ้าหาง ๔ ส่วน ทำ เป็นจุดบดทำแห่งไว้ ละลายน้ำเตาหมกแดง แทรกพิมเสนทั้งกินทั้งชโลม แก้มหาสันนิบาตทุวันโทษ จึง กระทำให้ปากขมและรังเวียน ให้นำน้ำแดกระแหงนั้น นายวิเศษนิก ๖

ศาลา ๘ เสา ๕ ชั้น ๑

๐ ปุณจะประรัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะจรณสันนิบาต ๔ ประการ คือ สันนิบาตเจเสียงอากาศนั้นเป็นคำรบ ๓ เมื่อบังเกิดนั้น มีอาการกระทำให้มิเวาเนื่องนั้นเหลืองดูจกน้ำ ขมิ้นผ่ามือและผ่าเท้าเหลืองดูจกน้ำ มักให้เวียนศีรษะ ให้เจ็บแสบในจิกนุ มักให้กระหายน้ำมัก มักให้เป็น ดังจะหนักแล้วหนักแล้ว ให้เจ็บในอก ให้ปัสสาวะนั้นเหลืองดูจกน้ำกรักอันแก่ ดูอันใดกินเห็น บริโภคา อาหารมิได้ไม่มีรสมิได้ชุ่มมอม โทษทั้งนี้เหตุว่าเสมหะส่วน ๑ วาโย ๒ ส่วน ตี ๔ ส่วน รัตนกันเข้า จึงเป็นดังกล่าวมานี้ ๖

ถ้าจะแก้เอา เขียนทั้ง ๕, จันทน์ทั้ง ๒, แก่นสน, สมอไทย, สมอติบก, มะขามป้อม, กระพังใหม่, หัวหมู, บอระเพ็ด, ลูกกระดอม, จุกโรหิณี สิ่งละ ๑ บาท ทริกลอย, ชิงแห้ง, หอมแดง สิ่งละ ๑ เพื่อ งักันสะเดา ๑๐ ก้าน, ผักราชพฤกษ์ ๑ ผัก เอาแต่เนื้อต้มตามวิธีให้กิน แก้สันนิบาตทุวันโทษ อัน บังเกิดแต่ของใช้สันนิบาตอันชื่อว่า เจเสียงอากาศนั้นนายวิเศษนิก ๖

ขนาน ๑ เอา จันทน์แดง, จันทน์ขาว, กฤษณา, ขอนดอก, อยเชย, เกลขนุนภาค, เกลบัว หลวง, ชะมเดชียง, พิมเสน เสมออากาศทำเป็นจุดบดทำแห่งไว้ละลายน้ำขอกินก็ได้ น้ำจันทน์ก็ได้ทั้งกิน ทั้งชโลม แก้ใช้สันนิบาตอันชื่อว่าเจเสียงอากาศซึ่งกระทำให้หิวโหยอดโรยหาก่าสมีได้นั้นและแก้ทั้งร้อนทั้ง กระหายน้ำก็ได้ให้นายวิเศษนิก ๖

ขนาน ๑ เอา ใบคนทีสอ, ใบมะตูม, ใบเสนียด, ใบทองหลางใบมน, กระเทียม, จิงสค, ข่าสค, ตีปัสี, ขมิ้นอ้อย, โทลสค, ตินประสิวขาว, สารส้ม สิ่งละส่วน ใบลอลอนิ่งให้สุก ๑๒ ส่วน ทำเป็นจุด บดทำแห่งไว้ให้นำน้ำขากินก็ได้ ให้กินแก้สันนิบาตอันชื่อว่าเจเสียงอากาศ อันอาจารย์ท่านกล่าวไว้ในก่อน ว่ายาขนานนี้แก้ไขจรณสันนิบาตทั้ง ๔ วิเศษนิก ๖

ศาลา ๘ เสา ๒ ชั้น ๑

๐ ปุณจะประรัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะจรณสันนิบาต ๔ ประการ คือสันนิบาตเจเสียงหระสมุทหนั้น เป็นคำรบ ๔ เมื่อจะบังเกิดนั้นมีอาการกระทำให้มิเวาเนื่องชาริดและชา ลากไป ผ่ามือและผ่าเท้านั้นก็ชิตดูบุคคลเอาดินสองของทาลงไป ให้หนักมือและหนักเท้าเป็นกำลัง มักให้ เจ็บทุครั้งเนื้อ ให้แน่นล้าคอและแน่นอก มักเป็นลมตั้งในคอ ให้เรอมิได้ขาด มักกระทำให้จึงโกรธ แต่เห็น สิ่งอันใดให้แฉงไปสิ้น ครั้นดูแห่งก็ข้อมเป็นวงไปทั้งนั้น โทษทั้งนี้เหตุว่าเกิดแต่ดีส่วนหนึ่ง เสมหะ ๒ ส่วน วาโย ๔ ส่วน รัตนกันเข้าจึงเป็นดังกล่าวมานี้ ๖

ถ้าจะแก้เอา ขมิ้นอ้อย ๑๐๔ ส่วน, บอระเพ็ด ๑๐๔ ส่วน, ก้านสะเดา ๑๐๔, ใบมะนาว ๑๐๔ ใบ, ผักราชพฤกษ์ ๓ ผัก เอาแต่เนื้อต้มตามวิธีให้กิน แก้เจ็บในอกสันนิบาตอันชื่อว่าเจเสียงหระสมุทหนั้น นายวิเศษนิก ๖

ขนาน ๑ เขาเจ้าบัวชม, ใบบัวหลวง, ใบตะโก, ใบกระตอม, หอมแดง, เจตมูลเพลิง เขาเสมอภาคตามวิธีให้กิน แก้ใช้สันนิบาตอันชื่อว่าเจลียงพระสมุทรมันนายตึก ๙

ขนาน ๑ เขา รากผักในหมัน, รากผักลิ้นมี, รากกุ่มน้ำ, รากกุ่มบก, พริกไทย, ดีปลี, จึงแห้ง, สิ่งละส่วน เจตมูลเพลิง, ละค่าน, ข้าพหู สิ่งละ ๒ ส่วน ต้มตามวิธีให้กิน แก้ใช้สันนิบาตอันชื่อว่าเจลียงพระสมุทรมันนายตึก ๙

ขนาน ๑ เขา โกรฐอ, โกรฐเฆมา, จันทน์ทั้ง ๒, เกสรบัวหลวง, เกสรพิทูล, เกสรขนุนาค, เกสรสารภี, อมเขย, สมุดพร้าว, อะโอมเทศ, อะโอมสุต, กฤษณา, กระด้าพิท, เปราะหอม, แห้วหนู, มะตูมอ่อน รากไคร้เครือ, ระบุ่ม, ศรีภูกง สิ่งละส่วน ลูกกระวาน, ใบกระวาน, สิ่งละ ๒ ส่วน ทำเป็นจุดมดทำแห้งไว้ละลายน้ำดอกไม้น้พรกระเทียมเสน ให้กินแก้สันนิบาตอันชื่อว่าเจลียงพระสมุทรมันนายตึก ๙

ศาลา ๗ เสา ๔ แผ่น ๑

๐ ปุณจะประวัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะสันนิบาตอันบังเกิดเพื่อเสมหสมุฏฐานเป็นคำรบ ๕ เมื่อเกิดแก่บุคคลผู้ใดก็ดี ให้จับเป็นเหล่า ให้คอแห้งถึงทรวงอก ให้ปากแห้ง ให้ฟันแห้งให้ลิ้นเมื่อยแคะกระแหง ให้ละบัดร่อนละท้านหนาว ให้เมื่อยทั้งตัว ให้บริโภคอาหารไม่ได้ให้แน่น ล้าคอเป็นกำลัง ให้นำตาไหล ถ้าแลลักษณะเป็นดังกล่าวมานี้ ๙

ถ้าจะแก้เขา เชือกถ่านวก, สิวาลใหญ่, กระเช้าแดง, แก่นตาเสือ สิ่งละส่วน พริกไทย, จึงแห้ง, ดีปลี สิ่งละ ๒ ส่วน สมอไทย ๔ ส่วน สมอพิทอก ๔ ส่วน มะขามป้อม ๑๖ ส่วน ต้าเป็นจุดมดทำแห้งไว้ ละลายน้ำมะค้ำเคี้ยวดื่มหมกหมกเสนกิน แก้สันนิบาตอันบังเกิดเพื่อเสมหสมุฏฐานโรคนี้หน้ายวิเศษนัก ๙

ขนาน ๑ เขา ละค่าน, จึงแห้ง, ดีปลี, เจตมูลเพลิง, รากข้าพหู, แก่นพรม, รากปุงแก, ปู่เจ้าปุงกุง, รากอังกาบ, พืชนาคน, รากดีหมันตัน, ยาข้าวเย็น, รากก้างปลาแดง, พญารากคำ, พญารากขาว, นมแมวร้อย, รากคุด, เขามกทั้ง ๒ เขาเสมอภาคทำเป็นจุดมดทำแห้งไว้ละลายน้ำมะขามป้อมดื่ม แทรกพิมเสนให้กิน แก้สันนิบาตอันบังเกิดเพื่อเสมหสมุฏฐานโรคนี้หน้ายวิเศษนัก ๙

ขนาน ๑ เขา ว่านกับแรด, ว่านร่อนทอง, ไคร้เครือ, เนระพูสี, รากพลิงกาลา, รากลานกา, รากสิหนวดทั้ง ๒, รากตุ้มกาทั้ง ๒, รากเปล้าทั้ง ๒, รากข้าวเลือด, รากคนทีล่อ, รากนายชม, รากคนที่เขมา, รากเจตจังคี, รากขี้หนอบ เขาเสมอภาคต้มตามวิธีให้กิน แก้สันนิบาตอันบังเกิดเพื่อเสมหะนี้หน้ายวิเศษนัก ๙

ขนาน ๑ เขา ใบมะงลัก, ข้า, ใบหนาด, ใบพิมเสน, พริกไทย, จึงแห้ง, กระเทียม สิ่งละส่วน สมอไทย, สมอพิทอก สิ่งละ ๒ ส่วน มะขามป้อม ๓ ส่วน ต้มตามวิธีให้กินแก้สันนิบาตอันบังเกิดเพื่อเสมหสมุฏฐานโรคนี้หน้ายตึก ๙

ศาลา ๗ เสา ๖ แผ่น ๑

๐ ปุณจะประวัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะสันนิบาต อันบังเกิดเพื่ออวตสมุฏฐานเป็นคำรบ ๖ เมื่อจะบังเกิดแก่บุคคลผู้ใดก็ดี กระทำให้จับนึ่งไป ครั้นนั้นก็ปั้นขึ้นมาให้ชกทั่วกำมือกำและให้สะทกไปทั้งตัว ให้นำมิด ให้ตัวเย็นมือเย็น ให้เท้าเย็น ให้ร่อนในอกเป็นกำลัง ให้

อวตสมุฏฐานเป็นคำรบ ๖ ให้ผูกเป็นพืดก ถ้าแลลักษณะดังกล่าวมานี้ ถ้าจะแก้ เขา รากข้าวเลือด, รากข้าวเกลือ, รากมะคุด, ยาข้าวเย็น สิ่งละส่วน สมอพิทอก ๒ ส่วน มะขามป้อม ๑ ส่วน สมอไทย ๔ ส่วน ต้มตามวิธีให้กินแก้สันนิบาตอันบังเกิดเพื่ออวตสมุฏฐานโรคนี้หน้ายวิเศษนัก ๙

ขนาน ๑ เขา รากน้ำนอง, รากคุดเค้า, รากมะระ, แก่นพยอม, พันธุ์ผักกาด, ลูกจันทน์, ดอกจันทน์ สิ่งละส่วน สมอพิทอก, มะขามป้อม สิ่งละ ๒ ส่วน สมอเทศ, สมอไทย สิ่งละ ๔ ส่วน ต้มตามวิธีให้กินแก้สันนิบาต อันบังเกิดเพื่ออวตสมุฏฐานโรคนี้หน้ายวิเศษนัก ๙

ขนาน ๑ เขา รากเข็มเครือ, รากเข็มขาว, รากเข็มลาย, นางโหลแดง, รากนงา, รากกะทกรก, รากสมอ, รากปุงแก, ยาข้าวเย็น สิ่งละส่วน ดีปลี ๒ ส่วน จึงแห้ง ๓ ส่วน พริกไทย ๔ ส่วน ต้มตามวิธีให้กินแก้สันนิบาต อันบังเกิดเพื่ออวตสมุฏฐานโรคนี้หน้ายวิเศษนัก ๙

ขนาน ๑ เขา โกรฐอ, โกรฐเฆมา, เทียนคำ, เทียนขาว, เทียนเขาวากนั สิ่งละส่วน ว่านน้ำ, เปราะหอม, จึงแห้ง, ดีปลี สิ่งละ ๒ ส่วน พริกไทย ๑ ส่วน ทำเป็นจุดมดทำแห้งไว้ละลายน้ำร้อนแทรก พิมเสนให้กิน แก้สันนิบาตอันบังเกิดเพื่ออวตสมุฏฐานโรคนี้หน้ายวิเศษนัก ๙

ขนาน ๑ เขา ผักลิ้นมี, ฝางมะกุด, พริกไทย, จึงแห้ง, ดีปลี, รมันฮ้อย, โพล เขาเสมอภาคต้มตามวิธีให้กิน แก้สันนิบาตอันบังเกิดเพื่ออวตสมุฏฐานโรคและสรรพโรคสันนิบาตทั้งปวงวิเศษนัก ๙

ศาลา ๗ เสา ๑๒ แผ่น ๑

๐ ปุณจะประวัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะสันนิบาตอันบังเกิดเพื่อโลหิตสมุฏฐานนั้นเป็นคำรบ ๗ เมื่อจะบังเกิดแก่บุคคลผู้ใดก็ดี ให้จับแต่กระชอนลงมาถึงเพียงหู แล้วเข้าจับเอาก้าวตา กระทำให้ตามืดเข้า และพิษนั้นจึงแล่นเข้าจับดวงหทัย บางคนสลบไปดุจตาย บางคนจับให้ซึกมือเท้าโลดโผนโจนไปก็ดี บางคนจับให้นิ่งไป เรียกมิได้ยินเข้าปากมืองอก บางทีก็ให้เขม่าไปทั้งตัว ให้ร่อนเป็นกำลัง บางทีจับเวียนศีรษะลุกมิได้ ลักษณะซึ่งกล่าวมานี้ ถ้าแลแต่พิษเป็นอติสัยโรค ยานี้มิได้เลย ๙

ถ้าจะแก้เขา รากมะขามป้อม, ปู่เจ้าปุงแก, รากมันเครือ, รากมะคอกเผือก, ถ่านวกแดง, ข้าลึง, พริกไทย, จึงแห้ง, กระเทียม เขาเสมอภาคต้มตามวิธีให้กิน แก้สันนิบาตอันบังเกิด เพื่อโลหิตสมุฏฐานโรคนี้หน้ายตึก ๙

ขนาน ๑ เขา รากมะขามป้อม, รากสัก, รากพุงคอง, รากมันตัน, รากผักไถ้ เขาเสมอภาค ต้มตามวิธี เขาไว้ให้เย็นถักกระหม่อม ๓ วัน แก้จักษุมัวในพิษสันนิบาต อันบังเกิดเพื่อโลหิต สมุฏฐานโรคนี้หน้ายตึก ๙

ขนาน ๑ เขา เปลือกทองหลางใบนม, เปลือกกุ่มน้ำ, เปลือกกุ่มบก, กะทือ, โพล, รากเจตมูลเพลิง, เอื้องพืดม้า, หญ้าไร่ เขาเสมอภาคค้ำแต่พอแหลก แล้วจึงเอาผ้าขาวห่อผูกให้แน่นเอาอุจจารให้ร่อนแล้วเอาประคบ เมื่อจะประคบนั้นให้คนใช้หลับตาเสียก่อนจึงประคบ ให้ประคบ ๑๐ วัน ท่านกล่าวไว้ว่าหน้ายตึก ๙

ขนาน ๑ เขา เปลือกมะขามป้อม, พญามือเหล็ก, แก่นสัก, เปลือกมันตัน, เปล้าน้อย, เทพทาโร, สมุดพร้าว, เขาเสมอภาคทำเป็นจุดมดทำแห้งไว้ละลายน้ำข้าวข้าวทา แต่ต้นคองและสองเหลี่ยม

และหน้ามาก แล้วเอาผ้าชุบน้ำยาคลุมตัวลงไว้ แก่สันนิบาตอันบังเกิดเพื่อโลหิตลมภูฏานภายนอกและ
ประเภทใช้เนื้อสันนิบาต ซึ่งกระทำให้ตัวร้อนและแก่สรรพหิษตินิก ฯ

ศาลา ๗ เสา ๑๑ แผ่น ๒

๐ ปุณจะประรัง คำคืบนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะเบญจกาฬสันนิบาต ๕ ประการ
นั่นคือ กิมาตสันนิบาต อภิวารากยสันนิบาต อภิสังคสันนิบาต วิสมสันนิบาต อาคินทุกสันนิบาต ทั้ง
๕ ประการนี้สืบต่อไป โดยนัยอาจารย์กล่าวไว้ในคัมภีร์ราชรถทาสาโรจนสังคหะโน้น จะขอยกออกมา
อาศัยความกล่าวไว้ในที่นี้เป็นหมู่หมวดกันในกองสันนิบาต เป็นแต่อาการและประเภทหนึ่งจะให้บุคคล
ทั้งหลายพึงรู้โดยง่าย และในคำคืบนี้จะกล่าวแต่อกิมาตสันนิบาตนั้นก่อนเป็นปฐม คือบังเกิดด้วยอำนาจ
ท่านผู้ขึ้นเบียดเบียน มีพุทธองค์เป็นต้น จึงบังเกิดมีอาการกระทำให้ปวดศีรษะดังต้องพิษ อันใดอันหนึ่ง
มักให้หลังท้อง บริโภคอาหารมิได้และมีกิริยาและให้กระหายน้ำ มักให้เสียดไปทั้งตัวและมีกลิ่นอันน่า
ลักษณะดังนี้ ได้ชื่อว่าอกิมาตสันนิบาต ถ้าจะแก่เขา เปราะหอม, จุกโรหิณี, รากคานเสื่อ, โกรฐอ, โกรฐ
จุฬาลัมพหา, เครื่องตายอดตัว, จึงแห้ง, กุงงเมฆา, รากอีเกาแดง, ข่าตัน, ข่าลิง เขาเสมอภาคทำเป็นจุด
บดทำแห่งไว้ละลายน้ำร้อนกินใช้ชื่อว่า อภิวารากยสันนิบาตนั้นหาย และแก่ทั้งเจ็บอกและเจ็บข้างทั้ง ๒ ข้าง
แก่หมองแห้ง แก่นมອງใจ แก่ละอิกละอื่น แก่จักขุมัว อากาฬซึ่งกล่าวทั้งนี้ก็ได้เป็นอันสำเร็จวิเศษนัก ฯ

ชานาน ๑ เขา ภาคแสดร, ภาคภูษาตตมบรรณ, ภาคมะม่วงต้น, ภาคคนทีลือ, ภาคมะขามป้อม,
เทพทาโร, สุรวมฤทธิ์, สุมลแห้ง, สะค่าน, ข่าพลู, เจตมูล, โกรฐอ, โกรฐน้ำเต้า, โกรฐกัณฑา, เทียนยาว
กานี, เขาเสมอภาคตามวิธีให้กิน แก่อกิมาตสันนิบาตนั้นหายและแก่อ้อ แก่นมยองใจ
แก่ละอิกละอื่น แก่เสียดแห่งทั้งตัว อากาฬซึ่งกล่าวมาทั้งนี้ อาจารย์ท่านกล่าวไว้ว่าหายสิ้นวิเศษนัก ฯ

ศาลา ๗ เสา ๑๑ (เรียง)

๐ คำคืบนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะเบญจกาฬสันนิบาตทั้ง ๕ ประการ คือ
อภิวารากยสันนิบาตนั้นเป็นคำรบ ๒ บังเกิดด้วยความเพียรกระทำกรรม และทรมาณกายมีวาระเวลา
หาความสุขมิได้เป็นต้น จึงมีอาการกระทำให้ชลาต และให้เจราจमितและให้ทุกข์โศก และให้บังเกิดซึ่งความ
โกรธได้ มักให้ละทำร้อนสะท้านหนาว และกระทำอาการให้เป็นดังปีศาจเข้าสิง มักให้คลั่งมีให้ถลคน
ไม่ไหลลง และให้กระหายน้ำเป็นกำลัง ถ้าบังเกิดแก่บุคคลผู้ใดนั้น ได้ชื่อว่าอภิวารากยสันนิบาต ฯ

ถ้าจะแก่เขา ยาหัตมูล, เปราะหอม, โกรฐกะลิ่ง, จุกโรหิณี, โกรฐจุฬาลัมพหา, รากก่าจาย, เปลือก
โมกหลวง, ลูกกระดอม, ข่าตัน, ข่าลิง เขาเสมอภาคตามวิธีให้กิน แก่อภิวารากยสันนิบาตนั้นหาย
และแก่อ้อ แก่เสียดข้างทั้ง ๒ แก่นมยองใจ แก่นมยองแห้ง แก่ละอิก แก่อาเจียนก็หาย และยาชานานนี้
อาจารย์ท่านว่าไว้ว่า แก่ได้ดังกล่าวมาแต่สังวิเศษนัก ฯ

อนึ่ง เขา เปลือกหลวง, เปลือกกรกท่า, จุกโรหิณี, โกรฐกะลิ่ง, ตริกูกู, ก่ายาน, เทียนดำ เขา
เสมอภาคทำเป็นจุดบดทำแห่งไว้ละลายน้ำร้อน แทรกน้ำผึ้ง กินแก่อ้ออันชื่อว่าอภิวารากยสันนิบาตนั้น
หายและแก่เสมหะปอก, แก่ละอิก, แก่นมยองใจ, แก่นมยองแห้ง, แก่อ้อ, แก่โรคอันเป็นเน็ดยอดขึ้น

ในคำคืบนั้นหายวิเศษนัก ฯ

อนึ่ง เขาปรอท, สุพรรณกับแดง, มังโกร, ดอกจันทร์, โกรฐอ, เปลือกมะขามขบ, รากทองเครือ,
แก่นต้นนิงคี, ครั่งคูน, ใบบวบขม, ใบน้ำเต้าขม เขาเสมอภาคทำเป็นจุดบดเข้าในช่องนาสิก สมมติว่า
นัตถ์แก่อ้ออันชื่อว่าอภิวารากยสันนิบาตนั้นให้บรรเทาและแก่อ้อที่โหษก็ได้ แก่จักขุมัว แก่ทวิค้อทั้ง
ปวงก็ได้ แก่นักศึระ, แก่ชคานสิก, แก่เสมหะเหนียวให้หายวิเศษนัก ฯ

ศาลา ๗ เสา ๑๒ แผ่น ๒

๐ ปุณจะประรัง คำคืบนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะเบญจกาฬสันนิบาต ๕
ประการ คืออภิสังคสันนิบาตเป็นคำรบ ๓ บังเกิดด้วยขัดเคืองอันใดอันหนึ่ง และเจ็บช้ำในใจจนลำอก
โตนออกมาเป็นต้น คือมีอาการกระทำให้ขอบศีรษะ เสียดแห่งไปทั่วทั้งตัวและให้สลบไปจึงจะขาด แต่
ได้กลิ่นสิ่งอันใดอันหนึ่งก็มักให้หือหุนทุหายยิ่งนัก และถ้าอาการซึ่งกล่าวมานั้นบังเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้
ใดจักให้ชื่อว่าอภิสังคสันนิบาต ฯ

ถ้าจะแก่เขา ผักปลอด, สมอทั้ง ๓, รากจวง, เกสรบัวหลวง, ผู่กหอม, จันทร์เทศ, เถาว์ลัย
ตัวน, ภาคมะรุบ เขาเสมอภาคทำเป็นจุดบดละลายน้ำร้อนกิน แก่อภิสังคสันนิบาตนั้นหายวิเศษนัก ฯ

อนึ่ง เขา รากคานเสื่อ, โกรฐจุฬาลัมพหา, รากก่าจาย, เปราะหอม, โกรฐกะลิ่ง, จุกโรหิณี เขาเสมอ
ภาคตามวิธีให้กิน แก่อภิสังคสันนิบาตนั้นหายวิเศษนัก ฯ

อนึ่ง เขาภาคมะม่วงเครือ, รากจุกโรหิณี, รากก่าจาย, เปราะหอม, โกรฐกะลิ่ง, โกรฐจุฬาลัมพหา,
รากสัก, ผลกระดอม, ข่าตัน เขาเสมอภาคทำเป็นจุดบดทำแห่งไว้ละลายน้ำร้อนกินแก่อ้ออันชื่อว่าอภิสังค
สันนิบาตนั้นหาย และแก่นมยองใจ แก่นมยองแห้ง แก่นมยองและอาจารย์ในก่อนกล่าวไว้ว่าหายวิเศษนัก ฯ

อนึ่ง เขา โกรฐจุฬาลัมพหา, โกรฐบัว, โกรฐเขมา, โกรฐกระดูก, โกรฐเชียง, เทียนดำ, เทียนขาว, กาน
พลู, จุกโรหิณี, สังกรณี, ตัญชัน, เทพทาโร, ข่าตัน, ผลกระดอม, เปลือกโมกมันจันทร์ขาว, จันทร์ระมัด,
เขาเสมอภาคทำเป็นจุดบดทำแห่งไว้ละลายน้ำร้อนแทรกพิมเสน กินแก่อ้ออันชื่อว่าอภิสังคสันนิบาต อัน
บังเกิดด้วยความจุ่มช้อ อาจารย์ท่านกล่าวไว้ว่าชานานนี้ แก่ได้เป็นอันสำเร็จวิเศษนัก ฯ

ศาลา ๗ เสา ๙ แผ่น ๑

๐ ปุณจะประรัง คำคืบนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะเบญจกาฬสันนิบาต ๕ ประ
การวิสมสันนิบาตนั้นเป็นคำรบ ๔ บังเกิดด้วยบริโภคของอันมีพิษและถูกต้องสิ่งของอันมีพิษ เป็นอหิวโรค
กล่าวคือสาแดง อนึ่งประเหตุอิริยาบถมิได้เสมอ คือแปลกกันที่ตนและที่นอนเป็นต้น จึงมีอาการกระทำ
ให้บังเกิดนั้น เกิดแต่เสพเบญจจากมคุณ มักให้จิตระส่ำระสาย และให้ละอิกละอื่น ให้ครั่นกายและให้
บริโภคอาหารมิได้ดังกล่าวมานี้ อาจารย์ท่านกล่าวไว้ว่า ชื่อวิสมสันนิบาต ฯ

ถ้าจะแก่เขา รากก่าจาย, เปลือกโมกมัน, เปลือกโมกหลวง, เปลือกกระดังงา, จุกโรหิณี, ข่าตัน,
สุรวมฤทธิ์, โกรฐอ, โกรฐเขมา, โกรฐจุฬาลัมพหา, โกรฐกัณฑา, โกรฐกะลิ่ง, โกรฐกระดูก, เทียนขาวกานี,
เทียนสัตตบุษย์, จันทร์ทั้ง ๒, จันทร์ระมัด, ครันลา, ตริกูกู, ผลกระดอม, บอระเพ็ด, เถายอดค่าน
เขาเสมอภาคทำเป็นจุดบดทำแห่งไว้ละลายน้ำร้อนกิน แก่อ้ออันชื่อว่าวิสมสันนิบาต อันบังเกิดด้วยอหิว
โรค กล่าวคือสาแดงนั้นหายวิเศษนัก ฯ

อนึ่ง เขาเกาะยอดตวัน, ลิงกรณี, จันทน์แดง, จันทน์อมต, เนระพูสี, วานรันทอง, เป็ลือกโปก, หลวง เขาเสมอภาคตามวิธีให้กิน แก้อันชื่อว่ามีสมสันนิบาตนั้นหายตึกนี้ ๕

อนึ่ง เขาโคกสูงทั้ง ๕, เทียนทั้ง ๕, กฤษณา, กระลำพัก, ชะลูด, ขอนดอก, จันทน์แดง, จันทน์ขาว, อมเจย, สมุสแห้ง, เทพทาโร, ชำตัน, จุกโรหิณี, เป็ลือกโปกหลวง, รากคนทีลือ, กรุงเขมา, รากมะม่วงต้น, รากมะกล่ำเตี๋ย, รากคุณ, เป็ลือกอกแก้ว, รากกรงฟ้า, รากหญ้านาง, ตริณา, ตริกฏก เขาเสมอภาคทำเป็นจุนบดทำแห้งไว้ละลายน้ำร้อนแทรกพินเสนกิน แก้อันชื่อว่ามีสมสันนิบาตนั้นหายตึกนี้ ๕

ศาลา ๗ ศาลา ๑ แผ่น ๑

๑ ปุณจะประวัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะสันนิบาตอันบังเกิดขึ้น ในที่สุดกำหนดแห่งสมุฏฐาน คือ ๒๕ ชาตินั้นก็ยังไม่มาได้สำเร็จ และสมุฏฐานโรคนั้น จึงเจริญระคนมาได้นามชื่อสันนิบาต ดูจะมีในคัมภีร์สมุฏฐานวินัยจโยน ในที่นี้อาจทราบก่อนอธิบายไว้ว่าลักษณะสันนิบาต อันบังเกิดในกองสมุฏฐานมี ๔ ประการ คือสันนิบาต บังเกิดเพื่อปิดตสมุฏฐาน เพื่อเสมอสมุฏฐาน วาตสมุฏฐาน และโลหิตสมุฏฐาน เป็น ๔ ประการด้วยกันดูจากสำนวนนี้ ลำดับนี้จะกล่าวแต่สันนิบาตอันบังเกิดคือปิดตสมุฏฐาน อันอาจทราบจำบอกไว้เป็น ๔ อย่าง คือเกิดเพื่อติมม, ตีฬง และตีสันตีร่า มีลักษณะต่าง ๆ กันดังนี้ ในที่นี้จะว่าแต่ลักษณะติมมนี้ก่อนเป็นปฐม เมื่อจะบังเกิดแก่บุคคลผู้ใดก็ดี ให้ขึ้นไปหาลมประตมิได้ ให้จับดูแดงให้ปากหนักหนูนึก ให้ขัดดูจากระบิลสภาวะ และให้อ้อมไปมิได้บอกอาหาร ให้ลับปัดร้อนสะท้านหนาวเป็นเหล่า ลักษณะดังนี้ ๕

ถ้าจะแก้เอา หัวควา, โคนไม้รอก, รากระทุงลาย, เม่าบัวเผื่อน, รากเพกา, รากคืดเค้า เขาเสมอภาคทำเป็นจุนบดทำแห้งไว้ละลายน้ำขาวข้าวทั้งกินทั้งชโลม แก้อันมีบาตอันบังเกิดเพื่อปิดตสมุฏฐาน กล่าวคือตีริมนี้หายตึกนี้ ๕

ขนาน ๑ เขา รากมะตูม, รากหวายขม, รากหญ้านาง, รากมะเดื่อดิน, รากหนาด, หัวหมู, รากปุงแก, รากระทุงลาย, รากผักข้าว, รากมะนาวหวาน เขาเสมอภาคทำเป็นจุนบดทำแห้งไว้ละลายน้ำขาวข้าวทั้งกินทั้งชโลม แก้อันมีบาตอันบังเกิดเพื่อปิดตสมุฏฐานโรคนั้นหายตึกนี้ ๕

ขนาน ๑ เขา ยอดหวายขม, รากผักหวานทั้ง ๒, รากหญ้านาง, รากมะเดื่อดิน, รากหนาด, รากหัวหมูใหญ่, ปู่เจ้าปุงแก, รากระทุงลาย, รากผักข้าว, รากมะนาวหวาน, รากมะปรางหวาน, เม่าคำสิง, รากระงับพิษ, รากกำปลาทั้ง ๒, รากจิงชี้ เขาเสมอภาคทำเป็นจุนบดได้ ต้มตามวิธีให้กินก็ได้ แก้อันมีบาตอันบังเกิดเพื่อปิดตสมุฏฐานโรคนั้นหายตึกนี้ ๕

ศาลา ๗ ศาลา ๑ แผ่น ๒

๑ ปุณจะประวัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะสันนิบาตอันบังเกิดเพื่อตีฬงนั้นเป็นคำรบ ๒ และเมื่อจะบังเกิดแก่บุคคลผู้ใด ๆ ก็ดี กระทำให้คั่งลึงเป็นคาว ๆ บางทีให้กล้าน บางทีให้ชลาดคน กระทำให้แน่นอกเป็นกำลึง ให้อ้อมแห้งล้าคอบบิ กินข้าวกินน้ำมิได้ ให้อาเจียน ให้ลึงสวายนแล้วให้พลุ่งขึ้นพลุ่งลงในอก ให้อยมียอกเท้าชวกไชวไปมา ถ้าแลลักษณะเป็นดังกล่าวมานี้ ๕

ถ้าจะแก้เอา หัวคูน, ลาอ้อยแดง, รากระงับพิษ, ผลประคำดีควายคั่ว เขาเสมอภาคทำเป็นจุนบดทำแห้งไว้ ละลายน้ำขาวข้าวทั้งกินทั้งทา แก้อันมีบาตอันบังเกิดเพื่อปิดตสมุฏฐานโรคนั้นหายตึกนี้ ๕

ตีฬงนั้นหายตึกนี้ ๕

ขนาน ๑ เขา โคนทิลอ, พริกไทย, จึงลต, ตีปลี, ใบมีป, ใบขมภู เขาเสมอภาคผสมกระหม่อมแก้อันมีบาต อันบังเกิดเพื่อตีฬงนั้นหายตึกนี้ ๕

ขนาน ๑ เขา ใบน้ำเต้า, หัวหมู, ใบจิงจ้อ, รากทรงบาดาล, หัวเขียว, ญ่าปากควาย, รากดินงาเม็ด, หัวขี้ผักกาด, หัวขมิ้น, นอแรด, งาช้าง, หอยคาโค, ดอกพิตุล, หัวคูน, รากคา, รากกล้วยตียบ, รากมะพร้าว, รากหมากเม็ย, หัวไม้บง, ใบว่านน้ำ เขาเสมอภาคทำเป็นจุนบดทำแห้งไว้ละลายน้ำขาวข้าวทั้งกินทั้งชโลม แก้อันมีบาตอันบังเกิดเพื่อปิดตสมุฏฐานโรคนั้นหายตึกนี้ ๕

ขนาน ๑ เขา เปลือกสนุ่น, เป็ลือกพุทรา, ใบน้ำเต้า, ตาอ้อยแดง เขาเสมอภาคทำเป็นจุนบดละลายน้ำขาวข้าวทั้งกินทั้งชโลม แก้อันมีบาตอันบังเกิดเพื่อปิดตสมุฏฐานโรคนั้นหายตึกนี้ ๕

ขนาน ๑ เขา กรุงเขมา, รากชะบะ, รากโค้วเตี๋ย, หัวหมู, จันทน์ทั้ง ๒, รากตีปลี, จึงช้ำชาติ เขาเสมอภาคตามวิธีให้กินแก้อันมีบาตอันบังเกิดเพื่อปิดตสมุฏฐานโรคนั้นหายตึกนี้ (ได้ใช้แล้ว) ๕

ศาลา ๗ ศาลา ๑ แผ่น ๓

๑ ปุณจะประวัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะสันนิบาตอันบังเกิดเพื่อตีสันนั้นเป็นคำรบ ๓ และเมื่อจะบังเกิดแก่บุคคลผู้ใดก็ดี มักให้โลหคโชนไปทั่ว เห็นหน้าคนแคเห็นสิ่งใดก็มีได้และได้ฟังได้ยินศัพท์สำเนียงอันใดก็มีได้ มักพอใจอยู่ระวิก ลมมติวาต้องลมเพลมพัดก็ว่า ปิศางเข้าสิงอยู่ที่ว่า มิได้นึกบอกอาหาร ให้อ้อมแห้ง ให้อ้อมน้ำ ให้น้ำลายเหนียว ให้อ้อมเท้าเย็น แต่ตัวนั้นร้อนถ้าแลลักษณะดังกล่าวมานี้ ๕

ถ้าจะแก้เอา ใบมีป, ใบละเตา, บอระเพ็ด, รากเจตมูลเพลิง, จันทน์ทั้ง ๒, ชินทกท เขาเสมอภาค ผักราชพฤกษ์ ๓ ผัก มาขย้าเอาแต่น้ำเป็นกระสายคัมภีร์วิธีให้กิน แก้อันมีบาตอันบังเกิดเพื่อปิดตสมุฏฐานโรคนั้นหายตึกนี้ ๕

ขนาน ๑ เขา รากคลอคน้ำ, จันทน์ทั้ง ๒, กระวาน, จึงแห้ง, ลิงละจวน, บอระเพ็ด, ระย้อม, ลิงละ ๒ ส่วน, รากประคำดีควาย ๓ ส่วน ต้มให้กินแก้อันมีบาตอันบังเกิดเพื่อปิดตสมุฏฐานโรคนั้นหายตึกนี้ ๕

ขนาน ๑ เขา ใบผักเป็ด, ใบละเตา, ใบหัลคูน, บอระเพ็ด, เป็ลือกละเตา, ใบหมากผู้, ดินลือทอง เขาเสมอภาคทำเป็นจุนบดทำแห้งไว้ ละลายน้ำขาวข้าวทั้งกินทั้งชโลม แก้อันมีบาตอันบังเกิดเพื่อปิดตสมุฏฐานโรคนั้นหายตึกนี้ ๕

ขนาน ๑ เขา ผลผักชีล้อม, ผลกระตอม, ขมิ้นอ้อย, ใบส้มป่อย, ใบละเตา, โกงสุล, โกงสุร, ว่านกับแรด, ว่านรันทอง, แก่นมหาศ, แก่นประสู เขาเสมอภาคทำเป็นจุนบดทำแห้งไว้ ละลายน้ำคอกไม้กินแก้อันมีบาต อันบังเกิดเพื่อปิดตสมุฏฐานโรคนั้นหายตึกนี้ ๕

ศาลา ๗ เสา ๖ แผ่น ๔

๐ ปูนจะประัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะสันนิบาตอันบังเกิดเพื่อตัวนั้นเป็นคำรบ ๔ เมื่อจะบังเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ใดก็ดี กระทำให้สงคฺจกษณียา มุคฺฉนฺนํเหตุองตั้งน้อมนึนลตให้เคลิบเคลิ้มไปหาสติมิได้ และให้หัวโหยงนัก บริโภคอาหารไม่พู่ห้อย ให้ลวงสววย ให้แน่นหน้าอกเป็นกำลังให้อุทรท้นอยู่เป็นนิจมิได้ขาด ถ้าแลลักษณะเป็นดังกล่าวมานี้ ๕ ถ้าจะแก้เอา สมอหัง ๓, มะขามป้อม, ผลกระดอม, จันทน์หัง ๒, โกงสุล, โกงเขมา, โกงก้านพร้าว, โกงพุงปลา, โกงน้ำเต้า, กฤษณา, กระลำพัก, แก่นสน, กรรขี้, แก่นประดู่, รากชีกาหัง ๒, ใบส้มพริ้วอม, ใบคนทีล่อ, รากกะทกรก, รากตั้งถ่อน, รากผักหวาน, ว่านน้ำ, ไคร้หอม เขาเสมอภาคคัมตามวิธีให้กิน แก่สันนิบาตอันบังเกิดเพื่อปิดตมฏฐานกล่าวคือตัวนั้นนหายวิเศษนัก ๕

ขนาน ๑ เอา โกงสุล, โกงเขมา, โกงบัว, โกงพุงปลา, โกงเชียง, เทียนดำ, เทียนขาว, เทียนเขาวากานี, ตริภูก, ว่านน้ำ, เปลือกโมกข์, จันทน์หัง ๒, เปลือกโสด, เปลือกเพกา, เปลือกโมกหลวง, หัวหมู เขาเสมอภาคทำเป็นจุมบดทำแห้งไว้ละลายน้ำกระสายอันควรแก่โรคนี้ให้กิน แก่สันนิบาตอันบังเกิดเพื่อปิดตมฏฐานโรค กล่าวคือตัวนั้นนหายดีนัก ๕

ขนาน ๑ เอา โกงสุล ๕, เทียนหัง ๗, ตริภูก สิ่งละส่วน จันทน์หัง ๒, กฤษณา, กระลำพัก, ขอนคอก, ๒๒, อบเชย, ๒๒, เระพสุหัง ๒, ว่านกับนรต, ว่านร่อนทอง, ว่านเปราะ, ลูกเบญจกัณฐ์ สิ่งละ ๒ ส่วน สีสียตค, เปลือกนามกรวย สิ่งละส่วน กระเทียมกรอบ ๔ ส่วน ทำเป็นจุมบดทำแห้งไว้ละลายน้ำ มะขามคัมกิน แก่สันนิบาตอันบังเกิดเพื่อปิดตมฏฐานโรค กล่าวคือตัวนั้นนหายดีนัก ๕

ศาลา ๒ เสา ๒

๐ จะกล่าวลักษณะธาตุอภิญญาณ คือธาตุธาตุนั้น ให้แพทย์ทั้งหลายพึงรู้ดังนี้ ในลำดับนี้จักกล่าวในชาติปิตัก คือ กำเริบ หย่อน พิกานั้น ก่อนเป็นอาทิ ถ้าปิตักธาตุ กำเริบ หย่อน พิการ มีลักษณะอาการกระทำให้บังเกิดเสมอหน้า ให้เจ็บท้อง ๆ ขึ้น ให้เสียดแทงและแปรเป็นอัมพฤกษ์กิดี เป็นกระษัยกิดี เป็นปางกิดี ให้จำเมื่อ ในเล็บตีนเล็บมือเขียวกิดี ให้โลหิตตกทวารหนัก ทวารเบา และกินข้าวมิอยู่ท้องให้ลงไป โทษทั้งนี้เกิดแต่กองปิตักธาตุ

ถ้าจะแก้เอา กระเทียม, ใบเตย, ใบคนทีล่อ, ใบกั้นถาฐู เทพทาโร, กะเทรา, ตริผลา, จึงทำเป็นจุมบดละลายน้ำร้อนก็ได้ น้ำมะจั่วก็ได้ กินแก่ปิตักธาตุ ๕

อนึ่ง เอาใบย่านทราย, กระเทียม, ดีปลี, ผลมะตูมอ่อน, ละค่าน, รากมะแว้งต้น, รากมะแว้งเครือ, เจตมูลเพลิง, สมอไทย, ว่านน้ำ, เทียนสัตตบุษย์, จึงทำเป็นจุมบด ละลายน้ำมูตรโคก็ได้ น้ำมูตรกบก็ได้ น้ำมะนาวก็ได้ กินแก้วายุเสมหะในกองปิตักดีนัก ๕

อนึ่ง เอาบอระเพ็ด, กระพั้งโหม, รากมะแว้งหัง ๒, รากชีกาแดง, รากชืดมอ, รากข้าพสุ, เถาว์ลย์เปียง, เปลือกมูกข์, รากจิงจ้อ ทำเป็นจุมบด ละลายน้ำจันทน์ก็ได้ น้ำดอกไม้ก็ได้กินแก่ชาติปิตักดีนัก ๕

อนึ่ง เอาผลมะตูม, ดอกคุดเค่า, ใบมะจั่ว, ใบทองหลวงใบมน, ผีน ทำเป็นจุมบด ละลายน้ำร้อนกิน แก่ใช้เพื่อโลหิต เกิดแห่งกองชาติปิตักวิหยาวิเศษนัก ๕

อนึ่ง เอาหนึ่งจะเข้เฒ่า, เขากวางเฒ่า, นอแรดเฒ่า, กระเทียมกรอบ, หอยขมเฒ่า, หอยแครงเฒ่า, ลูกจันทน์, ดีปลี, หัวหมู ทำเป็นจุมบด ละลายน้ำร้อนกิน แก่ธาตุอภิญญาณเกิดในกองปิตักวิหยา ๕

ศาลา ๒ เสา ๑

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวถึงลักษณะธาตุธาตูปราธาตุ กำเริบ หย่อนพิการ นั้น คือให้สงท้อง เจ็บหน้าอกแปรเป็นกล้อน อุจจาระปัสสาวะมีออก นอนมิหลับ ให้ขัดหัวเข้า ปวดท้อง เป็นพระตีกกลิ่งขึ้นลง ให้ขัดสีข้าง ถ้าง่วงขัดซ้ายขวาคนิก ถ้าแก้มิพียง ๗ วันตาย แล้วแปรไปให้ขัดหัวเข้าและน่อง ให้ตื่นเย็น ให้บังเกิดเสลดกล่าว โห้หมมแห้ง ให้เจ็บอก ให้ร่อนหน้าตาตั้งใช้จับ ๕

ถ้าจะแก้ เอาผลคัมภี, ว่านน้ำ, เปลือกโมกหลวง, ญ่าสังกา, เจตมูลเพลิง, พริกไทย, จิง, จิงจ้อ, น้ำเต้าขม ถ้ามิได้เอากระดอม, มะตูมอ่อน, ดีปลี ทำเป็นจุมบดละลายน้ำมูตรโคก็ได้ น้ำค้างละแกก็ได้ น้ำร้อนก็ได้ กินแก่ธาตุธาตูปราธาตุ ๕

อนึ่ง เอาจิงแดง, พริกไทย, ญ่าสังกา, จันทน์แดง, จันทน์ขาว เขาบุตรโคเป็นกระสายคเป็นแห่งไว้ละลายน้ำร้อนกินแก่อุปราธาตุ ๕

อนึ่ง เอาจิงจ้อ, จิง, ดีปลี, ลูกราชคืด, กระพั้งโหม, ขมิ้นอ้อย, หัวเข้าเข้า, ยาตา, พริกไทย, หัวหอม ทำเป็นจุมบดละลายน้ำตาลทรายก็ได้ น้ำแดงกวาก็ได้ แก่พระตีกในกองธาตุธาตูปราธาตุ ๕

อนึ่ง เอาลูกแพงกวา, โกงก้านพร้าว, ผลมะตูมอ่อน, ๒๒, กุ่มน้ำ, ใบสลอต, รากทองแดง, บอระเพ็ด เขาเสมอภาคเป็นจุมบดละลายน้ำร้อนก็ได้ น้ำหยดเหล้าก็ได้ กินแก่ธาตุอภิญญาณ อันบังเกิดแต่กองธาตุธาตูปราธาตุนั้นนหายวิเศษนัก ๕

ศาลา ๒ เสา ๑ แผ่น ๒

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวถึงลักษณะธาตุธาตูปราธาตุซึ่งกำเริบ หย่อนพิการนั้น กระทำให้ร่อนปลายมือเท้า ให้มีพิษเจ็บปวดตุยปลาดุกยอก และแปรให้หลังมือบวม แล้วมีขึ้นหัวสรรพางค์ตัว ตั้งผลและนัดทำให้เจ็บท้องและตกบุพโลหิต ให้มือเท้าตาย แก้มิพียงมรณะ ๕

ถ้าจะแก้ เอารากกระเฒ่า, รากโครัเครือ, ผลพิลังกาสา, สมอไทย, มะขามป้อม, รากข้าพสุ, ว่านเปราะ, ๒๒, ญ่าสังกา, ผักแหวงแดง, เสมอภาคทำเป็นจุมบด ละลายน้ำร้อนก็ได้ น้ำขันทกกรก็ได้ กินแก่ธาตุธาตูปราธาตุดีนัก ๕

อนึ่ง เอามหาหิงคุ, ดีปลี, ผลราชคืด, บอระเพ็ด, รากข้าพสุ, ว่านน้ำ, รากเจตมูลเพลิง, พริกไทย, ผลพิลังกาสา, จิงแห้ง, ใบย่านทราย, รากมะแว้งต้น, รากมะแว้งเครือ เสมอภาคทำเป็นจุมบดละลายน้ำร้อนก็ได้ น้ำจันทน์ก็ได้ น้ำเกามวกราก็ได้ กินแก่ธาตุธาตุนั้นนหายวิเศษนัก ๕

อนึ่ง เอามหาหิงคุ, ว่านเปราะ, ว่านน้ำ, ผลข้าพสุ, จิงแห้ง, เทียนเขาวากานี, เจตมูลเพลิง, โกงสุล, สมอไทย, ดีปลี, ผลคัมภีล้อม เสมอภาคทำเป็นจุมบด ละลายน้ำมูตรโคก็ได้ น้ำช่อเมคัมภีล้อม แก่ธาตุธาตูปราธาตุนั้นนหายวิเศษนัก ๕

อนึ่ง เอาโกงสุล, โกงเขมา, ผักแหวงแดง, ผลราชคืด, ผลสวระพัดพิช, จุกโรหิณี, รากมะแว้งเครือ, รากสวต, รากจิงจ้อ, กุ่มเขมา, มหาหิงคุ, ลูกจันทน์, เทียนดำ, เทียนขาว ทำเป็นจุมบดละลายน้ำร้อนก็ได้ น้ำมะจั่วก็ได้ น้ำมูตรโคก็ได้ กินแก่ธาตุอภิญญาณในกองธาตูปราธาตุนั้นนหายวิเศษนัก ๕

ศาลาที่ ๑ เสวที่ ๒

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะชาติวาโยธาตุ ซึ่งกำเนิดหย่อนพิภพนั้น กระทำให้หนัก ให้ นิ่งน้อยคายกระจายออก ให้เมื่อยมือ เมื่อยเท้า ให้เป็นตะคริวและจะโปง ให้ช็อคหัวเข่า ให้เมื่อยสันหลัง ให้หลงเกลียวค่อนันแข็ง สมมติว่าเป็นผีเส็น ให้รากลมเป่า ให้เจ็บอก ให้ช็อคในท้อง ให้หนักหน้าตา โทษทั้งนี้คือ วาโยธาตุ ๗

ถ้าจะแก้ เอา ตีปัส, ผักหอม, พริกไทย, ว่านเปราะ, ว่านน้ำ, หัวหมู, ทำเป็นจุดละลาย น้ำร้อน กินแก้ชาติวาโยธาตุหาย ๗

อนึ่ง เอาเปลือกมูกมัน, รากตลอด, ว่านน้ำ, พริกไทย, หัวหมู, หนุ่ยล้างกา, เจตมูลเพลิง, สมอไทย, ไคร้เครือ เหมอภาคทำเป็นจุดละลายน้ำร้อนก็ได้ น้ำมูตรโคก็ได้ กินแก้วาโยธาตุหาย ๗

อนึ่ง เอามหาหิงคุ, ว่านน้ำ, ผลราชดัด, ผลลวด, ละค้าน, ะเอมเทศ, โกงฐูรมา, ไบยานทราย, จิง, โกงฐูร, กฤษณา ทำเป็นจุด ละลายน้ำจะเอมก็ได้ น้ำผึ้งก็ได้ กินแก้ชาติวาโยธาตุหาย ๗

อนึ่ง เอาชะเอม, เจตมูลเพลิง, ใบหนาด, การบูร, รากทนต์, รากจิงจ้อ, จิง, ใบตลอด, ว่านน้ำ, พริกไทย, ตีปัส ทำเป็นจุดละลายน้ำร้อนก็ได้ น้ำมูตรโคก็ได้ กินแก้ชาติวาโยธาตุหาย ๗

อนึ่ง เอาเจตพังคิ, บอระเพ็ด, หนิคคุณ, เจตมูลเพลิง, โพล, จิง, ตีปัส, สังกรนิ เหมอภาคทำ เป็นจุดละลายน้ำมูตรโคก็ได้ น้ำราชาวาก็ได้ กินแก้ชาติวาโยธาตุหาย ๗

อนึ่ง เอาฝักเสี้ยน, ฝักคราด, ฝักเป็ด, หอมแดง, ผลชิล้อม, พันธ์ผักกาด, ฝรั่ง, ละค้าน, แดงหนู ทำเป็นจุด ละลายน้ำผึ้งกินแก้ธาตุอภิญญาณ ๗

ศาลา ๒ เสวที่ ๑๑

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะธาตุวิญญานธาตุนี้ คือ สมาธาตุ วิสมาธาตุ กติกาธาตุ มันทธาตุ เป็น ๔ ประการด้วยกันดังนี้ ในลำดับนี้จักกล่าวลงในองสมาธาตุก่อนเป็นปฐม ๗

ในลักษณะสมาธาตุนั้น ยิ่งไปด้วยกองสรรพธาตุ มีอาการกระทำให้จับเป็นเพลา บางทีก็ให้ตัว ร้อนให้เท่าเย็น บางทีให้ลวิงวาย ให้เจ็บในอก บริโภคอาหารไม่มีรส บางทีให้มีให้นิว โทษทั้งนี้กล่าว คือเสมหะมูลฐาน ปีตตะมูลฐาน วาตมูลฐานประชุมพร้อมกันในกองปิกวีให้เป็นเหตุ ๗

ถ้าจะแก้เอา จิง, ว่านน้ำ, สมอเทศ, ลูกจันทน์, ดอกจันทน์, ผลผักชี, ใบลวด, รากกระดังงา, รากพุงทอง, รากกำปลาแดง, ดอกคิง, รากไคร้เครือ, บอระเพ็ด, เปล้าน้ำเงิน, น้ำประสาทรอง, การบูร, โกงฐูรทั้ง ๕, เทียนทั้ง ๕, สิ่งละส่วน ตีปัส ๒๖ ส่วน ทำเป็นจุดบดละลายทำแห้งไว้ละลายน้ำร้อนกินแก้ สมาธาตุนั้นหายสนิท ๗

อนึ่ง เอา จิงแห้ง, ลำพัน, สมอไทย, โกงฐูรทั้ง ๕, เทียนทั้ง ๕, ลูกจันทน์, ดอกจันทน์, ลูกผักชี, ลูกกระวาน, ใบกระวาน, กานพลู, การบูร, เปลือกกระดังงา, น้ำประสาทรอง, รากหนาก, เขือกเขาหญ้า นาง, บอระเพ็ด, ดอกคิง, เปล้ารากเดียว สิ่งละส่วน ตีปัส ๑๕ ส่วน ทำเป็นจุด บดละลายน้ำร้อนกิน แก้สมาธาตุนั้นหายสนิท ๗

อนึ่ง เอา โกงฐูรทั้ง ๕, เทียนทั้ง ๕, ลูกจันทน์, ดอกจันทน์, กระวาน, กานพลู, กฤษณา, กระลำพัก, กรักชี, จุกโรhini, ไคร้เครือ, สมุสแว้ง, น้ำประสาทรอง, การบูร, ลำพัน, ลูกสาระพัดพิษ, ลูกผักชีทั้ง ๒, พริกไทย, จิงแห้ง เอาสิ่งละส่วน ตีปัส ๑๒ ส่วน ทำเป็นจุดบดเป็นแห้งไว้ละลายน้ำร้อนกิน แก้สมาธาตุนั้นหายสนิท ๗

ศาลา ๒ เสวที่ ๗ แผ่น ๑

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะในวิสมาธาตุนี้คำรบ ๒ นั้น ยิ่งไปด้วยกองวาโยมีกำลัง คือกระทำให้อุทรสั้นอยู่เป็นนิช บางวันให้ผูกบางวันให้หลง บางวันให้อุทรอาหาร บางวันให้คับท้อง แน่นอดคับใจ เพลิงธาตุมิได้เสมอ วาโยเด่นไม่สะดวก โทษทั้งนี้เกิดแต่กองจุกลาโยให้เป็นเหตุ ๗

ถ้าจะแก้ให้เอา ผักหอม, เปราะหอม, หัวหมู, ว่านน้ำ, หนุ่ยล้างกา, ใบคนทีผล, พริกไทย, จิง, ตีปัส เหมอภาคทำเป็นจุดละลายน้ำร้อนกินแก้วาโยธาตุ ๗

อนึ่ง เอา หัวหมู, รากข้าวพูน, ผลชิล้อม, เปลือกโมกหลวง, ว่านน้ำ, รากเสนียด, พริกไทย, จิง, ตีปัส ทำเป็นจุดละลายน้ำร้อนกินแก้ในวิสมาธาตุยิ่งไปด้วยวาโยนั้นหาย ๗

อนึ่ง เอา ผลลวด, ผลราชดัด, ะเอม, โกงฐูรมา, พริกไทย, จิง, ตีปัส, มหาหิงคุ, ว่านน้ำ, ไบยานทราย เหมอภาคทำเป็นจุดละลายน้ำร้อนก็ได้ น้ำส้มชาก็ได้ กินแก้วิสมาธาตุยิ่งไปด้วยกองวาโย นั้นหาย ๗

อนึ่ง เอา ศรีภูกก, มหาหิงคุ, ว่านน้ำ, เทียนดำ, โกงฐูร, เกล็ดสินเธาว์, กานพลู, การบูร, ราก ไคร้เครือ เหมอภาคทำเป็นจุดละลายน้ำร้อนกินแก้วิสมาธาตุยิ่งไปด้วยวาโยนั้นหาย ๗

อนึ่ง เอา ลูกจันทน์, ดอกจันทน์, เจตมูลเพลิง, ละค้าน, ข้าวพูน, พริกไทย, จิง, ตีปัส เหมอภาค ทำเป็นจุดละลายน้ำร้อนกินแก้ในกองวิสมาธาตุยิ่งไปด้วยวาโยนั้นหาย ๗

อนึ่ง เอา ศรีภูกก, ตริณลา, โกงฐูรบัว, ว่านน้ำ, ใบกระวาน, มหาหิงคุ, เปลือกเงาะ, การบูร เหมอภาคทำเป็นจุดละลายน้ำร้อนกินแก้วิสมาธาตุยิ่งไปด้วยวาโยนั้นหาย ๗

ศาลา ๒ เสวที่ ๘

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะกติกธาตุเป็นคำรบ ๓ ยิ่งไปด้วยสรรพสิ่งทั้งปวง คือ พืชติ พืชเสมหะ พืชลม เป็นลาพิ พืชอันเศษเป็นที่สุด คือเพลิงธาตุนี้แรง เมธาอาหารอันหนักยิ่งนัก กระทำ ให้จับเชื่อมมัดกลางวันกลางคืนมิได้เว้นเพลา ให้ชอบศีรษะ ให้มีเนื้อแดง ให้จุกบุแดง และให้อุจจาจะ ปัสสาวะเดินมิได้สะดวก ให้ผูกเป็นพริก โทษทั้งนี้เกิดแต่กองจุกกาลเดโชให้เป็นเหตุ ๗

ถ้าจะแก้ เอา มหาหิงคุ, ว่านน้ำ, รากข้าวพูน, จิงแห้ง, เทียนขาวภาณี, เจตมูล, โกงฐูร, สมอ ไทย, ตีปัส, ผลผักชีล้อม เอาเสมอภาคทำเป็นจุดละลายน้ำมูตรโคก็ได้ ะเอมก็ได้ กินแก้กติกธาตุยิ่งไป ด้วยกองเดโช กล่าวคือสรรพพืชทั้งปวงหายวิเศษนัก ๗

อนึ่ง เอา เม็ดถั่วพูตัว, ก้านปูทะเลเผา, เปราะหอม, มีวระตุม เอาเสมอภาคทำเป็นจุดบดทำแห้งไว้ ละลายน้ำดอกไม้อินชโลมก็ได้แก้สรรพพืชทั้งปวงหาย ๗

อนึ่ง เอา เม็ดกระเบาประดะ, รากโคธัน, ผลพิลังกาสา, เปราะหอม, ผลข้าวพูน, หนุ่ยล้างกา, ะเอม, เจตมูลเพลิง เอาเสมอภาคทำเป็นจุดบดละลายน้ำตาลจันก็ได้ น้ำร้อนก็ได้ กินแก้กติกธาตุยิ่งไป ด้วยกองเดโช กล่าวคือสรรพพืชทั้งปวงนั้นหาย ๗

อนึ่ง เอา โกงฐูร, โกงฐูรมา, รากพิลังกาสา, ผลราชดัด, ผลสรรพพืช, ผลลวด, จุกโรhini, กฤษณา, รากมะแว้งเครือ, รากจิงจ้อใหญ่, มหาหิงคุ, ผลจันทน์เทศ, เทียนดำ, เทียนขาว เหมอภาคทำเป็น จุดละลายน้ำมะจั่ว น้ำนมโคก็ได้ กินแก้กติกธาตุ ยิ่งไปด้วยกองเดโชนั้นหายดียิ่งวิเศษนัก ๗

ศาลา ๑๒๑

๑ สิทธิการิบะ จะกล่าวลักษณะมีธาตุอันเป็นคำรบ ๕ นั้น ยิ่งไปด้วยเลขนะมีกำลัง คือหญิงธาตุนั้นหย่อนแก่อาหารมิได้ย่อยกระทำให้องไปวันละ ๒-๓ เหล้า ให้ลวิงสวาย ให้ออกแรงยิ่งนักและกระทำให้อ่อนซึ้งมีภูษา ให้อุจจาระเป็นเมือกมัน เป็นเปลวหยาบและละเอียดระคนกัน ให้อายุคนเป็นกำลัง โยษทั้งนี้เกิดในกองทวารหาเอาไปให้เป็นเหตุ ฯ

ถ้าจะแก้ เอา ยิ่งโสม, กัญชา, อบเชย, ใบกระวาน, กานพลู, ละค่าน, ชิงแห้ง, เจตมูล, ตีปัส, น้ำตาลกวาด เอาเสมออากาศทำเป็นจุดบดละลายน้ำผึ้งกิน ก็กินธาตุยิ่งไปด้วยกองเสมณะ กล่าวคือเอาไปธาตุอันวิปริตนั้นหาย ฯ

อนึ่ง เอา ตริณลา, มะตูมอ่อน, เนลัดโคกกระออม, เทพทาโร, แก่นกินเขกา, ใบสะเดา, ใบเสนียด, คุมกาแดง, กระเทียม, ละค่าน, ข้าวพู, เจตมูลเพลิง, ชิงแห้ง, ตีปัส, รากขี้ดมอน, มะตูมอ่อน, หัวหมู, จันทน์ทั้ง ๒, โกรฐ, ผลไม้ขี้, เปลือกขมิ้น, เกสรพิศุค, เกสรขุนนาง, เกสรสารภี, เกสรบัวหลวง เหมอากาศทำเป็นจุดบดเป็นแห้งไว้ละลายน้ำมะตูมต้มกินแก้มันธาตุยิ่งไปด้วยเสมณะวิเศษนัก ฯ

อนึ่ง เอา ผลหอม, เปราะหอม, หัวหมู, รากมะม่วงเครือ, รากขี้ดมอน, เปลือกขมิ้น, ตีปัส, ชิง เอาเสมออากาศทำเป็นจุดบดทำแห้งไว้ละลายน้ำกินแก้มันธาตุยิ่งไปด้วยกองเสมณะนั้น หายวิเศษนัก ฯ

จารึกซึ่งรื้อจากศาลาต่าง ๆ

๑ ปุณจะประัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะโลหิตโรค อันบังเกิดแก่สตรีภาพทั้งหลาย มีประเภท ๑๐ ประการ อันอาจารย์กล่าวไว้ในคัมภีร์มหาโชครัดโนน จัดเป็นโลหิตปรกติโทษ ๕ ประการ คือ โลหิตลครอันเป็นพรหมจารีนั้น และโลหิตหุจวิตโทษ ๕ ประการ คือโลหิตลครอันมีสามีแล้ว และโลหิตปรกติโทษ ๕ ประการนั้น คือโลหิตอันบังเกิดแต่ดวงหทัย คือโลหิตแต่ปิตตสมุฏฐาน กล่าวคือ ตี คือโลหิตเกิดแต่ผิวหนัง คือโลหิตเกิดแต่อู่ ทั้ง ๕ ประการ ซึ่งกล่าวมานี้อันเป็นปรกติโลหิตบุคคลทั้งหลายทั้งรู่ตามนัยสังเขป ซึ่งยกมากล่าวไว้ดังนี้ ฯ

ในที่นี้จะกล่าวปรกติโลหิต อันบังเกิดแต่ดวงหทัยนั้นก่อน เป็นปฐม เมื่อจะบังเกิดนั้น กระทำให้ดวงจิตระส่ำระสาย ให้จิตนั้นลอยไป และให้เห็บบ่นว่าหาสติมิได้ มักให้ซึ่งโกรธเป็นกำลัง ต่อมีระดูมาแล้วจึงคลาย ฯ

ถ้าจะแก้เอา โกรฐทั้ง ๕, เทียนทั้ง ๕, ลูกจันทน์, ดอกจันทน์, จันทน์ทั้ง ๒, กฤษณา, กระลำพัก, ขอนดอก, อบเชยเทศ, รมันเครือ, ดอกจำปา, ดอกกระดังงา, ดอกมะลิ, ดอกพิศุค, เกสรบัวหลวง, เกสรสารภี, เกสรขุนนาง สิ่งละ ๒ ส่วน เลือดแรด, เบ็ญจกุล สิ่งละ ๔ ส่วน ผ่างเสน ๔ เสน ดอกคำฝอย ๑๖ ส่วน ตามวิธีให้กิน แก้โลหิตปรกติโทษอันบังเกิดแต่ดวงหทัยนั้นหายวิเศษนัก ฯ

ขนาน ๑ เอา โกรฐทั้ง ๕, ผลจันทน์เทศ, จันทน์ทั้ง ๒, กฤษณา, กระลำพัก, อบเชยเทศ, สมุลแว้ง, แก่นสน, กรักขี้, ขะเฒเทศ, เปราะหอม, ผลสรรพหิข, สมอเทศ, สมอไทย, เจตทั้งคี่, ว่านน้ำ, บอระเพ็ด, หัวหมู, เกสรขุนนาง, เกสรสารภี, ดอกพิศุค สิ่งละ ๒ ส่วน สารส้มลูทอิ ๔ ส่วน ดอกคำฝอย ๑๖ ส่วน ทำเป็นจุดบดทำแห้งไว้ละลายน้ำดอกไม้น้ำแทรกพินเสนให้กินแก้โลหิตปรกติโทษ อันบังเกิดในดวงหทัยนั้นหายดีนัก ฯ

จารึกซึ่งรื้อจากศาลาต่าง ๆ

๑ ปุณจะประัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะปรกติโทษ อันบังเกิดแต่ปิตตสมุฏฐานกล่าวคือคตินั้นเป็นคำรบ ๒ เมื่อจะบังเกิดนั้นกระทำให้คั่ง มักให้ซึ่งโกรธ ให้ลวิงสวายหาแรงมิได้กระทำให้อ่อนแอเป็นเปลวหาลมประคิมิได้ ต่อมีระดูมาแล้วจึงคลาย ฯ

ถ้าจะแก้เอา เทียนดำ, เทียนขาวกานี, จันทน์ทั้ง ๒, อบเชยทั้ง ๒ สิ่งละ ๒ ส่วน โกรฐทั้ง ๕, บัวน้ำทั้ง ๕ สิ่งละ ๕ ส่วน รากกระพี้ใหม่, เปลือกสันฟ้านางแอ, ผลมะตูมอ่อน สิ่งละ ๑๖ ส่วน เอาน้ำมะพร้าวอ่อน ๒ ส่วน น้ำห้าส่วน ๑ เป็นกระสาย ตามวิธีให้กิน แก้โลหิตปรกติโทษ อันบังเกิดแต่ขั้วติกระทำให้ลวิงสวายนั้นหายวิเศษนัก ฯ

ขนาน ๑ เอา โกรฐทั้ง ๕, เทียนทั้ง ๑, จันทน์ทั้ง ๓, ผลหอม, ผลกระดอม, บอระเพ็ด, หัวหมู, มะตูมอ่อน, ตริณลา, จุกโรหิณี, ผลสรรพหิข, ลูกจันทน์, ดอกจันทน์, กระวาน, กานพลู, อบเชยทั้ง ๒, ผลมะม่วงทั้ง ๒ สิ่งละ ๒ ส่วน ดอกสะเดา ๔ ส่วน ทำเป็นจุดบดทำแห้งไว้ละลายน้ำดอกไม้น้ำแทรกพินเสนให้กิน แก้พิษโลหิตปรกติโทษ อันบังเกิดแต่ขั้วติคตินั้นหายวิเศษนัก ฯ

ขนาน ๑ เอา โกรฐทั้ง ๕, เทียนทั้ง ๕, ลูกจันทน์, ดอกจันทน์, จันทน์ทั้ง ๓, สมอทั้ง ๓, มะขามป้อม, ศรีภูกู สิ่งละส่วน อบเชย, สมุลแว้ง, ขะเฒเทศ, กฤษณา, กระลำพัก, ขะลุค, ขอนดอก, แก่นสน, แก่นสีก, กรักขี้, บอระเพ็ด สิ่งละ ๒ ส่วน หัวหมู, มะตูมอ่อน, ผลสรรพหิข, จุกโรหิณี, สังกรณ, มะระพูสี สิ่งละ ๓ ส่วน ผลกระวาน, กานพลู, เทพทาโร, เข็มป่าเทศ, โสภทนะง สิ่งละ ๔ ส่วน เลือดแรด, ผ่างเสน สิ่งละ ๕ ส่วน ดอกคำฝอย ๖ ส่วน ทำเป็นจุดบดทำแห้งไว้ ละลายน้ำกระสายอันควรแก้โรค แทรกพินเสนให้กินแก้โลหิตปรกติโทษอันบังเกิดแต่ขั้วติคตินั้นหายวิเศษนัก ฯ

จารึกซึ่งรื้อจากศาลาต่าง ๆ

๑ ปุณจะประัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะปรกติโทษ อันบังเกิดแต่ผิวเนื้อนั้นเป็นคำรบ ๓ เมื่อจะเกิดนั้นกระทำให้อ่อนผิวเนื้อผิวหนึ่งโหนดลงไปทั้งกายสูงจนลคำถึงลูก บางทีให้ผุดขึ้นมาตุ้งแกลิตหลายทั่วทั้งตัว เป็นคันคันและเหือดและผด บางทีเป็นดวงเป็นลายคุจจากศาล มีพิษร้อนเป็นกำลัง ต่อระดูมีมาจึงคลาย ฯ

ถ้าจะแก้เอา โกรฐ, โกรฐกระดูก, โกรฐเชียง, เทียนดำ, เทียนขาว, เทียนข้าวเปลือก, ใบสันห่าหอม, ใบพินเสน, ใบผักกระเทียม สิ่งละส่วน เปราะหอม ๒ ส่วน โกรฐบัว ๖ ส่วน ทำเป็นจุดบดทำแห้งไว้ละลายน้ำดอกไม้น้ำแทรกพินเสนให้กิน แก้พิษโลหิตอันบังเกิดแต่ผิวหนังนั้นหายดีนัก ฯ

ขนาน ๑ เอา เปลือกโลด, เปลือกมะเฟือง, โสภทนะง, ผลกระวาน, กานพลู, ขะเฒ, อบเชย, ขะลุค สิ่งละส่วน โสภ, กระชาย, ศรีภูกู สิ่งละ ๒ ส่วน เกสรสารภี, เกสรขุนนาง, เกสรบัวหลวง สิ่งละ ๔ ส่วน ดอกคำฝอย ๔ ส่วน ดอกพิศุค ๖ ส่วน ทำเป็นจุดบดเอาน้ำเทียนคำส้มเป็นกระสายบดทำแห้งไว้ละลายน้ำโกรฐกระดูกต้มแทรกมะขามพินเสน ให้กินแก้โลหิตปรกติโทษอันบังเกิดแต่ผิวหนังนั้นหายวิเศษนัก ฯ

ขนาน ๑ เอา ดินประังขาว, สารส้ม, การบูร สิ่งละส่วน เถาพวกทั้ง ๒, กรักขี้, รมันเครือ, เกาวัลย์ปริยแดง, เถาญานาง สิ่งละ ๒ ส่วน โกรฐทั้ง ๕, เทียนทั้ง ๕, ผลจันทน์, ดอกจันทน์, กระวาน, กานพลู, จันทน์ทั้ง ๒, กฤษณา, กระลำพัก, อบเชย, ขะลุค, ศรีภูกู สิ่งละ ๓ ส่วน ดอกจำปา, ดอกกระดังงา, ดอกขุนนาง, ดอกพิศุค สิ่งละ ๔ ส่วน เลือดแรด ๖ ส่วน ผ่างเสน ๑๐ ส่วน

ดอกคำฝอย ๒๔ ส่วน ทำเป็นจุดมดทำแห้งไว้ละลายน้ำคอกไม้แทรกขมด พิมเสน ให้กิน แก้โลหิต
ปรกติโทษอันบังเกิดแต่ผิวเนื้อนั้นหายวิเศษนัก ๖

จวริกซึ่งรื้อจากศาลาต่าง ๆ

๐ ปุณะจะประัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะโลหิตอันบังเกิดแต่เส้นเอ็นนั้น
เป็นคำรบ ๔ เมื่อจะบังเกิดนั้นกระทำให้จับลอบตร้อนละห่านหนาว และให้ผิวเนื้อร้อน ให้ปวดศีรษะเป็น
กำลัง ให้เชื่อมมัวหนักคามิได้ ต่อระดูมีมาจึงคลาย ๖

ถ้าจะแก้เอา โกฎทั้ง ๕, ผลจันทน์, ดอกจันทน์, ผลกระวาน, กานพลู, กฤษณา, กระลำพัก, ชลูด,
แก่นสน, สมุลแว้ง, ขะเฒ่าทั้ง ๒, เกสรขนุน, เกสรสารภี, ดอกพิทูล, รากกระบี่ปวย, ผลมะขุมอ่อน,
แห้วหมู, แฝกหอม สิ่งละ ๔ แก่นประดู่, แก่นขี้เหล็ก, แก่นราชพฤกษ์, แก่นมะเกลือ สิ่งละ ๖ ส่วน
ขมิ้นเครือ, เบ็ญจกูล ๔ ส่วน เถาว์ลย์เป็รียง ๑๐ ส่วน ทำเป็นจุดเอาน้ำเสียดแรดเป็นกระสาย บดทำ
แห้งไว้ละลายน้ำดอกคำฝอยต้ม แทรกขมด พิมเสน กล้วยาฝรั่ง กินแก้โลหิตปรกติโทษอันบังเกิดแต่เส้น
เอ็นนั้นหายดีนัก ๖

ขนาน ๑ เอา แก่นปรง, แก่นมะหาด, ฝักส้มป่อย, ขมิ้นเครือ, แก่นราชพฤกษ์ สิ่งละ ๒ ส่วน
ตรีผลา, ตรีภูก ๕ ส่วน เถาว์ลย์เป็รียง ๕ ส่วน เบ็ญจขี้เหล็ก ๑๐ ส่วน เบ็ญจกูล ๑๒ ส่วน ดินประ
สีขาว, สารส้ม แล้วย่าน้ำฝางเดี่ยว ๓ เอา ๑ เป็นกระสายต้มกินแก้โรคโลหิตปรกติโทษอันบังเกิดแต่
เส้นเอ็นนั้นหายดีนัก ๖

ขนาน ๑ เอา โกฎทั้ง ๕, ผลจันทน์, ดอกจันทน์, สังกรณี, เนระพูสี, จุกโรหิณี สิ่งละ ๒ ส่วน
แก่นประดู่, แก่นมะหาด, แก่นละเตา สิ่งละ ๕ ส่วน จันทเทศ ๔ ส่วน ทำเป็นจุดมดทำแห้งไว้ละลาย
น้ำคอกไม้แทรกพิมเสนกิน แก้โลหิตปรกติโทษอันบังเกิดแต่เส้นเอ็น อันกล่าวมาแล้วแต่หนหลังนั้นหาย
วิเศษนัก ๖

จวริกซึ่งรื้อจากศาลาต่าง ๆ

๐ ปุณะจะประัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ว่าด้วยลักษณะปรกติโลหิต อันบังเกิดแต่ข้ออิฐ
นั้นเป็นคำรบ ๕ เมื่อจะบังเกิดกระทำให้ทุกข้อกระดูกตั้งจะคลาคลากกัน ให้เจ็บเอวและหลังยิ่งนัก มักให้
ศีรษะตมิดตัวปอย ๆ และให้ระบมไปทั้งกาย บางทีให้จับลอบตร้อนละห่านหนาวและกระทำพิษนั้น
ต่าง ๆ ต่อระดูมีมาจึงคลาย ๖

ถ้าจะแก้เอา โกฎเชียง, โกฎบัว, โกฎเขมา, โกฎน้ำเต้า, สมุลแว้ง, อบเชยเทศ, ขมิ้น
เครือ, แก่นสน, กรักขี้, ผลกระวาน, กานพลู สิ่งละ ๒ ส่วน ดอกคำตวน, ดอกกระดังงา, ดอกจำปา
สิ่งละ ๓ ส่วน จันทน์ทั้ง ๒, กฤษณา, กระลำพัก, ขอนดอก, แก่นพรม, ขะเฒ่าเทศ, หวายคดะคำ, ดอก
คำฝอย, เตือดแรด, สารส้ม สิ่งละ ๔ ส่วน การบูร, ตรีภูก สิ่งละ ๕ ส่วน แก่นแสมทะเล ๑๖ ส่วน
ทำเป็นจุด เอาน้ำแห้วหม้อมต้มเป็นกระสายมดทำแห้งไว้ ละลายน้ำเนื้อไม้ต้มแทรกพิมเสนให้กิน แก้โลหิต
อันบังเกิดนั้นหายดีนัก ๖

ขนาน ๑ เอา ดอกมะกูด, ดอกมะนาว, ดอกพิทูล, เกสรขนุน, เกสรบัวหลวง, เกสรบัวขาว,
เกสรสัตตบุษย์, ดอกชะลูด, โกฎทั้ง ๕, จันทน์ทั้ง ๒, แก่นปรง, แก่นละเตา สิ่งละ ๕ ส่วน บดทำแห้งไว้
ละลายน้ำฝางแทรกพิมเสนกินแก้โลหิตอันบังเกิดนั้นหายดีนัก ๖

ขนาน ๑ เอา โกฎจุฬามิมหา, โกฎสอ, เทียนคำ, เทียนแดงกานพลู, จันทน์ทั้ง ๒, ขะเฒ่า,
สมอทั้ง ๓, ตรีภูก, ผลผักชี, ผลมะขามป้อม, ผลมะแว้งทั้ง ๒ สิ่งละ ๒ ส่วน ดอกจำปา ๔ ส่วน ทำ
เป็นจุดมดทำแห้งไว้ละลายน้ำเทียนคำต้ม แทรกขมดพิมเสนกิน แก้โลหิตปรกติโทษอันบังเกิดนั้นหาย
วิเศษนัก ๖

จวริกซึ่งรื้อจากศาลาต่าง ๆ

๐ ปุณะจะประัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะโลหิตทุจริตโทษ ๕ ประการ
สืบต่อไป คือโลหิตระดูสร้างโลหิตคลอบุตร โลหิตต้องพิฆาต อันตกต้นไม้ และต้องทนต์โดยโลหิตเน่า
โลหิตตกนมกษ่า เป็น ๕ ประการด้วยกัน อันบังเกิดแก่สตรีภาพทั้งหลาย อันมีแล้วกล่าวไว้ดังนี้ ๖

ลำดับนี้จะกล่าวแต่โลหิตทุจริตโทษ คือ ระดูสร้างนั้นก่อนเป็นปฐมเมื่อจะบังเกิดนั้น ระดูมีดูน้ำ
ขาวขาว กระทำให้เวทนาต่าง ๆ ครั้นแก่เข้ามักกลายเป็นมานโลหิต ๖

ถ้าจะแก้เอา ลูกจันทน์, ดินประสีขาว, เทียนคำ, เทียนขาว, จึงแห้ง, หอมแดง, กระเทียม,
กระชาย, โพล สิ่งละ ๒ ส่วน ขมิ้นอ้อย ๔ ส่วน ทำเป็นจุดมดทำแห้งไว้ ละลายน้ำส้มข่าแทรกการบูร
กินแก้โลหิตคือระดูสร้างนั้นหายดีนัก ๖

ขนาน ๑ เอา เทียนทั้ง ๕, โกฎบัว, โกฎเขมา, โกฎพุงปลา, กระวาน, กานพลู สิ่งละ ๒ ส่วน
เปลือกกุ่มทั้ง ๒, รากละหุ่งแดง, ลำพัน, โพล, ขมิ้นอ้อย, รากพังกาแดง, รากชิงกาบ, สมอไทย, สมอพิเภก,
ผลผักชี, ใสรหอม, ผลราชพฤกษ์, รากผักโหม่นิน, เปลือกโกลด, ว่านประาะ, ผลข้าพลุ, จึงแห้ง, เจตมูล
เพลิง, ดีปลี, สะค้าน สิ่งละ ๔ ส่วน ทำเป็นจุดมดทำแห้งไว้ ละลายน้ำกระสายอันรวมแกลบริศ แทรกขมด
พิมเสนกิน แก้โลหิตระดูสร้างกระทำพิษนั้นหายดีนัก ๖

ขนาน ๑ เอา รากชิงกาแดง, เบ็ญจขี้เหล็ก, ใบมะกา, ใบมะขาม, ใบส้มป่อย, กล้วยา, ผลคัสเคว
เอาเสมอภาคต้มในหวดแล้วจึงเอาขาค่า ดีเกลือ สิ่งละ ๑ สิ่งปรุงลง กินแก้โรคอันบังเกิดแก่สตรีภาพทั้ง
หลาย ซึ่งกระทำพิษนั้นหายวิเศษนัก ๖

จวริกซึ่งรื้อจากศาลาต่าง ๆ

๐ ปุณะจะประัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ กล่าวด้วยลักษณะโลหิตทุจริตโทษ คือโลหิต
คลอบุตรนั้นเป็นคำรบ ๓ เมื่อจะบังเกิดนั้น กระทำให้โลหิตนั้นคั่งเข้าเติมมิได้สะดวก แล้วยิ่งขึ้นเป็นลิ่ม
ก้อนให้แตกขึ้นแตกลง บางทีให้คั่งซึ่งขบพันตามหลอดเลือดอันให้หอบสาเขียว ริมฝีปากเขียว เล็บมือเล็บเท้า
เขียว สมมติว่าปีศาจเข้าสิง ๖

ถ้าจะแก้ เอา เทียนเขาวกานี ๒ ส่วน, โพล ๔ ส่วน, กล้วยา ๒๐ ส่วน, ผิวมะกรูด ๒๕ ส่วน,
เทียนคำ ๔๐ ส่วน ทำเป็นจุดมดทำแห้งไว้ละลายสุราให้กิน แก้โลหิตทุจริตโทษ คือโลหิตคลอบุตรนั้น
หายดีนัก ๖

ขนาน ๑ เอา เทียนคำ, เทียนแดง, เทียนขาว, เทียนขาวเปลือก, เทียนดำตั้งแต่น สิ่งละ ๒ ส่วน
พริกก่อน, การบูร สิ่งละ ๔ ส่วน แก่นแสมทะเล ๑๔ ส่วน ทำเป็นจุดมดทำแห้งไว้ ละลายสุราให้กิน
แก้โลหิตทุจริตโทษ คือโลหิตคลอบุตร กระทำให้คั่งเข้าเติมมิได้สะดวกนั้นหายดีนัก ๖

ขนาน ๑ เอา ผิวมะกรูด, ว่านน้ำ, ดีปลี, จึงแห้ง, พริกไทย สิ่งละส่วน กานพลู ๕ ส่วน
แก่นแสมทะเล ๑๐ ส่วน ทำเป็นจุดมดทำแห้งไว้ละลายน้ำร้อนก็ได้ดื่มช้ำก็ได้ดื่มสุราก็ได้ แทรก

การบูรไม้กินแก้โรคติดต่อพิษ คือโรคติดต่อคุดบุตร กระทำให้นอนหลับมิได้ ให้ลวงสวย แลสมเสมหะ ระคนคื่นคี่ขึ้นมาจากในลำคอและยอดอกให้แน่นใจแตกออกเป็นกำลัง และให้ห้องขึ้นบริโภคน้ำนมมิได้ ให้ ลวงสวย แลสมเสมหะระคนคื่นคี่ขึ้นมาจากในลำคอและยอดอกให้แน่นใจแตกออกเป็นกำลัง และให้ห้องขึ้น บริโภคน้ำนมมิได้ ให้นำให้เรอนั้นนายตึก ๗

ขนาน ๑ เอา แก่นแสมทั้ง ๒, กะทือ, โพล, ชำแค้น, กระชาย, ขมิ้นข้อย, สิ่งละส่วน พริกไทย, จึงแห้ง สิ่งละ ๒ ส่วน ตีปรี ๔ ส่วน ผีวมะกูด, การบูร, สิ่งละ ๖ ส่วน หางโหดแดง ๔ ส่วน ทำเป็น จุนบดทำแห้งไว้ ละลายน้ำกระสายอันควรแก้โรค ให้กินแก้โรคติดต่อพิษ คือโรคติดต่อคุดบุตรนายตึก ๗

จารึกซึ่งรื้อจากศาลาต่าง ๆ

๑ ปุณะจะปะรัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะโรคติดต่อพิษ คือโรคติดต่อ พิษตามคื่นคี่คอกต้นไม้ และต้องทุบถองตีโบนั้นเป็นคำรบ ๓ ลักษณะอันมีแจ้งอยู่ในคัมภีร์พระชันเตกา นั้น แล้วจัดเป็นสันทมาตรฝ่ายบูร ในที่นี้จะว่าแต่สร้อยอย่างเดียว ถ้าสตรีภาพผู้ใดเป็นดังกล่าวมา แล้วแต่หนึ่งสิ่งนั้น ท่านว่าใช้ถึงจึงรักษาโรค โรคนี้กันกระทบซ้ำหรือเข้าระคนกับโรคติดต่อ จึงแห้งเข้า กรังคิด

กระดูกสันหลังอยู่ จึงได้ชื่อว่าโรคติดต่อกระดูกแห้งก็ดีเพราะอาศัยโรคติดต่อการดังนี้ ๗

ถ้าจะแก้เอาใบมะขาม, ใบส้มป่อย, ใบมะตูม, เทียนดำ, เลือดแรด, มะขามเปียก, ยาคำ เอา เหมอภาคต้มตามวิธีให้กินประจำเลือด เน่า ร้าย กวัง อันบังเกิดแต่โรคติดต่อพิษ คือ โรคติดต่อคื่นคี่คอก ต้นนายตึก ๗

ขนาน ๑ เอา ผลผักขี้ทั้ง ๒, ผลสรรพพิษ, ขมิ้นข้อย, ตรีภูก, ผีวมะกูด, การบูร, สิ่งละส่วน โพล ๔ ส่วน ทำเป็นจุนบดทำแห้งไว้ละลายน้ำเลือดแรด ต้มแทรกพิมพ์เลนให้กินแก้เลือดซ้ำ หือกภัยภายใน อันบังเกิดแต่โรคติดต่อพิษ คือ โรคติดต่อคื่นคี่คอก ต้นนายตึก ๗

ขนาน ๑ เอา โกฎทั้ง ๕, เทียนทั้ง ๕, ผลจันทน์, ดอกจันทน์, ผลกระวาน, กานพลู, จันทน์ทั้ง ๒, กฤษณา, กระลำพัก, อบเชยทั้ง ๒, สมุสแห้ง, แก่นสน, กริกขี้, ชะเอมทั้ง ๒, เปราะหอม, ผลสรรพ พิษ, สมอทั้ง ๓, บอระเพ็ด, หัวหมู, ดอกทิวาส, บาสรุนนาค, บาสราระก, สารส้ม, สิ่งละส่วน ดอกคำ เลือดแรด สิ่งละ ๔ ส่วน ทำเป็นจุนบดทำแห้งไว้ละลายน้ำดอกไม้แทรกพิมพ์เลน หน้าเหมี่ยวให้กินแก้พิษ โรคติดต่อ คือ โรคติดต่อคื่นคี่คอก ต้นนายตึก ๗

ขนาน ๑ เอา เลือดค่าง, เลือดแรด, จึงแห้ง, พริกไทย, สิ่งละส่วน โลดหะนง ๒ ลวน ทำเป็นจุน บดทำแห้งไว้ ละลายน้ำสุราแทรกการบูรให้กินแก้โรคติดต่อพิษ คือโรคติดต่อคื่นคี่คอก ต้นนายตึก ๗

จารึกซึ่งรื้อจากศาลาต่าง ๆ

๑ ปุณะจะปะรัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะโรคติดต่อพิษ คือ โรคติดต่อ เมื่อนั้นเป็นคำรบ ๔ ก็อาศัยแห่งโรคติดต่อรูปร่างโรคติดต่อคุดบุตร โรคติดต่อคื่นคี่คอกหมักข้าวเจือมา น่าอยู่ จึงเรียกว่าโรคติดต่อมา ดังอาจารย์ท่านกล่าวไว้ว่า เป็นใหญ่กว่าลมทั้งหลาย ในเมื่อจะให้โทษนั้น โรคติดต่อเน่ามีพิษอันกล้าแสนไปทุกชุมชน บางทีแสนเข้าจับหัวใจ บางทีแสนออกผิวเนื้อ ผุดเป็นวงตัว แดง เขียว ขาว ก็มี บางทีผุดขึ้นตั้งยอดผุด กระทำพิษให้คื่นเป็นกำลัง ให้ทุรนทุรายยิ่งนัก ๗

รูป คณะครูอาจารย์อุบลเกล้าถวายหนังสือแพทย์แผนโบราณ

ถ้าจะแก้เอา จันทร์ทั้ง ๒, พระเมฆทั้ง ๒, กฤษณา, กระลำพัก, ผลจันทร์, ดอกจันทร์, ผล
สรรพพืช, ผลประจำตัวควาย, ผลปราง, ว่านกับแตร, ว่านร่อนทอง, ไค้หอม, ใบสันพร้าวหอม, ใบพิมเสน,
ใบกะเพรา เอาเสมอภาค ทำเป็นจุดบดทำแท่งไว้ละลายน้ำดื่มน้ำร้อนคือ ต้มกินแก้โลหิตทจริตโทษ คือ
โลหิตเน่าทำพิษนั้นหาย ฯ

อนึ่ง เอา แก่นสน, อบเชย, สมุลแว้ง, ผลจันทร์, ดอกจันทร์, กฤษณา, กระลำพัก, ตรีผลา,
ละค้าน, รากข้าวหลอ, เจตมูลเพลิง, สิ่งละ ๒ ส่วน ดอกทิกุล, เกสรบุณาค, เกสรสารภี, สิ่งละ ๔ ส่วน
รากมะฮึก, รากกระพริงหอม, จันทร์เทศ, สิ่งละ ๔ ส่วน ทำเป็นจุดบดทำแท่งไว้ละลายน้ำดื่มน้ำร้อน
จนหมดหากพิษเลนให้กิน แก้พิษโลหิตทจริตโทษ คือ โลหิตเน่า ซึ่งกระทำให้แล่นเข้าไปทุกขุมชนและหยุด
เป็นดวงเป็นวง เป็นลาย ขึ้นมาทั้งตัวนั้นหายสนิท ฯ

ขนาน ๑ เอา สารส้ม ๒ ส่วน, เทียนดำ, ผลมะขามป้อม, ผลกระตอม, บอระเพ็ด, แห้วหนู,
รากมะขอม, รากมะขวิดทั้ง ๒, สิ่งละ ๔ ส่วน สมอพิเภก, สมอเทศ, สมอไทย, ครั่งคูน, สิ่งละ ๔ ส่วน
ต้มตามวิธีให้กิน แก้พิษโลหิตทจริตโทษ คือ โลหิตเน่า ซึ่งกระทำพิษต่างๆ นั้น และแก้ในกองเสมหสมม
ฐาน อันซึ่งระคนกันกับพิษโลหิตทจริตโทษนั้น และแก้ลมอุทราทนต์อันบังเกิดในอุทรทนต์โลหิต มีให้เป็น
ปรกติให้งวดเข้าในทนต์นั้นหายสนิท ฯ

จาริกซึ่งรื้อจากศาลาต่าง ๆ

๐ ปุณจะประวัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะโลหิตทจริตโทษ คือ โลหิต
ตกหมกข้านั้นเป็นคำรบ ๕ ก็อาศัยแก้โลหิตน้ำซึ่งแห้วหญ้า ยาประคบ ยามา ยารับโลหิต มิได้ถึง
กำลังโลหิต และโลหิตนั้นจึงระงับละลายออกมีสิ้นเชิง จึงตกหมกเข้าอยู่ จึงได้ชื่อว่าโลหิตตกหมกเข้า ดังนี้
บางทีตกเข้าอยู่ในเส้นเอ็นหลังและหัวเข่า เมื่อจะให้โทษนั้นก็คุมกันเข้ากระทำให้เป็นมีมุตกุล มีปอดคว่ำ
มีเอ็น และมืออันสั้น และมือปลวก และมานโลหิต ลักษณะอันกล่าวมานี้ แง่งอยู่ในคัมภีร์อิทธิกรรมทางวงศ์
และทิพยมาลา และอุทรโรคในนึ่งเสร็จแล้ว ในที่นี้จะกล่าวแต่สรรพยา ซึ่งจะแก้โลหิตตกหมกเข้านั้นต่อไป ฯ

ถ้าจะแก้ เอาสังข์เมา, สารส้ม, ดินประสิวขาว, ลูกจันทร์, เทียนดำ, ขมิ้นน้อย, จึงแห้ง, ข่าแก่,
กระชาย, โพล, หอมแดง, กระเทียม เอาเสมอภาค ทำเป็นจุดบดทำแท่งไว้ละลายน้ำดื่มละลายให้กิน
แก้โลหิตตกหมกเข้านั้นหายสนิท ฯ

ขนาน ๑ เอา น้ำใบมะขามเทศาน ๑, น้ำใบส้มป่อยเทศาน ๑, น้ำเกลือ ๒ ทะนาน เคี่ยวให้
ข้นจนเหนียว เมื่อจะกินเอาน้ำมะขามเปียกมาละลาย แล้วจึงเอายาคำประสง ๑ เพื่อจะให้กินเป็นยาประจุ
โลหิตทจริตโทษ คือ โลหิตตกหมกเข้านั้นหายสนิท ฯ

ขนาน ๑ เอา แก่นแสมทะเล, เปลือกมะขาง, กานพลู, ดินประสิวขาว, สารส้ม, สิ่งละส่วน
เทียนดำ ๒ ส่วน ทำเป็นจุดบดทำแท่งไว้ ละลายสุราให้กิน ขับโลหิตร้ายในกองทจริตโทษ คือ โลหิตตก
หมกเข้านั้นหายสนิท ฯ

ขนาน ๑ เอา หักคุณเทศ, แก่นแสมทะเล, หญ้าขจรไฟ, ขมิ้นน้อย เอาเสมอภาคทำเป็นจุด
บดทำแท่งไว้ละลายสุราให้กิน ขับโลหิตน้ำร้ายในกองทจริตโทษ คือ โลหิตตกหมกเข้านั้นหายสนิท
ประเสริฐนัก ฯ

จาริกซึ่งรื้อจากศาลาต่าง ๆ

๐ ปุณจะประวัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะโลหิตอันบังเกิดในกองสมม
ฐานทั้ง ๓ นั้นสืบต่อไป ตามอาจารย์ท่านกล่าวไว้ในคัมภีร์ทั้งหลายต่าง ๆ เป็นวิเศษโลหิต นอกจากโลหิต
๑๐ ประการ ในเบื้องต้น อันมิได้มีอยู่ในคัมภีร์มหาโรครัตนนั้น จะขอยกมากกล่าวให้ไม่บุคคลทั้งหลาย
ฟังรู้ดังนี้ ฯ

อันว่าลักษณะโลหิตอันหนึ่ง บังเกิดแต่ของเสมหสมมฐานนั้น ถ้าแลบังเกิดแก่สตรีผู้ใดที่ยังมิได้มี
สามีก็ดี และมีสามีแล้วก็ดี กระทำให้ระดูนั้นเดินออกเป็นวงเป็นมันเหมือนคาวยิ่งนัก และโลหิตนั้นเหนียว
ดูเงาตาลอันบุคคลเอามาเคี้ยวด้วยไฟให้เย็น และระดูนั้นเดินมิได้สะดวก ให้ปวดท้องเป็นกำลัง ให้บริโภค
อาหารมิได้ ดังนี้ ฯ

ถ้าจะแก้ เอา สมุลแว้ง, แก่นสน, ฝักราชหอม, พระเมฆ, เจตมูลเพลิง, ว่านน้ำ, แห้วหนู, รากมะขวิด
ทั้ง ๒, สิ่งละส่วน สมอพิเภก, เจตมูลเพลิง, จึงแห้ง, สิ่งละ ๔ ส่วน สมอไทย, ละค้าน, พริกไทย, สิ่งละ
๔ ส่วน มะขามป้อม, รากข้าวหลอ, ดีปลี, สิ่งละ ๒ ส่วน ทำเป็นจุดบดทำแท่งไว้ละลายน้ำดื่มน้ำร้อน
หากกรรไกรให้กิน แก้พิษโลหิตอันบังเกิดในกองเสมหสมมฐานนั้นหายสนิท ฯ

ขนาน ๑ เอา โกฎทั้ง ๕, เทียนทั้ง ๕, ผลจันทร์, ดอกจันทร์, ผลมะขอมป้อม, ผลกระวาน,
กานพลู, สิ่งละส่วน จึงแห้ง ๔ ส่วน พริกไทย ๔ ส่วน ดีปลี ๑๒ ส่วน โกล ๓๙ ส่วน ทำเป็นจุดบดทำ
แท่งไว้ละลายน้ำดื่มน้ำร้อนแก้พิษโลหิตอันบังเกิดแต่ กองเสมหสมมฐานนั้นหายสนิท ฯ

ขนาน ๑ เอา แก่นขี้เหล็ก, แก่นมะขาง, แก่นกันเกรา, รากจิ้งจอก, รากส้มป่อย, ผลราชดัด,
รากทุงเมา, สิ่งละส่วน เจตมูลเพลิง ๔ ส่วน ละค้าน ๔ ส่วน รากข้าวหลอ ๑๒ ส่วน ทำเป็นจุดบดทำ
แท่งไว้ละลายน้ำดื่มน้ำร้อน ต้มหากพิษเลนกิน แก้โลหิตอันบังเกิดแต่กองเสมหสมมฐานนั้น

จาริกซึ่งรื้อจากศาลาต่าง ๆ

๐ ปุณจะประวัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะวิเศษโลหิตอันบังเกิดแต่วาศ
สมมฐานนั้น ถ้าบังเกิดแก่สตรีผู้ใดที่มีสามีแล้วก็ดี ยังมีสามีก็ดี ลักษณะเมื่อระดูจะมานั้น กระทำให้
ท้องขึ้นมีรูปร่าง ให้จุก ให้เสียดเป็นกำลัง ให้ตัวร้อน ให้จับเป็นแพระจะดูมามิได้สะดวก มีสีคุดน้ำคุดคำ
อันจาง ให้ปวดท้องเป็นกำลัง ฯ

ถ้าจะแก้เอา เทียนทั้ง ๕, แก่นสน, แห้วหนู, ผลจันทร์, ดอกจันทร์, กานพลู, สิ่งละส่วน หักคุณ
เทศ, เปล้าน้อย, สิ่งละ ๒ ส่วน มหานังคิ ๓ ส่วน ดีปลี ๔ ส่วน จึงแห้ง ๔ ส่วน พริกไทย ๑๒ ส่วน
ทำเป็นจุด บดละลายน้ำดื่มเช้ากินหนัก ๑ ครั้ง แก้พิษโลหิตอันบังเกิด แต่กองวาศสมมฐาน คือ เกิด
แต่ลมนี้หายสนิท ฯ

ขนาน ๑ เอา ผลจันทร์, ดอกจันทร์, กานพลู, ขมิ้นเครือ, ทองดึง, สิ่งละส่วน รากพันงแดง,
เทียนดำ, รากตลอด, เปล้าทั้ง ๒, หักคุณ, สิ่งละ ๒ ส่วน ดีปลี, รากข้าวหลอ ๔ ส่วน จึงแห้ง, เจตมูลเพลิง
๔ ส่วน พริกไทย ๑๒ ส่วน ทำเป็นจุดบดทำแท่งไว้ ละลายน้ำร้อนหากพิษเลนกิน แก้โลหิตอันบังเกิด
แต่กองวาศสมมฐานนั้นหายสนิท ฯ

ขนาน ๑ เอา เปลือกกุ้งบก, เปลือกมะรุม, ว่านน้ำ, รากชิงกาบ, รากพันธุฆง, เปลือกโอด, เมล็ดในราชพฤกษ์, เปราะหอม, ขมิ้นข้อย, โพล สิ่งละส่วน หัวงูาชันกาด ๒ ส่วน กระวาน, กานพลู ๓ ส่วน ดีปลี, มะขามป้อม, ข่าหูลู ๔ ส่วน จึงแห้ง, สมอพิเภก, เจตมูลเพลิง ๔ ส่วน พริกไทย, สมอไทย, ละค้ำน ๑๒ ส่วน ทำเป็นจุดบดทำแห้งไว้ละลายน้ำชาแทรกการบูร กินแก้วิเศษโลหิต อันยังเกิดแต่ของ วาดสมุฏฐาน กระทำให้จุกเสียดนั้นหายวิเศษนัก ฯ

จากรีกซึ่งรื้อจากศาลาต่าง ๆ

๑ ปุณะจะประัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะวิเศษโลหิต อันยังเกิดแต่ สันนิบาตสมุฏฐานนั้น ถ้าจะบังเกิดแก่สตรีผู้ใดมีสามีแล้วก็ดี ที่นาลามีมิได้ก็ดี และลักษณะเมื่อจะดูจะมี มานั้นเดินหนยข้อยมิได้สะดวก บางทีให้เป็นมันเป็นเนื้อ บางทีเป็นประเมณะ ระคนออกกับโลหิตเหนียว ดูขยางมะตุม กระทำให้ร้อนให้แสบ แล้วให้จุกเสียด ให้ท้องขึ้นเป็นกำลัง และระดูนั้นมิได้ คำ แดงขาว ระคนกันออกมามีกลิ่นอันคาว ให้ปราศในอุทรยิ่งนัก ฯ

ถ้าจะแก้ เอา สารส้ม, ดินประสีขาว, ผลจันทน์, เทียนดำ, เทียนขาว, ขมิ้นข้อย, โพลสังฆา, เกลือสมุทร, หัวหมู, กระเทียม สิ่งละ ๒ ส่วน พริกไทย, จึงแห้ง, ดีปลี สิ่งละ ๔ ส่วน เจตมูลเพลิง, ละค้ำน, ข่าหูลู สิ่งละ ๔ ส่วน สมอไทย, สมอพิเภก, มะขามป้อม สิ่งละ ๑๒ ส่วน ทำเป็นจุดบดทำ แห้งไว้ ละลายน้ำร้อนแทรกหินเสน ให้กินแก้วิเศษโลหิตอันยังเกิดแต่ของสันนิบาตนั้นหายดีนัก ฯ

ขนาน ๑ เอา ลำพัน, ผลสรรพทษ, เมล็ดในราชพฤกษ์, ดอกคำฝอย, ฟางเสน, รากพันธุฆง สิ่งละส่วน พริกไทย, จึงแห้ง, ดีปลี สิ่งละ ๑๒ ส่วน ทำเป็นจุดบดทำแห้งไว้ ละลายน้ำร้อนแทรกขระมด หิมเสนให้กิน แก้วิเศษโลหิตอันยังเกิดแต่ของสันนิบาตสมุฏฐาน คือเกิดแต่สันนิบาตนั้นหายดีนัก ฯ

ขนาน ๑ เอา มหาหิงคุ์, ลำพัน, ว่านน้ำ, กระเทียม, ไคร้หอม, กระชาย สิ่งละ ๑ ส่วน เจต มูลเพลิง, ละค้ำน, ข่าหูลู สิ่งละ ๔ ส่วน สมอไทย, สมอพิเภก, มะขามป้อมสิ่งละ ๔ ส่วน พริกไทย, จึงแห้ง, ดีปลี สิ่งละ ๑๒ ส่วน ทำเป็นจุดบดทำแห้งไว้ละลายน้ำร้อนแทรกการบูรให้กิน แก้วิเศษโลหิต อันยังเกิดแต่ของสันนิบาตสมุฏฐานหายวิเศษนัก ฯ

จากรีกซึ่งรื้อจากต่าง ๆ

๑ ปุณะจะประัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะวิเศษโลหิต อันนอกจาก โลหิต ๑๐ ประการ และโลหิตอันยังเกิดแต่ของสมุฏฐาน อันกล่าวแล้วในเบื้องต้นสืบต่อไป ตามอาจารย์ กกล่าวไว้ในคัมภีร์ทั้งหลาย โดยวิเศษมี ๔ ประการ ดังนี้ ฯ

ลักษณะวิเศษโลหิต ซึ่งกระทำให้อบให้จุกแฉก และให้ขัดปัสสาวะ ให้ปวดถ่วงเป็นกำลังโทษ ทั้งนี้ บังเกิดเพื่อโลหิตระดูเดินมิได้สะดวก และโลหิตเสีย มีสีด่าเหม็นคุดๆหลาย ฯ

ถ้าจะแก้ เอา ว่านน้ำ, กระเทียม, กระชาย, ไคร้หอม, ตริภฎ, มหาหิงคุ์ เอาสมอภาค ทำ จุด บดทำแห้งไว้ ละลายน้ำมะนาวกิน แก้วิเศษโลหิต ซึ่งกระทำให้จุกแฉกนั้นหายดีนัก ฯ

ขนาน ๑ เอา ดินประสีขาว, สารส้ม, ผักส้มป่อยคั่ว, หองเครือ, ขมิ้นเครือ สิ่งละส่วน จันทน์แดง ๒ ส่วน, จันทน์ขาว ๑ ส่วน, แก่นมะขาม, ตริภฎ สิ่งละ ๔ ส่วน ทำเป็นจุดบดทำแห้งไว้ละลาย

สุราให้กิน แก้วิเศษโลหิต ซึ่งกระทำให้จุกเสียดและให้ขัดปัสสาวะปวดถ่วงนั้นหายวิเศษนัก ฯ

ขนาน ๑ เอา แยกูจรีเหล็ก สิ่งละ ๕ ตำลึง สมอทั้ง ๓, มะขามป้อม เอาแต่เนื้อสิ่งละ ๑๐ ผล ต้มตามวิธี ๑ เอา ๑ แล้วรินเอาใส่กะทะเดียวรินไฟให้งวด แล้วจึงเอาตริภฎ, สารส้ม, น้ำประสารทอง สิ่งละ ๒ ตำลึง ผลลอลคูลูรี ๑ ผล ทำเป็นจุดบดทำแห้งไว้ละลายน้ำชาให้กินหนัก ๑ สิ่ง ประจุโลหิตค่าน้ำขยทั้งปวงนั้นคดสิ้นและแก้ทั้งปัสสาวะให้บริบูรณ์ ให้ระดูมาเป็นปกติวิเศษนัก ฯ

ขนาน ๑ เอา ผลจันทน์, ดอกจันทน์, ดอกนูนนาค, กานพลู, ใบกระวาน สิ่งละ ๒ ส่วน เทียนดำ, พริกไทย, จึงแห้ง, อบเชย สิ่งละ ๔ ส่วน รากกล้วยดิบ ๕ ส่วน ทำเป็น จุดบดทำแห้งไว้ ละลายน้ำขยต้มแทรกดินประสีว สารส้ม ให้กินแก้วิเศษโลหิต ซึ่งกระทำให้ขัดปัสสาวะถ่วงนั้นหาย วิเศษนัก ฯ

จากรีกซึ่งรื้อจากศาลาต่าง ๆ

๑ ปุณะจะประัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะวิเศษโลหิต ซึ่งกระทำให้ เมื่อยตามข้อกระดูกสันหลัง และข้อกระดูกทั้งปวง หัวสรรพทษกาย ให้ปิดตัวอยู่ ๑๔-๑๕ วัน เมื่อยจะให้ โทะนั้นกระทำให้จุกแฉกอยู่ยอกคอกดังจะขาดใจ โทะนั้นบังเกิดเพื่อโลหิตกรังมิได้เดินตามฤดูเคยถึงมีมาก มิได้ปรกติ มีสีอันจางมีกลิ่นอันคาวยิ่งนัก ฯ

ถ้าจะแก้เอา เทียนยาวกานี ๒ ส่วน, สมอไทย ๔ ส่วน, หนุ้าใจ ๒๐ ส่วน, ฝีมะกระดูก ๒๔ ส่วน, เทียนดำ, โพล ๑๒ ส่วน ทำเป็นจุดบดทำแห้งไว้ละลายน้ำสุราแทรกการบูรให้กิน แก้วิเศษโลหิต ซึ่งกระทำให้เมื่อยขมทุกข้อนั้นหายดีนัก ฯ

ขนาน ๑ เอา ผลจันทน์เทศ, แก่นสน, ใบกระวาน, กานพลู, รากมะขามป้อม, เปลือกดาเลื่อ, เปลือกสะทอน, โสดทนะง, เอื้องเทศม้า, สมอข่องแครง, ไฟเดือนห้า, แก่นสมททั้ง ๒ สิ่งละส่วน อบเชย, เทพทาโร สิ่งละ ๒ ส่วน, จันทร์เทศ ๓ ส่วน แก่นประดู่, ฟางเสน, สารส้ม สิ่งละ ๑๒ ส่วน ทำเป็นจุด บดด้วยน้ำสุรา ๕ หนวน ฝิ่งข้าวเปลือกไว้ ๓ คืน จึงให้กินแต่พอกำลัง ขับโลหิต ซึ่งกระทำให้เมื่อยขม และโลหิตกรัง ให้ขัดคั่งเดินไม่สะดวกทำให้แน่นอยู่ที่ข้อคอก ให้จุกแฉกนั้นหายวิเศษนัก ฯ

ขนาน ๑ เอา น้ำกะทือ, น้ำโพล, น้ำกระชาย, น้ำมะนาว, น้ำมะจวี สิ่งละชนวน เดียวให้จก แล้วจึงเอา พริกไทย, จึงแห้ง, ดีปลี, สารส้ม, ดินประสีขาว, เกลือสมุทร สิ่งละ ๑ บาท ทำเป็นจุด บดทำแห้งไว้ให้กินหนัก ๑ สิ่ง แก้วิเศษโลหิตทั้งปวงหายดีนัก ฯ

ขนาน ๑ เอา เปล้าหึ่ง ๒, หนักคุณทั้ง ๒, ขมิ้นข้อย, รากผักกระชิน, โกรฐพุงปลา, โกรฐเขมา, เทียนดำ เอาสมอภาค ต้มตามวิธีให้กินแก้วิเศษโลหิต ซึ่งกระทำให้เมื่อยขม ให้แก่นั้นนำออกเป็นกำลัง นั้นหายวิเศษนัก ฯ

จากรีกซึ่งรื้อจากศาลาต่าง ๆ

๑ ปุณะจะประัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะวิเศษโลหิต ซึ่งกระทำให้ ละบັครอบละท้านหนาว ให้จับเป็นเหลา ให้หิวโหยหาพระมิได้ ให้นอนมิหลับ โทะทั้งนี้บังเกิดเพื่อโลหิต ระดูระลวง มิได้มาค้อมตามฤดู และระดูที่มานั้นเกินกำหนดที่เคยมาแต่ก่อน มีสีอันลุดคุดน้ำคอกค่าน้ำขย มีกลิ่นคุดน้ำขยงา อาการดังกล่าวมานี้ ฯ

ถ้าจะแก้เอา เทียนทั้ง ๕, เทียนยาวภาณีย์, ตริภุฏก, ผลจันทน์, ดอกจันทน์, พันธุ์ผักกาด, ผลผักชี, ผลพิลังกาสง, ผักแว่นแดง, หอมแดง, รากหิงงูแดง, แก่นสน, รากหนาด สิ่งละส่วน ว่านน้ำ, ข่าแห้ง สิ่งละ ๒ ส่วน ขมิ้นอ้อย, โพลี สิ่งละ ๓ ส่วน เจตมูล ๔ ส่วน สะค้าน ๔ ส่วน รากข้าพหู ๑๒ ส่วน ทำเป็นจุดมดทำแท้งไว้ละลายน้ำฝางต้มแทรกพิมเสนให้กิน แก้พิษวิเศษโลหิต ซึ่งกระทำให้ระลวงไปนั้นหายตึกนิก ๖

ขนาน ๑ เอา โกรทัง ๕, เทียนทั้ง ๕, ผลจันทน์, ดอกจันทน์, ผลกระวาน, กานพลู, จันทน์แดง, จันทน์ขาว สิ่งละส่วน แก่นสน, สมุลแว้ง, ว่านน้ำ, การบูร, อบเชย, ชะลูด สิ่งละ ๓ ส่วน ดอกคำจัน, ดอกคำฝอย สิ่งละ ๕ ส่วน ฝางเลน ๖ ส่วน ทำเป็นจุดมดทำแท้งไว้ละลายน้ำเกสรบัวหลวง ต้มตามวิธีแทรกพิมเสนหญ้าฝรั่นให้กิน แก้พิษวิเศษโลหิต ซึ่งกระทำให้ระลวงไปนั้น และแก้สีกลิ้นให้เป็นปรกติวิเศษนิก ๖

ขนาน ๑ เอา เปลือกหิ่งก๋อน, ตริภุฏก, ข่าแก่, กะทือ, ขมิ้นอ้อย, มีวระกฤษ, ใบคนทีสอง, กระเทียม, หญ้าขอยอนไฟ สิ่งละส่วน โพลี ๔ ส่วน เทียนคำ ๖ ส่วน ทำเป็นจุดมดทำแท้งไว้ละลายน้ำดอกคำฝอย ต้มแทรกการบูรให้กิน แก้พิษวิเศษโลหิต คือระลวงนั้นหายวิเศษนิก ๖

ขนาน ๑ เอา ดอกคำฝอย, ฝาง, ตริภุฏก เอาเสมอภาคต้มตามวิธีแทรกดินประสิริขาว, สารส้ม, การบูร ให้กินแก้วิเศษโลหิต คือระลวงนั้นหายวิเศษนิก ๖

จักษุซึ่งโรคจากสาธาต่าง ๆ

๐ ปู่จะประรัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่ง ว่าด้วยลักษณะวิเศษโลหิต อันบังเกิดแก่สตรีภาวทั้งหลาย ซึ่งเกิดขึ้นในระหว่างวิฤตเพลิงนั้น คือโลหิตคคอดบุตรอันกล่าวแล้วเบื้องต้น ยังไม่มีดีสำเร็จ ๖

โดยนัยนี้จะสำแดงให้วิตถารแต่ละน้อยมีประเภท ๔ ประการ อันอาจารย์กล่าวไว้ในคัมภีร์โชติรัตน์ ยกออกมากล่าวในที่นี้ พอให้บุคคลทั้งหลาย พึงแจ้งซึ่งลักษณะโลหิตอันกระทำพิษ เมื่อคคอดบุตรแล้วและนอนเพลิงอยู่มี ประเภทต่าง ๆ กันดังนี้ บางทีคคอดได้ ๓ วัน กระทำพิษก็มี บางทีได้ ๕ วัน กระทำพิษก็มี บางทีได้ ๗ วันกระทำพิษก็มี บางทีได้ ๙ วันกระทำพิษก็มี และ ลักษณะซึ่งกล่าวมานี้ แพทย์ทั้งหลายพึงรู้ตามนัยวิฤตเพลิงท่านกล่าวไว้ ในลำดับนี้จะว่าแต่ประเภทสตรีอันคคอดบุตรได้ ๓ วัน โลหิตกระทำพิษนั้นก่อนเป็นปฐมบังเกิดด้วยกองลมบีตคาคา โลกมมตีว่าลมพริตคินันถก้า รัตให้เตโจสมุฏฐาน่าเก็บ จึงกระทำให้โลหิตนั้นหันขึ้นไป ไม่ได้ตกลงมาตามช่องครรภ์ โลหิตนั้นจึงกระทำพิษขึ้นให้ร้อนในอก ให้เสียไปทั้งองค์พพ และให้จักขุมืดและมีได้เห็นสิ่งอันใด ให้ตัวเข็มิได้รู้สึกลมประตติดังกล่าวมานี้ ๖

ถ้าจะแก้เอา ใบมะขาม, ใบส้มป่อย สิ่งละส่วน ใบเถาคันแดง ๓ ส่วน ต้มตามวิธีแทรกเกลือตามธาตุหนักธาตุเบาให้กิน แก้ลมพริตคินันถก้าตึกนิก ๖

ขนาน ๑ เอา จันทน์ทั้ง ๒, ใบว่านน้ำ, แป้งเหล้า สิ่งละส่วน หอมแดง ๒ ส่วน กระลำพัก, ว่านน้ำ สิ่งละ ๔ ส่วน เปราะหอม ๔ ส่วน ทำเป็นจุดมดทำแท้งไว้ละลายน้ำดอกไม้วแทรกพิมเสนโรยแก้ตัวเย็นอนพิษให้ร้อนออกมาตึกนิก ๖

ขนาน ๑ เอา โกรทัง ๕, เทียนทั้ง ๗, จันทน์ทั้ง ๒, ศรีมหา สิ่งละส่วน จิงแห้ง, อบเชย, เกสรสารวิ สิ่งละ ๒ ส่วน ทำเป็นจุดมดทำแท้งไว้ละลายน้ำดอกไม้วแทรกพิมเสน แทรกพิมเสน แทรกดีจระเข้ ให้กินแก้โลหิตกระทำพิษใน ๓ วันนั้นหายวิเศษนิก ๖

(โลหิตคคอดบุตรในระหว่าง ๕ วัน ๗ วัน ๙ วัน ฉบับไม่มี)

สาธา ๗ ฝ่ายนัย

๐ ปู่จะประรัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะทุราสา ๑๒ ประเภท ๒๐ ประการดังนี้ แลทุราสา ๑๒ นั้น คือน้ำปัสสาวะ ๔ มุตคาคา มุตกิต ๔ เป็น ๑๒ ประการดังนี้

อนึ่ง ประเภท ๒๐ นั้นคือ สัมทมมาศ ๔ องคสุตร ๔ อุปัทโรค ๔ จ้าวี ๔ ไล่ด้วง ๔ เป็น ๒๐ ประการ เข้ากับเป็น ๑๒ ประการด้วยกัน อันนี้มีอยู่ในคัมภีร์สาปรีนติกา และประเภทยังนั้นโดยนัยวิตถาร ในที่นี้ยกสงเคราะห์ออกมากล่าวไว้ให้บุคคล ซึ่งจะเรียนรู้ไปเบื้องต้นนำพึงแจ้งแต่ละน้อยโดยสังเขป แลทุราสา ๑๒ นี้จะขออาศัยยกความออกมาแล้วแต่น้ำปัสสาวะ ๔ ประการนั้นก่อน เป็นปฐม คือน้ำปัสสาวะขาวตั้งน้ำข้าวเช็ดประการ ๑ คือน้ำปัสสาวะเหลืองตั้งน้ำขมิ้นประการ ๑ คือน้ำปัสสาวะแดงตั้งน้ำฝางตั้งประการ ๑ คือน้ำปัสสาวะดำตั้งน้ำคร่ำประการ ๑ ลักษณะทั้ง ๔ ประการนี้มีอาการตูกัน กระทำให้ปวดต้งหน้าหน้า ให้แสบในลำองคชาติ ให้ระลวงหรือระลวงหน้าหน้าเป็นแสดังกล่าวมานี้ ๖

ถ้าจะแก้เอา การบูร, เทียนคำ, ลูกเอ็น, ลำพัน, จิงแห้ง เอาเสมอภาคทำเป็นจุดมดไว้ละลายน้ำฝางกินหนัก ๑ สลึง แก้โรคเบาขาวตั้งน้ำข้าวเช็ดนั้นหายตึกนิก ๖

อนึ่งเอา สมอไทย, มหาหิงคุ, เจตมูล, สารส้ม, กำมะถันแดง สิ่งละส่วน เทียนคำ ๔ ส่วน ดอกคำฝอย ๔ ส่วน ทำเป็นจุดมดละลายน้ำมะนาวกินแก้โรคเบาเหลืองตั้งน้ำขมิ้นหายตึกนิก ๖

อนึ่ง เอาแห้วหมู, เทียนคำ, รากมะตูม, รากเสนียด, ใบละเตา, รากอังกาบ, ลูกเอ็นโกฐลอบ, เกล็ดสินเธาว์ เอาเสมอภาคทำเป็นจุดมดละลายน้ำอ้อยแดงกิน แก้โรคเบาแดงนั้นหายตึกนิก ๖

อนึ่ง เอารากหญ้านาง, รากคันซุนสุนัขบ้า, รากโคไรหางนาคร, รากพุงคช, รากหยาขม, วัลย์เปรี๊ยะ, แก่นขี้เหล็ก, แห้วหมู, ขมิ้นอ้อย, โพลี เอาเสมอภาคต้มตามวิธีให้กิน แก้โรคเบาดำและโรคอันบังเกิดในทุราสาททั้ง ๔ ประการนั้นหายวิเศษนิก ๖

ฝ่ายนัยสาธา ๗ โรงเรียน

๐ ปู่จะประรัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะทุราสา ๑๒ คือ มุตกิต ๔ จำพวกนั้นเป็นคำรบ ๓ มีอาการและประเภท ๔ ประการ คือ กระทำให้น้ำปัสสาวะนั้นคจโลหิตซ้ำและน้ำปัสสาวะเบา บางทีเป็นโลหิตคจคจน้ำจอนหมาก บางทีเป็นบุพโพจางคจน้ำจางขาว บางทีคจน้ำมูกไหลเสียออกมา ลักษณะทั้ง ๔ ประการนี้กระทำให้เจ็บ ให้ขัดหยดขัดย่อยออกมาแล้ว ให้ปวดต้งหน้าหน้าหน้าและตะโปก ให้เจ็บอก บริโภคอาหารไม่รู้สึก ในทั้งนี้เกิดเพื่อโลหิตซ้ำ ๖

ถ้าจะแก้เอา แห้วหมูใหญ่, เทียนคำใหญ่, มะตูมอ่อน, ลำพัน, เปราะหอม, รากอังกาบ, โกฎพุงปลา, ว่านนางคำ, ว่านสากเหล็ก, ยางงิ้ว, การบูร, ลูกเอ็น, สารส้ม, ตีปัสลี เอาเสมอภาคทำเป็นจุดมดละลายน้ำฝางให้กินหนัก ๑ สลึง แม้มุตกิตอันบังเกิดในองคทุราสา จึงไปปัสสาวะคจโลหิตซ้ำนั้นหายตึกนิก ๖

อนึ่งเอา เปลือกโหระ, ขมิ้นทั้ง ๒, รากมะเกลือ, รากเพกา, ตรินลา, ช้องนางสีดา เอาเสมอภาคทำเป็นจุมบดละลายน้ำผึ้งกินหนัก ๑ สลึง แก้มุกกิดอันบังเกิดในกองหุรวาสาซึ่งไปปลสวาระดูจนำรานวนมากและโลหิตจางนั้นหนัก ๫

อนึ่งเอา เปลือกเพกา, เปลือกกระถินแดง, ละค่าน, ดีปี่, เปลือกกุ่มบก, หินประการังแดง, สมอไทย, รากเสนียด, ขมิ้นขาว, เปลือกกระพุ่ม, มุลนมู เอาเสมอภาคต้มตามวิธี เมื่อกะกินเอาน้ำผึ้งทำน้ำดื่มแก้มุกกิดอันบังเกิดในกองหุรวาสา ซึ่งไปปลสวาระดูจนำรานวนและน้ำจาวข้าวอันหนัก ๫

อนึ่งเอา หินประการังแดง, ดีปี่, เบี้ยผู้ณา, สังข์เนา เอาเสมอภาคทำเป็นจุมบดละลายน้ำเบญจเจือก ต้มกินแก้มุกกิด อันบังเกิดในกองหุรวาสา ซึ่งไปปลสวาระดูจนำรานวนหนัก ๫

อนึ่งเอา รากโหระข้อย, โหลคำ เอาเสมอภาคต้ม ๑ เอา ๑ แล้วเอามูตรเจ้าตัวครึ่ง ๑ พริก ๗, ชิง ๗, กระเทียม ๗, เคียวกับน้ำยาโง้ววด แล้วจึงให้กินแก้มุกกิด ๔ ประการ อันบังเกิดในกองหุรวาสา ๑๒ และแก้มุกกิดสารทั้งปวงนั้นหนัก ๫

ฝ่ายนังศาลา ๗

๑ ปุณะจะประรัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะประเมณะ ๒๐ นั้น คืออุปหังสโรคกล่าวคืออุปหัง ๔ ประการนั้นสืบต่อไป ในที่นี้จะว่าด้วยอุปหัง อันบังเกิดเพื่ออีกเสกมณุตังวารสด้วยสตรี อันเป็นเทพพรหมจารี ซึ่งมีได้รู้หลายกัณหาอันดีเป็นปฐมมีประเภทดูจางสารตัวใหญ่เข้าโหระอันแคบ และจะได้คิดว่าจะเจ็บปวดนั้นหาไม่ได้ ครั้นออกจากห้องแคบแล้วกระทำให้เจ็บปวดต่าง ๆ คือให้องค์กำเนิดนั้นเข้า เตะ นก ก็เป็นบุพโพลิตโหลออกมาโดยช่องพากรเบาของตน ได้ความเจ็บปวดเวหนานัก คือให้แสบร้อนให้ไปปลสวาระมิได้ละดวง คือให้ลำช่องปลสวาระนั้นบวมขึ้นดูจกกล่าวมาดังนี้ ๫

ถ้าจะแก้ เอาเบญจคัตถ์, แก่นขี้เหล็ก, แก่นพรหม, รากหุงตอ, รากคันทนุณฐัน, แก่นประดู่, แก่นมหาศ, โคนกระสุน, รากหนดี, ใบมะขาม, ใบส้มป่อย, เถาว์ลยัปรีียง, สมอไทย, สมอพิลาภ, มะขามป้อม, ลูกประคำดีควาย, ยาตำ, รงทอง, สิ่งละ ๒ ส่วน พาดโตน ๖ ส่วน เอาน้ำฝักราหฤทษเป็นกระสาย ต้มตามวิธีแทรกดีเกลือให้กินตามกำลังธาตุหนักเบา แก้อุปหังสโรคอันบังเกิดเพื่อส่องแสงด้วยพรหมจารีนั้น เป็นยารักษาบุพโพลิตโหลอันร้ายตกล้นวิเศษหนัก ๫

ขนาน ๑ เอา สารส้ม, ดินประสีขาว, สิ่งละส่วน, ตรีกฎุ, สิ่งละส่วน ทำเป็นจุมบดทำแห้งไว้แล้วจึงเอา แก่นขี้เหล็ก, แก่นแสมสาร, แก่นสน, แก่นมหาศ, แก่นประดู่, แก่นปฐู, ข้อยช้าง ยาทั้งนี้เภาเป็นตำเอาสิ่งละเสมอภาค เอาให้เข็นน้ำกระสายละลายยานั้นกินช้ออุปหังสโรค หนัก ๫

ขนาน ๑ เอา เมล็ดแตงกวา, ดินประสีขาว, ชันทศกร, เปลือสมุหุร เอาเสมอภาคบดละลายต่างนึ่งกิน ช้อปลสวาระเดินละดวงหนัก ๫

ขนาน ๑ เอา กระเทียม ๒ ส่วน เปราะหอม ๖ ส่วน รากฝักเบี้ย ๔ ส่วน ช่าตาแดง ๒๔ ส่วน ทำเป็นจุมบดพอกหน้าหน้าแก่ฟกบวมหนัก ๫

ฝ่ายนังศาลา ๘

๑ ปุณะจะประรัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะประเมณะ ๒๐ นั้น คืออุปหังสโรคกล่าวคือ อุปหังอันบังเกิดแก่สตรีอันเป็นแคยยานั้นเป็นตำบ ๒ และสตรีนั้นคบชู้ชยามากและช้องครรภนั้นเข้าช้องด้วยกิเลสตาม เป็นนึ่งโดยพากรที่ชุ่มอันด้วยสามกนั้น แลครั้นช้อไปห้องเสพรหมคามด้วยสตรีผู้นั้น ก็ให้บังเกิดซึ่งโรคสมมตวิฑูอุปหังโดยกำลังที่ชุ่มนั้น กล่าวบดูจนำไปไว้หน้าภูพานันเภาและมีผู้ไปย้าน้ำนั้นกินเขาเอื้อยหังไป ก็บังเกิดความเวทนาเป็นอันมากต่าง ๆ ดังกล่าวมานี้โดยสังเขป ๫

ถ้าจะแก้เอา รากกระเทียม, ชิงแห้ง, แก่นมู, ตรินลา, ตรีกฎุ, ละค่าน, เจตมูลเพลิง, ขมิ้นข้อย, ขมิ้นชัน, เปลือกโกล, น้ำประสารทอง, เทียนทั้ง ๕, โกรฐ, กานพลู, จุกโรหิณี, ครั่งคูน, ผลกระตอม, โพล, ใบคนทีลธ, บอระเพ็ด, เปลือกหังถ่อน, ลูกเอ็น, มะตูมข่อย, สารส้ม, รากพันธุแดง, ลูกพิลังก่าตา, ลูกประคำดีควาย, ลูกจิงจ้อ, เมล็ดไม้ม่วงพรวน, ว่านเปราะ, ฝักราหฤทษ, เปลือสมุหุร, พิมเสน เอาเสมอภาคทำเป็นจุมบดละลายน้ำผึ้งกินหนัก ๑ สลึง แก้อุปหังสโรค อันบังเกิดแก่สตรีซึ่งสำส่อนและแก่ประเมณะ ๒๐ อันกล่าวมาแล้วนั้นหนัก ๫

ขนาน ๑ เอา โกรฐ, ลูกเอ็น, ลูกผักชี, ลูกประคำดีควาย, ฝักพวงแดง, ดีปี่ เอาเสมอภาคทำเป็นจุมบดละลายน้ำผึ้งกินหนัก ๑ สลึง แก้อุปหังสโรคอันบังเกิดแก่ประเมณะ ๒๐ นั้นหนัก ๫

ขนาน ๑ เอา ลูกเอ็น, หินประการังแดง, ดินถ่าน, ดีปี่ เอาเสมอภาค ทำเป็นจุมบดทำแห้งไว้ละลายน้ำข้อยแตงกิน แก้อุปหังสโรคอันบังเกิดเพื่อเมณุตันหนัก ๫

ขนาน ๑ เอา สมอเทศ, โคนกระสุน, พริกไทย, หินประการังแดง, โกรฐจุฬาลัมพาเอาเสมอภาคต้มตามวิธีให้กิน แก้อุปหังสโรคเมณุตโรคหนัก ๫

ฝ่ายนังศาลา ๙

๑ ปุณะจะประรัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะประเมณะ ๒๐ นั้น คืออุปหังสโรค กล่าวคืออุปหัง อันบังเกิดแก่บุคคลอันบริสุทธิ์ มิได้มีมากในทางกิเลสตามคุณนั้นเป็นตำบ ๓ คือสมณะและสามเณรี กิกษุณี พราหมณ์ทั้งหลาย อันมีศีลสุทธิเป็นต้น และชวราภอันรักษาศีล ๕ เป็นนิจศีล และศีล ๘ เป็นอุโบสถศีล และมีปัญญาอันละเอียดนั้นเป็นที่สุด มิได้เสกมณุตธรรมด้วยมาตุคามเลย แลโรคอันบังเกิดขึ้นด้วยโทษตามและกระษัยกล่อมมักบังเกิดแต่ละคือสมมาน้ำหน้า เติมนให้ขีดปลสวาระ คือกล่อมลงฝักถึงองค์กำเนิดให้องค์กำเนิดบวม แล้วกระทำให้แสบร้อน ให้ปลสวาระมิได้โจนและย่อนไปนัยข้อย ครั้นกินยาขับก็หายไปแล้วกลับเป็นเส่ามาหลายครั้งหลายหน ครั้นแก้เข้ามักกลายเป็นบุพโพลิตโหลให้โหลออกมาทางช่องพากรเบา แล้วให้เจ็บปวดต่าง ๆ ถ้าผู้ใดเป็นดังกล่าวมานี้เรียกว่าโรคสำหรับบุษ จะได้เป็นอุปหังนั้นหาไม่ได้ อาจารย์ท่านกล่าวไว้ดังนี้

ถ้าจะแก้ เอา ขมิ้นข้อย, โพล, สิ่งละ ๖ ส่วน ยาข้าวเย็น ๑๐ ส่วน รากหญ้านาง ๒๐ ส่วน ต้มตามวิธีให้กินแก่โรคสำหรับบุษอันบังเกิดแก่บุคคลอันบริสุทธิ์และชำระบุพโพลิตโหลในลำปลสวาระ แก้อุปหังสโรคตั้งในหน้าหน้านั้นหนัก ๫

ขนาน ๑ เอา รากขุนสุ่มละอ, เทียนดำ, เทียนขาว, สิ่งละส่วน, ตรีกฎุ, สิ่งละ ๒ ส่วน กระตูกูเลียม ๔ ส่วน เขม่าเหล็ก ๔ ส่วน ยาข้าวเย็นใต้, ชันทองพยับบาท, รากหุงตอ, นอนตาชอยาก, รากหุงแก, แก่นขี้เหล็ก, นาคเหล็ก, โกรทั้ง ๒, รากก้างปลาทั้ง ๒ สิ่งละ ๑๐ ส่วน ต้มตามวิธีให้กิน

แก่โรคค่านับบุรุษอันบังเกิดแก่บุคคลอื่นบรรลุหนึ่งนั้น เป็นยาตราภามีให้กลายเป็นไปได้นั้นดังนี้ ฯ

ขนาน ๑ เขา โพล, ชมันช้อย, พันธุ์ผักกาด, มะกูด, ส้มซ่า, แป้งเหล้า, บดห่อผ้าประคบหน้าหน้า แก่ชืดปัสสาวะนั้นหายวิเศษยิ่ง ฯ

ฝ่ายนังศาลา ๗

๑ ปู่ปะปะจะรัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ กล่าวด้วยลักษณะประเพณี ๒๐ นั้น คือ อุปัทภโรค กล่าวคือ อุปัทภอันบังเกิดเพื่อนับเป็นคำรบ ๔ ถ้าบุรุษจะนึกกลายเป็นคนชรา มักเป็นที่ปลาบองค์กำเนิดแล้วสามเข้าไปในช่องปัสสาวะมีรูหาย ให้องค์กำเนิดบวมขึ้นแข็งเข้าเนื้อคานอยู่ ถ้าสลดหรือออกมาแต่ทวารหรือแก้เป็นดังคาก สมมติว่าคากโลหิตนั้นหายมิได้เลย คืออุปัทภโรคดังกล่าวมานี้ แก้ขึ้นก็ลามมาถึงหน้าหน้า แล้วกระทำให้ตกโลหิต เป็นลิ่มเป็นแห่งออกมา บางทีปลายคากชวดออกมาเช่นมีความนึกบางทีเป็นเมือกโกลนิตออกมาบ้าง ให้ปวดหน้าหน้าและท้องน้อยจึงจะขาดใจตาย โรคซึ่งกล่าวมานี้เป็นอติสยโรห รักษาไม่ได้ ถ้าจะรักษาให้รักษาแต่ยังอ่อนอยู่ นั้น ได้บ้างเสียงบ้างดังกล่าวมานี้

ถ้าจะแก้ เขา ลูกเอ็ง, ดีปลี, หินประการัง, รากหนาด, โศภกระสุน, รากเสนียด เขาเสมอภาคตามวิธีแหกหน้าตาลกวดให้กินแก้อุปัทภโรคอันบังเกิดเพื่อนับนั้นหายดังนี้ ฯ

ขนาน ๑ เขา รากช้อยแดง, รากหญ้ากุ่ม, โคนไม้ไผ่ป่า, รากชีกาหัง ๒, รากสะแก เขาเสมอภาคตามวิธีให้กิน แก้อุปัทภโรคอันบังเกิดเพื่อนับนั้นหายดังนี้ ฯ

ขนาน ๑ เขา รากสายตัง, รากชิงช้าชาติ, เมญจสีเหล็ก เขาเสมอภาคตามวิธีให้กิน แก้อุปัทภโรคอันบังเกิดเพื่อนับนั้นหายดังนี้ ฯ

ขนาน ๑ เขา รากสะแก, รากท้าวยาม่อม, รากหญ้าคา, เม้าหญ้าชันกาด, หญ้าไต่ใบ, กระเทียมอบ, รากขี้มอม, ใบพลวง เขาเสมอภาคตามวิธีให้กิน แก้อุปัทภโรคอันบังเกิดเพื่อนับนั้นหายดังนี้ ฯ

ขนาน ๑ เขา โคนผักนึ่ง, กะทือ, โพล, นางกระชาย, พริกหอม, กระเทียม ตำห่อผ้าอุ่นไฟประคบหน้า แก้อุปัทภโรค ให้ชืดปัสสาวะนั้นหายดังนี้ ฯ

ขนาน ๑ เขา รากจำาย, รากพิงข้าว, รากกะเพรา, รากชุมเห็ด, เมญจสีเสี้ยน เขาเสมอภาคตามวิธีให้กิน แก้อุปัทภโรคเกิดเพื่อนับนั้นหายวิเศษยิ่ง ฯ

ฝ่ายนังศาลา ๗ โรงเรียน

๑ ปู่ปะปะจะรัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะประเพณี ๒๐ คือ อองคฺฐร ๔ ประการนั้นสืบต่อไป อันบังเกิดในฤดู ๓ อันอาจารย์ทวนจิตออกไ้เป็น ๔ ฤดูดังนี้ ในคัมภีร์โรคนิทานโน้นเป็นฤดูละ ๓ เดือน เดือน ๕-๖-๗ นี้ คัมภีร์คฤฤเป็นฤดูร้อน เดือน ๘-๙-๑๐ นี้ คัมภีร์คฤฤเป็นฤดูฝน เดือน ๑๑-๑๒ เดือน ๑ นี้ เขมินฤดูเป็นฤดูหนาว เดือน ๒-๓-๔ นี้คือสันนิษตฤฤ เป็นฤดูประชุมระคนกันทั้ง ๓ นั้น ท่านจึงแยกแยกไว้ให้บุคคลทั้งหลายพึงรู้โดยง่าย ลักษณะของคฺฐร ๔ ประการนี้ จะได้กล่าวต่อคฺฐรเกิดในคัมภีร์คฤฤ คือเดือน ๕-๖-๗ นั้นก่อนเป็นปฐม ฯ และของคฺฐรเกิดในคัมภีร์คฤฤนั้น เมื่อจะบังเกิดให้อันคชชางชวานั้นพักแคงดังผลตำลึงสุก ให้แสบ ให้ร้อนเป็นกำลังแรมมิให้โลหิตหยดลงตามช่องปัสสาวะ ให้ปวด ให้ร้อน แล้วแค้นไปตามเส้นตามเอ็นทั้งปวง จับ

เอาสองท้าวชางให้เสียดแคง และให้ดูจจาระผูกเป็นพริกและให้ชืดปัสสาวะมิได้สะดวก โทษทั้งนี้เกิดเพื่อโลหิต ๓ ส่วน วาโยระคน ๒ ส่วน ฯ

ถ้าจะแก้เขา ชมันช้อย, ยาข้าวเย็น, ผักส้มป่อย, รากมะดูก, รากกะเพรา สิ่งส่วน รากปูเจ้าหายใจมีรูขาด ๒ ส่วน ต้มตามวิธีให้กิน แก่ของคฺฐรเกิดในคัมภีร์คฤฤและครอบในฤดูทั้งนั้นหายดังนี้ ฯ

ขนาน ๑ เขา ว่านน้ำ, ใบผักปลิงแดง, ใบชะบา, รากถั่วพู, รากถั่วแระ, ผักพริ้ว, มหาหิงค์, ใบถั่วเขียว, ดินประสิทฺฐา, มีนเขาเสมอภาคคพอกของคฺฐร อันบังเกิดในคัมภีร์คฤฤนั้นหายดังนี้ ฯ

ขนาน ๑ เขา ผักปุงชัง, รากถั่วพู, มูลโคเมา, ชิงแห้ง, ชมันช้อย, ดินประสิทฺฐา, งาข้าง, เขาควาง เขาเสมอภาคคพอกของคชชวคและหน้าหน้า แก่ของคฺฐรอันบังเกิดในคัมภีร์คฤฤนั้นหายดังนี้ ฯ

ขนาน ๑ เขา งาข้าง, เขาควาง, หน่อแรด, ใบผักปุงชัง, ใบน้ำเต้า, ใบผักขวง, ใบผักไถ้, ใบผักปราบ, ใบม่วงสามย่าน, ใบพิงข้าว, มูลโค, ดินประสิทฺฐา เขาเสมอภาคตำ เอน้ำใส่ในไม้ฤาษีแฉ่งวันละ ๓ เวลา แก่พิษแสบร้อนของคฺฐร อันบังเกิดในคัมภีร์คฤฤนั้นหายวิเศษยิ่ง ฯ

ศาลา ๗ เสาศ ๘ แผ่น ๒

๑ ปู่ปะปะจะรัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยประเพณี คือของคฺฐรอันบังเกิดในวสันตฤฤ คือเดือน ๔ เดือน ๙ เดือน ๑๐ เป็นคำรบ ๒ มีอาการและประเภท กระทำให้เจ็บอกและชางทั้ง ๒ ชาง ให้เจ็บเสียวขึ้นมาตามกระดูกสันหลัง กระวัดมารวม แค้นลงไปปลายเท้าทั้ง ๒ ให้ขบตอดตุ้มคตะนอยต้อย ให้ละห่านหนาวละห่านร้อน ให้วิ่งเวียน ไปปัสสาวะให้แสบร้อนในช่ององคชชวค ไปดูจจาระให้เป็นเมือกเลือดคตออกมา โทษทั้งนี้เกิดเพื่อวาโย ๓ ส่วน เพื่อโลหิตส่วน ๑ บังเกิดแต่ลำไส้แพทย์ทั้งหลายพึงเรียกว่า ลักษณะดังนี้ เป็นอสรายโรห รักษายากนัก ฯ

ถ้าจะแก้ เขา สังกรณี, รากท้าวยาม่อม, รากมะดูก, รากมะดูม, ยาข้าวเย็น, แห้วหมู เขาเสมอภาคคองด้วยสุรา ๓ หนานาน ผิงข้าวเปลือกไว้ ๓ วันจึงกิน เมื่อจะกินนั้นให้คดด้วยศัพท์สามคอบแล้วจึงกินวันละเวลา แก่ของคฺฐรอันบังเกิดในวสันตฤฤซึ่งกล่าวมานั้นหายดังนี้ ฯ

ขนาน ๑ เขา ใบชีกาขาว, ใบพุดแก, รากมะม่วงหิมพานต์, มูลโคสด, ชมันช้อย เขาเสมอภาคคพอกหน้าหน้า แก่ของคฺฐรอันบังเกิดในวสันตฤฤนั้นหายดังนี้ ฯ

ขนาน ๑ เขา มหาละต่า, ระย่อม, ไคร้เครือ, เถาหมากแดง, มะเดื่อดิน, แระพุลี, ว่านกับแสด, รากหญ้านาง, หัวค้ำ, ยาข้าวเย็น, ดิบเต้าหัง ๒, รากท้าวยาม่อม, รากคันทา, รากชิงชี, พญาจากราขาว, พญาจากราคดำ, นางนกกะลิง, รากชีกาแดง เขาเสมอภาคตามวิธีให้กิน แก่แสบร้อนในลำคองคชชวค แก่ปวดคอง เป็นยาขับพิษของคฺฐรอันบังเกิดในวสันตฤฤนั้นหายดังนี้ ฯ

ขนาน ๑ เขา เม้าหญ้าชันกาด, โศภกระสุน, รากหญ้าคา, รากโศภกระคตม, รากคูน, ช้อยแดง, ถั่วเขียว เขาเสมอภาคตามวิธีให้กิน ขับปัสสาวะให้เดินสะดวก และแก้แสบร้อนแก้ปวดแก้บุพโพโลหิต แก่แสบร้อนละห่านหนาว ให้ของคฺฐรอันบังเกิดในวสันตฤฤหายวิเศษยิ่ง ฯ

ศาลา ๘ ฝ่ายนี้

๐ ปุณจะประจักษ์ ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะประเพณี ๒๐ คือของคฤศร อันบังเกิดในหมันตฤศร คือเดือน ๑๑ เดือน ๑๒ เดือน ๑ นั้นเป็นคำรบ ๓ มีอาการและประเภทกระทำ เมื่อจะบังเกิดนั้นให้ปวดในองคฺราศให้ปัสสาวะเล็ดออกมา แล้วให้เจ็บเอวเป็นกำลัง บริโภคอาหารมิได้ โทษบังเกิดเพื่อเสมหะ ๓ ส่วน เพื่อโลหิต ๒ ส่วน ครั้นแก่เข้ากระทำทำให้ไสยาออกมา ดูจางจางร่าหน้า กล่าว เป็นอดิสัยโรค รักษาไม่ได้เลย ถ้าจะแก้แต่ยังอ่อนอยู่นั้นแก้โลหิตเสียก่อน แล้วจึงแก้เสมหะต่อไปตามลำดับธาตุลภูฐานโรค ดูจามีในคัมภีร์แพทย์ทั้งหลายต่าง ๆ ๫

ถ้าจะแก้เอา รากมะม่วงทั้ง ๒, รากมะกั่วทั้ง ๒ สิ่งละ ๒ ส่วน รากนางแย้ม, รากตะลุ่มทุก, จึงแห้ง สิ่งละ ๔ ส่วน คองด้วยสุรา ๓ ทะนาน ผิงข้าวเปลือกให้ ๘ วันจึงกิน ให้กินแต่เพลเช้าจอก ขา ๑ แก้วของคฤศรอันบังเกิดในหมันตฤศร ซึ่งกล่าวมาแล้วนั้นหายสิ้น แล้วจึงแต่งยาพอกต่อไป ๫

ขนาน ๑ เอา ใบคันทร, ใบผักหวาน, รังแมงโย, ขมิ้นอ้อย, ลูกพิลังกาสง, เอาเสมอกาคนบด พอกหน้าหน้า หาบัว แก้วของคฤศรอันบังเกิดในหมันตฤศรซึ่งกล่าวมาแล้วนั้นหายสิ้น ๫

ขนาน ๑ เอา รากหญ้าหนวดแมว, รากคางคกร, รากมะเขือขื่น, ผิวมะกรูด, เจตพังคิ, เปล้า ทั้ง ๒, ชะมดสด, เอาเสมอกาคนบด ๕ ทะนาน ผิงข้าวเปลือกให้ ๘ วันจึงกิน เมื่อจะกินให้หลังจืดแล้วจึงกิน แก้วของคฤศรอันบังเกิดในหมันตฤศรนั้นหายสิ้น ๫

ขนาน ๑ เอา เถาแมวแดง, เถาแมวขาว, เถาวัลย์เปรียงแดง, เถาวัลย์เปรียงขาว สิ่งละส่วน มะตูมอ่อน, หัวหมู สิ่งละ ๒ ส่วน ต้มตามวิธีแทรกน้ำผึ้งส่วนหนึ่ง เอาน้ำยา ๒ ส่วน แก้ปวดเคืองสมานในลำปัสสาวะ แก้ทั้งขัดตึง และขับปัสสาวะให้เดินสะดวก แก้แสบร้อน แก้เมื่อยขบ ซึ่งกล่าวมาในองคฺศูร อันบังเกิดในหมันตฤศรนั้นหายวิเศษนัก ๫

ฝ่ายนี้ ศาลา ๘

๐ ปุณจะประจักษ์ ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะประเพณี ๒๐ คือของคฤศร อันบังเกิดในองคฺสนินบาตฤศร คือ เดือน ๒ เดือน ๓ เดือน ๔ นั้น เป็นคำรบ ๔ มีอาการและประเภท เมื่อจะบังเกิดนั้น กระทำให้ผิวอันตะดำ และให้อันทอนนั้นบวมขึ้น มีพิษให้แสบร้อนเป็นกำลังและให้ขัดให้ปัสสาวะเป็นบุพหุโทษให้เจ็บเอวออกมา และให้แสบตามช่องปัสสาวะ และให้เสียดสองข้างและง นำออกขึ้นมาตามเกลียวปัสสาวะ ให้จับเป็นเพลา บริโภคอาหารมิได้ ให้เอาเจียนเป็นลมเปลา ให้คอตันให้คอแห้ง ให้น้ำลายเหนียว ให้ตกเสมหะโลหิตทางทวารหนักดูจางเป็นเม็ด ให้ร้อนในอก ให้ส่วงสวายเป็นกำลัง โทษทั้งนี้เกิดในองคฺสนินบาตฤศรทั้ง ๓ นั้นประจุมหรือมกกันหากันแถมมิได้ ดูจางจางร่าหน้าให้ ทั้งรู้ดังนี้ ๫

ถ้าจะแก้เอา ตังระเซ้, ตังเหลือง, ตืดหามน้ำ สิ่งละส่วน โกงสุอ, โกงเขมา, เทียนดำ, เทียนขาว, ผลจันทร์, ดอกจันทร์, กระวาน, กานพลู, จันทร์แดง, ลูกแมกกันดี สิ่งละ ๒ ส่วน มณฑิงคู้, หริกไทย, ดีปลี, เระพุตี, ดอกผักกาด, หอมแดง, ขมิ้นอ้อย, ใบกะเพรา, ใบกระดังงา, ใบสมิ, กะทือ สิ่งละ ๔ ส่วน ทำเป็นจุดมดละลายน้ำผึ้งกินหนัก ๑ สติง แก้ขัดปัสสาวะหนักเบา จางจางระ ปัสสาวะออกมาเป็นบุพหุโทษให้ และแก้จับขัดบดร้อนละห่านหนาว เชื่อมบัวเป็นกำลัง แก้ในองคฺศูร อันบังเกิดในองคฺสนินบาตฤศร คือฤดูประจุมกันนั้นหายวิเศษนัก ๫

ขนาน ๑ เอา เปลือกเพกา, เปลือกหว่า, ใบมะระ, ใบผักขง, ใบน้ำเต้า, ใบตาสึงตำเอา น้ำ สิ่งละทะนาน น้ำมันงาทะนาน ๑ หุงให้คงแต่ น้ำมัน แล้วเอาก้านใบหอมใส่ น้ำมันยานั้นเผาเข้าไปในช่อง ทวารเบา แก้ขัดปัสสาวะและเจ็บบุพหุโทษให้เดินออกมามิพิษแสบร้อนเป็นกำลัง ยางขนานนี้อาจารยท่าน กล่าวไว้ว่า แก้วของคฤศรอันบังเกิดในสนินบาตฤศร คือฤดูประจุมกันนั้นหายวิเศษนัก ๫

ฝ่ายนี้ ศาลา ๘

๐ ปุณจะประจักษ์ ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะประเพณี ๒๐ คือข้ารั้ว ๔ ประการ อันบังเกิดแก่คฤศร โดยนัยอาการท่านกล่าวไว้สืบ ๆ กันมา ๫ อนึ่งลักษณะข้ารั้ว ๑ นั้น อันบังเกิดโทษเพราะคณบุตร ด้วยเสมหะโลหิตเดินไม่สะดวก ตกห่างอยู่ในเมตฤศร กระทำให้มดลูกข้ารั้ว ๑ นั้น อันเข้ามักเกิดมีในเมตฤศรก็ ดี มีกาฬเกิดขึ้นก็ ดี อันว่าลักษณะข้ารั้ว ๑ เป็นบุพหุโทษ บางทีเป็นน้ำเหลือง บางทีเป็นน้ำขาวปลาไหลจิมอยู่เป็นนิจ โทษทั้งนี้เพราะน้ำเหลืองร้าย จึงกัดช่องทวารเบาให้รำบารไป ๫

อันว่าลักษณะข้ารั้ว ๑ เกิดเพราะเมถุนสังวาทสนั้นเหลือกำลังทวารนั้นจึงเยื้อเยื้อ ๫

อันว่าลักษณะข้ารั้ว ๑ เกิดเพื่อศวมิชาติ ย่อมกินอยู่ในช่องคฤศร ให้คินเกจางเป็นน้ำเหลือง และน้ำเหลืองกระเซ้าก็กัดตัวเองจะกระหมับให้มีได้อยู่ ในลธิมิได้มีได้ขาด กระทำให้ขัดปัสสาวะไป ปัสสาวะบ่อย ๆ ให้ปวดแสบเจ็บ ให้ขัดหน้าหน้าเป็นกำลัง ๫

ถ้าจะแก้เอา สารส้ม, ดินประสีขาว สิ่งละส่วน เทียนทั้ง ๕, เบนจวบัวหลวง, รากมะกั่วทั้ง ๒, โคนกระสุน, โคนกระออม, ผักเบี้ยใหญ่, ฟางข้าวเหนียว, ฝางเสน, ตาไม้ไผ่, รากไทรย้อย, จุดพิศ สิ่งละ ๒ ส่วน ต้มตามวิธีให้กิน แก้ข้ารั้ว ๔ ประการนั้นหายสิ้น ๫

ขนาน ๑ เอา เทียนขาวส่วน ๑, ใบผักเป็ดแดง, หมากเหลือง สิ่งละ ๒ ส่วน ใบกระถิน, หริกไทย สิ่งละ ๔ ส่วน ยาข้าวเย็นทั้ง ๒, ชันทองพยาบาท, ใบพลูแก่, เปลือกกัมเบรา สิ่งละ ๑๐ ส่วน ต้มตามวิธีให้กิน เป็นยาสมานลำไส้แก้ไข้ในข้ารั้วทั้ง ๔ ประการหายสิ้น ๫

ขนาน ๑ เอา หริกไทย, การบูร, จึงแห้ง, ดีปลี, มณฑิงคู้, กระเทียมลูก สิ่งละส่วน ผิวมะกรูด, น้ำตาลหม้อ, เทียนดำ สิ่งละ ๒ ส่วน มลลลคฤศร ๔ ส่วน ทำเป็นจุดมดด้วยน้ำผึ้งให้กินหนัก ๑ สติง ขับน้ำเหลืองร้ายอันบังเกิดแต่ข้ารั้ว ๔ ประการนั้นคณสนินบาตฤศร ๫

ฝ่ายนี้ ศาลา ๘

๐ ปุณจะประจักษ์ ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะประเพณี ๒๐ คือสนิทราก ๔ ประการนั้นสืบไป คือสนิทรากเกิดเพื่อโลหิตแห้งประการ ๑ สนิทรากเกิดเพื่ออกอันบังเกิดขึ้นภายใน ดี, ตับ, ปอด และหัวใจ ประการ ๑ สนิทรากเกิดเพื่อปัสสาวะประการ ๑ เกิดเพื่อกล่อนแห้ง ประการ ๑ เป็น ๔ ประการด้วยกัน ดังกล่าวมานั้นย่อมเกิดแก่บุรุษสตรีทั้งหลาย โดยนัยอาการท่านกล่าวไว้ ในที่นี้จะกล่าวแต่ลักษณะสนิทราก อันบังเกิดเพื่อโลหิตนั้นก่อนเป็นปฐม ถ้าบังเกิดแก่สตรีด้วยโลหิตเดินไม่สะดวก คุณกินเป็นก้อนประมาณเท่าห้องใต้ กระดูกลิ้นหลังข้างใน และมีกาฬเจ็บหลัง บิดตัวให้จุกแตก ให้แน่นหน้าอกดังจะขาดใจ ถ้าบุรุษด้วยใช้จนถึงจึงพิฆาต กล่าวคืออดทนไม่ การทุบตองโอบตี ถึงลาหิฟทำใจออก โลหิตจึงจุมกินเข้าเป็นก้อนคาน กระทะให้ร้อนให้เสียคณนั้น กระทำให้ย่อยสลายหลัง มีประเภทต่าง ๆ ครั้นบริโภคสิ่งของอันร้อน กล่าวคือ ยา เป็นต้น อันว่าโลหิตนั้นก็ละลายออกทั้ง

ที่เป็นลิ้ม เป็นก้อนก็มีบ้าง ก็ไหลลงสู่ช่องทวารหนักเบา ได้ชื่อว่ายัสสนโลหิต โทษทั้งนี้ เป็นอสาทายโรค วิชายาภกนิก ๖

ถ้าจะแก้เอา เทียนดำ, เทียนขาว, ลูกจันทน์, ดอกจันทน์, กานพลู, สมุลแว้ง, จิงแห้ง, ดีปลี, ลูกกระวาน, สิ่งละส่วน, พริกไทย ๖ ส่วน, สารส้มสุทธิ ๑๐ ส่วน, ทำเป็นจุนบดทำแท่งไว้ละลายน้ำดื่ม รวงกินหนัก ๑ สลึง, แก้สังหมาตอันบังเกิดเพื่อโลหิตแห้งหายดีนัก, และแก้โลหิตคกหมอกอยู่ในอุทรและ กระจงอยู่ในกระตูกสันหลังดังกล่าวมานี้หายวิเศษนัก ๖

ขนาน ๑ เอา หญ้าไซ, เถาวัลย์เปรียง, บวบขม, ตำเอาน้ำสิ่งละ ๑ ทะนาน, ต่างสำโรง, ต่าง งวงตาล, ต่างผักขม, เปลือกหอยแครง, เปลือกหอยขุบแวง, เปลือกหอยขม, ลูกมะกอล้ำขาว, รากหนดี, โครีเครือ, หางโกลแดง, ลูกจิงจ้อ, แสมทะเล, เปล้าน้อย, ดินประสิวขาว, สิ่งละ ๒ ส่วน, ทำเป็นจุนใส่ กระทบกวนให้แห้ง, ทอขึ้นได้ให้กินหนัก ๒ สลึง, แก้ทุราวสา ๑๒ ประเภะ ๒๐ นั้นหายดีนัก ๖

ศาลา ๗ เส้า ๗ แผ่น ๑

๐ ปุณจะประรัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะสังหมาตอันบังเกิดเพื่อกาฬ เกิดขึ้นภายในดี, ตับ, ปอด และในหัวใจนั้นเป็นค้ำบ ๒ ลักษณะคุดจเมตติชิวสารนิก บางทีขึ้นในไส้อ่อน ไส้แก่ ถ้าขึ้นในดีให้คั่งให้เหือ ถ้าขึ้นในหัวใจให้คุดหย่อน ให้คกโลหิตมีอาการตุงจิตวางเข้าสิง อันนี้แจ้ง อยู่ในคัมภีร์ยศศีลารวรรคโน้นแล้ว ถ้าขึ้นในปอดให้กระหายน้ำเป็นกำสัถ ถ้าขึ้นในหัวใจให้หนึ่งไปเจรจามีดี ถ้าขึ้นในไส้อ่อนไส้แก่ ให้จุกโลหิตท้องขึ้นท้องพองตั้งมานกระษัย ถ้าผู้ใดเป็นดังกล่าวมานี้ ท่านกำหนด ไว้ใน ๗-๘-๙ วัน โลหิตจะแตกออกทวารทั้ง ๔ เรียกรัตติโรค เป็นต้น แห่งสังหมาตเป็นอติสยโรค ยามีได้เลย ถ้าจะรักษาให้รักษาแต่โลหิตยังมีทันแตก ได้บ้างเดี่ยบ้างตุจจอาจารย์ท่านกล่าวไว้ดังนี้ ๖

ถ้าจะแก้เอา โกรฐจุฬาลัมพา, โกรฐพุงปลา, โกรฐล่อ, ละค้ำน, ผักแพวแดง, ดอกตัง, ว่านน้ำ, มหานิงคู้, ยาตำ, ฤกษา, อุคพิต, ขะเอม สิ่งละส่วน, จิงแห้ง, ดีปลี, สิ่งละ ๒ ส่วน, พริกไทย, แก่นแสม ทะเล, สิ่งละ ๑๕ ส่วน, ทำเป็นจุนบดละลายน้ำดื่มรวงกินหนัก ๑ สลึง, แก้สังหมาตอันบังเกิดเพื่อกาฬ นั้นวิเศษนัก ๖

ขนาน ๑ เอา มหานิงคู้, การบูร, สิ่งละ ๒ ส่วน, ดีปลี ๓ ส่วน, ลูกจันทน์, รากกระดอม, ส้มกุ้ง ทั้ง ๒ สิ่งละ ๔ ส่วน, รากผักเชียงดี ๑๒ ส่วน, เปลือกขี้เหล็ก ๑๖ ส่วน, พริกไทย ๒๓ ส่วน, จุกกระเทียม ๒๔ ส่วน, แก่นแสมสาร, รากเจตมูลเพลิง, รากข้าวฟ่าง, สิ่งละ ๔๐ ส่วน, รากทรงบาดาน, รากผักเชียงไทย, สิ่งละ ๔๔ ส่วน, รากทองแดง ๔๐ ส่วน, แก่นแสมทะเล, แก่นมะเกลือ, กรักชี่, สิ่งละ ๔๔ ส่วน, แก่นมะหาด, ยาข้าวเย็นทั้ง ๒ สิ่งละ ๑๒๐ ส่วน, สรรพยาทั้งนี้ต้องก็ได้ห้ามงก็ได้ ถ้าจะคอง ๆ ด้วยสุรา ถ้าจะห้ามง ยกยาข้าวเย็นออกเลย ทำเป็นจุนบดละลายน้ำดื่มรวงกินหนัก ๑ สลึง, เมื่อจะกินให้แต่งเครื่องบูชา เทียน ๓ เล่มมีียง ๓ คำ, เครื่องกระยาบวช, เงินติดเทียน ๑ บาท, พริกขี้หนูแล้วจึงกินแก้โรคสังหมาตอันบังเกิด เพื่อกาฬและสังหมาตทั้ง ๔ นั้นหายวิเศษนัก ๖

ศาลา ๘ เส้า ๘ แผ่น ๒

๐ ปุณจะประรัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะสังหมาตอันบังเกิดเพื่อเปิดคาค นั้นโดยนัยหนึ่งใหม่เป็นค้ำบ ๓ มีอาการและประเภทกระทำให้ท้องผูกเป็นพรรตัก และให้เลือดแห้ง แคร้งจึงบังเกิดวาโยคโลหิตให้เป็นก้อนเข้าอยู่ในอุทร ให้เจ็บไปทั่วสรรพางค์กาย ให้เมื่อยบั้นเอวและ มือเท้าตาย ให้ขบขี้เข้าและตะโพก ให้ท้องขึ้นและตั้งลงไปทวารเบา ให้บริโภคนอาหารไม่มีรส ให้ปาก เมื่อยเสียงแหบแห้ง ให้เวียงศิระอยู่เป็นิจ, ให้นำจักขุโกลและให้จักขุมืด, ให้โลหิตปราศตังและตั้ง อยู่จะมี, ขณะนั้นจะเข้าน้ำให้มันตั้งตัว ให้ถอยอาหาร บางคอบให้ร้อน บางคอบให้หนาว บางคอบให้ อยกเปรี้ยว บางคอบให้ยอกหวาน โทษทั้งนี้เกิดเพื่อเปิดคาคให้เป็นเหตุ มุขุขลตรีเป็นคุดกิน ๖

ถ้าจะแก้เอา เบนจุนเจนิยค, รากจิงจ้อทั้ง ๒, ผักแพวแดงทั้ง ๒, รากข้าวฟ่าง, ฤคคุณเทศ, พริกไทย, จิงแห้ง, กระเทียม, กะทือ, โพล, ผลจันทน์, ดอกจันทน์, กระวาน, กานพลู, การบูร, เอาเสมออากาศทำ เป็นจุนบดละลายน้ำดื่มรวงกินหนัก ๑ สลึง, แก้สังหมาตอันบังเกิดเพื่อเปิดคาคและแก้ลมพรรตัก อันบัง เกิดในกองประเมณะหายวิเศษนัก ๖

ขนาน ๑ เอา โกรฐล่อ, โกรฐเขมา, จิงแห้ง, สังข์, อุคพิต, มหานิงคู้, สิ่งละส่วน, ฤคคุณเทศสุทธิ กลอย, สิ่งละ ๔ ส่วน, บุกรอ ๕ ส่วน, รากหนดี ๑๐ ส่วน, พริกไทย ๑๖ ส่วน, ทำเป็นจุนบดละลายน้ำ ดื่มรวงกินหนัก ๑ สลึง, แก้สังหมาตอันบังเกิดเพื่อเปิดคาคและแก้ทั้งลมพรรตักทวารเบา ให้ปาดให้ ชัดให้เมื่อยขบทั้งรวงหายวิเศษนัก ๖

ขนาน ๑ เอา โคกกระสุน, ผักแพวแดง, กะทือ, โพล, ข่า, กระชาย, หัวหมู, มะตูมอ่อน, หัว หญ้าชันกาด, พริก, จิงแห้ง, ดีปลี, หอมแดง, กระเทียม, สิ่งละส่วน, รากหนดีสุทธิ, รากจิงจ้อ, สิ่งละ ๒ ส่วน, ยาตำ, มหานิงคู้, สิ่งละ ๔ ส่วน, รวงทอง ๕ ส่วน, ทำเป็นจุนบดละลายน้ำดื่มกินหนัก ๑ สลึง, แก้สังหมาตอันบังเกิดเพื่อเปิดคาคในกองประเมณะโรคนั้นหายวิเศษนัก ๖

ฝ่ายนี้ศาลา ๗ โรงเรียน

๐ ปุณจะประรัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยสังหมาตอันบังเกิดเพื่อกล่อนแห้งนั้น เป็นค้ำบ ๔ มีอาการและประเภทกระทำให้เจ็บกระบอกจุกขุและให้เมื่อยไปทั้งตัว ให้เจ็บที่ขั้วละตือ ตลอดจนไปอินทะ ให้คุดในท้องทรวงขึ้น ให้เจ็บแสบร้อนแล้วแตกออกเป็นน้ำเหลืองไหลซึมไป อนึ่ง กระทำให้งอกขึ้นในรูของคาคท่ามลทริกเทศ, ครั้นแก้เข้าดังขอดนุค, มุคณันก็แปรไปมีสีต่าง ๆ ๔ ประการ แจ้งอยู่ในทวารสาโน้นแล้ว ในที่นี้จะว่าคหิโษสังหมาตซึ่งกล่าวมาทั้งนี้, บังเกิดขึ้นเพื่อสมุฏฐานธาตุและ อธิณโรค, กล่าวคือลำและ มีของอันทวารเป็นต้น, กระทำให้เหียนน้ำเซหตุจุน้ำลายปาดเป็นอสาทายโรค วิชายาภกนิก ๖

ถ้าจะแก้เอา สมอทั้ง ๓, ลูกโหระพาเทศ, สารส้มสุทธิ, เทียนดำ, ผลผักขี้, รากเจตพิงคี่, ผลพิลิ่ง กาลา, มหานิงคู้, เกลือสมุทร, เกลือสินเธาว์, เกลือกะดิง, เกลืออิฐ, เกลือต่างคัลลี, สิ่งละส่วน, พริกไทย ๒ ส่วน, ผักส้มป่อยปิ้ง, ดินถ่าน, ฝ่าหอยเทศ, สิ่งละ ๓ ส่วน, ดีปลี ๖ ส่วน, นำประสารของสุทธิ ๔ ส่วน, ทำเป็นจุนบดละลายน้ำดื่มรวงกินหนัก ๑ สลึง, แก้สังหมาตอันบังเกิดเพื่อกล่อนแห้งดังกล่าวมา นั้นหายวิเศษนัก ๖

ขนาน ๑ เขา พญาสัตบรรณ, โขงูทั้ง ๕, เทียนทั้ง ๕, เปลือกกุ้งแห้ง ๒, หนักคุณเทศ, รากเจตมูลเพลิง, จิงหนั่ง, ตีปัส, ข่าสิง, สมอไทย, การบูร, สิ่งละส่วน, เปลือกกันเกราแดง ๔ ส่วน พริกไทย ๒๔ ส่วน ทำเป็นจุดให้ก่อนแล้วจึงเอาไฟเดือ้นห้า เชื้องเค็ดมา, โคนเทหือ, สลัดไค, โบกะเน็ง, ข่าตาแดง, กะทือ, โพล ต่าเอาน้ำสิ่งละหะหนาน น้ำผึ้ง น้ำตาลหนือ น้ำมูตรโค สิ่งละ ๑ หะหนาน เคียวเอาแต่สิ่งละหะหนาน แล้วจึงคุดีการกันเข้ากับน้ำยาทั้งนั้นเคียวให้เป็นยางมะตุม แล้วจึงเอายาฝังใส่ลงกวนไปอย่าให้น้ำไหม้ แต่พอปั้นได้กินหนัก ๑ สลึง แก้สันทมาตเกิดเพื่อกลอนแห่งนายตึก ๑

ศาลา ๑ เส้าที่ ๖ แผ่นที่ ๒

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะยอติลากรรค ว่าด้วยยอติลากรรคเป็นใบชากรรค ๕ มีชากรรค ๖ เป็น ๑๑ รรคดังนี้ ในที่นี้จะกล่าวยอติลากรรค เป็นใบชากรรค ๕ ประการนั้นก่อนเป็นอาทิ คือ ยมูธาสูติลากรรค ปัจฉณสูติลากรรค รัตตสูติลากรรค มุกกายสูติลากรรค กาลสูติลากรรค เป็น ๕ ประการด้วยกันดังนี้ ลำดับนี้จะลำแดงในกองยมูธาสูติลากรรคก่อนเป็นปฐม ๑

อันถ้อยมูธาสูติลากรรคนี้ ว่าในกองเตโชธาตุ อันชื่อว่าปรัทียคคินันหม่อน เม้าอาหารมิได้ย่อยให้มะฉืดมะอม แดกขึ้น แดกลง ให้ลงไปจะนิบเพลามีได้ ครั้นตื่นอาหารแล้วก็ลงไปเป็นน้ำล้างเนื้อหมิ่นลาว และให้กระหนายน้ำคองแห่งกรรอก ปากแห่งพินแห่งยั้งนัก ลุงกล่าวมาดังนี้ ถ้าจะแก้เขาชานี้แก้ ยาชื่อมูธาสูติลากรรค เขามหาหงษ์, รากหญ้านาง, แก่นสน, แก่นสัก, กกริชิ, แก่นประดู่, ดอกคำไทย, ดอกบัว, ครั่ง, สีเสียดทั้ง ๒ เขาเสมอภาคทำเป็นจุดบดทำแห่งไว้ ถ้าจะแก้ลงเลือด ละลายน้ำใบเสนียดคัมกับแก่มูธาสูติลากรรคนี้หาย ๑

อนึ่งเขา รากบัวหลวง, รากมะกอก, จันทน์ทั้ง ๒, โขงูหัวบัว, โขงูคอ, เทียนดำ, เกลือบัวหลวง, บลรชะระกี, เกลือบูนเมา, กระดุกงูเหลือม, เปลือกโลด, ะฐูส, รากกลอนน้ำ, รากทองหลางหนาม, ใบผักคราด, โบกะเพรา, เมล็ดโม่ระนาว เขาเสมอภาคทำเป็นจุดบดทำแห่งไว้ละลายน้ำรากบัว กินแก่มูธาสูติลากรรค แก้กระหนายน้ำตึก ๑

อนึ่งเขา ลูกบิศ, ลูกปาย, ลูกเบญจानी, ลูกจันทน์, กานพลู, การบูร, มีน สิ่งละส่วนใส่ชุนและมุคมีง ๒ ส่วน ทำเป็นจุดบดทำแห่งไว้ละลายน้ำมะเตือต้ม แก่มูธาสูติลากรรคหาย ๑

ศาลา ๑ เส้าที่ ๕

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะยอติลากรรค อันเป็นใบชากรรคเป็นค้ำบ ๒ มีอาการและประเภทกระทำให้ลงเป็นน้ำชานหมาก และน้ำแดงโม่ แล้วกระทำให้จุกให้แตกเป็นกำลัง ฝนในลำคอง จะกินชัวร์น้ำมิได้ ให้รากลมเปล้าเป็นกำลัง ถ้าจะแก้เขา มีน ๑ ส่วน, พินเสน, กระลำพัก, การบูร, ครั่ง, สีเสียดไทย, ลูกจันทน์ สิ่งละส่วน จันทน์ทั้ง ๒, สีเสียดเทศ, ขาดก้อน สิ่งละ ๔ ส่วน ลูกเบญจानी ๑๖ ส่วน ทำเป็นจุด เอาน้ำเปลือมะเตือ, เปลือกเขค ต้มเป็นกระสายบดทำแห่งไว้ละลายน้ำกระทือหมกไฟ แทรกน้ำปูนไล ทำหัดหมิ่นเสน ลงกิน แก้ปัจฉณสูติลากรรคนี้หายวิเศษนัก ๑

อนึ่ง ยาชื่อบสลมุน้อย เขาเบญจาทิม, ลูกฝ้ายหีบ ต่าเขาแต่นื้อ, สมอฝ้ายเทศอ่อน, ใบฝ้ายแดง, เปลือกมะขามขบ, ครั่ง, สีเสียดทั้ง ๒ เสมอภาค ทำเป็นจุดบดทำแห่งไว้ละลายน้ำปูนไลแทรกมีน กินแก้ปัจฉณสูติลากรรคตึก ๑

อนึ่ง เขากรงเขมา, โขงูคอ, ลูกเบญจानी, มะระทุลี, จันทน์ทั้ง ๒, รากโครีเครือ, เปลือกมะขามขบ, ครั่ง, ลูกตะบูน, บอระเพ็ด, เปลือกมะเตือ, โบละเคา, ตรีภูก, เปลือกหมากลาย, เปลือกมีนทั้ง ๒, ลูกสะแก, ลูกทับทิมอ่อน, กระเทียมกรอบ เขาสุราเป็นกระสายบดแทรกตั้งเหลือง ทำเป็นแห่งไว้ละลายน้ำกระสายอันครกแกโรคกินแก้ปัจฉณสูติลากรรค และยอติลากรรคทั้งปวงหายวิเศษนัก ๑

อนึ่ง ใบกรรค, ใบทับทิม, ใบเทียนช้อมมือ สิ่งละส่วน ใบชา ๒ ส่วน ทำเป็นจุดบดทำแห่งไว้ละลายน้ำปูนไล กินแก้ปัจฉณสูติลากรรคหายตึก ๑

ศาลา ๑ เส้าที่ ๔

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวในลักษณะรัตตสูติลากรรค อันเป็นใบชากรรคอันเป็นค้ำบ ๓ เกิดแต่คองบักกี มีกลิ่นเป็นต้น มีเม็ดกลมคุดสูงคั้งเป็นที่สุด มีอาการและประเภทหมักให้ลงจะประมาณมิได้ให้จุงจาวระแดงคั้งโลหนิดเน่าและเสมหะระคน บางทีเชียวคั้งใบไม้ให้แพทย์พิงพิจารณา ถ้าจะแก้เขาลูกจันทน์เทศ, ลูกเบญจानी, กฤษณา, จันทน์ทั้ง ๒, สีเสียดทั้ง ๒, ก่ายาน, ชันตะเคียน, พริกไทย, จิง, มาศเหลือ้ง เขาเสมอทำเป็นจุดบดทำแห่งไว้ ละลายน้ำครั้งก็ได้ น้ำฝางก็ได้นกินแก่วัตถุสูติลากรรคและยอติลากรรคทั้งปวงหายวิเศษนัก ๑

อนึ่ง เขาหมักกระเซด, กระเทียมกรอบ, กรงเขมา, เปลือกมูกมีน, เปลือกกระทุ่มนา, เปลือกหางกาย, ยางแคว, ตานทั้ง ๕, กระเทียม, ลูกพิศ, ลูกมะขมอ่อน, โขงูคอ, ตีปัส, จันทน์ทั้ง ๒ ยาทั้งนี้เสมอภาค สังกรณ์ เข้ายาทั้งหลาย ทำเป็นจุดบดทำแห่งไว้ บ่อจะกินแทรกมีน กินแก่วัตถุสูติลากรรคแล้วคือธาตุวิปริตคั้ง ลงในกองวิคสังคั้ง และเป็นไว้สิ่งใด ๆ ก็ที่สุดแต่เขือยอติลากรรค แก้โลหิตคุดทวารหนักบักกี แก้มูกเลือดปากคั้งในกองยอติลากรรคแล้วมาแต่หนหลังคั้ง ละลายน้ำกระทือ น้ำโพล น้ำเปลือมะเตือ เปลือกเขค น้ำปูนไลก็ได้ ทำหัดหมิ่นเสน กินแก้คั้งกล่าวมาแต่สิ่งนั้นหายวิเศษนัก ๑

อนึ่ง เขาโขงูทั้ง ๕, เทียนทั้ง ๕, ลูกเข้, ลูกกระวาน, กานพลู สิ่งละส่วน ฝ่าง, เปลือกโปดง, เขค, เปลือกหว่า, รมันช้อย, ลูกทับทิมอ่อน สิ่งละ ๒ ส่วน ทำเป็นจุดละลายน้ำชามัก กินแก่วัตถุสูติลากรรคลงหาย ๑

ศาลา ๑ เส้าที่ ๓

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวในลักษณะมุกกายสูติลากรรค อันเป็นใบชากรรคเป็นค้ำบ ๔ นั้น เกิดแต่คองอาปธาตุ มีคั้งเป็นต้นมีมุคคั้งเป็นที่สุด และลักษณะอาการประเภทนั้น คือบริโภคาอาหารนั้นลำแดงแห่งธาตุ จึงให้เป็นโลหิตเป็นเสมหะเน่า หมิ่นคั้งกลิ่นคัพให้จุงจาวาต โขงูสุลายาวาตะระคนกันให้ห้องชื้อปะระอู่น้ำอกให้แน่น ให้เอาเขียนลมเปล้า ให้หมิ่นอาหาร จะลูกนั่งมิได้ ให้น้ำมือยั้งนัก ๑

ถ้าจะแก้เขา จันทน์หอม, รากมะอิก, สมอไทย, ผลกระตอม, บอระเพ็ด ต้มสามเอาหนึ่งกิน แก่มุกกายสูติลากรรคทั้งปวงหายวิเศษนัก ๑

อนึ่ง เขาจันทน์ทั้ง ๒, กรงเขมา, กระพังใหม่, สมอไทย ต้มสามเอาหนึ่ง แทรกอินทลกรรคแก่มุกกายสูติลากรรคและยอติลากรรคทั้งปวงหาย ๑

อนึ่ง เอาจันทน์หอม, สังข์, จันทนา, ศรีมหา, ผลข้าพสุ, รากมะอึก, ผลกระดอม, ผลชี่กาแดง, บอระเพ็ด, เสมอภาคต้มก็ได้ทำผงบดทำแห้งไว้ก็ได้ ละลายน้ำจากรสยาอันควรแก่โรค กินแก้ผูกคอตลอดชีวิต

อนึ่ง เอาถั่วเขียว, ใบละเตา, ใบทองหลางใบมน, ใบคนทีล่อ, ใบมะตูม, เสมอภาค ทำเป็นจุดมด ทำแห้งไว้ ละลายน้ำจากรสยาอันควรแก่โรค กินแก้ผูกคอตลอดชีวิต

อนึ่ง เอาพิณเสน, หมักหอม, สิ่งละส่วน, จันทเทศ, จันทนา, ลูกจันทน์, เนื้อไม้, กานพลู, สิ่งละ ๒ ส่วน, เทียนดำ, ลูกผักชี, ลูกพินธุ์ผักกาด, ชิงแห้ง, ลูกเบญจกานี, ละค่าน, ดินกิน, กายาน, น้ำประคาลทอง, เอาสิ่งละ ๓ ส่วน, แก่นปฐุ ๕ ส่วน, ทำเป็นจุดมดทำแห้งไว้ ละลายน้ำทางตาลจนให้บดเอา น้ำ ให้กินแก้ผูกคอตลอดชีวิต

ศาลา ๑ เส้าที่ ๑๔

๑ สิทธิการิยะ จะกล่าวถึงลักษณะกาลธาตุอติสาร อันเป็นโบราณกรรมเป็นคำรบ ๕ นั้น คือ กาลพิพิต, กาลพิพิต, กาลสมุต, กาลสมุต, กาลสังคีลี ถ้ากาลพิพิต เกิดในชั่วดับ ให้สืบหย่อน ๓ ถ้ากาลพิพิต บังเกิด ให้ลงเป็นน้ำเหลือง เหม็นดังทรากอากาศ กระทำให้อบ ๓

ถ้ากาลสมุต กระทำให้ลงกระหายน้ำ ให้ตัวเย็น ให้แห้งอด ๓ ถ้ากาลสมุต เกิดแต่หัวใจลามลง มาจนหัวดับ ก็ดับขาดออกมาเป็นท่อนน้อยและท่อนใหญ่ดูจก่านเพลิงอันดับ ให้หอบมิให้ เชื้อมมีน ให้เสมหะปะทะเนื้อ ๆ ถ้ากาลสังคีลี เกิดแต่ชีวิต ให้ดูจจาระปัสสาวะนั้นเหลือง ให้ตาเหลือง ให้ร้อนในอก กระหายน้ำยิ่งนัก ๓

ถ้าจะแก้ ให้เอาจันทน์ทั้ง ๒, ว่านทียบแรด, ว่านร้อนทอง, สังกรณี, เนระพูสี, ลูกเบญจกานี, ลูกจันทน์ ย่างทั้งนี้เอาเสมอภาค ลูกตะบูนทำยาทั้งหลาย ทำเป็นจุดมดบั่นแห้งไว้ละลายน้ำลูกพลับจีนกิน แก้กาลธาตุอติสารวิเศษนัก ๓

อนึ่ง เอาจันทน์ทั้ง ๒, เปลือกมังคุด, เปลือกตะบูน, เบญจกานี, สน, ไม้สัก, ฝางเสนทำเป็นจุดมดด้วยน้ำปูนใส เมื่อจะกินละลายน้ำใบกรดยอดเขียว กินแก้กาลธาตุอติสารวิเศษนัก ๓

อนึ่ง เอาใสน้ำมากติบ, เปลือกมันดิน, เปลือกมันเครือ, เปลือกชี่ฮ้างนา, ชันตะเคียน, ชันโพลง, กระชาย, กะทือ, ขมิ้นชัน, ลูกมะตูมอ่อน, ลูกพิลังกาสา, กระเทียม, สิ่งละส่วน, ลูกตะลุมพุก ๑ ส่วน, เปลือกตะเคียน, กานพลู, สิ่งละ ๔ ส่วน, ทำเป็นจุดมดทำเป็นแห้งละลายน้ำปูนใส แทรกตั้งให้กินแก้ กาลธาตุอติสารกล่าวคือ กาลพิพิต, กาลพิพิต, กาลสมุต, กาลสมุต, กาลสังคีลีทั้ง ๕ ประการจึงกล่าวมาแล้วหายสิ้นตินิก ๓

ศาลา ๑ เส้าที่ ๑๕

๑ สิทธิการิยะ จะกล่าวถึงลักษณะของธาตุโรคอติสาร ว่าด้วยลักษณะลงเป็นเพื่อสั่งแลงมี ๒ ประการ คือ ธาตุโรคประการ ๑ เป็นด้วยบริโภคอาหารมิได้ควรแก่ธาตุ คือธาตุโรคประการ ๑ เป็นด้วยบริโภคยาอันไปมิได้ควรแก่โรค และลักษณะ ๒ ประการนี้ อาจารย์กล่าวไว้ในคัมภีร์พิณธธาตุมีสารโกลกโณน ขอออกมาไว้ในที่นี้ให้แพทย์ทั้งหลายพึงรู้ในประเภทของ ๔ ประการ ดูจะมีไปในข้างหน้านั้น คือเสมหะอิน ๑, ปิตตะอิน ๑, วาตอิน ๑, สันนิบาตอิน ๑ อันบังเกิดตามสมุฏฐานธาตุโรค อันวิปริตนั้น ๓

แต่ในที่นี้จะกล่าวแต่เสมหะนั้นก่อนเป็นปฐม บังเกิดเพื่อบริโภคยาที่ดี ของกินที่ดี อันไปปมิได้ควรแก่ธาตุโรค มักกระทำให้งลงในเพลหาเข้า มีอาการให้คอแห้งอกแห้ง ให้สีดูจจาระนั้นขาว มีกลิ่นอันควรระคนด้วยประหมะเป็นเปลว แล้วให้ปวดคุดทวารเป็นกำลัง ถ้าแก้มิพึงทันกำหนด ๑๒ ชาติขึ้นไปก็จะเข้ามูธาตุอติสาร จัดเป็นปฐมอติสารจวร ถ้าจะแก้ให้แก้แต่ยังอยู่ในเสมหะอิน ตามอาจารย์กล่าวไว้ดังนี้ ๓

ยาแก้ลงเพื่อเสมหะอิน เอาทริกฏก, หัวหมู, ผลมะตูมอ่อน, ผลตะบูน, เบญจกานี, กานพลู, ยางตะเคียน, น้ำประคาลทอง, สิ่งละส่วน, เขากะบือเมือกมา ๒ ส่วน, เจตมูลเพลิง ๔ ส่วน, ละค่าน ๔ ส่วน, รากข้าวลู่ ๑๒ ส่วน, ทำเป็นจุดมดทำแห้งไว้ละลายน้ำจากมะแว้งเครือต้ม แทรกพินเสนให้กินแก้ เสมหะอินบังเกิดเพื่อสั่งแลงนั้นหายตินิก ๓

ขนาน ๑ เอาโกฐสอ, โกฐกระดูก, โกฐหว่าน, เทียนดำ, จันทน์ทั้ง ๒, ว่านร้อนทอง, เนระพูสี, ครั้ง, ฝางเสน, ขมิ้นช้อย, ขมิ้นชัน, สิ่งละส่วน, กานพลู ๔ ส่วน, ทำเป็นจุดมดทำแห้งไว้ ละลายน้ำเปลือกกระพอนแทรกพินเสนให้กิน แก้เสมหะอินบังเกิดแต่สั่งแลงธาตุที่ดี สั่งแลงโรคที่ดี และแก้ธาตุจวร ๑๑ ประการ แก้ในกองอุจจาระธาตุ ตามอาจารย์กล่าวไว้ว่าวิเศษนัก ๓

ศาลา ๑ เส้าที่ ๑๖

๑ สิทธิการิยะ จะกล่าวถึงลักษณะของธาตุโรคอติสาร ว่าด้วยประเภทลงเป็นเพื่อสั่งแลง คือปิตตะอินนั้นเป็นคำรบ ๒ บังเกิดเพื่อบริโภคยาที่ดี บริโภคของกินที่ดี อันไปปมิได้ควรแก่ธาตุโรคนั้น มักกระทำให้งลงเพลากลาวัน มีอาการให้ร้อนในอก และให้ดวงสวายให้หัวทรางงมีได้ ให้ตัวร้อนให้จับดูใช้รากลาคสันนิบาต ให้ดูจจาระนั้นแดง และให้ร้อนตามลำทรวงทวารขึ้นไปตลอดถึงทรวงอก มีกลิ่นดังปลาเน่าให้ปากแห้งคอแห้ง มีไข้อาเจียน บริโภคอาหารมิได้ไม่รู้สึก ถ้าแก้มิทันกำหนด ๗ ชาติขึ้นไปก็จะเข้ารธาธาตุอติสาร จัดเป็นทุติยอติสารจวร ถ้าจะแก้ให้แก้แต่ยังอยู่ในปิตตะอินนั้น ตามอาจารย์กล่าวไว้ดังนี้ ๓

ยาแก้ลงเพื่อปิตตะอิน เอาผลจันทน์, ดอกจันทน์, ดอกคำฝอย, กายาน, ผลพิลังกาสา, ผลสรรพพิช, เปลือกโปลง, แก่นขนุน, แก่น, โทล, กระชาย, สิ่งละส่วน, เทียนดำ ๒ ส่วน, ใสน้ำมากติบ ๔ ส่วน, กระเทียมกรอบ ๑๗ ส่วน, ทำเป็นจุดมดทำแห้งไว้ละลายน้ำเปลือกกะเดาศัมแทรกพินเสนให้กิน แก้ปิตตะอินอันบังเกิดแต่สั่งแลงนั้นหายตินิก ๓

ขนาน ๑ เอา เปลือกมันดิน, เปลือกทองต้น, เปลือกแคแดง, เปลือกขนุน, ใบกระพ้อม, ผลกระวาน, ผลหว่า, กานพลู, ผลคนทีล่อ, ผลผักชีทั้ง ๒, หอมแดง, กระเทียม, สิ่งละส่วน, ว่านน้ำ ๒ ส่วน, ทำเป็นจุดมดทำแห้งไว้ละลายน้ำจากยอต้มแทรกพินเสนให้กิน แก้ปิตตะอินอันบังเกิดแต่สั่งแลงหายตินิก ๓

ขนาน ๑ เอา เปลือกสันหว่านางแอ, เปาเมวกทั้ง ๒, ว่านมหาเมฆ, ผลกระดอม, น้ำประคาลทอง, ลิปลี, สิ่งละส่วน, เปลือกมะเดื่อชุมพร ๒ ส่วน, ทำเป็นจุดมดทำแห้งไว้ ละลายน้ำจากเทียนต้มแทรกพินเสนให้กิน แก้ปิตตะอินอันบังเกิดเพื่อสั่งแลงนั้นหายตินิก ๓

ศาลา๑ เสาที่ ๑๒ แผ่นที่ ๒

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวด้วยลักษณะอิทธิฤทธิ์ของคฤหาสน์ว่า ด้วยประบาทลงเป็นเพื่อสำแดง คือ ภาวคฤหาสน์เป็นค้ำบ ๑ บังเกิดเพื่อบริโภคาภักดี ของภักดี อันไปไม่มีใครแก่ธาตุโรคนั้น มักกระทำ ให้ลงเมื่อเสลาพลบค่ำ มีอาการให้ท้องขึ้นและแน่นหน้าอกจับใจให้เคลื่อนเหียน แล้วให้อาเจียนแต่ลมให้ เท่านั้นเย็นมือเย็น ให้น้ำบริโภคาอาหารมิได้ ให้ออกเหงื่อมาก ให้อุจจาระมีสีอันดำมีกลิ่นอันเปรี้ยวเหม็นยิ่งนัก ถ้าแก้ทั้งห้ากำหนด ๑๐ วันไป ก็จะไม่ป่วยด้วยโรคคฤหาสน์ จิตเป็นตติยจิตสรวร ถ้าจะแก้แต่ ยังอยู่ในภาวคฤหาสน์ ตามอาการยกสำไว้ดังนี้ ๑

ยาแก้ลงเพื่อภาวคฤหาสน์ เอารากคันทร, รากตานหม่อน, รากพุ่มเรียงทั้ง ๒, รากกระท่อมมูลหนู, เปลือกไม้แดง, อบเชย, ผลจันทร์, ตริภูกก, สิ่งละส่วน, ขมิ้นข่อย, สีเสียดทั้ง ๒, สิ่งละ ๒ ส่วน, กานพลู, กระเทียมกรอบ ๒ ส่วน ทำเป็นจุนบดทำแท่งไว้ ละลายน้ำกระสายอันควรแก่โรคให้กิน แก้อิทธิอัน บังเกิดเพื่อสำแดงซึ่งกระทำให้ลงนั้นหานี้ ๑

ขนาน ๑ เอารากโอบาย, รากคันหว่า, กล้วยงมา, ระย่อม, พืชนาคน์ สิ่งละส่วน, แขนุกาณี, ตริภูกก, สิ่งละ ๒ ส่วน ๓ ส่วน, จันทร์เทศ ๔ ส่วน ทำเป็นจุนบดทำแท่งไว้ ละลายน้ำกระสายอันควรแก่โรคให้กิน แก้อิทธิอันบังเกิดเพื่อสำแดงซึ่งกระทำให้ลงนั้นหานี้ ๑

ขนาน ๑ เอามลยาง, ไล้หมากคียบ, ผลกระวาน, ใบกระวาน, จันทร์แดง, ผลผักชีทั้ง ๒ พันธุ์, ผักกาด, รากมะกอก สิ่งละส่วน, ฝ่ายเสน, เปลือกมะขามอบ, เปลือกผลทับทิมอ่อน สิ่งละ ๒ ส่วน, ตริภูกก, สิ่งละ ๓ ส่วน, ใบจันทร์หอม ๔ ส่วน ทำเป็นจุนบดทำแท่งไว้ ละลายน้ำไปเขียนตีบทแทรก พิมพ์เล่นให้กิน แก้อิทธิอันบังเกิดเพื่อสำแดง ซึ่งกระทำให้ลงนั้นหานี้ ๑

ศาลา ๑ เสาที่ ๔

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวด้วยลักษณะอิทธิฤทธิ์ของคฤหาสน์ว่า ด้วยประบาทลงเป็นเพื่อสำแดง คือ สันนิบาตคฤหาสน์เป็นค้ำบ ๔ บังเกิดเพื่อบริโภคาภักดี บริโภคาของภักดี อันไปไม่มีใครแก่ธาตุโรคนั้น มักกระทำให้ลงเมื่อเสลาพลบค่ำ มีอาการให้แน่นหน้าอกแล้วให้น้ำใจละอื่น ให้จับสละบักร้อนสะท้านหนาว ให้เท่านั้นเย็นให้ตัวร้อน ให้ลงมิได้ตะตวก ให้สีอุจจาระดำ แดง ขาว เหลือง ะคนกับมีกลิ่นดังผักกูดพัน ๒๔ วันไปก็จะเข้ามุกกายธาตุ อันระคนด้วยกาลธาตุคฤหาสน์จะบังเกิด จัดเป็นจตุคฤหาสน์สรวร อันเนื่องอยู่ในปีจุนขารนั้น แพทย์ทั้งหลายพึงรู้ดังนี้ ถ้าจะแก้ให้แก้แต่ยังอยู่ในสันนิบาตคฤหาสน์ ตามอาการยกสำไว้ในก่อนสืบกับมาดังนี้ ๑

ยาแก้สันนิบาตคฤหาสน์ เอารากกล้วยคียบ, เปลือกโกลด, รากยอทั้ง ๒, รากชิงชี, เปล้าทั้ง ๒, โกลดทั้ง ๕, เทียนทั้ง ๕, จันทร์ทั้ง ๒, เบญจกุล, สิ่งละส่วน, เปลือกผืนต้น ๑๔ ส่วน ทำเป็นจุนบดทำแท่งไว้ ละลายน้ำเปลือกกระท่อมมูลหนูตีบทแทรกพิมพ์เล่นให้กิน แก้สันนิบาตคฤหาสน์ซึ่งกระทำให้ลงนั้นหานี้ ๑

ขนาน ๑ เอากฐีทั้ง ๕, เทียนทั้ง ๕, ผลจันทร์, ดอกจันทร์, กระวาน, กานพลู, ผักหอม, มะตูมอ่อน, ผลผักชี, เปลือกโมกมัน, ฝานเสน, ฝ่ายเสน, กระเทียม, ลำพันแดง, พริกไทย, ผลมะกูด, เปลือกโกลด, ผลมะม่วงทั้ง ๒, เบญจกุล, สิ่งละส่วน, ผลจันทร์เทศ ๑๖ ส่วน ทำเป็นจุนบดทำแท่งไว้ ละลายน้ำเปลือกขี้ข้าวต้มแทรกพิมพ์เล่นให้กิน แก้สันนิบาตคฤหาสน์บังเกิดเพื่อสำแดง ซึ่งกระทำให้ลงนั้นหานี้ ๑

ขนาน ๑ เอารากคูนากทั้ง ๒, ขมิ้นเครือ, กระตือ, โพล, เบญจกุล, สิ่งละส่วน, ใบกรต ๑๐ ส่วน ทำเป็นจุนบดทำแท่งไว้ ละลายน้ำร้อนกินให้กิน แก้ลงเพื่อสำแดงหานี้ ๑

ศาลา ๑ เสาที่ ๑ แผ่นที่ ๑

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวด้วยลักษณะอิทธิฤทธิ์ของคฤหาสน์ว่า บังเกิดแต่อกคฤหาสน์ ก่อสร้างโดยให้กำเรียบ มิได้เติมเนคคูนกับเข้าได้ อุจจาระนั้นมีสีขาวคูนตั้งน้ำขาวเจ็ด เหม็นคูนอากาศอันหอม ให้ลงโกลไม่มีได้ ว่างเวลา กระทำให้น้ำบริโภคาอาหารมิได้ ให้อาเจียนออกแต่ระเหยเหนียวให้ตัวนั้นเมื่อตื่น ให้เกิดระอิก ลักษณะดังกล่าวมานี้เป็นอภิวคฤหาสน์โรค รักษายากนัก ๑

ถ้าจะแก้ให้เอา ผลผักชีทั้ง ๒, จึงแห้ง, ดีปลี, สิ่งละส่วน, หัวหมู ๒ ส่วน, ตำแยเครือ ๓ ส่วน, มะตูมอ่อน ๔ ส่วน ต้มตามวิธีให้กินแก่ปีกวาคฤหาสน์ และทำให้จำเรียกเพลิงธาตุคฤหาสน์ ๑

อนึ่ง เอารากคูน, ข่าพลู, ละค่าน, มหาหิงคุ์, สิ่งละส่วน, จึงแห้ง ๒ ส่วน, หัวหมู ๓ ส่วน, มะตูมอ่อน, เม็ดโมกมัน, สิ่งละ ๔ ส่วน ทำเป็นจุนบดทำแท่งไว้ ละลายน้ำกระสายอันควรแก่โรค ให้กิน แก้อิทธิอันบังเกิดซึ่งอยู่ในหานี้ ๑

อนึ่ง เอามะตูมอ่อน, เม็ดโมกมัน, หัวหมู, สิ่งละส่วน, เรือกวาคฤหาสน์ ๒ ส่วน, ตริภูกก, พอราหัด ต้มตามวิธีแก่ปีกวาคฤหาสน์มีสีอันคูนน้ำขาวเจ็ดนั้นหาวิธีคฤหาสน์ ๑

อนึ่ง เอารากคูน, มหาหิงคุ์, ว่านน้ำ, เกลือสุวลา, เกลือวิฑูณ, เหมอภาคทำเป็นจุนบดทำแท่งไว้ ละลายน้ำหัวหมูคั้นให้กิน แก้อิทธิอันบังเกิดซึ่งอยู่ในหานี้ และจำเรียกอาหารและจำเรียกเพลิงธาตุให้เป็นสุวิเศษนัก ๑

อนึ่ง เอารากคูนทั้ง ๒, ลูกขนุน, กายาน, ลูพรงกั้น, ตริภูกก, สิ่งละส่วน, สีเสียดทั้ง ๒, สิ่งละ ๒ ส่วน ทำเป็นจุนบดทำแท่งไว้ ละลายน้ำครั้งกิน แก้อิทธิอันบังเกิดซึ่งอยู่ในหานี้ ๑

ศาลา ๑ เสาที่ ๔

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวด้วยลักษณะอิทธิฤทธิ์ของคฤหาสน์เป็นปัจจุบันกรรม ๖ ประการนั้นคือ อุทราตคฤหาสน์, ทวารคฤหาสน์, มีลลยวาคคฤหาสน์, กุจฉิยาวาคคฤหาสน์, โภกฐาสวาคคฤหาสน์, อุดรวาคคฤหาสน์ เป็น ๖ ประการด้วยกันดังนี้ ที่นี้จะกล่าวอุทราตคฤหาสน์อันเป็นปัจจุบันกรรมนั้นเป็นปฐม มีอาการและประบาทบังเกิดขึ้นเพื่อขันธ์คือมันของ โดยอำนาจฝังละคือมิได้แต่ยังเยาว์อยู่นั้น และลมกองนี้ติดคามาจนใหญ่กระทำให้ท้องขึ้นมีรูปร่าง มักกลายเป็นลมกระษัย บางทีได้ลงให้ปวดมาน ครั้นกินยาหายไป ครั้นถูกเย็นเข้ากลับเป็นมา ให้ขอบปวดท้องยิ่งนัก ๑

ถ้าจะแก้ให้เอา ละค่าน, รากข่าพลู, รากเจตมูลเพลิง, ตริภูกก, ฝ่ายมะกูด, ใบคนทีศ, มหาหิงคุ์, เหมอภาคทำเป็นจุนบดทำแท่งไว้ ละลายน้ำร้อนกิน แก้อุทราตคฤหาสน์หานี้ ๑

อนึ่ง เอารากมะเฟือง, มูลโคร้างหอม, พริกไทย, จึง, ดีปลี, กระเทียม, เหมอภาคทำเป็นจุนบดทำแท่งไว้ ละลายน้ำร้อนกินแก้อุทราตคฤหาสน์หานี้ ๑

อนึ่ง เอารากคอบ, พริกไทย, จึง, กระเทียม, ขมิ้นข่อย, โพล, กระตือ, หอม, ว่านน้ำ, ดินเผา, ยอดสะแบ, เหมอภาค ทำเป็นจุนบดทำแท่งไว้ ละลายน้ำกระตือหมอกกินแก้อุทราตคฤหาสน์หานี้ ๑

อนึ่ง เอารากคนทีศ, ฝ่ายมะกูด, เจตมูลเพลิง, กระตือ, โพล, ข่า, กระชาย, หอม, กระเทียม, พริกไทย, จึง, ดีปลี, เหมอภาค แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน ๑, หนึ่งเอารากกระเทียมกรอบซึ่งขึ้นแต่ยาทั้งหลาย

ทำเป็นจุดมดทำแห้งไว้ละลายกินแก้อุทราวาศอติสารหาย ฯ

อนึ่ง เอาพริกไทย, ดีปลี, ฝรั่งแห้ง, เปลือกหามกรวย เอาเสมอภาคทำเป็นจุดมดทำแห้งไว้ละลาย น้ำกะทิอกิน แก้อุทราวาศอติสารหาย ฯ

ศาลา ๑ เส้าที่ ๑ แผ่นที่ ๒

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะสุนทรวาศอติสาร อันเป็นปัจจุบันกรรมนั้นเป็นคำรบ ๒ เกิดแต่ กองอุทอธมวาท พัดอยู่ในกระหม่อม เมื่ออยู่ในครรภันรลากระหม่อมปิด ครั้นออกจากครรภันรลา แล้วกระหม่อมเปิด ครั้นได้ ๓ เดือนกระหม่อมยังมีปิดจึงบังเกิดโทษ คือสนอโรคมวาทอ่อน อุทอธมวาท กำราบ พัดลงมาจะทำให้ได้โพรงท้องใหญ่ คือให้ลงก่อนแล้วเป็นมูกเลือดปวคฆวน กินยาปิดให้จุก ขึ้นมา กินยาเปิดให้ลงไป โรคตั้งน้้มักแปรเป็นมาน ๕ ประการ คือ มานเลือด มานเสม มานดิน มาน น้ำเหลือง มานกระษัย อันนี้แจ้งอยู่ในคัมภีร์กระษัยโรคนั้นแล้ว ในที่นี้จะกล่าวสรรพยา จึงจะแก้สุนทรวาศอติสารสืบต่อไป ฯ

ยาชื่อเนาวทวาร เอาลูกจันทน์, เทียนสกัดศุภษย์, ดีปลี, กะทือ, โพล, หอม, กระจับปี่, ดินถ่าน เสมอภาค ทำเป็นจุดเนาวทวารละลายน้ำมะนาวเป็นกระสายมดทำแห้งไว้ แทรกพิมเสนละลายน้ำร้อน ก็ได้ น้ำมะกรูดก็ได้ กินแก้สุนทรวาศอติสารหาย ฯ

อนึ่ง เอาเบญจกัมปัม, จันทน์ทั้ง ๒, ครั่ง, ฝรั่ง, เปลือกสันห่านารง, สักชี, ฆมัน้อย, พริกไทย, ฝรั่ง, ดีปลี, กระจับปี่ ๓ เอา ๑ กินแก้สุนทรวาศอติสารหาย ถ้ามีฟังกเอาเปลือกหว่าต้ม ๑ เอา ๑ แทรกน้ำผึ้งกิน แก้สุนทรวาศอติสารหาย ฯ

อนึ่ง เอารากส้มกุ้ง, รากหญ้านาง, พริกไทย, ฝรั่ง, กระจับปี่, หอม, ลารสัน, เทียนดำ, เทียนขาว, เกลือ เสมอภาค ทำเป็นจุดเนาวทวารละลายน้ำกระเทียมแทรกคิงเหลื่อม กินแก้สุนทรวาศอติสาร เป็นปัจจุบันกรรมนี้หาย ฯ

ศาลา ๑ เส้าที่ ๑๑

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะในปัสสยวาทอติสาร อันเป็นปัจจุบันกรรมนั้นเป็นคำรบ ๓ มี อากาธและปะบาทบังเกิดแต่กองอธิดิน คือลำแสงกระทำให้ลงไปคุดกินยาๆ กินอาหารมิได้อยู่ท้อง ให้ อากาเจยมีสีอันเขียวอันเหลืองสมมติว่า ปวง ๕ ประการคือ ปวงน้ำ ปวงลม ปวงวานร ปวงสุนัข ปวง นิว เป็น ๕ ประการช่วยกันตั้งนี้ ถ้าจะแก้ให้เอาเนียงกระเบนผา, ฝักส้มโอ, หนิงแรคนา, ลูกประคำ ดีคายน, ฝักไม้ไผ่, น้ำตาลกรวด, มะม่วงกระล่อนผา, พิมเสนแทรกทำเป็นจุดมดปั้งแห้งไว้ ละลายน้ำ ปูนใส กินแก้ปัสสยวาทอติสารหาย ฯ

อนึ่ง เอาเขาควายเผือกผา, เลียงผาผา, งารช้างผา, ลูกมะกอกผา, ละบัวสิงสายผา, ละบัวคิง คำผา, ลูกประคำดีคายนผา, มุลนคพิรยคัว, น้ำประสาธอง ทำเป็นจุดมดทำแห้งไว้ กินแก้ปัสสยวาท อติสารหาย ฯ

อนึ่ง เอาลูกจันทน์, ลูกปราช, กานพลู, การบูร, ฆมันตัน เอาเสมอภาค ทำเป็นจุดมดปั้งแห้งไว้ ละลายน้ำปูนใส กินแก้ปัสสยวาทอติสารหาย ฯ

อนึ่ง เอาเปลือกขี้ช้าง, บุกระแรง, กระปิตีผา, กานพลู, คิงเหลื่อม, พิมเสน เอาเสมอภาคทำ เป็นจุดมดทำแห้งไว้ ละลายน้ำหาวลิมคัม, กินแก้ปัสสยวาทอติสารหาย ฯ

อนึ่ง เอาใบทับทิม, ใบเทียม เอาเสมอภาค ก้านน้ำ ๓ ใบ, ไข่ขุ่น, แกล, แญกานี, พิมเสน เสมอภาคทำเป็นจุดมดปั้งแห้งไว้ ละลายน้ำกระดอมกินแก้ปัสสยวาทอติสารหาย ฯ

อนึ่ง เอาเทียนทั้ง ๕, ตรีภูกู, สิ่งละส่วน คอกจันทน์ ๒ ส่วน กานพลู ๓ ส่วน ลูกจันทน์ ๔ ส่วน ทำเป็นจุดมดทำแห้งไว้ ละลายน้ำกานพลูต้มกินแก้ปัสสยวาทอติสารหาย ฯ

ศาลา ๑ เส้า ๑๐

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะโกฏฐาสยวาทอติสาร อันเป็นปัจจุบันกรรมนั้นเป็นคำรบ ๕ เกิด คามลำไส้ สมจำพวกนี้เสียดังที่ทั้งหลาย ถ้าหัดมิได้ตลอดเมื่อใด ย่อมให้ลงไป บริโภคสิ่งอันใด ก็เป็น สิ่งอันนั้นออกมา สมมติว่าไส้ตรง สมกองนี้พุดจจะจะมี ลระวะให้ลงสู่คุดทวาร ๆ ก็ปิดลมกับทวาร หากรู้กินเอง ถ้ามิได้รู้กินตรายใดอาการก็แปรไปต่าง ๆ คุดกล่าวแต่หนหลังนั้น ถ้าจะแก้เอาโกฐธอ, โกฐเชียง, โกฐกระดูก, โกฐหิวบัว, โกฐพุงปลา, ลูกสมอเทศ, สมอไทย, พริกไทย, ฝรั่ง, ดีปลี, กะทือ, โพล, ว่านร้อนทอง, ว่านนางคำ, การบูร, ลูกจันทน์, มหาหิงคุ์ เสมอภาค ทำเป็นจุดมดปั้งแห้งไว้ ละลายน้ำแฉดต้ม กินแก้โกฏฐาสยวาทอติสารหาย ฯ

อนึ่ง เอาข้าวฟ่าง, ก้านน้ำ, ละค่าน, เจตมูลเพลิง, ฆมันหมู, ว่านน้ำ, ฆมัน้อย, ดีปลี, ลูกสมอ, น้ำประสาธอง, พริกไทย, ฝรั่ง, กะทือ, โพล, หอม, กระจับปี่, เสมอภาค ทำเป็นจุดมดปั้งแห้งไว้ละลายน้ำร้อนกินแก้โกฏฐาสยวาทอติสารหาย ฯ

อนึ่ง เอาโกฐธอ, โกฐกระดูก, โกฐเชียง, โกฐหิวบัว, โกฐพุงปลา, เทียนดำคักแดน, เทียนขาวกานี, เทียนดำ, เทียนขาวเปลือก, ลำพันแดง, ลูกมะตูมอ่อน, ว่านน้ำ, ฆมันขี้หมู, ลูกกระดอม, กฤษณา เมื่อไม่, จันทน์แดง, จันทน์ขาว, กระลำพัก, เสมอภาค ทำเป็นจุด มดปั้งแห้งไว้ละลายน้ำช้อยแดงกิน แก้โกฏฐาสยวาทอติสารหาย ฯ

อนึ่ง เอาสมอฝ้ายอ่อน, ใบฝ้ายแดง, เปลือกแคแดง, เปลือกเพกา, ทางตาล, เปลือกมะกอก, เปลือกหว่า สิ่งละส่วน เปลือกขี้ช้างผา, เปลือกฆมันตัน, เทพทาโร สิ่งละ ๒ ส่วน โพล ๔ ส่วน ทำเป็น จุดมดทำแห้งไว้ละลายน้ำมะตูมต้ม กินแก้โกฏฐาสยวาทอติสารหายพิเศษนัก ฯ

ศาลา ๑ เส้าที่ ๑๕

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะลมกุกยิววาทอติสาร อันเป็นปัจจุบันกรรมนั้นเป็นคำรบ ๕ ลม กอนนี้เกิดอยู่บนไส้ พัดแค่เพียงคองไปทวารหนักเบา เมื่อจะให้โทษนั้นประมวลกันเข้าเป็นก้อน ให้ ท้องแค่ว่าอยู่บนอกได้ กระทำให้ลงท้องเหม็นคาว แต่มิได้ปวคฆวน อยู่ ๆ ก็ไหลออกมาเอง เหตุว่าลม กอนนี้เป็นเจ้าของทวาร มิได้หนีคหวารให้ได้ สมมติว่าทวารเปิดอยู่คุดกล่าวมาดังนี้

ถ้าจะแก้ เอาโกฐทั้ง ๕, เทียนทั้ง ๕ สิ่งละส่วน กระจับปี่, การบูร, มหาหิงคุ์ สิ่งละ ๒ ส่วน ฆมัน้อย, ฆมันชัน ว่านร้อนทอง, กะทือ, กระจับปี่, ข่าตาแดง, ลูกจันทน์, กานพลู, ลูกเบญกานี, ฆมัน ต้น, ลูกมะตูมอ่อน สิ่งละ ๔ ส่วน ทำเป็นจุดมดทำแห้งไว้ละลายน้ำมะขุมต้ม กินแก้ลมกุกยิววาท อติสารหาย ฯ

อนึ่ง เอากฤษณา, กระลำพัก, ขอนดอก, เมื่อไม่, จันทน์ทั้ง ๒, โกฐทั้ง ๕, เทียนทั้ง ๕ สิ่งละส่วน ลูกจันทน์, กระจับปี่, กานพลู, ใบกระพ้อม, เปลือกกระทุ่มมูลหมู, ฝรั่ง, สน, ลูกปราช, ครั่ง, เปลือก มะขามขอบ, ใบกระพ้อมทั้ง สิ่งละ ๒ ส่วน ทำเป็นจุด มดทำแห้งไว้ ละลายน้ำดีปลีต้ม กินแก้กุกยิว

วาศอติสารหายนิก ๓

อนึ่ง เขาก่าน้ำ, หัวหมู, ลูกกระดอม, ลูกโพทรา, ใบจันทน์หอม, ลูกจันทน์, สมุลรัง, อบเชย, การบูร, น้ำประสารทอง เสมอากาศ ทำเป็นจุดบดทำแท่งไว้ละลายน้ำฝาง สัมภินแก่กฤชยาววาศอติสารหายนิก ๓

อนึ่ง เขาไทรสุส, ไทรเขมา, เทียนดำ, เทียนขาว, ลูกจันทน์, กานพลู, ก่ายานทั้ง ๒ เสมอากาศ ทำเป็นจุดบดทำแท่งไว้ละลายน้ำปูนใส กินแก่กฤชยาววาศอติสารหายนิก ๓ อย่างส่นหนึ่งเลย ๓

ศาลา ๑ เส้าที่ ๑๒

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวถึงขณณะจุดตราวาศอติสาร อันเป็นปัจจุบันกรรมนั้นเป็นคำรบ ๖ เกิดแต่ กองวาโย ๑๖ จำพวก เป็นสาธารณะทั่วไปทุกแห่ง อันนี้แจ้งอยู่ในคัมภีร์ชาวดารโณนแล้ว ในคัมภีร์อติสารเท่าแต่สิ่งเดียวให้แพทย์พึงรู้ มีลักษณะอาการคือกระทำอยู่ ถ้าลงไปแพทย์วางยามีต้องกลายไปให้ปวดมวน เป็นมูกเลือด สมมติว่าเป็นบิต ถ้าจะแก้ให้เอา ไทรทั้ง ๔, เทียนทั้ง ๔, สมอทั้ง ๓, จันทน์ทั้ง ๒, มะขามป้อม, กฤษณา, กระลำพัก, ขอนดอก, ลูกจันทน์, ดอกจันทน์, หริกไทย, เมลญจกุล, หัวหมู, กระวาน, กานพลู, อบเชย, สมุลรัง, ฆะลุค, แก่นสน, กฤษี, รากโคโรตรี, ลูกกระดอม, ลูกผักชี, ฆะเอมเทศ, น้ำประสารทอง, เปราะหอม, ลูการอดดี, ลูการะหัดพิษ, แผลหอม, หญ้าตีนนก, ดอกพิทูล, เกสรขุนนาค, เกสรสารภี, เกสรบัวหลวง เอาเสมอากาศ ทำเป็นจุดบดทำแท่งไว้ละลายน้ำ กระจายตามโรคนั้นเกิด กินแก่กฤชยาววาศอติสาร ๓

ขนาน ๑ เขา ไทรหิวบัว, ไทรเขมา, ไทรสุส, ไทรเขียง, ไทรกระดูก, ไทรจุฬาลัมพา, เทียนดำ, เทียนขาว, เทียนเขาวากานี, เทียนตาคักแตน, เทียนขาวเปลือก, จันทน์แดง, จันทน์ขาว, ฆะย้อม, พิศนาคัน, รากโคโรตรี, ฆะลุค, แก่นสน, มะตูมอ่อน, สะค่าน, บอระเพ็ด, สมุลรัง, ลูกจันทน์, ดอกจันทน์ เสมอากาศ ทำเป็นจุดบดทำแท่งไว้ละลายน้ำแทรกพิณเสน กินแก่กฤชยาววาศอติสาร ๓

อนึ่ง เขาจันทน์แดง, จันทน์ขาว, ดอกพิทูล, ดอกบวบ, เกสรขุนนาค, เกสรสารภี สิ่งละส่วน เกสรบัวหลวง ๔ ส่วน ทำเป็นจุด บดทำแท่งไว้ละลายน้ำจันทน์ แทรกพิณเสนกินแก่กฤชยาววาศอติสาร ๓

ศาลา ๑ เส้าที่ ๑๓

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวด้วยลักษณะอจินธาตุโรคอติสาร ว่าด้วยลักษณะลงเป็นเพื่อสำแลงมี ๒ ประการ คือ อจินธาตุประการ ๑ เป็นด้วยบริโภคอาหารมิได้ควรแก่ธาตุ คือ อจินโรคประการ ๑ เป็น ด้วยบริโภคยาอันไปมิได้ควรแก่โรค และลักษณะ ๒ ประการนี้ อาจารย์กล่าวไว้ในคัมภีร์พิณเสนธาตุมี ลาระโกลกโณน ขอยกมาให้ในที่นี้ ให้แพทย์ทั้งหลายพึงรู้ในประเภทอจิน ๔ ประการ ครุขมิไปข้างหน้า นั้น คือเสมหะอจิน ๑ ปิตตอจิน ๑ วาตอจิน ๑ สันนิบาตอจิน ๑ อันบังเกิดตามสมุฏฐานธาตุโรค อันบริตนั้น แต่ในที่นี้จะว่าแต่เสมหะอจินนั้นก่อนเป็นปฐม บังเกิดเพื่อบริโภคยาที่ดี ของกินที่ดี อันไปมิ ได้ควรแก่ธาตุโรคมักกระทำให้ลงในเหลาเข้า มีอาการให้คอแห้ง ออกแห้ง ให้สีจางระนั้นขาว มีกลิ่นอัน คาวระคนด้วยประณะเป็นเปลวแล้วให้ปวดคูดทวารเป็นกำลัง ถ้าแก้มิทันทันกำหนด ๑๒ ราตรีไป ก็ จะเข้าอุมธาตุอติสาร จัดเป็นปฐมอติสารชวร ถ้าจะแก้ให้แก้แต่ยังอยู่ในเสมหะอจิน ตามอาจารย์กล่าว

ไว้ดังนี้

ยาแก้ลงเพื่อเสมหะอจิน เอาศรีภูกก, หัวหมู, ผลมะตูมอ่อน, ผลตะบูน, เมลญจกานี, การบูร, ยางตะเคียน, น้ำประสารทอง สิ่งละส่วน เอาควายเผือกเขา ๒ ส่วน เจมุลแดง ๔ ส่วน สะค่าน ๘ ส่วน รากข้าวทูล ๑๒ ส่วน ทำเป็นจุดบดทำแท่งไว้ละลายน้ำรากมะแว้งเครือแทรกพิณเสนให้กิน แก้ เสมหะอจินอันบังเกิดเพื่อสำแลงนั้นหายนิก ๓

ขนาน ๑ เขา ไทรสุส, ไทรกระดูก, ไทรหิวบัว, เทียนดำ, จันทน์ทั้ง ๒, ว่านร่อนทอง, เมะทุลี, ครั่ง, ฝางเสน, ขมิ้นช้อย, ขมิ้นชัน สิ่งละส่วน กานพลู ๔ ส่วน ทำเป็นจุดบดทำแท่งไว้ละลายน้ำ เปลือกกระท้อนแทรกพิณเสนให้กิน แก้เสมหะอจิน อันบังเกิดเพื่อสำแลงธาตุโรคที่ดีและแก้อติสารวรรค ๑๑ ประการ แก้ในกองอุจจารธาตุ ตามอาจารย์กล่าวไว้ว่าวิเศษนิก ๓

ศาลา ๑ เส้าที่ ๑๔

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวถึงขณณะอจินธาตุโรคอติสาร ว่าด้วยประเภทลงเป็นเพื่อสำแลง คือ ปิตตอจินนั้นเป็นคำรบ ๒ บังเกิดเพื่อบริโภคยาที่ดี ของกินที่ดี อันไปมิได้ควรแก่ธาตุโรคนั้น มักกระทำให้ลงเหลกลางวันมีอาการให้ร้อนในอก และให้ลงวิงสวาย ให้หัวนาแรมมิได้ ให้ตัวร้อน ให้ขัดคุงใช้ รากสาคสันนิบาต ให้สีจางระนั้นแดง และให้ร้อนตามลำทรวงทวาร ขึ้นไปตลอดถึงทรวงอก มีกลิ่นดัง ปลาน้ำ ให้ปากแห้งคอแห้ง มักให้อาเจียนบริโภคอาหารมิได้รู้ส ถ้าแก้มิทันทันกำหนด ๘ ราตรีไป ก็ จะเข้าโรคธาตุอติสาร จัดเป็นทุติยอติสารชวร ถ้าจะแก้ให้แก้แต่ยังอยู่ในปิตตอจินนั้น ตามอาจารย์ กล่าวไว้ดังนี้ ๓

ยาแก้ลงเพื่อปิตตอจิน เอาผลจันทน์, ดอกจันทน์, ดอกคำฝอย, ก่ายาน, ผลพิลังกาสง, ผลสรรพ พิช, เปลือกโปรง, แก่นขนุน, แกลด, โพล, กระชาย สิ่งละส่วน เทียนดำ ๒ ส่วน ไข่หมากดิบ ๕ ส่วน กระเทียมกรอบ ๑๕ ส่วน ทำเป็นจุดบดทำแท่งไว้ละลายน้ำ เปลือกสะเดาดัม แทรกพิณเสนให้กิน แก้ปิตตอจินอันบังเกิดเพื่อสำแลงนั้นหายนิก ๓

ขนานหนึ่ง เขาเปลือกมันตัน, เปลือกทองตัน, เปลือกแคแดง, เปลือกขนุน, ใบกระท่อม, ผลกระ วาน, ผลบัว, การบูร, ผลคนทีล, ผลผักชีทั้ง ๒, หอมแดง, กระเทียม สิ่งละส่วน ว่านน้ำ ๒ ส่วน ทำเป็นจุดบดทำแท่งไว้ละลายน้ำรากยอข้อม แทรกพิณเสนให้กิน แก้ปิตตอจิน อันบังเกิดเพื่อสำแลง หายนิก ๓

ขนานหนึ่ง เขาเปลือกสันห้านางอ, แกมวกทั้ง ๒, ว่านแหวนม, ผลกระดอม, น้ำประสารทอง, สิปลี สิ่งละส่วน เปลือกมะเดื่อชุมพร ๒ ส่วน ทำเป็นจุดบดทำแท่งไว้ละลายน้ำรากเทียนส้มแทรก พินเสนให้กิน แก้ปิตตอจินอันบังเกิดเพื่อสำแลงนั้นหายนิก ๓

ศาลา ๑ เส้าที่ ๑๕ แฝ่ม ๒

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวด้วยลักษณะอจินธาตุโรคอติสาร ว่าด้วยประเภทลงเป็นเพื่อสำแลง คือ วาตอจินนั้นเป็นคำรบ ๓ บังเกิดเพื่อบริโภคยาที่ดี ของกินที่ดี อันไปมิได้ควรแก่ธาตุโรคนั้น มักกระทำให้ลงเมื่อเหลาหลบค่ำ มีอาการให้ท้องขึ้นและแน่นอกจับใจและให้คลื่นเหียน แล้วให้อาเจียน แต่ลม ให้แก้ที่นั้นเย็นเมื่อเย็น ให้บริโภคอาหารมิได้ให้คอแห้งผาก ให้จางระมีสีอันดำมีกลิ่นอันเปรี้ยวเหม็นยิ่ง นิก ถ้าแก้มิทันทันกำหนด ๑๐ วันไป ก็ จะเข้าอจินธาตุอติสาร จัดเป็นตติยอติสารชวร ถ้าจะแก้ให้แก้

ยังอยู่ในวาทะอธิษฐาน ตามอาจารย์กล่าวไว้ดังนี้ ฯ

ยาแก่สงฆ์เพื่ออาตมคติสาร เอารากคันทร, รากตานหมอน, รากพุมเรียงทั้ง ๒, รากกระพุ่มลพูน, เปลือกไม้แดง, อบเชย, ผลจันทร์, ตริภูกู ลิงละส่วน ชมันช้อย, สีเสียดทั้ง ๒, ลิงละ ๒ ส่วน กานพลู, กระเทียมกรอบ ๖ ส่วน ทำเป็นจุดมดทำแห่งไว้ละลายน้ำกระสายอันควรแก่โรคให้กิน แต่อธิษฐานบังเกิดเพื่อล้างซึ่งกระทำให้ลงนั้นหายดีนัก ฯ

ขนาน ๑ เอารากโพงบาย, รากต้นหว้า, กรุงเขมา, ระย่อม, พืชนาคนี่ ลิงละส่วน แขนุกาญี, ศรีภูกู ลิงละ ๒ ส่วน ๓ ส่วน จันทน์เทศ ๔ ส่วน ทำเป็นจุดมดทำแห่งไว้ละลายน้ำกระสายอันควรแก่โรคให้กิน แทกรากพิณเลนให้กิน แก้ววาทอธิษฐานบังเกิดเพื่อล้าง ซึ่งกระทำให้ลงนั้นหายดีนัก ฯ

ขนาน ๑ เอานกขยวง, ได้หมากดิบ, ผลกระวาน, ใบกระวาน, จันทน์แดง, ผลผักชีทั้ง ๒ พันธุ์, ผักกาด, รากมะกอก ลิงละส่วน ฝรั่งเสน, เปลือกมะขามขบ, เปลือกผลทับทิมอ่อน ลิงละส่วน ตริภูกู ลิงละ ๑ ส่วน ใบจันทน์หอม ๔ ส่วน ทำเป็นจุดมดทำแห่งไว้ละลายน้ำใบเทียนส้มแทรกพิณเลนให้กิน แก้ววาทอธิษฐานบังเกิดเพื่อล้าง ซึ่งกระทำให้ลงนั้นหายดีนัก ฯ

ศาลา ๑ เส้าที่ ๔

๑ สิทธิการิยะ จะกล่าวด้วยลักษณะอธิษฐานธาตุโรคตติสารว่าด้วยประเภทลงเป็นเพื่อล้าง คือ สันนิบาตอธิษฐานนั้นเป็นคำรบ ๔ บังเกิดเพื่อบริโภคยาที่ดี ของกินที่ดี อันเป็นบมมิได้ควรแก่ธาตุโรคนี้แกกกระทำให้ลงเมื่อเพลากลางคืน มีอาการให้แน่นหน้าอก แล้วให้หายใจละอื่น ให้จับละบับร้อนละห้านนาว, ไม้เท้าขึ้นเย็น ให้ตีร้อน ไม้ลงมิได้ละตวกให้สีอุจจาระดำ, แดง, ขาว, เหลือง ระคนกันเม็กลิ้น ถ้าแก้มีดกอยพัน ๒๕ วันไปก็จะเข้ามาสู่กายธาตุ อันระคนด้วยกาลธาตุตติสารจะบังเกิด จัดเป็นจุดตติสารขจร อันเนื่องอยู่ในปัญจขจรวิธนี้ แทพหุทั้งหลายทั้งผู้ตั้งนี้ ถ้าจะแก้ให้แก้แต่ยังอยู่ในสันนิบาตอธิษฐานตามอาจารย์ล้างไว้ในก่อนสืบกับมาดังนี้ ฯ

ยาแก่สันนิบาตอธิษฐาน เอารากกล้วยดิบ, เปลือกโสด, รากขยอทั้ง ๒, รากชิงรี, เปล้าทั้ง ๒, โกรฐทั้ง ๕, เทียนทั้ง ๕, จันทน์ทั้ง ๒, แขนุกาญี ลิงละส่วน เปลือกมันดิน ๑๕ ส่วน ทำเป็นจุดมดทำแห่งไว้ละลายน้ำเปลือกกระพุ่มลพูน ต้มแทรกพิณเลนให้กิน แก้วสันนิบาตอธิษฐาน ซึ่งกระทำให้ลงหายดีนัก ฯ

ขนาน ๑ เอาโกรฐทั้ง ๕, เทียนทั้ง ๕, ผลจันทร์, ดอกจันทร์, กระวาน, กานพลู, ผลกะหล่ำ, มะตูมอ่อน, ผลผักชี, เปลือกโมกมัน, แก่นสน, ฝรั่งเสน, กระเทียม, ลำพันแดง, พริกไทย, ผลมะกรูด, เปลือกโสด, ผลมะม่วงทั้ง ๒, แขนุกาญี ลิงละส่วน ผลจันทร์เทศ ๑๖ ส่วน ทำเป็นจุดมดทำแห่งไว้ละลายน้ำเปลือกขี้ข้าต้มแทรกพิณเลนให้กิน แก้วสันนิบาตอธิษฐานบังเกิดเพื่อล้าง ซึ่งกระทำให้ลงนั้นหายดีนัก ฯ

ขนาน ๑ เอารากคูนากทั้ง ๒, ชมันเครือ, กะทือ, โพล, แขนุกาญี ลิงละส่วน ใบกระต ๑๑ ส่วน ทำเป็นจุดมดทำแห่งไว้ละลายน้ำขมน้ำจันทน์ให้กิน แก้วล้างเพื่อล้างหายดีนัก ฯ

ศาลา ๑ เส้า ๑ แผ่นที่ ๑

๑ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะปิววาทตติสาร บังเกิดแต่กองจุดเสมหะกล่าวคือ วาโยพิศก่าเก็บมิให้เสมหะคุมกันเข้าได้ อุจจาระนั้นมิสีขาวคูนน้ำข้าวเข็ด เหม็นตุจกทอินโทรม ให้หลงในสไปมิได้ว่างเวลา กระทำให้มีโรคอาหารมิได้ ให้อาเจียนออกแต่พระเหนียว ให้ตัวนั้นเนื้อเต็น ให้เกิดละอิก

ลักษณะดังกล่าวมานี้ เป็นอสาทยตติสารโรค รักษายากนัก ฯ

ถ้าจะแก้ ให้เอาผลผักชีทั้ง ๒, จิงแห้ง, ตับลิ ลิงละส่วน หัวหมู ๒ ส่วน ตัวเขยือ ๓ ส่วน มะตูมอ่อน ๔ ส่วน ต้มตามวิธีให้กิน แก้วปิววาทตติสารและทำให้เจริญเหงื่อธาตุดีนัก ฯ

อนึ่ง เอาเจตมูล, ข้าวสุก, ละค้ำน, มหาหงส์ ลิงละส่วน จิงแห้ง ๒ ส่วน หัวหมู ๓ ส่วน มะตูมอ่อน เม็ดโมกมัน ลิงละ ๔ ส่วน ทำเป็นจุดมดทำแห่งไว้ นำกระสายอันควรแก่โรคกินแก้วปิววาทตติสารซึ่งหลงไหลอยู่มีนหายดีนัก ฯ

อนึ่ง เอามะตูมอ่อน, เม็ดโมกมัน, หัวหมู ลิงละส่วน เชือกเขาดายดิบ ๒ ส่วน ตริภูกู, พอรำพิศ ต้มตามวิธีให้กิน แก้วปิววาทตติสาร มีสีอันขาวคูนน้ำข้าวเข็ดนั้นหายดีนัก ฯ

อนึ่ง เอาตริภูกู, มหาหงส์, วานน้ำ, เกล็ดคูนทุร, เกล็ดอิฐ, เสมอภาค ทำเป็นจุดมดทำแห่งไว้ละลายน้ำหัวหมูต้มให้กิน แก้วปิววาทตติสารอันกล่าวนี้หาย และเจริญอาหาร และเจริญเหงื่อธาตุให้เป็นสุวิเศษนัก ฯ

อนึ่ง เอาจันทน์ทั้ง ๒, ลูกขนุน, ก่ายาน, สุพรรณถัน, ตริภูกู ลิงละส่วน สีเสียดทั้ง ๒, ลิงละ ๒ ส่วน ทำเป็นจุดมดทำแห่งไว้ละลายน้ำครึ่งกิน แก้วปิววาทตติสารอันกล่าวนี้หายดีนัก ฯ

(ปวง ๕ ประการ ขาด ๒ ปวง คงมี ๓ ปวง)

ศาลา ๑ เส้า ๕ แผ่น ๒

๑ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะปิววาทอันเกิดแต่กองปิววาทตติสารเป็นคำรบ ๒ โดยพิเศษมีอาการและประเภทให้ลงไป ๔-๕ ครั้ง แต่ไม่ราก ให้ผู้ตั้งตั้งเม็ดตมดกมี ดังมดค่นอยขบก็มีไว้ลดขบแลบในอุทรตั้งจะธาตุใจ ให้ผู้ลดใจลงไปดังวาน ฯ

ถ้าจะแก้ เอาสะบ่าวอกเมา, สะบ่าลิงค้ำเมา, สะบ่าลิงลายเมา, ฝรั่ง, ลูกกระตอม, เสมอภาคทำเป็นจุดมดทำแห่งไว้ละลายน้ำปูนใส แทรกพิณเลนให้กินแก้วปิววาทหาย ฯ

อนึ่ง เอารากเสนียด, รากมะเฟือง, รากมะนาว, รากมะปราง, รากมหาภู, รากหมากมียรากหมาก, รากมะพร้าว ต้มให้กิน พันด้วย แก้วปิววาทหายดีนัก ฯ

อนึ่ง เอาถั่วเขียวคั่วให้เหลือส่วน ๑ ซากก่อนประะ ๒ ส่วน ทำเป็นจุดทำแห่งไว้ ละลายน้ำแก้วเขียวต้มให้กินแก้วปิววาทหาย ฯ

อนึ่ง เอาฝอยกระแวนเมา, ลูกบองเมา, ข้าวใหม่ ๑ ปั้น, ผักบั้งส้มก้ามือ ๑, ก่ายาน ๑ บาท, ริงหมาท่า, ลูกประคำตีควายเมา, ขี้ผึ้งแข็ง ๑ บาท, ติงคัม, ลูกบัต, อบเชยทั้ง ๒ ทำเป็นจุดมดทำแห่งไว้ละลายน้ำปูนใสแทรกพิณเลน สีงู กินแก้วปิววาทหาย ฯ

อนึ่ง ใบสัก, ใบผักเสี้ยนมี, ยาข้าวเย็น ลิงละส่วน รากท้ายขย้อม, ลูกจันทน์ ลิงละ ๒ ส่วน เมล็ดในฝรั่ง ๔ ส่วน กานพลู, การบูร ลิงละ ๕ ส่วน เทียนดำ ๖ ส่วน ทำเป็นจุดมดทำแห่งไว้ละลายน้ำปูนใสได้ น้ำฝรั่งต้มก็ได้ น้ำเปลือกมะเดื่อต้มก็ได้ กินแก้วปิววาทหายดีนัก ฯ

ศาลา ๑ เส้า ๒ แผ่น ๒

๑ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะปิวหวา อันบังเกิดแต่กองปิววาทตติสาร อันเป็นคำรบ ๔ นั้น โดยพิเศษ และลักษณะปิวหวานั้น กระทำให้ลงให้ราก ให้ตัวเย็นเป็นเหนียว ให้แห้งตอก เข็ดมิได้ราคาให้สวิงสวายในอกเป็นกำลัง ถ้าจะแก้ เอา รากขย, เปลือกขย, ลูกขย, ใบขย, ดอกขย, กวนไม่สีสุกเมา,

ข้าวตอกด้วย ๑, ผักกวมะขาม, เปลือกมะขามดิบ, แฝกหอม, หัวหมู, สะค้าน, จึงณา, กระชายขาว, โขลณา, ตัปลีณา ต้มด้วยน้ำรากมะขาม น้ำปูนใสแทรกสิ่งเหลือ กินแก้ลมแก้รากปวงวิหยา ๖

อนึ่งเอา จุกหอม, จุกกระเทียม, มูลปลวกเผา, มูลแมลงสาบคั่ว, ใบสันห่านหอม, ลูกยอ ๓ ลูก, รากยอป่า, ไม้ขมิ้นคั่ว, รากข้าวหลาม, เมล็ดในราชพฤกษ์, อบเชย, สมุทขันธ์, กุรงเขมา, เนื้อไม้, เมล็ดโนมนาวาคั่ว, รากกั้วหู ต้มด้วยน้ำปูนใสแทรกหิมเสน คีตะทาบน้ำกินแก้ปวงวิหยา ๖

อนึ่งเอา บัวหลวงเผา, ใบขมุนละมุดเผา, ลูกมะกอกเผา, น้ำตาลกรวด, น้ำตาลทราย, น้ำตาลน้อย บดละลายน้ำข้าวต้ม กินแก้ส่วงลอยวิหยาตัมบักแล ๖

อนึ่งเอา ผ่าหอยโข่งเผา, ผ่าหอยหอมเผา, รากกระย้อม, พืชนาคน้, ไคร้เครือ, อมเรยทั้ง ๒, รากกระทุงหมาบ้า เอาน้ำแก่นขนุนเป็นกระสาย ต้มแทรกหิมเสน กินแก้ปวงวิหยา ๖

อนึ่งเอา ลูกแญกานี่, ลูกกล้วยตึบอ่อน, ลูกหับหิมอ่อน, ใบหับหิม, ใบสะแก, ดินกิน, กฤษทั้ง ๕, ใบสะเดา, ใบทองหลางใบมม, ใบมะขุม, ใบกัญชา, ใบกะเม็ง สิ่งละส่วน ใบกระพ้อม ๒ ส่วน ขมิ้นน้อย ๓ ส่วน โขล ๕ ส่วน เทียนคำ ๕ ส่วน ทำเป็นจุดบดทำแห้งไว้กินแก้ปวงวิหยาตัมบัก ๖

ศาลา ๙ เส้า ๔ แผ่น ๒

๑ สิทธิการิยะ จดกล่าวลักษณะปวงน้ำ อันเกิดแต่ป้ควาตอลารเป็นคำรบ ๕ โดยวิเศษ และลักษณะปวงน้ำนั้น ลงไปจะนับเส้ามาได้ ให้รากเขี้ยว รากเหลือง รากแดง ให้ผิวเนื้อเหี่ยวจาบริโภค อันใดมิได้อยู่ห้อง ให้หัวเป็นกำลังและลักษณะปวงทั้ง ๕ ประการ เป็นอติลาทยโรค รักษายากนัก ๖

ถ้าจะแก้ เอาสะค้าน, รากข้าวหลู, จึง, ตัปลี, เจตมูลเพลิง, หัวหมู, มะขุมอ่อน, เทียนคำ, รากยอ, อกสังกา, รากขมิ้นหอม, ลูกกระตอม, การบูร, เปลือกมูกมัน, จีนหนมิ่ง ๒, หูกุล, บุนนาค, สารภี, บัวหลวง ต้มด้วยน้ำปูนใส กินแก้ปวงน้ำหาย ๖

อนึ่ง เอาเปลือกปูน, เปลือกมะม่วงพรม, เปลือกกระพุ่มขี้หนู, เปลือกกระพ้อม, ใบชา, เทียนคำ, โกฎสุ, โกฎเขมา, โกฎพุงปลา, โกฎง่าลิ้มพา, โกฎหัวบัว, กระตองเต่าเหลืองเผา, กระตองปูนาเผา, รากนางแย้ม, รากมะนาว, รากมะพร้าว ต้มด้วยน้ำปูนใสแทรกหิมเสน ตู้งู กินแก้ปวงน้ำ ถ้าหัวนักเอาน้ำตาลกรวด น้ำตาลทราย น้ำตาลน้อย แทรกสิ่งกินหาย ๖

อนึ่ง เอาพริกไทย, เปราะหอม, ตัปลี, จึง, ว่านน้ำ, รากกระเทียม ทำเป็นจุดบดทำแห้งไว้ละลาย น้ำกระเทียม ลูกผักชี กินแก้ปวงน้ำหายตัมบัก ๖

อนึ่ง เอารากก้างปลาแดง, เปลือกข้าวน้ำ, เปลือกช้อยช้าง, รากหญ้านาง, เปลือกสะเดา, เปลือกกล้วยตึบดิบ สิ่งละส่วน ลูกแญกานี่, ว่านร่อนทอง สิ่งละ ๒ ส่วน สังกรณี, แร่พุทลี สิ่งละ ๓ ส่วน การบูร ๔ ส่วน ครั้ง, แก่นสน สิ่งละ ๕ ส่วน ฐะเอมเทศ ๖ ส่วน กระเทียมกรอบ ๗ ส่วน ทำเป็นจุดบดปิ้งแห้งไว้ละลายน้ำจันทน์ กินแก้ปวงน้ำหายตัมบัก ๖

ศาลาปีศาจ หรือแผนขวด (๗๐)

๑ สิทธิการิยะ จดกล่าวลักษณะซึ่งมียอดเดียว อันพระอาจารย์สำแดงไว้สืบ ๆ ก็มาในประเภทวิหยาโรค มีอาการต่าง ๆ กันโดยนัยพิศดารอันมีอยู่ในคัมภีร์โหรากรรมทางศโนัมแล้ว ในที่นี้จะกล่าวแต่รูปแบบและสรรพยา ซึ่งจะประกอบและแก้ในวิหยาโรค ให้บุคคลทั้งหลายพึงรู้ในลักษณะและประเภทแต่ละน้อยโดยสังเขป ๖

อันว่าลักษณะมียอดเดียว ซึ่งปรากฏอยู่ในรูปแบบงาานั้น มีอาการและประเภทต่างกัน บางทีกระทำให้อัน บางทีกระทำให้อัน บางทีให้คนคลั่ง ฆาตมิได้ ให้ขนลุกและเนื้อเดิน ให้จับหูแดง เป็นลายโลหิตอาการดังนี้ ๖

ถ้าจะแก้ เอารากปลาไหลเผือก, รากทุงค้อ, ผลระขั้ด, ผลระพียะ, แร่พุทลี, สังกรณี, เมล็ดคำ, ระย้อม, พืชนาคน้, ไคร้เครือ, หญ้ารากดำ, รากทุมเรียงทั้ง ๒, ตัปลีทั้ง ๒, แก่นสน, รากคนหา, เมล็ดคน, สะบัวอกเผา, สะบัวใหญ่เผา, สะบัวสิงคำเผา, ผลประคำดีควายเผา, ผลมะกอกเผา เอาเสมอภาค ทำเป็นจุด บดทำแห้งไว้ ละลายน้ำสุรน้ำมูตร, น้ำข้าวข้าว น้ำดอกไม้วักี้ได้ กินแก้วิหยาโรค กล่าวคือพิษมีทำภายในนั้นหายวิเศษ ๖

อนึ่ง เอาใบหญ้าน้ำดับไฟ, ใบชะมดต้น, ใบคำสิงตัวผู้, ใบผักบุ้ง, ใบหมากดิบน้ำค้าง, ขมิ้นน้อย, ใบมะระ, ใบแมงลัก, ใบน้ำเต้า, ข้าวสุกเผาให้ไหม้, มูลนกพิราบคั่ว เอาเสมอภาคทำเป็นจุดบดพอกดับพิษซึ่งกระทำให้แสบร้อนหายวิเศษนัก ๖

ยาหารัฐฐานมียอดเดียว มิให้ในป่องอกได้ เอาถ่านไม้สัก, ถ่านประตู่, รากคำโพง, กาลสีกเผา, ดินสอพองเผา, เปลือกสันห่านงะยอ, ฟางเลน, หวายตะค้าเผา, กระดุกงูเหลือมเผา เอาเสมอภาคทำเป็นจุด บดทำแห้งไว้ละลายสุรธาฯ แก้พิษมีและรัฐฐานมิให้ในป่องอกไปไว้วิเศษนัก ได้ใช้มามากแล้ว

ศาลาปีศาจหรือแผนขวด ๗๑

๑ สิทธิการิยะ จดกล่าวลักษณะมียอดเดียว อันปรากฏอยู่ในรูปแบบงาานั้นเป็นคำรบ ๓ ถ้าบังเกิดขึ้นในเดือน ๕-๖-๗-๘-๙-๑๐ เกิดเหตุตีมเลนระคนกัน มีกลิ่นในคอเกิด นอกคอเกิด เกิดในคินตามกั๊ต ต้นหูกั๊ต ในรักแก้กั๊ต ขึ้นไหล่และอกกั๊ต ขึ้นจ่ายอ้อมยี่ ขึ้นขาตัวผู้ ถ้าน้ำแดงเกิดเพื่อตและโลหิต ถ้าน้ำเหลืองเกิดเพื่อลม ถ้าน้ำขาวเกิดเพื่อเสมหะ มีอาการและประเภทต่าง ๆ กัน แง้งอยู่ในคัมภีร์โหรากรรมทางศโนัมแล้ว ในที่นี้จะกล่าวแต่สรรพยา ซึ่งจะแก้วิหยาโรคแต่ละน้อยโดยสังเขป ๖

ยาดับพิษภายใน เอาผลประคำดีควายคั่ว, มะขามเปียก, เกล็ดสมุท เอาเสมอภาคบดละลายน้ำมะขามเปียกกิน ประจุพิษวิหยาโรคอันบังเกิดในเดือน ๕-๖ นั้นตัมบัก ๖

อนึ่ง เอามะขามเปียก, เกล็ดอิฐ เอาเสมอภาคพอกทุกหัวระบมดับพิษมีอันบังเกิดในเดือน ๖-๗ นั้นตัมบัก ๖

อนึ่ง เอาใบมะยม, ใบมะเฟือง, ใบสะเดา, ชัดม่อน, ขมิ้นน้อย, ข้าวเมือ เอาเสมอภาคบดพอกดับพิษมีพิษในเดือน ๗-๘ นั้นตัมบัก ๖

อนึ่ง เอาผลประคำดีควาย, พญาษา, หญ้ารากขาว, รากกั้วหู, เกล็ดลิ้นแคว, ใบกั้วหู เอาเสมอภาคบดละลายน้ำหัว แก้พิษมีในเดือน ๗-๘ นั้นตัมบัก ๖

อนึ่ง เอามะขามเปียก, เกล็ดอิฐ, ใบมัตกา, ยาตำ เอาเสมอภาคทำเป็นจุดบดละลายน้ำส้มมะขามเปียกกินเป็นยาทุเลาก่อน แก้พิษมีในเดือน ๙-๑๐ นั้นตัมบัก ๖

อนึ่ง เอาใบกระเทียมยอด, ทรงบาดาล, หญ้าแหงก เอาเสมอภาคบดพอกมิในเดือน ๙-๑๐ นั้นตัมบัก ๖

อนึ่ง เอาจากหน้านาง, นระพูนี, เปลือกละเตา, รากสีหวด, รากโคโรบก, รากกำงปลาแดง, ราก
ประจำตีควาย, จันทน์แดง, เปลือกสนหน้านางแฉ, เหมือนคน เอาจสมอภาค ทำเป็นจุมบดทำแห้งไว้
ละลายน้ำดองไว้กิน แก้พิษมีในเดือน ๕-๖-๗-๘-๑๐ นั้นดีวิเศษนัก ฯ

ศาลามีตาหรือแผนนวด ๓๘

๑ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะซึ่งมีขอดีวอินปรากฏอยู่ในรูปแผนคว่ำนั้น มีอาการและประเภท
ต่าง ๆ กัน บางทีให้จับเชื่อมมัน บางทีให้ร่อนกระหนายน้ำ หอบละอิก บางทีให้จุกเสียด บางทีให้ชักทำ
กำมือคั้น บางทีให้ปวดแสบร้อนเป็นกำลัง ลักษณะดังนี้ ถ้าจะแก้เอาเมล็ดมะขามป้อม, จันทน์แดง,
จันทน์ขาว, ผลจันทน์, ดอกจันทน์, รากกำงปลาขาว, รากกำงปลาขาว, รากเพกา, รากมะตูม, ขมิ้นอ้อย,
บอระเพ็ด, ผลกระดอม, หัวหมู, รากมะยม, ขะเเมเทศ, ยาข้าวเย็นทั้ง ๒, รากหน้านาง, รากมะคัง
แดง, นอแสด, ข่าช้าง, รากส้มหน้านางแฉ, รากมะเดื่อจีน, รากมะเกลือ เอาจสมอภาคทำเป็นจุมบด
ทำแห้งไว้ละลายสุรา น้ำจาวข้าวน้ำจันทน์ก็ได้ แทรกคั่งเหลื่อมลงกินแก้พิษมีกระทำให้เป็นต่าง ๆ นั้น
หายวิเศษนัก ฯ

อนึ่ง เอายาค่า, ส้มมะขามเปียก, รากลิ้นฟ้า, รากผักหวานป่า, รากผักหวานบ้าน, รากระงับพิษ,
รากมะเดื่อจีน, รากทับทิม, รากมะขี้, รากมะเม็ย, รากประจำตีควาย, รากหญ้างวงช้าง, เชือกเขามวก
แดง เอาจสมอภาคทำเป็นจุมบดทำแห้งไว้ละลายสุราทำ แก้พิษมีที่กระทำพิษต่าง ๆ นั้นหายวิเศษนัก ฯ

ยาพอกมี เอาใบละบก, ใบส้มป่อยอ่อน, ใบมะขามอ่อน, ขมิ้นอ้อย, ใบประจำตีควาย, ใบกระเช้า
ผีผล, หญ้าไต่ใบ, ใบหมากผ่า, ใบระงับพิษ, ใบส้มเส้าเครือ, ใบบัวหลวง, ใบผักขมหิน, ใบผักขมหัด,
ข้าวเม็ย, ยาค่า, มัน เอาจสมอภาค บดพอกมีกระทำให้เป็นพิษหายวิเศษนัก ฯ

อนึ่ง เอารากลำโพงภาคคึก, หวายตะมอย, หวายตะค่า, เขาเทียมผา, เขาแพะ, เขาแกะ, เขียวเสื่อ,
เขี้ยวแคด, เขียวหมี่, เขียวปลาพูน, ผ่างเสน, เปลือกสนหน้านางแฉ, ยาค่า, มัน เอาจสมอภาคทำเป็น
จุมบดละลายสุราทำดับพิษหาย ฯ

ฝ่ายนังศาลามีตาหรือแผนนวด ๔๑

๑ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะมีขอดีวอินปรากฏมีรูปอยู่ในรูปแผนคว่ำนั้นเป็นตำราย ๔ ถ้า
บังเกิดเดือน ๑๑-๑๒ เดือน ๑-๒-๓-๔ นั้น คือบังเกิดเพื่อลม น้ำเหลือง ก้ำดา ระคนกัน มักขึ้น
กระหม่อมแก่ก้านแลเห็นหงี่ มันขึ้นเล็กใหญ่ก็ดี และขึ้นขาทั้งสองก็ดี ขึ้นในศอก ใบรักและไหล่ทั้ง
๒ ก็ดี มีอาการและประเภทต่าง ๆ กัน จุกกล่าวไว้ในแผนเสลา ๑๔ นั้นแล้ว ในที่นี้จะกล่าวแต่สรรพยา
ซึ่งจะแก้พิษนั้นต่อไป ฯ

ยาพอกมี เอาบัวหลวง, ใบผักโหมฟ้า, หญ้าปากควาย, เกลือวิฑู, ข้าวเม็ย เอาจสมอภาคบด
พอกมี อันบังเกิดในเดือน ๑๑-๑๒ เป็นที่ข้อมันนั้นหาย ฯ

อนึ่ง เอายาค่า, หญ้าขอนไฟ, ข่าหลวง, ขมิ้นอ้อย เอาจสมอภาคบดพอกมีขอดีวอิน เมื่อจะพอก
ไว้ปล่องกลางตรงขอดีมีนั้นแก้พิษมีอันบังเกิดในเดือน ๑-๒ นั้นดีนัก ฯ

ถ้ามีพิษ เอาใบกลอด, ดอกคิง, ใบแก้วลย์ปูน, หญ้าเกล็ดหอย เอาจสมอภาค บดน้ำมะนาวทาแก้
ปวดมีอันบังเกิดในเดือน ๑-๒ นั้นดีนัก ฯ

อนึ่ง เอาจากมะเขือขึ้น, รากมะเดื่อปล้อง, เปลือกมะแหน, เกลือสินเธาว์ เอาจสมอภาคบดละลาย
น้ำทา แก้พิษมีอันบังเกิดในเดือน ๓-๔ นั้นดีนัก ฯ

อนึ่ง เอาจากมะแหน, รากกระพังอาด, รากประจำตีควาย, ดอกคิง เอาจสมอภาค บดทำเป็นจุม
บดทำแห้งไว้ ละลายน้ำหน้าดับไฟทาแก้พิษมีทั้งปวงนั้นหายดีนัก ฯ

อนึ่ง เอาบอระเพ็ด, อุตพิศ, ผลกระดอม, มะเดื่อจีน, ขมิ้นทั้ง ๒, ศรีภูกก, ศรีมหา, หัวหมู, ดอก
ต้นเป็ด, กระกั้นแดง, ใบส้มป่อย, ใบมะลิวัลย์, เปลือกกระเบา, เปลือกเพกา เอาจสมอภาคทำเป็นจุม
บดทำแห้งไว้ เมื่อจะกินละลายน้ำร่อนแทรกขมิ้นเสน แก่สรรพพิษมีอันเกิดในเดือน ๑๑-๑๒ เดือน ๑-
๒-๓-๔ นั้นหายวิเศษนัก ฯ

ฝ่ายนังศาลามีตาหรือแผนนวด ๒

๑ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะแผนมีประจุม แผนนี้คือมีเอก มีโท มีตรี และบดกมีน้ำมีและ
พรหมเจือมี อันมีอยู่ในแผน ๑๒ เดือนนั้น ยังไปมีได้สำเร็จอีกมากนัก อาจที่จะนับจะประมาณบ่
มีได้ อันนี้วิธการอยู่ในพระคัมภีร์พิชิตรุมหาวงศ์ และในคัมภีร์อิททาภคโรคนั้นแลแล้ว ในที่นี้จะกล่าว
แต่สรรพยากิน พันจุด ทา แก้พิษมีเอก โท ตรี นั้นสืบต่อไป ให้บุคคลทั้งหลาย ซึ่งจะเรียนรูไปเมื่อหน้า
พอพึงแจ้งตามนัยอันกล่าวไว้โดยสังเขปดังนี้ ฯ

ฝึกนังชั้น, ใบมะยม, ใบมะเฟือง, ใบชีกาทั้ง ๒, ใบพริกไทย, ใบมะกุก, ใบมะนาว, พริกไทย,
ชิงแห้ง, ดีปลี, กะทือ, โพล, ขมิ้นอ้อย, พันธุ์ผักกาด, ใบหนาด, ใบผักลิ้นผี, ผลระดัด, ผลกระพืด
พิษ, ต้นประลิวขาว, สารส้ม, ผลจันทน์, ดอกจันทน์, ดอกกระวาน, กานพลู, โกฎทั้งเทียนทั้ง ๕ ซึ่งละ
ส่วน, ใบพลูแกลบ ทำเป็นจุมบดทำแห้งไว้ละลายสุราแทรกคั่งเหลื่อม กินแก้พิษมีเอก โท ตรี วิเศษนัก ฯ

กล่าวมาในรูปแผน ๑๒ เดือนและรูปแผนประจุมนี้ ถ้าบุคคลผู้ใดรู้จักกำเนิดแล้ว ให้กระทำรูป
ปิศาจยักษ์ให้ตองกับสัณฐาน ซึ่งประจำเดือนอันมีอยู่นั้น ใส่ลงในบัตรและทั้งเครื่องเร่งพร้อม แล้วให้
ออกชื่อปิศาจยักษ์ในอันกล่าวไว้แล้วไปส่งเสียตามทิศ และผู้ใช้นั้นจึงจะไม่เป็นอันตราย ถ้ามิได้กระทำ
ตุจกล่าวมานี้ และปิศาจนั้นจะสำแดงโทษต่าง ๆ ยังลักษณะมีอันวิเศษ ซึ่งจะทำให้เป็นไปมีอยู่ ๒๐๗
จำพวก กาลภายใน ๗ จำพวก กาลภายนอก ๒๔ จำพวก มีแขก ๑๕ จำพวก วิธการแจ้งอยู่ในคัมภีร์
อิททาภคโรคนั้นแลแล้ว ในที่นี้ยกมากกล่าวไว้ให้บุคคลทั้งหลายพึงแจ้งโดยนัยสังเขป ฯ

ฝ่ายนังศาลา ๗

๑ ปุณปะระวัง คำคืบนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะวัตรโรค อันบังเกิดภายในมี
ประเภท ๑๐ ประเภทนั้น เพื่อจตุธาตุและตรีสมุฏฐานอันใดอันหนึ่งซึ่งวิปริต เป็นชาติจาณะ โดยนัยอัน
โดยพิการก็ดี ระคนกันเข้าแล้วตั้งค้อมขึ้น มีประเภทต่าง ๆ ให้บุคคลทั้งหลาย ซึ่งเรียนรูไปเมื่อหน้าพอ
แจ้งได้แต่โดยสังเขป ตามอาจารย์ท่านกล่าวไว้ในคัมภีร์อันทศาตร์ทั้งปวงสืบกันมา และมีนามวัตรโรค
ซึ่งปรากฏไว้ดังนี้ คือ มีปลว้า มีกุดระนชาย มีนาทวง มีนุทธะวาท มีกาธ มีขอดีคว่ำ มีทรงมิ่ง
มีมะเทิงทวง มีทรูตตร และมีอนุทวน มีทั้ง ๑๐ ประการซึ่งกล่าวมานี้ ได้และเสียดตามอาจารย์ท่านหนด
ไว้ตุจมีไปเมื่อหน้านั้น ฯ

ในที่นี้จะกล่าวแต่ลักษณะมีปลวกนั้นก่อนเป็นปฐม เมื่อจะบังเกิดนั้น กระทำให้เจ็บในทรวงอกที่ตั้งแห่งดวงหทัย ตลอดจนปลิ้นหนังแก้วให้ผอมเหลือง ให้อาเจียนออกมาเป็นโลหิต ให้โอเอหมันขาวคอบริโภคอาหารมิได้ นอนมิหลับ ตุจกล่าวมานี้ ๕

ถ้าจะแก้ เอารากตะโกนา, รากเป้ง, กำแพงเจ็ดชั้น, ดอกกลิ่นหอม, รากกระทุงลาย, รากคัสเค่า สิ่งละ ๒ บาท จึงแห้ง, ตีปัสี, เจตมูล, เปลือกหอยแครง, เมล็ดจุนเจ็ดเทศ, รากกำจาย สิ่งละ ๑ ตำลึง ยาข้าวเย็น ๕ ตำลึง ต้มตามวิธีให้กินแก้มีปลวกนั้นหายดังนี้ ๕

อนึ่ง เอาเปลือกกระดังงา, เปลือกจำปา, เชือกเขาหนึ่ง, ผักแหวงแดง, ยาข้าวเย็นทั้ง ๒ เอาเสมอกภาค สุราเป็นกระสาย ต้มตามวิธีให้กิน แก้มีปลวกนั้นหายดังนี้ ๕

อนึ่ง เอาถวัลย์เหล็ก, เถาวัลย์เปรียง, ดินแท่นปลวก, รากพุ่มเรียงป่า, ยอดช้อยแดง, ยาข้าวเย็นทั้ง ๒ เอาเสมอกภาค ต้มตามวิธีให้กิน แก้มีปลวกหายดังนี้ ๕

อนึ่ง เอาถวัลย์เหล็ก, เชือกเขาหนึ่ง, ฝรั่ง, รากพุ่มเรียงทั้ง ๒, เถาวัลย์เปรียง, ยาข้าวเย็น เอาเสมอกภาค ต้มตามวิธีให้กิน แก้มีปลวกทั้งปวงหายดังนี้ ๕

ฝ่ายนึ่งศาลา ๑

๑ ปู่จะประัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะวันโรคนึงเกิดภายใน ชื่อว่า ผิดฤดูระรายนั้นเป็นคำรบ ๒ เมื่อจะบังเกิดนั้นให้ตั้งแผ่นในทรวง อากาศกระทำทึบกลางคืนมากกว่ากลางวัน ให้จับสับมิตรและท่านหาไปทั้งตัว บริโภคอาหารมิได้นอนมิหลับ ลักษณะดังกล่าวมานี้ ถ้าจะแก้เอาเมล็ดจุนเจ็ดเทศ, รากชีกาทั้ง ๒, รากประจำใจ, รากทองแดง, ยาดำ สิ่งละ ๑ บาท ต้มตามวิธีให้กินแก้มีฤดูระรายหาย และยาชานันเป็นยาฆ่าให้หัวมีแต่กวีเศษนี้ ๕

อนึ่ง เอารากหน้, รากมะนาว, รากมะขี้, รากส้มซ่า, รากหนิงหาย, ยอดคำเจียด, บอระเพ็ด, รากมะเขือขี้, รากมะเขือทั้ง ๒ ตำเอาน้ำสิ่งละหะวานาน น้ำมันงาหะวานาน ๑ หุงให้คงแต่น้ำมันแล้วจึงเอาเนระพุตี, ดิงเกลือ, ผิ้นดิบ, เปลือกประจำคาควย สิ่งละ ๑ สิ่ง ทำเป็นจุดประลงน้ำมันให้กินพอควรกำลัง เป็นยาขับพิษผิดฤดูระรายหายดังนี้ ๕

อนึ่ง ยาขมิ้นเมื่อพุทไฟแตกแล้ว เอาแก่นมะหาด, แก่นปฐู, แก่นมะเกลือ, แก่นสีก, แก่นเสมหะเล เคี้ยวเอาน้ำสิ่งละหะวานาน มะพร้าวไฟ ๑ ลูก หุงให้คงแต่น้ำมัน แล้วจึงคุดีกรกนเข้ากับน้ำยาทั้งนั้น เคี้ยวไปให้คงแต่น้ำมันมะพร้าวไฟ แล้วจึงเอาเมล็ดในสลอด ๓๓ เมล็ด ตำด้วยน้ำปลาร้าปากาไฟให้เหลือง ทำเป็นจุดประลงน้ำมันเอาไว้ให้เย็น ให้กินช้อนหอยหนึ่ง เป็นยาขับพิษผิดฤดูระรายนั้นหาย และสุราพหิทั้งปวงก็ได้วิเศษนี้ ๕

อนึ่ง เอาใบประจำใจ, เจตมูลเพลิง, ตริภูก, กระเทียมหอม เอาเสมอกภาค บดด้วยสุราข้างนออก เป็นยาเกลือผิดฤดูระราย และทั้งขับพิษก็ได้ โดยนัยอาจารย์ท่านบอกไว้สืบ ๆ กันมาหายวิเศษนี้ก็ได้ไว้แล้วอย่าล่นแต่ให้เลย ๕

ฝ่ายนึ่งศาลา ๑ (โรจเจียน)

๑ ปู่จะประัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะวันโรคนึงเกิดภายใน อันชื่อว่า มีมาทรวงนั้นเป็นคำรบ ๓ เมื่อจะบังเกิดกระทำให้ออกเสียด หายใจขัดในทรวงอก เจ็บกลางวันกลางคืน ให้โอเป็นเสมหะเหนียว ให้จูบหอม ให้แน่นหน้าอกเป็นกำลัง ตั้งอาจารย์กล่าวไว้ดังนี้ ๕

ถ้าจะแก้ให้วางยาประังเสียก่อน แล้วจึงกินยาประจำโรคต่อไป ยาประังมีมาทรวง เอาพริกไทย ๗ เมล็ด, จึงสด ๗ แว่น, กระเทียม ๗ กลีบ, ข้าวต้ม ทำเป็นจุดเคล้าอย่างสดโคสด ตากแดดให้แห้ง ให้ได้ ๗ ครั้ง เอาหนัก ๒ บาท บดทำแท่งตามวิธีทำเมล็ดพริกไทย ให้กิน ๓ เมล็ด เป็นยาประังมีมาทรวงตกคืนหายดังนี้ ๕

ขนาน ๑ เอายาดำ ๑ ส่วน เทียนดำ ๕ ส่วน ยาข้าวเย็นทั้ง ๒ สิ่งละ ๑๐ ส่วน กระเทียม ๑๑ ส่วน ต้นสายเสื่อทั้งต้นทั้งราก ๑ ส่วน ต้มตามวิธีให้กินตามลक्षणธาตุ ถ้าจะถ่ายแทรกดีเกลือกินตามธาตุหนักเบา แล้วให้กินประจำไปทุกวัน จนกว่าจะหายวิเศษนี้ ๕

ขนาน ๑ เอาข้าวเปลือกคั่วให้ไหม้ขาม ๑ ใบพลับหลัง ๑ ใบ ทำเป็นจุดมดพอกลงไว้ที่เจ็บนั้น แล้วจึงเอาใบบอนปิดบน ขับพิษมีมาทรวงหายดังนี้ ๕

ขนาน ๑ เอาเทียนทั้ง ๕, ยาดำ, ขอบชะนางทั้ง ๒ สิ่งละส่วน, ยาข้าวเย็นเหนือ ๑๒ ส่วน, กระเทียมหอม ๑๕ ส่วน, ใบกระดังงา ๒๗ ส่วน, ต้มตามวิธีให้กินแก้พิษมีมาทรวงหายดังนี้ ๕

ขนาน ๑ เอาเปลือกทองหลางใบมน, เปลือกกุ่มน้ำ, เปลือกมะขุม, เปลือกโอบาย, เปลือกกระทุมมูลหมู เอาเสมอกภาค ต้มตามวิธีให้กิน แก้พิษมีมาทรวงหายดังนี้ ๕

ขนาน ๑ เอาเปลือกคาง, เปลือกทองหลางใบมน ผ่นเอาเท่ากันละลายสุราให้กิน แก้พิษมีมาทรวงกระทำให้อุดนอนมิหลับนั้นหายดังนี้ ๕

ฝ่ายนึ่งศาลา ๑

๑ ปู่จะประัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่ง ว่าด้วยลักษณะวันโรคนึงเกิดภายในอันชื่อว่า มีธนูทรวงนั้นเป็นคำรบ ๔ เมื่อบังเกิดกระทำให้ออกเสียดหน้าอกตลอดคืนหลัง ให้ปวดข้อเป็นกำลัง ให้มีอ้อยหูหรือหูกระดูก ทำให้อังเวียน บางทีให้ชัดจจจากระปัสการ ให้ท้องขึ้นมีรูปร่าง ให้ออกเสียดจกแดดที่ขอลอก ให้จูบหอม บริโภคอาหารไม่มีรส ให้จุกขุแข็งนอนมิหลับ อากาศกระทำให้อุดกลางคืนมากกว่ากลางวัน มีพิษต่าง ๆ ดังนี้ ๕

ถ้าจะแก้ เอาไทรหางนาศ, ไคร้, รากต่อไฟ, รากคา, รากคนหา, รากพุ่มเรียงทั้ง ๒, รากตำบอยม่อม, รากชีกาทั้ง ๒, เอาเสมอกภาค ต้มตามวิธีให้กิน ขับพิษธนูทรวง อันบังเกิดภายในนั้นหายดังนี้ ๕

ขนาน ๑ เอาเปลือกโอบาย, รากชิงช้า, รากอัญชันขาว, พริกไทย, จึงแห้ง, ตีปัสี, กระเทียม เอาเสมอกภาค ต้มตามวิธีให้กิน แก้พิษธนูทรวง อันบังเกิดภายในนั้นหายดังนี้ ๕

ขนาน ๑ เอาเปลือกเพกา, สันห่านางแธ, เปลือกโอบาย, เปลือกตะบาก, ผักเม็ดแดง เอาเสมอกภาค ต้มตามวิธีให้กิน ขับพิษธนูทรวง อันบังเกิดภายในนั้นหายดังนี้ ๕

ขนาน ๑ เอารากขย, รากมะเขือขี้, รากช้องแมว, รากส้มกุ้งทั้ง ๒, แก่นกัมเกรา, แก่นมหาศ, แก่นเสมหะเล, ยาข้าวเย็น, กระดุกงูเหลือม, พริกไทย เอาเสมอกภาค ทำเป็นจุดแดงด้วยสุรา ผิงข้าวเปลือกไฟ ๑ วันจึงกิน เป็นยาตัดราก มีธนูทรวง อันบังเกิดภายในนั้นหายดังนี้ ๕

ขนาน ๑ เอาใบอบเชย, ใบหลุณ, ใบมันเทศ, ม้องคามย่าน, ขมิ้นชัน, ยอดมะฮัก, ข้าวเปลือก เอาเสมอกภาคพอกมิข้างนอกให้ตรงยอดไว้ปล้อง ขับพิษธนูทรวง อันบังเกิดภายในนั้นหายดังนี้ ๕

ฝ่ายนังศาลา ๗

๐ ปุณจะปะรัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะวัตรโรคบังเกิดภายใน อันชื่อว่า ฝึกอาธรมัน เป็นคำรบ ๕ เมื่อจะบังเกิดกระทำให้นวมเป็นลำขึ้นไปตามเกลียวปัดคาด ให้จับละห้านร้อยละห้าน นหนาว ให้โสมรันทนทุกมุมชน ให้ตัวแข็งกระด้าง จะลุกนึ่งให้ยอกเสียว ไหวตัวมิได้ตั้งกล่าวมานี้ ๕

ถ้าจะแก้ เอารากคิดเค้า, รากฝักเขียนมี, รากหญ้านาง, รากกะเพรา, รากก้างปลาแดง, โคลกกระสุน เอาเสมอภาค ต้มด้วยสุราตามวิธีให้กิน แก้พิษฝึกอาธรมัน อันบังเกิดภายในนั้นหายดีนัก ๕

ขนาน ๑ เอาพริกไทย, จึงแห้ง, ตีป्ली, กระเทียม, หัวข้าวข้าว, เกลือลมุท, สิ่งละส่วน หัวทองดิง ๖ ส่วน ทำเป็นจุมบดทำแห้งไว้ ละลายน้ำกระต่ายอันควรแก่โรค ให้กินหนัก ๑ สิ่ง ให้กินแต่เมื่อมีย้อมเกิด บุพโพ ถ้าแลมีดิงบุพโพแล้ว และบุพโพแห้งไปก็ดี ท่านให้เอายานี้แทรกเข้า เอากระตาดทั้ง ๒, อุดพิศ, บุกรอ สิ่งละส่วน หัวทองดิง ๓ ส่วน ทำเป็นจุมบดละลายน้ำกระเทียมให้กินหนัก ๑ สิ่ง ให้กินไป ๔-๕ วันแล้ว จึงกินยาประจวันหนึ่ง ๕

ยาประจ เอาจึงแห้ง, ตีป्ली, บุกรอ, บอระเพ็ด, เจตมูลเพลิง, ผลมะตูมอ่อน, ผลลลอสสุทรี สิ่งละ ๒ ส่วน แก้วหนู, สะค้าน, โกรฐเขา สิ่งละ ๓ ส่วน ทำเป็นจุมบดทำแห้งไว้ เอาเมล็ดข้าวโพดให้กิน ๓ เมล็ด ถ้าธาตุหนักกิน ๕ เมล็ด เป็นยาประจฝึกอาธรมันบังเกิดภายในนั้นหายดีนัก ๕

ขนาน ๑ เอาพริกไทย, จึงแห้ง, กะทือ, โพล, เปลือกกุ่มทั้ง ๒, เปลือกทองเหลือง ๑ บาท ผลลลอส ๑๐๔ เมล็ด ทำเป็นจุมบดไว้ เอามะพร้าวไฟคู่ ๑ คู่ ผ่าเอาแต่ซีกข้างศีรษะขุดคั้นกะทิ แล้วคูลีกรเข้า กับยาทั้งนั้นใส่กะทุนึ่งให้คงแต่น้ำมัน แล้วเอาลูกจันทน์, ดอกจันทน์, การบูร, เกลือลมุท สิ่งละ ๑ สิ่ง ทำเป็นจุมบดประจวันหนึ่งให้กินตามกำลัง แก้ฝึกอาธรมันบังเกิดภายในนั้นหายดีนัก ๕

ฝ่ายนังศาลา ๘

๐ ปุณจะปะรัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะวัตรโรคบังเกิดภายใน อันชื่อว่าฝียอด คว่านนั้นเป็นคำรบ ๖ เมื่อจะบังเกิด กระทำให้ปวดอยู่ที่นาคิน้อยลวงลงไปถึงทวารหนัก ให้ปวดตลอดไปหน้า ตะโพก ให้เจ็บเป็นเสลา ละมิดร่อนละห้านหนาว ให้ปวดแต่กลางคืน ถ้ากลางคืนคลายให้หน่อย ๑ กระทำ พิษต่าง ๆ ดังอาจารย์กล่าวไว้ ๕

ถ้าจะแก้ เอารากขี้กาแดง, รากก้างปลาแดง, รากถั่วพู, รากพุงค้อ, รากพุงแถ เอาเสมอภาคต้มตาม วิธีให้กินแก้ฝียอดคว่านนั้นหายดีนัก ๕

ขนาน ๑ เอารากถั่วพู, โพล, กะทือ, ขมิ้นอ้อย, ข่าตาแดง, ข้าวตานยา, รากขมิ้นมอญ, หญ้าปากควาย, หอมแดง, กระพริบใหม่ ต้มน้ำสิ่งละห้านาน น้ำมันงาห้านาน ๑ หุงให้คงแต่น้ำมัน แล้วเอาไว้ให้กิน ตามกำลัง แก้ฝียอดคว่านบังเกิดภายในนั้นหายดีนัก ๕

ขนาน ๑ เอารากกอบแถบ, โบรมะขม, ใบส้มซ่า, โบรมะขาม, มีกรมขาม, ใบพุงค้อ เอาเสมอภาคบด ด้วยน้ำลูกพอกข้างนอกแก้ฝียอดคว่านนั้นหายดีนัก ๕

ขนาน ๑ เอาผลจันทน์, ดอกจันทน์, โกรฐ, น้ำมันระลาวทอง, ผลฝักขี้ทั้ง ๒, พันธุ์ฝักกาด, ผลจิงจ้อ, พริกไทย, จึงแห้ง สิ่งละส่วน สมอเทศ, ผลลลอสสุทรี สิ่งละ ๔ ส่วน ทำเป็นจุมบด แล้วจึง เอาน้ำมันงา, น้ำมันกะฐิด, น้ำมันตรพะวะ สิ่งละห้านาน น้ำมัน, ยางลลิตโต สิ่งละครึ่งห้านาน ใส่กะทะ

ทองแดงเคียวให้งวด แล้วเอายานนั้นประจวันไปกว่าจะแห้งมันได้ จึงเอามานบดให้กินหนัก ๑ สิ่ง เป็นยา ประจวันสิ้นเชิง แก้ฝียอดคว่านบังเกิดภายในนั้นหาย และอาจารย์ท่านกล่าวไว้ แก้กรรมพิทังปวงก็ได้ และมีทั้ง ๑๐ ประการ จึงกล่าวมาแล้วและยังนั้น ก็หายทุกประการ แก้ทั้งกระษัยโรค ทุผลโรค อุทรโรค และ ประจวันมทั้งปวงอันมีพิษลมเสียดแทงและแก้ริดสีดวงทวารวิเศษนัก ๕

ฝ่ายนังศาลา ๙

๐ ปุณจะปะรัง ในลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะวัตรโรคบังเกิดภายใน อันชื่อว่า มิรวงมิ่งนั้นเป็นคำรบ ๗ เมื่อจะบังเกิดกระทำให้นวมชายคืบเบื้องขวา ให้ยอกตลอดคืบหลัง ให้ตัวเหลือง หน้า เหนือจิกขุเหลือคืบจุมมิมัน ปัสสาวะก็เหลือคืบจุมมิมัน ให้จับละมิดร่อนละห้านหนาว ให้มันดิง ให้เมื่อยทุก ข้อกระดูก ให้อ้อมไปด้วยลม บริโภคอาหารมิได้ตั้งนี้ ๕

ถ้าจะแก้ เอารากหนดี, รากหนามแดง, รากก้างปลาแดง, รากคาวี, รากคนทา, รากเปล้าใหญ่, รากหญ้านาง เอาเสมอภาค ต้มตามวิธีให้กิน เมื่อจะกินเสกสหพาสี ๑๗ ประ แล้วจึงกิน แก้ฝีมวงมิ่งอันบังเกิด ในอุทรนั้น ถ้าแสมโพพแก่แล้วให้หิวเปล้าใหญ่ขึ้น ๒ ส่วน ยาทั้งนั้นเอาสิ่งละส่วน ต้มให้กินหาย ดังอาจารย์ ท่านกล่าวไว้วิเศษนัก ๕

ขนาน ๑ เอาใบมะขาม, ใบส้มป่อย สิ่งละกำมือ แล้วเอาดอกมัน ๑ เปราะ เงินของคนใช้ ๑ เพ็ชร์ ใส่ลงด้วยกันในยา ต้มตามวิธีให้กิน กินครั้งหนึ่งแก้ตอกออกเสียดเปราะ ๑ ให้กิน ๓ ครั้ง แล้วคว้านม้อเสียด แก้ฝีมวงมิ่งอันบังเกิดในอุทร เป็นยาตัดรากมิวิเศษนัก ๕

ขนาน ๑ เอาใบสะเดา, ใบเสนียด, โบรมะขาม, ใบส้มป่อย, ใบขมิ้นมอญ, โพล, กระชาย, ข้าวสาร ข้าวเหนียว เอาเสมอภาคบดด้วยน้ำมันดิบ แล้วเอามารวมครันได้เมล็ดเค้าให้ลบกิน จึงเอามาทอกข้างนอก เอาน้ำพองไว้ ๓ วัน แก้ฝีมวงมิ่ง อันบังเกิดในอุทรนั้นหายวิเศษนัก ๕

ขนาน ๑ เอาเปลือกมะขาม, เปลือกทองเหลือง ๒, เปลือกกุ่มทั้ง ๒, ใบลำโพงทั้ง ๒, กะทือ, โพล, กระชาย, พริกไทย, กระเทียม, ใบลลอส เอาเสมอภาค ทำเป็นจุมบดล้างน้ำมันงาให้ลวก แล้วจึงเอา มารบะบด เกลือผงฝีมวงมิ่งอันบังเกิดในอุทรนั้นหายวิเศษนัก ๕

ฝ่ายนังศาลา ๑๐ โรงเรือน

๐ ปุณจะปะรัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะวัตรโรคบังเกิดภายใน อันชื่อว่าฝีมะ เร็งหรือหรงนั้นเป็นคำรบ ๘ เมื่อจะบังเกิดกระทำให้เป็นมูกเลือดหลายครั้งหลายหน จุกเป็นเม็ดแล้วก็หายไป อยู่ ๆ ก็กลับเป็นมาเล่า ให้ปวดชอกชอยเสียด จุกแตก แขนหน้าอกเป็นกำลัง ให้ยอกตลอดคืบหลัง ให้วังเวียน ให้อ้อ ให้หอบ ให้หิว นางจะมีได้ ให้จุมบดเมม มักให้คืบคืบตัว ให้เมื่อยทุกข้อกระดูกดังกล่าวมานี้ ๕

ถ้าจะแก้ เอาว่านกับแสด, ว่านร่อนทอง, รากไม้กวาด, จันทน์ทั้ง ๒, แก่นคน, กกริช, ข่าตาแดง, ยา ข้าวเย็นทั้ง ๒ สิ่งละ ๒ ตำลึง รากชุมเห็ดไทย, เถาวัลย์เปรียงแดง สิ่งละ ๕ ตำลึง สุราครั้ง ๑ น้ำครั้ง ๑ เป็นกระชายต้มตามวิธีให้กิน แก้ฝีมะเร็งหรือหรง อันบังเกิดในอุทรนั้นหายดีนัก ๕

ขนาน ๑ เอาโพกพวย, เถาวัลย์เปรียงแดง, โลดทงนง, หักคุณเทศ เอาเสมอภาคต้มตามวิธีให้กิน แก้ฝีมะเร็งหรือหรงนั้นหายวิเศษนัก ๕

ชานาน ๑ เขาบอระเพ็ด, เปลือกทรายพุกกะ, โทกพวย, เถาวัลย์เปรียงแดง, ชมัน้อยหัวใหญ่ เขา เลมอภาค ต้มตามวิธีให้กินแก้มีมะเข็ญทอง เริ่มทำพิษต่าง ๆ และแก้มีทั้ง ๑๐ ประการ ซึ่งกล่าวมาแล้วและ ยิงนั้น หายสิ้นวิเศษตึกนี้ ฯ

ชานาน ๑ เอน้ำประสารทองเทศ ๑ บาท กานพลู ๒ บาท รากทองแดง ๓ บาท เทียนดำ ๑ ตำลึง ๑ บาท ใบมะกอก ๕ ตำลึง รังมดรีรัง ๑ ผลลมอเทศ ๕๖ ผล ชมัน้อยหัวยาวคืบ ๑ เขา ๓ หัวต้ม ตามวิธีให้กินเป็นยาถ่ายอเสมะเข็ญทอง ถ้าแลมีขี้ขอนอยู่ก็เกลือนหายไป ด้วยยอนกัแล้วบุพโพก็แตกออกมา ถ้าจะทุเสาทรงตักลือตามธาตุหนักธาตุเบานั้นก็เกิดวิเศษนัก ฯ

ชานาน ๑ เขาใบค้อนกลองนา, ใบกอบแถบ, ใบประจำไฟ, ใบมะเฟือง, ใบมะเข็ญ, ใบลลิต เขา เลมอภาคทำเป็นจุดบดทำแท้งไว้ละลายน้ำทำ ทาขับพิษมีมะเข็ญทองอันบังเกิดในอุทรนั้นหายวิเศษนัก ฯ

ฝ่ายนังศาลา ๗ โรงเรียน

๑ ปุณะจะประัง คำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะวันโรคอันบังเกิดภายใน อันชื่อว่ามิ ทรสุตรนั้นเป็นคำรบ ๗ เมื่อจะบังเกิดกระทำให้ปวดเจ็บสิ้นหลัง ให้เมื่อย ให้จุกแฉกเป็นกำลัง ให้เสียตในอุทร มักให้ชุ่มผอมบริโภคอาหารมิได้ มักกระทำพิษให้เป็นไปต่าง ๆ ตูจากกล่าวมาแต่นั้น ตามนัยอาจารย์สำแดงไว้ ฯ

ถ้าจะแก้ เขาใบมะตูม, ใบส้มป่อย, ใบพลูแก, สมอรองแรง, ชมัน้อย, ข้าวสาร เขาเลมอภาค บด หอกมิอันชื่อว่า ทรสุตร อันบังเกิดภายในนั้น หายวิเศษนัก ฯ

ชานาน ๑ เขาพริกไทย ๗ ผลสด, จึงสด ๗ แว่น, กระเทียม ๗ กลีบ ใบคนทีลือ, ใบคนทีเขมา, ใบ ประจำไฟ, ใบกุ่มน้ำ ยาข้าวเย็น สิ่งละ ๒ บาท บดด้วยน้ำสุราพอกแก้อนมิอันชื่อว่าทรสุตร อันบังเกิดภายใน นั้นหายตึกนี้ ฯ

ชานาน ๑ เขารากผักเสี้ยนผี, รากคนทีลือ, รากคนทีเขมา เขาเลมอภาคเอาสุราเป็นกระสาย ต้มตาม วิธีให้กินแก้มีทรสุตร อันบังเกิดภายในนั้นหายตึกนี้ ฯ

ชานาน ๑ เขาใบมะกรูด ๑๙ ใบ, ใบมะนาว ๑๐๔ ใบ, ผลมะกรูด ๗ ผล ผลมะนาว ๗ ผล ผ่าออก สิ่งละ ๑๓ แว่น, ก้านละเตา ๑๓ ก้าน เอาสุราเป็นกระสาย ต้มตามวิธีแล้วพดให้กินตามกำลัง แก้มีทรสุตร อันบังเกิดภายในนั้นหายตึกนี้ ฯ

ชานาน ๑ เขารากลูกเขยตาย, รากตานหม่อม, รากคำโพงกาลสีก, แห้วหนู, เปลือกมะไฟ, พริกไทย, ไรคแดง, เปลือกหอมแดง, แก้วกลางเตาไฟ, รังมดแดง เขาเลมอภาคเอาปูนขาว, เกลือ, สุรา สิ่งละเท่ากันเป็น กระสายต้มตามวิธีให้กิน ทั้งฆ่าทั้งเกลือนมิทรสุตรอันบังเกิดภายในนั้นหายตึกนี้ ฯ

ชานาน ๑ เขาเปลือกผลมังคุด, เปลือกละหือ, เปลือกละคือ, ยาข้าวเย็น, พุนเรียงป่า, เปลือกมะขาม, สัตินควาย, รากมะกอก, ชมันิ่งจิง เขาเลมอภาค ต้มตามวิธีให้กินสมานยอนมิทรสุตร อันบังเกิดภายในอุทรนั้น หายตึกนี้ดังนี้ ฯ

ฝ่ายนังศาลา ๘

๑ ปุณะจะประัง คำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะวันโรคอันบังเกิดภายใน อันชื่อว่า มิอูทวนนั้นเป็นคำรบ ๑๐ เมื่อจะบังเกิดกระทำให้พอกบวมขึ้นตามเส้นสันทรคต ให้ตั้งห้องตลอดสันหลังให้ หลังแข็งงอกมีมิได้ ให้ยอกจุกเสียดเป็นกำลัง แล้วให้ระบมไปทั้งห้อง ให้ห้องบวมใหญ่ขึ้น มีลักษณะดังกล่าว มาขึ้นตามอาจารย์ว่าไว้ ฯ

ถ้าจะแก้ เขากระเทียม, ยาคำ สิ่งละ ๒ บาท เทียนดำ ๑ ตำลึง ยาข้าวเย็นทั้ง ๒ สิ่งละ ๑ ตำลึง ๑ บาท ต้นสาบเสือ ๒ ตำลึง ๓ บาท ต้มตามวิธีให้กิน ทั้งฆ่าทั้งเกลือนมิอูทวนอันบังเกิดภายในนั้นหายตึกนี้ ฯ

ชานาน ๑ เขาเข็ญเขาน้ำ, บอระเพ็ด, แก่นสีก, รากทรงบาดาล, แห้วหนู, รากผักเสี้ยนผี, ข้าแก่, หมอมแดง เขาเลมอภาคต้มตามวิธีให้กิน แก้มิอูทวนอันบังเกิดภายในและมีทั้ง ๑๐ ประการ ซึ่งกล่าวมาแล้ว นั้นหายตึกนี้ ฯ

ชานาน ๑ เขารากมะตูม, รากมะขมตัวผู้, ยาคำ เขาเลมอภาค ต้มตามวิธีให้กิน แก้มิอูทวน อัน บังเกิดภายในหายตึกนี้ ฯ

ชานาน ๑ เขารากคัสเค่า, รากคันทรง, เถาวัลย์เปรียง, ผลราชดัด, พริกไทย เขาเลมอภาคต้มตามวิธี ให้กิน ผ่ายอดมิอูทวน อันบังเกิดภายในนั้นหายตึกนี้ ฯ

ชานาน ๑ เขารากโคกน้ำ, ผักแห้วแดง เขาเลมอภาค ต้มตามวิธีให้กิน เมื่อมิอูทวนอันบังเกิดภายใน นั้นอันแตกแล้ว ให้ยอกแห้งหายวิเศษนัก ฯ

ชานาน ๑ เขาใบส้มป่อย, ใบเข็มแดง, ใบละอิก, ใบมะเฟือง, ใบพุทรา, ใบพุงคย, มีนติบ, ผลจันทร์, แก่นเลมตีย เขาเลมอภาคบดพอกขับพิษมิอูทวน อันบังเกิดภายในนั้นหายตึกนี้ ฯ

ชานาน ๑ เขาส้มมะขาม, ใบชอบชะนางทั้ง ๒, ชมัน้อย เขาเลมอภาค บดพอกมิอูทวนอันบังเกิด ภายในนั้นหายวิเศษนัก ฯ

ฝ่ายนังศาลา ๘ โรงเรียน

๑ ปุณะจะประัง คำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะวันโรคภายในซึ่งมิได้อยู่ในเบื้องต้น ๑๐ ประการนั้น อันอาจารย์ผู้พิเศษเสาระให้มาไว้ในคัมภีร์พิพมาลาฎฎ ๑ ว่าด้วยวันโรค ๔ ประการ มี นามปรากฏดังนี้ คือมิอันชื่อว่าสุวรรณเคียร ทันคฤถิง ทันตะมุลา รานุกสันจันทร์ พงสมุทร ศรีภกร ฐริก กะวาท อักนีสันทวาท ทั้ง ๔ ประการซึ่งกล่าวมานี้ ให้บุคคลทั้งหลายพึงรู้โดยวิเศษ ฯ

ในที่นี้จะกล่าวส่วนโรคอันชื่อว่าสุวรรณเคียรนั้นก่อนเป็นปฐม เมื่อจะบังเกิดนั้นบังเกิดแต่ลมองกระดูก พิการ ตั้งขึ้นดุจอกหนูมีสีอันเหลือง มีรากหยั่งถึงหัวใจ มีประเภทกระทำให้เมื่อยต้นคอ ให้เจ็บขึ้นไปถึง กระหม่อม ให้จุกขุมิต ให้โสดประสาทตั้ง ให้ปวดศีรษะตั้งจะทำลาย ให้เจ็บไปทุกเส้นโลหมา ให้ร้อนในกระหม่อม และกระบอจุกขุมิตและช่องโสดประสาท ถ้าตั้งบุพโพขึ้นแล้วกระทำให้พิษนั้นกลุ่มในดวงหทัย ให้ละบัต้อน ละบัตินนาว ให้คั่งหวาลมปฤติมิได้ เมื่อบุพโพจะแตกนั้น บางทีออกทางช่องจุกขุมิตทั้ง ๒ บางทีออกทางช่อง โสดทั้ง ๒ ถ้าออกทางช่องอื่นใดของอันนั้นก็พิการ ถ้าผู้ใดเป็นดังนี้ได้บ้างเสียบ้าง ถ้าจะแก้ให้แก้ก่อนอยู่ นั้น ดูอาจารย์ท่านกล่าวไว้ดังนี้ ฯ

ยาเกลือมีเอา พรหมมงคลเครือ, ไบนามพรหม, ไบผ้องตามย่าน, ไบสำโพงกาสลัก, ไบผักหวานบ้าน, ไบวิสัยญานาง, ขมิ้นช้อย, ข้าวเมือ, เทลีสุมทร เอาเสมอภาคเกลือมีสุวรรณเคียว อันบังเกิดในสมอง กระดูกลอยคีนิก ฯ

ขนาน ๑ เอา ไบมะขมอ่อน, ไบมะเฟืองอ่อน, ไบมะคันทันอ่อน, ไบมะขามอ่อน, ไบส้มป่อย, ยอดหวานชม เอาเสมอภาค บดพอกแก้พิษสุวรรณเคียวและขุบพุทไธคีนิก ฯ

ขนาน ๑ เอา รากกระทุงลาย, รากมะก, รากหญ้านาง, ยาข้าวเย็นทั้ง ๒ เอาเสมอภาค ต้มตามวิธีให้กิน แก้พิษมีสุวรรณเคียวอันบังเกิดในสมองหาญคีนิก ฯ

ฝ่ายมังศาลา ๘

๑ ปู่จะประรัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะวัตรโรคภายใน อันชื่อว่าทันตฤกษ์ บังเกิดในกรรมนั้นเป็นค้ำรบ ๒ ถ้าขึ้นขวาชื่อทันตฤกษ์ ถ้าบังเกิดขึ้นซ้ายนั้นได้ชื่อทันตมูลสัง มีประเภทตุจกน ผิดกันแต่ชื่อ เมื่อแรกตั้งขึ้นมีวรรณฐานตั้งณิลลิวาโรค มีสีแดงเหลืองเหมือนผลหว้า บางทีแข็งจนลิด บุค ร้ายนัก เมื่อแตกออกมีกลิ่นฐานดังดอกลำโพง แล้วเมื่อยลามาเข้าไปถึงลำคอ มีน้ำเหลืองมากกว่าพุพิว มีพิษร้ายยิ่งนัก กระทำให้ปวดแต่ต้นคางขึ้นไปกระหม่อม ฟกบวมออกมภายนอกให้จับสับค้อนสละบดหนาว ให้บริโภคอาหารมิได้ แพทย์มิรู้ถึง ก็สมมติว่าเร่งระงับขนาดย่อมตามเสียบเป็นอันมาก จุจอาจารย์ท่านกล่าวไว้ ดังนี้ ฯ

ถ้าจะแก้ให้แก้แต่ยังมีแต่ยังอ่อนอยู่นั้น ฯ เอาใบตะกู, ไบส้มป่อย, ไบมะขาม, ไบมะเดื่อพรม, ขมิ้นช้อย, ผีนุ ข้าใหม่ เอาเสมอภาค ทำเป็นจุดบดทำแห้งไว้ละลายน้ำข้าวเส็ดทาเกลือมีอันชื่อว่าทันตฤกษ์ อันบังเกิดในกรรมทั้ง ๒ นั้นหายคีนิก ฯ

ขนาน ๑ เอา เกลือสินเธาว์, ฟันผู้ม่กาศ, สมอเทศ, สมอไทย, สมอพิเภก, โกฎกระดูก, ว่านน้ำ, หญ้าสิงกา, ใบระเดา, จึงแห้ง, ตีปัส, เทียนดำ เอาเสมอภาค ทำเป็นจุดบดทำแห้งไว้ ละลายสุราทาเกลือ มีอันชื่อว่าทันตฤกษ์ อันบังเกิดในกรรมนั้นหายคีนิก ฯ

ขนาน ๑ เอา ไบรัก, ไบเลื้อน, ขมิ้นช้อย, ไบสำโพงกาสลัก เอาเสมอภาค บดละลายน้ำท่า ทาแก้พิษมีอันบังเกิดในต้นกรรมนั้นหายคีนิก ฯ

ขนาน ๑ เอาณลกระเบียน, รากกระดังงา, รากคุดแดง, รากคุดขาว, รากตะลุ่มนุก, รากท้าวยายม่อม, รากเจมุลแดง, รากเจมุลขาว, ผลจันทร์เทศ, พริกไทย, ยาข้าวเย็นทั้ง ๒ สิ่งละ ๒ ส่วน ขมิ้นช้อย ๕ ส่วน มะพร้าวผ่าเอาข้างศีรษะจิก ๑ ต้มตามวิธีให้กินแก้พิษมี อันชื่อว่าทันตฤกษ์ อันบังเกิดในต้นกรรมนั้นหาย คีเศษนิก ฯ

ฝ่ายมังศาลา ๙

๑ ปู่จะประรัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะวัตรโรคภายใน อันชื่อว่าทันตมูลา บังเกิดในแก้มซ้ายแก้มขวานั้นเป็นค้ำรบ ๓ เมื่อแรกขึ้นนั้นดูอาการและประเภทตุจกนกัดปาก แล้วดูลักษณะดังจะลุดเข้าเกาะจับอุปตามกระพุ้งแก้มนั้นมิพรรณแดงดังสีเลอ่อน ๆ และกระทำให้แสบร้อนในกระ พุ้งแก้ม แล้วให้แก้มนั้นเหน็บยา บางทีให้ฟกบวมออกมภายนอก มียอกนั้นบานดังดอกลำโพง เป็นพุพิว ส่วน ๑ น้ำเหลือง ๒ ส่วน ถ้าผู้ใดเป็นดังกล่าวมานี้เป็นกรรมของผู้ใด ดังอาจารย์ท่านกล่าวไว้ว่า เป็น

อสาทยโรค จะได้ส่วน ๑ เสีย ๒ ส่วน ถ้าจะแก้ให้แก้แต่ยังมีทะเลอกนภายนอกแต่ยังอ่อนอยู่นั้น ตาม อาจารย์กล่าวไว้ดังนี้ ฯ

ท่านให้เอาฟันผู้ม่กาศ, จึงแห้ง, สมอเทศใหญ่, โกฎกระดูก, หญ้าสิงกา, ว่านน้ำ, ใบระเดา เอา เสมอภาค ทำเป็นจุดบดทำแห้งไว้ละลายน้ำท่า เกลือมีอันบังเกิดในกระพุ้งแก้มทั้ง ๒ นั้นหายคีนิก ฯ

ขนาน ๑ เอาการบูร, โหระเดือยโก, ตีปัส, ขมิ้นช้อย, เกลือสินเธาว์, เทียนดำ, ผลพิลังกาศา, โกฎ กระดูก, ภาณพสุ, สมุลแห้ง, จิมเลน เอาเสมอภาค ทำเป็นจุดบดทำแห้งไว้ละลายน้ำท่าเกลือมีอันบังเกิด ในกระพุ้งแก้มนั้นหายคีนิก ได้ชื่อแล้ว ฯ

ขนาน ๑ เอาทองหลางใบมน, ผลมะกอกเผา, ผลประคำดีควายเผา, ขมิ้นช้อย, ข้าวเมือ เอาเสมอ ภาค บดละลายน้ำท่าทาแก้พิษมีอันบังเกิดในกระพุ้งแก้มนั้นหายคีนิก ฯ

ขนาน ๑ เอายาข้าวเย็นเหนือ, ยาข้าวเย็นใต้, รากข้าวเป้น, รากหญ้านาง, รากกระทุงลาย สิ่งละ ๕ ตำลึง ต้มตามวิธีให้กินดับพิษมีอันบังเกิดในกระพุ้งแก้มนั้นหายคีนิก ฯ

ขนาน ๑ เอากระดูกงูเห่า, รากหึ่งถ่อน, รากมะเกลือ, รากมะเดื่อปล้อง, ยาข้าวเย็นทั้ง ๒ เอาเสมอ ภาค ต้มตามวิธีให้กินดับพิษมีอันบังเกิดทันตมูลาอันบังเกิดในกระพุ้งแก้มทั้ง ๒ นั้นหายคีนิก

ฝ่ายมังศาลา ๑๐

๑ ปู่จะประรัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะวัตรโรคภายใน อันชื่อว่าทันตลีน จันทร อันบังเกิดในต้นลิ้นนั้นเป็นค้ำรบ ๔ มีลักษณะดังวงพระจันทร์ ต่ออ้าปากออกจึงเห็นครึ่งหนึ่งลับเข้า อยู่ในลำคอมิได้เห็นนั้นครึ่งหนึ่ง กระทำให้ฟกบวมในลำคอเป็นกำลึง จะบริโภคข้าวน้ำก็มิได้ให้ลำคอกั้นไปใน นาลิกทุกที ฯ ถ้าวัตรโรคแก่เจริญขึ้น ให้แดงคุดจนลุดพรมลุด ให้มีพิษเจ็บยิ่งนักให้จับสับค้อนสละบดหนาว จะ สบค้อนสละบดหนาว จะออกปากเรจจากมิควิได้ มีพุพิวน้ำเหลืองก็กั้น ถ้าผู้ใดเป็นตุจกประเภทในอาจารย์ กล่าวไว้ดังนี้ ท่านว่าจะเสียบสามส่วน จะได้นั้นสักส่วนหนึ่ง เป็นอติสยโรค อากรรค ถ้าจะแก้ให้แก้แต่ยังอ่อน แต่วัตรโรคยังมีลูกนั้น ๆ ท่านให้เอา รากกล้วยดิบ, รากกล้วยตานี เอาเสมอภาคบดละลายสุราทาบังงอมบัง แก้พิษมีอันบังเกิดในต้นลิ้นนั้นหายคีนิก ฯ

ขนาน ๑ เอารากมะขามป้อม, รากมะจั่ว, รากหญ้านาง, สมอไทย, สมอเทศ, ใค้รงนาศ, รำพัน, ขึ้นทศกร เอาเสมอภาค ทำเป็นจุดบดทำแห้งไว้ ละลายน้ำร้อนกินทั้งทา แก้พิษมีอันบังเกิดในต้นลิ้นนั้นหาย คีนิก ฯ

ขนาน ๑ เอาหญ้าขี้เหล็ก, ผักแว่น, ขมิ้นช้อย, ข้าวเมือ, ดินประสิว, โหระทาดูนี เอาเสมอ ภาค ทำเป็นจุดบดทำแห้งไว้ละลายน้ำสุรา แก้พิษมีอันบังเกิดในต้นลิ้นนั้นหายคีนิก ฯ

ขนาน ๑ เอาผักหวานบ้าน, ไบหนองใต้, ไบต้นหญ้านาง, ไบคันทร, หญ้าข้าง, ขมิ้นช้อย, ว่าน กีบขจร, ว่านร้อนทอง เอาเสมอภาค ทำเป็นจุดบดทำแห้งไว้ละลายสุรา แก้พิษมีอันบังเกิดในต้นลิ้นนั้นหาย คีนิก ฯ

ขนาน ๑ เอางาช้าง, นอแรด, กระดุกงูเหลือม, ช้างแก่, ขมิ้นช้อย, ใค้รงนาศ, ระย้อม, พิษนาศน์เอา เสมอภาค ทำเป็นจุดบดทำแห้งไว้ละลายน้ำค่าน้ำมูตรก็ได้ กินแก้พิษมีอันชื่อว่าทันตลีนจันทร อันบังเกิดใน ต้นลิ้นนั้นหายแล แก้พิษมีทั้ง ๖ ประการก็ได้วิเศษนิก ฯ

ฝ่ายนังศาลา ๗ โรงเรียน

๐ ปู่จะประรัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะวัตรโรคาภายในอันชื่อว่าพองพระสมุทรมักเกิดเพื่อวายโลมหิตระคนกันขึ้นในคอตันชาตะโกรนั้นเป็นคำรบ ๕ เมื่อแรกเริ่มมีสัณฐานดังหลังเบี้ย ถ้าขึ้นขาตัวผู้ ถ้าขึ้นซ้ายตัวเมีย มีอาการกระทำให้เจ็บในคำคือเป็นกำลัง จะกลืนข้าวกลืนน้ำมิได้ ให้เจ็บปวดดังจะขาดใจตาย ถ้ายาถูกก็เกลื่อนหายไป ถ้ายามิถูกก็จำเริญแก่ขึ้นเป็นบุพโห มีความขมขานเป็นอันมากนัก แต่กระทำพิษให้จับสะบัดร่อนละห่านหนาวๆใช้จับให้เชื่อมมัว ให้ร่อนแต่ศิระตลอดจนปลายเท้า จะได้เหมือนใช้เหนื่อสันนิบาตนั้นหามิได้ ให้ทุรนทุรายไปกว่าบุพโหจะแตก และวัตรโรคาพองสมุทรมีเป็นยาปะระโรครักษาได้ จะได้ตายนั้นหามิได้ ๫

ถ้าจะแก้เอา หนึ่งแตร, หนึ่งกระเบน, นางปลาแห้ง, ความสกตหายหราก, รากดินตายหราก, กระจกงูเหลือม, กระจกงูทับทนา, กระจกงูเห่า, กระจกฝรั่ง, กระจกกา, สลัดได ยาทังนี้เอาให้ใหม่ ลูกจันทน์, ดอกจันทน์, กระจกวาน, กานพลู, เนระพูสี, ระย้อม, ไคร้หรือ, พืชนาคน, ว่านกับแตร, ว่านร่อนทอง, น้ำประคาวทองสุทธิ เอาเสมอกาก ทำเป็นจุดบดทำแห่งไว้ละลายน้ำห่าน้ำห่าก็ได้ จุปคำลือมแก้พิษมีอันบังเกิดในคอตันชาตะโกรนั้นหายดีนัก ๫

ขนาน ๑ เอาใบฝ้ายแดง, ใบฝ้ายเทศ, ใบผักเป็ดแดง, ใบระงับ, ไขมันช้อย, น้ำตาลทราย เอาเสมอภาคบดทำข้างแอกพอกก็ได้ แก้วรวมแก้พิษมีอันบังเกิดในคอตันชาตะโกรทั้ง ๒ ข้างนั้นหายดีนัก ๫

ขนาน ๑ เอาโพกพวย, รากหญ้านาง, เถาวัลย์เปรียง, รากพุ่มเรียงทั้ง ๒, ไขมันช้อย, ยาข้าวเย็นเหนือ, ยาข้าวเย็นใต้ เอาเสมอภาค ต้มตามวิธีให้กิน แก้พิษมีอันชื่อว่าพองสมุทรมันบังเกิดในคอตันชาตะโกรนั้นหาย และยาขนานนี้เป็นยาตัดรากสรรพพิษทั้งปวง ถ้าเป็นบาดแผลแทรกกำมะถันลง ๑ ตำลึง ๑ บาท วิเศษนัก ๫

ฝ่ายนังศาลา ๘

๐ ปู่จะประรัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะวัตรโรคาภายในอันชื่อว่าคริบกรลอันบังเกิดขึ้นตามคริบชีวหานั้นเป็นคำรบ ๖ เมื่อแรกจะขึ้นนั้นมีสัณฐานท่ามกลางตัวเรียวยาวและเมล็ดงา ซึ่งขึ้นมาเหมือนหัวนูดแล้วจำเริญขึ้น มีพระระแดงดังชาดจิม มีอาการกระทำให้ชีวหานั้นแข็งกระด้าง ให้เจ็บ ๫

คัน ๫
ทานให้เร่งเกลื่อนเสียแต่ยังอ่อนอยู่นั้น อย่าให้ทันยดแตกออกได้ ถ้าจำเริญเข้าแล้วก็แตกออกเมื่อยสามเป็นชุม ๗ มีประเภทเหมือนวงระก้ออัน ลานไปโนชีวหาพื้นบนและพื้นล่าง บางทีบวมทะลุลงไปใต้คานเป็นบุพโหโลหิตไหลมีได้ชาต เหม็นเหมือนหกรากอากาศ ถ้าผู้ใดเป็นดังนี้เป็นกรรมของผู้นั้น จะได้ส่วน ๑ เศษ ๓ ส่วน ๫

ถ้าจะแก้ เอาเบญจกาน, สีเสียดเทศ, กะเทาะโพบาย, เปลือกมะขามขบ, เมล็ดไมระนาว, น้ำประคาวทองสุทธิ เอาเสมอภาคทำเป็นจุดบดทำแห่งไว้ละลายน้ำห่า ทาแก้พิษมีอันบังเกิดตามคริบชีวหานั้นหายดีนัก ๫

ขนาน ๑ เอาใบตานหม่อน, ใบตาลโตนด, ไขมันช้อย, ข้าวใหม่ เอาเสมอภาค บดพอกก็ได้ ทาก็ได้แก้พิษมีอันบังเกิดตามคริบชีวหานั้น หายดีนัก ๫

ขนาน ๑ เอาเปลือกมะขามตัวผู้, รากช้อย, เปลือกมะพลับ, ปักวีตาด, เปลือกตะเคียน, ยาข้าวเย็นทั้ง ๒ เอาเสมอภาค แทรกเกลือพอลวร ต้มตามวิธีให้ใหม่ แก้พิษมีอันบังเกิดตามคริบชีวหานั้นหายดีนัก ๫

ขนาน ๑ เอาโรกทั้ง ๒, ยาข้าวเย็นทั้ง ๒, ชันทองพาบบาทสี่ละ ๕ ตำลึง ต้มตามวิธีให้กิน แก้พิษมีอันชื่อว่า คริบกรลในคริบชีวหานั้นหายดีนัก ๫

ฝ่ายนังศาลา ๙

๐ ปู่จะประรัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะวัตรโรคาภายในอันชื่อว่าอุกริกภาวะอันบังเกิดขึ้นตามกระดูกสันหลังข้างในนั้นเป็นคำรบ ๗ บางทีขึ้นตรงกระดูกบางทีขึ้นหว่างกระดูกตั้งแต่เบื้องบนถึงที่สุดแห่งกระดูกสันหลังข้างในเบื้องต่ำ วัตรโรคนี้นี้เมื่อจะบังเกิดนั้นเป็นเหตุด้วยลมสุนทรวาท พัดเดโช อาไปธาตุ มิได้เสมอตามปกติ จึงบังเกิดวิหการโรคขึ้นให้จำเริญไปถึงพระระ มีประเภทกระทำพิษต่าง ๆ บางทีให้จุกเสียด บางทีให้ชักจุกจาวะปัสสาวะ บางทีทำให้ลงอุจจาระเป็นบิด มีเสมหะโลหิตระคน ให้ปวดทวนเป็นกำลัง แต่เป็นดังนี้ถึง ๒-๓ ครั้งแล้วหายไป ให้เจ็บอุระและรายสะบัก ดังบุคคลเอาหมามาปิกและดูดไว้ด้วยอกกให้รัดยอกทั่วสรรพทางค์ และให้จับสะบัดร่อนละห่านหนาวมิได้มีระหว่างเวลา และให้นอนมิหลับ บริโภคอาหารมิได้ ให้จุกแฉงเป็นสายโลหิต บางทีให้บวมแต่ไหลจนถึงเอว ให้ร่อนเป็นกำลัง และให้เจ็บไปทุกข้อกระดูกสันหลังข้างนอก ถ้าผู้ใดถึงยอมตายเสียเป็นอันมาก ถ้าจะรักษาให้รักษาแต่ยังอ่อนอยู่นั้น ๫

ทานให้เอา ยาข้าวเย็นทั้ง ๒, เบญจประคำไถ้, รากมะกา, ช่าคัน, รากคิดเค้า, ดับเต้าทั้ง ๒, โปกพวย เอาเสมอภาค รุราครั้งน้ำครั้งต้มตามวิธีให้กิน แก้วัตรโรคนี้นี้ชื่อว่าอุกริกภาวะเกิดขึ้นตามกระดูกสันหลังนั้นหายดีนัก ๫

ขนาน ๑ เอาเบญจประคำไถ้, ใบมะขาม, ใบส้มป่อย, ใบส้มเข้า, เกลือสมุท, ดีเกลือสี่ละ ๕ ตำลึง ต้มตามวิธีให้กินสำหรับถ่ายมีอันชื่อว่าอุกริกภาวะนั้นหายดีนัก ๫

ขนาน ๑ เอาจันทน์ทั้ง ๒, แก่นสน, ผลกระดอม, บอระเพ็ด, หัวหมู, สันพร้าวางแอ, ช่าอ่อน, โหลอ่อน, ดอกพิลุส, ดอกมะลิ, เกสรพุนนาค, เกสรระระสี, เกสรบัวหลวง เอาเสมอภาคทำเป็นจุดบดทำแห่งไว้ละลายน้ำข้าวข้าวทั้งกินทั้งขโสม แก้พิษมีอันชื่อว่าอุกริกภาวะนั้นหายดีนัก ๫

จารึกซึ่งรื้อจากศาลาต่าง ๆ

๐ ปู่จะประรัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะวัตรโรคนวิเศษบังเกิดภายในอันชื่อว่ามิสุทรวาตนั้นเป็นคำรบ ๒ ย่อมขึ้นในคอตันชาตะพะปะปัสสาวะข้างใน เหตุด้วยแม่ทางอันขึ้นประจำอยู่ในกะเพาะเวลานั้น อันแพทย์รักษาไปมิได้หายสนิท แต่ยังเป็นกุมารอยู่นั้น ครั้นจำเริญใหญ่ขึ้นวาไปยังหัดขับปัสสาวะนั้นหัดมิได้สะดวก จึงตั้งเป็นยอดขึ้น บางทีเป็นด้วยลมกรรพเพกจำแควบวมขึ้น วัตรโรคนี้นี้บังเกิดเป็นต้น วัตรโรคนี้นี้บังเกิดแต่ของปัดรี วาโยระคนกัน มีประเภทกระทำนั้นต่าง ๆ บางทีพกร้าบวมออกมานกภายนอกแข็งเป็นคานตามมีเขี้ยวมิได้ปวดเป็นกำลัง ให้ปัสสาวะหยุดย้อยไปบางทีเป็นบุพโหโลหิต ไหลออกมาทางช่องปัสสาวะ บางทีก็แดงออกมาภายนอกจนลมะไฟ แล้วแตกออกเป็นบุพโหโลหิตก็มี บางทีน้ำปัสสาวะเดินทางช่องแผลกก็มี บางทีปัสสาวะขัดเข้าเป็นลิ่มเป็นก้อนก็มีและวัตรโรครีกรี้กล่าวมานี้ เป็นอลาหยโรค อันอาจารย์กล่าวไว้ว่า แพทย์จะรักษาเป็นอันยากยิ่งนัก ๫

ถ้าจะแก้ เอาเบญจขุมเม็ดเทศ, เบญจเมล็ด, เบญจบานมิรุโรย, เบญจคิดเค้า, รากลำเจียก, รากหญ้าคา, เถาวัลย์เปรียง, ยาข้าวเย็นทั้ง ๒, แก่นแสมทั้ง ๒ เอาเสมอภาค ต้มตามวิธีให้กิน แก้วัตรโร

อันชื่อว่ามิสุทวาศ ซึ่งบังเกิดในจักรวาระเพาะพานั้นนายตินิก ๕

ขนาน ๑ เขาถาวรลยภูม, ถาวรลยยอดคง, ยาช้าวเย็นใต้, แก่นเข็เหล็ก, แก่นแลมทะเล, รากบาน มิฐิโรย, กำแพงเจ็ดชั้น, ราชกุมหิตเทศ, สิ่งละส่วน ถาวรลยเปรีง ๓ ส่วน เบญจกุล สิ่งละ ๔ ส่วน ตรมลา สิ่งละ ๖ ส่วน ตัมตามวิธีโถกั้น แก้วโรกอันชื่อว่ามิสุทวาศ บังเกิดขึ้นในกระเพาะพานั้นนายตินิก ๕

ยาพอก เขาใบคนหา, ฆมันฮ้อย, ใบฝ้ายแดง, ช้าวสุกษา เขาเสมอภาค บดด้วยสุราพอก มิสุทวาศ อันบังเกิดขึ้นในจักรวาระเพาะปัสดาวะนั้นนายวิเศษนิก ๕

ศาลา ๗ เสา ๑ แผ่น ๒

๐ ปุณจะปะรัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะวัตรโรกภายในอันพิเศษบังเกิดขึ้น ภายใต้อ่าวดาวดาษพานั้นเป็นคำรบ ๓ ย่อมบังเกิดด้วยกองอาไปธาตุ คือน้ำเซพะ น้ำโลหะทั้ง ๓ นี้ พิกการระคนกันเข้า จึงได้บังเกิดเป็นเม็ดขดรีนภายในทั่วไปทั้งดับปอดและหัวใจ ทั้งใช้น้อยไว้ในทุกทั้งปวง จะได้มีกำหนดนั้นหมายได้ และวัตรโรกอันนี้เกิดเป็นอุปาทิกรวัตรณะบังเกิดด้วยอาไปธาตุจะตั้งขึ้นที่ใดก็ได้ให้เจ็บที่ นั้นตุงไม่ยอกและหมอก ถ้ามีตั้งนั้นตุงแสงปองและระจอบชบ และจะได้พอกบวมขึ้นเมากายนอกหามิได้ มี ประเภทกระทำให้เจ็บเชื่อมัว ละบัตริอันละห่านนาว นอมเหลือง ถ้าแก่เข้าจะให้จุกให้แน่นหน้าอก ให้อาเจียน แต่เซพะแต่เปียให้หอม ให้ละอิก ให้บวมเท่า ให้ลงเป็นบุฟโผลิดเภา ให้ปวดมวนเป็นกำลึงและลักษณะซึ่ง กล่าวมานี้เป็นอลาทรโยค แพทย์จะรักษาเป็นอินยาก็ยังนัก ตามอาจารย์กล่าวไว้ดังนี้ ๕

ถ้าจะแก้ เขาโค่นไม้ทาก, โคนไม้กฤษี, โคนไม้เฒ่า, ยาช้าวเย็นทั้ง ๒, ฆมันฮ้อย, ฆมันอัน, กะเพราแดง, แก่นแลมทั้ง ๒, แก่นเข็เหล็ก สิ่งละ ๔ ตำลึง ตัมตามวิธีโถกั้นตามกำลึงแก้วโรกอันชื่อว่าดาวดาษพานั้นบังเกิดแต่กองอาไปธาตุนี้นายตินิก ๕

ขนาน ๑ เขายาช้าวเย็นทั้ง ๒, สมอทั้ง ๓, เปลือกตะเคียน, เปลือกขี้ช้ายนา, เปลือกมันตัน สิ่งละ ๒ ตำลึง ๒ บาท ตัมตามวิธีโถกั้นแก้วโรกอันชื่อว่าดาวดาษพานั้นบังเกิดแต่กองอาไปธาตุนี้นายตินิก ๕

ยาขับบุพโพ เขาเบญจกุนหิตเทศ, ใบมะกา, ช้าวหลวง, ใบส้มเลี้ยว, มูลเหล็ก สิ่งละ ๕ ตำลึง ตัมตามวิธีโถกั้นตามกำลึง ฆุพโพโรกอันชื่อว่าดาวดาษพานั้นบังเกิดแต่กองอาไปธาตุนี้นายวิเศษนิก ๕

ศาลา ๘ เสา ๗ แผ่น ๑

๐ ปุณจะปะรัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะพยาธิโรกอันบังเกิดแก่บุคคล ทั้งหญิงจะเป็นพุททกรรมโรคคือโรคเลื่อนนั้นมิใช่ประเภท ๗ ประการ วิจารณ์อยู่ในวิกิกฎโรคนั้นเสร็จแล้ว ในที่นี้จะ

ขออธิบายความว่า โรคเลื่อนอันบังเกิดแต่ปรัธาจุจำพวก ๑ อาไปธาจุจำพวก ๑ ทโรธาจุจำพวก ๑ วาโยธาจุจำพวก ๑ และอันบังเกิดเป็นชาติสิมพันธ์ตระกูลจำพวก ๑ เกิดด้วยสามัคคีรสเป็นต้น ให้หลับนอนระคนกันอยู่ประจำพวก ๑ คือเกิดเป็นอุปาทิกรจำพวก ๑ และพยาธิโรคทั้ง ๗ จำพวกนี้ บังเกิดด้วยกิมชาติอันเบียดเบียนกันอยู่ในอัฐิและจีนเนื้อของตนเองให้เป็นเหตุ ถ้าเกิดในอัฐิโลกสมมติว่ากฎฐัง เป็นอติลยโรค อาการคัด ถ้าเกิดในจีนเนื้อ โลกสมมติว่าโรคเลื่อน เป็นอลาทรโยค รักษายากนัก แต่ว่าท่านไม่คัดโดยอาจารย์กล่าวไว้ จึงจะมีไปในเบื้องหน้านี้ ๕

ในลำดับนี้จะกล่าวแต่กฎโรค อันบังเกิดแต่กองปรัธาตุนั้นเป็นปฐม ๕ เมื่อจะบังเกิดกระทำให้น้อย ในข้อกระดูกและในเส้นเอ็นน้อยใหญ่ ให้ผิวเนื้อธาตกล้ำขึ้นใหญ่ก่อน เป็นดังขุมตะคนอยค้อย แล้วลามไปบวมขึ้นที่หน้าแล้วไปบวมทั้งตัวค้ำคุดหนึ่งแฉก ถ้ารักษาไม่หายแก่เข้าจึงกระทำให้นิวมีอ้วนเท่าบวม แล้วแตกเป็นน้ำเหลืองเน่ากินตุณเข้าไป อาการดังกล่าวมานี้ จะได้ส่วน ๑ ไม่มีต้น ๓ ส่วน ถ้าจะแก้ให้แก้ตามบุญ ด้วยเป็นชาติอูกุลกรรมโรค ตามอาจารย์กล่าวไว้ ๕

ยากินแก้กฎโรค เขาเบญจเหล็ก, เบญจมะขามป้อม, เบญจช้อย, เบญจมะยมตัวผู้ สิ่งละ ๑๐ ส่วน ยาช้าวเย็นทั้ง ๒, กำมะถันเหลือง สิ่งละ ๒๐ ส่วน มะพร้าวไหล ๑ เอาทั้งน้ำทั้งเยื่อต้มด้วยสุราครั้งน้ำครึ่งหนึ่ง ให้กินพอควรแก้กฎโรคคินิก ๕

ยาอาบ เขาเซียงเทศม้า, เบญจคำโพง, เบญจตาเลื่อ ตัมอาบตินิก ๕

ศาลา ๘ เสา ๗ แผ่น ๒

๐ ปุณจะปะรัง ในลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะกฎโรคอันบังเกิดแต่กองอาไปธาตุ ซึ่งเป็นชาติอูกุลกรรมโรคนั้นเป็นคำรบ ๒ เมื่อจะบังเกิดนั้นคือโลหิตและน้ำเหลือง ซึ่งกำริบ ซึ่งหมอนซึ่งพิการกิติ ระคนกันเข้ากระทำโทษมิประการต่าง ๆ บางทีให้เสียวไปในจีนเนื้อและผิวหนัง บางทีให้แรมไปในแควเส้นเอ็นและผิวเนื้อ ถ้าจะตั้งขึ้นที่ใดให้แรมนิก ๆ ไปที่นั่นก่อนแล้วจึงตั้งขึ้นมาทำเมล็ดแก้วคุดคุดแล้วค้อยจำเจริญขึ้นไปทำโอบระฆาบบนส้อมปอโยพุทธา กระทำให้ผิวเนื้อมันหนักไม่เจ็บให้เหน็บซาไป ให้ผิวเนื้อนั้นนวลตุงผิวหน้าตา โลกจึงสมมติว่าเรือนน้ำเต้า ถ้าเห็นแล้วให้เร่งมาเสียบ อย่านำหินเป็นหลายแห่งออกไป ถ้าแก้เข้ามากไป จะให้น้อยแล้วให้บวมนิ้วเท่านิ้วมือ และบวมทุกข้อกระดูกคอกัน แล้วก็จะเยื่อขอกเป็นน้ำเหลือง กินกุดเข้าทั้งนิ้วเท้าและนิ้วมือและใบหูทั้ง ๒ นั้นก็หนาขึ้น ผิวหน้าคุดคุดมวงกรุด แต่ผิวขาวไม่แดง ตุงเรือนเหลือง ลักษณะดังกล่าวมานี้เป็นอลาทรโยค รักษายากนักไม่หาย ถ้าจะแก้ให้แก้ตามบุญตั้งอาจารย์กล่าวไว้ ๕

ยาต้มกินภายในใบพลี เขารากมะขามป้อม, เบญจชดมอนแห้ง, ใต้พิกเขี้ยวแห้ง, แซ่ม้าทะเล, ยาช้าวเย็นทั้ง ๒ สิ่งละ ๕ ตำลึง น้ำอ้อยบหนึ่ง เมื่อจะต้มนั้นเอาใบขนุนสามลอบ ใบทองหลางใบมน สิ่งละ ๓ ใบ รอกันเมื่อต้มตามวิธีโถกั้น แก้วโรกอันบังเกิดแต่กองอาไปธาตุนี้นายตินิก ๕

ยาทา เขามูลระกหินเหล็ก, สารปากนกแขกเต้า, กำมะถันเหลือง, ใบพุงแก, รากเจมุลเพลิงแดง, รากเจมุลเพลิงขาว, จุดเข็เหล็ก, ปูนขาว, ถ่านไม้ทาก, กระเทียม, ดองคิง, เมล็ดมะนาว เขาเสมอภาคทำเป็นจุดเมตทาทั้งไว้ ละยาขี้มน่านวาทัวแก้กฎโรค อันบังเกิดแต่กองอาไปธาตุ ซึ่งกระทำให้ผิวเนื้อตึงผิวมวงกรุดนั้น และแก้บุพโพให้ลามไปได้วิเศษนิก ๕

ศาลา ๘ เสา ๘

๐ ปุณจะปะรัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะกฎโรคอันบังเกิดแต่กองเอธาตุ ซึ่งเป็นชาติอูกุลกรรมโรคนั้นเป็นคำรบ ๓ เมื่อจะบังเกิดนั้นกระทำให้น้อยทั่วสรรพางค์กาย และให้ละบัตริอันละห่านนาวดุจเป็นไข้ และผุดแดงขึ้นมาเป็นเมล็ดสีฐานตุงประดงเพลิง ถ้าแพทย์ให้ยาตั้งด้วยโรคก็จะหายไป แล้วก็เป็นมาอีกเส้าถึง ๒-๓ ครั้ง แล้วจึงจับขึ้นที่หูก่อน ให้ใบหูหน้าจึงผุดแดงขึ้นมาเป็นต้นผุดตะคนอยค้อย แล้วลามขึ้นแก้มและหน้ามาก แล้วลามลงไปทั่วตัวแดงตุงเพลิง ถ้าแพทย์รักษาไม่หายรักษา ถ้าแก้เข้าจะกระทำให้ตัวทองไปตุงเพลิงใหม่ แล้วจะให้เนื้อบวมอัฐิอุด อาจารย์กล่าวไว้ว่าลักษณะเรือนเพลิงนี้ เป็น

อติสยโรค ถ้าบังเกิดขึ้นแก่บุคคลมีความภะเป็นต้น จัดเป็นกรรมของผู้นั้น ถ้าจะแก้ดูตามบุญ ฯ

ยากิภายใน เอาณลจันท์, ดอกจันทน์, ผลกระวาน, ผลหมากหน่น, ผลกระดอม, ผลมุกมัน, ผักแพรวแดง, ใบเสนียด, ใบมะเดื่อจีน, ใบสะเดา, ใบเอื้องขาว สิ่งส่วน ผลมะขามป้อม ๒ ส่วน ผลมะขวย ๓ ส่วน ดิปลี ๔ ส่วน ผลกระเบา ๒๐ ส่วน ทำเป็นจุน เอน้ำมีขางน้ำช้อยแดงเงินกระสาย บดทำแท่งไว้ ละลายสุราให้กิน แก้กฏโรคอันบังเกิดแต่กองเดโรนินหายวิเศษนัก ฯ

ขนาน ๑ เขากันจันทน์หอม, กำมะถัน, กำมะหาด, กำมะเขือ, กำมะปราง, กำมะเดื่อ, กำมะดัน, กำมะเทียนต้น, รากข้าวเล็ด, จุนซีเหล็ก สิ่งละ ๒ ตำลึง ๒ บาท ผลกระเบา ทะหนาน ๑ ทำเป็นจุนบดละลาย น้ำผึ้งวางให้กินตามกำลัง แก้กฏโรคอันบังเกิดแต่กองเดโรธาตุ อันเป็นธาตูกุศลกรรมโรคนั้น ถ้าเป็นยังอ่อน อยู่ก็หายสิ้นวิเศษนัก ฯ

ศาลา ๔ เสา ๙

๑ ปุณจะประวัง ในลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะกฏโรค อันบังเกิดแต่กองวาโยธาตุ จึงเป็นธาตูกุศลกรรมโรคนี้เป็นคำรบ ๔ เมื่อจะบังเกิดนั้น คือวาโยธาตุกำเริบก็ดี หย่อนก็ดี พิกการกิดี คีพิตข่านไปตามจีนเนื้อและผิวหนัง กระทำให้เนื้อนั้นแข็งเป็นข้อขอดเป็นเนล็ดหัวผลทุหร่าบ้าง หัวผลมะกรูด มะนาวบ้าง ให้หนึ่งและเนื้อนั้นเหนียว จะหยิกนละเอามีดเชือดก็มีเจ็บแล้วกระทำให้แตกออกเป็นจุม ๆ เมื่อยเนาหมื่นดูจทรากอากาศ กินขยัญญูด้วยไม่ และกฏโรคซึ่งกล่าวมานี้ โลกสมมติว่าเรือนมะกรูด เป็นอลาทยโรค แพทย์จะขยายนัก ที่จะหายนั้นเมื่อย ที่ไม่หายนั้นเป็นอันมาก ยากที่ผู้รักษา ลักษณะซึ่งกล่าวมานี้ ตาย ๑๐ ส่วน จะได้สักส่วน ๑ ถ้าจะแก้ให้แก้ดูตามบุญ ดังอาจารย์กล่าวไว้ดังนี้ ฯ

ยากิภายใน เอาบลสังกัทิสลา ๒ ส่วน ดินประสีจาว ๑ ส่วน นนาหิงส์ กำมะถันเหลือง, หรดาลทอง, โหร่าห้าสุริ, ปรอทสุทริ สิ่งละ ๔ ส่วน ทำเป็นจุนบดด้วยน้ำใบทุลกแทน ๗ วัน แล้วตากแดดใส่ขวดผนึกจงมันคง แล้วพอกดินเหล็กใสในหม้อทราย ตั้งบนไฟให้สุกดีแล้ว ๆ เอาออกไว้ให้เย็น แล้วมาควนด้วยน้ำมันควายให้ลบกันมันทำเนล็ดพิทไทยใส่ดล็บไว้ ให้กลืนกินแต่เนล็ดหนึ่งทุกวัน แก้กฏโรค อันบังเกิดแต่กองวาโยธาตุหายวิเศษนัก ฯ

ขนาน ๑ เอาศิระขี้ผึ้ง, ยารข้าวเย็นทั้ง ๒, เอื้องเพ็ดม้า, หญ้าหนวดแมว, ผักเสี้ยนผี, เปล้าทั้ง ๒, สมุล่ง เอาเสมอภาค ทำเป็นจุนบดด้วยสุรา ๓ ทะหนาน ทองมูกคองหนือ ๑ บาท ตามวิธี ผิงข้าวเปลือก ๗ วัน แล้วจึงบูชาด้วยข้าวตอกดอกไม้ธูปเทียนเนล็ดนัยคำนี้ ตามอาจารย์กล่าวไว้ ให้กินตามกำลังแก้กฏโรค อันบังเกิดแต่กองวาโยธาตุนั้น ถ้ายังอ่อนอยู่ก็หายวิเศษนัก ฯ

ศาลา ๔ เสา ๑๐

๑ ปุณจะประวัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะพยาธิโรค อันบังเกิดแก่บุคคลทั้งภาย คือเป็นชาติบุพกรรมโรค คืออันเป็นสาราณะตีบต่อไป บังเกิดด้วยกัมมิชาติ อันอาศัยกันอยู่ในจีนเนื้อนั้นแล จะได้เหมือนดังกฏโรค ซึ่งกินอัฐิจุณ เจนเสยจึงชีวิตนั้นหาไม่ได้ เป็นแต่จะให้ลำบากกาย จุจอาจารย์กล่าวไว้อีก ๓ จำพวก เป็น ๗ จำพวกด้วยกันกับกล่าวมาแล้วในเบื้องต้น ในที่นี้จะว่าแต่ ๓ จำพวก ๆ หนึ่ง คือชาติเรื้อน อันบังเกิดเนื่องกับมาแต่สัมพันธระกูลจำพวก ๑ คือชาติเรื้อนบังเกิดด้วยสามัคคี คือหลับบนอนระคนกันอยู่

เป็นนิจ จำพวก ๑ คือชาติเรื้อนบังเกิดเป็นอุปาคิณหาเหตุมิได้ อยู่ดี ๆ ก็เกิดขึ้นเอง และธาตุทั้งปวงก็มีได้ ผิดปรกติแปรปรวน และทั้ง ๓ จำพวก ซึ่งกล่าวมานี้ ให้เอายาตามชาติจำพวกนั้นมาแก้จึงจะหาย เป็นยาประะโรคหายโดยง่าย ดังอาจารย์กล่าวไว้ดังนี้ ในลำดับนี้จะกล่าวเรียนจำพวก ๑ คือเรื้อนการงันก่อนเป็นปฐม เมื่อจะบังเกิดนั้นเกิดขึ้นตามข้อมือเท้าและก่าตันต้นคอ กระทำให้เป็นน้ำเหลืองหรือหนองไหล ครั้นต้องยาแล้วแห้งเข้า บางทีก็หายขาดไป บางทีก็ไม่หาย แต่มีคายเป็นแต่ลำบาก ดังอาจารย์กล่าวไว้ ฯ

ถ้าจะแก้ เอาเน็งคอกวางมาเผาไฟให้โรน ละลายน้ำมันดิบที่แท้แล อย่าน้ำใถูกน้ำ ๑ วัน ทำให้ได้ ๓ หนหายวิเศษนัก ฯ

ขนาน ๑ เอาศิระขี้ผึ้งที่คางยังค้างติดกันอยู่นั้น เอามาเผาให้ไหม้ ทำเป็นจุนละลายน้ำมันงาทาแผล แก้กพยาธิโรคคือเรื้อนการงันหายวิเศษนัก ฯ

ขนาน ๑ เอาเน็ดข่างแห, เน็ดมุลโค เอาเสมอภาคบดละลายน้ำมันงาทา แก้กพยาธิโรค คือเรื้อนการงันหายวิเศษนัก ฯ

ศาลา ๔ เสา ๑๑

๑ ปุณจะประวัง ในลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะพยาธิโรค คือเรื้อนเมุลนเป็นคำรบ ๒ เมื่อจะบังเกิดนั้นผุดขึ้นมาเป็นแค้น เป็นวงขึ้นตามผิวหนัง เล็กก็มีใหญ่ก็มี มีสีอันขาวนุง ๆ ขอบนั้นบูนดูลักษณะดังกลางทรมัน กระทำให้คัน ถ้าแก้เข้าเป็นสามไปทั้งตัว พยาธิอันนี้หายบ้าง มีหายบ้าง แต่ไม่ตาย เป็นแต่ลำบาก ดังอาจารย์กล่าวไว้ ฯ

ถ้าจะแก้ เอาหัวฟ้านอน, ผลกระเบา, ผลกระเบียน, ผลลำโพงแดง, ผลบวบขม, ขอบชะนางทั้ง ๒, ใบรักขาว, ใบกรวยป่า, กำมะถัน เอาเสมอภาคค้ำเอาน้ำสิ่งละทะหนาน น้ำมันงาทะหนาน ๑ หุงให้คงแต่น้ำมันทาแก้กพยาธิโรคคือเรื้อนเมุลน แต่มูลน้ำมันให้กินตามกำลังวิเศษนัก ยาน้ำมันชะน่าน้ำค้ำขมิ้นได้ ในวิธีเมื่อจะหุงน้ำมันนั้นให้ฝูงชาวหมขาว อย่าน้ำผู้ใดมาขอพินและเปลี่ยนพินไป แล้วให้ปีกเจลา ๔ ติค รวงลายสิญจน์รอบตั้งบายศรีสำรับ ๑ เมื่อจะกินจะทาน้ำมันนี้ให้พลึงดีแล้วจตุรพเทียนดอกไม้ธูปบูชาจะประสิทธิ์ ฯ

ขนาน ๑ เอาขารข้าวเย็นทั้ง ๒, ศิระขี้ผึ้ง, รากมะลูด, ชิ้นทองพยาบาท, หนอนคายหยากโรกแดง, โรกขาว, กุ่มน้ำ, กุ่มบก, กำมะถัน, ข่าต้น, เปล้าน้อย, เปล้าใหญ่, ดิบุกคำ, ขามเทพนม เอาเสมอภาคต้มนตามวิธีให้กินแก้กพยาธิโรค คือเรื้อนเมุลนนี้หายวิเศษนัก ฯ

ขนาน ๑ เอาใบลำโพง, ใบกรวยป่า, ข่าหลวง, ใบพลูด, เอื้องเพ็ดม้า, ใบกุ่มน้ำ, ใบกุ่มบก, ใบขอบชะนางแดง, ใบขอบชะนางขาว เอาเสมอภาค ทำเป็นจุนบดละลายสุรา ทาแก้กพยาธิโรคคือเรื้อนเมุลนนี้หาย ตามอาจารย์กล่าวไว้วิเศษนัก ฯ

ศาลา ๔ เสา ๑๒

๑ ปุณจะประวัง ในลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะพยาธิโรค คือเรื้อนวิลานันเป็นคำรบ ๓ เมื่อจะบังเกิดนั้นขึ้นที่หูและก่าตันต้นคอ กระทำให้เปื่อยพองให้คันดูลักษณะดังจะเร่งไปยังคันยิ่งเภา และลักษณะเรื้อนวิลานันหายมากกว่าไม่หาย ดังอาจารย์กล่าวไว้ ฯ

ถ้าจะแก้ เอาใบบอน, ใบบัวหลวง, ใบตานหม่อน, ใบขนุนละมุด, ใบหาวขม เอาสิ่งละส่วน หนึ่งถ้วย
ยอนไฟ, ผลกระเบา, ผลกระเบียน, ผลลำโพงแดง สิ่งละ ๒ ส่วน ทำเป็นจุดบดทำแห้งไว้ละลายน้ำมันงา ทา
แก้พยาธิโรค คือเรื่องวิลาหนายัตินิก ๗

ขนาน ๑ เอายาข้าวเย็นเหนือ, ยาข้าวเย็นใต้, ขันทองพยาบาท, หนอนสาทหนอกแดง, ไฟเดือน ๕,
คงคาเดือด, กำมะถันเหลือง, รากตะขบ, รากมะลูก, ก้านไม้ทราง สิ่งละ ๕ ตำลึง เนื้อสมันแผ่น ๑, เอาทำ
ฝ่ามือ มะพร้าวไฟผล ๑ เอาทั้งน้ำทั้งเยื่อต้มตามวิธีให้กิน แก้พยาธิโรคคือเรื่องวิลาหนายัตินิก ๗

ในวิธีเมื่อจะกินยานี้ ห้ามของค้ำแรงที่จะบริโภคนั้น และห้ามมิให้จับมีดพาราเขียนธัน ให้กินข้าวกินน้ำ
แต่ด้วยถ้วยชาม ครูอาจารย์กล่าวไว้สืบกันมา ๗

อนึ่ง เอาใบกรวยป่า, ใบกล้วย, ใบเลี่ยน, ใบลำโพงแดง, ขมิ้นช้อย, ขมิ้นชัน, ใบมะระ, ใบรักขาว,
มะพร้าวแกะ, เตลือธาร เอาเสมอภาค คำนิดเอาน้ำเป็นยาสด ทาแก้พยาธิโรคคือเรื่องวิลาหนายัตินิก ๗

ขนาน ๑ เอาผลลำโพงแดง, ใบกรวยป่า, ใบขอมระนางทั้ง ๒, ใบรักขาว เอาเสมอภาค ทำเป็นจุด
บดละลายน้ำมันดิบ ทาแก้พยาธิโรคคือ เรื่องวิลาเป็นต้นและเรื่องมูลคน และเรื่องนวง และเรื่องนูด และแก้
สรรพเรื่องทั้งปวงก็หายวิเศษนิก ๗

ศาลา ๔ เสา ๒

๐ ปุณจะประรัง ในลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะพยาธิโรค คือเรื่องนูดนั้นเป็น
คำรบ ๔ เมื่อจะบังเกิดนั้น นูดเป็นขื่น ๆ ขึ้นทั้งตัว เท่าเมล็ดเร็กไทยก็มี เท่าเมล็ดถั่วดำก็มี เท่าเมล็ดขบก็มี
เท่าเมล็ดมะนาวก็มี เท่าเมล็ดกะตือก็มี ลิดเติมไปทั้งตัวมีอาการกระทำแต่ให้ระคายคัน จะเป็นอินโตนามิได้ดู
คนดี ถ้าบุคคลผู้ใดเป็นดังกล่าวนานี้ ท่านว่าเป็นพยาธิกรรมโรค แพทย์จะรักษาก็มีหลายเสียเป็นอสายพยาธิ
แต่จะได้ตายในปัจจุบันนี้หนามีได้ไปจนถึงกาลมรณะ เมื่อจะถึงอายุแล้วกระทำให้พยาธินั้นแตกออกทุกยอดแล้ว
เอียงหน้าเหม็นดังอาทพ ครูกล่าวมาดังนี้แล้วเมื่อใดจึงจะตาย ถ้าจะแก้ให้แก้ดังตามบุญ ตามอาจารย์กล่าวไว้
ดังนี้ ๗

ยารม เอาหนามรอบข้อ, หนามพุงตอ, หนามแดง, หนามพุทรา, หนามเล็บเหยี่ยว, หนามพรม,
หนามคืดเค่า, หนามโยทะกา, หนามส้มป่อย, หนามหาวขม, หนามหายโปง, หนามมะลูก, หนามส้มซ่า,
หนามมูลแดง, หนามไม้ป่า, หนามไม้สีสุก, กำมะถันเหลือง เอาเสมอภาค ใส่หม้อต้มน้ำใส่ไฟ แล้วเอาน้ำต้ม
ไฟขึ้นรควิน เมื่อจะรมนั้นเอาหัวน้ำมันยางทาตัวแล้วจึงเข้ากระโจมรมแก้พยาธิโรค คือเรื่องนูดนั้นหายัตินิก ๗

ถ้ามีธนา เขาใบพลูแห้ง, ใบข้าวหลวง, ใบจิง, กล้วยเครือเคียน, ใบญาลำโพงกาลสีก, เอาเสมอภาค
ต้มตามวิธีให้อาบไปทุกวัน แล้วจึงเอายารมนั้นตั้งไฟรมไปทั่ววันแก้พยาธิโรค กล่าวคือเรื่องนูดซึ่งแตกออกเป็น
น้ำเหลืองเอียงหน้า และยารมยาอาบ ๒ ขนานนี้ห้ามน้ำเหลือง หายวิเศษนิก ๗

ศาลา ๔ เสา ๑

๐ ปุณจะประรัง ในลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะพยาธิโรค คือเรื่องเกล็ดปลา
นั้นเป็นคำรบ ๕ เมื่อจะบังเกิดนั้นมักขึ้นที่หน้าก่อนแล้วลามลงมาถึงต้นคอ ลงมาจนทรวงอกก็มี แล้วลามเป็น
เกล็ดไปทั่วทั้งตัวก็มี มีลักษณะผื่นดำ ลักษณะซึ่งกล่าวมานี้ท่านว่ามีเป็นโรหลายแต่จะลำบาก ๗

ถ้าจะแก้ เอาปรอทสุก, มีดลิงกิดลา, กำมะถันแดง, กำมะถันเหลือง, เสน เอาเสมอภาค บดให้
ละเอียด แล้วจึงเอาใบมะขาม, ใบส้มป่อย สิ่งละ ๑ ซึ่งใส่ น้ำ ๕ ทะนาน ตียาไปให้ได้แต่ทะนาน ๑ แล้วจึง
เอามาเคล้ากับยาที่บดไว้แล้ว ตากแดดให้แห้งว่าจะสิ้นน้ำยาให้ได้ ๗ วัน แล้วจึงสับสุมเป็นก้อนให้โลหิตตก
แล้วจึงเอาน้ำทาแล้วสับแก้สรรพเรื่องทั้งปวงหายวิเศษนิก ๗

ขนาน ๑ เอาผลมะเดื่อป่า, ใบญาลำป่า, เอาเสมอภาค ทำเป็นจุด เอาเชือกไทยห้าหัดพันรอบคอให้
ละเอียดละลายน้ำผึ้งรวงใส่หม้อย ฝั่งข้าวเปลือกไว้เดือน ๑ อย่าให้มดคอมมิได้ แล้วเอามาเสกด้วยคาถาพระโศค
ศีลาลงไปดับไฟในบท ๓ - ๗ คาบ แล้วเมื่อจะทายานี้เอาเงินคิดเทียบ ๓ สลึง เป็นขวัญข้าวบูชาครูบา
ยายก่อน จึงประสิทธิ์ให้หายวันละเวลา แล้วให้ผู้เป็นพยานนั้นคำนับจึงดี แก้พยาธิโรคคือเรื่องเกล็ดปลานั้น
หายัตินิก ๗

ยาต้มอาบ เอาบุญจาลำโพงกาลสีก, ใบญามะฝ่อ, ใบตองกล้วยดิบแห้ง เอาเสมอภาค ต้มตามวิธีให้
อาบไปทุกวัน แก้พยาธิโรคคือเรื่องเกล็ดปลานั้นหายัตินิก ๗

ยากินภายใน เอารากปี่ป, รากมูลหนอน, รากพุงแก, รากหญ้านาง, รากคาเหือ เอาเสมอภาคทำ
เป็นจุดแดงด้วยลาวผึ้งข้าวเปลือกไว้ตามวิธีให้กิน แก้พยาธิโรคคือเรื่องเกล็ดปลานั้นหาย แก้เรื่องมะลูกก็ได้
วิเศษนิก ๗

ศาลา ๔ เสา ๑

๐ ปุณจะประรัง ในลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะพยาธิโรค ๔ จำพวกนั้นเป็น
คำรบ ๑ ตามอาจารย์กล่าวไว้ดังนี้ ๗

๑, คือเรื่องจำพวก ๑ สมมติว่าเรื่องบอน เมื่อแรกผุดขึ้นมาเป็นรู ๆ ปรุไปมีใครจะเห็นถึงจะเดิน
ก็เห็นแต่ขาว ๆ แดง ๆ อยู่ในเนื้อข้าวไรมิได้เห็นก้น ๗

๒, ยังเรื่องจำพวก ๑ สมมติว่าเรื่องนูดนั้น มักขึ้นทั่วทั้งตัวแล้วลามไป ตูจนุคคนเป็นกลาง ๗

๓, ยังเรื่องจำพวก ๑ สมมติว่าเรื่องดอกหมากนั้นผุดขึ้นขาว ๆ ดังดอกหมาก ถ้าเมื่อออกกระทำ
ให้คัน เกาจนน้ำเหลืองจึงจะหายคัน ๗

๔, ยังเรื่องจำพวก ๑ สมมติว่าเรื่องมะไฟนั้น ขึ้นเป็นเกล็ดแดงขอบขาวใหญ่, ทำเหมือนไฟ ถ้าบังเกิด
แก่บุคคลผู้ใดแล้ว มักกระทำให้ร้อนดุจต้องเพลิง ให้พอง ๆ ขึ้นมา ๗

อันว่าพยาธิโรคทั้ง ๔ ประการ ซึ่งกล่าวมานี้ ยาแก้ดูกับตามอาจารย์กล่าวไว้ดังนี้ ๗

ยาทา เอาใบแก้วแปบ, ใบแก้วแระ, ใบตะมุลเพลิง, ใบย่านทวย เอาเสมอภาค ทำเป็นจุดบดละลาย
น้ำมันงาทาตัว แก้พยาธิโรคคือเรื่องทั้ง ๔ จำพวก ซึ่งกล่าวมานั้นหายัตินิก ๗

ยากินภายใน เอารากข้าวหอม, กัวแพง ๗ ชัน, ไรทั้ง ๒, เชือกเขานึง, ต้นไช้แลน, ญ่าหนวด
แมว, ศีรษะขี้, ยาข้าวเย็น สิ่งละ ๒ ตำลึง ๒ บาท กระดาษพร้าวไฟ ๑ ซีก ตาไม้ไผ่ป่า ๗ คา ต้มตามวิธี

ให้กิน เมื่อจะกินให้เสกด้วยพุทธคุณ ๗ คาบ แก้วพยาธิโรคคือ เรือน ๔ จำพวกจึงกล่าวมานั้นน่ายาคินิก ๗

ขนาน ๑ ยาบุกรก, กลอย, รากกระดินแดง, รากทองพันชั่ง, นางโกลแดง สิ่งละ ๒ ตำลึง ๒ บาท ยาข้าวเย็นทั้ง ๒ สิ่งละ ๕ ตำลึง ต้มตามวิธีให้กินตามกำลังแก่พยาธิโรค คือโรคเรือนทั้ง ๔ จำพวก จึงกล่าวมานั้น น่ายาคินิพิเศษนิก ๗

สวลา ๔ เสว ๒

๑ ปุณจะประรัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะโรคอันกลายมาซึ่งโลกสมมติว่า มะเร็งนั้น ๑๗ จำพวก อันพระอาจารย์กล่าวไว้ในวิธีปฏิบัติโรคนั้น โดยวิตถารในที่นี้จะขอคิดเอามากล่าวไว้แต่ ๔ จำพวก ให้บุคคลทั้งหลายพึงรู้สิ่งเขปดังนี้ คือ มะเร็งคุดจำพวก ๑ มะเร็งลามจำพวก ๑ มะเร็งเพลิงจำพวก ๑ มะเร็งโรจำพวก ๑ เป็น ๔ จำพวกด้วยกัน ตามอาจารย์ในตอนกล่าวไว้สืบกันมา ๗

แลในลำดับนี้จะว่าสมะเร็งคุดนั้นก่อนเป็นปฐม อันว่าลักษณะเมื่อยจะบังเกิดขึ้น เกิดด้วยคุดทะราด และมีตาเขเข้าชื่อ และระคนด้วยอุตุรันทัญญาณธาตุ มีประเภทกระทำให้เมื่อยในข้ออุฐิ แล้วให้พักบวมขึ้นตามแข้งขา และมีมือเท้าจะเดินไปไกลก็มีได้ บางทีกินคุดอยู่จนอุฐิแตก แล้วคุดออกมาออกเนื้อ แตกออกมาเป็นบุพโพลีทิดโกล เมื่อเย็บคุดจึงกล่าวมานี้ ๗

ถ้าจะแก้ เอายาข้าวเย็นทั้ง ๒, ขันทองพยับบาท, ศีรษะยั้ง, กระจูดควายเผือก, ขามเทพนม, ถ่านไว้ทาก, กำมะถัน, กระจูดเสือ, กระจูดช้าง, ดีบุกดำ, เขลียงดำ, ทองแดงเทียนดำ, กระจับปี่, พริกไทย, รากมะกูด สิ่งละ ๕ ตำลึง มะพร้าวโทเอาทั้งน้ำทั้งเยื่อใบ ๑ ต้มตามวิธี เมื่อจะต้มนั้นให้ปิ้งเจลด ๔ ทิศ หินนั้นอย่าให้กินดับกับปลายแล้วอย่าให้หินเปลี่ยนกัน แล้วให้ผู้นั่งต้มนั้นป้ายหน้าไปข้างทิศตะวันตก แล้วให้บริกรรมด้วยสักกัตวาไปกว่าจะต้มแล้ว เมื่อจะกินนั้นให้ผู้นั่งต้มนั้นดูเอาคุดออกไม่บูดๆ แล้วจึงอธิษฐานไปตามปรารถนาแห่งตนเกิดจึงจะประสิทธิ์ แก้มะเร็งคุดอันบังเกิดแต่อาตุจลณะ อันเป็นอุกคกรรมโรคและพยาธิโรค คือโรคเรือนทั้งปวงก็ได้เป็นนหายพิเศษ ตั้งอาจารย์กล่าวไว้ดังนี้ ๗

สวลา ๔ เสว ๓

๑ ปุณจะประรัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะโรค อันกลายซึ่งโลกสมมติว่า มะเร็งสามนั้นเป็นค้ำบ ๒ เมื่อจะบังเกิดคุดเป็นเม็ดขึ้นมาก่อน แล้วก็แตกเปื่อยล้าลามออกมาบ้าง ทักถูกกระตือรือร้นอันหนึ่งทั้งห้า แล้วก็แตกเปื่อยออกไปก็มี บางทีเป็นโรคและพันกำหนด แล้วไปมีนัยมกกลาย เป็นกะอากปากลูกชอกไม่ก่อน แล้วจึงตกเข้าไปในมะเร็งลามชอกไปก็มี ให้เจ็บปวดมีพิษเป็นกำลัง มีแต่น้ำเหลืองหาบุพโพลีทิด ถึงจะมีบุพโพลีทิดไม่มากนัก แต่น้ำเหลืองนั้นร้าย ถ้าน้ำเหลืองไปถึงไหน ก็เปื่อยไปถึงที่ สุดแห่งน้ำเหลือง ได้ความเวทนาแลเป็นอันมาก ๗

ถ้าจะแก้ เอาใบกรวยป่า, ใบชอบระนางแดง, ใบชอบระนางขาว, ใบลำโพงกาลลิก, ใบเสี้ยน, ขมิ้นช้อย, ขมิ้นชัน, ใบกรวยขาว, ใบเกตุคน, ข้าวเบือ เอาเสมอภาคบดให้ละเอียดพอก และเมื่อจะพอกยานี้ท่านให้เอาถุงสด น้ำมันนบ, หัวกะทิมะพร้าว บดพอกเสียก่อนแล้วจึงเอาออกทั้งเสีย ทำให้ได้ ๓ ครั้ง ๗ ครั้ง แล้ว

จึงเอายานี้พอก แก้มะเร็งสามน่ายาคินิก ๗

ยาต้มกินดีตราก เอาชานหมอง, กำแพง ๗ ชัน, โกรทั้ง ๒, ยาข้าวเย็นทั้ง ๒, เชือกเขานึ่ง, รากมะขามป้อม, รากไข่แลน, ญ่าหนวดแมว สิ่งละ ๕ ตำลึง ศีรษะยั้ง ๑๐ ตำลึง มะพร้าว ๓ ซีก, ตาไม้ไม่ป่าที่ปลายเป็นหน่ออยู่นั้น ๗ ตา ต้มตามวิธีให้กิน และเมื่อจะกินนั้นให้เสกด้วยพุทธคุณ ๗ คาบ เสกด้วยสักกัตวา ๗ คาบ แล้วจึงให้กินแก้มะเร็งสาม อันบังเกิดเพื่อปิดว้อาไประคนกันนั้นน่ายาคินิพิเศษนิก และแก้สรรพมะเร็งทั้งปวงก็ได้ เป็นยาดีตรากและห้ามน้ำเหลือง มีให้สามออกไปได้ และแก้ให้แคลนนิ่งเข้าหายเป็นอันมากแล้ววิเศษนิก ๗

สวลา ๔ เสว ๔

๑ ปุณจะประรัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะโรค อันกลายซึ่งโลกสมมติว่า มะเร็งเพลิงนั้นเป็นค้ำบ ๓ เมื่อแรกจะขึ้น ดูลักษณะคุดซึ่งเพลิงมีผิวอันแดง บางทีขึ้นแฉะออกตลอดขึ้นมาแล้วก็เปื่อยลามออกไป กระทำหรือเป็นกำลัง ถ้าลามออกไปทั่วตัวแล้วเมื่อใดตาย ๓ ส่วน จะรอดสักส่วน ๑ แพทย์รักษายากนัก ๗

ถ้าจะแก้ เอาใบคันทนุสนัขบ้า, ใบเกตุคน, ใบตำลึงทั้ง ๒, ใบชิงช้าชาติ, ใบถั่วน้ำดับไฟ, ขมิ้นช้อย, ใบผักขวง, ใบลำโพงแดง, ใบระคนเย็น, ข้าวเบือ, ดินสอดองเผา, มูลรากดินเผา เอาเสมอภาคบดละลายน้ำค้ำบแก้มะเร็งเพลิง กระทำหรือเป็นกำลัง ถ้ามีเพลิงละลายน้ำพอกก็ได้วิเศษนิก ๗

ยาต้มกินยาโยน เอายาข้าวเย็นเหนือ, ยาข้าวเย็นใต้, ศีรษะยั้ง, กำแพง ๗ ชัน, ข้าวคั้น, เปลือกกระดังงา, รากมะกูดคั้น, รากมะกูดเครือ, พริกไทย, เทียนดำ สิ่งละส่วน ต้มตามวิธีให้กินตามกำลังแก้มะเร็งเพลิงเปื่อยลาม และกระทำหรือให้ร้อนนั้นน่ายาคินิก ๗

ขนาน ๑ เอารากมะม่วงคั้น, รากมะม่วงเครือ, ขอบระนางแดง, ขอบระนางขาว, เปล้าน้อย, เปล้าใหญ่, รากสันขวานแดง, รากมะเดื่อทั้ง ๒, ฝางเสน สิ่งละ ๑ ตำลึง ยาข้าวเย็นเหนือ ๕ ตำลึง หมอนตายหยากแดง ๕ ตำลึง ๒ บาท ต้มตามวิธีให้กิน แก้มะเร็งเพลิงอันบังเกิดแต่อกเตโชธาตุหายคินิก ๗

ยาทามะเร็งเพลิง เอาเปลือกเพกา, เมล็ดมะเขือขื่น, โขยบาดาล, เถาญ่านาง, ใบมะสัง, ใบลำโพงแดง, ใบละดา, ขมิ้นช้อย เอาสิ่งละหะนาน น้ำมันงาหะนาน ๑ หนึ่งให้คงแต่น้ำมัน แล้วจึงเอาสารพอก, กำมะถัน, สีเสียดเทศ สิ่งละ ๒ สิ่ง ทำเป็นจุนปรุงลงในน้ำมันทามะเร็งหายวิเศษนิก ๗

สวลา ๔ เสว ๕

๑ ปุณจะประรัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยโรคอันกลาย ซึ่งโลกสมมติว่ามะเร็งโรนั้นเป็นค้ำบ ๕ เมื่อจะบังเกิดนั้นตั้งเพลิงขึ้นมาคุดเป็นเม็ด ให้คั้นเกตุคนโกลีตธิบ ๗ จึงหยาบคั้นแล้วเป็นน้ำเหลืองเดินคั้นไปในผิวหนัง และมะเร็งจำพวกนี้มีแม่ตั้งตัวโร บังเกิดด้วยอาไปธาตุอย่าง ๑ เกิดด้วยทางนางร้อนอย่าง ๑ บังเกิดด้วยลมชวาออกไปในผิวหนังอย่าง ๑ อันลักษณะมะเร็งโรนี้ไม่ตายเป็นแต่จะลำบาก ครั้นถูกยาเข้าหายไป ครั้นมีโรคของอันสำแดงเข้าไปกลับเป็นมาแต่ อาศัยเหตุยาที่ติดรากนั้น ไม่ต้องกับโรค จึงมิได้หายขาด ตามอาจารย์ท่านกล่าวไว้ดังนี้ ๗

ถ้าจะแก้ เอาถุงมาค้าเสียให้แห้งแล้วเอามาบดกับหัวกะทิมะพร้าว พอกเสียให้ได้ ๕-๖ ครั้งก่อนแล้วจึงเอานี้ทา ๗ ขมิ้นช้อย, ใบชิงช้าชาติ, มูลเกตุคน เอาเสมอภาค ทาคินิก ๗

ขนาน ๑ เขาเท็ดร้างแห, เท็ดมูลโค, โบล่ำโพง, ผลกระเบา, ผลกระเบียน, เม็ดดินล่ำโพงแดง, โบจุมเห็ดเทศ, เม็ดขุมเห็ดเทศ เขาเสมอกาศ ทำเป็นจุดมดท่าแห่งไว้ละสายหัวน้ำมันยาง ทาแก้มะเร็งโรซึ่งกระทำให้คันบั้นหายคันนิก ๙

ยาศัตราภระมะเร็ง เขาปอหส่วน ๑ เทียนดำ ๕ ส่วน โบหลุแก ๖ ส่วน กำมะถันเหลือง ๗ ส่วน กำมะถันแดง ๘ ส่วน ข้าวตากคั่ว ๙ ส่วน น้ำอ้อยเคี่ยวให้ข้น, น้ำตาลกวส, น้ำตาลหนือ สิ่งละ ๑๒ ส่วน ทำเป็นจุดมดทวนวิธีให้คันนิก ๑ สิ่ง เป็นยาศัตราภระมะเร็งโรและแก้มะมีเมมีตัว แก้น้ำเหลืองซิมไป ทั้งตัว แก้นัน แก้นบส แก้นรอน แก้น้อยน้ำทั้งปวงก็ได้ และแก้มิกระอาภักสุกร อันซึ่งจะกลายเป็นมะเร็งนิน

ก็ได้ และศัตราภระมะเร็งทั้งปวงหายขาดวิเศษนิก ๙

ศาลา ๔ เสา ๒ แผ่น ๑

๐ ปุณะจะประวัง ในลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยภักสาโรคคือภักสาโรคนี้ต่อไป ตามอาจารย์ท่านกล่าวไว้ในวิธิภักโรค แจ้งวิติการอยู่ในมันปลายโน้นต่าง ๆ จะศัดเขามาแจ้งไว้ในที่นี้แต่ ๔ จำพวก พอบุคคลทั้งหลายพึงรู้โดยสังเขปเป็นแต่ละน้อย คือภักสาโรคจำพวก ๑ กลากเหล็กจำพวก ๑ แกนกลากจำพวก ๑ กลากไธจำพวก ๑ อันว่าลักษณะกลากทั้ง ๔ จำพวก ซึ่งกล่าวมานี้บังเกิดเพื่อกรรมตามกบิทธิให้เป็นเหตุ และจะได้ถึงซึ่งอันตรายแก่ชีวิตนินมิได้ โรคอันนี้เกิดแต่ผิวหนังตามอาจารย์กล่าวไว้ดังนี้ ในที่นี้จะว่าแต่ภักสาโรคก่อนเป็นปฐม เมื่อจะบังเกิดนั้นเป็นวงแล้วเป็นเม็ดขึ้นกลางวงแล้วก็ลามต่อ ๆ กันออกไปเต็มทั้งกายเป็นขนนึ่งให้คันเป็นกำลัง ถ้าแก่เจ้ารักขามิหายก็กลายเป็นวงตลอด ๆ กันไปก็มี บางทีเป็นแนว ๆ ทุจดังไม้เรียวก็มี ถ้าจะรักษาเขาจุลซึ่งเกิดกรากทองคอง, รากเจมมูลเพลิง, มะขามเยือก, กระเทียมพอก เขาเสมอกาศ บดทากัลลาโรคคือโรคกลากพรรนินนินหายคันนิก ๙

ยากินภายใน เขาแก่นขี้เหล็ก, แก่นเสมสา, แก่นขลมหะเส, แก่นกันเกรา, เบญจขุมเห็ดเทศ, แก่นสน, แก่นล็ก, ไฟเดือน ๕, ยาข้าวเย็นทั้ง ๒ เขาเสมอกาศ ทำเป็นจุดเขสุราเข็ม ๕ ๓วนาน เขาทองผูกคอหม้อ ๑ บาท มีงข้าวเปลือกไว้ ๓-๗ วัน แล้วจึงจุดรูปเทียนข้าวตอกออกไม้ บูชาครูบาอธิษฐานท่านผู้เจ้าของยา และเมื่อจะกินจะทายานี้ ห้ามมิให้อาบน้ำก่อน ๓ วัน แล้วจึงอาบน้ำ กระทำให้ได้ ๑๓ ครั้งจึงจะหาย แก้กัลลาโรค กล่าวคือกลากพรรนิน อันบังเกิดขึ้นตามผิวหนังนั้น และแก้นันเป็นขนนึ่ง และแก้นงขอบให้หายลงเป็นเนื้อดีหายมากแล้ววิเศษนิก ๙

ศาลา ๔ เสา ๒ แผ่น ๒

๐ ปุณะจะประวัง ในลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะภักสาโรค คือภักสาโรคนี้เป็นคำรบ ๒ เมื่อจะบังเกิดนั้นเกิดแต่ผิวหนังกำเกียกดี มีวงหนึ่งหย่อนกดี มีวงหนึ่งพิการกดี กล่าวคือของปอวิธธาตุให้เป็นเหตุ กระทำให้คันผิวเนื้อ และให้ผิวหนังขึ้นขาลากไป แล้วก็ผุดขึ้นมาเป็นเมล็ดรี, ยาว, กลม และเป็นวงมีผิวอันดำดุจผิวเหล็ก กระทำให้คันเป็นกำลัง ยิ่งเกียกยิ่งคัน คันนั้นหายคันแล้วกระทำให้สบรอน ต่อเสให้ออก จึงคันอีกเล่า ถ้าบุคคลผู้ใดบังเกิดดังกล่าวมานี้ โลกมมมดีว่าเป็นชาติกรรมลามกโรค ว่าโรคเกิดแต่ภายในไม่มีมิได้บริสุทธิ์ โดยอธิษฐานแห่งอาจารย์ว่าไว้ดังนี้ ถ้าแพทย์รักษาให้กระทำสิริงชะวิธีเสียก่อน คือกระทำให้กายและเครื่องอุปโภคบริโภคนั้นให้สุทธิแล้วจึงแต่งยากินยาทาโรคทำต่อไปโดยนัยดังนี้ ๙

ยาทากัลลา เขาจุนขึ้นเหล็ก, เกาวัลย์เหล็ก, มูลกัมเหล็ก, พญามือเหล็ก, โบจุมเห็ดทั้ง ๒ กำมะถันทั้ง ๒, สารส้ม เขาเสมอกาศ ทำเป็นจุดมดท่าแห่งไว้ละสายหัวน้ำมันยางทา เมื่อจะทายานี้ให้อาบน้ำเช็ดขึ้นทาศีบก่อน แล้วจึงทาให้เลือดออกจิบ ๆ แล้วจึงทายานี้ ๓ วัน แล้วจึงต้มน้ำให้เดือดเอาไว้ให้อุ่นจึงเอาอาบ แล้วจึงเอาผ้าอุ่นมาห่มจกในน้ำเสียด้วย จึงเอายานี้มาทาอีกกระทำให้ได้ ๑๓ ครั้ง เป็น ๕ วันด้วยกัน แล้วจึงต้มยาให้กินต่อไปแก้อภักสาโรค กล่าวคือกลากเหล็กนินหายคันนิก ๙

ยากินภายใน เขาบุญเหล็ก, บุญเกาวัลย์เหล็ก, บุญพญามือเหล็ก, บุญจุมเห็ดเทศสิ่งละ ๒ ตำลึง ๒ บาท ยาข้าวเย็นทั้ง ๒, ศิริษะยัง, กำมะถัน, หนองผายหยาก สิ่งละ ๕ ตำลึง เขาสุราเป็นกระสายต้มตามวิธีให้กินแก้อภักสาโรค คือโรคกลากเหล็กนินหายวิเศษนิก ๙

ยารานานนี้ได้ใช้มาจนแล้วอย่าลนเพินเลย ๙

จารึกซึ่งรื้อจากศาลาต่าง ๆ

๐ ปุณะจะประวัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะภักสาโรคอันจะบังเกิดแก่บุคคลทั้งหลายตามอาจารย์กล่าวไว้ในประเภท ๔ จำพวก ๙

จำพวก ๑ บังเกิดด้วยอาไปธาตุ ซึ่งกำเกียกดี หย่อนกดี พิการกดี ๙

จำพวก ๑ บังเกิดเพื่อปอวิธธาตุ ซึ่งกำเกียกดี หย่อนกดี พิการกดี ๙

จำพวก ๑ บังเกิดเพื่อเสโรธาตุ ซึ่งกำเกียกดี หย่อนกดี พิการกดี ๙

อันว่าลักษณะภักสาโรคทั้ง ๔ จำพวก ซึ่งกล่าวมานี้ แจ้งอยู่ในคัมภีร์ว่าโยคะสาร ว่าด้วยวิธิภักโรคเป็นอันคำรบ ๙

ในที่นี้จะบอกว่าแต่ภักสาโรคอันบังเกิดแต่ของอาไปธาตุ ว่าโยธาณันก่อนเป็นปฐม คือเกิดแต่เสให้ให้เป็นเหตุ เมื่อแรกขึ้นมีสันขาวเป็นนล และเป็นวงอันเล็กก็มี วงใหญ่ก็มี ผุดเป็นวงแห่ง ๆ เรี่ยรายไปตามผิวเนื้อถ้าเสโทดกมาก และภักสาโรคนั้นก็ผุดขึ้นมาแล้วกระทำให้คันเป็นกำลัง จึงได้ชื่อว่าภักสาโรคนวลแดงจำพวก ๑ และภักสาโรคอันบังเกิดแต่ของวาโยธาณัน เกิดแต่ซึ่งควาตให้เป็นเหตุเมื่อแรกขึ้นมีสันขาวหรือ ๆ เป็นข้อ ๆ กระทำให้คันยับไปดังตัวไร จึงได้ชื่อว่าภักสาโรคนวลดำจำพวก ๑ ๙

อันภักสาโรคทั้ง ๒ จำพวกนี้ บรรพยาแก้ได้ดุจกัน ตามอาจารย์กล่าวไว้ดังนี้ ๙

ถ้าจะรักษาเขาหัวขม้น้อยยาวคืบ ๑ เจาะเสย แต่ให้พองนี้มือ เอาสาหร่ายหมัก ๑ บาท ทำเป็นจุดใส่ในขม้น้อย ให้เต็มช่องอันเจาไว้มัน แล้วเอาขม้น้อยอุดให้แน่น เอาดินพอกข้างนอกสุ่มไฟเคลบให้สุกดีแล้ว จึงเอามาตากแดดให้แห้ง ฝนด้วยน้ำเปลือกหมากลง ทาแก้อภักสาโรคทั้ง ๒ จำพวก อันบังเกิดแต่ของอาไปธาตุนานนินหายคันนิก ๙

ขนาน ๑ เขาโบล่ำโพงแดง, โบจุมเห็ดเทศ สิ่งละส่วน ขม้น้อย ๒ ส่วน, สารหยวก ๓ ส่วน ทำเป็นจุดเขาสุราเป็นกระสายมดท่าแห่งไว้ ละสายน้ำมันววนแก้อภักสาโรคและภักสาโรคนวลแดงและภักสาโรคนวลดำหายคันนินวิเศษนิก ๙

ศาลา ๗ เสา ๑๐ แผ่น ๒ โรงเรือน

๐ ปุณะจะประวัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะภักสาโรค ๒ จำพวก สืบต่อไปเป็นคำรบ ๒ คือภักสาโรคจำพวก ๑, คือภักสาโรคจำพวก ๑ อันจะบังเกิดแก่บุคคลทั้งหลาย ตาม

อาจารย์กล่าวไว้มีประเภทต่าง ๆ กันดังนี้ อันว่าคราบอบอนั้น เมื่อแรกจะบังเกิดขึ้น ผุดขึ้นมากล้ายดอกดาวเรือง กระทำให้คันเป็นกำลัง ครั้นเทาเข้า ก็เปื้อยออกเป็นน้ำเหลืองหยดย่อยไป มีผู้ร้ายนัก เกิดแผลองอาปราชญ์ อันว่าคราบคุดนั้น เมื่อแรกจะบังเกิดผุดขึ้นมามีสีเขียวเข้มนั้นแข็ง สันฐานคุดจืดมีพิษน้อย กระทำให้คันเป็นกำลังเป็นประมาณแต่ยอดจะได้แตกออกนั้นหาไม่ได้ มักบังเกิดกับตัวลมอันมีพิษนั้นเอง ๆ เกิดแผลองปิกโรธ วาโรธ ะคนกันให้โทษ และคราบ ๒ จำพวก จึงกล่าวมานี้ สรรพยาแก้ไข้ได้ถูกกัน ตามอาจารย์กล่าวไว้สืบกันมา ถ้าแพทย์จะรักษาเอาตราลทอง, จุดสี เขาเลมเอกาคทำเป็นจุดบดด้วยน้ำมันงาทาแห้งไว้เมื่อจะจุดก็ดี จะทาก็ดี เขามะนาวบีบให้น้ำหยดลงที่มีดทาาก็ได้ แล้วจึงเอายาผงลงจุดแก้แผล คราบทั้ง ๒ จำพวก เป็นยาน้ำมันเหลืองและชำระพิษอันร้าย และให้ถอนยอดคราบนายคืนคืนนัก ๆ

ยาภิยามายใน ยาขาวขำยีนทั้ง ๒, รากทองหลางนาม, รากตะขบ, รากพริกเทศ, รากมะกูด, หญ้าหวาดแมว, เปลือกมะขาม, กำมะถันเหลือง สีงละ ๕ ตำลึง ต้มตามวิธีให้กินตามกำลัง แก้คราบ ๒ จำพวก ที่กล่าวมาส่วนนี้ในกินยาคืนคืนนัก ๆ

ขนาน ๑ ยาขาวขำยีนทั้ง ๒, ชันทองหยาบบาท, ชิงช้าโหด, กำมะถันเหลือง สีงละ ๒ ตำลึง ๒ บาท ต้มตามวิธีให้กิน แก้คราบทั้ง ๒ จำพวก คือคราบอบอนและคราบคุดนั้นหาย และแก้สรรพคราบทั้งปวงก็ได้ ทั้งทั้งกลาก เกลื้อน มะเร็ง และกัดด้านนืดเบื้อยก็ได้ และแก้ทั้งมะสุริกาโรค ๘ ประการก็ได้ นายคืนคืนนัก ตามอาจารย์กล่าวไว้ดังนี้ ๆ

จารึกซึ่งรื้อจากศาลาต่าง ๆ

๑ สิทธิการิยะ จะกล่าวด้วยลักษณะโรค คือแผลอันบังเกิดแก่บุคคลทั้งหลาย ตามอาจารย์กล่าวไว้ในคัมภีร์อิทธิกรรมหาวงศินัน ว่าด้วยจุรธาภิวัตินเป็นจลณะมิได้บริบูรณ์ จึงเกิดเป็นวิหริทอื่นแล้วก็แตกออกเป็นภาวะ มีประเภทต่าง ๆ คือเป็นเหตุด้วยต้องอาวุธเป็นต้น ว่าต้องปืน หอก ดาบ และเครื่องสรรพอาวุธทั้งปวงก็ดี ๆ

คือเป็นเหตุด้วยต้องหุบัติ กระบะแตกจำ เลียนนามขอกก็ดี ๆ
คือเป็นเหตุด้วยต้องอลทรหอบกิด และเขาเขียว เนียงงา เล็บทั้งปวง จึงเป็นแผลขอกก็ดี กระทำพิษต่าง ๆ กัน ด้วยอัมคัมคานุสาวิชาตา และลมกองนี้พิศเอาพิษแล่นไปให้ฟกบวม บางทีให้ชัก เข่าดำ มีอก่าลมเมติว่าบาทะยักพิษก็ว่า ถ้าจะแก้ให้แก้พิษ ให้ถอนเสียก่อนแล้วจึงใส่น้ำมันนี้ต่อไป ๆ

ยาน้ำมันระสานแผลสด เอาน้ำมันงา, น้ำมันหีบ, น้ำมันงูเห่สีอม, น้ำมันกระทุงลาย สีงละทะขนาน เขียวทั้ง ๕, ผลจินหนี่, กระวาน, กานพลู, ขางหน่วยเทศ สีงละ ๒ บาท กะเทาะโพหยาย, กะเทาะสะเดา, เปลือกมะขามขบ, สีเสียดทั้ง ๒, ชันช้อย, ชันตะเคียน, ชันน้อชัย, กะทือ, โพล, ว่านกับขบร, รากมะเกลือ สีงละ ๑ บาท ทำเป็นจุดใส่ลงที่เย็บกับน้ำมันให้กรอบ แล้วรับเอาน้ำมันเออออกมา จึงเอาคิมเสน, การบูร, ดีหมี, ดีงูเห่สีอม สีงละ ๒ สลึง ปรงลงในน้ำมัน ถ้าเปื้อยเน่า แทรกจุดสีทศควร น้ำมันขนานนี้ใส่แผลสดก็ได้ กิดโลหิตก็ดี ใต้รักษาหายมากแล้ววิเศษนัก ๆ

ยาน้ำมันทั้งชำระเนื้อสรรพแผลทั้งปวง เอาใบบวบขม, ใบชิงช้ามาตี, ใบบระเพ็ด, ใบตำลึงทั้ง ๒, ใบมะระ, ใบต้อยติง, ใบเตาคน, ใบดินขุนสุน้อบัว, ใบตะลุ่มนาก, ใบหนามแดง, ใบกรดทั้ง ๒, ใบพุทรา, ใบสะเดา, ใบระงับ, ชันน้อชัย คั้นเอาน้ำสีงละทะขนาน น้ำมันมะพร้าว, น้ำมันปลาสร้อย, น้ำมันงา สีงละทะขนาน หุงให้คงแต่น้ำมัน แล้วจึงเอาจุดสี ๑ สลึง, ชันช้อย, ชันตะเคียน, สีเสียดเทศ, สีเสียดไทย, สีเสียดจีน

สีงละ ๑ บาท ทำเป็นจุดปรงลงในน้ำมันใส่แผลทั้งกิดทั้งเรียกเนื้อร้ายเขือคืนนัก ๆ

จารึกซึ่งรื้อจากศาลาต่าง ๆ

๑ สิทธิการิยะ จะกล่าวซึ่งสรรพยาซึ่งมีน้ำมัน อันจะรักษาโรค คือ สรรพแผลทั้งปวงนั้นสืบต่อไป ให้บุคคลทั้งหลายพึงรู้ดังนี้ ๆ

ยาซึ่งมีน้ำมันเรียกเนื้อ เอากำมะถันแดง ๑ บาท, ยางสน, กำยานเหนือ สีงละ ๑ ตำลึง ชีมีงแข็ง ๒ ตำลึง ๒ บาท, เสน ๓ ตำลึง น้ำมันงาทะขนาน ๑ หุงด้วยไฟกลม แล้วจึงเอามาปิดแผลสดบุพโพให้ทั้งเรียกเนื้อคืนนัก ๆ

อนึ่ง เอาน้ำมันงาทะขนาน ๑, รงทอง ๑ บาท, กำยานเหนือ, มดยอบ, ยางสน, สีเสียดเทศ สีงละ ๒ ตำลึง ชีมีง ๕ ตำลึง หุงแล้วจึงเอามาปิดสรรพแผลเน่าเปื้อยนั้นหายคืนนัก ๆ

ขนาน ๑ เอาน้ำมันมะพร้าว, เหล้าเข้ม สีงละทะขนาน กวนให้เข้ากัน แล้วจึงเอาฝุ่นกวนยางตะเคียน, ชันช้อย สีงละ ๒ ตำลึง ทำเป็นจุดปรงลงในน้ำมันกับเหล้านั้น กานตากแดดให้เหนียวแล้วปิดสรรพแผลทั้งปวงเป็นยาหลานเรียกเนื้อวิเศษนัก ๆ

อนึ่ง เอาเสน, ผมนคนตัวใหม่ สีงละ ๕ ตำลึง ชีมีงแข็ง ๒ ตำลึง ๒ บาท น้ำมัน ทะขนาน ๑ หุงแล้วเอาปิดสรรพแผลเน่าเปื้อยหายคืนนัก ๆ

อนึ่ง เอากระดูกงูเหลือม, ลิ่นทะเล, ผมนคนเอาใหม่ เอาใส่ลงในน้ำมันงาทะขนาน ๑ หุงให้สิ้นฟองแล้ว จึงกรองเอากากออกเสียแล้วเอาสีเสียดทั้ง ๒ สีงละ ๑ ตำลึง ชีมีงแข็ง ๒ ตำลึง ๒ บาท หุงให้เหนียวแล้วจึงเอามาปิดสรรพแผลเน่าเปื้อยนั้นหายคืนนัก ๆ

อนึ่ง เอาน้ำมันงาทะขนาน ๑ สุราศรีทะขนาน, ฟองโก ๕ ฟอง เอาแต่ฟองแดง, มดยอบ, ยาตำ, โพล สีงละ ๒ ตำลึง หุงให้เป็นยางมะตูม แล้วจึงเอามาปิดแผลเน่าเปื้อยหายคืนนัก ๆ

อนึ่ง เอาน้ำมันหมูหรีง, น้ำมันสุนัขหรีง, น้ำมันงูเห่สีอม, น้ำมันงา สีงละทะขนาน สีเสียดเทศ, กำยาน สีงละ ๑ ตำลึง ชีมีงแข็ง ๒ ตำลึง ๒ บาท หุงให้เหนียวแล้วเอาปิดแผลเน่าเปื้อยหายคืนนัก ๆ

จารึกซึ่งรื้อจากศาลาต่าง ๆ

๑ สิทธิการิยะ จะกล่าวสรรพยาซึ่งมีน้ำมันซึ่งจะรักษาโรค คือ สรรพแผลทั้งปวงนั้นสืบต่อไป ให้บุคคลทั้งหลายพึงรู้ดังนี้ ๆ

ยาน้ำมันแผลต้องอาวุธ เอากำมะถัน, ผมนคน, รงทอง, จุดสี สีงละ ๑ บาท ทำเป็นจุดแล้วเอาตะกั่วเม ๓ มม ใส่กะทะตั้งไฟให้คั่วแล้วแบ่งออกเป็น ๓ ส่วน เอาแต่ส่วน ๑ ซัดลงในตะกั่วแล้วกวนให้เข้ากัน จึงเอาน้ำมันดิบ ๑ ทะขนานใส่ลงในตะกั่วนั้น จึงรับน้ำมันออกเสียดที่ ๑ แล้วจึงตั้งตะกั่วขึ้นให้คั่วขุดยาอีกที่ ๑ แล้วจึงเอาน้ำมันใส่ลงในตะกั่ว วันน้ำมันออกเสียดดังก่อน ทำให้อ้วน ๓ หน แล้วจึงเอาน้ำมันตั้งไฟแต่พอร้อน จึงเอาสีเสียดเทศ, สีเสียดไทย สีงละ ๑ สลึง ทำเป็นจุดปรงลงในน้ำมัน แล้วจึงเอาชีมีงแข็งห้าผลหนักดิบ ใส่ลงในน้ำมันด้วยกัน พอละลายแล้วให้เข้ากันจึงยกเสียด ใส่แผลถูกปืน หอก ดาบทั้งปวง ถ้าแผลลึก เอาน้ำมันใส่หลอดเข้าเข้าไปวิเศษนัก ๆ

ขนาน ๑ ยาขอดกรด, ขอดพุทรา, ขอดคานหม่อน, ขอดทักุล, ขอดตะเคียน, ขอดฝรั่ง, ขอดเตาคน, ขอดประจำไฟ, ใบมะระ, ใบน้ำคำ, ผลบวบขม, กระเทียมหอม, ชันน้อชัย, เปลือกทักุล, เปลือกตะเคียน,

สี่เสียดเทศ, สังกรณี, อัคนีชาวา คำเอาน้ำสิ่งละหะหนาน น้ำมันใบชา ๒ ทะหนาน หุงตามวิธีให้คงแต่น้ำมัน ใส่
สรรพผลทั้งปวงทั้งเรียกสมานเนื้อแผล ถ้าจะให้ชำระกัดปากแผล เอาขี้ผึ้งนำผสมบวม เชือกกาฬ เอาสิ่ง
ละหะควอร หุงกับน้ำมันตามวิธีเป็นขี้ผึ้ง ทำหมุดใส่ชำระแผลพิเศษนัก ฯ

ขนาน ๑ เอาใบมะระ, ใบเถาคัน, ใบชุมเห็ดเทศ, ใบตะเคียน, ใบตานหม่อง, ใบชิงช้าชาติ, ใบ
บอระเพ็ด, ใบพุทรา คำเอาน้ำสิ่งละหะหนาน น้ำมันใบชา ๒ ทะหนาน หุงตามวิธีคงแต่น้ำมัน เอายางตะเคียน
สี่เสียดทั้ง ๒, น้ำมันเสือ, จุนสี สิ่งละ ๑ บาท ปรงลงในน้ำมันใส่แผล ทั้งชำระแผลเรียกเนื้อด้วยวิธีพิเศษนัก ฯ

จารึกซึ่งรื้อจากศาลาต่าง ๆ

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวซึ่งสรรพยาขี้ผึ้งน้ำมันอันจะรักษาโรค คือสรรพผลทั้งปวงนั้นสืบต่อไปให้
บุคคลทั้งหลายทั้งรู้ดังนี้ ฯ

ยาน้ำมันสมานแผล เอาใบมะเดื่อชุมพร, ใบชอบระนางทั้ง ๒, ใบหญ้านาง, ใบเถาร้อยดวง, ใบไม้ป่า,
ใบพุงคอง, ใบมะเฟือง, ใบทองเหลืองใบมน, ใบขี้เหล็ก, ใบมะระ, ใบน้ำเต้า คำเอาน้ำสิ่งละหะหนาน น้ำมันงา
หะหนาน ๑ หุงตามวิธีให้คงแต่น้ำมัน แล้วจึงเอาเทียนดำ, เทียนแดง, เทียนขาว, เทียนเขาวงกต สิ่งละ ๑
สลึง สี่เสียดเทศ, รัตนตะเคียน, กำยาน สิ่งละ ๒ สลึง เปลือกขี้ช้าย ๒ บาท ทำเป็นจุนปรงลงในน้ำมันดีแล้ว
รูปสำลีปิดแผลซึ่งกระทำพิษให้ลบปรนยละเป็นยาสมานแผลทั้งปวงนั้นหายดีนัก ฯ

ยาน้ำมันชำระแผล เอา ใบชอบระนางทั้ง ๒, ใบหญ้าน้ำดับไฟ, ใบลำโพงกาลสีก คำเอาน้ำสิ่งละ
หะหนาน น้ำมันงาหะหนาน ๑, น้ำมันเถาคันแดง ๒ ทะหนาน หุงตามวิธีให้คงแต่น้ำมันแล้วจึงเอาผลจินท์, ดอก
จินท์, กานพลู, จุนสี, สารส้ม สิ่งละ ๒ สลึง ทำเป็นจุนปรงลงในน้ำมันชุมพาสีใส่แผลเป็นยาชำระวิธีพิเศษนัก ฯ

ขนาน ๑ เอาใบลำโพงกาลสีก, ใบหญ้าน้ำดับไฟ, ใบบวบขม คำเอาน้ำสิ่งละหะหนาน น้ำมันชอบ
ระนางแดง ๒ ทะหนาน น้ำมันงาหะหนาน ๑ หุงให้คงแต่น้ำมันแล้วจึง เอาผลมูลรัง, เทียนดำ, กานพลู สิ่งละ
๑ สลึง จุนสี, สารส้ม สิ่งละ ๑ บาท ทำเป็นจุนปรงลงในน้ำชำระแผลหน้าเอียงทั้งปวงหายดีนัก ฯ

ขนาน ๑ เอาเปลือกยาง, เปลือกตะเคียน, เปลือกลำโรง, เปลือกสันพ้านางแอ, เปลือกตะขบ, เปลือก
เลื้อน, เปลือกมะกอก, เปลือกโทบาย, เปลือกทองเหลืองใบมน, เปลือกกลุ่น, เปลือกมะขาม, เปลือกขี้เหล็ก,
เปลือกกระทุ้มมูลหนูคำ เอาน้ำสิ่งละหะหนาน น้ำมันงาหะหนาน ๑ หุงให้คงแต่น้ำมันแล้ว จึงเอาผลจินท์, ดอก
จินท์, เทียนดำ, เทียนขาว, สี่เสียดทั้ง ๒, ฝิ่นดิบ สิ่งละ ๒ สลึง ทำเป็นจุนปรงลงในน้ำมันใส่แผลทั้งปวง
เป็นยาน้ำมันสมานแผลหายวิธีพิเศษนัก ฯ

จารึกซึ่งรื้อจากศาลาต่าง ๆ

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวซึ่งสรรพขี้ผึ้งน้ำมัน อันจะรักษาโรค คือสรรพผลทั้งปวงนั้นสืบต่อไปให้
บุคคลทั้งหลายทั้งรู้ดังนี้ ฯ

ยาขี้ผึ้งเกลือณี เอาน้ำมันฟองไก่อ, น้ำมันมะพร้าว, น้ำมันงาเกลือม สิ่งละหะหนาน มดยอบ, ยางสน,
กำยาน สิ่งละ ๒ คำสิง ขี้ผึ้งแข็ง ๓ คำสิง หุงตามวิธีให้ดีแล้ว ปิดเกลือสรรพผลทั้งปวงหายดีนัก ฯ

ขนาน ๑ เอาดีปลี, ingsด, ข่าหลวง, กระเทียม, โพล, กระเทียม คำเอาน้ำสิ่งละหะหนาน น้ำมันงา,
น้ำมันมะพร้าว สิ่งละหะหนาน น้ำมันงา ๒ ทะหนาน หุงให้คงแต่น้ำมัน แล้วเอาใส่ขันสัมฤทธิ์ จึงเอาจุนสี
๒ บาท ขี้ผึ้ง ๓ คำสิง ใส่ลงหุงด้วยไฟกลบตามวิธีให้ดี แล้วจึงเอาปิดแผลเป็นยาชำระสรรพฝีามีทั้งปวงหาย
เร็ววิธีพิเศษนัก ฯ

ขนาน ๑ เอาดีบุกคำ ๑ คำสิง ใส่กะทะหลอมให้คว้าง ฝนคน, สี่เสียดเทศ สิ่งละ ๒ บาท ใส่ลง
ให้ไหม้ เอาน้ำมันงาหะหนาน ๑ คูสิกรกกับเข้ากับน้ำมัน หุงไปให้สิ้นฟ่องแล้วยกออกกรองกากเสีย จึงเอาจุนสี
๒ บาท ขี้ผึ้ง ๒ คำสิง ๒ บาท ใส่ลงหุงไปคาววิธีดีแล้ว จึงเอาปิดสรรพแผลทั้งปวง ทั้งชำระทั้งเรียกมังง
ขึ้นเร็ววิธีพิเศษนัก ฯ

ขนาน ๑ เอาผลลลอส, ผลตะบั่ว, เมล็ดโนละมุขสีดา, บุกรอย, กลอย, อุกพิศ, กระดาษทั้ง ๒,
กำมะถันเหลือง, เม็ดยูเฒ่า สิ่งละ ๑ คำสิง ทำเป็นจุนให้ น้ำมันงาหะหนาน ๑ เอาขางใส่หุงไปตามวิธีให้สิ้น
ฟ่อง แล้วกรองเอากากออกเสีย แล้วเอาจุนสี ๑ บาท ขี้ผึ้งแข็ง ๓ คำสิง ใส่ลงหุงไฟให้เหนียวดีแล้ว จึง
เอามาปิดสรรพแผลทั้งปวงซึ่งเป็นปรวดนั้นหายดีนักแล ฯ

ขนาน ๑ เอาน้ำมันงาหะหนาน ๑, เสน ๓ คำสิง, ขี้ผึ้ง ๒ คำสิง, จุนสี, สี่เสียดเทศ สิ่งละ ๒ บาท
หุงขึ้นตามวิธีแล้ว จึงเอาปิดสรรพแผลทั้งปวง ทั้งกัดทั้งเรียกเนื้อหายดีนัก ฯ

ขนาน ๑ เอาน้ำมันงาหะหนาน ๑, สารส้ม, ดินประสิวขาว สิ่งละ ๑ บาท ยางตะเคียน ๒ คำสิง
ขี้ผึ้งแข็ง ๒ คำสิง ๒ บาท หุงขึ้นตามวิธีดีแล้ว จึงเอาปิดแผลทั้งกัดทั้งเรียกเนื้อหายวิธีพิเศษนัก ฯ

จารึกซึ่งรื้อจากศาลาต่าง ๆ

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวด้วยลักษณะแผล อันสง่าเข้า ๓ เดือนนั้น ทำนว่าจะมีภิกษชาติ คือเป็นตัว
เข้ากินบ่อนอยู่ในแผล และแผลนั้นจึงมียา ฯ

ถ้าจะแก้ เอาใบลำโพงกาลสีก, ใบเขียน, ใบยาสูบ, ใบกรวยน้ำ, ใบคันทร, ผลบวบขม, ผลศิระสัง,
รากหนอนตายหยาก, ใบชุมเห็ดเทศ, ฝิ่นไม้คำ, ใบเถาคัน, ใบคันจุนสุนธิษน้ำ, ขอบระนางทั้ง ๒ คำเอาน้ำสิ่งละ
หะหนาน มะพร้าวไฟ ๕ ผล ชูดันเป็นกะทิหุงด้วยกันกับน้ำมันยาให้คงแต่น้ำมัน แล้วจึงเอากำมะถันทั้ง ๒,
ชาดก้อน, ฝิ่นดิบ, การบูร, พิมเสน สิ่งละ ๒ สลึง ทำเป็นจุนปรงลงในน้ำมันใส่แผลกลายทั้งปวงหายดีนัก ฯ

ยาขี้ผึ้งชำระแผล เอากระเบื้องขามเทพนมมาทำเป็นจุนแล้วเอาเกลือมาใส่เอาเพื่อเช็ด ๑ คำสิง ๑
บาท จุนสี ๒ คำสิง ๒ บาท เขียวขี้ทอง ๒ คำสิง ๓ บาท สารปากนก ๓ บาท สารนยอก ๒ บาท มูลดี
บุกคำ, สารส้มสุทธิ สิ่งละ ๑ คำสิง ทำเป็นจุน น้ำมันมะพร้าว หะหนาน ๑ คูสิกรกเข้ากับน้ำมันแล้ว ใส่กระ
ถางหนึ่งให้ร้อน จึงเอาขี้ผึ้งแข็งใส่ลง ๕ คำสิง ให้ละลายแล้ว จึงเอาน้ำส้มสายชูเติมลงจนไปให้เข้ากันดีแล้ว
ใส่แผล ทั้งชำระทั้งเรียกเนื้อขึ้นเร็ววิธีพิเศษนัก ฯ

ยาขี้ผึ้งขาวเรียกเนื้อ ดับพิษไฟ เอาฝิ่นจีน ๕ คำสิง ยางสนเหนือ, ยางสนจีน, กำยานเหนือ, กำยาน
จีน สิ่งละ ๒ คำสิง ๒ บาท ยางตะเคียน ๕ คำสิง รัตนน้อย ๑๐ คำสิง ทำเป็นจุน น้ำมันมะพร้าวหะหนาน
๑ ตั้งไฟขึ้นด้วยกันแล้ว เอาขี้ผึ้งแข็ง ๒ คำสิง กวนให้ละลายแล้วยกขึ้นไว้ เอาน้ำร้อนใส่ลงกวนให้เหนียวดี

แล้ว ใส่แผลเขียบเนื้อนายเวร ถ้าจะให้ออกฆ่าหกรทิมเสน การบูร ใส่แผลวิเศษนัก ๆ

ยาขี้ผึ้งเหลือง เอรททอง, หรตล, ขี้ผึ้งแข็ง สิ่งละ ๕ ตำลึง ยางสนเหนือ, ยางสนจีน, ก่ายานเหนือ, ก่ายานจีน สิ่งละ ๒ ตำลึง ๒ บาท ทำเป็นจุนน้ำมันงาหะนาน ๑ หุงด้วยไฟแกลบให้ดี ใส่แผลทั้งห้าเรียก เนื้อขึ้นเร็วนายวิเศษนัก ๆ

จารึกขี้ผึ้งจากศาลาต่าง ๆ

๑ สิทธิการิยะ จะกล่าวสรรพยาซึ่งจะรักษาหัวโรค คือสรรพแผลทั้งปวงสืบไป ให้บุคคลทั้งหลายพึงรู้ ดังนี้ ๆ

ยาขี้ผึ้งแดง เอชชาดง, ชาดก้อน, ยางสนเหนือ, ยางสนละเนา, ก่ายานเหนือ, ก่ายานละเนา สิ่งละ ๒ ตำลึง ๒ บาท เสน, ขี้ผึ้งแข็ง สิ่งละ ๕ ตำลึง น้ำมันงาหะนาน ๑ ตั้งไฟให้ละลาย แล้วจึงเอายาใส่กวน ด้วยเตดดีแล้ว จึงเอาใส่แผลชำระทั้งเรียกเนื้อ และแก้แผลมีตัวก็ได้วิเศษนัก ๆ

ยาขี้ผึ้งดำ เอชเสียดเทศ, เสียดไทย, เสียดจีน, มมคนณา, มมม้าณา, หมิงกระบือเมือกณา, หมิง โคนงณา สิ่งละ ๑ ตำลึง ๑ บาท มดขอบ, ยาคำ, การบูร, ทิมเสน สิ่งละ ๒ ตำลึง ๒ บาท ก่ายานเหนือ, ก่ายานละเนา, ก่ายานมี, ยางสนเหนือ, ยางสนละเนา, ชันช้อย, ชันตะเคียน, ฝุ่นจีน, ขี้ผึ้งแข็ง สิ่งละ ๕ ตำลึง เสน ๑ ชั่ง น้ำมันงา ๓ หะนาน เอชยาใส่ลงรวมไฟไปให้เหนียวดีแล้ว จึงเอาใส่บาดแผลดูดบุพไฟโลหิตทั้งเรียก เนื้อด้วยและปิดแก้เนื้อขบทั้งปวงก็ได้วิเศษนัก ๆ

ยาขี้ผึ้งพระตำราหลวง เอชตริกฏก, เจตมูลเพลิง, เปลือกกุ่มทั้ง ๒, เปลือกมะรุม, เปลือกทางหลวง, กระดาษทั้ง ๒, บุกรอ, กลอย, ฤศพิศ, กะทือ, โพล, ข่านกั, กระชาย, รมันช้อย, ว่านน้ำ, หัวหมู, หอมแดง, กระเทียม สิ่งละ ๒ บาท น้ำมันงา, น้ำมันมะพร้าวไฟ, น้ำมันเห็บ, น้ำมันงูเหลือม, น้ำมันเสือ, น้ำมันหมู, น้ำมัน หมูหรีง, น้ำมันสุนัขหรีง, น้ำมันปลากด, น้ำมันปลาร้อย สิ่งละหะนาน เอชไฟกะทะตั้งไฟ แล้วเอายางทอด ให้เกรียม แล้วเอาน้ำมันมาหุงเป็นขี้ผึ้งดำ เอชมัน ๑ ตำลึง ๑ บาท, กระตูกเสือดง, กระตูกกระบือเมือกณา, มมคนณา, มมม้าณา สิ่งละ ๕ ตำลึง ก่ายานเหนือ, ก่ายานละเนา, ก่ายานมี, ยางสนทั้ง ๒, มดขอบ, ยาคำ, การบูร, ทิมเสน, มหานิงคุ, ยางหวายเทศ สิ่งละ ๑๐ ตำลึง ฝุ่นจีน ๑ ชั่ง, เสน, ขี้ผึ้งแข็ง สิ่งละ ๑ ชั่ง เอช ยาใส่ลงไปในน้ำมันตั้งรวมไฟให้ลิ้นฟองดี แล้วจึงเอามาใส่แผลแก้เนื้อขบเหน็บรา ซาตาย แชนตาย แก้ว วาโย ๑๐๐ จำพวก ดูตม, ดูตบุพไฟ, ดูตโลหิตตินิก ๆ

จารึกขี้ผึ้งจากศาลาต่าง ๆ

๑ สิทธิการิยะ จะกล่าวสรรพยาซึ่งจะรักษาหัวโรค คือสรรพแผลทั้งปวงนั้นสืบไป ให้บุคคลทั้งหลาย พึงรู้ดังนี้ ๆ

ยาน้ำมันชำระ เอชน้ำค้างมกโหม, น้ำบวมขม สิ่งละ ๒ หะนาน น้ำมันสลด, น้ำมันงา สิ่งละ ๒ หะนาน หุงให้คงแต่น้ำมัน แล้วจึงเอากการบูร ๑ บาท ปรงลงในน้ำมันชำระแผลทั้งปวงตินิก ๆ

ยาน้ำมันดูดบุพไฟ เอชมัน, ใบมะระ ตำเอาน้ำสิ่งละหะนาน น้ำมันงาหะนาน ๑ หุงให้คงแต่น้ำมัน แล้วจึงเอชเสียดทั้ง ๒, การบูร สิ่งละ ๑ บาท ทำเป็นจุนปรงลงในน้ำมันใส่แผลทั้งปวง ดูตและเขียบเนื้อตินิก ๆ

ยาขี้ผึ้งกิด เอชจุนสี, เสียดทั้ง ๒, ขี้ผึ้งแข็ง สิ่งละ ๒ ตำลึง น้ำมันงาหะนาน ๑ หุงให้ลิ้นฟองแล้ว เอามาปิดแผลทั้งปวงกิดตินิก ๆ

ยาขี้ผึ้งดูดบุพไฟ เอชมดขอบ, กำมะถันแดง, ก่ายาน, ยางสน, สารส้ม, ขี้ผึ้งแข็ง สิ่งละ ๒ ตำลึง น้ำมันงาหะนาน ๑ หุงให้ลิ้นฟองแล้ว จึงปิดแผลดูดบุพไฟตินิก ๆ

ขนาน ๑ เอรททอง, เสียดทั้ง ๒, ขี้ผึ้งแข็ง สิ่งละ ๒ ตำลึง น้ำมันงาหะนาน ๑ หุงให้ลิ้นฟองดี แล้ว ปิดแผลดูดบุพไฟตินิก ๆ

ขนาน ๑ เอชใบกรด, ใบจิก, รมันช้อย, หอมแดง, เกลืออาหฺร เอชน้ำสิ่งละหะนาน น้ำมันงาหะนาน ๑ หุงให้คงแต่น้ำมันแล้วจึง เอชขี้ผึ้งแข็ง ๕ ตำลึง ใส่ลงกวนไปให้ละลาย จึงเอชเบญจกานี, ฝิ่นดิบ, ฝิ่นต้น, เสียดทั้ง ๒, การบูร สิ่งละ ๒ ตำลึง ปรงแล้วกวมให้ลิ้นฟองจึงเอาปิดแผล เป็นยาขี้ผึ้งดับพิษหัวโรคทั้งปวง หาวิเศษนัก ๆ

จารึกขี้ผึ้งจากศาลาต่าง ๆ

๑ สิทธิการิยะ จะกล่าวสรรพยาซึ่งจะรักษาหัวโรค คือสรรพแผลทั้งปวงสืบต่อไปให้บุคคลทั้งหลาย พึงรู้ดังนี้ ๆ

ยาน้ำมันผีเมื่อยพิษ เอชเปลือกโพบาย, เปลือกหว้า, ขอบชะนางทั้ง ๒, เปลือกมะขาม ตำเอาน้ำสิ่ง ละหะนาน มะพร้าวไฟสุก ต้มกะทือหะนาน ๑ หุงให้คงแต่น้ำมัน แล้วจึงเอชเสียดเทศ, ชันตะเคียน, ฝิ่นดิบ สิ่งละ ๒ ตำลึง ทำเป็นจุนปรงลงในน้ำมันใส่แผลเมื่อยพิษ และแผลผีอินสามใส่ลงมดตัวกำแห่งหลายนั้นหาบ ตินิก ๆ

ยาน้ำมันแก้ผีในคอ เอชใบเสนียด, ใบพญานาง, ใบมะระเพ็ด, ใบผักคราด, ใบผักเสี้ยนผี ตำเอชแต่น้ำ สิ่งละหะนาน น้ำมันงาหะนาน ๑ หุงให้คงแต่น้ำมัน หาผีอินบึงเกิดแทบทวารหนักและผี อินบึงเกิดในคอกนั้น หาบตินิก ๆ

ขนาน ๑ เอชหอมแดง, ริง, พริกเทศ ตำเอาน้ำสิ่งละหะนาน น้ำมันงาหะนาน ๑ หุงให้คงแต่น้ำมัน แล้วจึงเอชสารส้ม, ยาคำ, ดินประสิวขาว สิ่งละ ๑ บาท ฟองเบ็ด ๑ ฟอง เอชแต่ฟองขาวปรงลงในน้ำมัน หา ผีคั่นทมาลา หาผีมะเร็งก็ได้ตินิก ๆ

ยาขี้ผึ้งเกลื่อนผี เอชน้ำมันฟองไก่, น้ำมันปลาร้อย, น้ำมันงูเหลือม สิ่งละหะนาน ยางสน, ก่ายาน, มดขอบ, ขี้ผึ้ง สิ่งละ ๒ ตำลึง ๒ บาท ใส่ลงในน้ำมันหุงให้ลิ้นฟอง จึงเอามาปิดผีทุกุม ซึ่งยังมีได้มีบุพไฟนั้น เกลื่อนหายตินิก ๆ

ขี้ผึ้งกิด เอชริง, ข่า, กะทือ, โพล, กระเทียม, มะนาว ตำเอาน้ำสิ่งละหะนาน น้ำมันงาหะนาน ๑ หุงให้คงแต่น้ำมัน แล้วจึงเอชจุนสี, สารส้ม, มดขอบ, ขี้ผึ้งแข็ง สิ่งละ ๒ ตำลึง ๒ บาท ฟองไก่ ๑ ฟอง เอช ใส่ลงในน้ำมัน แล้วเอชมาตั้งไฟแกลบให้ลิ้นฟอง จึงเอาปิดแผลชำระผิวและกิดบุพไฟและเนื้อมา ตามอาจารย์ กล่าวไว้ดังนี้ หาวิเศษนัก ๆ

จารึกขี้ผึ้งจากศาลาต่าง ๆ

๑ สิทธิการิยะ จะกล่าวสรรพยาขี้ผึ้งน้ำมันซึ่งจะรักษาหัวโรค คือสรรพแผลทั้งปวงนั้นสืบไปให้บุคคล ทั้หลายพึงรู้ดังนี้ ๆ

ยาขี้ผึ้งชำระโทษแผล เอาน้ำมันงาหะนากัน ๑, กำยานเหนือ, สารส้ม, ดินประสิวขาว, ขี้ผึ้งแข็ง สิ่งละ ๓ คำสั่ง หุงด้วยไฟกลบตามวิธีแล้วเป็นยาชำระแผลดีนัก ฯ

อนึ่ง เอาน้ำมันงาหะนากัน ๑, ขี้ผึ้งแข็ง ๒ คำสั่ง ๒ บาท, พิมเสน, สีเสียดเทศ, จุนสี สิ่งละ ๑ บาท ปຽงลงหุงด้วยไฟกลบ ตามวิธีดีแล้ว ใส่แผลหะเวบือย ดูดพุทไฟเรียกเนื้อขึ้นเร็วดีนัก ฯ

ขนาน ๑ เอากำมะกัณแดง, เสน, มดขอม, กำยานเหนือ, ยางคน, สารส้มคุด, ขี้ผึ้งแข็ง สิ่งละ ๒ คำสั่ง ๒ บาท น้ำมันงาหะนากัน ๑ หุงด้วยไฟกลบตามวิธีดีแล้ว ใส่แผลดูดพุทไฟทั้งเรียกเนื้อด้วยดีนัก ฯ

อนึ่ง เอารงทอง, กำยานเหนือ, สีเสียดเทศ, ขี้ผึ้งแข็ง สิ่งละ ๓ คำสั่ง น้ำมันงาหะนากัน ๑ หุงด้วยไฟกลบตามวิธีดีแล้ว ใส่แผลดูดพุทไฟเรียกเนื้อด้วยดีนัก ฯ

อนึ่ง เอารันอ้อย, ขันตะเคียน สิ่งละ ๒ ส่วน ลูราเข้ม, น้ำมันมะพร้าว สิ่งละหะนากัน กวนให้เข้ากัน ตากแดดใส่แผลเรียกเนื้อขึ้นเร็วดีนัก ฯ

ยาขี้ผึ้งปิดฝีเน่าเปื่อย เอาเลนคั่วให้ไหม้, ผสมคน สิ่งละ ๕ คำสั่ง น้ำมันงาหะนากัน ๑ หุงด้วยไฟกลบตามวิธีดีแล้วใส่แผลทั้งปຽง ซึ่งเน่าเปื่อยนั้นหายดีนัก ฯ

ยาน้ำมันประทัด เอาด่างมากัน, จุนสี สิ่งละ ๒ คำสั่ง ๒ บาท น้ำมันงาหะนากัน ๑ หุง ตามวิธีดีแล้วใส่แผลหายดีนัก ฯ

ยาน้ำมันประลาณแผล เอาบระเพ็ด, ขมิ้นอ้อย, กระเทียม คำเอาน้ำสิ่งละ ๒ หะนากัน น้ำมันงาหะนากัน ๑ หุงให้คงแต่ น้ำมัน แล้วจึงเอาสีเสียดทั้ง ๒, ผลบุญกานี่, พิมเสน สิ่งละ ๒ สลึง ทำเป็นจุนปຽงลงในน้ำมัน ใส่แผลสดเป็นยาสมานดีนัก ฯ

อนึ่ง เอาใบทิกุล, ใบกรด, ใบนาค, ใบโหบาย, ใบพุทรา, ใบกระพุ่ม คำเอาน้ำสิ่งละหะนากัน น้ำมันงาหะนากัน ๑ หุงให้คงแต่ น้ำมัน ใส่แผลสมานเรียกเนื้อหายเร็วนัก ฯ

จารึกซึ่งรื้อจากศาลาต่าง ๆ

๑ สิทธิการิยะ จะกล่าวสรรพยาขี้ผึ้งน้ำมัน ซึ่งจะรักษาโรคโรค คือสรรพแผลทั้งปຽงนั้นสืบต่อไป ให้บุคคลทั้งหลายฟังรู้ดังนี้ ฯ

ยาขี้ผึ้งกัถ เอากระดูกงูเหลือมเผา, ผสมคนเผา, สีเสียดเทศ, กระตองหมึก, ขี้ผึ้งแข็ง สิ่งละ ๒ คำสั่ง น้ำมันงาหะนากัน ๑ หุงแล้วใส่แผลทั้งกัถทั้งชำระทั้งเรียกเนื้ออิวเคษนิก ฯ

อนึ่ง เอาขิม ๕ คำสั่ง, กวนให้คว้าง ผสมคน ๑ คำสั่ง เมาขิดลง, จุนสี, สีเสียดเทศ สิ่งละ ๒ คำสั่ง ๒ บาท น้ำมันงาหะนากัน ๑ หุงแล้วใส่แผล ทั้งกัถทั้งชำระทั้งเรียกเนื้ออิวเคษนิก ฯ

ยาขี้ผึ้งปิดแผลกลาย เอาหนอนคายนายาก, สีเสียดทั้ง ๒, จุนสี, ผสมคนเผา, ขันตะเคียน, ขี้ผึ้งแข็ง สิ่งละ ๓ คำสั่ง พิมเสน ๑ บาท หุงแล้วเอาปิดสรรพแผลซึ่งกลาย สมมติว่ามะเร็งนั้นหายดีนัก ฯ

ยาขี้ผึ้งกัถประทัด เอาเมล็ดในสลอด, เมล็ดในสะบ้า, เมล็ดในละมุดสีดา, อุตพิศ, บุกลาย, กลอย, กระดาดทั้ง ๒, จุนสี, เบี้ยผู้เผา, ขี้ผึ้งแข็ง สิ่งละ ๒ คำสั่ง ทำเป็นจุนใส่ลงในน้ำมันงาหะนากัน ๑ หุงแล้วใส่แผลชำระประทัด อันมีงักในสรรพแผลทั้งปຽงนั้นหายดีนัก ฯ

ยาน้ำมันใส่แผลมีตัว เอาหอยมุก, ผลกระเปียน, กระดูกงูเหลือมเผา สิ่งละ ๒ คำสั่ง น้ำมันดินเปิด, น้ำมันงูเหลือม สิ่งละหะนากัน เอาสรรพยาทั้งนั้น ใส่ลงหุงแล้วใส่แผลมะเร็ง ซึ่งมีตัวนั้นหายดีนัก ฯ

ยาน้ำมันใส่แผลเมื่อหึง เอาขอบระนางทั้ง ๒, เปลือกโหบาย, เปลือกหว่า คำเอาน้ำสิ่งละหะนากัน น้ำมันมะพร้าวโพหะนากัน ๑ หุงแล้วจึงเอาเปลือกเมล็ดมะขาม, ขันตะเคียน, สีเสียดเทศ, มันดิน สิ่งละ ๑ บาท ปຽงใส่ในน้ำมัน ใส่ฝี้อยีสลาม และมีกำแหงหลายชนิดนัก ฯ

ขนาน ๑ เอาใบละเดา, ใบสันห่านางแอ, ใบทองพันชั่ง, ใบน้ำเต้า, ใบพิทข้าว คำเอาน้ำสิ่งละหะนากัน น้ำมันงาหะนากัน ๑ หุงแล้วเอาสีเสียดเทศ, พิมเสน ปຽงลงในน้ำมัน แต่มีกำแหงหลายชนิดนัก ฯ

จารึกซึ่งรื้อจากศาลาต่าง ๆ

๑ สิทธิการิยะ จะกล่าวสรรพยาขี้ผึ้งน้ำมัน ซึ่งจะรักษาโรคโรค คือสรรพแผลทั้งปຽงนั้นสืบต่อไป ให้บุคคลทั้งหลายฟังรู้ดังนี้ ฯ

ยาน้ำมันชำระแผล เอาใบจิก, ใบชิงช้าชาติ, ใบมะระ, ใบม่วงสามย่าน, ใบหางจระเข้, เกาต์นั้งต้นรากใบ, ใบผักเปิดแดง, ใบกรด, ใบตะเคียน, เปลือกทิกุล, ขมิ้นอ้อย คำเอาน้ำ สิ่งละหะนากัน น้ำมันงา ๒ หะนากัน ตะกั่วเมกรมง ๑ บาท หุงตามวิธีดี แต่ น้ำมันแล้วจึงเอาสีเสียดเทศ, สีเสียดไทย, กระเทาะโพ สิ่งละ ๒ สลึง ทำเป็นจุนปຽงลงในน้ำมันใส่แผล ทั้งชำระสมานดีนัก ฯ

ขนาน ๑ เอาเปลือกสะเมก, เปลือกกรด, เปลือกจิก, เปลือกละเดา, เปลือกหว่า, เปลือกทิกุล, โหราบอน, โหราท่าลูนิ, ผลละบัวใหญ่ คำเอาน้ำสิ่งละหะนากัน น้ำมันงาหะนากัน ๑ หุงตามวิธีดีแต่ น้ำมันใส่แผลทั้งปຽง ทั้งชำระเรียกเนื้ออิวเคษนิก ฯ

ขนาน ๑ เอาใบบาบขม, ใบมะระ, ใบชิงช้าชาติ, ใบบระเพ็ด, ใบเถาคัน, ใบผักขวง, ใบละเดา, เปลือกจิก, เปลือกกรด, ขมิ้นอ้อย คำเอาน้ำสิ่งละหะนากัน น้ำมันงาหะนากัน ๑ เกสรธาตุหอกร หุงตามวิธีดีแต่ น้ำมัน ยกลงจากไฟให้ย้วยไว้จึงเอาตะกั่วปึก ๑ ใส่ลงในกะทะให้ละลาย แล้วจึงเอาน้ำมันลงในกะทะกะกั่ว แล้วรินน้ำมันออกไว้ ใส่แผลทั้งปຽง ทั้งสมานทั้งชำระ ถ้าจะให้กัถ เอาจุนสี ๒ สลึง ขี้ผึ้งแข็ง ๑ คำสั่ง หุงด้วยน้ำมันหะนากัน และเอามาทาหน้าอกจนเข้าไว้ แล้วจึงเอาข้าวบุตปูนงแก่หอกร บดพออบนหมุดไว้เป็นยาชำระแผลดีนัก ฯ

ยาน้ำมันแผลหะสด เอาขมิ้นชัน ๓ ศีรษะ, เกสรธาร ๓ หยิบ, เทียนดำ, เทียนขาว สิ่งละ ๒ สลึง มะพร้าว ๓ ผล ขูดคั้นเอาแต่กัถ แล้วเอายาใส่ลงหุงตามวิธี ดีแต่ น้ำมันใส่สรรพแผลทั้งปຽง ซึ่งหะเวบือยต้องหอกดาบ แผลอันสกนหาวิเคษนิก ฯ

จารึกซึ่งรื้อจากศาลาต่าง ๆ

๑ สิทธิการิยะ จะกล่าวสรรพยาขี้ผึ้งน้ำมัน อันจะรักษาโรคโรค คือสรรพแผลทั้งปຽงนั้นสืบต่อไป ให้บุคคลทั้งหลายฟังรู้ดังนี้ ฯ

ยาน้ำมันชื่อพิทโยลิส เอาใบคนทา, ใบมะแห้งทั้ง ๒, ใบมะเขือขึ้น, หนุ่ยป็นตอ, หนุ่ยแหงแดง, ใบมะริบพิช, ใบละเดา, ใบพุทรา, ใบชิงชี่, ใบคาตคำ, ใบตำลึงแดง, ใบมะเดื่อดิน, ขมิ้นอ้อย, ใบผักปลาบ, ใบผักปลาว, ใบมะกั่วตรีอ, ใบหมอน้อย, ใบผักเปิดแดง, ใบแคแดง, ใบหนุ่ยปากควาย, ใบชะนางแดง คำเอาน้ำสิ่งละหะนากัน น้ำมันงาหะนากัน ๑ หุงให้คงแต่ น้ำมัน แล้วจึงเอา ผลจันทน์, ดอกจันทน์, กระวาน, กานพลู สิ่งละ ๑ สลึง เทียนดำ, เทียนแดง, เทียนขาว, เทียนขาวกานี่, เทียนดำตักแดน, โกรสุอ, โกรสุณา, โกรสุก้านพร้าว, โกรสุพำล้มหา, โกรสุพุงปลา, โกรสุกัถกรา สิ่งละ ๒ สลึง กาวรูป, พิมเสน สิ่งละ ๓ สลึง ทำเป็น

ขนาน ๑ เขามัวมีกรมม, มีาลูกมระตุม, มีาลูกมระกุด, มีาลูกมระนาว, มีาลูกมระชา, รากมระกุด, รากมระนาว, ช่า, กระชาย, โพล, สิงละส่วน, หอมแดง, พริกไทย, ดีปลี, การบูร, สิงละ ๒ ส่วน, ใบพิมเสน ๑๔ ส่วน ทำเป็นจุดบดท้าวแห้งไว้ ละลายน้ำร้อนแทรกขณะบด, พิมเสน, กินแก่กลมสรรพาวระจักรโมละหาย ๗

ศาลา ๔ ศาลา ๘

๑ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะกำเนิดแห่งลมอันชื่อว่า อิตหังคิวาโยเป็นคำรบ ๔ นั้น เกิดแต่ไอศควาตดำถ้ำเก็บค้ำ ผลิตขึ้นมาตลอดกระหม่อม กระทำให้เจิบในกระหม่อม ตูจบุคคลเอาเข็มไปสักลงทั่วทั้งศีรษะ และสรรพางค์กาย ครั้นเดือนขึ้น ๆ ตามเดือน ครั้นเดือนแรม ลงตามเดือน ขึ้นแต่ผ่าทำเป็นอาทิ ลมกองนี้ถ้าเกิดแก่บุคคลใด ผู้นั้นอายุมีขี้เณย ๗

จึงพระฤาษีสรรพทให้ตั้งยานี้แก่ เอาหอมแดง, ใบคนทีลย, เปลือกตาเสือ, พริกอ่อน, กัญชา, ใบปิบ เอาเสมอภาคทำเป็นจุดบดละลายน้ำส้มสายชูกินหนัก ๑ สติง แก้มอดหังคิวาโย ซึ่งท่านกล่าวไว้ว่า ๕ วัน นั้นนายตัก ๗

ยาน้ำมันชื่อลคพระสมุทฺธ เอาบระเพ็ด, เปลือกมะรุม, ตุมกาแดง, รากเสนียด, รากธัญถา, รากขิมมอน, กลอย, ลูกชีกาแดง, พันธ์แดง, โครันางนาค, แห้วหนู, ขมิ้นอ้อย, ใบบวบขม, ช่าลิง, แสนประละตัน, ช่าเครือ, ใบกะเม็ง, สีระขะบองแดง, สันพร้าวงแขอ, จอกใหญ่, กัญชา เอาน้ำสิงละทระนาน น้ำมันงาทระนาน ๑ หุงให้คงแต่น้ำมัน แล้วจึงเอาลูกจันทน์, ดอกจันทน์, กระวาน, กานพลู, เทียนขาวกานี, เทียนดำ, เทียนขาว สิงละ ๑ สติง ทำเป็นจุดปรุงลงในน้ำมันทั้งกินทั้งทา แก้มอดหังคิวาโยนั้นนายวิเศษนัก ๗

ขนาน ๑ เขาลูกจันทน์, กระวาน, ลูกผักชี, บุกรบ, กลอย, อุดพิศ, เกลือสินเธาว์ สิงละส่วน ไกรหวั่นบัว, ไกรูเขมา, มหานิงส์, จึงแห้ง, ดีปลี สิงละ ๔ ส่วน รากช่าพลู, รากจึงจ้อย, รากเจตมูล สิงละ ๑๓ ส่วน สมอสังพยาตชุดชีวิตเลีย ๑๑ ส่วน ทำเป็นจุดบดละลายน้ำผึ้งรวงกินหนัก ๑ สติง ให้กินทวีขึ้นไปได้ ๓ สติง จึงหยุด แก้มอดหังคิวาโย อันบังเกิดแต่กองไอศควาตนั้น นายวิเศษประเสริฐนัก ๗

ศาลา ๔ ศาลา ๙

๑ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะกำเนิดแห่งลมอันชื่อว่า พานูรวาโยเป็นคำรบ ๙ นั้น บังเกิดแต่สุตุมมิ่งควาต กล่าวคือลมดุคทหารแล่นขึ้นมาจับเอาหังมือ กระทำให้มือบวมขึ้นแล้วแล่นลงมาจับเอาหังเท้ากระทำให้เท้าบวมขึ้น แล้วกลับแล่นขึ้นสู่กระบาลศีรษะ กระทำให้หนักศีรษะ ให้ศีรษะจุนไปให้เวียนเวียนและให้น้ำมูกตกน้ำตาตก ให้เสียคำมือคำเท้าให้เป็นเหน็บ และลมกองนี้เกิดแต่ผู้ใดกำหนด ๕ เดือน จะลุกขึ้นมิได้เสีย ๗

จึงพระฤาษีรักษาเทพบุตรให้ตั้งยานี้แก่ เอาลิ้นทะเล ๒ ส่วน, ดอกตึง ๔ ส่วน, ลูกจันทน์, พิมเสน สิงละ ๘ ส่วน, จึงแห้ง ๑๒ ส่วน, มูลโค ๑๖ ส่วน ทำเป็นจุด แล้วจึงเอาน้ำส้มมะอุม, น้ำใบพลู, น้ำเปลือกมะม่วงคัน, น้ำใบผักชี, น้ำกระเทียมทอก, น้ำไผ่เดือน ๕, น้ำกระพังหม, น้ำเกล็ดสมุทร สิงละด้วย น้ำมัน ๓ ด้วย เป็นกระสายดองไว้ เมื่อจะกินให้พลึงดี แล้วให้ออกชื่อพระฤาษีเจ้าของยานี้แล้วจึงกิน ในคำรว่านี้ท่านกล่าวไว้ว่า กินแก่ลมพานูรวาโย ให้กิน ๕ วันนายวิเศษนัก ๗

74

ยาน้ำมันชื่อลคสงสาน เอาใบสมอ, ใบสัก, ใบเหียง, ใบอินทนิล, ใบมะดัน, ใบพราก, ใบกระถิน, ใบสันพร้าหอม, ใบกระพังหมทั้ง ๒, ใบช่าพลู, ช่าพลู, เอาน้ำสิงละทระนาน น้ำมันงาทระนาน ๑ หุงให้คงแต่ดีแต่น้ำมันแล้วจึงเอาลูกจันทน์, ดอกจันทน์, กระวาน, กานพลู, ดีปลี, เทียนดำ, เทียนขาว, เกลือสินเธาว์, เกล็ดกระตัง สิงละ ๑ สติง ทำเป็นจุดปรุงลงในน้ำมันทั้งกินทั้งทา แก้มอดพานูรวาโยนั้นนายวิเศษนัก ๗

ขนาน ๑ เอาแห้วหนู, ใบคะเดา, พริกไทย, จึงแห้ง, ดีปลี, กระตือ, โพล, ช่า, กระชาย, ขมิ้นอ้อย, กระเทียม, มีามะกุด, เทียนดำ, เทียนขาว สิงละส่วน, หอมแดง, กระเทียม สิงละ ๒ ส่วน การบูร ๔ ส่วน ลูกพิลังกาสง ๒๒ ส่วน ทำเป็นจุดบดละลายน้ำผึ้งรวงกินหนัก ๑ สติง แก้มอดพานูรวาโย อันบังเกิดแต่ลมสังควาตนั้นนายวิเศษนัก ๗

ศาลา ๔ ศาลา ๑๐

๑ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะแห่งลม อันชื่อว่าลิตมคิวาโยเป็นคำรบ ๑๐ นั้น เกิดแต่กามาตและกองลมวิคต กระทำให้มือเท้าเย็นก่อนแล้วกระทำให้มือเท้าตาย ยกมือขึ้นมิได้ ลมกองนี้ครั้นแก่เข้าแก้มอดย จึงตกไปในระหว่างข้อมพาท กระทำให้ลิ้นกระด้าง เจริงมิอืด มักให้โคโรเป็นตักธาดุ แพทย์ทั้งหลายพึงรู้ ถ้าบังเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ใดแล้ว บุคคลผู้นั้นอายุมีขี้เณย ๗

จึงพระฤาษีสรรพทให้ตั้งยานี้แก่ เอาลูกจันทน์, ดีปลี, พริกไทย, จึงแห้ง, หอมแดง สิงละ ๘ ส่วน มีน, กัญชา, น้ำตาลทราย, น้ำมันเนย สิงละ ๑๖ ส่วน ทำเป็นจุดแล้วเอาน้ำมันพหรานาภิเกเป็นกระสายเดี่ยว เป็นยามะตุม แล้วจึงเอาผลสมอไทยเปลือกเลีย ๑๐๔ ผล ใสลงเคี่ยวไปให้ชานในผลสมอ ให้กินวันละ ๓๖ ผลที่จะกินในเวลารดมิได้บงคับ โดยนัยท่านกล่าวไว้ให้กิน ๓ วัน ให้ลิ้นผลสมอแก่ลมลิตมคิวาโย นั้นนายวิเศษนัก ๗

ยาน้ำมันชื่อสิทธิโยติ เอาจึงแห้ง, ช่าแก่, กระเทียม, เจตมูลทั้ง ๒, เปลือกทองหลางใบมม, ทองเครือ, บระเพ็ดทั้ง ๒, ใบกะเพรา, ใบแมงลัก, หญ้าจ้อ, ผักเสี้ยนมี, หญ้าหนวดแมว เอาสิงละทระนาน น้ำมันงาทระนาน ๑ หุงให้คงแต่น้ำมัน แล้วจึงเอาลูกจันทน์, ดอกจันทน์, กระวาน, กานพลู, มดยอบ, เทียนดำ, เทียนขาว สิงละ ๑ สติง ทำเป็นจุดปรุงลงในน้ำมันทั้งกินทั้งทา แก้มลิตมคิวาโยนั้นนายวิเศษนัก ๗

ขนาน ๑ เอากระเข้มีมด, ไค้เครือ, พิชานาคัน, บระเพ็ด, เจตพังตี, ลูกโคกกระอชม เอาเสมอภาค สัมตามวิธีให้กินแก่ลมลิตมคิวาโย อันบังเกิดแต่กองกามาตและลมวิคตคนกินนั้นนายและแก้มอดอันไว้ต้นอันไปแต่พรอวงถึงคำคือ บริโภคอาหารมิได้ ให้เอาเจียนนั้นนายตัก ๗

ศาลา ๔ ศาลา ๑๑

๑ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะกำเนิดแห่งลม อันชื่อว่าพุทธยักชวาโยเป็นคำรบ ๑๑ นั้น เกิดแต่กองสันทมาต กระทำให้เสียตชยาโคจรและเจิบสันหลังและกระดูกทชช มีให้ลุกนั่งขึ้นได้ แล้วบังเกิดเป็นรำมะนาดเนื่อง ๆ และให้จุกขุนี้เป็นหนองมีมด ลมกองนี้ถ้าเป็นถึง ๒ ปีแล้ว เป็นอชวาโรค ขยายหนัก ถ้าบังเกิดแก่บุคคลเม้นอายุยืนไปมักเสียชีวิต จึงพระฤาษีสรรพทให้ตั้งยานี้แก่ เอาลิ้นทะเลส่วน ๑, ครั้ง, น้ำมันมะราวลีหัตถ์, พันธ์แดง สิงละ ๒ ส่วน ขะเอมเทศ ๓ ส่วน, จึงแห้ง, แห้วหนู, สีเสียดเทศ สิงละ ๔ ส่วน ทำเป็นจุดเอาน้ำมันงาเป็นกระสาย บดท้าวแห้งไว้ให้ได้ ๕๐ ก่อน ให้กินวันละ ๕ ก่อน มิได้กำหนดเวลา ให้กินไป ๑๐ วัน พอสิ้นยาแล้ว กล่าวไว้ว่าแก้มอดพุทธยักชวาโยนายตัก ๗

ศาลา ๕ เสา ๔

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะกำเนิดแห่งสมอันชื่อว่า จิตบาทวาโยเป็นค้ำรบ ๔ นั้น เกิดแต่โศค มาว่าตลอลค้ำคอกมักเป็นคางพุมให้หายใจช้คอกและให้หายใจละอื่น และกระทำให้หอบเป็นค้ำรัง มักเกิดเป็น พิชัยให้ร้อนนอก ให้ลิ่งสวายให้ห้อยขึ้นท้องเพื่อ ไปลูจจาระมิได้สะดวก ถ้าเกิดขึ้นแก่บุคคลใด ครบถึง ๒ ปี กับ ๔ เดือน จะให้เสียจักขุ ๗

จึงพระฤาษีกรกฎให้แต่งยานี้แก่ เอาหน่อไม้ดิบเตา, กานพลู, ใบฝ้ายแดง, ดีปลี, ลูกจันทน์, ดอกจันทน์ เอาผสมอากาศทำเป็นจุดบดละลายน้ำผึ้ง แก้ลมจิตบาทวาโยนั้นหายดีนัก ๗

ยาน้ำมันชื่อพนมมิต เอาเอื้องเห็ดน้ำ, ขอบชะนางแดง, ผักขวง, คาสทราย, ใบสะเดา, ลูกพิลังกาสา, ใบผักข้าว, ผักโหม่น, เปลือกกุ้งน้ำ เอาสิ่งละพระนาม น้ำมันงาพระนาม ๑ หุงให้คงแต่น้ำมัน แล้วจึงเอา ลูกจันทน์, ดอกจันทน์, กระวาน, กานพลู, การบูร สิ่งละ ๑ สลึง ทำเป็นจุดประลงลงในน้ำมันทั้งกินทั้งทา แก้ ลมจิตบาทวาโยนั้นหายดีนัก ๗

ขนาน ๑ เอาโกฐทั้ง ๕, เทียนทั้ง ๕, ลูกจันทน์, ดอกจันทน์, กระวาน, กานพลู, ลูกอิน, ลูกปวย, ลูกโระพาเทศ, พริกหอม, พริกหวาง, เปลือกส้มพ้านางเอ, เปลือกโมกข์มัน, จันทน์ทั้ง ๒, กฤษณา, รากไทร เดือ, รากญานาง, รากมะตูม, เจตพังคี, อัสนีจวา, เชือกเถาหอม, รากสะกอย, รากส้มกุ้ง, รากโคคาณ, ราก มะม่วงทั้ง ๒, แก่นละเดา, บอระเพ็ด สิ่งละส่วน เจตมูล ๔ ส่วน สะค้ำน ๖ ส่วน จึงแห้ง ๑๐ ส่วน ข้ำพสุ ๑๒ ส่วน ดีปลี ๒๐ ส่วน ทำเป็นจุดบดละลายน้ำกระสาย อันควรแก่โรคกินหนัก ๑ สลึง แก้ลมจิตบาทวาโย จึงกล่าวมานั้นดีนัก แก้ลมจร ๔๐ จำพวก แก้ลมเกิดเพื่อค่าเตา ๔๐ จำพวก แก้ประหมะ ๒๐ จำพวก แก้ ลมวันบึงเกิดแต่กองอติสารโรค และบวมืดพวยอิหังปวงหายวิเศษนัก ๗

ศาลา ๔ เสา ๕

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะกำเนิดแห่งสมอันชื่อว่า อิศวาริณศวาโยเป็นค้ำรบ ๕ นั้น เกิดแต่ กองอัมพฤกษ์และกุมานาระคนกัน มักกระทำให้เจ็บทั่วสรรพางค์กาย มักให้นอนมาก มักฝันเห็นและให้หวั้งขึ้น ทั้งตัว ให้คืนเป็นค้ำรัง ให้ผิวเนื้อชาลาก ๗

จึงพระฤาษีไตรภพให้แต่งยานี้แก่ เอาเปลือกตาดื่อ, ผักเบ็ญหนู, รากพุทรา, กระพุ่มนา, หอมแดง, หันผู้ผักกาด, เปลือกแหงทวย, โปบาย, ลูกจันทน์, ดอกจันทน์, ดีปลี เอาผสมอากาศทำเป็นจุดบดละลายน้ำผึ้ง กินหนัก ๑ สลึง แก้ลมอิศวาริณศวาโยนั้นหายดีนัก ๗

ยาน้ำมันชื่อชนะพิช เอกระดูกลือ, ผักแพวแดง, ข่าแก่, กระเทียม, แก่นมะเกลือ, เปลือกระจับบก, รากละอองพระบาท, ฆ้องสามย่าน เอาน้ำสิ่งละพระนาม น้ำมันงาพระนาม ๑ แล้วจึงเอาลูกจันทน์ ดอกจันทน์, กระวาน, กานพลู, เทียนดำ, เทียนขาว, เทียนเขาวภาณิ, การบูร, พิมเสน สิ่งละ ๑ สลึง ทำเป็นจุดประลง ในน้ำมันทั้งกินทั้งทา แก้ลมอิศวาริณศวาโยนั้นหายวิเศษนัก ๗

ขนาน ๑ เอาครันตัน, อุทิต สิ่งละส่วน อ้าหินทั้ง ๒, ศรีภูก, เกสอสินเธาว์ สิ่งละ ๒ ส่วน เทียนดำ, เทียนขาว, ดีปลี, บอระเพ็ด, สะค้ำน, ข้ำพสุ, เจตมูล, ลมอไทย, มหานิงศ์ สิ่งละ ๖ ส่วน รากคิงจ้อ ๕๖ ส่วน ทำเป็นจุดบดละลายน้ำกระสายอันควรแก่โรคกินหนัก ๑ สลึง แก้ลมอิศวาริณศวาโย อันบึงเกิดแต่กอง อัมพฤกษ์นั้นหายดีนัก ๗

ขนาน ๑ เอาโกฐสอ, โกฐเขมา, โกฐก้านพร้าว, โกฐหุงปลา, โกฐหัวบัว, โกฐน้ำเต้า, เทียนดำ, เทียนแดง, เทียนขาว, เทียนตาดีกตน, เทียนเขาวภาณิ, ลูกจันทน์, กระวาน, กานพลู สิ่งละส่วน ศรีภูก,

73

แก่นสน สิ่งละ ๒ ส่วน พริกอ่อน ๒๐ ส่วน ทำเป็นจุดบดละลายน้ำผึ้งให้กินหนัก ๑ สลึง แก้ลมอิศวาริณศ วาโยนั้นหายวิเศษนัก ๗

ศาลา ๔ เสา ๖ แผ่น ๒

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะกำเนิดแห่งสม อันชื่อว่ารามะภานิวาโย เป็นค้ำรบ ๖ นั้น เกิดแต่ กองหทัยขึ้นมาถึงศีรษะ กระทำให้คันทุ คันท้า คันทาเป็นต้น แล้วแล่นเข้าไปทั่วทั้งร่างกายให้คืนเป็นค้ำรัง สมมติว่าลมมีพิษก็ว่า ประคองไว้ และบริโภคอาหารมิได้ ๗

จึงพระฤาษีภิกษุณให้แต่งยานี้แก่ เอาบุษีระใหญ่มาขูดเป็นขุย แล้วจึงเอาเปลือกส้มพระนาม ๑ ลูกจันทน์, ดอกจันทน์, ดอกดัง, สะค้ำน, ดีปลี, กระวาน, เทียนสัตตบุษย์, ชันตะเคียน, ลิ่นทะเล เอาผสม อากาศทำเป็นจุดบดใส่ในหลุมขุดนิกให้มีลมไฟไหลลงกระบุง ๑ ให้ลื่นกลบ แล้วจึงเอายากินของมคธ แก้ ลมรามะภานิวาโยหายดีนัก ๗

ยาน้ำมันชื่อรามายนุภาษี เอาหอมแดง, ผักแพวแดง, เปลือกมะยมตัวผู้, เปลือกดินเป็ด, เครือชาลิชม, หมูทะลวง, ใบมะเดื่อดิน, ลูกมะเขือขึ้น เอาน้ำสิ่งละพระนาม น้ำมันงาส้อมพระนาม ๑ หุงให้คงเหลือแต่้ำมัน จึงเอาลูกจันทน์, ดอกจันทน์, กระวาน, กานพลู, เทียนดำ, เทียนขาว, เทียนสัตตบุษย์, เทียนเขาวภาณิ, การบูร, พิมเสน, เกสอสมุท สิ่งละ ๑ สลึง ทำเป็นจุด ประลงลงในน้ำมันทั้งกิน ทั้งทา แก้ลมรามะภานิวาโยนั้นหาย วิเศษนัก ๗

ขนาน ๑ เอาโกฐสอ, โกฐหัวบัว, โกฐหุงปลา, โกฐภูพานิสี, โกฐจุฬาสมิหา, โกฐกระดุก, เทียนพระมด, เทียนดำ, เทียนขาว, เทียนเขาวภาณิ, เทียนสัตตบุษย์, สมุลแว้ง, อบเชย, ชะเอม, กฤษณา, กระลำพัก, จลจล, ขอมดอก, กระวาน, กานพลู, ลูกสรรพิษ, เทพทาโร, ข่าตัน, สุราฤทธิ์, ราชระย้อม, ไคร้เดือ, จันทน์แดง, จันทน์ขาว สิ่งละส่วน เปราะหอม ๔ ส่วน ทำเป็นจุดเอาน้ำดอกไม้เป็นกระสายแทรกพระมด, พิมเสน, หญ้าฝรั่ง, สิ่งละ ๑ เติ่ง ทำแห้งไว้ละลายน้ำดอกไม้ กินแก้ลมรามะภานิวาโย อันบึงเกิดแต่ดวงหทัยนั้นหายวิเศษนัก ๗

ศาลา ๔ เสา ๗ แผ่น ๑

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะกำเนิดแห่งสมอันชื่อว่า สรรพาวะจักริมละเป็นค้ำรบ ๗ นั้น เกิดแต่ กองอัมพฤกษ์และปิตศากระคนกันกระทำให้เจ็บเป็นคาว ๓ - ๔ วันจับที่หนึ่ง เมื่อจะจับขึ้นมาให้นั้นให้เจ็บหลังก่อน แล้วแล่นขึ้นไปจับตลิวข้าง ให้เจ็บต้นคออีก ๗

จึงพระฤาษีนิระมะยะให้แต่งยานี้แก่ เอาหินผู้ผักกาด, หอมแดง, เปลือกมะขุม, โพล, ผักเบ็ญหนู, ลูก ขี้กาดแดง, รากมะนาว, โภกแดง, โกฐเขมา, เทียนดำ, สารส้ม เอาผสมอากาศ ทำเป็นจุดน้ำมันงาเป็นกระสาย ใส่กะทะตั้งไฟให้ร้อน แล้วจึงเอาผ้าขาวห้อยเข้าบิดเอาน้ำให้ได้ ๓ จอก นำจึงจอก ๑ คลุกกันเข้าเคี่ยวให้งวด เอาแต่ ๓ จอก เมื่อจะกินบุษีระด้วยเค็ระขยาบรสตามวิธีให้กินเกิดดีนัก กินแต่วันละจอก แก้ลม สรรพาวะจักริมละ ซึ่งท่านกล่าวไว้ดังนี้ว่า ๓ วันหายดีนัก ๗

ยาน้ำมันชื่อล้นพระหมมมาน เอาเชือกเขานึง, รากห้ายายม่อม, พวงบาดาล, เถาสะบ่า, ผักเสี้ยนผี, ขมิ้นอ้อย, ขมิ้นเครือ, ลูกพิลังกาสา, ดอกดัง, เชือกเขาไฟ, เมฆมาน้อย, เถาหากแดง, เชือกเขาไต่ดิน เอาน้ำ สิ่งละพระนาม ๑ หุงให้คงแต่้ำมัน แล้วจึงเอาลูกจันทน์, ดอกจันทน์, กระวาน, กานพลู, ดีปลี, ว่านน้ำ, เทียนดำ, เทียนขาว, พิมเสน สิ่งละ ๑ สลึง ทำเป็นจุดประลงลงในน้ำมันทั้งกินทั้งทา แก้ลมสรรพาวะจักริมละนั้น หายวิเศษนัก ๗

ยาแก้วจักษุ เสด็จตุ้ม, มลยาง, รากกลิต, พริกไทย, จิงแห้ง, ตีปัส, กำยาน เขาเสมอภาคทำเป็นจุน
บดด้วยน้ำเตาตำสิ่งทำแห้งไว้ฝนด้วยน้ำทำปายจักษุ แก้ต้อกันหอยและต้อทั้งปวงหายดีนัก ฯ

ขนาน ๑ เขาตุ้มตุ้ม, ดินเอน้ำ, พริกไทย, จิงแห้ง, กระเทียม, นอมแดง, โพล, ขมิ้นข้อย, รากสะแก
เขาเสมอภาคทำเป็นจุนเขาน้ำมะนาวเป็นกระสายบดทำแห้งไว้ ฝนด้วยน้ำทำปายจักษุแก้ต้อกันหอยหายดีนัก ฯ

ยานัตถุ์ เขาขมวดเชียง, พิมเสน, เปราะหอม, โกลฐหัวบัว, ฆะเอมเทศ สิ่งละส่วน ทำเป็นจุน นัตถุ์แก้
ต้อกันหอยหายวิเศษนัก ฯ

ศาลา ๔ เสา ๑ แผ่น ๑

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะกำเนิดแห่งลมอันจะมีเกิดแก่บุคคลทั้งหลายในโลกนี้ อันพระมหา
ฤาษีเจ้าตำแต่งไว้ในพระคัมภีร์ชั้นทวารทฎิสนธิ ๕๖ จำพวกนั้น เป็นแต่ที่เกิดแห่งลมจร นอกจากนี้จะมี
ประมาณมิได้ มากกว่ามากนัก ได้แพร่ยแพร่พัน แพทย์มิได้ยังมีรู้เห็นกำหนดไว้แต่ลมที่ขจรพัดโดย
อาจารย์เล่าแต่งไว้ในก่อน ในที่นี้จะขอแอบอธิบายความยกแยกออกมากล่าวไว้แต่ ๑๔ จำพวก พอเป็นที่สังเกต
แห่งแพทย์สืบไปเมื่อหน้านั้น คือพิรุณวาโย ทุนยักษวาโย วารยักษวาโย จิตตวาทวาโย อัครวาทวาโย ามะภา
นิวาโย สรพพวาทจักรโฆระวาโย อัครหังควาโย พาวุทธวาโย สติมควาโย พุทธยักษวาโย วิตตวาทวาโย วาร
ยักษวาโย ยักษนิวาโย นิรียยักษวาโย ตรีตบาทวาโย อัครนิวาโย และเนานนาทวาโย เป็น ๑๔ จำพวกด้วย
กันดังกล่าวมานี้ โดยสังเขปแต่จะน้อยพอเป็นใจความให้บุคคลซึ่งจะเรียนรู้นั้นจึงแจ้ง

ลำดับนี้จะได้กล่าวแต่กำเนิดลมอันชื่อว่าพิรุณวาโย ก่อนเป็นปฐมดังนี้ อันว่าพิรุณวาโยนั้นเกิดแต่กอง
เสมนสมภูฐานเป็นต้น ลมกองนี้กระทำให้ตกลมเหงทางทวารหนักเบา และมีโรคอาหารมิได้ จะกินได้ก็แต่ละ
ครั้งละคราวกายมิได้รูปมอม ครั้นแก่เข้าถึงเดือน ถอยอายุยาวนัก ฯ

จึงพระฤาษีธรรมเทวดาให้แต่งยานี้แก่เขา อ้อยช้าง, ปรัง, ปรัก, รากสะแก, พญามือเหล็ก, แก่นขี้
เหล็ก, โทบาย, ทองกลาง, ทองขาว, รากสลอต้นน้ำ, เลนียด, คนทีลือทั้ง ๒, มะตูม, เป็บ, โคนกระสุน, ลูก
จันทน์, ดอกจันทน์, กระวาน, ตีปัส, กระเทียม, นอมแดง, พันธุ์ผักกาด เขาเสมอภาคทำเป็นจุนบดละลาย
น้ำร้อนกินหนัก ๑ สลึง แก้พิรุณวาโย อันมีเกิดแต่กองเสมนั้นหายดีนัก ฯ

ยาน้ำมันชื่อสุรบทิร เขาเปลือกกุ่มน้ำ, พริกไทย, สนเทศ, กระเทียม, เจตมูลเพลิง เขาน้ำสิ่งละ
ทวนาน น้ำมันาทะวาน ๑ หุงให้คงแต่น้ำมัน แล้วจึงเอาลูกจันทน์, ดอกจันทน์, กานพลู, ตีปัส, เทียนดำ,
เทียนขาว, การบูร สิ่งละ ๑ สลึง ทำเป็นจุนปรุงลงในน้ำมันทั้งกินทั้งทา แก้ลมพิรุณวาโยนั้นหายวิเศษนัก ฯ

ศาลา ๔ เสา ๒

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะกำเนิดแห่งลม อันชื่อว่าทุนยักษวาโย เป็นค้ำบ ๒ นั้นเกิดแต่กอง
ลมอัมพาทเป็นต้น ลมกองนี้มักกระทำให้เสียดสีข้างและชายโครงขึ้นมา มีให้ตั้งตัวได้ มักให้ท้องตัวอยู่ ในท้อง
แข็งเป็นเกลียว บริโภคอาหารมิได้ มักรากลมเปลาและมักเป็นรำมะนาดเจรจาตลอดล มักให้คำมีดลาฟ้าง
และกระทำให้ลงเป็นครว ๆ มักพัดเสใจให้ดับ ถ้าผู้ใดเป็นดังกล่าวนานี้มักถอยอายุทุกวัน ฯ

จึงพระฤาษีพระวิศุภาจารย์ ให้แต่งยานี้แก่ เขาสิเสียดเทศ, จิงแห้ง, ลินทะเล, สนเทศ, หัวหมู สิ่งละ
ส่วน ลูกจันทน์, ดอกจันทน์, กระวาน, น้ำมันราชสีห์ตัน, พันธุแสง สิ่งละ ๒ ส่วน ฆะเอมเทศ ๑ ส่วน ครั่ง
๑๐ ส่วน ทำเป็นจุนน้ำมันาวเป็นกระสาย บดทำแห้งไว้ละลายน้ำกระสาย อันควรแก่โรค กินแก้ลมทุนยักษ
วาโยหายดีนัก ฯ

ยาน้ำมันชื่อ เทษรนาทายน์ เขาเปลือกกุ่มทั้ง ๒, สายตศคณห์ม้วย, ชาเสียด, ลูกบวบขม, น้ำมัน
ราชสีห์ตัน, โขนาค, โคนทีลือ เขา น้ำสิ่งละทวนาน น้ำมันาทะวาน ๑ หุงให้คงแต่น้ำมัน แล้วจึงเอาลูก
จันทน์, ดอกจันทน์, กระวาน, กานพลู, เทียนดำ, เทียนขาว, เกลือสินเธาว์ เขาสิ่งละ ๑ สลึง ทำเป็นจุนปรุง
ลงในน้ำมันทั้งกินทั้งทา แก้ลมทุนยักษวาโยหายดีวิเศษนัก ฯ

ขนาน ๑ เขาขมิ้นข้อย, ดองดึง สิ่งละส่วน ชันทศกร, กระเทียม, ตีปัส สิ่งละ ๒ ส่วน ตรีผลา สิ่ง
ละ ๔ ส่วน รากหนึ่ ๑๔ ส่วน ทำเป็นจุนเขาน้ำข้อยแดงส่วน ๑ น้ำมัน ๒ ส่วน บดแล้วจึงเขาน้ำ ๑ สลึง
กินแก้ลมทุนยักษวาโย อันมีเกิดแต่ชายโครงขึ้นมาหายดีนัก ฯ

ขนาน ๑ เขาลูกจันทน์, ดอกจันทน์, มหานิงคู้ สิ่งละส่วน การบูร ๒ ส่วน ยาดำ ๔ ส่วน พริกไทย
๒๒ ส่วน ทำเป็นจุน น้ำมันชื่อภุมะตัมเป็นกระสาย บดทำแห้งไว้ทำละลายยิบ ให้กินหนัก ๑ สลึง แก้ลม
ทุนยักษวาโยนั้นหายดีวิเศษนัก ฯ

ศาลา ๔ เสา ๑

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะแห่งลมอันชื่อว่า วารยักษวาโยเป็นค้ำบ ๓ นั้น เกิดแต่กองอชิววาท
มักกระทำให้อยากคาวหวานและเนื้อ ปลา ฟู หอย ครั้นบริโภคเข้าไปทำให้เสียดชายโครงทั้งสองข้าง และให้
จุกอก แล้วแล่นลมจับเอาองคชาติ กระทำให้คัมมือตายและหัวนิยหนาแรงมิได้ ลมจำพวกนี้ถ้ามีเกิดขึ้นแก่
บุคคลผู้ใดถึงปี ๑ จะไม่มีตั้นทั้ง ๒ บ่นเสียด ดังกล่าวมานี้ ฯ

พระฤาษีธรรมศาให้แต่งยาแก้ เขาเปลือกมะกอก, สารส้ม, พริกอ่อน, กระเทียม, จิงแห้ง, ตีปัส เขา
เสมอภาค บดละลายน้ำข้อยแดงกินหนัก ๑ สลึง แก้ลมวารยักษวาโยนั้นหายดีนัก ฯ

ยาน้ำมันชื่ออินทสังหาร เขามักเสียนม์, หญ้าไร่, ส้มกบ, เปลือกเพกา, รากตะทกรก, รากขนิมอัน,
ผักคต, ผักแพรวแดง เขาน้ำสิ่งละทวนาน น้ำมันาทะวาน ๑ หุงให้คงแต่น้ำมัน แล้วจึงเอาลูกจันทน์, ตย,
จันทน์, กระวาน, กานพลู, เทียนดำ, เทียนขาว, การบูร, เกลือสินเธาว์ สิ่งละ ๑ สลึง ทำเป็นจุนปรุงลงใน
น้ำมัน ทั้งกินทั้งทาแก้ลมวารยักษวาโยนั้นหายดีวิเศษนักได้ใช้แล้ว ฯ

ขนาน ๑ เขากรูทั้ง ๕, เทียนทั้ง ๕, ลูกจันทน์, ดอกจันทน์, กานพลู, ผักแพรวแดง สิ่งละส่วน
ดองดึง, น้ำประสาทรอง, กัญชา, การบูร, รากจิงจ้อ, มหานิงคู้ สิ่งละ ๒ ส่วน พริกไทย, จิงแห้ง, ตีปัส, ราก
ส้มกุ้งทั้ง ๒ สิ่งละ ๑๐ ส่วน กระเทียม, ผิวมะกรูด, เทพทาว, เปลา้น้อย สิ่งละ ๑๒ ส่วน สมอพิเภก ๑๒
ส่วน, มะขามป้อม ๓๒ ส่วน, สมอไทย ๔๔ ส่วน ทำเป็นจุนบดละลายน้ำกระสายอันควรแก่โรค กินหนัก ๑
สลึง แก้ลมวารยักษวาโยอันมีเกิดแต่กองอชิววาทนั้นหายดีวิเศษนัก ฯ

ขนาน ๑ เขาคั้งคั้ง, อุดพิศ สิ่งละส่วน, เทียนดำ, เทียนขาว, บอระเพ็ด, สมอไทย, สมอพิเภก,
มะขามป้อม, เกลือสินเธาว์สิ่งละ ๒ ส่วน มหานิงคู้, เกสรบัวหลวง, บุกรู สิ่งละ ๔ ส่วน พริกไทย, สารส้ม
สิ่งละ ๔ ส่วน รากจิงจ้อ ๑๒ ส่วน ทำเป็นจุนละลายน้ำส้มซ่า กินหนัก ๑ สลึง แก้ลมวารยักษวาโยหาย ฯ

ตั้งเหนือม, ดินภูเขา เขาเสมอภาค ทำเป็นจุดบดทำแท้งไว้ ฝนด้วยน้ำเทญเดือน ๑๒ ใส่จิกษุ แก้วคือเทาและ
ค้อทั้งปวงนายดินนี้ ๕

ยาแก้จิกษุ เอาดอกผักบุ้ง, หอมแดง, กระเทียม, พริกไทย, จึงแห้ง, สารส้ม สิ่งละส่วน ดินถ่าน ๒
ส่วน, ทำเป็นจุดบดด้วยน้ำมะนาวทำแท้งไว้ ฝนใส่จิกษุ แก้วคือเทาและค้อทั้งปวงนายดินนี้ ๕

ยาแก้ปวด เอามหาหงส์, เทียนดำ, เทียนขาว, เทียนสัตตบุษย์ เอาเสมอภาคทำเป็นจุดบดด้วยน้ำมะ
ใส่จิกษุ แก้วคือเทาและค้อทั้งปวง จึงกระทำให้ปวดเคืองนายดินนี้ ๕

ยานัตถุ์ เอาโกฐหัวบัว, โกฐล่อเทศ, ฆะมดสด, ฆะมดเชียง, ทิมเสน, เบี้ยผู้เฒ่า, สังข์เฒ่า, เปลือกไข่
ฟักคว่ำ, สมุสแห้ง, ฆะเอมเทศ, อบเชยเทศ เอาเสมอภาค ทำเป็นจุด นัตถุ์แก้ลมอันบังเกิดในค้อเทาและสรรพ
ค้อทั้งปวง แก้วค้อขึ้นสูงกระทำให้ปวดศีรษะนายดินนี้พิเศษนี้ ๕

ฝ่ายนังศาลา ๘

๐ ปู่จะประรัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยลักษณะใหม่ ว่าด้วยลักษณะจิกษุโรค กล่าวคือค้อต่าปูนั้นเป็น
คำรบ ๑๕ บังเกิดขึ้นมาแต่เช้า มักกระทำให้เมื่อให้ขัดเขาเนื่อง ๆ ครั้นแก่เข้ามักให้ตั้งขึ้นมาตามเกลียวรศมาต
ตลอดถึงศีรษะแล้วลงมารับเอาจิกษุ ให้จิกษุนั้นมีวงไปเป็นวง ๆ และลักษณะค้อต่าปูนี้ กระทำอาการต่าง ๆ ดัง
แจ้งอยู่ในแผ่นศิลาที่ ๑๐ นั้นแล้ว ๕

ถ้าจะแก้ เอาน้ำตาลทราย, โบราณคืบน้ำค้าง, ตำลึงแฉก, ใบถอบแถบ, ใบมะอึ, ใบผักหวานบ้าน
เอาเสมอภาค ทำเป็นจุดบดทำแท้งไว้ทานหลังจิกษุ แก้วปดเคืองค้อต่าปูนี้นายดินนี้ ๕

ยาใส่จิกษุ เอาดินถ่าน, เขากวาง, เขากวาง, งาช้าง, เขี้ยวหนู, เขี้ยวเสือ, เขี้ยวสุนัข, สังข์เบี้ยผู้, ครั้งต้น
เอาเสมอภาค เอาไฟให้ไหม้ ทิมเสน, กาวบูรแต่พอรำหัด ทำเป็นจุด เอาน้ำดีจระเข้เข้าน้ำเป็นกระสาย บดทำ
แท้งไว้ฝนใส่จิกษุ แก้วค้อต่าปูและค้อทั้งปวงนายดินนี้ ๕

ยาแก้จิกษุ เอาใบผักกาด, หอมแดง, กลีบบัวหลวง, จึงแห้ง, ดินถ่าน, ลิ่นทะเล เอาเสมอภาคทำ
เป็นจุดน้ำมะนาวเป็นกระสาย บดทำแท้งไว้ฝนใส่จิกษุ แก้วค้อต่าปูและค้อทั้งปวงนายดินนี้ ๕

ขนาน ๑ เอาสารภีโรค, ดินถ่าน, จึงแห้ง เอาเสมอภาคทำเป็นจุดบดด้วยน้ำมะนาว ทำแท้งไว้ฝนใส่
จิกษุ แก้วค้อต่าปูและแก้วจิกษุโรคสี่ดวงเลือด สม และเจ็บตาแดงก้นนายดินนี้ ๕

ยานัตถุ์ เอาทริกหาง, ผิวมะกรูด, ว่านน้ำ, สมุสแห้ง, ฆะมดเชียง, ทิมเสน เอาเสมอภาค ทำเป็นจุด
นัตถุ์แก้ลมในค้อต่าปูและสมทั้งปวงนายดินนี้ ๕

ยาสุม เอาโพล, หอมแดง, อบเชย, มะขามเปียก เอาเสมอภาค บดสุมกระหม่อมแก้วค้อต่าปูนายดินนี้ ๕

ยาภายใน เอาศรีภูกก, กระเทียม, กะทือ, โพล, ว่านน้ำ, โบราณคืบ, มหาหงส์ เอาเสมอภาคทำเป็น
จุดบดทำแท้งไว้ละลายน้ำจริงให้กิน แก้วค้อบังเกิดในค้อต่าปูนายดินนี้ ๕

ฝ่ายนังศาลา ๙ โรงเรียน

๐ ปู่จะประรัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยลักษณะใหม่ ว่าด้วยลักษณะจิกษุโรค กล่าวคือค้อต่าปูนั้น
เป็นคำรบ ๑๖ บังเกิดมาแต่หน้าก็ มักกระทำให้นานก็หืดหอบให้เจ็บในท้อง ให้ท้องนั้นขึ้นบ่อย ๆ ให้เสียสให้
มวนเป็นกำลัง และอาการจึงกล่าวมานี้ยังไปด้วยยาโย มีกำลังกล้านัก ๕

ถ้าจะแก้ เอาจันทน์หอม, กฤษณา, มาฝนให้ขึ้น เอาสิ่งละเท่ากัน ขูดล้าลิปะลงไว้ที่กระหม่อม แก้ว
ค้อต่าปูและค้อทั้งปวงนายดินนี้ ๕

ยาแดงใหญ่ เอาโคฐพุงปลา, ผลจันทร์, กานพลู, ว่านกับแสด, เมล็ดในมะนาว, เมล็ดมะกอกข้าว,
ดอกบุนนาค, ตุ๊กคำ, บุกรอ, ทริกหาง เอาเสมอภาค ทำเป็นจุดบดด้วยน้ำมะลิสด ทำแท้งไว้ป้ายจิกษุแก้วปด
เคือง ต้องเกรียนและค้อทั้งปวงนายดินนี้ ๕

ยาแก้จิกษุ เอาผลจันทร์, ดอกจันทร์, ผลกระวาน, กานพลู, เทียนสัตตบุษย์, เทียนดำ, เทียนขาว,
เทียนแดง, มหาหงส์, จึงแห้ง, ตีปัส, พริกไทย, ทิมเสน สิ่งละส่วน ดินถ่าน ๒ ส่วน, ใบมะขาม ๔ ส่วน ทำ
เป็นจุด เอาว่านมันน้อย, น้ำมะนาว เอาเท่ากันประสมเข้าเป็นกระสายบดทำแท้งไว้ฝนป้ายจิกษุ แก้วค้อต่าปู
และค้อทั้งปวงนายดินนี้ ๕

ขนาน ๑ เอารากพันงูแดง, รากพันงูขาว, รากอินจันขาว, รากผักในหมื่น, เมล็ดมะกอกดำดิน เอาเสมอ
ภาคเข้าน้ำให้ยอจิกษุ แก้วปดเคืองค้อต่าปูนี้นายดินนี้ ๕

ยาทานหลังจิกษุ เอาใบหญ้าน้ำดับไฟ, ใบส้ม, ใบระงับ, ใบตำลึงแฉก, ใบแคแดง, ใบทรมมิ, ใบข่อย
สามย่าน, ใบนางจระเข้, ใบผักเป็ด, ใบชี้เหล็ก, ดินสองทอง เอาเสมอภาค ทำเป็นจุดบดทำแท้งไว้ ฝนทานหลัง
จิกษุ แก้วปดเคืองค้อต่าปูและค้อทั้งปวงนายดินนี้ ๕

ยานัตถุ์ เอาเทพทวาร, ว่านน้ำ, จันทน์ทั้ง ๒, กฤษณา, ฆะเอมเทศ, ลิ่นทะเล เอาเสมอภาคทำเป็นจุด
นัตถุ์แก้ลมอันบังเกิดในค้อต่าปูนายดินนี้ ๕

ยาภายใน เอาผิวมะกรูด, ผิวมะนาว, ผิวมะขวิด, ข่า, กะทือ, โพล, กุ่มทั้ง ๒, มะขุม, ผักแพรวแดง,
ศรีภูกก, ใบหูกคุณ, ขอระเห็ด เอาเสมอภาค ทำเป็นจุดบดละลายน้ำร้อนให้กินหนัก ๑ สลึง แก้วค้อบังเกิด
ในค้อต่าปูและค้อทั้งปวงนายดินนี้ ๕

ฝ่ายนังศาลา ๑๐

๐ ปู่จะประรัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยลักษณะใหม่ ว่าด้วยลักษณะจิกษุโรค กล่าวคือค้อต่าปูนั้น
เป็นคำรบ ๑๗ บังเกิดขึ้นมาแต่แม่เท่าเหตุว่าดินนักมักสะตุตจึงเป็น กระทำให้สะเทือนถึงค้อจิกษุ ให้จิกษุนั้น
ห่างไปบ่อย ๆ ครั้นนานไปจึงให้จิกษุมัว มีอาการกระทำให้เขาเย็นเมื่อเย็นและให้น้อยต้นค้อเป็นกำลัง และ
ลักษณะค้ออันพิเศษ ๔ ประการจึงกล่าวมาแล้วนั้น จึงจัดการอยู่ในแผ่นศิลาที่ ๑๐ นั้นเสร็จแล้ว ในที่นี้จะกล่าว
แต่สรรพยา จึงจะแก้ค้อกันหย่อนนั้นสืบไป ๕

ยาทานหลังจิกษุ เอาใบฝ้ายทั้ง ๒, ขมิ้นน้อย, ข้าวสาร เอาเสมอภาค ทำเป็นจุดบดทำแท้งไว้ทานหลัง
จิกษุ แก้วปดเคืองค้อต่าปูนี้นายดินนี้ ๕

ยาสุม เอาใบลำโพงกาลสีก, เมล็ดหินสุ่มึกภาค, จึงสด, ดินประคิชาขาว เอาเสมอภาคบดสุมกระหม่อม
แก้วค้อต่าปูนายดินนี้ ๕

ยาใส่จิกษุ เอากำยาน, แก่นจิ้งเฒ่า, แก่นชี้เหล็ก, เบี้ยผู้เฒ่า, บิลสังกิลลา, ดินถ่าน, จันทน์ทั้ง ๒,
ทิมเสน เอาเสมอภาคทำเป็นจุดบดทำแท้งไว้ฝนด้วยน้ำมะลิสด ใส่จิกษุแก้วค้อต่าปูและค้อทั้งปวงนายดินนี้ ๕

ยาชำระ เอาเมล็ดมะกอกข้าว, เมล็ดมะกอกดำดิน, เมล็ดในกระทุงหลาย, เมล็ดละมุดสีดา, ผลจิกนา,
ผลยาง, บุกรอ, กสอย, เปลือกหอยขมเฒ่า, เบี้ยจันเฒ่า สิ่งละส่วน ดินถ่าน ๔ ส่วน ทำเป็นจุดบดด้วยน้ำเฒ่า
คั้นทำแท้งไว้ ฝนด้วยน้ำทำป้ายจิกษุ แก้วค้อต่าปูและค้อทั้งปวงนายดินนี้ ๕

เป็นศรีไทยเพราะเหตุว่าเจ้าตั้งอยู่ในระหว่างมหาสันนิบาตนั้นแล้ว ตามอาจารย์ท่านกล่าวไว้ดังนี้ ฯ

ในที่นี้จะว่าด้วยลักษณะจักขุโรค กล่าวคือก่อนนั้นก่อนเป็นคำรบ ๑๐ บังเกิดขึ้นแต่ดวงหน้อย เป็นตั้งขึ้นเบื้องหน้าเข้ามาถึงวงตาดำ กระทำให้อปวดเคืองฟกบวม มีสีอันแดง สิมจักขุมีขึ้นดังกล่าวมานี้ ฯ

ถ้าจะแก้ เอาใบลำโพงกาลสีก่ามี ๑, เมล็ดพันธุ์ผักกาด, พริกไทย, ตีปัส, ชิงดง รำหัด พอควรรบดคุมกระหน่อม แก้มอันบังเกิดสำหรับต้อเนื่องนั้นนายตัญญู ฯ

ยาทานสังจักขุ เอาเมล็ดมะกอก, เมล็ดส้มไทย, เมล็ดส้มอพิทก เอาเสมอภาค ทำเป็นจุนบดทำแห้งไว้ ฝนด้วยน้ำทำทานสังจักขุ แก้มต้อเนื่องปวดเคืองนั้นนายตัญญู ฯ

ยาใส่จักขุ เอาเมล็ดมะกอก, เมล็ดส้มป่อย, เมล็ดมะเขือขื่น, มูลไก่ฟักในวัง, รากผักไหมหนืด, รากผักไหมหิน, รากข่าเป็น เอาเสมอภาคทำเป็นจุนบดน้ำผึ้งไว้คืน ๑ จึงบดด้วยน้ำมะนาวทำแห้งไว้ฝนด้วยน้ำมะกลีตใส่จักขุชำระพอประมาณ แก้มจักขุโรคต้อเนื่องนั้นนายตัญญูแก ฯ

ยาผ่าจักขุคืบพิษ เอาแก่นข้อมแขว, จันทน์อมต สิ่งละ ๒ ส่วน พิมเสน, บิลลึงค์ศิลา, กระลำพัก, ตูกดำ, สีเสียดเทศ, แก่นสน, เปลือกมะขามขบ สิ่งละ ๓ ส่วน ทำเป็นจุนบดด้วยน้ำนมโคไว้คืน ๑ จึงบดทำแห้งไว้ ฝนด้วยน้ำทำใส่จักขุ แก้มต้อเนื่องซึ่งกระทำให้อปวดเคืองฟกบวมสิมจักขุมีขึ้นนั้นนายวิเศษนัก ฯ

ศาลา ๗ เสา ๒ แผ่น ๔

๐ ปุณจะประวัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะจักขุโรค กล่าวคือต้อหลังเบียดนั้นเป็นคำรบ ๑๑ บังเกิดขึ้นมาแต่ท้องน้อย มักให้อปวดท้วงท้องน้อยเป็นกำลัง มีอาการกระท่าต่าง ๆ ตูกกล่าวไว้ในแผ่นดินลาที่ ๑๐ นั้น ฯ

ถ้าจะแก้เอาเปลือกทองเหลืองบวม, ดินสอพอง เอาเสมอภาค ดินประสิขิขาว รำหัด พอควรรบคทาหลังจักขุ แก้มปวดเคืองฟกบวมอันบังเกิดขึ้นสำหรับต้อหลังเบียดนั้นนายตัญญู ฯ

ยาจักขุ เอาถองของบวม ๑ ส่วน, รากผักไหมหนืด, รากผักไหมหิน, เมล็ดไธมะกอก, ผลสะบ้าลาย, เมล็ดมะกลีต, รากถองขานขาว สิ่งละ ๒ ส่วน ทำเป็นจุน บดทำแห้งไว้ฝนด้วยน้ำทำใส่จักขุ แก้มต้อหลังเบียด ถ้ามีฟงฝนด้วยน้ำบวมขมิ้นชำระค้อสายและค้อเบียดนั้นกัหายวิเศษนัก ฯ

ขนาน ๑ เอาชิงสด, ขมิ้นสด, โปดสด, หอมสด, ใบผักเค็ดสด สิ่งละส่วน ดินก่น้ำ ๔ ส่วน พริกไทย แต่พอรำหัด ทำเป็นจุนบดด้วยน้ำมะนาวทำแห้งไว้ฝนใส่จักขุ แก้มต้อหลังเบียดและค้อทั้งปวงนายตัญญู ฯ

ยานัตถุ์ เอาเมล็ดกัช, แห้วหนู, มหานิงคู้, พริกไทย, ตีปัส, ชิงแห้ง, เบี้ยผู้เฒ่า เอาเสมอภาคทำเป็นจุนบดค้อแก้มอันบังเกิดขึ้นสำหรับต้อหลังเบียดและค้อทั้งปวงนายตัญญู ฯ

ยาภายใน เอาใบมะขุม, แห้วหนู, ตีปัส สิ่งละส่วน บุกรบ, บอระเพ็ด, ผลลลอบ, สุทธิสิ่งละ ๒ ส่วน กุ้งเขมา, สะคว้น สิ่งละส่วน เจตมูลเพลิง ๕ ส่วน ทำเป็นจุนบดค้อคายน้ำผึ้งไว้กินหนัก ๑ สลึง แก้มต้อหลังเบียดและค้อทั้งปวงนายตัญญู ฯ

70

ยาคุม เอาใบลำโพงกาลสีก, ใบเข็มขาว, ใบบัวบก, ขมิ้นอ้อย เอาเสมอภาค บดคุมกระหน่อม แก้มต้อหลังเบียดและค้อทั้งปวงนายตัญญู ฯ

ฝ่ายนังศาลา ๗ โรงเรียน

๐ ปุณจะประวัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะจักขุโรค กล่าวคือต้อฝักคบบนเป็นคำรบ ๑๒ บังเกิดขึ้นแต่ทรวงอกมักกระทำให้อเจ็บในอกเนื่อง ฯ อันนี้แจ้งวิธการอยู่ในแผ่นดินลาที่ ๑ โนนแล้ว ฯ

ถ้าจะแก้ เอาตูกดำ, ชะมดเชียง, พิมเสน, ผลจิกนา, ผลยาง, เมล็ดมะกอกดำ, เมล็ดมะกอกแดง, เมล็ดมะกอกขาว, ตีจระเข้, ติงูเหลือง เอาเสมอภาค ทำเป็นจุนบดค้อแก้ม อันบังเกิดในต้อฝักคบบและค้อทั้งปวงนายตัญญู ฯ

ยาชำระต้อ เอากระตองเต่าเหลือง, รากถองขานทั้ง ๒, รากมะกอกดำ เอาเสมอภาค ทำเป็นจุนบดด้วยน้ำเตาดำล้างทำแห้งไว้ฝนใส่จักขุ แก้มต้อฝักคบบต้อทั้งปวงนายตัญญู ฯ

ยาผ่าใส่จักขุ เอากระทือ, โพล, กระชาย, ขมิ้นอ้อย, ดอกตึง, ชิงแห้ง เอาเสมอภาค ทำเป็นจุนบดด้วยน้ำมะนาวทำแห้งไว้ ฝนด้วยน้ำทำใส่จักขุ แก้มต้อฝักคบบและค้อทั้งปวงนายตัญญู ฯ

ขนาน ๑ เอาชะมดเชียง, พิมเสน, ดินก่น้ำ สิ่งละส่วน ชิงแห้ง, ตีปัส, ขมิ้นอ้อย, กะทือ, โพล, หอมแดง สิ่งละ ๒ ส่วน ทำเป็นจุนบดด้วยน้ำมะนาวทำแห้งไว้ ฝนด้วยน้ำทำใส่จักขุ แก้มต้อฝักคบบทั้งปวงนายตัญญู ฯ

ยาทาจักขุ เอาลมะนาวผล ๓ ผ่านหัวเสียว, กระเทียม, ฝืน, ติงูเหลือง เอาเสมอภาค บดให้ละเอียดลู่ไฟให้ร้อนก่น ทานสังจักขุ แก้มปวดเคืองฟกบวมแก้มต้อฝักคบบตัญญู ฯ

ยานัตถุ์ เอาโกฐหัวบัว, ตีปัส, ว่านเปราะ, ลิ่นทะเล, แก้วแกลบ, ชะเอมเทศ, อบเชยเทศ, พริกไทย, ชิงแห้ง สิ่งละส่วน ชะมดเชียง, พิมเสน แต่พอรำหัด ทำเป็นจุน บดค้อแก้มทั้งปวงและลม อันบังเกิดขึ้นสำหรับต้อฝักคบบตัญญู ฯ

ยาภายใน เอาโกฐสุธ, โกฐเขมา, เทียนทั้ง ๕, ผลกระวาน, กานพลู, ว่านน้ำ, เจตมูลเพลิง, ชิงแห้ง, พริกไทย, ดอกตึง, แห้วหนู, เปล่าในญุ่, สมอทั้ง ๓ สิ่งละส่วน เปลือกกั้นกรร, ตีปัส สิ่งละ ๑๕ ส่วน ทำเป็นจุนบดค้อคายน้ำผึ้งไว้กินหนัก ๑ สลึง แก้มอันบังเกิดในต้อฝักคบบ และค้อทั้งปวงนายตัญญู ฯ

ฝ่ายนังศาลา ๗ โรงเรียน

๐ ปุณจะประวัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะจักขุโรค กล่าวคือต้อเพกานั้นเป็นคำรบ ๑๓ บังเกิดขึ้นมาแต่รากขวัญ มีสีฐานดังลินสุษี สวมเข้าหับเอาแวจจุคุดำขาวดังเยื่อสาย มีกบปรักค้อฝักเพกานักจึงเป็น อาจารย์ท่านจึงสมมติว่าค้อเพกาคตามนัยก่อนลำแดงไว้ ฯ

ถ้าจะแก้ เอาเมล็ดมะกอกดำ, เมล็ดไธมะนาว, เมล็ดไธมะบ้ำสาย, เมล็ดไธมะลู่แดง, ผลยาง, ผลจิกนา, บุกรบ, กลอย, เบี้ยผู้เฒ่า, สังข์เฒ่า เอาเสมอภาคทำเป็นจุนเอาน้ำมะนาวหมักไว้ ๑ คืน เอาน้ำเตาดำเป็นกระสาย บดทำแห้งไว้ฝนใส่จักขุ แก้มต้อเพกา และค้อหัว ทำ ค้อมะเกลือ ค้อปลากลายนายตัญญู ฯ

ขนาน ๑ เอาโกฐสุธ, โกฐเขมา, โกฐหัวบัว, พิมเสน, บิลลึงค์ศิลา, ดินก่น้ำ, ผลหมากแทน, มะขามป้อม, รากกระพังใหม่, รากญ่านาง, ขมิ้นอ้อย, ว่านเปราะ, ว่านน้ำ, โพล, กระชาย, พริกไทย, ชิงแห้ง, ตีปัส,

มาและให้บังเกิดโทษระโมหนะและให้มีนตฺติระเนือง ๆ ลักษณะดังกล่าวมานี้ ถ้านานไปเป็นคว้นพิศ
เฮาแววจักขุ เป็นคิงแวนกญฺจ และจักขุนั้นก็มิว่าไป ฯ

ถ้าจะแก้ เอาดินประสีขาวส่วน ๑, เมล็ดโสมละกอก, ศิริษะผักกาด สิ่งละ ๒ ส่วน บดคุมภระหม่อม
แก้ตั้งอกรจากแวนกญฺจหายตื่นิก ฯ

ยาทานหลังจักขุ เอาสารส้ม ๑ สิ่ง ตั้งไฟให้คว้าง และเอาแบ่งอำพัน ๑ สิ่ง กวนให้เป็นขุ่นใส่ลงใน
สารส้มท่าแห่งไว้ ผ่นด้วยน้ำมะนาวแทรกกลิ่นเปลือกมะกรูดนึ่งเทียนให้ทั่ว ทาหลังจักขุ แก้ตั้งอกรจากแวนกญฺจ จึง
กระว่าให้ปวดเคืองและตั้งอกรจากทั้งปวงหายวิเศษนิก ฯ

ยาจักขุ เอาเทียนดำ, เทียนขาว, มหานิงคุ้, ดีปลี, พริกไทย, จิงแห้ง, รากยัญชันขาว เอาเสมอภาค
ทำเป็นขุ่นเอาน้ำผึ้งเป็นกระสาย บดท่าแห่งไว้ผ่นด้วยน้ำดอกมะลิสด ใส่จักขุแก้ตั้งอกรจากแวนกญฺจหายตื่นิก ฯ

ยาใส่จักขุกัดเนื้อ เอาโกฐหัวบัว, โกฐเหมา, พิมเสน, เมล็ดงักบิดา, ตริภฎก, ตริผลา, รากทุต, หัวหมู,
รากขี้ตม่อน, รากทองลงยาโมมน, รากตังกิม, รากกระทิงหอม, รากหญ้าฉวาง, ว่านน้ำ, เปราะหอม, โพล,
ข่าคาแดง, ขมิ้นอ้อย, ผลกระวาน, กานพลู เอาเสมอภาคทำเป็นขุ่น เอาน้ำตึงเหลืองดีจระเข้เป็นกระสาย บด
ท่าแห่งไว้ผ่นด้วยน้ำฟ้า ใส่จักขุแก้ตั้งอกรจากแวนกญฺจและตั้งอกรจากทั้งปวงหายตื่นิก ฯ

ยานิดดู เอาขมิ้นเชียง, พิมเสน, ตึงเหลือง, การบูร, เนระรุสี, จิงแห้ง, ดีปลี, ตุกคำ, ดีจระเข้ เอา
เสมอภาคทำเป็นขุ่น นิดดูแก้ลมอันบังเกิดในตั้งอกรจากแวนกญฺจนั้นหายตื่นิก ฯ

ยาภายใน เอาโกฐลอส, โกฐเหมา, เทียนดำ, กานพลู สิ่งละส่วน พริกไทย, รากสามสิบ สิ่งละ ๒ ส่วน
บดละลายน้ำกินหนัก ๑ ครั้ง แก้ตั้งอกรจากแวนกญฺจหายตื่นิก ฯ

ฝ่ายนังศาลา ๗ (โจงเรียบ)

๑ ปุณะจะประวัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะจักขุโรค กล่าวคือตั้งอกรจากนั้น
เป็นค้ำรบ ๘ บังเกิดขึ้นแต่จากจัญญ มักกระทำให้อบเขาหวานอน ให้วิงเวียนศีรษะเป็นกำลังจะดูสิ่งอันใดก็
เวียนไป บางทีดูแสงหรือบิ่นออกไปจากจักขุ จักขุก็มิว่าไปทุก ๆ วัน จนแสงดูสิ่งอันใดมิได้เห็น และลักษณะตั้ง
อกรจากนี้เมื่อสติโยค รักษาไม่หาย ถ้าบังเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ใด ท่านว่าโบราณกรรมมาถึงผู้นั้น อาจารย์กล่าว
ไว้ให้รักษาไปตามบุญ โดยนัยลพรพจน ซึ่งท่านประมวลไว้ในก่อนเป็นตำราสืบ ๆ กันมาดังนี้ ฯ

ยาคุม เอาขอลต้าโหวแดง ๗ ขอล, เมล็ดหั้นผู้ผักกาด, จิงสด, ดีปลี เอาสิ่งละพอควร บดคุมภระหม่อม
ไว้ป่องกลาง แก้ตั้งอกรจากจึ่งกระทำให้ปวดเคืองหายตื่นิก ฯ

ยาทานหลังจักขุ เอาเทียนทั้ง ๕, ขมิ้นอ้อย, เมล็ดโสมนะวา, ใบฝ้ายทั้ง ๒ เอาเสมอภาคทำเป็นขุ่น
บดท่าแห่งไว้ ทาหลังจักขุแก้ปวดเคืองและแก้บวมในตั้งอกรจากหายตื่นิก ฯ

ยาใส่จักขุ เอาพิมเสน, ผลจันทร์, กฤษณา, ขอนคอก, รากผักคาด, ฝิ่นจันทร์, ตุกคำ เอาเสมอ
ภาคทำเป็นขุ่น เอาน้ำดีจระเข้ เป็นกระสาย บดท่าแห่งไว้ ผ่นด้วยน้ำผึ้งใส่จักขุ แก้ตั้งอกรจากหายตื่นิก ฯ

ยาแว้วจักขุ เอาว่านเปราะ, หอมแดง, สมุลหว้ง, ตุกคำ, ดินก่น้ำ เอาเสมอภาค ทำเป็นขุ่นบดด้วย
น้ำมะนาวท่าแห่งไว้ ผ่นด้วยน้ำฟ้าใส่จักขุ แก้ตั้งอกรจากหายตื่นิก ฯ

ยานิดดู เอาพริกไทย, จิงแห้ง, ดีปลี, สันหะเล, ดีจระเข้, การบูร, น้ำประสารทอง, ว่านน้ำ, ว่านเปราะ,
ดินตืดดู, ขมิ้นเชียง, พิมเสน เอาเสมอภาค ทำเป็นขุ่น นิดดูแก้จักขุอันบังเกิดในตั้งอกรจากหายตื่นิก ฯ

ยาภายใน เอาเทียนทั้ง ๒, มะรุข, ข่าหลวง, ข่าสิง, ขมิ้นทั้ง ๒, รากขี้, ใบคนทีลอส, ใบ
หนาด, ใบกะเทรา สิ่งละส่วน มหานิงคุ้ ๑๘ ส่วน ทำเป็นขุ่นบดละลายน้ำมะกูดกิน ๑ ครั้ง แก้ลมอันบังเกิด
ในจักขุตั้งอกรจากนั้นหายตื่นิก ฯ

ฝ่ายนังศาลา ๘ (โจงเรียบ)

๑ ปุณะจะประวัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะจักขุโรค กล่าวคือตั้งอกรจากนั้น
เป็นค้ำรบ ๘ บังเกิดขึ้นแต่ตั้งอกรกระทำอาการให้ออกหน้าอกปลาบ ๆ ตั้งบุคคลเอาเข็มมาแทง บางทีเสียชขาย
โครงทั้ง ๒ ข้างบางทีให้มื่อยต้นคอ ปวดศีรษะ ปวดจักขุตั้งจะแตก ลักษณะดังกล่าวมานี้ ถ้านานไปนคลาย
เดือน จึงตั้งดวงกรม ครุเมล็ดมะก่าเคียวออก ทับเอาแว้วจักขุ ฯ นั้นก็มีลวงทุกวัน ๆ ตราบท่ามิได้เห็นอันใด
อันหนึ่ง อันว่าลักษณะตั้งอกรจากนี้ อาจารย์ท่านกล่าวไว้ว่า เป็นอติสัยโรครักษาไม่หาย ถ้าบังเกิดขึ้นแก่
บุคคลผู้ใด ท่านว่าโบราณกรรมมาถึงผู้นั้น แต่ดี ๘ ประการ ซึ่งกล่าวไว้ในก่อนนั้น เป็นอสาทยโรครักษายาก
นิก บังเกิดแต่กองวายโลนิตรคนกัน ท่านจัดเป็นตริโทษ ดังนี้ ฯ

ในที่นี้จะกล่าวแต่สพรพยา แก้ตั้งอกรจากสืบต่อไป ยาคุมเอาเจตมูลเพลิง, รากขี้ก้าง ๒, ดอกดี
สิ่งละส่วน เทียนดำ ๒ ส่วน บดคุมภระหม่อม ฆ่าลมอันบังเกิดส่วนทับตั้งอกรจากวิเศษนิก ฯ

ยาทาจักขุ เอาใบหมากคั้นน้ำค้ำ, ใบค้ำสิงแฉก, ใบกอบแถบ, ใบนิกหวานบ้าน เอาเสมอภาคบดทา
หลังจักขุแก้ปวดเคือง แก้บวมตั้งอกรจากนั้นตื่นิก ฯ

ยาใส่จักขุ เอาพิมเสน, ดินก่น้ำ, เปลือกมะไฟ, รากมะก่าเคียว, เมล็ดโสมเกล้าขาว, ผลโลก, จันทร์
แดง, เปราะหอม, รากทุตข้อ, ขมิ้นอ้อย, โพล สิ่งละส่วน เมล็ดงักบิดา ๒ ส่วน, ตุกคำ ๓ ส่วน ทำเป็นขุ่น
เอาเมล็ดมะก่าคั้น, เมล็ดมะก่าเคียว, เมล็ดมะก่าค้ำ มาทุบเข้ น้ำทำให้เป็นกระสายบดท่าแห่งไว้ ผ่นด้วย
น้ำฟ้าใส่จักขุ แก้ตั้งอกรจากหายตื่นิก ฯ

ยานิดดู เอาพิมเสน, โพล, ยาเพชรบูรณ์, ตึงเหลือง เอาเสมอภาค ทำเป็นขุ่น นิดดูแก้ลมอันบังเกิด
ในตั้งอกรจากตื่นิก ฯ

ยาแก้ภายใน เอาบอระเพ็ด, เปล้าน้อย, หอมแดง, พริกไทย, จิงแห้ง, ดีปลี, ผลข่าพลู, เจตมูลเพลิง,
ละต่าน เอาเสมอภาค ทำเป็นขุ่นบดละลายน้ำเปลือกมะรุขต้มให้กินหนัก ๑ ครั้ง แก้ลรพสมทั้งปวง เกิดขึ้น
ในจักขุส่วนทับตั้งอกรจากหายตื่นิก ฯ

ศาลา ๕ เล้า ๔ แผ่น ๒

๑ ปุณะจะประวัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะจักขุโรค กล่าวคือตั้งอกรจากนั้น
ตั้งอกรจากทั้ง ๘ ประการ ในเบื้องต้นโดยนัยอาจารย์ท่านกล่าวมาแล้วแต่ตั้งนั้นสืบต่อไป อันว่าลักษณะ
อาการตั้งทั้ง ๘ จำพวกนี้ มีประเภทต่อกัน คือตั้งเนื้อเป็นต้น และตั้งกันหอยเป็นที่สุด อันนี้เป็นตั้งภายนอก
เกิดแต่กองวาย โลนิตรคนกันให้โทษ ถ้าเป็นในเดือน ๑ เป็นยาประะโยค จัดเป็นเฮตกาโทษ ถ้าเป็น
จน ๒-๓ เดือนขึ้นไปจนถึง ๖ เดือน เป็นอสาทยโรค จัดเป็นทิวินโทษ ถ้านานไปปี ๑ เป็นอติสัยโรค จัด

ศาลา ๔ เสว ๔ แผ่น ๒

๐ ปุณจะประรัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะจักขุโรค กล่าวคือต้องระจกเขย้านั้นเป็นคำรบ ๕ อันบังเกิดขึ้นแต่ดวงทุกข์ มิติเขยิวดูจาใบัวอันอ่อน เมื่อแรกจะเกิดขึ้นมานั้น เหตุด้วยเดินทางไปเห็นหยากเยื่อเชือกและไม้อันเล็กกิด เห็นเป็นรูขวางอยู่กิดี กระทำให้ตลกโกลัว บางทีเห็นเป็นเส้นสายและเส้นมมมาผ่านติดหน้อยอยู่ที่หลังจักขุ เขามือไปหนีบดู ก็หาถูกเส้นมมไม่ จึงรู้ว่าจักขุนั้นเป็นเอง บางทีอยู่ดี ๆ เป็นนึ่งหรือขาวพวยออกไปจากจักขุก็มี อาการดังนี้ ถ้าเป็นเข้าบ่อย ๆ ไปจน ๑-๒ เดือน จึงตั้งเป็นหมอกครันเข้าหีบขาวจักขุครั้งหนึ่ง ตั้งแต่นั้นไปดูสิ่งใด ๆ กิดี ก็เห็นเป็นแต่ครึ่งจึกและลักษณะจึงกล่าวมานี้ ฯ

ถ้าจะแก้ เขาใบกุ่มทั้ง ๒, ใบเจดมูลเหล็ก, ใบฝ้ายทั้ง ๒, ขมิ้นช้อย เขาเสมอภาค บดผสมกระหม่อม แก้วมทั้งปวง และต้องระจกเขย้านั้นหายคินัก ฯ

ยาทาหลังจักขุ เขาเมล็ดในสมอพิเภก, เมล็ดในสมอเทศ, บิลลังกาศิลา เขาเสมอภาค ทำเป็นจุนบดทำแห้งไว้ฝนด้วยน้ำท่าเทรทพิมเทศ ทานหลังจักขุแก้ปวดเคืองฟกบวม อันบังเกิดในต้องระจกเขย้านั้นหายคินัก ฯ

ยาจักขุ เขาพิมเสน, ดินถ่น้ำ, บิลลังกาศิลา, สมอพิเภก, ผลกระวาน, คำทวด, รากพุทรา, รากกระทิงใหม่, ว่านน้ำ, ฟ่าน้ำ, แห้วหนู, พริกไทย, ชิงแห้ง, กระเทียม, โพล, รากชาเกลือ เขาเสมอภาคทำเป็นจุน เขาดีระจะเซ้, ตึงเหลือง, ตีตะพานน้ำ เป็นกระสายบดทำแห้งไว้ฝนด้วยน้ำนมสตรี ซึ่งมีบุตรชายนันใส่จักขุแก้ต้องระจกเขยิวหายคินัก ฯ

ขนาน ๑ เขารากธัญชันทั้ง ๒, รากข้ากแดง, รากชดมอม สิ่งละส่วน ดินถ่น้ำ ๔ ส่วน ทำเป็นจุน เขาน้ำมธนาเป็นกระสายบดทำแห้งไว้ ฝนด้วยน้ำท่าใส่จักขุตามลมภูฐานร้อนและเย็น ให้แพทย์พิจารณาให้ละเอียด แต่ต้องระจกเขยิวและแก้ต้องระจกทั้งปวงหายคินัก ฯ

แผ่นนังศาลา ๕

๐ ปุณจะประรัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะจักขุโรค กล่าวคือต้องระจกเหลืองนั้นเป็นคำรบ ๕ บังเกิดขึ้นเพื่อปิดตมภูฐานดูจจักขุไต่ กระทำอาการให้เมื่อยตัว บิดตัวไปมาแต่หา ๆ เป็น ๆ อยู่ดังนี้ และนานไปถึง ๔-๑๐ เดือน ทีลีเหลืองนั้นมาหับเขาจักขุข้างล่าง จะตกลงไปเบื้องต่ำกิมิได้เห็นชัดว่าสิ่งอันใด ถ้าแลไปเบื้องบนจึงเห็นชัดว่าสิ่งอันนั้น ๆ และจักขุนั้นก็มิว่าไปทุกวันทราบเท่ามิควมิได้เห็นสิ่งอันใดเลย ฯ

ถ้าจะแก้ เขาตอกมะลิ, ดอกพิบูล, ตอกกระดังงา เขาเสมอภาค ดินประสิ่วขาวร่าหัดทอพรบตมผสมหม่อม แก้วมอันบังเกิดขึ้นในต้องระจกเหลืองหายคินัก ฯ

ยาทาหลังจักขุ เขาเมล็ดในสมอไทย, บิลลังกาศิลา, หินศิระษะ, ปลาช่อน, เป็ญผู้, ขมิ้นช้อย เขาเสมอภาค ทำเป็นจุนบดทำแห้งไว้ฝนทาหลังจักขุ แก้ปวดเคืองต้องระจกเหลืองหายคินัก ฯ

ยาใส่จักขุ เขาจระมดเชียง, พิมเสน, กฤษณา, กระลำพัก, แก้วมเล็ก, กระตองเต่า, ผลคิลิงกาลา, ดอกตำลึง, สิงขร, ดินถ่น้ำ เขาเสมอภาคทำเป็นจุนบดทำแห้งไว้ฝนด้วยน้ำมะลิใส่จักขุ แก้ต้องระจกเหลืองหายคินัก ฯ

ยานัตถุ์ เขาเมล็ดในพิบูล, มงสาน, ศิระษะเอื้องม้า, พิมเสน เขาเสมอภาค ทำเป็นจุนนัตถุ์ แก้วมอันบังเกิดในต้องระจกเหลืองและต้องระจกทั้งปวงหายคินัก ฯ

ยาแว้วจักขุ เขาโกฐธอบ, โกฎธามา, เทียนลัดตบุษย์, ผลจันทร์, ดอยจันทร์, แก่นจันทร์เทศ, กานพลู, ผลกระวาน, พริกไทย, ตีปสี, ชิงแห้ง, กระเทียม, โพล, กระชาย, ขมิ้นช้อย, สิงขรน้ำ, ดินถ่น้ำ เขาเสมอภาคทำเป็นจุนบดด้วยน้ำมธนาท่าแห้งไว้ฝนด้วยน้ำท่าใส่จักขุ แก้ต้องระจกเหลืองและต้องทั้งปวงหายคินัก ฯ

ยาพอก เขาใบเขมขาว, หางปลาช่อนเนา, สารส้ม เขาเสมอภาคบดพอกแก้ให้ดูตมอันกำเริบขึ้น ไปนั้นให้สงบลง แก้ต้องระจกเหลืองหายคินัก ฯ

แผ่นนังศาลา ๖ โรงเรียน

๐ ปุณจะประรัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะจักขุโรค กล่าวคือต้องระจกปรอทนั้นเป็นคำรบ ๖ อันบังเกิดขึ้นมาแต่ชายตบ กระทำให้เมื่อยทั่วสรรพางค์กาย มักให้แน่นหน้าอกและมักให้ผิวท่าการสิ่งใดกิมิแต่เมื่อยหอบเป็นคั้น ลักษณะดังนี้ ถ้าเป็นนานมาถึงปีหนึ่ง ๒ ปี ๓ ปี กิดี จึงตั้งมาเข้าหีบเขาแว้วจักขุเป็นดวงกลมอยู่ดูสิ่งใดมิได้เห็น ฯ

ถ้าจะแก้ เขาเทียนคำส่วน ๑, เจตมูล ๒ ส่วน เขาดินประสิ่วขาว ร่าหัดทอพรบ บดผสมกระหม่อมแก้ตมอันบังเกิดในต้องระจกปรอทและต้องระจกทั้งปวงหายคินัก ฯ

ยาใส่จักขุ เขาอิน ๑ บาท ตั้งไฟให้ละลายปลงไฟไว้เย็น เขาปรอทหมานึงคู้ สิ่งละ ๑ บาท ใส่ลงกวนให้กินกันแล้วจึงเอาหน้ามาคิบ คาวหอยโซ่ง เขาทำกินเป็นกระสายบดทำแห้งไว้ฝนด้วยน้ำเพ็ญเดือน ๑๒ ใส่จักขุแก้ต้องระจกปรอท และต้องระจกทั้งปวงหายคินัก ฯ

ยาแว้วจักขุ เขากระเทียม, ตีปสี, หอมแดง สิ่งละส่วน ดินถ่น้ำ ๑ ส่วน ถ้าจะให้เย็นเอาดินถ่น้ำ ๒ ส่วน ทำเป็นจุนบดด้วยน้ำมธนาท่าแห้งไว้ ฝนด้วยน้ำท่าใส่จักขุ แก้ต้องระจกปรอทและต้องระจกทั้งปวงหายคินัก ฯ

ยานัตถุ์ เขาผงลาน, พริกไทย, ชิงแห้ง, ตีปสี, กระเทียม, หอมแดง เขาเสมอภาค ทำเป็นจุน นัตถุ์ แก้วมอันบังเกิดในต้องระจกปรอทและต้องระจกทั้งปวงหายคินัก ฯ

ยาภายใน เขาโกฐทั้ง ๕, เทียนทั้ง ๕, กานพลู สิ่งละส่วน เจตมูลเหล็ก, รากข้าพสุ, สะคาน, ชิงแห้ง, ตีปสี, รากมะกรูด, รากมะนาว, รากมะตอก, รากมะหวด, เม่าหน้าอันภาค, ยาข้าวเย็นทั้ง ๒, แก่นสน, แก่นซีเหล็ก, แก่นแสมทั้ง ๒, รากคนทีลธ สิ่งละ ๔ ส่วน ต้มตามวิธีไว้กิน แก้วมอันบังเกิดในต้องระจกปรอทและตมทั้งปวงหายคินัก ฯ

ยาพอกแก้เขา เขาใบประคำดีโก้, ใบสมอทะเล, ออกต่านา, ชิงแห้ง, โพล เขาเสมอภาคบดพอกแก้ให้จลมในต้องระจกปรอทหายคินัก ฯ

แผ่นนังศาลา ๗

๐ ปุณจะประรัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะจักขุโรค คือต้องระจกวานกษณนั้นเป็นคำรบ ๗ อันบังเกิดขึ้นมาจากทรวงอก กระทะอาการให้เมื่อยทุกข้อตั้งจะหลุด ให้คั่นตัวและมักบิดตัวไป

ฝ่ายนังศาลา ๗ (โรงเรียน)

๐ ปุณจะปะรัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่ง ว่าด้วยลักษณะจักขุโรค อันบังเกิดแก่บุคคลทั้งหลาย สมมติว่าต่อนี้มี ๑๔ จำพวก อันอาจารย์ท่านกล่าวไว้ในคัมภีร์อภิธานศานาโนนโดยวิถิตถาร ในที่นี้จะขอยกไว้แต่สังเขป ให้พอพิงรู้ในลักษณะต่อน้อย มิในคัมภีร์แห่งอาจารย์จัดไว้ คือต้อกระจก ๔ ต้ออันเศษ ๔ ประการด้วยกันดังนี้ ๕

อันว่าต้อกระจกนั้นคือนิลกระจก กระจกแดง กระจกขาว กระจกเขียว กระจกเหลือง กระจกปรอท กระจกหลังเบี่ย จึงกระจกและต้อเศษกระจกนั้น เป็น ๔ ประการ ดังนี้ ๕

และต้ออันเศษนั้น คือต้อเนื้อ ต้อเบี่ย ต้อผักตบ ต้อแบน ต้อเพกา ต้อตาปู ต้อกงเหวียน ต้อเดือยไถ และต้อกันหอย เป็น ๔ ประการ ดังนี้

ในลำดับนี้จะกล่าวแต่ต้อนิลกระจกนั้นก่อนเป็นปฐม และลักษณะต้อนิลกระจกนี้ บังเกิดแต่เปิดลมภูฐาน มีสีอันดำวนดงกันหอย คลุมเข้าหับเอาแวจิกขุ ๆ ก็มีมีดเข้าตึงแตกบดและมักกระทำให้นาวอนมกียากบริโภคสิ่งของอันเป็รียวหวานยิ่งนัก ๕

ถ้าจะแก้ เอาแก่นจันทน์เทศ, ผลจันทน์, เทียนจักขุวิฬา, กานพลู, พิมเสน, ผลปราช, ก่ายาน, ชมันฮ้อย, ทองดี, สิ่งละ ๒ ส่วน, หริกไทย, จึงแห้ง, สิ่งละกึ่งส่วน เอาแต่ส่วน ๑ ทำเป็นจุดนวดหรือน้ำมันนวดทำแห้งไว้ฝนด้วยน้ำท่า ใส้จักขุแก่ต้อนิลกระจกนายตินิก ๕

ขนาน ๑ เอาโอรุสเทศ, เทียนดำ, เทียนขาว, รากชีกาขาว, ชมันฮ้อย, หรดาล, ลิมตอง, ดินถนำเอาเสมอภาค ทำเป็นจุดนวดด้วยน้ำมันนวดทำแห้งไว้ใส่ตา แก่ต้อนิลกระจกนายตินิก ๕

ยานัตถุ์ เอาเมล็ดในทุกล, ผงสวน, สีระเชื่องบก, พิมเสน เอาเสมอภาค ทำเป็นจุดนวดแก่ต้ออันให้เสียดแทงจักขุ บังเกิดในต้อนิลกระจกนั้นนายตินิก ๕

ยาทา เอาเมล็ดในมะนาว, ใบฝ้ายเทศ, ใบฝ้ายไทย เอาเสมอภาค ฝนเข้าหัดพอกหรือ บดทาหลังจักขุแก่ปวดเคืองในต้อนิลกระจกนายตินิก ๕

ยาพอก ใบธัญชันทั้ง ๒, ชมันฮ้อย, ข้าวสุก เอาเสมอภาคบดพอกแก้ให้ดูดมทั้งปวง มิให้ขึ้นไปเสียดแทงจักขุนายตินิก ๕

ฝ่ายนังศาลา ๘

๐ ปุณจะปะรัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะจักขุโรค กล่าวคือต้อกระจกแดง นั้นเป็นตำบ ๒ บังเกิดขึ้นแต่ผ่าท่ากระทำให้ปวดเคืองและตึงกลางใจเท่าทำไปทั้งฝ่าเท้า ให้เท้าร้อนดูจต้องเพลิงและมักให้ร้อนเนื้อและผิวหนัง เมื่อยสันหลังตลอดถึงต้นคอและให้เสียดแทงขึ้นไปยังคิ้วทั้งสองข้างดังจะแตกกระทำอาการเป็น ๆ หนาย ๆ ดังนี้ประมาณ ๒-๓ เดือน แล้วก็ผุดเป็นดวงขึ้นมาจากโอบเอาแวจิกขุ มีสีนฐานดังระจันทรครั่งจิก จักขุนั้นก็มีวลงทุกวันจนมืดมิดมิได้เห็นอันใดดังกล่าวมานี้ ๕

ถ้าจะแก้ เอาเทียนดำ, ทองดี, จึงแห้ง, ใบเจตมูลเพลิง เอาเสมอภาค บดผสมระหม่อม แก้มอันบังเกิดในต้อกระจกแดงนั้นนายตินิก ๕

ยาทา เอาเปลือกทองเหลือง, ข้าวสาร, ชมันฮ้อย, ดินลพอง เอาเสมอภาค แหวกขึ้นพาดหลังจักขุ แก่ปวดเคืองฟกบวมต้อกระจกแดงนายตินิก ๕

67

ยานัตถุ์ เอาโอรุสหัวบัว, อะโสมไทย, อะโสมเทศ, เปราะหอม, ลิ่นทะเล, จึงแห้ง, ตีปตี, แก้วเกลบ, เม็ขัน, สังข์, พิมเสน เอาเสมอภาค ทำเป็นจุดนวดแก่ต้อทั้งปวง อันให้เสียดแทงในดวงจักขุ อันเกิดแห่งต้อกระจกแดงนั้นนายตินิก ๕

ยาใส้จักขุ เอาเมล็ดมะกอก้าขาว, ผลจิกนา, ผลยาง, ผลมะป้าลาย, เปลือกแคแดง, เมล็ดในละหุ่งแดง, เมล็ดในส้มป่อย, เมล็ดในธัญชนขาว, บุกรข, กลอย, สังข์ เอาเสมอภาคทำเป็นจุด เอาน้ำมันนวดเสกหัวหมักไว้คืนหนึ่ง แล้วตากแดดให้แห้ง เอาน้ำเอากันก็ได้ น้ำเอียงแคก็ได้ เป็นกระสายบดทำแห้งไว้ ฝนด้วยน้ำค้าง ใส้จักขุแก่ต้อกระจกแดงนายตินิก ๕

ขนาน ๑ เอาเมล็ดในผักไถ้, เมล็ดในมะกอก้าเขียว, เมล็ดในธัญชน, เมล็ดในตำลึง, ผักเป็ด, ใบกระพังใหม่, หริกไทย, จึงแห้ง, กระเทียม, สังข์ เอาเสมอภาค ทำเป็นจุดนวดด้วยน้ำมันนวดจั่วไว้ ฝนด้วยน้ำท่าใส้จักขุให้แล้ว แก่ต้อกระจกแดงและต้อต่าง ๆ นายตินิก ดังนี้ อาจารย์ยกกล่าวไว้ ๕

ฝ่ายนังศาลา ๙

๐ ปุณจะปะรัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะจักขุโรค กล่าวคือต้อกระจกขาว นั้นเป็นตำบ ๓ บังเกิดขึ้นแต่แม่เท้าทั้ง ๒ ข้าง กว่าจะตั้งดวงขึ้นเมาตลอดแวจิกขุนี้ไม่ได้ กระทำอาการต่าง ๆ คือให้เมื่อยขึ้นตามเท้าทั้ง ๒ ข้าง บางทีให้ตะทกสะตุงไปทั้งกาย บางทีให้เมื่อยตึงต้นคอและให้ปวดศีรษะหมุนไป แล้วให้เสียดแทงในดวงจักขุดังจะท่าลาย และจักขุนั้นก็มีวเข้า อาการดังกล่าวมานี้ ๕

ถ้าจะแก้ เอาเทียนขาว, ใบเทียนต้น, ใบผักเสี้ยนผี, ชมันฮ้อย เอาเสมอภาค บดพอกแก้เท้า แก่ต้อกระจกขาวและต้อกระจกทั้งปวงนายตินิก ๕

ยาทา เอาใบญวน้ำดับไฟ, ใบผักคราด, ใบมะระ, ใบบัวหลวง, ใบปิบ, ใบพรมมิ, ใบบวบขม เอาเสมอภาค ทำเป็นจุดนวดทำแห้งไว้ละลายน้ำท่าทาหลังจักขุ แก่ปวดเคือง ต้อกระจกขาวนายตินิก ๕

ยาจักขุ เอาตุ๊กคำ, ลิ่นทะเล, ผลมะตูมอ่อน, เนื้อโคสด, เปลือกผลจันทน์เทศ สิ่งละส่วน ดินถนำ ๒ ส่วน ทำเป็นจุดนวดด้วยน้ำมันนวดทำแห้งไว้ ฝนด้วยน้ำค้างใส้จักขุ แก่ต้อกระจกขาวและต้อกระจกทั้งปวงนายตินิก ๕

ขนาน ๑ เอาตุ๊กคำ, ดินถนำ, ขาดก้อน, บิลสังกิตา, จันทน์แดง, ว่านกับแตร, ว่านร้อนทอง, สิงกรนิ, เระพูตี, พิมเสน เอาเสมอภาคทำเป็นจุด เอาน้ำผลประคำดีควาย ต้มเป็นกระสายบดทำแห้งไว้ฝนด้วยน้ำท่าป้ายจักขุ แก่ปวดเคืองต้อกระจกขาวและต้อกระจกทั้งปวงนายตินิก ๕ ยานัตถุ์ เอาใบปิบ, ใบผักเค็ด, ใบข้าวแป้น, ตีปตี สิ่งละส่วน หริกไทย, พิมเสนเข้าหัดพอก ทำเป็นจุด นวดแก่ต้ออันบังเกิดในจักขุ สำนับต้อกระจกขาว ต้อกระจกทั้งปวงนายตินิก ๕

ยาสุม เอาโพล ๑ ตำลึง ผลมะกรูด ๓ ผล คัมให้ลูกแล้วเอาหอม ๑ ตำลึง ๑ บาท มะขามเปียกเข้าหัดพอกหรือ บดผสมระหม่อมแก้มอันขึ้นศีรษะและแก้มวงเวียน แก่ศีรษะจุนถัน อันบังเกิดในจักขุต้อกระจกขาวและต้อกระจกทั้งปวงนายตินิก ๕

ชานาน ๑ เขาเปลือกกั้ว, เปลือกสำโรง, รากมะเดื่อปล้อง, รากมะเดื่อดิน, กะทือ, โพล, แหนหมู เขา เสมอภาค ต้มตามวิธีให้กิน แก้วริดสีดวงอันบังเกิดในหน้าและท้องน้อยนั้นหายดีนัก ฯ

ชานาน ๑ เขารกหนาด, รากเหล็กป่า, เปลือกกินเกรา, เทพทาไร, เบนจุกูล, ชำตันปล้ำทั้ง ๒, พริกไทย, รากมะเดื่อดิน เขาเสมอภาคต้มตามวิธีให้กิน แก้วริดสีดวงอันบังเกิดในหน้าและท้องน้อยนั้นหายดีนัก ฯ

ศาลา ๕ ศาลา ๔ แผ่น ๑

๑ ปุณจะประวัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่ง ว่าด้วยลักษณะทุกโรคอันชื่อว่าอัคนิโรค กล่าวคือโรค ริดสีดวง อันบังเกิดในทางปัสสาวะนั้นเป็นคำรบ ๑๑ มีอาการกระทำให้ปัสสาวะนั้นเป็นโลหิตสด ๆ ไหลออกมา ตามช่องปัสสาวะ บางทีให้น้ำปัสสาวะเหลืองตุน้ำขมิ้น บางทีให้น้ำปัสสาวะออกมาเป็นฟองเขียว ให้ແບ່ร็อน เป็นกำลัง ฯ

ถ้าจะแก้ เขารกส้มกุ้ง, รากหางนกกระจิ, รากหญ้าคา, รากกระพังโหม เขาเสมอภาคต้มตามวิธีให้ กินแก้วริดสีดวง อันบังเกิดในทางปัสสาวะนั้นหายดีนัก ฯ

ชานาน ๑ เขาบุกรอ, ตีปี่, ชิงแห้ง, อุดพิด, กลอย, กระดาษแดง, ขอบชะนางขาว, ลูกจันทน์, โกงู ลอ, โกงูเขมา, กระวาน, กานพลู, เทียนดำ, เทียนขาว, เทียนเขาวกานี, สมุทแฉ่ง, กัญชา สิ่งละส่วน พริก ร้อน ๒ ส่วน ทำเป็นจุดมดละลายน้ำร้อนกินหนัก ๑ สลึง แก้วริดสีดวงอันบังเกิดในทางปัสสาวะนั้นหายดีนัก ฯ

ชานาน ๑ เขากระดาษแดง, กระดาษขาว, ขมิ้นช้อย, รากสีหวด, รากส้มป่อย, บุกรอ, แก่นมหาศ, รากมะขาม, เปลือกกระถินพินาน, ผักแพวแดง, ชำ, ชิงแห้ง, โพล สิ่งละส่วน ตีปี่ ๒ ส่วน พริกไทย ๕ ส่วน ทำเป็นจุดมดละลายน้ำร้อนกินหนัก ๑ วัน จึงกินแก้วริดสีดวงอันบังเกิดในทางปัสสาวะนั้นหายดีนัก ฯ

ชานาน ๑ เขาพริกไทย, เจตมูลเพลิง, กระเทียมเทศ เขาเสมอภาคทำเป็นจุดมดละลายน้ำร้อนกินหนัก ๑ วัน จึงกิน แก้วริดสีดวงอันบังเกิดในทางปัสสาวะนั้นหายดีนัก ฯ

ชานาน ๑ เขาแก่นขี้เหล็ก, รากโคกกระสุน, แก่นสารลาววัลย์เป็รียง, ชิงแห้ง, ชำ, โพล, ตีปี่, พริก ไทย, เปลือกกินเกรา, เทียนขาว, โกงูน้ำเต้า, โกงูพุงปลา, โกงูกระดูก, เป็ยผู้เมา เขาเสมอภาคทำเป็นจุดมด ละลายน้ำ แช่กรากบุกรอกินหนัก ๑ สลึง แก้วริดสีดวง อันบังเกิดในทางปัสสาวะนั้นหายดีนัก ฯ

ศาลา ๕ ศาลา ๔ แผ่น ๒

๑ ปุณจะประวัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะทุกโรค อันชื่อว่าวาศฤตกล่าวคือ โรคริดสีดวงอันบังเกิดในสันหลังนั้นเป็นคำรบ ๑๒ มีอาการกระทำให้เจ็บเข่าและสันหลัง บางทีให้ร้อนในสันหลัง บางทีให้เย็นเป็นกำลัง ให้ดื่มน้ำเย็น ให้ตัวเป็นกืดแล้วให้เหนียวหอบเป็นกำลังยิ่งนัก ฯ

ถ้าจะแก้ เขาพริกไทย, ตีปี่ สิ่งละ ๑ ตำลึง แล้วจึงเอาน้ำมะขี้, น้ำส้มมะขามเปียก, น้ำเปลือกต้น พริกบางแอ, น้ำชิง, น้ำกระเทียม, น้ำผึ้ง, น้ำใบผักเสี้ยนผี สิ่งละทนะาน เป็นกระสายดองไว้ ๑ วันจึงกิน แก้ว ริดสีดวง อันบังเกิดในสันหลังนั้นหายดีนัก ฯ

ชานาน ๑ เขารากสีหวด, กระดาษทั้ง ๒, รากส้มป่อย, ขมิ้นช้อย, โพล, ชำแก่, แก่นมหาศ, แก่น มะขาม, เปลือกกระถินพินาน, เจตมูลเพลิง เขาเสมอภาค ทำเป็นจุดแล้วเอาน้ำเต้า แช่สุราไว้ ๓ วันจึงกินแก้ว ริดสีดวง อันบังเกิดในสันหลังนั้นหายดีนัก ฯ

ชานาน ๑ เขารากส้มกุ้งทั้ง ๒, บอระเพ็ด, เปลือกปับ, ศีรษะบุก, ศีรษะกลอย, กระดาษแดง, กระดาษ ขาว, อุดพิด สิ่งละ ๒ บาท ทำเป็นจุดเอาน้ำมะกรูด, น้ำมะนาว, น้ำมะขี้, น้ำเกลือสมุทร สิ่งละทนะาน เป็น กระสายดองไว้ ๓ วันจึงกิน แก้วริดสีดวงอันบังเกิดในสันหลังนั้นหายดีนัก ฯ

ชานาน ๑ เขาสมณะเกลือ, ผลมะเขือขื่น, ผลมะม่วงทั้ง ๒, พริกไทย, ชิงแห้ง, ตีปี่, หอมแดง, กระ เทียม, ชำแก่ เขาเสมอภาคทำเป็นจุด แล้วเอาน้ำมันยางส่วน ๑ น้ำผึ้ง ๒ ส่วน เกล้าเข้าด้วยกินบดให้กินหนัก ๑ สลึง แก้วริดสีดวง อันบังเกิดในสันหลังนั้นหายดีนัก ฯ

ชานาน ๑ เขาเทียนดำ, น้ำประสาทรอง, กระวาน, กานพลู สิ่งละส่วน โกงูพุงปลา ๒ ส่วน, สมอเทศ ๑ ส่วน, มะขามป้อม ๕ ส่วน, โกงูน้ำเต้า ๕ ส่วน, เลือดแรด ๕ ส่วน ทำเป็นจุดมดละลายน้ำมะกรูด, น้ำมะนาว น้ำมะขี้ก็ได้ ให้กินหนัก ๑ สลึง แก้วริดสีดวง อันบังเกิดในสันหลังนั้นหายดีนัก ฯ

จาวริกซึ่งรื้อจากศาลาต่าง ๆ

๑ ปุณจะประวัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะทุกโรค อันชื่อว่าวาศฤตกล่าวคือ โรคริดสีดวง อันบังเกิดขึ้นในทรวงอุจจาระนั้นเป็นคำรบ ๑๓ มีลักษณะอาการกระทำให้โลหิตสด ๆ ตกออกมา บางทีเป็นโลหิตชำระกับเสมหะหุ้มห่อ ตกออกมากมีบ้าง ให้ແบ່ร็อน ให้คัน ให้เหนียวทุกข้อกระดูก และ ธรรมดาภัยย ดูจากสำนวนนี้ ฯ

ถ้าจะแก้ เขาพริกไทย, ชิงแห้ง, ผลช้างงู, สมอไทย, มะขามป้อม, สะค้าน, ผักแพวแดง, ผลผักขี้หอม, ผลผักขีลา, เทียนดำ, เทียนขาว, เทียนเขาวกานี, สารส้ม, อบเชย, ผลกระวาน, กานพลู สิ่งละส่วน ตีปี่ ๒ ส่วน ทำเป็นจุดมดละลายสุราให้กินหนัก ๑ สลึง แก้วริดสีดวง อันบังเกิดในลำทรวงอุจจาระนั้นหายดีนัก ฯ

ชานาน ๑ เขาขี้ข้าวเย็น, สีเสียดเทศ, มะระพูลี, รากหญ้าปากกระเบื้อง เขาเสมอภาคต้มตามวิธีให้กิน แก้วริดสีดวง อันบังเกิดในลำทรวงอุจจาระนั้นหายดีนัก ฯ

ชานาน ๑ เขาเทียนดำ, เทียนแดง, เทียนขาว, เทียนข้าวเปลือก, เทียนตาตักแตน, ผลจันทน์เทศ, ผลกระวาน, ตีปี่, พริกไทย สิ่งละส่วน ชิงแห้ง ๒ ส่วน ทำเป็นจุด เขาสุราเป็นกระสายดองไว้ ๓ วันจึงกิน แก้วริดสีดวง อันบังเกิดขึ้นในลำทรวงอุจจาระนั้นหายดีนัก ฯ

ชานาน ๑ เขาบุกรอ, กระดาษแดง, บอระเพ็ด, พริกไทย, ชิงแห้ง เขาเสมอภาคทำเป็นจุดมดละลาย น้ำมูตรโค น้ำผึ้งรงก็ได้ให้กินหนัก ๑ สลึง แก้วริดสีดวง อันบังเกิดขึ้นในทรวงอุจจาระนั้นหายดีนัก ฯ

ชานาน ๑ เขาเปลือกลงหวาย, เปลือกสนุ่น, เปลือกกรรต, รากจิงจ้อ, เกล็ดสมุทร เขาเสมอภาคทำเป็น จุดแล้วเอาขึ้นกลั่น เอาน้ำกลั่นมากิน แก้วริดสีดวง อันบังเกิดขึ้นในลำทรวงอุจจาระนั้นหายดีนัก ฯ

อนึ่ง เอน้ำเค็ม ๔ ส่วน, น้ำช้อยแดง ๕ ส่วน, แล้วจึงเอาชิงแห้ง, นำประสารทอง, โบลอด สิ่งละ ๒ สลึง ทำเป็นจุดละลายน้ำผึ้งรวงกินหนัก ๑ วันจึงกิน แก้ววิเศษดังอันบังเกิดในทรงอกและสีข้างทั้ง ๒ นายตึก ๖

อนึ่ง เอากระเช้ามีด, เกตุกระดัง เอาเสมอภาค ทำเป็นจุดบดละลายน้ำร้อนกินหนัก ๑ สลึง แก้ววิเศษดัง อันบังเกิดในทรงอกและสีข้างทั้ง ๒ นายตึก ๖

อนึ่ง เอาเปลือกโมกมัน, เปลือกทับทิม, พริกไทย สิ่งละส่วน จึงแห้ง, ตีปี้ สิ่งละ ๒ ส่วน กระทบ ๕ ส่วน ทำเป็นจุดบดละลายน้ำผึ้งรวงกินหนัก ๑ สลึง แก้ววิเศษดัง อันบังเกิดในทรงอกนั้นนายตึก ๖

อนึ่ง เอาชุกยออ่อน, พริกไทย, จึงแห้ง, กระทบ สิ่งละส่วน เอากระบือ ๒ ส่วน ทำเป็นจุดบดละลายน้ำร้อนกินหนัก ๑ สลึง แก้ววิเศษดังอันบังเกิดในทรงอกและสีข้างทั้ง ๒ นายตึก ๖

อนึ่ง เอาพริกไทย, จึงแห้ง, ตีปี้ สิ่งละส่วน รากมะเกลือ ๒ ส่วน หนอนตายหยากแดง ๓ ส่วน ทำเป็นจุดบดละลายน้ำร้อนกินหนัก ๑ สลึง แก้ววิเศษดัง อันบังเกิดในทรงอกและสีข้างทั้ง ๒ นายตึก ๖

ศาลา ๕ เสา ๕ แผ่น ๑

๐ ปุณจะประรัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะฤกษ์โรศ อันชื่อว่าอันตรวิษกาล่า คือโรศวิเศษดัง อันบังเกิดในลำไส้ใหญ่นั้นเป็นคำรบ ๔ มีอาการกระทำให้ผอมแห้ง ผอมเหลือง ให้เมื่อยให้หอบ บางทีให้ปวดท้องและท้องขึ้นมีรูปร่าง ให้เนืออืดผอมยั้ง ๖

ถ้าจะแก้ เอาชิงแห้ง, โพล, เปลือกทองเหลือง, ชมันช้อย, ผักบาศ, ผักเป็ดแดง, หญ้าขี้มอม, เปลือกกุ่มทั้ง ๒, เปลือกมะขุม, ผักพรางแดง สิ่งละ ๒ บาท ทำเป็นจุดแล้วจึงเอาน้ำกระทือ น้ำมะนาว น้ำเกลือ สิ่งละส่วน เอายาซึ่งทำเป็นจุดให้นั้นแช่ลงไว้ ๑ วัน จึงกินแก้ววิเศษดังอันบังเกิดในลำไส้ใหญ่นี้้นนายตึก ๖

อนึ่ง เอาเจตมูลเพลิง, พริกไทย, จึงแห้ง, กระทบ, ลูกจันทน์, ดอกจันทน์ เอาเสมอภาคทำเป็นจุดบดละลายน้ำผึ้งรวงกินหนัก ๑ สลึง แก้ววิเศษดังอันบังเกิดในลำไส้ใหญ่นี้้นนายตึก ๖

อนึ่ง เอารากมะนาว, รากมะตูม, รากมะเดื่อปล้อง สิ่งละส่วน ข้าวพูน ๒ ส่วน จึงแห้ง, ตีปี้, ละค้ำน, เจตมูลเพลิง สิ่งละ ๑ ส่วน พริกไทย ๕ ส่วน ต้มให้กินแก้ววิเศษดัง อันบังเกิดในลำไส้ใหญ่นี้้นนายตึก ๖

อนึ่ง เอารากคาง, รากขุข้อน, รากกำปลาแดง, รากลอคอน้ำ, เปลือกแคแดง เอาเสมอภาค ต้มให้กินแก้ววิเศษดัง อันบังเกิดในลำไส้ใหญ่นี้้นนายตึก ๖

อนึ่ง เอาพริกไทย, จึงแห้ง, ตีปี้, เจตมูลเพลิง, รากข้าพูน, กมอไทย, สลัดได, เปลือกส้มพำนางเอ, ชมันช้อย, โพล, รากส้มกุ้งทั้ง ๒ เอาเสมอภาค ทำเป็นจุดบดละลายน้ำผึ้งรวงกินหนัก ๑ สลึง แก้ววิเศษดัง อันบังเกิดในลำไส้ใหญ่นี้้นนายตึก ๖

๕๑

ศาลา ๕ เสา ๑

๐ ปุณจะประรัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะฤกษ์โรศ อันชื่อว่าอันตรวิษกาล่า คือโรศวิเศษดัง อันบังเกิดขึ้นในลำไส้ใหญ่นั้นเป็นคำรบ ๔ มีอาการกระทำให้ท้องยั้ง มีอยู่ ๖ ก็ลงไประคนด้วยยาไม่มีกำลัง เมื่อไปจู่จระดุขมายลม มีเสียงอันดัง บางทีมีเสมหะ บางทีหาเสมหะมิได้ ให้วิหายออกยกกำลังยั้ง ๖

ถ้าจะแก้ เอาลูกจันทน์, ดอกจันทน์, กานพลู, เทียนดำ, เทียนขาว, กานบูร, มหานิงสุ เอาเสมอภาค ทำเป็นจุดบดละลายน้ำผึ้งรวง กินหนัก ๑ สลึง แก้ววิเศษดัง อันบังเกิดในลำไส้ใหญ่นี้้นนายตึก ๖

อนึ่ง เอากระทือ, โพล, ชมันช้อย, อมเบย, เจตมูลเพลิง, สมุลแว้ง, ข้าคั้น, ชมันเครือ สิ่งละส่วน รากมะแห้งทั้ง ๒ สิ่งละ ๒ ส่วน ตรีภูกู สิ่งละ ๔ ส่วน ทำเป็นจุดบดละลายน้ำร้อนกินหนัก ๑ สลึง แก้ววิเศษดัง อันบังเกิดในลำไส้ใหญ่นี้้นนายตึก ๖

อนึ่ง เอาพริกไทย, ผลมะกรูด, บอระเพ็ด, เกตุสมุท, เอาเสมอภาค เอาสุราเป็นกระสายดองไว้ ๓ วันจึงกิน แก้ววิเศษดังอันบังเกิดในลำไส้ใหญ่นี้้นนายตึก ๖

อนึ่ง เอาปูนจีนส่วน ๑, โพล, หญ้าขี้มอไฟ, กระทบ สิ่งละ ๒ ส่วน เปลือกมะกรูด, เปลือกมะขี้, เปลือกกุ่มทั้ง ๒, เปลือกมะขุม, เปลือกทองเหลืองโยมน สิ่งละ ๔ ส่วน แก่นแสมทะเล ๕ ส่วน ทำเป็นจุดบดละลายน้ำมะขี้ แทรกการบูร กินหนัก ๑ สลึง แก้ววิเศษดังอันบังเกิดในลำไส้ใหญ่ นายตึก ๖

อนึ่ง เอารากมะแว้งทั้ง ๒, ชมันเครือ, ข้าคั้น, สมุลแว้ง, อมเบย, เจตมูลเพลิง, กระทือ, โพล, ชมันช้อย เอาเสมอภาค เอาขี้เหล็กเลือด เทียวเอาน้ำเป็นกระสายด้วยวิธีวิธีแคว้งเอาข้าวเหนียวดำ ๓ ทะนาน มาทำเป็นข้าวเหนียวให้ดีแล้ว จึงบีบเอาแต่น้ำข้าวเหนียว มาเป็นกระสายดองไว้ ๓ วัน จึงกินแก้ววิเศษดังอันบังเกิดในลำไส้ใหญ่นายตึก ๖

ศาลา ๕ เสา ๑

๐ ปุณจะประรัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะฤกษ์โรศ อันชื่อว่าอันตรวิษกาล่า คือโรศวิเศษดัง อันบังเกิดขึ้นในหน้าและท้องน้อยนั้นเป็นคำรบ ๑๐ มีอาการกระทำให้ปวดท้องน้อยเป็นกำลัง บางทีให้ขัดปัสสาวะ บางทีให้ปัสสาวะบ่อย ๆ และหนืดข้อยมิได้สะดวก ให้แสบร้อนในลำปัสสาวะยั้ง ๖

ถ้าจะแก้ เอาลูกจันทน์, ดอกจันทน์, เทียนดำ, เทียนขาว, เทียนสกัดบุษย์, พริกไทย, จึงแห้ง, ยาดำ สิ่งละส่วน ตีปี้ ๒ ส่วน ทำเป็นจุดบดละลายน้ำผึ้งรวงกินหนัก ๑ สลึง แก้ววิเศษดังอันบังเกิดในหน้าและท้องน้อยนี้้นนายตึก ๖

ชานา ๑ เอารากดาวเสือ, รากโคกกระสุน, รากมะขุม, รากเจตมูลเพลิง, พริกไทย, จึงแห้ง, กระทบ สิ่งละส่วน บุกร ๒ ส่วน อุดพิศ ๓ ส่วน ตีปี้ ๔ ส่วน ทำเป็นจุดบดละลายน้ำส้มขำกินหนัก ๑ สลึง แก้ววิเศษดัง อันบังเกิดในหน้าและท้องน้อยนี้้นนายตึก ๖

ชานา ๑ เอาขมขุข้อนเล็กป้า, รากโคกกระออม, เปลือกดาวเสือ, เปล้าน้ำเงิน, เปล้าน้ำแดง, เปลือกโมกมัน, เบญจกูล สิ่งละส่วน พริกไทย ๔ ส่วน บดทำเป็นจุดบดละลายน้ำผึ้งรวงกินหนัก ๑ สลึง แก้ววิเศษดัง อันบังเกิดในหน้าและท้องน้อยนี้้นนายตึก ๖

ชานา ๑ เอารากมะเดื่อปล้อง, รากนิงหยา, รากเสนียด, รากทองเหลืองโยมน, ใบกระเม็ง เอาเสมอภาค ต้มตามวิธีให้กิน แก้ววิเศษดัง อันบังเกิดในหน้าและท้องน้อยนี้้นนายตึก ๖

ศาลา ๕ เส้า ๔ แผ่น ๑

๐ ปุณจะปะรัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะเหตุโรคอันชื่อว่าพรินะ กล่าวคือ โรคจิตสิดวงอันบังเกิดในปากและลิ้นเป็นคำรบ ๔ มีอาการกระทำให้ลิ้นนั้นเปียกเป็นจุ่ม ๆ ให้น้ำเซพโหลอยู่ เป็นนิจ จะบริโภคอาหารอันใดอันหนึ่ง มีรสอันเผ็ดร้อนและเปรี้ยวเค็มก็มีได้ ให้แสบร้อนเหนือกำลังเที่ยงนัก ฯ
ถ้าจะแก้ เอาใบตานหม่อน, ใบกะเพรา, ใบกระวาน, ใบมะลาล้าเครือ, ใบมะกูด เอาเสมอภาคทำ เป็นจุดยดทำแห่งไว้ละลายน้ำมากตีบแทรกมีน ทากก็ได้ กินก็ได้ แก่โรคจิตสิดวงอันบังเกิดในปากและลิ้นนี้หมาย ตีนัก ฯ

ขนาน ๑ เอาเปลือกพรทกฤษ, เปลือกละดา, รมันช้อย, ผักส้มป่อย, ผลกระดอม, บอระเพ็ด เอา เสมอภาค ต้มตามวิธีให้หอม แก่โรคจิตสิดวงอันบังเกิดในปากและลิ้นนี้หมายตีนัก ฯ

ขนาน ๑ เอาเจตมูลเพลิง, พริกไทย, จิงแห้ง, กระจับปี่, โพล, เปลือกมะขุม เอาเสมอภาคทำเป็น จุดน เอาน้ำมะนาวเป็นกระสายยดทำแห่งไว้ ละลายน้ำกระสาย อันควรแก่วโรคให้กิน แก่โรคจิตสิดวงอันบังเกิดใน ปากและลิ้นหมายตีนัก ฯ

ขนาน ๑ เอาโกฐทั้ง ๕, เทียนทั้ง ๕, ลูกจันทน์, ดอกจันทน์, กระวาน, กานพลู สิ่งละส่วน บุกรอ ๓ ส่วน ทำเป็นจุดแล้วเอาห่อผ้าขาวแช่สุราไว้ ๓ วัน แล้วจึงให้หอม แก่โรคจิตสิดวงอันบังเกิดในปากและลิ้นหมาย ตีนัก ฯ

ขนาน ๑ เอาโกฐทั้ง ๕, เทียนทั้ง ๕, พริกไทย, จิงแห้ง, ดีปลี, สะค้าน, ช้าพหู, ผลผักชี, สมุลแว้ง, ลูกเอ็ง, ขอบชะนางทั้ง ๒, ใบกระวาน, กำลึงโคเดลิง สิ่งละส่วน ยาข้าวเย็น ๒ ส่วน ทำเป็นจุด แล้วเอาผ้า ขาวห่อยับน้เจ้าแช่สุรา ผึ่งข้าวเปลือกไว้ ๓ วัน จึงกินแก่วโรค กล่าวคือโรคจิตสิดวงอันบังเกิดในปากและลิ้น ตามอาการยห่านกล่าวไว้ว่าหมายตีนัก ฯ

ศาลา ๕ เส้า ๖

๐ ปุณจะปะรัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะเหตุโรคอันชื่อว่า โรหิตินกล่าวคือ โรคจิตสิดวง อันบังเกิดขึ้นในลำคอกันเป็นคำรบ ๕ มีอาการกระทำให้จุ่มไปด้วยเสมหะ ให้เหม็นคาวคอกเป็น กำลึง บางทีให้น้ำเหนียวใส ให้ลำคอกเป็นเลือด บริโภคอาหารมิได้ไม่มีรส ฯ

ถ้าจะแก้ เอาเจตมูลเพลิง, พริกไทย, ดีปลี, กระจับปี่, ดอกคิง เอาเสมอภาคทำเป็นจุดตากให้แห้ง เอาใบตองตานีมาฉาบยาสูบ แก่โรคจิตสิดวงอันบังเกิดในคอกันนี้หมายตีนัก ฯ

ขนาน ๑ เอาใบส้ม, ใบคราม, ดีปลี, พริกไทย, เกลือกระดัง เอาเสมอภาค ทำเป็นจุดชนิดตุ้ แก่ รโรคจิตสิดวงอันบังเกิดในคอกันนี้หมายตีนัก ฯ

ขนาน ๑ เอาแก่นสน ส่วน ๑, จิงแห้ง ๒ ส่วน, ทำเป็นจุดเอาน้ำมะนาวเป็นกระสาย บดทำแห่งไว้ ละลายน้ำมะม่วงส่วน ๑ น้ำร้อน ๒ ส่วน กินแก่วโรคจิตสิดวง อันบังเกิดในลำคอกันนี้หมายตีนัก ฯ

ขนาน ๑ เอาเปลือกมะขุม, แก่นคนหา, แก่นมหาต, แก่นประตุ้, แก่นแสมสาร สิ่งละส่วน แก่นแสม ทะเล ๒ ส่วน ต้มกินแก่วโรคจิตสิดวงในลำคอกันนี้หมายตีนัก ฯ

ขนาน ๑ เอาใบมะนาว, กระวาน, รากมะเขือขื่น, รมันช้น, สมอไทย, ผักแพรวแดง เอาเสมอภาคทำ เป็นจุดยดทำแห่งไว้ละลายน้ำร้อน กินแก่วโรคจิตสิดวงในลำคอกันนี้หมายตีนัก ฯ

ขนาน ๑ เอาช้าพหู, สะค้าน, เจตมูล, จิงแห้ง, ดีปลี, รากโยทกะกา, รากลลิต, รากช้องแมว, ราก มะเกลือ, รากคนแถ, รากกรวยปลา, รากเลื่อมม่วง, รากตานหม่อน, เปลือกใช้มน่า, เปลือกไชยพุกฤษ, เปลือก มะฝ่อ สิ่งละส่วน เปลือกขาง ๒ ส่วน ต้มกินแก่วโรคจิตสิดวงในลำคอกันนี้หมายตีนัก ฯ

ศาลา ๕ เส้า ๔ แผ่น ๒

๐ ปุณจะปะรัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะเหตุโรค อันชื่อว่าโรหิตินะ บังเกิด ขึ้นในดวงจิตนั้นเป็นคำรบ ๒ มีอาการกระทำให้แสบในทรวงอก และให้ยอกในอกอยู่เป็นนิจ จะไหวตัวไปมาก็ มิได้ บางทีให้ร้อน บางทีให้หนาว จะบริโภคอาหารก็มิได้ให้หัวเป็นกำลึง และให้เสโทคนนัก ฯ

ถ้าจะแก้ เอาเปลือกโมกมัน, บอระเพ็ด, จิงแห้ง, ผลพิลังกาสง, ใบมะขุม, ผักแพรวแดง, กุ้งเขมา เอาเสมอภาคทำเป็นจุดยดละลายน้ำผึ้งให้กินหนัก ๑ สลึง แก่โรคจิตสิดวงอันบังเกิดในดวงจิตนั้นหมายตีนัก ฯ

ขนาน ๑ เอาขมิ้นช้อย, บอระเพ็ด, จิงแห้ง เอาเสมอภาคต้มตามวิธีให้กิน แก่โรคจิตสิดวงอันบังเกิดใน ดวงจิตหมายตีนัก ฯ

ขนาน ๑ เอารากมะขุม ๑, แก่นประตุ้, แก่นแสมสาร, แก่นมหาต, รากคนหา สิ่งละ ๕ ส่วน ต้ม ตามวิธีให้กิน แก่โรคจิตสิดวงอันบังเกิดในดวงจิตนั้นหมายตีนัก ฯ

ขนาน ๑ เอาแก่นสน, รากญานาง, รากโพนาย เอาเสมอภาคทำเป็นจุดยดทำแห่งไว้ละลายน้ำข้าว ใหม่ ทั้งกินทั้งชโลม แก่โรคจิตสิดวงอันบังเกิดในดวงจิตนั้นหมายตีนัก ฯ

ขนาน ๑ เอาช้าพหู, ดีปลี สิ่งละส่วน สะค้าน ๒ ส่วน เจตมูล, จิงแห้ง สิ่งละ ๒ ส่วน ทำเป็นจุด แล้วจึงเอาน้ำมะกูด, น้ำมะพร้าว, น้ำส้มซ่า, น้ำส้มอาเจ, น้ำตาลกรวด, น้ำตาลทราย, น้ำตาลโตนด, เกลือทั้ง ๕ เอาสิ่งละถ้วย คูสิกรกันเข้าแล้ว จึงเอายาขึ้นใส่ผ้าขาวห่อกระสายให้เหนียว แล้วจึงใส่น้ำส้ม ๑ วันจึงกิน แก่ รโรคจิตสิดวงอันบังเกิดในดวงจิตนั้นหมายตีนัก ฯ

ขนาน ๑ เอาจันทน์ทั้ง ๒, แก่นสน, ไคร้เครือ เอาเสมอภาคทำเป็นจุดยดทำแห่งไว้ละลายน้ำดอกไม้ แทรกระดม ทิมเสกกินแก่วโรคจิตสิดวง อันบังเกิดในดวงจิตนั้นหมายตีนัก ฯ

ศาลา ๕ เส้า ๕ แผ่น ๒

๐ ปุณจะปะรัง ในลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะเหตุโรค อันชื่อว่าโรหิตินกล่าว คือโรคจิตสิดวง อันบังเกิดในทรวงอกและลิ้นข้างทั้ง ๒ เป็นคำรบ ๗ มีอาการกระทำให้เจ็บทรวงอกคอกาย บางทีให้หนาวไม่ทั้งตัว บางทีกระทำให้ลงคอกเป็นจุดแล้วให้ปวดทรวงอกเป็นเสมหะ โลดเฝ้าเจ้าจอกันออกมา โดยนัย ทำนกล่าวไว้ดังนี้ ฯ

ถ้าจะแก้ เอาสีระบุด, แก่นเสมหะเล, พริกไทย เอาเสมอภาคทำเป็นจุดยดละลายน้ำผึ้งกินหนัก ๑ สลึง แก่โรคจิตสิดวงอันบังเกิดในทรวงอกและลิ้นข้างนี้หมายตีนัก ฯ

อนึ่ง เอานักปอด, น้ำตาลจีน, น้ำมันดิบ เอาเสมอภาค ตำบดเอาน้ำให้กิน แก่โรคจิตสิดวงอันบังเกิดใน ทรวงอกและลิ้นข้างทั้ง ๒ นี้หมายตีนัก ฯ

จุดประสงค์ในน้ำมัน เอาไว้ ๓ วันก่อน จึงใช้ใส่แอลกอฮอล์ทั้งคืบคืบ ทั้งสมาน ทั้งชำระ ทั้งคืบคืบมีตานทาง ทั้งกินทั้งทาได้ เมื่อจะหุมน้ำมันนี้ ให้บูชาด้วยเครื่องกระยาบวช รูปเทียนข้าวตอกดอกไม้ จึงจะประสิทธิ์ ๕

ขนาน ๑ เอาพืชมะเขือ ๒ ส่วน, การบูร ๓ ส่วน, กำมะถัน ๕ ส่วน, กายาน, ชันตะเคียน, สิงละ ๗ ส่วน, ชีผึ้งแห้ง ๑๖ ส่วน, น้ำมันมะพร้าวทึบ ๑ หุงขึ้นด้วยกันให้สุกดีแล้ว จึงกรองกากออกเสียเอาไว้ให้เป็น แล้วจึงเอาฟองไฟ ๓ ฟอง เอาแต่ฟองขาว สุราจอก ๑ กวนเข้าด้วยกันแล้วจึงแบ่งออกเป็น ๓ ส่วน ส่วน ๑ เสน ๒ ตำสิ่ง ๒ บาท การบูร ๓ สิ่ง กวนเข้าด้วยกันให้ดีแล้ว เป็นขี้ผึ้งแดงส่วน ๑ เอามากรนด้วยจุดสีทอง ลมคกร เป็นขี้ผึ้งเขียวส่วนหนึ่งเป็นขี้ผึ้งขาวและขี้ผึ้งทั้ง ๓ ส่วนนี้ ทั้งชำระทั้งขี้ผึ้งเนื้อทั้งคืบคืบสำหรับปิดแผล มีเอียงนำทั้งปวงหายคืน ๕

ศาลา ๕ เสา ๑ แผ่น ๑

๐ ปุณจะประรัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะนฤศโรค กล่าวคือโรคจิตดวงอัน บังเกิด เนื่องมาจากมารโรค อันอาจารย์ในก่อนสืบ ๆ กันมา ฆานาลงไว้ในคัมภีร์ทั้งหลายต่าง ๆ นั้นมากกว่า มากนัก เหลือที่จะกำหนด ในที่นี้จะยกว่าแต่ที่ทางเสนาบดีไว้เป็นหมวด แล้วมีนามบัญญัติสมมติว่า คัมภีร์ จิตดวงต่าง ๆ ๑๘ จำพวก คือโรคจิตดวงอันชื่อว่า ปาลตัญญาโรค, วิตานโรค, ฆานะโรค, พรินโรค, โรหิณี โรค, วิจิกรมโรค, อูระปัดโรค, อันตะโรค, อันตคุณโรค, ตาโรค, อธิปโรค, วาตะสุดโรค, อระ วัณโรค, สักกระโรค, สุวิจาโรค, สกตะกณะโรค, ปานทะโรค, ฆะกาละสุกโรค, จิตดวงทั้ง ๑๘ จำพวก ซึ่งว่ามาทั้งนี้ พึงรู้ตามในคัมภีร์ที่กล่าวไว้ ในลำดับนี้จะว่าด้วยลักษณะนฤศโรค อันชื่อว่าปาลตัญญาโรค กล่าว คือโรคจิตดวง อันบังเกิดในสมองศีรษะนั้นก่อนเป็นปฐม มีอาการกระทำให้ปวดศีรษะเป็นกำลัง บางทีให้อบ โนสมองศีรษะ บางทีให้หนักศีรษะจนไป บางทีให้มีเมวขี้มูก ๕

ถ้าจะแก้ เอาสมอไทย, จิงแห้ง, กระเทียม, ยอดเกาะเกด, ยอดลำเจียก, มูลโค ต้าเอาน้ำสิงละด้วย น้ำมันงาด้วย ๑ หุงให้คงแต่น้ำมันแล้ว จึงเอาพิมเสน, การบูร, เทียนดำ, เทียนขาว สิงละ ๑ สิ่ง ทำเป็นจุด ประกลงในน้ำมันทาศีรษะ แก้อโรคจิตดวง อันบังเกิดในสมองนั้นหายคืน ๕

อนึ่ง เอาขิงสด, กระเทียม, กานพลู, ดอกตัง, กระดาษแดง, เจตมูล เขาเสมอภาค บดตากน้ำค้างไว้ สีน ๑ แล้วจึงเอามาคุมศีรษะ แก้อโรคจิตดวง อันบังเกิดในสมองนั้นหายคืน ๕

อนึ่ง เอายอดขมิ้น, ยอดเตย, ยอดอ้อ, กระเทียม, สมอพิเภก เอาน้ำสิงละด้วย น้ำมันงาด้วย ๑ น้ำมันกระดังงา ๒ ด้วย หุงให้คงแต่น้ำมัน แล้วจึงเอาพิมเสน ๑ สิ่ง ทำเป็นจุดประกลงในน้ำมันทาศีรษะได้ ผม แก้อโรคจิตดวงอันบังเกิดในสมองนั้นหายคืน ๕

ศาลา ๕ เสา ๑ แผ่น ๒

๐ ปุณจะประรัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะนฤศโรค อันชื่อว่าจิตานะ กล่าวคือโรคจิตดวงอันบังเกิดในจักขุอันเป็นกำลัง ๒ มีอาการกระทำให้น้ำจักขุไหลอยู่เป็นประจำ บางทีให้เป็นมูส จักขุฟุ้งเหิดมิได้ขาด บางทีให้คันจักขุเป็นกำลัง บางทีให้แสบร้อนในดวงจักขุ บางทีให้ปวดไปทั้งจักขุ บางทีให้เมื่อยไปตามขอบจักขุ มีตทอนยั้งนัก ถ้าจะแก้ เอายอดผักเป็ดแดง, สารส้ม, ขมิ้นอ้อย เขาเสมอภาค คุลิการกันเข้า เอาน้ำมันจุกขุ แก้อโรคจิตดวงอันบังเกิดในจักขุหายคืน ๕

๑๑

อนึ่ง เอาสมนระกฐผล ๑, เกล็ดฝู ๘ เม็ด โสฬสมระกฐผล แล้วเอาสุมนไฟแอลกอฮอล์คืบคืบเอาแต่น้ำ จึงเอารวมเข้ามล็ดคืบคืบเอาใส่ลง เอาสำลิจุกขุขอยอดจักขุเนือง ๆ แก้อโรคจิตดวงอันบังเกิดในจักขุหายคืน ๕

อนึ่ง เอาใบเหียนตัน, ขมิ้นอ้อย, สารส้ม เขาเสมอภาคทำเป็นจุดบดทำแห้งไว้ละลายน้ำเอาคืบคืบ ขอยอดจักขุ แก้อโรคจิตดวงอันบังเกิดในจักขุหายคืน ๕

อนึ่ง เอาดินถ่าน, ยอดผักกาด, ยอดเตาตัน, ยอดกระเม็ง เขาเสมอภาคทำเป็นจุดให้มันดี แก้อโรคจิตดวง อันบังเกิดในจักขุหายคืน ๕

อนึ่ง เอาหน่อไม้ไผ่ป่า, ข้าวสุก เขาเสมอภาค ดอกไม้ ๓ วัน จึงเอาสำลิจุกขุขอยอดจักขุแก้อโรคจิตดวง อัน บังเกิดในจักขุหายคืน ๕

อนึ่ง เอาเจตมูลเพลิง, รากข้าวหอ, ละค่าน, รากสลิด, รากโยทะกา เขาเสมอภาคทำเป็นจุด เอาน้ำ มะนาวเป็นกระสาย บดคุมศีรษะ แก้อโรคจิตดวงอันบังเกิดในจักขุหายคืน ๕

อนึ่ง เอาขมิ้นอ้อย, จิงแห้ง, ใบมะตูม, ผักแห้วแดง, กุรงเขมา, นลพิลังกาสา, เปลือกโมกมัน เขา เสมอภาคทำเป็นจุดบดละลายน้ำผึ้งขมกิน แก้อโรคจิตดวงอันบังเกิดในจักขุขุ่นหายคืน ๕

ศาลา ๕ เสา ๒

๐ ปุณจะประรัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะนฤศโรค อันชื่อว่าฆานะโรค กล่าวคือ โรคจิตดวงอันบังเกิดขึ้นในนาสิกนั้นเป็นกำลัง ๓ มีอาการกระทำให้น้ำคืบคืบ บางทีเป็นเม็ดขอยอดขึ้นในนาสิก แล้วแตกล้าลายออกเหมือนคาวคอบ กระทำพิษให้ปวดแสบปวดร้อนเป็นกำลัง บางทีให้น้ำมูกไหลอยู่เป็นประจำ ไค ลุจน้ำฝน ให้เหม็นคาวคอบขี้มูก ๕

ถ้าจะแก้ เอาดินถ่าน, ยอดเตา, ยอดเตาตัน, ยอดคมิ, ยอดหนาด, ยอดผักกาด, ยอดกระเม็ง เขาเสมอ ภาคทำเป็นจุดให้มันดี แก้อโรคจิตดวงอันบังเกิดในนาสิกนั้นหายคืน ๕

อนึ่ง เอาจิงแห้ง, ดอกตัง, อุดพิศ, กระดาษแดง, กระดาษขาว, บุกรอ, กลอย, กระวาน, สิงละส่วน พริกไทย ๘ ส่วน ทำเป็นจุดบดละลายน้ำร้อนกิน แก้อโรคจิตดวงอันบังเกิดในนาสิกนั้นหายคืน ๕

อนึ่ง เอาเจตมูลเพลิง, รากสลิด, จิงแห้ง, ดอกตัง, ดีปลี สิงละส่วน พริกไทย ๓ ส่วน ทำเป็นจุดบด ละลายน้ำร้อนกิน แก้อโรคจิตดวงอันบังเกิดในนาสิกนั้นหายคืน ๕

อนึ่ง เอาดอกตัง, อุดพิศ เขาเสมอภาคทำเป็นจุดให้มันดี แก้อโรคจิตดวงอันบังเกิดในนาสิกนั้นหายคืน ๕

อนึ่ง เอาขมิ้นอ้อย, รากจักกาด, เจตมูลเพลิง, ละอองอบบวม เขาเสมอภาคทำเป็นจุดให้มันดี แก้อ โรคจิตดวงอันบังเกิดในนาสิกนั้นหายคืน ๕

อนึ่ง เอาบุกรอ, ดอกตัง, ผลมะก้านใหญ่, ดีปลี, มะขามบ้อม, สมอไทย, สมอเทศ, กระวาน, สมุค แห้ง, ฆะเอมเทศ, โกงสุล, เทียนขาว, เทียนสกัดบุษย์, เทียนขาวกานี สิงละส่วน เจตมูลเพลิง ๒ ส่วน ทำ เป็นจุดบดทำแห้งไว้ละลายน้ำกระสายอันควรแก้อโรคให้กิน แก้อโรคจิตดวงอันบังเกิดในนาสิก อันอาจารย์กล่าวไว้ สืบ ๆ กันมา อย่างคนแก้หลายได้ใช้มานานแล้ว เป็นมหาวินิจฉัย ๕

โลหิตตัวปลิงเกาะ ตามกระดูกสันหลังนั้นนายวินวิเศษนัก ๗

สรรพยา ๔ ขนานนี้ ของข้าพระพุทธเจ้า หมั่นอินทแพทย์ ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย ขอเดชะ
ได้ใช้แล้ว ๗

เสาทพระระเบียงที่ ๑๐ บริเวณพระเจดีย์

๑ สิทธิการิยะ จะกล่าวด้วยตำรายาคือวิเศษสรรพคุณสำเร็จ อันอาจารย์เจ้าในก่อนประมวลไว้ให้แก่
สรรพโรคทั้งปวงต่าง ๆ สืบกันมา ๗

ในที่นี้จะว่าแต่สรรพคุณวิเศษ คือคณะสรรพยาจะแก้สรรพโลหิตโรค อันบังเกิดในวิธีกูลเหงิง กล่าวคือ
ตลอดบุตรแล้วและนอนเพลิงอยู่นั้นโดยนัยดังนี้ ๗

ยาชื่อสุรามฤตฤคน ยาเปลือกกุ่มทั้ง ๒ สิ่งละ ๓ ส่วน รากกะนาก ๑๒ ส่วน, รากขี้กาแดง, ใบมะตูม,
รากทองแตก, ยาตำ สิ่งละ ๑๖ ส่วน ผลคัดเคี้ยวสด ๕๐ ส่วน, ใบมะนาว ๕๐ ส่วน, รากข้าพลุ ๑๐๒ ส่วน ต้มตาม
วิธีให้กินตามกำลังขับโลหิตเน่าร้ายให้ตกสิ้น ๗

ยาชื่อหนูคดเหล็ก เอาตริกฏก, สารส้ม สิ่งละ ๑ บาท ถ่านไม้สัก, หอยแครงเผา สิ่งละ ๓ บาท หนุ่ย
ยอนไฟ ๑๕ ตำลึง ๑ บาท, ผลมะกรูด ๓ ผล ทำเป็นจุดบดทำแห้งไว้ละลายสุราให้กินตามกำลังและขับสรรพ
โลหิตทั้งปวง ซึ่งเน่าร้ายอันบังเกิดขึ้นในวิธีกูลเหงิงก็ดี และบังเกิดขึ้นในโลหิตปกติโทษและทุจริตโทษก็ดี ยา
ขนานนี้สามารถแก้ได้ทุกประการตามอาการก็กล่าวไว้สืบกันมาว่าวิเศษยิ่งนัก ๗

ยาชื่อเพลิงกรต เอาสังข์เผา, สารส้ม, ดินประสิวขาว, เทียนดำ, เทียนขาว, ผลจันทร์, ดอกจันทร์,
ตริกฏก, โพล, ฆมน้อย, เกลือสินเธาว์ สิ่งละส่วน เปลือกทิมก่อน, เปลือกมะพูด, เปลือกมะเกลือ, รากทอง
แตก สิ่งละ ๒๒ ส่วน ทำเป็นจุดบดทำแห้งไว้ละลายน้ำขมิ้นคายวูให้กินตามกำลัง ขับโลหิตในวิธีกูลเหงิง คือ
ตลอดบุตรแล้วและนอนเพลิงอยู่นั้น โลหิตเน่าร้ายทั้งปวงตกสิ้นดังก ๗

ยาชื่อจักรหริศทิพย์ เอาโกฐเขมา, โกฐพุงปลา, เทียนดำ, เทียนขาว, เปราะหอม, ดีปลี, ผลคัดเคี้ยว
สิ่งละส่วน เจตมูล ๒ ส่วน, ดอกดัง ๕ ส่วน ทำเป็นจุดบดทำแห้งไว้ละลายสุราให้กินตามกำลังขับโลหิตเน่าร้าย
อันบังเกิดขึ้นในวิธีกูลเหงิงนั้นนายวินวิเศษนัก ๗

สรรพยา ๕ ขนานนี้ ของข้าพระพุทธเจ้า หมั่นอมริน ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย ขอเดชะ ได้ใช้แล้ว ๗

เสาทพระระเบียงที่ ๑ บริเวณพระเจดีย์

๑ สิทธิการิยะ จะกล่าวด้วยตำรายาคือวิเศษ อันอาจารย์เจ้าในก่อนประมวลไว้ให้แก่สรรพโรคต่าง ๆ สืบ
กันมา ในที่นี้จะกล่าวแต่วิเศษสรรพคุณ คือคณะสรรพยาอันจะแก้ซึ่งโรคโดยนัยดังนี้ ๗

ยาต้นชื่อวรรณฤคน แก้ไข้เจ็ลง ๕ ประการ ให้จับสับบัต้อนละห้าหนาว โกฐสอ, โกฐกระดุก,
โกฐห้วยบัว, จันทร์แดง, จันทร์หอม, ละค่าน, ข้าพลุ, มะตูมอ่อน, บอระเพ็ด, หนุ่ยดินนง, ลูกผักชี, สมอเทศ,
สมอไทย, สมอพิเภก, มะขามป้อม, สรรพยาทั้งนี้สิ่งละส่วน ต้มกิน ๗

ขนาน ๑ ชื่อว่ายาเขียวจักรนารายณ์ แก้ไข้ตะเลียงให้ร้อน เอาใบพิมเสน, ใบมะตูม, ใบมะระ, ใบลมิ,
ใบหนุ่ยนาง, จันทร์แดง, จันทร์หอม, เปราะหอม, ว่านกับแสด, ว่านร้อนทอง, มหาลค่า, เนระพูสี, มหาละลาย,
ห้วงมหากาฬน้อย, ระย่อม, พิชนาคณ์, ไคร้เครือ สรรพยาทั้งนี้ สิ่งละส่วน บดละลายน้ำดอกมะลิกิน ๗

๒๘

ขนาน ๑ ชื่อว่าเขียวคงคาพิชัย แก้ไข้ตะเลียงให้ร้อน จันทร์แดง, จันทร์หอม, เถามวกแดง, เถามวก
ขาว, เปราะหอม, ใบพิมเสน, ใบฝ้ายแดง, ใบมะขม, ใบมะเฟือง, ใบฟักข้าว, ใบระงับ, งาช้าง, นอระด, เชา
กวาง สรรพยาทั้งนี้ สิ่งละส่วน บดละลายน้ำราชข้าวก็ได้ น้ำมะลิก็ได้ ๗

สรรพยา ๓ ขนานนี้ ของข้าพระพุทธเจ้า จุนทรานิทาน ทูลเกล้าทูลกระหม่อม ขอเดชะ ได้ใช้แล้ว ๗

ศาล ๗ เสาท ๑๐ แผ่น ๓

๑ สิทธิการิยะ จะกล่าวด้วยตำรายาคือวิเศษสรรพคุณสำเร็จ อันอาจารย์เจ้าในก่อนประมวลไว้ ให้แก่
สรรพโรคทั้งปวงต่าง ๆ สืบกันมา ๗

ในที่นี้จะว่าแต่สรรพคุณวิเศษ คือคณะสรรพยาที่จะกระทำซึ่งพิษใช้ทั้งปวงให้ตกคือพิษดี, พิษเลมละ,
พิษคม และพิษสันนิบาตเป็นต้น และพิษอันเคษเป็นที่สุด อันบังเกิดเป็นชาติจลาโรครกดี โดยนัยอันกล่าวเป็น
คณะยาประจักษ์ดังนี้ ๗

ยาชื่อสุวรรณธราธา เอาเทียนดำ, เทียนแดง, เทียนตาตักแตน, รากหนุ่ยนาง, รากต่อใส่, ไคร้เครือ,
ระย่อม, ผลประคำดีควายเผา, สะป้าใหญ่เผา, ถ่านไม้ทาก สิ่งละส่วน สีระฆมหากาฬ ๒ ถ้วย, รงทอง ๓ ส่วน,
ยาตำ ๕ ส่วน ทำเป็นจุดบดทำแห้งไว้ละลายน้ำคั้นลาตามเจ็ดคัมแทรกดีเกลือตามธาตุหนักเบา ให้กินประจักษ์
พิษใช้ซึ่งอันบังเกิดแต่กองปิดตมมูลฐานแตกสิ้นดังก ๗

ยาชื่ออินทรมิลกร เอาเทียนขาวภานี, เทียนขาว, เทียนสัตตบุษย์, รากมะม่วงทั้ง ๒, รากมะกล่ำทั้ง ๒,
รากขี้กาแดง สิ่งละส่วน ยาตำ ๓ ส่วน, รงทอง ๕ ส่วน ทำเป็นจุดบดทำแห้งไว้ละลายน้ำคั้นลาตามเจ็ดคัม
แทรกดีเกลือตามธาตุหนักเบาให้กินประจักษ์ใช้ อันบังเกิดแต่กองเสมหะมูลฐานนั้นตกสิ้นดังก ๗

ยาชื่อพรหมประสาธ เอาโกฐทั้ง ๕, เทียนทั้ง ๕, ตริกฏก, รากทนต์ สิ่งละส่วน มหานังค, ยาตำ,
รทง สิ่งละ ๒ ส่วน โทษน้ำเคี้ยว ๕ ส่วน ทำเป็นจุดบดทำแห้งไว้ละลายน้ำส้มมะขามเปียกแทรกดีเกลือตาม
ธาตุหนักเบา ให้กินประจักษ์ใช้ซึ่งอันบังเกิดแต่กองวารตมูลฐานนั้นตกสิ้นดังก ๗

ยาชื่อทำลายพม เอาโกฐทั้ง ๕, จันทร์ทั้ง ๒, แก่นสน, รากหนุ่ยนาง, รากมะฮึก, รากขี้กาแดง สิ่ง
ละส่วน ยาตำ ๑๐ ส่วน ทำเป็นจุดบดทำแห้งไว้ ละลายน้ำส้มอมแทรกดีเกลือตามธาตุหนักเบา ให้กินประจักษ์
อันบังเกิดในกองสันนิบาตมูลฐานนั้นตกสิ้นดังก ๗

สรรพยา ๕ ขนานนี้ ของข้าพระพุทธเจ้า พระนารีเธอราช ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย ขอเดชะ ได้
ใช้แล้ว ๗

เสาทพระระเบียงที่ ๑ บริเวณพระเจดีย์

๑ สิทธิการิยะ จะกล่าวด้วยตำรายาคือวิเศษสรรพคุณสำเร็จ อันอาจารย์เจ้าในก่อนประมวลไว้ให้แก่สรรพ
โรคทั้งปวงต่าง ๆ สืบกันมา ๗

ในที่นี้จะว่าแต่สรรพคุณวิเศษ คือคณะสรรพยาที่จะแก้ ซึ่งโรคอันประชุมในกองสมมูลฐาน กล่าวคือ
สันนิบาตอันมีพิษนั้นโดยนัยดังนี้ ๗

ยาชื่อประทุมคงคา เอาพิมเสนเกล็ด, เทียนทั้ง ๕, สนทั้ง ๕, จันทร์ทั้ง ๒, กฤษณา, กระลำพัก,
ชะลูด, อบเชย, ระย่อม, พิชนาคณ์, คุค, หนูปล้อง, ข้าใหม่ฉ้อย, ขะอเมเทศ, มะกล่ำเครือ, เปลือกมันทั้ง ๒,
เปลือกเพกา, รากหนุ่ยนาง, มหาลค่า, พญาพาคดำ, พญาพาค, พุงแก, นามพรม, รากกะดังยาง, รากหนุ่ยนาง,

ติดกันชั้นล่างสุดหินควมเทียมให้ร้อนทั่วกันแล้วทำแท่งไว้ละลายน้ำกระสายชั้นควมแก้วให้กินแก้พิษขับกระทำพิษมีอาการต่าง ๆ นั้นหายคืนก็ ๕

ยาชื่อหน้าดวงตา เอาชันหนังกี่ ๒, เปราะหอม, ดอกพิทูร, ดอกมะลิ, เกสรสาระบิ, เกสรบัวหลวง, รากชิงชี, รากห้าชายหอม, รากหนุ่ยนาง, เปานอกแดง เอาเสมอภาคทำเป็นจุดบดทำแท่งไว้ละลายน้ำดอกไม้ทั้งกินทั้งโรดม แก้โรคขับกระทำพิษต่าง ๆ ภายคืนก็ ๕

สรรพยา ๔ ขนานนี้ ของข้าพระพุทธเจ้า ขุนกุมารประสิทธิ์ หูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย ขอเดชะ ได้ใช้แล้ว ๕

เสาศพระระเบียบที่ ๑๑ บริเวณพระเจดีย์

๑ สิทธิการิยะ จะกล่าวด้วยคำราชา คีอวิเศษสรรพคุณสำเร็จ อันอาจารย์เจ้าในก่อนประมวลไว้ ให้แก้สรรพโรคทั้งปวงต่าง ๆ สืบกันมา ๕

ในที่นี้จะว่าด้วยสรรพคุณวิเศษ คือคณะสรรพยาซึ่งจะแก้วายุ อันบังเกิดในกุมารโรค สมมตว่าลมทรวง ๘ จำพวกนั้นโดยนัยดังนี้ ๕

ยาชื่อประสะโพล เอาผลชันหนังกี่, กระวาน, กานพลู, ผิวมะกรูด, ว่านน้ำ, จิงแห้ง, หอมแดง, มหาหงส์, ยาดี, น้ำประสาทรองสุทธิ, การบูร สิ่งละส่วน โพล ๑๑ ส่วน ทำเป็นจุดบดทำแท่งไว้ ละลายน้ำมะกรูดเผาไฟให้สุกแทรกการบูรให้กินแก้ลมทรวงทั้ง ๘ จำพวก จึงกระทำพิษต่าง ๆ นั้นหายคืนก็ ๕

ยาชื่อประสะชวา เอาสังข์เผา, เม็ดยูณา, กระดุกงูหีบลิมังคสาเนา, พญายา, รากหุงดอก, รากมะนาว, ปูนขาว, ชนมะตเชียง, พิมเสน เอาเสมอภาคทำเป็นจุด เอาน้ำทศเขานาวเขียวแทรกสิ่งเลื่อมเป็นกระสายบดทำแท่งไว้ละลายน้ำดอกไม้อีกกินแก้พิษลมทรวงทั้ง ๘ จำพวก นั้นหายคืนก็ ๕

ยาชื่อหน้าประระ เอาดอกบุนนาค, กฤษณา, กระลำพัก, ผิวมะกรูด, ว่านน้ำ, การบูร, โศรหอม, หอมแดง สิ่งละส่วน เปราะหอม ๑ ส่วน ทำเป็นจุดบดทำแท่งไว้ละลายน้ำดอกไม้อีกแทรกพิมเสน ทั้งกินทั้งโรดม ทั้งทาก็ได้ แก้พิษทรวงทั้ง ๘ จำพวก แก้สรรพทรวงอันจรมาเนิ่นหายสิ้นคืนก็ ๕

ยาชื่อประสะกระดูก ศรีภูกุก, สะค้ำ, อำพลู, เปล้าน้อย, กระเทียม, สมอเทศลูกใหญ่ สิ่งละส่วน กระดุกงูเผาเผา ๔ ส่วน ทำเป็นจุดบดทำแท่งไว้ ละลายน้ำผักเป็ดแดงจุ่มให้กิน แก้พิษลมทรวงทั้ง ๘ จำพวก นั้นหายคืนก็ ๕

ขนาน ๑ แก้ลมทรวง เอามูลหะผู้ ๑, พริกไทยดำ ๒, ว่านไม้สัก ๑, ปูนแดง ๔ ทำเป็นจุดบดทำแท่งไว้ ละลายน้ำมะกรูดทาห่อกุมาร แก้ลมทรวงทั้ง ๘ จำพวก ภายคืนก็ ๕

สรรพยา ๕ ขนานนี้ ของข้าพระพุทธเจ้า หมื่นพรหมเมตร หูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย ขอเดชะ ได้ใช้แล้ว ๕

เสาศพระระเบียบที่ ๒ บริเวณพระเจดีย์

๑ สิทธิการิยะ จะกล่าวด้วยคำราชาคีอวิเศษสรรพคุณสำเร็จ อันอาจารย์เจ้าในก่อนประมวลไว้ให้แก้สรรพโรคทั้งปวงต่าง ๆ สืบกันมา ๕

ในที่นี้จะว่าด้วยสรรพคุณวิเศษ คือคณะสรรพยาที่จะกวาด จึงโรคอันเป็นเจลณะ คือพิษละอองกำเดา เสมณะ วาโย อันบังเกิดขึ้นในปากในคอ ในกระหุ้งแก้มันโดยนัยดังนี้ ๕

ยาชื่อเกลืออนอากาศ เอาน้ำประสาทรองสุทธิ, เกลือต่างคสี, ใบทองหลาง, ใบมะนาว, ผลประคำดีควายเผา, ผลมะกอกเผา สิ่งละส่วน เมล็ดในมะนาว, รากหนุ่ยนาง, สุพรรณภิน สิ่งละ ๒ ส่วน กระดุกงูเผา ๓ ส่วน ทำเป็นจุดบดทำแท่งไว้ ละลายน้ำศิระหอมแทรกเกลือกวาดแก้ละอองกำเดา อันบังเกิดขึ้นในโอยุโรค กระทำให้ลมปากเป็นต้น และระคนด้วยพิษต่าง ๆ นั้นให้ดกลิ้นหายคืนก็ ๕

ยาชื่อกวาดสมุทร เอาสุพรรณภินทั้ง ๒, ประสาทรองสุทธิ, เกลืออิฐ สิ่งละส่วน กานพลู, อบเชย, ชะเอม สิ่งละ ๒ ส่วน รากส้มกุ้งน้อย, จิงแครง สิ่งละ ๑ ส่วน ผักส้มป่อยปิ้ง ๔ ส่วน ทำเป็นจุดบดทำแท่งไว้ ละลายน้ำท่าแทรกกระชาย, เกลือ, พิมเสน, กวาดแก้ละอองเสมณะอันบังเกิดขึ้นในโอยุโรค กระทำให้หวานปากเป็นต้น และให้คอแห้งให้เสมณะเหนียว ให้เลือกปาก บริโภคอาหารมิได้นั้นให้ดกลิ้นหายคืนก็ ๕

ยาชื่อแก้วผิว เอาตรีภูกุก, เกล็ดดินขาว สิ่งละส่วน รากส้มกุ้งทั้ง ๒, รากมะม่วงต้น, รากมะม่วงเครือ, รากมะอึก, เมล็ดในมะเขือขื่น สิ่งละ ๒ ส่วน ผักแพวแดง, สะค้ำ, ใบกระวาน สิ่งละ ๑ ส่วน ผักส้มป่อยปิ้ง ๔ ส่วน จิงแครง ๕ ส่วน ทำเป็นจุดบดทำแท่งไว้ละลายน้ำท่าแทรกเกลือกวาด แก้ละอองลมอันบังเกิดในโอยุโรคกระทำให้ลมปากเป็นต้น และให้คอแห้งเป็นเมล็ดยอดเกิดในคอให้ไอ ให้อากร ให้อากรเย็นและให้บังเกิดละออง ๔ ประการ คือละอองชวา, เหลือง, ดำ, แดง นั้นให้ดกลิ้นหายคืนก็ ๕

สรรพยา ๑ ขนานนี้ ของข้าพระพุทธเจ้า พระบำเรอราช หูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย ขอเดชะ ได้ใช้แล้ว ๕

เสาศพระระเบียบที่ ๙ บริเวณพระเจดีย์

๑ สิทธิการิยะ จะกล่าวด้วยคำราชาคีอวิเศษสรรพคุณทั้งหลาย อันอาจารย์เจ้าในก่อนประมวลไว้ ให้แก้สรรพโรคทั้งปวงต่าง ๆ สืบกันมา ๕

ในที่นี้จะว่าด้วยสรรพคุณวิเศษ คือคณะสรรพยาซึ่งแก้โรคอันเป็นชาติโลหิตบังเกิดตามตุล อันเป็นปกติโทษและทุจริตโทษโดยนัยดังนี้ ๕

ยาชื่อพรหมพิศตร์ เอาผลชันหนังกี่, ดอกจันทร์ สิ่งละส่วน มหาหงส์, ยางลลิตไธ, การบูร สิ่งละ ๔ ส่วน พริกหอม ๕ ส่วน ทำเป็นจุดเอาน้ำเกลือผสมระดิมเป็นกระสายบด แล้วจึงเอาใส่กะทะขึ้นตั้งไฟกวนพอเป็นได้ทำแท่ง ไว้กินตามอาคูนึกเขาขับโลหิตเน่าร้าย จึงกระทำไปปวดท้องจุกเสียดนั้นหายสิ้นคืนก็ ๕

ยาชื่อกำสังฆาษณี เอาผลชันหนังกี่, ดอกจันทร์, กระวาน, กานพลู, เลือดแรด สิ่งละส่วน โกรฐธอ, โกรฐธามา, โกรฐเชียง, โกรฐจุฬาลัมพา, โกรฐหัวบัว, เทียนดำ, เทียนแดง, เทียนขาว, เทียนข้าวเปลือก, เทียนดา ตักแดง สิ่งละ ๒ ส่วน เจลมูลเส็ง, สะค้ำ, สปีชี, จิงแห้ง, รากข้าวหลอ, คณฑิพูน, ดอกบุนนาค, ดอกเสาระบิ, เกสรบัวหลวง, ดอกมะลิ, ดอกจำปา, ดอกกระดังงา, ดอกคำกฤษณา, กระลำพัก, ชะลูด, ขอนคอก, อบเชยเทศ, ชะเอมเทศ, จันทร์แดง, จันทร์ขาว สิ่งละ ๔ ส่วน ผ่างเสน ๙ ส่วน คัมตามวีสให้กิน บำรุงโลหิตให้งามบริบูรณ์วิเศษนัก ๕

ขนาน ๑ เอารากคนทีธอ, รากมะอึก, เปลือกไม้แดง, เปลือกถนนที, พริกไทย, จิงแห้ง, สปีชี, เปล้าน้อย, เปล้าใหญ่ เอาเสมอภาค คัมตามวีสให้กินขับโลหิตเน่าร้ายหายสิ้น วิเศษนัก ๕

ขนาน ๑ เอาสารส้มส่วน ๑, ใบมะกอก, แก่นแสมสาร, ผ่างเสน, เปลือกถนนที สิ่งละ ๒๐ ส่วน คัมตามวีสให้กินบำรุงโลหิตให้งามทั้งขับโลหิตเน่าร้าย จึงกระทำอาหารให้จุกเสียดแน่นเพื่อ คั่นเหนียว และแก้

ได้อาเจียนและถ่ายอุจจาระออก จึงค่อยระับลงบ้าง แล้วให้น้ำกินฝ่ายขวามือบวมแข็งเป็นดานขึ้นมาลักษณะดังกล่าวนานี้ ๗

ถ้าจะแก้ เอาใบคนทีช่อ, ชิงแห้ง, ดีปลี, ข้าวข้าว, มหาหิงคุ์, การบูร, สิ่งละส่วน กระทบหมอก ๖ ส่วน ทำเป็นจุนบดทำแห้งไว้ละลายน้ำกระสายอันควรแก่โรคให้กิน แก้ท้องอืดมาน อันยังเกิดแต่ดานหักจืดคุณ จึงกระทำให้มีเนื้อเข้าเข็นนั้นหายดีนัก ๗

อนึ่ง เอาโกฐทั้ง ๕, เทียนทั้ง ๕ สิ่งละส่วน โขล, กระจาย, ข่าแก่, กระดาษทั้ง ๒, บุกรอ, กลอย, เปลือกกุ้งทั้ง ๒, แก่นแสมทั้ง ๒, ผักแพวแดง, การบูร, มหาหิงคุ์, ขาดำ สิ่งละ ๒ ส่วน เบนจุกุล, ว่านน้ำ, กระทบ, หริกไทย, เปลือกกันเกรา, อุดพิศ สิ่งละ ๔ ส่วน ทองตั้ง, มะตูมอ่อน, หัวหมู, รากจิงจ้อ สิ่งละ ๖ ส่วน ใบมะตูม, ใบหนาด, เปลือกมะรุม, สมอไทย สิ่งละ ๔ ส่วน แก่นขี้เหล็ก, แก่นแสมทะเล สิ่งละ ๑๐ ส่วน ทำเป็นจุนบดละลายน้ำเกลือต้มให้กินตามกำลัง แก้ท้องอืดมานเกิดแต่ดานหักจืดคุณหายดีนัก ๗

จวริกซึ่งรื้อจากศาลาต่าง ๆ

๐ บุณจะประวัง ในลำคืบนี้จึงกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะอุทรโรค อันชื่อว่าอุตตรามานเป็นคำรบ ๒ เมื่อจะบังเกิดนั้นกระทำให้เสียตราบข้าง ๆ ซ้ายตลอดสันหลัง และให้จุกษุณนี้วงเวียนอยู่เป็นนิจ ให้แน่นอกและจุกอกมีรูวาย ให้บริโภคนอาหารมิได้ ให้อาเจียนลมเปล่า ให้ส่วงสวาย ให้เขยงจนให้ขนชูขึ้น และลักษณะอุตตรามานนี้ ก็ดูจกกับท้องอืดมานซึ่งกล่าวมาแล้วนั้น มีดกันแต่ท้องอืดมานตั้งชวา อุตตรามานตั้งช้อย แพทย์ทั้งหลายจึงรู้ตามนัยอาจารย์ท่านกล่าวไว้สืบ ๆ กันมาดังนี้ ๗

ถ้าจะแก้ เอาโกฐทั้ง ๕, เทียนทั้ง ๕, ผลจันทน์, ดอกจันทน์, กระจวาน, กานพลู, น้ำประสาทรอง, การบูร, อบเชยเทศ, ใบกระจวาน, ว่านน้ำ, หริกไทย, เบนจุกุล สิ่งละ ๒ ส่วน ว่านใหญ่ ๕ ส่วน, เปล้าน้อย ๔ ส่วน, เทียนดำ ๙ ส่วน ทำเป็นจุนบดทำแห้งไว้ละลายน้ำร้อนแทรกเกลือให้กินหนัก ๑ สลึง แก้อุตตรามานอันบังเกิดแต่ดานอุตตรามาน ซึ่งกระทำให้เสียตราบข้างตลอดสันหลังนั้นหายดีนัก ๗

ขนาน ๑ เอานลจันทน์ ๑, ดอกจันทน์ ๒, กระจวาน ๓, กานพลู ๔, ดีปลี ๕, พิลิงกาสา ๖, ว่านน้ำ ๗, เกลือสินเธาว์ ๘, เทียนยาวภาณี ๙, เทียนดำ ๑๐, การบูร ๑๑, สมอไทย ๑๒, บุกรอ ๑๓, ชิงแห้ง ๑๔, หักคุณเทศ ๑๕, หริกไทย ๑๖, เจตมูลเพลิง ๑๗ ทำเป็นจุนบดละลายน้ำผึ้งรวงก็ได้ น้ำนมโคก็ได้ น้ำอ้อยแดงก็ได้ ให้กินหนัก ๑ สลึง แก้อุทรโรค คืออุตตรามาน อันยังเกิดแต่ดานอุตตรามาน ซึ่งกระทำให้แน่นอกจุกอก มีรูวายนั้นหายดีนัก ๗

ยาถ่ายสรวมนานทั้งปวง เอานลจันทน์, ดอกจันทน์, กระจวาน, กานพลู, ชิงแห้ง, ดีปลี, เลือดแตง, สารส้ม, กะทือ, โขล, รุมันอ้อย, มหาหิงคุ์ สิ่งละส่วน ขาดำ, รงทอง สิ่งละ ๒ ส่วน นลลอลตุลหี ๔ ส่วน ทำเป็นจุนบดด้วยน้ำผึ้งให้กินหนัก ๑ สลึง ประจุอุทรโรค คือสรวมนานทั้งปวงหายวิเศษนัก ๗

ขนาน ๑ เอาข้าวตากขั้ว, เทียนดำ, กานพลู สิ่งละส่วน นลลอลตุลหี ๓ ส่วน ทำเป็นจุนบดด้วยน้ำผึ้งให้กินตามกำลังประจุอุทรโรค คือสรวมนานทั้งปวงหายวิเศษนัก ๗

06

เสาทพระเนียงที่ ๙ บริเวณพระเจดีย์

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวด้วยตำรายาวิเศษสรรพคุณสำเร็จ อันอาจารย์เจ้าในก่อนประมวลไว้ให้แก่สรรพโรคทั้งปวงต่าง ๆ สืบกันมา ๗

ในที่นี้จะว่าแต่สรรพคุณวิเศษ คือคณะสรรพยาที่จะแก้โรค อันยังเกิดแก่กุมารกุมาริ์ทั้งหลาย อันเป็นอาคินศุกโรค จึงโรคสมมติว่าลำบากนานั้น โดยนัยดังนี้ ๗

ยาชื่อลิวองคภิภย์ เอากระดูกศิระขวานรมา, โคลเสมา, ดอกหนาด, รากกะทือ, เปราะหอม สิ่งละส่วน ผิวมะตูมอ่อน ๑ ส่วน คราบงูเห่า ๔ ส่วน ทำเป็นจุนบดด้วยน้ำดอกพิทูลต้มแทรกทองคำเปลวลง ๑๑ แฉ่น ทำแห้งไว้ละลายน้ำใบกะเทราก็ได้ ใบพิมเสนก็ได้ ต้มตามวิธีให้กินแก้ไข้กุมารอันต้องลำบาก ๑๒ เดือน และต้องแม่มือ ๙ วัน และแก้สรรพโรคทั้งปวง มีอุตุนเทพภิภย์เป็นคิน มีกาลปักเป็นที่สุดนั้นหายสิ้นวิเศษนัก ๗

ขรมผ้าอ้อม เอาใบสายแครง, ใบลาบกา, ใบหนาด, ใบว่านน้ำ, ใบนิงหนายา, โคลยีนโด, กระตองแมงดา, เขากระบือ, มหาหิงคุ์ เอาเสมออากาศทำเป็นจุนและเอาโรยในถ่านไฟ ร่มผ้าอ้อมและเป่าแก้ลำบากงาหนูหายดีนัก ๗

ยาชื่อมหาหริภิษย์ เอาโกฐกระดูก, กฤษณา, ใบหนาด, ว่านน้ำ, หอมแดง สิ่งละส่วน เปราะหอม ๒ ส่วน ทำเป็นจุนบดด้วยน้ำหอมแดง ทำแห้งไว้ละลายน้ำดอกไม้นั้นแก้พิษลำบากงาหนู อันยังเกิดมาด้วยธาตุทั้ง ๔ ภายบนอกนั้นหายดีนัก ๗

ยาชื่อสหัสรังษี เอาขนนึ่ง, ขนกา, โคลเสมา, ใบหนาด, เล็บแมงดา, มหาหิงคุ์ เอาเสมออากาศ ทำเป็นจุนบดด้วยน้ำใบนิงหนายาทำแห้งไว้ ละลายน้ำค่าน้ำนมตรน้ำรากก็ได้ หาตัวกุมารอันต้องลำบากงาหนู ๑๒ เดือน จึงเป็นอาคินศุกโรคนี้หายดีนัก ๗

สรรพยา ๔ ขนานนี้ ของข้าพหะพุทธเจ้า ขุนกุมารประเสริฐ ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย ขอเดชะได้ใช้แล้ว ๗

ศาลา ๒ เส้า ๕

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวด้วยตำรายาวิเศษสรรพคุณสำเร็จ อันอาจารย์เจ้าในก่อนประมวลไว้ให้แก่สรรพโรคทั้งปวงต่าง ๆ สืบกันมา ในที่นี้จะว่าแต่สรรพคุณวิเศษ คือคณะสรรพยาที่จะแก้โรค กล่าวคือกุมาริ์โรค อันยังเกิดเป็นจลนโรคสมมติว่าดับ ๔ ประการ ซึ่งกระทำพิชต่าง ๆ นั้นโดยนัยนี้ ๗

ยาชื่อตรีผลา เอาโกฐลมอเทศ, รากโคโรโคโร, ชะเอมเทศ, ผลโหราพาทศ, ผลนิกขี, น้ำประสาทรอง สิ่งละส่วน ตริผลา สิ่งละ ๔ ส่วน โกฐน้ำเต้า, สมอไทย สิ่งละ ๑๔ ส่วน ทำเป็นจุนบดทำแห้งไว้ละลายน้ำกระสายอันควรแก่โรค ให้กินแก้พิษอันยังเกิดแก้ดับ ๔ ประการ นั้นหายดีนัก ๗

ยาชื่อชกตัมบาลินเลือ, รากเต่าร้าง, ศิระชะเต่าเกียด, ศิระชะเต่ามา เอาเสมออากาศ ต้มตามวิธีให้กินแก้พิษดับทุก ๔ ประการ นั้นหายดีนัก ๗

ยาชื่อถ่อมนางนอน เอาชะมดเชียง, พิมเสน, โกฐทั้ง ๕, เทียนทั้ง ๕, เกลบึงน้ำทั้ง ๕, สังกะณี, รากโคโรโคโร, ดอกพิทูล, ดอกมะลิ, เกสรนุนมาศ, เกสรสรวะภี, กฤษณา, กระลำพัก, ชะลูด, ขอนดอก, ชะเอมเทศ, น้ำประสาทรอง, ผงลานแก้ว, กระตองปูป่า เอาเสมออากาศ ทำเป็นจุนบดด้วยน้ำดอกไม้นิด แล้วเอา

ศาลา ๗ เสา ๒ ชั้น ๓

๐ ปุณจะประัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะอุทรโรคคือมานิน อันบังเกิดแต่ กองโกฏฐลาชาวด อณฑทฤกษ์ รัตตมาต ซึ่งระคนกันนั้นเป็นค้ำบ ๔ คือโกฏฐลาชาวดพิลในค้ำบนั้นกล่า ยังก ให้อ่าสำนั้นพองขึ้นทับอณฑทฤกษ์ รัตตมาตนั้น จึงจมไปชวนคืดกระดูกสันหลังอยู่ ยืนลงมาเอทง น้อยให้ตั้งหน้าหน้าเป็นค้ำลึง แล้วตั้งเป็นก้อนแข็งใหญ่ขึ้น มีอาการแต่ให้ถ่วงท้องน้อยและให้ยอกสันหลัง หน้า ตะโพก อันว่ามานินทั้ง ๔ ประการ ซึ่งกล่าวมานี้โทษจะได้เหมือนมานนํ้ามานลมนันนามิได้ เป็นแต่หน้ากัน ในอุฏฐจนอุ้งทรงครก ด้วยเป็นชาติโรคให้บังเกิดตุจอาจารย์กล่าวไว้ดังนี้ ๙

ถ้าจะแก้ เอาไปย่านทราย, โปมะตุ้ม, เปลือกโมกมัน, เปลือกโมกหลวง, ต้นขี้มอม, ตริมาลา, ตริกกูก, ข่านหัง, แก้วหนู, ลึงละส่วน, การบูร, ผลมะลุมอ้อน, กานพลู, ว่านน้ำ, ลึงละ ๒ ส่วน, ขมิ้นอ้อย, โพล, ลึงละ ๓ ส่วน, ใบคลอดหนึ่งโหลก ๒๗ ส่วน ทำเป็นจุดบดละลายน้ำคึ่งให้กินหนัก ๑ สลึง แก่อุทรโรคคือมานินอัน บังเกิดแต่กองโกฏฐลาชาวด กองอณฑทฤกษ์ กองรัตตมาต ซึ่งระคนกันนั้นหายคืดนัก ๙

อนึ่ง เอาใกรูทั้ง ๕, เทียนคำ, เทียนขาว, เทียนตาตึกแตง, กระวาน, กานพลู, โปกรวะวาน, อนเชย, สมุลแว้ง, เปลือกกั้นเกรา, จิงแห้ง, เจตมูลเพลิง, ผลคลอดสุทธิ, ลึงละส่วน, ขมิ้นอ้อย, โพล, กระชาย, ข่าแห้ง, ลึงละ ๒ ส่วน, มิวงะกุก, ว่านน้ำ, ลึงละ ๓ ส่วน, พริกไทย, ดีปลี, ลึงละ ๔ ส่วน ทำเป็นจุดบดทำแห้งไว้ละลาย น้ำร้อนกินแก่อุทรโรค คือมานินอันบังเกิดแต่กองโกฏฐลาชาวด กองอณฑทฤกษ์ กองรัตตมาต ซึ่งระคนกัน นั้นหายคืดนัก ๙

อนึ่ง เอาตริกกูก, โพล, ข่านหลวง, กระชาย, มหานิงคู้, การบูร, เปลือกมะรุณ, ว่านน้ำ, ว่านเปราะ, ผลพิลคิงกาลา, ลึงละส่วน, มิวงะกุก, พริกไทย, จิงแห้ง, ลึงละ ๒ ส่วน, ใบสมอทะเลนี้ ๒๐ ส่วน ทำเป็นจุด ละลายน้ำคึ่งให้กินหนัก ๑ สลึง แก่มานินอันบังเกิดแต่กองโกฏฐลาชาวด กองอณฑทฤกษ์ กองรัตตมาต ระคนกันนั้นหายคืดนัก ๙

มานโลหิต ฉบับบทพร้อม

๐ ตามอาจารย์กล่าว แปรมาเป็นมานโลหิตนั้น ให้วังเขียนให้จักขุมัว ให้จุกเสียดถึงเพลายากลับ เป็นมาเสา จนสว่างเช้า ๓ ยาม จึงกระทำให้นากินน้ำจืดเย็น ถ้าแพทย์ให้บริโภคน้ำอันลงและมีได้ดองกับ โรคซึ่งเป็นอยู่นั้นหอมเช้า ครั้นลงแล้วก็ใหญ่ขึ้นกว่าเท่า แต่เป็นดังนั้นหลายครั้ง โสภโรคจึงบังเกิดคือบวมลง ไปจนเข้า จนข้อเท้าและหลังเท้าแล้วก็บวมกลับขึ้นไปจนหน้า ให้หมิ่นอาหารบริโภคมิได้ ให้นอนหัวเป็นค้ำลึง ยังก ตุจอาจารย์กล่าวไว้ดังนี้ ๙

ถ้าจะแก้ เอาทิมเสน, เทียนทั้ง ๕, ดอกคำฝอย, หรดาลกลีบทอง, ลารสัม, ผลจันทน์, ดอกจันทน์, กานพลู, ตริกกูก, พิงูแดง, ลึงละส่วน, แก่นกั้นเกรา, แก่นแสมทั้ง ๒, ละค่าน, ลึงละ ๒ ส่วน, โกลทนะ ๔ ส่วน ทำเป็นจุดบดทำแห้งไว้ละลายน้ำร้อนให้กินตามค้ำลึง แก่มานโลหิตจาง อันบังเกิดแต่โลหิตจาง ซึ่งให้เมื่อยและ ให้นอนออกนั้นหายคืดนัก ๙

ยาชื่อจตุรพิช เอาดินประสีขาว, ลารสัม, ปูนขาว, ฝุ่นจีน เอาเสมอกากทำเป็นจุดบดทำแห้งไว้ละลาย น้ำมะกุก หรือน้ำส้มซ่าหรือน้ำส้มสายชู ให้กินตามค้ำลึง แก่มานโลหิตอันบังเกิดแต่โลหิตจาง ซึ่งกระทำให้บวม ให้วังเขียน ให้จักขุมัวนั้นหายคืดนัก ๙

๑๖๓

ขนาน ๑ เอาปูนขาว ๑, ลารสัม ๒, ฝุ่นจีน ๓, ดินประสีขาว ๔, จิงแห้ง ๕, ดีปลี ๖, มหานิงคู้ ๗ ทำเป็นจุดบดทำแห้งไว้ แก่มานโลหิตอันบังเกิดแต่โรคโลหิตจาง ซึ่งกระทำให้บวมนั้นหายคืดนัก ๙

จารึกซึ่งรื้อจากศาลาต่าง ๆ

๐ ปาณะจะประัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะอุทรโรคคือมานโลหิต อันบังเกิดเพื่อ โลหิตเน่าเป็นค้ำบ ๓ ระคนด้วยโลหิตระดูร้าง โลหิตคลอดบุตร โลหิตต้องพิฆาต และโลหิตสกหมกนั้นเจือมา เน่าอยู่ จึงกระทำให้เป็นไปต่าง ๆ ลักษณะซึ่งนี้อาจารย์กล่าวไว้ในคัมภีร์มหาโศตโรคโน้นเสร็จแล้ว ในที่นี้จะว่า แต่ประเภทมานสิ่งเดียว เมื่อแรกจะบังเกิดขึ้นนั้น กระทำให้รากก่อนแล้วให้โลหิตที่หน้าตกเป็นค้ำลึง ตุจเมตผ่น หนดยชวยคา และให้คืดเส้นเอ็นอาเจียนน้ำพะอออกมามีรสอันขม ให้มีคืดหน้ามืดตา ลิงสวาย แล้วกระทำให้ฟก ขึ้นที่หน้าตะโพก บางทีฟกขึ้นที่หน้า บางทีฟกขึ้นที่ลึงละ บางทีฟกขึ้นที่ท้องน้อย แล้วจึงบวมไปทั้งตัว ให้แน่น หน้าอกเป็นค้ำลึง ให้นากินน้ำคึ่งใหญ่ขึ้น จะหายใจก็ให้เนื้อย จะนอนก็มิหับ จะบริโภคอาหารก็มิได้ ตาม อาจารย์กล่าวดังนี้ ๙

ถ้าจะแก้ เอาน้ำมะนาว, น้ำมะขี้, น้ำส้มซ่า, น้ำมะกุก, น้ำผักเป็ดแดง, น้ำส้มสายชู, น้ำค้างขี้เหล็ก, น้ำค้างผีกสำโรง, น้ำค้างผักโหมหนาม เอาลึงละทวนาน ลารสัม ๑ คำลึง ๑ บาท, ดินประสีขาว ๒ คำลึง ๒ บาท, กลือสินเธาว์ ๔ คำลึง ใส่หม้อใหม่ลุ่มไฟกลบกลั่นให้กินตามค้ำลึง แก่มานโลหิตอันบังเกิดแต่โลหิตเน่า ซึ่งกระทำให้บวมนั้นหายคืดนัก ๙

ขนาน ๑ เอาลารสัม, เทลือสินเธาว์, ลึงละ ๒ ส่วน, สมอทั้ง ๓, ผลจันทน์, ดอกจันทน์, ผลกระวาน, โปกรวะวาน, รากส้มกุก, ลึงละ ๔ ส่วน, กานพลู ๕ ส่วน, ดินประสีขาว ๖ ส่วน, ว่านน้ำ, ละค่าน, ลึงละ ๑๑ ส่วน, จิงแห้ง, พริกอ่อน, เจตมูลเพลิง, หนักคุณเทศ, มหานิงคู้, ลึงละ ๒๐ ส่วน, ดีปลี ๓๒ ส่วน ทำเป็นจุดบดละลาย น้ำร้อนกินแก่อุทรโรคคือมานโลหิตเน่า ซึ่งกระทำให้อาเจียนและให้โลหิตที่หน้านั้น ตก และแก้ทั้งกระษัยโรค ๒๖ จำพวกก็ได้ และแก้สรรพมานทั้งปวง ตามอาจารย์กล่าวไว้ว่าประเสริฐยิ่งนัก ๙

ฝ่ายนั่งศาลา ๘ โรงเรียน

๐ ปุณจะประัง ในลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะอุทรโรค คือมานอันบังเกิดแต่ กองคานันมิ ๒ ประการ ประการ ๑ ชื่อทักชิดมาน ประการ ๑ ชื่ออุตตามาน และทักชิดมานนั้นเกิดแต่ กองคานทักชิดคุณ กำเนิดตั้งอยู่ฝ่ายขวาเป็นค้ำหนด และอุตตามานนั้นเกิดแต่กองอุตตามคุณ กำเนิดตั้งอยู่ ฝ่ายซ้ายเป็นค้ำหนดตุจอาจารย์กล่าวไว้ ดังนี้ ๙

ในที่นี้จะว่าแต่อุทรโรค อันชื่อว่าทักชิดมานนั้น ก่อนเป็นปฐมเมื่อจะบังเกิดนั้นกระทำให้กายและมือ เท้านั้นเย็นตุจลูกเห็น ให้แฉงขนและขนขึ้น แล้วให้นากินนั้นบวมอยู่เป็นนิจ จะไปตุจจาระปัสสาวะมิได้ตวง ตุจเบียด แล้วให้ปาดถ่วงเป็นค้ำลึง บางทีให้จับมีแต่หน้ากายใน ให้แน่นหน้าอกจับบวมแต่ที่หลัง ๆ ขึ้นมา ก่อนจึงบวมมาที ให้ความใจพอกให้เนื้อยและให้บวมหับ มิได้บริโภคอาหารให้แน่นหน้าอกเป็นค้ำลึง ต่อเมื่อ

อนึ่ง เขาเบญจมาศกา, ตรีนลา, เจตพริค, เปล้าน้อย, พระขรรค์ไชยศรี, เขือกเขาหนึ่ง, ชิงแห้ง, สิ่งละ ส่วน พริกไทย, รากนางร่อน สิ่งละ ๒ ส่วน คั้นให้กินแก้อุทโรคคือมานหิน อันบังเกิดแต่กองโกฎุสลาชาวด นายวิเศษนิก ๗

ศาลา ๗ เส้า ๖ แผ่น ๑

๐ ปุณะจะประัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะอุทโรค คือมานหิน ๔ ประการ อัน บังเกิดแต่กองงโรคมาวาตอัมพาท มุตตมาต ะคนกันประการ ๑ คือบังเกิดแต่กองอุทงคมาวาตอัมพทฤกษ์ สันทมาตระคนกันประการ ๑ คือบังเกิดแต่กองอุทงคมาวาตอัมพทฤกษ์ อัมพาท ปิตคาค ะคนกันประการ ๑ คือบังเกิด แต่กองโกฎุสลาชาวดอัมพทฤกษ์ รัตตมาต ะคนกันประการ ๑ เป็น ๔ ประการด้วยดังนี้ ๗

อันว่าลักษณะเมื่อแรกเป็นนั้น อาจารย์ท่านกล่าวไว้ในคัมภีร์ภูมิโรคนี้แลเสร็จแล้วในที่นี้ระว่าแต่ประเภท แห่งอุทโรค คือโรคมานหินสิ่งเดียว อันบังเกิดแก่บุคคลทั้งหลายสืบต่อไปโดยสังเขป ๗

ลำดับนี้จะยกขึ้นมาว่าเพ่มานหินอันบังเกิดเพื่อโรคมาวาต อัมพาท มุตตมาต ซึ่งระคนกันนั้นเป็น ปุฎุม คือโรคมาวาต พัดขึ้นมาตามเกลียวอัมพาท เกลียวมุตตมาต นั้นกล่าวเลือกกำหนด กระทำให้เส้นนั้น พองแข็งเข้าติดกันเป็นอันหนึ่งอันเดียว แล้วมันขึ้นมาเอายอดอก อากาโรให้ยัดมันหน้าอกเป็นกำลัง และกบให้ หนักนากก็ ด้วยยานักนั้นใหญ่ขึ้นโดยอำนาจเส้นนั้นสิ่งแข็ง ติดกันเข้าดุจปิดทามไว้มิให้ลมตกลงมาได้โดยสะดวก ดังกล่าวมานี้ ๗

ถ้าจะแก้ เอาโกฎุส ๕, เทียนทั้ง ๕, ผลจันทน์, ดอกจันทน์, กระวาน, กานพลู, ว่านน้ำ, ขมิ้นอ้อย, ตรีนลา, ใบมะตูม, ใบคนทีช, เบญจกูล, กระเทียม, การบูร, เมล็ดในมะนาว, เมล็ดในมะกรูด, เมล็ดในมะม่วง สิ่งละส่วน ดิบประังชา ๒ ส่วน เบี้ยจันทน์, เบี้ยแก่นยา, เบี้ยปรงเฒ่า, ฝ้ายหอยโข่งเฒ่า, หอยขมเฒ่า, หอยอ้อม เฒ่า, หอยแครงเฒ่า, หอยสังข์เฒ่า สิ่งละ ๒ ส่วน พริกไทย ๔ ส่วน ทำเป็นจุดบดละลายน้ำส้มสายชูให้กินหนัก ๑ สลึง แก้อุทโรค คือมานหินอันบังเกิดแต่กองโรคมาวาต อัมพาท มุตตมาต ซึ่งระคนกันนั้นนายตินิก ๗

อนึ่ง เขารากส้มกุ่มทั้ง ๒, เปล้าทั้ง ๒, รากมะรุม, เบญจกูล, พญามือเหล็ก, หัดคุณเทศ, รากพญา ว่านหน สิ่งละส่วน เถาวัลย์เปรียง, รากปริก สิ่งละ ๒ ส่วน ตริภูก, ตรีนลา สิ่งละ ๒ ส่วน ตามวิธีให้กินแก้ อุทโรคคือมานหินอันบังเกิดแต่กองโรคมาวาต อัมพาท มุตตมาต ซึ่งระคนกันนั้นนายวิเศษนิก ๗

ศาลา ๗ เส้า ๑ แผ่น ๑

๐ ปุณะจะประัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะอุทโรค คือมานหินอันบังเกิดแต่ กองอุทงคมาวาต กองอัมพทฤกษ์ กองสันทมาต ซึ่งระคนกันนั้นเป็นคำรบ ๒ คืออุทงคมาวาตพิตลมาถัน เกลือกกำหนดลำอย่างนิก และจึงอยู่ในเกลียวอัมพทฤกษ์และสันทมาต เส้นนั้นก็พลอยกำเจ็บแข็งคิงลำขึ้น ติดกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวแล้วขึ้นไปยื่นหน้าอกข้างซ้ายนั้นแข็งดุจท่อนเหล็ก ให้แน่นในโครงเป็นกำลัง ให้นาก นั้นใหญ่ขึ้นโดยกำลังพองขึ้น ตอนนวดจึงค่อยคลาย และลักษณะอันกล่าวมานี้ อากาโรจะได้เป็นตุ่มมาน้ำมาน ลมนี้เมได้ อาจารย์ท่านกล่าวไว้ดังนี้ ๗

ถ้าจะแก้ เอาโกฎุส, โกฎุหว่าน, ผลจันทน์, จันทน์แดง, จันทน์ขาว, เทพทาโร, เบญจกูล, ตรีนลา, พริกไทย, ชิงแห้ง, กะทือ, โพล, ขมิ้นอ้อย, เปลือกกุ่มทั้ง ๒, เปลือกมะรุม, ผลมะตูมอ่อน, ว่านน้ำ, ว่านเปราะ,

๐๐

สมุลแว้ง, ส้มสันดาน สิ่งละส่วน แก่นกินเถา ๒ ส่วน, ชำตัน ๕ ส่วน, รากยอป่า ๔ ส่วน, เมล็ดในมะขี้ ๒๔ ส่วน, ใบประังคำที่ ๓๐ ส่วน ทำเป็นจุดบดละลายน้ำซึ่งแทรกการบูรให้กินแก้อุทโรคคือมานหิน อันบังเกิดแต่ กองอุทงคมาวาต กองอัมพทฤกษ์ กองสันทมาต ซึ่งระคนกันนั้นนายตินิก ๗

ขนาน ๑ เขารากคนทีช, รากคนทีชเฒ่า, เปล้าน้ำเงิน, เปล้าน้อย, รากตลอดกินดง, รากประังคำดีควาย, เปลือกกินเถา, แก่นมะหาด, แก่นมะค่า, แก่นละเตา, แก่นขี้เหล็ก, พญามือเหล็ก, ตริภูก สิ่งละส่วน ตรีนลา สิ่งละ ๒ ส่วน, เถาวัลย์เปรียง, เถาวัลย์เหล็ก, พญาคำแทน, กำสังวรวเลิง สิ่งละ ๒ ส่วน ตามวิธีให้กินแก้ อุทโรค คือมานหินอันบังเกิดแต่กองอุทงคมาวาต กองอัมพทฤกษ์ กองสันทมาต นายตินิก ๗

ขนาน ๑ เขาเปลือกมะรุม, แก่นกินเถา, รากปริก, เปล้ารากเดียว, อันทองพายาท, เขือกเขาหนึ่ง, รากนทรี, ตริภูก, เปลือกโมกหลวง, เปลือกโมกมัน, แก่นขนุน, กำสังวรวเลิง, ยาตำ สิ่งละ ๒ ส่วน สมอไทย, สมอเทศ สิ่งละ ๔ ส่วน ตามวิธีให้กินแก้อุทโรคคือมานหิน อันบังเกิดแต่กองอุทงคมาวาต กองอัมพทฤกษ์ กองสันทมาต อันระคนกันนั้นนายวิเศษนิก ๗

ศาลา ๗ เส้า ๑ แผ่น ๑

๐ ปุณะจะประัง ในลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะอุทโรคคือมานหิน อันบังเกิดแต่ กองอุทงคมาวาต อัมพาท ปิตคาค ซึ่งระคนกันนั้นเป็นคำรบ ๓ คืออุทงคมาวาตนั้น กำเจ็บขึ้นในอุทกลำอย่างนิก มิได้พิตลงตามทรวงทวาร จึงกระทำให้อัมพาท ปิตคาค เป็นเอาแข็งโดยอำนาจลมเดินในลำเส้นนั้นกล้า เส้นนั้น ก็พองขึ้นติดกับชายโครงข้างขวา เป็นแผ่นแข็งดุจแผ่นเหล็ก มีอาการให้แน่นในโครงแล้วกระทำให้เจ็บอยู่สงราม วันแล้วหายไป โดยกำลังพิษวาโยกระทำดังกล่าวมานี้ ๗

ถ้าจะแก้ เอาโกฎุส, โกฎุเฒ่า, โกฎุกระดูก, เทียนขาว, เทียนเขาวภาณี, เทียนดำ, กระวาน, กานพลู, อบเชย, สมุลแว้ง, ผลหอม, ไคร์หอม, กฤษณา, กระลำพัก, อะลูต, ชิงแห้ง, ดีปลี, เจตมูลเพลิง, รากข้าพหู, พาดโตนอ้อม, นางโหลแดง สิ่งละส่วน ยาตำ, รพทอง, การบูร สิ่งละ ๔ ส่วน พริกไทย ๔ ส่วน, โกฎุน้ำเต้า ๔๕ ส่วน บดทำแห้งไว้ละลายน้ำส้มมะขามเปียกให้กินแก้อุทโรคคือ มานหินอันบังเกิดแต่กองอุทงคมาวาตอัมพาท ปิตคาค ซึ่งระคนกันนั้นนายตินิก ๗

อนึ่ง เอาตริภูก, ว่านน้ำ, ฝัวมกระดูก, มหานิจู สิ่งละส่วน เทียนเขาวภาณี, เปราะหอม, การบูร, เจตมูลเพลิง สิ่งละ ๒ ส่วน เทียนขาว ๓ ส่วน ผักแพวแดง ๖ ส่วน บดทำแห้งไว้ละลายน้ำส้มข่าให้กินหนัก ๑ สลึง แก้อุทโรคคือมานหิน อันบังเกิดแต่กองอุทงคมาวาต อัมพาท ปิตคาค ซึ่งระคนกันนั้นนายตินิก ๗

อนึ่ง เอาตรีนลา, ตริภูก, เจตมูลเพลิง, ละสาน, ชำพหู, มหานิจู, ยาตำ, การบูร สิ่งละส่วน เทียนดำ, เทียนขาว, เทียนตากบ, เทียนเขาวภาณี, เทียนสวน, พาดโตนอ้อม, หัดคุณเทศ สิ่งละ ๒ ส่วน โกฎุ หว่าน, โกฎุกระดูก สิ่งละ ๓ ส่วน ผักแพวแดง ๔ ส่วน เจตพริค, รากพยอม สิ่งละ ๔๑ ส่วน บดทำแห้งไว้ละลาย น้ำส้มสายชูแทรกพิมเสนให้กิน แก้อุทโรค คือมานหิน อันบังเกิดแต่กองอุทงคมาวาต อัมพาท ปิตคาค นั้น นายวิเศษนิก ๗

อันว่าลักษณะมานลม ๔ ประการนั้น จะแยกแยกออกว่าแต่อุทรโรค อันบังเกิดแต่กองโธมภาวะ
นั้นก่อนเป็นปฐม คือกระทำให้ลมนี้ตั้งอยู่ในนาภี มิได้พัดลงไปเป็นปกติ จึงทิ้งให้พะอืดพะอมและให้นาภีนั้น
ขึ้นมีรูปร่าง บางทีให้ถูก บางทีให้แน่นไปทั้งห้องจะบริโภคอาหารมิได้ ให้ลมไปด้วยลมเป็นกำลัง จะผายลมก็มีได้
ระควาก ให้อุทรนั้นผูกเป็นพริกโดยกำลังลมกองนี้กระทำ จึงให้นาภีนั้นขึ้น ทอสังเกตุตั้งอยู่ได้ละคือ ๒ นิ้ว
ครึ่งขนาดจึงกระจายออกแล้วกลับแข็งเข้าสาลอยขึ้นมาทับเส้นอัมพกฤษอยู่ ลมนี้จึงพัดกล้ำขึ้น ให้นาภีนั้นใหญ่
ออกแล้วแข็งตั้งประคองกล่าวมาดังนี้ ฯ

ถ้าจะแก้ เอาจันทน์แดง, จันทน์ขาว, จันทน์ชะมด, เทพทาโร, ชำต้น, กรุงเขมา, แก่นแสมสาร, แก่น
แสมทะเล, รากคนทีล่อ, สิ่งละส่วน, มหาหิงคุ์, สมอทิบก, มะขามป้อม, สมอไทย, ว่านน้ำ, สิ่งละ ๓ ส่วน
หัดคุณเทศ ๕ ส่วน ทำเป็นจุนบดละลายน้ำส้มชากินหนัก ๑ สิ่ง แก้อุทรโรคกล่าวคือมานลม นั้นหายดีนัก ฯ

ขนาน ๑ เอาสมอไทยเท่าอายุ ข้าวเปลือก ๑ กำมือ, ผลมะตูม ๕ ผล, เปล้าหึง ๒, รากหนดี,
เกล็ดธาว, พริกไทย, ชิงแห้ง, ดีปลี, เจตมูลเพลิง, ละค่าน, ช้าพลู, สิ่งละ ๑ ตำลึง, ต้มแทรกดีลูเลียมตาม
ธาตุหนักเบา เป็นยาชำระอุทรโรคคือมานลมนั้นหายดีนัก ฯ

ขนาน ๑ เอาเบญจกูล, ผลมะตูมอ่อน, เท้ายายม่อม, รากผักเค็ด, รากมะเขือขื่น, ว่านน้ำ, ราก
ประท้าไก่, เกล็ดลินเฮอร์ เอาเสมอภาคทำเป็นจุนบดละลายน้ำอ้อยแดงกินหนัก ๑ สิ่ง แก้อุทรโรค คือมานลม
นั้นหายวิเศษนัก ฯ

ศาลา ๗ เสา ๔ แผ่น ๑

๐ ปุณจะประวีร์ ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะอุทรโรค คือมานลมอันบังเกิดเพื่อ
อุทรังคฆวรรตเป็นคำรบ ๒ กระทำให้ลมนี้ตั้งอยู่ในนาภี มิได้พัดขึ้นไปเป็นปกติ ให้แน่นหน้าอกเป็นกำลัง จะ
บริโภคอาหารก็มีได้ จะเรอก็มีออก จะผายลมก็มีได้ไประควาก ให้อุจจาระผูกอยู่โดยกำลังลมนี้กล้ำทิดเตโช
กำเริบจึงแน่นไปทั้งนาภี ลมกองนี้ตั้งเหนือละคือ ๒ นิ้วแข็งดุจแผ่นกระดานทับอยู่บนเส้นอัมพกฤษ ะคนด้วย
ลมอุทรวาด จึงพัดให้นาภีนั้นใหญ่ขึ้นเต็มไปทั้งห้องกว่าปกติ จึงกล่าวมาทั้งนี้ตามอาจารย์สั่งเชยไว้ ฯ

ถ้าจะแก้ เอาโกฐุศ, โกฐุเขมา, ว่านน้ำ, เจตพังคี, ผลผักชีหึง ๒, รากประท้าไก่, รากส้มกุ้ง, สิ่งละส่วน
เปล้าน้อย, เปล้าใหญ่, เปล้าน้ำเงิน, สิ่งละ ๒ ส่วน, มหาหิงคุ์, ยาตัว, การบูร, สิ่งละ ๑ ส่วน, หัดคุณเทศ ๔ ส่วน
ตรีภูกก, สิ่งละ ๕ ส่วน, สมอสิทธยา ๖ ส่วน ทำเป็นจุนบดละลายน้ำผึ้ง แทรกเกล็ดธาวให้กินหนัก ๑ สิ่ง แก้อุ
ทรโรคคือมานลม อันบังเกิดแต่อุทรังคฆวรรตนั้นหายดีนัก ฯ

อนึ่ง เอาโกฐุหัง ๕, เทียนหัง ๕, ผลจันทน์, ดอกจันทน์, กานพลู, สมุลแห้ง, สิ่งละส่วน, เจตพังคี,
เปล้าน้อย, รากส้มกุ้ง, รากอืดคิน, หัดคุณเทศ, สิ่งละ ๒ ส่วน, รากมะขุม ๔ ส่วน, พริกไทย ๕ ส่วน, การบูร
๖ ส่วน, ละค่าน ๗ ส่วน, ใบกระวาน ๘ ส่วน ทำเป็นจุนบดละลายน้ำส้มช่าแทรกเกล็ดธาวให้กินหนัก ๑ สิ่ง
แก้อุทรโรคคือมานลม อันบังเกิดแต่อุทรังคฆวรรตนั้นหายดีนัก ฯ

อนึ่ง เอาโกฐุชฤก, เทียนดำ, เทียนขาวภาณี, กานพลู, ใบกระวาน, สิ่งละส่วน, ตรีภูกก, เปลือก
สมุลแห้ง ๒ ส่วน, สมอไทย ๘ ส่วน ทำเป็นจุนบดทำแห้งไว้ ละลายน้ำร้อนแทรกดีลูเลียมให้กินแก้อุทรโรค คือ
มานลมหายดีนัก ฯ

ศาลา ๗ เสา ๑ แผ่น ๔

๐ ปุณจะประวีร์ ในลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่ง ว่าด้วยลักษณะอุทรโรค คือมานลมอันบังเกิดแต่กอง
กุจยยาวาตนั้นเป็นคำรบ ๓ ลมกองนี้ตั้งอยู่ในห้องระคนเข้ากับลมอุทรวาดก็หลอยกันกำเริบขึ้น มิได้พัดลงไปสู่
ทวาร ๗ นั้นก็มีได้เปิด อุจจาระก็มีได้เดินเป็นปกติ ต่อกินยาจึงเดินโดยกำลังยา ครั้นคุมเข้าทำให้แน่นเพื่อครั้น
ถ่ายไปค่อยสบาย แล้วกลับเป็นไปเส้าถึง ๓ ครั้ง นาก็ขึ้นใหญ่ขึ้นโดยกำลังรายนั้นกล้ำทิดเตโชได้บเสีย จึง
กระทำให้ต้องขึ้นอยู่เป็นนิจ นายใจมิได้ระควากให้เหน้อยเป็นกำลัง จะบริโภคอาหารมักให้คลื่นเวียน เหลาเข้า
นาภีนั้นค่อยหย่อนลง ค่อยได้ความสบายไปจนเที่ยง เหลาถ่ายนาภีนั้นก็แข็งขึ้นตั้งเท่าไปจนรุ่ง ุจความลุสมมิได้
ดุจกล่าวมาดังนี้ ฯ

ถ้าจะแก้ เอาว่านน้ำ, สมอหัง ๓, มะขามป้อม, ดอกตัง, รากจิงจ้อหลวง, อะเอมเทศ, โบนาค, ใบ
สลอด, พริกไทย, ชิงแห้ง, ดีปลี, ละค่าน, ช้าพลู, เจตมูลเพลิง, สิ่งละส่วน, การบูร, เปล้ารากเดียว, รากหนดี,
สิ่งละ ๔ ส่วน, บดละลายน้ำส้มลายชู่ให้กินหนัก ๑ สิ่ง แก้อุทรโรค คือมานลมอันบังเกิดแต่กองกุจยยาวาต
นั้นหายดีนัก ฯ

อนึ่ง เอาตรีภูกก, ผลจันทน์, ดอกจันทน์, กระวาน, กานพลู, อบเชย, สมุลแห้ง, มหาหิงคุ์, การบูร,
สิ่งละส่วน, ผลสลอด ๒ ส่วน, บดทำแห้งไว้ละลายน้ำถึงกินตามธาตุหนักเบา เป็นยาชำระอุทรโรค กล่าวคือ
มานลมนั้นหายดีนัก ฯ

อนึ่ง เอาผลจันทน์, ดอกจันทน์, กานพลู, ใบกระวาน, ตรีภูกก, ผลสลอด, สิ่งละส่วน, โขน้ำห้าลูนิช,
ผลราชคืด, โบนาคีลล, ใบย่านทราย, ใบประท้าไก่, สิ่งละ ๒ บาท, เปล้าหึง ๒, สมอไทย, สิ่งละ ๑ ส่วน, ราก
ดองแดง, เจตพังคี, ละค่าน, ช้าพลู, เจตมูลเพลิง, สิ่งละ ๔ ส่วน, บดละลายน้ำส้มช่าแทรกเกล็ดธาวให้กินหนัก ๑
สิ่ง แก้อุทรโรคคือมานลม อันบังเกิดแต่กองกุจยยาวาตหายดีนัก ฯ

ศาลา ๗ เสา ๖ แผ่น ๒

๐ ปุณจะประวีร์ ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะอุทรโรค คือมานลมอันบังเกิดแต่
กองโกฏฐายาวาตนั้นเป็นคำรบ ๔ และลมกองนี้ตั้งอยู่ในลำไส้น้อยใส่ใหญ่เป็นนิจ เมื่อจะให้โทษนั้นระคนเข้า
กับลมอุทรวาด ก็หลอยกันกำเริบพันท้านหาหนมิได้ลำไส้นั้นก็หองขึ้น ตั้งบุคคลเอาหลอดเข้าในกระเพาะหมู ๗
นั้นก็หองขึ้นเต็มไปด้วยลมแล้วและผูกปากกระเพาะเสีย อันว่าลำไส้นั้นก็หองขึ้นด้วยนาก็จึงกระทำให้ใหญ่ออก
โดยกำลังลมนี้กระทำให้พะอืดพะอม จะผายลมก็มีได้ จะถ่ายอุจจาระก็มีได้และโทษอันนี้คือลมโกฏฐายาวาต
มิได้พัดอุจจาระลงมาสู่ทวาร ๗ ก็มีได้เปิดอุจจาระจึงมิได้เดินเป็นปกติ จึงกระทำให้ผูกให้แน่นเสียดไปทั้งห้อง
และให้จับสับรื้อจนสะท้านหนาว โดยลมนี้กระทำเป็นพิษขึ้น ตามอาจารย์กล่าวไว้ดังนี้ ฯ

ถ้าจะแก้ เอาสมอไทย, สมอเทศ, สมอทิบก, มะขามป้อม, ว่านน้ำ, สิ่งละส่วน, กระเทียม, มหาหิงคุ์,
การบูร, สิ่งละ ๒ ส่วน, ยาตัว, รงทอง, สิ่งละ ๑ ส่วน, ใบประท้าไก่, เบญจกูล, สิ่งละ ๕ ส่วน, รากเลียม, พริกไทย,
สิ่งละ ๕ ส่วน, ทำเป็นจุนบดทำแห้งไว้ ละลายน้ำส้มลายชู่ให้กิน แก้อุทรโรคคือมานลม อันบังเกิดแต่กองโกฏ
ฐายาวาตนั้นหายดีนัก ฯ

อนึ่ง เอาเบญจกูล, ตรินสา, ตรีภูกก, กะทือ, โพล, ช้าหลวง, กระชาย, หอมแดง, กระเทียมหอม,
ชิง, ดีปลี, สิ่งละส่วน, มหาหิงคุ์, ว่านน้ำ, ผิวมะกรูด, สิ่งละ ๒ ส่วน, ยาตัว, การบูร, สิ่งละ ๑ ส่วน, พาดโตน,
อิฐุม ๔ ส่วน, พริกไทย ๔ ส่วน ทำเป็นจุนบดละลายน้ำผึ้งรังกินหนัก ๑ สิ่ง แก้อุทรโรคคือมานลมอัน
บังเกิดแต่กองโกฏฐายาวาตนั้นหายดีนัก ฯ

ในลำดับนี้ จะกล่าวมาน้ำอันบังเกิดในลำไสน้อยได้ในภูมินั้นก่อนเป็นปฐมคือ กระทำให้ลำไสนั้นพุ่งขึ้นแนบเข้าไปในท้องบริโภคน้ำอาหารมิได้ ให้ขึ้นไปด้วยน้ำเหลืองและลมเป็นกำลัง แล้วให้นาภินั้นใหญ่ขึ้น จะถูกน้ำก็มีได้ ให้เหนี่ยวนอบโดยกำลังพัน ๆ

ถ้าจะแก้ เอาจันทน์แดง, จันทน์ขาว, จันทน์ชะมด, จันทน์คณา, ผลจันทน์, ดอกจันทน์, กระวาน, การพสุ, เบนจระเข้, ยาข้าวเย็นทั้ง ๒, ภูมามือเหล็ก, ชีเหล็ก, เปลือกกล้วยน้ำ, เปลือกไม้แดง, เปลือกสำโรง, เปลือกจิว, เปลือกสมอทะเล, แกแล, เนื้อไม้, กระลำพัก, สักขี, แก่นสน, แก่นแสมทั้ง ๒, แก่นสมอไทย, แก่นสมอพิทาก, แก่นสะเดา, แก่นมะเกลือ, แก่นสะแก, แก่นทังถ่อน, แก่นโพทะเล, แก่นประตุ้ เอาเทมอภาคต้มตามวิธีให้กินแก้อุทโรค อันบังเกิดมาน้ำนั้นหายวิเศษนัก ๆ

ศาลา ๗ เสา ๗ แผ่น ๑

๐ ปุณจะประัง ในลำดับจากกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะอุทโรค คือมาน้ำ อันบังเกิดแต่ลำไส้ขึ้นมาซึ่งอยู่ในอุทรนั้นเป็นคำรบ ๒ คือกระทำให้ขจัดอุจจาระมิให้อุจจาระเดินเป็นปกติ โดยกำลังคูทวารปิด แล้วให้เสียให้แห้งคอบ นวดจึงสิ้นแล้วนายลมก็มีได้สะดวก ท้องกินยาถ่ายจึงคลายลง แล้วกลับเป็นไปเล่า ถึงสองสามครั้ง แล้วโรคนั้นทวีขึ้น คือให้ท้องนั้นใหญ่ออกโดยกำลังน้ำเหลืองมิได้ตกออกมา ครั้นโรคนั้นแก้เข้ากระทำให้ชุ่มแอม หาโลหิตมิได้จะบริโภคอาหารก็ไม่มีรส จะนอนก็มีหลับ ประกอบไปด้วยความเวทนาขี้เม็ง ๆ

ถ้าจะแก้ เอาสมอเทศ, สมอไทย, สมอพิทาก, จันทน์ชะมด, จันทน์คณา, เนระพูสี, แกแล, ใสรุ่นและมุด, ดินประสีขาว, สารส้ม สิ่งละส่วน ผลกระวาน, ผลกระเบา, ผลกระเบียน, ผลตะคร้อ, ผลประคำดีควาย สิ่ง

ละ ๒ ส่วน เป็ลือกปิบ, เป็ลือกเขี่ยน, ยาข้าวเย็นทั้ง ๒, แก่นกันเกรา, เปลือกถหา, เทพทาโร, ชำคั้น, จุนซีเหล็ก, เจตมูลเพลิง, เกลือลิบเจ้าร่ สิ่งละ ๔ ส่วน ต้มตามวิธีให้กินแก้อุทโรค คือมาน้ำนั้นหายดีนัก ๆ

ขนาน ๑ เอาน้ำน้แรชสีห์โคโร, ต้นหูปลาช่อน, รากแง, ผลจันทน์, ดอกจันทน์, กระวาน, การพสุ, ครอบจักรพรรดิ เอาเทมอภาคต้มตามวิธีให้กิน แก้อุทโรคคือมาน้ำนั้นหายดีนัก ๆ

ขนาน ๑ เอาแก่นลิ้นหมา, แก่นสลัดไต, แก่นปฏู, แก่นสะเดา, แก่นชีเหล็ก, รากโคกกระออม, หัวคูนเทศ, รากกระทุ้มน่า, รากมะเกลือ, รากสะแก, รากคัสเตา, รากขี้ดลิ้น สิ่งละส่วน รากจิงจ้อ, รากทนต์ สิ่งละ ๒ ส่วน เปล้าน้อย, รากส้มกุ้ง สิ่งละ ๓ ส่วน รันทองพยับบาท, พระขรรค์ไชยศรี สิ่งละ ๔ ส่วน รากทองแดง ๖ ส่วน ต้มตามวิธีแทรกยาตำให้กิน แก้อุทโรคคือมาน้ำนั้นหายวิเศษนัก ๆ

ศาลา ๗ เสา ๔ แผ่น ๑

๐ ปุณจะประัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะอุทโรค คือมาน้ำ อันบังเกิดโดยน้ำเหลืองอันชายชานไปในอั้นเนื้อและจุมจนนั้นเป็นคำรบ ๓ คือกระทำให้บวมขึ้นทั้งตัว แต่เป็นมันเป็นก้อนคั้นถ่ายยาและทายาลงไปก็ขอบ แล้วกลับเป็นขึ้นมามากกว่าเก่าแต่อย่างนี้หลายครั้งหลายหน ครั้นแก้เข้าจะนึ่งก็มีได้ จะนอนราบลงก็มีได้ ให้แค้นอนเอนขึ้นอยู่จึงค่อยสบาย แล้วให้บวมขึ้นไปทั้งตัวดังจะประิ มีสิเกายนิมโลดังบุคคลเอาน้ำมันหาเลื่อมไปทั้งตัวและผิวเนื้อนั้นขีดเมื่อคณาโลหิตมิได้ และจะไหวส่ามิได้นอนขึ้นอยู่จุมหากเอาคพองขึ้นและลักษณะอุจจาระก็กล่าวมานี้ โลกสมมติว่ามานะสุน ตามอาจารย์กล่าวไว้ว่าเป็นอดีต

๑๑

โรคยาไม่ได้เลย ถ้าจะรักษาให้รักษาไปตามบุญคุณกล่าวไว้ในสรรพยาดังนี้ ๆ

ยาแก้มาน้ำ เอาพิมเสน, โกฎิ์กานหิว, โกฎิ์หิวบัว, โกฎิ์สอเทศ, โกฎิ์กระดูก, โกฎิ์จุฬาลัมพา, เทียนดำ, เทียนขาว, เทียนขาวเปลือก, เทียนตาคักแตน, เทียนเขยกาภาณิ, ผลจันทน์, ดอกจันทน์, จันทน์ชะมด, จันทน์เทศ, พริกหอม, พริกนาง, กานพลู, แก่นปฏู, แก่นเมือย, ว่านน้ำ, จิงแห้ง, เจตมูลเพลิง, ข้าวฟุ, ละค่าน, ตปัสสี, สิ่งละส่วน สมุสแห้ง, อบเชยเทศ สิ่งละ ๓ ส่วน พริกซ้อน ๔ ส่วน ทำเป็นจุมบดทำแห้งไว้ ละลายน้ำส้มละลายชูให้กินแก้อุทโรค คือมาน้ำอันบังเกิดในอั้นเนื้อนั้นหายวิเศษนัก ๆ

อนึ่ง เอาเบญจมาศ, เบนจระเข้, พระขรรค์ไชยศรี, ภูมามือ, ภาคอินธิมู สิ่งละส่วน ชำคั้น, รุราฤทธิ์, เทพทาโร, โคโรโคโร สิ่งละ ๒ ส่วน โกฎิ์กอกา ๓ ส่วน, โกฎิ์กระดูก ๔ ส่วน, ระย้อม, พิชนาคัน, ปลาไหลเผือก, นอนตายหยากแง, เทวาลัยเบรียงแดง, ใบกระวาน สิ่งละ ๖ ส่วน ภูมามือเหล็ก, รากคางเคี้ยง สิ่งละ ๔ ส่วน ต้มตามวิธีแทรกการบูรให้กินแก้อุทโรค คือมาน้ำอันบังเกิดในอั้นเนื้อนั้นหายวิเศษนัก ๆ

ฝ้านั่งศาลา ๗

๐ ปุณจะประัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะอุทโรค คือมาน้ำเป็นคำรบ ๔ คือกระทำให้น้ำเหลืองนั้นชานและยังอยู่ในกระเพาะนั้น กระทำให้ขจัดปัสสาวะ แต่จะขจัดเหมือนโรคประมณะนั้นมิได้ เป็นแต่ปัสสาวะมิได้โอนหาพองมิได้แล้วน้อยไปมีสีนึ่งก็สว่างกน บางทีเหลือง ขาว บางทีดำ แดง หากำหนดมิได้ ครั้นแก้เข้ากระเพาะเขานั้นแบ่งออกโดยอำนาจลม แล้วน้ำเหลืองจึงให้นาภินั้นใหญ่ขึ้น และให้ถ่วงอั้นทเวเป็นกำลัง ครั้นแก้เข้าจึงไหลขึ้นมาอุทโรคแล้วกระทำให้เสียไปทั้งกายให้ละบิตร้อนสะท้านหนาวให้กายชุ่มแอม ให้เอือกแต่น้ำทะเลให้บริโภคอาหารมิได้ ให้อุจจาระมิได้ปกติและลักษณะมาน้ำทั้ง ๔ ประการ จึงกล่าวมานี้เกิดแต่กองไตเป็นมันทอสุ ตามอาจารย์กล่าวไว้เป็นอดีตโรค ถ้าจะแก้ให้แก้ไปตามบุญ ๆ

ยาแก้ เอาสารส้มส่วน ๑, ดินประสีขาว ๒ ส่วน, หอยเตลวด, เยื่อผู้เฒ่า สิ่งละ ๔ ส่วน น้ำประศารทอง ๕ ส่วน โกฎิ์หิวบัว, โกฎิ์จุฬาลัมพา, ตรีภูกู แต่พอร่าหด ทำเป็นจุมบดทำแห้งไว้ละลายน้ำผักเคียบ แก้อุทโรค คือมาน้ำอันบังเกิดแต่กระเพาะปัสสาวะนั้นหายดีนัก ๆ

ขนาน ๑ เอาครอบทั้ง ๓, เบนจุน้ำนมโคโร, ลูกจันทน์, ดอกจันทน์, การบูร, ผลกระวาน, ผลราชดัด, สิ่งละส่วน ต้นหนูช้อน ๔ ส่วน, ดินประสีขาว, สารส้ม แต่พอร่าหด ต้มกินแก้อุทโรค คือมาน้ำอันเกิดแต่กระเพาะปัสสาวะหายดีนัก ๆ

อนึ่ง เอาพิมเสน, การบูร, ว่านน้ำ, ชำคั้น, ผลมะตูมอ่อน, หัวหมู, บัวบก สิ่งละส่วน พริกไทย, ตปัสสี, เจตมูลเพลิง, ละค่าน, ข้าวฟุ, จิงแห้ง สิ่งละ ๒ ส่วน ทำเป็นจุมบดทำแห้งไว้ ละลายน้ำสุร่า น้ำขี้หมูตรโคโรให้กินแก้อุทโรคคือมาน้ำอันบังเกิดแต่กระเพาะปัสสาวะนั้นหายดีวิเศษนัก ๆ

ฝ้านั่งศาลา ๗

๐ ปุณจะประัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะอุทโรค คือมาน้ำ ๔ ประการ อันบังเกิดแต่กองไตมาจุมจุมคณาและกองลมจุมจุมทวาร โกฎิ์ฐาสยวาทันนั้น เมื่อแรกจะบังเกิดจึงให้เป็นเหตุแห่งอุทโรค คือว่ามาน้ำ ๔ ประการนั้นสืบต่อไป ๆ

ส่วน ทำเป็นจุดมดตะลายน้ำเบญจกุล ให้กินแก้ไอกระษัย จึงทำให้เสโทกและจุดแดงตั้งจะขาดใจตาย ให้
จับขุแดงนั้นหาวพิเศษดึก ๆ

ศาลา ๑ เสา ๑ แผ่น ๒

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวด้วยลักษณะกระษัยโรคหนึ่ง อันบังเกิดเพื่ออาไปธาตุพิบัตินั้นเป็นคำรบ ๒ และ
วาโยกระษัยจำพวกนี้ เมื่อจะกำเขินนั้น ช้างขี้กิติ ช้างแรมกิติ ถ้าเพศาเข้าคล้ายลักษณะน้อยดุจคนตี ถ้าเวลาบ่าย
จึงเป็น กระทำให้จุกขึ้นมาแล้ว กัด ขบ คอดในทรวงอก ให้ร้อนในอก ให้สัวเขินยิ่งนัก แล้วให้ปัดขบเป็นกำลัง
ถ้าจะบริโภคอาหารสิ่งใดสิ่งหนึ่งก็ดี เป็นสิ่งอันร้อนจึงจะคลายลงลักษณะน้อย ตามอาจารย์กล่าวไว้ดังนี้ ๆ

ถ้าจะแก้ เอาผลจันทร์, ดอกจันทร์, กระวาน, กานพลู, เทียนดำ, ผักแหวงแดง, เจตมูลเพลิง, ตีปลิ,
จึงแห้ง, กระเทียม, บุกรอ, กลอย, อุดพิศ, กระดาษหึง ๒ สิ่งละส่วน การบูร ๒ ส่วน, พริกไทย ๒๐ ส่วน ทำ
เป็นจุดมดตะลายน้ำส้มซ่าก็ได้ น้ำร้อนก็ได้ น้ำซิงก็ได้ ให้กินหนัก ๑ สลึง แก้ววาโยกระษัย ซึ่งกระทำให้จุก
ขึ้นมาและให้ขบให้กัคให้ตอดเอาทรวงอกนั้นหายดึกนี้ ๆ

ขนาน ๑ เอาขาค่า, มหาหิงคุ์, ตีปลิ สิ่งละส่วน เทียนดำ ๒ ส่วน, การบูร ๑ ส่วน, ร่องขลุอิ ๖ ส่วน
โหราเข้าลูนือ, พริกไทย, ผลกระวาน สิ่งละ ๔ ส่วน ทำเป็นจุดมดตะลายน้ำผึ้งให้กินหนัก ๑ สลึง แก้ววาโยกระษัย
ซึ่งกำเขินในเวลาบ่าย กระทำให้ปัดขบในอกและให้ร้อนในอกนั้นหายสิ้นดึกนี้ ๆ

ขนาน ๑ เอาศรีภูกก, พริกขี้หนู, ปูนขาว, ผิวมะกรูด สิ่งละส่วน ผักเป็ดแดง, หินงูแดง, นึกคุณเทศ
สิ่งละ ๒ ส่วน รากส้มกุ้ง ๑ ส่วน, แก่นอีเหล็ก, แก่นเสมสา, แก่นแสมทะเล, มดยอบ, เจตมูลเพลิง สิ่งละ ๔
ส่วน เปลือกก้นเกรา, ขาคัน, ผลผักกั้ว ๒, การบูร สิ่งละ ๕ ส่วน เปล้าน้อย ๖ ส่วน ทำเป็นจุดมดตะลายน
น้ำข่อยแดงก็ได้ น้ำส้มซ่าก็ได้ น้ำผึ้งก็ได้ ให้กินหนัก ๑ สลึง แก้ววาโยกระษัยซึ่งกระทำให้ขบ ให้กัค ให้ตอด
เอาทรวงอก และให้จุกแดงนั้นหายพิเศษนี้ ๆ

ศาลา ๑ เสา ๖ แผ่น ๑

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวด้วยลักษณะกระษัยโรคหนึ่ง อันบังเกิดเพื่ออาไปธาตุพิบัตินั้นเป็นคำรบ ๓ ลักษณะ
จะบังเกิดนี้มีประเภท ๓ ประการ ประการ ๑ เกิดเพื่อโลหิต ประการ ๑ เกิดเพื่อน้ำเหลือง ประการ ๑ เกิดเพื่อ
เสมหะ และกำเนิดจึงกล่าวมานี้แต่ประการใดประการหนึ่งก็ดี และเป็นทั้ง ๓ ประการกิติ ท่านเรียกว่ากระษัย
โลหิต ถ้าคตริเกิดโลหิตคือ ๓ นิ้ว อันนี้คตการอยู่ในคัมภีร์โรครัตน์ แล้วถ้าบุรุษตั้งเหนื่อคือ ๓ นิ้ว ให้ในผู้
คู่กันกับสตรี อันนี้คตการอยู่ในคัมภีร์มัจจุจากปักขันธกาโมมัน แล้วในที่นี้อาจารย์จ่ายค่าแก่ลักษณะกระษัยโรค
นั้นอย่างเดียวกัน ถ้ากระษัยจำพวกนี้บังเกิดขึ้นแก่บุคคลใดแล้ว กระทำให้ปัดขบขยออก ให้เจ็บปวดตั้งจะขาด
ใจตาย บางทีตั้งลามขึ้นไปถึงตับและหัวใจดุจมีมะเร็งทรวงและมีปลวก ตามอาจารย์กล่าวไว้ดังนี้ ๆ

ถ้าจะแก้ เอาโกฐทั้ง ๕, เทียนทั้ง ๕, ดอกบัวน้ำทั้ง ๕, สิ่งละ ๒ ส่วน เบญจแหกั, ละคว้าน, ข้ำหลู
สิ่งละ ๕ ส่วน ผลจันทร์, ดอกจันทร์, กระวาน, กานพลู, ดอกขี้กุก, ดอกบุนนาค สิ่งละ ๖ ส่วน ขะลุ,
โลดหนอง, ผักทรวงอก ๕ สิ่งละ ๔ ส่วน ขาค่า ๑๐ ส่วน, ดอกคำฝอย ๑๒ ส่วน, ฟางเสน ๑๖ ส่วน ต้มมา
วิธีให้กินแก้ไอกระษัย ซึ่งกระทำให้อาการให้เป็นไปต่างๆ ดุจกล่าวมาแล้วนั้นหายดึกนี้ ๆ

85

ขนาน ๑ เอาศรีภูกก, ลารส้ม สิ่งละ ๒ ส่วน ขำข้าวเย็นเหนือ, โลกกระสุน สิ่งละ ๔ ส่วน ต้มตามวิธี
ให้กินแก้ไอกระษัย ซึ่งกระทำให้อาการดังกล่าวมาแล้วนั้นหายดึกนี้ ๆ

ขนาน ๑ เอาผลจันทร์, กานพลู, ศรีภูกก สิ่งละส่วน แก่นแสมทะเล ๒ ส่วน ทำเป็นจุดมดตะลายน
น้ำกระษัยอันครหนักให้กินแก้ไอกระษัยซึ่งกระทำให้ปวดให้ชา ให้ขอกในอกนั้นหายพิเศษนี้ ๆ

ศาลา ๑ เสา ๗ แผ่น ๒

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวด้วยลักษณะกระษัยโรคหนึ่ง อันบังเกิดเพื่อปิกธาตุพิบัตินั้นเป็นคำรบ ๔ ลักษณะ
เมื่อจะบังเกิดนั้น ตั้งเป็นก่อนขึ้นตามหน้าหน้าซ้ายกิติขวา กิติ แล้วเลื่อนลงมาซัดตะกำเขินกัคขึ้นต้องเข้ามิได้
จะกระหนแต่ฝ่ามูกมิได้ ให้เจ็บเสียวคอดคั่งหัวใจ ให้เสียวตามราวข้างและทรวงอกให้ปวดขบในทรวงอกเป็น
กำลัง และให้เจ็บไปทั่วสรรพางค์กาย ให้เมื่อยขมขัดแน่นนำตะโปก ให้กำตั้งลงไปทวารเบา ให้ห้องขึ้นเป็น
กำลัง บริโภคอาหารมิได้ไม่มีรส บางทีให้จับละบัตริละบัตริหน้าหนาว มีกัให้อุบายเปรียบยอกทวาราน ซึ่งอยาก
ทั้งนี้มิได้ชอบแก่โรค บุรุษคตริเป็นคตริกัน อันว่าลักษณะกระษัยจำพวกนี้เกิดเพื่อสมรรถก คือของปัดคาคำเน็ด
แต่ปิกอิให้เป็นเหตุกรรมตามอาจารย์กล่าวไว้ดังนี้ ๆ

ถ้าจะแก้ เอาโกฐสุธ, โกฐกั๊กกา, เทียนดำ, เทียนขาว, เทียนลาตักแตน, เทียนแดง, มหาหิงคุ์, ขาค่า,
นึกคุณเทศ, กานพลู, ตีปลิ, การบูร สิ่งละส่วน เจตมูลเพลิง ๕ ส่วน, รากตองแดง ๖ ส่วน, รากจิงจิว ๔ ส่วน,
พริกไทย ๑๐ ส่วน ทำเป็นจุดมดตะลายน้ำมะนาวน้ำส้มซ่าน้ำผึ้งก็ได้ ให้กินหนัก ๑ สลึง แก้ปิกิกระษัย ซึ่ง
กระทำให้เสียวตาข้างและทรวงอกนั้นหายดึกนี้ ๆ

ขนาน ๑ เอาผลมะกรูด ๗ ผล, จิง ๗ ส่วน, ตีปลิ ๗ ดอก, กระเทียม ๗ กลีบ, ดินประสีขาว,
ลารส้ม สิ่งละ ๒ สลึง พริกไทย, โส, เกล็ดขี้กุก สิ่งละ ๑ สลึง ต้มตามวิธีให้กิน แก้ปิกิกระษัย ซึ่งกระทำให้
ปวดต่วงนั้นหายพิเศษนี้ ๆ

ขนาน ๑ เอาเปลือกกระถินหิมาน, เปลือกมะม่วงหวาน, เปลือกประคำดีควาย, กำแพง ๗ ชิ้น,
เปลือกกุ่มทั้ง ๒, เปลือกมะขุม, เปลือกทองหลางนาม, บอระเพ็ด, กระดาษขาว, ผิวมะกรูด, ผิวมะนาว,
ผิวมะजू, พริกไทย, จึงแห้ง, กระเทียม, โส เอาผลอมาก ทำเป็นจุดมดตะลายน้ำผึ้งก็ได้ น้ำซิงก็ได้ ให้กิน
แก้ปิกิกระษัยหายดึกนี้ ๆ

ศาลา ๗ เสา ๕ แผ่น ๑

๐ ปุณจะประวัง ในคำคตินี้จะกล่าวด้วยคัมภีร์หนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะโรคอันบังเกิดแก่บุคคลทั้งหลาย
มีประเภท ๑๔ ประการ อันเป็นชาติอาลาและโรค ตามอาจารย์กล่าวไว้ในคัมภีร์ทั้งหลายต่างๆ มีอติลาพรรค
ว่าด้วยอุทราชาติติลา อันเป็นปัจจุบันกรรมนั้นเป็นต้น และกระษัยโรคทุกโรคเป็นที่สุด โดยอนุโลมตามธาตุ
วิปริตในกองสมุฏฐาน ให้เป็นเหตุกระทำให้นานนั้นใหญ่ขึ้น โลกสมมติว่ามานะมีมานะปรากฏคือมานะ ๕ มานลน
๕ มานหิน ๕ มานโลหิต ๕ มานเกิดแต่दान ๒ เป็น ๑๔ ประการด้วยกันดังนี้ และลักษณะมานะนั้น เกิดแต่
กระษัยคตินกระษัยทำลายออกดุจอาจารย์กล่าวไว้ในคัมภีร์กระษัยโรคนั้นเสร็จแล้ว ในที่นี้จะกล่าวแต่อุทโรค คือ
กระทำให้นานนั้นใหญ่ขึ้นมีประเภท ๕ ประการ บางทีโลหิตน้ำเหลืองนั้นระคนกันซึมซาบไปในลำไส้และ
ใหญ่ บางทีลำไส้ปรีโหลซึมออกมาซึ่งอยู่ในอุทร บางทีซาบซาบไปในอั้นเนื้อและขุมชน บางทีโหลเข้าไปซึ่งอยู่
ในกระเพาะเบา ทั้ง ๕ ประการนี้ อาการต่างๆ กันดุจมีไปข้างหน้านี้ ๆ

เปลือกหึง ๒, ตับเต่าหึง ๒, รากหอมฉ้อย, โลตทะเลง, พิษนาศน์, ชำตัน, ไคร้เครือ, ข้าวฟ่าง, พริกไทย, จิงแห้ง, ขมิ้นช้อย, โกงสุทั้ง ๕, เทียนทั้ง ๕, ลูกจันทน์, ดอกจันทน์, จันทน์ทั้ง ๒, กุ่มทั้ง ๒ เขาเสมอภาค ทำเป็นจุมบด ทำแห้งไว้ ละลายน้ำร้อนแทรกพิมเสนตัว กินแก้กระษัยเสียดขบทั้งตัว ตามลำเส้นสูงแห่งเอาชอกดอกและ ขอบโครงหายขึ้นตีนกั แก้ลมกระษัยจำพวกนี้ชอบแต่ยาอื่นเช่นและสุขุม มีชอบยารอื่นรื้อน แพทย์ทั้งหลายจึง รุ้ดังนี้ ๖

ยาประจุกระษัยเสียด เอาลูกจันทน์, ดอกจันทน์, กระวาน, กานพลู, ดีปลี, พริกไทย, จิงแห้ง, มะขุม ช้อน, แก้วหนู, บอระเพ็ด, ลูกพิลังกาสง, แก่นมะหาด, เจตมูลเพลิง, ละค่าน, ข้าวฟ่าง, ผลสลอตประสะแล้ว ลึ่งละ ๒ ส่วน, กฤษณา ๓ ส่วน, รากไคร้เครือ ๙ ส่วน ทำเป็นจุมบดทำแห้งไว้ละลายน้ำมิงรวงกินหนัก ๑ ครั้ง แก้กระษัยเสียดในท้องและในอกนินหายทุกประการ และแก้ลมกลั่นสมพรตักก็ได้แก้หืดอันสันนิบาต ๗ จำพวก ก็ได้ นายวิเศษนิก ๖

๑ ลิทธิกริยะ จะกล่าวลักษณะกระษัยโรคอันบังเกิดขึ้นเป็นอุปปาดิก คือกระษัยเพลิงนินเป็นคำรบ ๑๕ เกิดเพื่อเอาธาตุ ๓ ประการ คือ สัมตปปีศิ จิวนคิ ปริหัยคิ ทั้ง ๓ นี้เป็นเหตุกระทำให้จับแต่เวลา บ่ายให้จับขุแดงให้จับขุขุดดอก มักเป็นมีมะเริงทรงให้บวมหน้าบวมท้องบวมทำให้ตัวเป็นแต่รื้อนในตั้งเพลิง แฉ ตั้งเหนือคระตือ ๓ นิ้ว ให้จุกอกให้แตกอกให้เสียดสีข้าง จะไหวตัวก็ได้จับเส้นเปิดคาดปวดขบเป็นกำลัง บริโภคอาหารเข้าไปให้ชืดพอมให้ท้องขึ้นและมีได้นายลมให้แน่น บริโภคอาหารมิได้ ให้เสโททุกเส้นจน ๖

ถ้าจะแก้ เอาเม็ดไม้ม่วงพวาน, หอยขม, หอยแครง, หอยสังข์, เม็ดไม้มะระ ยาทั้งนี้เผาให้ไหม้เอา เสมอภาคบดทำแห้งไว้ละลายสุรา กินแก้กระษัยเพลิงนินหายตีนกั ๖

อนึ่ง เอามะกูด ๑ ผล ต้มให้เยียวแล้ว มหานิงคุ้, การบูร, พริกไทย, โพล่ สี่ละ ๑ บาท บดให้ละเอียด รังเอาน้ำ ๑ สลึง ให้กินแก้กระษัยเพลิงนินหายตีนกั ๖

อนึ่ง เอาตรีผลา, เทียนทั้ง ๕, ดองดึง สี่ละส่วน มหานิงคุ้ ๒ ส่วน, กระเทียมทั้งใบหว่าร ๗ ส่วน ทำเป็นจุมบดละลายน้ำดื่มกินแก้กระษัยเพลิงนินหายตีนกั ๖

ศาลา ๑ เส้า ๑๖

๑ ลิทธิกริยะ จะกล่าวลักษณะกระษัยโรคอันบังเกิดเป็นอุปปาดิก คือกระษัยน้ำนินเป็นคำรบ ๑๖ เกิดเพื่อโลหิต น้ำเหลือง เสมหะทั้ง ๓ นี้ เป็นแต่ประการใดประการหนึ่งก็ดี เป็นทั้ง ๓ ประการก็ดีเรียกว่ากระษัย โลหิตให้เป็นต้นเหตุ ถ้าสตรีตั้งได้คระตือ ๓ นิ้ว แข็งอยู่ในคัมภีร์มีนาโชตริตนินแล้ว ถ้าบุรุษตั้งเหนือคระตือ ๓ นิ้ว แข็งอยู่ในคัมภีร์มีจอาปณัตกานินแล้ว ในที่นี้จะกล่าวแต่กระษัยอย่างเดียวถ้าบังเกิดขึ้นแก่ผู้ใด กระทำให้ปวด ขนถึงยอดอกตั้งใจจะขาด แล้วตั้งลามขึ้นไปตั้งมีมะเริงทรงและมิปลวกดังนี้ ๖

ถ้าจะแก้ ให้ตั้งยาชำระเสียก่อน แล้วจึงวางยาตามลำดับธาตุสมฐานนินไว้กินต่อไป ๖

ยาประจุกระษัยน้ำ เอาหญ้าไซ, เตาวัลย์เปริยง, ลูกบวบขม ตำเอาสิ่งละหะหนาน เปลือกคำไร, งวง ตาล, ผักโขมหนาม, หอยขม, หอยแครง, หอยจับแงง, ยาทั้งนี้เผาให้ไหม้ เอาสี่ละ ๒ สลึง ผลมะกอล้ำขาว, ผลมะกอล้ำดำ, ผลจิงจ้อน้อย, รากทองแดง, นางโหลแดง, แก่นแสมทะเล, เปล้าน้อย, ยางลลิตไธ, ยางดาวทุ้ม ลึ่งละ ๒ สลึง ยาตา ๒ สลึง ทำเป็นจุมบดละลายน้ำมิงรวงกิน ถ้าธาตุหนักกิน ๒ โภ ถ้าธาตุเบากิน ๑ โภ ประจุ กระษัยน้ำคองจนหมดหน้าตัก ให้กินวัน ๑ เว้นไป ๑๐ วัน จึงกินอีกวัน ๑ กินไว้ได้ ๓ ครั้ง แล้วจึงแต่งยาสมาน และยาประจุธาตุทั้งปวงไว้กินต่อไปและยาชานนี้อาจสามารถจะแก้กระษัยน้ำและกระษัยโลหิตได้ ถ้าเกิดแก่

๒๔

สตรีทำนว่าโลหิตเข้าผิดติดกระดูกสันหลังและเนา บางทีจับหัวใจทำให้คั่ง ถ้าเกิดแก่มุขุขุทำให้โลหิตจุกในอก มักกลายเป็นมีชอดคัว บางทีกลายเป็นมานโลหิต บางทีกลายเป็นมุตกิตมุตชวส สันทรคต เป็นต้น เพราะ กระษัยน้ำอันนี้เกิดแต่โลหิตซ้ำ ยาชานนี้อาจบำบัดเสียได้ จุกแล้วแต่หนักคิงคิง ๖

จารึกซึ่งรื้อจากศาลาต่าง ๆ

๑ ลิทธิกริยะ จะกล่าวลักษณะกระษัยโรค อันบังเกิดขึ้นเป็นอุปปาดิก คือกระษัยเชือกนินเป็นคำรบ ๑๗ ตั้งขึ้นแต่เนาหยั่งหัวใจแข็งตุจเหล็กให้แน่นในโครงเป็นกำลัง ให้จุกเสียดและให้ชืด อูจจาระบีสลาวะ และให้บีสลาวะนั้นคำเป็นมันแล้วกระทำให้บริโภคอาหารมิได้ให้อิ่มไม่ด้วยสมให้จับเป็นเพลบางทีให้รื้อน บางที ให้หนาว ต่อมาคจิดคาลลงเหน้อยหนึ่ง ถ้ามิได้นวดให้ชืดแต่จะย่อยตัวมิได้ ตุจบุคคลเอาเหล็กมาเลือกไว้มีความ เหนือเป็นกำลังสูงกล่าวมานี้ ๖

ถ้าจะแก้ เอาเชือกเขาวัลย์เหล็ก, เชือกเขานิง, เชือกเขาร้อยปลา, เชือกเขาดายดิบ, เชือกเขากัดลม, แก่นซีเหล็ก, ญวมือเหล็ก, แก่นมะหาด, แก่นปฐ, แก่นมะขาม, แก่นสะเดา, แก่นมะจาง, แก่นตั้ง, แก่นวัง, แก่นประตุ้, แก่นกินกา, รากกินกา, เปลือกกินกา ลึ่งละ ๑ ตำลึง สมอไทย ๓๐ เมล็ด มะขามป้อม ๔๐ เมล็ด สมอพิทก ๕๐ เมล็ด เจตมูล ๒ บาท ละค่าน ๑ บาท จิงแห้ง ๑ ตำลึง ๑ บาท ข้าวฟ่าง ๑ ตำลึง ๒ บาท ดีปลี ๒ ตำลึง ๒ บาท สัมมาวิธีให้กิน แก้กระษัยทั้งปวงหายวิเศษคิงคิง ๖

อนึ่ง เอาแก่นปฐ, แก่นมะหาด, แก่นซีเหล็ก, แก่นแสมทั้ง ๒, แก่นสน, เทพทาโร, ชำตัน, เชือกเขานิง, ญวมือเหล็ก, ลูกจันทน์, ดอกจันทน์, กระวาน, กานพลู, เทียนทั้ง ๕, การบูร, ตรีภูกู ลึ่งละส่วน กระตุญู เหลี่ยมแฉ, กระตุคพะเนา, กระตุคเสือนาง ลึ่งละ ๒ ส่วน รากข้าวฟ่าง, ละค่าน, เจตมูล ลึ่งละ ๕ ส่วน ต้มตาม วิธีให้กิน แก้กระษัยเชือก รังกล่าวมาแล้วนั้น ให้ใช้แก้หายวิเศษนิก ๖

ศาลา ๑ เส้า ๑๖ แผ่น ๒

๑ ลิทธิกริยะ จะกล่าวลักษณะกระษัยโรคหนึ่ง อันบังเกิดขึ้นเพื่อธาตุวิปริต มีประเภท ๔ ประการ สืบต่อไป คือ เตโชกระษัย, วาโยกระษัย, จาโยกระษัย, ปีกวีกระษัย ลักษณะจึงกล่าวมาทั้งนี้ อาจารย์กล่าวแดง ไว้ในคัมภีร์กระษัยคาสตรีบั้นปลายนินเป็นอวสาน แพทย์ทั้งหลายจึงรู้อย่างนี้ ๖

ในที่นี้จะกล่าวแต่กระษัยโรคอันบังเกิดเพื่อเตโชธาตุ นินเป็นปฐมกล่าวคือเพลิงธาตุทั้ง ๔ มิได้เป็นปกติ จึงให้ปริตแปรปรวนเป็นไปต่าง ๆ บางทีตั้งในนาภีและในอก กระทำให้แน่นหน้าอกบริโภคอาหารมิได้ บางทีให้ จักขุปลัดตั้งจะขาดใจตาย บางทีให้เสโททุกเส้นจนกระทำให้จักขุขึ้นแดง ให้รุ่มเจ็บอยู่ที่ยอดอก ให้จับแต่ เพลาบายแล้วให้บวมหน้า บวมหลัง บวมเท้า ถ้าแลบวม ๓ รู้นดังกล่าวมานี้ แพทย์จะยามิได้เลย ตามอาจารย์ กล่าวไว้ดังนี้ ถ้าจะแก้ให้แก้ตุตามบุญโดยนัยสรรพคุณยาดังนี้ ๖

ยาแก้เตโชกระษัย เอาโกฎทั้ง ๕, เทียนทั้ง ๗, ผักแว่นแดง, มหานิงคุ้, ว่านน้ำ, อะเอมเทศ, ยาตำ ลึ่งละ ๓ ส่วน แผลงจุก ลึ่งละ ๕ ส่วน ทำเป็นจุมบดละลายน้ำรื้อนให้กินหนัก ๑ สลึง แก้เตโชกระษัยซึ่งกระทำ ให้แน่นหน้าอก และบริโภคอาหารมิได้นินหายตีนกั ๖

อนึ่ง เอาโกฎทั้ง ๕, อะเอมเทศ, เปราะหอม, มหานิงคุ้, อุดกิด ลึ่งละส่วน แก่นแสมทะเล, ผักแพรวแดง, ตรีภูกู ลึ่งละ ๒ ส่วน ดองดึง, เปลือกกินกา, เทพทาโร ลึ่งละ ๑ ส่วน ว่านน้ำ, เทียนขาว, เทียนดำ ลึ่งละ ๔

ต่างตุ้ม, ต่างผัดโรยหมานม ต่างหึ่ง ๗ นี้เป็นน้ำกระสายละลายยาเนาหอยกิน ๗ วันแล้วจึงแต่งยาให้กินต่อไป ๕
 ยาขยลันกระบือ เอาคกรีกกก, เทียนดำ, มหาหิงคุ์, ยาค่า, ว่านน้ำ, กานพลู, การบูร, สิ่งละส่วน ลุก
 สลอตประสะแล้ว ๙ ส่วน ทำเป็นจุดเอาน้ำต่างห้อม เอามะขามเปียกเป็นกระสายบดทำไว้ ถ้าธาตุหนักกิน ๒ โย
 ธาตุเบากิน ๑ โย ลงสิ่งแข็ง แล้วจึงกินยาเนาหอย ๕ วันกินที่ ๑ กินเนาหอย ๗ วันอยู่ที่ ๑ กินให้ได้ ๓ ครั้ง ถ้าโรค
 นั้นหนักลงไปให้บวมท้องจึงแต่งยาแก้ต่อไปดังนี้ ๕

ยาแก้กระษัยลันกระบือบั้นปลายกระทำให้บวมขึ้น เอาพญามือเหล็ก, แก่นขี้เหล็ก, ยาข้าวเย็น สิ่งละ
 ๑๐ ตำลึง สารส้ม, ดินประสิวขาว, สิ่งละ ๑ ตำลึง รงทอง ๑ บาท ต้มตามวิธีให้กิน ๖-๗ แล้ว ๑ วัน สิวพิษหนัก ๕

ศาลา ๑ เสา ๑๑

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะกระษัยโรค อันบังเกิดขึ้นเป็นอุปปาทิก คือกระษัยตาอันเป็นค้ำรบ ๑๑
 เกิดเพื่ออาสนสมณะหรือชายโอรสหรือหญิงสาวเท่าห้องเปิด แล้วลมมาขึ้นมาจุกอยู่ยอดอก กระทำให้ทุกเกล้าน้ำขึ้น ให้
 ภายชุมผอมผิวเนื้อเหลืองตั้งขมื่น ครั้นแก่เข้าให้โลหิตตกทวารหนักเบา โทษทั้งนี้แล้วกระษัยแตกออกเป็นอลาหย
 โรคแพทย์จะขยายภิกษิก ๕

ถ้าจะแก้เอาโศกกระสุน ๓ กำมือ, มะกรูดลูก ๑ ผ่านขวางลูกเอา ๓ ท่อน, ขมิ้นช้อย ๕ ชิ้นด้วยมะโ
 พุทษะย ของคละขึ้น เอาน้ำปูขาวเป็นกระสาย ต้มให้กิน ๓ วันหายจับ แล้วจึงแต่งยาละลายตัวเท่าให้กินต่อไป ๕

ยาละลายตัวเท่า เอาพริกไทย, จิงแห้ง, ตีป्ली, กระเทียม, แก่นปฐู, สิ่งละส่วน, กระดุกแพะสิ่งละส่วน ทำ
 เป็นจุดบดทำแห้งไว้ละลายน้ำผักเป็ดลงต้มกินละลายตัวกระษัยเท่าหาวิเศษนัก ๕

ถ้ามีฟิงกระษัยจำพวกนี้ แปรมาเป็นน้ำมข้อยม้ามย่อน กระทำให้เพศดุจกิน บางทีเป็นเต่ากิดี ป้างกิดี
 เป็นต้นใหญ่กิดี ให้เอายาแก้เต่า แก้ป้าง แก้ม้าม แก้ตับนั้นมากินแก้ก่อน ถ้ามีฟิงเจียเขาเขาแหรกระดุกแพะนั้น
 ให้กิน ถ้ามีฟิงเจียเขาเนาหอยขมมีอยู่ในคิลว่าด้วยกระษัยเป็นค้ำรบ ๕ ละลายน้ำต่าง ๗ ประการ ขมมีอยู่ใน
 แผ่นคิลว่าด้วยกระษัยลันกระบือนั้นมาแก้ศอกภายหลัง แล้วแต่งยาประจุให้กินต่อไป ๕

ยาชื่อพรหมพิศร์ เอาลูกจันทน์, ดอกจันทน์ สิ่งละส่วน การบูร, มหาหิงคุ์, ยาค่า สิ่งละ ๔ ส่วน ยาง
 สลัดได ๑๒ ส่วน, พริกไทย ๑๔ ส่วน ทำเป็นจุดเอาน้ำเปลือกมะขามเป็นกระสาย บดทำแห้งเท่าเมล็ดพริกไทย กิน
 เมล็ด ๑ ลงที่ ๑ ถ้าจะให้ลงมาก ให้ทวียากินตามกำลังธาตุหนักธาตุเบา ขำกระษัยเท่าคดคิ่นเป็นเมหาวิเศษนัก ๕

ศาลา ๑ เสา ๑๒ แผ่น ๑

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะกระษัยโรค อันบังเกิดขึ้นเป็นอุปปาทิก คือกระษัยตาอันเป็นค้ำรบ
 ๑๒ ตั้งอยู่ยอดอกแข็งคิลว่า ถ้าตั้งลมลงไปถึงท้องน้อยแล้วเมื่อใด กระทำให้ร้องครางอยู่ทั้งกลางวันกลางคืน
 แล้วลุกเข้าก็มีได้ ถ้าถูกร้อนเข้าท้องลมลงน้อยแล้วกลับปวดมาเท่า กระทำให้จุกเสียดแน่นหน้าอก บริโภค
 อาหารมิได้ ถ้าลมลงไปถึงหน้าหน้าแล้วเมื่อใดเป็นอติสยโรค แพทย์รักษามิได้เคย ถ้าจะรักษาแต่ยังไม่ถึง
 หน้าคุดกล่าวไว้ดังนี้ ๕

ถ้าจะแก้ให้เอายาเนาหอยขมมีอยู่ในแผ่นคิลว่า ด้วยกระษัยจุกค้ำรบ ๕ นั้นมาแก้ก่อน ถ้ามีฟิงเจ
 ดองยานี้ให้กินต่อไป ๕

ขาดองกระษัยตาน เขาเทียนดำ, เทียนขาว, เมลยอบ, แก่นปฐู, แก่นมหาศ, ก้นเกรา, ขมิ้นเครือ,
 สิริขะเบญจนิล สิ่งละ ๒ ส่วน คัมเสียว, คัมสันดาน, คัมเข่า, สลัดได, มะตาดเครือ, มหาละลาย, เจตมูล,
 จิงแห้ง สิ่งละ ๔ ส่วน พริกอ่อน ๑๐ ส่วน หนักคุณเทศ ๑๒ ส่วน ทำเป็นจุดหรือถ้าภาสาดองด้วยน้ำสุรา ๕ หนาน
 ผิงข้าวเปลือกให้ ๓ วัน เมื่อจะกินให้พดกินเขายืน กินให้ได้ ๗ วัน แล้วจึงแต่งยาประจุให้กินต่อไป ๕

ยาประจุกระษัยตาน เอาเปลือกกระท้อน, เปลือกพรหมพิศร์, เปลือกจอก, เมลยอศาล, ยาทั้งนี้ต้มเขา
 น้ำสิ่งละหนาน น้ำมะนาวหนาน ๑ มะพร้าวไฟ ๓ โย ผ่าเอาซีกข้างหัวโบละจิก ชูดคั้นเป็นกะทิให้ขึ้น คูลี
 การเข้าด้วยกัน หุงให้คงแต่น้ำมัน แล้วจึงเอาเมล็ด ๑๐๔ เมล็ด ผ่านลัดละจิกบดให้ละเอียดแล้วจึงทอดลง
 ในน้ำมันนั้นให้กรียม แล้วจึงให้กินแต่ช้อนหอย ๑ ลงสิ่งแข็ง แก้กระษัยตานให้คดแล้ว จึงแต่งยาขยลันชื่อว
 นารายณห์ให้กินต่อไปจึงควร ๕

ศาลา ๑ เสา ๑๓

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะกระษัยโรค อันบังเกิดขึ้นเป็นอุปปาทิกคือกระษัยตาอันเป็นค้ำรบ ๑๓
 เกิดเพื่ออาหารบริโภค เมื่อท้องเป่งล้าอยู่และมีได้บริโภคอาหารเข้าไปก็ลงเป็นปดกติดอยู่ ครั้นเมื่อบริโภคอาหาร
 เข้าไปได้บ่อยกิดี มากกิดี จึงกระทำให้ขึ้นขึ้นมาออกบางทีให้เอาเจียนให้ยั่วก บางทีให้แน่นอกและอาจใครง
 ให้นายใจไม่ตลอดท้องตั้งระสับใจ แล้วกระทำให้แน่นขึ้นมาท้องน้อยชีก เอากระเพาะข้าวแชนขึ้นไปให้
 จะบริโภคอาหารมิได้ ดังกล่าวมานี้ ๕

ถ้าจะแก้ เอากระวาน ๒ ส่วน, กานพลู ๓ ส่วน, การบูร ๖ ส่วน, พริกไทย, มหาหิงคุ์ สิ่งละ ๔ ส่วน
 ยาค่า ๑๒ ส่วน, จิงแห้ง ๑๖ ส่วน, ตีป्ली ๒๔ ส่วน ทำเป็นจุดบดละลายน้ำฝิ่งกินหนัก ๑ ครั้ง แก้กระษัยท
 หนยตหนัก แล้วจึงแต่งยาที่เข้าหัวข้าวข้าวและว่านหางช้าง ขมมีอยู่ในแผ่นคิลว่าด้วยกระษัยปลาไหลอันเป็นค้ำรบ
 ๖ นั้นมาให้กินเป็นยาประจุกระษัยพันหนาย ๕

อนึ่ง เอาโกฐทั้ง ๕, เทียนทั้ง ๕, กระวาน, กานพลู, พริกหอม, พริกนาง, บอระเพ็ด, เปล้าทั้ง ๒
 สิ่งละส่วน กัญชา ๒ ส่วน, ขมิ้นช้อย, หัวหมู, ผลทิลิงกาลา, ไทรเครือ สิ่งละ ๔ ส่วน ตีป्ली, หนักคุณ สิ่งละ
 ๑๖ ส่วน ใบกะเหราแห้ง ๑๒ ส่วน ทำเป็นจุดบดละลายน้ำร้อนกินแก้กระษัยพันและกระษัยเสียดนั้นหนาย
 ตินัก ๕

อนึ่ง เอากระเทียม, ลูกจันทน์, ดอกจันทน์, กระวาน, กานพลู, ตีป्ली, เมล็ดในสาวด, เมล็ดในกระเบา,
 บุกรบ, กระดาดแดง, อุดทิด สิ่งละส่วน เจตมูล, พริกเทศ สิ่งละส่วน พริกไทย ๑๙ ส่วน ทำเป็นจุดบดละลาย
 น้ำร้อนกินได้ น้ำฝิ่งกิดี กินหนัก ๑ ครั้ง แก้กระษัยพันให้จุกเสียดแน่นในอก ให้กินยานี้หนายวิเศษนัก ๕

ศาลา ๑ เสา ๑๔

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะกระษัยโรคอันบังเกิดขึ้นเป็นอุปปาทิก คือกระษัยเสียดนั้นเป็นค้ำรบ
 ๑๔ เกิดเพื่อลมตะคริวขึ้นมาแต่แม่หัว ขึ้นตามลำเสียดตะคริว กระทำให้ปวดขบระคั่งทั้งตัวแล้วขึ้นเสียดเอา
 ชายโครงทั้ง ๒ ข้างตั้งจะขาดใจ บางทีให้ขบไปทั่วทั้งตัว ถ้าจะรักษาให้ขาดเสียก่อนให้คดสายแล้ว จึงแต่งยาให้
 กินต่อไปดังกล่าวไว้ดังนี้ ๕

ยาแก้กระษัยเสียด เอางาช้าง, นองรศ, เขี้ยวเสือ, เขี้ยวจระเข้, เขี้ยวหมู, เขี้ยวหนี, เขาแหร, เขาจุก,
 เขากวาง, เขากกระเบื้องอก ยาทั้งนี้เผาให้เป็นตัว รากคาคลอง, สะคว้น, ใบคนทีศ, ใบย่านทราย, ใบละดา,

แต่มีอายุกระษัยปลาไหล เขาหัวข้าวข้าวสาค ๑ ตำลึง, ใบว่านหางช้าง ๙ ใบ, พริกไทย ๙ เม็ด, จึง ๗ ขึ้น, ขมิ้นน้อย ๗ ขึ้น, หอม ๗ หัว, กระเทียม ๗ กลีบ, ปลาไหลตัว ๑ เอามาทำแกงยา จึงเอาใบภาคธาร ผีวงระกูดั้นใส่ลงให้กินด้วยแฉง ๑ ศักรกระษัยตกออกมหาย ๙

ศาลา ๑ เสา ๗ แผ่น ๑

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะกระษัยโรค อันบังเกิดขึ้นเป็นอุปปาดิก คือกระษัยปลาหมอนั้นเป็น ค่ำรบ ๗ มีจิตวิญญาณเกิดขึ้นในลำไส้ ถ้าข้างขึ้นตัวกระษัยป่วยศึระจะขึ้นมากัดเอาชายคั้นชายหมำและปอด กระทำให้จุกแฉก ถ้าข้างแรมตัวกระษัยป่วยศึระจะลงไปท้องน้อยและหัวเน่ากระทำให้จิตตุดจระะปัสสาวะ และ ให้ผู้นั้นเจ็บปวดมีความทวนทวนเป็นกำลัง ให้ปาดร่องครางอยู่ศึระจะขาดใจตาย และลักษณะดังกล่าวมานี้ ๙

ถ้าจะแก้ เอาแกงยาที่แก้กระษัยปลาไหลนั้น มาวางสุกก่อน ถ้ามีฟิงจึงแต่งยานานานี้ให้กินต่อไป ๙

ยาแกง แก้กระษัยปลาหมอนแต่ยังอ่อนอยู่นั้น เอาปลาหมอน ๓ ตัว เอาทั้งเกล็ดแล้วเอายางลัดไต ทำให้ทั่วทั้งตัวปิ้งให้เกรียมแล้วเอามาทำให้ได้ ๓ หน ปิ้งไฟให้เกรียมทุกครั้ง จึงแต่งพริกจึงเหมือนกับพริกจึง แฉงยากระษัยปลาไหลนั้น แล้วจึงเอาปลาหมอน ๓ ตัวนั้นตำลงทั้งเกล็ดทำเป็นแกงยาให้ดี แล้วจึงเอาใบเหวือก ปลาหมอนอ่อนมาใส่ลงเป็นผัก กินแก้กระษัยปลาหมอนหายดีนัก ๙

อนึ่ง ยาแกงค้ำนออก แก้กระษัยปลาหมอน เอานอกอกค้ำนึ่งมาถอนขนให้หมด เอาทั้งตัวใส่สุฟง ล้างแล้วลวกเสียให้หมดแล้วสับให้แหลกแล้วจึงใส่พริกจึงเหมือนค้ำกั้น เอามาพรวาไฟทำเป็นกะทิใส่ลงค้ำเอา ลูกศึระจะเป็นผัก แล้วจึงเอาขียนทั้ง ๕, โกงฟูงปลา, โกงฟูงข้าว, ลูกจันทน์, ดอกจันทน์, กระวาน, กานพลู, ใบกระวาน, ลูกผักชี, ลูกในสะแก, ลูกในมะเกลือ, ลูกนลายศึระ ทำเป็นจุกฝนลงในแกงยา ให้กินแล้ววันไป ๓ วัน จึงแต่งยาประจุอันมีอยู่ในศิลาแผ่น ๔ ว่าด้วยกระษัยปู้้นมาให้กิน ศักรกระษัยตกวิเศษนัก ๙

ศาลา ๑ เสา ๘

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะกระษัยโรค อันบังเกิดขึ้นเป็นอุปปาดิก คือกระษัยปลาถูกนั้นเป็น ค่ำรบ ๘ เกิดขึ้นเพื่อโลหิตและน้ำเหลืองระคนกัน มีจิตวิญญาณดุจดังปลาถูก เกิดขึ้นในกระเพาะข้าว ถ้าสศึระ จับมดลูกมีสีนฐานตั้งแม่หญิงทรงครรภ์ได้ ๗-๘ เดือน บางทีแทงไปซ้ายไปขวา ถ้าข้างขึ้นขึ้นขึ้นไปเอายอดอก ให้เจ็บอกต้องลงมิได้บางทีให้หอบให้ตะอึก ถ้าข้างแรมเลื่อนลงมาอยู่ท้องน้อยและหัวเน่าบางทีตำลงไปกระดูก สันหลังดังลงไปต้นขาทั้ง ๒ มีทู้ว่ามิครรกี ถ้าแพทย์จะรักษาจงพิจารณาให้แม่นยำดังนี้ ๙

ถ้าจะแก้ให้เอายาที่แก้กระษัยปลาไหลนั้นมาแก้ดุจกัน ถ้ามีฟิงจึงแต่งยานี้ให้กินต่อไป ๙

ยาแก้กระษัยปลาถูก เอาเปลือกราชพฤกษ์, เปลือกสาเสือ, รากทองแตก, พาดเอนุ่น, พริกไทย, จึงแห้ง, กระเทียม, ลูกจันทน์, ดอกจันทน์, กระวาน, กานพลู, ข่า, กระชาย, กะทือ, โพล, หอม, ขมิ้นน้อย, กะปิ, ปลาถูกย่างตัว ๑, ปลาข้าวปลาร้อย ๕ ตัว สิริยา ๒๐ สิ่งนี้ทำเป็นแกงยา แล้วเอาใบมะกาคาที่พลสาต นั้นมาหับใส่ลงเป็นผักกินให้ได้ด้วยแฉง ๑ ลงสิ้นเรื่องนายวิเศษนัก ๙

ยาขุดกระษัยปลาถูก เอาโหวาเตี้ยไถ่, มหานังคู้, ยาคำ, กระเทียม, การบูร ยาทั้งนี้เอาสิ่งละส่วน พริกไทย ๑๖ ส่วน, ตู้งเลื่อม, สีตะพาบน้ำ, สีปลาไหล, สีนาศ, เอาแทรกลงเพอศูร สิริยา ๑๐ สิ่งนี้ทำเป็นจุก

เอารากลำโพงกาสลัก ต้มเป็นกระสายบดทำแห้งไว้แต่พอประมาณแล้วเอายางลัดไตมาเคล้ามันแต่แต่พอขวง แฉงแล้วเอามาเคล้าอีก เคล้าให้ได้ ๓ หน แล้วจึงมั่งแต่ให้แห้งที่เดียวใส่ของให้กินถ้ำกั้น ๓ เม็ดลง ๓ หน ๔ เม็ด ๕ หน ให้กินไปตามกำลังที่จะสู้ยาได้ ลงสิ้นร้อยตัดศักรกระษัยตายขาดออกมหายแล้วจึงสิ้นยามาน กินต่อไป ๙

ศาลา ๑ เสา ๙

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะกระษัยโรค อันบังเกิดขึ้นเป็นอุปปาดิก คือกระษัยปลาหมอนั้นเป็นค้ำรบ ๑๑ เกิดเพื่อตานเสมหะหึงชายโครงซ้ายขวาท่าฟองเม็ด แล้วลามขึ้นมารุกอยู่ยอดอก กระทำให้จับทุกเพลาน้ำขึ้น ให้กายชวมอเม็นวเนื่องจากสิ่งดังขมิ้น ครั้นแก้เข้าให้โลหิตตกทวารหนักเบา โทษทั้งนี้คือศักรกระษัยแตกออก เป็นอลาหัยโรคแพทย์จะยายากนัก ๙

ถ้าจะแก้ เอาโคกกระสุน ๓ กำมือ, มะกรูดลูก ๑ ผ่านขวางลูกเอา ๓ ฟ่อน, ขมิ้นน้อย ๕ ขึ้น ลงด้วย นะโมพุทธายะ องค์ละขึ้น เอาน้ำปู่นขาวเป็นกระสาย ต้มให้กิน ๓ วันหายจับ แล้วจึงแต่งยาละลายตัวตัวให้ กินต่อไป ๙

ยาละลายตัวตัว เอาพริกไทย, จึงแห้ง, ดีปลี, กระเทียม, แก่นปู้, สิ่งละส่วน กระตุกแหะ ๕ ส่วน ถ้าเป็นจุกบดทำแห้งไว้ละลายน้ำมักเปิดแดงต้มกินละลายศักรกระษัยเต้าหายวิเศษนัก ๙

ถ้ามีฟิงกระษัยจำพวกนี้ เปรมมาเป็นหมำม้อยหมำมหย่อน กระทำเพศดุจกัน บางทีเป็นตำกิดีเป็นป้าง กิดี เป็นค้ำใหญ่กิดี ให้เอายาแก้ค้ำ แก้ป้าง แก้หมำม แก้ค้ำนั้นมากินแก้ก่อน ถ้ามีฟิงจึงเอายาเข้าเขาพะทะ กระตุกแพ้นั้นให้กิน ถ้ามีฟิงจึงเอายาเนาหอยอันมีอยู่ในศิลาว่าด้วยกระษัยเป็นค้ำรบ ๕ นั้นมาละลายน้ำค้ำง ๗ ประการ อันมีอยู่ในแผ่นศิลาว่าด้วยกระษัยลิ้นกระษัยนั้นมาแก้ที่อกภายหลัง แล้วจึงแต่งยาประจุให้กินต่อไป ๙

ยาชื่อพรมพศักรี เอาลูกจันทน์, ดอกจันทน์ สิ่งละส่วน, การบูร, มหานังคู้, ยาคำ, สิ่งละ ๕ ส่วน ยางลัดไต ๑๒ ส่วน, พริกไทย ๑๔ ส่วน ทำเป็นจุกเอาน้ำเปลือกมะขามเป็นกระสาย บดทำแห้งไว้เท่าเมล็ด พริกไทย กินเมล็ด ๑ ลงที่ ๑ ถ้าจะให้ลงมาก ให้ทริยากินตามกำลังธาสุคนักธาสุคา ว่ากระษัยเต้าตกลิ้น เป็นนหาวิเศษนัก ๙

ศาลา ๑ เสา ๑๐

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะกระษัยโรค อันบังเกิดขึ้นเป็นอุปปาดิก คือกระษัยลิ้นกระษัยเป็นค้ำรบ ๑๐ บังเกิดเพื่อโลหิตมีติดอยู่ชายค้ำเป็นตัวแข็งยาวออกมาจากชายโครงข้างขวา มีสีนฐานตั้งลิ้นกระษัย กระทำให้ครั้นตัวให้ร้อน ให้จับเป็นเพลว ให้จุกให้แน่นอก ให้บริโภคอาหารไม่ได้ นอนมิหลับอยู่เป็นนิจ ให้กายนั้น ชวมมอหนึ่งไป ครั้นแก้ตัวเข้า กระษัยแตกออกเป็นโลหิตและน้ำตองไหลซึมไปในลำไส้ใหญ่ให้น้อยทำให้ใส่พอง ท้องใหญ่ดังกล่าวมานี้จึงได้ชื่อว่ามานกระษัยเป็นอลาหัยโรค แพทย์จะยายากนัก ๙

ถ้าจะแก้ ให้แก้แต่ยังอ่อนเป็นลิ้นกระษัยอยู่นั้น ได้ป้าง เตี้ยป้าง ถ้าแก้ตัวกระษัยแตกแล้วมิได้เลย แพทย์ ทั้งฟิงดังนี้ ๙

ถ้าจะแก้เมื่อยังอ่อนอยู่นั้น ให้แก้ด้วยยาเนาหอยอันมีอยู่ในศิลาว่าด้วยกระษัยจุกเป็นค้ำรบ ๕ และ ละลายน้ำค้ำง ๗ ประการนี้ให้กิน คือ ค้ำงสำโรง, ค้ำงวงตาล, ค้ำงไม้ขี้หอม, ค้ำงเบญจเหล็ก, ค้ำงทัญจงแฉง,

ศาลา ๑ เส้า ๑

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะกระษัยโรค อันบังเกิดขึ้นเป็นอุปปาทิก คือกระษัยเหล็กนั้นเป็นค้ำรบ ๑ มีประเภทกระทำให้น้ำหน้าเน่าและท้องน้อยนั้นแข็งดุจดังแผ่นศิลา และจะไหวตัวไปมากมิได้ ครั้นแก่เข้าแจ้งสาม ขึ้นไปถึงยอดอก และให้บริโภคน้ำนมมิได้ ให้ปวดขบดังจะขาดใจตายดังนี้ ฯ

ถ้าจะแก้ เอาขมิ้นอ้อย, เปลือกไข่เป็ด, เบี้ยผู้เฒ่า, เขม่าเหล็ก, เอาเสมอภาค ทำเป็นจุกมดท้าวแห่งไว้ ละลายน้ำมะนาวกินแก้กระษัยเหล็ก ซึ่งกล่าวมานั้นหายดังนี้ ฯ

อนึ่ง เอาใบกะเพรา, ใบแมงลัก, ใบเสี้ยนผี, กระชาย, กัญชา, พริกไทย, หอมแดง, หญ้าไซ, เกลือ, ลูกศัดเต้า ยาทั้งนี้เอาน้ำสิ่งละทวนาน ๑ น้ำมันงาทวนาน ๑ หุงให้คองแต่น้ำมันแล้ว จึงเอาลูกจันทน์, ดอกจันทน์, กระวาน, กานพลู, เทียนดำ, เทียนขาว, การบูร สิ่งละ ๑ สติง ทำเป็นจุกประทุงลงในน้ำมันนั้น แล้วจึงเอามาทา ท้องริดเสียให้ได้ ๑ วันก่อนแล้วจึงกินน้ำมันนี้อีก ๑ วันหายวิเศษนัก ยาน้ำมันชานันนี้ ชื่อลันนโศรภพ แก้ก้อน กระษัยทั้งปวงหายดังนี้ ฯ

อนึ่ง เอาใบผักเสี้ยนผี, ใบกะมิ่ง, ใบย่านทราย, ใบคนที่เขมา, ใบคนทีลือ, ข่า, กระชาย, หอม, กระเทียม, ดอกตี่ง, พริกไทย, เกลือ ยาทั้งนี้ตำเอาน้ำสิ่งละทวนาน น้ำมันงาทวนาน ๑ หุงให้คองแต่น้ำมัน แล้ว จึงเอาลูกจันทน์, ดอกจันทน์, เทียนทั้ง ๕, กานพลู สิ่งละ ๑ สติง การบูร ๑ บาท ทำเป็นจุกประทุงลงในน้ำมัน แล้วเอามาริดท้องข้างกินข้าง แก้กกระษัยเหล็กหายวิเศษนัก ฯ

อนึ่ง เอาตริกฏุก, กระเทียม, หอม, ข่า, กระชาย, กะทือ, โพล, ขมิ้นอ้อย ตำเอาน้ำ สิ่งละทวนาน น้ำมันงาทวนาน ๑ น้ำใบประคำทิ ๒ ทวนาน หุงให้คองแต่น้ำมัน แล้วจึงเอาเทียนดำ ๑, เทียนยาวภาณิ ๒, การบูร ๗, เทียนขาว ๔ ทำเป็นจุกประทุงลงในน้ำมันทั้งริดทั้งทาทั้งกิน แก้กกระษัยซึ่งกล่าวมานั้นหายดังนี้ ฯ

ศาลา ๑ เส้า ๔

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะกระษัยโรค อันบังเกิดขึ้นเป็นอุปปาทิก คือกระษัยปุนั้นเป็นค้ำรบ ๔ เกิดเพื่อโลหิตคุดมกัน มีสัณฐานดังปุระเลเข้ากินอยู่ในกระเพาะข้าว กระทำให้ปวดขบท้องน้อยเป็นกำลัง บริโภค อาหารทั้งลงไปเมื่อใดค่อยสงบลงคืนสิ้นอาหารแล้วกระทำให้ขัดอยู่ ตุงจกเกรียนสั้นอยู่ในลำไส้ขึ้นไปทั้งท้องเจ็บ ดังจะขาดใจดังนี้ ฯ

ถ้าจะแก้เอาผักเสี้ยนผี, ขอบชะนางแดง, เชื้องเห็ดม้า, กุ่มทั้ง ๒, หัวหอม, หัวกระเทียม, ใบคนทีลือ, เปลือกมะขุม, เปลือกทองหลาง, หญ้าไซ, กระพริบทั้ง ๒, เบี้ยผู้เฒ่า, หอยโข่งเฒ่า, หอยแครงเฒ่า, หอยกาบเฒ่า, หอยขมเฒ่า, หอยสังข์เฒ่า สิ่งละส่วน พริกไทย ๑๔ ส่วน ลิธิยา ๒๐ สิ่งนี้ ทำเป็นจุกมดท้าวแห่งไว้ละลายสุรา กินก็ได้ละลายน้ำผึ้งรงกินก็ได้ แก้กกระษัยปุนั้นหายวิเศษนัก ฯ

อนึ่ง เอาเปลือกกุ่มน้ำ, เปลือกกุ่มบก, เปลือกมะขุม, เปลือกทองหลาง, เปลือกตาเสือ, เปลือกกะทืออัน สิ่งละส่วน เชื้องเห็ดม้า, โกลดทอง, แต้มีทะลายสิ่งละ ๒ ส่วน หอยแครงเฒ่า, หอยกาบเฒ่า, หอยขมเฒ่า, หอยมือเสือเฒ่า, หอยสังข์เฒ่า สิ่งละ ๑ ส่วน ชิงแห้ง ๔ ส่วน, ดีปลี ๕ ส่วน, พริกไทย ๑๗ ส่วน ทำเป็นจุก มดท้าวแห่งไว้ละลายน้ำผึ้งละลายสุราได้ ละลายสุราก็ได้ละลายน้ำมะขี้ก็ได้ กินแก้กระษัยปุนั้นหายดังกล่าวมา นั้นหายวิเศษนัก ฯ

ยาตัดรากกระษัยปู เอาโกฐธู, โกฐเขมา, โกฐเชียง, เทียนดำ, เทียนขาว, กานพลู, ลูกเอ็น, จันทน์ ทั้ง ๒ สิ่งละส่วน ว่านร้อนทอง, เจตมูล, ดอกตี่ง, หัวขวาน สิ่งละ ๒ ส่วน ลูกกลอดประคละแล้ว ๒๕ ส่วน

81

ทำเป็นจุกไว้แล้วกรนด้วยน้ำตาลหม้อหนัก ๒ บาท ให้ป็นได้ กินหนัก ๒ โย ประจกระษัยลงสิ้นห้าหายดังนี้ ฯ

ศาลา ๑ เส้า ๕

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะกระษัยโรค อันบังเกิดขึ้นเป็นอุปปาทิกคือกระษัยจุกนั้นเป็นค้ำรบ ๕ กล่าวคือเอาโยนั้นเดินแทงเข้าไปในเส้นในเอ็นภายใน เป็นอาคันตุกาตะ และให้เส้นนั้นพองขึ้นในท้อง ให้จุกให้ แดก ดังจะขาดใจ นอกคว่ำร้องอยู่ในนิจ จะนอนหงายขึ้นก็มีได้มีเวทนาเป็นกำลัง ดังจะกล่าวมานี้ ฯ

ถ้าจะแก้ให้ เอายาชื่อว่าเนาวหอยนั้นซึ่งจะครุ ยาชื่อเนาวหอย เอากระดูกงูเหลือมเฒ่า, กระดูกโค เฒ่า, กระดูกแพะเฒ่า สิ่งละส่วน หอยขมเฒ่า, หอยแครงเฒ่า, หอยดาวเฒ่า, หอยหิมพะทากังเฒ่า, หอยชิ่มเฒ่า, หอยกาบเฒ่า, หอยขี้เฒ่า, หอยมุกเฒ่า, หอยสังข์เฒ่า สิ่งละ ๒ ส่วน รากทนต์ ๑ ส่วน, เจตมูลเหล็ก, หนักคุณเทศ สิ่งละ ๔ ส่วน พริกไทย ๑๒ ส่วน ทำเป็นจุกมดท้าวแห่งไว้ละลายน้ำผึ้งกินหนัก ๑ สติง แก้กกระษัยจุกหายวิเศษ นัก ถ้ามีทั้งละลายน้ำปูนใสให้กินดุก่อน ถ้ามีทั้งจึงหุงน้ำมันแต่ต่อไป ฯ

ยาน้ำมันแก้กระษัยจุก เอาน้ำขอมจวนแห้ง ๒ สิ่งละทวนาน น้ำเอื้องเห็ดม้าทวนาน ๑, น้ำมันเสี้ยนผี ทวนาน ๑, น้ำมันเปลือกกุ่มทั้ง ๒ สิ่งละทวนาน น้ำกระเทียมทวนาน ๑, น้ำมันหอมทวนาน ๑, น้ำกะทือทวนาน ๑, น้ำพลทวนาน ๑, น้ำพริกไทยทวนาน ๑, น้ำใบคนทีลือทวนาน ๑, น้ำมันกุ่มทวนาน ๑, น้ำมันทอง หลาง, โขมทวนาน, น้ำหญ้าไซทวนาน ๑, น้ำกระพริบทั้ง ๒ สิ่งละทวนาน น้ำมันงาทวนาน ๑ หุงให้คองแต่น้ำมันแล้ว จึงเอาลูกจันทน์, ดอกจันทน์, กระวาน, กานพลู, เทียนดำ, เทียนขาว, ดีปลี, การบูร, หิงยางโพ สิ่งละ ๑ สติง ทำเป็นจุกประทุงลงในน้ำมัน แล้วจึงมากินข้าง ริดตามเส้นท้องนั้นข้าง แก้กกระษัยจุกนั้นหายวิเศษ ประเสริฐนัก ฯ

ศาลา ๑ เส้า ๖ แย่น ๒

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะกระษัยโรคอันบังเกิดขึ้นเป็นอุปปาทิก คือกระษัยปลาไหลนั้นเป็นค้ำรบ ๖ ครั้นแก่เข้าจึงกระทำโทษเอาหางนั้นขอนลงไปแทงเอาหัวหน้าและทวารหนักเบา แล้วให้ขัดจุกจระบิลสวาระ ให้ปัสสาวะเหลืองดังขมิ้น บางทีแดงดังน้ำผึ้งดังน้ำคอกค้ำ และตัวกระษัยนั้นพันขึ้นตามลำไส้ ริดระหนึ่ง เข้าไปถึงขาคับและกระเพาะข้าว ถ้าบริโภคน้ำนมลงไปเมื่อใด ตัวกระษัยนั้นก็รับเอาอาหารทุกเพลลา ถ้ามิได้ บริโภคอาหารลงไป ตัวกระษัยก็กัดเอาชายตบชายน้ำมเจ็บปวดยิ่งนัก บางทีให้เมื่อขบทุกข้อกระดูก บางทีให้ ขนชันขูดจุกใช้จับดังกล่าวมานี้ ฯ

ถ้าจะแก้ เอาผักเป็ดแดงก้ามือ ๑ ถิ่นใจตัดหัวตัดท้าย, พริกไทย ๗ ฝัด, ชิง ๗ ชิน, ข่า ๗ ชิน, กระชาย ๗ ชิน, โพล ๗ ชิน, กระพริบ ๗ ชิน, ขมิ้นอ้อย ๗ ชิน, หอม ๗ หัว, กระเทียม ๗ กลีบ, ผิวมะกรูดลูก ๑ คำละลายน้ำมูกรเจ้าตัวกินค้อนด้วยแงบ กิน ๓ เพลลา กินได้แต่ครั้งต้น แล้วจึงแต่งประจให้กินต่อไป ฯ

ยาประจกระษัยปลาไหลให้ เอาตริกฏุก, หิงยางโพ, ยาตำ, การบูร, กานพลู สิ่งละ ๑ บาท กระเทียมลศ ๑ คำสิ่ง, รงทอง เอามาทำเป็นจุกแล้วเอามะกรูดบีสองพันได้ นอกใบหลวง ๔ ชินบึงให้เกรียมเอา ๑ คำสิ่ง ๒ บาท ทำเป็นจุก น้ำมันชามเปียกเป็นกระสายทาแห่งไว้ ถ้าขาดหนักกิน ๒ สติง ชาตบาเกิน ๑ สติง ประจ กระษัยปลาไหลดังนี้ ฯ

ตามวิธีให้กินแก้ก่อนชื่อว่าอจินะภูณินนายนัยตัก ๕

ขนาน ๑ เอาศิระชะข้าวข้า, กระจะเทียม, สมุจแวง, ลูกกระวาน, กานพลู, ติปตี, เมฆมาทั้ง ๒, สีทวดทั้ง ๒, ผักแห้วแดง, ละค้าน, ปู่เจ้าหุงแก, โภกแดง, เจตมูลเพลิง, หนักคุณทั้ง ๒ เอาเสมออากาศต้มตามวิธีให้กินตามกำลัง แก้ก่อนอันชื่ออจินะภูณินนายนัยตัก ๕

ขนาน ๑ เอาสารส้ม, ดินประสี ๕ ส่วน, กายาน, เกลีสินเฮว, ว่านเก็บแตร, รากนกยูงนาง, กระจะเข้ามีด, รากมะตูม, รากราชคืด, รากประคำดีควาย, พิชนาคนี, ไคร้เครือ, สิ่งละส่วน, รากเจตังสี ๒ ส่วน ทำเป็นจุดบดด้วยน้ำมะกูดให้กินหนัก ๑ สลึง แก้ก่อนอันชื่ออจินะภูณินนายนัย ถ้าจะต้มเอาตริกฏุกแทรกเข้าสิ่งละ ๒ สลึง ยกกว่ายวนและเกลือออกเสียดมอาจารย์ท่านกล่าวไว้ ๕

ศาลา ๗ เสา ๑๑ แผ่น ๑

๑ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะก่อก่อนสมุจจยิวาตา เป็นค้ำรบ ๓ นั้น มีอาการและประเภทกระทำให้ปิดทางอุจจาระ ให้อุจจาระนั้นเดินมิได้สะดวก ให้ท้องขึ้นมีรูปร่าง บางทีให้ใจแตก บางทีให้แน่นหน้าอกคับใจ แพทย์ลมนต์ว่าเป็นมิด ให้ปวดถ่วงหน้าหน้าให้เมื่อยเขวและตันซาทั้ง ๒ อาการเป็นดังกล่าวนี ๕

ถ้าจะแก้ เอาโกฐลอบ, โกฐเขมา, ตริกฏุก, ว่านน้ำ, ผลลวาค, อะโสมเทศ, กระจะเขมา, ใบย่านทราย, มหาหิงคุ์ เอาเสมออากาศทำเป็นจุดบดละลายน้ำผึ้งรวงกินหนัก ๑ สลึง แก้ก่อนลมนันบังเกิดเพื่ออุจจยิวาตานั้นนายนัยตัก ๕

ขนาน ๑ เอาโพล, ใบพลับพลึง, ใบมะขาม, ใบส้มป่อย, ใบลูกเขยตาย, ขมิ้นอ้อย, จิงสต, เกลือสมุทเอาเสมออากาศ ทำเป็นจุดบดเอาหัวขมิ้นให้สุก แล้วชอนน้ำส้มละลายประคบ แก้เมื่อยขบและปวดถ่วงนายนัยตัก ๕

ขนาน ๑ เอาพริกไทย, จิงแห้ง, สิ่งละส่วน, ติปตี, เจตมูล, กระจะวาน, กานพลู, ลมอเทศ, สมอไทย, การบูร, ยาตัว สิ่งละ ๒ ส่วน ทำเป็นจุดบดละลายน้ำร้อนกินหนัก ๑ สลึง แก้ก่อนลมนันบังเกิดเพื่ออุจจยิวาตานั้นนายนัยตัก ๕

ขนาน ๑ เอาพริกไทย ๑, ติปตี ๒, จิงแห้ง ๓, มหาหิงคุ์ ๔, การบูร ๕, ว่านน้ำ ๖, เกลือสินเฮว ๗, รากไคร้เครือ ๘, ใบคนทีลอบ ๙, เทียนเขาวาณิ ๑๐ ทำเป็นจุดบดละลายน้ำร้อนกินหนัก ๑ สลึง แก้ก่อนลมนันบังเกิดเพื่ออุจจยิวาตานั้นนายนัยตัก ๕

ขนาน ๑ เอาข่าสิง, โพล, ใบมะตูม, ใบละเตา, ว่านน้ำ, กระจะเทียม, ฝัวมะกูด, พริกไทย, ติปตี, มหาหิงคุ์, สมอไทย, ใบลอบหนึ่ง, รากทองแดง เอาเสมออากาศทำเป็นจุดบดละลายน้ำส้มซ่าก็ได้ น้ำผึ้งก็ได้กินหนัก ๑ สลึง แก้ก่อนลมนันบังเกิดเพื่ออุจจยิวาตานั้นนายนัยตัก ๕

ขนาน ๑ เอาโกฐลอบ, โกฐพุงปลา, เปลือกโสมกมัน, มะตูมอ่อน, หัวหมู, กกรังกา, สมุจแวง, ตริกฏุก, ผักหอม สิ่งละส่วน, เปล้าน้อย ๔ ส่วน ทำเป็นจุดบดละลายน้ำผึ้งกินหนัก ๑ สลึง แก้ก่อนลมนันนายนัยตัก ๕

ศาลา ๘ เสา ๑๑

๑ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะกระษัยโรค ซึ่งพระอาจารย์เจ้าประมวลไว้มีประเภท ๒๖ จำพวก แต่กระษัย ๔ จำพวกนั้น คือกระษัยกล่อน ๕ กระษัยน้ำ ๑ กระษัยลม ๑ กระษัยเพลิง ๑ ทั้ง ๔ จำพวกนี้เกิดแต่อกสมุฏฐานธาตุแจ้งอยู่ในคัมภีร์ทุกโรคกล่าวคือกล่อน ๕ ประการโน้นเสร็จแล้วในที่นี้จะกล่าวแต่กระษัย

๐๘

อันมีเกิดเป็นอุปปาดิโรค ๑๔ จำพวกนี้คือ กระษัยลม, กระษัยราก, กระษัยเหล็ก, กระษัยปู้, กระษัยจุก, กระษัยปลาไหล, กระษัยปลาหม้อ, กระษัยปลาตุก, กระษัยปลอก, กระษัยลิ้นกระเบื้อง, กระษัยเต่า, กระษัยคาน, กระษัยทัน, กระษัยเสียด, กระษัยเพลิง, กระษัยน้ำ, กระษัยเชือก และกระษัยลมมาน เป็น ๑๔ จำพวกด้วยกัน ดังกล่าวนั้นในลำดับนี้จะกล่าวแต่ลักษณะกระษัยลมนันก่อนเป็นปฐม ๕

อันว่ากระษัยลมนันเกิดด้วยน้ำเนื้อง โดยกำลังวาโยพัดให้เป็นฟองแล้วขึ้นเข้าเป็นก้อน กระทำให้อุทรนั้นขึ้นขึ้นล้นลง ถ้าข้างขึ้นให้แตกออก ถ้าข้างแรมให้ถ่วงหน้าดังจะขาดโรยตายนี ๕

ถ้าจะแก้ เอาหอยโข่งเผา, หอยขมเผา, หอยกาบเผา, รากผักโหมหิน, ลูกลวาค, ตริกฏุก เอาเสมออากาศทำเป็นจุด บดทำแห้งไว้ละลายสุราแทรกศิระเข้ามันยาง กินแก้กระษัยลมนายนัยตัก ๕

อนึ่ง เอากระดุกโคเผา, หอยกาบเผา, หอยแครงเผา, หอยขมเผา, หอยอิหม่า, หอยมือเสือเผา, หอยทิมพากรังเผา, หอยเมฆเผา, เบนจุกุล สิ่งละส่วน, พริกไทย ๒๕ ส่วน ทำเป็นจุดบดทำแห้งไว้ละลายน้ำปูนใส กินแก้กระษัยลมทั้งปวงนายนัยตัก ๕

อนึ่ง เอาเปลือกจิวา, เปลือกลูกสำโรงเผา, ผักขมหนามเผา, มะกูด, อะโสมเทศ, ลูกพิลังกาสาคั่ว, ลูกย้อยคั่ว, ขี้ได้เลม็ด สิ่งละส่วน, สมอรองแรง ๒ ส่วน, พริกไทย ๑๗ ส่วน ทำเป็นจุดบดทำแห้งไว้ ละลายน้ำมะกูดกินแก้กระษัยทั้งปวงนายนัยตัก ๕

ศาลา ๙ เสา ๒

๑ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะกระษัยโรคอันบังเกิดขึ้นเป็นอุปปาดิ คือกระษัยรากนั้นเป็นค้ำรบ ๒ บังเกิดเพื่อลมร่งให้ อาเจียนลมเป่า และให้ล้นอยู่ในอุทรตั้งจอก ๆ แล้วให้ตั้งไปทั้งกาย อุจบุคคเภาเอือกมารัดไว้ให้ผู้นั้นร้องครางอยู่ทั้งกลางวันกลางคืน มิได้ขาดตั้งจะขาดโรยตาดูกกล่าวมาทั้งนี้ ๕

ถ้าจะแก้ เอาเปลือกมะตูม, ลูกกระเบา, เมล็ดใบกิกข้าว, มูลโคข้างหอม, มูลได้เลม็ด เอาเสมออากาศทำเป็นจุดบดทำแห้งไว้ละลายน้ำปูนใส กินแก้กระษัยรากนายนัยตัก ๕

อนึ่ง เอากระเทียม, ลูกจันทร์, ดอกจันทร์, กระจะวาน, กานพลู, ติปตี, ลูกลวาค, ลูกกระเบา, รากเจตมูล, ละค้าน, ข่าหูลู เอาเสมออากาศ ทำเป็นจุดบดทำแห้งไว้ละลายน้ำร้อน กินแก้กระษัยรากนายนัยตัก ๕

อนึ่ง เอาตริกฏุก, เบนจุกุล, โกฐลอบ, โกฐเขมา, โกฐเขมิง, โกฐหัวบัว, โกฐน้ำเต้า, เทียนดำ, เทียนแดง, เทียนขาว, เทียนขาวเปลือก, เทียนสาตักแตง สิ่งละส่วน กระจะวาน, กานพลู, อมเขย, สมุจแวง, ลูกราชคืด, ลูกสาระพัดพิษ สิ่งละ ๒ ส่วน, ลูกยออ่อน, รากยอ, ใบยอ, เปลือกมะกอกน้ำ, เม็ดใบมะกอก สิ่งละ ๓ ส่วน สัตตบุษย ๔ ส่วน ทำเป็นจุดบดทำแห้งไว้ละลายน้ำรากมะกอกต้มก็ได้ รากยอต้มก็ได้ แทรกทิมเลนกินแก้กระษัยรากทั้งปวงนายนัยตัก ๕

อนึ่ง เอาลูกมะตูมอ่อน, ลูกราชคืด, ลูกกระเบา, ลูกโคกกระชอม, ลูกพิกข้าว, ลูกพิลังกาสา สิ่งละส่วน, รากลูกเขยตาย ๒ ส่วน, ละค้าน ๓ ส่วน, มูลได้เลม็ด ๔ ส่วน ทำเป็นจุดบดทำแห้งไว้ละลายน้ำรากยอต้มก็ได้ น้ำรากมะกอกต้มก็ได้ น้ำประคำดีควายต้มก็ได้ แทรกการบูร กินแก้กระษัยรากอันมีเกิดเพื่อลมร่ง กระทำให้อาเจียนลมเป่านายนัยตัก ๕

ขนาน ๑ เสาสารส้มส่วน ๑, ดินประสิวขาว ๒ ส่วน, รากเสนียด, เทียนดำ, เทียนขาว, ครั่งตุ้ม, ฟางเสน, ดอกคำไทย, ดินปลวก, รากฝ้ายเทศ, รุกหอม, รุกกระเทียม สิ่งละ ๔ ส่วน ต้มตามวิธีให้กินแก้ก้อนน้ำอันบังเกิดเพื่อปัสสาวะแดงนั้นหายดังนี้ ฯ

ขนาน ๑ เสาเบญจมาศเคลือ, เบญจเหล็ก, เถายอดต้น, รากอะบา, ฟางข้าวเหนียว, รากฝ้ายแดง สิ่งละส่วน รากทนต์ ๒ ส่วน, ใบหลวง ๓ ส่วน ต้มตามวิธีให้กิน แก้ก้อนน้ำอันบังเกิดเพื่อปัสสาวะแดงนั้นหายดังนี้ ฯ

ขนาน ๑ เสาผักไหมหนามเฒ่า, อะโสมเทศ, รากอิฐชันขาว, ดอกสัตตบงกช เสาเสมอนาคต้มตามวิธีให้กิน แก้ก้อนน้ำอันบังเกิดเพื่อปัสสาวะแดงนั้นหายดังนี้ ฯ

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะก้อนน้ำอันบังเกิดเพื่อปัสสาวะขาวเป็นคำรบ ๓ มีอาการและประเภทกระทำให้ปัสสาวะมิได้ไซ้ และปัสสาวะนั้นใส หากลิ้นมิได้ บางที่เป็นเส้นด้าย บางที่เป็นใยบัว บางที่เป็นประมณหดยอดข้อมมาเหม็นคาว บางที่เป็นเมล็ดสิ่งซึ่งที่ปลายลำปัสสาวะ ให้แลบให้หรือให้เสียวไปตามชั่วอึดตะให้ต่างเป็นคำสั่ง ฯ

ถ้าจะแก้ เสารากขี้เหล็ก, รากมะก่า, เจตมูลเพลิง สิ่งละส่วน รากลำเจียก ๒ ส่วน โดกกระสุน ๑ ส่วน รากพันธุแดง ๔ ส่วน ดินประสิ้วขาว, น้ำปัสสาวะทอง ต้มกินแก้ก้อนน้ำปัสสาวะขาวหาย ฯ

ขนาน ๑ ขาชา เอามัน ๒ ส่วน, เถ็ดมูลโค, เถ็ดระย้า, เถ็ดกระถินหมาก, เถ็ดไม้แดง, ถ่านไม้รอก, ถ่านไม้สัก, รากลำโพงกาลสีก, โดคราม, ฟางเสน, รากข้อมอน สิ่งละ ๔ ส่วน บดทำแท่งละลายน้ำปูนโลทาตีบพิช แก้เมล็ดบรอนแก้เมล็ดสิ่งซึ่งมาตามลำปัสสาวะหายดังนี้ ฯ

ขนาน ๑ เสาพริกไทย, ชิงแห้ง, ดีปลี, ใบแก้วระ, ใบกระเม็ง, ใบผักเป็ดแดง, แก่นขี้เหล็ก, แสมสาร, แสมทะเล, เปล้าน้อย, เปล้าใหญ่, เทียนดำ, เทียนขาว, มาดเหลือง, เหนอนตายหยาก สิ่งละส่วน ชันทอง พยาบาท ๑๐ ส่วน ข้าวเย็นทั้ง ๒ สิ่งละ ๑๒ ส่วน ต้มตามวิธีให้กินแก้ก้อนน้ำ ฯ

ขนาน ๑ เสาสารส้ม, ดินประสิ้ว, กะทือ, รากจอก สิ่งละส่วน ต้มบดเอาน้ำแทรกเกลือ ๓ ฝัด กินแก้ปัสสาวะเป็นเส้นด้ายและใยบัวให้เสียบรอนนั้นหายดังนี้ ฯ

ขนาน ๑ เสาขมิ้นเหล็ก ๑ กำมือ, พริกไทย ๗ ฝัด, ชิง ๗ ฝัด, ดีปลี ๗ ดอก, กระเทียม ๗ กลีบ, เกลือ ๗ ฝัด, สารส้มหอยควร บดทำเป็นลูกกลอนกิน แก้ก้อนน้ำนั้นหายดังนี้ ฯ

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะของหินวะฤค คือก้อนลำแดงอันบังเกิดแต่เพียงนั้นสืบไปมีประเภท ๔ ประการ ซึ่งอาจารย์กล่าวไว้ในคัมภีร์ทั้งหลายต่าง ๆ นอกจากวะฤคอันกล่าวในเบื้องต้น คือหัดหินวะฤค ๑ ประวาหวะฤค ๑ ฐริหวะฤค ๑ ฆริหวะฤค ๑ และลักษณะทั้ง ๔ ประการซึ่งกล่าวมานี้อาจารย์วะฤคให้บังเกิดกล่าวกล่าวคือก้อนนั้นให้เจริญขึ้น อาจารย์กล่าวแจ้งไว้ให้แพทย์ทั้งหลายฟังดังนี้ ฯ

ลำดับนี้จะกล่าวแต่วะฤค คือก้อนอันชื่อว่าหัดหินวะฤคนี้ก่อนเป็นปฐม บังเกิดด้วยบุคคลกระทำร่างกายให้ชื้นแฉะและวิ่งไล่คนโง่ไปด้วยกำลังเพียงแห่งตนเป็นนิจ เมื่อจะให้โทษมักกระทำให้ออเป็นต้น และให้สิ่งท้องบ่งและปลายเท้าเป็นที่สุด (ฉบับตรงนี้ขาดหาย) ฯ

ถ้าจะแก้ เสาเบญจเหล็ก, พญามูลเหล็ก, แก่นคิง, แก่นรัง, แก่นมหาศ สิ่งละส่วน เถาวัลย์เปรียง ๔ ส่วน สมอไทย ๔ ส่วน ต้มตามวิธีเอาน้ำให้ได้ ๕ หะนาศ แล้วจึงเอามาใส่กะทะเคี่ยวไปจนบั้นได้อ่างให้ไหม้แล้วจึงเอาใกรูทั้ง ๕, เทียนทั้ง ๕ สิ่งละ ๑ บาท รงทอง, ขาดำ สิ่งละ ๒ บาท ดีเกลือ ๕ ตำลึง ใส่ปรุงให้กินหนัก ๑ สติง แก้ก้อนหัดหินวะฤคดังนี้ ฯ

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะวะฤค คือก้อนลำแดงอันบังเกิดแต่เพียงนั้น มีนามบัญญัติชื่อว่าประวาหวะฤคนี้เป็นคำรบ ๒ คือบังเกิดขึ้นด้วยบุคคลกระทำให้มันแล้ว และขึ้นซึ่งหามนมิชชาตือศตรโคกระเปือเป็นต้น และสรรพหัตถยานทั้งปวงเป็นที่สุด อันมิได้เป็นปกติ กล่าวคือไปด้วยกำลังผู้อื่นซึ่งวิ่งไปโดยแรงแล้วและฟาดฟันนั้นเหตุนี้ประวาหวะฤคจึงบังเกิดขึ้น กระทำให้ถ่วงลงไปอีกขณะนั้นเฟกขึ้นแล้วให้ปวดเสียวถึงยอดอก ให้แน่นอกเป็นกำลัง จะบริโภคอาหารก็มิได้ ให้เมื่อยขบขมขื่นให้ตั้งไปทั้งกาย ครั้นแก่เข้ามักกลายเป็นมวนและกระษัยปลวกอันอยู่ในคัมภีร์วะฤคโธมนั้นแล้ว แพทย์จะเยียวยากนัก ดูจอาจารย์กล่าวไว้ดังนี้ ฯ

ถ้าจะแก้ เสาจุลกลอดสุทธิ, เจตมูลเพลิง, สะค่าน, แก้วหนู, มะตูมซ้อน, บอระเพ็ด, พริกไทย สิ่งละ ๒ ส่วน รากข้าวหลอ ๓ ส่วน ทำเป็นจุนบดละลายน้ำนึ่งกินหนัก ๑ สติง แก้ก้อนชื่อว่าประวาหวะฤคนี้หายดังนี้ ฯ

ขนาน ๑ เสาเบญจบานไม่รู้โรย, พญาค่าแหน, น้ำมันพญาคัดบรพรณ, แก่นขี้เหล็ก, โดกกระสุน, แก่นขนุน สิ่งละ ๒ ตำลึง สารส้ม ๒ สติง ดินประสิ้ว ๑ บาท ต้มตามวิธีให้กินแก้ก้อนประวาหวะฤคหายดังนี้ ฯ

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะวะฤค คือก้อนลำแดงอันบังเกิดแต่เพียงนั้นนามบัญญัติชื่อว่าฐริหวะฤคเป็นคำรบ ๓ คือบังเกิดแต่เดิมนักมิได้มีเวลาว่างกัถิ และเดินไปทางไกลเหลือกำลังกัถิ เป็นเหตุที่จะให้วะฤคบังเกิดกล่าว มักให้ถ่วงไปตามหน้าขาทั้ง ๒ ข้างและให้ตั้งเป็นกำลังปิดคาด, รัตตมาศ นั้นถ่วงให้โยกให้ทรงในทรงอก ให้หรือไปทั้งกายดังมีพิษ ลักษณะโทษดังกล่าวมานี้ ถ้าแก่เข้ามักกลายเป็นเม็มะเรงทรง ซึ่งมีอยู่ในคัมภีร์วะฤคโธมนั้นแล้ว ฯ

ถ้าจะแก้ เสารากแง, รากตะโกนา, รากพญามือเหล็ก, รากมะเกลือ, รากทรงบาดาล, รากเล็บเหยี่ยว, แก่นมะขาม, แก่นมะหาด, แก่นมะตาด, รากกะทก, ฐิระตะต่าเกียด, เบญจจุมเม็ดเทศ เสาเสมอนาคต้มตามวิธีให้กินตามกำลังหายดังนี้ ฯ

ขนาน ๑ เสาสนจันหมี่, ดอกจันหมี่, พริกไทย, ดีปลี, ข่าแก่, แก้วหนู, รากญานาง, แก่นสน, แก่นประตู, พญามือเหล็ก, ฟางเสน, กำลึงโคดลึง, แก่นขนุน, ดินประสิ้วขาว, สารส้ม สิ่งละส่วน จันหมี่ทั้ง ๒, สมอทั้ง ๓ สิ่งละ ๔ ส่วน ใบมะขาม, ใบส้มป่อย, ใบมะดัน สิ่งละ ๑๒ ส่วน เบญจเทียนต้น สิ่งละ ๑๔ ส่วน ขาวข้าวเย็นทั้ง ๒ สิ่งละ ๒๐ ส่วน ต้มตามวิธีให้กินตามกำลัง แก้ก้อนอันชื่อว่าฐริหวะฤคนี้หายดังนี้ ฯ

ขนาน ๑ เสาแสมทะเล, แก่นขี้เหล็ก, แก่นปูนหิน, พญามือเหล็ก, หอยแดงเฒ่า, หอยขมเฒ่า, สารส้ม สิ่งละส่วน ดินประสิ้ว ๒ ส่วน ฐริภูก สิ่งละ ๓ ส่วน ทำเป็นจุนบดด้วยน้ำมะกุกให้กินหนัก ๑ สติง แก้ก้อนชื่อว่าฐริหวะฤคนี้หายดังนี้ ฯ

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะของหินวะฤคคือ ก้อนลำแดงเป็นคำรบ ๔ อันบังเกิดแต่เมื่อก่อนเป็นอิฐยาบแห่งตน คือกระทำกรรมกรรมทั้งปวงเป็นต้นดังนี้ อาจารย์ให้วะฤคบังเกิดโดยที่ มีลักษณะกระทำให้ถ่วงท้องน้อยเป็นกำลัง มักให้ร่อนหน้าตะโพกสันหลังต้นคอดังบุคคลเอาเพลิงมายังใ้ก่อเป็นนิจ และกระทำให้ออกอาหารแล้วผิวเนื้อเหลือง ให้จับขุเนื้อปัสสาวะก็เหลือง ไปปัสสาวะขัดคั่งเบวมักได้เดินสะดวกเป็นปกติ ให้นอนมิหลับให้กายขุบขอม ลักษณะซึ่งกล่าวมาทั้งนี้ ถ้าแก่เข้ามักกลายเป็นเม็มะเรงมี อันมีอยู่ในคัมภีร์วะฤคจึงกล่าวมาแล้วนั้น ฯ

ถ้าจะแก้ เสารากนมแมว, รากประต่าไก่, พิษนาคัน, เจตมูลเพลิง, เจตภังคิ, ว่านน้ำ, ชิงแห้ง, พริกไทย, กระเทียม, ขมิ้นข้อย, หัวขมิ้น, แก่นขี้เหล็ก, แก่นสีก, รากคาง, มูลเกลือ เสาเสมอนาคต้ม

ขนาน ๑ เขาหอมขมเฒ่า, หอยแครงเฒ่า, แก่นแสมทะเล, เปล้าน้อย, ชิงแห้ง, ตีปัส, พริกไทย, หัวหมู, ว่านน้ำ, ผิวหวายตะค้า เขาเสมอภาคทำเป็นจุมบดทำแห้งไว้ละลายน้ำร้อนกินแก้กล่อนแห้งหายตีนัก ๫

ขนาน ๑ เขาเบญจเหล็กป่า, เบญจมะฝอย, เถาวัลย์เปรียง, รากควา, รากราชพฤกษ์ สิ่งละส่วน ชิงแห้ง ๒ ส่วน, ตีปัส ๓ ส่วน, พริกไทย ๔ ส่วน ต้มกินแก้กล่อนแห้งหายตีนัก ๫

ขนาน ๑ เขาศรีภูกู, ตริมา, กะทือ, โพล สิ่งละส่วน เถาวัลย์เปรียง, แก่นขี้เหล็ก ๔ ส่วน ต้มกินแก้กล่อนแห้งอันบังเกิดเพื่อสันทรพาท จึงกระทำให้แน่นให้เสียดหายตีนัก ๫

๑ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะกล่อนแห้งอันบังเกิดเพื่อปิดคาคเป็นคำรบ ๓ นั้น มีอาการและประเภทกระทำให้มีอยู่และเหน็บชาเป็นกำลัง ให้ตั้งไปทั้งตัว ให้ถ่วงฝักและสันชา ให้หนึ่งอันพะนั้นหน้า ให้เข้าไปหัวสรรพางคมิได้รู้สึกคน ลักษณะมีอาการดังนี้ ๫

ถ้าจะแก้ เขาเปลือกขี้เหล็ก, ส้มกุ้งน้อย, ส้มกุ้งใหญ่, รากโคกกระออม, รากข้าวหลอ, รากหนดี, รากทรงบาดาล, เจตมูลเพลิง, ผักเสี้ยนมี, รากกะทกรก, แก่นแสมสาร, แก่นแสมทะเล, แก่นปฐ, แก่นมะหาด, แก่นมะเกลือ, แก่นสัก, ยาข้าวเย็น เขาเสมอภาค ต้มตามวิธีให้กินแก้กล่อนแห้ง อันบังเกิดเพื่อปิดคาคนั้นหายตีนัก ๫

ขนาน ๑ เขาเบญจเหล็ก, เบญจราชพฤกษ์, โบรมะขาม, ใบส้มป่อย, รากทั้งก่อน, รากอังกาบ, แก่นกันเกรา, พริกไทย, ชิงแห้ง สิ่งละส่วน รากแจง ๒ ส่วน, สารส้มพร้าหัด ต้มตามวิธีให้กินแก้กล่อนแห้งอันบังเกิดเพื่อปิดคาคนั้นหายตีนัก ๫

ขนาน ๑ ยาประคบ เขาใบประคำไก่, ใบละหุ่งแดง, โบรมะขาม, ใบส้มป่อย, ใบพลับพลึง, โพล, กะทือ, ชิงสด, งาเม็ด เขาเสมอภาคตำห่อน้ำหนึ่งแล้ว เขามาขุบน้ำส้มสายชูประคบแก้เมื่อยขบ เหน็บชาทั้งปวงหายตีนัก ๫

ขนาน ๑ เขาโกฐธอ, โกฐเขมา, เทียนดำ, เทียนขาว, ลูกจันทน์ สิ่งละส่วน เปล้ารากเดียว, ศรีภูกู สิ่งละ ๒ ส่วน ทำเป็นจุมบดละลายน้ำร้อนกินหนัก ๑ สติง แก้กล่อนแห้งหายตีนัก ๫

๑ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะกล่อนแห้งอันบังเกิดเพื่อริดตมาเป็นคำรบ ๔ นั้น มีอาการและประเภทกระทำให้เสียดสีข้างและชายโครง ให้ขบขอกให้มีเมื่อยมันติง ให้เสียดไปทั้งกายให้ปวดต่วงให้ฝักฝักในองค์กำเนิด ให้ปัสสาวะมิได้โชนดังกล่าวมานี้ ๫

ถ้าจะแก้ เขาแก่นกันเกรา, รากปริก, รากตะโกนา, แกแล, แก่นขนุน, รากหนดี, แก่นไม้แดง, แก่นมะหาด สิ่งละส่วน ชิงแห้ง ๒ ส่วน, ตีปัส ๓ ส่วน, พริกไทย ๔ ส่วน ต้มตามวิธีให้กินแก้กล่อนแห้งอันบังเกิดแต่ริดตมาตีนัก ๫

ขนาน ๑ ยาทาบกับมา เขาดินคอฟอง, ว่านนางควา, โพล, หัวหมู, เถาคำสิง เขาเสมอภาคทำเป็นจุมบดทำแห้งไว้ละลายน้ำส้มสายชู ทาแก้ฟกบวมหายตีนัก ๫

อีกขนาน ๑ เขาผิวส้มโอ, หัวหมู, ใบกุยช่าย เขาเสมอภาค ตำห่อน้ำขาวหนึ่งให้ร้อน ประคบแก้เมื่อยขบแก้ปัสสาวะท่วงหายตีนัก ๫

ขนาน ๑ เขารากลำเจียก, รากไทรย้อย, รากอังกาบ, รากหนุ้าคา, รากหนุ้าโซ สิ่งละส่วน กระแตไต่ไม้ ๒ ส่วน, สารส้ม, ดินประสีขาว แลพร้าหัด ต้มตามวิธีให้กินแก้ปัสสาวะให้โชนละลายแก้ปวดท่วงหาย

ตีนัก ๫

ขนาน ๑ เขาตีระเศ้า, หอยแครง, วงศา, ผักสำโรง, ยาทั้งนี้เอาเผาไฟให้ไหม้ ตีระเศ้า, เจตมูล, ตีปัส, พริกไทย, ว่านน้ำ, ข่า, กระชาย, หอมแดง, กระเทียม เขาเสมอภาคทำเป็นจุมแล้วจึงเอาห่อผ้าขาวเช็ดลูฯ ๓ หนานาน ผิงข้าวเปลือกไว้ ๓ วัน จึงกินแก้กล่อนแห้งหายตีนัก ๫

ขนาน ๑ เขาตรีภูกู, ผลข้าวหลอ, นานิงศ์, ว่านน้ำ, เจตมูล, ดอกนูนาน สิ่งละส่วน เปล้าน้อย ๔ ส่วน, รากหนดี ๑๒ ส่วน ทำเป็นจุมบดละลายน้ำร้อนกินแก้กล่อนแห้ง อันบังเกิดเพื่อริดตมาตีนัก ๫

๑ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะกล่อนแห้ง อันบังเกิดเพื่อหุราสามิ ๔ ประการ คือ ปัสสาวะดำ, แดง, ขาว, เหลือง, อันมีแรงอยู่ในคัมภีร์ประอบพะโธ่นเสร็จแล้ว ในที่นี้จะกล่าวแต่ลักษณะกล่อนน้ำอันบังเกิดเพื่อปัสสาวะดำนั้นคือกระทำให้ปัสสาวะนั้น หยดน้อยมิรู้สึกตนาเพลามีได้ ให้ปวดต่วงคำปัสสาวะนั้น มีสีดุงน้ำมันดินชันบุษและลตริกุดจกัน ให้แลบในทางปัสสาวะโรคจึงกล่าวมานี้ ๫

ถ้าจะแก้ เขาเห็ดขี้วัว, รากนางแย้ม, รากเลื่อมอนาง, รากโอง เขาเสมอภาค ทำเป็นจุมบดทำแห้งไว้ละลายน้ำบระเพ็ดทาองคชาตแก้ปวดแลบปวดร้อนหายตีนัก ๫

ขนาน ๑ เขาอ้อยแดง, รากหนุ้ากล่อน, โคนไม้ไผ่ป่า, รากจักกแดง, รากจักกขาว, รากละแก เขาเสมอภาคต้มตามวิธีให้กินแก้กล่อนน้ำ อันบังเกิดเพื่อปัสสาวะดำนั้นหายตีนัก ๫

ขนาน ๑ เขารากลำเจียก, เชือกเขาไต่ดิน, เบญจเหล็ก เขาเสมอภาคต้มตามวิธีให้กินแก้กล่อนน้ำอันบังเกิดเพื่อปัสสาวะดำนั้นหายตีนัก ๫

ขนาน ๑ เขาสารส้มส่วน ๑, ดินประสี ๒ ส่วน, ใบหลวง ๓ ส่วน, กำลึงโคเถิง, โพล, ขมิ้นน้อย สิ่งละ ๒ ส่วน รากหนุ้าคา ๗ ส่วน, รากอังกาบ ๔ ส่วน, ข้าวเย็น ๙ ส่วน ต้มตามวิธีให้กินแก้กล่อนน้ำอันบังเกิดเพื่อปัสสาวะดำนั้นหายตีนัก ๫

ขนาน ๑ เขาสารส้มส่วน ๑, ดินประสี ๒ ส่วน, ใ้มะละกอ, สมอไทย, หอยแดง, ชิงแห้ง, หอยแครงเฒ่า สิ่งละ ๔ ส่วน ต้มให้กินแก้กล่อนน้ำอันบังเกิดเพื่อปัสสาวะดำ นั้นหายตีนัก ๫

๑ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะกล่อนน้ำอันบังเกิดเพื่อปัสสาวะแดงเป็นคำรบ ๒ นั้น มีอาการกระทำให้ปัสสาวะนั้นบางทีแดงดุงน้ำดอกคำ บางทีแดงดุงน้ำฝางน้ำครั้ง ให้ปวดต่วงแล้วให้น้ำปัสสาวะนั้นเป็นมันให้แลบให้ร้อนในลำปัสสาวะ กระทำให้จับเป็นเผลา อาการดังกล่าวมานี้ ๫

ถ้าจะแก้ เขาฝางเสน, ศรี้ง, แก่นขี้เหล็ก, รากอังกาบ, สมอทั้ง ๓, มะขามป้อม, รากเสนียด, รากหนุ้าคา, หัวหนุ้าชันภาค, กำลึงโคเถิง, ฝางหวานส์ เขาเสมอภาคต้มตามวิธีให้กินแก้กล่อนน้ำอันบังเกิดเพื่อปัสสาวะแดงนั้นหายตีนัก ๫

ขนาน ๑ เขาเบญจดาวเรือง, หนุ้าพันธุแดง, เทียนดำ, ดอกคำฝอย, ขมิ้นน้อย, มะขามอ่อน, รากค้อไล่, โกฐจุฬาลัมพา เขาเสมอภาค ต้มตามวิธีให้กินแก้กล่อนน้ำ อันบังเกิดเพื่อปัสสาวะแดงนั้นหายตีนัก ๫

ขนาน ๑ เขารากจักกแดง, รากพันธุแดง, ชิงแห้ง, ตีปัส, กระชาย, โพล, เปราะหอม, บอระเพ็ด, ขมิ้นน้อย, หอมแดง เขาเสมอภาคทำเป็นจุมบดทำแห้งไว้ละลายน้ำมนวาก็ได้ น้ำรากเสนียดต้มก็ได้ กินแก้กล่อนน้ำอันบังเกิดเพื่อปัสสาวะแดงนั้นหายตีนัก ๫

สิ่งละ ๖ ส่วน ทำเป็นจุดบดทำแห้งไว้ละลายน้ำดอกไม้นทรกขมเทศ พิมเสนให้กิน แก้กลมอัสถุภาพกาศ ซึ่งกระทำ ให้เขม่ากายนั้นหายดีนัก ๗

ศาลา ๔ เสา ๗ แผ่น ๒

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวด้วยลักษณะกำเนิดแห่งลมหนึ่ง อันชื่อว่าลมมานั้นเป็นค้ำรบ ๕ ถ้าบังเกิดขึ้น แก่บุคคลผู้ใด กระทำให้อัคซันไปทั้งกายมิได้รู้สึกตน และลมกองนี้เกิดแต่กองอัมฤทธิ์ฯ มักเกิดขึ้นในระหว่าง ตรีโทษ กระทำให้โลหประสาทมมิได้ยั้งคัพพสำเนียงอันใด ให้จักยประสาทมมิได้เห็นสิ่งอันใดชัด ให้มานประสาทม มิได้เฝื่อนและหอมสิ่งอันใด ให้กายประสาทมมิได้รู้สึกสัมผัสอันใด ให้ชีวนาประสาทมมิได้รู้จักรสอันใดว่าหวาน เปรี้ยว จืด เค็ม เผ็ด ร้อนนั้น เป็นต้น และอาการอันเคยนอกจากนี้แจ้งอยู่ในคัมภีร์ตติยพิณสันนิบาตและคัมภีร์ ประณะโทษโน้นเสร็จแล้ว ในที่นี้กล่าวไว้พอเป็นสังเขปแห่งแพทย์แต่ลักษณะอันเป็นแก่นสาร ให้บุคคลทั้งหลาย หิงรู้ว่า ลมสุมนานี้เกิดในระหว่างตรีโทษถึงมรณตดิทขณะเป็นที่สุดแห่งโรคยามิได้เลย ถ้าจะแก้ให้แก้แต่พอได้ ความสุข ให้เวทนานั้นน้อยลงตามอาการยักกล่าวไว้สืบกันมาดังนี้ ๗

ยาชื่อลมมิตรใหญ่ เอาขมเทศ, พิมเสน, หญ้าฝรั่ง, อำพัน, โกรฐทั้ง ๕, เทียนทั้ง ๕, จันทร์ทั้ง ๒, กระลำพัก, กุรงเขมา, ผลจันทน์, ดอกจันทน์, กานพลู, จุกโรหิณี, ผักแห้วแดง, ตริภฎก, สมอทั้ง ๓, แฝกหอม, แห้วหนู, เบนจูนี, บัวทั้ง ๕, ดอกพิลล, เกสรนูนาค, เกสรสารภี, เกสรบัวหลวง เอาเสมอภาคทำเป็นจุด ทำแห้งไว้ ละลายน้ำดอกไม้อิน แก้กลมสุมนานอันบังเกิดในระหว่างตรีโทษนั้นหายดีนัก ๗

ยาชื่อลูกรมยา เอาโกรฐทั้ง ๗, เทียนทั้ง ๕, ผลจันทน์, ดอกจันทน์, ตริภฎก, กฤษณา, กระลำพัก, จะตุต, ขอนดอก, อบเชยทั้ง ๒, สมุดแห้ง, ผลเขิน, ผลข้าวพอง, โขกระวาน, ผลกระวาน, สมอทั้ง ๓, มะขาม บิ่อม, กานพลู, เกสรนูนาค, ขมขเด็ด, ขมตเขียง สิ่งละส่วน หญ้าฝรั่ง, พิมเสน สิ่งละ ๒ ส่วน กระแจะ ตะนาว ๓ ส่วน ทำเป็นจุดบดทำแห้งไว้ละลายน้ำดอกไม้อิน แก้กลมสุมนานอันบังเกิดในระหว่างตรีโทษนั้นหายดีนัก ๗

(กล่อนเขิน ค้ำรบ ๒ กล่อนน้ำ ค้ำรบ ๔ กล่อนลม ค้ำรบ ๑-๒-๔ กล่อนหินทั้ง ๕ ไม่มีต้นฉบับ)

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวด้วยลักษณะกล่อนอันบังเกิดแก่บุคคลทั้งหลายในโลกอันเป็นชาติโรค ๔ ประการ คือกล่อนเขิน ๒ ประการ เกิดเพื่ออัสทฤกษ์ เพื่ออัมพาท, คือกล่อนแห้ง ๕ ประการ เกิดเพื่อเส้นมุตตมาต เส้นสันทมาต เส้นปิตตะต เส้นรตตะตมาต คือกล่อนน้ำ ๔ ประการ เกิดเพื่อบิลลภาวะคำ, แดง, ขาว, เหลือง คือ กล่อนลม ๔ ประการเกิดเพื่อโศคนาวาต กุจจิวาตโคฎฐาตยวาตคือกล่อนหิน ๔ ประการ เกิดเพื่อเสมหะ ปิตตะ, วาตะ, สันนิปาตสมุฏฐานโดยนัยดังกล่าวมานี้ บัดนี้จะกล่าวกล่อนเขิน อันบังเกิดเพื่ออัสทฤกษ์นั้น กระทำให้เยื่อขอบเข็งชานน้ำคโคโทก บางทีให้จับลบะบิหรือลวะห่านหนาวให้ดวงหน้าเป็นกำลัง ๗

ถ้าจะแก้ เอาสารส้ม, ดินประสิวิ สิ่งละส่วน รากจิงจ้อ, ยาตำสิ่งละ ๔ ส่วน, โกรฐ, โกรฐเขมา, เทียนดำ, เทียนขาว, เทียนตาตักแตน, อบเชย, สมุดแห้ง, จะเขม, แก่นสน, สักชี สิ่งละ ๖ ส่วน เบนจูนาร ฤกษ์, เถวริลย์เหล็ก, พญามือเหล็ก, เถวริลย์เบรียง, แก่นกันเกรา, ขมิ้นเครือ, กำลึงโคเถิง, รากครอบจักร วาฬ, ตริมล, พริกไทย, รากพันธุแดง, ดีปลี, ยาข้าวเย็นทั้ง ๒ สิ่งละ ๑๒ ส่วน ต้มตามวิธีให้กิน แก้กกล่อนเขิน ดังกล่าวแล้วนั้นหายดีนัก ๗

ขนาน ๑ เอาเปลือกเขินต้น, รากห้าขายม่อม, รากไม้รวก, รากพันธุแดง, รากผักไหมหิน, ราก โคกกระสุน, แห้วหนู, ศิริยะปรัง, ยาข้าวเย็น, ดินแก่นปลวก เอาเสมอภาค ต้มตามวิธีให้กิน ๗

ขนาน ๑ เอาสารส้ม ๑ ส่วน, กำยาน, เทลลอสินเฮวี่, ว่านกับแสด, รากหญ้านาง, รากมะคูด, ราก ประคำติกระบือ สิ่งละ ๔ ส่วน ต้มตามวิธีให้กินแก้กกล่อนเขินหายดีนัก ๗

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวด้วยลักษณะกล่อนแห้ง ๔ ประการ อันบังเกิดเพื่อเส้นมุตตมาต, สันทมาต, ปิตตะต และรตตะตมาต ซึ่งเป็นชาติโรคนี้ให้แก่บุคคลทั้งหลายทั้งผู้ตั้งนี้ ๗

ในที่นี้จะกล่าวแต่กล่อนแห้งอันบังเกิด เพื่อเส้นมุตตมาตนั้นก่อนเป็นปฐมมีอาการและประเภทกระทำ ให้ชัดปลลภาวะ บางทีให้ปวดค้ำมกไม่ไปปลลภาวะนั้นบ่อย ๗ และให้หยดย้อยให้เยื่ออันเเวและต้นขาทั้ง ๒ เป็นกำลัง ๗

ถ้าจะแก้ เอาเบญจเหล็ก, เบนจูนารฤกษ์, เบนจูนุก, รากหนดี, รากคาลยอง, รากคาลโตน, หักคุดทั้ง ๒, สมอทั้ง ๓, มะขามบิ่อม, พริกไทย สิ่งละส่วน รากแวง ๒๐ ส่วน ต้มกินแก้กกล่อนแห้งอันบังเกิด เพื่อมุตตมาตนั้นหายดีนัก ๗

ขนาน ๑ เอาสารส้ม, ดินประสิวิ สิ่งละส่วน ศิริยะเต่าเกียต, แก่นซี่เหล็ก, เถวริลย์เบรียง, รากครอบ จักราวาฬ, กำลึงโคเถิง, ตริภฎก สิ่งละ ๕ ส่วน ต้มกินแก้กกล่อนแห้งอันบังเกิดเพื่อมุตตมาตนั้นหายดีนัก ๗

ขนาน ๑ เอาเบญจเหล็ก, เถวริลย์เบรียง, รากไม้รวก, ผักไหมฟ้า, จุมเห็ดเทศ, ขมิ้นช้อย, โพล, กะทือ, กระชาย, จิง, ข่า, แห้วหนู, ก้านสะเดา, หอมแดง เอาเสมอภาค ต้มกินแก้กกล่อนแห้ง อันบังเกิดเพื่อ มุตตมาตหายดีนัก ๗

ขนาน ๑ เอาขนานไม้โรยขาว, เถวริลย์เบรียง, รากไธเนีย, รากจุมเห็ดเทศ, ยาข้าวเย็น เอาเสมอ ภาค ต้มกินแก้กกล่อนแห้งอันบังเกิดเพื่อมุตตมาตมีลักษณะดังกล่าวแต่หลังนั้นหายดีนัก ๗

ขนาน ๑ เอาตริภฎก, แก่นค, กรักชี, เทพทาโร, เถวริลย์เบรียง, ส้มน้ำหลาย, ตริมล, พญามือเหล็ก, แก่นเต็ง, แก่นรัง, แก่นชุน, แก่นซี่เหล็ก, แก่นประอู, แก่นปู, แก่นมะหาด, แก่นสน, มะคูดอ่อน, กกลิงกา เอาเสมอภาค ต้มกินแก้กกล่อนแห้งอันบังเกิดแต่มุตตมาตเยื่อขอบนั้นหายดีนัก ๗

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวด้วยลักษณะกล่อนแห้ง อันบังเกิดเพื่อสันทมาตนั้นเป็นค้ำรบ ๒ มีอาการและ ประเภทกระทำให้ห้องนั้นแข็งเป็นเขาเป็นดานมักให้จุกให้แน่น บริโภคอาหารมิได้ให้มิไปด้วยลมให้ดวงฝึกให้ ค้นเป็นกำลัง ต่อเถาจนน้ำเหลืองตกจึงคลาย ๗

ถ้าจะแก้ เอาตะค้ำนส่วน ๑, รากข้าวพอง ๒ ส่วน, เจตมูลเพลิง ๓ ส่วน, จิงแห้ง ๔ ส่วน, ดีปลี ๕ ส่วน, แก่น ๖ ส่วน, แก่นชุน ๗ ส่วน, แก่นมะระ ๘ ส่วน, แก่นมะหาด ๙ ส่วน, แก่นซี่เหล็กเส็ด ๑๐ ส่วน, โคกกระสุน ๑๑ ส่วน ต้มกินแก้กกล่อนแห้งอันบังเกิดเพื่อสันทมาตหายดีนัก ๗

ขนาน ๑ เอาพริกไทยส่วน ๑, ดีปลี ๒ ส่วน, จิงแห้ง ๓ ส่วน, มหานังรี ๔ ส่วน, กานพลู ๕ ส่วน, สมอพิภก ๖ ส่วน, มะขามบิ่อม ๗ ส่วน, สมอไทย ๘ ส่วน, ผิวมะกูด ๙ ส่วน, หอมแดง ๑๐ ส่วน, กระ เขียม ๑๑ ส่วน, ผักเปิดแดง ๑๒ ส่วน บดด้วยน้ำส้มสายชูกินแก้กกล่อนแห้งหายดีนัก ๗

ยาทาแก้คั้น เอาใบมะระ, ขมิ้นช้อย ต้มทาแก้คั้นหายดีนัก ๗

ขนาน ๑ เอาชุน, ตะมุด, แป้งเหล้า, เหมือดคน, ขมิ้นช้อย, ดินสอทอง เอาเสมอภาคตำบดเอาน้ำ ทาแก้คั้นอันเพ้นน้ำเหลืองหายดีนัก ๗

กระทำไปปลายมือปลายเท้า คุงปลาตูกยก แล้วขึ้นมาจับเอาต้นคอให้คอแข็ง จะเบือนคอก็มิได้ สมมติว่า คอแข็งแล้วกระทำพิชโยให้ร้อนเป็นกำลัง จึงพระฤาษีเพทะกะเททให้แต่งยานี้แก่เอกภิกษา ๑, ตีปาลี ๑, พริกไทย ๑, จึงแห้ง ๑, ขอบชะนางทั้ง ๒, ตานหมอน ๑, ลูกจันทน์, ดอกจันทน์, สมุลแว้ง ๑, อมไทย ๑, กานพลู ๑ เอา เสมอภาค ทำเป็นจุดบดละลายน้ำผึ้งกินหนัก ๑ สติง ให้กินเข้าเย็น อารายณ์ทำนองกล่าวไว้ว่าให้กิน ๘ วันหาย วิเศษนัก ๗

ยาน้ำมันชื่อฤทธิจักร เอามันหาแดง ๑, เปลือกกุ่มทั้ง ๒, เปลือกทองเหลือง ๑, พิชฆูอด ๑, โพลีประสาธ ๑, ราชทานพ ๑, กระทุงลาย ๑, สัมปประต ๑, ใบละมุดสีดา ๑, เปลือกพุทรา ๑, ผักพราป่า ๑, ลูกสะบ้า ๑, เถาหัวลิง ๑, รากแก้ว ๑, ใบแก้ว ๑, ใบสุกรม ๑, ใบขนุนสามตะล ๑, ใบสมอไทย ๑, หนุ่ยไธ ๑, เอาน้ำลึงละทนาน ๑ หนึ่งให้คงแต่น้ำมันแล้ว จึงเอาลูกจันทน์ ๑, ดอกจันทน์ ๑, กระวาน ๑, กานพลู ๑, เทียนดำ ๑, เทียนขาว ๑, เกลือแก้ว ๑, เกลือกะดัง ๑, ตีปาลี ๑, จึงแห้ง ๑, พริกไทย ๑, สິงละ ๑, สติง ทำเป็นจุด บรุงลงในน้ำมันทั้งกินทั้งทา แก้กลมเนาวนาวิชาโยหลาย ๗

ขนาน ๑ เอาเทียนแดง ๑, เทียนขาวเปลือก ๑, เทียนยาวภาณี ๑, เลือดแรด ๑, การบูร ๑, เปลือกทองเหลือง ๑, เปลือกคากะสี ๑, เปลือกมะตือม ๑, ลูกพิลังกาสา ๑, ใบประคำไก่อ ๑, ดอกสิง ๑, ละค่าน ๑, น้ำมัน ๑, พริกไทย ๑, กระเทียม ๑, ตีปาลี ๑, โพลี สິงละส่วน เทียนดำ ๑๐ ส่วน ทำเป็นจุด เอาสุราเป็นกระสาย บดท่าแห่งไว้ละลายน้ำกระสายอันควรแก่โรค กินแก้ลมเนาวนาวิชาโยนี้หลายวิเศษนัก ๗

ศาลา ๔ เสา ๑๒ แผ่น ๒

๑ ลีทธิการิยะ จะกล่าวด้วยลักษณะกำเนิดลมอันหนึ่ง อันมีเกิดในหัตถ์ปิดโรคนี้ในอีก ๔ จำพวก ตาม นัยอารายณ์กล่าวไว้ในก่อนสืบ ๆ กันมาดังนี้ ๗

จำพวก ๑ ชื่อหทัยเวศ จำพวก ๑ ชื่อสังคตภาวะ จำพวก ๑ ชื่ออศิกฎากาศ จำพวก ๑ ชื่อสมณา ลักษณะแห่งทั้ง ๔ จำพวก ซึ่งกล่าวมานี้ อาจยังมีโทษของสมณูฐานโรคทั้งปวงวิบัติแปรปรวนไปต่าง ๆ มีปิดคสมณู ฐานเป็นต้น มีสันนิษาศสมณูฐานเป็นที่ลุดคังกล่าวมานี้ ในที่นี้จะว่าแต่ลมอันชื่อว่าหทัยเวศนั้นก่อนเป็นปฐม อันมีเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ใด มักกระทำให้มีนึ่ง มีไค้จะเจรจา ให้น้หนักปาก ให้น้จันนั้นลอบอยู่เป็นนิจ มักจะอยู่ ที่ลวดแต่ผู้เดียว ให้น้จันน้อยมักโกรธ มิได้รู้สึกอยากอาหารให้อิ่มไป บางทีกระทำให้น้หัวเราะระวิกลิธิ บางที กระทำให้น้ร้องไห้ คุงดังคนกล่าวห้านาคณญาคมิได้ ถ้าจะแก้ไขแก้แต่ยังมีนึ่งตั้งอยู่นั้น ครั้นแก้เข้ามักกลายเป็น ดังโรค สมมติว่าลมมาตจะจิตเป็นอสาทยโรค แพทย์จะรักษาเป็นอันยากยิ่งนัก คุงอารายณ์กล่าวไว้ดังนี้ ๗

ยาชื่อมหทัยเวศอาศิกฎาก เลาศกริกฎก, โกรฐหวั่น, โกรฐเชียง, ผลจันทน์, ดอกจันทน์, กระวาน, บอระเพ็ด, สมอไทย, ใบละเดา สິงละส่วน ๒๐, พิมเสน, หนุ่ยฝรั่ง, อำพัน, การบูร สິงละ ๒ ส่วน สมุลแว้ง ๓ ส่วน ดอกกระดังงา ๔ ส่วน ทำเป็นจุดเอาน้ำดอกไม้เทศเป็นกระสาย บดท่าแห่งไว้ละลายน้ำ ดอกมะลิให้กิน แก้กลมหทัยเวศ อันกระทำให้มีนึ่งหายดังนี้ ๗

ยาชื่อมหทัยเวศอาศิกฎาก เลาศกริกฎก, โกรฐหวั่น, โกรฐเชียง, โกรฐหวั่น, เทียนดำ, เทียนขาว, ผลจันทน์, ดอกจันทน์, ตีปาลี, พริกไทย, เจตมูลเพลิง, อำพัน สິงละส่วน ๒๐, พิมเสน, หนุ่ยฝรั่ง, จึงแห้ง, กานพลู, สมุลแว้ง, กำนาน สິงละ ๒ ส่วน ไค้หรือ ๔ ส่วน ทำเป็นจุดบดท่าแห่งไว้ละลายน้ำดอกไม้ กินแก้ลมหทัยเวศหายวิเศษนัก ๗

ศาลา ๔ เสา ๑ แผ่น ๒

๑ ลีทธิการิยะ จะกล่าวด้วยลักษณะกำเนิดลม อันชื่อว่าลมสังคตภาวะนั้นเป็นคำรบ ๒ ถ้าบังเกิด แก่บุคคลผู้ใด มักกระทำให้น้เจ็บอกเป็นต้น และลมกองนี้เป็นเพื่อสันทฆาต ครั้นแก้เข้ากระทำให้น้เจ็บเป็นเสลา และอาหารที่จับนั้นมักให้น้เจ็บไปทุกชิ้นเนื้อ คุงดังบุคคลเอามีมาเชียดและเอาเหล็กอันแหลมมาแทง ให้น้แปลบ ปลายไปทั้งกาย ให้น้จันนั้นลอบอยู่ ให้น้เจ็บอกเป็นกำลัง ครั้นสว่างแล้วให้น้หัวนาแรงมิได้ ให้น้เจ็บศีรษะ ให้น้จับผู้ มัวมิได้เห็นสิ่งอันใด บริโภคอาหารมิได้นอนมิหลับ ถ้าจะแก้ไขแก้แต่ยังมีนึ่งตั้งอยู่นั้นให้น้หาย ถ้ามีนึ่งแก้เข้าก็ จะกลายเป็นโหลันทฆาตและตรีทฆาต เป็นอติลยโรคตามอารายณ์กล่าวไว้ว่าเป็นโรคคืด แพทย์ทั้งหลายพึงรู้ ดังนี้ ๗

ยาชื่อหทัยเวศอาศิกฎก เลาศกริกฎก, โกรฐ, ผลจันทน์, ดอกจันทน์, ผลอิน, จึงแห้ง, ตีปาลี, ใบกระวาน, อำพัน, ดอกกระดังงา, สมุลแว้ง, การบูร สິงละส่วน รากหนุ่ยฝรั่ง, ๒๐, พิมเสน สິงละ ๒ ส่วน ทำเป็นจุดเอาน้ำดอกไม้เป็นกระสายบดท่าแห่งไว้ ละลายน้ำดอกไม้ให้กิน แก้กลมสังคตภาวะซึ่งกระทำให้น้เจ็บอก นั้นหายดังนี้ ๗

ยาชื่อมหทัยเวศอาศิกฎก เลาศกริกฎกทั้ง ๕, เทียนทั้ง ๕, จันทน์ทั้ง ๒, ผลจันทน์, ดอกจันทน์, กานพลู, อมไทย, สมุลแว้ง, จึงแห้ง, ตีปาลี, ผลอิน, อำพันแดง สິงละส่วน ทำเป็นจุดบดท่าแห่งไว้ ละลายน้ำดอกไม้ แทรกชะมด พิมเสน ให้กิน แก้กลมสังคตภาวะ ซึ่งกระทำให้น้เจ็บอกไปทุกชิ้นเนื้อนั้นหายดังนี้ ๗

ยาชื่ออุจจเวศอาศิกฎก เลาศกริกฎก, เทียนดำ, ตรีผลา, อำพัน, ตรีภูก, ผักพราแดง, ละค่าน, เจต มูลเพลิง, ข้ำพลู สິงละส่วน เปลือกโมกษิน, เกลือทั้ง ๕ สິงละ ๒ ส่วน พิชนาคณ์, ไค้หรือ สິงละ ๓ ส่วน ทำเป็นจุดบดท่าแห่งไว้ละลายน้ำดอกไม้กิน กินแก้ลมสังคตภาวะหายดังนี้ ๗

ศาลา ๔ เสา ๖ แผ่น ๑

๑ ลีทธิการิยะ จะกล่าวด้วยลักษณะกำเนิดลมอันหนึ่ง อันชื่อว่าลมอศิกฎากะนั้นเป็นคำรบ ๓ ถ้าบังเกิด ขึ้นแก่บุคคลผู้ใด มักกระทำให้น้จันนั้นลอบไปหาสติมิได้ ซึ่งโลกสมมติว่าขรุขระกั้นและลมอันนี้เกิดแต่อนันต จักรวรรดิ อันมีอยู่ในคัมภีร์อันทวาศปฏิสนธิอันนี้ มักกระทำให้น้ระส่ำระสาย ให้น้เขม่นไปทั้งกายมิได้รู้สึกตัวว่าร้อน และเย็น หลับก็มิได้รู้ตื่นก็มิได้รู้บริโภคอาหารแล้ว และยังมิได้บริโภคอาหารก็มีได้ และให้อิ่มไปด้วยลมให้แน่น นาก็และหน้าอกเป็นกำลัง แล้วกระทำให้น้ขาไม่ทั้งตัว แสงของหนง ๆ ให้น้ร้อนอก ให้น้หัวเขม่นแดงคุงสนด้วย เพลิง ให้น้แบ่งขึ้นทั้งกายได้ขุบขอม จะไปคุงจากระบิลศวาจะมิได้รู้ถ้าจะแก้ไขแก้แต่ยังมีนึ่งตั้งอยู่นั้นให้น้หาย ถ้าแก้ เข้างานหาสติมิได้แล้วเมื่อใด เป็นอติลยโรค ตามอารายณ์กล่าวไว้ว่า เป็นโรคคืด แพทย์ทั้งหลายพึงรู้ดังนี้ ๗

ยาชื่ออนันทเวศ เลาศกริกฎกทั้ง ๕, ศรียา, ตรีภูก, ละค่าน, ข้ำพลู, เจตมูลเพลิง, เปลือกโมกษิน, เปลือกโมกษลง, ผักพราแดง, เกลือสินเฮอร์ สິงละส่วน น้ำตาลกรวด ๒ ส่วน, เทียนทั้ง ๕ สິงละ ๑๐ ส่วน ทำเป็นจุดบดท่าแห่งไว้ ละลายน้ำกระสายอันควรแก่โรค แทรกชะมดพิมเสนให้กินแก้ลมอศิกฎากาศ ซึ่งกระทำ ให้น้ใจลอบหาสติมิได้นั้นหายดังนี้ ๗

ยาชื่อมหอนันทเวศ เลาศกริกฎกทั้ง ๕, สมอทั้ง ๑, ตรีภูก, จันทน์ทั้ง ๒, อำพัน, สมุลแว้ง, อมไทย, ๒๐, ผักพราแดง, ละค่าน, ข้ำพลู, เจตมูลเพลิง สິงละส่วน เกลือขุฑู, เปลือกโมกษลง, ผลโมกษิน, การบูร สິงละ ๒ ส่วน ผลผักขี้ทั้ง ๒, กานพลู สິงละ ๓ ส่วน ใบกระวาน, น้ำตาลกรวด สິงละ ๕ ส่วน เทียนทั้ง ๘

ยาน้ำมันขึ้นอนุมาณแสงฤทธิ์ เอกสูงเขมา, ข้าวข้าว, บวมขม, เปลือกคะเฒ่า, ขมิ้นข้อย, นามาน
เกือบไก่, รากคืดเค้า, ค้อนกลองนา, รากจำเจียก, แก่นประตุ้ เอน้ำสี่ละหะหนาน น้ำมันงาหะหนาน ๑ หุงให้
คงแต่น้ำมันแล้วจึงเอาลูกจันทร์, ดอกจันทร์, กระจวาน, กานพลู, เทียนดำ, เทียนขาว, เกลือแก้ว สิ่งละ ๑ สติง
ทำเป็นจุดประสูงในน้ำมันทั้งกินทั้งทา แก้มพุทธรักษาขาวโยนินนายตัญนิก ฯ

ขนาน ๑ เอรากจิงจ้อย, หินผู้ผกาคา, รากทองแดง, กีบแหวแดง, ลูกอิน, เปราะหอม, จิงแห้ง,
แห้วหมู, สมอเทศ, ลูกพิลังกาสง สิ่งละส่วน ลูกกั๊กน้ำ ๕ ส่วน ดอกขุบล, รากโลกขาว, บุกรข สิ่งละ ๒ ส่วน
ทำเป็นจุดประสูงในน้ำมัน ๒ หะหนาน ใส่กะเทาะเดียวให้ร้อนจึงเอายาใส่ลงให้ลบก้นแล้วรุมไฟอย่าให้ยาไหม้ ให้กิน
หนัก ๑ สติง แก้มพุทธรักษาขาว โยนินบึงเกิดในกองสันทมนานินนายตัญนิก ฯ

ศาลา ๕ เสา ๑๒ แผ่น ๒

๑ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะกำเนิดแห่งลม อันชื่อว่าวิธาขาวโยนินคำรบ ๑๒ นั้นเกิดแต่กอง
รัตตธาตุมีกลายเป็นสันนิบาตเหตุว่าลมรัตตธาตุของนี้ กระทำให้โทษทั้ง ๓ ประชุมพร้อมด้วยอรรถว่าเป็น
เจ้าของแห่งสันนิบาต ถ้าเป็นใช้อันใดอันหนึ่งก็ตีที่จะถึง ซึ่งเอกตามทวารตรีโทษนั้นก็อาศัยแห่งรัตตธาตุของนี้
กระทำเป็นอาทิ คือให้เสียดแทงตรึงสรวาย ให้จับเป็นเพลาให้บริโภคาอาหารมิได้ให้หายใจชืด ให้เสมหะปะคอ
และอกให้คอกทางคู่อหหาร ให้มิได้ขาดให้ปวดลมอยู่เนื่อง ๆ ดังนี้ ฯ

จึงพระฤาษีโลกาจารย์ให้แต่งยาแก้ เอรากจิงแห้ง, สมอทั้ง ๒, มะขามป้อม, ว่านน้ำ, พริกไทย, ลูกจันทร์,
ดอกจันทร์, กระจวาน, กานพลู, ขะเอนทั้ง ๒, อมเขยทั้ง ๒, การบูร, ดอกกระดังงา, น้ำประสาทรอง สิ่งละส่วน
ตีปี้ ๒๔ ส่วน ทำเป็นจุดประทุกแห่งไว้ น้ำกระสายสุดแต่โรค ให้กินแก้มบริธาขาวโยนิน และสรรพททั้งปวง
นายตัญนิก ฯ

ยาชื่อว่าพลาเนเจอร์ เอาเปลือกของหลวงโบนน, หมรมคค, หนวดนาคราช, ปู่เจ้าล้อยท่า, พญามือเหล็ก,
นม่านเหล็ก, ใบสันพร้าวหอม, แก่นพรม, หวายลิง, ขาย่านางสีดา, เปลือกแหก, ตานหมอน, เปลือกพุทรา,
แห้วหมู, ญ่าคา, ขุมเห็ดเทศ, สารส้ม เอน้ำสี่ละหะหนาน น้ำมันงาหะหนาน ๑ หุงให้คงแต่น้ำมัน แล้วเอา
ลูกจันทร์, ดอกจันทร์, กระจวาน, กานพลู, เทียนดำ, เทียนขาว, ตีปี้, กระเทียมทอก สิ่งละ ๑ สติง ทำเป็น
จุดประสูงในน้ำมันทั้งกินทั้งทา แก้มบริธาขาวโยนินนายตัญนิก ฯ

ขนาน ๑ เอาโกฐทั้ง ๕, เทียนดำ, เทียนขาวภาณี, เทียนระฆค, กระจวาน, ลูกจันทร์, กานพลู, กำ
ยาน, ตริภูก, ลูกประคำดีควายคั่ว, สมอเทศ, ดอกดิง, บอระเพ็ด, เกลือสินเธาว์, อำพันขาว, รากพิรุณ, ฤค
โรมัน, รากกระดังงา, ระฆค, หิมเสน เอาเสมอภาคทำเป็นจุด เอน้ำโกฐหัวบัวต้มเป็นกระสายรดทันท่วงให้
ละลายน้ำจิงกิน แก้มบริธาขาวโยนินบึงเกิดแต่กองสมรัตตธาตุตัญนิก ฯ

ศาลา ๔ เสา ๙ แผ่น ๑

๑ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะกำเนิดแห่งลมอันชื่อว่า ยักขินิวาโยนินคำรบ ๑๔ นั้น เกิดแต่กอง
สันทธาตุ กระทำให้เสียดอกและชายโครงมีทรหดตัวขึ้นได้ มักให้ตัวโงงแข็งเป็นเกลียว ให้เสียของรารข้างแล้ว
แต่ขึ้นไม่จับเอาต้นลิ้นและไรฟันกระบอกตา กระทำให้เจราจามีชืด มักเป็นร่ามระนาดและให้จักขุมืดคังกล่าวมา
นี้ ถ้าบึงเกิดแก่บุคคลผู้ใดโดยอายุจึงพระฤาษีไตรโลกให้แต่งยานี้แก้ตัญนิก ฯ

75

เอาลิ้นทะเลส่วน ๑, สีสียด, พังงาแดง, น้ำมันราชสีห์ตีน สิ่งละ ๒ ส่วน ลูกจันทร์, กระจวาน สิ่งละ
๓ ส่วน จิงแห้ง, แห้วหมู สิ่งละ ๔ ส่วน ทำเป็นจุดประสูงในน้ำมันพราณาภิเกเป็นกระสาย บดบิ่นให้ได้ ๕๐ ก่อน
ให้กินวันละ ๕ ก่อน ๑๐ วันให้ลิ้นยา ขาวารยในก่อนกล่าวไว้ว่า แก้มยักขินิวาโยนินนายตัญนิก ฯ

ยาน้ำมันชื่อว่าสวาทโลกอัมฤตย์ เอาเชือกเอาไฟ, เชือกเอาดิน, ญ่าขุมกระต่าย, รากโทร, โใบง
นกงู, เชือกเอาใต้ดิน, ตานหมอน, ขอบระฆางแดง, ว่านร่อนทอง, รากมะกักต้น, ใบตำลึงตัวผู้, เปลือกซี
หนอง, ลูกพิลังกาสง, เปลือกคะเฒ่า เอน้ำสี่ละหะหนาน น้ำมันงาหะหนาน ๑ หุงให้คงแต่น้ำมัน แล้วจึงเอา
ลูกจันทร์, ดอกจันทร์, กระจวาน, กานพลู, เทียนดำ, เทียนขาว, เกลือแก้ว สิ่งละ ๑ สติง ทำเป็นจุดประสูง
ในน้ำมัน ทั้งกินทั้งทา แก้มยักขินิวาโยนินนายตัญนิก ฯ

ขนาน ๑ เอาโกฐสุธ, โกฐเขมา, ลูกจันทร์, ดอกจันทร์, กระจวาน, กานพลู, ลูกทราย สิ่งละ ๒ ส่วน
บุกรข, กลอย, อุดพิศ, กระจาดแดง, กัญชา, จิงแห้ง, กระชาย, แห้วหมู, ดอกดิง, ผักแหวแดง, บอระเพ็ด,
ว่านน้ำ, หนัดคุณเทศ, เป่าฝ้าย, รากจิงจ้อยใหญ่, ใบคะเฒ่า, ใบควาต สิ่งละ ๔ ส่วน พริกไทย ๔๖ ส่วน ทำ
เป็นจุดประสูงในน้ำมันทั้งกินหนัก ๑ สติง แก้มยักขินิวาโยนินบึงเกิดแต่กองสันทธาตุตัญนิก ฯ

ศาลา ๒ เสา ๑๒ แผ่น ๑

๑ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะกำเนิดแห่งลมนิรยัยักขาโยนินคำรบ ๑๕ อันบึงเกิดแต่กองอัม
ฤตย์และสมุณา กระทำให้คั่งคั่งมักให้นอนและให้อยากของอดิศาวดุจปีศาจเข้าสิง และให้เร้งขึ้นทั้งตัว ให้คั้น
แล้วให้ชืดลูจจะบิลลวระ กระทำให้หิวโรยหายแรมมิได้ ลักษณะสมกอนี้ ถ้าบึงเกิดแก่บุคคลผู้ใดแก้มอช
ท่างกำหนดไว้ว่าปี ๑ จะมรณะเป็นอันเที่ยง ฯ

จึงพระฤาษีสัตตพิศให้ตั้งยานี้แก้ เอาลูกมะนาวผ่านตากแดดให้แห้ง, สารส้ม, พริกอ่อน, กระเทียม,
มหาหิงคุ, จิงแห้ง, ตีปี้, ผิวมะกรูด เอาเสมอภาคทำเป็นจุด เอน้ำข้อยแดงเป็นกระสายรดให้กินหนัก ๑ สติง
แก้มนิรยัยักขาโยนินนายตัญนิก ฯ

ยาน้ำมันชื่อว่าศรีมหิง เอาใบลำโพง, ช่าแก้ว, โคนกระสุน, ลูกมะเขือขึ้น, ลูกมะอึก, ใบขงโค, ใบส้มเสี้ยว,
ใบส้มซ่า, ใบกุกรม, ใบโคคลาน, ใบทรงบาดาล, ใบจันทนอน, รากข้าวสาร, ขมิ้นข้อย, เสือทองวัง เอน้ำสี่ละ
หะหนาน น้ำมันงาหะหนาน ๑ หุงให้คงแต่น้ำมันแล้วจึงเอาลูกจันทร์, ดอกจันทร์, กระจวาน, กานพลู, เทียนดำ,
เทียนขาว, ตีปี้, เกลือกะดัง, เกลือแก้ว, สารส้ม สิ่งละ ๑ สติง ทำเป็นจุดประสูงในน้ำมันทั้งกินทั้งทา แก้ม
นิรยัยักขาโยนินนายตัญนิก ฯ

ขนาน ๑ เอาโกฐสิงคคี, โกฐจุฬาพัมพา, เทียนขาว, เทียนระฆค, เทียนดำ, เทียนเกลบ, กระจวาน,
กานพลู, ลูกอิน, ลูกแวงสีก, ลูกจันทร์, ดอกจันทร์, สมอเทศ, ตริภูก, เกลือสินเธาว์, บอระเพ็ด, การบูร,
สมุคแห้ง, อัมพันขาว, รากอัญชันขาว, กุรงเขมา, พริกไทย, อุดพิศ เอาเสมอภาคทำเป็นจุดประสูงทั้งไว้ละลาย
น้ำจิง กินแก้มนิรยัยักขาโยนิน เกิดแต่กองอัมฤตย์และสมุณานันนายตัญนิก ฯ

(สมณูพาดวาโย คำรบ ๑๓ สมตริตบาพวาโย คำรบ ๑๖ สมอคินิวาโย คำรบ ๑๗ ต้นฉบับไม่มี)

สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะกำเนิดแห่งลม อันชื่อว่าเนาวนาวิวาโย เป็นคำรบ ๑๔ นั้น เกิดแต่ปลาย
ปิตตธาตุสันทธาตุเจือกิน กล่าวคือจับต้นคอเป็นต้นคืด ในลำคอคืด เหตุว่าแสงถึงกันมักบึงเกิดแก่ภคตริทรงครก

หญิงกลอน, ว่านเก็บแสด, ว่านร่อนทอง, ว่านกรงทอง, ว่านเปราะ, ว่านนางคำ, โบหมากผู้, โบหมากเมีย, โบมะยม, โบมะเฟือง, โบสมิ, โบระจันทิยะ, โบจาลัติน, โบรักขาว, โบเสนียด, โบทิมเสน, โบผักขวง, โบบอระเห็ด, แฝกหอม, ผ่างเสน, ดอกจำปา, ดอกกระดังงา, ดอกพิบูล, ดอกนูนนาค, ดอกสารงวิ, ดอกบัวน้ำทั้ง ๕, แห้วหนู, ชมันช้อย, สรรพกระดุก, ทศเขา, เนาว์เขียว เขาเสมอภาคทำเป็นจุดยอดทำหน้าดอกไม้ ทำทั้งไว้ละลายน้ำกระสายอันควรแก่โรคให้กิน แก้พิษสันนิบาตอันมีพิษทั้งปวง และแก้พิษกาฬภายในนายอนกนั้นกินยาสิ้นคืน ๗

ยาชื่อเทพรังสฤทธิ เอาจันทร์ทั้ง ๒, แก่นสน, หนาดคำ, มหาศดำ, โกโก้, แดงเกื้อน, สามร้อยราก, ว่านเก็บแสด, ผลกระดอม, ผลประจำคัตวาย, งาช้าง, หนิงแสด เอาเสมอภาคทำเป็นจุดยอดทำหน้าดอกไม้ ทำทั้งไว้ละลายอันควรแก่โรคให้กิน แก้พิษสันนิบาตให้ตก ถ้าจะกระทุ้งพิษไว้ให้บุตรขึ้น เอาพิษนาคนี้, ระย้อม, โคหฺหรือ, คัมตามวิธีให้กินแก้ไข้บุตรสิ้นคืน ๗

สรรพยา ๒ ขนานนี้ ของข้าพระพุทธเจ้า หลวงสิทธิสาร หลงเกล้าทูลกระหม่อมถวาย ขอเดชะ ได้ใช้แล้ว ๗

ศาลา ๗ เส้า ๑๑ แผ่น ๑

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวด้วยคำราชาศัพท์พิเศษสรรพคุณสำเร็จ อันอาจารย์เจ้าในก่อนประมวลไว้ให้แก่สรรพโรคทั้งปวงต่าง ๆ สืบกันมา ๗

ในที่นี้จะว่าแต่สรรพคุณพิเศษ คือคณะสรรพยาที่จะแก้โรคอันเป็นสรรพพิษตสารโรคนั้นโดยนัยดังนี้ ๗

ยาชื่อมิ่งสมุทร เอาสารส้มส่วน ๑, เกสรบัวหลวง, จันทร์แดง, จันทร์ขาว, ครั่งตัน, ผ่างเสน, เปลือกมังคุด, เปลือกขี้ฮ้าย, เปลือกมะขามขบดินกิน สิ่งละ ๔ ส่วน โบไม่สิสุก ๔ ส่วน เขากำมือเข้กสันใจสันหัวสันท้ายแล้วต้มตามวิธีให้กินเวลาเช้าเพลากลางวัน แก้สรรพพิษตสารทั้งปวงหายคืน ๗

ยาชื่อมหาสุต เอาเบญจกูล สิ่งละส่วน ครั่งตัน, ชันช้อย, ก่ายานเหนือ สิ่งละ ๓ ส่วน ผลสีพันควาย ๖ ส่วน ทำเป็นจุดยอดทำหน้าดอกไม้เย็นคำ, กานพลูและมดยออ่อนแคะใบทับทิม ต้มให้กินเวลาเย็นเพลากลางคืน แก้สรรพพิษตสารทั้งปวงหายคืน ๗

ยาชื่อเขียวลกธนู เอาใบเตย, ใบคนทีลือ, ใบช้ำกาแดง, ผลประจำคัตวาย, ครั่งตัน, กระเทียมรวง สิ่งละส่วน ก่ายานเหนือ ๑ ส่วน, เปลือกมันตัน ๔ ส่วน, แก่นสน ๖ ส่วน ทำเป็นจุดยอดทำหน้าดอกไม้เย็นคำต้มตามวิธีให้กินเวลาเช้าเพลากลางวัน แก้สรรพพิษตสารทั้งปวงหายคืน ๗

ยาชื่อสิทธิร เอาตรีภูก, ว่านน้ำ, ว่านเปราะ, แห้วหนู, แฝกหอม สิ่งละส่วน เปลือกขี้ฮ้ายหม้อทราย, เทียนดำ สิ่งละ ๒ ส่วน, กานพลู, ญูกานี, เปลือกมังคุด สิ่งละ ๓ ส่วน รากเทียนตัน, รากทับทิม สิ่งละ ๖ ส่วน ทำเป็นจุดยอดทำหน้าดอกไม้เย็นคำให้กิน แก้สรรพพิษตสารและแก้ปวดมวนนั้นหายคืน ๗

ยาชื่อเหล็กมิตสมุท เอาเหล็กไทยส่วน ๑, ญูกานี, แก่นสน สิ่งละ ๒ ส่วน ผลกระดต้น ๓ ส่วน, ชมันช้อย ๖ ส่วน, เปลือกมังคุด ๑๔ ส่วน ทำเป็นจุดยอดละลายน้ำเย็นคำ, กานพลู คัมกับแก้สรรพพิษตสารหายคืน ๗

สรรพยา ๕ ขนานนี้ ของข้าพระพุทธเจ้า ขุนพรหมแพทย์ หลงเกล้าทูลกระหม่อมถวาย ขอเดชะ ได้ใช้แล้ว ๗

จารึกซึ่งรื้อจากศาลาต่าง ๆ

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวด้วยคำราชาศัพท์พิเศษสรรพคุณสำเร็จ อันอาจารย์เจ้าในก่อนประมวลไว้ให้แก่สรรพโรคทั้งปวงต่าง ๆ สืบกันมา ๗

ในที่นี้จะว่าแต่สรรพคุณพิเศษ คือคณะสรรพยาที่จะแก้ซึ่งโรค อันเป็นจลนโรคกล่าวคือปวง ๕ ประการ นั้นเป็นต้น ปวงอันเคยเป็นที่สุด ตามอาจารย์กล่าวไว้ดังนี้ ๗

ยาแก้ปวง ๕ ประการ เอาโหล, ฝัวมะกรูด, กระเทียม, ชมันช้อย, ตรีภูก สิ่งละ ๔ ส่วน กะทือ, ว่านน้ำ, บอระเห็ด สิ่งละ ๖ ส่วน ทำเป็นจุดยอดทำหน้าดอกไม้เย็นคำให้กินแก้ปวง ๕ ประการ แก้สรรพพิษตสารก็ได้หายสิ้นคืน ๗

ขนาน ๑ เอากำมะถันเหลือง, ฝัวมัสไอ, รากต่อไส้, รากหวายสิง, เมงจาก เอาเสมอภาค ต้มตามวิธีให้กิน แก้สรรพทั้งปวงหายคืน ๗

ขนาน ๑ เอากานหมากเฒ่า, บอระเห็ดเฒ่า, กระบิตเฒ่า เอาเสมอภาค ทำเป็นจุดยอดทำหน้าดอกไม้เย็นคำให้กิน แก้ปวงทั้งปวงหายคืน ๗

ขนาน ๑ เอาตรีภูก, ชมันช้อย, กระเทียม สิ่งละ ๔ ส่วน สารส้ม, แก่นสมเทศ, เปลือกมะขาม, โหล, ข่าสิง สิ่งละ ๕ ส่วน ตะคัน, ฝัวมะกรูด, การบูร สิ่งละ ๖ ส่วน กะทือ, เจตมูล สิ่งละ ๗ ส่วน ทำเป็นจุดยอดทำหน้าดอกไม้เย็นคำให้กินแก้ปวง ๕ ประการเป็นต้น ปวงอันเคยเป็นที่สุดนั้นหายคืน ๗

ขนาน ๑ เอาตรีภูก, ว่านน้ำ, เปราะหอม, แฝกหอม, แห้วหนู, เปลือกไม้มกวัน สิ่งละส่วน รากกระเทียม ๔ ส่วน ทำเป็นจุดยอดทำหน้าดอกไม้เย็นคำให้กิน แก้พิษอันควรแก่โรคอันเคยและแก้สรรพพิษตสารให้กิน แก้ปวงลมซึ่งกระทำให้อาเจียนนั้นหายคืน ๗

สรรพยา ๕ ขนานนี้ ของข้าพระพุทธเจ้า ขุนสิทธิชาญ หลงเกล้าทูลกระหม่อมถวาย ขอเดชะ ได้ใช้แล้ว ๗

จารึกซึ่งรื้อจากศาลาต่าง ๆ

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวด้วยคำราชาศัพท์พิเศษสรรพคุณสำเร็จ อันอาจารย์เจ้าในก่อนประมวลไว้ให้แก่สรรพโรคทั้งปวงต่าง ๆ สืบกันมา ๗

ในที่นี้จะว่าแต่สรรพคุณพิเศษ คือคณะสรรพยาที่จะแก้ซึ่งโรค อันเป็นจลนโรคกล่าวคือวิธาริโรค เหตุด้วยวาโยไภยิต มังละทั้ง ๓ นี้ ระคนกันวิบัติตั้งเป็นชอขึ้น สมมุติว่ามิมีพิษนั้น โดยนัยดังนี้ ๗

ยาแก้วิธาริโรค ให้ไปกลิ่นจากเอาเปลือกมะฝ่อที่ละเปลือกให้ได้ ๑ เปลือก ๆ ละ ๓ นิ้ว เปลือกแถมลง (อิ) เปลือกที่ลงลง (สุ) เปลือกที่สามลง (ติ) แล้วจึงเอาแฝ้วมาละลาย, รากไม้ราก, ยาข้าวอันทั้ง ๒ สิ่งละ ๑ ตำลึง ต้มตามวิธีให้กินแก้พิษภายในนายอนก จึงกระทำให้คลั่งและสงบไปก็ดีหายคืน ๗

ขนาน ๑ เอาชมันช้อยส่วน ๓, แป้งข้าวหมาก ๒ ส่วน, ข้าวใหม่ ๑ ส่วน, โบระเมตตัน ๗ ส่วน ทำเป็นจุดยอดด้วยสุรพอกสรรพพิษอันมีพิษทั้งปวง จึงกระทำให้คลั่งและละห้านร้อนละห้านหนาวนั้นหายคืน ๗

ขนาน ๑ เอาชมันช้อย ๗ ส่วน, น้ำคาลโคตด ๑ สลึง, ตรีขะปานตัน ๑ สลึง ทำเป็นจุดยอดพอกมิอันมีพิษทั้งปวงหายคืน ๗

ขนาน ๑ เอาข้าวกล ๓ ปั้นมาโม่ให้โม่, หลงกิน ๗ ฝิบ, เปลือกโปรง ๒ สลึง โบระเมตตันท้ายทั้งหลาย บดด้วยสุรพอกสรรพพิษอันมีพิษ และทั้งจุดนุโพด้วยคืน ๗

ขนาน ๑ เขาใบไม้อันเนาที่อยู่ใต้น้ำกำมิด ๑, ฆมันฮ้อย ๗ แผ่น, ข้าวเนื่อสามหยิบ บดให้ละเอียด พอกพนักได้ แก้กัรพมิทั้งปวงหายคืน ๕

ขนาน ๑ เขาใบมะกา ๑๗ ใบ, ข้าวสุกเผาใหม่ ๓ ปั้น, แป้งข้าวหมาก ๓ ลูก, น้ำตาลโตนด ๑ บาท ทำเป็นจุดเกล้าด้วยคุรพอกแก้มทั้งปวงหายคืนวิเศษนัก ๕

สรรพยา ๖ ขนานนี้ ของข้าพระพุทธเจ้า ขุนประสิทธิ์แพทยา ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย ขอเดชะ ได้ใช้แล้ว ๕

เสาทพระเบียงที่ ๑ บริเวณพระเจดีย์

๑ สิทธิการิยะ จะกล่าวด้วยคำราชาคือพิเศษสรรพคุณสำเร็จ อันอาจารย์เจ้าในก่อนประมวลไว้ให้แก่ สรรพโรคทั้งปวงต่าง ๆ สืบกันมา ในที่นี้จะว่าแต่สรรพคุณพิเศษ คือคณะสรรพยาที่จะแก้ซึ่งโรคกล่าวคือ วัณโรค ภายนอกนั้นโดยนัยดังนี้ ๕

ยาคุ้มครองภายในแก้วโรค ยาอัยทั้ง ๕ สิ่งละส่วน ยาข้าวเย็นทั้ง ๒, ฆมันฮ้อย สิ่งละ ๕ ส่วน ต้ม ตามวิธีให้กิน แก้วโรคภายนอกภายในทั้งปวงหายคืน ๕

ขนาน ๑ เขาธนูของพยาบาท, ยาข้าวเย็นทั้ง ๒ สิ่งละส่วน เบบุจมะคุม สิ่งละ ๕ ส่วน ต้มตามวิธี ให้กินภายในแก้วโรคทั้งปวงหายคืน ๕

ขนาน ๑ เขาจากมะยมตัวผู้, ยาตำ สิ่งละส่วน เรือกเขาหนึ่ง, บอระเพ็ด, ไม้สกิน, รากทรงบาดาล, แหน่วหนู, ผักเสี้ยนผี, ข้าว่าง, หอมแดงชัน, รากมะคุม สิ่งละ ๖ ส่วน เขาสุราเป็นกระสายต้มตามวิธีให้กินตาม ก่ำลิ่ง เป็นยาตัดรากวัณโรคทั้งปวงหายขาดสิ้นคืน ๕

ขนาน ๑ เขาจากทองพันชั่ง, รากชีกาแดง, รากลำโพงกาลสีก, ศีรษะบานเย็นขาว เขาสมอภาคทำ เป็นจุดบดทำแห้งไว้ละลายสุราหากแก้สรรพมิทั้งปวง ๕

ถ้าจะทาแก้มฝีกบวมละลายน้ำจากมะนาวทาหายคืนวิเศษนัก ๕

ขนาน ๑ เขาจากต้นจุนสุณิชา, รากมะเฟือง, รากมะนาว, รากมะกุฏ สิ่งละส่วน ใบชา ๒ ส่วน ทำเป็นจุดบดทำแห้งไว้ละลายน้ำจากมหาพิชัยมีลละลอกทั้งปวง ๕

ถ้าจะแก้เมื่อยในพิษมี กระทำละลายน้ำข้าวหัว ถ้าจะแก้ชื้อนพิษมี ละลายสุราทาถ้าจะแก้แสบเจ็บมี ละลายน้ำจากลำโพงกาลสีกทาหายคืน ๕

ขนาน ๑ เขาจากชีกาทั้ง ๒, ศีรษะบานเย็นทั้ง ๒, รากมะเฟือง เขาสมอภาคทำเป็นจุดบดทำแห้งไว้ ละลายสุราหาก แก้กัรพมิวัณโรคทุกหมู่ก็ได้หายวิเศษนัก ๕

สรรพยา ๖ ขนานนี้ ของข้าพระพุทธเจ้า เจ้านันนสิทธิแพทย์ ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย ขอเดชะ ได้ใช้แล้ว ๕

เสาทพระเบียงที่ ๒ บริเวณพระเจดีย์

๑ สิทธิการิยะ จะกล่าวด้วยคำราชาคือพิเศษสรรพคุณสำเร็จ อันอาจารย์เจ้าในก่อนประมวลไว้ให้แก่ สรรพโรคต่าง ๆ กันสืบมา ๕

ในที่นี้จะว่าแต่สรรพคุณพิเศษ คือคณะสรรพยาที่จะแก้โรคสมมติว่ามะเร็งนั้นโดยนัยดังนี้ ๕

ยาแก้สรรพมะเร็ง เขากำมะถันเหลือง ๑ คำลิ่ง, อินทองพยาบาท, พระขรรค์ไชยศรี, โหราทำสุณิ, ยาข้าวเย็นทั้ง ๒, เปลือกปิบ, ผลฝ้ายหีบ สิ่งละ ๕ คำลิ่ง กะลาตัวผู้ ๑ ซีก ต้มตามวิธีให้กินตามก่ำลิ่ง แก้มะเร็งถึง มะเร็งโร มะเร็งคุด และมะเร็งทั้งปวงหายคืนแล้วจึงแต่งยาโรยสำหรับต่อไป ๕

ยาโรยแก้มะเร็งทั้งปวง เขาเขม่าเหล็ก ๑ คำลิ่ง, เขาน้ำมะนาวแช่พอกหมั เขาไว้ให้ได้ ๑ วัน แล้วตาก แดงให้แห้ง ทำเป็นจุดโรยแผลมะเร็งทั้งปวงหายคืน ๕

ยากินแก้สรรพมะเร็ง เขากำมะถันเหลือง, รากกระดังงา สิ่งละ ๒ คำลิ่ง ๒ บาท โหราทำสุณิ, ราก โครินพวง, รากขุ่นสามผล, กระดุกกระเบื้อง, รากมะขามป้อม, รากหนอนตายหยาก, ยาข้าวเย็นทั้ง ๒ สิ่งละ ๕ คำลิ่ง น้ำฮ้อย ๓ ขบ, ดอกจำปา ๓ ดอก, ซามเบญจรงค์ใบ ๑ ต้มตามวิธีให้กินตามก่ำลิ่ง แก้มะเร็ง ทั้งปวงหายคืน แล้วจึงแต่งยาโรยแผลมะเร็งต่อไป ๕

ยาฆ่ามะเร็ง เขาผิวรากช่อย, เปลือกทาก, เปลือกละแกง, การบูร สิ่งละส่วน ก่ำยาน ๒ ส่วน ทำเป็นจุดกินเป็นบุหรีจุดใหญ่แล้วเอาครันเป่าลงที่แผลมะเร็งหายคืน ๕

ยากินแก้มะเร็งทั้งปวง เขาปรอทสุทธิ, ข้าวสอกคั่ว, ก้านละเตา, ใบพลูแก, เทียนทั้ง ๕ สิ่งละส่วน การบูร ๒ ส่วน ทำเป็นจุดบดด้วยน้ำร้อนให้กินหนัก ๑ ครั้ง เข้าเย็น แก้กัรพมิทั้งปวงหายคืน ๕

ขนาน ๑ เขาพริกไทย ๒ บาท, ถ่านไม้ทราง, ยาข้าวเย็นทั้ง ๒ สิ่งละ ๕ คำลิ่ง, ทรายไม้สิลุ ๕ บาท ต้มตามวิธีให้กินแก้มะเร็งทั้งปวงหายคืน ๕

สรรพยา ๖ ขนาน ของข้าพระพุทธเจ้า ขุนพิณจโธลก ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย ขอเดชะ ได้ ใช้แล้ว ๕

เสาทพระเบียงที่ ๔ บริเวณพระเจดีย์

๑ สิทธิการิยะ จะกล่าวด้วยคำราชาคือพิเศษสรรพคุณสำเร็จ อันอาจารย์เจ้าในก่อนประมวลไว้ให้แก่ สรรพโรคทั้งปวงต่าง ๆ สืบกันมา ๕

ในที่นี้จะว่าแต่สรรพคุณพิเศษ คือคณะสรรพยาที่จะแก้ซึ่งโรค กล่าวคือธาติบุพพกรรมกุฎโรคสมมติ ว่าโรคเรื้อรอนั้นโดยนัยดังนี้ ๕

ยาแก้สรรพกุฎโรคทั้งปวง เขาหนอนตายหยาก, หงโกลทั้ง ๒, รากโรกทั้ง ๒, รากคุดทั้ง ๒, คุมกา แดง, คุมกาขาว, มะดุกต้น, มะดุกเครือ, อินทองพยาบาท, รากมะขามป้อม, ผลมูลเพลิง สิ่งละส่วน ก่ำมะถัน ทั้ง ๒, พริกไทย สิ่งละ ๖ ส่วน ยาข้าวเย็นทั้ง ๒ สิ่งละ ๑ ส่วน เขาสุราครั้ง ๑ น้ำครั้ง ๑ เป็นกระสายต้มตาม วิธีให้กินแก้กุฎโรค อันมีงเกิดแก่บุคคลทั้งหลาย สมมติว่าสรรพโรคเรื้อรอนทั้งปวงนั้นหายคืน ๕

ยาน้ำมันทากุฎโรค เขาผลกระเบา, ผลกระเมียน, ผลลำโพงกาลสีก, ผลคินมีคิน, เตียนทั้งใบทั้ง เปลือก, ขอบชะนางทั้ง ๒ ทั้งต้นทั้งราก, ใบกรวยป่า, ใบสะแกแดง, ใบมะเกลือ, ใบคานหม่อน, ใบยาสูบ, ฆมันฮ้อย สิ่งละ ๑ คำลิ่ง มะพร้าวไฟผล ๑ ทำเป็นจุดแล้วคุดกรเข้าด้วยกัน หุงให้คงแต่น้ำมันแล้วจึงมาทา สรรพกุฎโรค คือโรคเรื้อรอนทั้งปวงหายคืน ๕

อนึ่ง เขาใบยาสูบ, เมล็ดชุมเห็ดเทศ, เมล็ดในชุมแดง, เมล็ดในคะนูดิสิดา, เมล็ดลำโพงแดง, ผลตาน ธิโยย สิ่งละ ๔ บาท รากระย้อม ๑ คำลิ่ง ๒ บาท ทำเป็นจุดไว้ก่อนแล้วจึงเอากระดาษตัว ๑ มาฆ่าทั้งเสีย ก่อนแล้วเอาขี้มันใส่ในขวดกลุณไฟกลบให้โรน บดทำแห้งไว้ละลายน้ำสุรา ทาสรรพโรคเรื้อรอนทั้งปวงหาย, คืน ๕

สรรพยาทั้ง ๑ ขนานนี้ ของข้าพระพุทธเจ้า หลวงจินดาโลก ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย ขอเดชะ ได้ใช้แล้ว ๕

เสาศาพระระเบียงที่ ๔ แผ่นที่ ๑ บริเวณพระเจดีย์

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวด้วยคำราชาศัพท์พิเศษสรรพคุณสำเร็จ อันอาจารย์เจ้าในก่อนประมวลไว้ให้แก่ สรรพโรคทั้งปวงต่าง ๆ สืบกันมา ฯ

ในที่นี้จะว่าแต่พิเศษสรรพคุณ คือคณะสรรพยาซึ่งจะแก้โรค สมมติว่านฤโรค คือสรรพโรคสัตว์นั้น โดยนัยดังนี้ ฯ

ยาชื่อธรรณีโหว เอาฉีน ส่วน ๑, มหาหิงคุ์, ขาดำ, กัญชา, กระวาน, กานพลู สิ่งละ ๔ ส่วน โขธาเท่า กุนี, ผลจันทร์, เทียนดำ, เทียนขาว, ศรีภูกุญ สิ่งละ ๔ บาท การบูร, เจตมูลเพลิง สิ่งละ ๑๒ ส่วน รงทอง สุทธิ ๒๔ ส่วน ทำเป็นจุนบดด้วยน้ำผึ้งรวงให้กินหนัก ๑ สติง แก้โรคสัตว์ หืด ไอ ทั้งปวงหายดีนัก ฯ

ยาชื่อนาคอิจร เอาโกฐสุธ, โกฐเขมา, เทียนขาว, ผลจันทร์, กานพลู สิ่งละส่วน รากทนต์, รากชิงช้า, รากจิงจ้อ, เปลือกทองหลางโบน, เปลือกมะขุม, เปลือกกุ่มทั้ง ๒, นกข, กลอย, อุตพิศ, ศรีภูกุญ, กระเทียม, มะขุมอ่อน, แหน่ม, กัญชา สิ่งละ ๒ ส่วน ทำเป็นจุนบดด้วยน้ำผึ้งให้กินหนัก ๑ สติง แก้โรคสัตว์ดวงมอม เหลือง บริโภคอาหารเผ็ดร้อนไม่ได้มีนัยหานี้ดีนัก ฯ

ยาชื่อสิทธิจร เอาโกฐสุธ, โกฐเขมา, โกฐหัวบัว, เทียนดำ, เทียนขาว, ผลจันทร์, กระวาน, กานพลู, จิงแห้ง, ดีปลี, สมอไทย, สมอเทศ, สมอพิเภก, มะขามป้อม, ผลพิศิงกาลา, แก่นแสมทั้ง ๒, รากส้มกุ้ง, ละค่าน สิ่งละส่วน กัญชา ๒ ส่วน หอยขมเผา, เบี้ยจันเผา สิ่งละ ๕ ส่วน พริกไทย ๓๔ ส่วน ทำเป็นจุนบดด้วย น้ำผึ้งให้กินหนัก ๑ สติง แก้โรคสัตว์ หืด ไอ มองคร้อ หายดีนัก ฯ

ยาชื่อบุประสิทธิ เอาผลลลอสสุทธิ, ทุงเขมา, ดีปลี, เจตมูลเพลิง สิ่งละส่วน บุกรอ, กลอย, บอระเพ็ด, มะขุมอ่อน, จิงแห้ง, ผลพิศิงกาลา, แหน่ม, ละค่าน สิ่งละ ๒ ส่วน ทำเป็นจุนบดด้วยน้ำผึ้งกิน ให้หนัก ๑ สติง แก้โรคสัตว์แมลงสัตว์พิษยอกในลำไส้เยื่อหอยวิเศษนัก ฯ

สรรพยา ๔ ขนานนี้ ของข้าพระพุทธเจ้า รุนครีโอสถ ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย ขอเดชะ ได้ใช้แล้ว ฯ

เสาศาพระระเบียงที่ ๕ บริเวณพระเจดีย์

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวด้วยคำราชาศัพท์พิเศษสรรพคุณสำเร็จ อันอาจารย์เจ้าในก่อนประมวลไว้ให้แก่ สรรพโรคทั้งปวงต่าง ๆ สืบกันมา ฯ

ในที่นี้จะว่าแต่สรรพคุณพิเศษ คือคณะสรรพยาที่จะแก้ซึ่งโรคอันเป็นชาตินฤโรคโรหิมนิโรค กล่าวคือสรรพ รัตสัตว์อันบังเกิดขึ้นในอภิวุโรหิต คือปากเมื่อยแตกหรือลำลาย และให้แลบร้อนเป็นกำลังนั้นโดยนัยดังนี้ ฯ

ยาชำระอากาศ เอาเปลือกหน้า, เปลือกขี้ยา, นามกราย, รากมะกั่วเครือ, ยาข้าวเย็นได้, ก้านศาล โคนด, รากคำเจ๊ก, เกล็ดสินเธาว์ เอาเสมอภาค สัมตามวิธีให้อมบ้วน ๒-๓ เวลา แก้ปากเมื่อยแตกหรือ หายดีนัก ฯ

ยาชื่อมหาประดาน เอาพิมเสน, น้ำประสาทรองสุทธิ, เกล็ดธราท สิ่งละส่วน เมล็ดมะกอกเผา, ผล ประคำติศฉายา, หายขี้ค้ำเผา, ผักส้มป่อยบึง, เนระพูสี, โกฐหัวบัว, เบนุกานี ใสในเนกกลีบ สิ่งละ ๔ ส่วน ทำเป็นจุนบดทำแห้งไว้ ละลายน้ำปูนใสกวาดแก้อภิวุโรหิตคือปากลำลายเมื่อยแตกหรือ กระทำให้แลบร้อน มีพิษนั้นหายวิเศษนัก ฯ

ยาชื่อจักรเพชร เอาพิมเสน, การบูร, เกล็ดสินเธาว์ สิ่งละส่วน กระวาน, กานพลู, ดีปลี, จิง, โพล อุตพิศ, รากคำเจ๊ก, รากส้มกุ้งน้อย, รากมะเขือขื่น, รากมะแว้งทั้ง ๒, รากมะกั่วเครือ, อะเอมเทศ, โบกกระวาน, เมล็ดในมะนาว สิ่งละ ๔ ส่วน ทำเป็นจุนบดทำแห้งไว้ละลายน้ำส้มมะขามเปียกแหกรกถือกวาด แก้แมลง ยอกบังเกิดในอภิวุโรหิตหายดีนัก ฯ

ขนาน ๑ เอาเบนุกานี, เนระพูสี, กระกนแดง, เปลือกสินเธาว์เผาเอา เอาเสมอภาค ทำเป็นจุนบด ทำแห้งไว้ ละลายน้ำเปลือกหมากทาลตามปากแก้แลบร้อนเยื่อหน้านั้นหายดีนัก ฯ

สรรพยา ๔ ขนานนี้ ของข้าพระพุทธเจ้า หมั้นทรพิศพิฆาน ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย ขอเดชะ ได้ใช้แล้ว ฯ

เสาศาพระระเบียงที่ ๖ บริเวณพระเจดีย์

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวด้วยคำราชาศัพท์พิเศษสรรพคุณสำเร็จ

ยาชื่อเพ็ญลมฤทธิ์ เอาดีจระเข้, สารส้ม สิ่งละส่วน ดินถ่านสุทธิ ๒ ส่วน ใบทองหลางโบน ๓ ส่วน ทำเป็นจุนบดทำแห้งไว้ ฝนด้วยน้ำมะนาวทาจักจุแล้วค้อนหมอกให้เกล็ดไปหายดีนัก ฯ

ยาชื่ออินทประธาน เอาพิมเสน, ดินถ่านสุทธิ, พริกค้อน, จิงสด สิ่งละส่วน ใบผักคืด, ใบช้องกลอง สิ่งละ ๒ ส่วน ทำเป็นจุนบดเอาดีจระเข้เป็นกระสายบดทำแห้งไว้ ฝนด้วยน้ำมะนาวทาจักจุ แก้แมลงจักจุ กระทำให้จักจุให้เข้าในเข้ แก้โรคสัตว์ขึ้นจักจุแก้ค้อนหมอกดวงนั้นหายดีนัก ฯ

ยาชื่อมหาอายุ เอาพิมเสนกลัด, ดอกจันทร์, กระวาน, โกฐสุธ, โกฐเขมา, เทียนสัตตบุษย์, คานยา, จิงสด, ขมิ้นน้อย, ดีจระเข้, ดีตะพานน้ำ สิ่งละส่วน ทำเป็นจุนบดทำแห้งไว้ ฝนให้จักจุแก้โรคสัตว์ขึ้นจักจุและ สรรพโรคค้อนทั้งปวงหายดีนัก ฯ

สรรพยา ๕ ขนานนี้ ของข้าพระพุทธเจ้า รุนราชเนตร ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย ขอเดชะ ได้ใช้แล้ว ฯ

เสาศาพระระเบียงที่ ๗ บริเวณพระเจดีย์

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวด้วยคำราชาศัพท์พิเศษสรรพคุณสำเร็จ อันอาจารย์เจ้าในก่อนประมวลไว้ให้แก่ สรรพโรคทั้งปวงต่าง ๆ สืบกันมา ฯ

ในที่นี้จะกล่าวแต่สรรพคุณพิเศษ คือคณะสรรพยาซึ่งจะแก้สรรพจักจุโรค สมมติว่าค้อนทั้งปวงนั้นโดย นัยดังนี้ ฯ

ยาชื่ออินทโชติ เอาขมิ้นคุด, ดอกค้ำน้ำทอง สิ่งละส่วน มีนสุทธิ, เบี้ยผู้เผา, สังข์เผา, อุตพิศ, ดีปลี สิ่งละ ๒ ส่วน ดึงเหล็กม, สีลาขยอน, ก้ำยาน สิ่งละ ๓ ส่วน พิมเสน, ดินถ่าน, บัลลังก์ศิลา, ครั้งค้อน, เปลือก มะขามขบ, สีเสียดเทศ, ผลจันทร์เทศ, แก่นจันทร์ทั้ง ๒, แก่นสน, แก่นช้องแมว, แก่นขี้เหล็ก, รากหญ้าหาง, รากขี้ดมอน, รากตามหม่อม, แหน่ม, ผลมะฝ่อ สิ่งละ ๔ ส่วน ทำเป็นจุนบดด้วยน้ำมะขามบดทำแห้งไว้ฝนใส่ จักจุแก้สรรพค้อนทั้งปวงหายดีนัก ฯ

ยาชื่อรัตนโรค เอาเบี้ยผู้เผา, ดีปลี สิ่งละ ๒ ส่วน สีลาขยอน ๑ ส่วน, พิมเสน, ดินถ่าน, บัลลังก์ศิลา, แก่นสมอไทย, แก่นช้องแมว, แก่นขี้เหล็ก, รากกำจาย สิ่งละ ๔ ส่วน ทำเป็นจุนบดทำแห้งไว้ฝนใส่จักจุแก้ค้อน หมอกและแก้ค้ำน้ำทั้งปวงก็ดี หายสิ้นวิเศษนัก ฯ

ยาชื่อสุวรรณโรทรส เอาธาตุหินจีนส่วน ๑, บัลลังก์ศิลา, เมล็ดในมะฝ่อ, เปลือกมะขามขบ,

แก่นจันทร์แดง, แก่นชิงแมว, พิมเสน, สิ่งละ ๔ ส่วน ทำเป็นจุดแทรกทองคำเปลวพอกคร บดด้วยน้ำดอกไม้วางให้ ฝนใส่จกษุแก่สรรพโรคคือทั้งปวง ซึ่งกระทำให้ปวดเคือง และสิ่งจกษุมีขึ้นนั้นหายคืนนัก ฯ

ยาชื่อแก้วอากาศ เอาขมิ้นสด ๑, สิบลิ, พริกไทย, สิ่งละ ๔ ส่วน, จิงแห้ง ๔ ส่วน, ดินก่น้ำ, ขมิ้นน้อย, โพล, สิ่งละ ๑๖ ส่วน ทำเป็นจุดบดทำแห้งไว้ ฝนด้วยน้ำทำใส่จกษุแก่สรรพโรคคือทั้งปวงและแก้จกษุ้ำแดงเป็นลายโลหิต และแก้หนองมีวคคัมจกษุมีได้เห็นอันใดหายคืนคืนนัก ฯ

สรรพยา ๔ ขนานนี้ ของข้าพระพุทธเจ้า ขุนทิพย์นคร ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย ขอเดชะ ได้ใช้แล้ว ฯ

เสาทพระระเบียบที่ ๑๑ บริเวณพระเจดีย์

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวด้วยคำราชา คือวิเศษสรรพคุณสำเร็จอาจารย์เจ้าในก่อนประมวลไว้ให้แก่สรรพโรคทั้งปวงต่าง ๆ สืบกันมา ฯ

ในที่นี้จะว่าแต่สรรพคุณวิเศษ คือคณะสรรพยาซึ่งจะแก้สรรพจกษุโรค สมมติว่าดัดนั้นโดยนัยดังนี้ ฯ

ยาชื่อว่าพิชัยจกษุ เอาตุ๊กคำ, ผลจันทร์เทศ, เทียนสัตตบุษย์, ตริภูก, กะทือ, โพล, ขมิ้นน้อย, กระเทียม, สิ่งละส่วน, พิมเสน, เปลือกหอยขมสุทอิ สิ่งละ ๒ ส่วน, ดินก่น้ำสุทอิ ๓ ส่วน ทำเป็นจุดบดด้วยน้ำมะนาวติดในชั้นสัมฤทธิ์ หมคว้นเทียนให้ดำดีแล้วทำแห้งตากในที่ร่มกว่าจะแห้งฝนด้วยน้ำทำก็ได้ น้ำมะนาวก็ได้ ใส่จกษุแก่จกษุและ แก้วริดสีดวงให้คืนจกษุ แก้วจกษุหนักและแก้จกษุห่าง แก้วค้อนค้อนค้อน ค้อนหมอกค้อนและค้อนค้อนนั้นหายคืนทุกประการคืนนัก ฯ

ยาชื่อรัตนจกษุ เอาพิมเสน, การบูร, ลูกจันทร์, สารส้ม, น้ำประสาทรทอง, ตริภูก, ดินประสีขาว, โกลฐขจัน เอาเสมอภาค ทำเป็นจุดบดเอาน้ำกำพูนคัมเป็นกระสายทำแห้งไว้ ฝนด้วยน้ำทำจกษุแก่จกษุแดงเป็นลายโลหิต แก่น้ำจกษุคณิกนั้นหายคืนวิเศษคืนนัก ฯ

ยาชื่อมหาอุทมิใหญ่ เอาขมิ้น, พิมเสน, การบูร, แก่นจันทร์เทศ, อำพัน, ผลจันทร์เทศ, เทียนขาว, ลิ่นทะเล, เม็ดยสุทอิ, รากผักคราด, รากผักโหม่น, รากชะบะ, ผลจกษุ, ผลประคำดีควาย, สิ่งละส่วน, ดินก่น้ำสุทอิ ๒ ส่วน ทำเป็นจุดบดเอาผลสรรพพิษ, ใบระกวก ต้ากรรองเอาแต่น้ำเป็นกระสายบดทำแห้งไว้ ฝนด้วยน้ำทำใส่จกษุแก่สรรพโรคคือทั้งปวงอันบังเกิดใน ๓ กุณินหายคืนนัก ฯ

ยาชื่อหอมน้ำแก้ว เอาขมิ้นน้อย, พิมเสนกลัด, กฤษณา, กระลำพัก, ขอนดอก, จันทน์แดง, จันทน์ขาว, จันทน์ชะมด, โกลฐ, ขมิ้นน้อยแห้ง, สังข์สุทอิ สิ่งละส่วน, ดินก่น้ำสุทอิ ๒ ส่วน ทำเป็นจุดบดด้วยเปลือกทองหลวงใบมนทำแห้งไว้ บดด้วยน้ำทำใส่จกษุแก่สรรพโรคคือทั้งปวงให้ปวดเคืองต่าง ๆ นั้นหายคืนนัก ฯ

สรรพยา ๔ ขนานนี้ ของข้าพระพุทธเจ้า หมื่นอินทนคร ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย ขอเดชะ ได้ใช้แล้ว ฯ

พระเสาทพระระเบียบที่ ๑๑ บริเวณพระเจดีย์

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวด้วยคำราชา คือวิเศษสรรพคุณสำเร็จ อันอาจารย์เจ้าในก่อนประมวลไว้ ให้แก่สรรพโรคทั้งปวงต่าง ๆ สืบกันมา ฯ

ในที่นี้จะว่าแต่สรรพคุณวิเศษ คือคณะสรรพยาซึ่งจะแก้สรรพจกษุโรค สมมติว่าดัดต่าง ๆ นั้นโดยนัยดังนี้ ฯ

ยาชื่อเทวจกษุ เอาพิมเสน, พริกอ่อน, จิงแห้ง, กระเทียม, ขมิ้นน้อย, โพล, สิ่งละส่วน, ยอดมะกอก, ยอดมะตูม, สิ่งละ ๒ ส่วน, ดินก่น้ำสุทอิ ๔ ส่วน ทำเป็นจุดบดด้วยน้ำมะนาวทำแห้งไว้ฝนใส่จกษุแก่ค้อนเนื้อค้อนและแก้จกษุแดงเป็นลายโลหิตต่าง ๆ แก้ไม่ลัดจกษุให้จกษุ้ำ แก้ยอดริดสีดวงขึ้นนั้นจกษุก็หายคืนนัก ฯ

ยาชื่ออินทจกษุ เอาพริกอ่อน, จิงสด, กะทือ, โพล, กระเทียม, ใบผักเค็ด, ใบปิบ, สิ่งละส่วน, ดินก่น้ำสุทอิ ๕ ส่วน ทำเป็นจุดบดด้วยน้ำมะนาวทำแห้งไว้ ฝนด้วยน้ำมะนาวป้ายจกษุแก่ริดสีดวงขึ้นนั้นจกษุให้จกษุเมียง แก่น้ำจกษุคณิกนั้นหายคืนคืนนัก ฯ

ยาชื่อเทพจกษุ เอาพิมเสน, พริกอ่อน, สมอไทย, สมอพิเภก, ลูกค่าน้ำเงินสุทอิ, สังข์สุทอิ, บัลดังกิ, สีลาสุทอิ สิ่งละส่วน, ดินก่น้ำสุทอิ ๒ ส่วน ทำเป็นจุดบดด้วยน้ำมะนาว ทำแห้งตากไว้ในร่มกว่าจะแห้ง ฝนด้วยน้ำทำป้ายจกษุ แก้วสรรพค้อนต่าง ๆ ทั้ง ๓ กุณินหายวิเศษคืนนัก ฯ

ยาชื่อสังข์คัม เอาขมิ้นสด, พิมเสน, สิ่งละส่วน, ลิ่นทะเลน้ำมะนาวไว้ยั้งแล้วเอาล้างเสีย จึงเอามาแต่น้ำทำไว้แต่เช้าถึงเที่ยงแล้วเอาตากให้แห้ง ๓ ส่วน, รากข้าวปุ้น, ดินก่น้ำสุทอิ, สังข์สุทอิ สิ่งละ ๔ ส่วน ทำเป็นจุดบดทำแห้งไว้ ฝนป้ายจกษุแก่สรรพค้อนให้ปวดเคืองต่าง ๆ แก้มีค้ำขขึ้นจกษุก็ได้หายคืนคืนนัก ฯ

ยาชื่อแก้วนิยา เอาพิมเสนส่วน ๑, ใบผักเค็ด, หอม, จิง, กลีบบัวหลวง, ลิ่นทะเล, ดินก่น้ำสุทอิ สิ่งละ ๔ ส่วน ทำเป็นจุดบดด้วยน้ำมะนาวฝนใส่แก้วจกษุวิเศษคืนนัก ฯ

สรรพยา ๕ ขนานนี้ ของข้าพระพุทธเจ้า ขุนราชนคร ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย ขอเดชะ ได้ใช้แล้ว ฯ

เสาทพระระเบียบที่ ๑๑ บริเวณพระเจดีย์

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวด้วยคำราชา คือวิเศษสรรพคุณสำเร็จ อันอาจารย์เจ้าในก่อนประมวลไว้ ให้แก่สรรพโรคทั้งปวงต่าง ๆ สืบกันมา ฯ

ในที่นี้จะว่าด้วยสรรพคุณวิเศษ คือคณะสรรพยาซึ่งจะแก้จกษุโรค สมมติว่าดัดต่าง ๆ นั้นโดยนัยดังนี้ ฯ

ยาชื่อแดงวัดสุธา เอาขมิ้นน้อย, พิมเสน, ผื่นดิบ, ผลจันทร์เทศ, อบเชยเทศ, กฤษณา, สิ่งละส่วน, ดินก่น้ำสุทอิ ๒ สิ่งละ ๒ ส่วน, ขอนดอก, ครั่งคั้น, เปลือกมะขามขม, เปลือกมะไฟ สิ่งละ ๔ ส่วน ทำเป็นจุดบดด้วยน้ำดอกมะลิทำแห้งตากไว้ในร่มกว่าจะแห้ง ฝนป้ายจกษุให้ปวดเคือง แก้วหนองมีวคคัมให้ลหว่างสมานจกษุแตกเร็ว เปื่อยมาทั้งปวงหายคืนนัก ฯ

ยาชื่อมหาสุทมิ เอาขมิ้นน้อย, กะทือ, โพล, สิ่งละส่วน, พริกอ่อน, จิงแห้ง, สิ่งละ ๒ ส่วน, ดินก่น้ำ, ใบผักเค็ด, สิ่งละ ๑๖ ส่วน, ใบปิบ ๑๖ ส่วน ทำเป็นจุดบดด้วยน้ำมะนาว ทำแห้งตากไว้ในร่มกว่าจะแห้ง ฝนป้ายจกษุชำระค้อนลายโลหิตในวงจกษุขาว แก่น้ำจกษุคณิกและแก้วริดสีดวงให้คืนจกษุ และจะแก้สรรพค้อนทั้งปวงหายคืนนัก ฯ

ยาชื่อมหาสุทมิ เอาเทียนคำ, เทียนขาว, เทียนสัตตบุษย์, ดอกจันทร์, ลิ่นทะเล, ผลปาย, ผลมะขามป้อม, แก่นจันทร์เทศ, แก่นสนเหนือ, ดอกจะตูด, สิ่งละส่วน, ขมิ้นน้อย, พิมเสน, สิ่งละ ๒ ส่วน, ดีฟาน, ดีจระเข้, ดีแพะ, สิ่งละ ๑ ส่วน ทำเป็นจุดบดด้วยน้ำเกาตำสิ่งทำแห้งไว้ ฝนด้วยน้ำค้ำป้ายจกษุแก้วจกษุแก้หนองมีวคคัมให้ลหว่าง แก้วริดสีดวงจกษุและ แก้วสรรพค้อนทั้งปวงหายคืนคืนนัก ฯ

ยาชื่อสุริยาธิกร เขมกลจันทร์ส่วน ๑, ดอกขจร ๒ ส่วน ทำเป็นจุดบดทำแห้งไว้ฝนด้วยน้ำท่าปายจกษุ เป็นยาชูกำลังชูกษุและเจริญซึ่งน้ำเลี้ยงจกษุให้บริบูรณ์พิเศษนัก ฯ

สรรพยา ๔ ขนานนี้ ของข้าพระพุทธเจ้า ขุนประสาธน์มา หลงเกล้าหลงกระหม่อมถวาย ขอเดชะ ได้ใช้แล้ว ฯ

เสาชพระระเบียบที่ ๔ บริเวณพระเจดีย์

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวด้วยตำรายาคือพิเศษสรรพคุณสำเร็จ อันอาจารย์เจ้าในก่อนประมวลไว้ ให้แก่สรรพโรคทั้งปวงต่าง ๆ สืบกันมา ฯ

ในที่นี้จะว่าแต่สรรพคุณพิเศษ คือคณะสรรพยาที่จะแก้ซึ่งโรค อันเป็นสาธารณชาติวาโยนั้นโดยนัย ดังนี้ ฯ

ยาชื่อมหากำลังสิงหนรัตน์ เขมกลตลอดฤทธิ, มหานิงคฺ, เทียนดำ, จิงแห้ง, เกลีสินเฮวี่ สิ่งละส่วน ผลทิลิงกาลา ๒ ส่วน, ผลสมอไทย ๖ ส่วน, แก่นหอม ๔ ส่วน, ดีปลี ๙ ส่วน, ว่านน้ำ, เจตมูลเพลิง, รากข้าหลุ, พริกไทย สิ่งละ ๑๐ ส่วน ทำเป็นจุดบดละลายน้ำผึ้ง แล้วจึงเอาใส่ขวดหนึ่งให้สูง เอายางลัดไดลดเคล้าเข้ากับยาพอปั้นได้ ห้ามลิดห้ามลัดแก้วเขียวให้กินตามกำลัง กินเมล็ด ๑ ลง ๒ ครั้ง จะให้กินก็ครั้งก็ทวี ยารื่นไปคานลมกระแวกโรคแตรัสติวงนิต โอและสรรพมทั้งปวงดังกัก กำกั้นได้ ๒ เดือนก็กำลังมาก กำกั้นได้ ๓ เดือนก็ปฏิญญามาก กำกั้นได้ ๔ เดือนรูปงาม กำกั้นได้ ๕-๖ เดือนเสียงเพราะ กำกั้นได้ ๗-๘-๙ เดือนมีอายุยืนได้ ๒๐๐ ปี เป็นมหาวิเศษนัก ฯ ท่านตีคำไว้ ๑๐๐ ซึ่งทอง คามอาจารย์ยกสำมาแพทย์ทั้งหลายทั้งปวง ฯ

ยาชื่อเทพสังหาร เขมกลส่วน ๑, การบูร, ปูนผง, เข็มผู้ณา, พริกไทย, จิงแห้ง สิ่งละ ๔ ส่วน, ดีปลี ๕ ส่วน, ผักแพรวแดง ๖ ส่วน ทำเป็นจุดบดละลายน้ำผึ้ง น้ำจิง น้ำกระเทียม ให้กินหนัก ๑ สิ่ง แก้กสรรพมทั้งปวง และแก้ลมอัมพาต คือลมระชอยซ์ ลมมหาสดมภ์ และลมคะตริภระทำให้รื้อนเศท้าวลตลอดศีรษะนั้นหายสนิท ฯ

ยาชื่อสุวรรณปราสาท เขายาดำ, มหานิงคฺ, ศรีบุญ, ผิวมะกรูด สิ่งละ ๔ ส่วน, กระเทียม, เกลีสินเฮวี่ สิ่งละ ๖ ส่วน ทำเป็นจุดบดละลายน้ำผึ้ง น้ำมะกรูด น้ำมะนาว คูสิกันเข่า ให้กินหนัก ๑ สิ่ง แก้กสรรพมทั้งปวง และแก้ทุกเลือดกัหายวิเศษนัก ฯ

สรรพยา ๓ ขนานนี้ ของข้าพระพุทธเจ้า หมื่นเวรชาแพทย์ หลงเกล้าหลงกระหม่อมถวาย ขอเดชะ ได้ใช้แล้ว ฯ

เสาชพระระเบียบที่ ๖ บริเวณพระเจดีย์

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวด้วยตำรายาคือพิเศษสรรพคุณสำเร็จ อันอาจารย์เจ้าในก่อนประมวลไว้ให้แก่สรรพโรคทั้งปวงต่าง ๆ สืบกันมา ฯ

ในที่นี้จะว่าแต่สรรพคุณพิเศษ คือคณะสรรพยาที่จะแก้ซึ่งโรคสรรพมทั้งปวงอันกำเก็บผิดขึ้นเนื่องบนันโดยนัยดังนี้ ฯ

ยาแก้ลมชั้นสูง เขายาดำ, กัญชา, จุกกิด, ดอกดัง สิ่งละ ๔ ส่วน, กระเทียม ๖ ส่วน, ว่านน้ำ, ชะอมเทศ, โกรฐน้ำเต้า, โกรฐพุงปลา, มหานิงคฺ สิ่งละ ๔ ส่วน, ว่านเปราะ, ผลผักชี สิ่งละ ๑๒ ส่วน, จิงแห้ง, แก่นลมทะเล, รากส้มกุ้ง, ละค่าน สิ่งละ ๑๖ ส่วน, พริกไทย, เปลือกกันเกรา สิ่งละ ๒๔ ส่วน ทำเป็นจุดบดละลายน้ำผึ้งรวง ให้กินหนัก ๑ สิ่ง แก้กลมชั้นสูงหายสนิท ฯ

อนึ่ง เขากการบูร ๔ ส่วน, กระเทียม, จิงแห้ง, ดีปลี, ขมิ้นน้อย, โพล, ว่านน้ำ สิ่งละ ๔ ส่วน, เม่าหญ้าชันกาลา, หัวหมู สิ่งละ ๑๖ ส่วน, บอระเพ็ด ๒๔ ส่วน, ใบมะตูม, ใบคนทีลือ, ใบสะเดา, พริกไทย สิ่งละ ๑๖ ส่วน ทำเป็นจุดบดละลายน้ำผึ้ง ให้กินหนัก ๑ สิ่ง แก้วาโยอันกำเก็บกำขึ้นเนื่องบนันหายสนิท ฯ

อนึ่ง เขากกรูสอ, โกรฐเขมา, มหานิงคฺ สิ่งละ ๔ ส่วน, การบูร, กานพลู, ดอกจันทร์, พิลิงกาลา, กัญชา สิ่งละ ๖ ส่วน, โกรฐน้ำเต้า, สมอเทศ, กระลำพัก, จันทน์ระมัด, เปรกหอม, ดีปลี สิ่งละ ๔ ส่วน, กระวาน, สมอไทย, ผลจันทร์ สิ่งละ ๑๐ ส่วน, กฤษณา, จิงแห้ง สิ่งละ ๑๒ ส่วน, พริกไทย ๔๐ ส่วน ทำเป็นจุดบดละลายน้ำผึ้งให้กินหนัก ๑ สิ่ง แก้วาโยอันกำเก็บกำขึ้นเนื่องบนันหายสนิท และแก้ลมชั้นให้มือเท้าตาย และเป็นเหน็บชา และแก้สรรพมใหญ่ทั้งปวงอันบังเกิดในกองธาตุนี้หายวิเศษนัก ฯ

สรรพยา ๓ ขนานนี้ ของข้าพระพุทธเจ้า หลงทักพิภักษา หลงเกล้าหลงกระหม่อมถวาย ขอเดชะ ได้ใช้แล้ว ฯ

เสาชพระระเบียบที่ ๘ แผ่น ๑ บริเวณพระเจดีย์

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวด้วยตำรายาคือพิเศษสรรพคุณสำเร็จ อันอาจารย์เจ้าในก่อนประมวลไว้ให้แก่สรรพโรคทั้งปวงต่าง ๆ กันสืบมา ฯ

ในที่นี้จะว่าแต่สรรพคุณพิเศษ คือคณะสรรพยาที่จะแก้ซึ่งโรค กล่าวคือชาติวาโยพระตัก อันบังเกิดขึ้นในกองปิตตะและรคตมากระทบกันนั้นโดยนัยดังนี้ ฯ

ยาชื่อศรีวิสุทธิลา เขมบระเพ็ด, จิงแห้ง สิ่งละส่วน, รากอังกฤษ, เปรกไทย สิ่งละ ๔ ส่วน, ขมิ้นน้อย ๒๐ ส่วน, ใบสมอทะเลรดเอากันออกเอา ๑๐ ส่วน, คูสิกันเข่าด้วยกำกั้นใส่ขวดหนึ่งให้สูง แล้วจึงเอาทำเป็นจุดบดทำแห้งไว้ละลาย น้ำจิง น้ำขำ ส้มซ่าก็ได้ ให้กินหนัก ๑ สิ่ง แก้กมพระตักอันบังเกิดขึ้นในกองปิตตะและรคตมากระทบกันกระทำให้กำเก็บขึ้นนั้นหายสนิท ฯ

ยาชื่อทำลายเนม เขมพญาไฟไป ๗ ยอดมาหั้นให้ลีน และเอาปลาย่าง ๑, มะขามเปียก ๓ ผัก ตำให้เนลลแล้วจึงเอาน้ำปลามาเคล้าให้เข้ากัน แล้วจึงให้กินให้หมด แก้ลมในกองพระตักให้ตกสิ้นสนิท ฯ

ยาชื่อมหาวายุภค เขมลมะกรูด ๕ ผล, หัวหอม ๑๐ หัว, หัวกระเทียม ๕ หัว, มะขามเปียก ๑๐ ผัก, สลัดได ๕ คำสิ่ง, เกลือ ๒ บาท ทำเป็นจุดให้กินเป็นยาสดหนัก ๑ สิ่ง แก้กมิในกองพระตักสนิท ฯ

ยาชื่อศิรินสาใหญ่ เขากกระเทียม ๑ บาท, สมอไทย, สมอเทศ, สมอพิเภก, สมอทะเล, สมอน้ำ, โพล, ว่านน้ำ, ผิวมะกรูด, ใบกะเพรา, มหานิงคฺ สิ่งละ ๒ บาท, เกลีสินเฮวี่ ๓ บาท, มะขามป้อม, ดอกจุมเห็ดเทศ สิ่งละ ๕ คำสิ่ง ทำเป็นจุดบดด้วยน้ำมะกรูด ให้กินหนัก ๑ สิ่ง แก้กมพระตักอันบังเกิดในกองปิตตะและรคตมากระทบกัน กระทำให้แน่นให้ตั้งในนาก็ และให้ลูจจาระมีออกนั้นหายวิเศษนัก ฯ

สรรพยา ๔ ขนานนี้ ของข้าพระพุทธเจ้า ขุนราชโสด หลงเกล้าหลงกระหม่อมถวาย ขอเดชะ ได้ใช้แล้ว ฯ

๐ สิทธิการิยะ จะกล่าวด้วยตำรายาคือพิเศษสรรพคุณสำเร็จ อันอาจารย์เจ้าในก่อนประมวลไว้ให้แก่สรรพโรคต่าง ๆ สืบกันมาในที่นี้จะว่าแต่พิเศษสรรพคุณ คือยาอันจะแก้วายุซึ่งมีพิษอันละเอียดนั้นโดยนัยดังนี้ ฯ

ยาชื่อทิพย์สำราญ เอาเทียนทั้ง ๕ สิ่งละส่วน, มีวสี ๔ ประการ, ศรีมหา, เกสรบุณนาค สิ่งละ ๒ ส่วน, ดอกพิบูล, ฆะลุค สิ่งละ ๓ ส่วน, กฤษณก, อปเชยเทศ, เกสรสาระภี, โกรสุธ, ดอกพริกไทย, จันทร์ชะมด, การบูร, กระแจะตำขาว สิ่งละ ๔ ส่วน, เปราะหอม, จันทร์ทั้ง ๒, พิมเสน สิ่งละ ๖ ส่วน, ผลตะดาอ่อน ๘ ส่วน, ฆะเอมเทศ ๑๒ ส่วน, ดอกมะลิสี ๓๕ ส่วน ทำเป็นจุนบดทำแท่งไว้ละสายน้ำกระสายบดทำแท่งไว้ละสายน้ำดอกไม้อ่างกรก น้ำตาลกรวดให้กินแก้ลมสังขยา และลมตวิหยังบังเกิดในหทัยวาด และแก้ลมปัจฉิมที่ลุคคือลมตวิหยังบังเกิดตุงน้อข้าาเดือต และลมทักขิน ตติย ที่ลุคโรคนั้นหายสิ้นวิเศษนัก ฯ

ยาชื่อเทพธารมณี เอาดอกส้ม ๘ ประการ, ดอกจิง, ดอกข่า, ดอกขมิ้น, ดอกกะทือ, ดอกพิบูล, เกสรบุณนาค, ดอกสาระภี, ผลผักเสี้ยนผี สิ่งละส่วน, เปราะหอม, การบูร, กานพลู สิ่งละ ๒ ส่วน, จันทร์ทั้ง ๒ สิ่งละ ๔ ส่วน, พิมเสน ๕ ส่วน, ดอกมะลิ ๓๒ ส่วน ทำเป็นจุนบดทำแท่งไว้ละสายน้ำกระสายอินคากรกไว้กินแก้ลมในหทัยวาด ลมสังคกาวต, ลมอัคฎากาศ, ลมขุมณา ซึ่งกระทำพิษต่าง ๆ และแก้ลมปัจฉิมที่ลุคคือลมตวิหยังบังเกิดตุงน้อข้าาเดือต และลมทักขิน ตติย ที่ลุคโรคนั้นหายสิ้นวิเศษนัก ฯ

ยาชื่ออินทรประสิทธิ์ เอาโกฎิห้า ๙, กระแจะตะนาว, มีวมะกูด, มีวมะนาว, มีวสีม่วง, มีวมะจั่ว, กฤษณก, กระลำพัก, ฆะลุค, ขอนดอก, จันทร์แดง, พิบูล, สาระภี, การบูร, ชะมดเชียง, จันทร์เทศ, พิมเสน, ผลพริกไทยอ่อน, ฆะเอมเทศ สิ่งละส่วน, ดอกมะลิ ๔๒ ส่วน ทำเป็นจุนบดทำแท่งไว้ กินแก้ลมวายุในกองลมภูฐานอันมีพิษนี้หายวิเศษนัก ฯ

ยา ๓ ขนานนี้ ของข้าาพระพุทธเจ้า พระบำาเรอราช ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย ขอเดชะ ได้ใช้แล้ว ฯ

เส้า ๒ ศาสตรา ๖

๑ สิทธิการิยะ จะกล่าวตำรายาคือวิเศษสรรพคุณสำเร็จ อันอาจารย์เจ้าในก่อนประมวลไว้ ให้แก่สรรพโรคทั้งปวงต่าง ๆ สืบกันมา ในที่นี้จะว่าแต่สรรพคุณวิเศษ คือคณะสรรพยาที่จะแก้ซึ่งโรคอันเป็นชาติวิฤติโรค กล่าวคือโรคลมพหกล่อนทั้งปวงนั้นโดยนัยดังนี้ ฯ

ยาแก้สรรพกล่อนทั้งปวง เอาใบมะตูม ๑, ใบตะดา ๒, ใบคนทีล ๓, ว่านน้ำ ๔, บอระเพ็ด ๕, ขมิ้นช้อย ๖, พริกไทย ๗ ทำเป็นจุนบดละลายน้ำมั่งให้กิน ๑ สติง แก้สรรพกล่อนทั้งปวงซึ่งกระทำให้อุจเฉียดให้อาเจียนคลื่นเหียน และให้เมื่อยขบกระทำให้ตัวเหลือง จิกขุแผลียง และน้ำมูตรเหลือง ให้ถ่วงเหนี่ยวเป็นกำลังนั้นหายดีนัก ฯ

ขนาน ๑ เอาแก่นแสมทะเล, แก่นขี้เหล็ก, แก่นพญามือเหล็ก, แก่นปุ่น, หอยขมผก, หอยแครงผก, สารส้ม สิ่งละส่วน, ดินประสีขาว, ว่านน้ำ, มีวมะกูด สิ่งละ ๒ ส่วน, มหานิงคุ, ดีปลี สิ่งละ ๑ ส่วน, กระเทียม ๔ ส่วน, หักคุณสุทธิ ๖ ส่วน ทำเป็นจุนบดละลายน้ำมะกูดก็ได้ น้ำส้มข่าก็ได้ ให้กินหนัก ๑ สติง แก้กล่อนซึ่งกระทำให้อุจเฉียดเป็นพริตติ และแก้สรรพกล่อนทั้งปวงหายดีนัก ฯ

ขนาน ๑ เอาเทียนทั้ง ๕, ผลจันทร์, ดอกจันทร์, ดีปลี, เปล้าทั้ง ๒, รากประจำตีควาย, รากประจำไก่, รากมะขามป้อม, รากหนาด, รากจิงจ้อ, รากคนทีล, รากคนทีเขมา, รากมะตูม, รากตุ้มกาเครือ, รากตุ้มกาแดง, รากตุ้มกาขาว, รากพิษนาครี, รากโครัเครือ, หัวปรง เอาแสมทะเล ต้มตามวิธีให้กิน แก้สรรพโรคกล่อนทั้งปวงซึ่งกล่าวมาแล้วนั้นหายสิ้นดีนัก ฯ

ขนาน ๑ เอาโกฎิทั้ง ๕, เทียนทั้ง ๕, ผักแพรวแดง, ดอกตึง, ว่านน้ำ, แก่นแสมทะเล สิ่งละส่วน, ดีปลี, มหานิงคุ สิ่งละ ๒ ส่วน, พริกไทย ๑๘ ส่วน ทำเป็นจุนบดละลายน้ำมั่งให้กินหนัก ๑ สติง แก้สรรพโรคกล่อนทั้ง ๕ ประการหายสิ้นดีนัก ฯ

สรรพยา ๔ ขนานนี้ ของข้าาพระพุทธเจ้า ขุนราชแพทย์ ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย ขอเดชะ ได้ใช้แล้ว ฯ

เส้าพระระเบียงที่ ๔ แผ่น ๒ บริเวณพระเจดีย์

๑ สิทธิการิยะ จะกล่าวด้วยตำรายาคือวิเศษสรรพคุณสำเร็จ อันอาจารย์เจ้าในก่อนประมวลไว้ ให้แก่สรรพโรคทั้งปวงต่าง ๆ สืบกันมา ฯ

ในที่นี้จะว่าแต่สรรพคุณวิเศษ คือคณะสรรพยาที่จะแก้ซึ่งโรคอันเป็นชาติกล่าวคือสรรพโรคอันนั้นโดยนัยดังนี้ ฯ

ยาชื่อประสะเภสัช เอาน้ำมั่ง, น้ำบวบขม, น้ำรากหญ้าคา, น้ำกะทือ, น้ำคลัดไค, น้ำบอระเพ็ด, น้ำเกลือ เอาแสมทะเล ใส่กะทะกวนให้จนเป็นได้ ให้กินหนัก ๑ สติง แก้สรรพโรคนี้ซึ่งกระทำให้อุจเฉียดใจดังครอก ๆ แก้อุจเฉียดโรคนั้นในกองลมภูฐานนั้นหายสิ้นวิเศษนัก ฯ

ยาชื่อประสะน้ำมะนาว เอาผักส้มป่อย, รากส้มกุ้งทั้ง ๒, กระเทียม, พริกไทย, ดีปลี, ขิงแห้ง, ดินประสีขาว, สารส้ม เอาแสมทะเลทำเป็นจุนแล้วจึงเอาน้ำมะนาวใส่ลงให้ท่วมยาทั้งนั้น จึงเอาขึ้นตั้งไฟกวนให้มันได้กินหนัก ๖ สติง แก้สรรพโรคนี้ทั้งปวง ซึ่งกระทำอาการให้อุจเฉียด ให้จับ แก้อุจเฉียดอันบังเกิดแต่ของลมภูฐานนั้นหายสิ้นวิเศษนัก ฯ

ขนาน ๑ เอาน้ำลูกมะแว้งต้น, น้ำลูกมะแว้งเครือ, น้ำลูกมะเขือขี้, น้ำคลัดไค, น้ำมะจั่ว, น้ำมะนาว เอาแสมทะเลแล้วจึงเอาใส่ในขันส้มกฤษี เอาขึ้นตั้งไฟแกลบให้งวด แล้วจึงให้กินด้วยน้ำมั่ง ๑ แก้สรรพโรคนี้ทั้งปวง ซึ่งกระทำอาการให้อุจเฉียดให้อุจเฉียดใจดังและแก้สรรพโรคอันเกิดแต่ของลมภูฐานหายดีนัก ฯ

ขนาน ๑ เอารากมะแว้งทั้ง ๒, รากมะเขือขี้, รากพฤษภีทั้ง ๕, มะเกลือทั้ง ๕, รากหวายขม, รากหวายลิง, รากไม้กวาด, เทียนดำ เอาแสมทะเลต้งด้วยน้ำตาลคลัดกับแก้สรรพโรคนี้หายดีนัก ฯ

สรรพยา ๔ ขนานนี้ ของข้าาพระพุทธเจ้า ขุนสุทธิพินนา ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย ขอเดชะ ได้ใช้แล้ว ฯ

เส้าพระระเบียงที่ ๖ บริเวณพระเจดีย์

๑ สิทธิการิยะ จะกล่าวด้วยคัมภีร์คือวิเศษสรรพคุณสำเร็จ อันอาจารย์เจ้าในก่อนประมวลไว้ ให้แก่สรรพโรคทั้งปวงต่าง ๆ สืบกันมา ฯ

ในที่นี้จะว่าแต่สรรพคุณวิเศษ คือคณะสรรพยาที่จะแก้ซึ่งสรรพโรค อันบังเกิดแต่ฤดูอากาศตามฤดูกาลให้จลณะเป็นไป กล่าวคือเสียงแห่งแหมบเครือ ระคนด้วยขิงมายวนอกให้อุจเฉียดโดยนัยดังนี้ ฯ

ยาชื่อรื่องโธย เอาน้ำตาลกรวด, น้ำตาลทราย, น้ำตาลโตนด, น้ำมั่ง, น้ำช้อย, น้ำเกลือ สิ่งละส่วน, น้ำจิง, น้ำใบเถาคัน สิ่งละ ๒ ส่วน, น้ำมะขามเปียก ๔ ส่วน แล้วเอาใส่กะทะกวนแล้วตั้งไฟรุ่มไปให้ขึ้นจนเป็นได้ ให้หาคันกินไปเนื่อง ๆ แก้เสียงแหมบกับแหมบเหินยาให้จามดีนัก ฯ

ยาชื่อพิณทิพย์ เอาน้ำส้มข่า, น้ำส้มสุง, น้ำส้มอาษา, น้ำส้มเกลือ สิ่งละส่วน, น้ำกล้วยน้ำ, น้ำช้อย

สิ่งละ ๒ ส่วน น้ำตาลกรวด ๓ ส่วน เกลือหอควร คูสิการกันเข้าใส่ขวดไว้ให้เต็มกินเนื่อง ๆ แก้วเสียงแหบแห้ง เจริญ และแก้ให้คอชุ่มชื้น ให้เสียงแจ่มออกตึกนิก ฯ

ยาชื่อบรรณรพิน เอน้ำมันมะกุกถู น้ำมันมะนาว น้ำมันง่า น้ำมันข่า น้ำเกลือบดินเฮอร์ สิ่งละถ้วย น้ำส้มป่อย ๒ ถ้วย คูสิการกันเข้าตั้งไฟเคี่ยวให้ร้อน แล้วจึงเอาเมล็ดโสมเขือขึ้น ๑ ตำลึง ทำเป็นจุนโสมลงในน้ำมันที่เคี่ยวนั้นจนนำไปให้เย็นได้ ให้กินหนัก ๑ สลึง แก้วเสียงแหบตามฤดู อันบังเกิดในกองธาตุขณะนั้นและแก้ให้เสียงเป็นกังวาลเกิดกระแผลเสียงให้น้ำตาลกลมกล่อมวิเศษชนิก ฯ

ยาชื่อกรคทพิศ เอน้ำมันง้าทั้ง ๒ รากมะม่วงทั้ง ๒ สิ่งละส่วน ผักส้มป่อย ๒ ส่วน ต้มตามวิธีเอาไว้ให้เย็น ใ้พห้อน็ดชำระเสมหะให้น้ำสีกลิ้งตลอดลำคอ และให้เสียงนั้นใหญ่พุ่มพวงวิเศษชนิก ฯ

สรรพยา ๔ ขนานนี้ ของข้าพหุทธเจ้า พระบารเฮราช ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย ขอเดชะ ได้ใช้แล้ว ฯ

เสาศพระเบียงที่ ๕ แผ่นที่ ๑ ด้านใต้บริเวณพระเจดีย์

๑ สิทธิการิยะ จะกล่าวด้วยคำทายาคือวิเศษสรรพคุณคำเ็จฯ อันอาจารย์เจ้าในก่อนประมวลไว้ให้แก่สรรพโรคทั้งปวงต่าง ๆ สืบกันมา ฯ

ในที่นี้จะว่าแต่สรรพคุณวิเศษ คือคณะสรรพยาริธีน้ำมันที่จะแก้ซึ่งโรคคือสรรพอิฐแดง หักแฉะชัน นั้นโดยนัยดังนี้ ฯ

ในวิธีเมื่อจะกระทำนั้น ให้เลือกข้าวเปลือกข้าวสารโดยพระศากาณังนี้ (สหเพทหาปิสาวจ ๗๕ สหเพทชชา ปลายชนิด) ให้เสก ๓ คาบ ฯ เมื่อจะปลายนั้น ให้ขับไล่รังควานด้วยพระศากาณังนี้ (คจจอมุมหิ โอกาสติฎฐาหิ) แล้วจึงนำมันดิบมาเลกด้วยพระศากาณังนี้ (เกโรวโมคคสลาเนตังนี้ (เกโรวโมคคสลาเนตังนี้) อนุตธยาอิตวา ภูมิยลจุมจรรยาณุนนตเร โจรทหาย โอบุโสมขนติ อิทอิชาโคโต) ให้เสก ๓ คาบ แล้วจึงเสกที่มือให้ครบแก้ที่เจ็บให้แก้ด้วย ๓ แห่ง แล้วเอาดอกเส้น ๑ วัตเซนชาตินั้นเป็นอย่างไร แล้วจึงทำมงคลดอก ๑ น้ำมัน ๑ เสกด้วยโองการพระเจ้า ๓ คาบ แล้วจึงเอาน้ำมันนั้นน้ำมันให้กินให้หา มงคลนั้นให้สวมใส่ศีรษะลงไว้ แล้วจึงชักขนขาออกมาให้เท่าอย่างทีวัดไว้ดังนี้ จึงเก็บกระดูกโรมน้ำมันด้วยมนต์คณะนี้ (โอมชื่อต่อชื่อ โอมกระดูกต่อกระดูก โอมเอ็นต่อเอ็น โอมเนื้อต่อเนื้อ โอมหนังต่อหนัง ประสิทธิสวาหายุะ) ให้บริกรรมเก็บกระดูกวิเศษไปกว่ากระดูกจะเสียนต์ แล้วจึงโรมน้ำมันห่อเนื้อเกิด จึงเอาสายดิบมัดเนื้อไว้ ๓ เปลาะ ๆ แรกเสกด้วย พุทธรัตน เปลาะ ๒ ธมรตน เปลาะ ๓ ธมรตน ถ้าและคั้งไปก็ตีให้ปิดแสงลงด้วยโองการมนานูโยและโองการพระอิศวร แล้วโรมน้ำมันไปถึง ๑ วัน จึงขยายมือออกดูแล้วห้ายาประคบบมให้เดินเอาไปพบพลัง, ใบกฤษช่าย, เถาว์ลย์ เบียง, มีวสันโธขาวทำเป็นลูกประคบตั้งไฟประคบด้วยสุราแล้วจึงห่อเนื้อเข้าไว้อย่างเก่า โรมน้ำมันไปให้ได้ ๗ วัน จึงแก้เนื้อที่เคียว แล้วโรมน้ำมันเอ็นซ่อมต่อไปกว่าจะหายวิเศษชนิก ฯ

สรรพยาริธีน้ำมันต่อกระดูกนี้ ของข้าพเจ้า หม่อมหาประจรร นอกกรชการ ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย ขอเดชะ ได้ใช้แล้ว ฯ

ศาลา ๗ เสา ๔ แผ่น ๔

๑ สิทธิการิยะ จะกล่าวด้วยคำทายาคือวิเศษสรรพคุณ อาจารย์ในก่อนประมวลเป็นญญ ให้แพทย์มีทุนแก้โรคนานา ในที่นี้เล่าจะกล่าวคำเ้ามา คือคณะสรรพยา เป็นหมวดเป็นหมู่ เป็นห้องตำรา สืบ ๆ กันมาที่จะแก้พิษงู

ตามนัยอาจารย์ให้ไว้เป็นทานอุทิศนามอุทิศหมูลองสิ่งนี้มา บดทาพิษงู ให้แพทย์ตั้งรู้ ดินกัฬันหาย ผักบั้งผักเบี้ย หุ้งเหงยาเสีย เอาเกลือเป็นกระสาย บดให้ละเอียด เอน้ำมันมะกุกถูเข้าเกิดเห็นหายอย่าได้คิดถวิลแก้พิษแมลงงูอีกทั้งพิษตึกเกรงลิ้น กินแก้เห็ดเมา เอาตัวฝังดิน เบียงคอบ่ากิน ใจเลยพันหาย ฯ

อีกนึ่งเล่า ท่านให้ตัดเอา ขอนเฒ่าข้างปลาย ให้ตัดเป็นจี่จี่ปากแผลหลาย ค้างคอกช่วนกาย หายบิตเดี่ยวใจ เปลือกคนน้อยหน้าฝนด้วยสุรา ทางหายไว้ ตำแยตัวผู้ ฟิงรูเจ้าไว้ แก้วพิษงูได้ ตุ๊กกันแลมา ฯ

เกาศิระขะรัง พิษงูคิงจริง แก้วน้ำกัฬา น้ำมันข่าเป็นกระสายละลายกับยา ลูบเจือสุรา ต้มกินสองดู ยานี้ตึก สรรพคุณประจักษ์ยิ่งยาทุกหมู่ แก้วพิษสัตว์รบ ตบตายไปรู้ เป็นต้นพิษงู หายประจักษ์แก้ตา ตระขบแมลงปอง ขบปวดคางหรือ เสียหัวกายา เถาวมกตังจริง ยวดยิ่งนักหนา ฝนกับน้ำมันงา ทาพิษหายไป ฯ แวงสีกกับเหล้า ตระขบขบเข้า ฝนทาหินโต พิษแผลหลายพิน ไม่ทันอิดใจ อาจารย์ว่าไว้ อย่าได้โศกา ฯ อนึ่งเล่าไว้ แต่ก่อนผูกไว้ ให้เป็นปัญญา เอาตงนัยนตรี พญานาคา ทั้งเส็บศุขทา คิดเอาจงดี ประคบกันเข้า บดละลายเหล้า ทาหายทันที แก้วพิษงูขบ สลบถึงชีวิต อาจารย์ว่าไว้ ให้ไว้เป็นทาน ฯ

อนึ่งต้นข้าวต้ม ผู่ขมขึ้นชม ทำตราคควาคลาน แก้วพิษประเสริฐให้สิ้นทุกประการ พิษงูสารณณ์ เกือบกายหายไป ฯ

ขนานหนึ่งเล่า อาจารย์ให้เอา ชักล่องพริกไทย ตีตะหอบน้ำละลายเหล้าใส่ แก้วพิษงูได้ ในทันใดคลาย ฯ ยานี้ของข้าพหุทธเจ้า หม่อมปราบมาคทาตุลเกล้า ฯ ถวายให้ไว้เป็นทาน กุลบุตรสืบสาย ขออย่าให้อันตราย กว่าสิ้นศาลา ฯ

สรรพคุณยาต่าง ๆ

ฝ่ายนั่งศาลา ๗ โรงเรียน

๑ ปุณจะประวัง ในลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยสรรพคุณอันมีคุณแก้สัตว์ทั้งหลาย ฯ ตามลำดับกันโดยนัยสังเขปไว้ดังนี้ ฯ

- ลำดับนี้จะกล่าวคุณแห่งผลสมอ ๗ ประการนั้นก่อนเป็นปฐม คือ
- สมอ ๑ ชื่อวิหทย ผล ๒ เหลี่ยม มีรสเย็นดั่งพิก รั้นักสรรพพิษทั้งปวง ฯ
- สมอ ๑ ชื่อโรหิณี ผลกลม มีรสอันเปรี้ยวหวานระคนกัน รั้นักเสมหะอันแค้น ฯ
- สมอ ๑ ชื่อบุตรนา ผล ๓ เหลี่ยม มีรสอันฝาด รั้นักปิดมูกเลือด ฯ
- สมอ ๑ ชื่อมุตกา ผล ๓ เหลี่ยมแต่เมล็ดนั้นเล็ก มีรสอันหวานเย็น รั้นักใช้ตัดลิ้นและบ้ำตีเตอด ฯ
- สมอ ๑ ชื่อมุตกั ผล ๕ เหลี่ยม มีรสอันเปรี้ยวร้อน รั้นักลมอันแน่นอยู่ในนากิและทรวงอก ฯ
- สมอ ๑ ชื่อสหยา ผล ๖ เหลี่ยม มีรสอันขมร้อน รั้นักโลหิตโดยรอบขอบในอุทร ฯ
- สมอ ๑ ชื่อวิสันดา ผล ๗ เหลี่ยม เหลืองดั่งสีทอง มีรสอันหวาน ขม ฝาด รั้นักจตุธาตุและตรีสมภูฐาน มีคุณเป็นมหันตคุณยิ่งนัก ฯ

อนึ่งอันว่าสมอปานผลใหญ่นี้ รั้นักโรคมะระคำจะสายในอุทรและแก้บิต ดอกรั้นักลมอันแน่นอยู่ในโลหิต กระที่รั้นักใช้ชอนบวม แก่นรั้นักโลหิตและแก้คอดจนวนามบัว รากรั้นักเสมหะ ฯ

อนึ่งมละฆามป้อมช่อนั้น มีรสอันเปรี้ยวหวานระคนกัน รู้แก้ให้ผิวมันงะบริบูรณ์และกระทำให้เสียงเพราะ รู้แก้พรตึกแก้หยาดในกองเสมหะ ฯ

อนึ่งมละฆามป้อมแก่นนั้น มีรสขม เฝ็ด ผาด เปรี้ยวระคนกันรู้ห้ามเสียงลมและไออันพิศษ ฯ

อนึ่งผลพิเภกช่อนั้น มีรสอันเปรี้ยว รู้สังหารเสียงซึ่งลมและไออันพิศษ ฯ

อนึ่งผลสมอพิเภกแก่นนั้น มีรสอันฝาด รู้แก้โรคอันบังเกิดแก่จักษุรู้แก้ธาตุกำเริบ และใช้ขับปัสสาวะธาตุ และแก้ริดสีดวง เฝ็ดคั้นรู้แก้บิดทั้งปวง ไบ่นั้นรู้แก้บาดแผลอันประกอบไปด้วยพยาธิ ดอกนั้นรู้แก้โรคอันบังเกิดแก่จักษุ เปลือกนั้นรู้แก้ทางปัสสาวะ แก่นนั้นรู้แก้ริดสีดวงหลวง หากนั้นรู้แก้โลหิตอันกระทำให้อ่อน ดังอาจารย์กล่าวไว้ดังนี้ ฯ

ฝ่ายมังสาลา ๗ โรงเรียน

๑ ปุณจะปะรัง คำดับนี้จะกล่าวด้วยสรรพคุณนัยหนึ่งใหม่ อันอาจารย์ท่านกล่าวไว้ในก่อนสืบกันมาว่ายังมีพระคาถา ๖ พระองค์ ฯ

องค์ ๑ ชื่อพระภาณีพิพหัง กระทำบริโรคซึ่งผลตีปัสี อาจระงับเสียได้ซึ่งโรค ฯ

องค์ ๒ ชื่อพระภาณีอิธา กระทำบริโรคซึ่งรากข้าวหลอ อาจระงับเสียได้ซึ่งเมื่อยษ ฯ

องค์ ๓ ชื่อพระภาณีบุพเทวดา กระทำบริโรคซึ่งเถาละค้ำอันอาจระงับเสียได้ซึ่งเสมหะและวายุ ฯ

องค์ ๔ ชื่อพระภาณีบุพพรต กระทำบริโรคซึ่งเจตมูลเพลิง อาจระงับเสียได้ซึ่งโรคอันให้นาวาและเย็น ฯ

องค์ ๕ ชื่อพระภาณีนิทถิกกร กระทำบริโรคซึ่งจิงแห้ง อาจระงับเสียได้ซึ่งโรทโธง ฯ

องค์ ๖ ชื่อพระภาณีมุธาธร เธอพระองค์นี้เป็นผู้ประมวลสรรพยาเข้าด้วยกันจึงได้ชื่อว่าเบญจกุลเสมอภาค และเบญจกุลนี้ ถ้าบุคคลผู้ใดบริโภคแล้ว อาจระงับเสียได้ซึ่งโรคอันบังเกิดแต่เกษา เป็นต้น และมีศกาทกมิตถกั้งเป็นที่สุด และบำรุงธาตุทั้ง ๔ ให้บริบูรณ์

อนึ่งสรรพคุณแห่งพิทไทยนั้น ไบรู้แก้ลมอันลึ้มมันไว้แห่งธาตุเมล็ดนั้น รู้แก้ลมอันชพทฤษ และลมมุลตฆาต รู้ดับเสียงเสมหะอันฟุ้งชาน บำรุงธาตุให้เป็นปกติ รู้แก้สรรพทมในทรวง ดอกนั้นรู้แก้จักษุ แดงตุจโลหิต เครือนั้นรู้แก้ตัสโรค รู้แก้เสมหะอันชงอยู่ ฯ

อนึ่งสรรพคุณแห่งตรีผลานั้น กล่าวคือ สมอพิเภก, สมอไทย, มะขามป้อมทั้ง ๓ นี้ระคนกันเข้าได้ชื่อว่าตรีผลา ถ้าผู้ใดได้บริโภคอาจระงับเสียซึ่งโรคอันบังเกิดแต่ดี รู้แก้ซึ่งเสมหะและลมในกองธาตุ กองระดู กองอายุสมมูฐานัน ฯ

อนึ่งสรรพคุณแห่งตรีภูกนั้น กล่าวคือ พริกไทย, วิจารณ์, ตีปัสี ทั้ง ๓ นี้ระคนกันเข้าได้ชื่อว่าตรีภูก ถ้าบุคคลผู้ใดได้บริโภคอาจระงับได้ซึ่งลม รู้แก้ดีและเสมหะในกองธาตุระดูอายุสมมูฐานัน ฯ

อนึ่งสรรพคุณตรีสารนั้น กล่าวคือ เจตมูล, ละค้ำ, ข้าวหลอทั้ง ๓ นี้ระคนกันเข้าจึงจัดได้ชื่อว่าตรีสาร ถ้าผู้ใดได้บริโภคอาจระงับเสียได้ซึ่งเสมหะ รู้แก้ดีและลมในกองธาตุระดูอายุสมมูฐานันจนกล่าวมาดังนี้ ฯ

ฝ่ายมังสาลา ๘

๑ ปุณจะปะรัง ในคำดับนี้จะกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะตรีผลา, ตรีภูก, ตรีสาร และเบญจกุลซึ่งกล่าวมาแล้วแต่หลัง แต่เบญจกุลนั้นจัดแบ่งเป็น ๔ ประเภท อภิญญาเบญจกุล มหาพิทติเบญจกุล โลฬเบญจกุล ทศเบญจกุล และตรีผลา ตรีภูก, ตรีสาร ดังกล่าวมานี้ยังไม่สำเร็จ ตามนัยอธิบายแห่งอาจารย์ท่านกล่าวไว้ มีอยู่ในคัมภีร์สมมูฐานันจชัยผูก ๒ ว่าด้วยมหาพิทติคัมภีร์วิศตกร ในที่นี้ทำให้พอฟังแจ้ง คำดับนี้จะกล่าวด้วยสรรพคุณซึ่งจะแก้โรคต่าง ๆ นั้นสืบต่อไปตามอธิบายแห่งอาจารย์ในก่อนท่านกล่าวไว้โดยสังเขป ฯ

อนึ่งคุณแห่งจิงแห้งนั้น มีรสอันหวานร้อน รู้แก้พรตึก แก้ไอขับ แก่นอมมีหลับ แก้ลมพานได้ แก้ลมแนบในทรวง และลมเสียดทงคลื่นเวียน ฯ

อนึ่งสรรพคุณแห่งจิงคณั้น มีรสอันหวานร้อนเฝ็ด เม่าบำรุงให้จำเริญอากาธาตุ ดอกรู้แก้โรคอันเกิดแต่กองหทัย ไบรู้แก้กำเริบให้บริบูรณ์ ค้นรู้กลดลงไปสู่ศอกทวารเบื้องต่ำ รากรู้แก้ให้เสียงเพราะ และรู้จำเริญอาหาร ฯ

จะกล่าวคุณแห่งตีปัสี มีรสเฝ็ดและขม รากนั้นรู้แก้พิษอินทฤษ พิษชัมพาค พิษปิดคาค ต้นนั้นบำรุงเสมหะ ไบ่นั้นรู้แก้เส้นสุมนาสเส้นอักษกาภาค เถานั้นรู้แก้อินชพทฤษ และมุลตฆาต ดอกนั้นรู้แก้ริดสีปัสวี ฯ

จะกล่าวคุณแห่งข้าวหลอ รากนั้นรู้แก้จระเสมหะ ผลนั้นรู้แก้เสมหะ ไบ่นั้นรู้แก้เสมหะให้งวด ฯ

จะกล่าวคุณแห่งละค้ำ เถานั้นรู้แก้ลมอันบังเกิดในกองธาตุและกองสมมูฐานัน ไบรู้แก้ลมในกองเสมหะโลหิต ผลรู้แก้ลมอันบังเกิดแต่ทรวงอก รากรู้แก้ไออันประกอบไปด้วยหืด ดอกรู้ทำลายจิงอันมีพิษ คือพิษอินทฤษและปิดคาคอันเกิดแต่กองพรตึก ฯ

จะกล่าวคุณแห่งเจตมูลเพลิงแดง รากรู้แก้จตุกาลเคอให้บริบูรณ์ ดอกรู้แก้พิษปิดคคสมมูฐานัน ไบรู้แก้ไอพัทเปิดคคสมมูฐานัน ต้นรู้แก้โลหิตอันเกิดแต่กองกำเริบ ฯ

จะกล่าวคุณเจตมูลเพลิงขาว รากรู้กระจายจิงวายุโลหิตอันมีพิษ ไบรู้แก้วายุในกองเสมหะ ดอกรู้แก้จักษุโรค ดังอาจารย์กล่าวไว้ ฯ

สาลา ๑ โสฬ ๑๕

๑ ปุณจะปะรัง ในคำดับนี้จะกล่าวด้วยสรรพคุณนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยคุณแห่งสรรพภูกทั้งหลาย ฮัมมีคุณต่าง ๆ กันดังนี้ คืออันว่าคุณแห่งภูกธอนัน แก้ไอขับและหืดไอ ฯ

อันว่าคุณแห่งภูกธูณา รู้แก้โรคในปากในคอ และแก้หอบให้เสียดแห่งข้างทั้ง ๒ ฯ

อันว่าคุณแห่งภูกธูหิวาณัน รู้แก้ลมในกองริดสีดวง และกระจายสรรพทมทั้งปวง ฯ

อันว่าคุณแห่งภูกธูฟงปานัน รู้แก้ไอในกองอติสาร และอุจจาระธาตุและแก้พิษอันกระทำให้อ่อนเป็นกำลัง ฯ

อันว่าคุณแห่งภูกธูน้ำค้ำนั้น รู้แก้ซึ่งพิษอันกระทำให้อาตุมันแลอุจจาระปัสสาวะให้บริบูรณ์ ฯ

อันว่าคุณแห่งภูกธูกกรานัน รู้แก้ลมอันกระทำให้คัสให้เหี้ยน และแก้ดีรู้แก้ริดสีดวงอันชอกในทวารทั้งเก้า ฯ

อันว่าคุณแห่งภูกธูระกลันัน รู้แก้โรคในปากในคออันประกอบไปด้วยกิมชาติเขียนอ่อน รู้แก้ไอในทวารปัสสาวะให้คัสดวง และแก้พิษงู พิษตะขาบ พิษแมลงป่อง รู้แก้ลมอันกระทำให้อ่อนชืดพอมในอุทรและแก้

คลื่นเหียนลมมดีว่าลมพานไล่ ไร่แก้ริดสีดวงทวาร แก้โลหิตอันกระทำให้เย็น และรักษาเบาเสียดซึ่งลมผูกและตั้งมันอยู่ ๕

อันว่าคุณแห่งโกฎเชียงนั้น ไร่แก้ใช้ ให้ละอิก ให้ไอ ให้เสียอแห่งสองราวห้อง ๕

อันว่าคุณแห่งโกฎจุฬาลักษณ์นั้น ไร่แก้ใช้เจียงและแก้ผื่นพิษขึ้นทั้งตัว เป็นเพื่อเสมหะและแก้ไอ ๕

อันว่าคุณแห่งโกฎกระดูกนั้น ไร่แก้ลมในกองเสมหะสมุฏฐาน ๕

อันว่าคุณแห่งโกฎก้านหว่านนั้น แก้ใช้จับอันประกอบไปด้วยละอิกและแก้เสมหะแก้หอบ ๕

อันว่าคุณแห่งโกฎจุฬารสนั้น ไร่กระจายเสียดซึ่งบุพโพอันผูกเป็นก้อน ไร่ฆ่าเสียดซึ่งแม่พยาธิ อันบังเกิดแต่ไล่ด้านไล่ลมและอุปทานไร่ขับโลหิตอันเนาให้ตกและไร่แก้ริดสีดวงโรครู้สังหารเสียดซึ่งโลหิต อันบังเกิดแต่กองปิตตสมุฏฐาน ไร่กระจายเสียดซึ่งลาวพิษทั้งปวง กล่าวสังเขปสรรพคุณแห่งโกฎ ๑๒ ประการ สิ้นแต่เพียงนี้ อาจารย์กล่าวไว้ ๕

ฝ่ายมังศาลา ๗

๐ ปุระจะประัง ในลำดับนี้จะกล่าวด้วยสรรพคุณนัยหนึ่งใหม่ ว่าด้วยคุณแห่งสรรพคุณเหียนทั้งหลาย อันมีคุณต่าง ๆ กันดังนี้

๑. จะกล่าวคุณแห่งเหียนตำนั้น ไร่แก้ลมอันบังเกิดแต่กองสมุฏฐาน ไร่ทำลายเสียดซึ่งเสมหะ อันผูกเป็นก้อนอยู่ในอุทร ไร่แก้โลหิตให้บริบูรณ์ ๕

๒. จะกล่าวคุณแห่งเหียนแดงนั้น ไร่แก้ซึ่งเสมหะ, ลม, ดี, ระเบิดกัน จัดได้ชื่อว่าสันนิบาต ไร่แก้ลมอันเสียดแทงในลำไส้ และลมคลื่นเหียน ๕

๓. จะกล่าวคุณแห่งเหียนขาวนั้น ไร่แก้ลมและดี ไร่ทำลายเสียดซึ่งเสมหะอันผูก ไร่แก้บัวและมูกติด

๔. จะกล่าวคุณแห่งเหียนคาศึกแต่นั้น ไร่แก้ธาตุอภิญญานไร่ทำลายเสียดซึ่งเสมหะ ซึ่งโลหิต ซึ่งกำดาอันพิการนั้นให้บริบูรณ์ ๕

๕. จะกล่าวคุณแห่งเหียนแกลมนั้น ไร่แก้เสมหะและตัวพยาธิ ไร่กระจายเสียดซึ่งพรรดิอันผูก ๕

๖. จะกล่าวคุณแห่งเหียนเขาวภาณนั้น ไร่แก้เสมหะและกระจาย ไร่กระจายเสียดซึ่งลมอันล้นอยู่ในอุทร และลมอันให้เหียนให้จุกอก ไร่แก้ลมอันป่วนป่วนคอบุบคอบโดยละอิก ๕

๗. จะกล่าวคุณแห่งเหียนข้าวเปลือกนั้น ไร่ทำลายเสียดซึ่งลมอันระคนกับเสมหะ แก้ลมในกองอำพฤษย์และลมมา ไร่แก้ลมสกัดกาวอันจับให้ระส่ำระสาย ไร่แก้ลมอันบังเกิดแต่กองปิตตสมุฏฐานกระทำให้คั่ง ๕

๘. จะกล่าวคุณแห่งเหียนตากอนั้น ไร่แก้สุรินธัญญธาตุ ไร่ทำลายเสียดซึ่งกองสมุฏฐานอันกำเรบ อันหย่อน อันพิการ ตามในมหาพิภคทานกล่าวไว้ในคัมภีร์สมุฏฐานวินิจายอนั้น ๕

๙. จะกล่าวคุณแห่งเหียนหลอดนั้น ไร่แก้ปิตตสมุฏฐานกำเรบ ไร่แก้กำดาให้บริบูรณ์ ไร่บำรุงผิวพรรณให้สดชื่น ๕

๑๐. จะกล่าวคุณแห่งเหียนสัตตบุษย์นั้น ไร่แก้ลมในครรภ์รักษา ไร่แก้พิษอันระส่ำระสาย ไร่แก้ใช้อันให้หอบและละอิก ๕

๑๑. จะกล่าวคุณแห่งเหียนขมนั้น ไร่แก้พิษปิตตโรคคือดีสัน ดีขิม ดีบัว ดีพุง และไร่แก้ลมในบาทหิต บำรุงซึ่งหทัยและสัตตกวางดี กล่าวสังเขปคุณเหียน ๑๑ ประการ ตามอาจารย์กล่าวไว้มาก่อน ๕

ฝ่ายมังศาลา ๘

๐ ปุระจะประัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยสรรพคุณนัยหนึ่งใหม่ อันมีคุณต่าง ๆ ดังนี้

จะกล่าวคุณแห่งการพอนั้น ไร่กระจายเสียดซึ่งเสมหะอันคั้น ไร่แก้เสมหะอันบังเกิดในกองโลหิตและดี ไร่แก้ริดสีดวงแก้ริด ไร่กระทำให้อาหารรวงดี ๕

จะกล่าวคุณแห่งมลงจนนั้น ไร่แก้ลมอันบังเกิดในกองเสมหะอันผูก ไร่ทำลายซึ่งลมอันผูกคูดทวารไว้ให้มัน ไร่กระทำให้อาหารเก่าใหม่นั้นแน่นเข้า ๕

จะกล่าวคุณแห่งกระวานนั้น ไร่แก้ไอให้เดินลงเมืองต่ำและแก้ไออันง่วงเหงา แก้เสมหะ ผลนั้น ไร่กระจายเสียดซึ่งเสมหะโลหิตควาโย ดอกนั้น ไร่แก้โรคอันบังเกิดในจักหูอันเน่า เปลือกนั้น ไร่แก้ใช้อันเป็นอชิตโรค อชิตธาตุ กระพั้น ไร่แก้ซึ่งโลหิตทั้งปวง แก่นนั้น ไร่กระจายเสียดซึ่งพิษทั้งปวง รากนั้น ไร่สังหารเสียดซึ่งโลหิตอันเนาเป็นก้อนอยู่ในอุทรนั้นให้ตก ๕

จะกล่าวคุณแห่งง้วนน้อยนั้น ต้นไร่แก้ไออันบังเกิดแต่ดี ไร่แก้ไอซึ่งปีศาจเดินสะดวง ดอกไร่แก้ไออันเป็นผื่นขึ้นทั้งตัว ผลนั้นไร่แก้ใช้ริดสีดวง ไอและดีและเสมหะและไร่แก้พิษอันบังเกิดในกองมูกติด มุคฆาต รากนั้นไร่แก้ดี ๕

จะกล่าวคุณแห่งง้วนใหญ่ นั้น ผลไร่แก้ไอเสมหะอันบังเกิดแต่ดี ไร่แก้ริดสีดวงงอกทวารทั้ง ๕ ต้นไร่แก้คลื่นเหียน ไร่แก้ทุกรวลา ๑๒ ดอกไร่แก้พิษอันแมสิดพริ้งไปดังผด รากไร่แก้มวงคอกและดีไอ ๕

จะกล่าวคุณแห่งอบเชยนั้น ไร่แก้ลมอันผูกฤษย์ ไร่ปลุกธาตุอันดับให้เจริญขึ้น ไร่แก้เสมหะอันบังเกิดขึ้นในกองสันนิบาต ๕

จะกล่าวคุณแห่งอะโหมไทยนั้น ไร่แก้โลหิตให้ตกเสีย ผลไร่แก้เสมหะให้ว่าง ดอกไร่แก้ดีและโลหิต เครือไร่แก้ดีและโลหิต เครือไร่แก้โรคในคอ แก้รันทิต ๕

จะกล่าวคุณแห่งอะโหมเทศนั้น ไร่กระทำให้เสมหะแห้งและแก้ดี ดอกไร่แก้สรรพพิษมีทั้งปวง ต้นไร่กระจายเสียดซึ่งลมอันพัดเมืองบน รากไร่แก้โลหิตอันให้เนาในอุทรและแก้ลม ไร่จำเริญซึ่งหทัยขาดให้สดชื่น แก้กำดาให้เดินเป็นปกติ ดังอาจารย์ท่านกล่าวไว้ ๕

ฝ่ายมังศาลา ๘ โรงเรือน

๐ ปุระจะประัง ในลำดับนี้จะกล่าวด้วยสรรพคุณนัยหนึ่งใหม่ สืบต่อไปอันว่าคุณแห่งท้าวยาม่อมอัน ไร่แก้พิษเสมหะโดยรอบคอบ และสรรพพิษทั้งปวง ๕

อันว่าคุณแห่งการอบทั้ง ๓ นั้น มีคุณดุจกัน ต้นไร่ตั้งไว้ซึ่งโลหิตและลม ดอกไร่ชำระในลำไส้ให้บริบูรณ์ ไร่กระทำให้มีพืไทไหลออกมา รากไร่แก้ลมและดีกระทำให้ปกติแห่งธาตุ ไร่จำเริญสุคติธาตุ ไร่แก้มูกติด แก้ไอ ไร่แก้ใช้ยอมเหลือ ไร่จำเริญซึ่งอายุ ๕

อันว่าคุณแห่งง้วนน้อยนั้น ดีระะฐะระฐะ ไม่กระจาย ไร่แก้ฟกบวมแก้พิษ ต้นไร่แก้บิตอนตกโลหิต ไร่แก้ฆ่าตัวพยาธิคือกลาก ดอกไร่แก้กลิ่นใหญ่และน้อย ๕

อันว่าคุณแห่งง้วนน้อย ต้นไร่แก้มีตาช ไร่แก้พยาธิ คือกลิ่นใหญ่และน้อย ดอกไร่แก้พยาธิในอุทรให้ตก รากไร่แก้พิษมี อันชื่อว่ามารค ดีระะณะที่ใช้สำหรับบุษ ๕

อันว่าคุณแห่งกระพอนั้น ต้นไร่แก้ไออันกระทำให้อาหาร ไร่แก้โลหิตคุดอยู่ในอก ดอกไร่แก้ไออันหอมเหลือ รากไร่แก้ไออันกระทำให้อันดีระะ ไร่ตั้งไว้ซึ่งน้ำนมแห่งสตรีให้บริบูรณ์ขึ้น ไร่แก้ปวดมวนในอุทร ๕

อันว่าคุณแห่งโพลนันั้น ต้นรุ้แก่ประกอบไปด้วยอุปัทวะ ใบรุ้แก่ใช้อินเมื่อขบ ดอกรุ้แก่จะขายเสียดซึ่งโลหิต อันบังเกิดแก่ธาตุอภิญญาน รากรุ้แก่โลหิตอันเดินออกจากโอยรูโรคและนาลิโรค ศีระรุ้ขบโลหิตอันเข้าให้ ตกเสียด ฯ

อันว่าคุณแห่งกระชานัน มีรสอันเผ็ดร้อน รน รุ้แก่โรคอินบังเกิดในโอยรูโรคและรุ้แก่ทุกติด รุ้แก่กลม บังเกิดในคหวหทัย ฯ

อันว่าคุณแห่งหอมณัน ใบมีรสอันหวานเค็มเลือก รุ้แก่ใช้หวัดและกระจายเสียดซึ่งรังใช้อันผูกเป็นเรือน และรุ้แก่ใช้อินบังเกิดแต่อดิน ๔ ประการ ศีระนั้น มีรสอันหวาน ร้อน เผ็ด รุ้แก่ใช้บังเกิดแต่ทรวง รุ้กระทำให ุษาดองงามให้มีศีระรารวระ รุ้กระทำให้อาหารงวด รุ้แก่ใช้สันนิบาต และใช้อินบังเกิดแต่จิกษุ รุ้กระทำให เหมหะตก รุ้แกโอยรูโรคและรุ้บำรุงธาตุ ฯ

อันว่าคุณแห่งกระเทียมัน ศีระรุ้แก่เลมหะแก่ลม รุ้แก่จึงกลากเกลื่อน ริดสีดวง ใบรุ้กระทำใหเลมหะ แห่ง และรุ้กระจายเสียดซึ่งโลหิตและแก่ลมอันปัดมวน ตามอาจารย์กล่าวไว้ดังนี้ ฯ

ฝ่ายมังศาลา ๘

๐ ปุณะจะประัง ในลำดับนี้จักกล่าวด้วยนัยหนึ่งใหม่ต่อไป อันว่าคุณแห่งแก่นสนนัน มีรสอันขมเผ็ด แก่นนั้นชุ่มไปด้วยน้ำมัน รุ้แก่ใช้อินบังเกิดเลมหะ และกระจายเสียดซึ่งลม กระพื่นรุ้แก่ใช้สันนิบาต ฯ

อันว่าคุณแห่งดอกค่านัน รุ้แก่โรคอินบังเกิดแต่ผิวหนัง รุ้แก่อภิญญานโรค รุ้กระทำใหโลหิตบริบูรณ์ งาม ฯ

อันว่าคุณแห่งจันทขาวนัน มีรสอันขมหวาน รุ้กระทำใหเกิดปัญญาและภาศรี รุ้แก่ใช้อินเกิดแต่ตับ และดี รุ้แก่กระหนายน้ำ ฯ

อันว่าคุณแห่งจันทแดงนัน มีรสอันขมเย็น รุ้แก่ใช้อินเกิดแต่ทรวงและดี รุ้กระทำใหชื่นใจ รุ้แก่ใช้โรค ตปิตและแก่บาดแผล ฯ

อันว่าคุณแห่งประะหอมแดงนัน ใบรุ้แก่กลื่อนขวาง ดอกรุ้แก่โรคอินบังเกิดแต่จิกษุ ต้นรุ้แก่กลมในอุทร กระทำใหท้องขึ้นศีระ รุ้แก่ผูกโพลิตให้ตก รุ้แก่ลมอังกาพอบและแก่ตัวเป็นผื่นแก้อ รุ้แก่พิษในทรวง แก่ ุษาตแผล ฯ

อันว่าคุณแห่งประะหอมขาวนัน ใบรุ้แก่คุณผิวให้ตก ดอกรุ้แก่กุมารโรคสดุ้งร้องไห้แล้วและเหตืออกศา ดูลงคา ต้นรุ้แก่โลหิตนำให้ตก หัวรุ้กระจายเสียดซึ่งโลหิตอันประกอบไปด้วยลมอันมีพิษ ฯ

อันว่าคุณในระลุดแดงนัน ใบรุ้กระจายเสียดซึ่งโลหิต รากรุ้ประะหารเสียดซึ่งอภิญญานโรค รุ้แก่โรคตปิต อันบังเกิดใหเป็นเหตุมีดีเป็นต้น ฯ

อันว่าคุณแห่งชะลูดขาวนัน ใบรุ้แก่ใช้จับ ผลรุ้แก่ใช้อินกำเจ็บ ดอกรุ้แก่ใช้อินหาสติมิได้ รากรุ้แก่ ลมหทัยวาท รุ้แก่เลมหะใช้พิษ ฯ

อันว่าคุณแห่งสนมันัน ใบรุ้แก่ลิวในหน้า รุ้แก่ใช้อินบังเกิดแต่ตับ ผลรุ้แก่เลมหะใหสำรอกเสียด ดอกรุ้ แก่โลหิตลดหรือมีครวก เปลือกรุ้แก่แก้พยาธิคือเกลื่อนใหญ่เกลื่อนน้อย ใสิ้รุ้แก่พยาธิให้ออกจากอุทร รากรุ้แก่ สันนิบาตลงโลหิตสดออกมา ฯ

อันว่าคุณแห่งต้นเปิดน้านัน ใบรุ้แก่เสียดซึ่งพยาธิคือกลาก ดอกรุ้แก่ริดสีดวงทวาร ผลรุ้แก่เกษาอัน นอก ดูจอาจารย์กล่าวไว้ดังนี้ ฯ

ฝ่ายมังศาลา ๙

๐ ปุณะจะประัง ในลำดับนี้จักกล่าวด้วยสรรพคุณนัยหนึ่งใหม่สืบต่อไป อันว่าคุณแห่งกุ่มบกนัน ใบรุ้ แก่ลม และรุ้ฆ่าเสียดซึ่งแม่พยาธิ กล่าวคือ คมมอย รุ้แก่เกลื่อนอันบังเกิดขึ้นที่หน้า เปลือกรุ้แก่ซึ่งนิ้วและลมอัน กระทำใหเป็นในอุทร แก่นรุ้แก่ริดสีดวงมอมเหลือง รากรุ้แก่มีมานะชยเกิดแต่กองลม ฯ

อันว่าคุณแห่งกุ่มน้ำนัน ใบรุ้กระทำใหเลเทินหน้าออกมา ดอกรุ้แก่จับในลำคอ และรุ้แก่ใช้อินกระทำ ใหหนาวใหร้อน เปลือกรุ้แก่ลือก แก่ลมใหเรอขึ้นเบื้องบน แก่นรุ้แก่ประะหมะมีนิ้วเป็นต้น รากรุ้ฆ่าตายเสียดซึ่ง ุพโพธิอันผูกเป็นก้อน ฯ

อันว่าคุณคนทีลธขาวนัน ใบรุ้ตั้งปิตตสมุฏฐาน ใหเป็นปักษิรุ้แก่ลมและรุ้ฆ่าแม่พยาธิ และแก่ลำบวง ในกาย ดอกรุ้แก่ใช้อินบังเกิดแต่ทรวง และรุ้แก่พยาธิและหนีตไอ แก่ใช้ในครรภรักษา เปลือกรุ้แก่ใช้อินกระทำ ใหเย็น และแก่กลิ่นเหม็น ใสิ้รุ้แก่ระดูและรุ้ตั้งซึ่งโลหิต รากรุ้แก่ใช้อินกระทำใหร้อน ฯ

อันว่าคุณแห่งคนทีลธดำนัน เปลือกรุ้แก่ใช้ทั้งปวง แก่ริดสีดวงรุ้แก่ลมใหกระจาย และฆ่าแม่พยาธิและ คชชาติ รุ้บำรุงธาตุใหปกติ รากรุ้กระจายซึ่งลมอันบังเกิดแต่กองเลมหะ รุ้แก่เลเทินหน้าให้ตกออกมา ฯ

อันว่าคุณแห่งรักชวานัน มีรสอันจืด ใบรุ้แก่ริดสีดวงทวารและคชชาติ ยางรุ้แก่ริดสีดวงในลำไส้ ดอก รุ้แก่แม่พยาธิ คือกลากและเกลื่อน ผลรุ้แก่ซึ่งรังแคให้ตก ต้นรุ้บำรุงทวารทั้ง ๘ ใหบริบูรณ์ รากรุ้แก่ผูกเสียด และใช้เนื้อ ฯ

อันว่าคุณแห่งหนุ้าพงุนัน ต้นรุ้แก่ปัสสาวะอันขี้คั่ง ใบรุ้แก่โรคในลำคอขึ้นตุจนามก้านแมว ดอกรุ้ แก่เลมหะในอุทร ผลรุ้แก่ซึ่งลิดน้ำให้ตก รากรุ้แก่ประะหมะ ๒๐ ประการ ฯ

อันว่าคุณแห่งโงเดียน ๕ นั้น ต้นรุ้บำรุงธาตุ และกระทำใหอาหารงวด ใบรุ้ฆ่าแม่พยาธิใหตาย คือ กลากเกลื่อนเงื่อนกฏรุงและใหเดือนในอุทร และรุ้กระทำใหโลหิตในอุทรตกเสียด รากรุ้ฆ่าตายโลหิตเบื้องบนให้ตก ดูจอาจารย์กล่าวดังนี้ ฯ

ฝ่ายมังศาลา ๑๐

๐ ปุณะจะประัง ในลำดับนี้จักกล่าวด้วยสรรพคุณนัยหนึ่งใหม่สืบต่อไป ฯ

อันว่าคุณแห่งกระมังนัน ต้นรุ้แก่ลมใหกระจาย รุ้แก่โลหิตอันกระทำใหร้อน ดอกรุ้แก็ดอินพุ่งช่านให บริบูรณ์ ผลรุ้แก่ลมอันเป็นพิษใหถอย รากรุ้แก่ลมวิงเวียนและลมอันป่วนอยู่ในอุทร ฯ

อันว่าคุณแห่งว่านหางช้างนัน ต้นรุ้แก่คุณอันบุคคลกระทำด้วยหนึ่ง ใบรุ้แก่คุณอันบุคคลกระทำด้วย เนื้อ ดอกรุ้แก่คุณอันบุคคลกระทำด้วยนม รากรุ้แก่คุณอันบุคคลกระทำด้วยกระดูก ฯ

อันว่าคุณแห่งทองกลางใบมนัน ใบรุ้แก่ลมแก่ริดสีดวงแก่ให้เดือนในอุทร ดอกรุ้แก่โลหิตให้ตกเสียด ผลรุ้บำรุงซึ่งดี เปลือกรุ้แก่เลมหะ วาโย น้ำให้ตก แก่นรุ้แก่พิษมีมาระกะ รากรุ้แก่สรรพพิษทั้งปวง ฯ

อันว่าคุณแห่งคัสค่านัน ใบรุ้แก่โลหิตสร้าน ดอกรุ้แก่โลหิตดองกำดา ผลรุ้แก่โลหิตอันนำให้ตกเสียด ต้นรุ้แก่โลหิตระดูอุทรในบริบูรณ์ รากรุ้แก่โรคตปิตโรค ฯ

อันว่าคุณแห่งนมพิศรนั้น ใบรุ้แก่สรรพพิษทั้งปวง มีพิษใช้เป็นต้น มีพิษคมเป็นที่ลุด ดอกรุ้แก่ลมอัน มีพิษ ผลรุ้ฆ่าตายเสียดซึ่งบุพโพให้แตกออก รากรุ้แก่ลมอันกระทำใหคสันเหนียว ฯ

อันว่าคุณแห่งกถลังกานัน ต้นรุ้ฆ่าตายเสียดซึ่งตั้งอันผูกไว้ซึ่งพิษ ใบรุ้ฆ่าแม่พยาธิทั้งปวง ดอกรุ้แก่โอยรู โรค รากรุ้กระทำใหโลหิตในอุทรนั้นตกเสียด ศีระรุ้จาเริงซึ่งธาตุอภิญญานและสุรินธัญญานธาตุ สมุฏฐาน

เกิด รู้กระทำให้อาหารงวด รู้แก้ลมระงับชั้วช้วนให้สงบลง ฯ

อันว่าคุณแห่งละตานั้น มีรสอันอมฝาดเย็น ใบรู้แก้ให้ระมัดซึ่งอุทร รู้บำรุงเพลิงธาตุ กระทำให้อาหาร
งวด ดอกรู้แก้พิษโลหิตอันมีงัดเกิดแต่กำเดา รู้แก้วิตติวงในลำคอ ให้ต้นตุงตัวหายไอต่ออยู่ ผลรู้แก้ลมหน้า
ลมสกัดกวาด และลมอันเกิดแต่ของเปิดตมฏฐาน เปลือกู้แก้มีดมูกเลือด กระพริบแก้และแก้บ้ำอันเพื่อคลั่ง
แก้กับรู้แก้ลมอันขึ้นเหียนอาเจียนและลมอันผูก รากรู้แก้ลมระงับเป็นลมมอยอยู่ภายในอุทร และรู้แก้ลมระงับ
ติดลำคอให้ตก ตามอาจารย์ท่านกล่าวไว้ ฯ

ฝ่ายบังคับกาล ๗ (โจรงเจียน)

๐ ปุณจะปะรัง ในลำดับนี้จะกล่าวด้วยสรรพคุณนัยหนึ่งใหม่สืบต่อไป ฯ

อันว่าคุณแห่งพิงกาลานั้น มีรสอันขมร้อน ใบรู้แก้โรคนั้นมีงัดเกิดแต่ดับ ดอกรู้แก้โรคนั้นประกอบไป
ด้วยแม่พวยอิเป็นต้น ผลรู้แก้โรคนั้นของดีสารโรคนั้นรู้แก้โรคนั้นอันเป็นกฎิ่ง รากรู้แก้โรคนั้นรับบุษ กล่าวคือ
ประณะ ฯ

อันว่าคุณแห่งอิเหล่นั้น ใบรู้แก้โรคนั้นมีดมูกเกิดและน้ำ ดอกรู้แก้โรคนั้นและแก้ลมมิตถัน เปลือกู้แก้
โรคนั้นวิตติวง กระพริบแก้โรคนั้นกระทำให้ระงับระงาย แก้กับรู้แก้ลมอันประกอบกระทำให้อ่อนเอ็นและทั้งกาย
และรู้แก้โรคนั้นกระทำให้แลบในจักขุหวาร รากรู้แก้โรคนั้นกระทำให้หนาว ฯ

อันว่าคุณแห่งระมคคณนั้น ใบรู้แก้โรคนั้นซึ่งพวยอิคือกลาก ดอกรู้แก้พวยอิคือไส้เดือนในอุทรให้ตก ผล
รู้แก้พวยอิโรคนั้นคือพิงให้บุพโพพอสันตอก เปลือกู้แก้พวยอิซึ่งเมงคาเข้าหู กระพริบแก้โรคนั้นซึ่ง
ซึ่งแม่พวยอิ กล่าวคือเรือนใหญ่เรือนกลาง เรือนน้ำเต้า รากรู้แก้แม่พวยอิอันเกิดตามชุมชน และรากเมงหน้า
รับคณมีให้บังเกิด ฯ

อันว่าคุณแห่งสัมปถนนั้น ต้นรู้แก้โรคนั้นจักขุการให้ตั้ง ใบรู้แก้โรคนั้นมีงัดเกิดแต่จักขุ รู้ชำระในลำไส้
กอกู้แก้เส้นเอ็นอันบริดต่าง ๆ ให้บริบูรณ์ ผลรู้แก้ปากกวมอันใช้รู้ชำระเสียซึ่งเสมหะเหนียว รากรู้แก้โรคนั้น
กระทำให้อ่อนและเย็น ฯ

อันว่าคุณแห่งราชพฤกษนั้น ใบรู้แก้แม่พวยอิทั้งปวง ดอกรู้แก้บาดแผลอันเรื้อรังมิได้หาย มีรู้แก้
เสมหะให้ตกและพระดี เปลือกู้แก้เนื้อและหนังให้ตั้งมั่น กระพริบแก้ร่ามระนาด แก้กับรู้แก้แม่ไส้เดือนในอุทร
ให้ตก รากรู้แก้เสียซึ่งแม่พวยอิคือคราตนั้นให้ตายดุจอาจารย์กล่าวไว้ ฯ

ฝ่ายบังคับกาล ๘

๐ ปุณจะปะรัง ในลำดับนี้จะกล่าวด้วยสรรพคุณนัยหนึ่งใหม่สืบต่อไป

อันว่าคุณแห่งลมระงับนั้น รู้แก้ซึ่งเสมหะและลม รู้บำรุงธาตุให้บังเกิด กระทำให้อึดคณิมค
จำเจริญขึ้น รู้แก้ให้อาหารในอุทรงวด ฯ

อันว่าคุณแห่งลมระงับนั้น รู้แก้ลมอันเสียในอุทร รู้แก้ซึ่งมูกเลือดบำรุงจุกาลธาตุ รู้กระทำให้อาหาร
อาหารงวด รู้แก้กระหายน้ำและอนุโลมตามวายุธาตุ ฯ

อันว่าคุณแห่งมีกใหม่ทั้ง ๒ นั้น ต้นรู้แก้ลมอันผูกเป็นก้อนเป็นลมให้ระงับ รู้แก้เสมหะและดี ดอกรู้
แก้โรคนั้นคือกัญญาณให้ตั้งอยู่ รากรู้แก้ลมอันผูกทุกขะให้แตก รู้แก้วิตติวงของอาหารและแก้ลมระงับ ฯ

อันว่าคุณแห่งรากจิงจื่อนี้ รู้แก้ซึ่งเสมหะ ลม ดี และรู้กระทำให้อาหารงวด รู้ประหารเสียซึ่งโรคนั้น

กล้ำให้ถอยลง ฯ

อันว่าคุณแห่งรากตองตงนั้น มีรสอันจืด รู้แก้โรคนั้นมีงัดเกิดแต่แม่พวยอิ รู้แก้ซึ่งเสมหะและพบบวม
รู้ทำลายเสียซึ่งอุจจาระอันกล้ำให้ตก ฯ

อันว่าคุณแห่งหนตั้นนั้น รู้แก้โรคนั้นมีงัดเกิดแต่ลมระงับและเสมหะ รู้แก้โรคนั้นของประณะระงับ ๒๐ ให้ถอย ฐิตับ
ธาธาธาและกระทำอุจจาระมิให้ผูกเข้าได้ ฯ

อันว่าคุณแห่งหัตถ์คุณไทยนั้น ต้นรู้แก้ลมภายในให้กระจาย ผลรู้แก้ลมอันกระทำด้วยผลให้ตกเสีย
ดอกรู้แก้เสมหะให้ตก รากรู้แก้โรคนั้นระคนด้วยบุพโพให้ตก ใบรู้แก้ซึ่งลมอันเสียดแทงของข้อ แก้ให้อ่อนนุ่ม
เหลืองและดีใจ ฯ

อันว่าคุณแห่งหัตถ์คุณเทศนั้น ใบรู้แก้ลมอันผูกเป็นก้อนให้กระจาย ดอกรู้แก้แม่พวยอิทั้งปวง ผลรู้แก้
เสียซึ่งพวยอิอันมีงัดเกิดแต่ลำไส้ส่วนไส้สาม เปลือกู้แก้โรคนั้นในลำคอและลำไส้ให้กระจาย กระพริบแก้โรคนั้น ฯ
รู้แก้โรคนั้นในลำไส้ รากนั้นรู้แก้วิตติวง ฯ

อันว่าคุณแห่งกลอนั้น ใบรู้แก้ระงับและแก้ลำไส้ส่วนไส้สาม ดอกรู้แก้แม่พวยอิอันมีงัดเกิดแต่กลาก
และคราต ผลรู้แก้ลมอันผูกจับตมโงมิให้จำเรีย เปลือกู้แก้เสมหะอันค้างอยู่ในอกและลำคอ รากและลำ
นั้น รู้แก้โรคนั้น ดังอาจารย์กล่าวไว้ ฯ

จารึกซึ่งรื้อจากศาลาต่าง ๆ

๐ ปุณจะปะรัง ในลำดับนี้จะกล่าวด้วยสรรพคุณนัยหนึ่งใหม่สืบต่อไป ฯ

อันว่าคุณแห่งมีกนั้น มีรสอันขม ฝาด หวาน รู้แก้โรคนั้นมีงัดเกิดแต่ทรวง รู้จำเรียธาตุกัญญาณรู้แก้
ลือกลือและกระหายน้ำ รู้แก้เหียนแก้โรคนั้นมีงัดเกิดแต่จักขุ ฯ

อันว่าคุณแห่งมีกนั้นนั้น รู้แก้โรคนั้นมีงัดเกิดแต่ดี รู้ชำระเสียซึ่งโรคนั้นมีงัดเกิดแต่มีวนั้น รู้แก้โรคนั้นให้
ดับ รู้แก้เสมหะพบบวมและบาดแผล ฯ

อันว่าคุณแห่งมีกนั้นนั้น ใบรู้แก้โรคนั้นนำให้ตก ดอกรู้แก้มีดและมูกเลือด ต้นรู้กระจายเสียซึ่งลม
อันมีงัดเกิดแต่ดี รู้แก้เสมหะและใช้ตรีโทษ รากรู้จับลมอันผูกทุกขะให้ตก ฯ

อันว่าคุณแห่งคองคิงนั้น รู้แก้โรคนั้นและระงับคราต บาดแผลและรู้ชำระเสียซึ่งลมอันผูก ฯ

อันว่าคุณแห่งมหาหิงคุนั้น รู้แก้พระดีอันผูก และแก้ลมเลือดคอง รู้แก้โรคนั้นทั้ง ๔ ประการ รู้
กระทำให้อาหารงวด รู้จำเรียธาตุอันเป็นลมคิงให้สงบแล้ว รู้ชำระเสียซึ่งเสมหะและลม ฯ

อันว่าคุณแห่งการบูรนั้น รู้กระทำให้อาหารงวด รู้แก้ลมคองคิงให้เปิด รู้ทำลายเสียซึ่งเสมหะ ฯ

อันว่าคุณแห่งระงับนั้น รู้แก้กัญญาณโรคนั้น รู้แก้โรคนั้นกระทำให้ร้อน และรู้แก้โรคนั้นตั้งอยู่โดย
รอบคอบในอุทรและแก้โรคนั้นขึ้นเบื้องบนรู้ระงับธาตุอันกำเรป รู้ตั้งสติ รู้ทำลายเสียซึ่งลม รู้แก้ปวดแลบและ
ดีใจ ฯ

อันว่าคุณแห่งหิมเลนนั้น รู้แก้ลมอันมีงัดเกิดแต่เนวลิก และรู้กระจายเสียซึ่งลมทั้งปวง มีนหยาตเป็นต้น
มีลมมาเป็นต้น อันตั้งอยู่โดยรอบคอบแห่งลมฏฐาน ฯ

อันว่าคุณแห่งน้ำประสาทของจีนนั้น รู้แก้โรคนั้นอันมีงัดเกิดแต่เนวลิก รู้แก้เสมหะอันผูกอยู่ในอุทร ฯ

อันว่าคุณแห่งน้ำประสาทของเทศนั้น รู้แก้โรคนั้นอันมีงัดเกิดในลำคอ รู้แก้ให้อ่อนนุ่มเหลือง รู้แก้
โรคนั้น ๒ พวก คือมีงัดเกิดในจักขุและทวารหนัก รู้แก้ พบบวม รู้แก้ลมอันผูกทุกขะ และรู้แก้โรคนั้น โอและของครือ

ดูอาจารย์กล่าวไว้ ๓

ฝ่ายนังศาลา ๗ โรงเรียน

- ๑ ปู่จะประจักษ์ ในลำดับนี้จะกล่าวด้วยศรพคุณนัยหนึ่งใหม่สืบต่อไป ๓
- อันว่าคุณแห่งแดงหมื่น ต้นรู้แก่เสมหะให้ตก ใบรู้แก่ใช้จับอันกระทำให้ละห้านหนาว ดอกรู้แก่พิษโลหิตอันเข้าให้ตก ผลรู้แก่ใช้จับให้ละห้านร้อน รากรู้แก่ใช้จับปลงลาวะ และแก้ลมแก้เสมหะและคอขาด ๓
- อันว่าคุณแห่งชิงชี่นั้น ต้นรู้แก่ฟกบวม ดอกรู้แก่โรคมะเร็ง ผลรู้แก่โรคนับังเกิดในลำคอ รากรู้แก่อุทโรคและรู้แก่กายในให้สร้านออกมา ๓
- อันว่าคุณแห่งบระเพ็ดและชิงช่าชาตินั้นคุณดุจกัน ต้นรู้แก่พิษมีตาย และรู้แก่ใช้เหนือนับังเกิดเพื่อโลหิต รู้แก่ใช้แก้พิษ อันนับังเกิดเพื่อมีตาย รู้แก่ใช้ขับโรช รู้กระทำให้เกิดกำลัง รู้กระทำเพ็งธาตุให้บริบูรณ์ รู้แก้กระหายน้ำ อันเป็นเพื่อโลหิตและลม รู้แก้ละอิกแก้ลมภูฐานกำเริบ ใบรู้ฆ่าแม่พยาธิคือมะเร็ง ดอกรู้ฆ่าพยาธิในอุทรและในฟันในหูให้ตก ผลรู้แก้เสมหะอันเป็นพิษ รากรู้แก้โลหิตอันเป็นพิษใช้เหนือนับังเกิด ๓
- อันว่าคุณแห่งบระเพ็ดพุงช้างนั้น ต้นรู้แก้ลมแน่นในทรวงให้กระจาย ใบรู้ฆ่ารุงเพลิงธาตุ ดอกรู้ฆ่าแม่พยาธิอันนับังเกิดแต่โรคเรื้อนและกฏฐิง ผลรู้กระทำให้อาหารงวด นามรู้แก้โลหิตอันเข้าในอุทรให้ตก ศีรษะรู้แก้เสมหะเมื่องบนให้ปกติ ๓
- อันว่าคุณแห่งผักปอดดำเมี้ยนต้น ต้นรู้แก้ไขลมร้อนอยู่ในเรือนเพลิง ใบรู้แก้เงื้องอันบุคคลเป็นท้องมานให้ตก ดอกรู้แก้ริดสีดวงอันนับังเกิดเพื่อโลหิต รากรู้แก่ใช้จับอันกระทำให้ร้อน ๓
- อันว่าคุณแห่งผักปอดดำผู้้น รากรู้แก้โลหิตอันพิการ ใบรู้แก้เสมหะให้ตก ดอกรู้แก่ใช้จับอันกระทำให้หนาว รากรู้แก้ลมและโลหิตให้กระจาย ๓
- อันว่าคุณแห่งพริก ต้นรู้ฆ่าแม่พยาธิภายในอันนับังเกิดแต่ริดสีดวง ใบรู้ฆ่าแม่พยาธิภายนอกอันเกิดแต่ผิวหนัง ดอกรู้แก่โรคนับังเกิดแต่จักจุก รากรู้แก้โลหิตอันระคนด้วยวาโยให้ตก และต้น ใบ ดอก ราก ทั้ง ๔ นี้ระคนกันเข้าต้มให้กินรู้แก่ร้อนใหญ่และน้อย รู้แก้มะเร็งคอขาด กลาก ยาสิ้น นิด สิว อันนับังเกิดขึ้นนั้นตามอาจารย์กล่าวไว้ ๓

ตำราของอาจารย์เปี่ยม

ปัดวีธาตุ ๒๐

เกลา ผม, โลม่า ขน, นขา เล็บ, หันตา ฟัน, ตาใจหนึ่ง, มังสัง เนื้อ, นหารู เอ็น, อัญฐิ กระดุกตาม ร้อยท่อน, อัญฐิมัญจิง เยื่อในกระดูก มีสีขาวดังยอกหนวยที่สนไฟ, วิกัง ม้าม คือก้อนเนื้อสองก้อนสีแดงมีขี้ อันเดียวกันปกเนื้อหัวใจอยู่, เทยง เนื้อหัวใจ มีสีแดงสดฐานตั้งคอกบัวตั้งอยู่ท่ามกลางอก, ยกทั้งตับ คือเนื้อ สองแผ่นสีแดง ตั้งอยู่กลางอกข้างขวา, กิโลมกิง พังมีด สีขาวถัดหนึ่งมาหุ้มเนื้อข้างหุ้มม้ามและหุ้มหัวใจข้าง, เป็ทัง พุง, ไต คืออินเนื้อสีดำคล้ายดังลิ้นโคดำอยู่ชายโครงข้างซ้าย, เป็ปผาสัง ปอด คือแผ่นเนื้อสีแดงข้างซ้าย เป็นแปกปกเนื้อหัวใจ และม้ามอยู่กลางอก, อันตัง ใส่ใหญ่ มีปลายข้างหนึ่งอยู่คางหนึ่งอยู่ทวารพบกับสีขาว ชุ่มด้วยเลือด, อันตคกุงัง ใต้น้อยเป็นสายรดไว้ในอุ้งสีขาว, อุทริยงอาหารใหม่ ตั้งของทั้งลิ้นแล้วและรากออกมา, กวีสัง อาหารเก่าของที่ค้างอยู่ในท้องกลายเป็นตุก, มัดกลุงคัง ลมของศีรษะเยื่อในกระดูกศีรษะเป็นวงขาวดูจ ขนคกุกกคะ

อาโปธาตุ ๑๒

ปิตตัง สี ที่เป็นผัดตั้งอยู่กลางอกที่ไม่มีฝักริมขอบไปทั่วทั้งกาย, เสมหัง เสมต, มุโพพ หนอง อันเกิด ขึ้นเพราะบาดแผลหรือช้ำ, โลนิตดังเลือด ที่ตั้งอยู่ตามขุมกาย และขอบไปทั่วกาย, เสโท เม็อ, เมโท มันขึ้นมี สีเหลืองติดอยู่กับหนัง, อัสสุ น้ำตา, วลา มันเหลว คือเป็นมันข้านอกจากกายตามหน้าผากและนาสิก, เเซโท น้ำลาย, สิงฆานิก้า น้ำมูก, ลลิกกา ไขในข้อ ติดอยู่ข้างกระดูก, มุตตัง น้ำเอี่ยว

เดโชธาตุ ๔

สันตปิตคิ ไฟสำหรับให้กายอุ่นอยู่เป็นนิตย์, จิรณคคิ ไฟสำหรับเผาให้กายแปรปรวนยับยั้งแก่ไป, ปริทียนคคิ ไฟสำหรับเผาให้เข้าร้อนทั่วกายเหลือที่จะทนได้, ปราณมคคิ ไฟสำหรับเผาอาหารให้แปรปรวนเป็น มุกคุดไป

วาโยธาตุ ๖

อุทธังคมาวาทา ลมพัดขึ้นเบื้องบนให้หนาวให้โรเป็นต้น, อโรคมาวาทา ลมพัดลงมาข้างล่างให้ถ้ำ อุจจาจะปิตสภาวะเป็นต้น, กุจจิลยวาทา ลมพัดอยู่ในท้องนอกใส่ให้สั้นให้ปวดเป็นต้น, โกฎฐาสวาทา ลม พัดอยู่ในลำใส่ให้เป็นคำแข็งเป็นต้น, อังคมังคานุสจิวาตา ลมพัดทั่วไปตามอวัยวะให้ไหวกายวาวาได้, อัสลลส ปิลสวาทา ลมหายใจเข้าออก

- ปัดวีธาตุ จะวิปริต เป็นชาติจรัติ, กิณฑติ, กิยาศัย นหัยอาหารใหม่ อาหารเก่า เป็นเหตุ
- อาโปธาตุ จะวิปริต เป็นชาติจรัติ, กิณฑติ, กิยาศัย สงเสมหะ จุระเสมหะ ดูดเสมหะ เป็นเหตุ
- เดโชธาตุ จะวิปริต เป็นชาติจรัติ, กิณฑติ, กิยาศัย พัดปิตคคะ อหุทธิปิตคคะ กำเดา เป็นเหตุ
- วาโยธาตุ จะวิปริต เป็นชาติจรัติ, กิณฑติ, กิยาศัย นหัยวาศ ลัสถกกวาตา ลมมนา เป็นเหตุ

สมมุฏฐานที่เกิด ๑๔ อย่าง คือ

ปีศสมมุฏฐานอาหารอาหาร เกิดแต่ดี. เสนสมมุฏฐานอาหารอาหาร เกิดแต่เสมหะ. วาศสมมุฏฐานอาหารอาหาร เกิดแต่ลม. สันนิปาติกอาหารอาหาร เกิดแต่ธาตุทั้ง ๔ ประชุมกันให้โทษ. อุดบริณามชาอาหารอาหาร เกิดแต่อินนิมมไปรมแห่งกุสุ. วิสนบริหารอาหารอาหาร เกิดแต่อินรักษากาปไม่ม่่าเสมอ. โอบกมิกอาหารอาหาร เกิดแต่ศัตรูเบียดเบียนด้วยความเพียร. สีตัง อาหารแต่หนานัก. อุณห์อาหารเกิดแต่ร้อนนัก. จิรัจอาหาร เกิดแต่ความอยากข้าว. ปีปลาอาหาร เกิดแต่ความอยากน้ำ. จุจจาโรอาหาร เกิดแต่จุจจาละ. ปีस्ताโอาหาร เกิดแต่ปีस्ताละ. กัมมวิปากอาหารอาหาร เกิดแต่ผลกรรม

ประเทศที่อยู่ ๓ คือ

แผ่นดินประเทศ ๑ สักขระประเทศ ๑ สาธารณะประเทศ ๑ เป็นที่อยู่แห่งสัตว์และมนุษย์

แผ่นดินประเทศนั้น คือ น้ำจืด น้ำเค็ม เบือกตมมาก. เสนหะกับลมให้โทษ

สักขระประเทศนั้น คือ น้ำน้อย ทรหดทรายมาก ศิลามาก โลกิตกับกำเดาให้โทษ

สาธารณะประเทศนั้น คือ น้ำจืด เบือกตม น้ำน้อย ทรหด ทราย ศิลา เสนหะ ลม โลกิต กำเดา ดี

ให้โทษ

ฤดู

๑. คิมหันตสมมุฏฐาน ปลายฤดูหนาวต้นฤดูร้อน

๒. วัสสันตสมมุฏฐาน ปลายฤดูร้อนต้นฤดูฝน

๓. เหมันตสมมุฏฐาน ปลายฤดูฝนต้นฤดูหนาว

คิมหันตปีศสมมุฏฐาน เหมันตเสนาสมมุฏฐาน วัสสันตชาตสมมุฏฐาน

แบ่งฤดูหนึ่งออกเป็นสาม

คิมหันตสมมุฏฐานกำเดา แบ่งเป็นสามส่วน ๆ ละ ๔๐ วันดังนี้

คือแรม ๑ ค่ำ เดือน ๕ ถึงแรม ๑๐ ค่ำ เดือน ๕ เป็นตำแหน่งแห่งพัทธปีศตจตุกาลเดโรระคน

คือแรม ๑๑ ค่ำ เดือน ๕ ถึงขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๗ เป็นตำแหน่งแห่งพัทธปีศตจตุกาลเดโรระคน จะตุกาลเดโรระทำทั้ง

คือขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๗ ถึงขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ เป็นตำแหน่งแห่งกำเดาตะวันตกทั้งสามสมมุฏฐานรวม ๑๒๐ วัน เป็นมหาทิกิตสมมุฏฐาน

วัสสันตสมมุฏฐานวาโย แบ่งเป็นสามส่วน ๆ ละ ๔๐ วันดังนี้

คือแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ ถึงแรม ๑๐ ค่ำ เดือน ๘ เป็นตำแหน่งแห่งหทัยวาศจตุกาลเดโรระคน

คือแรม ๑๑ ค่ำ เดือน ๘ ถึงขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๑๐ เป็นตำแหน่งแห่งสัตตกवादกระทำทั้ง ออกวาโยกระทำทั้ง

คือขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๑๐ ถึงขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ เป็นตำแหน่งแห่งลุมนา ระคนทั้งสามสมมุฏฐานรวม ๑๒๐ วัน เป็นมหาทิกิตสมมุฏฐาน

เหมันตสมมุฏฐานเสมหะ แบ่งเป็นสามส่วน ๆ ละ ๔๐ วันดังนี้

คือแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๒ ถึงแรม ๑๐ ค่ำ เดือน ๑ เป็นตำแหน่งแห่งเสนาสมมุฏฐานหทัยวาศไประคน

คือแรม ๑๑ ค่ำ เดือน ๑ ถึงขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๓ เป็นตำแหน่งแห่งสุระเสมหะกระทำทั้ง ประเนหาไปกระทำทั้ง

คือขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๓ ถึงขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๕ เป็นตำแหน่งแห่งกุสเสมหะระคนทั้งสามสมมุฏฐานรวม ๑๒๐ วัน เป็นมหาทิกิตสมมุฏฐาน

แบ่งฤดูสามออกเป็นหกชื่อสมมุฏฐานวินิจจัย

คิมหันตสมมุฏฐานกำเดาแบ่งเป็น ๖ ส่วน ๆ ละ ๒๐ วัน ดังนี้

คือแรม ๑ ค่ำ เดือน ๕ ถึงขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๕ เป็นตำแหน่งแห่งพัทธปีศตจตุกาลเดโรระคน ๑ ส่วน อพัทธปีศตจตุกาลเดโรระคน ๒ ส่วน

คือขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๕ ถึงแรม ๑๐ ค่ำ เดือน ๕ เป็นตำแหน่งแห่งพัทธปีศตจตุกาลเดโรระคน ๑ ส่วน กำเดา ๒ ส่วน

คือแรม ๑๑ ค่ำ เดือน ๕ ถึงขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ เป็นตำแหน่งแห่งกำเดาเสมหะ ๑ ส่วน อพัทธปีศตจตุกาลเดโรระคน ๒ ส่วน

คือแรม ๑ ค่ำ เดือน ๖ ถึงขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๗ เป็นตำแหน่งแห่งพัทธปีศตจตุกาลเดโรระคน ๒ ส่วน อพัทธปีศตจตุกาลเดโรระคน ๑ ส่วน

คือขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๗ ถึงแรม ๑๐ ค่ำ เดือน ๗ เป็นตำแหน่งแห่งพัทธปีศตจตุกาลเดโรระคน วาโย ๒ ส่วน กำเดา ๑ ส่วน

คือแรม ๑๑ ค่ำ เดือน ๗ ถึงขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ เป็นตำแหน่งแห่งกำเดา วาโย ๓ ส่วน อพัทธปีศตจตุกาลเดโรระคนไม่เป็นส่วน รวม ๑๒๐ วัน

วัสสันตสมมุฏฐานวาโย แบ่งเป็น ๖ ส่วน ๆ ละ ๒๐ วันดังนี้

คือแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ ถึงขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๘ เป็นตำแหน่งแห่งหทัยวาศ ดี ๑ ส่วน สัตตกवाद ๒ ส่วน

คือขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๘ ถึงแรม ๑๐ ค่ำ เดือน ๘ เป็นตำแหน่งแห่งสัตตกवाद ดี ๑ ส่วน ลุมนา ๒ ส่วน

คือแรม ๑๑ ค่ำ เดือน ๘ ถึงขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐ เป็นตำแหน่งแห่งลุมนา ดี ๑ ส่วน สัตตกवाद ๒ ส่วน

คือแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๐ ถึงขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๑๑ เป็นตำแหน่งแห่งหทัยวาศ เสนหะ ๒ ส่วน สัตตกवाद ๑ ส่วน

คือขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๑๑ ถึงแรม ๑๐ ค่ำ เดือน ๑๑ เป็นตำแหน่งแห่งสัตตกवाद เสนหะ ๒ ส่วน ลุมนา ๑ ส่วน

คือแรม ๑๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ถึงขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ เป็นตำแหน่งแห่งลุมนา เสนหะ ๓ ส่วน สัตตกवादไม่เป็นส่วน รวม ๑๒๐ วัน

หมั้นตสมกฎฐานสมณะ แบ่งเป็น ๖ ส่วน ๆ ละ ๒๐ วัน ดังนี้

- ๑ ส่วน คือแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๒ ถึงขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๑ เป็นตำแหน่งแห่งสองสมณะ วาโย ๒ ส่วน อูรสมณะ ๑ ส่วน
 - ๒ ส่วน คือขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๑ ถึงแรม ๑๐ ค่ำ เดือน ๑ เป็นตำแหน่งแห่งอูรสมณะ วาโย ๒ ส่วน อูรสมณะ ๑ ส่วน
 - ๓ ส่วน คือแรม ๑๑ ค่ำ เดือน ๑ ถึงขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๒ เป็นตำแหน่งแห่งอูรสมณะ วาโย ๒ ส่วน อูรสมณะ ๑ ส่วน
 - ๔ ส่วน คือแรม ๑ ค่ำ เดือน ๒ ถึงขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๓ เป็นตำแหน่งแห่งสองสมณะ ดี ๒ ส่วน อูรสมณะ ๑ ส่วน
 - ๕ ส่วน คือขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๓ ถึงแรม ๑๐ ค่ำ เดือน ๓ เป็นตำแหน่งแห่งอูรสมณะ ดี ๒ ส่วน อูรสมณะ ๑ ส่วน
 - ๖ ส่วน คือแรม ๑๑ ค่ำ เดือน ๓ ถึงขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๔ เป็นตำแหน่งแห่งอูรสมณะ ดี ๓ ส่วน อูรสมณะ ไม่เป็นส่วน รวม ๑๒๐ วัน
- เดือน ๕-๖ ดีเจ้าเรือน สมณะเจือ เดือน ๗-๘ ดีเจ้าเรือน สมเจือ เดือน ๙-๑๐ สมเจ้าเรือน ดีเจือ เดือน ๑๑-๑๒ สมเจ้าเรือน สมณะเจือ เดือน ๑-๒ สมณะเจ้าเรือน สมเจือ เดือน ๓-๔ สมณะเจ้าเรือน ดีเจือ

กำเร็บเดือน

๕-๙๑ เศโรธาตุ เดือน ๖-๑๐-๒๒ ปิโรธาตุ เดือน ๗-๑๑-๑๓ วาโยธาตุ เดือน ๘-๑๒-๕ อาโปธาตุ ๑-๗ เศโรธาตุ วัน ๒-๕ ปกติธาตุ วัน ๓ วาโยธาตุ วัน ๔-๖ อาโปธาตุ ประสงค์เอาวันเกิดจากครุกรรมมาหา อายุ ๑ ปี ถึง ๑๕ ถ้าใช้นักเพลาเข้าไทยสมณะ อายุ ๑๕ ปี ถึง ๓๐ ถ้าใช้นักเพลาเที่ยงไทยโลกิต อายุ ๓๐ ปี ถึง ๔๐ ถ้าใช้นักเพลาบ่ายไทยสม ถ้าใช้นักเพลากลางวัน ไทยสมณะ สม ดี ชื่อ สันนิบาตศโรไทย

เพลา

เพลา ๑-๒-๓-๔ โมงสมณะ เพลา ๕-๖-๗-๘ โมงเสียด เพลา ๙-๑๐-๑๑-๑๒ โมงสม เพลา ๑-๒ โมง สมเจือสมณะ เพลา ๓-๓ โมง กำสังสมณะ เพลา ๓-๔ โมง เสียดเจือสมณะ เพลา ๕-๖ โมง สมณะเจือเสียด เพลา ๖-๗ โมง กำสังเสียด เพลา ๗-๘ โมง สมเจือเสียด เพลา ๙-๑๐ เสียดเจือสม เพลา ๑๐-๑๑ โมง กำสังสม เพลา ๑๑-๑๒ โมง สมณะเจือสม

เอกโทษ

เพลา ๑-๒-๓-๔ หุ้ม สมณะ เพลา ๕-๖-๗-๘ หุ้ม ดี เพลา ๙-๑๐-๑๑-๑๒ หุ้ม สม เพลา ๑-๒ หุ้ม สมเจือสมณะ เพลา ๓-๓ หุ้ม กำสังสมณะ เพลา ๓-๔ หุ้ม ดีเจือสมณะ เพลา ๕-๖ หุ้ม สมณะเจือเสียด เพลา ๖-๗ หุ้ม กำสังดี เพลา ๗-๘ หุ้ม สมเจือดี เพลา ๙-๑๐ หุ้ม ดีเจือสม เพลา ๑๐-๑๑ หุ้ม กำสังสม เพลา ๑๑-๑๒ หุ้ม สมณะเจือสม

ทุวินโทษ

เพลา ๑ โมง สม ๒ ส่วน สมณะ ๑ ส่วน, เพลา ๒ โมง สม ๑ ส่วน สมณะ ๒ ส่วน, เพลา ๓ โมง เสียด ๑ ส่วน สมณะ ๒ ส่วน, เพลา ๔ โมง เสียด ๒ ส่วน สมณะ ๑ ส่วน, เพลา ๕ โมง สมณะ ๒ ส่วน เสียด ๑ ส่วน, เพลา ๖ โมง สมณะ ๑ ส่วน เสียด ๒ ส่วน, เพลา ๗ โมง สม ๑ ส่วน เสียด ๒ ส่วน, เพลา ๘ โมง สม ๒ ส่วน เสียด ๑ ส่วน, เพลา ๙ โมง เสียด ๒ ส่วน สม ๑ ส่วน, เพลา ๑๐ โมง เสียด ๑ ส่วน สม ๒ ส่วน, เพลา ๑๑ โมง สมณะ ๑ ส่วน สม ๒ ส่วน, เพลา ๑๒ โมง สมณะ ๒ ส่วน สม ๑ ส่วน, เพลา ๑ หุ้ม สม ๒ ส่วน สมณะ ๑ ส่วน, เพลา ๒ หุ้ม สม ๑ ส่วน สมณะ ๒ ส่วน, เพลา ๓ หุ้ม ดี ๑ ส่วน สมณะ ๒ ส่วน, เพลา ๔ หุ้ม ดี ๒ ส่วน สมณะ ๑ ส่วน, เพลา ๕ หุ้ม สมณะ ๒ ส่วน ดี ๑ ส่วน, เพลา ๖ หุ้ม สมณะ ๑ ส่วน ดี ๒ ส่วน, เพลา ๗ หุ้ม สม ๑ ส่วน ดี ๒ ส่วน, เพลา ๘ หุ้ม สม ๒ ส่วน ดี ๑ ส่วน, เพลา ๙ หุ้ม ดี ๒ ส่วน สม ๑ ส่วน, เพลา ๑๐ หุ้ม ดี ๑ ส่วน สม ๒ ส่วน, เพลา ๑๑ หุ้ม สมณะ ๑ ส่วน สม ๒ ส่วน, เพลา ๑๒ หุ้ม สมณะ ๒ ส่วน สม ๑ ส่วน

อาหารฝ่าสำแดง

อามกะ กินของดิบกระทำให้ขัดนนักเบา เจ็บอก น้ำมู่น้ำลายไหล
 ปุติรติทวีปราวถ กินของเนาบูตแรมคืน กระทำให้ ขัดนนักเบาหนักตัววงเวียน ปากคองแห้ง เสโทโศคน
 มลาศุทอิกการบะ กินในภาวะเนเปื้อนของเนาบูต กระทำให้ปวดศีรษะ เจ็บอก เจ็บท้อง
 อัมพอามกะ กินของดิบครั้งหนึ่ง กระทำให้เสียศกาศอัทธพณามกะกินของใหม่ครั้งหนึ่ง กระทำให้
 คร้ำตัว อัทธมวัลลกะ กินของเปียกครั้งหนึ่ง กระทำให้ขัดนาลิกเจ็บคอ

น้ำกระสายยาต่าง ๆ

ชอกสำน้ำกระสาย ยาทั้งหลายโดยวิตการ ให้แพทย์ผู้ชำนาญ พึงรักษาในคุณยา แก้เชื่อมน้ำคอกไม้ แก้หอมโรยโดยตำรา ผลคัมภังสา ละลายยากินนายพลัน แก้มีมน้ำจันทน์เทศ อันพิเศษในข้อขึ้นจำไว้เป็นสำคัญ ได้รางวัลเพราะคุณยา อนึ่งสายยาลิงยา นี้อย่างจำไว้หน้า น้ำชาข้าวละลายยา กินเร็วราวหนั้นใจ ละมิดหนาว ละห่านร้อน เร่งมันอ่อนความวิสัย นำมูตรก็แก้ได้ ท่านว่าให้ตามตำรา แก้ไข้ใจกระเส่า นำรากบัวดีนักหนา จะหายคลายโรค ผู้ปรีชาจำไว้ใจ แก้มีมน้ำกระสาย โดยกลีปลายอย่าสงสัย กะทือและหัวโพล เอานกเฝอละลาย ยา แก้ไข้คองลำบาก ไม่รู้เอากโขนยา บอระเพ็ดละเตาป่า ผลชิลานันต์จริง ต้มขึ้นละลายยา อย่าหักว่าทั้ง ขายนพฺง ผิดตำแหน่งแกลงจริง อย่าประวัณในคุณยา นำคัมภีร์ออกแคแต่ง ขย่ำกลางแกลงดีนักหนา ลงทั้งคอง ตำรา ท่านแก้มาเป็นมากมาย อุทุมพรเปล็อกมะเดื่อ เอาเข้าเจือจะหาย แม้ลงนั้นไม่คลาย ท่านทั้งหลาย อย่าให้ใจ ทับทิมเบญจขันธ์ ของล้าคึกอย่างสงสัย สันรากผลคอกใบ คัมภีร์มีให้ละลายยา แก้รากน้ำลูกยอ ท่านพวกหมอย่างงา จะหายคลายโรค ตามตำรายาคล้ายแกลง โสเสือน้ำญ่าฝั้ว แก้ให้ทันโดยแกลง นิ่งไว้ใช้จะแรง เร่งคัมภีร์ละลายยา ทุ่นวายน้ำลายเหนียว แก้ประเดี๋ยวไม่มูลา เห็นคำล้ำคุณยา เอาหมอน้ำคัม ขันพลัน ทรงบาดาลแก้มะอิก โดยจารึกในคำอันท์ มะกกล้าเคหรือเจือด้วยกิน รากสะอิกนั้นต้มละลายยา แก้หอม กิงสามชั้น ท่านอย่าหล่นดีนักหนา ทองหลางใบมณา ต้มเอาน้ำโดยจำนง แม้หอมมิเหือดหาย คำดีศวาโยโดย ประสงค์ เอานลมะคอกอง แก้ให้ลงละลายยา แก้สลับแถมแกลง บอกรโหน้ทั้งกัญญา จันทน์เทศมีราคา

ทั้งระย่อมพร้อมด้วยกัน รากหญ้าาคิมี่ หน้าสิ่งนี้ตียัน โสหน่อต้มด้วยกัน เอน้ำนั้นละลายยา กระเทียมพริกไทย จึง ตัวจริงไม่ลุ่มา เม็ดมะนาวดิงกล่าวมา คั่วไว้ในหม้อก้นที่ ขัดอกหายใจขัด เกิดอุบัติเหตุดีดี แก้วได้ หนึ่งที ยาทั้งนี้ล้วนสำคัญ รากเขียวรากเหลืองจุก อย่างเป็นทุกขยาสวรรค์ แก่นสนไม้สักจันทน์ แทรกเข้ากันราก หญ้าคา รากหวายว่านตีนแร้ง บุกระแดงรากฝางนา ทั้งรากมะกอกป่า ต้มละลายยาให้กินพลัน พริกขิงกระเทียม เจ็ด ไม่ว่าเท็จดีขยัน แผลงลมตามชายกัน เจ็ดตัวมันเหมือนพริกไทย เม็ดในมะนาวหนึ่ง ท่านอย่าพึ่งคิดสงสัย เบี้ยผู้สามเบี้ยไร่ แผลละลายอย่าช้านัก แกะช็อกโกโพลองขึ้น กินเร็วพลันหายประจักษ์ ขัดเบาแก่คนสกล ลารสหนักขึ้นเต็งข้ง ให้ได้บาทหนึ่งนา ละลายด้ามพิง ยอดสับประดอันสดหวัง ให้เอาทั้งสามยอดมา ติน ประสิลาสารส้มใส่ ถ้าเมืงใช้ไม่พึงยา แต่ไมและแดงกว่า รากมะกอกขมตาม สม แกศขาวเหนียวประกอบกัน ขึ้นเสกนั้นใบขึ้นชม เสวเร่งเอาสารส้ม เคยนิยมได้แก้มา ถึงโรคนั้นเสื่อมคลาย ขัดเบาหายปวดคันทนา อาจารย์ ท่านกล่าวมา ยานี้ใช้ร่ายเหมือนกัน ยาข้าวเย็นรากหญ้าคา ใบชารากสามสิบนั้น ต้มละลายยาหลัน นัยหนึ่ง ขัดเบาแดงมา ท่านแพทย์ที่พึ่งหา ภาคนามะม่วงพรวนมา ต้มขึ้นละลายยา กินอย่าช้าพลสมควร จะหายคลาย โรคฯ ตามตำราท่านสอนคน ว่าไว้ไว้ให้โรครากฏ ลิ่นกระบวณในขัดเบา ยาแก่นขนไม่หับ โดยตำหรับเป็นเอก เด่า ท่านเร่งให้กินเอา ภัยขาด่าชุ่มเกิดไทย กระชากจุกชุดเอาราก แก้มามากสงสัย ตรวจนำลวดหวานขึ้นใจ ทำให้อิสระละลายยา โรคนั้นจะประเทือง ำคาญเคืองในอุรา ประสิทธิดีนักหนา ไม่แก้งค์ว่าคงบรรเทา ถ้าใช้ซ้ำ ปากมีออก จะเอาเม็ดมะกอกมา เกิดกระถินพินาเอา เปลือกทองเหลืองชื่อโยมน กาลเม็ดโผล่ไม้แดง อย่าง ระวางคิดจน นำซาชาขาวมากระคน เอาเข้าปนตามตำรา อนึ่งรากชี่กาแดง มีฤทธิ์แรงดีนักหนา พึ่งฝนละลายยา ชวยกินหาเร่งให้กิน ครั้งมาไม่เมะนา อาจารย์กล่าวโดยกลล ีรอยแปดส้มให้กิน จะหายสิ้นจึงโรคา รากเลือด น้ำใส่พิค ผำกระองรักดีนักหนา เผาไฟอย่าได้ช้า เคยรักษาามากมาย เอาน้ำในกระเม็ง โรคนั้นเกรงไม่รู้อยา หมักหอมเปลือกผูกไม้ สุราละลายรคนกัน อนึ่งเสมหะประเทขัน ออกขึ้นกระเสียวสัน แก้อให้สำคัญ อย่าง นั้นมันท่านองใจ นำปูนที่เรากัน จงเร่งกินเอาทีโล ดิงเหลือมแทรกเข้าไว้ เลลดในปุงจะค่อยคลาย กินอาหาร ไม่มีรส มีไอสดเคยแก้หาย กินได้ทั้งหญิงชาย ตีมากมายใหญ่หวั่นว จะแอมด้วยช่วยกันต้ม อย่ำปรารมย์มิใช่ซ้ำ สักหน้อยจะกินนัว คงเป็นต้อระคความตาย แพ้ทรางขึ้นออกคธ ท่านหอมอเร่งชวนชวย ดิงเหลือมละลาย เป็น กระสายทรงรับยา อีกทั้งฝึกเขียนมี ยาทั้งนี้ดีนักหนา อีกน้ำสุวรรณา หนักเฟืองหนึ่งจึงจะควร แก่ทรางขึ้น ทรวงอา หายหนักยบดังลมหนา ใช้จะทำเป็นสำนวน โดยกระบวณในคุณยา แก่คงห้องอดิศาร โดยอาจารย์ ท่านเล่าว่ามา เกามวกทั้งสองรา เอาฝางนามีฤทธิ์แรง เภยกานีเอามาฝนจินหน่ตคปนกับจินหน่แดง และพุสี บอกให้แจ้ง เป็นแมนมันหายเรีรา แมนโรคไม่เสื่อมหาย จงชวนชวยแสงหา กระสำทักฤษณา ขมิ้นชันหา ทั้งลูกจันทน์ อนึ่งทรางสององพระบาท อันร้ายกาจเกิดเช่นขัน ขึ้นดวงทรวงอกนั้น จงช่วยกันประกอบยา การบูรหนักสี่ไฟ อย่ำสงสัยตามคำรา กานพลูทิมแทรกยา ดีสัตว์ป่าุงเหลือมละลาย โกรเชียงเชียงเขียนตัว ได้ เคยทำมาากหลาย ประสาร์ทองของแอบคาย ปั้นละลายปูนใสพลัน กวาดทรางและคธอง ไม่ขัดข้องดีขยัน เคยรับมานับพัน ได้รางวัลอยู่ทุกที แก้อใช้ดีซ้ำแดง อย่ำละวางความคัมภีร์ ยาเขียวสามเม็ดมี ฝนหนักกับมูคนา แก่กาสลายนอกใน จับหัวใจและธรวา ได้ความสุะเวทนา ทั้งหมูนมาชิกแข็งแรง เอายานาวโกฎ สามเม็ดโตด กำสังแรง ดิงตุัดจัดขง เ่งแทรกแทรกละลายยา เป็นโรครากเลือดร้าย ไม่เหือดหายทั้งนาลา เบาและหนัก ทวารว โหลอกมนาน้ำกล่าวจริง เปลือกมะรุมรากส้มซ่า ดีนักหนาทั้งสองสิ่ง แก่หายทั้งชายหญิง อย่ำประวังต้ม ละลายยา แก้อใช้วิธีสญญี โสลดศรีดีนักหนา ผักคูณและชิงช้า ทั้งใบหญ้าหอมวโย องอาจกวาดทรางได้ ท่าน แก้อขมาอีกโ ละลายด้วยอาไป กินแก้ปญโรคนหายคลาย อนึ่งโสดมีผู้ใช้ มีครรรกใช้จืดระวาง กลัวหิยใช้ชออกดำ

แดงกำเร็บแรงร้อนนายโน จงแต่งยาเข้าประคอง ลูกในท้องล่อมกินไว้ มิให้พิษพานกุมารได้ แก้อใช้รากสาคเป็น ท่านให้เอาลูกผักชี จะแอมมีทั้งสองเช่น มะพร้าวอ่อนลุ่มไฟเย็น ละลายยากินสิ้นร้อนหาย ฯ

จะกล่าวกำเนิด ทั้งที่เกิดที่อยู่ ทั้งฤดูเดือนวัน อายุเป็นเวลา อาหารพำล้าแลง โรคภัยแรงต่าง ๆ ยา หลายอย่างหลายพันรู้ สิ้นด้วยกินแก้โรค จงกำหนดอย่าคลาด ยารสผัดชอบสมาน รสยาหวานทรานเนื้อ รส เมาเบื่อแก้พิษ ดีโลหิตชอบชม เม็ดร้อนกลมกอยหด เอ็นชอบรสมันมัน หอมเย็นนั้นขึ้นใจ เต็มซาบในผิวหนัง เสมหะขมขม ก่ำเร็บลมที่อยู่ เปลือกตมฟูเยือกเย็น เนื้อหนังเอ็นปูล่า ย่อมกักษาครวมครัน เสมหะนั้นโทษ ให้ ให้อุอยู่ในอุลสาร มักเสหวานเนืองนิจ ดีโลหิตจำเจริญ ที่อยู่เดินเนินผา อาหารผำเม็ดร้อน อนึ่งสัญจรนอนป่า เพื่อรักษาผู้เก่า กำเร็บเข้าร้อนรุม สันนิบาตกุมตรีโทษ นัยหนึ่งโสดกล่าวมา ฤดูว่าเป็นหก ท่านแยกยกกล่าวไว้ เดือนหกในคิมหันต์ ควรแบ่งปันเอากึ่ง แรมค้ำหนึ่งถึงพิณ เดือนสิบเป็นคิมหันต์ กับวสันต์ฤดู เป็นสองอยู่ ด้วยกัน อย่ำหม่ายมั่นว่าฝน บังคนบยั้งร้อน พระทินกรเลดีจโกถ์ มาคแน่นใช้สำคัญ เสียดดีนั้นเป็นคั้น แรม ลมพ่นล่งไป ถึงพิณในเดือนยี่ พระอาทิตย์ลีลาคห่าง ฤดูกลางเมฆันต์ กับวสันต์เป็นสอง น้ำค้างต้องเยือก เย็นเสมหะเป็นต้นไว้ แรมล่งไปเพียงกึ่ง เดือนหกถึงเพ็ญนั้น เข้าคิมหันต์ระคน เหมันต์ปณสีภิชย์ สมพิศหนัก เม้นใช้ กำเนิดในวธา จึงกล่าวมาทั้งนี้ ต้นปลายปีบรรจบ ฤดูครบเป็นหก สีเดือนยกควบไว้ ฤดูใดใช้เกิด เอากำเนิดวันนั้น เป็นสำคัญเจ้าเรือน กำเร็บเดือนนั้นว่า ในเดือนห้าเดือนเก้า เดือนอ้ายเข้าเป็นสาม เดือน นี้นามเดโช เดือนหกมีกำหนด เดือนสิบหมดเดือนยี่ สามเดือนนี้ปีกร์ อนึ่งนั้นในเดือนเจ็ด เดือนสิบเอ็ดเดือน สาม สามเดือนนามธาตุสม เดือนแปดลมเคระะห์ สิบสองเดือนเดือนสี่ สามเดือนนี้อาไป กำเร็บโรคามี ธาตุทั้ง สักกล่าวมา รายเดือนว่าเหมือนกัน อนึ่งสำคัญลมติ กำสังมีด้วยไฟ ธาตุภายในแรงยิ่ง อาไปสิ่งทั้งหลาย กำเร็บร้ายด้วยเพศ เสมหะเคดูเป็นต้น สันนิบาตแห่งงใช้ กำเนิดในปีกร์ กำเร็บมีกำลัง อนึ่งเด็กยังไม่ขุน ยามเข้าครุ่นครางใช้ ปฐมวัยพละโทษ เสมหะพิพิน หนักเวลานั้นแปรไป กำสังในโลหิต ใช้แรงเพียงเมื่อเพียง คนแก่เพียงพันาค ใช้ป่วยชาติวธาตา ใช้เวลากลางคืน เสมหะพันลมติ สันนิบาตครีโทษา อนึ่งคลอดมาจาก ครรรก วัชรินเลาห์ เตโอมีเป็นอาดี คคิครูปักัี อังคารมีวาวโย พุธอาไปศุกรักด้วย ธาตุนี้ม้วยกับตน โรคระคน หัวไป ปกฤษาใช้จมนั้น ฤดูนั้นเข้าจับ อายุกับเหล่า เดือนกันมาประมวล จงโรครากฏด้วยโทษ นัยหนึ่งโสดใช้ นั้น แทรกจ้ำก้นบางที วาโยดีเจือกัน เสมหะนั้นกับดี เสมหะมีกับลม ใครให้คมขยาเบา อย่ำหิงเขาผู้อัน คัมภีร์ยีนเป็นแน่ กำหนดแก้เจ้าเรือน อายุเดือนวันเวลา กำเร็บมาเป็นแทรก ใช้มาแขกอย่างคั่ว ถึงเมามัวชย เขา ใช้เจ้าเรือนไป ใช้แขกไม่อยู่ ทั้เคาะหุดโน้ใช้ พยายามได้จึงยา ไม้รู้้อย่าควรว้า จักเกิดกรรมเกิดโทษ ฯ

สมุนไพรรักษาตำรายาศิลจารึก
ในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

กกฝรั่ง *Cyperus involucratus* Rottb.

วงศ์ Cyperaceae

ชื่ออื่น หญ้ากก (กรุงเทพฯ)

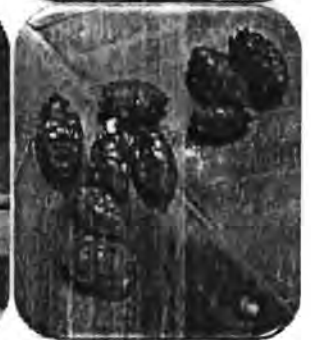
ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก ลำต้นเหนือพื้นดินรูปสามเหลี่ยมค่อนข้างมน สีเขียว ใบเป็นแผ่นบางออกเป็นกระจุก
หุ้มที่โคนต้น ดอกออกเป็นช่อซี่ร่มซ้อนกัน 2 ชั้น มีใบประดับยาวเกือบ 2 เท่าของช่อดอก ดอกสีเขียวอ่อน ผล
เป็นผลแห้งรูปไข่กลับ ผลแก่สีน้ำตาลมีท่อรังไข่ติดอยู่ที่ปลายผล

สรรพคุณ ราก รสขมเย็น ดม่น้ำคั้นหรือค้ำกับสุรา กินแก้ไข้ใน ขับเลือดเสีย แก้คกเลือดภายใน บำรุงธาตุ ตด
เสมหะ ช่วยย่อยอาหาร หัวได้คั้น บำรุงร่างกาย บำรุงธาตุ ขับน้ำลาย ขับเสมหะ ดัน รสจืดเย็น ดม่น้ำคั้น แก้ท้อง
น้ำคั้นอีกเสบ ขับน้ำดี ดอก รสฝาดเย็น ดม่น้ำคั้นอมกลั้วคอ แก้ปากเปื่อยเป็นแผล ดม่น้ำคั้นแก้พยาธิ ฆ่าเชื้อโรค

กรวยป่า (ผีเสื้อใหญ่) *Casearia grewifolia* Vent. var. *grewifolia*

วงศ์ Flacourtiaceae

ชื่ออื่น หมากห้าสาม (นครปฐม ลุครธานี) ผีเสื้อเหลือง สีเหลือง ก้วย (เหนือ) ควย (เพชรบูรณ์)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้นขนาดเล็ก มียางสีขาวใส ใบเดี่ยว รูปขอบขนาน ขอบใบจักเป็นซี่ฟัน แผ่นใบหนา สีเขียว
เป็นมัน ท้องใบมีขนสั้นนุ่ม ดอกออกเป็นช่อกระจุกที่ซอกใบดอกแยกเพศอยู่คนเดียวกันดอกสีขาวหรือสีเหลือง
อมเขียว ไม่มีกลีบดอก ผลกลมรี ผลสุกสีเหลืองแตกออกได้ 3 จัก

สรรพคุณ เปลือก รสเมาขื่น บำรุงธาตุ บำรุงกำลัง ใบ รสเมาเบื่อ แก้พิษไข้ แก้ผื่นคันตามผิวหนัง แก้ริดสีดวง
จมูก แก้ไข้กาฬ ดอก รสเมาเบื่อ แก้ไข้พิษ และไข้กาฬ เมล็ด รสเมาเบื่อ มีน้ำมันแก้โรคผิวหนัง ราก รสเมาขื่น
แก้ท้องร่วง แก้ขับพยาธิ แก้พิษกาฬ แก้ผื่นคัน แก้ริดสีดวง

กระจับนก *Euonymus cochinchinensis* Pierre
ชื่ออื่น มะคะ (เขียงราบ)

วงศ์ Celastraceae

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้นขนาดเล็ก ใบเดี่ยว รูปรีหรือรูปรีแกมรูปขอบขนาน แผ่นใบบาง สีเขียว ดอกออกเป็นช่อแยกแขนงที่ซอกใบหรือคอดอก โคนกิ่งที่แตกใบใหม่ ดอกสีเหลืองถึงสีชมพูอมแดง กลีบดอกมี 5 กลีบ รูปไข่แกมรูปขอบกลีบหยักเป็นฝอย ผลคล้ายระฆังคว่ำ ปลายผลแบ่งเป็น 5 พู ผลแก่แตกได้เป็น 3 ซีก เมล็ดแบนสีดำ สรรพคุณ เปลือกหั่น รสฝาดขม แก้แผลกษัยหรือสุร เฝือก่อนอาหารทำให้เจริญอาหาร

กระจิก *Capparis flavicans* Kurz
ชื่ออื่น กะอิด (ราชบุรี) กระโปรงแดง (สุโขทัย) ทะลุ่มอิด (นครสวรรค์) ไก่ให้ (พิษณุโลก) วังเลีย (ขอนแก่น) งวงช้าง (อุตรธานี) ก่อทิง (ชัยภูมิ) วังเลีย (อุบลราชธานี) ตะครอง (นครศรีธรรมราช) หนามเกาะไก่ ไกโรโกโส หนามนมวัว (นครราชสีมา)

วงศ์ Capparidaceae

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่ม มีหนามแหลมโค้งเล็กน้อยทั่วลำต้น ใบเดี่ยวรูปไข่กลับ ปลายเป็นติ่งเล็กหรือเว้าเล็กน้อย ขอบใบเรียบ แผ่นใบสีเขียว มีขนหนาแน่น หอบใบแก่จะร่วงไป ดอกออกเดี่ยว ๆ ที่ซอกใบ ดอกสีขาวเปลี่ยนเป็นเหลือง กลีบดอกมี 4 กลีบ ผลรูปรี ผิวขรุขระมีขน เมล็ดมีหลายเมล็ด เนื้อหุ้มเมล็ดสีเหลือง สรรพคุณ ใบ กินเป็นยาขับน้ำนม เนื้อไม้ นำมาป่นเป็นผงทำเป็นควันใช้สูดดม แก้อาการวิงเวียนศีรษะ

กระแจะ *Naringi crenulata* (Roxb.) Nicolson 3

วงศ์ Rutaceae

ชื่ออื่น พญาชา (ภาคกลาง) ตุมตัง (ภาคกลาง ราชบุรี) ขะแจะ (ภาคเหนือ)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้นขนาดเล็ก ใบเป็นใบประกอบแบบขนนก ใบย่อยมี 1-3 คู่ แผ่นใบรูปรีหรือรูปไข่ สีเขียว ขอบใบจักมน ผิวใบมีต่อมน้ำมัน ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบหรือใกล้ปลายกิ่งด้านข้าง ดอกสีขาวอมเหลือง ผลกลม ผิวมีต่อมน้ำมัน เมล็ดมี 1-4 เมล็ด

สรรพคุณ ใบ แก้ลมบ้าหมู ราก เป็นยาถ่าย ขับเหงื่อ รักษาโรคไตได้ สมุนไพรพื้นบ้านนำผลแห้งมาต้มน้ำดื่ม แก้ไข้ แก้ท้องอืด ท้องเฟ้อ อาหารไม่ย่อย

กระจับ (ผักกระจับ) *Xanthium indicum* Koenig

วงศ์ Compositae

ชื่ออื่น ขี้ครอก (ราชบุรี) เกียงนา มะจะมัน (ภาคเหนือ) ขี้ชัน (ภาคเหนือ ภาคอีสาน) หญ้าหม่วง (เชียงใหม่) ขี้ชันดอก (ขอนแก่น เลอ) ขี้ชันน้ำ (นครพนม)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก ใบเดี่ยว รูปไข่แกมรูปสามเหลี่ยม ขอบใบเรียบหรือหยักเว้าห่างกัน ดอกแยกเพศอยู่ช่อเดียวกัน ออกเป็นช่อที่ซอกใบใกล้ปลายยอด ดอกเพศผู้เป็นกระจุกอยู่ตรงปลาย ช่อดอกเพศเมียอยู่เป็นคู่ในกระจ่าง 2-12 กระจ่าง ผล กลม มีขนเป็นหนามยาว อยู่ในกระจ่างละ 2 ผล ผลละ 1 เมล็ด
สรรพคุณ ราก แก้วิงโรคค่อมน้ำเหลืองและมะเร็ง สมานแผล ห้ามเลือด ขับพิษร้อน แก้ไข้ ขับปัสสาวะ เจริญอาหาร ดัน แก้ใจช้ออักเสบ แก้ไข้จับสั่น ขับเหงื่อ ขับน้ำลาย แก้ปวดประจำเดือน แก้มดกิด ระงับประสาท แก้หวัด แก้โรคทางเดินปัสสาวะ แก้กระเพาะอาหารอักเสบ แก้ปวดกล้ามเนื้อ แก้โรคหืด แก้ปวดศีรษะ ปวดหู ตาพอกแก้ปวดบวม ต้มน้ำใช้ล้างแผล แก้ไข้โรค ใบ แก้ปวดศีรษะ ปวดหู แก้หวัด แก้โรคเกี่ยวกับต่อมน้ำเหลืองเริ่ม ภูสวัค ตาพอกแก้ปวดบวม แก้พิษแมลงสัตว์กัดต่อย ผล แก้ลมพิษ แก้ลมพิษ แก้โรคท้องมาน ขับเหงื่อ แก้ร้อนใน แก้ไข้ทรพิษ บำรุงกำลัง แก้ริดสีดวงจมูก ระงับการเกร็งของกล้ามเนื้อ แก้ปวดในโรคไขข้ออักเสบ

กระชาย *Boesenbergia rotunda* (L.) Mansf วงศ์ Zingiberaceae
 ชื่ออื่น ว่านพระอาทิตย์ (กรุงเทพฯ) ละแอน (ภาคเหนือ) กระชายดำ กะแอน จิงทราข (แม่ฮ่องสอน)
 จี๊ปู จี๊ฟู (เงี้ยว-แม่ฮ่องสอน) เป๊าะซอเร็าะ เป๊าะสี (กะเหรี่ยง-แม่ฮ่องสอน)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก รากใต้ดินสีน้ำตาลเป็นกระชุก ใบเดี่ยว รูปรียาวแกมรูปขอบขนาน แผ่นใบบาง สีเขียว คอกออกเป็นข้อ มีใบประดับสีม่วงแดง 2 ใบ กลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นหลอด ปลายแยกเป็น 3 กลีบ สีชมพูจุดแดง มีเกสรเพศผู้หุ้มกลีบปากขนาดใหญ่ สีชมพู ผลรี ขนาดเล็ก พองแก่แตกออกได้ 3 ซีก

สรรพคุณ เหง้า แก้โรคนิ่วในปากเปื่อย ปากเป็นแผล ปากแห้ง ขับระดูขาว ขับปัสสาวะ รักษาโรคบิด แก้ปวดมวนท้อง ราก (นมกระชาย) รสเผ็ดร้อนขม มีสรรพคุณคล้ายโสม แก้กามตายด้าน บำรุงความรู้สึกทางเพศ ทำให้กระชุ่มกระชวยโดยใช้หัวนมกระชายดำและหัวคองสุรา จากการศึกษาพบว่าใช้สารสกัดแอลกอฮอล์และกลีโพรฟอร์มมีฤทธิ์ต้านเชื้อราที่ทำให้เกิดโรคผิวหนังและในปากได้ดีพอควร

กระเช้ามีด *Aristolochia tagala* Cham. วงศ์ Aristolochiaceae
 ชื่ออื่น กระเช้ามด (ภาคกลาง) ปูลิง (เชียงใหม่)

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเลื้อย เถากลม สีเขียว ใบเดี่ยว มีหลายรูปร่างตั้งแต่รูปไข่จนถึงรูปไข่แกมใบหอก โคนใบเว้ารูปหัวใจ ท้องใบมีขนตามเส้นใบและมีต่อมเป็นจุดตามแผ่นใบ ดอกออกเป็นช่อสั้นที่ข้อใบ ดอกเป็นท่อโค้ง โคนป่องเป็นกระเปาะกลมปลายดอกด้านหนึ่งแผ่แบนขาว สีม่วงแดง ผลค่อนข้างกลม ผลแห้งโคนแคบเป็น 6 เสี่ยง เมล็ดแบน มีปีก สีน้ำตาล

สรรพคุณ ใบ ตำเป็นยาใช้ภายนอก เช่น พอกศีรษะ แก้โรคผิวหนัง หรือเผาไฟให้ร้อนวางนาบไว้บนท้องหรือตามแขน ขา บวม และแก้อาการปวดบวม ดัน กินเป็นยาทำให้ธาตุปกติ

กระดอม *Gynopetalum chinense* (Lour.) Merr.

วงศ์ Cucurbitaceae

ชื่ออื่น ขี้กาดง ขี้กาน้อย (สระบุรี) ขี้กาลาย (นครราชสีมา) ขี้กาหลิม (อีสาน) ผักแคบป่า (น่าน) มะนอยจา (เหนือ) มะนอยหก มะนอยหกฟ้า (แม่ฮ่องสอน)

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเลื้อย ใบเดี่ยว รูปร่างแตกต่างกัน เช่นรูปไต รูปสามเหลี่ยม ห้าเหลี่ยมหรือเป็นแฉก แผ่นใบสีเขียว สากคาย ดอกแยกเพศอยู่บนต้นเดียวกัน ดอกเพศผู้ออกเป็นช่อ ดอกสีขาว กลีบดอกมี 5 กลีบ ดอกเพศเมียออกเดี่ยว ๆ คล้ายดอกเพศผู้ ผลรูปรี มีสัน 10 สัน ผลสุกสีส้มแดง เมล็ดมีจำนวนมาก สีดำ
สรรพคุณ ราก รสขม ใช้รากแห้งบดผสมน้ำร้อน ทาจุดปวดกล้ามเนื้อที่ปวดเมื่อย อ่อนเปลี้ย คัมภีร์แก้ไข้ บำรุงธาตุ ช่วยย่อยอาหาร ดับพิษโลหิต ใบ รสขม น้ำคั้นจากใบใช้หยอดตา แก้ตาอักเสบ น้ำคั้นกินเป็นยาถอนพิษของผลสุกที่กินเข้าไป แก้พิษบาดทะยัก ผล รสขมเย็น ผลอ่อนบำรุงน้ำดี แก้คื่นหัง คีฬือ คีเคียด เพื่อคลั่ง เจริญอาหาร ทำให้โลหิตเย็น ดับพิษโลหิต บำรุงมดลูก รักษาบาดแผลหลังแห้งหรือคลอดบุตร แก้มดลูกอักเสบ ดอนพิษผิดสำแดง แก้พิษผลไม้บางชนิด เมล็ด น้ำคั้นเมล็ด ลดไข้ ดอกพิษจากการกินผลไม้บางชนิด ขับน้ำลาย บำรุงธาตุ

กระดังงาไทย *Cananga odorata* (Lam.) Hook. F & Thomson

วงศ์ Annonaceae

ชื่ออื่น กระดังงาใบใหญ่ (กลาง) สะบันงา สะบันงาดั้น (เหนือ) กระดังงา (ตรง ยะลา)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น ใบเดี่ยว แผ่นใบรูปรี ขอบใบเป็นคลื่น แผ่นใบบางค่อนข้างมัน กิ่งมักมีหนาม ดอกออกเป็นช่อเหนือรอยแผลใบ ดอกสีเหลือง มีกลิ่นหอม กลีบดอกรูปขอบขนานมี 6 กลีบ เรียง 2 ชั้น ชั้นละ 3 กลีบ ผลเป็นผลกลุ่ม กลมรี ผลสุกสีม่วงดำ แต่ละผลมีเมล็ด 2-10 เมล็ด
สรรพคุณ ดอก รสหอมสุขุม ให้น้ำมัน ใช้ปรุงรสน้ำอบและเครื่องสำอาง ใช้ปรุงยาหอม โดยประกอบกับเครื่องยาอื่น ๆ แก้ลม อ่อนเพลีย ลมเป็นพิษ แก้ไข้เนื่องจากโลหิตเป็นพิษ บำรุงโลหิต บำรุงธาตุ บำรุงหัวใจ รักษาโรคหืด ต้นและกิ่ง ขับปัสสาวะ เปลือกต้น รสฝาดเย็น แก้ท้องเสีย ขับปัสสาวะ เนื้อไม้ รสขมเย็น ขับปัสสาวะ

กระดาด *Alocasia macrorrhizos* (L.) G. Don

วงศ์ Araccae

ชื่ออื่น กระดาดขาว กระดาดดำ (กลาง) กระดาดแดง (กรุงเทพฯ) กระดาดดำ (กาญจนบุรี) บีมบี้ (เชียงใหม่) โหระ (สงขลา) บอนกาวิ เอาะลาย (ยะลา) คือ โทปิ๊ะ (กระเหรี่ยง-แม่ฮ่องสอน)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก มีหัวใต้ดิน ใบเดี่ยว รูปไข่ โคนใบเว้าลึก หลังใบเรียบสีเขียวเป็นมันลื่น ก้านใบสีเขียวหรือม่วง ดอกออกเป็นช่อเป็นแท่งยาว มีกาบหุ้มดอกยาวกว่าช่อดอก ดอกสีเขียวแล้วเปลี่ยนเป็นสีเหลือง ดอกแยกเพศอยู่ช่อเดียวกัน ดอกเพศผู้อยู่ตอนบน ดอกเพศเมียอยู่ตอนล่าง กลางดอกจะมีผล กลมขนาดเล็ก ผลสุกสีส้มหรือสีแดง

สรรพคุณ ใบ รสเย็น มีกลิ่นฉุนร้อนที่ช่อดอกทำให้บวมแดง น้ำจากก้านใบ รสเย็น กินแก้ไอ ราก รสเย็นจืด ต้มกินเป็นยาขับปัสสาวะ ระบายท้อง ทาแก้พิษแมลงป่อง หัว รสเมาเย็น ใช้โขลกพอกแผลที่เป็นหนอง

กระแตไต่ไม้ *Drynaria quercifolia* (L.) Sm.

วงศ์ Polypodiaceae

ชื่ออื่น หัววาว (ประจวบคีรีขันธ์) ใบหูช้าง สไบนาง (กาญจนบุรี) กระปรอกวาว (ประจวบคีรีขันธ์) ปราวจินบุรี กูดชาฮอก เข้าวะนะ พุดองแคะ (กระเหรี่ยง-แม่ฮ่องสอน)

ลักษณะทั่วไป เฟิร์นอิงอาศัยอยู่บนต้นไม้ มีเหง้าเกาะอยู่บนต้นไม้ มีขนขาวสีน้ำตาล ใบมี 2 แบบ คือ ใบที่สร้างสปอร์ รูปขอบขนาน ขอบใบเว้าลึกแบบขนนก สีเขียว กลุ่มอับสปอร์ กลมหรือรูปขอบขนานเรียงเป็น 2 แถวอยู่ใต้ท้องใบ ใบที่ไม่ได้สร้างสปอร์ รูปไข่ไม่มีก้านใบ หุ้มอยู่ใกล้บริเวณเหง้า

สรรพคุณ เหง้า รสจืดเบื่อ ผสมกับลำต้นเอื้องเงิน 1 ตัน คั้นน้ำดื่มครั้งละ 1 ถ้วยชา วันละ 2-3 ครั้ง บำรุงเลือดหรือใช้เหง้า เป็นยาขับปัสสาวะ ขับพยาธิ และแก้ปัสสาวะพิการ ไตพิการ แก้กินัว แก้เบาหวาน แก้แผลพุพอง แผลเนื้อร้าย ขับระดูขาว

กระถินนา *Xyris indica* Linn.

วงศ์ Xyridaceae

ชื่ออื่น หญ้าบัว หญ้ากระเทียม (ปราจีนบุรี) หญ้าจักลาก (สระบุรี) กระถินทุ่ง (ตราด)

ลักษณะทั่วไป ไม่มีลิ่มลูกอายุปีเดียว ลำต้นเป็นเหง้าใต้ดิน ใบเดี่ยว แบนเป็นรูปรางน้ำ แผ่นใบสีเขียว ใบห้อยยาว ดอกออกเป็นช่อ ดอกสีเหลืองสด กลีบดอกมี 2 ชั้น ชั้นละ 3 กลีบ ขอบจักละเอียด มีใบประดับสีน้ำตาลหุ้มอยู่ ก้านช่อดอก แข็งเป็นร่อง ผลติดอยู่รวมกันที่ปลายช่อดอก มีขนาดเล็ก

สรรพคุณ ทั้งต้น รักษาโรคมะเร็ง

กระถินพืมาน *Acacia harmandiana* (Picrre) Gagnep.

วงศ์ Mimosaceae

ชื่ออื่น แดลงขาว (ราชบุรี) ปี่มาน (เหนือ) พืมาน มะขี้มาน (เหนือ อีสาน) กระถินป่า (พิจิตร โลก)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น มีหนามแหลมแข็ง ใบเป็นใบประกอบ แบบขนนก 2 ชั้น ใบย่อยมี 20-50 คู่ รูปไข่หรือรูปขอบขนาน สีเขียว ดอกออกเป็นช่อกระจุกแตกแขนงแผ่กว้างที่ซอกใบหรือปลายยอด ดอกสีขาวเนียนอัดแน่น อยู่บนฐานช่อดอก ผลเป็นฝักแบนโค้ง รูปขอบขนาน เมล็ดกลมแบน มีหลายเมล็ด

สรรพคุณ ราก ผันทาเป็นยาถอนพิษแมลงสัตว์กัดต่อย แก้พิษงู แก้ปวดฝีในหู ทาแผลเนื่องจากนี้เหลืองหรือไฟลามทุ่ง ต้น ใช้เป็นยาแก้ปวดหู เป็นฝักในหู คับพิษไข้กาฬ แก้ไข้พิษ แก้โรคผิวหนัง

กระถางลาย *Celastrus paniculata* Willd.

วงศ์ Celastraceae

ชื่ออื่น กระถางลาย กระทุงลาย ไชด (กลาง) มะแตก มักแตก (เหนือ อีสาน) นางแตก (นครราชสีมา)

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเนื้อไม้แข็ง เปลือกต้นสีน้ำตาลปนเทา ขรุขระเล็กน้อย ใบเดี่ยว รูปรี แผ่นใบสีเขียว ท้องใบมีขนประปราย ดอกแยกเพศ ออกเป็นช่อแยกแขนงที่ปลายกิ่ง ดอกสีขาวอมเหลือง กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลค่อนข้างกลม แบ่งเป็น 3 พู ผลแก่สีส้มปนเหลือง แตกได้ 3 ซีก เมล็ดมี 3-6 เมล็ด มีเนื้อหุ้มเมล็ดสีแดง

สรรพคุณ ใบ เป็นยากระตุ้นประสาท และถอนพิษฝิ่น เปลือก เป็นยาแก้มาลาเรีย เมล็ด เป็นยาแก้ไข้ แก้ไข้หวัด แก้ปวดเมื่อยกล้ามเนื้อ

กระท้อน *Sandoricum koetjape* (Burm.f.) Merr.

วงศ์ Meliaceae

ชื่ออื่น มะตีน (เหนือ) มะต๋อง (เหนือ อุตรดิตถ์) เตียน ล่อน สะท้อน (ใต้) สติยา สะตุ (มลายู)

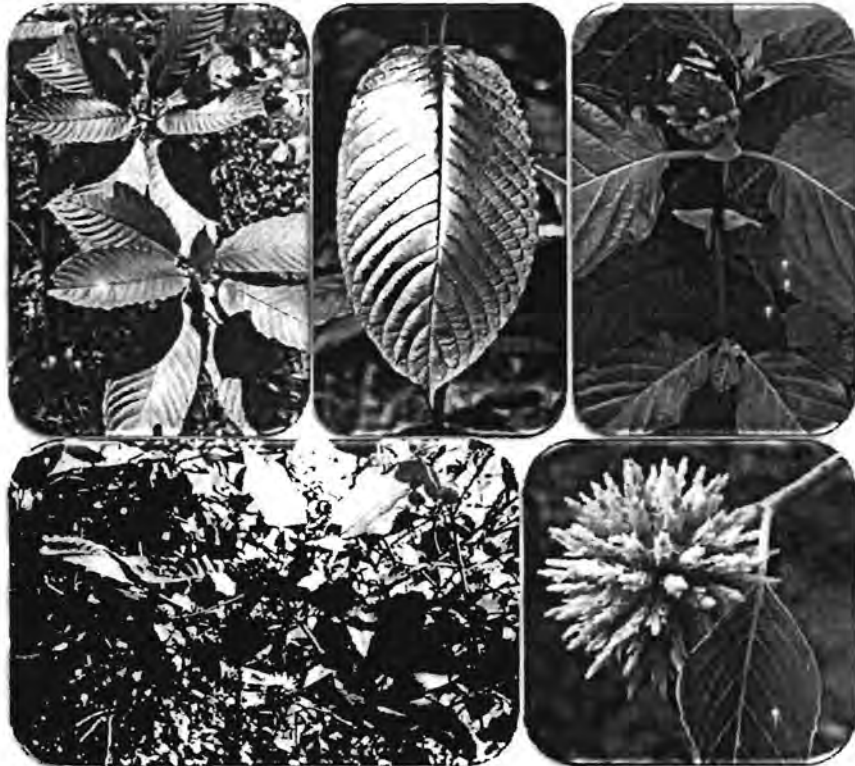
ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น เปลือกต้นสีน้ำตาล แตกออกเป็นสะเก็ดใหญ่หรือปุ่มปม ใบเป็นใบประกอบแบบขนนก มีใบย่อย 3 ใบ รูปรีค่อนข้างกลม แผ่นใบสีเขียวเข้ม ใบแก่จัดสีแดง ดอกออกเป็นช่อแยกแขนงที่ซอกใบใกล้ปลายกิ่ง ดอกสีเหลืองอมเขียว กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลกลม เปลือกหนา มียางสีขาวเล็กน้อย ผลสุกสีเหลืองนวล เมล็ดมี 3-5 เมล็ด เนื้อหุ้มเมล็ดเป็นพูสีขาว รสเปรี้ยวหรือหวาน

สรรพคุณ ราก รสเปรี้ยวเย็นฝาด แก้ท้องร่วง แก้บิด บุกเลือด คับพิษร้อนถอนพิษไข้ แก้ไข้รากสาด เปลือกต้น รสเปรี้ยวเย็นฝาด เป็นยาสมาน ใบ รสเปรี้ยวเย็นฝาด ใช้ต้มอาบแก้ไข้ ใช้ขับเหงื่อ

กระท่อม *Mitragyna speciosa* (Roxb.) Korth.

วงศ์ Rubiaceae

ชื่ออื่น ชีดำง (กลาง) ท่อม (ใต้)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น เปลือกต้นสีน้ำตาลปนเทา ขรุขระ ใบเดี่ยว รูปไข่ แผ่นใบบาง สีเขียว ดอกออกเป็นช่อกระจุกแน่นที่ปลายกิ่ง ใน 1 ช่อมีช่อดอกย่อย 1-3 ช่อ ดอกสีเหลืองเรียงอัดแน่นอยู่บนแกนดอก ผลกลม ขนาดเล็ก เป็นตัน 10 สัน เมล็ดมีปีกมีหลายเมล็ด

สรรพคุณ ใบ รสขมเดือนเมา แก้ปวดท้อง แก้บิด ท้องเสีย แก้รำง ทยปวดเมื่อย ระวังประสาท ทำให้หมดต่อแสงแดดแต่เพื่ออากาศร้อนฟ้า ครึ้มฝนจะทำให้หนาวสัน คุคืน เป็นยาเสพติด

*กระท่อมมีหลายพันธุ์ เช่น ก้านแดง แดงกวา เมงดา (ชกษา)

กระเทียม *Zingiber zerumbet* (L.) Sm.

วงศ์ Zingiberaceae

ชื่ออื่น กระเทียมป่า กระแวน กระแอน แสวดำ (เหนือ) เสียวแดง เสียวดำ (แม่ฮ่องสอน)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก มีเหง้าใต้ดิน ใบเดี่ยว ออกในระนาบเดียวกัน รูปรียาว ก้านใบเป็นกาบหุ้มต้น ดอกออกเป็นช่อ ช่อดอกกลมรูปทรงกระบอก มีใบประดับสีเขียวแกมแดง เรียงซ้อนกันแน่นเป็นระเบียบ ดอกสีเหลือง ผล เป็นผลแห้ง แตกได้ ค่อนข้างกลม สีแดง

สรรพคุณ หัวสดหรือเหง้าสด รสขมปร่า บำรุงน้ำนม รักษาอาการท้องอืดท้องเฟ้อ แน่นจุกเสียดและปวดท้อง แก้ปวดตามในท้อง แก้บิด ขับผายลม ขับปัสสาวะ ใช้เหง้าหมกไฟผสมน้ำปูนใสแก้บิดปวดเบ่ง แก้เสมหะเป็นพิษ แก้แน่นหน้าอก ขับน้ำย่อยให้ไหลสู่ลำไส้ ดิน รสขมขื่น เจริญอาหาร ใบ รสขมขื่นเล็กน้อย ขับน้ำคาวปลา ดอก รสขมขื่น แก้ไข้เรื้อรัง ไข้จับสั่น ไข้ดำเย็น

กระทงหมาบ้า *Dregea volubilis* (L.f.) Hook.f.

วงศ์ Asclepiadaceae

ชื่ออื่น กระทงหมาบ้า คันทุนสุนัขบ้า (กลาง) เครือชาโคลน งาวนหนู เครือเถาหนู ฮ้วนหนู (เหนือ)

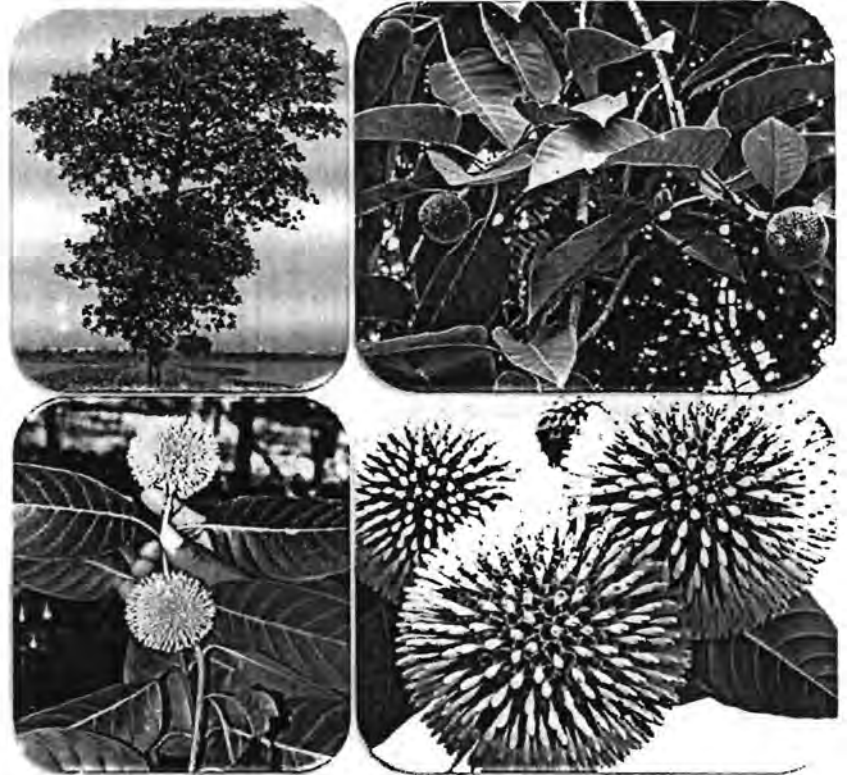

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเลื้อย มียางสีขาว ใบเดี่ยว รูปไข่กว้าง สีเขียว โคนใบเว้ารูปหัวใจ ดอกออกเป็นช่อกระจุกที่ซอกใบ ดอกสีขาวอ่อน ปลายกลีบบิดเวียน ผลเป็นฝักคู่ โคนป่อง มีขนสีน้ำตาล เมล็ดมีปีกและขนเป็นฟูสีขาว
 สรรพคุณ ใบ รสเมาเบื่อเอียนออกขม ไล่ยุงค่อมผี แก้แผลน้ำร้อนลวก แก้บวม เตา รสเมาเบื่อเอียนออกขม คับพิษร้อนถอนพิษไข้ กระทงพิษ ใช้หัว ใช้กาฬ คับพิษผี ขับปัสสาวะ แก้พิษศิวาเว้า ราก รสเมาเบื่อเอียนออกขม ทำให้อาเจียน กระทงพิษ ขับพิษ แก้ไข้พิษ

กระทง

Anthocephalus chinensis (Lam.) A. Rich ex Walp. วงศ์ Rubiaceae

ชื่ออื่น ตะโกส้ม กระทงมบก ตะกู (กลาง) แคแสง (ชลบุรี) คุ้มหลวง (เหนือ) คุ้มพราย (อีสาน) คุ้มขี้หนู (ใต้) กรองประหัต (ยะลา) โทหว้า (ศรีง)

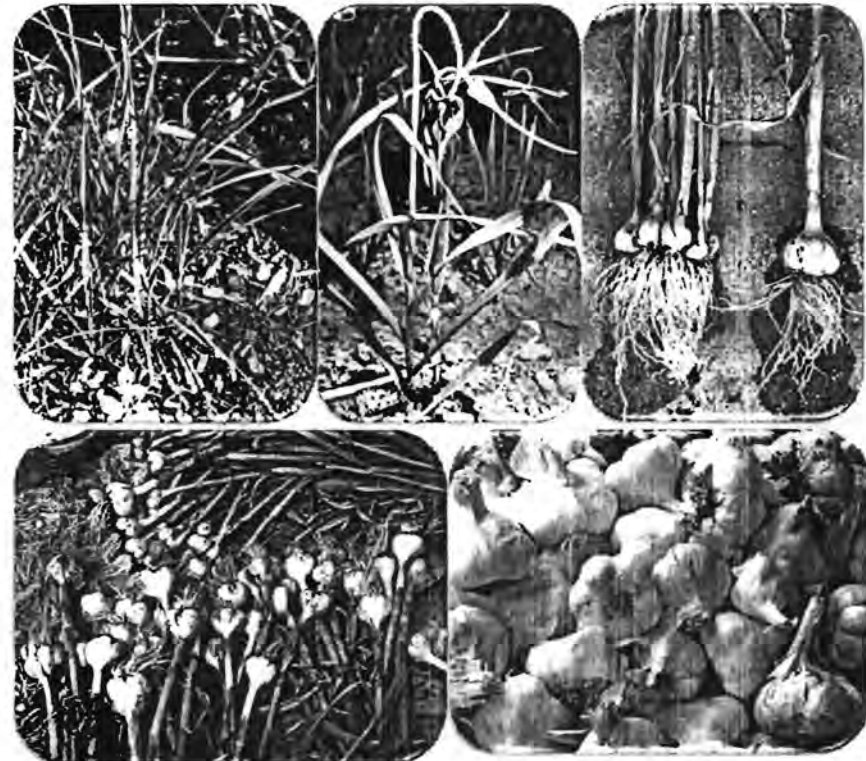
ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น ใบเดี่ยว รูปรี สีเขียวเป็นมัน มีหูใบรูปสามเหลี่ยม ดอกออกเป็นช่อกลมที่ปลายกิ่ง ดอกขนาดเล็กสีเหลืองอ่อน มีกลิ่นหอม อัดแน่นอยู่บนแกนดอก ผลเป็นผลรวม รูปทรง เมล็ดขนาดเล็ก
 สรรพคุณ ใบและเปลือกคั้น ลดความดันโลหิต ต้มน้ำกินแก้ไข้ แก้ปวดมดลูก แก้โรคลำไส้ และอมกลั้วคอแก้อาการอักเสบของเยื่อเมือกในปาก ผล เป็นยาฝาดสมานโรคท้องร่วง

กระทุมน้ำ *Mitragyna diversifolia* (Wall ex G.Don) Havil วงศ์ Rubiaceae
 ชื่ออื่น กระทุมน้ำ (กลาง) กระทุมตง (กาญจนบุรี) โทม่น้อย (เพชรบูรณ์) ตุ่มชะระ ตุ่มน้อย ตุ่มน้ำ
 กระต้อมขี้หมู (เหนือ) ต้มหาย (เลย) ต้อมขี้หมู (สงขลา) ต้อมนา (สุราษฎร์ธานี)

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่มกึ่งไม้ยืนต้นขนาดเล็ก เปลือกต้นสีเทา หลุดออกเป็นแผ่นขนาดเล็ก ใบเดี่ยว รูปรีค่อนข้าง
 กลม แผ่นใบค่อนข้างเหนียว สีเขียว ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบ ดอกย่อยอัดแน่นเป็นทรงกลม สีเหลืองนวล มี
 กลิ่นหอม ผลกลมขนาดเล็ก ผลแห้งแตกได้ เมล็ดมีปีก
 สรรพคุณ ใบ รสขมเฝื่อนเมา แก้ท้องร่วง แก้บิดมูกเลือดและปวดมวนท้อง ช่วยลดความดันโลหิต มีฤทธิ์กด
 ประสาทและกล้ามเนื้อ เปลือกต้น รสเผ็ดร้อน รักษาโรคผิวหนังทุกชนิด แก้มะเร็งคุดทะราด และแก้บิดมูกเลือด

กระเทียม *Allium sativum* Linn. วงศ์ Alliaceae
 ชื่ออื่น กระเทียมจีน (ทั่วไป) หอมเทียม (เหนือ) กระเทียมขาว หอมขาว (อุตรธานี) หัวเทียม (ใต้)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก หัวกลมแบน มีเขี้ยวบางสีขาวหรือม่วงอมชมพู มีกลิ่นแรง ใบเดี่ยว รูปขอบขนาน แผ่น
 ใบมีสันหนา สีเขียว ดอกออกเป็นช่อที่ปลายยอด ดอกสีขาว กลีบดอกมี 6 กลีบ ผลเป็นกระเปาะสั้น รูปไข่
 ก่อนข้างกลม เมล็ดเล็กสีดำ
 สรรพคุณ ใบ รสร้อนฉุน ช่วยกระจายโลหิต แก้ลมปวดมวนในท้อง ทำให้เสมหะแห้ง หัว รสร้อนฉุน ใช้ฆ่าเชื้อ
 รา ลดความดันโลหิตสูง นำเชื้อแบคทีเรีย รักษาไข้หวัดและไข้หวัดใหญ่ ขับเสมหะ แก้โรคหืดและโรคหลอดลม
 โรคไอเรื้อรัง โรคไอกรน แก้อาการอาหารไม่ย่อย แก้ปวดท้อง ท้องอืด เพื่อ ขับพยาธิ แก้ริบขนาด ปวดหิน

กระบาก (ตะบาก) *Anisoptera costata* Korth. วงศ์ Dipterocarpaceae
 ชื่ออื่น กระบากขาว (ชลบุรี ชุมพร ระนอง) พนอง (จันทบุรี ตราด) กระบากโคก (ตรัง) บาก
 กระบากซ้อ กระบากค้ำง กระบากค้ำ (ชุมพร) กระบากแดง (ชุมพร ระนอง)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น ลำต้นเปลาตรง โคนต้นเป็นพูทอน ใบเดี่ยว รูปไข่กลับหรือรูปขอบขนาน ขอบใบเรียบ
 แผ่นใบหนา เรียบ สีเขียว ท้องใบมีขน ดอกออกเป็นช่อกระจุกที่ซอกใบและปลายกิ่ง ดอกสีขาวออกเหลือง กลีบ
 ดอกมี 5 กลีบ เรียงซ้อนเวียนกัน ผลเป็นผลแห้งไม่แตก กลม มีปีกสั้น 2 ปีก ปีกยาว 3 ปีก
 สรรพคุณ ไม้ระบุส่วนใดที่ใช้ แก้ปวดข้อกระดูก จุกเสียด เจ็บหน้าอก

กระเบาใหญ่ *Hydnocarpus anthelminticus* Pierre วงศ์ Flacourtiaceae
 ชื่ออื่น มะกูดอ (เหนือ) กระเบา กระเบาข้าวเหนียว กระเบาข้าวแข็ง กระเบาน้ำ กระคงคง (เชียงใหม่) คงกะ
 เปา (ลำปาง) เบา (ใต้) หัวค่าง (ประจวบคีรีขันธ์) กาหลง กุลา (ปัตตานี) กระเบาตึก (เขมร)

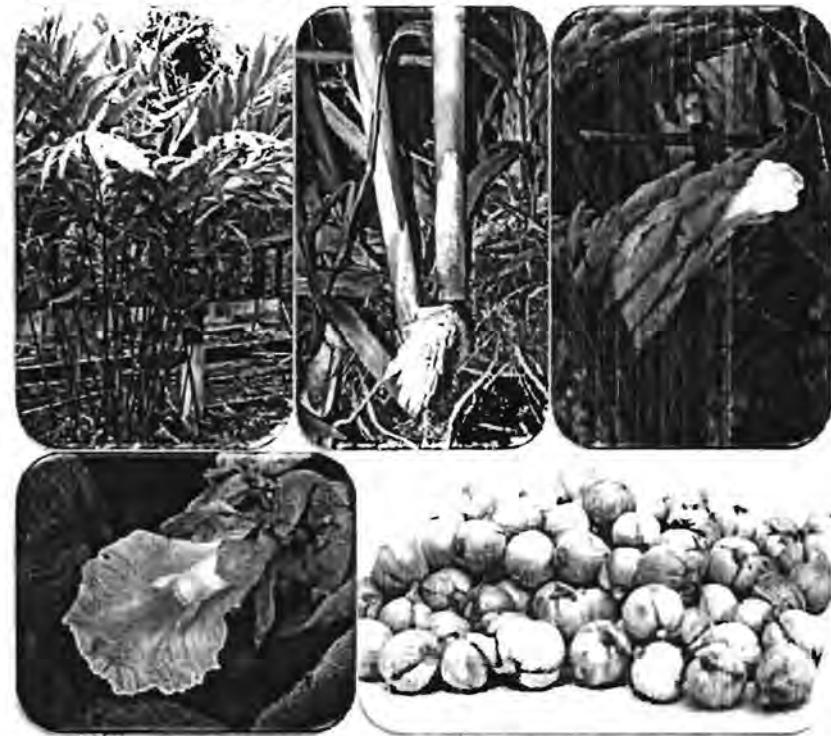
ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น ใบเดี่ยว รูปรียาวแกมรูปขอบขนาน แผ่นใบหนา สีเขียวเข้มเป็นมัน ดอกแยกเพศอยู่คน
 ละต้น ออกดอกเดี่ยวที่ซอกใบ ดอกเพศผู้สีชมพู กลีบดอกมี 5 กลีบ ดอกเพศเมียมีลักษณะคล้ายดอกเพศผู้ ผล
 กลม เปลือกแข็ง ผิวมีขนคล้ายกำมะหยี่สีน้ำตาล เมล็ดรีเขียว
 สรรพคุณ ใบ รสเมาเบื่อ แก้กลากเกลื้อนฆ่าพยาธิบาดแผล ผล รสเมาเบื่อมัน แก้โรคผิวหนัง เรื้อนและมะเร็ง
 เมล็ด รสเมาเบื่อมัน แก้โรคผิวหนัง หุงเป็นน้ำมัน ทาภายนอก ทาฝี รักษาโรคผิวหนัง และโรคเรื้อน รากและ
 เนื้อไม้ รสเมาเบื่อ ฆ่าพยาธิผิวหนังต่างๆ รักษาแผล แก้สมหะเป็นพิษ และดับพิษทั้งปวง

กระเบียน *Ceriscoides turgida* (Roxb.) Tirveng. วงศ์ Rubiaceae
 ชื่ออื่น มะกอกหวาน (กาญจนบุรี) กระดานพน (ตาก) ดึกเดียม จีเดียม (เหนือ) หัวโล้น (นครราชสีมา)

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่มกิ่งไม้ขึ้นดันทึบหนาคล้ำ มีหนามยาวเป็นคู่ตรงข้อใบ ใบเดี่ยว แผ่นใบรูปไข่กลับถึงเกือบกลม ขอบใบเรียบและเป็นคลื่นเล็กน้อย แผ่นใบเรียบ สีเขียว ท้องใบมีขนนุ่ม ดอกแยกเพศ ดอกเพศผู้ออกเป็นกระจุก ดอกสีขาวอมเหลือง กลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นหลอด ปลายแยกเป็น 5 กลีบ ผลรูปไข่เปลือกค่อนข้างแข็ง เมล็ดแบนมีหลายเมล็ด
 สรรพคุณ ใบ ตำพอกรักษาแผลสด ดอก ขี้ทากแก้กลากเกลื้อน น้ำยาชาริ ราก แก้อาหารไม่ย่อยในเด็ก แก้เสมหะ เป็นพิษ น้ำมันในเมล็ด ทาแก้แผลมะเร็ง โรครีเอน

กระวาน *Amomum testaceum* Ridl. วงศ์ Zingiberaceae
 ชื่ออื่น กระวานขาว กระวานโหดิสต์ร์ (กลาง) ปล้าก้อ (ปัตตานี)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก มีเหง้าใต้ดิน ใบเดี่ยว รูปขอบขนาน สีเขียว ใบแผ่อกเป็นแฉก ดอกออกเป็นช่อรูปทรงกระบอก ดอกสีเหลืองอ่อน เกสรเพศผู้ไม่สมบูรณ์จะเปลี่ยนสภาพเป็นกลีบสีขาวขนาดใหญ่ มีแถบสีเหลืองตรงกลาง ผลค่อนข้างกลม แบ่งเป็น 3 พู ผลแก่แตกได้ มีกลิ่นหอม
 สรรพคุณ หน่อหรือเหง้า รสเผ็ดร้อนหอม กินเพื่อขับพยาธิที่อยู่ในเนื้อให้ออกมาทางผิวหนัง ใบ รสเผ็ดร้อนหอม ใช้ขับลมให้หายเรอ ขับเสมหะ แก้ไขข้อเสียม แก้รำมะนาด แก้ลม ปวดธาตุให้ความอบอุ่น ใช้กลิ่นเป็นการบูรุดอก รสเผ็ดร้อน แก้ตาเจ็บ คางัว คางะ ผล เป็นยาขับลม รักษาโรคท้องอืดเพื่อถูกเสียดแน่น ใช้ประมาณ 1-2 กรัม ชงน้ำดื่ม ใช้เป็นเครื่องเทศและแต่งกลิ่นอาหาร

กระวานเทศ *Elettaria cardamomum* (L.) Moton
ชื่ออื่น ลูกเอ็น (กลาง)

วงศ์ Zingiberaceae

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก มีเหง้าใต้ดิน ใบเดี่ยวรูปรีแกมรูปใบหอก ก้านใบเป็นกาบหุ้มลำต้น ดอกออกเป็นช่อ
แทงออกจากเหง้า ดอกสีขาวหรือสีเขียวย่อน กลีบดอกอยู่กลางดอกเป็นรูปปากประเป็นขีดสีม่วง ดอกสมบูรณ์
เมื่อเจริญเต็มที่จะติดผล ผลรูปกระสวยหรือรูปไข่ปลายแหลม สีเขียวย่อนถึงสีเหลือง แบ่งเป็น 3 พู ผลแก่แตกได้
เมล็ดสีดำปนน้ำตาล รูปสามเหลี่ยม มี 15-20 เมล็ด

สรรพคุณ ดอก แก้เสมหะ แก้ลมในอก ให้ปิตธาตุ ผล แก้เสมหะแก้ลมในอก ให้ปิตธาตุ ป้องกันอาหาร ไร่รื้อทอง
ในขณะบาช เมล็ด เป็นยากระตุ้น ขับลม

กรุงขมา *Cyclea barbata* Miers

วงศ์ Menispermaceae

ชื่ออื่น ใบกันบิต (กลาง) หมาน้อย (อีสาน)

ลักษณะทั่วไป ไม้เถา เถาย่อนมีขนแข็งหนาแน่น เถาแก่เกลี้ยง ใบเดี่ยว รูปไข่กว้างหรือรูปหัวใจ แผ่นใบสีเขียว
มีขน ก้านใบ ติดได้ใบเหนือ โคนใบขึ้นมาเล็กน้อย ดอกแยกเพศ ดอกเพศผู้ ออกเป็นช่อที่ซอกใบและลำต้น กลีบ
ดอกมี 4 กลีบ ดอกเพศเมียออกเป็นช่อที่ซอกใบ กลีบดอกมี 2 กลีบ รูปไต ผลกลม ผิวมีขนประปราย
สรรพคุณ ราก ใบ ประเทศอินโดนีเซีย นำมาต้มน้ำดื่ม แก้ปวดท้อง แก้ไข้ แก้คลื่น คลื่นไส้ ใบ ตำใส่น้ำให้เป็นวุ้น
กินเป็นยาช่วยย่อย แก้ปวดท้อง ใช้ภายนอกแก้โรควิวหนัง

กฤษณา *Aquilaria crassna* Pierre ex Lecomte
ชื่ออื่น ไม้หอม (ตะวันออก)

วงศ์ Thymelaeaceae

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น กิ่งอ่อนมีขนสีขาวปกคลุม ใบเดี่ยว รูปรีแกมรูปไข่ แผ่นใบค่อนข้างหนา สีเขียว ห้อยใบเรียบหรือมีขนประปรายตามเส้นใบ ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบ ดอกสีเขียวอมเหลือง กลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นหลอดสั้น ปลายแยกเป็น 5 แฉก ผลกลมรี ผลแก่แตกได้ เมล็ดกลมรี สีน้ำตาลเข้ม มี 1-2 เมล็ด
สรรพคุณ เนื้อไม้ มีกลิ่นหอม คุณธาตุ เป็นยาบำรุงโลหิต และหัวใจ แก้ปวดข้อ แก้ตับปอดพิการ ใช้ผสมเป็นยาหอม ชันและน้ำมันหอมของกฤษณา เป็นยาบำรุงหัวใจ แก้อาเจียน วิงเวียนศีรษะ ท้องร่วง โรคปวดบวมตามข้อ ผสมกับยาหอมต้มน้ำดื่ม แก้กระหายน้ำ

กล้วยตานี *Musa balbisiana* Colla

วงศ์ Musaceae

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก ลำต้นใต้ดิน ใบเดี่ยว รูปขอบขนาน ขนาดใหญ่ สีเขียวเข้ม ห้อยใบมีนวลสีขาว ดอกออกเป็นช่อที่ปลายยอด มีกาบหุ้มหนาสีแดงอมม่วงมีนวลสีขาว ด้านล่างสีแดงเข้มไม่มีนวล เรียกว่า ปลี ผลป้อมเปลือกหนา ปลายชู ผลสุกสีเหลือง รับประทานได้ เมล็ดกลม สีดำ
สรรพคุณ ใบแห้ง ต้มรวมกับใบมะขามอาบแก้ผดผื่นคัน ผลดิบ ผ่านตากแดดคั้นกินแก้ท้องเสีย ขาง ใช้ห้ามเลือด

กล้วยดิบ

Musa ABB group (triploid) cv. 'Teep'

วงศ์ Musaceae

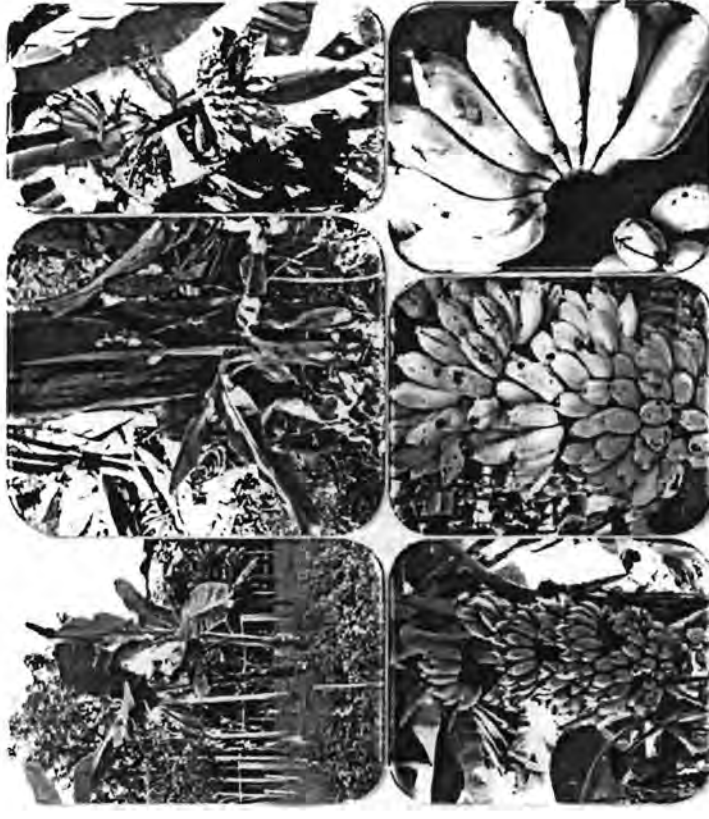
ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก มีเหง้าใต้ดิน ใบเดี่ยว รูปขอบขนาน หรือรูปขอบขนานแกมใบหอก แผ่นใบสีเขียว ทั้งใบมีสีเขียว ดอกออกเป็นช่อ ดอกสีขาว มีใบประดับสีม่วงแดง ผลยาวเป็นสัน ผลสุกสีเหลือง ไม่มีเมล็ด
สรรพคุณ ผลดิบ ผสมกับรากกล้วยดิบ เหย้าไหล สมณะคือปล้อง อย่างละ 3 ชัน ใสด้วยคิมน้ำอาหเล็ก(ขาง)เผาไฟให้แดงข่มลงใบ คั้นน้ำที่ได้ แก้ชางปากเปื่อย ราก ผสมกับรากกล้วยดิบสดหรือแห้ง เหย้าจึง รากคัสชี รากค้อยตั้ง รากมะแว้งต้น ต้นข่อย รากกระทุงหมาบ้า ใบสดอบ บดรวมกับต้นน้ำกิน แก้สารพัดโรค (ยาสะปะเป้ง) รากหรือใรรากกล้วยดิบสดหรือแห้ง รากใบปกตวย ต้นข่อยตำ คั้นน้ำบวกร คั้นน้ำหรือแช่น้ำดื่ม แก้ไข้ ในคราวท้องหรือโรครากกล้วยดิบหรือเสมหะแห้ง แก้ท้องระเป็นมูกเลือด ใบ บ้วนยาสูบ แก้ริดสีดวงจมูก คั้นน้ำอาบ แก้คันคันคางคาวหนัง ใบสด ตำเผาไฟ ประคบแก้ปวดข้อและกล้ามเนื้อ ใบแห้ง ผสมกับใบแห้งกล้วยดิบ ใบเป่าใส่ใหญ่ ใบชายคีติดา คั้นน้ำอาบแก้ไข้สูง

กล้วยน้ำว้า

Musa sapientum Linn.

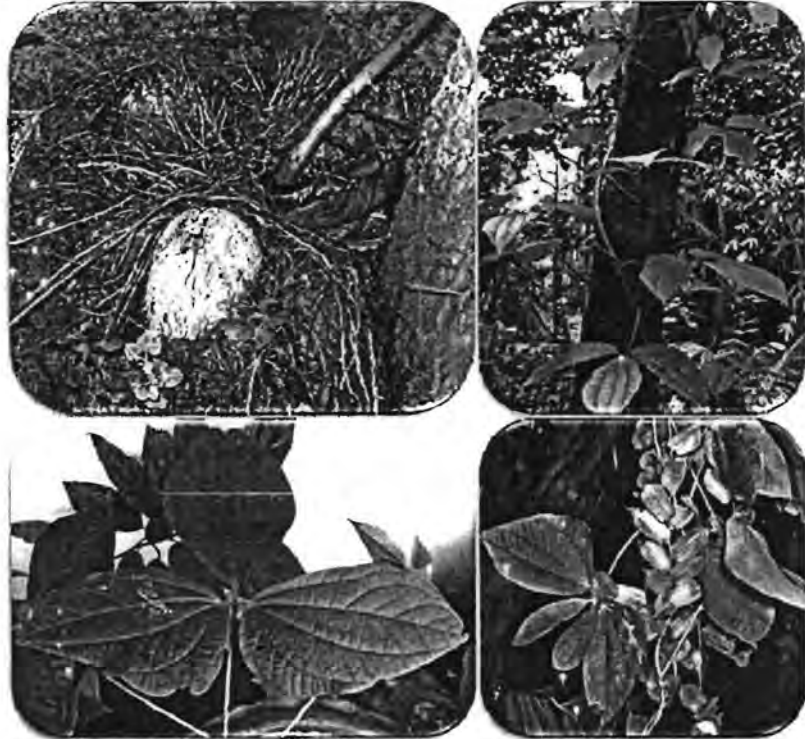
วงศ์ Musaceae

กล้วยมะลิอ่อง (จีนทงวี) กล้วยไข่ (จีนงราย) กล้วยตานีอ่อง (อุบลราชธานี)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก มีเหง้าใต้ดิน ลำต้นเทียมสีเขียวอ่อน ใบเดี่ยวขนาดใหญ่ รูปขอบขนาน แผ่นใบบาง สีเขียว ทั้งใบ มีมวกลีขาว ดอก ออกเป็นช่อที่ปลายยอดห้อยลง มีใบประดับขนาดใหญ่หุ้มสีเข้ม ผลรูปรี ผลสุกเปลือกสีเหลือง เนื้อในสีขาว มีรสหวานรับประทานได้ เมล็ดกลมสีดำ
สรรพคุณ ผลดิบ รักษาอาการท้องเสียและบิด ผลสุก เป็นยาระบายอ่อนๆ หัวปลี เป็นยาแก้ร้อนในกระหายน้ำ โรคโลหิตจางและบำรุงน้ำนม แก้โรคเกี่ยวกับลำไส้ ตคน้ำตาลในเส้นเลือด หอบหืด ขับพยาธิ ราก แก้ท้องเสีย สมานภายใน เหย้า แก้ริดสีดวงทวารชนิดมีเลือดออก

กลอย *Dioscorea hispida* DCunst. var. *hispida* วงศ์ Dioscoreaceae
 ชื่ออื่น มันกลอย (ทั่วไป) กลอยเขา (กาญจนบุรี) กลอยนก กอย (เหนือ) กลอยข้าวเหนียว

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเลื้อย มีหนามแหลมเล็ก มีหัวขนาดใหญ่ ไม้ฝังลงในดิน ใบเป็นใบประกอบ ใบย่อยมี 3 ใบ รูปรีแกมรูปขอบขนานหรือรูปไข่กลับ แผ่นใบบาง สีเขียว ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบ ดอกแยกเพศอยู่คนละต้น ดอกเพศผู้ออกเป็นช่อซ้อนกัน 2-3 ชั้น ไม่มีก้านดอก ดอกเพศเมียออกเป็นช่อเดี่ยว ดอกสีเหลืองอ่อน ไม่มีก้านดอก ผลเป็นผลแห้ง มีปีก 3 ปีก

สรรพคุณ หัวใต้ดิน แก้เอดาน (อาการแข็งเป็นลำในท้อง) หุงเป็นน้ำมันใส่แผล กัดฝี กัดหนอง มีสารพิษหลายชนิดที่ทำให้เกิดอาการเมา เช่น dioscorine ทำให้มีอาการใจสั่น วิงเวียน ตันคอ อาเจียน เหงื่อออก คางว้า เป็นลม ปรุ่งเป็นยาแก้เอดานที่เป็นลูกกลิ้งอยู่ในท้อง

กลอย *Mitrephora keithii* Ridl. วงศ์ Annonaceae
 ชื่ออื่น มหาพรหม (ประจวบคีรีขันธ์)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น กิ่งอ่อนสีน้ำตาล เปลือกต้นสีน้ำตาลอมดำ ใบรี รูปรีแกมรูปขอบขนาน แผ่นใบสีเขียว ขอบใบเรียบ ดอกออกดอกเดี่ยวตรงข้ามกับใบ ดอกสีเหลืองนวล กลีบดอกมี 6 กลีบ วางเป็น 2 ชั้น ชั้นละ 3 กลีบ ขอบกลีบและกลางกลีบเป็นสันนูน มีลายสีแดงช่วงปลายกลีบ ผลเป็นผลกลุ่ม มีผลย่อย 4-7 ผล รูปทรงกระบอก ผลสุกสีแดงเข้ม

สรรพคุณ เปลือกและเนื้อไม้ ใช้เป็นยาขับนุคคิต ระดูขาว ขับเลือดร้ายในเรือนไฟ หลังสตรีคลอด

กลิ้งกล่อม *Polyalthia suberata* (Roxb.) Thwaites วงศ์ Annonaceae
ชื่ออื่น คักจ้ำ มะจ้ำ (เหนือ) มงจาม (อ่างทอง) กระทุ้มคลอง ชั่งกลอง ท้องคลอง (ราชบุรี) ซ่องกลอง (กาญจนบุรี) กำจาย (นครสวรรค์) น้ำน้อย (เลย) จิงกล่อม (ใต้) น้ำนอง (ปัตตานี)

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่มกึ่งไม้ยืนต้นขนาดเล็ก เปลือกต้นสีน้ำตาลอ่อน ขรุขระ ใบเดี่ยว รูปรียาวหรือรูปรีแกมรูปขอบขนาน สีเขียวเป็นมัน ห้อยใบสีเขียวवल ดอกออกเป็นดอกเดี่ยวตามกิ่ง หรือตรงข้ามกับใบ โคนปลายช่อดอกสีเหลืองห้อยลง กลีบดอกมี 6 กลีบ แบ่งเป็น 2 ชั้น กลีบดอกชั้นนอกสั้นกว่ากลีบดอกชั้นใน ผลเป็นผลกลุ่ม ผลย่อยกลมรี ผลทุกสีแสดเข้มจนถึงสีม่วงดำ เมล็ดรี สีน้ำตาล

สรรพคุณ ใบและกิ่ง พบสาร suberosol มีฤทธิ์ต้านเชื้อ HIV รากและเนื้อไม้ เป็นยาแก้ไอ แก้ร้อนใน และขับพิษ

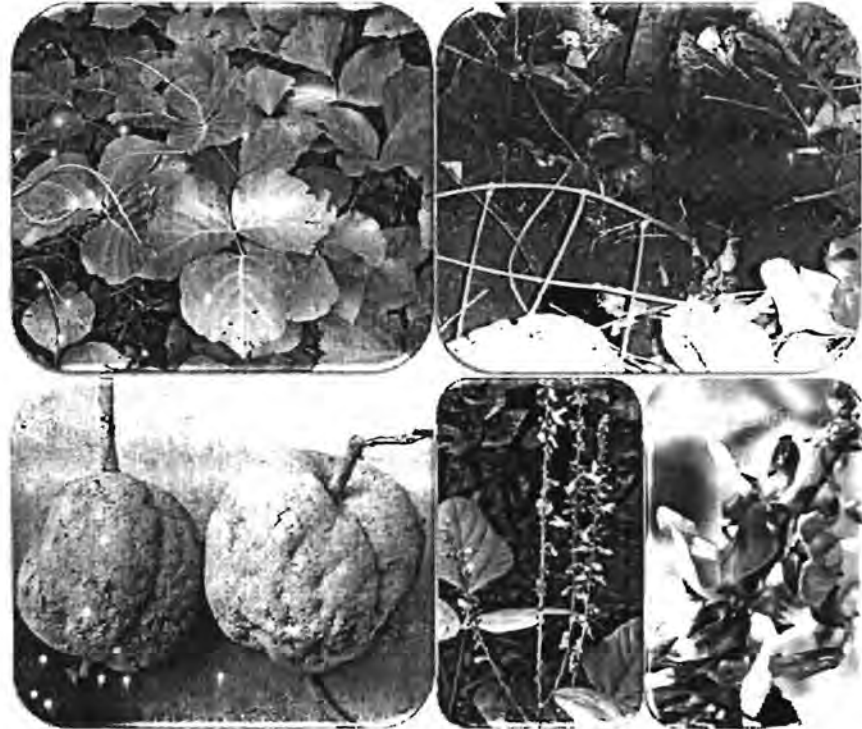
กวางตุก *Naravelia laurifolia* Wall. ex Hook.f. & Thomson วงศ์ Ranunculaceae
ชื่ออื่น ดอกคาย หลอกคาย (ปัตตานี) อุโฆมาติ (นลาญ-ปัตตานี)

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเนื้อแข็ง มีมือเกาะเป็นสายยาว ใบเป็นใบประกอบ ใบย่อยมี 1 คู่ ใบย่อยรูปไข่ แผ่นใบหนา สีเขียวเข้ม ดอกออกเป็นช่อแยกแขนงที่ซอกใบและปลายช่อดอก ดอกสีเหลืองอมเขียว กลีบเลี้ยงมี 4 กลีบ สีเขียวเต็มดวง เกสรเพศผู้ที่ไม่สมบูรณ์เป็นแท่งยาวเรียว ลักษณะคล้ายกลีบดอก เกสรเพศเมียหลายอันแยกจากกัน ผลแข็ง รูปกระสวย มีขนสีเขียว ปลายผลมีเส้นยาวคล้ายเส้นบิดโค้ง

สรรพคุณ ใบ เป็นยาแก้คัน เถา เป็นยาขับพยาธิ แก้ไอ แก้ประคง รักษาโรคผิวหนัง แก้ฝีทั้งภายในและภายนอก ราก เป็นยาแก้ไอ และแก้โลหิตจาง

กวาวเครือขาว *Pueraria candollei* Wall. Ex Benth. var. *mirifica* (Airy Shaw & Suvat.) Niyomdham
วงศ์ **Papilionaceae** ชื่ออื่น กวาวเครือ (ทั่วไป)

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาไม่มีเนื้อแข็ง มีหัวใต้ดินขนาดใหญ่ รูปเกือบกลม ใบเป็นใบประกอบแบบขนนก ใบย่อยมี 3 ใบ รูปไข่กว้าง ใบย่อยด้านข้างโคนใบเบี้ยว แผ่นใบบางนุ่ม สีเขียว ดอกออกเป็นช่อแยกแขนงที่ซอกใบและที่ปลายกิ่ง ดอกสีขาวและสีม่วงอ่อน รูปดอกถั่ว กลีบเลี้ยงมีขนสีน้ำตาล ผลเป็นฝักแบน รูปขอบขนาน มีขนละเอียด เมล็ดรูปไข่สีม่วงแกมน้ำตาล

สรรพคุณ หัว คั้นน้ำดื่ม บำรุงกำลัง ยาอายุวัฒนะ บำรุงเนื้อให้เจริญ ทำให้เลือดคั่งงืดที่มดลูก บำรุงอวัยวะสืบพันธุ์ให้เจริญ **หมายเหตุ** รับประทานขนาดเท่าเมล็ดพริกไทย 1 เมล็ดต่อวัน รับประทานมากจะทำให้มีเน่าเป็นพิษ คนหนุ่มสาวไม่ควรรับประทาน

ก้อขาว *Lithocarpus thomsonii* (Miq.) Rehder วงศ์ **Fagaceae**
ชื่ออื่น ก้อหม่น (เหนือ) ก้อน้ำ (เชียงใหม่) ก้อซี่หมู (ปราจีนบุรี) มักก้อหมอง (นครราชสีมา)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น เปลือกคั้นสีน้ำตาลปนเทา กิ่งข้างเรียบ ใบเดี่ยว แผ่นใบรูปรีแกมรูปขอบขนาน เนื้อเหนียว สีเขียวเข้มเป็นมัน ทั้งใบมีเกล็ดละเอียด ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบใกล้ปลายยอด ดอกขนาดเล็กจำนวนมาก ผลเป็นผลกลุ่ม มีกาบหุ้มผลฝ่อสีน้ำตาล กาบหุ้มผลเป็นรูปจานคั่นๆ กลมเพียง 1 ใบ 4 ของผล มีเกล็ดปลายแหลมคล้ายขนเชื่อมติดกันเป็นวง ผลของก้อเรียกว่า นัท

สรรพคุณ เนื้อในเมล็ด รสหวาน เป็นยารักษาโรคมะเร็ง บำรุงลำไส้ แก้อ่อนเพลีย เปลือกคั้น รสฝาด แก้ท้องร่วง แก้คลื่นเหียน อัมพาต สมานแผล และห้ามเลือด

ก้อเป็น *Castanopsis diversifolia* (Kurz) King
 ชื่ออื่น ก้อที (เหนือ) มะก้อ (เชียงใหม่)

วงศ์ Fagaceae

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น เปลือกคั้นหนาเหนียว แตกเป็นสะเก็ด ใบเดี่ยว ใบมีรูปร่างเปลี่ยนหลายรูปหรือรูปรี สีเขียวเป็นมัน ท้องใบมีเกล็ดหรือมีขนตามเส้นใบ ขอบใบเรียบหรือจักช่วงปลายใบ ดอกแยกเพศ ออกเป็นช่อตั้งขึ้นที่ปลายยอด ดอกเพศผู้กลีบดอกมี 6 กลีบ ดอกเพศเมียมี 6 กลีบ ขนาดเล็กกว่าดอกตัวผู้ ผลกลมหรือรูปไข่ แตกออกได้ 2-4 เลี้ยว กาบหุ้มผลรูปถ้วยมีหนามแหลมยาว
 สรรพคุณ เปลือกคั้น ใช้เป็นยาบำรุงเลือด

กอมขม (ติงตัน) *Picrasma javanica* Blume

วงศ์ Simaroubaceae

ชื่ออื่น กะลันทะดิน หมาซล (ชลบุรี) ตะพังกัน (เชียงใหม่) ติงตัน (พิษณุโลก) หขีน้ำใบเล็ก หงีน้ำ (ตรัง) ต้า (นครศรีธรรมราช) เนียปะโจะ (กะเหรี่ยง-แม่ฮ่องสอน) หมักกอม (เงี้ยว-เชียงใหม่)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น เปลือกคั้น สีน้ำตาลอมเทา เรียบหรือแตกเป็นร่องคั้นๆ ใบเป็นใบประกอบแบบขนนก ปลายคี่ มีใบย่อย 2-4 คู่ รูปรีแกมรูปไข่กลับ สีเขียว ใบอ่อนสีชมพู ใบแก่สีเขียวเข้มเป็นมัน ขอบใบบิดเป็นคลื่น ดอกแยกเพศอยู่ต้นเดียวกัน ออกเป็นช่อกระจุกที่ซอกใบ ดอกสีขาวหรือสีเหลืองอ่อน กลีบดอกมี 4 กลีบ ผลกลม ผลอ่อนสีเหลืองอ่อนอมเขียว สุกแล้วเปลี่ยนเป็นสีฟ้าจนถึงสีม่วงดำ เมล็ดแข็ง
 สรรพคุณ เปลือกคั้น แก้ไข้มาลาเรีย ผล รสขม ใช้บดเป็นยาทากวาดคอเด็ก แก้เจ็บคอ ใบ ในชวาใช้เป็นยาแก้ไ้

กะดังใบ *Leea indica* (Burm.f.) Merr.

วงศ์ *Leeaceae*

ชื่ออื่น ทองข้าวต้ม ทองค้อม (เหนือ) บั้งบายคัน (ศรีลัง) ตะนางใบ (ตราด) ดังหวาย (นราธิวาส)

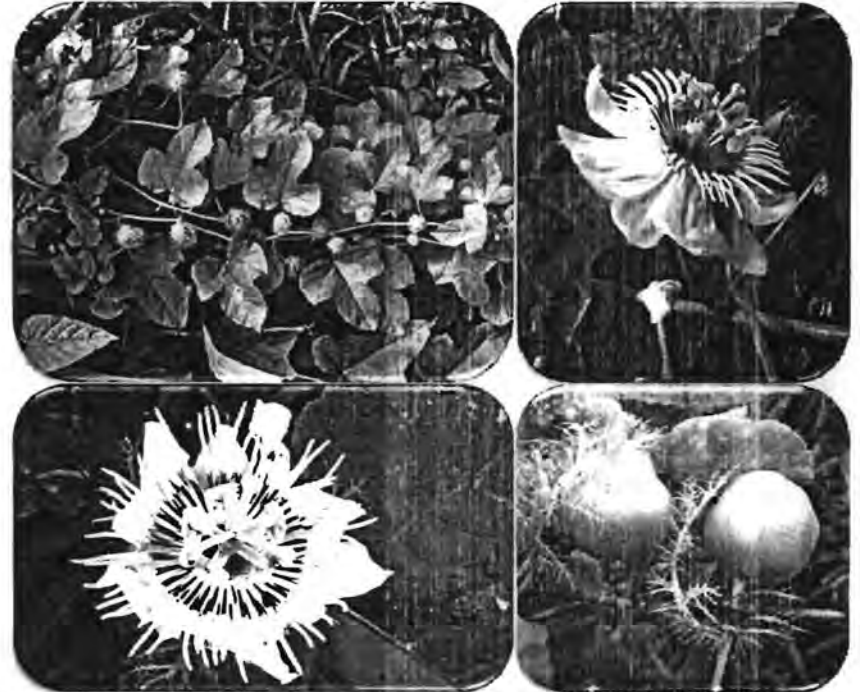
ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่ม แดกกิ่งก้านตั้งแต่โคนต้น ใบเป็นใบประกอบแบบขนนกปลายคี่ ใบย่อยมี 3-7 ใบ แผ่นใบรูปรียาวหรือรูปขอบขนาน สีเขียว ขอบใบจักเป็นซี่ฟัน ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบ ดอกสีเขียวอ่อนจำนวนมาก ผลกลมเป็น ผลอ่อนสีเขียว ผลสุกแดงเข้มจนถึงสีดำ เมล็ดเดี่ยว

สรรพคุณ ราก รสเย็นเมาเบื่อ แก้ไข้ ขับเหงื่อ ขับร้อน แก้ปวดเมื่อยตามร่างกาย แก้คลื่นเหือคลื่นตัว หรือผสมกับสมุนไพรอื่นคั้นน้ำดื่มจนยาหมดรสฝาด แก้คอกขาว มะเร็งลำไส้ มะเร็งมดลูก ทั้งคั้น ผสมกับสมุนไพรอื่น คั้นน้ำดื่ม รักษาเมะเร็งเต้านม

กะทกรก *Passiflora foetida* Linn.

วงศ์ *Passifloraceae*

ชื่ออื่น รก (กลาง) เถาเงาะ เถาสิงโต (ชัยนาท) คำสิงฝรั่ง (ชลบุรี) ผักขี้หัด (เลย) เขียววีว (อุตรธานี) หญ้าดอกขาว (พิษณุโลก อุตรดิตถ์) กระโปรงทอง (ใต้) หญ้ากรข้าง (พังงา)

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเลื้อย มีมือจับยึดเกาะ ใบเดี่ยว รูปหัวใจ ขอบใบเว้าเป็น 3 แฉก แผ่นใบสีเขียว มีขนใบสีน้ำตาล ดอกออกดอกเดี่ยวที่ซอกใบ มีกระบังรอบเป็นเส้นฝอยสีขาว โคนสีม่วง กลีบเลี้ยงสีเขียวเป็นเส้นฝอย กลีบดอกด้านนอกเป็นสีเขียวอ่อน ด้านในสีขาว ผลกลม ผลสุกสีเหลืองอมส้ม มีเนื้อหุ้มเมล็ดใส

สรรพคุณ ทั้งต้นสด รสเบื่อเมา เป็นพิษ กินอาจทำให้ตายได้ ต้องคั้นให้สุกก่อน เป็นยาขับปัสสาวะ แก้ไอ ขับเสมหะ แก้บวม ใบ รสเมาเบื่อ ขับปัสสาวะ ขับเสมหะ แก้ไอ แก้บวม ตำพอกฆ่าเชื้อ บาดแผล แก้โรควิดหนัง หิด ดอก รสเมา แก้ไอ ขับเสมหะ ผลดิบ รสเมาเบื่อ ผลสุกมีรสหวานเย็น แก้ปวด บำรุงปอด

ถั่วเดือน ต้นสดมีสารพิษทำให้ตายได้ พิษสลายเมื่อถูกความร้อน

กะเพรา

Ocimum tenuiflorum Linn.

วงศ์ Labiatae

ชื่ออื่น

กะเพราขาน กะเพราขาว กอมก้อดง กอมก้อ (เขียงโหม) อีตูไทย (อิสาน)

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่ม กะเพรา มี 2 ชนิด คือกะเพราแดงกับกะเพราขาว ใบเดี่ยว รูปรี แผ่นใบบาง สีเขียว มีขน ดอกออกเป็นช่อที่ปลายยอด ดอกสีขาวแกมม่วงแดง กลีบดอกแบ่งเป็น 2 ปาก ปากบนมี 4 แฉก ปากล่างมี 1 แฉก ยาวกว่าปากบน ผลเป็นผลแห้ง เมล็ดสีดำ รูปไข่

สรรพคุณ ไล่ทั้งคัน เป็นยาขับลม แก้ปวดท้อง ท้องเสียและคลื่นไส้อาเจียน รากและต้น รสเผ็ดร้อน แก้พิษตานซาง แก้ไข้สันนิบาต แก้ท้องขึ้น ท้องอืด ท้องเฟ้อ บำรุงธาตุ ใบ รสเผ็ดร้อน บำรุงไฟธาตุ แก้ปวดท้อง ขับผายลม ทำให้เรอ แก้จุกเสียด แก้คลื่นไส้อาเจียน น้ำคั้นจากใบ กินขับเหงื่อ แก้ไข้ ขับเสมหะ ทาผิวหนัง แก้กลากเกลื้อน ใบสดหรือแห้ง ชงกับน้ำร้อนดื่มบำรุงธาตุ ขับลมในเด็กอ่อน เมล็ด รสเผ็ดร้อน กินบำรุงเนื้อหนังให้ชุ่มชื้น

กะเม็ง

Eclipta prostrata (L.) L.

วงศ์ Compositae

ชื่ออื่น

กะเม็งตัวเมีย คัดเม็ง (กลาง) หญ้าสับ อ่อมเกี้ยว (เหนือ)

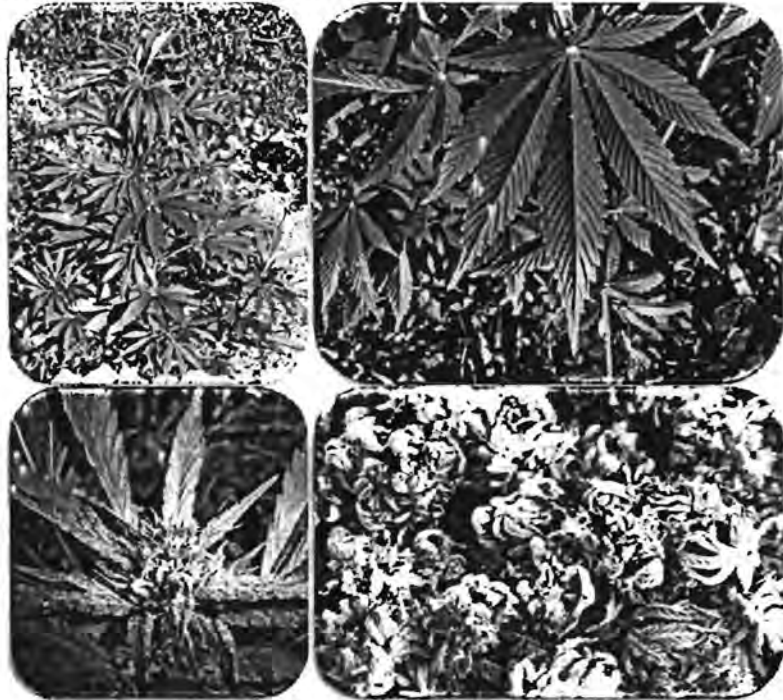
ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุกอายุปีเดียว ลำต้นกลม สีเขียวหรือสีน้ำตาลอมแดง ใบเดี่ยว รูปใบหอก ขอบใบจักเป็นซี่ฟันตื้น ๆ ห่างกัน แผ่นใบบาง สีเขียว มีขนสีขาว ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบและปลายยอด ดอกสีขาวอัดแน่นอยู่บนฐานดอกดอกย่อยรอบนอกเป็นดอกเพศเมียเป็นแผ่นสีขาว กลางดอกเป็นดอกสมบูรณ์เพศ ผลเป็นผลแห้งไม่แตก เมล็ดแบน สีดำ

สรรพคุณ ใบและราก เป็นยาถ่าย ทำให้อาเจียน ราก แก้เป็นลมหน้ามืดจากการคลอดบุตร แก้ท้องเฟ้อ บำรุงตับ ม้าม และบำรุงโลหิต ทั้งต้น แก้มะเร็ง แก้หืด แก้หลอดลมอักเสบ แก้จุกเสียด แก้กลากเกลื้อน เป็นยาฟาดเสมาน น้ำคั้นจากต้น รักษาอาการศีรษะ

กัญชา *Cannabis sativa* L.

วงศ์ Cannabidaceae

ชื่ออื่น กัญชาจีน (ทั่วไป) ยายอ (กะเหรี่ยง-แม่ฮ่องสอน) ป้าง (เงี้ยว-แม่ฮ่องสอน) คุณเช่า (จีน)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก ไม้ค้อยแตกกิ่งก้าน มีขนสีเขียวมเทา ใบเดี่ยว รูปฝ่ามือ ขอบใบเว้าลึกจนถึงโคนใบ 5-7 แฉก ขอบใบจักเป็นฟันเลื่อย แผ่นใบสีเขียว ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบและปลายยอด ดอกแยกเพศอยู่คนละต้น ช่อดอกและใบของต้นเพศผู้วางเรียงห่างกัน ต้นเพศเมียเรียงชิดกัน ดอกเล็ก ผล เป็นผลแห้งเมล็ดล่อน สีน้ำตาลขนาดเล็ก รูปไข่กว้าง

สรรพคุณ ใบ เป็นยาแก้ไอหอมเหลือง ไม่มีกำลัง คิวสัน เสี่ยงสัน ชูกำลัง ช่อดอกตัวเมีย เรียก กะหรีกัญชา เป็นยากระตุ้นประสาท ช่วยเจริญอาหาร รับประทานมากจะทำให้เกิดโทษ มีอาการคอแห้ง มีนเมา ประสาทหลอน ขาดสติ ควบคุมอารมณ์ไม่ได้ จัดเป็นยาเสพติดอย่างแรง เมล็ด บดเป็นผงผสมกับน้ำมันทุกคืน เป็นยาคุมกำเนิด สำหรับสตรี คานค้ำราแพทย์แผนไทย ใช้กินเป็นยาชูกำลัง ช่วยให้อาหาร

กัตฉิน *Walsura trichostemon* Miq.

วงศ์ Meliaceae

ชื่ออื่น ขี้าย (ลำปาง) ทะคำลีน (ปราจีนบุรี อุตรดิตถ์) ลำไยป่า (อุตรดิตถ์)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น เปลือกต้นเป็นสีน้ำตาลปนเทา แดกเป็นร่องตามยาวและเป็นสะเก็ด ใบเป็นใบประกอบแบบขนนกปลายถี่ ใบย่อย รูปรีแกมรูปขอบขนาน แผ่นใบบาง สีเขียว ดอกออกดอกเป็นช่อแยกแขนงที่ซอกใบและปลายกิ่ง ดอกสีขาว กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลกลม ผิวมีขนสีน้ำตาลอ่อน ผลสุกสีเหลือง มีเนื้อหุ้มเมล็ดสีเหลืองใส เมล็ดเดี่ยว

สรรพคุณ ราก เป็นยาแก้จุดเสียด และบำรุงธาตุ

ก้านกรร *Fagraea fragrans* Roxb.

วงศ์ *Gentianaceae*

ชื่ออื่น มันทปลา (ภาคเหนือ ภาคอีสาน) คำเสา ท่าเสา (ภาคใต้) ตะมะชู คำมูชู (มลายู-ภาคใต้)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น เปลือกต้นแก่แตกเป็นร่องลึกตามยาว ใบเดี่ยว รูปรี แผ่นใบค่อนข้างเหนียว สีเขียวเป็นมัน ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบ ดอกเริ่มบานสีขาวพอบานเต็มที่เป็นสีเหลืองอมส้ม กลีบดอกโคนเชื่อมติดกันเป็นหลอดสั้น ปลายแยกเป็น 5 กลีบ ผลกลม ผลสุกสีแดง เมล็ดเล็กสีน้ำตาลไหม้

สรรพคุณ ใบ เป็นยาแก้ไข้จับสั่น บำรุงธาตุ แก้หืด รักษาโรคผิวหนังพุพอง แก้เนื้องอก รสขมฝาด แก้ไข้จับสั่น หืดไอ แก้ริดสีดวง แก้ท้องมาน แก้ลมท้อง บุกเลือด แก้แน่นอก โลหิตพิการ ขับลม แก้ปวดแสบปวดร้อนตามผิวหนัง และร่างกาย บำรุงร่างกาย บำรุงธาตุ เป็นยาอายุวัฒนะ

ก้างปลาเครือ (ก้างปลาขาว) *Phyllanthus reticulatus* Poir.

วงศ์ *Euphorbiaceae*

ชื่ออื่น ก้างปลาขาว ก้างปลาแดง กระออง ข่ากล่อง คำคะโคคัย สะแบรที หมัดคำ อ้าอ้าย

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาไม้เนื้อแข็ง มีขนเล็กน้อย ใบเดี่ยว รูปไข่ ขอบใบเรียบ แผ่นใบสีเขียว ดอกแยกเพศ ออกเป็นช่อสั้นที่ซอกใบ ดอกเพศผู้มีกลีบเลี้ยง 4-6 กลีบ ไม่มีกลีบดอก ดอกเพศเมียคล้ายกับดอกเพศผู้ ผลค่อนข้างกลม นุ่ม เมล็ดมี 8-16 เมล็ด

สรรพคุณ ราก แก้ร้อนในกระหายน้ำ แก้ไข้ ขับพิษไข้หัวทุกชนิด แก้ขางข้าวเปลือก รักษาโรคตาชโษ โคน รักษาโรคตาชโษ โดย ถอนพิษฝี ใบแห้งบดเป็นผง โรยสมานแผลถอนพิษฝี

ก้างปลาแดง *Securinega leucopyrus* Müll.Arg.

ชื่ออื่น ก้างปลา

วงศ์ Euphorbiaceae

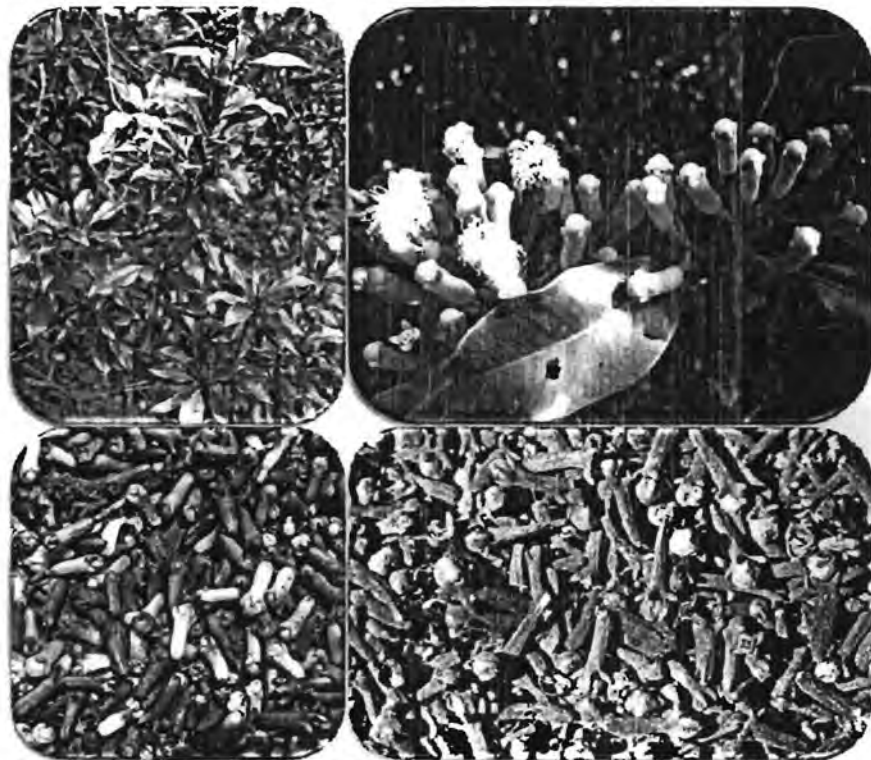

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่มหรือไม้ยืนต้นขนาดเล็ก มีหนามคามกึ่งก้าน ใบเดี่ยว รูปไข่กลับ ขอบใบเรียบ แผ่นใบหนา สีเขียวเป็นมัน ดอกออกเป็นช่อขนาดเล็กที่ซอกใบ ดอกเล็กสีเหลือง กลีบเลี้ยงมี 5 กลีบ ไม่มีกลีบดอก ผลค่อนข้างกลม สีขาว

สรรพคุณ ราก แก้อ่อนในกระหายน้ำ แก้ไข้ ขับพิษไข้หัวทุกชนิด ลดความร้อนในร่างกาย แก้อาเจียนเปลือก แก้ฝีแดงและฝีทั้งปวง

กานพลู *Syzygium aromaticum* (L.) Merr. & L.M.Perry

วงศ์ Myrtaceae

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้นขนาดเล็ก ลำต้นตรง เปลือกสีเรียบ สีน้ำตาลอมเทา ใบเดี่ยว รูปรีหรือรูปไข่หอก สีเขียว ผิวใบมีต่อมน้ำมัน ดอกออกเป็นช่อเชิงหลั่นที่ปลายยอด ดอกสีขาวนวล กลีบดอกมี 4 กลีบ มีต่อมน้ำมันมาก ร่วงง่าย ผลรูปไข่กลับแกมรูปรี สีน้ำตาล ผลแก่จัดสีแดง เมล็ดเดี่ยว

สรรพคุณ ดอก รสเค็ร้อนปร่า กระจายเสมหะ แก้หืดแก้เสมหะเหนียว แก้เลือดคอกตามไรฟัน แก้ปวดฟัน แก้รำมะนาด แก้ปวดท้อง แก้ลม แก้เหน็บชา แก้พิษโลหิต ทิมน้ำเหลือง ขับน้ำคาวปลา ทำให้อุจจาระปกติ ดับกลิ่น แก้อาหารทั้ง 4 ทิศ แก้ท้องขึ้น น้ำมันกานพลู รสเค็ร้อนหอม มีฤทธิ์ฆ่าเชื้อโรคได้หลายอย่าง เป็นยาชาเฉพาะที่ ระงับการกระตุ้น ขับผายลม แก้ปวดท้อง ท้องขึ้น แก้ปวดฟัน ผสมยาแก้ปวด แก้กลิ่นอาหาร ขนม เครื่องดื่ม สบู่ ยาสีฟัน ยาดับกลิ่นไอลูง

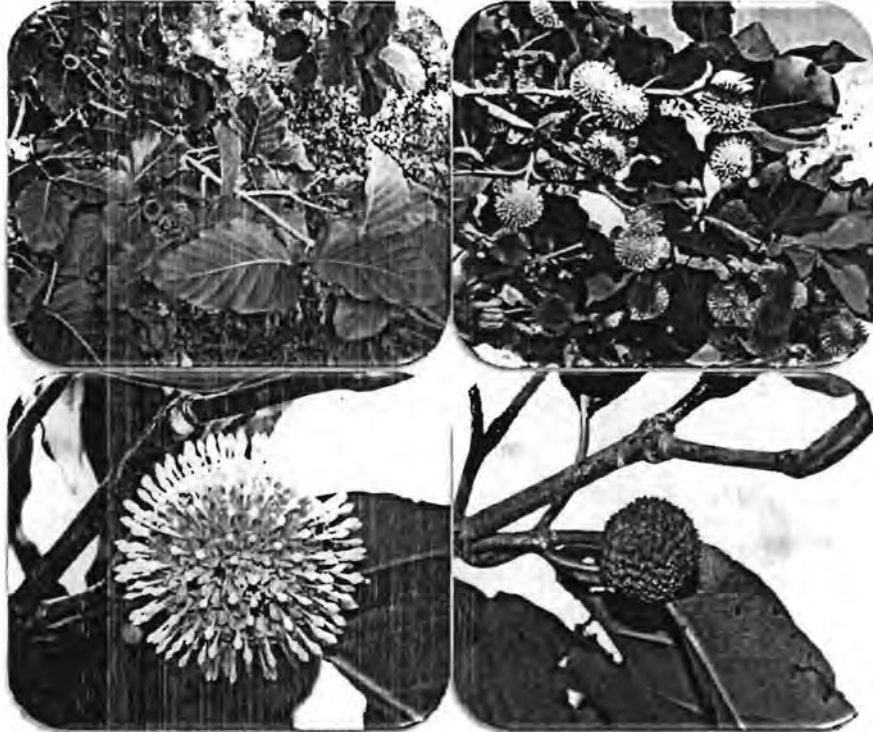
ก้านเหลือง

Nauclea orientalis L.

วงศ์ Rubiaceae

ชื่ออื่น

ตะบู่ สะแกเหลือง (กลาง) กระทุ้มคลอง กระทุ้มน้ำ (กลาง ใต้) ตุ่มขี้ก ตุ่มคำ (เหนือ) ตุ่มคง (บุรีรัมย์ ลำปาง) ตุ่มเหลือง (แม่ฮ่องสอน) ปอขี้หมาแห้ง (บุรีรัมย์)

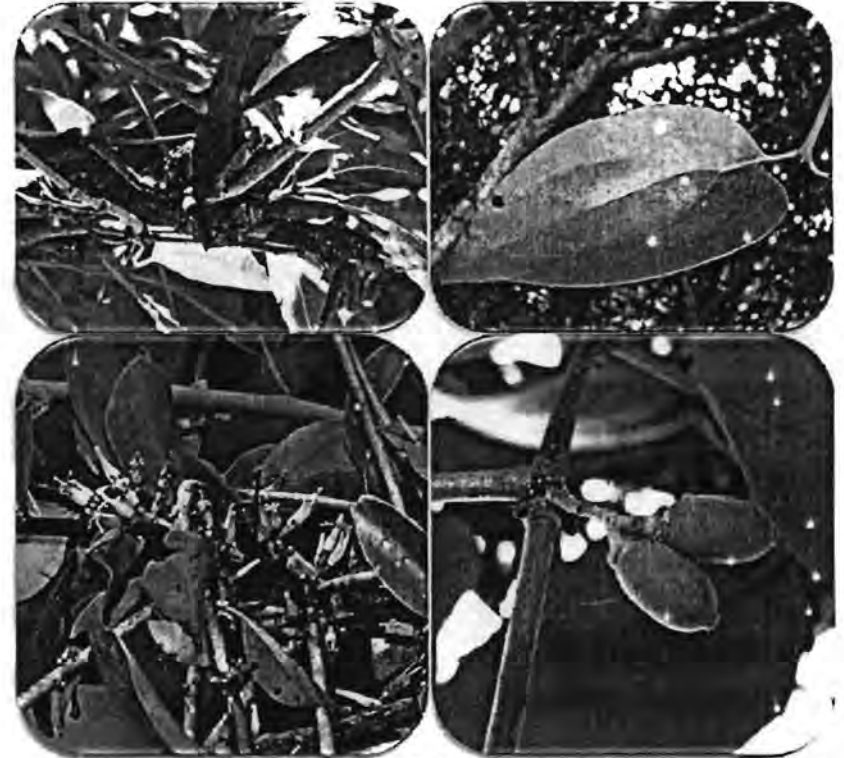

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น เปลือกต้นแตกเป็นแผ่นหลุดลอก ใบเดี่ยว รูปรีหรือรูปไข่กว้าง สีเขียว ห่องใบมีขนประปราย ดอกออกเป็นช่อกระจุกแน่นกลมที่ปลายกิ่ง ดอกสีเหลือง มีกลิ่นหอม กลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นหลอด ปลายแยกเป็น 5 แฉก ผลเป็นผลรวม รูปทรงกลม ระหว่างผลมีเยื่อบางและหลุดแยกจากกันได้ง่าย เมล็ดเล็กมีน้อย

สรรพคุณ ราก ผสมกับรากค้อได้ รากทองแมว เปลือกต้นกระทุ้มโลก รากกระเจียน ต้มน้ำดื่ม เป็นยาบำรุงเลือด แก้ปวดเมื่อย ขับน้ำควาปลาหลังคลอดบุตร

กาฝากมะม่วง *Dendrophthoe pentandra* (L.) Miq.

วงศ์ Loranthaceae

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่มกาฝากกาฝากที่อาศัยเกาะต้นไม้อื่น เนื้อไม้แข็ง ใบเดี่ยว รูปรีแกมรูปขอบขนาน แผ่นใบหนากรอบ ฉีกขาดง่าย สีเขียว ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบ ดอกสีเหลืองแกมเขียว กลีบดอกมี 5 กลีบ โคนเชื่อมติดกันเป็นหลอด หลอดจะป้องตรงโคน ผลรูปไข่ ผลสุกสีแดง เมล็ดเดี่ยว มีเยื่อหุ้มเมล็ดเหนียวใส สรรพคุณ ทั้งต้น นำมาตากแห้ง ชงน้ำดื่มลดความดันโลหิต กิ่งและใบ รสฝาดขมเปรี้ยว แก้โรคเบาหวาน แก้ปวดศีรษะ และแก้โรคความดันโลหิตสูง

การบูร

Cinnamomum camphora (L.) J.Presl

วงศ์ Lauraceae

ชื่ออื่น

อบเชยญวน (กลาง) พรหมเส็ง (เมือว-เมือฮองซอน)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น กิ่งอ่อนสีเขียว เปลือกต้นสีน้ำตาล ใบเดี่ยว รูปรีหรือรูปรีแกมรูปไข่ สีเขียว เมื่อขยี้จะมีกลิ่นหอม คล้ายการบูร ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบ ดอกสีขาวอมเหลือง กลีบดอกรวมมี 6 กลีบ เรียงเป็น 2 วง วงละ 3 กลีบ ด้านในมีขน ผลรูปไข่ ผลสุกสีม่วงดำ

สรรพคุณ ไม้มีน้ำมันมากแล้วจะได้ camphor หรือการบูรธรรมชาติ เป็นยาระงับประสาท แก้อาการชักบางประเภท นำเชื้อโรคนางชนิด ขับเหงื่อ แก้ไข้หวัดและจับลม ใช้ทาถู แก้ปวดและเป็นยาฆ่าเชื้อโรคอย่างอ่อน ใช้ผสมเป็นย เพื่อป้องกันแมลงบางชนิด

กำจัดคัน

Zanthoxylum limonella (Dennst.) Alston

วงศ์ Rutaceae

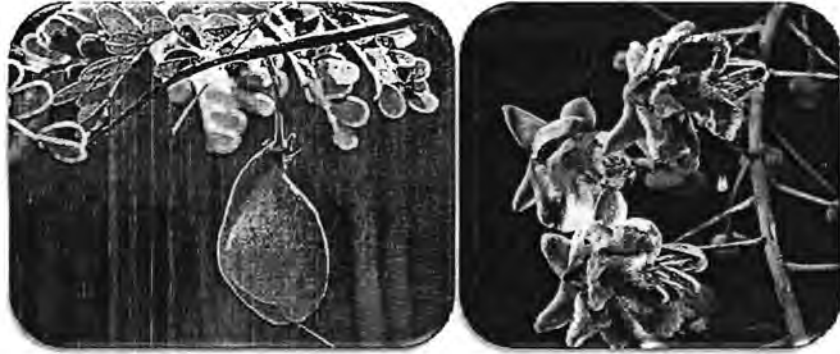
ชื่ออื่น

ลูกกระนาค (กลาง) พริกหอม หมากมาศ (กรุงเทพฯ) มะข่าวง มะเข่าวัน (เหนือ)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น มีหนามแหลมแข็งฐานเป็นรูปกรวย ใบเป็นใบประกอบแบบขนนกปลายคู่ ใบย่อยมี 5-14 คู่ รูปรีแกมรูปไข่กลับ สีเขียว ดอกแยกเพศ ออกเป็นช่อแยกแขนงที่ปลายยอด ดอกสีเขียวอ่อน ดอกเพศผู้ กลีบดอกมี 4 กลีบ ดอกเพศเมียคล้ายกันแต่เล็กกว่าดอกเพศผู้ ผลกลม ผลแห้งแตกได้ กลิ่นหอม เมล็ดกลม สีดำ สรรพคุณ ใบ รสเค็ม แก้รำมะนาด ปวดฟัน เมล็ด รสเค็ดขุม แก้ลมวิงเวียน บำรุงธาตุ บำรุงโลหิต บำรุงหัวใจ ขับลมในลำไส้ ขับปัสสาวะ ทิชฟกบวม แก้หนองใน ราก ไม้ รสร้อนขึ้น ขับลมในลำไส้ แก้ลมเบื่องบน หน้ามืดตาลาย วิงเวียน ขับประจำเดือนสตรี

ก้าจาย *Caesalpinia digyna* Rottler วงศ์ Caesalpinaceae
 ชื่ออื่น ชี้แสด (กลาง) หนามหัน (จันทบุรี) หนามแดง (ตราด) ชี้คากกระชาย (แพร่) มะหนามจาย (ตาก)
 ฮาย (สงขลา) จิงจ่าย งาม สายปุ่น (นครศรีธรรมราช) งาม (ปัตตานี) มะปิ่น (เงี้ยว-เหนือ)

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่มหรือเลื้อย มีหนามแหลมแข็ง โคนตรง กิ่งอ่อนมีขนสั้น ใบเป็นใบประกอบแบบขนนกสอง
 ชั้น ใบย่อยมี 8-12 คู่ รูปขอบขนาน ใบอ่อนมีขนนุ่ม ดอกออกเป็นช่อยาวที่ซอกใบและปลายกิ่ง ดอกสีเหลืองสด
 กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลเป็นฝักแบน รูปรีแกมรูปขอบขนาน ปลายเป็นจอย ขอบเป็นสัน เมล็ดมี 2-8 เมล็ด ฝักแก่
 ไม้แตก
 สรรพคุณ ราก(ตำราพื้นบ้านภาคอีสาน) สมกับรากมะขามป้อม คั้นน้ำดื่ม แก้กามโรค ราก(ตามตำราไทย) ขับ
 ประจำเดือน แก้ไข้ อ่อนพวยแมลงสัตว์กัดต่อย คับพิษฝี รักษาแผลสด แผลเรื้อรัง ทั้งต้น คั้นน้ำให้สัตว์เลี้ยงกินแก้
 พิษงู

ก้าแพงเข็ดขัน *Salacia chinensis* Linn. วงศ์ Celastraceae
 ชื่ออื่น ตะลุ่มนง (ราชบุรี) น้่านอง มะด้อมโก๋ (เหนือ) ตาโก้ (พิจิตรโลก) หลุมนง (ใต้)

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่มลำต้นเลื้อยเกาะเกี่ยวต้นไม้อื่น เนื้อไม้แข็ง ใบเดี่ยว รูปรีหรือรูปไข่ ขอบใบจักตื้นๆ ร่วงกัน
 สีเขียวเข้มเป็นมัน ดอกออกเป็นดอกเดี่ยวหรือเป็นกระจุกที่ซอกใบ สีเขียวอมเหลือง กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลกลม
 ขนาดเล็ก ผลอ่อนสีเขียว ผลสุกสีส้มแดง เมล็ดเดี่ยว
 สรรพคุณ ลำต้น รสเมาเบื่อฝาดสุขุม คั้นหรือคองสุราบำรุงโลหิต ฟอกโลหิต แก้โลหิตเป็นพิษ แก้ปวดตามข้อ
 แก้ไข้ข้อพิการ แก้ประคง ขับผายลม ฟอกและขับโลหิตระดู เป็นยาาระบาย แก้ปวดเมื่อย ราก รสเมาเบื่อฝาด คั้น
 หรือคองสุรา ขับโลหิต ระดู บำรุงโลหิต คับพิษร้อนของโลหิต

กำยาน (กำยานผี) *Styrax benzoides* Craib

วงศ์ Styracaceae

ชื่ออื่น ขาดสมิง (นครพนม) เซวี (ละโว้-เชียงใหม่) เซทอบอ เห่ท้อบอ (กะเหรี่ยง-เชียงใหม่)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น เปลือกต้นสีน้ำตาลอมแดง กิ่งอ่อนและยอดอ่อนมีขนสีน้ำตาล ใบเดี่ยว รูปไข่ สีเขียว ท้องใบมีขนรูปดาวสีขาว ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบหรือกิ่ง ดอกสีขาว เป็นดอกสมบูรณ์เพศ ผลกลม ผลแก่แตกออก 3 พู ไม้เท่ากัน เมล็ดเดี่ยว แข็ง สีน้ำตาล มักมี gall เข้าใจว่าเป็นผล

สรรพคุณ ขางหรือชัน รสฝาดหอม แก้ลม บำรุงเส้น ขับปัสสาวะ สมานแผล ประุงเป็นยาทาท้องเด็กหรือเป็นยา กิน ขับลมในลำไส้ แก้ท้องอืด เพื่อ แน่น ทำให้หายลมหรือเรอ ใช้อบฆ่าเชื้อโรค ทำให้มีกลิ่นหอมและอากาศบริสุทธิ์ ใบรูปของกิ่งเจอร์ใช้ใส่แผลสด ป้องกันเชื้อโรค ช่วยสมานแผล รักษาฝีกัดเท้า ใช้ทาแก้คัน แก้ลมพิษ ใส่น้ำเดือดสุดคมไธระเหย แก้โรคน้ำคอกหรือหลอดลมอักเสบ

กำลังวัวเถลิง *Anaxagorea luzonensis* A. Gray

วงศ์ Annonaceae

ชื่ออื่น ชะแมบ (ตราด) ชำวัวเถลิง (ประจวบคีรีขันธ์) ปุนทา (นราธิวาส) ปูน (สุราษฎร์ธานี)

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่ม กิ่งก้านสีเขียว เกลี้ยง ไม้มีขน ใบเดี่ยว รูปไข่กลับ ออกสลับ แผ่นใบบาง สีเขียวเข้ม ดอก ออกเป็นช่อที่ยอดตามลำต้นตรงข้ามกับใบ ดอกสีขาว มีกลิ่นหอม กลีบดอกมี 6 กลีบ ผลเป็นผลกลุ่ม มีผลย่อย 2-5 ผล รูปไข่กลับ ผลสุกสีน้ำตาลได้ด้านเดียว เมล็ดสีดำมี 1-2 เมล็ด

สรรพคุณ เนื้อไม้และเปลือกไม้ เป็นยาบำรุงโลหิต บำรุงธาตุ บำรุงเส้นเอ็น แก้ปวดเมื่อยตามร่างกาย บำรุงกำลัง เป็นยาแก้ไข้ เนื่องจากประจำเดือนมาไม่ปกติ

กำลังหนูมาน *Dracaena conferta* Ridl.

วงศ์ Dracaenaceae

ชื่ออื่น กำลังควายถึก (ยะลา) กำลังขุนमार (นครศรีธรรมราช) สะลิก็บูโต๊ะ (มลายู-นราธิวาส)

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่ม ใบเดี่ยว ออกหนาแน่นที่ปลายกิ่ง ใบรูปแถบ แผ่นใบสีเขียว ปลายเรียวแหลม ดอกออกเป็นช่อโปร่งที่ปลายยอด ดอกสีขาว กลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นหลอด ปลายแยกเป็น 6 กลีบ ผลกลมสรรพคุณ เนื้อไม้และราก แก่น้ำคั้นดื่ม บำรุงกำลัง กล้ามเนื้อและเส้นเอ็นให้แข็งแรง ใช้เป็นยาอายุวัฒนะ

กุยช่าย *Allium tuberosum* Roxb.

วงศ์ Alliaceae

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุกอายุหลายปี ใบเดี่ยว เป็นเส้นยาว สีเขียวเข้ม ดอกออกเป็นช่อแบบซี่ร่มที่ซอกใบ มีใบประดับเป็นเยื่อบางๆ ดอกสีขาว กลีบดอกมี 6 กลีบ ผลเป็นผลแห้งแตกได้ แบ่งเป็น 3 พูสรรพคุณ ทั้งต้น กินเป็นผัก ช่วยขับน้ำมัน เมล็ด ขับพยาธิเส้นด้ายหรือพยาธิไส้เ็น และขับประจำเดือนที่เป็นลิ่มเป็นก้อน ดันและใบ ตำให้ละเอียดผสมเหล้าหรือสารส้มเล็กน้อย กรองเอาน้ำดื่มครั้งละ 1 ถ้วยชา แก้กโรคนี้่วหนองใน เมล็ดคั่วไฟให้เกรียมคั่ว บดให้ละเอียด ผสมน้ำมันขางซุบตำลิดูดในรูปพื้นที่สุหรือนำมาเผาไฟรมควันจำเเนกลงที่เข้าไปในหู หัวหรือเหง้าต้ดิน 1 กำมือคั้นสด ผสมสุราให้ได้ 150 ซีซี แก้เชื้อบิดมีตัว

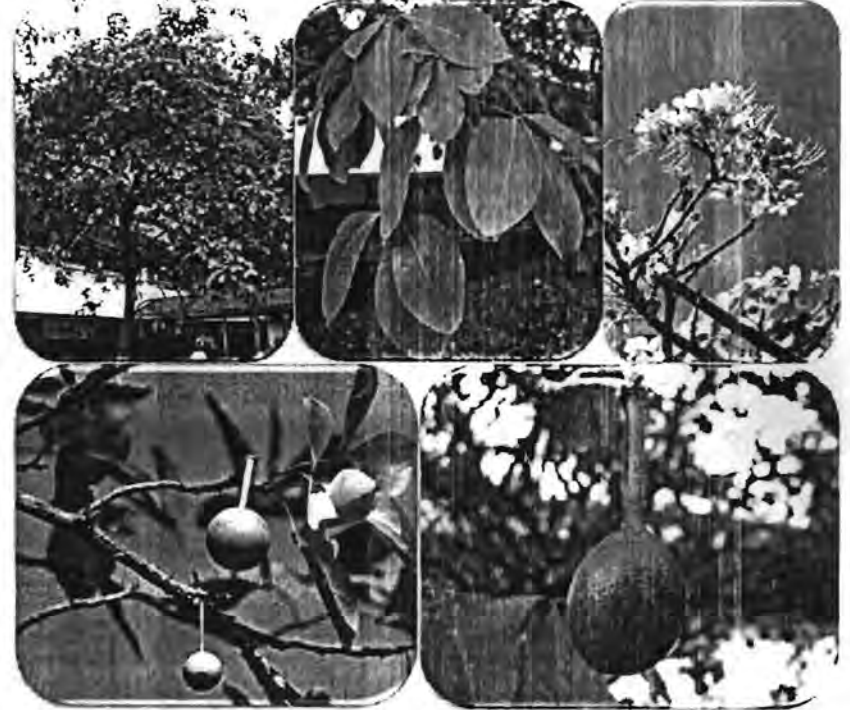
กุ่มน้ำ *Crateva magna* (Lour.) DC. วงศ์ Capparidaceae
ชื่ออื่น กุ่ม (อีสาน) ชำเกอ (สุพรรณบุรี) เหาะเาะาะ (กะเหรี่ยง-กาญจนบุรี)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น ลำต้นมักคดงอ เปลือกต้นสีเทาอ่อนข้างเรียบ ใบเป็นใบประกอบแบบนิ้วมือ ใบย่อยมี 3 ใบ รูปรีหรือรูปไข่ ใบด้านข้างโคนใบเบี้ยวเล็กน้อย แผ่นใบสีเขียว ดอกออกเป็นช่อที่ปลายกิ่ง ดอกสีขาวแล้วเปลี่ยนเป็นสีเหลือง กลีบดอกมี 4 กลีบ รูปไข่กลับ ผลกลมหรือรี เปลือกหนา เมล็ดรูปเกือบกลมมีหลายเมล็ด

สรรพคุณ เปลือก เป็นยาระงับพิษที่ผิวหนัง แก้ไข้ ขับน้ำเหลืองเสีย เป็นยาบำรุง ขับน้ำดี ขับนิ่วในทางปัสสาวะ แก้ตาเขิน ใบ เป็นยาเจริญอาหาร ยาระบาย ยานำรุง แก้ไข้ ขับพยาธิ แก้ปวดเส้น เป็นอัมพาต โรคไขข้ออักเสบ ขับเหงื่อ ดอก แก้เจ็บคอ ใช้ครั้นเนื้อครั้นตัว

กุ่มบก *Crateva adansonii* DC. subsp. *trifoliata* (Roxb.) Jacobs วงศ์ Capparidaceae
ชื่ออื่น ผักก่าม (อีสาน)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น ลำต้นมักคดงอ แตกกิ่งก้านต่ำแผ่กว้าง ใบเป็นใบประกอบแบบนิ้วมือ ใบย่อยมี 3 ใบ รูปรีหรือรูปไข่ ใบย่อยด้านข้างโคนใบเบี้ยวเล็กน้อย แผ่นใบหนา สีเขียว ดอกออกเป็นช่อกระจุกที่ซอกใบและปลายยอด ดอกสีขาวแล้วเปลี่ยนเป็นสีเหลืองหรือสีชมพู ผลกลม เปลือกแข็ง เมล็ดมีหลายเมล็ด

สรรพคุณ ราก รสร้อน แก้มีนาคมะเร็งที่เกิดจากกอลง เปลือกต้น รสร้อน ใช้ขับลม แก้ปวดท้อง ลงท้อง ขับผายลม แก้บวม บำรุงธาตุ คุมธาตุ กระตุ้นลำไส้ให้ย่อยอาหาร บำรุงหัวใจ ทาแก้โรคผิวหนัง เป็นยาระงับประสาท แก้คัน รสร้อน แก่ริดสีดวงทวารเหลือง กระพี้ รสร้อน ช่วยทำให้ขี้หูแห้งออกมา ใบ รสร้อน แก้พยาธิ ขับลม แก้กลากเกลื้อน แก้ตานขโมย

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น กิ่งก้านมักคดงอ ต้นเล็กมีกิ่งแหลม คล้ายหนาม ใบเดี่ยว รูปไข่กลับ แผ่นใบหนา สีเขียว ดอกออกเป็นดอกเดี่ยวหรือเป็นกระจุกที่ซอกใบและเหนือรอยแผลใบ ดอกสีขาวนวลหรือสีเหลืองอ่อน กลีบดอกเชื่อมติดกัน ปลายแยกเป็น 6 แฉก เรียงเป็น 2 ชั้น ชั้นละ 3 กลีบ ผลรูปรี ผลสุกสีเหลืองอมส้ม เมล็ดมี 1-2 เมล็ด

สรรพคุณ ผล กินเป็นยาฝาดสมาน และบำรุงกำลัง ผลและเมล็ด ทำให้ผิวหนังอ่อนนุ่ม เมล็ด บรรเทาอาการระคายเคือง รักษาแผลเปื่อย และแผลพุพอง เปลือก เป็นยาแก้เลือดออกตามไรฟัน แก้เหงื่ออึกเสบ แก้ไข้ เป็นยาฝาดสมาน บำรุงกำลัง และเป็นยาต้านพิษ

ชื่ออื่น ลิ่นคัน หญ้าสองปล้อง (กลาง) ลูกหนีบคัน (ปราจีนบุรี) หญ้าเกล็ดลิ่น (เหนือ ใต้) เกล็ดลิ่นใหญ่ (นครราชสีมา) หางลิ่น (สุราษฎร์ธานี)

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่ม แตกกิ่งก้านเป็นพุ่มต่ำ กิ่งอ่อนและยอดอ่อนมีขน ใบเป็นใบประกอบแบบขนนก ใบย่อยมี 3 ใบ ใบย่อยใบกลางรูปรีแกมรูปขอบขนาน ใบย่อยด้านข้างสีเขียวเข้ม ทั้งใบสีอ่อนกว่า มีขนประปราย ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบ มีใบประดับสีเขียวคล้ายใบเป็นกาบประกบหุ้มดอกไว้ 2 ใบ มีขนสั้นทั้ง 2 ด้าน ดอกสีขาว รูปดอกถั่ว ผลเป็นฝักแบน คอดตามเมล็ดเป็นข้อๆ เมล็ดมีหลายเมล็ด

สรรพคุณ ราก นำมาต้มน้ำดื่ม แก้โรคตับพิการ (อาการผิดปกติของตับ) ผสมกับรากกระดุกอึ้ง รากกระสาบปีกใหญ่ รากโมกมัน รากหางหมาจอก ต้มน้ำดื่ม แก้อาการผอมแห้ง ใจสั้น

แถว *Maclura cochinchinensis* (Lour.) Corner **วงศ์** Moraceae
ชื่ออื่น สักขี เหลือง (กลาง) แก่ก่อง (แพร่) ช้างงาดอก (ลำปาง) เข (นครราชสีมา) แกล แพร (ใต้) น้ำเคี้ยว
 ไซ้ (ปัตตานี) หามนเข (ประจวบคีรีขันธ์) กะเลอะ เซอะ (กะเหรี่ยง-กาญจนบุรี)

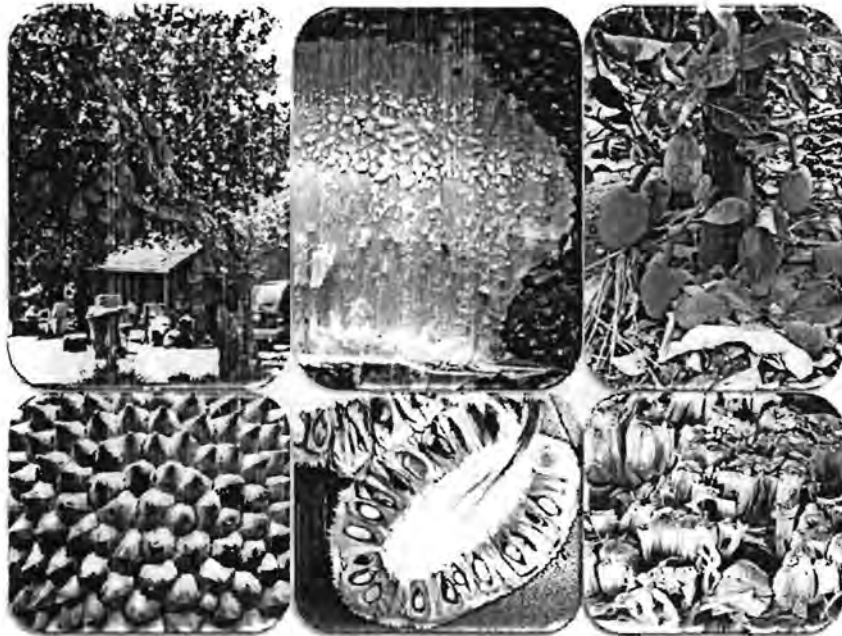
ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้นขนาดเล็ก มีหนามแหลมยาว มียางสีขาวข้น ใบเดี่ยว รูปรี สีเขียวเข้มเป็นมัน ท้องใบ
 เรียบ สีอ่อนกว่า ดอกแยกเพศอยู่คนละต้น ดอกเพศผู้ออกเป็นช่อที่ซอกใบ มีใบประดับอยู่โคนดอก ดอกสีขาว
 นวลเล็กมาก กลีบดอกมี 4 กลีบ ดอกเพศเมียออกเป็นช่อกระจุกที่ซอกใบ กลีบดอกมี 4 กลีบ ผลเป็นผลรวม กลม
 ผิวขรุขระ สีเขียว มียางสีขาว เมล็ดแบน
สรรพคุณ แก่น รสขมปร่า แก้ไข้รากสาด แก้ท้องร่วง บำรุงน้ำเหลือง บำรุงกำลัง แก้ฟอง ขับปัสสาวะ และ
 เป็นยาสำหรับสตรีที่คลอดบุตร

ชื่อ *Telosma minor* Craib **วงศ์** Asclepiaceae
ชื่ออื่น สลัด (กลาง)

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเลื้อย ใบเดี่ยว รูปหัวใจ แผ่นใบบาง สีเขียว ดอกออกเป็นช่อกระจุกที่ซอกใบดอกสีเขียวอม
 เหลือง มีกลิ่นหอม กลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นหลอดสั้น ปลายแยกเป็น 5 กลีบ ผลเป็นฝักกลม สีเขียว ฝักแก่แตก
 ได้คะzipเดี่ยว เมล็ดแบน มีขนสีขาวติดอยู่ที่ปลายเมล็ด
สรรพคุณ ดอก รสเย็นขมหอม บำรุงขับปอด แก้เสมหะและโลหิต ใช้เข้าเครื่องหอม ราก รสเย็นเบื่อ ทำให้
 อาเจียน ดอนทึบเบื่อเมา คับทึบทั้งปวง ฝนหยอดตาแก้แฉับ คาแฉะ คาแดง **ข้อควรระวัง** ลำต้นเป็นพิษต่อสุกร

ขมุน *Artocarpus heterophyllus* Lam. วงศ์ Moraceae
ชื่ออื่น มะหนูน (เหนือใต้) หมักหมี่ (อีสาน) ขะนู (ซอง-จันทบุรี) นะฮวยชะ (กะเหรี่ยง-กาญจนบุรี)
 ล้าง ลาง (เงี้ยว-เหนือ) หมากกลาง (เงี้ยว-แม่ฮ่องสอน) ซี้ตีย ประหน้อย (กะเหรี่ยง-แม่ฮ่องสอน)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น มียางสีขาว ใบเดี่ยว รูปรีแกมรูปขอบขนาน แผ่นใบค่อนข้างเหนียว สีเขียวเข้มเรียบเป็นมัน ดอกออกเป็นช่อ ดอกแยกเพศอยู่ต้นเดียวกัน ดอกเพศผู้ออกที่ปลายกิ่งหรือซอกใบ ดอกเพศเมียออกที่ลำต้นหรือกิ่งใหญ่ รูปทรงกระบอก สีเหลืองอ่อน ผลเป็นผลรวม กลมยาว ผิวเป็นหนามสั้นถี่เนื้อในสีเหลือง เมล็ดกลมรี เปลือกหุ้มบาง

สรรพคุณ ใบ รสหวานชุ่มสุขุมออกขม แก้ตามโรค ขับพยาธิ แก้โรคลมชัก ระวังประสาท บำรุงโลหิต ดับคั้งแก้ท้องเสีย ทาแก้โรคผิวหนัง ขาง รสฝาด แก้ค้อน้ำเหลืองอักเสบวม แผลมีหนองเรื้อรัง เมล็ด เนื้อหุ้มเมล็ด รสหอมหวาน บำรุงกำลัง ชูหัวใจให้สดชื่น เป็นยาระบายอ่อนๆ ใช้หมักทำสุรา เนื้อในเมล็ด รสมัน ทำให้สุกก่อนเป็นยาขับน้ำนม บำรุงน้ำนม บำรุงกำลัง

ขมิ้นเครือ *Arcangelisia flava* (L.) Merr. วงศ์ Menispermaceae
ชื่ออื่น ขมิ้นฤาษี อับ (ใต้)

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเนื้อไม้แข็ง เตากลม เนื้อไม้สีเหลืองเข้ม มีกลิ่นคล้ายขมิ้น ใบเดี่ยว โคนใบมนหรือเว้า เส้นใบออกจากโคนใบ 3 เส้น ดอกแยกเพศออกเป็นช่อตามเถา ดอกสีขาวแกมเหลือง ไม่มีกลีบดอก ดอกเพศผู้มี 6 กลีบ ดอกเพศผู้มี 3-4 กลีบ ผลกลม สีเหลือง ผลแห้งย่น ผนังชั้นในแข็ง

สรรพคุณ ราก ลำต้น นำมาต้มน้ำดื่มใช้แก้ไข้เป็นยาบำรุง ขับระดู แก้ปวดท้อง และแก้ไข้ ลำต้น กิ่งก้าน นำมาต้มน้ำดื่ม แก้โรคลิซ่าน ระบบย่อยอาหาร ไม่ปกติ ใช้ล้างแผลพุพอง แผลเรื้อรัง แก้อาการคัน เมล็ดใช้เบื่อปลา

ขมิ้นชัน

Curcuma longa L.

วงศ์ Zingiberaceae

ชื่ออื่น ขมิ้น(กลาง ใต้) ขมิ้นแกง ขมิ้นหยอก ขมิ้นหัว (เชียงใหม่) ขมิ้น หมิ้น (ใต้)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุกอายุหลายปี มีเหง้าใต้ดิน เหง้าสีเหลืองอมส้ม ใบเดี่ยว รูปใบหอกปลายแหลมก้านใบยาว เรียงเป็นวงซ้อนทับกัน ดอกออกเป็นช่อ รูปทรงกระบอก มีใบประดับสีเขียวอ่อนเรียงซ้อนกันเป็นระเบียบ ผล กลม แบ่งเป็น 3 พู

สรรพคุณ เหง้าสด แก้โรคเหงือกบวมเป็นหนอง รักษาแผลสด แก้โรคระเพาะ แก้ไข้คลั่งเห็ด แก้ไข้เรื้อรังหอมเหลือง แก้โรคผิวหนัง แก้ท้องร่วง แก้บิด ท้องแผล แก้เคล็ดขัดยอก ขับผายลม คุมธาตุ หยอดตาแก้ตาบวม ตาแดง ทาแก้แผลดลอก แก้โรคผิวหนังคัน แก้ท้องอืดเพื่อ รักษาแผลในกระเพาะอาหาร เหง้าแห้ง บดเป็นผง เคี้ยวกับน้ำมันพืช ทำน้ำมันใส่แผลสด ผสมทาผิว แก้มีดผดคันคัน

ขมิ้นอ้อย

Curcuma zedoaria (Berg) Roscoe

วงศ์ Zingiberaceae

ชื่ออื่น ขมิ้นชัน (เหนือ) แ้วดำ (เชียงใหม่)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก มีเหง้าขนาดใหญ่แตกแขนงออกด้านข้าง เนื้อในสีเหลืองอ่อน ใบเดี่ยวออกจากเหง้าหัว ใต้ดิน รูปรีแกมรูปขอบขนาน สีเขียว ก้านใบยาวและเป็นร่อง ดอกออกเป็นช่อรูปทรงกระบอกออกจากเหง้าหัว มีใบประดับสีเขียวปลายแกมสีชมพูเรียงกันเป็นระเบียบ ส่วนบนสีแดงเข้ม ดอกสีขาวนวล
สรรพคุณ เหง้า เป็นยาแก้ท้องร่วง อาเจียน แก้ไข้ ผสมในยาระบายนพิษให้มีฤทธิ์ระบายน้อยลง เป็นยาสมานแผล

ชื่อยัน
ชื่ออื่น

Bauhinia strychnifolia Craib

วงศ์ Caesalpiniaceae

เครือชยัน (ภาคเหนือ) สยาม (ตาก ลำปาง) หน้างางแดง (ภาคอีสาน)

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเลื้อยเนื้อไม้แข็ง มีมือจับยืดยาว ใบเดี่ยว รูปรีแกมรูปขอบขนาน สีเขียว มีหูใบร่วงง่าย ดอกออกเป็นช่อที่ปลายกิ่ง ดอกสีแดง กลีบเลี้ยงสีแดง กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลเป็นฝัก รูปขอบขนานเปลือกแข็ง เมล็ดมี 8-9 เมล็ด

สรรพคุณ ลำต้นหรือราก ใช้น้ำคั้นเข้ายาบำรุงโลหิตสำหรับหลังสตรีคลอดบุตร หนะอยู่ไฟ ช่วยห้ามคลุกเข้าอยู่เร็วขึ้น ใบเถา ราก แก้กษัย แก้ไข้ ถอนพิษยาคัดสำแดง ถอนพิษยาเบา ยาเบื่อ ยาตั้ง

ชอบชะนาง
ชื่ออื่น

Pouzolzia indica Gand.

วงศ์ Urticaceae

หญ้าหนอนตายใบหอก (เหนือ)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก ชอบชะนางมี 2 ชนิด คือ ชอบชะนางขาวและชอบชะนางแดง ใบเดี่ยว รูปไข่ ชอบชะนางแดงหังใบสีเขียวเข้มอมแดง ท้องใบสีแดง ส่วนชอบชะนางขาวหลังใบและท้องใบสีเขียว ดอกออกเป็นช่อกระจุกที่ซอกใบ ชอบชะนางขาวดอกสีขาวออกเขียว ชอบชะนางแดงออกสีแดง ผลเป็นผลแห้ง เมล็ดเดี่ยว เปลือกกับเมล็ดแยกกัน

สรรพคุณ ทั้งต้น คั้นน้ำคั้น เป็นยาขับประจำเดือน ขับปัสสาวะ ใบ ตำพอกฝีและแก้ปวดอักเสบ ต้น ใบ ดอก ใช้น้ำหนอนและแมลง ชอบชะนางทั้งสอง ประุงรับประทานเป็นยาขับเลือด ประจำเดือนและขับระดูขาว ขับปัสสาวะรักษาโรคหนองใน

ชื่อย่ *Streblus asper* Lour. วงศ์ Moraceae
ชื่ออื่น คองจะเห่น (กาญจนบุรี) ถักไม้ฝอย (เหนือ) ส้มพอ (เลย)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น มียางสีขาวขุ่น ใบเดี่ยว รูปรีหรือรูปไข่กลับ ขอบใบจักเป็นฟันซี่ แผ่นใบสาตกายมื่อ สีเขียวเข้ม ดอกแยกเพศอยู่ต้นเดียวกันหรือคนละต้น ดอกเพศผู้เป็นช่อกระจุกเล็ก ดอกสีเขียวอ่อน ไม่มีกลีบดอก ดอกเพศเมียออกดอกเดี่ยวหรือเป็นกลุ่ม กลีบดอกมี 4 กลีบ ผลค่อนข้างกลม ผลสุกสีเหลืองอมส้ม เมล็ดเดี่ยว
สรรพคุณ ราก รักษาบาดแผล เปลือกต้น แก้หยาธิผิวหนัง แก้โรครื่น มะเร็ง แก้โรคหิน แก้รำมะนาด หุงเป็นน้ำมันทาโรคผิวหนัง ขับพิษทั้งปวง กระที่ แก้หยาธิ แก้มะเร็ง ฝนทาแก้ผื่นคัน เชื้อหุ่มกระที่ เป็นยาสูบแก้โรคผิวหนัง ใบตำผสมข้าวสารคั้นน้ำดื่มทำให้อาเจียน ถอนพิษขมเบื่อเมา หรืออาหารแสลง ชงกับน้ำร้อนดื่มระบายท้อง แก้ปวดท้องขณะมีประจำเดือน แก้ปวดเมื่อย บำรุงธาตุ ขับผายลม แก้ท้องอืดเฟ้อ

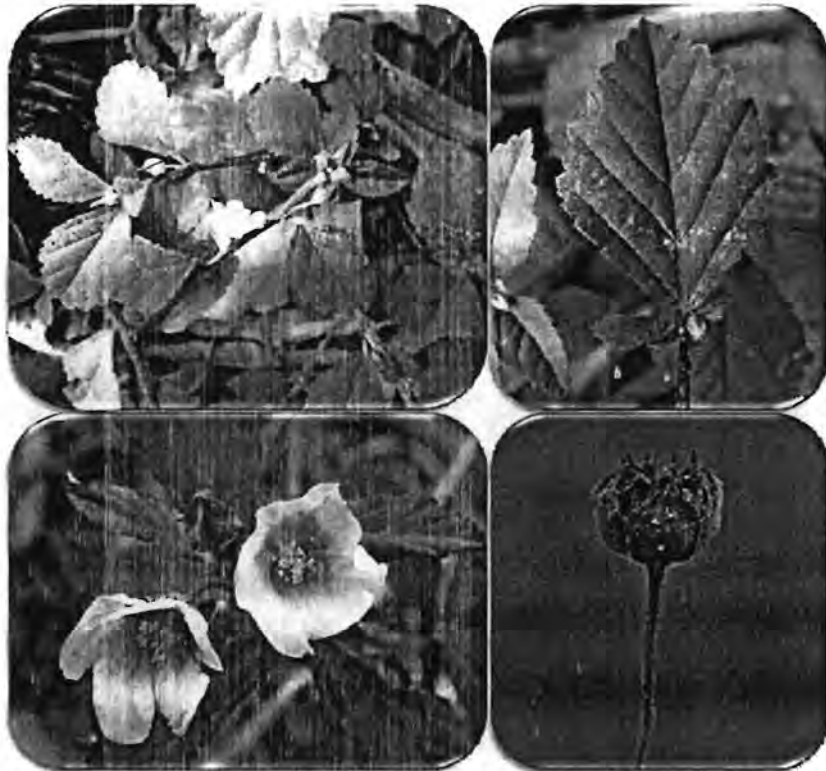
ชื่อย่ *Streblus taxoides* (Heynes) Kurz วงศ์ Moraceae
ชื่ออื่น ข่อยหนาม (ทั่วไป) ข่อยหยอง (ลำปาง) ขี้แรด หนามขี้แรด (ใต้) สามพันตา (อุตรธานี)

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่มถึงไม้ยืนต้นขนาดเล็ก มีหนามยาวคามกิ่งก้าน ทุกส่วนมียางสีขาว ใบเดี่ยว รูปไข่แกมรูปสี่เหลี่ยมข้าวหลามตัด ขอบใบเรียบหรือหยักห่างกันช่วงปลายใบ ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบ ผลสีเขียว มีกลีบเลี้ยงคล้ายปีก

สรรพคุณ ราก แก้กระษัย ไตพิการ ขับปัสสาวะ ขับเมือกมันในลำไส้ ทำให้คลื่นเหียนอาเจียน แก้ตานขาง แก้ไข้ แก้สะอึก ดัน ขับปัสสาวะ แก้ปัสสาวะขัด แก้ปัสสาวะเหลือง แก้กระเพาะปัสสาวะและไตพิการ ขับลมในลำไส้ ขับน้ำย่อยอาหาร บำรุงธาตุ ทำให้ร่างกายแข็งแรง เปลือกต้น ปิดธาตุ สมานแผล เนื้อไม้ แก้กระษัย ไตพิการ ขับปัสสาวะ ขับเมือกมันในลำไส้ ทำให้คลื่นเหียนอาเจียน ใบ แก้กระษัย ไตพิการ ขับปัสสาวะ แก้พิษตานขาง แก้ไข้ แก้สะอึก

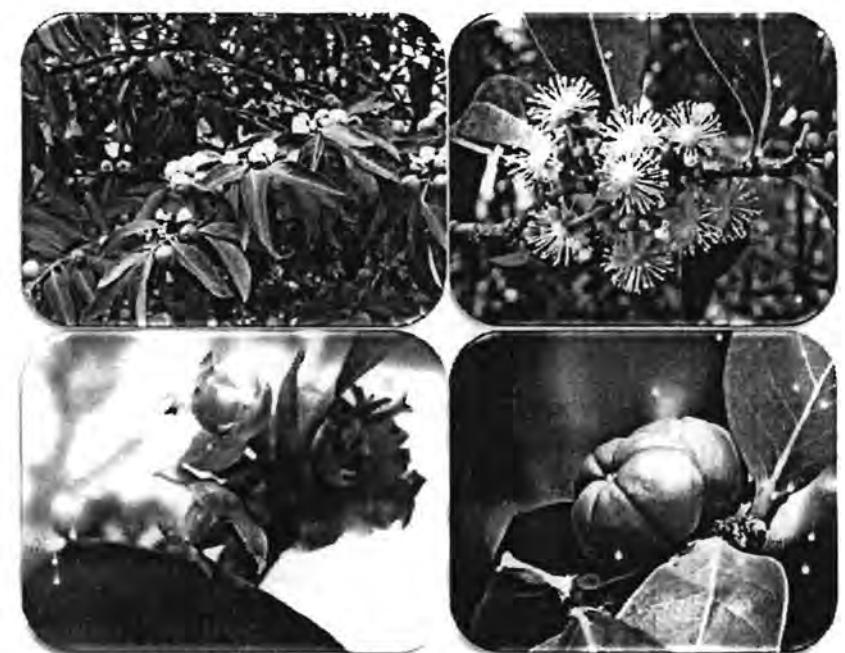
ชั้ดมอ *Sida rhombifolia* L. วงศ์ Malvaceae
 ชื่ออื่น คัดมอ (กลาง) ยุงปี๊ดแม่ม่าย (กรุงเทพฯ) หญ้าขี้ด (เชียงใหม่)

ลักษณะทั่วไป เป็นไม้พุ่มขนาดเล็ก เปลือกบางเหนียว ใบเดี่ยว รูปสี่เหลี่ยมขนมเป็ยกปุนแกมขอบขนาน ขอบใบจักเป็นซี่ฟัน แผ่นใบบาง ท้องใบสีเขียวแกมเทา ดอกออกดอกเดี่ยวหรือออกเป็นกระจุก 2-3 ดอกที่ซอกใบ ดอกสีเหลือง กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลเป็นผลแห้งแตกได้ รูปกระสวย มีสัน 4 สัน

สรรพคุณ ราก เข้ายารักษาโรคกระเพาะอาหาร ดิพิการ ขับเสมหะ แก้โรคปอด แก้ปวดมดลูก ขับตามท้อง ขับเลือดและรก แก้ไข้ แก้คลื่นเหียน อาเจียน คันและใบ คั้นใส่เกลือ เป็นยาขับปัสสาวะ ใบและคันอ่อน ตำคั้นเอาน้ำผสมน้ำผึ้งกินแก้บิด คัน เป็นยาแก้ไข้พิษ โลหิตและเสมหะ ทั้ง 5 คั้นน้ำคั้นแก้ระดูทับไข้

ขันทองพยามา *Suregada multiflorum* (A. Juss.) Baill. วงศ์ Euphorbiaceae
 ชื่ออื่น ดูกหิน (สระบุรี) ข้าวตาก (กาญจนบุรี) ขันทองพยามาเครือ (จันทบุรี) มะดุกเหลี่ยม (เหนือ) ฮ้อสะทวยควาย ขางปลา (แพร่ น่าน) ขันทอง (พิษณุโลก) ขุนคง (หล่มสัก) ดูกโฮ (อีสาน) กระดุก (ใต้) ขุนทอง (ประจวบคีรีขันธ์)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น เปลือกคันทึ้น้ำตาล เมดกเป็นร่องตามยาว หรือค่อนข้างเรียบเกลี้ยง ใบเดี่ยว รูปขอบขนาน แผ่นสีเขียวเข้มเป็นมัน มีค้อมน้ำมัน มีหูใบร่วงง่าย ดอกแยกเพศอยู่คนละต้น ออกเป็นช่อกระจุกตรงข้ามใบ ดอกเพศผู้มีดอกย่อย 5-10 ดอก เกสรเพศผู้สีเหลืองจำนวนมาก ดอกเพศเมียมีกลีบเลี้ยงคล้ายดอกเพศผู้ ผลกลม เปลือกหนา ผลแก่สีเหลืองเข้มแตกได้ 3 พู เมล็ดค่อนข้างกลมมี 3 เมล็ด

สรรพคุณ เปลือก รสเมาเบื่อ แก้ลมเป็นพิษ แก้ประดง แก้พิษในกระดุก ฉ่ำพยาจิ ใช้บำรุงเหงือก แก้กลากเกลื้อน แก้โรคเรื้อน โรคผิวหนังทุกชนิด แก้กามโรค โรคคับพิการ เนื้อไม้ รักษาอาการพิษในกระดุก ประดง รักษาโรคเรื้อน กลากเกลื้อน โรคผิวหนังทุกชนิด และกามโรค

ข่าตาแดง *Alpinia galanga* (L.) Willd.

วงศ์ Zingiberaceae

ชื่ออื่น กฎกโรหิณี (กลาง) ข่าตาแดง ข่าหยวก ข่าหลวง (เหนือ) สะเอเซช (กะเหรี่ยง-แม่ฮ่องสอน)

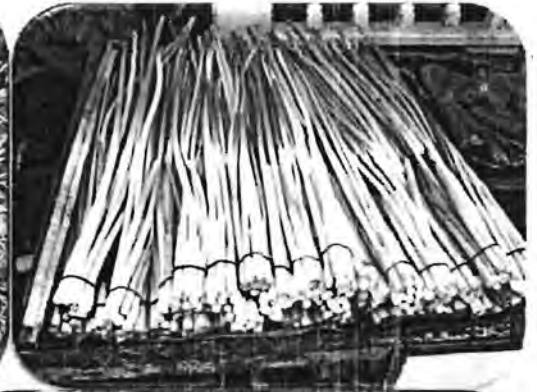
ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก มีเหง้าเป็นแง่งขาวใต้ดิน ใบเดี่ยว รูปไข่ยาวขอบขนาน แผ่นใบบาง สีเขียว ก้านใบเป็นกาบหุ้มลำต้น ดอกออกเป็นช่อตั้งที่ปลายยอด มีใบประดับรูปไข่ ดอกสีขาว กลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นหลอดสั้น ปลายแยกเป็น 3 กลีบ กลีบใหญ่มีริ้วสีแดง ผลเป็นผลแห้ง กลม ผลแก่สีดำ

สรรพคุณ เหง้าแก่สดหรือแห้ง รสเผ็ดร้อนขม แก้อาการท้องอืดท้องเฟ้อ และปวดท้องรักษาโรคผิวหนัง (เกลื้อน) แก้โรคนิ่ว แก้ปวดเจ็บเสียดท้อง แก้ท้องอืดเฟ้อ แก้ไฟลวก น้ำร้อนลวก แก้ลมพิษ และโรคลมป่วง แก้สันนิบาตหน้าหลัง ตำกับน้ำมันมะขามเปียกและเกลือให้สตรีกินหลังคลอดเพื่อขับน้ำคาวปลา หม้อ รสเผ็ดร้อนหวาน แก้ลมแน่นหน้าอก ปาฐาไฟธาตุ

ข่าน้ำ *Alpinia nigra* (Gaertn.) B.L.Burtt

วงศ์ Zingiberaceae

ชื่ออื่น กะลา (กลาง) เร่ว (กรุงเทพฯ) เร่วน้อย (ยะลา)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก ลำต้นเป็นเหง้าใต้ดิน เนื้อในสีเหลืองอ่อนเกือบขาว ใบเดี่ยว รูปขอบขนาน แผ่นใบหนา สีเขียว มีเส้นใบหยักมน 2 คู่ ดอกออกเป็นช่อแยกแขนงที่ปลายยอด มีใบประดับย่อยสีน้ำตาล ดอกสีขาวปากดอกสีชมพูอ่อน มีเกสรเพศผู้ 5 อัน เป็นหมันก็มีลักษณะคล้ายกลีบดอก ผลกลม ผลสุกสีดำ ผลแห้งแตกได้ เมล็ดสีน้ำตาลจำนวนมาก

สรรพคุณ ใบ ใช้รักษากลากเกลื้อน แก้เหน็บชา ผล ช่วยย่อยอาหาร เหง้า รักษาโรคผิวหนัง แก้ปวดท้อง ท้องอืด ขับลม แก้ฟกช้ำ และรักษากลากเกลื้อน ราก เป็นยาขับเสมหะ แก้เหน็บชา และแก้เลือดเสีย

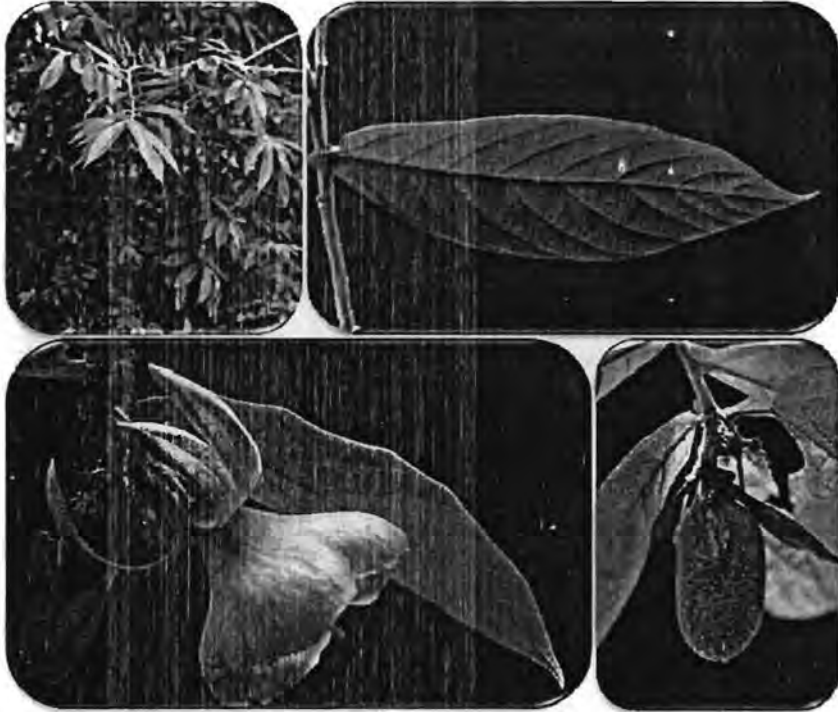
ชามักจะ

Pterospermum semisagittatum Buch.-Ham.

วงศ์ Sterculiaceae

ชื่ออื่น

ห้าข้าวะ ห้าม้า ห้าดอก (เหนือ) ห้าฟาน (สุโขทัย) ขนนาน (พิจิตร) ห้ารอก (นครราชสีมา) กะหนาน (ใต้) กระนวล กระนวล กระหนาน (เขมร-สุรินทร์) และอวย เต่าบดเบี้ย (กะเหรี่ยง-แม่ฮ่องสอน)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้นกิ่งอ่อนและยอดอ่อนเป็นสีน้ำตาล มีขนหนาแน่น ใบเดี่ยว รูปรีแกมรูปขอบขนาน แผ่นใบค่อนข้างหนา สีเขียว มีขนสีน้ำตาล ดอกออกเดี่ยวหรือเป็นกระจุกที่ซอกใบ ดอกสีขาว กลีบดอกมี 5 กลีบ มีขนประปราย ผลเป็นผลแห้งแตกได้ 5 เสี่ยง รูปทรงกระบอก มีขนสีน้ำตาลหนาแน่น เปลือกแข็ง เมล็ดมีปีกบาง 1 ปีก
สรรพคุณ เปลือก รสฝาด ใช้กินกับหมาก

ข่าอิง

Alpinia conchigera Griff.

วงศ์ Zingiberaceae

ชื่ออื่น

ภูชะกือดิง (มลายู นราธิวาส)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก มีเหง้าใต้ดิน รสเผ็ดและมีกลิ่นฉุนรุนแรงมาก ใบเดี่ยว ออกเรียงสลับ รูปขอบขนาน แผ่นใบบาง สีเขียว ดอกออกเป็นช่อตั้งที่ปลายยอด ดอกสีแดงอมม่วงหรือสีขาวอมเขียวจนถึงสีเหลืองนวล กลีบดอกมี 3 กลีบ ผลกลม ผลสุกสีส้มแดง

สรรพคุณ ใบ ร้อนซ่า แก้กลิ้นน้อยใหญ่ ฆ่าพยาธิต่างๆ ดอก รสเผ็ดร้อนซ่า ใช้ขับพยาธิในลำไส้ ดิน รสเผ็ดร้อนซ่า เป็นยาแก้ฝีดาษ พิษร้าย พิษเส้น พิษกบัว เหง้า รสเผ็ดร้อนซ่า เป็นยาแก้ลมโรครก แก้ปวดท้อง แก้จุกเสียด แน่นเฟิก ราก รสเผ็ดร้อนซ่า เป็นยาแก้พิษฝี

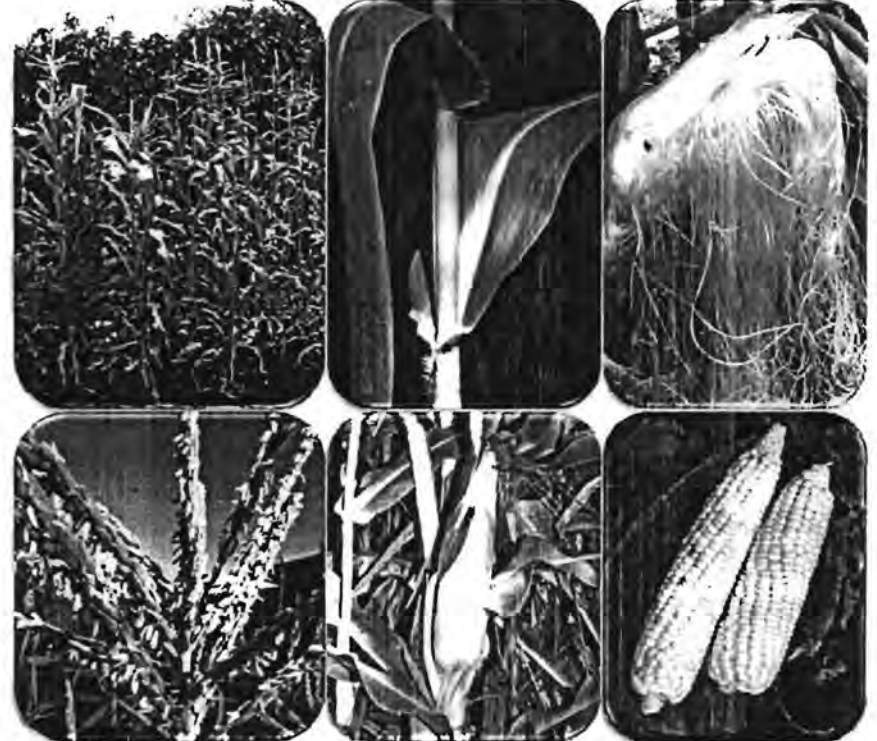
ข้าว *Oryza sativa* Linn. วงศ์ Gramineae
 ชื่ออื่น ข้าวเจ้า ข้าวเหนียว (ทั่วไป) ข้าวไข่แมงดา ข้าวเหนียวปิว ข้าวคอแรง (อ่างทอง) ข้าวผึ้ง (เหนือ)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุกหญ้า งามในกลางแจ้ง เป็นข้อปล้องยาว ใบเดี่ยว แคมและยาว ขอบใบเรียบสากคม แผ่นใบบาง สีเขียว เส้นใบออกจากโคนใบไปสิ้นสุดที่ปลายใบ ดอกออกเป็นช่อที่ปลายยอด ดอกกลมรี ดอกไม่ติดผล จะฝ่อและลีบลง ผลเป็นผลแห้งแบบธัญพืช เปลือกสากคาย เนื้อในแข็ง สีขาวขุ่น

สรรพคุณ นมข้าว รวงข้าว รหวานมัน บำรุงร่างกาย และบำรุงกำลัง น้ำข้าว รสมันเค็มหอม บำรุงร่างกาย แก้ค้ำฟ้าหาง แก้ท้องเสีย ใช้ทำน้ำกระสายยา ข้าวสาร รสมันหอม บำรุงร่างกาย แก้ค้ำฟ้า แก้เหน็บชา แช่น้ำค้ำเป็นแป้งพอกแก้พุพองคัน แก้บวม แก้ปวด ตำผสมสุราทาแก้ลมพิษ ผื่นคัน น้ำข้าวข้าว น้ำที่ได้จากการนำข้าวสารมาล้างก่อนหุง รสเย็นจืด ใช้เป็นน้ำกระสายยา ดอนพิษผิดสำแดง แก้พิษร้อนใน พิษอักเสบ ฟกบวม แก้ผื่นคัน

ข้าวโพด *Zea mays* Linn. วงศ์ Gramineae
 ชื่ออื่น ข้าวสาลี สาลี (เหนือ) โทด (ใต้)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุกหญ้า หักหญ้า ลำต้นข้างในฟ้ามคล้ายฟองน้ำ ใบเดี่ยว ใบเรียวยาวแกมขอบขนาน สีเขียว ดอกแยกเพศ อยู่ต้นเดียวกัน ออกเป็นช่อ ดอกเพศผู้ออกที่ปลายยอด ดอกเพศเมียออกที่กาบใบ ยอดเกสรเพศเมียเป็นเส้นบางคล้ายเส้นไหม ผลเป็นฝัก เมล็ดเรียงเป็นระเบียบรอบแกนฝัก สีเหลือง

สรรพคุณ ราก ขับน้ำ ขับปัสสาวะ แก้อาเจียนเป็นโลหิต คันและใบ ดมน้ำค้ำ ชวยขับน้ำ เกสรตัวเมีย (ไหมข้าวโพด) ขับน้ำในถุงน้ำดี แก้ถุงน้ำดีอักเสบ ขับน้ำดี บำรุงตับ แก้ตับอักเสบ แก้ดีซ่าน แก้ไตอักเสบ แก้บวมน้ำ แก้โรคความดันโลหิตสูง แก้อาเจียนเป็นโลหิต แก้โพรงจมูกอักเสบ ขับปัสสาวะ ชง ดม น้ำค้ำหรือเผาเป็นถ่าน กินบำรุงมัน ขับปัสสาวะ แก้บวมน้ำ บิด ท้องร่วง เมล็ด ขับปัสสาวะ บดพอกแผล บำรุงร่างกาย บำรุงหัวใจ

ข้าวเย็นเหนือ *Smilax corbularia* Kunth subsp. *corbularia*
 ชื่ออื่น หัวข้าวเย็นเหนือ ข้าวเย็นวอก (เชียงใหม่)

วงศ์ Smilacaceae

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเลื้อย มีหนามแหลมงอสั้นๆ มีมือจับขีดยาง มีหัวอยู่ใต้ดิน ใบเดี่ยว รูปรียาว แผ่นใบหนา สีเขียว ดอกออกเป็นช่อซี่ร่มที่ซอกใบ ดอกขนาดเล็ก กลม ผิวเรียบ

สรรพคุณ หัว แก้ประคง แก้ น้ำเหลืองเสีย ทุดตะรูด เห็นเอ็นพิการ แก้กามโรคร ออกดอกเข้าช่อ ฝักผลเน่าเปื่อย ทูทอง เม็ดคั้นคั้น ดับพิษในกระตูด แก้ปัสสาวะพิการ และเป็นยาแก้ชักเสบโนในร่างกาย ราก แก้ น้ำเหลืองเสีย แก้ทูทอง ทหาริในท้อง ปัสสาวะพิการ ใบ แก้ไข้เหนือ สันนิบาต ดอก แก้พิษงูเห่า ผล แก้วริดสีดวง ต้น แก้ไข้เรื้อรัง

ข้าวโหม้ *Dendrobium thorelii* (Ganep.) Schindl.
 ชื่ออื่น เมืองข้าวโหม้ (ลำปาง) มะขามผีใหญ่ (ชัยภูมิ)

วงศ์ Papilionaceae

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่ม ลำต้นตั้งตรง กิ่งอ่อนและยอดอ่อนมีขนสีขาว ใบ เป็นใบประกอบแบบขนนกใบย่อยมี 3 ใบ รูปไข่ สีเขียว มีขนละเอียดสีขาว ดอกออกเป็นช่อที่ปลายกิ่ง ดอกสีขาว รูปดอกถั่ว กลีบเลี้ยงสีขาวมี 5 แฉก ผลเป็นฝักแบนโค้งงอ คอดตามแนวเมล็ดมีขนสีขาว

สรรพคุณ ราก ใช้ 5-6 ราก ต้มน้ำดื่มวันละ 2-3 ครั้ง รักษาอาการคางทูม แก้ไข้พิษกาฬ

ข่าใหญ่
ข่าอิน

Alpinia siamensis K. Schum.
กฤตโรหิณี ข่า

วงศ์ Zingiberaceae

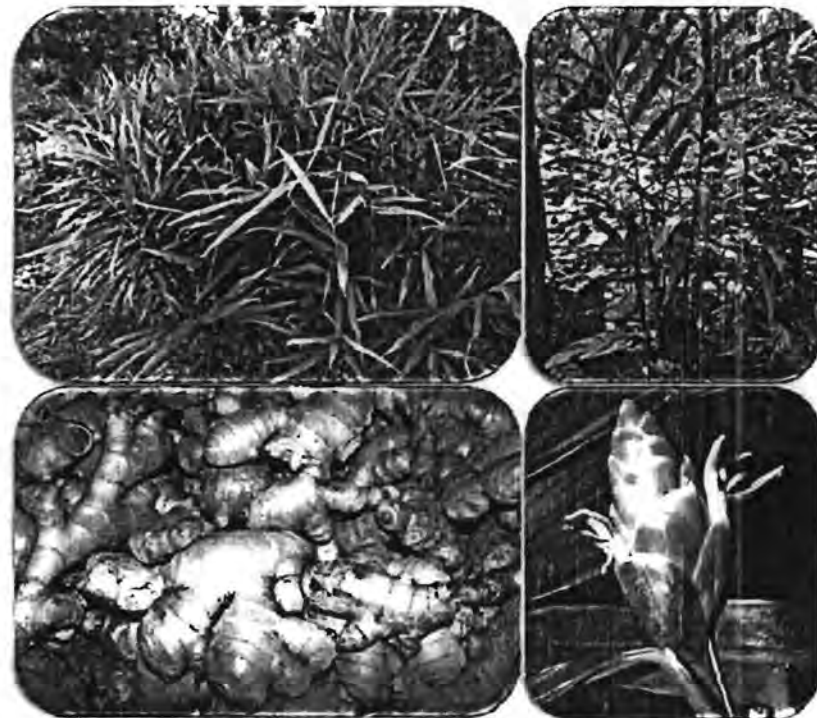
ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก มีหัวใต้ดินเป็นข้อปล้อง เนื้อในสีขาวเป็นแง่งยาว ใบเดี่ยว แผ่นใบสีเขียว ขอบใบเรียบ ดอกออกเป็นช่อที่ปลายยอด ดอกสีแดงผลกลม เมล็ดมีรสเผ็ดเล็กน้อย

สรรพคุณ เหง้า เป็นยาแก้พิษ แก้โรคลม แก้บวม บวมพอง แก้ท้องอืด ท้องเฟ้อ จุกเสียด ขับลมในลำไส้ แก้ปวดมวน ไช้ร้ท้อง แก้คลื่นเหียน อาเจียน แก้ฟกบวม ขับเลือดเน่าเสีย แก้บิดอันคกโลหิต แก้เสมหะ แก้ไอหืด แก้เหน็บชา ต้น เป็นยาแก้บิดอันคกโลหิต ใบ เป็นยารักษากลากเกลื้อน ดอก เป็นยาแก้เกลื้อนใหญ่ เกลื้อนน้อย

ขิง

Zingiber officinale Roscoe

วงศ์ Zingiberaceae

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก มีเหง้าใต้ดิน เปลือกสีน้ำตาลแกมเหลือง เนื้อในสีนวล ใบเดี่ยว รูปขอบขนานแกมรูปใบหอก สีเขียวเข้มเป็นมัน ดอกออกเป็นช่อออกจากเหง้าใต้ดิน มีใบประดับสีเขียวอ่อนเรียงรอบแกนช่อดอก ดอกสีเหลืองแกมเขียว ผลเป็นผลแห้ง กลม แบ่งเป็น 3 พู เมล็ดมีหลายเมล็ด

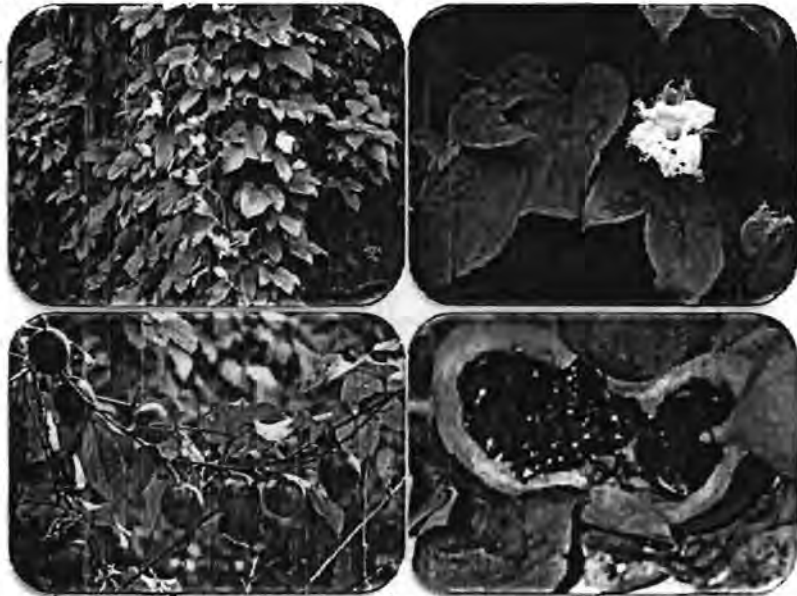
สรรพคุณ ราก รสหวานเผ็ดร้อนขม แก้ลมบ้ารุงเสียง แก้พรรตึก แก้คอเสมหะ เจริญอาหาร เหง้า รสเผ็ดร้อน ใช้เหง้าแก่ทุบหรือบดเป็นผง ชงน้ำดื่มแก้คลื่นไส้อาเจียน แก้จุกเสียดแน่นเพื่อ เหง้าสด ตำคั้นน้ำ ผสมน้ำมันาวและเกลือเล็กน้อย จิบแก้ไอ ขับเสมหะ ขับลม แก้ท้องอืด จุกเสียดแน่นเพื่อ คลื่นไส้อาเจียน แก้หอบไอขับเสมหะ แก้บิดเจริญธาตุ ต้น รสเผ็ดร้อน ขับลมในลำไส้ แก้ท้องร่วง จุกเสียด ใบ รสเผ็ดร้อน แก้ฟกช้ำ แก้ฉี่ แก้ขัดปัสสาวะ แก้โรคราคา นำพาราชิ

ขี้กาแดง
ชื่ออื่น

Gymnopetalum integrifolium Kurz

วงศ์ Cucurbitaceae

ขี้กาขาว แคนโมป่า

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเลื้อย ลำต้นสีเขียวและมีขน ใบเดี่ยว รูปไข่เกือบกลม 5 เหลี่ยมหรือแฉกเล็ก 5 แฉก ปลายแฉกแหลมหรือแหลมยาว โคนใบรูปหัวใจ ขอบจักฟันเลื่อยหรือเรียบ แผ่นใบบาง มีขนตามเส้นแขนงใบด้านล่าง ประปราย ก้านใบยาว 2-7 ซม. ตามข้อมีมือสำหรับยึดเกาะ ใบมีขนทั้ง 2 ด้าน ดอกแยกเพศช่อดอกตัวผู้จะมีหลายดอก ช่อดอกตัวเมียจะเป็นดอกเดี่ยว กลีบดอกสีขาว ผลกลม เส้นผ่านศูนย์กลาง 1.5-2.5 ซม. ก้านผลยาว 0.1-0.5 ซม. ผลอ่อนสีเขียว เมื่อเริ่มแก่จะเป็นสีส้ม แก่จัดเป็นสีแดงสด ส่วนล่างของผลมีปุ่มยื่นออกมาสีเดียวกับผล ผลเรียบ ผลสุกใช้ตากแห้งจะแข็งและหนา เนื้อนุ่มเมล็ดมีสีเขียวเข้ม เมล็ดมีประมาณ 12 เมล็ด รูปไข่กลับ ยาว 0.5-0.8 ซม. เรียวแคบที่โคน เว้า สีเทาหรือสีน้ำตาลเกือบดำ เมล็ดมีพิษ ทำให้ถึงตายได้

สรรพคุณ ราก รสขม บำรุงน้ำดี แก้ไข้ คับพิษไข้ แก้จุดเสียด แก้คันโต น้ำมันขี้กา ใบ รสขม ตำพอกฝี ทาแก้โรคผิวหนังอักเสบ เตา รสขม คั้นคั้น แก้เม็คคุดคั้นคั้น แก้ไข้หัว ไข้พิษ ไข้กาฬ คั้นคั้น บำรุงน้ำดี ขับเสมหะ ขับพิษ แก้ไอเป็นเลือด ผล รสขม บำรุงน้ำดี แก้พิษเสมหะและโลหิต ถ่ายพิษเสมหะให้คุด แก้พิษตานซาง แก่ตานขโมย ขับพยาธิ ทำให้แห้ง นำมารวมควินใช้รักษาโรคหืด และเป็นยาถ่ายอย่างแรง น้ำมันซึ่งได้จากกรดผลในน้ำมันมะพร้าวหรือ น้ำมันงาให้ใช้ทาบริเวณหนังศีรษะเพื่อบรรเทาอาการปวดศีรษะข้างเดียวและโรคผิวหนัง

ขี้กาขาว
ชื่ออื่น

Trichosanthes tricuspidata Lour.

วงศ์ Cucurbitaceae

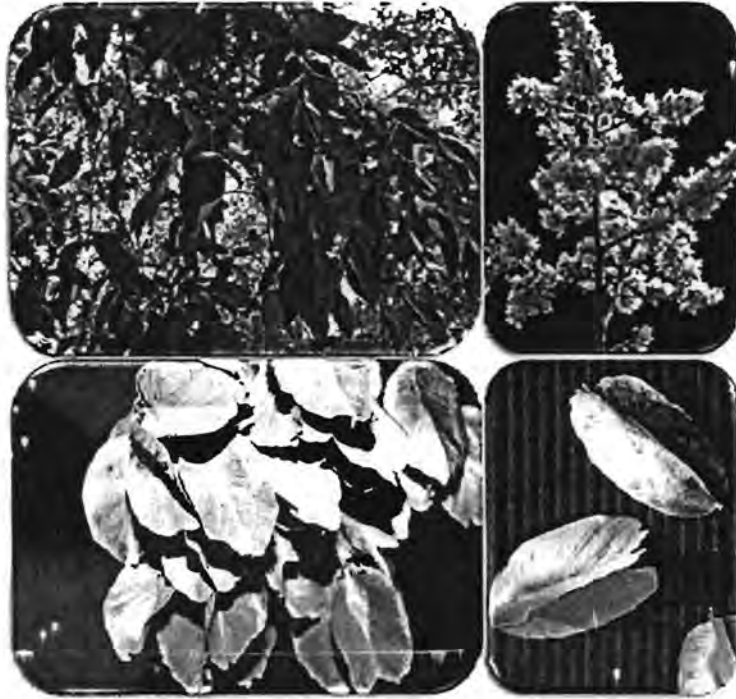
ขี้กาขม ขี้กาแดง ขี้กาใหญ่

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเลื้อย มีมือจับเกาะยึด ใบเดี่ยว มีหลายรูปร่าง รูปหัวใจหรือ 3 แฉกหรือรูปไข่ค่อนข้างกลมมี 5 เหลี่ยม สีเขียวหยาบและสาก ท้องมีขนหนาแน่น ดอกแยกเพศอยู่ต้นเดียวกัน ดอกเพศผู้ช่อดอกเดี่ยวที่ชอกใบ ดอกสีขาวอมชมพู กลีบดอกมี 5 กลีบ ดอกเพศเมียเดี่ยวคล้ายดอกเพศผู้ ผลกลมรี ผลสุกสีแดงสด เมล็ดรี แบบขรรพทูล ราก รสขม เป็นยาขับพิษร้อน แก้ไข้ คับพิษไข้ แก้ปวดศีรษะ แก้จุดเสียด บคทามีฝีกบัว แก้คันโต น้ำมันขี้กา ใบ รสขม คั้นคั้น บำรุงน้ำดี ถ่ายล้างเสมหะให้คุด ขับพิษเสมหะ แก้ไอเป็นโลหิต คั้นคั้นคั้นคั้น แก้ไข้หัว ไข้พิษกาฬ ใบ รสขม ตำพอกฝี ทาแก้โรคผิวหนังอักเสบ ตำคั้นน้ำให้เด็กดื่มแก้ท้องเสีย ผล บำรุงน้ำดี ถ่ายพิษเสมหะให้คุด แก้พิษตานซาง แก่ตานขโมย ขับพยาธิ เป็นยาถ่าย ใช้ควินรมแก้หืด

ชื่อพ้อง *Zollingeria dongnaiensis* Picrre
 ชื่ออื่น ขี้มอด (นครราชสีมา ขอนแก่น)

วงศ์ Sapindaceae

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น เปลือกต้นค่อนข้างเรียบ สีน้ำตาลอ่อน ใบเป็นใบประกอบแบบขนนกชั้นเดียว มีใบย่อย 3-5 คู่ รูปรีหรือรูปไข่กลับ สีเขียว ท้องใบมีขน ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบใกล้ปลายกิ่ง ดอกสีขาว มีกลิ่นหอม กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลเป็นผลแห้งมีปีกบาง ๆ 4 ปีก เมล็ดเล็ก สีน้ำตาลดำ
 สรรพคุณ เปลือกต้น แก้ไข้ ดับพิษร้อน แก้หวัด คั้นน้ำคั้นให้ เป็นฟองใช้พอกทุมศีรษะเด็ก แก้หวัดคัดจมูก และสามารถใช้ชงชาได้

ชื่อพ้อง *Senna siamea* (Lam.) Irwin & Barneby
 ชื่ออื่น ขี้เหล็กใหญ่ (กลาง) ขี้เหล็กแก่น (ราชบุรี) ขี้เหล็กหลวง (เหนือ) ขี้เหล็กบ้าน (ลำปาง) ผักจืด

วงศ์ Caesalpiaceae

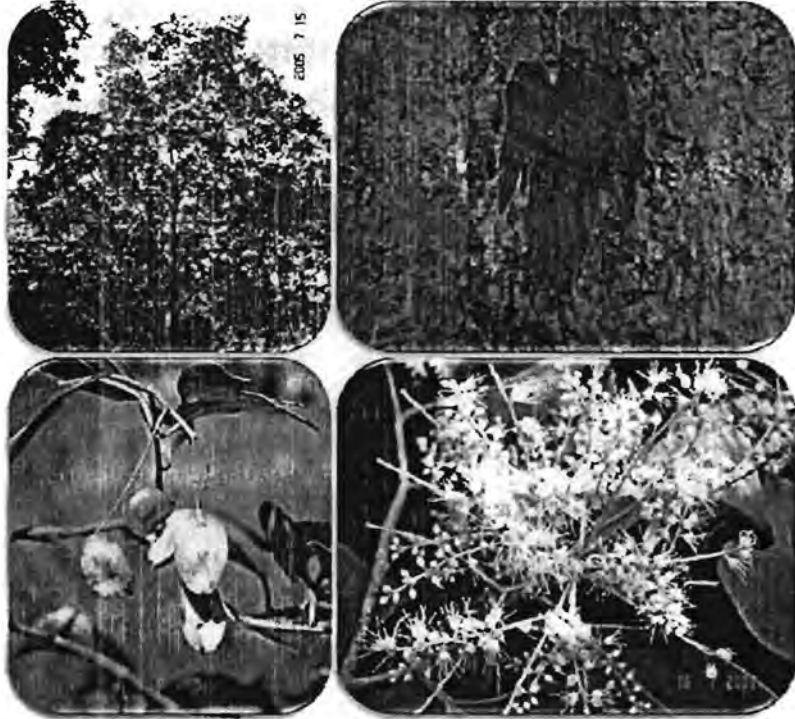
ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น เปลือกต้นสีน้ำตาล แตกเป็นร่องคั้นๆตามยาว ใบเป็นใบประกอบแบบขนนก ใบย่อยมี 13-19 ใบ รูปรี แผ่นใบบาง สีเขียว ใบอ่อนมีขน ดอกออกเป็นช่อแยกแขนงที่ปลายกิ่ง ดอกสีเหลือง กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลเป็นฝักแบนยาว หนา สีน้ำตาล เมล็ดมีหลายเมล็ด
 สรรพคุณ คอก ใช้เป็นยาระบายลดความดันโลหิต ดอกตูมและใบอ่อน เป็นยาระบาย ใบ เป็นยาแก้ระดูขาว แก้กามโรค ขับปัสสาวะ แก้ไข้ แก้ไข้ทำให้นอนหลับ รักษาอาการโรค

ชื่อไทย
ชื่ออื่น

Terminalia triptera Stapf

วงศ์ Combretaceae

หามกราช (ราชบุรี) หอมกราช (จันทบุรี) มะขามกราช หามกราช หามกราช (ชลบุรี)
ปู่เจ้าหามท้าย ปู่เจ้าคำเจ้า พระเจ้าหามท้าย (เหนือ) กำจาย (เชียงใหม่) สังคำ (อีสาน)
แสงคำ แสนคำ กำจ่า (ใต้) เบ็น (ประจวบคีรีขันธ์ สุโขทัย) คานแดง (ประจวบคีรีขันธ์) ประดู่ขาว

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น โคนต้นเป็นพุ่มท่อนต่ำ ต้นอ่อนเปลือกต้นมีหนามแหลม ต้นแก่เปลือกเรียบและมักแตก
ล่อนเป็นสะเก็ดบาง ด้านในเปลือกสีแสด ใบเดี่ยว รูปไข่หรือรูปไข่แกมรูปรี สีเขียว มีคอก 1 คู่ที่ขอบใบใกล้
โคนใบ ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบและปลายกิ่ง ดอกส่วนใหญ่เป็นดอกสมบูรณ์เพศไม่มีกลีบดอก ผลรูปขอบ
ขนาน มีปีก 3 ปีก

สรรพคุณ เปลือกต้น รสฝาด ขับปัสสาวะบำรุงหัวใจ แก้โรคมืด ท้องร่วง ใช้ชะล้างบาดแผลเรื้อรัง ห้ามเลือด

ชื่อไทย
ชื่ออื่น

Ixora macrothyrsa Teijsm. & Binn.

วงศ์ Rubiaceae

เข็มแดง

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่ม แตกกิ่งก้านเป็นพุ่มเตี้ย ใบเดี่ยว รูปรีแกมรูปขอบขนาน สีเขียว ดอกออกเป็นช่อที่ปลาย
ยอด ดอกสีแดง กลีบดอกมี 4 กลีบ เรียงติดกันเป็นหลอดยาว สีแดง ปลายแหลม ผลกลม ผลสุกสีม่วง เมล็ดเดี่ยว
สรรพคุณ รากและดอก เป็นยาแก้บิด ราก รสเย็นหวาน แก้บวม แก้โรคริดสีดวง แก้เสมหะและกำเือง บำรุงไฟธาตุ

เขยตาย *Glycosmis pentaphylla* (Retz.) DC.

วงศ์ Rutaceae

ชื่ออื่น กระรอกน้ำข้าว ลูกเขยตาย (กลาง) น้ำข้าว (กลาง ใต้) ประยงค์ใหญ่ (กรุงเทพฯ) กระรอกน้ำ
กระรอกน้ำข้าว (ชลบุรี) เขนทะ (เหนือ) ส้มจีน (เหนือ อีสาน) มันหมู (ประจวบคีรีขันธ์)

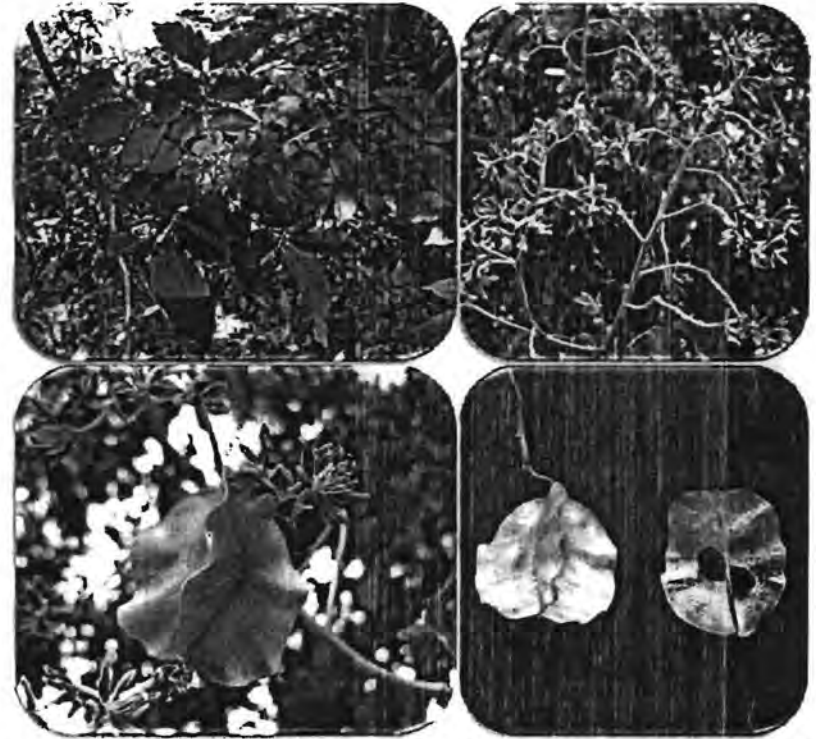
ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่ม เปลือกไม้เรียบ สีน้ำตาลอมเทา ใบเป็นใบประกอบแบบขนนก ใบย่อยมี 3-5 ใบ รูปรีหรือรูปไข่กลับ สีเขียวเข้มเป็นมัน ดอกออกเป็นช่อกระจุกประมาณ 12-15 ดอก ที่ช่อกใบและปลายกิ่ง ดอกสีขาว กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลกลม ผลสุกสีชมพู เมล็ดเดี่ยวกลม

สรรพคุณ ราก รสเมาขื่นปร่า ใช้ทานผลที่อีกเสบ ใช้กระทุ้งพิษ แก้พิษมีทั้งภายในและภายนอก แก้พิษงู แก้ไข้ได้
กาฬ แก้โรค คิวหนังพุพอง ขับน้ำนม เปลือกต้น รสเฝื่อน ขับน้ำนม รัชชสีทั้งภายในและภายนอก ดอกและผล รสเฝื่อน แก้หืด

คงคาเคียด *Arfeuillea arborescens* Pierre

วงศ์ Sapindaceae

ชื่ออื่น หมากเล็กหมากน้อย (กลาง) ตะไล (ราชบุรี) ตะไลคงคา (ชัยนาท) ช้างเผือก (ลำปาง) สมุยถูย (นครราชสีมา)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น กิ่งอ่อนและยอดอ่อนมีขนสั้น ใบเป็นใบประกอบแบบขนนก ใบย่อยมี 5-9 ใบ รูปรี สีเขียว ดอกออกเป็นช่อที่ปลายยอด ดอกสีขาว กลีบดอกมี 5 กลีบ สีน้ำตาลอมแดง ผลเป็นผลแห้งแตกได้ สีน้ำตาล ปลายผลและขั้วผลแหลมมีปีก 3 ปีก เมล็ดรูปเกือบกลม สีดำ

สรรพคุณ เปลือกต้น รสเย็นออกขมฝาด คั้นน้ำคั้น แก้ไข้ แก้ร้อนในกระหายน้ำ แก้กางตัวร้อน ขับพิษไข้ แก้ไอ แก้คันแสบร้อนตามผิวหนัง ทำให้เจริญอาหาร เนื้อไม้ รสเย็นขมฝาด แก้แสบตามผิวหนัง แก้พิษร้อนในกระหายน้ำ ขับพิษไข้ ฆ่าพยาธิ แก้กางตัวร้อน ทำให้เจริญอาหาร

คนทา
ชื่ออื่น

Harrisonia perforata (Blanco) Merr.

วงศ์ Simaroubaceae

สีหิน กะลันทา สีหินคนตา สีหินคนทา (ทั่วไป) จี้อีหนาม สะเคาะ หนามจี (เหนือ) จี้อาคา

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่มกึ่งไม้ยืนต้นขนาดเล็ก ใบเป็นใบประกอบแบบขนนก ใบย่อยมี 11-15 ใบ รูปรี ขอบใบหยักห่างๆ แผ่นใบบาง สีเขียว ดอกออกเป็นช่อ ดอกค้ำบนอกสีแดงอมม่วง ด้านในสีนวล กลีบดอกมี 4-5 กลีบ ผลค่อนข้างกลม เบี้ยว ผลอ่อนสีเขียวอ่อนเมื่อก่อนแก่เขียว แข็งสี น้ำตาล

สรรพคุณ เปลือกต้นและราก รสเฝื่อนขม คั้นกินรักษาอาการไข้เพื่อเส้น อาการท้องร่วง แก้โรคทางเดินลำไส้ ไข้เหนือ ไข้พิษแก้ไข้ ราก รสเฝื่อนขม ใช้น้ำคั้นแก้ไข้เพื่อเส้น แก้ท้องร่วง แก้โรคลำไส้ แก้ไข้พิษ ไข้กาฬ ไข้เส้น แก้ไข้ทุกชนิด ทั้งคั้น รสเฝื่อนขม แก้กระหายน้ำ กิ่งก้าน รสเฝื่อนขม ใช้น้ำคั้น รักษาพิษ

คนทีเขมา
ชื่ออื่น

Vitex negundo Linn.

วงศ์ Verbenaceae

กูดินกมอ (มลายู-ปัตตานี) ญูนิง (มลายู-นราธิวาส)

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่มกึ่งไม้ยืนต้นขนาดเล็ก ใบเป็นใบประกอบแบบนิ้วมือ ใบย่อยมี 5 ใบ รูปรียาว แผ่นใบบาง สีเขียว ท้องเป็นนวลสีจาวกลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นหลอด ปลายแยกเป็น 2 ปาก ปากบนมี 2 กลีบ ปากล่างมี 3 กลีบ ผลกลมเล็ก ผลสุกสีดำ

สรรพคุณ รากและใบ คั้นน้ำกินเป็นยาลดไข้ แก้ปวดท้อง เปลือกต้น รสหอมร้อน แก้ไข้ แก้โรคผิวหนัง แก้ลมเสียดแทง แก้ปวดท้อง แก้พยาธิ แก้ฟกบวม ใบ รสหอมร้อน แก้ไข้หวัด เจ็บคอ ปวดศีรษะ ปวดตามข้อ ปวดตามกล้ามเนื้อ แก้เจ็บอกอกเจ็บ แก้ไข้ป่า แก้ดีซ่าน แก้กลากเกลื้อน แก้ฝี แก้เชื้อราที่เท้า ดอนพิษสาหร่ายทะเล ดอก รสหอมเผ็ด แก้ไข้ แก้ท้องเสีย

คนทีสอ *Vitex trifolia* Linn.

วงศ์ Verbenaceae

ชื่ออื่น คินสอ (กลาง) โคนคินสอ (กลาง จันทบุรี) คนทีสอขาว (ชลบุรี) ผีเสื้อน้อย (เหนือ) ดอกสมุทร
ผีเสื้อน้อย (เชียงใหม่) มุคเห็ง (ตาก) ผีเสื้อ (เลย) ทีสอ เทียนขาว (เพชรบุรี) ทีสอ (ประจวบคีรีขันธ์)

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่ม แตกกิ่งก้านต่ำเป็นพุ่ม ใบเป็นใบประกอบมีใบย่อย 3 ใบ รูปรี แผ่นใบบาง เชี่ยว ดอกออกเป็นช่อที่ปลายกิ่ง ดอกสีม่วง กลีบดอกเชื่อมติดกัน ปลายแยกเป็น 5 ส่วน แบ่งเป็น 2 ปาก ปากล่างมี 2 กลีบ ส่วนปากบนมี 3 กลีบ ผลกลม สีเขียวราว เมล็ดเดี่ยว สีน้ำตาล

สรรพคุณ รากและใบ คั้นแก้อี๋ ขับเหงื่อ ผล เคี้ยวบด แก้คลื่นเหียน อาเจียน แก้อี๋ฆ่าพยาธิ แก้อี๋คุด แก้วริดสีดวง ทวาร แก้อี๋ปวดหัว มีนหัว คามัวเนื่องจากเป็นไข้หวัด แก้อี๋ท้องมาน ใบ รสร้อนสุขุมหอม เป็นยาขับเสมหะ บำรุงธาตุ หรือแช่น้ำอาบแก้โรคผิวหนังคันคัน ไข้จับลม แก้อี๋คุด บำรุงน้ำดี แก้วริดสีดวงจุก ฆ่าพยาธิ แก้อี๋เสมหะจุกคอด แก้อี๋ไล่ พิการ แก้อี๋ปวดคกล้ามเนื้อ ปวดข้อ ขับเหงื่อ ราก รสร้อนสุขุม รักษาโรคตับ แก้อี๋ถ่ายน้ำเหลือง ขับเหงื่อ ขับปัสสาวะ

ครอบจักรวาล *Abutilon hirtum* (Lam.) Sweet

วงศ์ Malvaceae

ชื่ออื่น ครอบ สารข้าวเปลือก (กลาง) มะก่องข้าว แอบข้าว (เหนือ) คบคาบ (เชียงใหม่) ครอบศรี

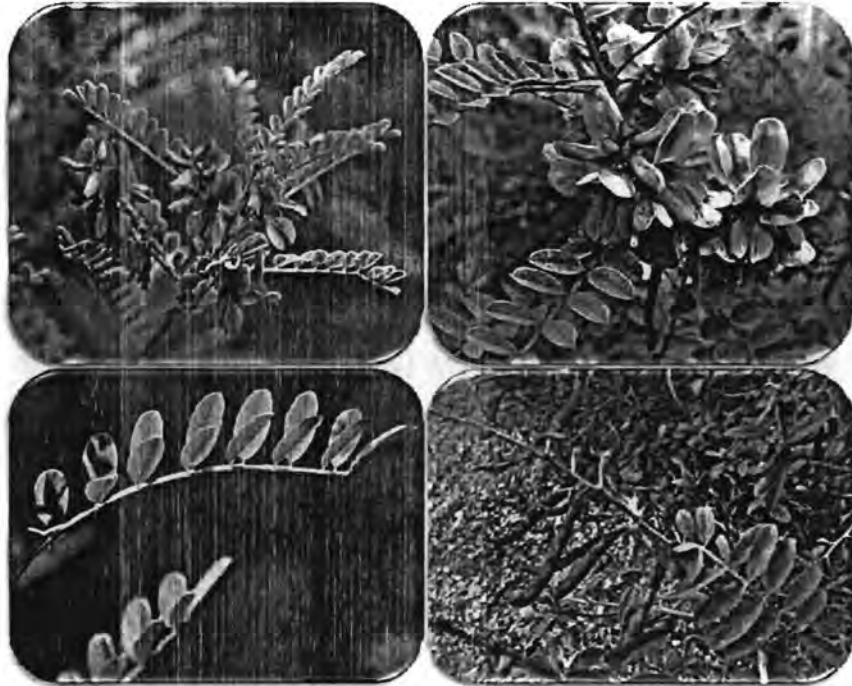

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่มขนาดเล็ก มีขนสั้นรูปดาวสีเทาหนาแน่น ใบเดี่ยว รูปหัวใจหรือรูปไข่ค่อนข้างกลม ขอบใบจักเป็นซี่ฟันไม่สม่ำเสมอ แผ่นใบสีเขียว มีขนนุ่ม ดอกออกเดี่ยว ๆ ที่ซอกใบ ดอกสีเหลืองสด กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลเป็นผลแห้งมีจิกผล 20-22 จิก มีขนรูปดาวประปราย เมล็ดรูปไต สีดำ

สรรพคุณ ราก รสขมร้อน แก้อี๋ บำรุงธาตุ บำรุงกำลัง ขับปัสสาวะ แก้อี๋และลม แก้อี๋หอมเหลือง แก้อี๋คุด แก้วปัสสาวะพิการ แก้อี๋เบาหวาน ใค้พิการ คั้นรสมข ไข่บำรุงโลหิต ขับลม ใบ รสขมร้อนมัน ไข่บ่มฝีนองให้แตกเร็ว ดอก รสขม ฟอกไล่ไส้ บ่มฝีนอง

คราม *Indigofera tinctoria* Linn.
ชื่ออื่น นมขม (กะเหรี่ยง-แม่ฮ่องสอน)

วงศ์ Papilionaceae

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่ม ลำต้นตรง แดกกิ่งก้านน้อย ใบเป็นใบประกอบแบบขนนกชั้นเดียว ใบย่อยรูปรีหรือรูปไข่กลับ แผ่นใบบาง สีเขียว ดอกออกเป็นช่อตั้งที่ซอกใบ ดอกขนาดเล็กสีชมพูหรือสีแดง ดอกรูปถ้วย ผลฝักกลม เมล็ดเล็ก สีครีมออกเหลือง

สรรพคุณ ใบ เป็นยาขับพิษ แก้ไข้ตัวร้อน และแก้ไข้ปวดศีรษะ ลำต้น เป็นยาแก้กระษัย แก้ไข้ตัวร้อน แก้ปวดศีรษะ เปลือก ไข่แก้พิษงู แก้พิษฝี และแก้บวม

กล้า *Schumannianthus dichotomus* (Roxb.) Gagnep. วงศ์ Marantaceae
ชื่ออื่น ก้านพร้าว (กลาง) แห่ข้ง (เหนือ) นูแมจี้โฮย (มลายู-ปัตตานี) เบอร์แม (มลายู-นราธิวาส)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก มีเหง้าใต้ดิน ลำต้นกลมสีเขียวเข้ม มีข้อปล้องยาว ใบเดี่ยวรูปรียาว สีเขียว ดอกออกเป็นช่อที่ปลายกิ่ง ดอกสีขาว กลีบเลี้ยงมี 4 กลีบ กลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นหลอด ปลายแยกเป็น 3 กลีบ ผลกลม เป็นพู่ 3 พู่ ผลแก่สีเหลือง เมล็ดมี 1-3 เมล็ด

สรรพคุณ หัว รสเย็นเมื่อ รักษาอาการพิษไข้ ไข้เหลือง ปวดบวม ไข้กาฬ ทรงพิษไข้ คับพิษไข้ทั้งปวง แก้ร้อนในกระหายน้ำ อาการไข้ อีสุกอีใส แก้หัด หิด ฝีดาษ ไข่เป็นยารักษาโรคทางเดินปัสสาวะอักเสบ

คัตเค้า *Oxyceros horridus* Lour.

วงศ์ Rubiaceae

ชื่ออื่น เตี้ยเค้า หนามลิดเค้า (เขียงใหม่) คัตเค้าหนาม (ชัยภูมิ) พญาเท้าเอา (กาญจนบุรี) เขียวกระบี่

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่มรอเลื้อย มีหนามแหลมงอรั่มทั่วลำต้น ใบเดี่ยว รูปรี แผ่นใบเหนียว สีเขียวเข้ม ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบ ดอกสีขาว มีกลิ่นหอม กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลกลม สีเขียวเข้ม ผลสุกสีดำ เมล็ดเล็ก
สรรพคุณ ราก ผล เป็นยาขับระดู แก้ท้องเสีย ราก รสฝาดเย็น แก้ไข้ ใบ รสเฝื่อนเมา แก้โลหิตชาน แขน้ำดื่ม แก้ไข้ รากหรือแก่น ฝนน้ำกิน แก้ไข้ ทั้งต้น รสเฝื่อนฝาด แก้เสมหะ แก้ไข้ ผล รสเฝื่อนปร่า ขับโลหิตประจำเดือน เสีย บำรุงโลหิต บำรุงผิวให้ผ่องใส ลำต้น ฝนกับเหล้า ทาแก้แผลในปาก ฐสวัสดิ์ ไฟลามทุ่ง

คัตเค้าหนู *Pisonia aculeata* Linn.

วงศ์ Nyctaginaceae

ชื่ออื่น ชูชะลาวง (จันทบุรี) ดังหยู (ชลบุรี อุบลราชธานี) มะกั้งผี (เหนือ) ดังขุข ดังผี (ลำปาง) คัตเค้าหนู

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเนื้อไม้แข็ง เปลือกเถาสีน้ำตาล มีหนามแหลมตามกิ่งก้าน ใบเดี่ยว รูปไข่หรือรูปรี สีเขียวเข้มเป็นมันลื่น ดอกออกเป็นช่อแยกแขนงที่ซอกใบ ดอกสีเขียวอ่อนขนาดเล็ก ผลเป็นผลแห้งไม่แตก รูปทรงกระบอก เป็นสันคี่ ๆ
สรรพคุณ เถา นำมาคองเหล้า ดื่มเป็นยาบำรุงกำลัง ดื่มครั้งละ 1 ถ้วยตะไล วันละ 3 ครั้ง (เช้า กลางวัน เย็น)

คันทรง

Colubrina asiatica Linn. ex Brongn.

วงศ์ Rhamnaceae

ชื่ออื่น

ก้านแดง ผักก้านแดง (เหนือ) กะทรง (ภาคใต้) เพลโพเคาะ (กะเหรี่ยง-แม่ฮ่องสอน)

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่มแตกกิ่งก้านเล็กตั้งแต่โคนต้น ใบเดี่ยวรูปรี ขอบใบจักเป็นฟันเลื่อย แผ่นใบบางสีเขียวเป็นมัน
 ลื่น ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบ ดอกสีเหลืองอ่อน กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลกลม แบ่งเป็น 3 พู เมล็ดแบน สีดำ
 แบ่งเป็น 3 เมล็ด

สรรพคุณ ใบ รสฝาดเย็น แก้อาการบวม น้ำเหลืองเสีย เปลือกต้น รสฝาดเย็น แก้อาการบวม น้ำเหลืองเสีย
 ราก รสฝาดเย็น แก้อาการบวม น้ำเหลืองเสีย เปลือกต้นและใบ รสฝาดเย็น ดับอาบ แก้บวมเนื่องจากไตและ
 หัวใจพิการ แก้น้ำเหลืองเสีย แก้เหน็บชา

คางคก

Albizia odoratissima (Lf.) Benth.

วงศ์ Mimosaceae

ชื่ออื่น

กางเขินอด (เชียงใหม่) กางคก (แพร่) มะขามป้า (น่าน) จันทน์ (ตาก)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น เปลือกชั้นในสีแดง ใบเป็นใบประกอบแบบขนนกสองชั้น ใบย่อยรูปขอบขนาน แผ่น
 ใบบาง สีเขียว ดอกออกเป็นช่อแยกแขนงที่ปลายยอด ช่อดอกย่อยกลม ดอกสีขาวขนาดเล็ก ผลเป็นฝักแบน
 ฝักแห้งสีน้ำตาลเข้ม แตกได้เมล็ดสีน้ำตาลมี 8-12 เมล็ด

สรรพคุณ เปลือก รสฝาดเย็น แก้ท้องร่วง แก้ตกโลหิต แก้ปวด แก้ฝี แก้พิษยาพิษ เบื่อขม แก้ไข้พิษพิษ
 ราชู ฝักรักษาแผลโรคร้อน ผลนำเปลือกเรื้อรัง ทาฝี ใบ รสฝาดเย็น แก้ไอ คอกรสหวาน บำรุงธาตุ แก้ปวด
 บาดแผล แก้พิษฟกบวม แก้คุดทะราด แก้ค้ำอกเสบ

คางเคี้ยวหัวผู้ *Tephrosia siamensis* Drumm.

ชื่ออื่น เลียงเหล็ก (อุบลราชธานี) คางเลียบ (ยโสธร)

วงศ์ Papilionaceae

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก มีขนสั้นสีเทา ใบเป็นใบประกอบแบบขนนก มีใบย่อย 3- 4 คู่รูปขอบขนานแกมรูปไข่ กลีบ แผ่นใบสีเขียว มีขนทั้งสองด้าน ดอกออกเป็นช่อกระจุกที่ซอกใบและปลายกิ่ง ดอกสีส้ม รูปดอกถั่ว ผลเป็นฝัก รูปดาบ สีน้ำตาลอ่อน

สรรพคุณ ราก คั้นน้ำดื่ม เป็นยาแก้ร้อนใน

คำแสด *Bixa orellana* Linn.

ชื่ออื่น คำเงาะ คำไทย คำแสด (กรุงเทพฯ) มะกายหุ้ม แสด (เหนือ) ชาตรี (อีสาน) จีตีมัก (เลย) ชาด

วงศ์ Bixaceae

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่มกึ่งไม้ยืนต้นขนาดเล็ก ใบเดี่ยว รูปไข่หรือรูปหัวใจ แผ่นใบบาง สีเขียว ใบอ่อนสีแดง ดอกออกเป็นช่อตั้งที่ปลายกิ่ง ดอกสีขาวแกมสีชมพูหรือสีชมพูอ่อนกลีบดอกมี 5 กลีบ ผลรูปสามเหลี่ยม มีขนสีแดง คล้ายเงาะ ผลแก่แตกออกเป็น 2 ซีก เมล็ดมีเนื้อหุ้มเมล็ดสีแดงหรือสีแดง

สรรพคุณ เมล็ด เป็นยาหอม ยาฝาดสมาน รักษาโรคหนองใน ใช้มาลาเรีย โรคพิษจากมันสำปะหลังและสมุนไพรเนื้อหุ้มเมล็ด เป็นยาระบาย ขับพยาธิรักษาโรคผิวหนัง ใบ รักษาอาการเจ็บคอ ลดไข้ รักษาบิด ขับปัสสาวะ โรคไต ชาน ดอก เป็นยาบำรุงเลือด รักษาอาการแสบร้อน คันตามผิวหนัง รักษาโลหิตจาง รักษาโรคบิด ใดทการ เปลือก ราก ป้องกันไข้มาลาเรีย ลดไข้ แก้โรคหนองใน

คำฝอย
ชื่ออื่น

Carthamus tinctorius Linn.

วงศ์ Compositae

คำ (ทั่วไป) ดอกคำ (เหนือ) คำของ (ลำปาง)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก ลำต้นเป็นสันเหลี่ยม ใบเดี่ยว รูปรีหรือ โบริหอก ขอบใบจักเป็นฟันเลื่อย ปลายเป็นหนามแหลม แผ่นใบสีเขียว ดอกออกเป็นช่อที่ปลายยอด มีใบประดับเป็นหนามรองรับช่อดอก ดอกเริ่มบานสีเหลือง แล้วเปลี่ยนเป็นสีแดง ผลเป็นผลแห้งไม่แตก เมล็ดเล็ก สีขาว

สรรพคุณ ดอก รสหวานร้อน เป็นยาบำรุงหัวใจ บำรุงประสาท ขับระดู บำรุงโลหิต ขับเหงื่อ เกสร รสหวานร้อน บำรุงโลหิตและน้ำเหลืองให้ปกติ แก้แสบร้อนตามผิวหนัง เมล็ด รสหวานร้อน เป็นยาถ่าย ขับเสมหะ ขับประจำเดือน รักษาโรคผิวหนัง ทาแก้บวม ลดอาการอักเสบของมดลูก น้ำมันจากเมล็ด รสร้อน แก้ฝี แก้ซัดตามข้อ แก้ลมทาด ไล่ไขมันในเส้นโลหิต

กวย
ชื่ออื่น

Willughbeia edulis Roxb.

วงศ์ Apocynaceae

กะดังกะตั่ว (กลาง) กวยหนั่ง (ระยอง) กวยช้าง (ปราจีนบุรี) หมากยาง อีกวย (ปัตตานี)

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเนื้อไม้แข็ง มีมือจับชิดเกาะ มียางสีขาว ใบเดี่ยว รูปรีหรือรูปขอบขนาน ขอบใบเรียบและเป็นคลื่น แผ่นใบเรียบ สีเขียว ใบอ่อนสีแดง ดอกออกเป็นช่อกระจุกที่ซอกใบ ดอกสีเหลือง กลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นหลอด ปลายแยกเป็น 5 กลีบ ผลกลมหรือรูปไข่ ผิวเรียบ ผลสุกสีส้มปนเหลือง

สรรพคุณ ลำต้นผสมกับน้ำกระเทียม รัง คั้นน้ำดื่ม เป็นยาบำรุงกำลัง อายุวัฒนะ หรือใช้ผสมกับสมุนไพรอื่นคั้นน้ำดื่ม แก้ลมคั่งข้อ หรือแก้ น้ำเหลืองเสีย แก้โรครุคตะราด ขาง ทาแก้โรครุคตะราด

เครือเขามวกขาว *Parameria laevigata* (Juss.) Moldenke

วงศ์ Apocynaceae

ชื่ออื่น กุมาริกา ศรีอโยมาลี (กลาง) เถาประหลาดี (ชัชนาท) ส้มลม (สระบุรี) เครือชูด (สระบุรี อุบลราชธานี) ตังคืด (จันทบุรี) มวก ส้มลม (ปราจีนบุรี) ตังคูเครือ ส้มเขิน (สตูล)

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเลื้อย ยอดอ่อนมีขนสีน้ำตาล กิ่งแก่เกลี้ยง มียางสีขาว ใบเดี่ยว รูปรีหรือรูปขอบขนาน เรียวขอบใบเรียบและบิดเล็กน้อย ดอกออกเป็นช่อแยกแขนงที่ซอกใบและปลายกิ่ง ดอกสีขาว กลีบดอกมี 5 กลีบ มีกลิ่นหอม ผลเป็นฝักคู่ยาว ฝักแก่แตกออกด้านเดียวเมล็ดมี 4-10 เมล็ด มีขนสีขาวติดที่ปลายเมล็ด

สรรพคุณ เปลือก เป็นยาระบายท้อง แก้ปวดเจ็บ บำรุงมดลูกหลังคลอดบุตร

เครือปลาชงแคง *Ichnocarpus frutescens* (L.) W.T.Aiton

วงศ์ Apocynaceae

ชื่ออื่น เครืออีมือ (กลาง) หุนน้ำ (สระบุรี) เถาวัลย์แดง หัวขวาน (ชลบุรี) เถาขดแดง (อ่างทอง) ปอต่อให้ (จันทบุรี) เค้าให้ (ตราด) เครือเงิน (เชียงใหม่) เครือชูด เครือชูดแดง ชัยสง (เลย) เถาโก

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเลื้อยเนื้อไม้แข็ง กิ่งอ่อนและยอดอ่อนมีขนสีน้ำตาล ใบเดี่ยว รูปไข่แกมรูปขอบขนาน สีเขียวเข้ม ห้อยใบมีขนตามเส้นใบประปรายดอกออกเป็นช่อแยกแขนงที่ซอกใบและปลายกิ่ง ดอกสีขาว กลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นหลอดสั้น ปลายแยกเป็น 5 แฉก ขอบบิดเป็นคลื่นและมีขนสีขาว ผลเป็นฝักคู่กลมยาว ฝักแห้งแตกได้ด้านเดียว เมล็ดสีน้ำตาล มีขนสีขาวติดที่ปลายเมล็ด

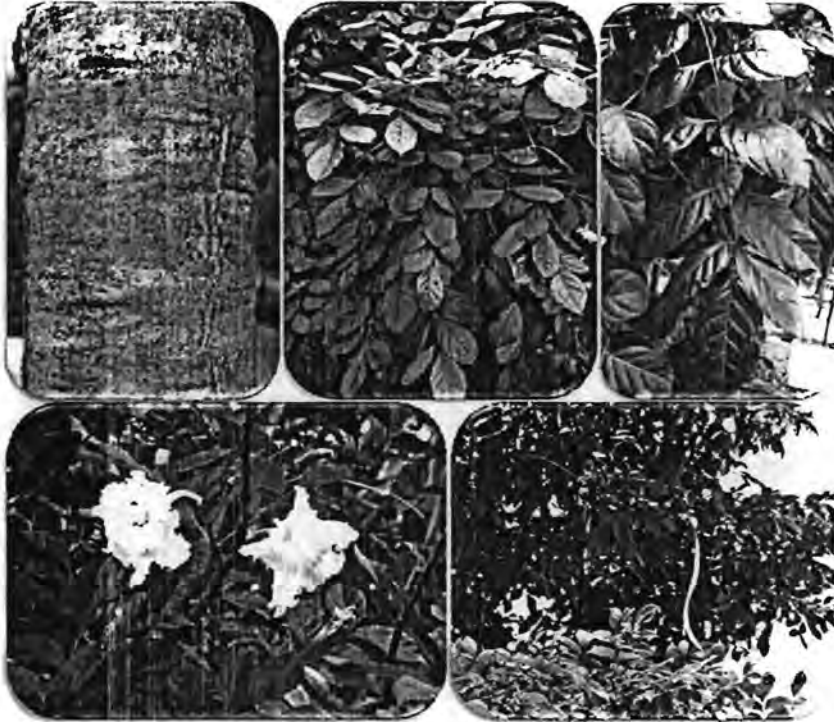
สรรพคุณ ราก ผสมกับรากมะเฟืองเปรี้ยว รากตะโกนา และรากดินนก ดมน้ำคั้นแก้ปวดเมื่อย

แคขาว
ชื่ออื่น

Dolichandrone serrulata (DC.) Scem.

วงศ์ Bignoniaceae

แคนา (กลาง) แคขาว แคขาว (ปราจีนบุรี) แคคิ้ว แคฝอย แคหูช้อ แคแหนแห้ แคผ่า (เหนือ)
แคแก้ศดวาง (เชียงใหม่) แคหูช้อ (ลำปาง) แคทราย (นครราชสีมา) แคป่า (เลย ลำปาง)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น ใบเป็นใบประกอบแบบปลายคี่ ใบย่อยมี 3-5 คู่ รูปไข่ ขอบใบจักเป็นซี่ฟัน แผ่นใบสีเขียว ท้องใบมีขนตามเส้นใบ ดอกออกเป็นช่อสั้น 3-7 ดอกที่ปลายกิ่ง ดอกสีขาว กลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นหลอดยาว ปลายบานออกเป็น 5 พู ผลเป็นฝักยาว บิดเป็นเกลียว ฝักแห้งแตกได้ เมล็ดมีปีกใส
สรรพคุณ เปลือก รสฝาดเหมือนหวาน แก้ท้องร่วง แก้บิด แก้ปวด แก้คกเลือด ท้องอืดเฟ้อ ใบ รสเย็น คำพอกบาดแผล ดับเอาน้ำบ้านปาก เมล็ด รสหวานเย็น แก้ปวศประสาท โรคนชัก ดอก รสหวานเย็น ดับแก้ไข้ ขับเสมหะ โลหิตและลม ขับผายลม ราก รสหวานเย็น แก้เสมหะและลม

แคแดง
ชื่ออื่น

Spathodea campanulata P.Beauv.

วงศ์ Bignoniaceae

แคแดง ขามแดง (กรุงเทพฯ)

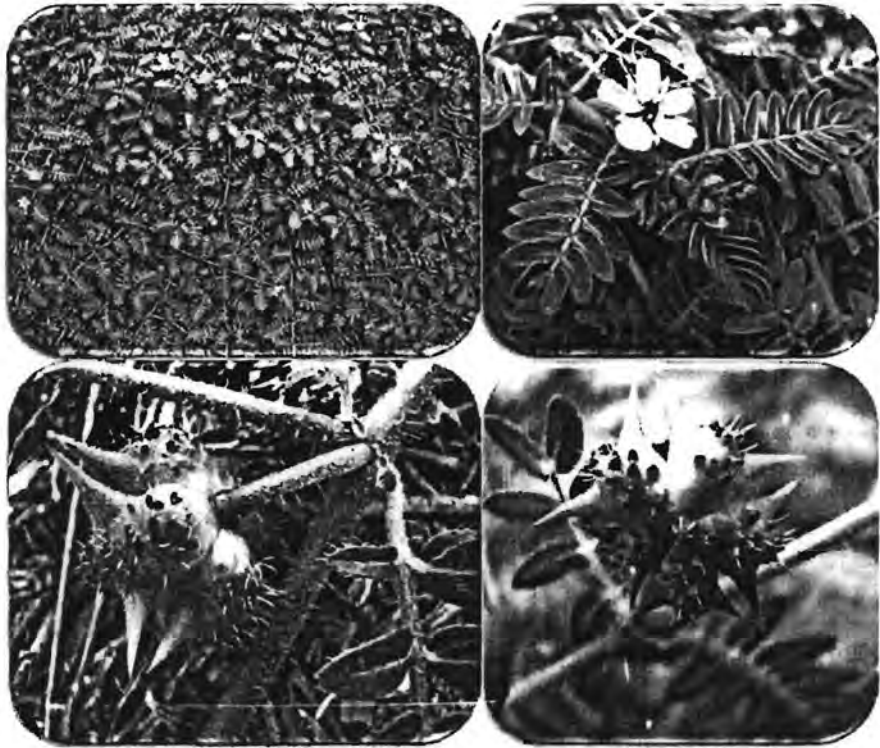

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น กิ่งก้านหักง่าย ใบเป็นใบประกอบแบบขนนกปลายคี่ ใบย่อยมี 3-6 คู่ รูปไข่หรือรูปรี แผ่นใบสีเขียว ดอกออกเป็นช่อที่ปลายยอด ดอกสีแดงหรือสีแดงอมส้ม กลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นรูประฆัง ปลายแยกเป็น 5 กลีบ ผลเป็นฝักรูปเรือ สีดำ ฝักแก่แตกออกด้านเดียว เมล็ดจำนวนมาก มีปีกบางล้อมรอบ
สรรพคุณ เปลือก ใช้รักษาแผล โรคนิวหังและแผลเรื้อรัง แก้บิด ใช้ดื่มแก้ท้องผูกชนิดพรรดิก และบำรุงธาตุ ใบ ดอก ใช้พอกแผล แก้ไข้เปลี่ยนฤดู แก้ไข้หวัด ดอกใช้รักษาแผลเรื้อรัง

โคกกระสุน *Tribulus terrestris* Linn.

วงศ์ Zygophyllaceae

ชื่ออื่น หนามกระสุน (ลำปาง) หนามดิน (ตาก)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุกทอดเลื้อยตามพื้นดิน แดกกิ่งก้านแผ่โดยรอบ ใบเป็นใบประกอบแบบขนนก ใบย่อยมี 4-8 คู่ รูปขอบขนาน แผ่นใบบาง สีเขียว มีขนนุ่มทั้งสองด้าน ดอกออกเป็นดอกเดี่ยวตามข้อต้น ดอกสีเหลืองสด กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลกลม เปลือกแข็งรูป 5 เหลี่ยม มีหนามแหลมทั่วทั้งผล ผลแห้งแตกออกได้ เมล็ดมี 4-5 เมล็ด
สรรพคุณ ทั้งต้น รสเค็มขึ้นเล็กน้อย แก้ไข้ทับระดู ขับปัสสาวะ ปัสสาวะพิการ รักษาหนองใน ขับระดูขาว ไรต์ไตพิการ ระบายน้ำกามเคลื่อน หนำมีด วิงเวียน รักษาอาการอักเสบในช่องปาก

โคกกระออม *Cardiospermum halicacabum* L.

วงศ์ Sapindaceae

ชื่ออื่น วีวี (ปราจีนบุรี) ทุบลีบเครือ (ภาคเหนือ) โทออม (ปัตตานี)

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเลื้อย เถาเป็นเหลี่ยม 5 เหลี่ยม ข้อเถามีมือจับชิดเกาะ ใบเป็นใบประกอบแบบขนนก ใบย่อยมี 3 ใบรูปสามเหลี่ยมหรือรูปไข่ ขอบใบหยักลึกถึงเส้นกลางใบ แผ่นใบบาง สีเขียว ดอกออกเป็นช่อขนาดเล็กที่ปลายยอดและที่ซอกใบ 3-4 ดอก ดอกสีขาว ผลรูปสามเหลี่ยมแบนทองกลม ผลกลมเมล็ดมี 3 เมล็ด
สรรพคุณใบ รสขมขึ้น แก้ไอหืด ค้ำพอกฝี ดอก รสขมขึ้น ใช้ขับโลหิต ผล รสขม คับทิมแผลไฟไหม้ คับทิมแผลทั้งปวง บำรุงน้ำดี เมล็ด รสขมขึ้น แก้ไข้ ขับเหงื่อ ราก รสขม ทำให้อาเจียน เป็นยาระบาย รักษาฝี แก้พิษงูเห่า

โคคลาน

Anamirta cocculus (L.) Wight & Arn.

วงศ์ Menispermaceae

ชื่ออื่น

หาวยาคิน (กลาง สระบุรี) เตาชะ โนม ลุมปรี (ตะวันออกเฉียงใต้) เตาพนม อมพนม (ชลบุรี)
ขมิ้นเครือ (เหนือ) ว่านนางล้อม (แพร่) แม่น้ำนอง (เชียงใหม่) เตาวัลย์ทองชักโครก
(ประจวบคีรีขันธ์) ทุ้มปรี (ศรีสะเกษ) วารีลาลงพนม (เขมร-ปราจีนบุรี) ทุ้มร่วมพนม (ของ-จันทบุรี)

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเนื้อไม้แข็ง เตากลม สีน้ำตาลออกแดง ใบเดี่ยว รูปหัวใจสีเขียว ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบ
ดอกขนาดเล็กจำนวนมาก ผลกลมขนาดเล็ก ผลสุกสีแดง

สรรพคุณ ราก ดอก เปลือก ผล เป็นยาแก้ระมัด แก้กึ่งท้อง แก้ไข้แก้บวม แก้ตัวพยาธิ แก้คอกโลหิต เตา เป็นยาแก้
ไตพิการ แก้ปวดเมื่อยตามร่างกาย แก้เส้นตึง บำรุงโลหิต ขับปัสสาวะ เมล็ด เป็นยาแก้โรคผิวหนัง แก้พิษ ใช้เพื่อ
ปลาฆ่าหอย เพื่อกัก

โคลงเคลง (พญารากขาว) *Melastoma malabathricum* L. subsp. *malabathricum* วงศ์ Melastomataceae

ชื่ออื่น ฮ้า ฮ้าหลวง (เหนือ) โคลงเคลงขี้หมา โคลงเคลงขีหมา (ตราด) มังคร มังเร สาร สาร (ใต้) กะตุคุ (ปัตตานี)

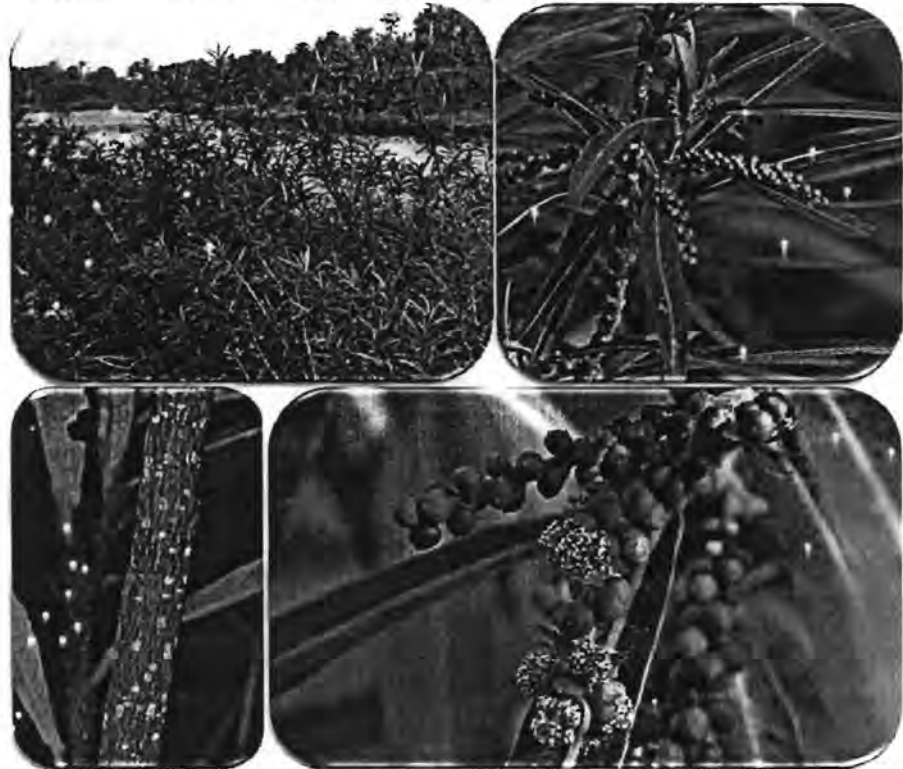

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่ม กิ่งอ่อนเป็นเหลี่ยม มีเกล็ดแบนเรียบหนาแน่น ใบเดี่ยว รูปใบหอก สีเขียว มีขนแข็งทั้งสอง
ด้าน เส้นใบออกจากโคนใบไปจรดปลายใบ 3-5 เส้น ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบใกล้ปลายยอดและปลายยอด
ดอกสีม่วง กลีบดอกมี 5 กลีบ ถ้วยรองดอกด้านนอกเป็นเกล็ดแบนเรียบ ผลรูปไข่ ผลแก่แตกตามขวาง เมล็ดเล็ก
สรรพคุณ ราก ชาวเขาใช้เป็นยาบำรุงหัวใจลด ใบบดต้มน้ำหรือน้ำคั้นจากใบ แก้ท้องร่วง โรคบิด โรคระดูขเว
เป็นยาแก้ปวดแก้เชื้อราในปากและลำคอ รักษาแผลไฟไหม้ ใช้ล้างแผลที่เป็นหนองเพื่อไม่ให้แผลเป็น แก้
โรคริดสีดวงทวาร แก้โรคโกลนเรื้อ

ไคร้หน้า *Homonoia riparia* Lour.

วงศ์ Euphorbiaceae

ชื่ออื่น ไคร้ (เหนือ กลาง แร่ (ครึ่ง) ไคร้ (ชุมพร) หินถี้ที่โค่ เขียวที่ (แม่ฮ่องสอน) กะแลแระ (ยะลา)

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่มถึงไม้ยืนต้นขนาดเล็ก เปลือกต้นค่อนข้างเรียบ สีน้ำตาลเข้ม ใบเดี่ยว รูปรียาว สีเขียวเข้ม ทั้งใบเป็นเกล็ดขนาดเล็ก ดอกแยกเพศอยู่คนละต้น ออกเป็นช่อห้อยลงที่ซอกใบ ดอกขนาดเล็กจำนวนมาก ไม้มีกลิ่นคอก ผลเป็นผลแห้งแตกได้

สรรพคุณ ราก รสจืด ใช้ขับปัสสาวะ แก้กระษัย ปัสสาวะพิการ แก้จ้ำร้ว แก่น คั้นน้ำดื่ม แก้ไข้ คั้น นำนาคั้นน้ำ คั้นเป็นยาขับเหงื่อ ยางจากต้น กินเป็นยาแก้ไข้มาลาเรีย ใบ ผล ใช้ตำพอกแก้โรคผิวหนังบางประเภท โขยให้คั้น น้ำคั้นใบและผลด้วย

ไคร้หางนาศ *Phyllanthus taxodiifolius* Beille

วงศ์ Euphorbiaceae

ชื่ออื่น ตะไคร้หางสิงห์ (สุพรรณบุรี) เสียวน้ำ (ปราจีนบุรี) เสียว (อีสาน) เสียวน้อย เสียวเล็ก (ขอนแก่น)

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่ม เปลือกต้นสีน้ำตาล แตกกิ่งก้านเล็กจำนวนมาก ใบเดี่ยวขนาดเล็ก รูปขอบขนาน ปลายใบเป็นติ่งแหลมเล็ก สีแดง แผ่นใบสีเขียว ดอกแยกเพศอยู่ต้นเดียวกัน ออกเป็นช่อกระจุกที่ซอกใบ ดอกสีขาว ขนาดเล็ก กลีบเลี้ยงสีแดง ผลกลมค่อนข้างแป้น แบ่งเป็นพู 8 พู เมล็ดมี 8-10 เมล็ด สรรพคุณ ทั้งต้น รสจืด เป็นยาขับปัสสาวะ แก้ไข้ แก้ไตพิการ

น้องสามย่าน *Kalanchoe integra* (Medik.) Kuntze

วงศ์ Crassulaceae

ชื่ออื่น ทองสามย่าน (กลาง) เถาไฟ สอมนแสม (แม่ฮ่องสอน) ตะขู่ชิวะ (กะเหรี่ยง-แม่ฮ่องสอน)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก ลำต้นตรงไม่ค่อยแตกกิ่งก้าน เป็นปล้องสั้น ใบเดี่ยว ใบมีรูปร่างหลายแบบ ใบล่างรูปไข่ ขอบจักเป็นฟันเลื่อย ใบกลางจักเป็นแฉกแบบขนนก ขอบจักเป็นฟันเลื่อยหยอบๆ ใบบนเล็กขอบใบค่อนข้างเรียบแผ่นใบหนา สีเขียว ดอกออกเป็นช่อที่ปลายยอด ดอกสีเหลือง กลีบดอกเชื่อมติดกันตลอด ปลายแยกเป็น 4 กลีบ ผลเป็นผลแห้ง แตกได้ รูปไข่แกมรูปขอบขนาน

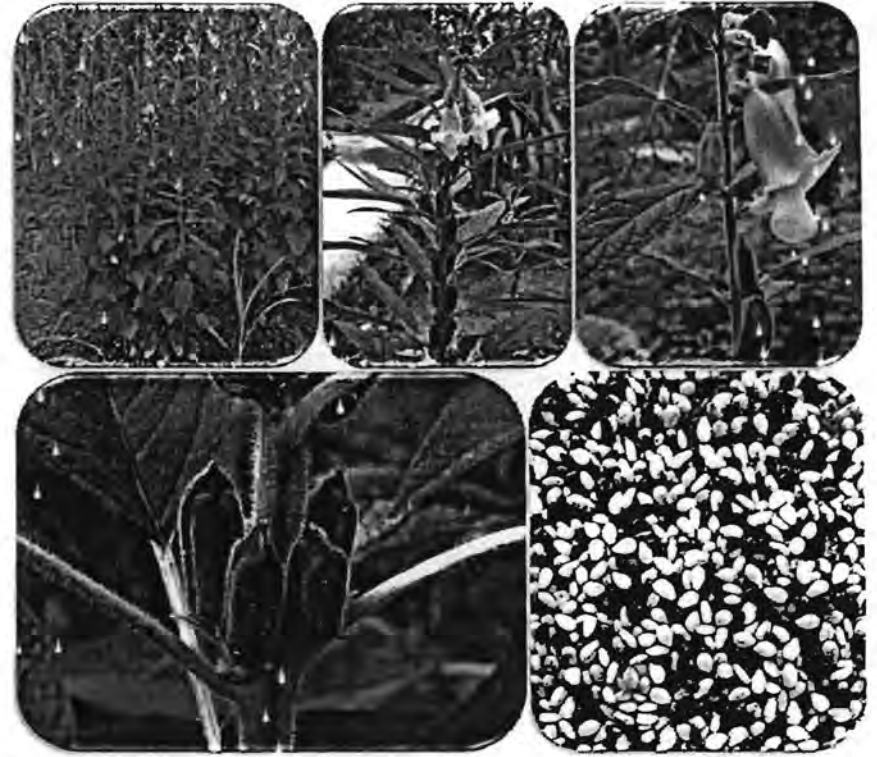
สรรพคุณ ใบ ใช้ตำพอกฝีถอนพิษแก้ปวด พอกบาดแผล บรรเทาอาการระคายเคืองและทำให้แผลหายโดยมีเนื้องอกมาปิด เป็นยาสมานและฆ่าเชื้อบาดแผล พอกหน้าอกแก้ไอ และแก้เจ็บหน้าอก น้ำคั้นเป็นยาห้ามเลือดในแผลสด ใช้กับแผลฟกช้ำ แผลไหม้ แผลเรื้อรัง แก้ท้องร่วง มีว ตำตากแดดให้แห้งบดเป็นผง ใช้น้ำตาลเคี้ยวแก้ไอ

งา

Sesamum orientale Linn.

วงศ์ Pedaliaceae

ชื่ออื่น งาดำ งาขาว (ทั่วไป)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก ลำต้นเป็นเหลี่ยม สีเขียว มีขนสีขาว ปกคลุม ใบเดี่ยว รูปไข่ แผ่นใบหยอบ สีเขียว มีขน ดอกเป็นดอกเดี่ยวที่ซอกใบ ดอกสีขาวหรือสีชมพู มีเส้นริ้วสีแดง กลีบดอกด้านนอกมีขนสีขาว ผลเป็นผลแห้ง แตกได้ เมล็ดสีขาวอมเหลืองน้ำตาลหรือสีดำจำนวนมาก

สรรพคุณ เมล็ด รสฝาดหวานขม เป็นยาระบายอ่อนๆ เป็นยาบำรุงกำลัง บำรุงกระดูก บำรุงไต ทำให้ร่างกายมีความอบอุ่น แต่ทำให้ตี๊กาเร็ว ป้องกันโรคผิวหนัง ทวารหนัก น้ำมัน งา รสฝาดร้อน ทำน้ำไว้แผล ทาผิวหนังให้ชุ่มและชุ่มชื้น

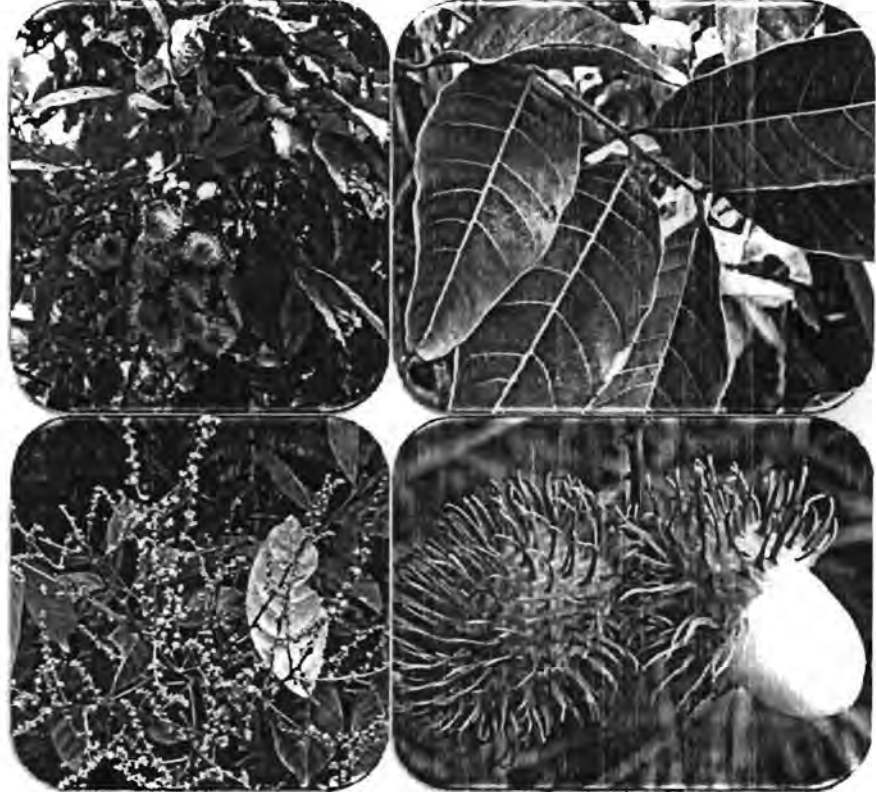
จิว *Bombax ceiba* Linn. วงศ์ Bombacaceae
 ชื่ออื่น จิวบ้าน (ทั่วไป) จิวแดง (กาญจนบุรี) จิวปรง จิวปรงแดง สะเน่มระกา (ของ-จันทบุรี)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น ต้นอ่อนมีหนามแหลม ต้นโตขึ้นหนามจะลดลง ใบเป็นใบประกอบแบบนิ้วมือ ใบย่อยมี 5-7 ใบ รูปรีแกมรูปไข่กลับ ดอกออกดอกเดี่ยวที่ซอกใบ ดอกสีแดงอมส้มกลีบดอกมี 5 กลีบ หนา เกสรเพศผู้แบ่งเป็น 10 มัด ผลเป็นผลแห้ง แตกได้กลางพู มีปุยสีขาวหุ้มเมล็ดอยู่

สรรพคุณ ผล รสเมาหวาน แก้พิษงู เปลือกต้น รสฝาด เป็นยาแก้ท้องเสีย แก้บิด ทำให้อาเจียน ราก รสฝาดเมา ทำให้อาเจียน ขับปัสสาวะ เป็นยากระตุ้น บำรุงกำลัง ใบ รสฝาดเมา ใช้ทาภายนอก แก้ฟกช้ำ อักเสบ บวม แก้ค่อมอักเสบ ดอก รสหวานเย็น แก้น้ำร้อนลวก แก้ปวด แก้คัน ดมน์น้ำคั้น แก้ร้อนใน กระหายน้ำ แก้ปวดเมื่อยตามร่างกาย ทำให้นอนหลับ เมล็ด รสมันเมา แก้โรคผิวหนัง แก้หัวล้านระลอก รักษาแผลมีเชื้อ แผลมะเร็ง คับพิษฝียาง รสเมา กระตุ้นความต้องการทางเพศ สมานแผล ขับน้ำเหลือง บำรุงกำลัง แก้ท้องร่วง แก้บิด แก้คกโลหิตประจำเดือนมามากเกินไป

1478 *Nephelium lappaceum* L. วงศ์ Sapindaceae

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น แตกกิ่งก้าน เป็นพุ่มกว้าง ขอดอ่อนและกิ่งอ่อนมีขนสีขาว ใบเป็นใบประกอบแบบขนนก ใบย่อยรูปรีแกมรูปขอบขนาน สีเขียวเข้ม มีขน ดอกออกเป็นช่อแยกแขนงที่ปลายยอด ดอกขนาดเล็กสีขาวนวล ผลกลมรี มีขนยาวสีเขียวสีเขียวอมเหลืองหรือสีแดง มีเนื้อหุ้มเมล็ด สีขาวใส เมล็ดเดี่ยว

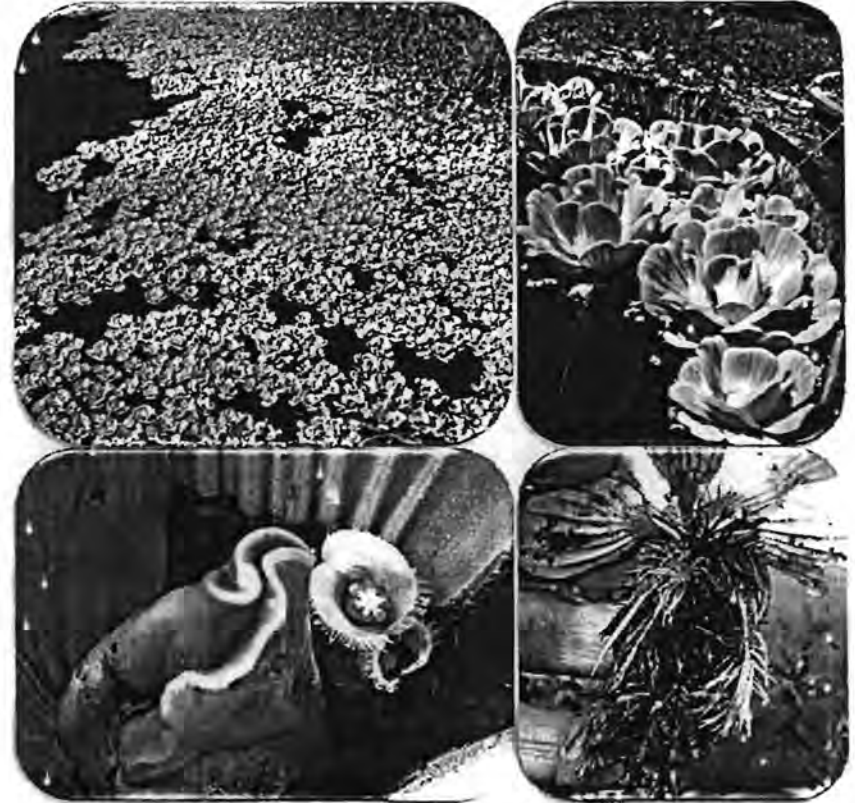
สรรพคุณ เปลือกผล เป็นยาขับพยาธิ ดมน์น้ำกินเป็นยาแก้ไอ แก้ท้องเสีย แก้อาการอักเสบในช่องปาก และโรคบิด

องกลณี *Nymphaea lotus L. var. pubescens* Hook.f. & Thomson วงศ์ Nymphaeaceae
ชื่ออื่น บัวกินสาย บัวขม บัวแดง สายบัว (กลาง) ป้านแดง (เหนือ) บัวองกลณี สัตตบรรณ
 สัตตบุษย์ (กรุงเทพฯ) บัวขี้แพะ (นครราชสีมา) ป้าน (เงี้ยว-แม่ฮ่องสอน) ปริก (เขมร)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุกอาศัยอยู่ในน้ำ มีเหง้าหัวใต้ดิน ใบเดี่ยว ใบกลม ลอยปริ่มน้ำ แผ่นใบ หนา สีเขียว เรียว
 ลีน ท้องใบเห็นเส้นใบนูนชัด ดอกออกดอกเดี่ยว ดอกสีชมพู สีแดง และขาว ชูพื้นเหนือน้ำ กลีบดอกมีหลายกลีบ
 ก้านดอกยาวมีทอกลมข้างในก้านดอก เปราะ หักง่าย มีเยื่อเป็นเส้นบางๆ ผลเป็นฝัก ปลายผลคด มีหลายเมล็ด
สรรพคุณ หัว รสหอมมันเผ็ดเล็กน้อย เป็นยาแต่งกลิ่นหอม บำรุงหัวใจ บำรุงธาตุ บำรุงครรภ์รักษา บำรุงร่างกาย
 ชูกำลัง ดอก รสฝาดหอมเย็น แก้ไข้ตัวร้อน บำรุงกำลัง บำรุงครรภ์รักษา บำรุงหัวใจให้ชุ่มชื้น เมล็ด ดอกแก่เมื่อ
 กลีบดอกร่วงไปแล้วมีฝักเรียกว่า โคนคบัว เมล็ดเล็กๆ อยู่ข้างในนำมาคั่วไฟพอแตกกินเป็นอาหารได้ มีรสหอม
 มัน บำรุงกำลัง และบำรุงร่างกาย

จอก *Pistia stratiotes L.* วงศ์ Aracae
ชื่ออื่น กากอก (เหนือ) ผักกอก (เชียงใหม่)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุกอยู่ในน้ำ ลำต้นลอยอยู่บนผิวน้ำได้ มีไหลสำหรับเกิดเป็นต้นใหม่ ใบเดี่ยว รูปรีหรือรูป
 สามเหลี่ยม สีเขียว มีขนนุ่ม โคนใบพองคล้ายฟองน้ำทำให้ลอยน้ำได้ไม่มีก้านใบ ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบ ไม่มี
 กลีบดอก ดอกเพศผู้และดอกเพศเมียแยกกันอยู่ช่อเดียวกัน ผลเล็กเปลือกนุ่ม เมล็ดสีน้ำตาลอ่อนจำนวนมาก
สรรพคุณ ไม้ระพูส่วนที่ใช้ ช่วยขับปัสสาวะ รักษาโรคโคโนเรีย ขับเสมหะ แก้บิด หืดฝี และโรคผิวหนัง ใบใช้
 พอกแก้โรคผิวหนัง ทวาร น้ำคั้นจากใบ ผสมกับน้ำมันมะพร้าว แก้โรคผิวหนังเรื้อรัง รากเป็นยาระบาย ขับปัสสาวะ

จันทน์ชะมด *Aglaia sylvestris* (M. Roem.) Merr.

วงศ์ Meliaceae

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น เปลือกคั้นสีน้ำตาล แดกเป็นร่องละเอียด ใบเป็นใบประกอบแบบขนนก รูปขอบขนาน ขอบใบเรียบและเป็นคลื่น แผ่นใบเรียบ สีเขียว ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบ ดอกสีเหลืองขนาดเล็กจำนวนมาก ผลรูปไข่หรือรูปทรงกลม

สรรพคุณ แก่นจันทน์ชะมด รสขมหอม เป็นยาแก้ไอ กระจายน้ำ อ่อนระโหย

จันทน์เทศ *Myristica fragrans* Houtt.

วงศ์ Myristicaceae

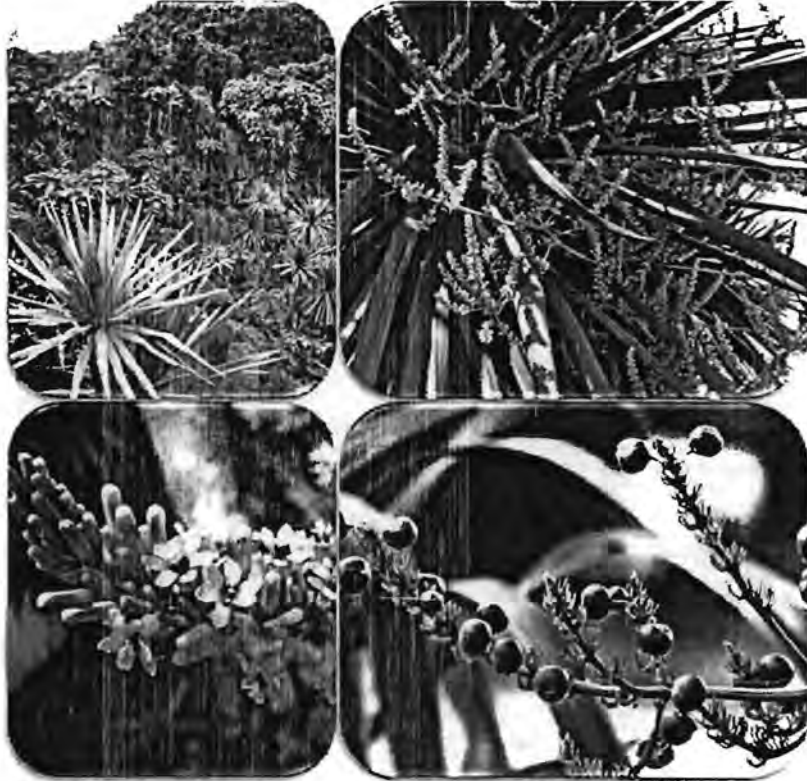
ชื่ออื่น จันทน์บ้าน (เงี้ยว-ภาคเหนือ)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น เปลือกคั้นเรียบ สีเทาอมดำ ใบเดี่ยว รูปรีแกมรูปขอบขนาน สีเขียวเป็นมัน ท้องใบเรียบ สีอ่อนกว่า ดอกแยกเพศอยู่คนละต้น ออกเป็นช่อหรือดอกเดี่ยวที่ซอกใบ ดอกสีเหลืองอ่อน ผลค่อนข้างกลม สีเหลืองนวล ผลแก่แตกได้ 2 ซีก มีรกรุ้มเมล็ดสีแดง เรียกว่าดอกจันทน์ เมล็ดเดี่ยว เรียกว่าลูกจันทน์ สีน้ำตาล เปลือกแข็ง

สรรพคุณ แก่น เป็นยาลดไข้ บำรุงตับและปอด ดอกจันทน์(รกรุ้มเมล็ด)รสหอมออกฝาด เป็นยาบำรุงโลหิต ลูกจันทน์(เมล็ด) รสเผ็ดร้อน บำรุงกำลัง ขับลม แก้ปวดมดลูก แก้ท้องร่วง ฮาตุพิการ เปลือกเมล็ด รสฝาดมันหอม สมานบาดแผลภายใน แก้ท้องขึ้น แก้ปวดท้อง

จันทน์ผา *Dracaena loureiri* Gagnep. วงศ์ Dracaenaceae
 ชื่ออื่น ลักกะจันทน์ (ภาคกลาง) จันทน์แดง (ภาคกลาง สุราษฎร์ธานี)

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่มกึ่งไม้ยืนต้นขนาดเล็ก ลำต้นกลม ไม้แตกกิ่งก้าน แก่นสีแดง ใบเดี่ยว รูปรียาวขอบขนาน แผ่นใบหนา กรอบ สีเขียว ไม่มีก้านใบ ดอกออกเป็นช่อแยกแขนงขนาดใหญ่ที่ปลายยอด ดอกขนาดเล็กสีขาว นวล ผลกลม
 สรรพคุณ แก่น (ลักกะจันทน์) รสขมเย็นฝาดน้อย แก้ไออันเกิดจากขางและดี บำรุงหัวใจ แก้เลือดออกตามไรฟัน แก้ไข้เพื่อตีพิการและแก้บาดแผล แก้พิษมีมีอาการอักเสบ ปวดบวม

จันทนา *Tarenna hoensis* Pit. วงศ์ Rubiaceae
 ชื่ออื่น จันทน์ขาว จันทน์ใบเล็ก (ประจวบคีรีขันธ์) จันทน์หอม (ระยอง) จันทน์เนี้ย (เขมร-ภาคตะวันออกเฉียง)

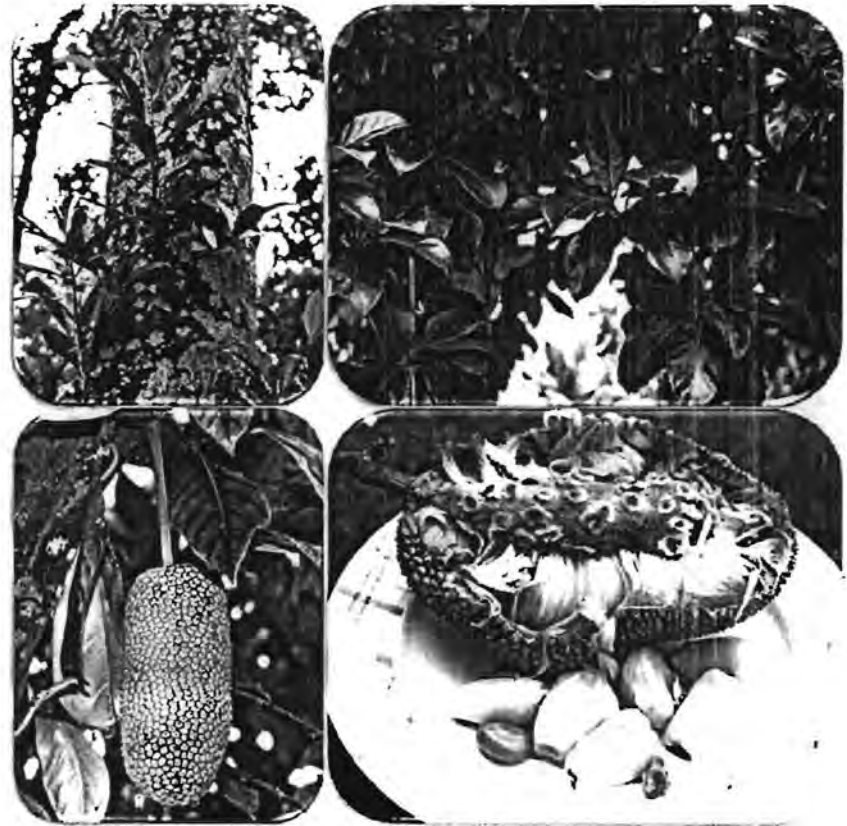
ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่ม เปลือกต้นสีน้ำตาล ใบเดี่ยว รูปรีแกมรูปขอบขนาน แผ่นใบเรียบ สีเขียวเป็นมัน ดอกออกเป็นช่อที่ปลายกิ่ง ดอกสีขาว กลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นหลอดสั้น ปลายแยกเป็น 5 แฉก ผลกลม ปลายผลมีกลีบเลี้ยงติดอยู่
 สรรพคุณ แก่น ผสมกับสมุนไพร แก่นจันทน์แดง รากฝักหวานบ้าน หัวถั่วพู รากชะอม รากหญ้าจัด รากชุมเห็ดเทศ รากมะเกลือเผือก รากมะกอกฟานซ้อ รากมะลิ้มดำ รากมะลิ้มแดง กระตูดหมาดำ งาช้าง ผ่นกับน้ำข้าวเจ้า กินรักษาโรคเลือดลม ถ้าเป็นมากจนตัวแดงให้นำมาทาด้วย เป็นยาบำรุงประสาท ผิวหนัง ดับ ปวด แก้ไข้ แก้ปวดคับตีพิการ แก้ร้อนในกระหายน้ำ แก้หริอกคกหนัก ขับพยาธิ บำรุงธาตุไฟ บำรุงดวงจิต มีให้ขุนมัว

จำปา *Michelia champaca* L. วงศ์ Magnoliaceae
 ชื่ออื่น จำปากอ (มาลาญ-ใต้) จำปาเขา (ครึ่ง) จำปาทอง (นครศรีธรรมราช) จำปาป่า (สุราษฎร์ธานี)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้นขนาดเล็ก เปลือกต้นแก่แตกเป็นร่อง กิ่งอ่อนมีขนสีน้ำตาล ใบเดี่ยว รูปรีหรือรูปไข่ สีเขียว ห้อยใบมีสันละเอียด ดอกออกดอกเดี่ยวที่ซอกใบ ดอกสีเหลืองอมส้ม ผลเป็นผลกลุ่ม ผลย่อยค่อนข้างกลม เบี้ยวเล็กน้อย ผลแก่แตกได้ เมล็ดสีดำมีเนื้อหุ้มสีแดง มี 3-4 เมล็ด
 สรรพคุณ ดอก ปรุงเป็นยาหอม บำรุงหัวใจ บำรุงประสาท บำรุงโลหิต แก้ไข้ แก้คลื่นไส้ ขับปัสสาวะ เปลือกต้น รสฝาดสมาน แก้ไข้ ใบ เป็นยาแก้โรคประสาท

จำปาละ *Artocarpus integer* (Thunb.) Merr. วงศ์ Moraceae
 ชื่ออื่น จำปาละ (ภาคใต้)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น แตกกิ่งก้านแผ่กว้าง มียางสีขาว ใบเดี่ยว รูปไข่ ขอบใบเรียบ แผ่นใบเรียบ สีเขียวเข้ม เป็นมัน ดอกเป็นช่อที่ลำต้นและโคนใบ ดอกเพศผู้และดอกเพศเมียอยู่ต้นเดียวกันรูปทรงกระบอก สีขาวหรือสีเหลืองอ่อน ผลเป็นผลรวม มีหนามสั้นทั่วผล ผลสุกมีกลิ่นหอมรุนแรง เมล็ดค่อนข้างกลม
 สรรพคุณ ราก รับประทานแก้ท้องร่วง แก้ไข้ ไล่ผล สุมแก้พิษไข้

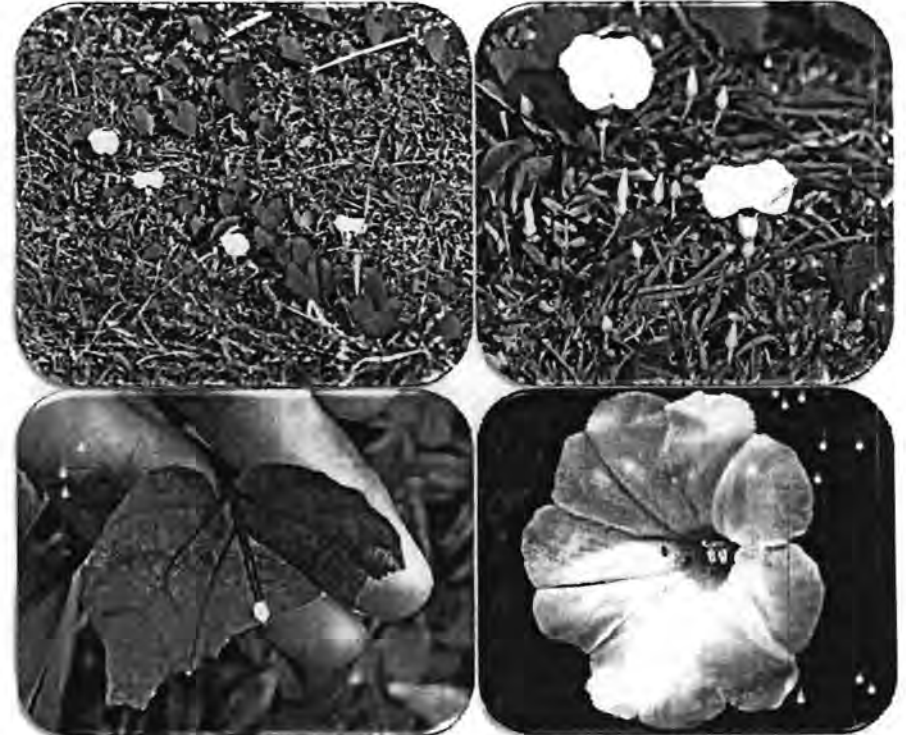
จิกนา *Barringtonia acutangula* (L.) Gaertn. วงศ์ *Barringtoniaceae*
ชื่ออื่น จิกน้ำ (กลาง) จิก (กรุงเทพฯ) ดอก ปุยสาบ (เหนือ) กระ โคนสร้อย (พิษณุโลก) กระ โคนทุ่ง
 กระ โคนน้ำ (หนองคาย) ลำไฟ (อุตรธานี)

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่มถึงไม้ยืนต้นขนาดเล็ก เปลือกสีน้ำตาลปนเทาเป็นร่องตามยาวและเป็นสะเก็ด ใบเดี่ยว รูปใบหอกกลับ แผ่นใบค่อนข้างหนา สีเขียวเข้ม ก้านใบสั้นสีแดง ดอกออกเป็นช่อสายยาวที่ปลายยอด ดอกสีขาว กลีบดอกมี 4 กลีบ ผลเป็นสันเหลี่ยม เมล็ดกลมรี สีน้ำตาลอมส้ม เมล็ด

สรรพคุณ เมล็ด รสร้อน เป็นยาแก้ไข้ในเด็ก แก้แน่นจุกเสียด เป็นยาใช้หลังคลอดบุตร แก้เยื่อตาอักเสบ ทำยานัตถุ์ แก้ปวดศีรษะบวมช้ำตกลินทำให้อาเจียน และขับเสมหะ ใบ รสฝาดมันแก้ท้องเสีย แก้บิดมูกเลือด แก้อุจจาระผิดปกติ เปลือกต้น รสร้อนเมา สมานแผล แก้ไข้ป่า ใช้ทาแก้แมลงกัดต่อย แก้เลือดออกตามไรฟัน ราก รสขื่นขม แก้หวัด ขับเสมหะเป็นยาระบาย

จิงจ้อขาว *Merremia umbellata* (L.) Hallier f. วงศ์ *Convolvulaceae*
ชื่ออื่น เถาคอกบานตุ้ม(ตราด) เอน (สุราษฎร์ธานี)

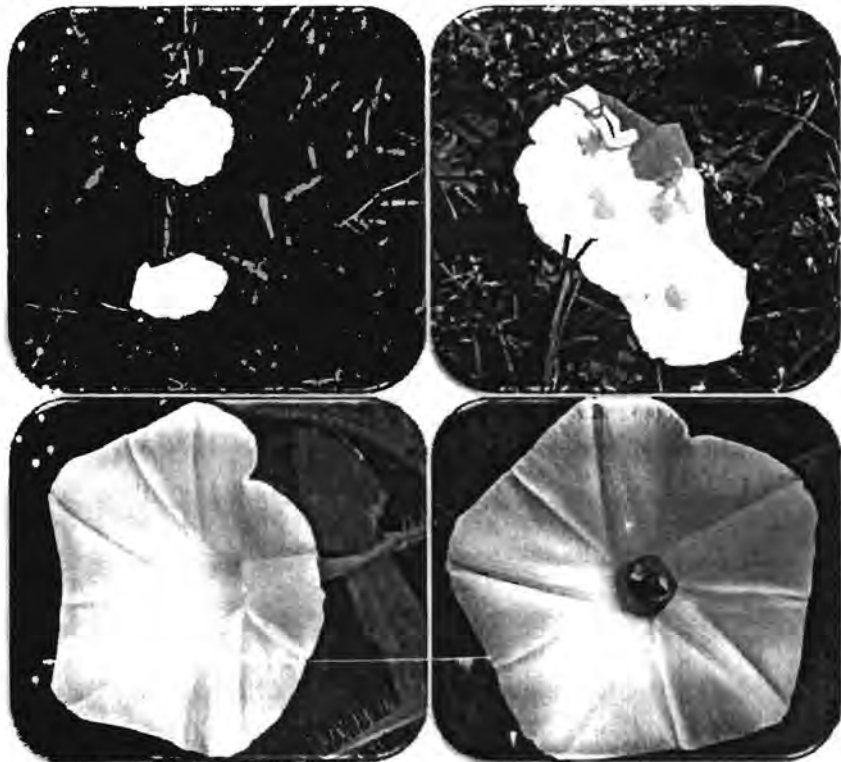

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเลื้อย เถากลมเล็กเรียวยาว มียางสีขาว ใบเดี่ยว รูปไข่หรือรูปไข่แกมรูปสามเหลี่ยม แผ่นใบบาง สีเขียวเข้ม มีขนประปราย ท้องใบมีขนหนาแน่น ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบ ดอกสีขาว กลีบดอกขอบจักเป็นแฉกเล็กน้อย ผลเป็นผลแห้งแตกได้ 4 ส่วน เมล็ดมี 4 เมล็ดหรือน้อยกว่า

สรรพคุณ เถา รสร้อน ปรงเป็นยาแก้บวม แก้พริศกริ กระตุ้นลำไส้ให้ช่วยย่อยอาหาร แก้เสมหะ โลหิตและกำเดา ยางจากราก เป็นยาขี้ ไอ ตำเป็นยาพอกแผลไหม้หรือน้ำร้อนลวก เป็นยาพอกแผล ในประเทศอินโดนีเซีย ตำผสมกับขมิ้น เป็นยาพอกแผลเท้าแตก เมล็ดเป็นยาระบาย ขับน้ำเหลืองเสียในคนที่เป็นโรคผิวหนัง

จิงจ้อเหลือง *Merremia vitifolia* (Burm.f.) Hallier f.
 ชื่ออื่น จิงจ้อหลวง จิงจ้อใหญ่ จิงจ้อขน (เหมือ)

วงศ์ Convolvulaceae

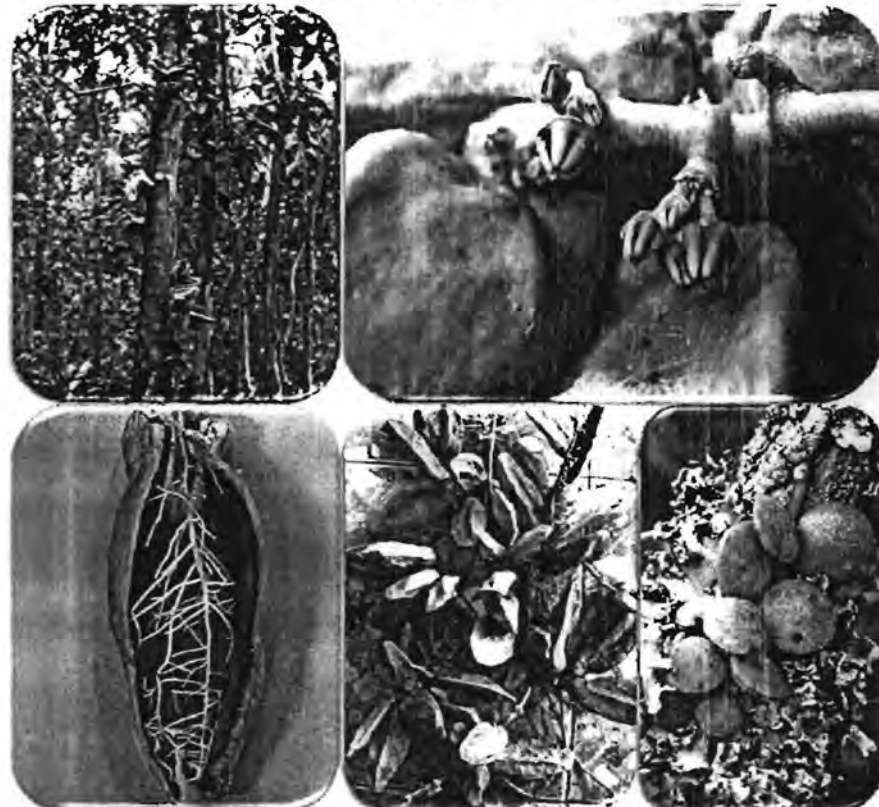

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเลื้อย เถามีขนสีน้ำตาลใบเดี่ยว กลม สีเขียว มีขนหนาแน่น ขอบใบหยักเป็นแฉก 5-7 แฉก ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบ ดอกสีเหลือง กลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นหลอด ปลายแยกเป็นรูปปากแตร ผลเป็นผลแห้งค่อนข้างกลม เมล็ดสีดำขุ่นหรือสีน้ำตาล มี 4 เมล็ดหรือน้อยกว่า

สรรพคุณ ใช้ทั้งต้น ใช้แก้อาการปวดเมื่อยขณะปัสสาวะ และทางเดินปัสสาวะอักเสบ น้ำคั้นเป็นยาขับปัสสาวะ ใช้หยอดตาแก้ตาอักเสบ ราก รับประทานดิบ เป็นยาเจริญอาหาร ช่วยย่อยอาหาร แก้เสมหะและลมธาตุไฟกล้า ฟกช้ำ เลือดกำเดาออก

จุกโรหิณี *Dischidia major* (Vahl) Merr.
 ชื่ออื่น โกงสุทงปลา ทงปลาซ่อน (กลาง) เถาทงปลา (ตะวันออก ระวัง) กล้วยไม้ (เหมือ) บวบลม

วงศ์ Asclepiadaceae

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุกลำต้นเลื้อยทอดไปตามดิน มีรากสำหรับยึดเกาะ ใบเดี่ยวมี 2 แบบคือ แบบแรกรูปร่างคล้ายดอ ด้านนอกสีเขียว ด้านในสีม่วง แบบที่สองค่อนข้างกลมหนาอวบน้ำ ปลายใบมน ดอกออกเป็นช่อตรงข้ามกับใบ กลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นหลอดและป้องกันใบ ปลายรูปกรวย ผลเป็นฝัก ผิวขรุขระ

สรรพคุณ ราก เดียวกับทูล แก้อิโ ปรงเป็นยาฝาดสมาน แก้ท้องร่วง แก้อาเจียน แก้บิด แก้ปวดบ่ง แก้เสมหะพิการ ใช้ภายนอกเป็นยาฝาดสมาน ใบ รสฝาด เป็นยาฝาดสมาน แก้ท้องร่วง แก้อาเจียน แก้บิด ปวดบ่ง มูกเลือด เสมหะติดปอด ภายนอกใช้เป็นยาสมานแผล

เจตพังคี

Cladagnos orientalis Zipp. ex Span.

วงศ์ Euphorbiaceae

ชื่ออื่น

ใบหลังขาว (กลาง) ดอกดาพราน (สระบุรี) หนาดคะกัว เปล้าน้ำเงิน ตะเกียบ (นครพนม) มนเขา (สุราษฎร์ธานี) เปล้าน้ำเงิน (ใต้) สมี่ (ประจวบคีรีขันธ์)

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่ม กิ่งอ่อน มีขนสีน้ำตาล ใบเดี่ยว รูปรี ขอบใบจักแหลมไม่สม่ำเสมอ แผ่นใบสีเขียวเป็นมัน ห้อยใบ สีเขียววาว มีขน ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบ ดอกสีเหลืองไม่มีกลีบดอก ผลกลม แบ่งเป็น 3 พู ผลแห้งไม่แตก

สรรพคุณ ราก รสเฝื่อนเล็กน้อย ช่วยขับลม แก้ท้องขึ้น ปวดแน่นท้อง หรือส่นกับน้ำปูนใสทาท้องเด็กอ่อน ทำให้ผายลม แก้ท้องอืดท้องเฟ้อ หรือใช้ร่วมกับมหาหิงค์หรือการบูรหรือใช้ผสมกับรากลำยาน ดมน้ำคั้น บำรุงธาตุ บำรุงหัวใจ หรือผสมกับโพล กะทือบ้าน กะทือป่า กระเทียม จิง พริกไทย ดีปลี เจตมูลเพลิงแดง บดเป็นผงละลายน้ำคาลพอหวาน ดมเป็นยารักษาธาตุ เจริญอาหาร ทั้งต้น ดมน้ำหรือทำเป็นผงหรือคองเหล้า กินแก้ลมจุกเสียด ท้องขึ้น ท้องเฟ้อ และท้องร่วง

เจตมูลเพลิงแดง

Plumbago indica L.

วงศ์ Plumbaginaceae

ชื่ออื่น

ปิดปิวแดง (เหนือ) ไฟใต้ดิน (ภาคใต้)

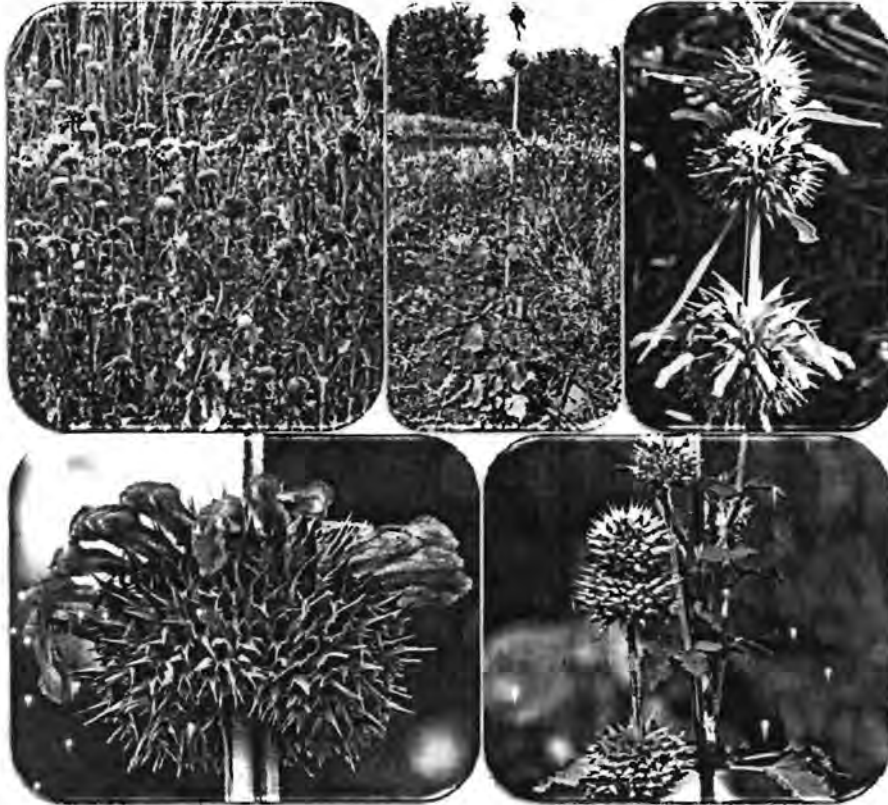
ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่มขนาดเล็ก ยอดอ่อนสีแดง ข้อต้นสีแดง ใบเดี่ยว รูปรีหรือรูปไข่ แผ่นใบสีเขียว ก้านใบสีแดง ดอกออกดอกเป็นช่อตั้งที่ปลายยอดหรือปลายกิ่ง ดอกสีแดง กลีบเลี้ยงสีเขียวมีขนเหนียวปกคลุม ผลเป็นผลแห้งแตกได้ รูปรียาว

สรรพคุณ ราก รสร้อน บำรุงธาตุ ขับลมในกระเพาะอาหารและลำไส้ บำรุงโลหิต ขับประจำเดือนสตรี แก้กิดติคองทวาร เคลื่อนฝี ให้ความอบอุ่นร่างกาย กระจายเลือดลม แก้ปวดท้อง ท้องเสีย มีฤทธิ์ขับมดลูกทำให้แท้งได้ ทาแก้โรคผิวหนัง กลากเกลื้อน ต้น รสร้อน แก้โลหิตที่เกิดแคดก่งกำเคา ไวรสร้อนแก้ลมในกองเสมหะ แก่น้ำดีในฝัก ช่วยย่อยอาหาร ขับผายลม ดอก รสร้อน แก่น้ำดีในฝัก

ฉัตรพระอินทร์

Leonotis nepetifolia (L.) R.Br.

วงศ์ Labiatae

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก ลำต้นตรง ไม่แตกกิ่งก้าน ใบเดี่ยว รูปไข่แกมรูปหัวใจ แผ่นใบบาง สีเขียว มีขนละเอียด ดอกออกเป็นช่อกลมที่ซอกใบ ดอกสีส้ม กลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นหลอด ปลายแยกออกเป็น 2 ปาก ผลเป็นผลแห้ง สีดำ

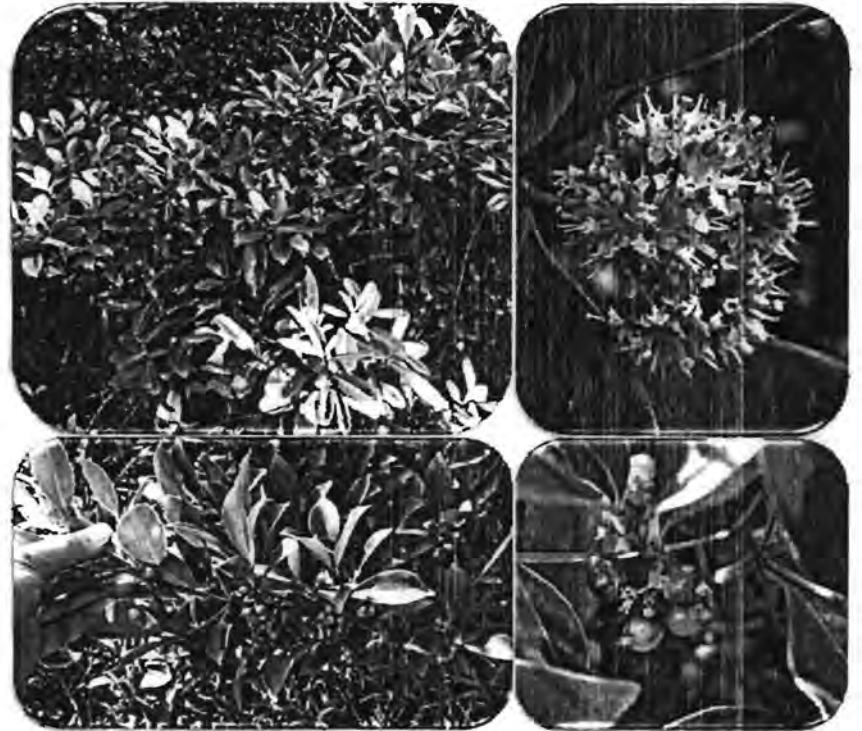
สรรพคุณ ทั้งต้น รสขม แก้ไข้ป่า เป็นยาขับประจำเดือนสตรี แก้ประจำเดือนไม่ปกติ เป็นยาระบาย ผสมกับต้นสมุนไพรน้ำแซ่ห้า แก้ปวดขา ใบ รสขม เป็นยาแก้ไข้ แก้โรคปวดบวมตามข้อ เป็นยาบำรุง ดอกรสขมเย็น เผลาแล้วใช้ขี้เถ้าทาแผลไฟไหม้ น้ำร้อนลวก เมล็ด รสขม มีฤทธิ์อ่อนๆ ในการบำบัดไข้จับสั่น

เถียงพรา นางแอ *Carallia brachiata* (Lour.) Merr.

วงศ์ Rhizophoraceae

ชื่ออื่น

ต่อไข่ สันพรา นางแอ (กลาง) ม่วงม๊ก หมักมั้ง (ปราจีนบุรี) รมคมชวาน (กรุงเทพฯ) บงมั้ง (ปราจีนบุรี อุตรดิตถ์) สีพินนางแอ (ภาคเหนือ) บงคค (แพร่) นกข้อ ส้มป่อง (เชียงใหม่) แก้ววงคค องคค (ลำปาง) โอ่งนั้ง (อุตรดิตถ์) เถียงพราคะแบก (สุรินทร์) สีพิน คอแห้ง (ใต้)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น เปลือกต้นสีน้ำตาลอ่อน ขรุขระ แตกเป็นสะเก็ดเล็กๆ ใบเดี่ยว รูปใบหอกแกม สีเขียวเข้มเป็นมัน ท้องใบสีเขียวออกเหลือง ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบหรือกิ่งก้าน ดอกสีเขียวอมเหลือง กลีบดอกมี 5-8 กลีบ เป็นแผ่นกลม ผลกลม เมล็ดรูปไต มี 1 หรือ 2 เมล็ด

สรรพคุณ เปลือก รสฝาดเย็น แก้ไข้ ระงับความร้อน แก้พิษร้อนภายใน ที่ทำให้กระหายน้ำ กล่อมเสมหะและโลหิต บิดธาตุ สมานแผล และแก้บิด

ชบา
ชื่ออื่น

Hibiscus rosa-sinensis Linn.

วงศ์ Malvaceae

โหม่ โหม่แดง (เหนือ) บา (ใต้) ชบาขาว ชุมบา (ปัตตานี)

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่มกึ่งไม้ยืนต้นขนาดเล็ก มีช่องอากาศสีขาวตามกิ่งและลำต้น ใบเดี่ยว รูปไข่ขอบใบจักเป็น
ฟันเลื่อยไม่สม่ำเสมอ แผ่นใบสีเขียวมีขนรูปดาว ดอกออกดอกเดี่ยวที่ซอกใบ มีริ้วประดับรูปแถบ 5-8 อัน ดอกสี
แดง สีส้ม สีชมพู สีเหลืองและสีขาว กลางดอกสีแดงเข้ม กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลไม่คิดผล
สรรพคุณ ใบ เป็นยาถ่ายอย่างอ่อน และมีสารเมือกทำให้ผิวหนังกุ่มชื้น ใช้หล่อลื่นภายนอก ดอก ช่วยให้มีผิวหนังกุ่ม
ชุ่มชื้น ยาชงจากกลีบดอกเป็นยาหล่อลื่นภายใน และเป็นยาเย็น ราก เป็นยาแก้ไอ ดอกและใบเป็นยาแก้พิษและ
แก้ไข้ พอกฝีหนอง ใพลวก บำรุงเส้นผม

ชมพู่น้ำดอกไม้ *Caryophyllus jambos* Stokes

วงศ์ Myrtaceae

ชื่ออื่น มะขามูด (น่าน) มะชมพู่ มะน้ำหอม (พยับ) ชมพู่น้ำฝรั่งน้ำ (ใต้)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น ใบเดี่ยว รูปรีแกมรูปขอบขนาน ขอบใบเรียบ แผ่นใบค่อนข้างหนา สีเขียว ดอกออกเป็น
กระจุกตามกิ่งหรือที่ซอกใบ ดอกสีขาวนวล เกสรเพศผู้มีจำนวนมาก ผลรูประฆังคว่ำ ผิวเรียบ เมล็ดมี 1-4 เมล็ด
สรรพคุณ ผล เป็นยาชูกำลัง บำรุงหัวใจ ทำให้ชุ่มชื้น ใบ ไล่ไข้ แก้เจ็บตา เมล็ด เป็นยาแก้ท้องเสีย แก้เบาหวาน

ช่อกิ่ง
ชื่ออื่น

Kleinhovia hospita Linn.

วงศ์ Sterculiaceae

ตำบอง โปฝรั่ง ปอฝรั่ง หัสศุภเทศ (ภาคกลาง) ทาเขา (ภาคใต้)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้นขนาดเล็ก เปลือกต้นสีเทาอมดำ แตกเป็นสะเก็ด ใบเดี่ยว รูปหัวใจ แผ่นใบบาง สีเขียว ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบ ดอกสีชมพู กลีบดอกเชื่อมติดกัน ปลายแยกเป็น 5 กลีบ ผลทรงแบ่งเป็น 5 พู สีเขียวอ่อน ผลแห้งสีน้ำตาลแตกตามสันพู เมล็ดเดี่ยว

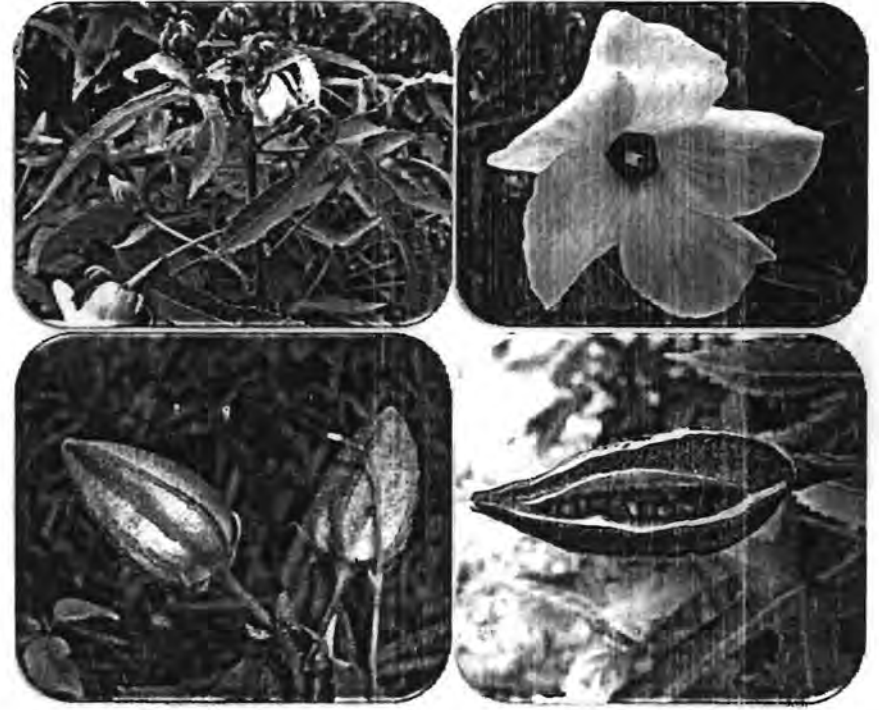
สรรพคุณ ราก รสหอมร้อน ช่วยขับเลือดและหนองให้ตก พอกแผลริดสีดวงและตุ่มระคายเคือง ขับพยาธิ แก้โรควิวหนึ่ง ต้น รสหอมร้อน ช่วยขับลมภายใน แก้ไอ เปลือกต้นและใบ รสหอมร้อน รมควินตุคแก้ริดสีดวงจมูก ใบ รสหอมเผ็ดร้อน แก้ไข้ แก้หืดไอ แก้ขับขอกเสียดแทง ตำพอกประคบแก้คันคัน กระจายเลือดให้เดินสะดวก แก้ลมอัมพฤกษ์อัมพาต ดอก รสหอมร้อน ขับเสมหะให้ลงเบื้องล่าง ผล รสเปรี้ยวร้อน ใช้เป็นยาถ่าย

ช่อกิ่ง
ชื่ออื่น

Abelmoschus moschatus Modik. subsp. *moschatus*

วงศ์ Malvaceae

ฝ้ายผี เทียนชะมด (กลาง)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก เปลือกต้นสีน้ำตาล กิ่งอ่อนและยอดอ่อนมีขนขาว ใบเดี่ยว รูปไข่หรือรูปไข่แกมรูปโล่ สีเขียว มีขน ขอบใบหยักเว้าลึก 3-4 แฉก ขอบใบจักเป็นฟันเลื่อย ดอก ออกเป็นช่อที่ซอกใบและปลายกิ่ง ดอกสีเหลืองสด กลีบดอกมี 5 กลีบ โคนค้ำในสีม่วงแดง ผลรี เป็นสันสูง 4-5 สัน ผลแห้งแตกได้ เมล็ดมีหลายเมล็ด

สรรพคุณ ใบ ใช้รักษากลากเกลื้อน ดอก กินแก้ น้ำกามเคลื่อนไหวขณะนอนหลับ เมล็ดเป็นยาขับลม ราก นำพาราเซตามอล แก้ท้องเสีย

ชะอืด

Alyxia reinwardii Blume

วงศ์ Apocynaceae

ชื่ออื่น

บุค (ตริง สุราษฎร์ธานี สงขลา) ลูด (ปัตตานี)

ลักษณะทั่วไป ไม้เถา มียางสีขาว ใบเดี่ยว รูปขอบขนานหรือรูปรี ขอบใบมีนวลลง แผ่นใบหนา แข็ง สีเขียวเป็นมัน ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบ 4-10 ดอก ดอกสีเหลือง มีกลิ่นหอม กลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นหลอด ปลายแยกเป็น 5 กลีบ ผลเป็นผลแห้งแตกได้ รูปรี

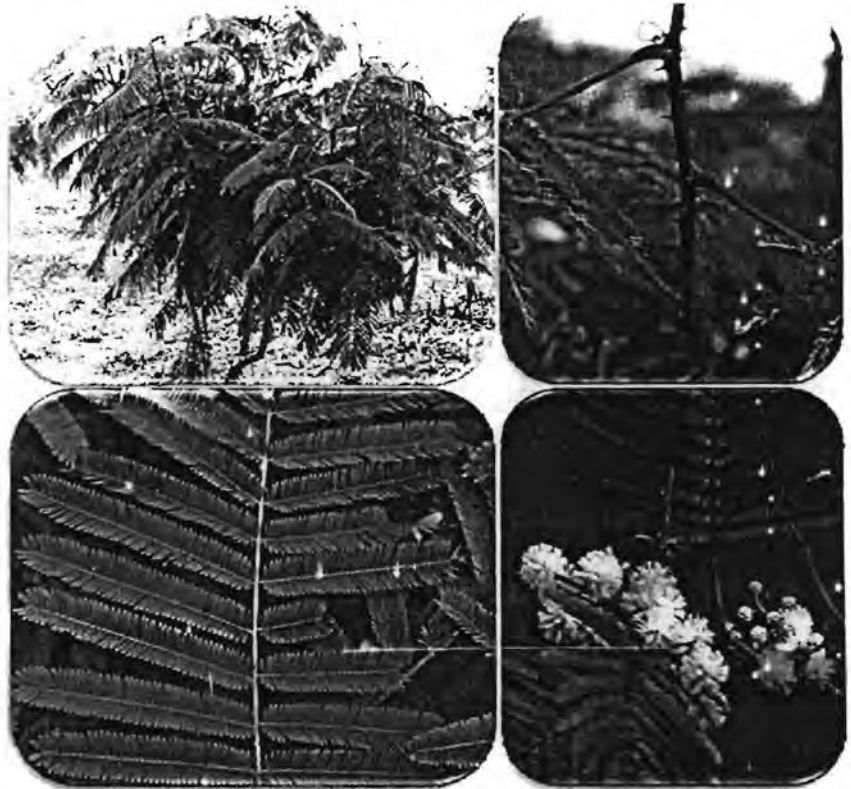
สรรพคุณ เปลือกชั้นใน มีกลิ่นหอม เป็นยาบำรุงกำลัง เนื้อไม้ เป็นยาบำรุงหัวใจ แก้กลม ขับลม ใบและผล เป็นยาแก้ไข้ ดอก แก้ไข้เพื่อคลั่ง ราก แก้กลม แก้พิษเสมหะ แก้พิษไข้

ชะอิม *Acacia pennata* (L.) Willd. subsp. *insuavis* (Lace) I.C.Nielsen

วงศ์ Mimosaceae

ชื่ออื่น

ผักหละ (เหนือ) ผักหา (แม่ฮ่องสอน) อม (ใต้) ฝ้ายเซ็งคู่ พูซู่เต๊ะ (กะเหรี่ยง-แม่ฮ่องสอน)

ลักษณะทั่วไป ไม้เตาเนื้อไม้แข็ง มีหนามสั้นแหลมโค้งทั่วลำต้นและกิ่งก้าน ใบเป็นใบประกอบแบบขนนก 2 ชั้นใบย่อยรูปขอบขนาน แผ่นใบบาง สีเขียว มีกลิ่นฉุน ดอกออกเป็นช่อกลมที่ซอกใบ ดอกสีขาวนวล เกสรเพศผู้สีขาว ผลเป็นฝักแบน ฝักแห้งแตกได้ เมล็ดสีน้ำตาล

สรรพคุณ เปลือก ผสมกับสะเดา ฟ้าทะลายโจร บดให้เข้ากัน เป็นยาขับพยาธิ ดับน้ำกิน เป็นยาขับลม ราก รสร้อนเดือน แก้ท้องขึ้นท้องเฟ้อ ขับลมในลำไส้ แก้ปวดเสียวในท้อง

ชะเอมไทย *Albizia myriophylla* Benth.

วงศ์ Mimosaceae

ชื่ออื่น ชะเอมป่า (กลาง) ศาลอ้อย (ตราด) ส้มป่อยหวาน (เหนือ) ย่านางย (ครึ่ง) อ้อยช้าง (สงขลา)

ลักษณะทั่วไป ไม้เตาเนื้อไม้แข็ง มีหนามแหลมสั้น เปลือกต้นแตกเป็นร่องตามขวาง ใบเป็นใบประกอบแบบขนนก 2 ชั้น ใบย่อย รูปขอบขนาน แผ่นใบบาง สีเขียว ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบและปลายยอด ดอกสีเหลืองอ่อน ผลเป็นฝักแบน ฝักแห้งสีน้ำตาลแตกออกได้

สรรพคุณ เนื้อไม้ รสหวานแก้โรคในคอ แก้ลม แก้เลือดออกตามไรฟัน บำรุงธาตุ บำรุงกำลัง บำรุงกล้ามเนื้อให้เจริญ ขับเสมหะ แก้น้ำลายเหนียว ราก ใช้แก้ไข้ (ใช้แทนชะเอมเทศ) ใบ รส ร้อนเผื่อน ขับโลหิตระดู ดอก รสขม ร้อน ช่วยย่อยอาหาร ทำสมหะให้งวด แก้ดีและโลหิต

ช้างน้ำ *Ochna integerrima* (Lour.) Merr.

วงศ์ Ochnaceae

ชื่ออื่น ศาลเหลือง ช้างโน้ม (ตราด) กำล้างช้างสาร กระแจะ (ระนอง)

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่ม เปลือกต้นสีน้ำตาลอมเทา ตอนข้างเรียบ ใบเดี่ยว รูปไข่หรือรูปไข่กลับแกมรูปขอบขนาน แผ่นใบค่อนข้างหนา สีเขียวเป็นมัน ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบและปลายกิ่ง ดอกสีเหลือง กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลรูปไข่กลับ ผลสุกสีม่วงดำ กลีบเลี้ยงสีแดงติดอยู่ที่ขั้วผลเมล็ดเดี่ยว

สรรพคุณ ทั้งต้น ใช้ดื่มรักษาโรคเบาหวาน ราก นำมาคั้นดื่ม แก้ฝีค้ำคาง แก้น้ำเหลือง เนื้อไม้ ถ่ายพิษเสมหะ และโลหิตแก้ปวดเมื่อย ถ่ายพิษคืบ แก้คืบทรุด

ช้าเป็น *Callicarpa arborea* Roxb. วงศ์ Verbenaceae
ชื่ออื่น ท่า (กลาง) ค้า (ภาคกลาง เชียงใหม่) ทับเป้ง (สระบุรี) เสียม (จันทบุรี) ฝ้า ฝ้าขาว พ้าขาว (เหนือ) หูควาย (เหนือ ตรัง) มะค้ำ (แม่ฮ่องสอน) สักขี้ไก่ (ลำปาง) เตน (เลย) ค้าลาย (ภาคใต้) ตะกอกช้าง

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่มกิ่งไม้ขึ้นต้นขนาดเล็ก ยอดอ่อนและกิ่งอ่อนมีขนสีน้ำตาล ใบเดี่ยว รูปรีหรือรูปรีแกมรูปขอบขนาน สีเขียว มีขนประปราย ห่องใบมีขนสีขาวรูปดาวหนาแน่น ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบ ดอกสีม่วงอ่อน กลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นหลอดเล็ก ปลายแยกเป็น 4 กลีบ ก้านช่อดอกมีขนหนาแน่น ผลกลม ผลสุกสีม่วงดำ เมล็ดเดี่ยว

สรรพคุณ เปลือกต้น ต้มน้ำดื่มวันละ 3 ครั้ง และนึ่งบขี้กษามีพาทระยะที่เป็นใหม่ ๆ แก่นผสมกับน้ำสมุนไพรอื่นรวม 35 ชนิด ฝนน้ำกิน แก้ไข้เปลี่ยนระดูหรือสุกใส ผล ทำยาคุมกำเนิด

ช้าพุด *Piper sarmentosum* Roxb. วงศ์ Piperaceae
ชื่ออื่น ผักปุนา ผักพุดนุก พุดลิง (เหนือ) นมวา (ใต้)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก มีไหลงอกเป็นต้นใหม่ มีกลิ่นเฉพาะ ใบเดี่ยว รูปหัวใจ แผ่นใบบาง เขียวเป็นมันลื่น ดอกแยกเพศ ออกเป็นช่อตรงข้ามกับใบใกล้ปลายยอด รูปทรงกระบอก ดอกสีขาวอัดแน่นรอบแกนช่อ ผลกลม เบียดกันแน่นอยู่บนแกน

สรรพคุณ ทั้งต้น รสเผ็ดร้อน ขับเสมหะ แก้เสมหะในทรวงอก ใบ รสเผ็ดร้อน ขับเสมหะ ทำให้เสมหะงวด ทำให้เลือดลมข่าน เจริญอาหาร เป็นยาขับลม ราก รสเผ็ดร้อน แก้ปวดเสมหะ ขับเสมหะให้ตก ทำให้เสมหะแห้ง ขับลมในลำไส้ บำรุงธาตุ ดอก ผล รสเผ็ดร้อน แก้เสมหะที่คอ ทำให้เสมหะแห้ง ขับลมในลำไส้ ช่วยย่อยอาหาร ทั้ง 5 ลดน้ำตาลในเลือด

ขาม้าตีนเต่า *Platyserium wallichii*

วงศ์ Polypodiaceae

ลักษณะทั่วไป ไม้จำพวกเฟิร์นเกาะอาศัยต้นไม้อยู่ มีเหง้าสั้นเกาะติดกับต้นไม้ ใบมี 2 แบบคือ ใบเกล็ด ปลายแยก ออกเป็นแถบ 2 แถบ หลังใบมีขนยาว ใบแท้ ใบห้อยลง ปลายแยกออกเป็นหลายแถบ มีสปอร์เป็นแถบอยู่ตรงรอยเว้าที่โคน

สรรพคุณ ใบ ผสมกับรากส้มจีน ใบกล้วยฉาบ คั้นน้ำอาบแก้ปวด หรือผสมกับใบแห้งกล้วยฉาบ ใบเปล่าใหญ่ คั้นน้ำอาบ แก้ไข้สูง หรือใช้ใบที่เป็นขาม้า คั้นน้ำคั้น รักษาอาการไม่สบายและอ่อนเพลียของสตรีขณะอยู่ไฟ

ขี้เนื้อ *Caesalpinia mimosoides* Lam.

ชื่ออื่น ผักกาคهوة (ปราจีนบุรี) ทะเนาของ ผักปุย่า นามานปุย่า (เหนือ) ผักชะยา (นครพนม) ผักคายา

วงศ์ Caesalpinaceae

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเลื้อยหรือทอดเลื้อย มีหนามและขนยาวสีน้ำตาล มีกลิ่นเหม็น ใบเป็นใบประกอบแบบขนนกสองชั้น ใบย่อยมี 10-20 คู่ แผ่นใบบาง สีเขียว ดอกออกเป็นช่อที่ปลายกิ่ง ดอกสีเหลืองสด กลีบดอกมี 5 กลีบ มีแฉกสีแดงที่กลีบดอก ผลเป็นฝัก พวงออก เมล็ดเล็กมีหลายเมล็ด

สรรพคุณ ขอค่อน เตี้ยวกินสดๆ แก้เป็นลมวิงเวียนหน้ามืด

จำมะเขียง

Lepisanthes fruticosa (Roxb.) Leenh.

วงศ์ Sapindaceae

ชื่ออื่น

จำมะเขียงบ้าน พุ่มเรียง พุ่มเรียงสวน (ภาคกลาง) โคมเรียง (ตราด) มะเด้า (ภาคเหนือ) พูเรียง

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้นขนาดเล็ก เปลือกต้นสีน้ำตาลแดงเป็นร่องตามยาว ใบเป็นใบประกอบแบบขนนก ใบย่อยมี 5-7 คู่ รูปรีแกมรูปขอบขนาน แผ่นใบหนา สีเขียวเข้มเป็นมัน ดอกออกเป็นช่อตามกิ่งและลำต้น กลีบเลี้ยงสีม่วง กลีบดอกบางมี 5 กลีบ ผลกลม ผลสุกสีม่วงดำ เมล็ดเดี่ยวสีดำ

สรรพคุณ ราก รสเบื่อจืดขมเล็กน้อย เป็นยาแก้ไข้ ร้อนใน กินแก้ไข้เหนือ ใช้สันนิบาต ใช้กำเคา ไม้ผูกไม้ถ่าง แก้ร้อนใน กระสับกระส่าย

จำมะเขียงป่า

Lepisanthes senegalensis (Poir.) Leenh.

วงศ์ Sapindaceae

ชื่ออื่น

หมากว้อ (ร้อยเอ็ด)

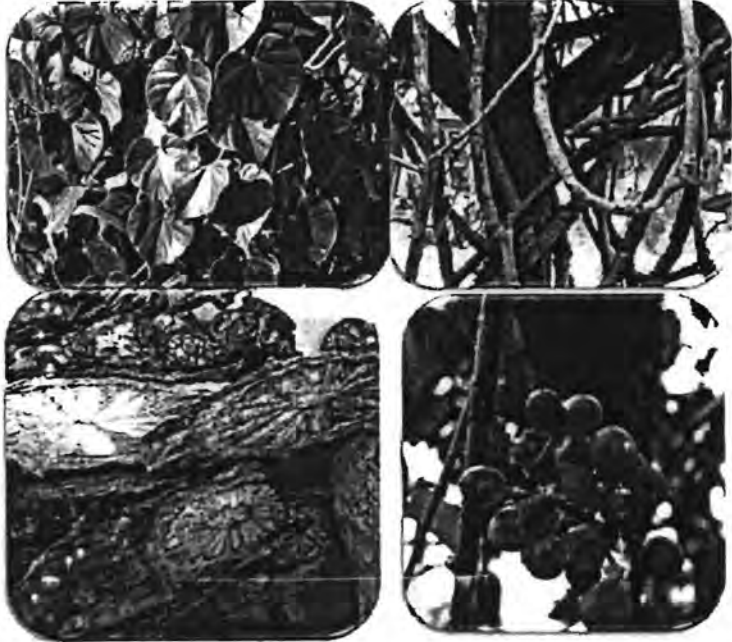

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้นขนาดเล็ก ใบเป็นใบประกอบแบบขนนก ใบย่อย รูปไข่แกมรูปขอบขนาน ขอบใบเรียบ แผ่นใบเรียบเกลี้ยง สีเขียว มีหูใบเป็นแผ่น ดอกออกเป็นช่อห้อยยาวตามกิ่งและลำต้น ดอกสีขาวนวล กลีบดอกมี 4 กลีบ ผลรูปไข่ ผิวเรียบ เมล็ดคมี 2 เมล็ด

สรรพคุณ ราก รสเบื่อเย็น แก้ไข้เหนือ ใช้สันนิบาต ใช้กำเคา แก้ไม้ผูกไม้ถ่าง แก้ร้อนในกระสับกระส่าย

จิงข้าวดี *Tinospora baenzigeri* Forman
ชื่ออื่น ฟุ้งอะลิงตัวแม่

วงศ์ Menispermaceae

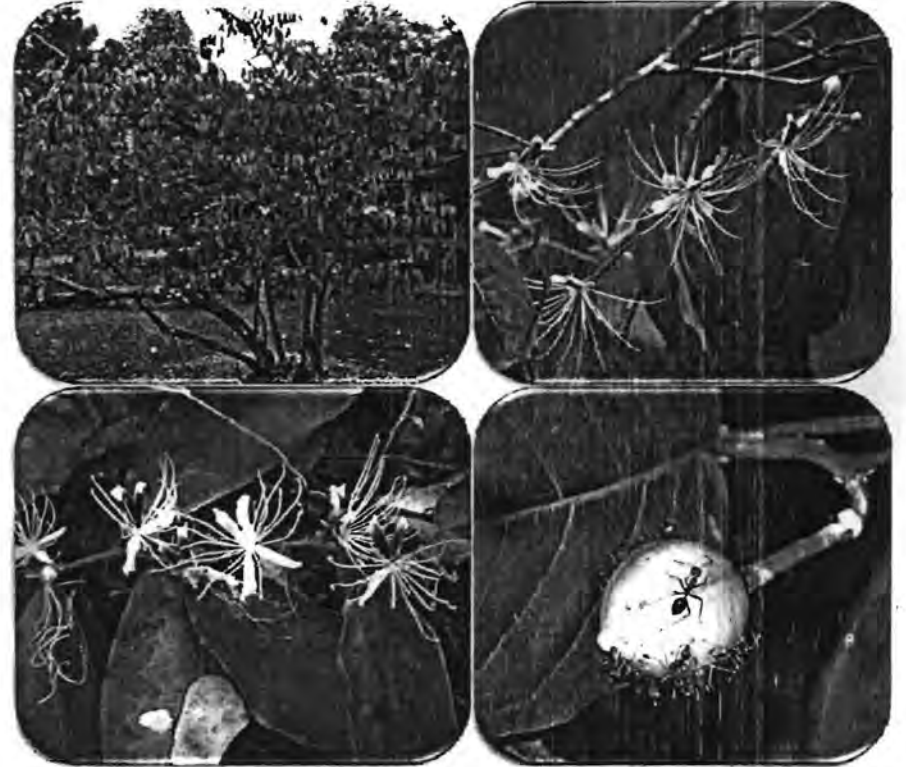
ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเลื้อยเถากลม เหนียว มีรสขม ใบเดี่ยว รูปหัวใจ โคนใบเว้ารูปหัวใจ แผ่นใบบาง สีเขียว ดอกออกเป็นช่อตามเถาและซอกใบ ดอกสีครีม ไม่มีกลีบดอก ผลกลม ผลสุกสีเหลืองใส เมล็ดกลม ผิวขรุขระ สีดำ
สรรพคุณ เตา รสขมเย็น แก้พิษฝีดาษ ไข้กาฬ ไข้เหนื่อ แก้ฝีกาฬ แก้มะเร็ง แก้พิษอักเสบ แก้อ่อนเพลีย แก้ธาตุไม่ปกติ แก้โรคทางเดินปัสสาวะ แก้ไข้มาลาเรีย แก้อาการเกร็ง แก้ท้องเสีย บำรุงกำลัง เจริญอาหาร ทำให้เลือดเย็น (สามารถใช้แทนเถาบอระเพ็ด) ไข่ไก่ไข่ รากอากาศ รสขมเย็น แก้ไข้พิษร้อน ทำให้อาเจียนอย่างแรง ใบ รสขมเมา แก้มะเร็ง แก้ปวด แก้ตีพิการ ข่าพวยอิ ดอนพิษ บำรุงน้ำดี บดผสมน้ำผึ้งทาแผล ใบอ่อนผสมน้ำมันทาแก้ไฟลามทุ่ง

จิงจี
ชื่ออื่น

Capparis micracantha DC.

วงศ์ Capparidaceae

กระโรคใหญ่ พญาจอมปลวก แสมชอ จิงไข่ กระคาคขาว (กลาง) ค้อนน่อง (สระบุรี) จีซอ (ปราจีนบุรี) ค้อนกลอง (เพชรบูรณ์) กระคาคป่า (ชลบุรี) แต้มี้าทลาย (เชียงใหม่) หนวดแมวแดง

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่มกึ่งไม้ยืนต้นขนาดเล็ก มีหนามแหลมสั้น ใบเดี่ยว รูปรีแกมรูปขอบขนาน สีเขียวเป็นมัน ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบ กลีบดอกมี 4 กลีบ และ 2 กลีบ สีขาว ร่วงง่าย ผลกลม ผลสุกสีแดง เมล็ดจำนวนมาก
สรรพคุณ ราก ใช้เป็นยาขับลม รักษา มะเร็ง คัน ไข้ดำพอกแก้ฟกบวม ใบ ใช้แก้ตะคริว รักษาโรคประดง ไข้พิษ ฝีกาฬ ไข่สันนิบาต เตาสุดเอาครันแก้หลอดลมอักเสบ รากและใบ เป็นยาแก้หืด แก้เจ็บในทรวงอก กระทั่งพิษไข่ หรือตำพอกแก้ฟกช้ำบวม

ชื่อบาลี
ชื่อย่อ

Glochidion perakense Hook.f

วงศ์ Euphorbiaceae

พุงหมู มันทู (พุงพร) มันทูใหญ่ (นครศรีธรรมราช) สมเส็ด (นราธิวาส)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้นขนาดเล็ก ใบเดี่ยว รูปขอบขนานแกมรูปไข่ ขอบใบเรียบ แผ่นใบเรียบ สีเขียวเป็นมัน ดอกออกเป็นกระจุกที่ซอกใบ ดอกสีเหลืองอ่อน กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลค่อนข้างกลมแบ่งเป็น 5-8 พู เมล็ดมี 10-12 เมล็ด มีเยื่อหุ้มเมล็ดสีแดง

สรรพคุณ -

ชื่อบาลี
ชื่อย่อ

Senna alata (L.) Roxb.

วงศ์ Caesalpiaceae

ลัมมิงหลวง หมากกะลิงเทศ ขี้ลัก (เหนือ) พุงเห็ดใหญ่ ตะสีทอง (กะเหรี่ยง-แม่ฮ่องสอน)

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่ม ลำต้นตรง แดงกิ่งก้านน้อยขนานกับพื้นดิน ใบเป็นใบประกอบแบบขนนก ใบย่อยรูปขอบขนานแกมรูปรี ขอบใบเรียบสีแดง แผ่นใบสีเขียวดอกออกเป็นช่อตั้งที่ซอกใบและปลายกิ่ง ใบประดับสีน้ำตาลแกมเหลืองหุ้มดอกที่ยังไม่บาน ดอกสีเหลืองทองกลีบดอกมี 5 กลีบ ผลเป็นฝักแบน ฝักแห้งสีแดงแตกได้ เมล็ดแบนรูปสามเหลี่ยมสีดำ มี 50-60 เมล็ด

สรรพคุณ ฝัก รสเย็นเบื่อ แก้พยาธิ เป็นยาระบายขับพยาธิตัวดี พยาธิไส้เดือน ใบ เป็นยาถ่าย รักษาไข้กลาก โรคผิวหนังอื่นๆ ใบและดอก ทำยาขับรับประทาน ขับเสมหะในรายที่หลอดลมอักเสบและแก้หืด เมล็ด กลิ่นเหม็นเมื่อ รสเย็นเล็กน้อย ขับพยาธิ แก้ตานซาง แก้ท้องขึ้น แก้นอนไม่หลับ เมล็ดและดอกเป็นยาระบายอุจจาระ

ชุมเห็ดคไทย *Senna tora* (L.) Roxb.

วงศ์ Caesalpinaceae

ชื่ออื่น ชุมเห็ดควาย ชุมเห็ดนา ชุมเห็ดเล็ก (กลาง) หญ้าลิกลิ้น (ปราจีนบุรี) ลับมีนน้อย (เหนือ) พรหมคาน (สุโขทัย) หมอปะหน้าหม้อ กิเกีย (กะเหรี่ยง-แม่ฮ่องสอน)

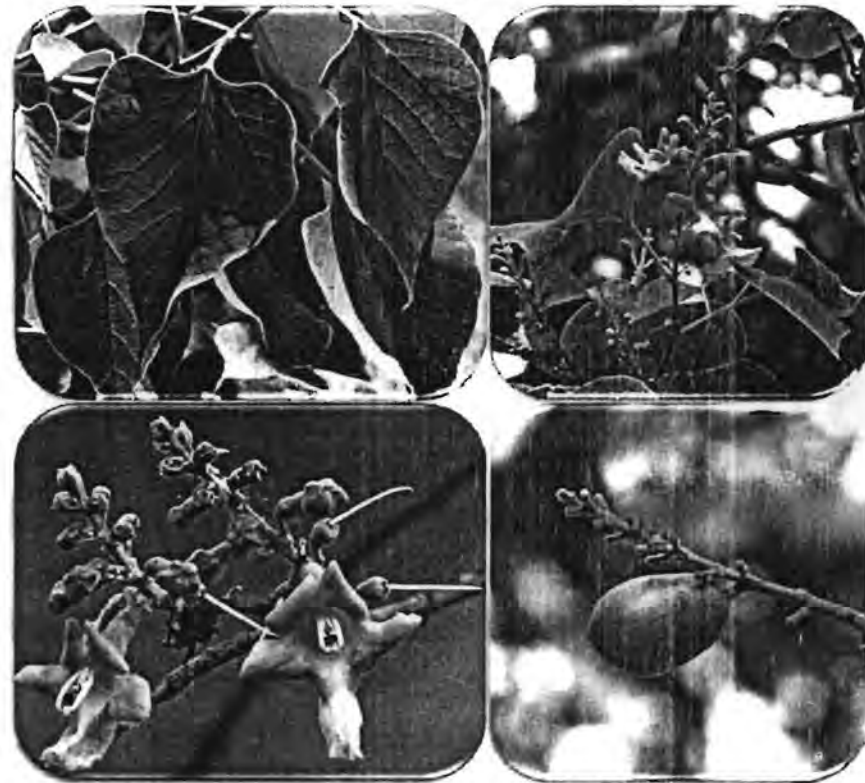
ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่มขนาดเล็ก ยอดอ่อนมีขนปกคลุม ใบเป็นใบประกอบแบบขนนก ใบย่อยมี 3 คู่ รูปไข่กลับ แผ่นใบบาง สีเขียว ท้องใบมีขน ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบและปลายกิ่ง ดอกสีเหลือง กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลเป็นฝักโค้งแบน มีขน เมล็ดแบนรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน สีเขียวออกน้ำตาล

สรรพคุณ ทั้งต้น รสเมา แก้ไข้ ขับพยาธิในท้อง แก้กษัย กล่อมคืบ ทำให้ตาสว่าง ใบ รสเมา เป็นยาระบาย เมล็ด รสเมาขม รักษาโรคผิวหนัง ขับขางน้ำกิน บำรุงประสาท แก่นอนไม่หลับ แก้กษัย ขับปัสสาวะ แก้ตาแดง ตามัว ขับอุจจาระ แก้คืบอีกเสบ คืบแข็ง บำรุงกำลัง รู้ถ่ายรู้ปัสสาวะ ลดความดันชั่วคราว บดผสมน้ำมันพืชทาแก้หิด และกลากเกลื้อน

ชื่อ *Gmelina arborea* Roxb.

วงศ์ Verbenaceae

ชื่ออื่น เฝิง (เหนือ) ท้องแมว (ราชบุรี สุพรรณบุรี) สันปลาช่อน (สุโขทัย) เป่านก (อุตรดิตถ์) แดงขาว (เชียงใหม่) แก้มอัน (นครราชสีมา) เม่า (สุราษฎร์ธานี) ช้องแมว (ชุมพร) เขาะแมว (มลายู-นราธิวาส)

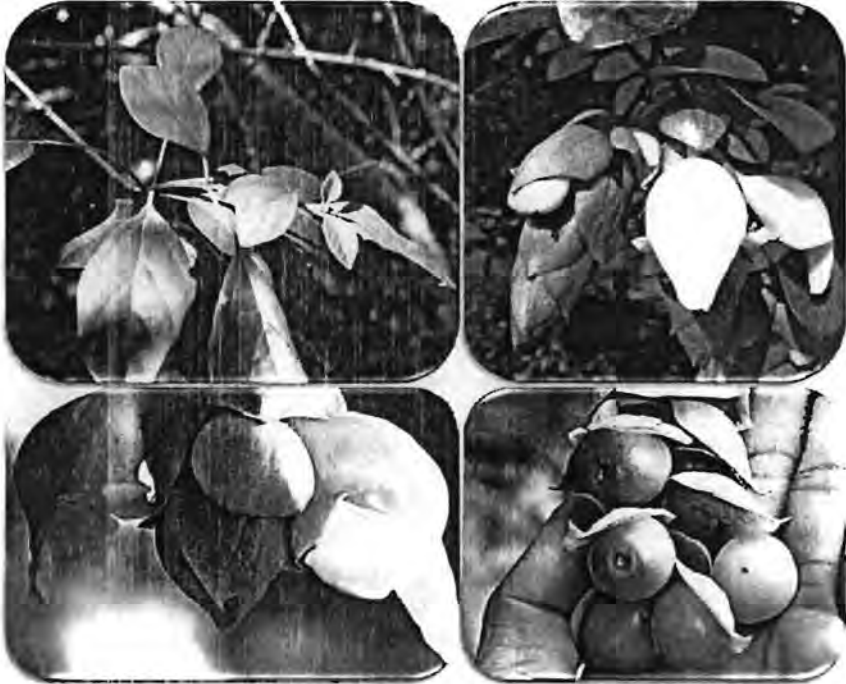

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น เปลือกสีน้ำตาลออกน้ำตาล แตกและหลุดออกเมื่อต้นแก่ กิ่งอ่อนเป็นเหลี่ยม ใบเดี่ยว รูปหัวใจ แผ่นใบหนาและเหนียว สีเขียว มีขนรูปดาว ดอกออกเป็นช่อกระจุกที่ปลายกิ่ง ข้างกิ่ง หรือลำต้น มีขนสีน้ำตาล ออกสีน้ำตาลอมเหลือง กลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นหลอด ปลายแยกเป็น 5 กลีบ ผลรี เมล็ดมี 1-2 เมล็ด
สรรพคุณ เปลือกต้น คั้นน้ำอาบ แก้คัน ชาวเขม่าลือชื่อใช้คั้นน้ำอาบ แก้โรคผิวหนัง ผื่นคัน หูด

ชื่อแมว *Gmelina philippensis* Cham.

วงศ์ Verbenaceae

ชื่ออื่น หางกระรอกแดง (กลาง) ข้าวจี๋ (ทั่วไป) เล็บแมว (สระบุรี) ส้มแมว (ราชบุรี) คางแมว (กลาง ใต้) ชื่อแมว (ลำปาง) จิงจาย (ใต้) จิ้งจ้อ (ปัตตานี) ขวงขนุน (สุราษฎร์ธานี)

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่มรอเลื้อย มีหนามยาวตามต้น ใบเดี่ยว รูปรีหรือรูปรีแกมรูปไข่กลับ สีเขียว ท้องใบมีขนนุ่ม ดอกออกเป็นช่อกระจุกที่ปลายยอด มีใบประดับสีเขียวแกมเหลือง มีรอยประสีแดง ดอกสีเหลือง ผลกลมรี ผลสุกสีเหลืองเข้ม

สรรพคุณ ราก รสขมเย็น แก้ตานขโมย แก้วัณโรค แก้พิษฝีภายใน แก้ร้อนในกระหายน้ำ แก้กระษัย ขับพิษร้อน ถอนพิษไข้ ขับพยาธิ ใบ รสขม แก้ปวดศีรษะ แก้บวม แก้เหงือกบวมอักเสบ แก้ปวดฟัน ขับพยาธิ ตำพอกแก้ผม ร่วง ผล รสเปรี้ยวขมร้อน แก้โรคท้องมาน แก้ปวดข้อ ปวดกล้ามเนื้อ แก้ไอ แก้วัณโรค ทานผลน้ำกัณฑ์ ใบและ ผลสด รสเปรี้ยวขม คั้นน้ำหยอดหู แก้ปวดหู

ชาก *Erythrophleum succinibrum* Gagnep.

วงศ์ Caesalpiniaceae

ชื่ออื่น ชาก พันธ์ชาด

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น เปลือกคั้นน้ำตาลอ่อน แตกตอนออกเป็นสะเก็ดแผ่นบางๆ ใบเป็นใบประกอบแบบขนนก 2 ชั้น มีใบย่อย 8-10 คู่ รูปไข่ ขอบใบเรียบ แผ่นใบเรียบ สีเขียว ดอกออกเป็นช่อหรือเป็นกระจุกตามกิ่ง ดอกเล็ก สีเหลืองอ่อน ผลเป็นฝักแบน รูปขอบขนาน เมล็ดมี 5-8 เมล็ด

สรรพคุณ ต้น แก้ไข้ที่มีพิษร้อน กระสับกระส่าย แก้ไข้เชื่อมซิม เนื้อไม้ เป็นยาแก้ไข้ ไม้จากมีพิษถึงตายได้ ก่อนนำไปปรุงยาต้องเผาให้เป็นถ่านก่อน ถ่านไม้ เป็นยาแก้พิษไข้ ไข้เชื่อมซิม แก้โรคผิวหนัง แก้โรคในเด็ก ขับพิษตามขวาง ไม้ระบูนส่วนที่ใช่ เป็นยาแก้พิษไข้ ไข้เชื่อมซิม แก้ไข้สันนิบาต ขับพิษโลหิต แก้โรคในเด็ก

คองคิง *Gloriosa superba* Linn.

วงศ์ Liliaceae

ชื่ออื่น คาวคิงส์ วานกัมปู (กลาง) กัมปู (ชัยนาท) คนขวาน บ้องขวาน หัวขวาน (ชลบุรี)

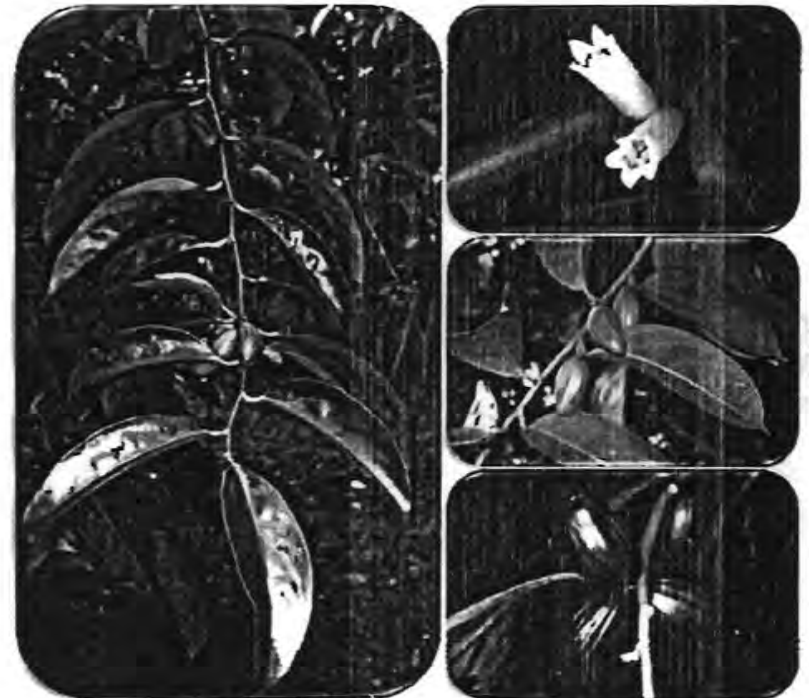

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเลื้อย มีเหง้าหัวคล้ายหัวขวานใต้ดิน ใบเดี่ยวรูปใบหอก ปลายใบเรียวแหลมขีดยาวเป็นมือ
 จับเกาะยึด แผ่นใบค่อนข้างหนา สีเขียว ดอก ออกดอกเดี่ยวที่ซอกใบใกล้ปลายยอด โคนดอกสีเหลืองแกวเปลี่ยน
 เป็นสีแดง กลีบดอกมี 6 กลีบ ขอบบิดเป็นคลื่น ผลเป็นผลแห้งแตกได้ แบ่งเป็น 3 เมล็ดสีส้มแกมสีน้ำตาล
 สรรพคุณ หัว รสร้อนเมา แก้โรคร้อน แก้กามโรค कुศทะราด แก้พิษแมลงสัตว์กัดต่อย แก้โรคปวดข้อ ขับผายลม
 หัวสด ใช้ตำพอกหัวเข่า แก้ปวดข้อ แก้ปวดกล้ามเนื้อ ฟกบวม หัวแห้ง ปรุงเป็นยาแก้โรคร้อน มะเร็งकुศทะราด
 แก้ปวดข้อ ราก แก้ลมจุกเสียด แก้เสมหะ และทาแก้โรคผิวหนัง
 ข้อควรระวัง ในการใช้เหง้าข้างในของคองคิงมีสาร โคลจิจินที่มีพิษ ถ้าใช้มากเกินไปจะทำให้เกิดโทษต่อร่างกาย

ต้นหมี่ (ตีหมี่) *Gonocaryum lobbianum* (Miers) Kurz

วงศ์ Icacinaceae

ชื่ออื่น ก้านเหลือง ก้านเขียวต้น มะติควา (ภาคเหนือ) แสมเมือง (หนองคาย) กัลปิงหาดัน (ภูเก็ต)

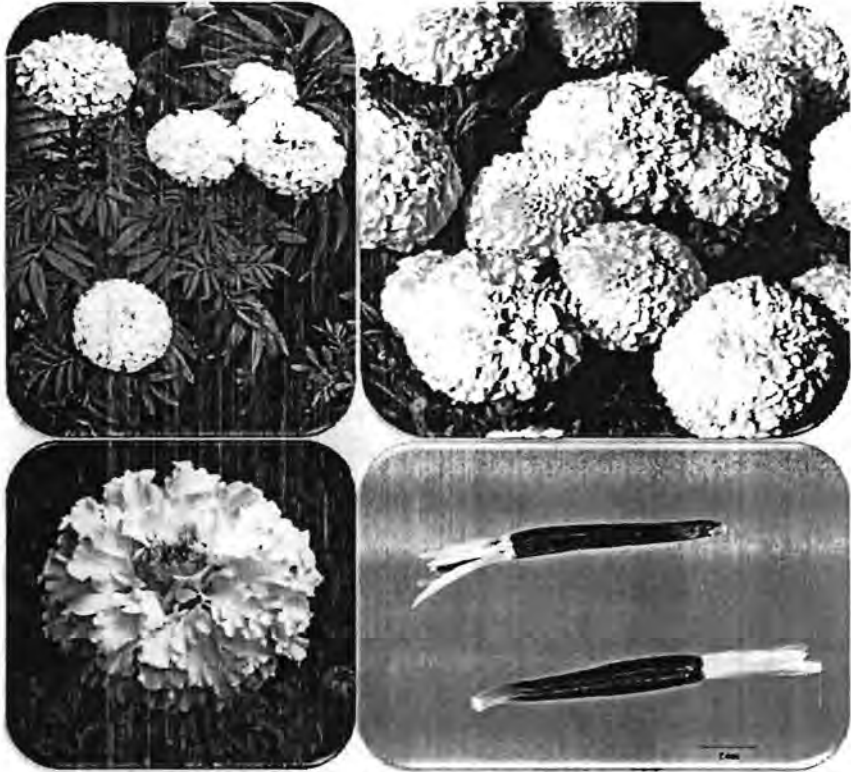

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่มกึ่งไม้ยืนต้นขนาดเล็ก กิ่งอ่อนมีขน ใบเดี่ยว รูปรีแกมขอบขนาน สีเขียว ก้านใบสีเหลือง
 ดอกแยกเพศอยู่คนละต้น ออกเป็นช่อสั้นที่ซอกใบ ดอกสีขาว กลีบดอกเชื่อมติดกัน ปลายแยกเป็น 5 กลีบ ผลรูป
 กระสวย ผลสุกสีม่วงดำ เมล็ดเดี่ยว
 สรรพคุณ รากหรือลำต้น คั้นน้ำดื่ม แก้ไข้ชาน คั้นเหลือง เปลือกต้น คั้นน้ำดื่มแก้ปวดท้อง อาหารไม่ย่อย อาหาร
 เป็นพิษ อาการแน่นหน้าอกที่เกิดจากกรดในกระเพาะถูกคั้นกลั้วมาที่หลอดอาหาร หรือคั้นน้ำให้สตรีหลังคลอด
 อาบแก้พิษแก้ไข้ ใบรักษาเส้นผม ทำให้ผมดำ แก้ชันตุ

ดาวเรืองใหญ่ *Tagetes erecta* L.

วงศ์ Compositae

ชื่ออื่น คำปู้จู้หลวง (ภาคเหนือ) พอทุ (กะเหรี่ยง-แม่ฮ่องสอน)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก ลำต้นเป็นร่อง สีเขียว ใบเป็นใบประกอบแบบขนนกปลายคี่ ใบย่อยมี 11-17 ใบ รูปรี แผ่นใบบางนูน สีเขียว มีขนเล็กน้อย ดอกออกเป็นช่อที่ปลายยอด ดอกสีเหลืองเข้มมีทั้งดอกที่ไม่สมบูรณ์เพศ และสมบูรณ์เพศ ผลเป็นผลแห้ง สีดำ ไม้แตก

สรรพคุณ ทั้งต้น เป็นยาขับลม แก้ปวดท้อง ใบ รสขมเย็น มีกลิ่นฉุน ทาแผลเน่าเปื่อยฝีต่างๆ น้ำคั้นแก้หูเจ็บ ดอก แก่ริดสีดวงทวาร เป็นยาฟอกเลือด แก้ตาเจ็บ ไข้กลุ่มดับ ขับลม ละลายเสมหะ แก้เวียนหัว ไอกรน เต้านมอักเสบ คางทูม เรียกเนื้อทำให้แผลหายเร็ว แก้หลอดลมอักเสบ

ติปติ

Piper retrofractum Vahl

วงศ์ Piperaceae

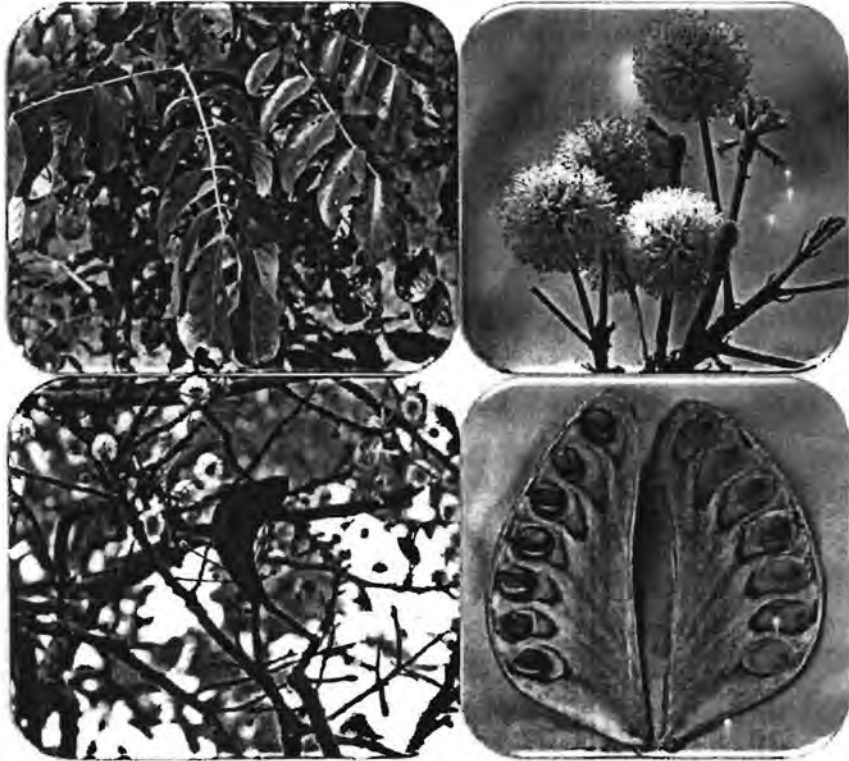

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเถาประาะ หักง่าย ตามข้อมีรากงอกสำหรับยึดเกาะ ใบเดี่ยว รูปไข่แกมรูปขอบขนาน สีเขียวเข้มเป็นมัน ดอกออกเป็นช่อตั้งตรงข้ามกับใบ รูปทรงกระบอก ไม้มีกลิ่นฉุนและกลีบดอก ผลเป็ชดกัษแน่นบนแกน ผลอ่อนสีเขียว ผลสุกสีแดง มีรสเผ็ดร้อน

สรรพคุณ ผลแก่จัดยังไม่สุก ตากแห้งเป็นยาขับลม แก้ท้องเสีย ขับรกหลังคลอด โดยใช้ผลหนึ่งกำมือ ดมเอาน้ำดื่ม นอกจากนี้ใช้เป็นยาแก้ไอ โดยเอาผลแห้งครึ่งผลฝ่นกับน้ำมะนาวแทรกเกลือใช้กวาดคอหรือจิบบ่อยๆ มีฤทธิ์ขับลมและแก้ไอ ใบ รสเผ็ดร้อน แก้เส้นสุนนา(เส้นศูนย์กลางท้อง) เถา รสเผ็ดร้อน แก้เสมหะพิการ แก้ปวดฟัน แก้ปวดท้อง จุกเสียด แก่ริดสีดวงทวาร แก้ลม เจริญอาหาร ราก รสเผ็ดร้อน แก้เส้นอัมพฤกษ์อัมพาต แก้หืดไอ

แดง (ไม้แดง) *Xylocarpus xylocarpa* (Roxb.) Taub. var. *xylocarpa* วงศ์ Mimosaceae

ชื่ออื่น ไปรน์ (ศิริสะเกษ) ศรีวราช (กะเหรี่ยง-เชียงใหม่ กาญจนบุรี) ตะกร้อม (ของ-จันทบุรี) ผ้าน (ละโว้-เชียงใหม่) เพี้ย (กะเหรี่ยง-ตาก) จะลาน จาลาน (เงี้ยว-แม่ฮ่องสอน) ไคว เพร (แม่ฮ่องสอน)

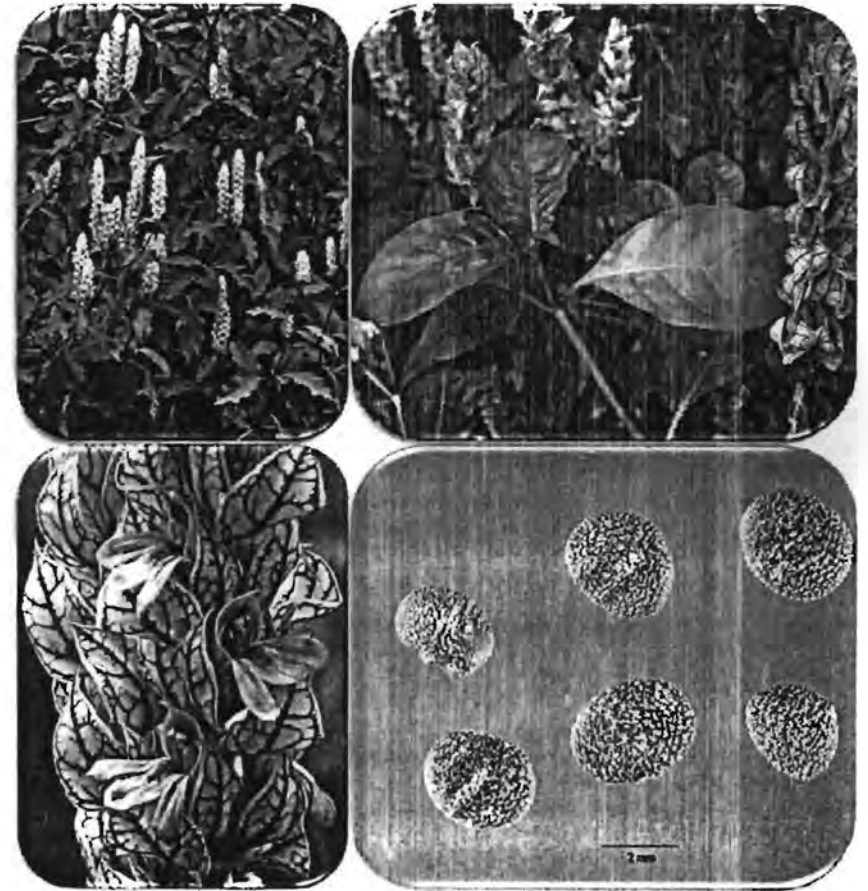
ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น เปลือกคั้นสีเทาปนแดง ขรุขระ กิ่งอ่อนและยอดอ่อนมีขนสีน้ำตาลอ่อน ใบเป็นใบประกอบแบบขนนกสองชั้น ใบย่อยมี 4-5 คู่ รูปไข่แกมรูปขอบขนาน สีเขียว ท้องใบมีขนสีน้ำตาล ดอกออกเป็นช่อกลมที่ซอกใบและปลายกิ่ง ดอกสีเหลืองอ่อนอัดแน่นอยู่บนฐานช่อดอก ผลเป็นฝักแบน หนา แข็ง ฝักแห้งแตกได้ 2 ฝัก เมล็ดแบนมี 6-12 เมล็ด

สรรพคุณ เปลือกคั้น รสฝาด ช่วยสมานธาตุ แก้แค้น แก้โรครักษาโลหิต ดอก เข้ายาแก้ไข้ ป้าง่วงหัวใจ

ศรีชะวา (อัคนีชา) *Justicia betonica* Linn.

วงศ์ Acanthaceae

ชื่ออื่น หางกระรอก หางแมว (กรุงเทพฯ)

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่ม ใบเดี่ยว รูปรีแกมรูปขอบขนาน แผ่นใบบาง สีเขียว ดอกออกเป็นช่อยาวโค้งตรงที่ปลายยอดหรือออกที่ซอกใบใกล้ปลายยอด มีใบประดับสีขาวลายเขียว ดอกสีขาว ผลเป็นผลแห้งแตกได้ สรรพคุณ ทั้ง 5 เป็นยาขับพิษทั้งปวง สมานบาดแผล รักษาโรคผิวหนัง และขับปัสสาวะ

ทองแตก
ชื่ออื่น

Baliospennum solanifolium (Burm.) Suresh

วงศ์ Euphorbiaceae

ถ่อนดี ทนดี (ภาคกลาง ครึ่ง) บองป้อม ลองป้อม (เลย) ทองแต้ (ประจวบคีรีขันธ์) โทะ โทะละ

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่ม เปลือกต้นสีน้ำตาล ขอบอ่อนมีขนสีขาว ใบเดี่ยว ใบมีขนาดและรูปร่างแตกต่างกัน ใบยอดรูปรี ใบที่โคนคั่นขอบใบหยักเว้า 3-6 แฉก รูปไข่แกมรูปขอบขนาน ขอบใบจักเป็นซี่ฟันห่างกัน แผ่นใบบาง สีเขียว ดอกแยกเพศอยู่ช่อเดียวกัน ดอกเป็นช่อที่ซอกใบ ดอกเพศผู้อยู่ตอนบนของช่อ ไม่มีกลีบดอก ดอกเพศเมียอยู่โคนช่อดอก ไม่มีกลีบดอก ผลแบ่งเป็น 3 พู ผลแก่แตกได้มีเมล็ด 1 เมล็ด ต่อ 1 พู

สรรพคุณ ใบ ใช้ใบแห้ง คั้นน้ำคั้นเป็นชาถ่าย เมล็ด ใช้เป็นชาถ่ายอย่างแรง ในน้ำมันเมล็ดเป็นพิษมาก ราก คั้นน้ำคั้นหรือฝนน้ำกิน เป็นชาถ่ายอ่อน ๆ ถ่ายลมเป็นพิษ ถ่ายพิษพรรคิก ถ่ายเสมหะเป็นพิษ แก้บวมน้ำ แก้ดับอักเสบ

ด้อยดึง

Ruellia tuberosa Linn.

วงศ์ Acanthaceae

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก มีรากสะสมอาหารใต้ดิน ใบเดี่ยว รูปรีหรือรูปไข่ แผ่นใบบาง สีเขียว มีขนเล็กน้อย ดอกออกเป็นช่อหรือออกดอกเดี่ยวที่ซอกใบ ดอกสีม่วงอ่อนหรือสีขาว ด้านนอกมีขนเล็กน้อย ผลเป็นฝัก ฝักแห้งสีน้ำตาลดำแตกได้ เมล็ดแบนสีน้ำตาล มีหลายเมล็ด

สรรพคุณ ราก เป็นส่วนผสมของยาใช้ดับพิษ แก้ปัสสาวะพิการ และแก้พิษต่างๆ

ชื่อไม้

Allophylus cobbe (L) Racusch.

วงศ์ Sapindaceae

ชื่ออื่น

คานขโมย (กาญจนบุรี) คาลอ์ลิน (สระบุรี) จ้าคอง (ลำปาง) เที้ยฟาน (เชียงใหม่)

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่ม กิ่งอ่อนและยอดอ่อนมีขน ใบเป็นใบประกอบแบบนิ้วมือ ใบย่อยมี 3 ใบ รูปรีแกมรูปใบหอก ขอบใบจักเป็นฟันเลื่อยช่วงปลายใบ แผ่นใบบาง สีเขียว มีขนสั้นประปราย ดอกออกเป็นช่อกระจุกที่ซอกใบใกล้ปลายกิ่ง ดอกสีขาว กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลกลม ผลสุกสีแดง เมล็ดเดี่ยว

สรรพคุณ รากและลำต้น ต้มน้ำดื่ม บำรุงเลือด ขับน้ำคาวปลาหลังอยู่ไฟ บำรุงเส้นเอ็นให้แข็งแรง

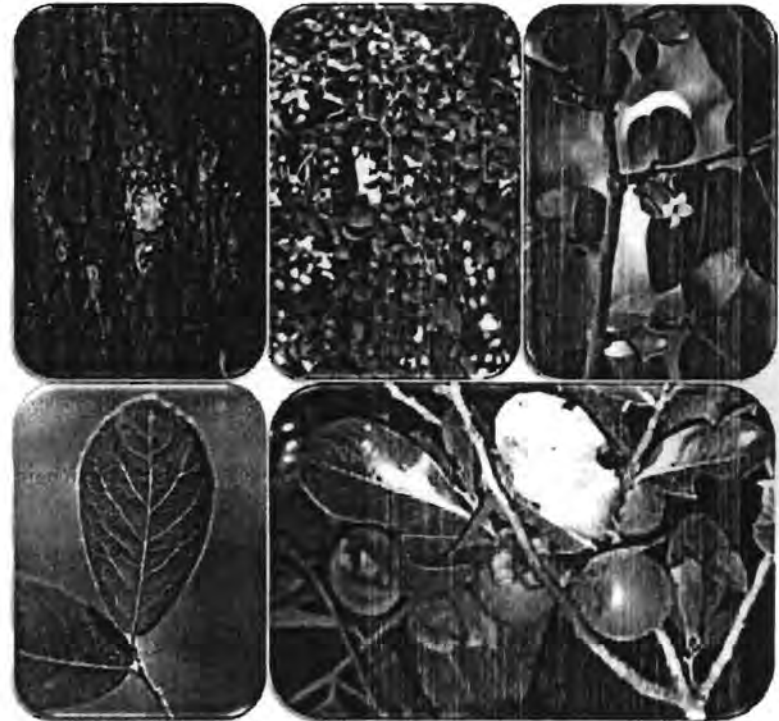
ตะโกนา

Diospyros rhodocalyx Kurz

วงศ์ Ebenaceae

ชื่ออื่น

มะโก (เหนือ) โก (อีสาน) มะถ่านไฟผี (เชียงใหม่) นมวัว (นครราชสีมา)

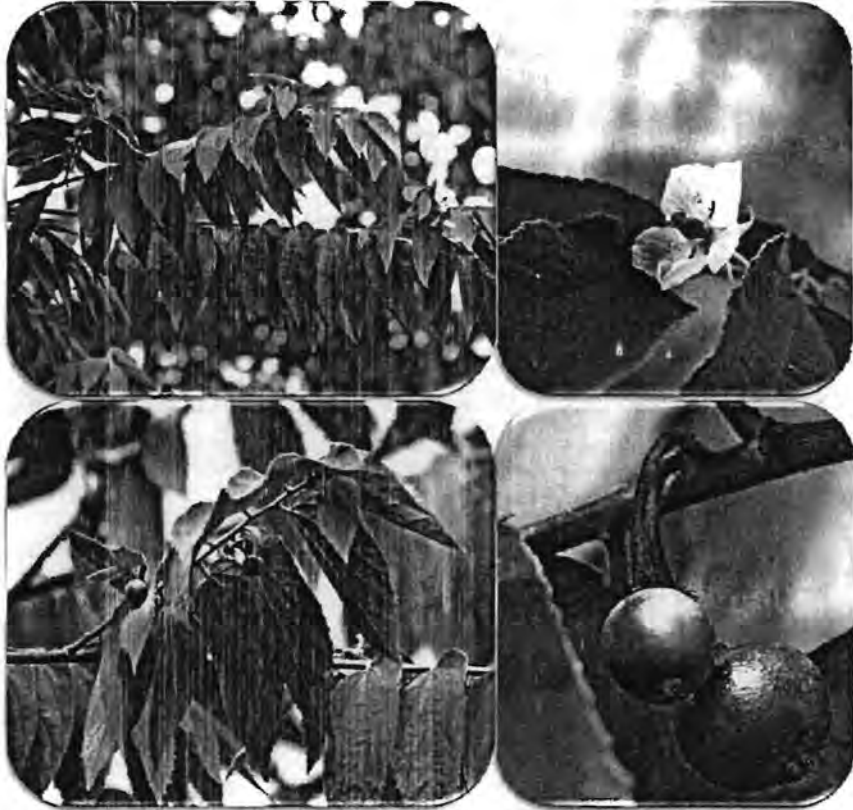
ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น เปลือกคันสีดำ ใบเดี่ยว รูปรีค่อนข้างกลม แผ่นใบค่อนข้างหนาและเหนียว สีเขียวเข้มเป็นมัน ดอกแยกเพศ ออกเป็นช่อ ดอกเพศผู้ออกเป็นช่อตามกิ่งกลีบดอกมี 4 กลีบ ดอกเพศเมียออกดอกเดี่ยวที่ซอกใบ คล้ายกับดอกเพศผู้แต่ขนาดใหญ่กว่า ผลกลม ผลอ่อนมีขนสีน้ำตาล ผลสุกสีแดงหรือสีแดงปนส้ม เมล็ดมี 3-5 เมล็ด มีเนื้อหุ้มสีขาว

สรรพคุณ เปลือกคัน แก้คัน เป็นยาบำรุงธาตุ บำรุงกำลัง ขับระดูขาว รักษาโรคมกชคัยคัน เป็นยาอายุวัฒนะหรือคัมภีร์แก้ลมรักษาโรคเรื้อรัง แก้กษัยคัมภีร์ แก้ปวดฟัน ผล เป็นยาแก้ท้องร่วง คลื่นไส้ ขับพยาธิ แก้ฝีบวม และแผลเปื่อยเปลือกผล เหาจนเป็นถ่าน แขน้ำกิน ขับระดูขาว ขับปัสสาวะ

ตะขบฝรั่ง
ชื่ออื่น

Muntingia calabura Linn.
ตะขบ (กลาง) ครอบฝรั่ง (สุราษฎร์ธานี)

วงศ์ Tiliaceae

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้นขนาดเล็ก กิ่งอ่อนมีขนนุ่ม ใบเดี่ยว รูปไข่แกมรูปขอบขนาน ขอบใบจักเป็นซี่ฟัน แผ่นใบบาง สีเขียว มีขนนุ่มเหนียวมือ ดอกออกดอกเดี่ยวหรือเป็นคู่เหนือซอกใบ ดอกสีขาว กลีบดอกย่อยมี 5 กลีบ ผลกลม เปลือกบาง ผลสุกสีแดง มีรสหวานเมล็ดแบน

สรรพคุณ ต้น นำมาต้มน้ำกินเป็นยาระบาย เพราะมีสารเมือกมาก ดอก ดอกแห้งชงกินเป็นยาแก้ปวดศีรษะ แก้หวัด ปวดเกร็งในทางเดินอาหาร ไล่ไส้หรือคัมรวมกับสมุนไพรอื่น กินเป็นยาขับระดู และแก้โรคตับอักเสบ

ตะคร้อ
ชื่ออื่น

Schleichera oleosa (Lour.) Oken
ตะคร้อไข่ (กลาง) ค้อกาซ้อง (กาญจนบุรี) เคาะจัก มะเคาะ มะจัก มะโจ๊ก (เหนือ) คอส้ม (เสข) เคาะ (นครพนม พิชณุโลก) ปั้นร้ว (เขมร-สุรินทร์) ปั้นโรง (เขมร สุรินทร์) กาซ้อ

วงศ์ Sapindaceae

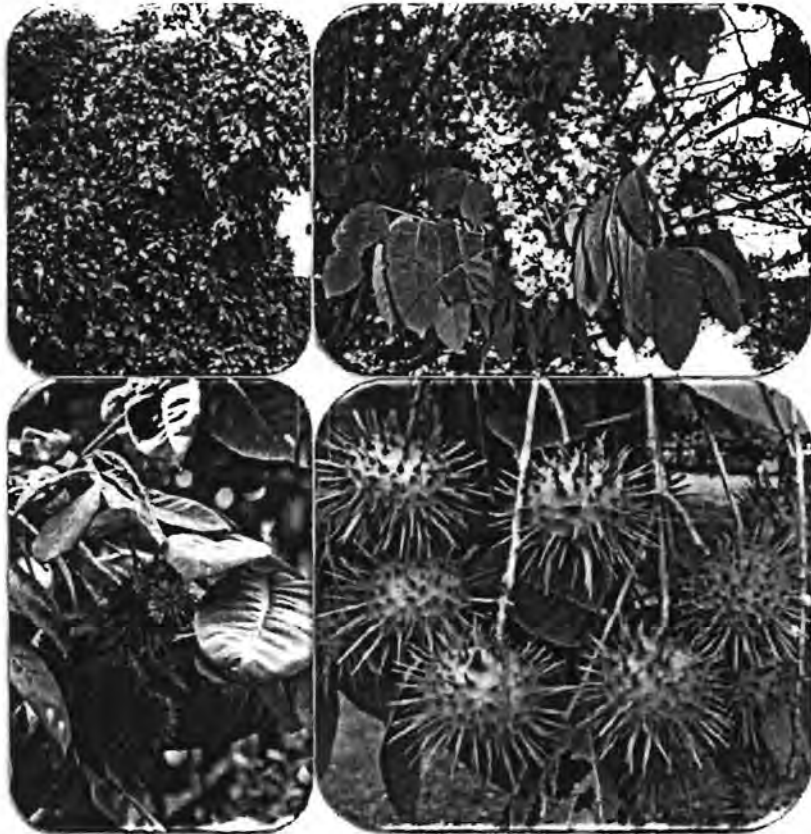
ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น กิ่งก้านคดงเปลือกต้นสีน้ำตาลแดงหรือน้ำตาลเทา แตกเป็นสะเก็ดหนา ใบประกอบแบบขนนกปลายคู่ ใบย่อยมี 3-4 คู่ รูปรีแกมรูปขอบขนาน แผ่นใบค่อนข้างหนา สีเขียว ห่องใบมีขนตามเส้นใบ ดอกออกเป็นช่อแยกแขนงที่ปลายยอดหรือซอกใบ ดอกสีขาวอมเขียว ไม่มีกลีบดอก ผลรูปไข่ สีเขียวอมน้ำตาล เมล็ดมี 1-2 เมล็ด เนื้อหุ้มเมล็ดสีซีเทาเหลือง

สรรพคุณ เปลือกต้น เป็นยาสมานท้อง แก้ท้องร่วง น้ำมันจากเมล็ด ใช้แก้ลมร่วง

ตะคร้อหนาม *Sisyrolepis muricata* (Pierre) Loeh.

วงศ์ Sapindaceae

ชื่ออื่น มะจิกหนาม มะจิกหนาม มะจิกหุ้ม เคาะหนาม เคาะหุ้ม (เหนือ) ปันจิว (เขมร-สุรินทร์)

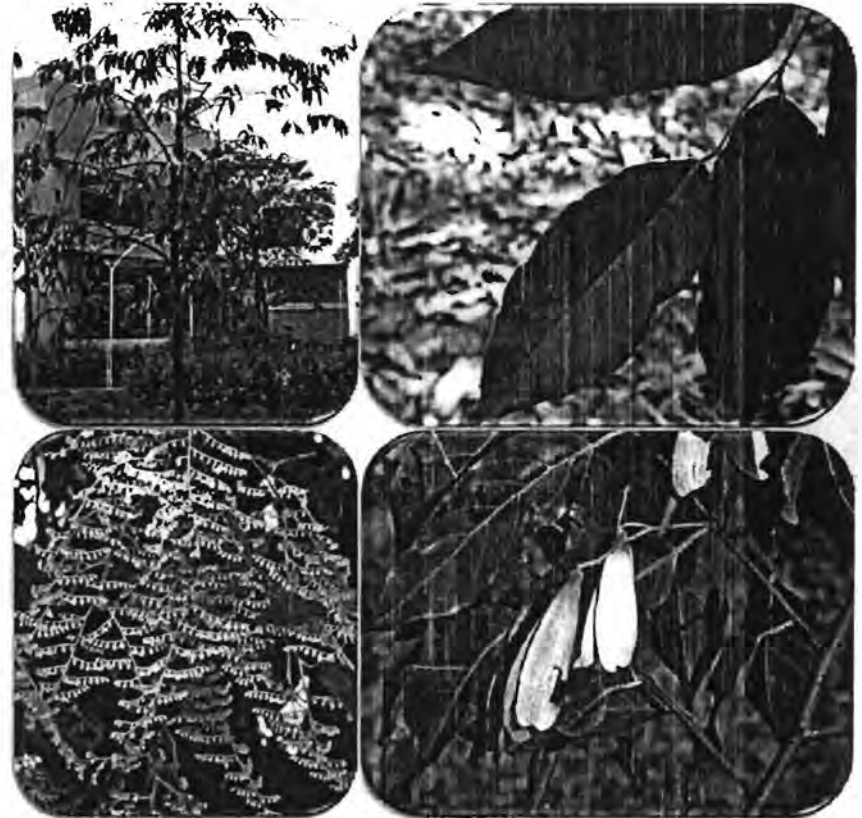

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น แดงกิ่งก้านเป็นพุ่มแน่นทึบ เปลือกสีน้ำตาลขรุขระ ใบเป็นใบประกอบแบบขนนก ใบย่อยมี 3-4 คู่ รูปขอบขนานแกมรูปรี แผ่นใบค่อนข้างหนา สีเขียว ดอกออกเป็นช่อที่ปลายกิ่ง ดอกสีขาว ผลค่อนข้างกลม มีหนามยาว ผลแก่แตกออกเป็น 2 ซีก เนื้อในผลสีเหลือง เมล็ดสีน้ำตาล
สรรพคุณ ผล ทำน้ำมันสำหรับทาแก้หิด

ตะเคียนทอง *Hopea odorata* Roxb.

วงศ์ Dipterocarpaceae

ชื่ออื่น ตะเคียน ตะเคียนใหญ่ (กลาง) จะเคียน (เหนือ) แคน (อีสาน) จูเค้ ไชเก (กะเหรี่ยง-กาญจนบุรี)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น เปลือกสีน้ำตาลดำ ดินแก่แตกเป็นร่อง ใบเดี่ยว รูปไข่แกมรูปใบหอก แผ่นใบค่อนข้างหนา สีเขียวเป็นมัน ดอกออกเป็นช่อที่ปลายกิ่ง ดอกสีเหลืองอ่อนมีกลิ่นหอม กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลเป็นผลแห้งไม่แตก กลมหรือรูปไข่ มีปีกยาว 2 ปีก ปีกสั้น 3 ปีก
สรรพคุณ เปลือก เนื้อไม้ รสฝาด มีฤทธิ์เป็นยาปฏิชีวนะใช้ฆ่าเชื้อโรค แก้อักเสบ ห้ามเลือด เปลือก รสฝาดเมาใช้สมานแผล แก้บิดมูกเลือด แก้หริ่งอกอักเสบ แก้ลงแดง และฆ่าเชื้อโรคในปาก

ตะไคร้
ชื่ออื่น

Cymbopogon citratus Stapf

วงศ์ Graminac

จะไคร (เหนือ) ไคร (ใต้) ห่อวตะโป (กะเหรี่ยง-แม่ฮ่องสอน) คาหอม (เงี้ยว-แม่ฮ่องสอน)

ลักษณะทั่วไป ไม่มีล้มลุก ลำต้นไค้ดินเป็นข้อปล้อง ใบเดี่ยว รูปขอบขนาน ขอบใบเรียบสาตกมแผ่นใบบาง ผิว
 สากทั้งสองด้าน มีกลิ่นหอมเฉพาะ ดอกออกเป็นช่อแยกแขนงที่ปลายช่อ ออกดอกออกช่อ ผลแห้ง เมล็ดเดี่ยว
สรรพคุณ เหง้า รสหอมปร่า แก้กระษัย แก้เบื่ออาหาร บำรุงไฟธาตุ ขับลมในลำไส้ แก้ขัดปัสสาวะ แก้ปัสสาวะ
 ฝืดปกติ แก้น้ำ ตัน รสหอมปร่า ขับลม แก้โรครทางเดินปัสสาวะ แก้น้ำคับกลืนคาว เจริญอาหาร ใบ รสหอมปร่า
 แก้ใช้ลดความดันโลหิต ทั้งต้น รสหอมปร่า แก้ปวดท้อง หืด ขับปัสสาวะ ขับเหงื่อ และบำรุงธาตุ

ตะไคร้หอม
ชื่ออื่น

Cymbopogon nardus Rendle

วงศ์ Graminac

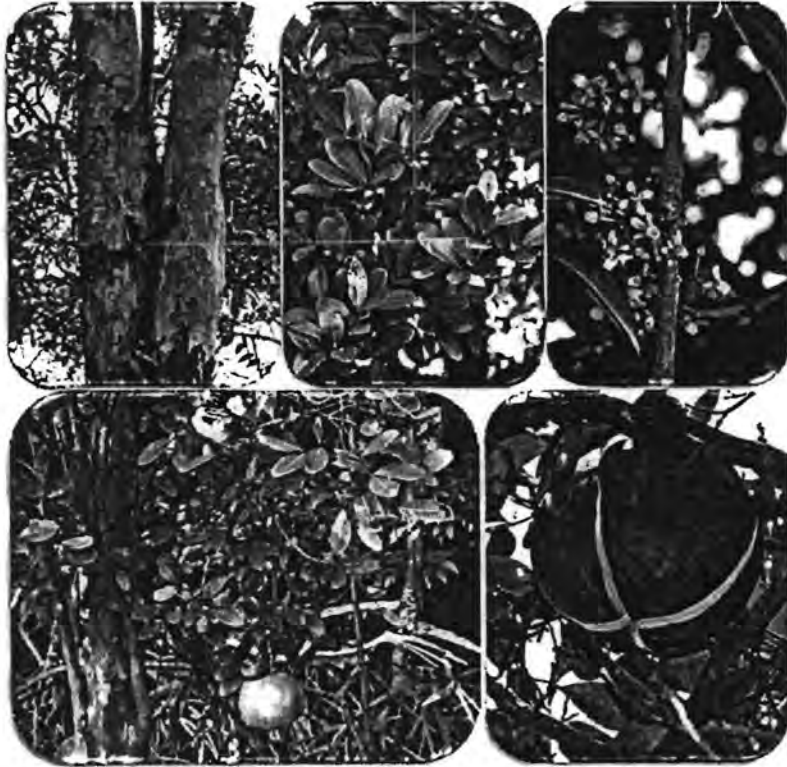
จะไครระชูด ตะไคร้ระชูด (เหนือ) ตะไคร้แดง (นครศรีธรรมราช)

ลักษณะทั่วไป ไม่มีล้มลุกอายุหลายปี มีเหง้าไค้ดิน ใบเดี่ยว รูปขอบขนานปลายแหลม ขอบใบสาตกม แผ่นใบ
 บางและนุ่มกว่าตะไคร้บ้าน ตันและใบมีกลิ่นฉุน ดอกออกเป็นช่อที่ปลายช่อ ดอกสีเหลือง ออกดอกออกช่อ ผลเป็น
 ผลแห้งไม่แตก
สรรพคุณ เหง้า เป็นยาขับลมกลุก ขับประจำเดือน ขับปัสสาวะ ขับระดูขาว เหง้า ใบ กาบ นำมากลั่นได้น้ำมัน
 หอมระเหย ใช้เป็นเครื่องหอม เช่นสบู่ หรือพันทาผิวหนังกันุง แมลง ทั้งต้น รสปร่าร้อนขม แก้โรคตีควงโนปาก
 ขับโลหิต ทำให้หมดลูกบิบตัว ทำให้แห้ง ขับลมในลำไส้ แก้น้ำหนักท้อง

ตะบูนขาว *Xylocarpus granatum* Koenig
ชื่ออื่น กระบูนขาว ตะบูน (กลาง ใต้)

วงศ์ Meliaceae

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น โคนต้นแก่เป็นพูพอนเล็กน้อย ใบเป็นใบประกอบแบบขนนก ใบย่อยมี 1-2 คู่ รูปไข่กลับ แผ่นใบหนา สีเขียว ดอกออกเป็นช่อแยกแขนงที่ซอกใบและกิ่งอ่อนหรือกิ่งแก่ ดอกสีขาวนวลหรือสีชมพูเข้ม กลีบดอกมี 4 กลีบ ผลกลม ผลแก่แตกได้ 4-5 เสี้ยว เมล็ดมี 8-16 เมล็ด
สรรพคุณ ราก แก้อหิวาตกโรค (ทุกส่วนเป็นยาฝาดสมาน) เปลือกต้น ผล แก้กิด แก้ก้องเสี้ยว เป็นยาฝาดสมาน ใช้พอกหนัง ผล เมล็ด แก้ก้องร่วง เป็นยาบำรุง แก้อิโ ปเลือกผล ใช้พอกแก้บวม แก้จากเมือก แก้โรคหิด

ตะกุ่มทุก (มะคัง) *Tamilnadia uliginosa* (Retz.) Tirveng. & Sastre วงศ์ Rubiaceae
ชื่ออื่น กระด้าทุก มะคังขาว (กลาง อีสาน) ดุ่มทุก (ลพบุรี) มอกน้ำข้าว มะข้าว (เหนือ) มะคัง

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้นขนาดเล็ก กิ่งอ่อนเป็นแหลมมน มีหนามยาวที่พัฒนาเป็นกิ่งขนาดเล็ก ใบเดี่ยว รูปไข่กลับ สีเขียวเป็นมันลื่น แผ่นใบบางฉีกขาดง่าย ดอกออกดอกเดี่ยวที่ซอกใบใกล้ปลายยอด ดอกสีขาว กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลกลมรี ผลสดสีเขียว เมล็ดกลมจำนวนมาก
สรรพคุณ แก่น ใช้ผสมกับแก่นมะคังแดง ดมน้ำคั้นเป็นยาบำรุงกำลัง ผล รสฝาดสุขุม แก้ก้องเสี้ยว แก้บิดมูกเลือด แก้อิศสาร ราก รสฝาดสุขุม แก้ก้องเสี้ยว แก้บิดมูกเลือด

ตานหม่อน *Vernonia elliptica* DC.

วงศ์ Compositae

ชื่ออื่น ลิกวนยู (กรุงเทพฯ) ตานหม่น (นครศรีธรรมราช) ข้ามักหลอด (หนองคาย) ตานค้อน

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเลื้อย กิ่งอ่อนและยอดอ่อนมีขนสีขาวหนาแน่น กิ่งก้านยาวเรียว ใบเดี่ยว รูปรีแกมรูปไข่ กลีบ สีเขียว ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบหรือปลายยอด ดอกสีขาวนวล กลีบดอกเป็นเส้นขนาดเล็กจำนวนมาก ผล เป็นผลแห้งไม่แตก

สรรพคุณ ราก ดอก ใบ ใช้แก้ตานขางในเด็ก รักษาฝีไส้ ฉ่ำพยาธิ ราก รสหวานเย็นชุ่ม แก้พิษตานขาง คุมธาตุ ขับพยาธิไส้เดือน บำรุงเนื้อหนังให้สมบูรณ์ต้น รสเบื่อเย็น ขับพยาธิ แก้ตานขาง รักษาฝีไส้

ตาลโตนด (ตาล)

Borassus flabellifer Linn.

วงศ์ Palmac

ชื่ออื่น ตาลโตนด ตาลใหญ่ (กลาง) โหนด (ใต้)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้นจำพวกปาล์ม ไม่แตกกิ่งก้าน ใบเดี่ยว รูปพัด ปลายใบแยกเป็นแฉกเรียวแหลม แผ่นใบ แข็งหนา สีเขียว ดอกออกเป็นช่อแตกแขนงขนาดใหญ่เหมือนโศกกาบใบ ดอกแยกเพศอยู่คนละต้น ดอกเพศผู้ เป็นช่อรูปทรงกระบอกยาว เป็นวงสีเขียว พอแก่เป็นสีน้ำตาล ดอกเพศเป็นช่อ เรียกว่า จั่น จะให้น้ำตาล ผลกลม สีน้ำตาลดำ เนื้อในสีเหลือง เมล็ดมี 1-4 เมล็ด เปลือกหุ้มเมล็ดแข็งมีขนยาวหนาแน่น

สรรพคุณ ราก รสหวานเย็น แก้ไข้ร้อน แก้พิษตานขาง ชูกำลัง ขับพยาธิ รวง รสหวานเย็น แก้พิษตานขาง ขับพยาธิ ทำให้หัวใจชุ่มชื้น ตาลแขวน (รากอกเหนือพื้นดิน) รสหวานเย็นติดผัด แก้ไข้ร้อน แก้พิษตานขาง ทางตาล (ก้านใบ) ฝนไฟบิเดอน้ำ แก้ท้องร่วง ท้องเสีย แก้โลหิตคืดปกติ อมแก้ปากเปื่อย

คำเตือน *Aphanamixis polystachya* (Wall.) R.Parker วงศ์ Meliaceae
ชื่ออื่น คาปู้ (ปราจีนบุรี) มะฮ้ำ มะหังก่าน มะฮังก่าน (หนือ) เลาหาง (เชียงใหม่) ขมมันคง (ลำปาง) เอ็นคง (กำแพงเพชร) มะขมหางก่าน (บุรีรัมย์) คุ่มคง (กระบี่) ขมหังก่าน (เงี้ยว-แม่ฮ่องสอน)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น ใบเป็นใบประกอบแบบขนนกปลายคี่ ใบย่อยมี 3-7 คู่ รูปรีแกมรูปขอบขนาน สีเขียวเข้มเป็นมัน ใจกลางออกเป็นช่อห้อยลงที่ซอกใบ ดอกแยกเพศ ช่อดอกเพศเมียไม่แตกแขนง ช่อดอกเพศผู้แตกแขนง ดอกสีเหลืองอ่อน กลีบดอกมี 3 กลีบ ผลกลม สีเหลืองอมชมพู ผลแก่แตกเป็น 3 ซีก เมล็ดมีเนื้อหุ้มสีแดงสด

สรรพคุณ เปลือกต้น รสฝาดเมา แก้บิดมูกเลือด ขับโลหิต ถล่อมเสมหะ ปิดธาตุ สมานแผล ขับระดู รัศมีคลุก ใบ รสฝาดเมา แก้บวม ผล รสฝาดเมา แก้บวมตามข้อ

ข้อควรระวัง ทุกส่วนเป็นพิษ กินมากอาจตายได้ เกิดแก๊สจากขนไม้คาเสื่อ เมื่อกินเข้าไปทำให้มาอาเจียนถึงตาย

คำเตือน *Homalomena aromatica* Schott. วงศ์ Araceae
ชื่ออื่น เต่าเขียด (กลาง) โหระ (ชุมพร) ขวยโบ (กะเหรี่ยง-แม่ฮ่องสอน)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก มีเหง้าใต้ดิน มีกลิ่นหอม ใบเดี่ยว รูปหัวใจ ขอบใบเรียบ แผ่นใบเรียบ สีเขียวเข้มเป็นมันลื่น ดอกออกเป็นช่อแทงรูปทรงกระบอกที่ซอกใบ ดอกเพศผู้จำนวนมากอยู่ตอนบนช่อดอก ดอกเพศเมียน้อยกว่าอยู่ตอนล่างของช่อดอก มีกาบสีเขียวหุ้มแกนช่อดอก ปลายกาบแหลม ขาวช่อดอกเล็กน้อย ผลกลมขนาดเล็ก

สรรพคุณ เหง้า เป็นยาฆ่าแมลง ทำให้ประสาทร้อน บำรุงดี ขับเสมหะ แก้ไข้เชิงซึม ทั้ง 5 รักษาโรคผิวหนัง เมื่อกลิ้นด้วยไอน้ำจะให้น้ำมันหอมระเหย ใช้เป็นน้ำหอม

เต่าร้างแดง (เต่าร้าง)

Caryota mitis Lour.

วงศ์ Palmae

ชื่ออื่น

ควา (สกลนคร) เขืองหมู่ (เหนือ) มะเต็ง (เลย) จอน (แม่ฮ่องสอน)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้นจำพวกปาล์ม ลำต้นตรง ไม้แตกกิ่งก้าน ใบเป็นใบประกอบแบบขนนก ใบย่อยรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน เป็นฝอย กาบใบหุ้มลำต้นซ้อนกันแน่น ด้านนอกมีขนสีน้ำตาล ดอกแยกเพศ ออกเป็นช่อระหว่างใบ ดอกสีเขียวหรือม่วงแกมน้ำตาล ผลกลม ผลสุกสีแดงเข้ม เมล็ดเดี่ยว

สรรพคุณ ราก ดมน้ำคั้น บำรุงกำลัง ช่วยให้ร่างกายแข็งแรง รากตากแห้ง ประุงเป็นยาขับลมเบื้องสูง รากและหัว รสหวานเย็นขม แก้กาฬขึ้นปอด แก้หัวใจพิการ แก้มีามพิการ แก้ดับทุด แก้ไข้ใน ดับพิษดับปอด ข้อควรรระวัง เมล็ดแก่ถูกผิวหนังจะทำให้คันมาก

ตำลึง

Coccinia grandis (L.) Voigt

วงศ์ Cucurbitaceae

ชื่ออื่น

ผักแคบ (เหนือ) แคเคี้ยว (กะเหรี่ยง-แม่ฮ่องสอน)

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเลื้อย เถาอ่อนสีเขียว มีมือจับยึดเกาะ ใบเดี่ยว ใบรูป 3-5 แฉก แผ่นใบบาง สีเขียว ดอกแยกเพศอยู่คนละต้น ออกดอกเดี่ยวที่ซอกใบใกล้ปลายยอด ดอกสีขาว กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลรี ผลอ่อนสีเขียวมีลายทาง สีขาว ผลสุกสีแดงสด เมล็ดจำนวนมาก

สรรพคุณ ราก รสเย็น แก้ตาขึ้นฝ้า ดับพิษทั้งปวง แก้ไข้ แก้อาเจียน ดมน้ำกินเป็นยาระบาย หัว รสเย็น ดับพิษทั้งปวง ใบ รสเย็น ประุงเป็นยาขับพยาธิร้อน เช่น ยาเขียว ใบสดตำละเอียด ใช้น้ำทาถอนพิษที่ถูกตำแย หมามุ่ย หรือสิ่งมีพิษที่ทำให้แสบร้อน คัน ดอก รสเย็น แก้คัน เมล็ด รสเย็นเมา ตำผสมน้ำมะพร้าวทาแก้หิด น้ำยาง ต้น ใบ ราก รสเย็น แก้โรคเบาหวาน เถา ใบ ราก แก้พิษผึ้งต่อย แตนทำร้าย

เต็ง *Shorea obtusa* Wall. ex Blume วงศ์ Dipterocarpaceae
 ชื่ออื่น ชันคก (ตราด) มะ (เหนือ) เม่าโน (แม่ฮ่องสอน) จิก (อีสาน) เต็งขาว (ขอนแก่น) เตาะเจือ เจือ

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น ลำต้นเปลาตรงหรือคดงอ มีชั้นสีเหลือง ใบเดี่ยว รูปไข่แกมรูปขอบขนาน แผ่นใบหนา และเหนียว สีเขียว มีขนประปราย ดอกออกเป็นช่อแยกแขนงห้อยลงที่ปลายกิ่ง ดอกสีครีมออกเหลืองหรือสีขาว กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลเป็นผลแห้งไม่แตก มีปีกยาว 3 อัน

สรรพคุณ ยาง ใช้ป้องกันเชื้อแบคทีเรีย รักษาแผลน้ำเปื้อน แผลหูพอง รักษาโรคบิด

แตงกวา *Cucumis sativus* L. วงศ์ Cucurbitaceae
 ชื่ออื่น แตงขี้ไก่ แตงข้าง แตงร้าน แตงขี้ควาย (เหนือ) แตงเหิน แตงอ้ม (เชียงใหม่) แตงปี แตงยาง

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเลื้อย มีมือจับสีเทา ใบเดี่ยว รูปสามเหลี่ยม แผ่นใบค่อนข้างหนา สีเขียว มีขนแข็ง ดอกแยกเพศอยู่คนละต้น ดอกเพศผู้ออกเป็นกระจุกที่ซอกใบ ดอกสีเหลือง กลีบดอกมี 5 กลีบ ดอกเพศเมียออกดอกเดี่ยวคล้ายกับดอกเพศผู้ ผลรูปทรงกระบอก ผลแก่สีเหลือง เมล็ดแบน สีขาว

สรรพคุณ ราก คั้นน้ำดื่ม เป็นยาขับปัสสาวะ ป้องกันการขาดวิตามินบี 1 ใบ คั้นน้ำให้เด็กกินทำให้อาเจียน แก้ท้องเฟ้อ ผล เป็นยาเย็น เป็นยาระบายอ่อนๆ บำรุงธาตุ และขับปัสสาวะ ผลแก่ เอาเมล็ดออกแล้วใส่สารส้มเข้าไป แล้วเผาไฟให้สุกคั้นน้ำ กินแก้มีว และจัดเบา ต้มเป็นยาพอกภายนอก แก้อักเสบ เป็นยาเย็น และทำให้ผิวหนังอ่อนนุ่ม น้ำคั้นผล ใช้ลดกลิ่น และกินแก้มีวในกระเพาะปัสสาวะ เมล็ด เป็นยาเย็น ขับปัสสาวะและบำรุงร่างกาย

แตงโม
ชื่ออื่น

Citrullus lanatus (Thunb.) Matsum. & Nakai

วงศ์ Cucurbitaceae

มะเดื่อ (เหนือ) แตงจีน (ใต้) ลูกก (เขมร-สุรินทร์) แตงเต้าซ่า (กะเหรี่ยง-แม่ฮ่องสอน)

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเลื้อย มีมือจับยึดเกาะ ใบเดี่ยว ขอบใบหยักเว้า แบบขนนก 3-7 แฉก แผ่นใบบาง สีเขียว มีขนสีขาว ดอกออกดอกเดี่ยวที่ซอกใบ ดอกแยกเพศอยู่ต้นเดียวกัน ดอกสีเหลือง กลีบดอกเชื่อมติดกัน ปลายแยกเป็น 5 แฉก ดอกเพศเมียคล้ายกับดอกเพศผู้ ผลกลมขนาดใหญ่ สีเขียวแก่หรืออ่อนหรือเป็นลาย เนื้อในสีแดง เมล็ดรูปไข่แบน สีน้ำตาลเข้ม

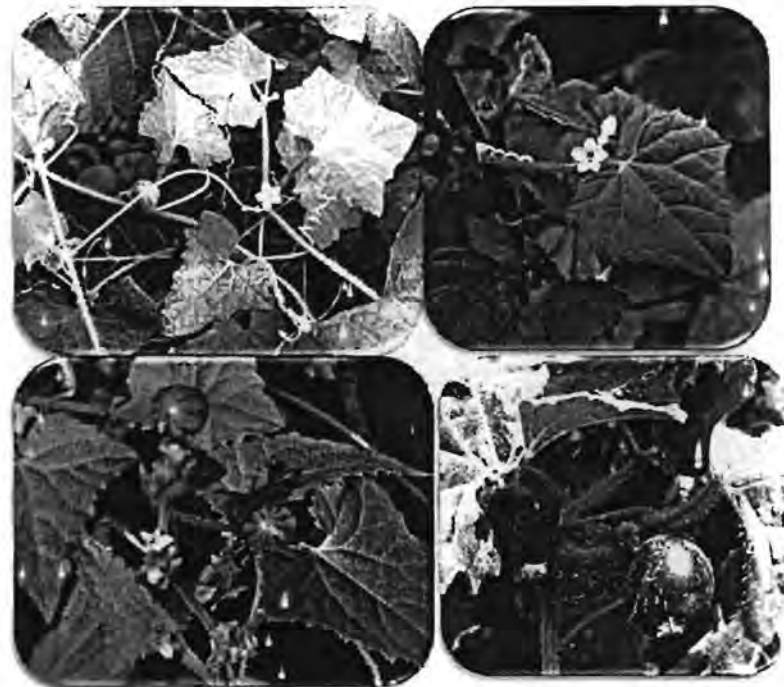
สรรพคุณ ราก นำมาชงจากราก กินแก้คุดเสียหลังการแท้งบุตรใบ เป็นยาขาง กินเป็นยาลดไข้ ผล กินได้ทั้งผลอ่อนและผลแก่ เป็นยาเย็น ขับปัสสาวะ เป็นยาฝาดสมาน บำรุงธาตุ ช่วยย่อย แก้โรคลีซ่านและเบาหวาน เมล็ด เป็นยาเย็น ขับปัสสาวะ บำรุงร่างกาย บำรุงธาตุ บำรุงปอดและสมอง

แตงพู
ชื่ออื่น

Mukia maderaspatana (L.) M. Roem.

วงศ์ Cucurbitaceae

แตงนก (กาญจนบุรี) แตงผีปลุก (ชัยนาท) แตงหนูขน (ประจวบคีรีขันธ์)

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเลื้อย มีมือจับยึดเกาะ ใบเดี่ยว รูปไข่ ขอบใบหยักเว้า 3-5 แฉก แผ่นใบบาง สีเขียว มีขนสีขาว ดอกแยกเพศอยู่ต้นเดียวกัน ดอกเพศผู้ออกเป็นช่อที่ซอกใบ ดอกสีเหลือง กลีบดอกมี 5 กลีบ ดอกเพศเมีย ออกดอกเดี่ยวที่ซอกใบกลีบดอกและกลีบเลี้ยงคล้ายกับดอกเพศผู้ ผลกลม สีเขียวมีลายขาว ตูกลเป็นสีแดงสด เมล็ดแบน

สรรพคุณ ต้น ยอด และใบอ่อน ใช้กินแก้ตับอักเสบ อาหารไม่ย่อย คลื่นไส้ อาเจียน ท่อน้ำดีอักเสบ หลอดลมอักเสบและหืดหอบ ราก ต้มน้ำดื่มแก้ปวดฟัน นำมาต้มน้ำดื่ม แก้ท้องอืดท้องเฟ้อ เมล็ด ต้มน้ำดื่ม ขับเหงื่อ นำมันจากเมล็ด ทำอุจจาระก้นเนื้อ แก้ปวดเมื่อย

ถอบแถบเครือ *Connarus semidecandrus* Jack

วงศ์ Connaraceae

ชื่ออื่น กะเลาเพาะ จำเพาะ (กลาง) ดองดิน ลำเพาะ (ภาคตะวันออกเฉียงใต้) ขางขาว ขางแดง ขางน้ำครึ่ง
ขี้ข้าวเครือ (เหนือ) เครือโหล่น้อย (เขียงราย) เครือหมาว้อ (หนองคาย) ลาโท หมากสง (ใต้)

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเลื้อย เนื้อไม้แข็ง ใบเป็นใบประกอบแบบขนนก ใบย่อยมี 3-4 ใบ รูปรีหรือรูปหอก สีเขียวเป็นมัน ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบและปลายกิ่ง ดอกสีขาว กลีบเลี้ยงมี 5 กลีบ สีนํ้าตาลอ่อนกลีบดอกมี 5 กลีบ ผลเป็นผลแห้งแตกได้ ไม่มีเนื้อผล ผลสุกสีส้ม เมล็ดเดี่ยว สีดำ
สรรพคุณ ใบ ต้มน้ำดื่ม รักษาโรคเจ็บหน้าอก ราก รสเบื่อเย็น ตำพอกแก้หิด ต้มดื่ม แก้ไข้ ใบและเถา เป็นยา
ระบาย ขับพยาธิ แก้ไข้ แก้พิษคานซาง เปลือก รสเย็นเบื่อ ต้มดื่มแก้ปวดท้อง ดั้น ราก ใบ เป็นยาระบาย แก้พิษ
คานซาง ตัดรากคานซาง โขบ ตำผสมหะ ใช้ใบอบแถบ 3 ใบ ใส่เกลือส้มให้เด็กกินเล็กน้อย แก้ท้องผูก

ถั่วเขียว *Vigna radiata* (L.) R. Wilczek

วงศ์ Papilionaceae

ชื่ออื่น ถั่วดำเม็ดเล็ก ถั่วทอง (กลาง) ถั่วมุม (เหนือ) ถั่วจิม (เขียงใหม่)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก แตกกิ่งก้านมาก ลำต้นมีขนสีน้ำตาล ใบเป็นใบประกอบแบบขนนก ใบย่อยมี 3 ใบ รูป
ไข่ แผ่นใบบาง สีเขียว มีขนนุ่ม ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบ ดอกสีเหลือง รูปคอกถั่ว ผลเป็นฝักยาว ผลแห้งแตกได้
เปลือกหุ้มเมล็ดสีเขียว เนื้อในสีเหลือง
สรรพคุณ เมล็ด เปลือกเมล็ด รักษาโรคฝี แก้แผลอักเสบ ขับปัสสาวะ แก้เหน็บชา สมานบาดแผล บำรุงหัวใจ
บำรุงร่างกาย แก้อ่อนใน แก้ไอฉี่สาร แก้ไข้ร้อนเพลีย บำรุงใจช้อยและเสริมหมอนรองกระดูก

ถั่วแปบ
ชื่ออื่น

Lablab purpureus (L.) Sweet
ถั่วแปบขี้ (หนือ)

วงศ์ Papilionaceae

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเลื้อย เถากลม สีเขียว มีรากสะสมอาหารใต้ดิน ใบเป็นใบประกอบมีใบย่อย 3 ใบ รูปไข่ แผ่นใบบาง สีเขียว มีขน ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบ ดอกสีม่วงหรือสีขาว รูปดอกถั่ว ผลเป็นฝักแบน เมล็ดกลม สีน้ำตาลอ่อน มี 3-6 เมล็ด

สรรพคุณ ฝัก รสหวานมัน แก้ไข้ร้อนแห้ง และบำรุงกำลัง ราก เป็นยาแก้ซาง และรักษาโรคตับ ทั้งต้น รสเผื่อน ต้มน้ำดื่ม แก้เจ็บคอ เมล็ด รสหวานมัน เป็นยาบำรุงกำลัง แก้ร้อนแห้ง บำรุงธาตุ แก้ไข้ แก้เสมหะ แก้อาการแพ้

ถั่วพู
ชื่ออื่น

Psophocarpus tetragonolobus (L.) DC.
บอระเพ็ด (กะเหรี่ยง-แม่ฮ่องสอน)

วงศ์ Papilionaceae

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเลื้อย เถากลม สีเขียว มีรากสะสมอาหารเป็นหัวใต้ดิน เป็นใบประกอบแบบขนนก ใบย่อย มี 3 ใบ รูปไข่แกมรูปขอบขนาน แผ่นใบมีขน สีเขียว ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบ ดอกสีขาวหรือสีม่วงแกมน้ำเงิน รูปดอกถั่ว ผลเป็นฝักแบนยาว มีครีบยาว 4 ครีบ สีเขียว เมล็ดกลม สีขาวหรือสีน้ำตาลแกมเหลืองมีหลายเมล็ด
สรรพคุณ หัวใต้ดิน รสขมและขื่นเล็กน้อย บำรุงกำลัง แก้ร้อนแห้ง ทำให้จิตใจชุ่มชื้น แก้ร้อนในกระหายน้ำ แก้ไข้กาฬ ใบ รสมัน ช่วยย่อยอาหาร ฝักรสมันขม แก้ร้อนใน บำรุงกำลัง ราก รสขมขื่นเล็กน้อย แก้ปวดมวนท้อง

ถั่วแระ *Cajanus cajan* (L.) Millsp.

วงศ์ Papilionaceae

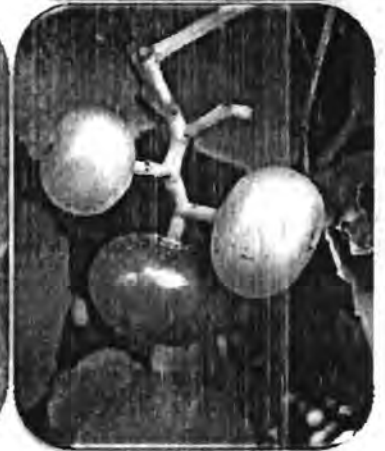

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่ม กิ่งอ่อนและยอดอ่อนมีขนหนาแน่น ใบเป็นใบประกอบมีใบย่อย 3 ใบ รูปใบหอก สีเขียว มีขนสีขาว ดอกออกเป็นช่อแยกแขนงที่ปลายยอด ดอกสีเหลือง รูปดอกถั่ว ผลเป็นฝักค่อนข้างกลม คอคาน แฉกเมล็ด เปลือกมีขนสีน้ำตาลหนาแน่น เมล็ดค่อนข้างกลม
สรรพคุณ ราก รสเค็ม เป็นยาแก้ปัสสาวะผิดปกติคือเป็นสีแดงหรือสีเหลืองจัด ปัสสาวะน้อย ช่วยขับปัสสาวะ ฝัก รสมันเล็กน้อย บำรุงกระดูก เส้นเอ็นและบำรุงร่างกาย

เตาดั้นขาว (เตาดั้น) *Cayratia trifolia* (L.) Donim.

วงศ์ Vitidaceae

ชื่ออื่น เครือหุนแป เตาดั้นแดง (ภาคกลาง)

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเลื้อย เถาสีเขียวอ่อนอมแดง เถาอ่อนเป็นสัน มีมือสำหรับยึดเกาะ ใบเป็นใบประกอบใบย่อยมี 3 ใบ รูปไข่ ขอบใบจักเป็นซี่ฟัน แผ่นใบบาง สีเขียว ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบ ดอกสีเขียวอ่อนอมขาว กลีบเลี้ยงและกลีบดอกมีอย่างละ 4 กลีบ ผลกลม ผลสุกสีดำ เมล็ดมี 2-4 เมล็ด
สรรพคุณ เถา ต้มกินแก้โรคกระษัย ขับลม ขับเสมหะ เป็นยาฟอกเลือด รักษาอาการฟกช้ำภายใน นำมาท้าวไฟพอเหนียว ใช้คุ้คฝีนอง

เดาไฟ
ชื่ออื่น

Bauhinia integrifolia Roxb.
โศภะกาเลื้อย

วงศ์ Caesalpinaceae

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเลื้อยเนื้อไม้แข็ง กิ่งอ่อนมีขนสีน้ำตาล มีมือจับยึดเกาะ ใบเดี่ยว ค่อนข้างกลม แผ่นใบสีเขียว ขอบใบเรียบ ปลายใบเว้าลึกทั้งด้านบน ปลายแหลมหรือมน ดอกทยอยเป็นช่อที่ซอกใบ ผลกลีบเหลืองปนส้มหรือสีส้มแดง กลีบดอกมี 5 กลีบผลเป็นฝักแบนยาว

สรรพคุณ ต้น รสร้อน แก้ลมสรรพาวระจักรโมละ (เกิดแต่กองอัมพฤกษ์และปิดคาคระคนกัน 3-4 จับคราวหนึ่ง เริ่มจากการเจ็บหลังก่อนแล้วลามไปเจ็บบริเวณคอ)

เดาย่านาง (หน้ากคินี) *Tiliacora triandra* (Colebr.) Diels

วงศ์ Menispermaceae

ชื่ออื่น เถาวัลย์เขียว (กลาง) ขอบนาง (เขียงใหม่) ยาดนาง (สุราษฎร์ธานี)

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเลื้อยเนื้อไม้แข็ง เถาแก่สีน้ำตาล เหนียว ใบเดี่ยว รูปไข่แกมรูปใบหอก แผ่นใบบาง เหนียว สีเขียว ดอกออกเป็นช่อที่ซอกและซอกใบ 10-20 ดอก ดอกสีเหลืองขนาดเล็ก กลีบเลี้ยงมี 6 กลีบ ผลกลม ผลสุกสีแดง เมล็ดรูปเกือบกลม

สรรพคุณ รากแห้ง รสจืดขม ปรงเป็นยาขับก้นแก้ไข้ เป็นยาขับกระทุ้งพิษ แก้พิษเมาเบื่อ มักใช้ร่วมกับรากเหง้าขมอม มะเดื่อชุมพร รากคนทา รากชิงช้า นอกจากนี้ยังแก้เมาสุรา แก้ฝีค้ำแดง เถา รสจืดขม กินแก้ไข้ ไข้ รากสด ใช้พิษ ใช้เชื่องซึม ใช้ค้ำแดง ใช้ผิวดาย แก้ลิ้นแข็งกระด้าง ใบ เป็นยาถอนพิษ แก้ไข้ รากสด ใช้พิษ ปวดหัวตัวร้อน อีสุกอีใส หัด เป็นยากวาดคอ

เดาวัลย์กรวด (กรวด)
ชื่ออื่น

Combretum tetralophum Clarke
กรวด (กลาง) พุ่มกุด (เหนือ) สะใภ้ไม้ (ใต้)

วงศ์ Combretaceae

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเลื้อย ใบอ่อนและช่อดอกมีเกล็ดสีน้ำตาลแกมแดง ใบเดี่ยว รูปรีแกมรูปไข่ แผ่นใบบาง สีเขียว มีเกล็ดสีน้ำตาลแกมแดง ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบและปลายกิ่ง ดอกเล็กสีขาวนวลหรือสีเขียวยอมขาว กลีบดอกมี 4 กลีบ ผลรี มีสัน 4 สัน สีน้ำตาลเข้มเกือบดำ มีเกล็ดหนาแน่น เมล็ดเดี่ยว

สรรพคุณ เปลือกต้นและราก เป็นยาสมานลำไส้ แก้บิด แก้ท้องร่วง ผล เป็นยาขับพยาธิไส้เดือน หรือคั้นทำยาอมแก้ปากเปื่อย

เดาวัลย์ด้วน
ชื่ออื่น

Sarcostemma branonianum Wight & Arn. วงศ์ Asclepiadaceae
เดาวัลย์ยอดด้วน (ราชบุรี) เอื้องเถา (กาญจนบุรี) เถาหูด้วน (สุพรรณบุรี) เถาคิดต่อ

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเลื้อยอายุหลายปี เถากลมสีเขียว กิ่งแตกเป็นช่อยาว มียางสีขาว ใบลดรูปขนาดเล็มาก ดอกออกเป็นช่อแบบซี่ร่มที่ซอก ดอกสีเหลืองแกมเขียว กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลเป็นฝักยาว ผลแก่แตกได้ เมล็ดสีน้ำตาล ปลายเมล็ดมีขนสีขาวติดอยู่

สรรพคุณ หัวใต้ดิน รสหวานมันเล็กน้อย เป็นยาบำรุงกำลัง บำรุงตับ ปอด และหัวใจ เถา รสขมเย็น เป็นยาขับน้ำเหลืองเสีย ขับพิษไข้ร้อน เจริญอาหาร เถาแห้งกินแล้วทำให้อาเจียน น้ำยาง รสเย็น ใช้หยอดตา แก้ตาแดง ตาและ คาฟาง (ต้องระวังเมื่อจะใช้เพราะต้นจะคล้ายกันกับต้นหญ้าไร่ใบ ซึ่งยางจะทำให้ตาบอดได้)

เถาวัลย์ปุ่น *Cissus repanda* Vahl

วงศ์ Vitidaceae

ชื่ออื่น เครือเขาคันขาว น้่านครือเขา (เหนือ) เครือจุ่มจ้ำ (เชียงใหม่) เถาพันซ้าย (อุตรดิตถ์)

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเลื้อย มีขนสั้นหนาแน่น มีมือจับยึดเกาะ ใบเดี่ยว รูปหัวใจ ขอบใบหยักเป็นซี่ฟัน แผ่นใบสีเขียว ดอกออกเป็นช่อกระจุกที่ซอกใบ มีใบประดับที่ช่อดอก ดอกสีแสดกลีบ กลีบดอกมี 4-5 กลีบ ผลรูปไข่กลับ ผิวเรียบ

สรรพคุณ ลำต้น ผสมกับลำต้นคูน เหง้าต้บประคด ลำต้นเถาคันขาว หรือเถาคันแดง รากลำเจียก ต้มน้ำดื่ม แก้คกขาว ใบ ใช้ช้กับปูนทาสมานแผล

เถาวัลย์เปรียง *Derris scandens* (Roxb.) Benth.

วงศ์ Papilionaceae

ชื่ออื่น เถาตาปลา เครือขาหนีง (นครราชสีมา) พานโสน (ชุมพร)

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเลื้อยเนื้อไม้แข็ง เถาสีน้ำตาลเข้มอมดำ ใบเป็นใบประกอบแบบขนนก มีใบย่อย 5 ใบ รูปรี โคนใบมน สีเขียวเข้มเป็นมัน ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบและปลายยอด ดอกสีขาวอมม่วงอ่อน รูปดอกถั่วผลเป็นฝักแบน ฝักแก่สีน้ำตาลอ่อน เมล็ดมี 1-4 เมล็ด

สรรพคุณ เถา รสเฝื่อนเย็น ต้มรับาประทาน ถ่ายเส้น ขับปัสสาวะ ทำให้เส้นเอ็นหย่อน ถ่ายกระษัย แก้บิดและแก้ปวดเมื่อย เป็นยาถ่ายเฉพาะเสมหะ ไม่ได้ให้ถ่ายอุจจาระจึงเหมาะที่ใช้ในโรคบิด โรคไอ โรคหวัด ใช้ได้ดี ใบเด็ก เถาหั่นตากแห้งคั่วชงน้ำ กินค่างน้ำชา ทำให้เส้นหย่อน แก้เมื่อยขบ แก้กระษัยเหน็บชา ราก รสเฝื่อนเมา ขับปัสสาวะ เป็นยาอายุวัฒนะ

เถาวัลย์ยี่ง (หัวยี่ง)

Smilax ovalifolia Roxb.

วงศ์ Smilacaceae

ชื่ออื่น

เครือเตา เตาลวง (ภาคเหนือ) กังกะวีระ ส่องกะฮะ (กะเหรี่ยง-แม่ฮ่องสอน) หามเปา (เงี้ยว)

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเลื้อย เถากลมสีเขียว มีมือจับขีดยเกาะ ออกตามข้อ ใบเดี่ยว รูปไข่ แผ่นใบค่อนข้างหนา สีเขียว เส้นใบออกจากโคนใบ 3 เส้น ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบ ดอกเล็ก ผลกลม ผลอ่อนสีเขียว

สรรพคุณ หัว รสหวานเล็กน้อย เป็นยาขับพิษ แก้เส้นเอ็นพิการ แก้กามโรค น้ำเหลืองเสีย เข้าข้อ

ทรงบาดาล (ชัยบาดาล) *Senna surattensis* (Burm.f.) Irwin & Barcby

วงศ์ Caesalpinaceae

ชื่ออื่น

ขี้เหล็กบ้าน (เหนือ) ขี้เหล็กหวาน (ขอนแก่น)

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่มกึ่งไม้ยืนต้นขนาดเล็ก เปลือกต้นสีน้ำตาลปนเทา แตกเป็นสะเก็ดขนาดเล็ก ใบเป็นใบประกอบแบบขนนกชั้นเดียวใบย่อยมี 5-10 คู่ รูปรี แผ่นใบบาง สีเขียว ท้องใบมีขนประปราย ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบใกล้ปลายยอด ดอกสีเหลือง กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลเป็นฝักแบน ฝักแก่แตกได้ตามตะเข็บ เมล็ดมี 15-25 เมล็ด

สรรพคุณ ราก รสเบื่อขม กินเป็นยาถอนพิษหิดสีน้ำตาล (ไข้จำ) แก้สะอึก เนื่องจากกระเพาะอาหารขยายตัว ใช้ร่วมกับเถาสะอึกและรากมะกัลลาเครือ

ทองกวาว *Butea monosperma* (Lam.) Taub.

วงศ์ Papilionaceae

ชื่ออื่น ทองธรรมชาติ ทองพรมชาติ(กลาง) ทองคัน(ราชบุรี) กวาวก่าว(เหนือ) จาน(อุบลราชธานี)

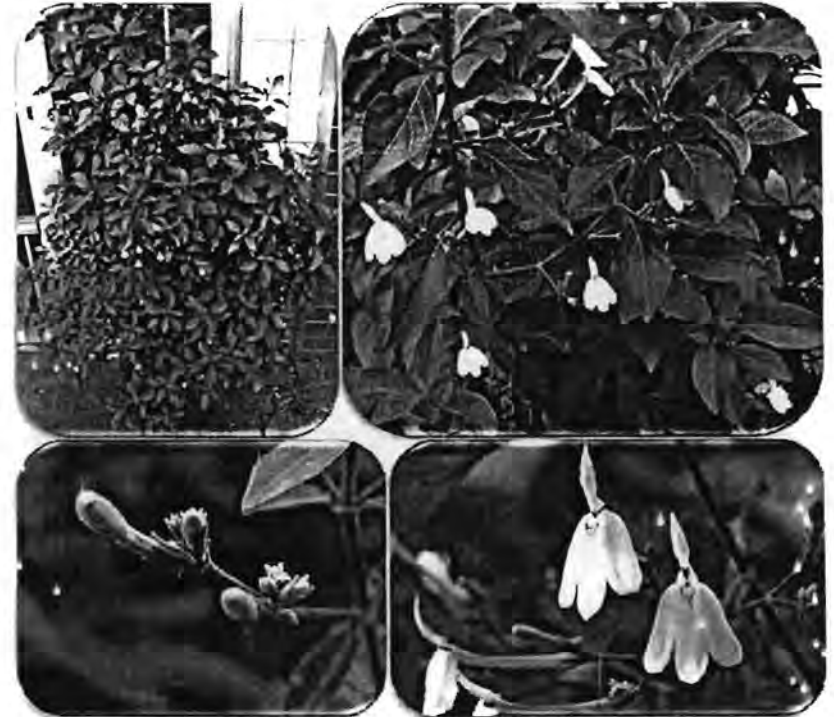
ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น กิ่งคดงอ มียางสีแดง ใบเป็นใบประกอบแบบฝ่ามือ ใบย่อยมี 3 ใบ ใบย่อยด้านข้าง 2 ใบ รูปไข่กว้าง ใบย่อยกลางใบค่อนข้างกลม แผ่นใบหนา สีเขียว ดอกออกเป็นช่อแน่นที่กิ่งและปลายกิ่ง ดอกสีแสด รูปดอกถั่ว ผลเป็นฝักแบนยาว หนาและแข็ง เมล็ดอยู่ปลายฝักเพียงเมล็ดเดียว

สรรพคุณ ใบสด คั้นน้ำดื่ม ขับพยาธิ ดอนพิษ แก้ท้องขึ้น แก้ริดสีดวงทวาร ตำให้ละเอียดพอกฝีและมี ดอกสด คั้นน้ำดื่ม เป็นยาถอนพิษไข้ ช่วยขับปัสสาวะ ฝัก คั้นน้ำดื่ม เป็นยาขับพยาธิ เมล็ด ตำละเอียดผสมกับน้ำมันงาทา ผื่นคัน หรือผสมกับขี้เถ้าโรดผิวหนัง หรือนำเมล็ดมาคั้นคั้นเป็นยาถ่ายพยาธิ ได้เดือน

ทองพันชั่ง *Rhinacanthus nasutus* (L.) Kurz

วงศ์ Acanthaceae

ชื่ออื่น ทองคันชั่ง หนามันไก่ (กลาง)

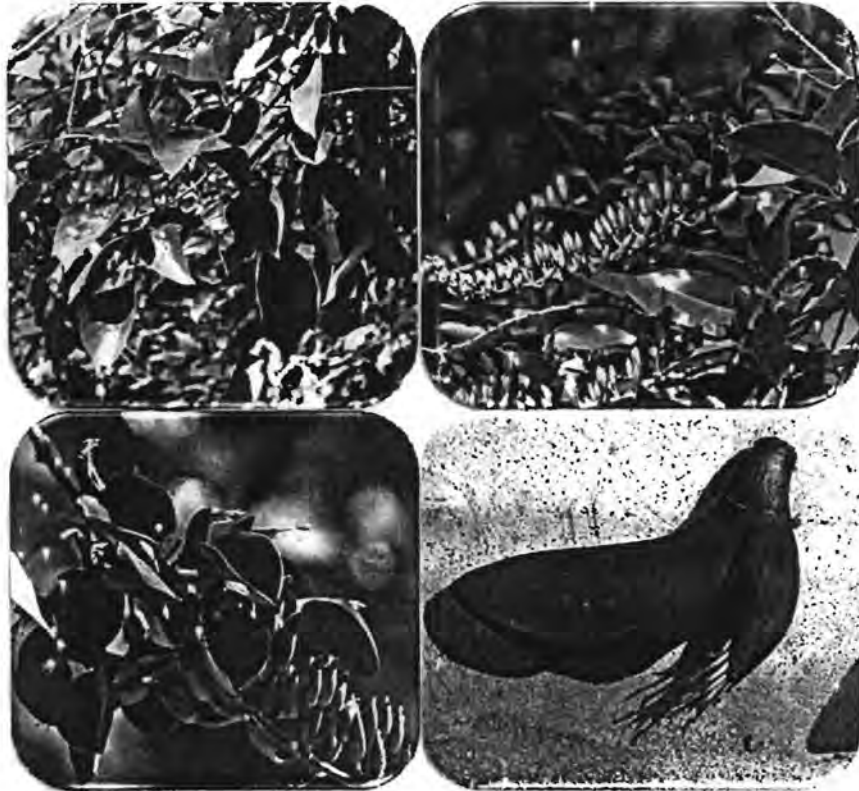
ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่ม กิ่งอ่อนเป็นสันเหลี่ยม สีเขียว ใบเดี่ยว รูปไข่ แผ่นใบบาง สีเขียวอ่อน ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบ ดอกสีขาว กลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นหลอด ปลายแยกเป็น 2 ปาก ปากล่างมีจุดประสีม่วง ผลเป็นฝักแก่จึงแตกได้

สรรพคุณ ทั้งต้น รสเมาเบื่อ แก้โรคผิวหนัง แก้ริดสีดวงทวาร ราก รสเมาเบื่อ คั้นกินแก้พิษไข้ แก้โรคเรื้อน วัณโรค โรคผิวหนัง แก้ผมหงอกเกิดจากเชื้อรา ใช้ร่วมกับพญาน้ำเหล็ก แขนงแอลกอฮอล์หรือสุราขาว ทาแก้โรคผิวหนัง ผื่นคัน คั้นสระผม แก้ผมร่วง ผมหงอก เป็นรังแค ใบสดและราก โขลกละเอียด แช่เหล้าโรง 1 สัปดาห์ เอาน้ำทาแก้กลากเกลื้อน ใบ รสเมาเบื่อ รักษาโรคผิวหนัง แก้ริดสีดวงทวาร แก้ไอเป็นโลหิต ฆ่าพยาธิ กลากเกลื้อน คับพิษไข้ ข้อมห้าม ห้ามใช้กับผู้ป่วยโรคหัวใจ โรคหืด โรคความดันเลือดต่ำ โรคกระเพาะในเม็ดโลหิต

ทองหลางน้ำ (ทองหลางในมน) *Erythrina fusca* Lour.

วงศ์ Papilionaceae

ชื่ออื่น ทองหลางใบมน ทองโหลง(กลาง) ทองหลางบ้าน(กรุงเทพฯ)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น มีหนามแหลม ใบเป็นใบประกอบ มีใบย่อย 3 ใบ รูปไข่หรือรูปรีแกมรูปขอบขนาน แผ่นใบบาง สีเขียว มีหนามตามเส้นกลางใบประปราย ดอกออกเป็นช่อกระจุกที่ปลายกิ่ง ดอกสีแดงเข้ม รูปดอกถั่ว ผลเป็นฝักยาว ฝักแห้งแตกได้ฉีกเดียว เมล็ดรูปไต สีน้ำตาล

สรรพคุณ ใบ เปลือก รสฝืดเย็น แก้เสมหะ แก้ลมพิษ หยอดตา แก้ตาแดง คาแนะา คาฝ้า คับพิษร้อน ราก รสเมาเย็น แก้พิษอินทอง แก้ตาฟาง แก้เสมหะและลม แก้ไข้หวัด ทอกบาดแผล แก้ปวดแสบปวดร้อน นม ทองหลาง (ฐานของหนามนูนเหมือนเต้านม) รสเมาเย็น คับพิษร้อน แก้กลากน้ำมัน

ทับทิม

Punica granatum L. var. *granatum*

วงศ์ Punicaceae

ชื่ออื่น

มะเกี๊ยะ(เหนือ) ทิลา(หนองคาย) ทิลาขาว มะก่องแก้ว(น่าน) หมากจิ้ง(เงี้ยว-แม่ฮ่องสอน)

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่ม กิ่งเล็กมักเปลี่ยนสภาพเป็นหนามแหลม ใบเดี่ยว รูปรีแกมรูปขอบขนาน แผ่นใบบาง สีเขียว ใบอ่อนสีแดง ดอกออกดอกเดี่ยวหรือช่อ 2-5 ดอก ที่ซอกใบและปลายยอด ดอกสีส้มแดง กลีบเลี้ยงหนา แข็ง สีส้มแกมเหลือง กลีบดอกมี 6 กลีบ ผลค่อนข้างกลม เปลือกหนากลิ้ง สีเหลืองปนน้ำตาล เมล็ดจำนวนมาก เนื้อหุ้มเมล็ดใสฉิมหุสศหรือสีขาว

สรรพคุณ เปลือกผลแก่ ตากนึ่งรักษาอาการท้องร่วง ผ่นกับน้ำจืดกินวันละ 2-3 ครั้ง กินมากเป็นอันตรายได้ หรือผ่นกับน้ำทาแก้หน้ากุดเหี่ยว ราก นำพวยาคิวัดค เมล็ดแก้จุดเสียด อาหารไม่ย่อย ดอกแห้งบดเป็นผงทาแผลสด

ท้าวยายม่อม *Tacca leontopetaloides* (L.) Kuntze

วงศ์ Taccaceae

ชื่ออื่น ไม้ท้าวยายม่อม(กลาง) สิงโตคำ (กรุงเทพฯ) บุกรอ(ตราด)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก มีหัวสะสมอาหารใต้ดิน เนื้อในสีขาว ใบเดี่ยว รูปฝ่ามือ ขอบใบหยักเว้าลึก ปลายแฉกแต่ละแฉกแหลม แผ่นใบเรียบ สีเขียว ดอกออกเป็นช่อแบบซี่ร่มที่ปลายยอด ดอกสีเขียวแกมเหลืองหรือสีเขียวแกมม่วงเข้ม ผลรูปกระสวย เป็นสันคี่ๆ

สรรพคุณ ราก ผสมกับสมุนไพรอื่น คั้นน้ำดื่ม เป็นยาเย็น หรือเผาไฟให้ร้อน เอาผ้าห่อมันทับแก้ไส้เลื่อน หัว บุก กัดเถาดาน กัดเสมหะ

ทิงถ่อน *Albizia procera* (Roxb.) Benth.

วงศ์ Mimosaceae

ชื่ออื่น ถ่อน(กลาง) ส่วน(เชียงใหม่ ฯลฯ) เซอะบ้อง ชะบ้อง ไร่บ้อง(กะเหรี่ยง-กาญจนบุรี)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น กิ่งก้านสีเทา ใบเป็นใบประกอบแบบขนนก 2 ชั้น ใบย่อยรูปสี่เหลี่ยมขนมเปลือกปนแผ่นใบบาง สีเขียว ท้องใบมีขนสีขาว ดอกออกเป็นช่อกลมตามกิ่ง ดอกสีขาว ผลเป็นฝักแบน ฝักแห้งสีน้ำตาล สรรพคุณ เปลือกคั้น รสฝาดร้อน แก้ไอหืด แก้ท้องร่วง แก้เลือดคั่งในกองธาตุ แก้ลมป่วง แก้บิดมูกเลือด แก้โรคผิวหนัง เจริญอาหาร ขับผายลม แก้ท้องขึ้นอืดเฟ้อ บำรุงธาตุ แก้ธาตุพิการ ผล เป็นยาขับลม แก้ท้องขึ้นอืดเฟ้อ บำรุงธาตุ แก่น เป็นยาแก้ริดสีดวงทวาร บำรุงกำลัง ราก แก่น รสขมร้อน คั้นน้ำดื่ม แก้ปวดหลังปวดเอว แก้เส้นตึง แก้ท้องอืด

เทพทาโร
ชื่ออื่น

Cinnamomum porrectum (Roxb.) Kosterm

วงศ์ Lauraceae

จะโคต้น จะโคหอม(เหนือ) หลุดันขาว(เชียงใหม่) การบูร(หนองคาย) จวง จวงหอม(ใต้)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น เปลือกต้นแตกเป็นร่องลึกตามยาว เปลือกชั้นในสีน้ำตาลอมแดง มีกลิ่นหอม ใบเดี่ยว รูปไข่หรือรูปรีแกมรูปไข่ ขอบใบเรียบ แผ่นใบเรียบ ท้องใบเป็นคราบสีขาว ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบใกล้ปลายกิ่ง ดอกสีเหลืองอ่อน กลีบเลี้ยงโคนเชื่อมติดกันเป็นหลอดสั้น ปลายแยกเป็น 6 แฉก ไม่มีกลีบดอก ผลรูปทรงกลม ผลอ่อนสีเขียว ผลสุกสีม่วงดำ มีกลีบเลี้ยงติดทนอยู่ที่ขั้วผล

สรรพคุณ เปลือกต้น มีกลิ่นหอม ใช้แต่งกลิ่นอาหาร เป็นยาบำรุง โดยเฉพาะสตรีในวัยเจริญพันธุ์ เมล็ด ใช้ น้ำมัน เป็นยาทาถูแก้ปวด rheumatism

เทียนกิ่ง (ใบเทียน)

Lawsonia inermis L.

วงศ์ Lythraceae

ชื่ออื่น

เทียนขาว เทียนแดง เทียนไม้(กลาง)

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่ม กิ่งอ่อนสีเขียวอมวาล ใบเดี่ยว รูปรี แผ่นใบบาง สีเขียว ดอกออกเป็นช่อที่ปลายกิ่ง ดอกสีแดงหรือสีขาว กลีบดอกมี 4 กลีบ ผลกลม ผลแก่สีน้ำตาล ผลแห้งแตกได้ เมล็ดเป็นเหลี่ยม สีดำ

สรรพคุณ ใบสด รสฝาดเค็ม แก้ร้อนเหลืองเสีย คำพอกหรือใช้ตำกับเหง้าขมิ้นชัน เดิมเกลือเล็กน้อย แก้เจ็บขบหรือเป็นหนอง ขอดอ่อน รสฝาด คั้นคั้นแก้ท้องร่วงในเด็กได้ดี

เทียนดอก *Impatiens balsamina* L.

วงศ์ Balsaminaceae

ชื่ออื่น เทียนไทย เทียนบ้าน เทียนสวน (ภาคกลาง)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก ลำต้นกลมสีเขียวอ่อนอมแดง อวบน้ำ ใบเดี่ยว รูปรียาว ขอบใบจักเป็นฟันซี่ แผ่นใบบางนึ่ง สีเขียว ดอกออกเป็นช่อหรือออกดอกเดี่ยวที่ซอกใบ ดอกสีชมพู สีขาว สีแดง สีม่วง กลีบดอกมี 4-5 กลีบ มีวงน้ำหวานยาว ผลรี ผลแก่แตกได้ตามยาว เมล็ดกลม สีน้ำตาล มีหลายเมล็ด

สรรพคุณ ใบสด ตำให้ละเอียด แก้เจ็บชบ รักษาฝีหรือแผลพุพอง น้ำคั้นใบสด ใช้ช้อมหมแทนใบเทียนกิ่ง สารสกัดแอลกอฮอล์ของใบมีสาร lawsone ซึ่งสามารถนำเชื้อราที่ทำให้เป็นโรคกลากและฮ่องกงฟุตได้

ไทรย้อย *Ficus benjamina* L.

วงศ์ Moraceae

ชื่ออื่น ไทรย้อยใบแหลม(กรุงเทพฯ ตราด) ไทร(นครศรีธรรมราช) ไทรกระเบื้อง (ประจวบคีรีขันธ์)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น มีรากอากาศห้อยลงมา ยางสีขาว ใบเดี่ยว รูปไข่แกมรูปรี แผ่นใบหนา สีเขียว ดอกออกเป็นช่อแบบมะเดื่อที่ซอกใบ ดอกเจริญเติบโตอยู่ภายในฐานรองดอกที่จะเจริญไปเป็นผล ผลเป็นแบบผลมะเดื่อ รูปไข่หรือค่อนข้างกลม ผลสุกสีส้มอมแดง

สรรพคุณ ราก รสฝาดเย็น แก้ดูจะระมัดปิดช่วยเสมานลำไส้ บำรุงน้ำนม รากอากาศ รสฝาด เป็นยาขับปัสสาวะ แก้ไตพิการ ปัสสาวะพิการ แก้กษัย แก้นิว บำรุงน้ำนม

ขนนไชย (รงชัย)

Buchanania siamensis Miq.

วงศ์ Anacardiaceae

ชื่ออื่น

หังพวยนกก หังพวยป่า ลันไชย(ราชบุรี ภาคใต้) ลังไช(ปราจีนบุรี) รวงไข รวงไข

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น เปลือกต้นสีน้ำตาลอมดำ แดกเป็นสะเก็ดขนาดเล็ก ใบเดี่ยว รูปไข่กลับ แผ่นใบหนา สีเขียว ท้องใบมีขนละเอียด ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบ ดอกสีขาว กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลค่อนข้างกลม ผลอ่อนสีเขียว ผลสุกสีดำ

สรรพคุณ ลำต้น ราก คั้นน้ำดื่ม แก้ผดผื่นแดง เปลือกต้น คั้นผสมกับน้ำเกลือ รับประทาน 30 นาที แก้อาการ

นมทมิ

Peltophorum pterocarpum (DC.) Backer ex K. Heyne

วงศ์ Caesalpinaceae

ชื่ออื่น

สารเงิน(แม่ฮ่องสอน) กระถินป่า กระถินแดง (ตราด)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น เปลือกต้นสีเทาอมดำ ค่อนข้างเรียบ ใบเป็นใบประกอบแบบขนนกสองชั้น ใบย่อยรูปขอบขนาน สีเขียวเข้ม ดอกออกเป็นช่อคั้งขึ้นที่ปลายยอดและซอกใบ ดอกสีเหลือง กลีบดอกอ่อนมี 5 กลีบ ผลเป็นฝักแบน ฝักแห้งสีน้ำตาล เมล็ดวางตัวเรียงขวางกับฝัก จำนวน 1-4 เมล็ด

สรรพคุณ เปลือกต้น รสฝาดร้อน เป็นยาขับลม แก้ท้องร่วง ปวดธาตุ ขับประจำเดือนสตรี กล่อมเสมหะและโลหิต

นมตำเลีย *Hoya latifolia* G. don.

วงศ์ Asclepiadaceae

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเลื้อยเกาะอาศัยต้นไม้อื่น ข้อมีรากงอกสำหรับยึดเกาะ มียางสีขาว ใบเดี่ยว รูปไข่หรือรูปไข่แกมรูปขอบขนาน แผ่นใบหนา สีเขียวอมแดง ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบ ดอกสีขาว กลีบดอกมี 5 กลีบ ด้านในมีขน ผลเป็นฝัก มีขน

สรรพคุณ ใบยางจากต้น เป็นยารักษาโรคผิวหนัง ขับโลหิตระดู ตำพอกฝี

นมพิจิตร *Hoya parasitica* (Roxb.) Wali. ex Trail

วงศ์ Asclepiadaceae

ชื่ออื่น นมหนู(กลาง) ถิ่นเหย้า(กรุงเทพฯ) เนื่อมะต่อม (เหนือ)

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเลื้อยเกาะอาศัยต้นไม้อื่น ข้อมีรากงอกสำหรับยึดเกาะ มียางสีขาว ใบเดี่ยว รูปรีแกมรูปขอบขนาน แผ่นใบหนา สีเขียว ดอกออกเป็นช่อแบบซี่ร่มที่ซอกใบ ดอกสีขาว กลีบดอกหน้ามี 5 กลีบ มีระยางค์รูปมงกุฎสีม่วงแดง ผลเป็นฝักคู่ ฝักแก่แตกได้ตะเข็บเดียวกัน เมล็ดมีหลายเมล็ด มีขนสีขาวที่ปลายเมล็ด
สรรพคุณ ถ้ำคันและใบ คั้นน้ำดื่ม แก้โรคลมในตับ ใบ คั้นน้ำอาบ แก้ปวดข้อ บำรุงน้ำนม แก้ไข้มีพิษ

นมสวรรค์ (พนมสวรรค์) *Clerodendrum paniculatum* L. var. *paniculatum* วงศ์ Verbenaceae

ชื่ออื่น หัวลิง(สระบุรี) ฉัตรฟ้า พวงทีเหลือง(เลย) สาวสวรรค์(นครราชสีมา) น้านมสวรรค์(ระนอง)

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่ม กิ่งอ่อนและคั่นอ่อนเป็นเหลี่ยม ใบเดี่ยว ใบค่อนข้างกลม ปลายใบเรียวเป็นแฉก 5 แฉก แผ่นใบสีเขียวเข้ม ดอกออกเป็นช่อตั้งที่ปลายยอด ดอกสีแดงถึงขาว กลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นหลอดยาว ปลายแยกเป็น 5 แฉก ผลกลมขนาดเล็ก แบ่งเป็น 4 พู ผลสุกสีดำ

สรรพคุณ ราก รสเมากร้อน แก้พิษฝ้ายใน (วัยโรค) แก้โรคเพื่อโลหิต แก้ไข้เหนือ ขับลมให้ชานออกมาทั่วร่าง ต้น รสเมากร้อน แก้พิษตะขาบแมลงปองค้อย แก้ฝีฝีบัว ดอก รสเมากร้อน แก้โลหิตในท้อง แก้พิษฝ้ายใน ใบ รสเมากร้อน ตำพอกทรวงอก แก้ทรวงอกอักเสบ พอกแก้ไข้คันบวม และพอกแก้ถูกหนูไต่กัดแระ ราก ดอก ลำต้น แก้พิษแมลงสัตว์กัดค้อย และแก้ฝ้ายใน

นางนูน *Adenia heterophylla* (Blume) Koord.

วงศ์ Passifloraceae

ชื่ออื่น ทيوبเลียด (อุบลราชธานี)

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเลื้อย มีมือจับยึดเกาะ ใบเดี่ยว รูปหัวใจเรียวรูปไข่ แผ่นใบสีเขียว ขอบใบเรียบหรือเว้าเป็น 3 พู ก้านใบสีแดง ดอกแยกเพศอยู่คนละต้น ออกเป็นช่อกระจุกที่ซอกใบและปลายกิ่ง ดอกเล็กสีครีม ผลรูปกระสวย ผลอ่อนมีสีเขียว แก่แล้วเปลี่ยนเป็นสีส้มปนแดง เมล็ดแบนมีหลายเมล็ด

สรรพคุณ ราก คั้นน้ำดื่ม เป็นยารักษาหลังคลอด

นางแย้ม
ชื่ออื่น

Clerodendrum chinense (Osbeck) Mabb.
ปั้งหอม

วงศ์ Verbenaceae

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่ม แตกกิ่งก้านต่ำเป็นพุ่ม ใบเดี่ยว รูปไข่กว้าง ขอบใบจักเป็นฟันเลื่อยไม่สม่ำเสมอ แผ่นใบบาง สีเขียว ดอกออกเป็นช่อที่ปลายยอด ดอกสีขาว กลีบเลี้ยงสีม่วงแดง กลีบดอกเป็นชั้น ผลกลม สีเขียว
สรรพคุณ ราก รสเฝื่อน เป็นยาขับปัสสาวะ แก้โรคนิ่วพิการ แก้ปวดข้อ แก้เหน็บชา แก้ไอเสียอก แก้พิษฝิ
ภายใน ขับระดูขาว แก้ริดสีดวงทวาร แก้ระดูขาว แก้กระตุกสันหลังอักเสบเรื้อรัง ใบ รสเฝื่อน ตำพอกแก้โรคน
ผิวหนัง แก้ผดผื่นคัน

น้ำใจใคร่
ชื่ออื่น

Olea psittacorum (Willd.) Vahl

วงศ์ Olacaceae

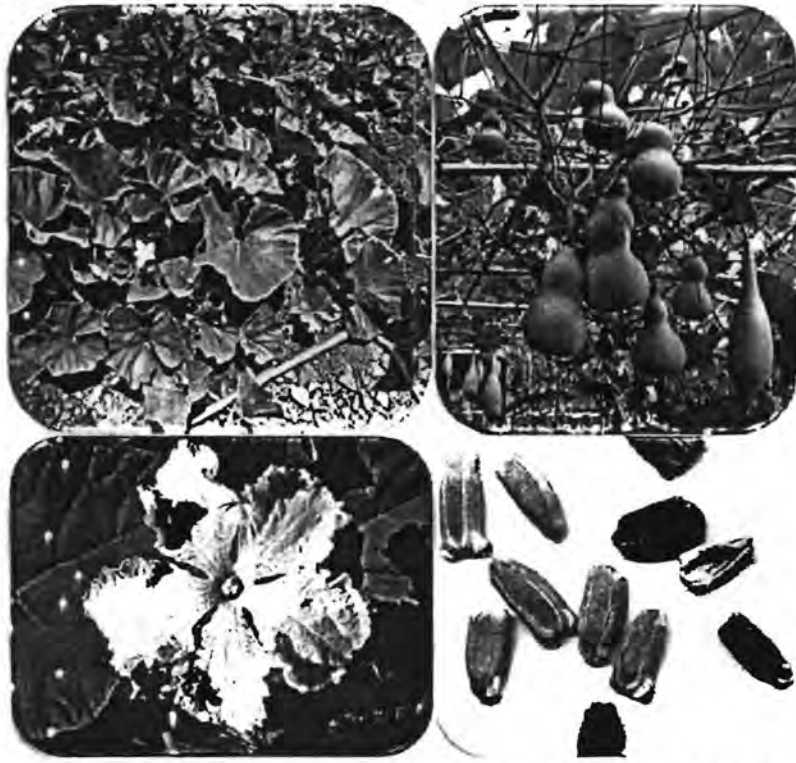
กระทกรก(กลาง) กระทอกม้า(ราชบุรี) กระดอดอก(สุพรรณบุรี) นางจุม นางชม(เหนือ) ควย
เขียด(นครราชสีมา) ผักรด(สุราษฎร์ธานี) กระทอก ชักกระทอก(ประจวบคีรีขันธ์) กระเคาะ

ลักษณะทั่วไป ไม้เตาเนื้อไม้แข็ง กิ่งอ่อนสีเขียว มีขนสีขาว ใบเดี่ยว รูปรีแกมรูปขอบขนาน แผ่นใบบาง สีเขียว
มีขนนุ่ม ดอกออกเป็นช่อกระจุกที่ซอกใบ ดอกสีขาว กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลกลม ผลสุกสีเหลืองอมส้ม เมล็ด
เดี่ยว กลม

สรรพคุณ ลำต้น ต้มน้ำดื่ม แก้โรคนิ่วพิการ ราก รสสุขุม ต้มน้ำดื่ม แก้เด็กตัวร้อน แก้ฝี ขับพยาธิ ใบ รส
ฝาด ตำผสมขี้เถ้าแก้หูดคุดจุก แก้ปวดศีรษะ เนื้อไม้ รสฝาดเฝื่อน ต้มน้ำดื่ม ถอนพิษเบื่อเมา คุมธาตุ แก้
กามโรค ฝนทารักษาบาดแผล เปลือกต้น รสฝาดร้อน ต้มรมหรือทา รักษาแผลน้ำเปื้อน ต้มน้ำดื่มเป็นยาฆ่าล้าง

น้ำเต้า *Lagenaria siceraria* (Molina) Standl. วงศ์ Cucurbitaceae
ชื่ออื่น มะน้ำเต้า(เหนือ) คีตุลต้า(กะเหรี่ยง-แม่ฮ่องสอน)

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเลื้อย มีมือจับขีดยกเถา มีขนยาวสีขาว ใบเดี่ยว รูปห้าเหลี่ยม ขอบใบหยักเว้า 5-7 แฉก แผ่นใบบาง สีเขียว มีขนสีขาว ดอกออกดอกเดี่ยวที่ซอกใบ ดอกสีขาวอมเหลืองนวล กลีบดอกเชื่อมติดกัน ปลายแยกเป็น 5 กลีบ ผลกลมโต คอคอกที่โคนผล ผลอ่อนสีเขียว เมล็ดจำนวนมาก

สรรพคุณ ใบ รสเย็น คับพิษ แก้ไข้ตัวร้อน แก้ร้อนในกระหายน้ำ ใบคั้นกับน้ำตาล แก้โรคดีซ่าน ผสมขี้วัว บดผสมสุรา แก้โรคมูตรอักเสบ ดอนพิษแก้ฟกบวม แก้ท้องคางคางผอง ผล รสเย็น ขับปัสสาวะ ทำให้เกิดน้ำนม ขับน้ำในกระเพาะปัสสาวะ คั้นคั้นแก้ปวดท้องที่เกิดจากไข้ เมล็ด แก้บวม น้ำ ขับพยาธิ บำรุงไต น้ำมันจากเมล็ดทาศีรษะแก้อาการทางประสาททางชนิด กินทำให้อาเจียน

น้ำนมราชสีห์ *Euphorbia hirta* L. วงศ์ Euphorbiaceae
ชื่ออื่น นมราชสีห์ ผักโขมแดง(ภาคกลาง) หญ้าน้ำหมึก(ภาคเหนือ) หญ้าหลังอิง (เงี้ยว-แม่ฮ่องสอน)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก มีขนสีขาว ใบเดี่ยว รูปไข่หรือรูปขอบขนาน แผ่นใบบาง สีเขียว มีขนสีน้ำตาลอมเหลืองดอกแยกเพศออกเป็นช่อกระจุกที่ซอกใบ ไม่มีกลีบเลี้ยง ไม่มีกลีบดอก ผลเป็นผลแห้งแตกได้ แบ่งเป็น 3 พู

สรรพคุณ ต้นสด เป็นยาขับบิด บำรุงกำลัง ขับปัสสาวะ แก้ไอหืด แก้อาเจียนขับน้ำนม แก้ไข้มาลาเรีย แก้หืดหอบ หลอดลมอักเสบ แก้แพ้ากาศ แก้กระษัย ไตพิการ รักษาโรคผิวหนังคัน แก้หนองใน ปัสสาวะเป็นเลือด ฝูในปอด ฝูที่เต้านม รักษาหูด คาปลา และถ่ายพยาธิ ทั้งต้น คั้นน้ำดื่ม ระวังอาการชัก แก้ไอ แก้หืดหรือผสมน้ำตาลช้อยคั้นน้ำดื่ม รักษาบิด มูกเลือด ราก ผสมกับรากทับทิม รากสองฟ้าแดง และเดือยไปป่า ผ่นน้ำกิน และแก้ไข้ทันธา (อาการไข้หมดสติ และตายโดยไม่ทราบสาเหตุ)

เนระพูสีไทย *Tacca chantrieri* Andr.

วงศ์ Taccaceae

ชื่ออื่น มังกรคำ(กรุงเทพฯ) คลุ้มเลีย ว่านหัวหา(จีนทพริ) คีปลาซ่อน(ตราด) คิงหว่า(เหนือ) นิลพูสี (ศรีง) ว่านพังพอน(ยะลา) ม้าดอนหลัก(ชุมพร) กลาคีกลาญชี่ (มลายู-ปัตตานี)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก ลำต้นเป็นเหง้าใต้ดิน ใบเดี่ยว รูปรีหรือรูปแกมรูปขอบขนาน แผ่นใบบาง สีเขียว เป็นมัน ดอกออกเป็นช่อแบบซี่ร่มจากเหง้าใต้ดิน มีใบประดับสีม่วงดำหรือสีเขียวเข้ม 2 คู่ ดอกสีม่วงดำหรือสีเขียวเข้ม กลีบดอกมี 6 กลีบ ผลรูปสามเหลี่ยมหรือรูปกระสวย เป็นสันยาว เมล็ดรูปไต

สรรพคุณ เหง้าใต้ดิน รสขม คั้นหรือคองสุรา คั้นแก้ความคันเลือดคั่ง แก้ผื่นคัน บำรุงกำลังทางเพศ เป็นยาบำรุงสตรีมีครรภ์ ใช้ทั้งต้น รสขม คั้นน้ำอาบรักษาอาการผื่นคัน หรือผสมกับสมุนไพรอื่น ผสมรวมกันกินแก้เบื่อเมา ราก ต้น เหง้า ใบ คั้นน้ำคั้น หรือเคี้ยวกินแก้ปวด ปวดตามร่างกาย มะเร็ง ปวดท้อง อาหารไม่ย่อย อาหารเป็นพิษ โรคกระเพาะอาหาร บำรุงร่างกาย

บวบขม *Trichosanthes cucumerina* L.

วงศ์ Cucurbitaceae

ชื่ออื่น นมพิจิตร มะนอยจ้ำ (เหนือ)

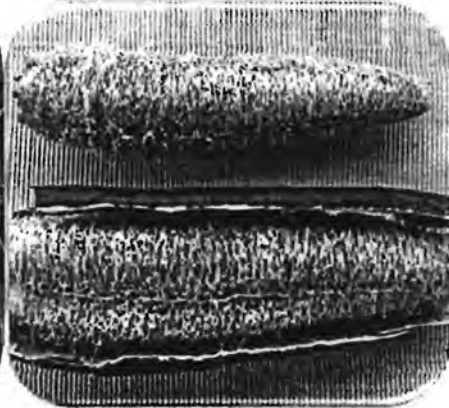
ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเลื้อย มีมือจับขีตเกาะ ใบเดี่ยว รูปหัวใจหรือรูปไข่ ปลายใบเว้า 5 แฉก แผ่นใบสีเขียว สากมือ ดอกแยกเพศ ดอกเพศผู้ออกเป็นช่อ ดอกเพศเมียออกดอกเดี่ยวที่ซอกใบ ดอกสีเหลือง กลีบดอกมี 5 กลีบผลรูปกลม ฝอยเล็กน้อย รสขมจัด

สรรพคุณ ผล รสขมมาก แก้อ่อนในกระหายน้ำ ขับพยาธิ แก้อ่อนน้ำดีอุดตัน น้ำคั้นผลและขยค่อน กินเป็นยาระบาย ผลแห้ง คั้นกับน้ำตาลเป็นยาช่วยย่อย เมล็ด รสขมเย็น แก้ไข้ แก้อ่อนใน ขับประจำเดือนสตรี ใบ รสขมเย็น น้ำคั้นใบ กินเป็นยาลดไข้ ยาระบาย ด้ว้ข้มาแก้ห้้อเจียน เตา รสขม คั้นน้ำกินห้้อเจียน คั้นกินเป็นยาลดไข้ แก้อ่อนในกระหายน้ำ แก้นองให้คค ราก ผล เมล็ด เป็นยาด่าอย่างแรง ขับพยาธิ ห้้อเจียน

บวบหอม *Luffa cylindrica* (L.) M. Roem.

วงศ์ Cucurbitaceae

ชื่ออื่น บวบกลม บวบขม(กลาง) มะนอยขม มะนอยข้ม บวบข้ม(เหนือ) กระตอโร(มลาญ-ปัตตานี)

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเลื้อย มีมือจับเกาะยึด ใบเดี่ยว รูปหัวใจ ขอบใบหยักเว้าเป็น 5 แฉก แผ่นใบบาง สีเขียว ดอกแยกเพศอยู่คั่นเดียวกัน ดอกเพศผู้ออกเป็นช่อที่ซอกใบ ดอกสีเหลือง กลีบดอกมี 5 กลีบ ดอกเพศเมียออกดอกเดี่ยวคล้ายกับดอกเพศผู้ ผลรูปทรงกระบอก สีเขียว เมล็ดรีแบน สีดำ

สรรพคุณ ราก น้ำคั้นราก กินเป็นยาระบาย ใบ น้ำคั้นใบสด เป็นยาขับระดู ฟอกเลือด น้ำคั้นใบเป็นยาขับปัสสาวะ แก้ปัสสาวะเป็นเลือด หรือค้ำพอกแก้อาการบวมอักเสบและมีผล เป็นยาระบาย ขับลม ขับน้ำนม และแก้อาการเลือดออกตามทางเดินอาหารและกระเพาะปัสสาวะ เมล็ด กินเป็นยาทำให้อาเจียน และเป็นยาระบาย

บอน *Colocasia esculenta* (L.) Schott

วงศ์ Araceae

ชื่ออื่น บอนเขียว บอนจีนดำ(กลาง) ตูน(เชียงใหม่) บอนท่า บอนน้ำ(ใต้) ทิทอ ตูโท ทุซี่บ้อง

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก มีไหลแครงรอบต้น ใบเดี่ยว รูปไข่แกมรูปหัวใจกว้าง แผ่นใบบาง สีเขียวเข้ม ก้านใบมียาง ทำให้คั้นได้คอกออกเป็นช่อ ดอกแยกเพศอยู่คั่นเดียวกัน มีใบประดับสีเหลืองแกมเขียว ปลายแหลม ผลกลมขนาดเล็ก สีเขียว

สรรพคุณ ไหล นำมาตำรวมกับเหง้าขมิ้นอ้อย ขี้วัว กระปิ และเหล้าโรงเล็กน้อย ใช้พอกฝีคระมอย ราก นำมาคั้นน้ำดื่ม แก้ท้องเสีย เจ็บคอ

บอระเพ็ด *Tinospora crispa* (L.) Mjers ex Hook.f. & Thomson วงศ์ Menispermaceae
ชื่ออื่น หัวเจตมุลยาน เถาหัวควั่น(สระบุรี) เครือชาฮอย จุ่งจิง(เหนือ) เจตมุลหนาม(หนองคาย) หางหนู

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเลื้อย เถาแก่เป็นปุ่มปม รสขม เปลือกลอกออกได้ ใบเดี่ยว รูปหัวใจ แผ่นใบบาง สีเขียว ดอกช่อ ดอกแยกเพศอยู่คนละช่อ ดอกสีเขียวอมเหลือง ขนาดเล็กมาก ผลค่อนข้างกลม สีเหลืองหรือสีแดง
สรรพคุณ เถา รสขมเย็น เป็นยาแก้ไข้ ขับเหงื่อ แก้กระหายน้ำ แก้อ่อนใน ใบ รสขมเมา แก้อาเจียน ปวดฟัน แก้ไข้ แก้โรคผิวหนัง คับพิษ ปวดแสบปวดร้อน ช้ำแมลงที่หู บำรุงน้ำดี ชำพยาธิไส้เดือน ผล รสขม แก้ไข้ แก้เสมหะเป็นพิษ ราก รสขมเย็น แก้ไข้ขึ้นสูงที่มีอาการเพ้อคลั่ง คับพิษร้อน ถอนพิษไข้ เจริญอาหาร

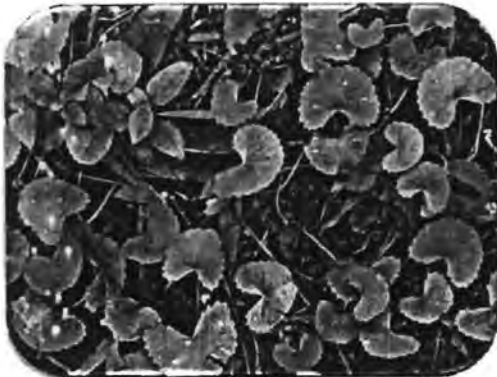
บอระเพ็ดพุงช้าง *Stephania pierrei* Diels วงศ์ Menispermaceae
ชื่ออื่น สนู่เลือด(กลาง) เปล้าเลือดเครือ(เหนือ) บัวกือ (เชียงใหม่ เพชรบูรณ์) บัวเครือ(เพชรบูรณ์) บัวนก

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก มีหัวใต้ดิน ใบเดี่ยว รูปทรงเกือบกลม แผ่นใบบาง สีเขียว เส้นใบออกจากโคนใบรูปฝ่ามือ ก้านใบติดที่กลางแผ่นใบ ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบ ดอกแยกเพศ ดอกเพศผู้สีเหลือง กลีบเลี้ยงมี 4-5 กลีบ ไม้มีกลีบดอก ผลค่อนข้างกลม เมล็ดเดี่ยว รูปเกือบมน้ำ
สรรพคุณ หัว ดม้ น้ำคั้นบำรุงกำลัง ตำพอกรักษาแผลเรื้อรัง หรือแก้ปวดศีรษะ บำรุงร่างกาย แก้ปวดเมื่อย หรือตากแห้งทำเป็นผงผสมกับน้ำผึ้งทำเป็นลูกกลอน เป็นยาอายุวัฒนะ ทำให้เจริญอาหาร และแข็งแรง ใบ เป็นยาบำรุงธาตุ ดอก รักษาโรคเรื้อรัง ลำต้น เป็นยาขับลมแน่นหน้าอก

บัวบก *Centella asiatica* (L.) Urb.
 ชื่ออื่น ผักหนอก(เหนือ) ผักแว่น (ใต้)

วงศ์ Umbelliferae

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก มีไหลงอกเป็นต้นใหม่ ใบเดี่ยว รูปไข่ ขอบใบหยักมน แผ่นใบบาง สีเขียว ก้านใบยาว ดอกออกเป็นช่อแบบซี่ร่มที่ซอกใบ 2-3 ดอก กลีบดอกมี 5 กลีบ สีม่วงอมแดงสลับกัน ผลเป็นผลแห้งแตกได้ เมล็ดสีดำ

สรรพคุณ ทั้งต้น รสหอมเย็น แก้ไข้ใน แก้ร้อนเพ็ชช ขับปัสสาวะ รักษาบาดแผล แก้ร้อนในกระหายน้ำ แก้โรคปวดศีรษะข้างเดียว (ไมเกรน) แก้โรคเรื้อน แก้กามโรค แก้คันอักเสบ บำรุงหัวใจ บำรุงกำลัง ใบ รสขม เป็นยาขับร้อน ลดอาการอักเสบวม แก้ปวดท้อง แก้บิด แก้คลื่นไส้ ใบต้มกับน้ำ ชาวข้าวเงินแก่น้ำในทางเดินปัสสาวะ ต่ำหรือคั่งหรือคั่งน้ำกิน แก้มีหนอง แก้หัด คัดกับหมูเนื้อแดง แก้ไอกรน เมล็ด รสขมเย็น แก้บิด แก้ไข้ แก้ปวดหัว

บัวเผื่อน *Nymphaea nouchali* Bunn.f.
 ชื่ออื่น บัวขาว บัวผัน(กลาง) นิโรบล(กรุงเทพฯ) ป่านสังกอน(เชียงใหม่) ปาลีปิยะ (มลาฑู-นราธิวาส)

วงศ์ Nymphaeaceae

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก อาศัยอยู่ในน้ำ ลำต้นเป็นเหง้าใต้ดิน ใบเดี่ยว รูปไข่กว้าง โคนใบหยักเว้าลึก ขอบใบหยักเล็กน้อย แผ่นใบเรียบ สีเขียว ดอกเดี่ยว ดอกสีขาวปลายกลีบสีม่วงอ่อน กลีบดอกมี 8-18 กลีบ ก้านดอกกลม ยาวข้างในมีท่ออากาศขนาดใหญ่ผลเมื่อผสมเกสรแล้วจะจมอยู่ใต้น้ำ

สรรพคุณ เกสร ไข่แก้ไข้

บัวสายตั้ง

Nymphoides parvifolium (Griseb.) Kuntze

วงศ์ Menyanthaceae

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก อาศัยอยู่ในน้ำ ลำต้นเป็นไหลกลมเรียวยาว สีเขียว ใบเดี่ยว ใบกลม แผ่นใบหนา สีเขียวเป็นมัน ดอกออกดอกเดี่ยวหรือเป็นกระจุกที่ปลายไหล ดอกสีขาว กลีบดอกมี 5-6 กลีบ ชอบกลีบจกเป็นฝอย ผลเล็ก เมล็ดสีน้ำตาลจำนวนมาก

สรรพคุณ ไม้ระบุด่วนที่ใช้ กินเป็นยาแก้เสมหะ แก้คลื่นเหือด ขับน้ำย่อยอาหาร และแก้ลม

บัวหลวง

Nelumbo nucifera Gaertn.

วงศ์ Nelumbonaceae

ชื่ออื่น

บัว(ทั่วไป) สัตตบงกช สัตตบุษย์ อุบล(กลาง) ไซ้ค (เขมร-บุรีรัมย์)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุกอาศัยอยู่ในน้ำ มีเหง้าใต้ดิน ใบเดี่ยว ใบกลมขนาดใหญ่ชูพื้นเหนือน้ำ สีเขียวมีนวลเคลือบตลอดหลังใบ ก้านใบแข็ง มีหนามแหลม ดอกออกเป็นดอกเดี่ยว ดอกสีชมพูอมม่วงและสีขาว กลีบดอกเรียงซ้อนกันหลายชั้น ผลเป็นฝักรูปกรวยหน้าตัด สีเขียว เมล็ดเดี่ยว

สรรพคุณ รากเหง้า รสหวานเย็นมัน แก้ร้อนในกระหายน้ำ แก้เสมหะ แก้ทุพพอง แก้คิพิการ แก้อาเจียน บำรุงกำลัง ใบอ่อน รสฝาดเปรี้ยว ชูกำลัง บำรุงร่างกายให้ชุ่มชื้น ใบแก่ รสฝาดเปรี้ยว แก้ไข้ ทุบแก้ริดสีดวงจมูก บำรุงโลหิต ดอก รสฝาด หอม แก้ไข้ แก้เสมหะและโลหิต ทำให้คลอเคลบุตรง่าย บำรุงครรภ์ บำรุงหัวใจ เกสร รสฝาด หอม แก้ไข้มีพิษ ร้อน ไข้ รากสาคู ชูกำลัง ทำให้ชื่นใจ บำรุงครรภ์รักษา ผัก รสฝาดหอม แก้ท้องเดิน สมานแผล ไนมดลูก แก้พิษเห็ดเมา ดีบัว บำรุงน้ำดี แก้ไข้ ล้างไขมันหลอดเลือด เมล็ดบัว บำรุงไต แก้ปัสสาวะหยดย่อย บำรุงหัวใจ

บานไม่รู้โรย *Gomphrena globosa* L.

วงศ์ Amaranthaceae

ชื่ออื่น กะล่อน ตะล่อน(เหนือ) ดอกสามเดือน (ใต้)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก ลำต้นมีขนสีขาว ข้อต้น สีแดง ใบเดี่ยว รูปรี แผ่นใบบาง สีเขียว มีขนสีขาว ดอก ออกเป็นกระจุก ดอกอัดแน่นเป็นทรงกลม ดอกสีขาวหรือสีชมพูอ่อน แข็ง ผลเป็นผลแห้ง เมล็ดสีน้ำตาลอ่อน
สรรพคุณ ทั้งต้นและราก (ใช้ชนิดดอกขาวเป็นยา) รสเย็นขื่น ต้มน้ำกิน แก้กามโรค หนองใน ขับปัสสาวะ แก้ น้ัว แก้มดกัด แก้กระษัย แก้โรคทางเดินปัสสาวะ

บานเย็น *Mirabilis jalapa* L.

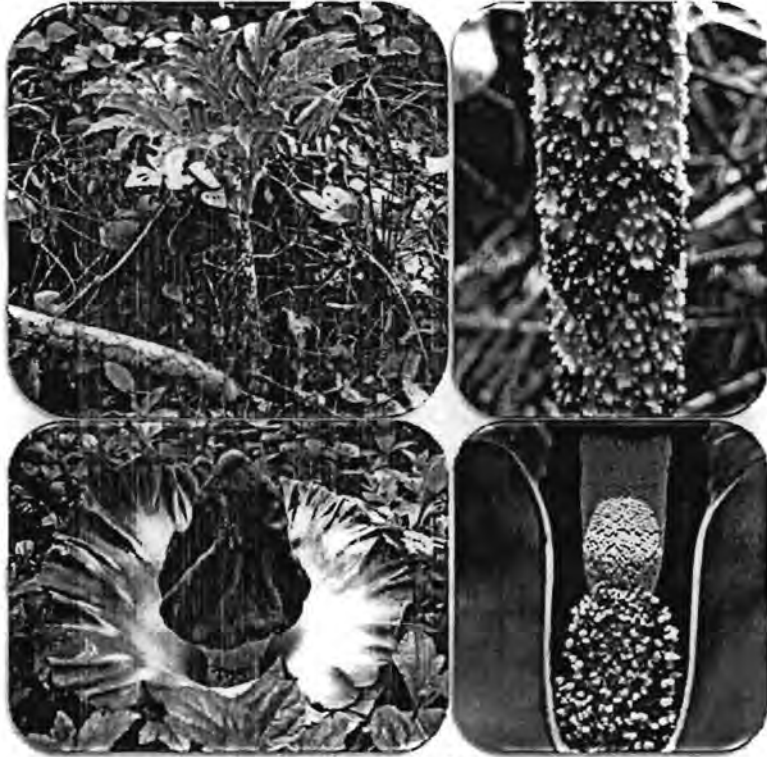
วงศ์ Nyctaginaceae

ชื่ออื่น จันยาม จำยาม ตามยาม (กรุงเทพฯ)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก ข้อต้นโปร่งสีชมพูเข้ม หักง่าย ใบเดี่ยว รูปรีกลม แผ่นใบบาง สีเขียว มีขนเล็กน้อย ดอกออกเป็นช่อกระจุกหรือออกดอกเดี่ยวที่ซอกใบและปลายยอด ดอกสีม่วงแดง สีขาว สีเหลือง กลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นหลอดยาว ปลายบานออกเป็นรูปปากแตร ผลกลม สีดำ
สรรพคุณ หัว(ชนิดดอกขาว) รับประทานเป็นยาขับเหงื่อ แก้ไข้ ระบายความร้อน ใบ ใบสดตำพอกหรือคั้นน้ำ หากกลากเกลื้อน พอกฝีหนองต่างๆ สะล้างบาดแผล ทาบรรเทาอาการคันและแสบร้อน ดอก คั้นน้ำกินรักษาอาการกระอักเลือด และอาเจียนเป็นเลือด เมล็ด บดเป็นผงละเอียด รักษาโรคผิวหนังหง่อมมีน้ำเหลือง แผลมีน้ำเหลือง รักษาฝี และรอยด่างดำบนใบหน้า

บุกคางคก *Amorphophallus paeoniifolius* (Dcnnst.) Nicolson วงศ์ Araceae
ชื่ออื่น บุก(หัวไป) มันซูริน(กลาง) เบีย เบือ บุกหนาม บุกหลวง(แม่ฮ่องสอน) หัวบุก(เบ็ดคาน)

ลักษณะทั่วไป ไม่มีลำลูก มีหัวใต้ดินสีน้ำตาล ลำต้นกลมอวบน้ำ ขรุขระ มีลายสีเขียว สีแดง ใบเดี่ยว ใบแผ่ออกคล้ายกางร่ม แล้วหักเว้าเข้าหาเส้นกลางใบ ขอบใบจักเว้าลึก ดอกออกเป็นช่อแทงขึ้นมาจากหัวใต้ดินที่โคนต้น เป็นแท่งสีแดงแกมน้ำตาล มีกลิ่นเหม็นคล้ายซากสัตว์น้ำ ผลรียาวจำนวนมากติดกันบนแกนช่อ ผลอ่อนสีเขียว ผลสุกสีเหลือง สีส้ม จนถึงสีแดง

สรรพคุณ หัว รสเบื่อคัน กัดเสมหะเตาดาน แก้เลือดจับเป็นก้อน หุงกับน้ำมัน ไล่บาดแผล กัดฝีและกัดหนองดี (สำหรับผู้ป่วยโรคเบาหวาน ผู้ป่วยระหว่างพักฟื้น เป็นอาหารลดสารพิษ ขจัดไขมันในเลือด และปรุงอาหารรักษาสุขภาพ)

บุกรอ *Amorphophallus saraburiensis* Gagnep. วงศ์ Araceae
ชื่ออื่น บุก(หัวไป) มันซูริน(กลาง) บุกคางคก(ชลบุรี) บุกรอ ดอกก้าน(เชียงใหม่) เบีย เบือ(แม่ฮ่องสอน)

ลักษณะทั่วไป ไม่มีลำลูก มีหัวใต้ดิน ลำต้นเรียบเกลี้ยง มีลายค่างสีขาว สีเขียว หรือสีแดง ใบเดี่ยว ค่อนข้างกลม แผ่นใบสีเขียว หักเว้าเป็นแฉก ก้านใบขาว ดอกออกเป็นช่อเป็นแท่งยาว กาบหุ้มดอกรูปกรวย ดอกแยกเพศ ดอกเพศผู้อยู่ตอนบน ดอกเพศเมียอยู่ตอนล่าง มีกลิ่นเหม็น ผลค่อนข้างกลม ผลสุกสีแดง จำนวนมาก

สรรพคุณ หัวบุก รสเบื่อคัน กัดเตาดาน กัดเสมหะ แก้เลือดจับเป็นก้อนเป็นคาน หุงกับน้ำมันไล่บาดแผล กัดฝีเป็นยาบำรุงกำลัง บำรุงธาตุ ขับลมแก้บิด แก้ไขข้ออักเสบ แก้ริดสีดวงทวาร ใช้สดเป็นยากระตุ่น

พืชมงคล *Mesua ferrea* L.

วงศ์ Guttiferae

ชื่ออื่น สารภีคอกย(เชียงใหม่) กำก้อ(เงี้ยว-แม่ฮ่องสอน) กำก้อ(กะเหรี่ยง-แม่ฮ่องสอน) ปะนาคอ (มลาญ-ปัตตานี)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น แดกกิ่งก้านเป็นพุ่มทึบ ใบเดี่ยว รูปรีแกมรูปขอบขนาน แผ่นใบหนา สีเขียวเข้ม ห้อยใบ สีเขียววาว ดอกออกดอกเดี่ยวหรือเป็นคู่ที่ซอกใบและปลายกิ่ง ดอกสีขาววาว กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลรูปไข่ เปลือกแข็ง เมล็ดรูปไข่มี 1-2 เมล็ด

สรรพคุณ ดอก รสหอมเย็นขมเล็กน้อย แก้ลมกองละเอียด วิงเวียน หน้ามืด ตาลาย ใจสั่น ชูกำลัง บำรุงโลหิต บำรุงหัวใจให้ชุ่มชื้น แก้ร้อนในกระสับกระส่าย แก้คลื่นไสยในร่างกาย เกสร รสหอมเย็น เข้ายาหอม มีฤทธิ์ ผ่าคสมาน บำรุงธาตุ ขับลม บำรุงครรภ์รักษาทำให้หัวใจชุ่มชื้น แก้ไข้ แก้แค้น รสเค็ม แก้เลือดออกคามาโรฟัน เปลือกต้น รสฝาดร้อน ช่วยกระจายหนอง

เบญจมาศ (มาศเหลือง) *Chrysanthemum morifolium* Ramat.

วงศ์ Compositae

ชื่ออื่น เบญจมาศหนู(กลาง) ดอกจีไก่(เงี้ยว-แม่ฮ่องสอน) เก๊กฮวย(จีน)

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่มขนาดเล็ก ใบเดี่ยวรูปไข่ ขอบใบหยักเว้าแบบขนนก แผ่นใบบาง สีเขียว ห้อยใบมีขนสีขาว ดอกออกเป็นช่อกระจุกที่ซอกใบและปลายยอด ดอกสีขาว สีเหลือง สีชมพู สีแดง สีม่วง และสีน้ำตาล ผลเป็นผลแห้ง เป็นสัน

สรรพคุณ ทั้งต้น รสขมหอม แก้โรครัด แก้ไขข้ออักเสบ แก้ปวดศีรษะ โรคคามิคคอนกลางคืน ประจำเดือนมาไม่ปกติ แก้อู้อิวิงเวียนศีรษะ ขับลมในลำไส้ เจริญอาหาร บำรุงประสาทตา ตาพอกแก้น้ำร้อนลวก แก้โรคผิวหนัง แก้บวม ดอก รสหอมเย็น แก้ไข้ แก้ร้อนในกระหายน้ำ ชูกำลัง ดับรวมกับฟ้าทลายโจร แก้ไข้ดั้งอักเสบ เจ็บพื้น ใบและลำต้น ใช้ภายนอก ตาเป็นยาพอกแผลน้ำร้อนลวก โรคผิวหนังอื่นๆ ใบและดอก น้ำคั้นใส่บาดแผล น้ำคั้นดื่มแก้โรคนิว โรคเกี่ยวกับค่อมน้ำเหลือง วัณโรค

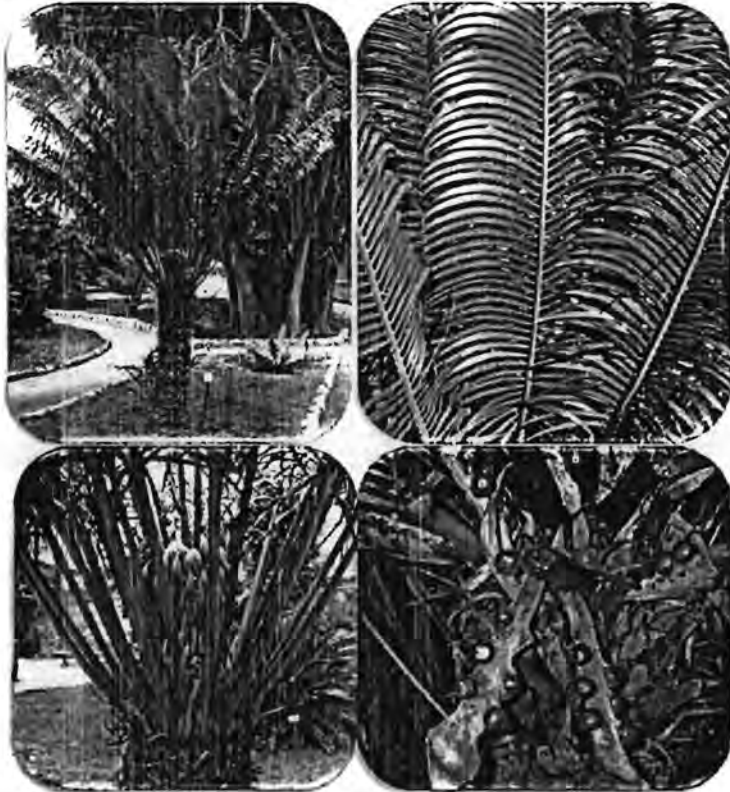
ปรง (ปรงบ้าน)

Cycas circinalis L.

วงศ์ Cycadaceae

ชื่ออื่น

มะพร้าวสิดา (ประจวบคีรีขันธ์)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้นขนาดเล็ก ลำต้นตรง มีเหง้า ใบเป็นใบประกอบแบบขนนก มีใบย่อย 80-100 ใบ รูปยาวแคบ ปลายใบแหลม ขอบใบมีวนกลับลงด้านล่าง ดอกแยกเพศอยู่คนละต้น ดอกเพศผู้ออกเป็นช่อแน่นที่ปลายยอด ช่อดอกตั้งตรง ดอกเพศเมียออกเป็นกาบอยู่ระหว่างกาบใบ ส่วนบนรูปขนนกเป็ยกปูนขอบใบหักเป็นจี๋ฟัน ผลเป็นเมล็ดกลม แก่จัดเป็นสีแดงอมส้ม

สรรพคุณ ใบ ใช้ใบอ่อนคั้นน้ำ เป็นยาขับลม แก้คลื่นไส้อาเจียน และอาเจียนเป็นเลือด กาบของดอกเพศผู้ ทำเครื่องยา สำหรับบำรุงร่างกาย เมล็ดสด เป็นพิษ ใช้เบื่อปลา

ประคำดีควาย *Gynura procumbens* (Lour.) Merr.

วงศ์ Compositae

ชื่ออื่น

มะคำดีควาย(ปัตตานี) นุ่มเมงตั้ง(ชุมพร)

ลักษณะทั่วไป มะคำดีควายเป็นไม้ยืนต้นสูงได้ถึง 42 เมตร เปลือกต้นสีเทา แตกกิ่งก้านสาขา แดกใบที่ส่วนปลายของลำต้น ใบเป็นใบประกอบแบบขนนก ใบย่อยรูปขอบขนาน ออกตรงกันข้ามหรือทแยงกันเล็กน้อย มี 6-13 คู่ กว้าง 3.5 เซนติเมตร ยาว 7-16 เซนติเมตร โคนใบเฉียง ปลายใบมนถึงเรียวแหลมเป็นติ่งยาว ผิวใบเรียบทั้งสองด้าน ดอกออกเป็นช่อใหญ่ที่ปลายกิ่ง อาจยาวได้ถึง 35 เซนติเมตร ดอกย่อยมีขนาดเล็ก สีขาว กลีบเลี้ยงมี 5 กลีบ รูปไข่กว้าง 1.5-2 มิลลิเมตร ยาว 2-4 มิลลิเมตร มีขนด้านนอก กลีบดอก 4 กลีบ รูปไข่ถึงรูปรี กว้าง 1-2 มิลลิเมตร ยาว 3 มิลลิเมตร เกสรตัวผู้มี 8 อัน ก้านเกสรอาจยาวถึง 2.4 มิลลิเมตร มีขน รังไข่มี 3 ห้อง ผลมี 3 พู ส่วนใหญ่หือไป 1 หรือ 2 พู ผลค่อนข้างกลม เมื่อแก่และแห้งผิวของผลจะย่น มีสีน้ำตาลเข้มเกือบดำ

สรรพคุณ ผลแก้ระสุม สรรพคุณ แก้กาฬภายใน คับพิษทั้งปวง บำรุงน้ำดี คัมเอาฟองสุบศิระเด็ก แก้หวัคคัจจุมก สุขุมเป็นถ่านมีสรรพคุณคั้พิษร้อนภายใน แก้พิษไข้ พิษขาง แก้หอบเนื่องจากปอดชื้นและปอดบวม รากมีรสเดือนขม แก้วริคสีดวง มงคร้อ หิด ไช

ประดู่ป่า

Pterocarpus macrocarpus Kurz

วงศ์ Papilionaceae

ชื่ออื่น

ประดู่(กลาง) ประดู่สวน(ราชบุรี สระบุรี) ตู่ ตู่ป่า(เหนือ) ฉะนอง(เชียงใหม่) ตะเลง เตอะเลอ

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น โคนต้นแก่เป็นพูพอนเล็กน้อย มียางสีแดง ใบเป็นใบประกอบแบบขนนกปลายคี่ มีใบย่อย 3-6 คู่ รูปไข่หรือรูปรีแกมรูปขอบขนาน แผ่นใบบาง สีเขียว ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบใกล้ปลายกิ่ง เป็นดอกสมบูรณ์เพศ ดอกสีเหลือง กลีบดอกอ่อนมี 4 กลีบ ผลกลมแบน มีปีกเป็นคลื่นรอบผล ผลแห้งสีน้ำตาลไม่แตก เมล็ดมี 1-2 เมล็ด

สรรพคุณ เปลือกคั้น รสฝาดจัด ใช้สมานแผล คั้นน้ำดื่มแก้ท้องเสีย แก่น รสฝาดร้อน แก้เสมหะ โลหิตและกำเดา แก้โลหิตจาง แก้ไข้ แก้พิษเบื่อเมา แก้ผื่นคัน แก้เลือดลมคั่งช้ำ ขับปัสสาวะ บำรุงโลหิต บำรุงกำลัง ใบ รสฝาด ใช้พอกฝีให้สุกเร็ว พอกบาดแผล แก้ผดผื่นคัน ปุ่มประดู่ รสขมฝาด ร้อนเมา เมาแล้วใช้ควั่นรมหั้ ริดสีดวงให้ฝ่อแห้ง คั้นน้ำดื่มบำรุงโลหิต

ปรุ

Alangium salviifolium (L.f.) Wangerin subsp. *hexapetalum* Wangerin

วงศ์ Alangiaceae

ชื่ออื่น

หญ่(ภาคกลาง) ปรุ (เหนือ อีสาน)มะเกลือกา มะตาปี (เชียงใหม่)

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่มกึ่งไม้ยืนต้นขนาดเล็ก กิ่งอ่อนมีขน ใบเดี่ยว รูปไข่กลับหรือรูปรี สีเขียว ดอกออกเป็นช่อกระจุกที่ซอกใบหรือตามกิ่ง ดอกสีครีม มีกลิ่นหอม กลีบดอกมี 5-7 กลีบ ผลรี มีสันแข็ง ผลสุกสีดำ เมล็ดเดี่ยว

สรรพคุณ แก่น รสจืดฝืด บำรุงน้ำเหลือง บำรุงกำลัง เปลือกคั้น เป็นยาแก้หืด ไอ ผล เป็นยาบำรุงธาตุ ขับพยาธิ แก้จุกเสียด เนื้อไม้ เป็นยาแก้ริดสีดวงลำไส้ และทวารหนัก

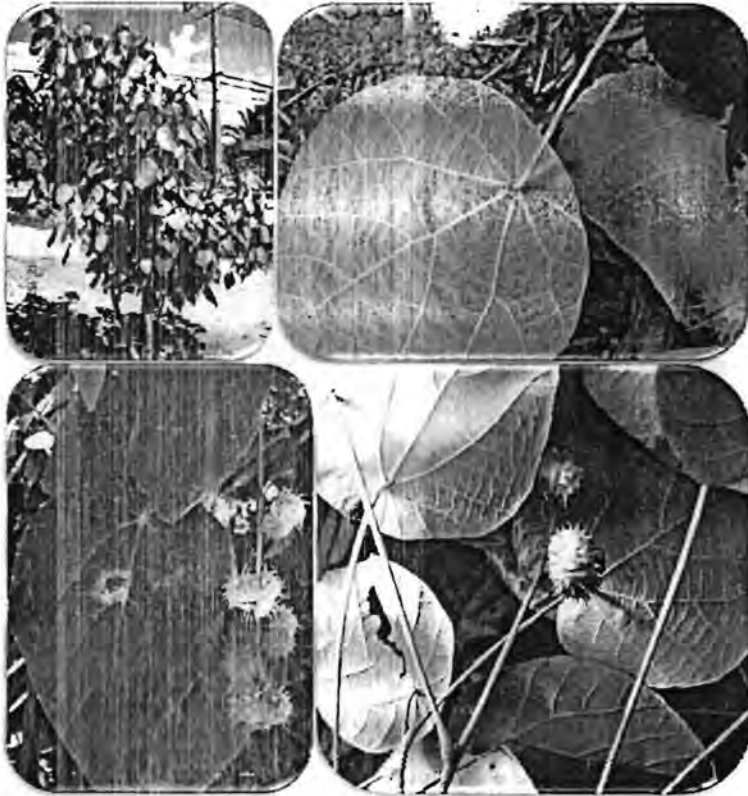
ปริก

Mallotus floribundus Müll.Arg.

วงศ์ Euphorbiaceae

ชื่ออื่น

ปิก ล้อ(ลย) ล่องจน(ครึ่ง) กำมิงบาดู(มลาญ-นราธิวาส)

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่มกิ่งไม้ขึ้นต้นขนาดเล็ก เปลือกต้นเรียบ ใบเดี่ยว รูปไข่แกมรูปหัวใจ โคนใบมนเว้าหรือมนคด ขอบใบเรียบ แผ่นใบสีเขียวมัน ดอกออกเป็นช่อที่ปลายยอดและที่ซอกใบ ดอกเพศผู้สีขาว กลีบดอกมี 3-4 กลีบ ดอกเพศเมียสีเขียวออกเหลือง กลีบดอกมี 3-4 กลีบ ผลเป็นผลแห้งแตกได้ ค่อนข้างกลม แบ่งเป็น 3 พู มีขนแข็ง เมล็ดกลม

สรรพคุณ ราก น้ำต้มรากกินแก้ไข้หลังคลอดบุตร แก้ปวดท้อง อหิวาตกโรค

ปลาไหลเมือก *Eurycoma longifolia* Jack

วงศ์ Simaroubaceae

ชื่ออื่น ตะนาง ชะนาง ไหลเมือก(ตราด) ดุงสอ แอพันซัน(เหนือ) หกบ่อตอง หกไม้ตึง เขียนคอน(อีสาน) เขียด(ใต้) กรุงบาดาล(สุราษฎร์ธานี) ตรีงบาดาล(ปัตตานี) ตูวาเบะมิง ตูวอมิง(มลาญ-นราธิวาส)

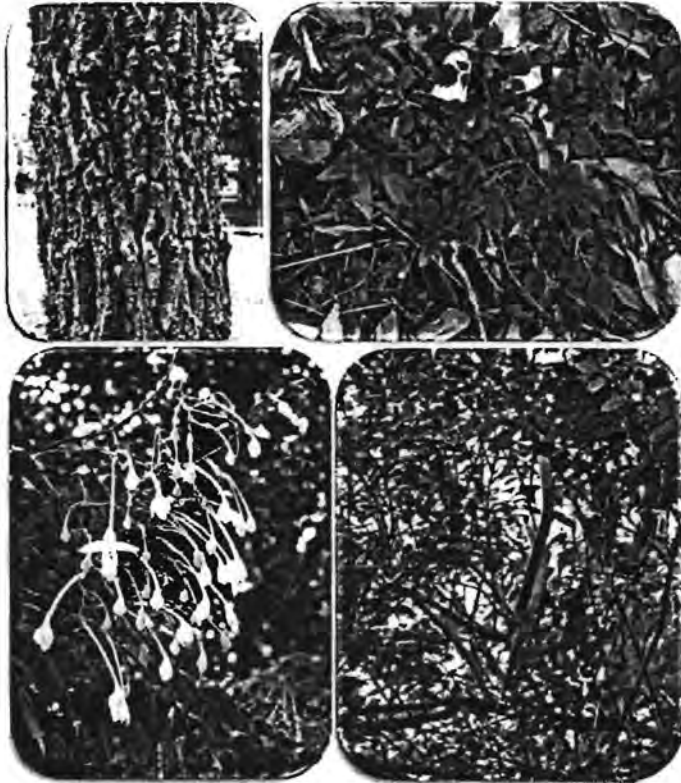
ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่มกิ่งไม้ขึ้นต้นขนาดเล็ก เปลือกต้นเรียบ สีน้ำตาลอมดำ กิ่งอ่อนและยอดอ่อนมีขนสีน้ำตาล ใบเป็นใบประกอบแบบขนนกปลายคู่ ใบย่อยมี 7-8 คู่ รูปใบหอกหรือรูปรี แผ่นใบบาง สีเขียวเข้ม ดอกออกเป็นช่อใหญ่ที่ซอกใบใกล้ปลายยอด ดอกสีม่วงแดง กลีบดอกเชื่อมติดกัน ปลายแยกเป็น 5-6 แฉก ผลกลมรี ผลสดสีเขียว ผลสุกสีแดง เมล็ดเดี่ยว

สรรพคุณ รากและเปลือก รสขมมาก แก้ไข้ตัวร้อนทุกชนิด แก้ลม แก้วันโรค ถ่ายพิษต่างๆ ถ่ายพิษไข้ พิษเสมหะ และพิษโลหิต แก้ไข้มาลาเรีย

ป๊อ
ชื่ออื่น

Millingtonia hortensis L.f.
กษะลอง กาดสะลอง (เหนือ)

วงศ์ Bignoniaceae

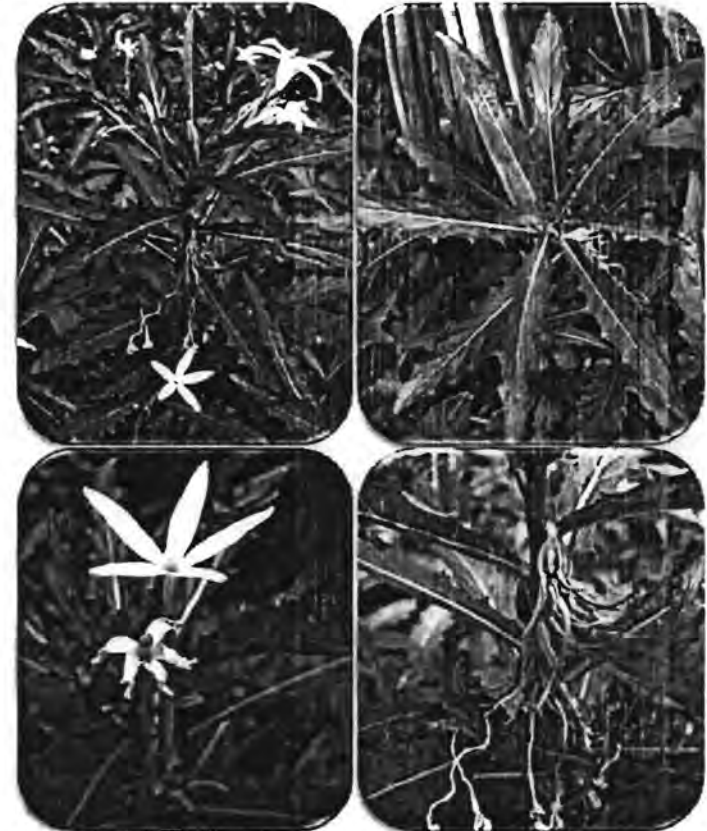
ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น เปลือกต้นสีน้ำตาลอ่อนปนเทา แตกเป็นร่องลึก กิ่งหักง่าย ใบเป็นใบประกอบแบบขนนก 2-3 ชั้น ใบย่อยรูปรี ขอบใบจักเป็นซี่ฟันห่างกัน แผ่นใบบางสีเขียว ดอกออกเป็นช่อใหญ่ที่ปลายกิ่ง ดอกสีขาว มีกลิ่นหอมกลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นหลอดยาว ปลายแยกเป็น 5 แฉก ผลเป็นฝักแบนตรง ฝักอ่อนสีเขียว ปลายแหลม ฝักแห้งแตกเป็น 2 ซีก เมล็ดแบน มีปีกใส ปลูกไปตามสายลมได้

สรรพคุณ ดอกแห้ง รสหวานขมหอม มวนเป็นบุหรี่สูบแก้หืด แก้กษะลองงอก แก้ม บำรุงน้ำดี บำรุงโลหิต และบำรุงกำลัง ราก รสเฝื่อน บำรุงปอด แก้หอบ รักษาวัณโรค

ป๊อฝรั่ง (แสนประสะ)
ชื่ออื่น

Laurentia longiflora (L.) Petrom.
แสนประสะ (กรุงเทพฯ)

วงศ์ Campanulaceae

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุกอายุหลายปี ลำต้นสีเขียว มีขนประปราย ใบเดี่ยว รูปไข่กลับหรือรูปรียาว แผ่นใบบาง สีเขียว ดอกออกดอกเดี่ยวที่ซอกใบ ดอกสีขาว กลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นหลอดยาว ปลายแยกเป็น 5 แฉก ผลเป็นผลแห้ง รูปรี เมล็ดจำนวนมาก

สรรพคุณ น้ำจากต้น จะระคายเคืองต่อปาก คอ ตา ถูกตา อาจทำให้ตาบอดได้ ใบ รสเฝื่อนร้อน แก้ปวดฟัน เป็นยาพิษทำให้ร้อนแดง ทั้งต้น รสเฝื่อนร้อน รักษาตามโรค แก้หืด รักษาแผลหลอดลมอักเสบ รักษาลมบ้าหมู

เปราะป่า (ดอกแดง) *Kaempferia pulchra* (Ridl.) Ridl.

วงศ์ Zingiberaceae

ชื่ออื่น เปราะ เปราะน้อย (อุบลราชธานี)

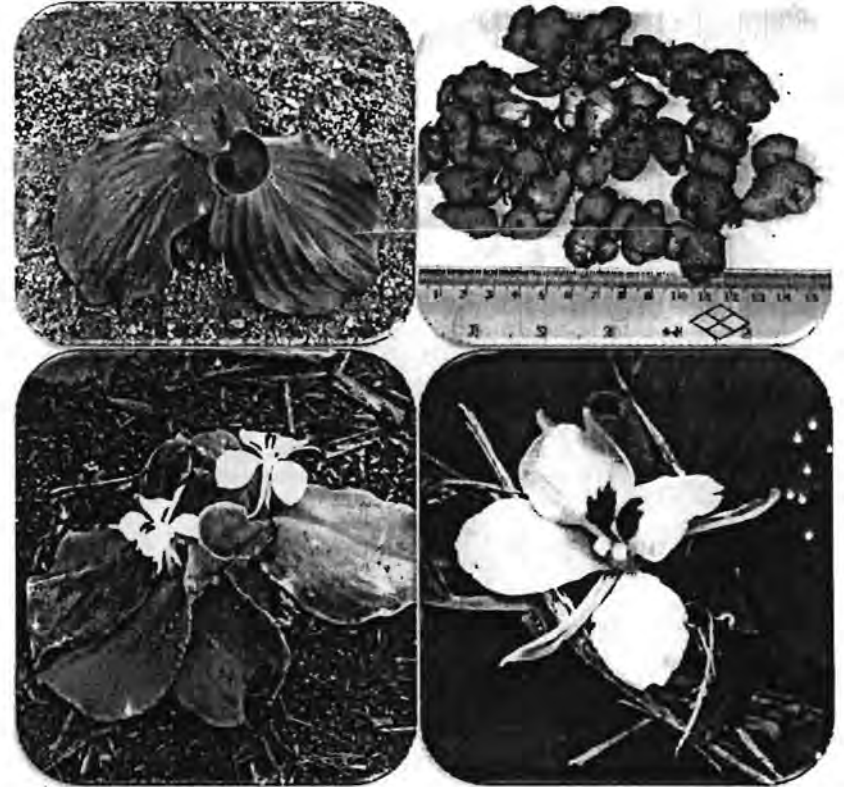
ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก มีเหง้าหัวใต้ดินจำนวนมาก ใบเดี่ยว ออกใกล้กับพื้นดิน รูปรีหรือรูปไข่กลับ ขอบใบเรียบ แผ่นใบบางเรียบ มีลายสีม่วงหรือไม่มี ดอกออกเป็นช่อกระจุกแน่นที่ซอกใบ ดอกสีขาว กลีบเลี้ยงเชื่อมติดกันปลายแยกเป็น 3 แฉก เกสรตัวผู้ด้านข้าง 2 อัน เป็นหมัน เมื่อกลีบดอกสีม่วง ผลรูปไข่ แฉกได้ 3 ซีก

สรรพคุณ เหง้าใต้ดิน รสเผ็ดจัด ผสมกับใบหนาดใหญ่ คั้นน้ำดื่มใช้แก้แมลงมูกัดหรือผสมกับตำคั้นพญาบาท คั้นน้ำดื่ม เป็นยาบำรุงเลือด หรือใช้แก้ไข้ ขับลมในลำไส้ แก้กษัย แก้ก้นคาง

เปราะหอม (ว่านเปราะ) *Kaempferia galanga* L.

วงศ์ Zingiberaceae

ชื่ออื่น หอมเปราะ(กลาง) ว่านดินตัน ว่านแผ่นดินเย็น ว่านหอม(เหนือ)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก มีเหง้าหัวใต้ดิน ใบเดี่ยว จำนวน 2 ใบ แผ่นขนานพื้นดิน รูปรี แผ่นใบเรียบ ท้องใบมีขนนุ่ม ดอกออกเป็นช่อกระจุกที่ปลายยอด ดอกสีขาว กลีบดอกรูปแถบ เกสรตัวผู้ด้านล่าง 2 อัน เป็นหมันเมื่อกลีบกลีบดอก ผลเป็นผลแห้งแตกได้

สรรพคุณ เหง้าสดหรือแห้ง แก้อาการปวดท้อง ท้องอืด ท้องเฟ้อ น้ำคั้นจากใบหรือเหง้า ป้ายคอบระเทาอาการเจ็บคอ ใช้ล้างศีรษะป้องกันรังแค

เป็ด้าน้อย
ชื่ออื่น

Croton stellatopilosus Ohba
เป็ด้านโท (อีสาน)

วงศ์ Euphorbiaceae

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่ม เปลือกต้นสีน้ำตาลปนเทา กิ่งข้างเรียบ ใบเดี่ยว รูปใบหอกกลับ ขอบใบจักเป็นซี่ฟัน แผ่นใบบางสีเขียวเข้มและเปลี่ยนเป็นสีส้มเมื่อแก่ ดอกออกเป็นช่อขนาดเล็กที่ซอกใบใกล้ปลายกิ่ง ดอกแยกเพศ อยู่ช่อเดียวกัน ดอกสีขาวนวล กลีบดอกมี 10-15 กลีบ ผลเป็นผลแห้ง แฉกได้ กิ่งข้างกลมแบ่งเป็น 3 พู
สรรพคุณ ดอก เป็นยาขับพยาธิ ผล คั้นน้ำดื่ม ขับหนองให้กระจาย เปลือกและใบ รักษาโรคท้องเสีย บำรุงโลหิตประจำเดือน รักษาโรคผิวหนัง ใบ มีสารสำคัญที่ออกฤทธิ์คือ เปลาโนทอล สามารถรักษาแผลในกระเพาะอาหารและลำไส้ได้ดี เพราะทำให้เกิดการหลั่งกรดในกระเพาะน้อยลง และกระตุ้นการสร้างเนื้อเยื่อทำให้แผลหายเร็วขึ้น ควรใช้ครั้งละ 80 มิลลิกรัม วันละ 3 ครั้ง เวลา 8 ตีปดาศ์ อาการผู้ป่วยจะดีขึ้น 80-90 % มีอาการข้างเคียงบ้างคือ ผื่นคัน ท้องร่วง แน่นท้อง ท้องผูก

เป็ด้านเงิน
ชื่ออื่น

Croton cascarilloides Racusch.
เป็ด้านเงิน (สงขลา)

วงศ์ Euphorbiaceae

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่ม ยอดอ่อนและกิ่งอ่อนมีขนสีน้ำตาลแดง ใบเดี่ยว รูปรีแกมรูปขอบขนาน ขอบใบเรียบหรือหยักคี่ๆ แผ่นใบสีเขียว มีขนประปราย ห้อยใบมีเกสรสีน้ำตาล ดอกแยกเพศอยู่ช่อเดียวกัน ออกเป็นช่อที่ปลายยอด ดอกเพศผู้เล็ก กลีบดอกมี 5 กลีบดอกเพศเมียขนาดใหญ่กว่าดอกเพศผู้ กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลกลม แบ่งเป็น 3 พู เมล็ดเล็ก รูปรี
สรรพคุณ รากและเปลือกต้น รสเฝื่อน คั้นน้ำกินเป็นยาลดไข้ และแก้ไอเจียน เปลือกต้นและแก่น รสเฝื่อน คั้นน้ำดื่ม บำรุงโลหิตสตรี ใบ ใบแห้ง รสร้อน ใช้สูบแทนนุหรี

เป็ด้าใหญ่ *Croton roxburghii* N.P.Balacr.

วงศ์ Euphorbiaceae

ชื่ออื่น เป็ด้าหลวง(เหนือ) เปาะ(กำแพงเพชร) ควะวู (กะเหรี่ยง-กาญจนบุรี)เซ่งคั่งัง ตะกะวา

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่มกึ่งไม้ยืนต้นขนาดเล็ก เปลือกต้นเรียบ สีน้ำตาลเทา ใบเดี่ยว ใบดูลง รูปรียาว สีเขียว ดอกแยกเพศอยู่คั่นเคียวกัน หรือคนละต้น ออกเป็นช่อที่ปลายกิ่ง ดอกเพศผู้สีขาวใส กลีบเลี้ยงมีเกล็ดสีน้ำตาล กลีบดอกต้นมี 5 กลีบ ดอกเพศเมียสีเหลืองแกมเขียว กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลกลม แบ่งเป็นพู 2-3 พู มีเกล็ดขนาดเล็กห่างกัน ผลอ่อนสีเขียว

สรรพคุณ ส่วนใหญ่ใช้ร่วมกับเป็ด้าน้อย ใบ เป็นยาบำรุงธาตุ ดอก เป็นยาขับพยาธิ ผล ใช้คองสุราดื่มขับเลือดหลังคลอด เปลือกต้นและกระพี้ เป็นยาช่วยย่อยอาหาร เปลือกต้นและใบ เป็นยาแก้ท้องเสีย และบำรุงโลหิตแก่่น ใช้ขับพยาธิไส้เดือน ราก เป็นยาขับลม และแก้โรคผิวหนัง ผื่นคัน และน้ำเหลืองเสีย

โปรงขาว *Ceriops decandra* (Griff.) Ding Hou

วงศ์ Rhizophoraceae

ชื่ออื่น กะปูลอง โปลง(เพชรบุรี) แสงมานาอะ(สตูล) แหมม(ภูเก็ต)

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่มกึ่งไม้ยืนต้นขนาดเล็ก เปลือกต้นสีน้ำตาลค่อนข้างเรียบใบเดี่ยว รูปไข่กลับหรือรูปรีแกมรูปไข่กลับ แผ่นใบหนาและกรอบ สีเขียว ดอกออกเป็นช่อกระจุก 3-5 ดอก ที่ซอกใบ ดอกสีขาว กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลรูปกระสวย สีเขียว เป็นสันนูน 4 สัน

สรรพคุณ เปลือก เป็นยาแก้ท้องร่วง อาเจียน แก้บิด หรือใช้ชะล้างบาดแผลและห้ามเลือด

หญาดักขลุ่ย *Carpesium abrotanoides* L.

วงศ์ Compositae

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก แฉกกิ่งก้านมาก มีขนนุ่ม ใบเดี่ยว รูปใบหอกกลับ ขอบใบจักเป็นซี่ฟันไม่สม่ำเสมอ แผ่นใบ สีเขียว มีขน ดอกออกเป็นช่อกระจุกแน่นที่ซอกใบ มีวิ่วประดับ 3 ชั้น ดอกแบ่งดอกเพศเมียอยู่วงนอก วงในเป็นดอกสมบูรณ์เพศ ผลเป็นผลแห้งไม่แตก ปลายเป็นงอวย

สรรพคุณ ราก เป็นยาขับเสมหะ ใบ เป็นยาขับเสมหะ เมล็ดเป็นยาฆ่าแมลง แก่น้ำเหลืองเสีย แก้ลักปิดลักเปิด ขับปัสสาวะ ขับพยาธิในท้อง เป็นยาระบายในท้อง แก้หลอดลมอักเสบ ทำให้เรอ

ผักกระแต *Neptunia oleracea* Lour.

วงศ์ Mimosaceae

ชื่ออื่น ผักรุ้นอน(กลาง) ผักหนอง(เหนือ) ผักหละหนอง(แม่ฮ่องสอน) ผักฉืด(ใต้)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุกอยู่ในน้ำ มีปอดเป็นฟองสีขาวหุ้มลำต้น ระหว่างข้อทำให้ลอยอยู่บนผิวน้ำได้ ใบเป็นใบประกอบแบบขนนกสองชั้น มี ใบย่อย 8-10 คู่รูปขอบขนาน ขอบใบสีม่วง แผ่นใบบาง สีเขียว ดอกออกเป็นช่อกลมเล็กที่ซอกใบ ดอกสีเหลืองสดผลเป็นฝัก รูปขอบขนาน เมล็ดมี 4-10 เมล็ด

สรรพคุณ ทั้งต้น เป็นยาเย็น ใช้ถอนพิษ แก้เบื่อเมา แก้บาดทะยัก ฝีมะคอง แก้พิษงูกัด ใบ เป็นยาแก้ไข้ และถอนพิษอักเสบ

ผักกระโดน *Limnophila rugosa* (Roth) Merr.
ชื่ออื่น ผักกะโสม ส้มอบ

วงศ์ Scrophulariaceae

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก ใบเดี่ยว รูปไข่แกมรูปขอบขนาน แผ่นใบสีเขียว มีขน ปลายใบมน ดอกออกเป็นช่อกระจุกที่ซอกใบ ดอกสีม่วง กลีบดอกเชื่อมติดกัน ปลายแยกเป็น 2 ปาก ผลเป็นผลแห้งแตกได้ รูปไข่ แบน
สรรพคุณ ใบ เป็นยากระทุ้งพิษไข้ ระบายความร้อน ขับพิษไข้หัว แก้ไข้พิษ แก้ไข้ตัวร้อน แก้ไข้หวัด แก้ปวดศีรษะ ไม้ระบุงส่วนที่ใช่ เป็นยากระทุ้งพิษไข้ ระบายความร้อน แก้พิษไข้หัว แก้ร้อนในกระหายน้ำ แก้ปวดศีรษะ

ผักกาดหัว *Raphanus sativus* L.
ชื่ออื่น ไซเท้า ไซโป้(ทั่วไป) ผักกาดหัว(กลาง) ผักขี้นูด ผักเป็กหัว(เหนือ) มะปึก(เชียงใหม่)

วงศ์ Cruciferae

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก มีรากสะสมอาหารสีขาวใต้ดิน ใบเดี่ยว รูปรียาว ขอบใบเว้าลึกเป็นแฉกและจักเป็นฟันเลื่อย แผ่นใบมีสีเขียว มีขนเล็กน้อย ดอกออกเป็นช่อเชิงลดหลั่นที่ปลายกิ่ง ดอกสีขาวหรือสีม่วง กลีบดอกเชื่อมติดกัน ปลายแยกเป็น 4 กลีบ ผลเป็นฝัก ผักเหลี่ยมตั้งขึ้น เมล็ดมีหลายเมล็ด
สรรพคุณ หัว รสเฝื่อนฉุน คั้นน้ำกินเป็นยาบำรุงประสาท แก้อาการผิดปกติของหลอดเลือดและทรวงอก แก้อาเจียนเป็นโลหิต ราก ทำให้สุก เป็นยาระบาย สมานลำไส้ บำรุงน้ำ ขับลมเรียกน้ำลาย บำรุงเลือด แก้คัน แก้ริดสีดวงทวาร แก้โรคเกี่ยวกับทางเดินปัสสาวะ ทั้งคั้น รสเฝื่อนขม ช่วยเจริญอาหาร แก้ท้องอืดเฟ้อ แก้เจ็บคอ ขับเสมหะ ค่อมน้ำนมบวม น้ำนมคั่ง ขับปัสสาวะ เป็นยาระบาย ใบสด รสเฝื่อนขม คั้นน้ำทาแก้ผิวหนังเป็นผื่นคัน เมล็ดมีน้ำเหลือง ดอก รสขม ช่วยขับน้ำดี เมล็ด รสเฝ็ดชุ่มฉ่ำ ช่วยระบายท้อง บ่อยอาหาร แก้ท้องอืดแน่น แก้บิด แก้บวม แก้หอบ ขับเสมหะ ขับปัสสาวะ ละลายก้อนน้ำ

ผักขม
ชื่ออื่น

Amaranthus lividus L.

วงศ์ Amaranthaceae

ผักโหมมเกลี้ยง(แม่ฮ่องสอน) ผักหม (ใต้)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุกลำต้นกลมหรือเป็นเหลี่ยมมน แตกกิ่งก้านที่โคนใบ ใบเดี่ยว รูปไข่กลับ แผ่นใบสีเขียว มีแถบสีม่วง ดอกออกเป็นช่อเชิงลดที่ซอกใบและปลายกิ่ง ดอกสีเขียว กลีบดอกรวมมี 5 กลีบ ผลเป็นผลแห้งไม่แตก รูปกระสวย เมล็ดสีน้ำตาลดำ ผิวมัน

สรรพคุณ ทั้งต้น แก้ลมเป็นก้อนในท้อง แก้เสมหะและดี แก้ปวดท้อง แก้ไข้ ขับปัสสาวะ ขับน้ำนม ราก แก้ลม อันทหฤกษ์ แก้วโรคมฤกษ์ แก้วริคศิควงทวาร แก้เสมหะ ขับเสมหะ แก้คัน อ่อนพิษร้อนภายใน อ่อนพิษไข้หัว ขับปัสสาวะ แก้ไข้

ผักขมหนาม (ผักโขมหนาม)

Amaranthus spinosus L.

วงศ์ Amaranthaceae

ชื่ออื่น ผักโหมหนาม(ใต้)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก กิ่งอ่อนเป็นเหลี่ยมมน สีเขียวแกมม่วง มีหนามแหลมยาวตามข้อใบ ใบเดี่ยว รูปไข่หรือรูปใบหอก สีเขียว ใบอ่อนมีขนตามเส้นใบ ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบและปลายยอด ดอกสีเขียว กลีบดอกมี 5 กลีบ ดอกโคนล่างออกที่ซอกใบเป็นกระจุก มีหนามแหลมยาว 2 อัน ดอกโคนบนอยู่เหนือโคนช่อดอก ผลเป็นผลแห้ง ขนาดเล็ก

สรรพคุณ ทั้งต้น เป็นยาขับปัสสาวะ แก้คกเลือด แน่นท้องและขับน้ำนม ราก แก้ปวดแผลมะเร็ง

ผักขมหัด (ผักโหมหัด) *Amaranthus viridis* L.

วงศ์ Amaranthaceae

ชื่ออื่น ผักโขม(กลาง) ผักหม ผักขม (ใต้)

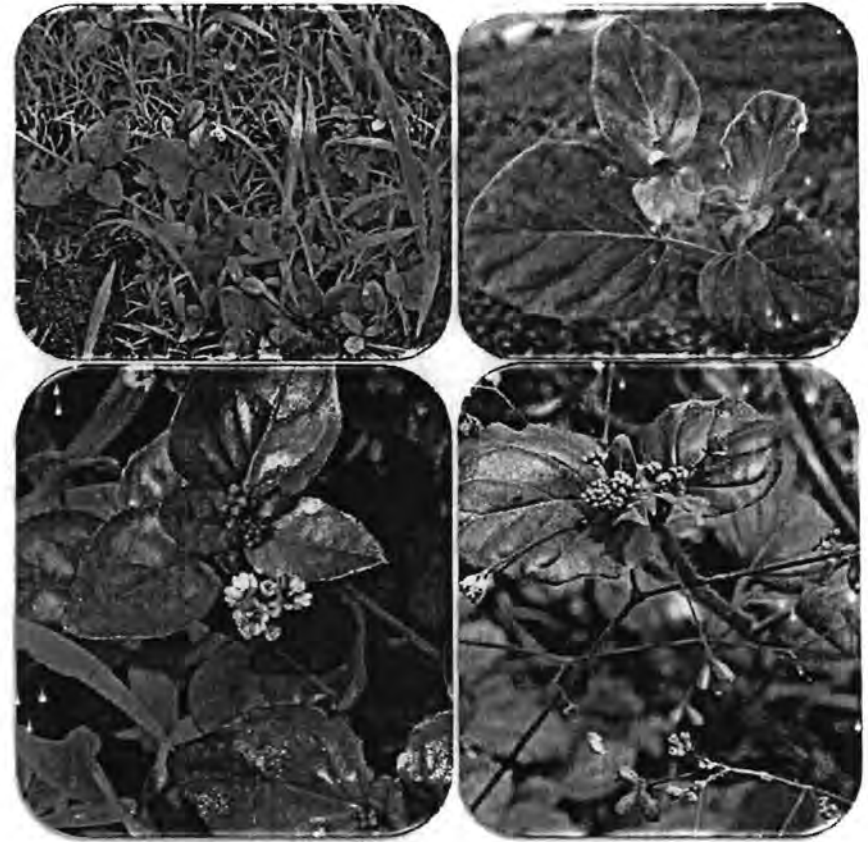
ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก ลำต้นตรงสีน้ำตาลแดง กิ่งขยงหรือมีขนเล็กน้อย ใบเดี่ยว รูปไข่ สีเขียว ห่องใบมีขนตามเส้นใบ ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบและปลายยอด ดอกสีเขียว กลีบดอกมี 3-4 กลีบ ดอกเพศผู้และดอกเพศเมียแยกกันอยู่คนละช่อในช่อเดียวกัน ผลเป็นผลแห้งขนาดเล็ก เมล็ดเล็ก สีน้ำตาลแดงเข้มเป็นมัน

สรรพคุณ ราก ประุงเป็นยาถอนพิษร้อนภายใน แก้ไข้ และใช้หิวคต่างๆ ต้นอาบน้ำแก้คัน ขับเสมหะ ขับปัสสาวะ

ผักขมหิน (ผักโหมหิน, ผักโหมฟ้า) *Boerhavia diffusa* L.

วงศ์ Nyctaginaceae

ชื่ออื่น ผักขมฟ้า(สุโขทัย) ปังแป ผักเบี้ยหิน(เหนือ) ผักบั้งดิน(เชียงใหม่) นังปู่แซ(กะเหรี่ยง-แม่ฮ่องสอน)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก ลำต้นตรงหรือทอดเลื้อยขนานไปตามพื้นดิน ใบเดี่ยว รูปไข่ แผ่นใบค่อนข้างหนา สีเขียว ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบและปลายกิ่ง ดอกสีชมพู กลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นหลอดสั้น ปลายแยกเป็น 9-10 แฉก ผลเป็นผลแห้ง

สรรพคุณ ใบ ใช้ตำพอกฝี

ลักษณะทั่วไป

วงศ์ Molluginaceae

Glinus oppositifolius (L.) A.DC.

ตะตาคิน(กลาง) ผักชีขาว(เหนือ)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก ลำต้นกลมเล็ก แตกกิ่งก้านแผ่รอบต้น ใบเดี่ยว รูปรีแกมรูปขอบขนาน แผ่นใบบาง สีเขียว ดอกออกเป็นช่อกระช่อใบ 4-6 ดอก ดอกสีขาวอมเขียว กลีบดอกมี 4-5 กลีบ ผลยาวรี ผลแก่แตกเป็น 2 ซีก

ใช้ต้นสดคั้นผสมกับขิงเป็นยาขับลมท้องเสีย แก้ปวดศีรษะ แก้ไข้หวัด แก้ไอ ใบประทุษร้ายและปรุงเป็นยาระบาย บำรุงธาตุ แก้คลื่น ทาแก้โรควิดาห์ง หรือผสมกับน้ำมันมะพร้าวและปูนขาวใช้เป็นยาแก้ปวดหู หยอดหู

ลักษณะ(เหนือ)

วงศ์ Pontederiacae

Monochoria vaginalis (Burm.f.) C. Presl ex Kumbh

ข่าเขียด ไม้เลื้อย ผักเป็ด ผักเสด ผักเงิน ผักหิน ผักขี้มดน้ำ (เหนือ)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก ดอกห้อยอยู่ในน้ำ ลำต้นเป็นเหง้าในดินโคลน ใบเดี่ยว รูปขอบขนานแกมรูปไข่ สีเขียว ก้านใบยาว ดอกออกเป็นช่อกระช่อ 3-25 ดอก ออกบริเวณโคนใบ ดอกสีม่วงแกมสีน้ำเงิน กลีบดอกมี 6 กลีบ เรียง 2 ชั้น ชั้นละ 3 กลีบผลเป็นผลแห้งแตกได้

สรรพคุณ ทั้งต้น เป็นยาช่วยย่อยอาหาร แก้ท้อง ปวดฟัน ดอก เป็นยาเย็น ใบ เป็นส่วนผสมปรุงรังกาแก้พิษ แก้ไข้ ราก เป็นยาแก้ปวดท้อง ปวดฟัน และแก้หืด

ผักคราดหัวแหวน

Spilanthes acmella Murr.

วงศ์ Compositae

ชื่ออื่น

ผักเค็ด(เหนือ)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก ต้นกลมสีเขียวปนสีม่วงแดง มีขน ใบเดี่ยว รูปสามเหลี่ยม ขอบใบจักเป็นฟันเลื่อย แผ่นใบบาง สีเขียว มีขนประปราย ดอกออกเป็นช่อรูปกรวยคว่ำที่ซอกใบ มีใบประดับสีเหลือง ดอกสีเหลืองอ่อน ผลเป็นผลแห้ง รูปไข่

สรรพคุณ ต้นสด ตำผสมเหล้าหรือน้ำส้มสายชูอมแก้ฝีในลำคอหรือค้อนน้ำลายอักเสบ ทำให้สิ้นซา แก้ไข้ อุตุ ฟันแก้ปวดฟัน

ผักคาวตอง

Houttuynia cordata Thunb.

วงศ์ Saururaceae

ชื่ออื่น

ทูลูนก (กลาง)ผักเข้าตอง ผักคาวตอง(เหนือ) ผักก้านตอง (แม่ฮ่องสอน)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก ลำต้นกลมสีเขียว มีกลิ่นคาว รากแตกออกตามข้อ ใบเดี่ยว รูปหัวใจ แผ่นใบบาง สีเขียว ดอกออกเป็นช่อที่ปลายยอด มีใบประดับสีขาว 4 ใบ ที่โคนช่อดอก ปลายมน ดอกขนาดเล็กสีขาวออกเหลือง ผลเป็นผลแห้งแตกได้ เมล็ดรี

สรรพคุณ ใบ เป็นยาแก้กามโรค ทำให้น้ำเหลืองแห้ง แก้โรคผิวหนังทุกชนิด ทั้งต้น ใช้คั้นแห้งหรือสดก็ได้ เป็นยาขับปัสสาวะ นำเชื้อในระบบทางเดินปัสสาวะ แก้โรคบิด แก้บวมน้ำ แก้ไอ หลอดลมอักเสบ ปอดอักเสบ ฝี บวมอักเสบ แก้หูชั้นกลางอักเสบ ริดสีดวงทวาร

ผักเค็ด *Senna sophera* (L.) Roxb.

วงศ์ Caesalpinaceae

ชื่ออื่น ขี้เหล็กหวาน ขี้เหล็กผี(เหนือ) ผักเค็ด(กรุงเทพฯ)

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่มขนาดเล็ก แฉกกิ่งก้านเล็กและดำใกล้พื้นดิน ใบเป็นใบประกอบแบบขนนก ใบย่อยมี 4-9 คู่ รูปใบหอก แผ่นใบบาง สีเขียว ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบ ดอกสีเหลือง กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลเป็นฝักยาว เวลาค่อนข้างกลม เป็นลอนคดมนาวเมล็ดสม่ำเสมอ

สรรพคุณ ราก เป็นยาเย็น ขับพิษร้อนในร่างกาย ใบ ใช้ช้ช้ำยาเขียว แก้ไข้และคัมน์น้ำอับ แก้คันคัน รักษาบาดแผล

ผักชี *Coriandrum sativum* L.

วงศ์ Umbelliferae

ชื่ออื่น ผักหอมป้อม ผักหอมค่อม(เหนือ) ผักหอม(นครพนม) ผักหอมน้อย(ภาคอีสาน) ย่านไต้(กระบี่)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก ใบเป็นใบประกอบ มีขนาดและรูปร่างต่างกัน ขอบใบจักเป็นฝอยหรือเป็นรูปทรงเกือบกลม ขอบใบจักเป็นซี่ฟัน แผ่นใบบาง สีเขียว มีกลิ่นหอม ดอกออกเป็นช่อที่ปลายยอดหรือซอกใบ ดอกสีขาวหรือสีขาวอมชมพูม่วง ผลเป็นผลแห้งแตกได้ 2 ซีกรูปรีหรือค่อนข้างกลม เมล็ดมี 2 เมล็ด
สรรพคุณ ผลแห้ง แก้อาการคลื่นไส้อาเจียนที่เกิดจากธาตุไม่ปกติ

ผักชีล้อม *Oenanthe javanica* (Blume) DC.
ชื่ออื่น ผักอิน จี้อ้อ ผักอินอ้อ (เชียงใหม่)

วงศ์ Umbellifrac

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก ลำต้นกลาง สีเขียว ใบเป็นใบประกอบแบบขนนก ใบย่อยรูปไข่เกือบกลม ขอบใบจักเป็นฟันเลื่อย แผ่นใบบาง สีเขียว มีกลิ่นหอม ดอกออกเป็นช่อแบบซี่ร่มที่ปลายยอด ดอกสีขาว ผลเป็นผลแห้งแตกได้ กลมขนาดเล็ก

สรรพคุณ ดับ หมดในตำรับยารักษาอาการเหน็บชา ขับเหงื่อ แก้มีน้ำเหลืองเสีย ผล เป็นยาขับลม แก้ธาตุพิการ แก้หอบหืด ไอ คลื่นเหียนอาเจียน ช่วยเจริญอาหาร ขับลมในลำไส้ แก้กระหายน้ำ ราก กระทุ้งพิษ เหือดหัดสุกใส ตำแดง ขับเหงื่อ เป็นน้ำกระสายยา เจริญอาหาร

ผักคบไทย *Monochoria hastata* (L.) Solms
ชื่ออื่น ผักคบ ผักสามหา (กลาง)

วงศ์ Pontederiacac

ลักษณะทั่วไป เป็นไม้ล้มลุก อาศัยอยู่ในน้ำ ลำต้นแตกเป็นกอ ชูก้านใบเหนือหน้า ใบเดี่ยว รูปหัวใจ แผ่นใบหนา สีเขียว ดอกออกเป็นช่อจากโคนก้านใบ ดอกสีม่วงมีสีขาวแต้มข้างเล็กน้อย กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลเป็นผลแบบแคปซูล เมล็ดจำนวนมาก

สรรพคุณ ทั้งต้น รสจืด แก้พิษในร่างกาศ ขับลม ใช้คั้นสดตำพอกแก้แผลอักเสบ ใช้เป็นยาทาหรือพอกถอนพิษ แก้ปวดแสบปวดร้อน

ผักนึ่ง

Ipomoea aquatica Forssk.

วงศ์ Convolvulaceae

ชื่ออื่น

ผักทอดยอด(กลาง) กำจร(เงี้ยว-แม่ฮ่องสอน) โหนดเตาะ (กะเหรี่ยง-แม่ฮ่องสอน)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุกอยู่ได้ทั้งบนบกและในน้ำ ลำต้นกลมกลวง มียางสีขาว ใบเดี่ยว รูปไข่หอก แผ่นใบบาง สีเขียว ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบ ดอกสีขาว สีขาวอมชมพูหรือสีม่วงแดง กลางดอกสีม่วงแดง ผลเป็นผลแห้งแตกได้ รูปกลมรี เมล็ดสีน้ำตาลถึงดำมี 2-4 เมล็ด

สรรพคุณ รื่นและใบ บำรุงสายตา ดอนพิษยาทั้งปวง แก้แผลไฟลวกน้ำร้อนลวก เป็นยาห้ามเลือด โรคลมป่วง และแก้แผลอักเสบ ขอดอ่อนและใบ เป็นยาระบาย ทำให้อาเจียนเนื่องจากพิษฝิ่นและสารหนู ดอกคุณ รักษาโรคกลากเกลื้อน

ผักนึ่งทะเล

Ipomoea pes-caprae (L.) R.Br.

วงศ์ Convolvulaceae

ชื่ออื่น

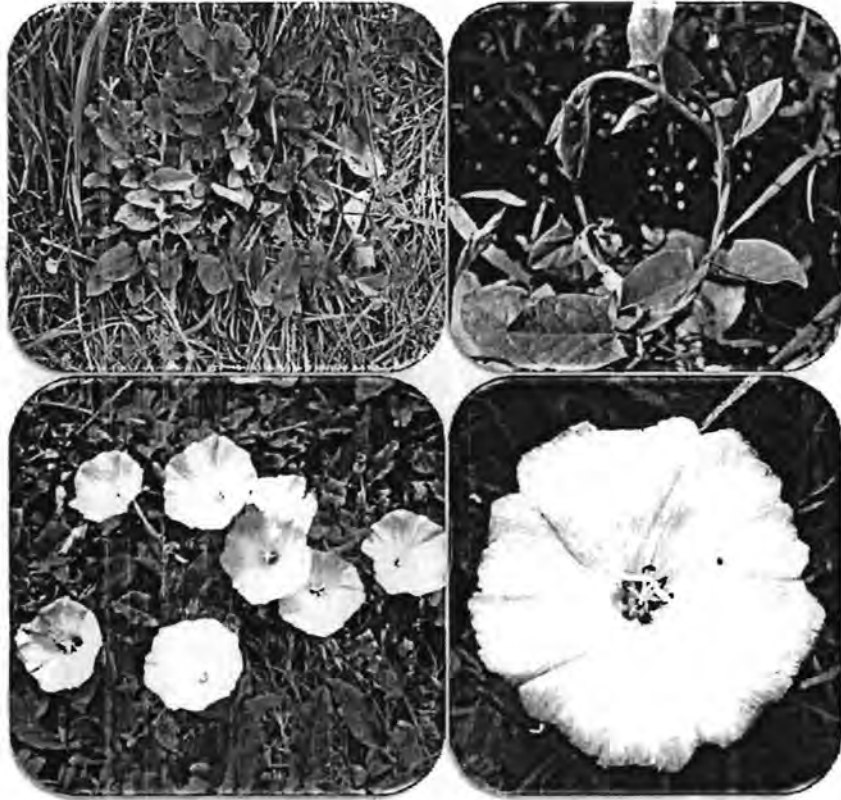
ละบุเลาะห์(มลายู-นราธิวาส)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุกอยู่ใกล้ชายทะเล เถาสีเขียวปนแดง มียางสีขาว ใบเดี่ยว รูปไข่กว้าง แผ่นใบค่อนข้างหนา สีเขียว ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบ 4-6 ดอก ดอกสีม่วงปนชมพู ผลกลมหรือรูปไข่ ผลแห้งแตกได้ สรรพคุณ ใบ รสขื่นเ็น ไร้ภายนอก ทาแก้โรคลงไขข้ออักเสบ น้ำคั้นใช้ล้างแผล เข้ากับสมุนไพรอื่นคั้นเอาไอรรม แก้ริดสีดวงทวาร น้ำคั้นคั้นกับน้ำมะพร้าวทำเป็นขี้ผึ้งทาแผลได้ทุกชนิด รวมทั้งแผลเรื้อรัง ทั้งคั้น แก้พิษแมงกะพรุน มาค้ำให้ละเอียด คั้นเอาน้ำทาแผลบริเวณที่ถูกแมงกะพรุนหรือค้ำกับเหล้าใช้พอกได้ เมล็ด รสขื่น แก้ตะคริว แก้ปวดท้อง เป็นยาระบาย

ผักนึ่งร่วม *Convolvulus arvensis* L.

วงศ์ Convolvulaceae

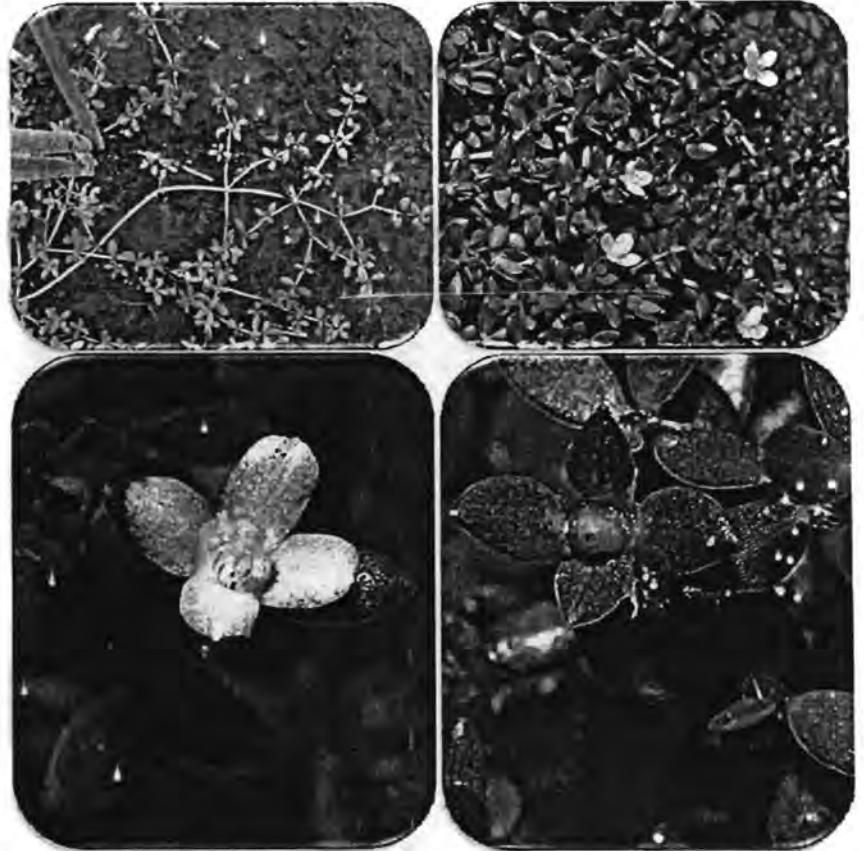

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเลื้อย เถากลม มีขน ใบเดี่ยว รูปใบหอก หรือรูปไข่แกมรูปขอบขนาน สีเขียว โคนใบรูปหัวใจ ขอบใบเรียบ ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบมีใบประดับรูปขอบขนาน ดอกสีขาวหรือสีชมพูหรือสีขาวแกมสีชมพูหรือสีแดงอยู่ตรงกลางแต่ละกลีบดอก มีแถบแดงหรือสีขาวอยู่ตรงกลางแต่ละกลีบ กลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นหลอดกว้าง ปลายบานออกเป็นรูปปากแตร ผลเป็นผลแห้ง ผลกลมแกมรูปไข่ เมล็ดสีน้ำตาลดำมี 4 เมล็ด
สรรพคุณ ราก เป็นยาระบาย

ผักเบี้ยหนู *Portulaca quadrifida* L.

วงศ์ Portulacaceae

ชื่ออื่น บานเที่ยง ผักเบี้ยเล็ก(ภาคกลาง)

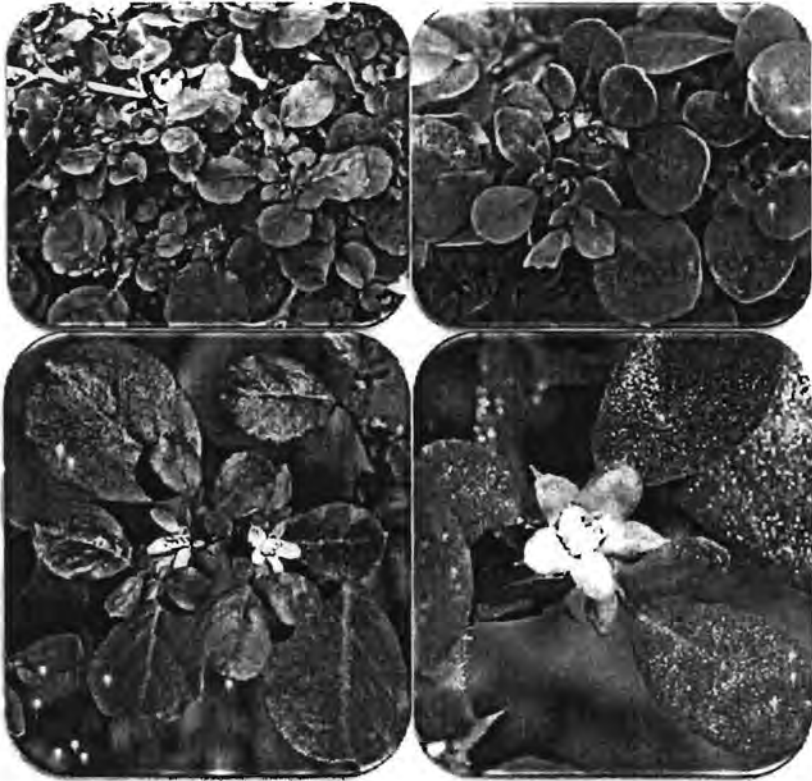

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุกเลื้อยทอดไปตามดิน ต้นเล็กสีน้ำตาลแดง ใบเดี่ยว รูปรีขนาดเล็ก สีเขียวหรือสีม่วงแดง ดอกออกเป็นดอกเดี่ยวที่ปลายยอด ดอกสีเหลือง กลีบเลี้ยงฝังอยู่ในซอกข้อ ปลายแยกเป็น 2 แฉก กลีบดอกมี 4 กลีบ

สรรพคุณ ใบ ใช้แก้อาการผิดปกติเกี่ยวกับช่องท้อง แก้ไข้ แก้ร้อนในกระหายน้ำ

ผักเบี้ยหิน *Trianthema portulacastrum* L.
ชื่ออื่น ผักโขมหิน (กลาง)

วงศ์ Aizoaceae

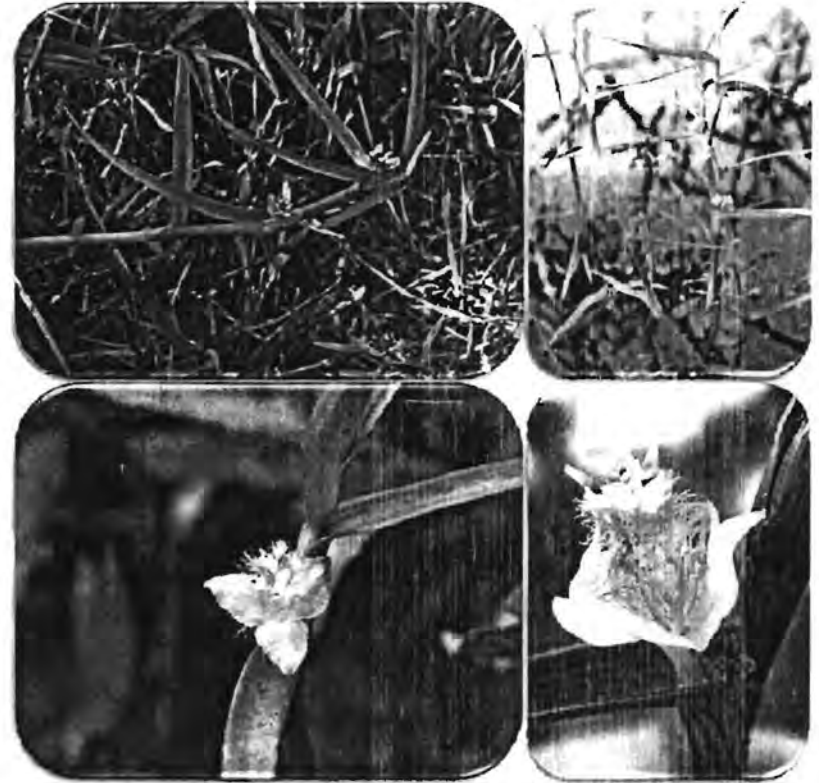

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุกเลื้อยทอดไปตามพื้นดิน ลำต้นสีม่วงแดงอ่อน ใบเดี่ยว ใบค่อนข้างกลมหรือรูปไข่กลับ ขนาดไม่เท่ากัน แผ่นใบอ่อน สีเขียว ดอกออกดอกเดี่ยวที่ซอกใบ ดอกสีขาวอมชมพู กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลเป็นผลแห้ง เป็นฝัก เมล็ดรูปไตเล็ก สีดำ

สรรพคุณ ทั้งต้น เป็นยาขับลม แก้เสมหะและดีพิการ ดอก เป็นยารักษาโรค ขับพิษโลหิต แก้ฟกบวม ราก ใช้แก้ลมอัมพาตฤกษ์ วิคติวทวาร ขับเสมหะ เจริญไฟธาตุ

ผักปลาบนา *Cyanotis axillaris* Roem. & Schult.
ชื่ออื่น ผักปลาบ(กลาง) หญ้าพอดเหล็ก(ปราจีนบุรี) กิ่งงิ้วหลวง(เชียงใหม่)

วงศ์ Commelinaceae

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก ลำต้นอวบน้ำ สีแดง มีรากแตกตามข้อต้นแก่ ใบเดี่ยว เรียวแหลม แผ่นใบหนา ขอบใบเรียบ ปลายแหลมโคนใบเป็นกาบหุ้มลำต้น ดอกออกดอกเดี่ยวที่ซอกใบ ดอกสีม่วงอมชมพู กลีบดอกมี 3 กลีบ ผลเป็นผลแห้งแตกได้ เมล็ดเล็ก รูปสี่เหลี่ยม

สรรพคุณ ทั้งต้น เป็นยาขับปัสสาวะ ขับพิษร้อน ถอนพิษไข้ แก้เมื่อกิด

ผักปอด *Sphenoclea zeylanica* Gaertn. วงศ์ Sphenocleaceae
 ชื่ออื่น ผักปมปลา(ทั่วไป) ผักปอดนา(อยุธยา) ผักกุ่มป่า ผักปมป่า (เชียงใหม่)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุกอายุปีเดียว มีนมสีขาวคล้ายฟองน้ำหุ้มรอบโคนต้นส่วนที่แช่น้ำ ใบเดี่ยว ใบเรียวยาว ขอบใบเรียบ แผ่นใบบาง เรียบ สีเขียว ดอกออกเป็นช่อเชิงลด ดอกสีขาว กลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นรูปถ้วย ปลายแยกเป็น 5 กลีบ ผลค่อนข้างกลมแบน ผลแก่แตกได้ เมล็ดเล็ก สีเหลืองโตมีจำนวนมาก
 สรรพคุณ ราก แก้ลมให้กระจาย แก้โลหิตให้กระจาย แก้โลหิตพิการ แก้ไข้จับ แก้ไข้อันกระทำให้ร้อน แก้ลมที่เกิดจากเมาสุรา ขับโลหิต ใบ เป็นยาขับลม ขับเสมหะให้คอก

ผักเป็ดแดง *Alternanthera bettzickiana* (Regel) G.Nicholson วงศ์ Amaranthaceae
 ชื่ออื่น ผักเป็ดฝรั่ง พรหมเม็ดแดง(กลาง) ผักโหมแดง (เหนือ)

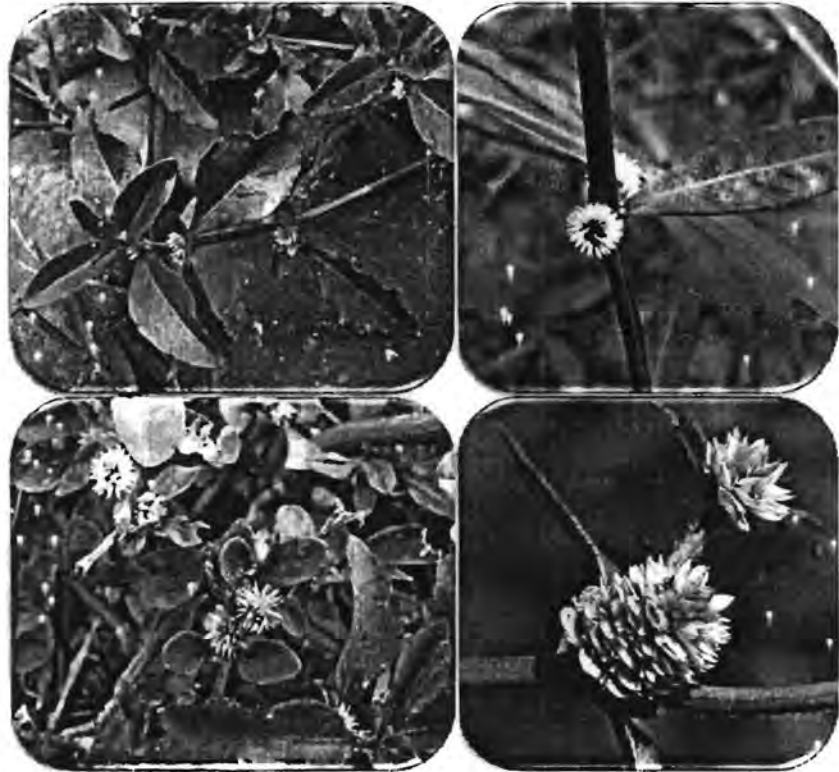

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุกอายุหลายปี ลำต้นกลมสีแดง ใบเดี่ยว รูปสี่เหลี่ยมขนมเป็ยกปุ่นหรือรูปใบหอกกลับ แผ่นใบบาง สีแดงหรือสีเขียวปนแดง ดอกออกเป็นช่อรูปทรงระบอกที่ซอกใบและปลายกิ่ง ดอกสีขาวนวล ขนาดเล็ก ผลคล้ายรูปไข่ เมล็ดเล็กสีน้ำตาล
 สรรพคุณ ทั้งต้น กินเป็นผักช่วยขับน้ำนม ต้มน้ำกินเป็นยาแก้ไข้ ตำพอกรักษาแผล

ผักเป็ดไทย *Alternanthera sessilis* (L.) DC.

วงศ์ Amaranthaceae

ชื่ออื่น ผักเป็ด ผักเป็ดขาว(กลาง) เป็รียวแดง(เชียงใหม่)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก มีขนยาว ข้อที่สัมผัสกับดินมีรากงอก ใบเดี่ยว รูปรี แผ่นใบบาง สีเขียว มีขนประปราย ไม่มีขนใบ ดอกออกเป็นช่อกระจุกแน่นที่ซอกใบ ดอกสีขาว ผลเป็นผลแห้งเมล็ดล่อน กลมรี ปลายเมล็ดหักเว้า สีน้ำตาล

สรรพคุณ ทั้งต้นและราก รสขื่นเย็น เป็นยาขับโลหิต ฟอกโลหิตประจำเดือน แก้ประจำเดือนขัดข้อง บำรุงโลหิต เป็นยาระบายอ่อนๆ เป็นยาขับน้ำนม เป็นยาพอกแผล รักษาโรคเกี่ยวกับลำไส้ แก้กโรคท้องร่วง โรคบิดเป็นยาลดไข้ เป็นยากระตุ้นการไหลของน้ำดี ดินและใบ รสขื่นเย็น แก้พิษงูกัด

ผักแห้วแดง *Iresine herbstii* Hook.

วงศ์ Amaranthaceae

ชื่ออื่น ผักแห้วสวน (กลาง) สะอองใบด่าง (เชียงใหม่) อีเปะ (กรุงเทพฯ)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก ลำต้นกลม สีแดง ใบเดี่ยว รูปรีหรือรูปไข่กลับ สีเขียวอมแดง ขอบใบเรียบ แผ่นใบเรียบ สีเขียว เส้นใบเห็นสีแดงชัด ดอกออกเป็นช่อที่ปลายกิ่ง ดอกสีขาวแกมเหลือง มีดอกสมบูรณ์เพศ ดอกเพศผู้ดอกเพศเมียอยู่ช่อเดียวกัน ผลเป็นผลแห้ง ไม่แตก

สรรพคุณ ราก เป็นยาขับลม แก้หืด ไอ และปวดเมื่อยตามข้อ

ผักติ้ว
ชื่ออื่น

Glinus herniarioides (Gagnep.) Tardieu
ผักนางโย ผักอีโร(อยุธยา)

วงศ์ Molluginacac

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก ลำต้นแผ่ราบไปกับพื้นดิน ใบเดี่ยว รูปรีหรือรูปไข่กลับ ขอบใบเรียบ แผ่นใบสีเขียว ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบ ดอกเล็กสีขาวอมแดง ผลเป็นผลแห้งแตกได้
สรรพคุณ รากและต้น คั้นน้ำกินแก้โรคน้ำคาว

ผักเสี้ยน
ชื่ออื่น

Cleome gynandra L.
ผักเสี้ยนขาว(กลาง) ผักส้มเสี้ยน (เหนือ)

วงศ์ Capparidacac

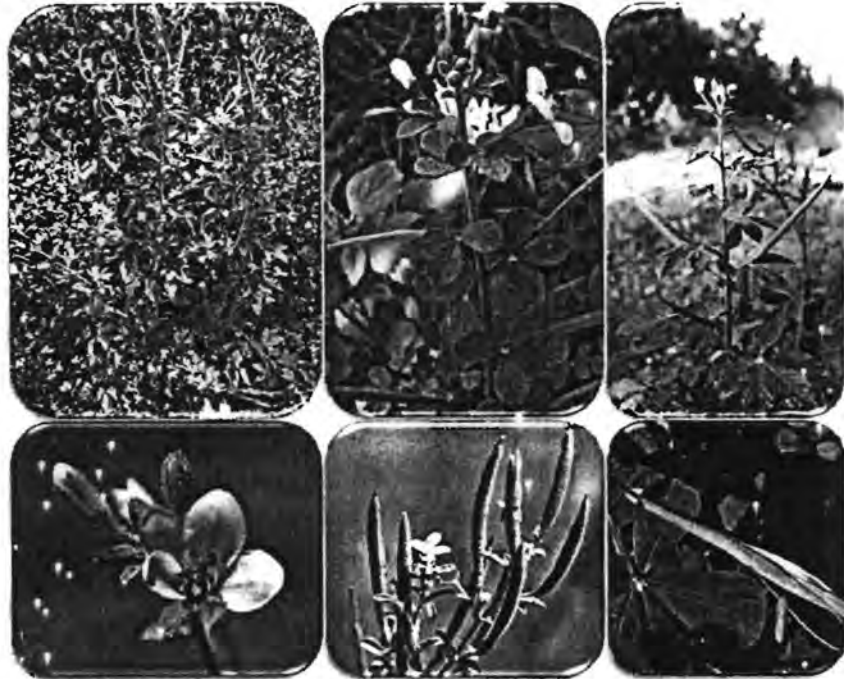

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก ลำต้นและกิ่งก้านมีขน ใบเป็นใบประกอบแบบนิ้วมือ ใบย่อยมี 5 ใบ รูปไข่กลับแผ่นใบบาง สีเขียว มีขนหนานุ่ม ดอกออก เป็นช่อที่ปลายยอด ดอกสีขาว กลีบดอกมี 4 กลีบ ผลเป็นฝักยาว ปลายเป็นงอวยแหลม เมล็ดกลม สีน้ำตาลดำ มีหลายเมล็ด
สรรพคุณ ทั้งต้น แก้พิษแมลงป่องค้อยและงูกัด โลหิตระดูเน่าเสีย ปรงเป็นยาขับพิษหนอง ราก เป็นยากระตุ้น แก้เลือดออกตามไรฟัน คั้นกินเป็นยาแก้ไข้ เป็นยาแก้โรคมอมแห้งในสตรีจากที่คลอดบุตรแล้วอยู่ไฟไม่ได้ ใบ แก้ปัสสาวะพิการ ขับเสมหะ ช่วยย่อย ทาถูนิ้ว แก้ปวดเมื่อย พอกฝี พอกแก้ปวดเส้นประสาท ไข่ชื้ออักเสบ แก้โรคมุสวัต น้ำคั้นผสมกับน้ำมันหอยคุดู ดอกเป็นยาฆ่าเชื้อโรค เมล็ด เป็นยาขับพยาธิ ชงน้ำดื่มเป็นยาขับเสมหะ

ผักเสี้ยนผี *Cleome viscosa* L.

วงศ์ Cappariadaceae

ชื่ออื่น ผักส้มเสี้ยนผี(เหนือ)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก มีขนละเอียด ใบเป็นใบประกอบแบบนิ้วมือ ใบย่อยมี 3-5 ใบ รูปไข่หรือรูปไข่กลับ แผ่นใบบาง สีเขียว มีขน ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบหรือปลายยอด ดอกสีเหลือง กลีบดอกมี 4 กลีบ ผลเป็นฝักกลม เมล็ดรูปไต

สรรพคุณ ราก แก้โรคหอมแห้งในสตรีเนื่องจากกลอดบุตร แก้วิงโรค รากและเมล็ด รสขมร้อน ช่วยบำรุงหัวใจ แก้โรคเลือดออกตามไรฟัน ทั้งต้น รสขมร้อน ขับหนองในร่างกายให้แห้ง ใช้ภายในแก้ฝีในปอด ถ้าใส่ ดับ แก้โรคไขข้ออักเสบ ขับพยาธิในลำไส้ ใช้ภายนอกแก้หูอักเสบ ชงน้ำดื่มแก้โรคผิวหนัง บรรเทาอาการจุดเสียด โรคบิด ใช้ล้างแผลเรื้อรัง ใบ รสขมร้อน แก้ปัสสาวะ ผิดปกติ อุณหภูมิให้เลือดเดินสะดวก ใบและเมล็ด รสขมร้อน ขับน้ำเหลืองเสีย ดอก รสขมร้อน นำเชื้อโรค นำพยาธิ ผล รสขมร้อน ใช้ฆ่าพยาธิ

ผักหวานบ้าน *Sauropus androgynus* (L.) Merr.

วงศ์ Euphorbiaceae

ชื่ออื่น ผักหวาน(ทั่วไป) ก้านดง จ้าผักหวาน(เหนือ) มะยมป่า(ประจวบคีรีขันธ์) ผักหวานใต้ใบ(สตูล)

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่ม ใบเดี่ยว รูปไข่ แผ่นใบบาง สีเขียว ดอกแยกเพศอยู่ต้นเดียวกัน ดอกออกเป็นกระจุกที่ซอกใบ ดอกเพศผู้ไม่มีกลีบดอก ดอกเพศเมียกลีบดอกบานแผ่ สีเหลืองมีจุดประจุดแดง กลีบเลี้ยงสีแดงคดทอน ผลกลม เป็นพู่สั้นๆ สีเขียวถึงสีขาวห้อยลงใต้ใบ ผลแก่แตกได้ตามพู เมล็ดสีดำ

สรรพคุณ รากรสเย็น น้ำคั้นรากกินเป็นยาลดไข้ แก้ปัสสาวะขัด ต้นและใบ รสหวานเย็น นำยางจากต้นและใบใช้หยอดตา แก้ตาอักเสบ ตำผสมกับรากองเชยเป็นยาพอก รักษาแผลในจมูก ผสมสารหนู ใช้ทาแก้ผิวหนังคันเชื้อ

ผักหวานป่า *Melientha suavis* Pierre

วงศ์ Opiliaceae

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่มกึ่งไม้ยืนต้นขนาดเล็ก แตกกิ่งก้านเป็นพุ่มทึบ ใบเดี่ยว รูปไข่แกมรูปรี แผ่นใบค่อนข้างหนา สีเขียว ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบ ลำต้นและกิ่ง ดอกเล็กสีเขียวอ่อน กลีบดอกรวมมี 5 กลีบ ด้านนอกมีขน ดอกแยกเพศอยู่ช่อเดียวกัน ดอกเพศผู้อยู่ช่วงปลายช่อ ส่วนดอกเพศเมียอยู่ช่วงล่าง มีก้านดอก ผลกลมรี ผลสุกสีเหลืองอมน้ำตาล หรือสีส้ม เมล็ดกลมมี 1 เมล็ด

สรรพคุณ ราก รสเย็น ช่วยสงบพิษ แก้พิษร้อนกระสับกระส่าย แก่น้ำดีพิการ นำยางจากใบ ใ้ควาคลอเด็ก แก้ลิ้นเป็นฝ้าขาว

ไผ่บง *Bambusa nutans* Wall. ex Munro

วงศ์ Gramineae

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น ขึ้นเป็นกอแน่น สีเขียวเข้มเทา ผิวไม่เรียบคล้ายมีขน สีนวลหรือสีเทา ใบเดี่ยว รูปขอบขนานแกมรูปรี ขอบใบเรียบ แผ่นใบสีเขียว ดอกออกเป็นช่อที่ปลายยอด ดอกเล็กมีกาบหุ้มดอก ไม้ออกดอกแล้วดอกแห้งต้นไผ่จะตาย เมล็ดรีขนาดเล็ก

สรรพคุณ คาไฟ เป็นยาแก้ร้อนในกระหายน้ำ ใบ เป็นยาขับปัสสาวะ ขับและฟอกโลหิตระดูที่เสีย แก้มคลุกอีกเสบ ราก เป็นยาขับปัสสาวะ แก้ไตพิการ

ไผ่ป่า
ชื่ออื่น

Bambusa arundinacea Wild.

วงศ์ Gramineae

ไผ่หนาม ไผ่ป่า(กลาง) ขางหนาม (เชิงโหม)

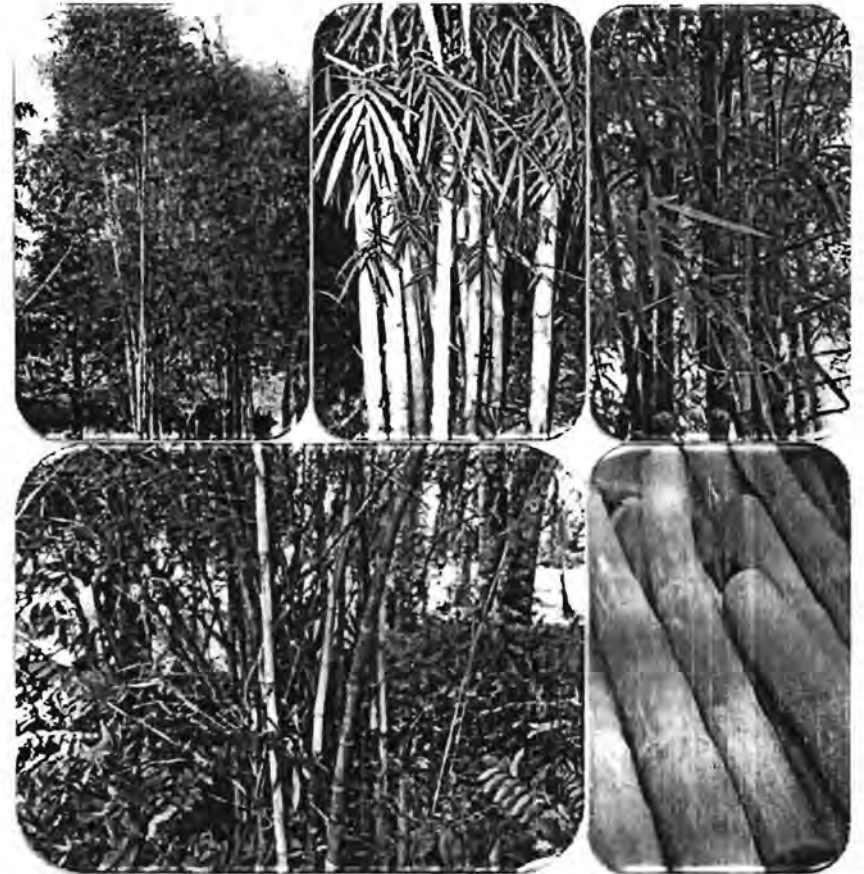

ลักษณะทั่วไป ไผ่ยืนต้น ลำไผ่สีเขียว รูกระบอกเล็ก มีหนาม ใบเดี่ยว รูปใบหอก ขอบใบสาก แผ่นใบสีเขียว ห้อยใบ มีขน ดอกออกเป็นช่อขนาดใหญ่ที่ปลายยอด ดอกเล็ก เมื่อดอกแห้งต้นไผ่จะตาย เมล็ดรีเล็ก
 สรรพคุณ คาไผ่ เป็นยาแก้ร้อนในกระหายน้ำ ใบ เป็นยาขับปัสสาวะ ขับและฟอกโลหิตระดูที่เสีย แก้ลมคลุก
 อักเสบ ราก เป็นยาขับปัสสาวะ แก้ไตพิการ

ไผ่รวก

Thyrsostachys siamensis Gamble

วงศ์ Gramineae

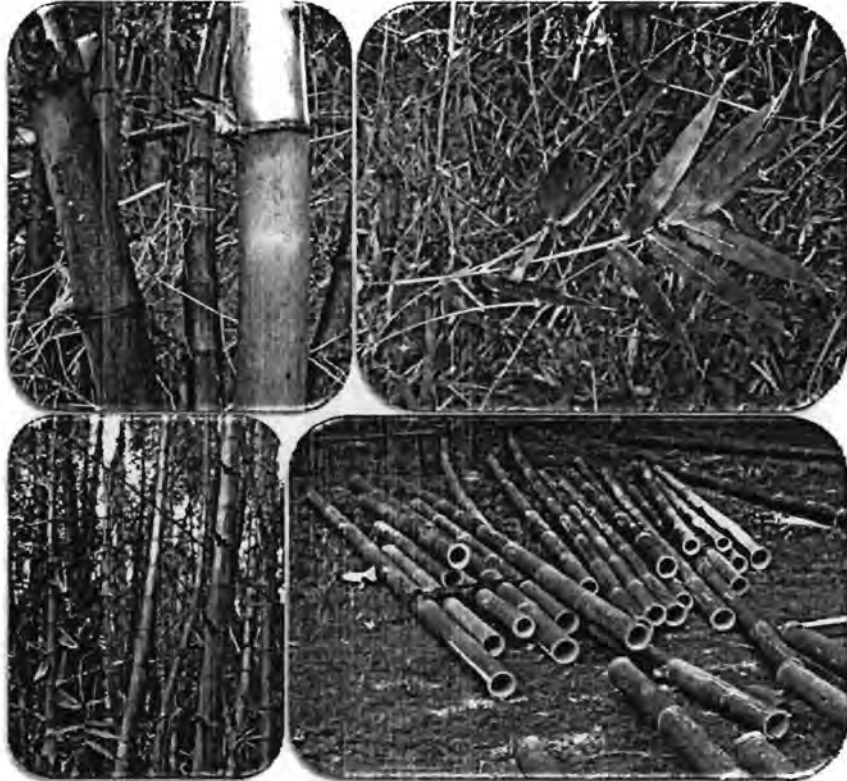
ลักษณะทั่วไป ไผ่ยืนต้นจำพวกไม้ไผ่ ลำต้นกลมตรงเป็นข้อปล้อง สีเขียว ข้างในกลวง ใบเดี่ยว รูปรียาว แกมรูปขอบขนาน แผ่นใบบาง สีเขียว ดอกออกเป็นช่อแยกแขนง ดอกเล็กไม่มีกลีบดอก มีใบประดับเพียง 2 ใบ ผลเป็นผลแห้งไม่แตก
 สรรพคุณ ทั้งต้น ต้มน้ำดื่ม แก้ปวดท้อง อาหารไม่ย่อย อาหารเป็นพิษ ปวดเส็บลิ้นปี่

ไผ่สีสุก
ชื่ออื่น

Bambusa blumeana Schult.f

วงศ์ Gramineae

สีสัก(ทั่วไป)

ลักษณะทั่วไป ไผ่สีสุกเป็นกอ เปลือกต้นเรียบเป็นมันสีเหลือง มีข้อปล้องห่าง แตกกิ่งตามข้อตั้งฉากกับลำต้น มีหนามโค้งตามกิ่งเป็นกลุ่ม ๆ ละ 3 อัน ใบเดี่ยวมี 3-6 ใบ ที่ปลายกิ่ง รูปรีแกมวงรี แผ่นใบบาง สีเขียวอมเหลือง ดอกออกเป็นช่อแขนงขนาดใหญ่ที่ปลายกิ่ง ดอกขนาดเล็ก ไม่มีกลีบดอก ผลเป็นผลแห้ง รูปกระสวย เปลือกแข็ง

สรรพคุณ ใบ ประสะโลหิต ตำทางบัสสาวะ ขับระดูที่เสีย คุมกำเนิด ตา แก้อ่อนในกระหายน้ำ แก้โรคลงโลหิต คุคลมในกระเพาะอาหาร ขอดอ่อน เป็นยาขับบัสสาวะ เหง้า รักษาโรคผิวหนัง คื่นคันทน์ และลมพิษ ราก แก้ไตพิการ ขับบัสสาวะ แก้โรคหนองใน ประสะโลหิต ขับระดู ชำระเสมหะ

ผืนแดนท่า *Myxopyrum smilacifolium* Blume subsp. *smilacifolium* วงศ์ Oleaceae

ชื่ออื่น พระขรรค์ไชยศรี เหล็กเหลี่ยม(ภาคกลาง) เครือขามเหลี่ยม(ลำปาง) เถาวัลย์ปลิง(ตราด) พูพ้อคำ(เลย)

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเลื้อย เถากลม สีน้ำตาล กิ่งอ่อนเป็นเหลี่ยม ใบเดี่ยว รูปรีแกมรูปขอบขนาน ขอบใบเรียบ แผ่นใบเรียบ สีเขียวเข้มเป็นมัน ดอกออกเป็นช่อแขนงที่ซอกใบ ดอกสีเหลืองขนาดเล็ก ผลกลม: มีวรีเย็บ ผลอ่อนสีเขียว ผลสุกสีแดง มีเมล็ด 2 เมล็ด

สรรพคุณ ลำต้นและใบ นำมาแช่น้ำทาแก้ไอ แก้ระคายเคือง

ฝรั่ง (ฝรั่งจีน) *Psidium guajava* L.

วงศ์ Myrtaceae

ชื่ออื่น ฝรั่ง(กลาง) มะก้วยกาม มะมัน(เหนือ) มะจิน(ตาก) มะกา(แม่ฮ่องสอน) มะก้วย(เชียงใหม่) สีดา(นครพนม)
ยาบุ ยาหนู(ใต้) ชมพู(ปัตตานี) จุ่มโป้(สุราษฎร์ธานี)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้นขนาดเล็ก กิ่งอ่อนเป็นเหลี่ยม มีขนสีขาว ใบเดี่ยว รูปรีแกมรูปขอบขนาน แผ่นใบหนา หยาด สีเขียวเข้ม มีขนประปราย ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบ 3-5 ดอก ดอกสีขาว กลีบดอกบาง มี 4-5 กลีบ ผลกลม ผลอ่อนสีเขียวแก่หรือสีเขียวย่อมน ผลสุกสีเหลืองอมเขียว เมล็ดเล็กกลม แข็ง สีน้ำตาลอ่อนจำนวนมาก
สรรพคุณ ราก รสฝาดเย็น ช่วยให้น้ำเหลืองแห้ง และแก้ฝีหนองเสีย ทั้งต้น รสฝาดเย็น ต้มน้ำดื่มแก้หวัดและ
น้ำเหลืองเสีย ถอนพิษบาดแผล ตูดกลืน ใบ รสฝาด เกี่ยวดับกลิ่นปาก ดับกลิ่นต่างๆ ยอดอ่อนบั้งไฟ ชงน้ำดื่ม แก้
บิดปวดเบ่ง แก้ท้องร่วงแก้เสมหะพิการ ผลอ่อน แก้ท้องเสีย ผลสุกช่วยระบายท้อง ดับกลิ่น ใช้วางบนหีบศพจะ
ช่วยคุดกลิ่น

ฝาง *Caesalpinia sappan* L.

วงศ์ Caesalpinaceae

ชื่ออื่น ฝางส้ม(กาญจนบุรี) ฝ้าย (กะเหรี่ยง-กาญจนบุรี)

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่ม มีหนามแหลมทั่วลำต้น ใบเป็นใบประกอบแบบขนนกสองชั้น ใบย่อยรูปขอบขนาน แผ่น
ใบบาง นิ่ม สีเขียว ดอกออกเป็นช่อที่ปลายยอด ดอกสีเหลือง กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลเป็นฝักแบน ฝักแห้งสีน้ำตาล
เมล็ดแบนสีน้ำตาลมี 2-4 เมล็ด
สรรพคุณ แก่น รสขมฝาด ดับเอาน้ำดื่ม เป็นยาบำรุงโลหิต แก้ปวดพิการ แก้ร้อนในกระหายน้ำ แก้ท้องร่วง แก้
ธาตุพิการ แก้โลหิตออกทางทวารหนักแก้กำเดา ขับเสมหะ และขับระดู

ฝ้ายขาว

Gossypium herbaceum L.

วงศ์ Malvaceae

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่ม เปลือกต้นบาง เหนียว สีน้ำตาลอมม่วง ใบเดี่ยว รูปไข่กว้าง ปลายใบเว้า 3-5 แฉก ดอกออกดอกเดี่ยวที่ซอกใบและปลายกิ่ง มีใบประดับหุ้ม ดอกสีขาวอมเหลืองเมื่อบานเต็มที่เปลี่ยนเป็นสีชมพู กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลเป็นผลแห้งแตกได้ 3 ซีก เมล็ดกลม สีดำ มีขนฟูสีขาวหุ้มอยู่
สรรพคุณ เปลือกราก รสขื่นเย็น ประจุเป็นยาขับประจำเดือนสตรี ทำให้มีครรภ์อย่างแข็งแรง อาจทำให้แห้งบุตรได้ง่าย

ฝ้ายแดง

Gossypium arboreum L.

วงศ์ Malvaceae

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่ม เปลือกต้นสีแดงม่วง ใบเดี่ยว รูปใบคล้ายฝ่ามือ ขอบใบเว้าลึกเป็น 5 แฉก คล้ายฝ่ามือ แผ่นใบสีเขียวเข้ม ดอกออกเป็นดอกเดี่ยวที่ซอกใบ ดอกสีแดงเข้ม กลีบดอกบางมี 5 กลีบ ผลรูปสามเหลี่ยม สีเขียวอมแดง ผลแก่แตกได้ เมล็ดมีฟูสีขาวหุ้มอยู่
สรรพคุณ ใบสด รสขื่นเบื่อ ประจุเป็นยาแก้ไข้ ช่วยขับเหงื่อ และแก้พิษคานซางในเด็ก

ฝิ่น *Papaver somniferum* L.

วงศ์ Papaveraceae

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุกอายุปีเดียว ใบเดี่ยว ขอบใบขนาน สีเขียว ขอบหยักลึกเป็นคลื่น ดอกออกดอกเดี่ยวที่ปลายยอด ดอกสีขาว สีชมพู สีแดง และสีม่วง กลีบดอกมี 4 กลีบ ผลกลม มียางสีขาว ผลแห้งแตกได้ เมล็ดกลม เล็กสีดำ สีน้ำตาล หรือสีขาว

สรรพคุณ เปลือก เป็นยาบำรุงธาตุ แก้อาการคลื่นไส้ ปวดท้อง และยาขับปัสสาวะ ใช้แต่งสีเครื่องสำอางและยาจากดอก เปียขาวแก้ปวด ระบายประสาท แก้ท้องเสีย ช่วยให้อหิว ผลแก่แห้ง มีมอร์ฟีนน้อยกว่าผลดิบ 10 เท่า ดอกบาน ใช้แก้ปวด บรรเทาอาการกระดูกงอก งอนไม่หลับ และอาการไม่สบายบริเวณทางเดินหายใจ

ฝิ่นต้น *Jatropha multifida* L.

วงศ์ Euphorbiaceae

ชื่ออื่น มะละกอฝรั่ง(กรุงเทพฯ) มะหุ้งแดง (เหนือ)

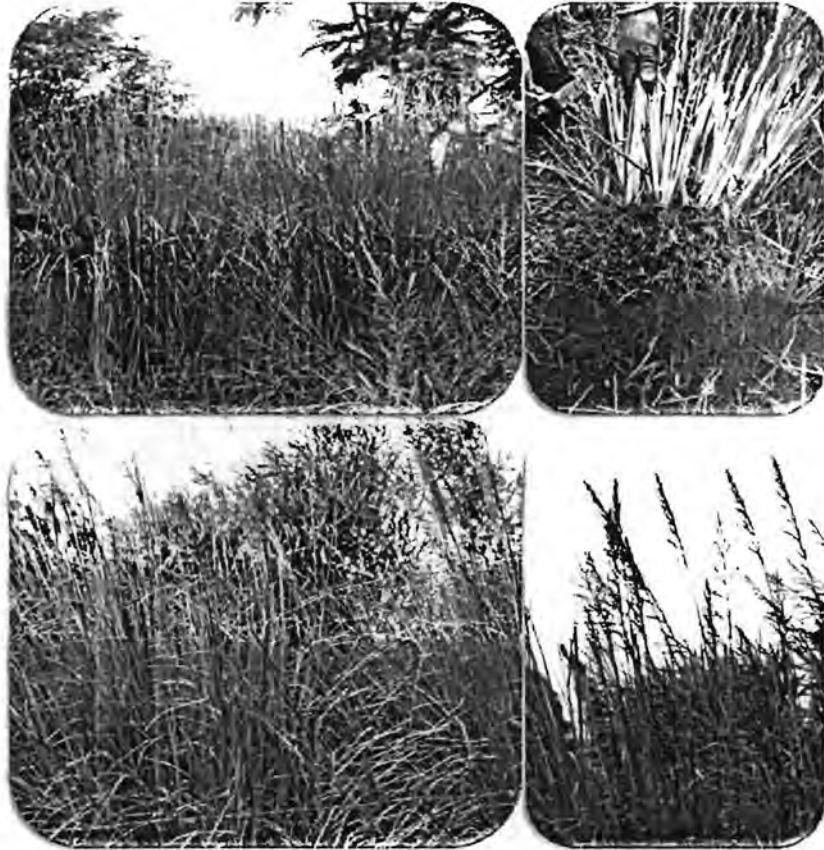
ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่มกึ่งไม้ยืนต้นขนาดเล็ก มียางสีขาว ใบเดี่ยวกลม ขอบใบลึกเป็นแฉกเว้าลึกคล้ายฝ่ามือ แผ่นใบสีเขียว ดอกแยกเพศ ออกเป็นช่อที่ปลายกิ่ง ดอกสีเหลือง ไม่มีกลีบดอก ผลกลม แบ่งเป็น 3 พู ผลสุกสีเหลือง สรรพคุณ ราก รสเค็ม คล้ายรากมันสำปะหลังเผาไฟแล้วกินได้ ต้มน้ำดื่มช่วยย่อยอาหาร แก้โรคลำไส้ เปลือกต้น รสฝาดเมาร้อน แก้บิดปวดเบ่ง แก้ลงแดง แก้ปวดเมื่อยตามร่างกาย ปวดเส้นเอ็น แก้อาเจียน แก้ลมและโลหิต ใบ รสเมา ต้มกินเป็นยาถ่าย ชำหืด กำจัดพยาธิผิวหนัง สระผมแก้เหา เมล็ด รสเมาเบื่อ มีน้ำมัน เป็นยาถ่ายอย่างแรง ทำให้อาเจียน แต่มีอันตรายมากจนอาจเป็นยาเบื่อ หีบเอาน้ำมันใช้ได้ทั้งภายในและภายนอก เป็นยาทำให้แห้งบุกรได้

เผือก
ชื่ออื่น

Vetiveria zizanioides (L.) Nash ex Small

วงศ์ Gramineae

หญ้าเผือกหอม(ภาคกลาง นครราชสีมา) แกงหอม แคมหอม (ภาคอีสาน)

ลักษณะทั่วไป ไม้จำพวกหญ้าอายุหลายปี มีรากเหง้าเป็นฝอยยาวใต้ดิน ใบเดี่ยว ใบเรียวยาว สีเขียว ก้านใบเป็น
 กาบหุ้มลำต้น ดอกออกเป็นช่อตั้งที่ปลายช่อ ดอกขนาดเล็กจำนวนมาก สีม่วงอมเขียว ผลเป็นผลแห้งไม่แตก
 สรรพคุณ ราก รสหอม ทำควจิดให้ชุ่มชื้น ใช้เป็นยาขับลมในลำไส้ แก้ปวดท้อง ท้องอืด จุกเสียด ไล่ไส้และ
 ขับปัสสาวะ

พญามือเหล็ก *Strychnos ignatii* P.J. Bergius

วงศ์ Strychnaceae

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเนื้อไม้แข็ง มีมือจับยึดเกาะ 1 อัน ใบเดี่ยว รูปไข่หรือรูปรีแกมรูปขอบขนาน ขอบใบเรียบ
 แผ่นใบหนาเรียบ สีเขียว ดอกออกเป็นช่อกระจุกแยกแขนงที่ซอกใบ ดอกสีเขียวหรือสีขาว กลีบดอกเชื่อมติดกัน
 ปลายแยกเป็น 5 แฉก ผลกลมเปลือกหนา เมล็ดรูปรี เมล็ดมี 10 เมล็ด
 สรรพคุณ ราก เนื้อไม้ เมล็ด แก้ไข้มาลาเรีย ใบ แก้โรคนาหวาน แก้ปวดข้อ เมล็ด แก้ท้องอืดท้องเฟ้อ แก้โรคนิ่ว
 แก้ปวดข้อ แก้บวมน้ำ ใช้เมื่อปลา เปลือก เมล็ด แก้โรคนิ่ว แก้โรคนิ่ว แก้โรคนิ่ว แก้โรคนิ่ว

พญาไร้ใบ *Euphorbia tirucalli* L.

วงศ์ Euphorbiaceae

ชื่ออื่น เตี้ยเทียน(เหนือ) เตี้ยจีน พญาไร้ใบ (เชียงใหม่)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้นขนาดเล็ก มียางสีขาวข้น ใบเดี่ยว รูปขอบขนาน หูลู่กว้าง ดอก แยกเพศอยู่ช่อเดียวกัน ออกดอกเดี่ยวหรือเป็นกระจุกที่ปลายยอด ดอกเล็กสีเขียว กลีบเลี้ยงมี 4 กลีบ ไม่มีกลีบดอก ผลแห้งแตกสรรพคุณ น้ำจากต้น ใช้กัดขูด ใช้ดูผิวหนังตรงกระดูกแตกหัก รักษาโรคผิวหนัง ความเป็นอันตรายเมื่อเข้าคาวาก รสเฝื่อน สกักเป็ยระบาย ต้มดื่มแก้ธาตุพิการ รสเฝื่อน ช่วยย่อยเวลาที่บาดเจ็บ ตำหอกเป็นยาแก้รังแค แก้ปวดบวม ตำทาแก้ปวดกระดูก แก้กระดูกเคาะ เป็นยาหอกแผลและริดสีดวงทวาร ต้มดื่มแก้กระเพาะอักเสบ ใบและราก รสเฝื่อ ตำพอก แก้ริดสีดวงทวาร อยางจากต้น ทำให้ผิวหนังอักเสบ บวมเป็นผื่นแดง ถ้าเข้าตาอาจทำให้ตาบอด ในน้ำขามีสาร 4-deoxyphorbol และอนุพันธ์ที่มีฤทธิ์ระคายเคืองอย่างแรงและเป็นสารร่วมก่อมะเร็ง

พญาสัตบรรณ *Alstonia scholaris* (L.) R.Br.

วงศ์ Apocynaceae

ชื่ออื่น ชบา ดินเบ็ด(กลาง) สัตบรรณ(กลาง เขมร-จันทบุรี) หัสบรรณ(กาญจนบุรี) ยางขาว(ลำปาง)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น ลำต้นเปลวตรง แตกกิ่งก้านเป็นชั้น มียางสีขาว ใบเดี่ยว รูปไข่กลับหรือรูปขอบขนาน แกมรูปใบหอกกลับ แผ่นใบหนา สีเขียวเข้ม ดอกออกเป็นช่อที่ปลายกิ่งดอกสีขาว กลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นหลอดสั้น ปลายแยกเป็น 5 กลีบ เป็นฝักคู่ กลมยาว เมล็ดจำนวนมาก มีขนสีขาวติดที่ปลายเมล็ดสรรพคุณ เปลือกต้น รสขม รักษาโรคบิด ท้องร่วง สมานลำไส้ แก้ไข้หวัด หลอกลมอักเสบ และเจริญอาหาร

พรมมิ *Bacopa monnieri* (L.) Wettst.
ชื่ออื่น ผักมิมิ (กลาง)

วงศ์ Scrophulariaceae

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก ลำต้นเลื้อยทอดไปตามดินที่มีความชุ่มชื้นสูง หรือน้ำขัง ใบเดี่ยว รูปไข่ขอบกลีบหรือรูปช้อน ปลายใบโค้งมน โคนใบสอบ ขอบใบเรียบ ดอกออกดอกเดี่ยวที่ซอกใบ ดอกสีขาว สีเหลืองอ่อนหรืออมฟ้า ผลแบบแคปซูล รูปไข่

สรรพคุณ ใบ ขับเสมหะ ดอกแก้โลหิตประจำเดือนที่จางใส ดับ รสขมเล็กน้อย เป็นยาขับโลหิต ขับพิษไข้หัว เช่น ฝีคาง แก้อั้วตัวร้อน กระหายน้ำ ส่วนใหญ่ปรุงเป็นยาเจียว ขับพิษทั้งปวง

พริกขี้หนู *Capsicum frutescens* L. var. *frutescens*

วงศ์ Solanaceae

ชื่ออื่น พริก ตีปัสซิงก พริกขี้ก พริกแค้ พริกแค้หนู พริกนก(เหนือ) หมักเพ็ด(อีสาน) ตีปัส(ปัตตานี)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก กิ่งอ่อนสีเขียวเป็นเหลี่ยม หักง่าย โคนต้นแก่เนื้อไม้แข็ง ใบเดี่ยว รูปไข่ แผ่นใบบางนิ่ม สีเขียว ดอกออกเป็นดอกเดี่ยวที่ซอกใบและปลายกิ่ง ดอกสีขาว กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลกลมยาว ผลสุกสีส้มหรือสีแดง มีรสเผ็ดหอม เมล็ดกลมแบน สีเหลืองอ่อนจำนวนมาก

สรรพคุณ เภสัชพริกสด รักษาโรคผิวหนังหัดตกโรค ผลนอกจากจะมีรสเผ็ดแล้ว ยังให้วิตามินเอและซีมาก ใช้ผสมเป็นยาขับลม ยาทาถอนพิษ ลดการอักเสบ ช่วยเจริญอาหาร ขับเหงื่อ แก้ปวดเมื่อยขี้ แก้พิษสัตว์กัดต่อย และแก้ท้องอืดท้องเฟ้อ

พริกไทย (พริกร้อน) *Piper nigrum* L.

วงศ์ Piperaceae

ชื่ออื่น พริกน้อย (หนือ)

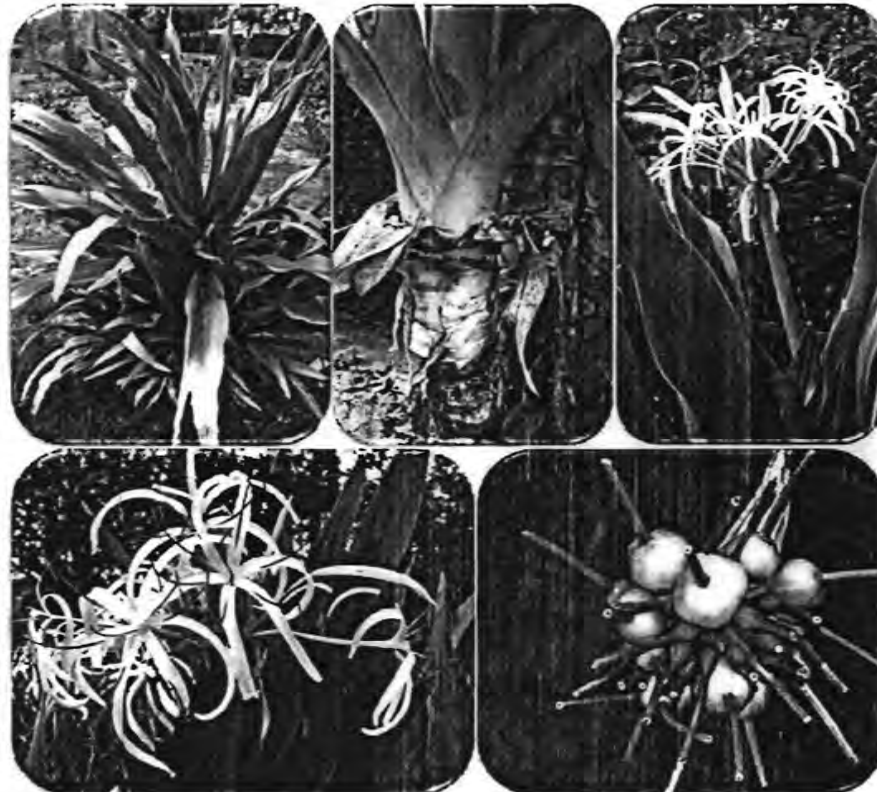
ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเนื้อไม้แข็ง มีรากงอกตามข้อสำหรับเกาะยึด ใบเดี่ยว รูปไข่แกมใบหอก สีเขียว ดอกออกเป็นช่อสายที่ซอกใบ ดอกเป็นดอกสมบูรณ์เพศ ไม่มีกลีบดอกและกลีบเลี้ยง ผลกลม เรียงแน่นบนแกน ผลอ่อนสีเขียว ผลสุกสีแดง รสเผ็ดร้อน

สรรพคุณ ราก รสร้อน แก้ปวดท้อง แก้ลมวิงเวียน ขับลมในลำไส้ ช่วยย่อยอาหาร เตา รสร้อน แก้บิดสาร (ท้องร่วงอย่างแรง แก้เสมหะในทรวงอก) ใบ รสเผ็ดร้อน แก้ลม จุกเสียด แน่น ปวดมวนในท้อง ดอก รสเผ็ดร้อน แก้คางแคง เนื่องจากความดันโลหิตสูง เมล็ด รสเผ็ดร้อน แก้ลมอัมพฤกษ์ แก้ลมลั่นในท้อง บำรุงธาตุ แก้ท้องอืดเหือด แก้เสมหะเพื่อง แก้มุคกิด

พลับพลึง *Crinum asiaticum* L.

วงศ์ Amaryllidaceae

ชื่ออื่น ลิลาว (หนือ)

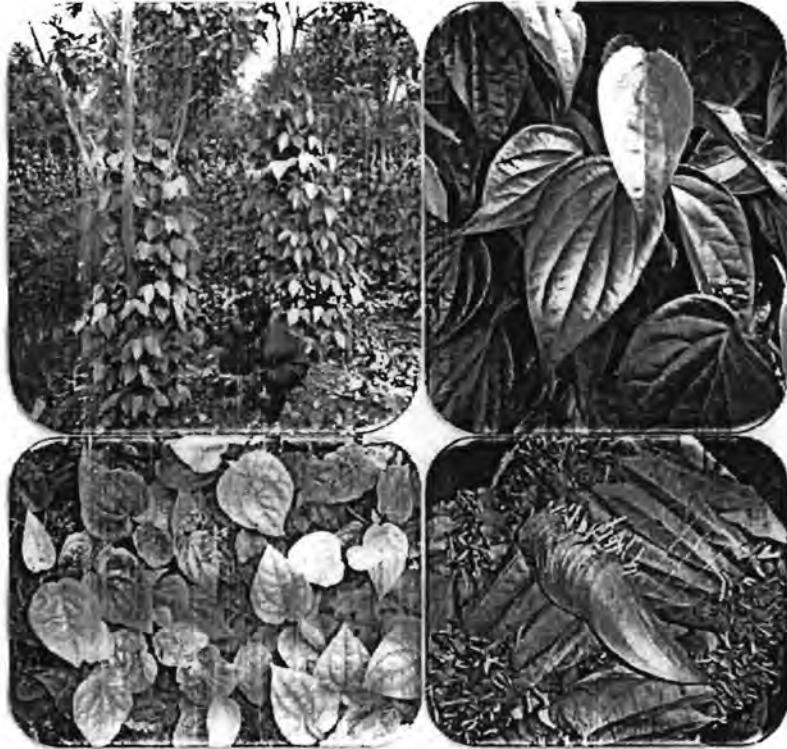
ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก มีหัวใต้ดิน ลำต้นแตกเป็นกอ ใบเดี่ยว รูปแถบยาว แผ่นใบหนาสีเขียว ดอกออกเป็นช่อขนาดใหญ่ ออกจากกลุ่มใบโคนปลาย 12-40 ดอก ดอกสีขาว กลีบดอกมี 6 กลีบ ผลค่อนข้างกลมสีเขียวอ่อน สรรพคุณ ใบ ประคบแก้ฟกช้ำ เลือด ชัด ขอก เอาใบมาอังไฟให้คายน้ำ ทอให้ใบอ่อนคาวลง แล้วพันรอบๆ อวัยวะที่เจ็บ จะถอนพิษได้ดี ใบมีรสเฝื่อน คั้นรับประทานทำให้อาเจียน เมล็ด รสเฝื่อน ขับปัสสาวะ บำรุงร่างกาย ระบายนท้อง ขับระดู หัว รสขม ระบายนท้อง ขับเสมหะ แก่น้ำคั้นดื่ม ราก รสเฝื่อน เคี้ยวกลืนกินน้ำทำให้อาเจียน ตำพอกบาดแผล แก้พิษขางน่อง

พญ
ชื่ออื่น

Piper betle L.

วงศ์ Piperaceae

ขิงกะ (มลายู-นราธิวาส)

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเนื้อแข็ง มีรากงอกตามข้อสำหรับใช้ยึดเกาะ ใบเดี่ยว รูปหัวใจ แผ่นใบบาง สีเขียว เป็นมัน มีกลิ่นเฉพาะและรสเผ็ด ดอกออกเป็นช่อแกนห้อยลงที่ซอกใบ ดอกเล็กมากเรียงแน่นอยู่บนแกน ดอกสีเหลืองนวลหรือสีขาว ผลกลมเบียดกันแน่นอยู่บนแกน

สรรพคุณ ใบ รสเผ็ดเมา แก้ปวดฟัน แก้รำมะนาด แก้กลิ่นปาก ขับลมในลำไส้ แก้ท้องอืดท้องเฟ้อ แก้ปวดท้อง แก้ท้องเสีย ตำพอกแก้ปวดบวมฟกช้ำ นำเชื้อโรคนองฝี แก้อาการอักเสบของเยื่อจมูกและคอ แก้กลาก สนิไฟ ทาบบแก้ น้ำกัดเท้า แก้คัน แก้ลมพิษ สนิไฟนำมาบดหึ่งเด็ก แก้ปวดท้อง แก้ถูกอัมชะชาน น้ำคั้นจากใบสด เป็นยาขับลมและทาแก้ลมพิษ ขี้หรือค้ำให้ละเอียดผสมเหล้าโรงเล็กน้อยทาที่เป็น

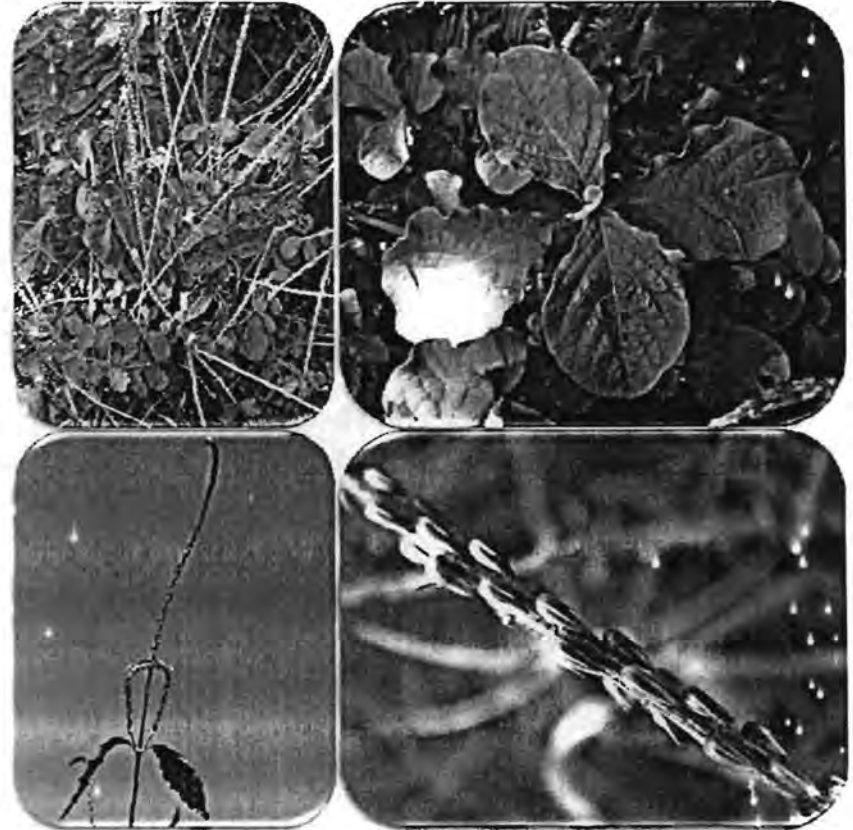
พัญ (พัญขาว)

Achyranthes aspera L.

วงศ์ Amaranthaceae

ชื่ออื่น

ควยง(กลาง) หญ้าขจรขาว(กรุงเทพฯ)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก กิ่งอ่อนและยอดอ่อนมีขนสีขาว ใบเดี่ยว รูปไข่สีเขียว มีขน ดอกออกเป็นช่อตั้งตรงที่ปลายยอด ช่อดอกประกอบด้วยขนานเป็นมันสีแดงหรือสีม่วง ดอกสีขาว ดอกแก่เป็นหนามแหลม ผลแห้งแตก สรรพคุณ ทั้งต้น รสขมขื่น ใช้ร่วมกับหญ้าพันงูแดง ขับปัสสาวะ แก้โรคนิ่วลำคอ แก้ฝี เป็นยาสมุนไพรแก้อย่างอ่อน น้ำคั้นจากต้น รักษาโรคท้องร่วง บิด ขับประจำเดือน แก้กโรคผิวหนัง ทวาร แก้โรคปวดข้อ แก้ฟกช้ำ แก้ฝี แก้หวัดในเด็ก รักษาโรคนิ่วช่องท้อง แก้โรควิวหนัง โรคเกี่ยวกับปอด ซิฟิลิส และโรคที่เกิดจากการคลอดบุตร

มะขาม *Tamarindus indica* L.

วงศ์ Caesalpiniaceae

ชื่ออื่น ม่องโคดั่ง(กะเหรี่ยง-กาญจนบุรี) ตะลุง(ชาวบน-นครราชสีมา) มอดเล ตำบอกล(กะเหรี่ยง-แม่ฮ่องสอน)

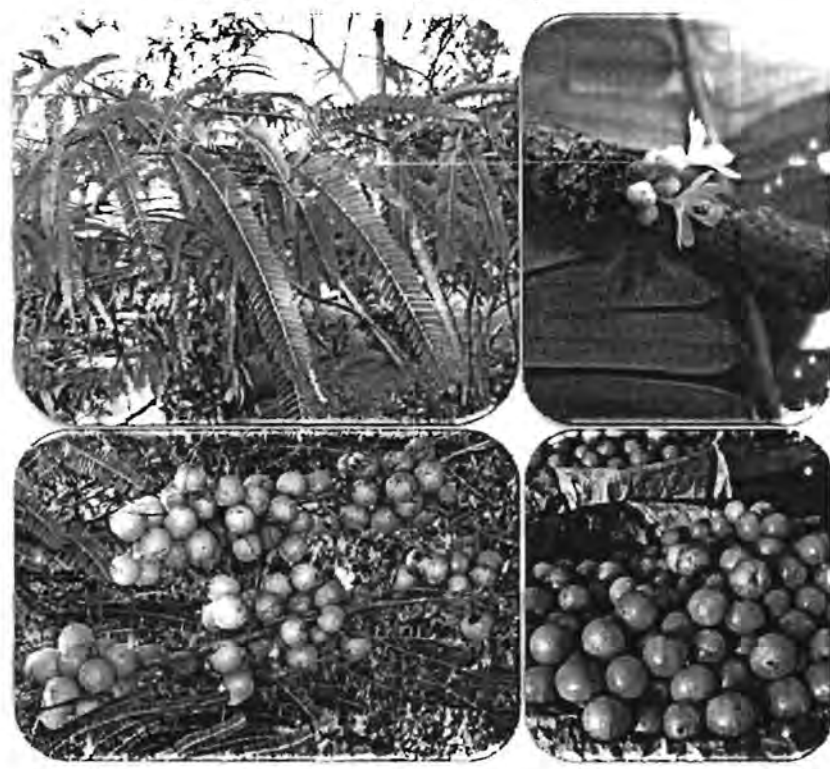
ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น ใบเป็นใบประกอบแบบขนนกชั้นเดียว ใบย่อยรูปขอบขนาน แผ่นใบบาง สีเขียว ดอกออกเป็นช่อกระจุกที่ปลายกิ่งและซอกใบ ดอกสีเหลือง มีจุดประสีแดง กลีบดอกมี 3 กลีบ ผลเป็นฝักโค้งคอคดตามเมล็ด เนื้อสีน้ำตาล เมล็ดค่อนข้างกลมแบน สีดำหรือสีน้ำตาลเข้ม

สรรพคุณ เปลือกต้น แก้เมงกิ้นฟัน แก้หริอกบวม แก้พยาธิผิวหนัง คั้นหรือผสมกับน้ำปูนใสรักษาบาดแผลเรื้อรัง ใช้ชะล้างบาดแผล แก้คัน แก้ท้องเสมหะและโลหิต ใบแก่ เป็นยาขับเลือดและลมในลำไส้ ขับเสมหะ ฟอกโลหิต แก้บิด แก้ไอ เนื้อในฝัก เป็นยาแก้เสมหะ แก้ท้องผูก แก้กระหายน้ำ คั้นกับน้ำปูนใสดื่มขับเลือดลมในหญิงคลอดบุตรใหม่ คั้นกับเกลือและน้ำดื่มขับรกในครรภ์ เมล็ดใน ขับพยาธิไส้เดือนโดยใช้ยาระบายช่วย

มะขามป้อม *Phyllanthus emblica* L.

วงศ์ Euphorbiaceae

ชื่ออื่น กำทวด(ราชบุรี) กำโคด(เขมร-จันทบุรี) สันยาตำ มั่งดู(กะเหรี่ยง-แม่ฮ่องสอน)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น กิ่งก้านแข็ง เหนียว ใบเดี่ยว รูปขอบขนาน แผ่นใบบาง สีเขียว ดอกออกเป็นช่อเป็นกระจุกขนาดเล็ก ดอกสีเหลืองออกเขียว กลีบดอกมี 5-6 กลีบ ผลกลม แบ่งเป็น 6 พู ดังนั้น ผลแก่สีเหลืองออกสีน้ำตาล เมล็ดรี มี 1 เมล็ด

สรรพคุณ ใบ คั้นลวกอากรไข้ ดอก รับประทานระบายท้อง ลูกอ่อน บำรุงเนื้อหนังให้บริบูรณ์ แก้เสมหะในคอ ลูกแก่ แก้ไข้เจือลม แก้ลม แก้ไอ แก้เสมหะ ทำให้ชุ่มคอ ลดไข้ ขับปัสสาวะ ระบายท้อง บำรุงหัวใจ ฟอกโลหิต แก้โรคตับคุดคืด เนื้อผลแห้ง แก้บิด แก้ท้องเสีย แก่ริดสีดวงทวาร เปลือกต้น เป็นยาสมานแผล ราก คั้นดื่มแก้ไข้ แก้พิษไข้ เป็นยาเย็น ฟอกโลหิต ทำให้อ่อนโยน

มะกา *Bridelia ovata* Deenc.

วงศ์ Euphorbiaceae

ชื่ออื่น กอง(เหนือ) ก้องแกบ(เชียงใหม่) ขี้เหล้ามาคกา(ขอนแก่น) มัดกา มาคกา(หนองคาย) ตำเหล้า

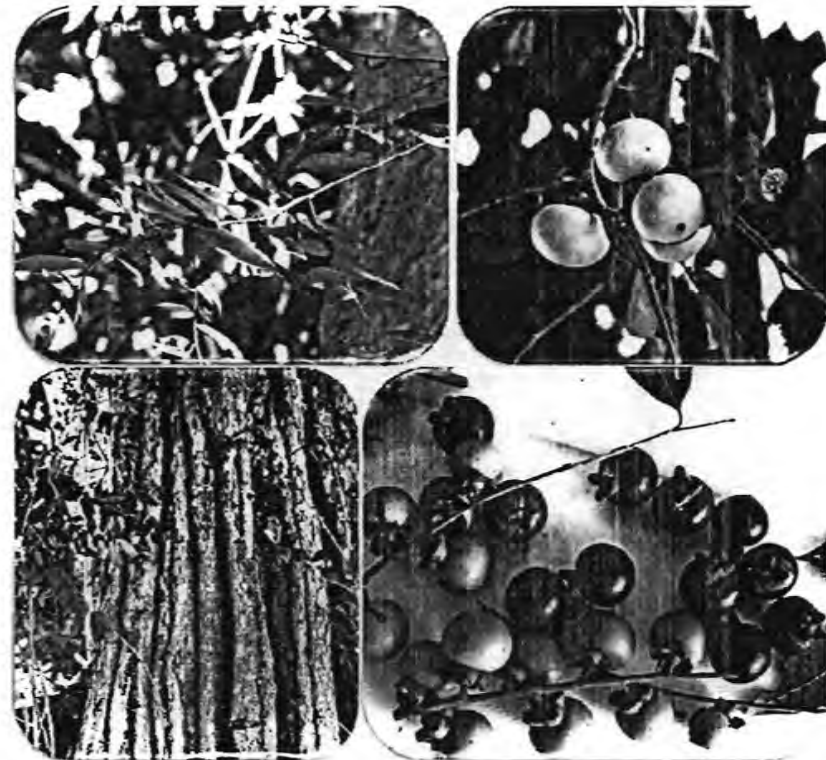
ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น เปลือกต้นสีน้ำตาล ต้นแก่แตกเป็นสะเก็ดขาว มีร่องอากาศสีขาวค้ำกิ่ง ใบเดี่ยว รูปรี แผ่นใบบาง สีเขียวเข้ม ใบอ่อนและยอดอ่อนสีแดง ดอกออกดอกเดี่ยวหรือเป็นกระจุกที่ซอกใบ ดอกสีเขียวอ่อน กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลกลม ผลอ่อนสีเขียว ผลสุกสีม่วงดำ

สรรพคุณ ใบ รสขมขื่น คั้นดื่ม ถ่ายเสมหะและโลหิต ถ่ายพิษคานซาง ถ่ายพิษไข้ ขับลมเบื้องสูงลงสู่เบื้องต่ำ ใบสด คั้นบีบไฟก่อน เป็นยาระบายอย่างอ่อน เปลือกต้น รสขมฝาด แก้พิษกระษัย สมานลำไส้ แก่น รสขม แก้กระษัย ไล่พยาธิ ฟอกโลหิต ระบายอุจจาระธาตุ ขับเสมหะ

มะเกลือ *Diospyros mollis* Griff.

วงศ์ Ebenaceae

ชื่ออื่น มักเกลือ(เขมร-ตราด) ผีเผา(เงี้ยว-เหนือ)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น ใบเดี่ยว รูปไข่แกมรูปขอบขนาน แผ่นใบบาง สีเขียวเข้ม ดอกแยกเพศอยู่คนละต้น ดอกเพศผู้ออกเป็นช่อสั้นที่ซอกใบ ดอกเพศเมียออกดอกเดี่ยวที่ซอกใบ ขนาดใหญ่กว่าดอกเพศผู้ ดอกสีเหลือง กลีบดอกมี 4 กลีบ ผลกลม ผลสุกสีดำ เมล็ดสีน้ำตาล เนื้อหุ้มเมล็ดเป็นมันใส

สรรพคุณ ทั้งต้น รสฝาดเมา ขับพยาธิ แก้คานซาง แก้กระษัย ราก รสเมาเบื่อ ผ่นกับน้ำขาวข้าวกินแก้ไอ เจียนแก้ลมหน้ามืด แก้กระษัย แก้วริดสีดวงทวาร แก้พิษคานซาง ขับพยาธิ เปลือกต้น รสฝาดเมา แก้กระษัย ขับพยาธิ แก้พิษคานซาง แก่น รสฝาดเค็ม ขับพยาธิแก้คานซาง ผล รสขื่นฝาดเย็น ฝาดเบื่อ ขับพยาธิโน้ดไล่ไส้ และพยาธิทุกชนิด ถ่ายคานซาง ถ่ายกระษัย

มะกอก

Spondias pinnata (L.f.) Kurz

วงศ์ Anacardiaceae

ชื่ออื่น

ทุก กอทุก(เขียงราข) กอกหมอก(เงี้ยว-เขียงใหม่) โฟแซ(กะเหรี่ยง-เขียงใหม่) กราไฟซ์

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น ลำต้นเปลาตรง มีช่องอากาศเป็นแนวยาว ใบเป็นใบประกอบแบบขนนกปลายคี่ ใบย่อยมี 3-6 คู่ รูปรี แผ่นใบหนา สีเขียว ดอกแยกเพศอยู่คั่นเดียวกัน ออกเป็นช่อที่ซอกใบ ดอกสีครีม กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลกลมรี ผลสุกสีเหลือง มีรสเปรี้ยว ชั้นหุ้มเมล็ดแข็ง มี 5 เมล็ด

สรรพคุณ ราก รสฝาดเย็น แก้ร้อนในกระหายน้ำ ทำให้ชุ่มคอ ขับปัสสาวะ เปลือกต้น รสฝาดเย็นเปรี้ยว แก้ร้อนใน คับพิษกาฬ แก้ท้องเสีย แก้ตะอึก แก้อาเจียน แก้บิดปวดมวน ใบ รสฝาดเปรี้ยว คั้นน้ำหยอดหูแก้หูอักเสบ แก้ปวดหู

มะกอกฝรั่ง (มะกอกเทศ)

Spondias cytherea Sonn.

วงศ์ Anacardiaceae

ชื่ออื่น

มะกอกหวาน (ภาคกลาง)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น มีช่องอากาศค้ำกึ่งและลำต้น ใบเป็นใบประกอบแบบขนนกปลายคี่ ใบย่อยมี 4-10 คู่ รูปไข่แกมรูปขอบขนาน ขอบใบจักเป็นซี่ฟัน แผ่นใบบาง สีเขียว มีขน ดอกออกเป็นช่อแยกแขนงที่ปลายยอด ดอกเล็กสีขาวนวล ผลกลมรี ผลสุกสีส้มสด เมล็ดเดี่ยว แข็ง

สรรพคุณ ผล เป็นยาระบาย เปลือกต้น เป็นยาฝาดสมาน ใบ ผสมกับสมุนไพรอื่นๆ ปรุงยาชำระร่างกายหลังคลอด

มะกาดำดิน *Adenanthera pavonina* L.

วงศ์ Mimosaceae

ชื่ออื่น มะกาดำข้าง(ทั่วไป) มะหัวแดง มะโหกแดง มะแดง(เหนือ) หมากแฉก มะแฉก (เงี้ยว-แม่ฮ่องสอน)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น เปลือกคันเรียบ สีเทาอมน้ำตาล ใบเป็นใบประกอบแบบขนนกสองชั้น ใบย่อยมี 5-8 คู่ รูปขอบขนาน แผ่นใบบาง สีเขียว ดอกออกเป็นช่อที่งอกใบ ดอกสีเหลืองอ่อน กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลเป็นฝักแบน บิดเป็นเกลียว ฝักแห้งแตกได้ 2 ซีก เมล็ดสีแดงสดค่อนข้างกลม มีหลายเมล็ด
สรรพคุณ ใบคั้นกิน แก้โรคลปวดข้อ บำรุงธาตุ แก้ท้องร่วงและบิด ราก เป็นยาขับเสมหะ เมล็ด ใช้หอกดับพิษฝักรักษาแผลหนองและฝี

มะกาดำเผือก (มะกาดำขาว) *Abrus pulchellus* Wall. ex Thwaites subsp. *pulchellus* วงศ์ Papilionaceae

ชื่ออื่น คอกิ้ว มะขามป้า(จันทบุรี) มะกาดำหนู แปบฝาง(เชียงใหม่) มะขามข่าน (ตรัง)

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเลื้อยพาดพันต้นไม้อื่น เถากลมสีเขียว ใบเป็นใบประกอบแบบขนนก ใบย่อยรูปขอบขนาน แผ่นใบบาง สีเขียว ดอกออกเป็นช่อที่งอกใบ ดอกสีขาว รูปดอกถั่ว กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลเป็นฝักแบน ฝักแห้งแตกได้ตามตะเข็บด้านเดียว เมล็ดค่อนข้างกลม สีขาว
สรรพคุณ ใบ มีสารหวานชื่อ glycythizin ซึ่งหวานกว่าน้ำตาลทราย 50 เท่า อาจพัฒนามาใช้ในอุตสาหกรรมอาหารและเครื่องคั้น แทนน้ำตาลทรายได้ ราก เป็นยาแก้ปวดท้อง และแก้จุดเสียด
ข้อควรระวัง เมล็ดมีพิษเหมือนมะกาดำหนู

มะกรูด *Citrus hystrix* DC. วงศ์ Rutaceae
 ชื่ออื่น มะขุน มะขุด(เหนือ) ส้มกรูด ส้มบัวผิ(ใต้) มะขู(กะเหรี่ยง-แม่ฮ่องสอน)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้นขนาดเล็ก มีหนามแหลม ใบเป็นใบประกอบ มีใบย่อยใบเดี่ยว สีเขียวเข้ม ผิวใบมีต่อมน้ำมัน ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบที่ปลายกิ่ง ดอกสีขาว กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลกลมหรือรูปไข่ ผิวมีต่อมน้ำมันขรุขระ เมล็ดกลมรี สีขาว

สรรพคุณ ราก แก้ไข้ แก้กำเดา ตอนพิษผิสดังแดง แก้ลมจุกเสียด กระทุ้งพิษไข้ แก้พิษฝีภายใน แก้เสมหะเป็นพิษ ใบ แก้ไอ อาเจียนเป็นโลหิต ดับกลิ่นคาว แก้ไข้ใน ผล แก่น้ำลายเหนียว กัดเสมหะในคอ กัดเอาคานในท้อง แก้ประจำเดือนเสีย ขับประจำเดือน ฟอกโลหิตประจำเดือน ขับลมในลำไส้ เอาไส้ออกแล้วใส่มาหึ่งฆ่าไปต้มไฟให้กรียม บดควาคลั่นเคี้ยวอ่อน ขับขี้เทา ขับลม แก้ปวดท้อง บึงไฟให้สุกใช้สระผมทำให้ผมดกดำเงางาม แก้คันศีรษะ แก้รังแค ผิวของผล ขับลมในลำไส้ ขับประจำเดือน ขับผายลม

มะกล่ำเครือ *Abrus precatorius* L. วงศ์ Papilionaceae
 ชื่ออื่น ซะอมเทศ มะกล่ำตาหนู ตากล่า(ทั่วไป) มะแฉีก กล่ำเครือ กล่ำตาไก่ มะกล่ำแดง(เชียงใหม่) หมากกล่ำแดง(อีสาน) เกมกรอม(สุรินทร์) มะขามเตา ไม้ไฟ (ครึ่ง)

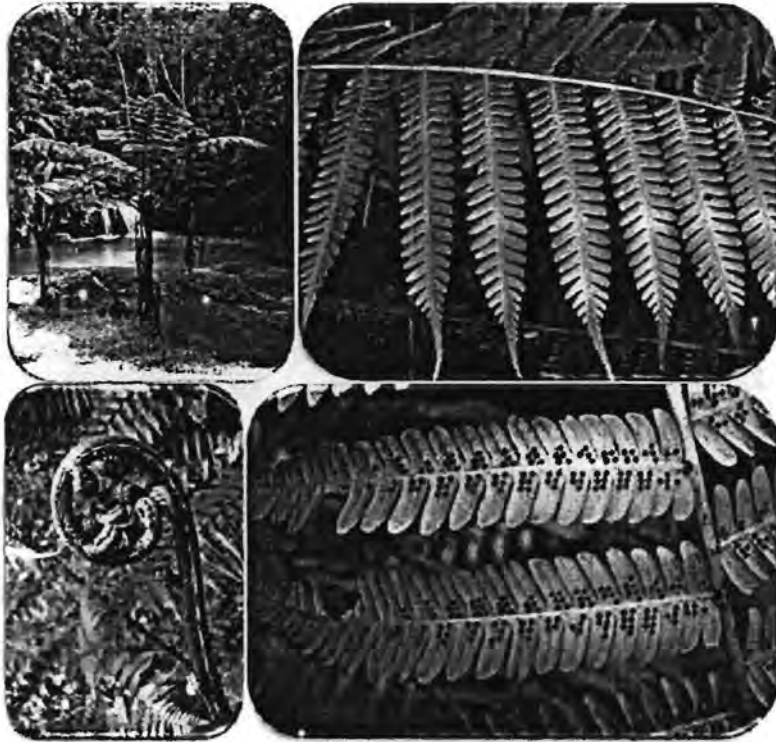

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเลื้อย ใบเป็นใบประกอบแบบขนนก ใบย่อยมี 8-10 คู่ รูปรี แผ่นใบบาง สีเขียว ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบ ดอกสีชมพูแกมม่วง รูปดอกถั่ว ผลเป็นฝักแบนยาว ฝักแก่แตกได้ เมล็ดกลมรี สีแดงสดหรือสีแดงสตรอบจิวสีดำ

สรรพคุณ ใบ ดมน้ำดื่ม แก้เจ็บคอ แก้หลอดลมอักเสบ ขับอัสเสบ กระตุ้นน้ำลาย ขับปัสสาวะ แก้ปวดบวมตามข้อ ปวดตามแนวประสาท คำพอกแก้ปวดบวม และแก้จุดดำดำบนใบหน้า เถาและราก คั้นดื่มแก้เจ็บคอ แก้ที่คอกั๊กไอแห้ง แก้หลอดลมอักเสบ กัดเสมหะ แก้ร้อนใน แก้อาเจียน แก้ขับอัสเสบ แก้ดีซ่าน ขับปัสสาวะ และขับเสมหะ เมล็ด ใช้เฉพาะภายนอก บดผสมกับน้ำมันพืชทากลากเกลื้อน นำพาริควินหนึ่ง ฟิมิหนอง และใช้ทำยาฆ่าแมลง ข้อควรระวัง เมล็ดมีพิษร้ายต่ยวกิน 1-2 เมล็ด อาจตายได้

มหาตศำ *Cyathea latebrosa* Hook.
ชื่ออื่น กูดต้น(เหนือ)

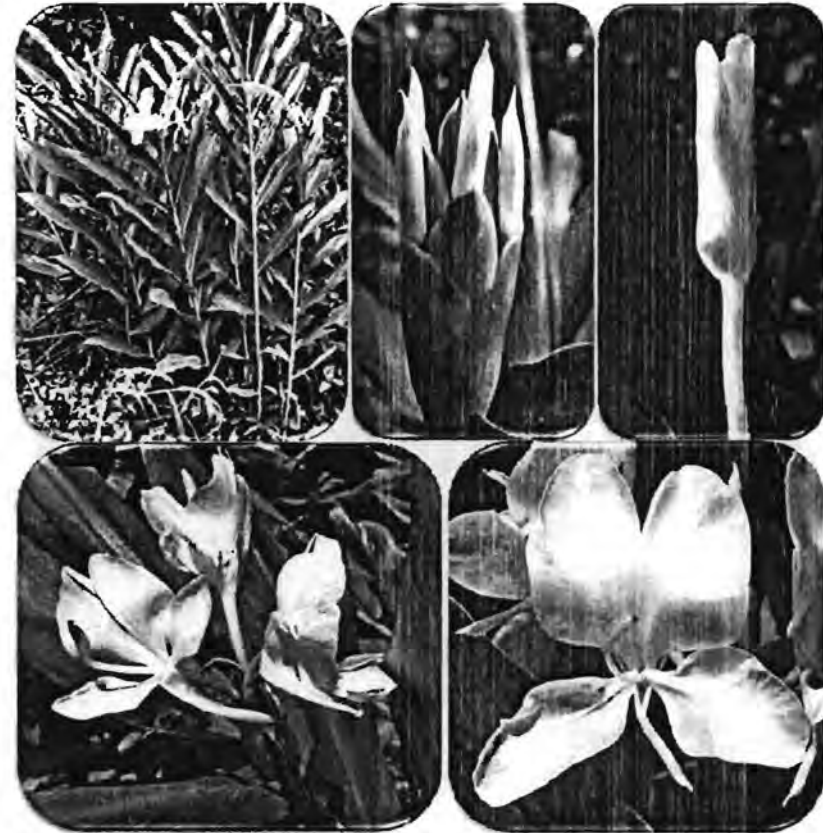
วงศ์ Cyathaceae

ลักษณะทั่วไป ไม้จำพวกเฟิร์นชนิดต้น ลำต้นตรงไม่แตกกิ่งก้าน ใบเป็นใบประกอบแบบขนนกสองชั้นที่ปลายยอด กลุ่มใบย่อยคู่ล่างลดขนาดลง กลุ่มใบย่อยถัดขึ้นมารูปขอบขนานแคบ มีใบย่อยมากกว่า 25 คู่ ห้อยใบมีเกล็ดแบน สีน้ำตาล แผ่นใบบาง สีเขียวเข้ม กลุ่มอับสปอร์รูปเกือบกลมอยู่บนเส้นใบ 2 ข้าง มีเชื้อคลุมสปอร์เป็นเกล็ดฉรุ่พรุณ เมื่อไม้ รสเย็น แก้กาฬ แก้พิษในกระดู แก้ไข้พิษ ไข้กาฬ ไข้ที่มีแวนวงสีม่วงดำคามผิวหนังให้มีอาการร้อนในระส่ำระส่าย

มหาหงษ์ *Hedychium coronarium* J. Koning
ชื่ออื่น กระทายเหิน ทางหงส์(กลาง) ตาห่าน เหินแก้ว เหินคำ(แม่ฮ่องสอน)

วงศ์ Zingiberaceae

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก มีเหง้าหัวใต้ดิน ใบเดี่ยว รูปขอบขนาน แผ่นใบบาง สีเขียว ดอกออกเป็นช่อที่ปลายยอด ดอกสีขาว มีกลิ่นหอม กลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นหลอดเล็กยาวสีขาวปลายแยกเป็น 4 กลีบ ผลเป็นผลแห้งแตกได้ 3 พู รูปทรงกลม
สรรพคุณ เหง้าตากแห้งบดละเอียดผสมกับน้ำผึ้งปั้นเป็นลูกกลอน กินแก้กระษัย บำรุงกำลัง บำรุงไต น้ำมันจากเหง้าสด ใช้ฆ่าแมลง

ไฟเดือนห้า *Asclepias curassavica* L.

วงศ์ Asclepiadaceae

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่ม เปลือกต้นเรียบสีเขียวปนน้ำตาล มีขนสีขาว ใบเดี่ยว รูปรี สีเขียว ดอกออกเป็นช่อที่ปลายกิ่ง ดอกสีแดง กลีบดอกมี 5 กลีบ มีระยางค์เป็นรูปมงกุฎสีเหลือง ผลรูปกระสวย ผลแห้งสีน้ำตาล แยกได้ 2 ซีก เมล็ดสีน้ำตาลจำนวนมาก มีขนสีขาวติดอยู่ที่ปลายเมล็ด

สรรพคุณ ต้น เป็นยาแก้โรคหัวใจอ่อน บำรุงธาตุ ป่ารุงไฟธาตุ แก้เลือดทำพิษในเรือนไฟ ขับประจำเดือน ไข่ตัว เย็นหมดสติใช้ตรีโทษ ใบ ใช้ฆ่าโรคเรื้อน แก้พิษฝี ขับพยาธิไส้เดือน ราก รักษาอาการพิษจากสารหนู ขับข้อกระดูก น้ำยางจากต้น ขับยั้งการเจริญเติบโตของเชื้อราบางชนิด และพบสาร asclepin ซึ่งมีฤทธิ์กระตุ้นหัวใจรุนแรง จึงควรระวังในการกิน

มหาก้าน (มหากาพต้น) *Linostoma decandrum* (Roxb.) Wall. ex Meisn.

วงศ์ Thymelaeaceae

ชื่ออื่น แขนงามแจ๊ก(ชัยภูมิ) แขนสามแฮโค(เลย) มหาก่า (พม่า)

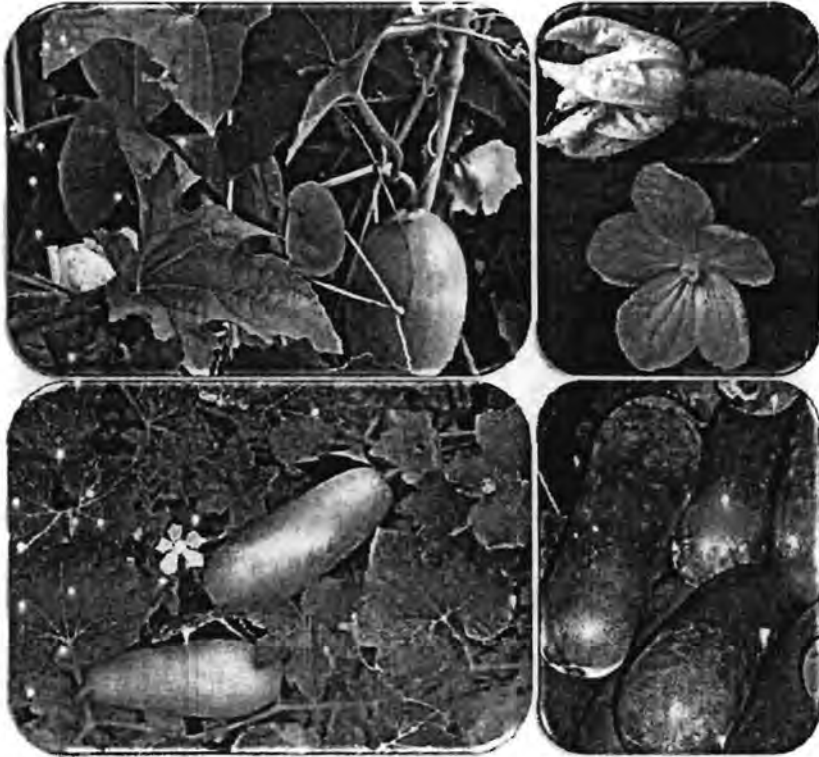
ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเนื้อไม้แข็ง เถาสีน้ำตาลปนเทา กิ่งอ่อนสีน้ำตาลอมม่วงแดง ใบเดี่ยว รูปรีแกมรูปไข่ แผ่นใบบาง สีเขียว ใบอ่อนสีเขียวอ่อนอมเหลือง ดอกออกเป็นช่อที่ปลายกิ่ง ดอกสีขาว มีกลิ่นหอม กลีบเลี้ยงสีน้ำตาลอมแดง ผลรูปไข่ ผิวมีขน มีใบประดับติดอยู่ที่ก้านช่อผล

สรรพคุณ ต้น นำมาฝานกับน้ำ 3 ครั้ง กินเป็นยาถ่าย (ห้ามฝานเกิน 3 ครั้ง เพราะจะทำให้ถ่ายมากเกินไป)

ผัก *Benincasa hispida* (Thunb.) Cogn.

วงศ์ Cucurbitaceae

ชื่ออื่น ผักเขียว ผักขาว ผักจีน แฟง(กลาง) ผักขีหนู มะผักขม มะผักหม่น มะผักหม่นขม(เหนือ) ขีพริ้ว(ใต้)

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเลื้อย มีมือจับยึดเกาะ มีขนแข็ง สีขาว ใบเดี่ยว รูปสามเหลี่ยม ขอบใบเว้าเป็น 5 แฉก แผ่นใบหนา สีเขียว มีขน ดอกออกดอกเดี่ยวที่ซอกใบ ดอกแยกเพศอยู่คนละต้น ดอกเพศผู้สีเหลือง กลีบดอกมี 5 กลีบ รูปไข่กลับ ดอกเพศเมียคล้ายกับดอกเพศผู้ ผลกลมยาว ผลอ่อนมีขนหนามนูน เปลือกสีเขียว แก่จัดมีนวลแข็งสีขาว เนื้อในสีขาว เมล็ดรูปไข่แบน สีน้ำตาลอ่อนจำนวนมาก

สรรพคุณ ผล รสเย็น แก้ปัสสาวะพุ่งขึ้น แก้โรคาบาดาน แก้ไอเป็นเลือด แก้โลหิตเป็นพิษ ใบ รสเย็น ตำพอกแก้ฟกช้ำ แผลงสัตว์กัดค้อย แก้กวม

ผักข่า *Momordica cochinchinensis* (Lour.) Spreng

วงศ์ Cucurbitaceae

ชื่ออื่น ผักข่า(เหนือ) ขี้กาเครือ(ปัตตานี) หูผู้เฒ่า(กะเหรี่ยง-แม่ฮ่องสอน)

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเลื้อย มีมือจับยึดเกาะ ใบเดี่ยว รูปสามเหลี่ยม ขอบใบเว้าเป็นสามแฉกและมีหนามเป็นปุ่มเล็ก แผ่นใบบาง สีเขียวเข้ม ดอกออกดอกเดี่ยวที่ซอกใบ ดอกแยกเพศอยู่คนละต้น ดอกสีเหลืองอ่อน กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลกลม มีหนามแหลมสั้นทั้งผล ผลอ่อนสีเขียวอมเหลือง สุกสีแดงอมส้ม เมล็ดแบน มีเนื้อหุ้มเมล็ดสีแดง

สรรพคุณ ใบ เป็นยาแก้ไข้ตัวร้อน ดอนพิษอักเสบ ตำพอกแก้ปวดหลัง แก้ฝี แก้พิษต่างๆ

ไพล *Zingiber montanum* (Koenig) Link ex Dietr.
ชื่ออื่น ว่านไฟ(กลาง) ปูลอย ปูละ(เหนือ)

วงศ์ Zingiberaceae

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก มีเหง้าใต้ดิน เนื้อไม้สีเหลือง มีกลิ่นเฉพาะ ใบเดี่ยว รูปขอบขนานแกมรูปใบหอก แผ่นใบบาง สีเขียว ดอกออกเป็นช่อ มีใบประดับสีม่วงเรียงซ้อนหนาแน่น ดอกสีขาว ผลเป็นผลแห้ง กลม
สรรพคุณ เหง้า เป็นยาขับลม ขับประจำเดือนสตรี มีฤทธิ์ระคายอ่อน ๆ แก้บิด สมานลำไส้ เหง้าสด ผนทาแก้เคล็ดขัดยอก ฟกบวม เส้นตึง เมื่อยขบ เหน็บชา และสมานแผล ดิน รสฝาดขื่นเย็น แก้ธาตุพิการ อุจจาระไม่ เป็นปกติ ใบ รสขื่นเย็น แก้คลื่นเหียนคลื่นคว่ำ แก้ปวดเมื่อย ดอก รสขื่น กระเจายาแก้พิษที่เป็นลิ้นเป็นก้อน แก้ไข้ใน ทำลายเลือดเสีย ขับประจำเดือนสตรี

ไพลดำ *Zingiber ottensii* Valton
ชื่ออื่น ไพลม่วง(กรุงเทพฯ) ปูละดำ (ภาคเหนือ)

วงศ์ Zingiberaceae

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก มีเหง้าใต้ดิน เนื้อไม้ สีม่วง ใบเดี่ยว รูปขอบขนาน แผ่นใบบาง สีเขียว ดอกออกเป็นช่อ ขึ้นมาจากเหง้าใต้ดิน มีใบประดับสีเขียวปนแดงวางเรียงซ้อนกันอย่างเป็นระเบียบดอกสีเหลืองอ่อน กลีบดอกบางมี 5 กลีบ ผลเป็นผลแห้งแตกได้
สรรพคุณ เหง้า ผนทาแก้เคล็ดขัดยอก ฟกบวม แก้เหน็บชา แก้เมื่อยขบ ขับประจำเดือน หัวสด ค้ำคั้นเอาน้ำผสมกับเกลือสด 1 ช้อนโต๊ะ กินเป็นยาระบายอ่อนๆ แก้บิด สมานลำไส้

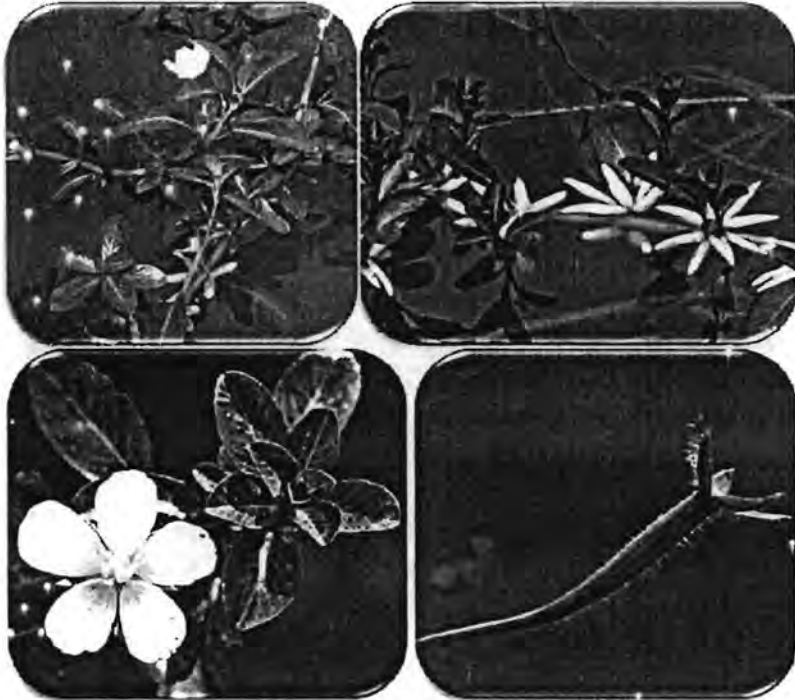
แพงพวย

Ludwigia adscendens (L.) H.Hara

วงศ์ Onagraceae

ชื่ออื่น

ผักปอดน้ำ(เหนือ) ผักพังพวย(กลาง)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุกอาศัยอยู่ในน้ำ รากงอกออกตามข้อ มีเชื้อสีขาวพองยาวตามลำต้นทำให้ลอยน้ำได้ ใบเดี่ยว รูปไข่แกมรูปขอบขนานหรือใบรูปไข่กลับ แผ่นใบบาง สีเขียว ดอกออกเดี่ยวที่ซอกใบ ดอกสีขาวนวล กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลเป็นฝัก เมล็ดสีน้ำตาลจำนวนมาก

สรรพคุณ ทั้งต้น รสเย็นขื่น เป็นยาขับปัสสาวะ แก้โรคเกี่ยวกับทางเดินปัสสาวะ ใบ รสขื่นเย็น เป็นยาขับพิษร้อนถอนพิษไข้ แก้พิษไข้ร้อน พอกคับพิษปวดแสบปวดร้อน

โพจีนก

Ficus rumphii Blume

วงศ์ Moraceae

ชื่ออื่น

โพตัวผู้ โพประสาธ (กลาง)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้นหรือเป็นไม้อิงอาศัยต้นไม้อื่นเลื้อยโต แตกกิ่งก้านสาขามาก โคนต้นเป็นพูพอน ใบเดี่ยว รูปไข่กว้างหรือรูปสามเหลี่ยมแกมรูปหัวใจ สีเขียวเป็นมัน ดอกออกเป็นช่อแบบช่อมะเดื่อที่ซอกใบ กิ่งและลำต้น ดอกเจริญเติบโตอยู่ภายในฐานดอก ผลเป็นผลแบบมะเดื่อ ผนังผลล้อมรอบผลอยู่ ผลสุกสีชมพูอมส้ม

สรรพคุณ เปลือกต้น ใบ เป็นยาละลายเสมหะ เปลือกต้น ผล บดให้ละเอียดเป็นยาแก้โรคบิด เปลือกต้น ผสมกับสมุนไพรอื่น ทำเป็นขี้ผึ้งทาแก้ปวด ขาง ผสมกับน้ำคาลมะพร้าว ขับพยาธิในลำไส้

พุทรา
ชื่ออื่น

Ziziphus mauritiana Lam.

วงศ์ Rhamnaceae

มะดัน(เหนือ) มะท้อง(กะเหรี่ยง-กาญจนบุรี) มั่งถั่ง(กะเหรี่ยง-แม่ฮ่องสอน) หมากขอ

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น ขนาดเล็ก มีหนามแหลมโค้ง ใบเดี่ยว รูปไข่ค่อนข้างกลม แผ่นใบเหนียว สีเขียว ห้อยใบสีเขียวฉ่ำมีขน ดอกออกเป็นช่อขนาดเล็กที่ซอกใบ ดอกสีเหลือง กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลกลมขนาดต่างกัน ตามพันธุ์ ผลดิบสีเขียว แก่จัดเป็นสีชาวมเหลือง ผลสุกสีน้ำตาลแดง
สรรพคุณ ทั้งต้น รสฝาดเย็น แก้บวม แก้พยาธิ แก้ท้องอืด แก้ฝี เปลือกต้นและใบ รสฝาดออกเปรี้ยว แก้ท้องเสีย ลงท้อง แก้อาเจียน แก้อาการจุกเสียด ผลดิบ รสฝาด แก้ไข้ เป็นยาฝาดสมาน ผลสุก รสหวาน ฝาดเปรี้ยว เป็นยาระบาย แก้ไอ ขับเสมหะ

เพกา
ชื่ออื่น

Oroxylum indicum (L.) Kurz

วงศ์ Bignoniaceae

มะลิไม้ มะลิไม้ (เหนือ) ลิ้นฟ้า (เลย)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้นขนาดเล็ก ลำต้นตรง ไม้ค้ำยันแตกกิ่งก้าน ใบเป็นใบประกอบแบบขนนก 3 ชั้น ใบย่อยรูปไข่ แผ่นใบบาง สีเขียว ดอกออกเป็นช่อเป็นกระจุกที่ปลายยอด ดอกสีเหลืองนวล โคนดอกสีม่วงแดงหยาบ ผลเป็นฝักแบนยาว สีเขียว ฝักแก่สีน้ำตาลแตกเป็น 2 ซีก เมล็ดแบน มีปีกบางสีขาว
สรรพคุณ ทั้งต้น รสฝาดเย็น สมานแผล แก้อักเสบฟกบวม แก้ท้องร่วง แก้ไข้เพื่อลมและโลหิต แก้ไข้เหลืองเสีย เปลือกราก รสฝาดขมเย็น แก้ปวดท้อง ฝาดสมาน แก้บิด แก้ท้องเสีย ขับเหงื่อ เปลือกต้น รสฝาดขมเย็น ฝาดสมาน ขับพิษโลหิต ขับพิษกาฬ แก้อ่อนใน แก้ไข้เหลืองเสีย ใบ รสฝาดขม แก้ปวดท้อง เจริญอาหาร แก้ปวดข้อ

พฤกษศาสตร์

ชื่ออื่น

Gardenia augusta (L.) Merr.

วงศ์ Rubiaceae

พฤกษจีน พุดใหญ่ (กลาง) พุทธรักษา (ราชบุรี) แคดวา (เหนือ) แคดวา (เชียงใหม่)

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่ม แตกกิ่งก้านเป็นพุ่ม ใบเดี่ยว รูปรี แผ่นใบบาง สีเขียวเข้มเป็นมัน ดอกออกดอกเดี่ยวหรือออกเป็นช่อกระจุกที่ซอกใบและปลายกิ่ง ดอกสีขาว มีกลิ่นหอมแรง กลีบดอกซ้อนกันเป็น 2 ชั้น และชั้นเดียว ผลมีทั้งผลสั้นและผลยาว มีสันตามยาว 4-7 สัน ผลสุกสีเหลือง เมล็ดมีจำนวนมาก

สรรพคุณ ราก รสขมเย็น ไล่แก้ไข้ แก้ปวดฟัน แก้เลือดกำเดา เลือดออกตามไรฟัน แก้ปัสสาวะเป็นโลหิต ขับปัสสาวะ แก้ร้อนใน เนื้อไม้ รสขมเย็น ช่วยลดไข้ ใบ รสขมเย็น ตำพอกแก้เคล็ดขัดยอก พอกแก้ปวดศีรษะ ตำกับข้าวสุกพอกแก้เจ็บสันเท้า ดอก รสขมเย็น คั้นน้ำทาแก้โรคผิวหนัง

พฤกษศาสตร์

ชื่ออื่น

Holarrhena curtisii King & Gamble

วงศ์ Apocynaceae

พุดนา (กลาง ราชบุรี) น้ามเสื่อ (จันทบุรี) มุกน้อย มุกนึ่ง มุกนึ่ง โมกน้อย โมกนึ่ง (เหนือ) พุดป่า (ลำปาง) นมราชสีห์ นมเสื่อ (พิษณุโลก) พุดทอง โมกเคี้ยว (ภาคใต้) ถั่วหนู พุดน้ำ หัสศุขใหญ่ (สุราษฎร์ธานี)

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่ม กิ่งอ่อนเป็นเหลี่ยม มีขนสีขาว ใบเดี่ยว รูปไข่กลับหรือรูปรีแกมรูปขอบขนาน แผ่นใบค่อนข้างหนา สีเขียวเข้ม ท้องใบมีขนสีขาว ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบและปลายกิ่ง ดอกสีขาว กลีบดอกเชื่อมติดกัน ปลายแยกเป็น 5 กลีบ รูปไข่กลับ ผลเป็นฝักคู่ ฝักแห้งแตกด้านเดียว เมล็ดสีน้ำตาล มีขนสีขาวติดอยู่ปลายเมล็ด

สรรพคุณ ราก คั้นน้ำดื่ม แก้บิด แก้ท้องเสีย แก้คางทูม และปาร์กสตรีหลังคลอด หรือผสมกับรากคันทน์ คั้นน้ำดื่มแก้ฝีตำแดง

ทุ้งแอก *Capparis siamensis* Kurz

วงศ์ Capparidaceae

ชื่ออื่น น้ำมันอง ทุ้งจี่(กลาง) หนามขี้แฮด ขี้กาดัน(เหนือ) เกี้ยวกอไก่(นครราชสีมา) ขี้กา ไชชู(เลย) เมาขี้ (ปราจีนบุรี) สายชู สายชู(ขอนแก่น) เคียวไก่ (สตูล)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้นขนาดเล็ก แตกกิ่งก้านเป็นพุ่มแน่น มีหนามเล็กสั้น ใบเดี่ยว รูปรีหรือรูปไข่ สีเขียว มีขน สีขาว ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบ ดอกสีขาว กลีบดอกคู่บนมีเดือสีเหลืองหรือสีแดงจางๆ ผลค่อนข้างกลม มีขรุขระเป็นตุ่ม เปลือกหนา ผลสุกสีแดง เมล็ดกลมรี สีน้ำตาล

สรรพคุณ ราก รสขมเย็น รักษาเมะเร็ง ขับลมภายใน แก้ไข้เพื่อลม แก้ไข้ทุกชนิด แก้ร้อนใน ลำคั้น รสขื่นปร่า ตำแก้ฟกช้ำบวม เนื้อไม้ เมาเป็นถ่าน มีรสเย็น ใช้สีฟันทำให้ฟันขาวสะอาด ใบ รสเดือนเมา คั้นน้ำอาบและรับประทานรักษาโรคผิวหนัง ประคองและแก้ตะคริว แก้ไข้ฝีกาฬ ใช้สันนิบาต แก้ตะคริว ดอก รสขื่นเมา แก้โรคมะเร็ง

ทุจดีบ

Tahernaemontana divaricata (L.) R.Br.ex Roem. & Schiuit.

วงศ์ Apocynaceae

ชื่ออื่น

ทุจด้อน ทุคสวน ทุคตา(กลาง) ทุคป่า (ลำปาง)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น ขนาดเล็ก แตกกิ่งก้านแผ่กว้างเป็นพุ่มเตี้ย มียางสีขาว ใบเดี่ยว รูปรีแกมรูปขอบขนาน แผ่นใบบาง สีเขียวเข้มเป็นมันลื่น ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบใกล้ปลายยอด ดอกสีขาว กลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นหลอด ปลายแยกเป็น 5 แฉก ผล ไม่ค่อยติดกันเป็นสองซีก

สรรพคุณ ใบ รสเดือน คำกับน้ำคาลงน้ำดื่มช่วยแก้ไอ คั้น รสเดือน คั้นน้ำดื่มเป็นยาขับพยาธิ ดอก รสเดือน คั้นน้ำทาแก้โรคผิวหนัง เนื้อไม้ รสเดือน เป็นยาช่วยลดไข้ ราก รสเดือน แก้ปวดฟัน ระงับการปวด ขับพยาธิ บำรุงร่างกาย

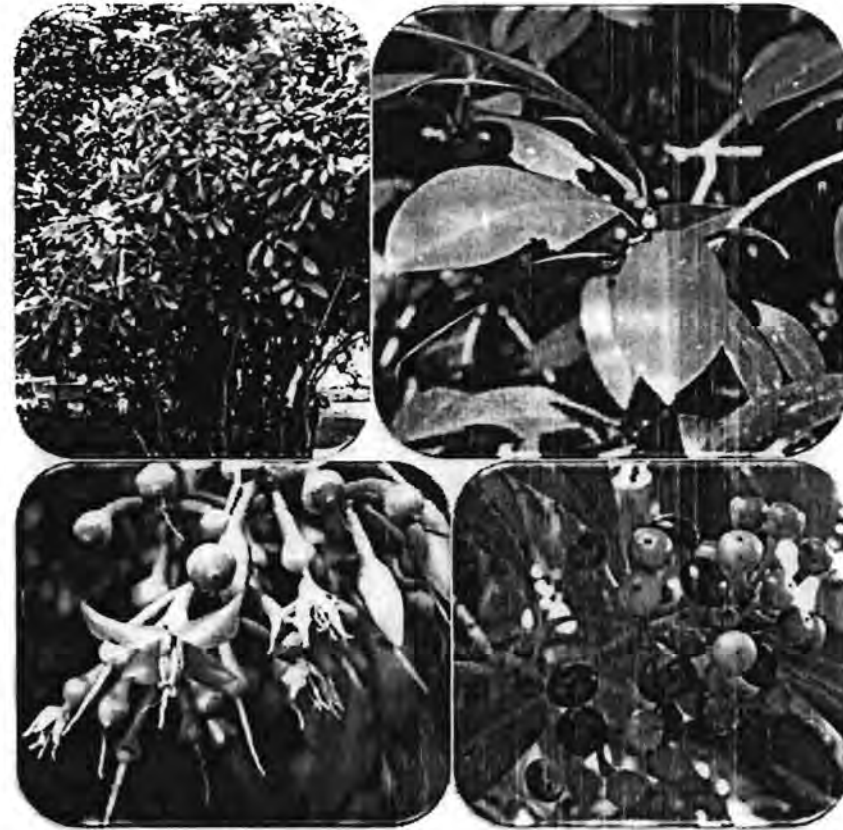
พิกุล *Mimusops elengi* L. วงศ์ Sapotaceae
 ชื่ออื่น แก้ว(เหนือ) ขางคอง(ลำปาง) กวน(ใต้) พิกุลเขา พิกุลเดือน(นครศรีธรรมราช) พิกุลป่า (สตูล)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น เปลือกคันสีเทาอมน้ำตาล แตกเป็นร่องตามยาว ใบเดี่ยว รูปไข่หรือรูปรี แผ่นใบค่อนข้างเหนียว สีเขียวเข้มเป็นมัน ดอกออกเป็นดอกเดี่ยวหรือเป็นกระจุกที่ซอกใบดอกเล็กสีขาวนวล มีกลิ่นหอม ผลรูปไข่ ผลสุกสีแดง เมล็ดเดี่ยว

สรรพคุณ ดอก ฟ้าขาวหอม บำรุงหัวใจ แก้เจ็บคอ แก้ปวดเมื่อยกล้ามเนื้อ จัดอยู่ในเภสัชทั้งห้า เปลือกคัน ใช้อ้อมกั้วคอก แก้โรคเหงือกอักเสบ เนื้อไม้ที่ราลง สีน้ำตาลเข้มประขาว เรียกว่า ขอนคอก ใช้นำมาต้บ ปอด หัวใจ และบำรุงครรภ์

พื้งกาษา *Ardisia elliptica* Thunb. วงศ์ Myrsinaceae
 ชื่ออื่น ตีนจ้ำ(เลย) ผักจ้ำแดง ผักจ้ำ (เชียงใหม่ เชียงราย)

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่มกึ่งไม้ยืนต้นขนาดเล็ก เปลือกคันเรียบ สีน้ำตาล ใบเดี่ยว รูปใบหอก แผ่นใบหนา สีเขียว ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบและปลายกิ่ง ดอกสีขาว กลีบดอกหนา 5 กลีบ ผลกลม ผลสุกสีม่วงดำ เมล็ดเดี่ยว สรรพคุณ ราก เป็นยาแก้กามโรคหนองใน พอกปิดแผล ถอนพิษงูกัด ต้น รักษาโรคเรื้อน โรคผิวหนัง ใบ ใช้น้ำแก้โรคตับพิการ แก้ไอ แก้ท้องเสีย ใบอ่อนรับประทานเป็นผัก ดอก ใช้น้ำเชื่อมโรค ผล เป็นยาแก้ไข้ ท้องเสีย โรคเรื้อน เมล็ด เป็นยาแก้ลมพิษ

มะเขือขื่น

Solanum aculeatissimum Jacq.

วงศ์ Solanaceae

ชื่ออื่น มะเขือขื่นคำ มะเขือคางกบ มะเขือคำ มะเขือแจ้(เหนือ) มะเขือเสวย มะเขือแจ้ดิน มะเขือเปราะ (เชียงใหม่) เขือหิน(ใต้) เขือเทา(นครศรีธรรมราช) มังคิ่ก่(กะเหรี่ยง-แม่ฮ่องสอน)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุกโคนต้นเนื้อไม้แข็ง มีหนามสีแดง ใบเดี่ยว ใบมีหลายรูปร่าง มีหนามแหลมตามเส้นกลางใบ แผ่นใบสีเขียว ดอกออกดอกเดี่ยวหรือเป็นช่อ2-3 ดอกที่ซอกใบ ดอกสีม่วง กลีบดอกเชื่อมติดกัน ปลายแยกเป็น 5 กลีบ ผลกลม ผลสุกสีเหลือง เปลือกเหนียว เมล็ดกลมแบนเล็ก

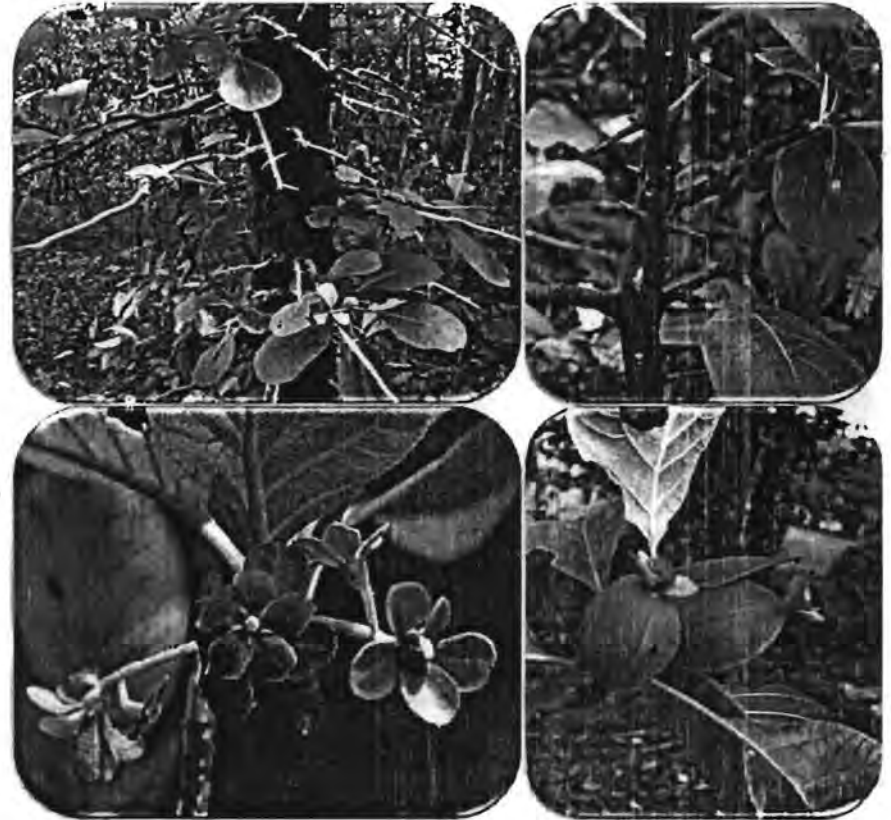
สรรพคุณ ราก รสขื่นเย็นเปรี้ยวเล็กน้อย เป็นยาขับเสมหะและน้ำลาย ทำให้น้ำลายแห้ง แก้ไข้สันนิบาต แก้ น้ำลายเหนียว แก้ไอ กระทุ้งพิษไข้ แก้ไข้ที่มีพิษร้อน ปรงกับยาอื่นแก้กามตายด้าน ผล รสเปรี้ยวขื่นเย็น เป็นยาแก้เสมหะ แก่น้ำลายเหนียว แก้ไข้สันนิบาต

มะคังแดง

Dioecrescls erythroclada (Kurz) Tirveng.

วงศ์ Rubiaceae

ชื่ออื่น ตุมกาแดง(ทั่วไป) มะคังป่า(ทั่วไป) เหนือ จงก่าขาว ชันยอค จังก่าขาว(ราชบุรี) มะคัง(เชียงใหม่) มุขแดง

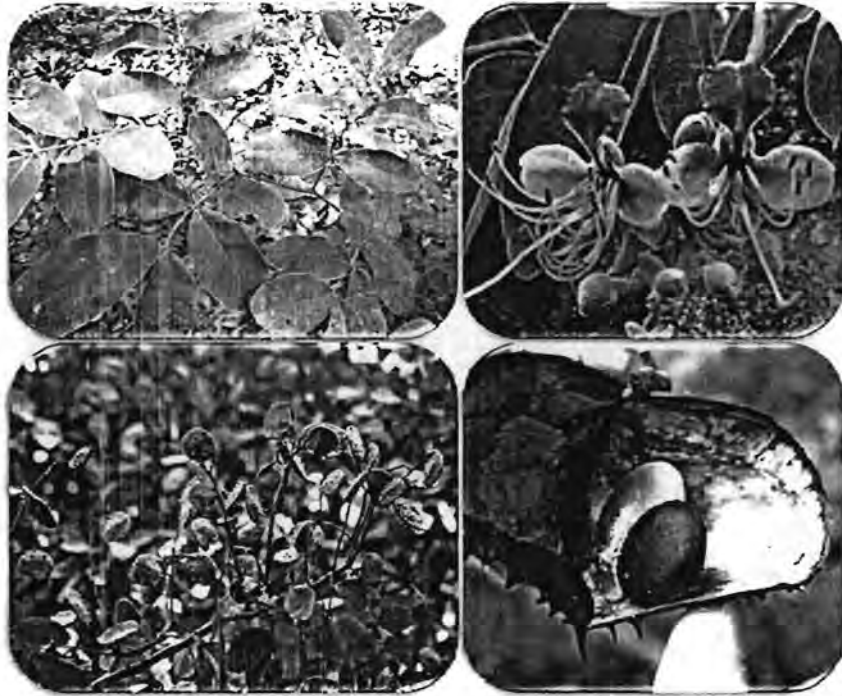
ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่มกึ่งไม้ยืนต้นขนาดเล็ก เปลือกต้นสีน้ำตาลอมแดง มีหนามยาวขนาดใหญ่ ใบเดี่ยว รูปรีกว้าง สีเขียว ท้องใบมีขนสีขาว ดอกออกเป็นช่อสั้นที่ซอกใบใกล้ปลายกิ่ง ดอกสีเขียวอ่อน กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลกลม สีเขียว มีถิ่นฐาน 5-6 ต้น ปลายผลมีกลีบเลี้ยงติดอยู่

สรรพคุณ เนื้อไม้ รสเย็นเคียน คม น้ำคั้น แก้เลือดลมเดินไม่สะดวก แก้กระษัยไตพิการ แก้ปวดท้อง แก้พิษโลหิตและน้ำเหลือง เปลือกต้น ตำพอกแผลสดเพื่อห้ามเลือด

มะค่าแต้ *Sindora siamensis* Teijsm. & Miq.

วงศ์ Caesalpinjiaceae

ชื่ออื่น มะค่าหนาม(กลาง เหนือ) มะค่าพุม(เหนือ) เต้(อีสาน) ก่อเกาะ ก้าเกาะ(เขมร-สุรินทร์) กอกกอก

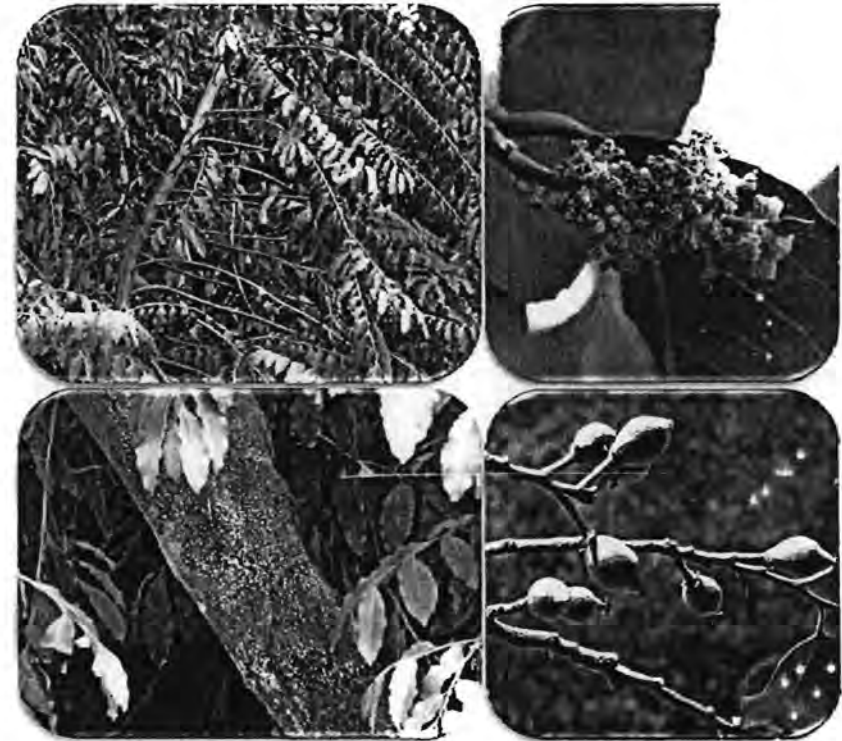
ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น แตกกิ่งก้านแผ่กว้าง เปลือกต้นสีน้ำตาลปนเทา แตกเป็นร่องหลุดลอนออก ใบประกอบแบบขนนก มีใบย่อย 3-4 คู่ รูปรีกว้าง แผ่นใบบาง สีเขียว มีขนหยาบ ท้องใบมีขนนุ่ม ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบหรือปลายกิ่ง ดอกสีเหลืองแกมเขียว กลีบเลี้ยงหนา มี 4 กลีบ กลีบดอก 1 กลีบ สีเขียวออกเหลืองหรือสีชมพูอยู่ในส่วนของกลีบเลี้ยงกลีบต่างๆ ผลเป็นฝักแบน ก่อนข้างกลม มีหนามแหลมสั้น ฝักแห้งแตกได้ 2 ซีก เมล็ดสีดำ

สรรพคุณ เปลือกต้น เป็นยาแก้ซาง ผสมกับเปลือกต้นมะกอกเหลี่ยม เปลือกต้นขางนา เปลือกต้นหนามหัน และรากถั่วแปบข้าง ดับน้ำดื่ม แก้ฮีตอกฮีไส

มะค่าโก้ *Drypetes roxburghii* (Wall.) Hurusawa

วงศ์ Euphorbiaceae

ชื่ออื่น ปะค่าโก้ มะค่าโก้(กลาง) มะองนก(เหนือ) มักค้อ(ขอนแก่น)

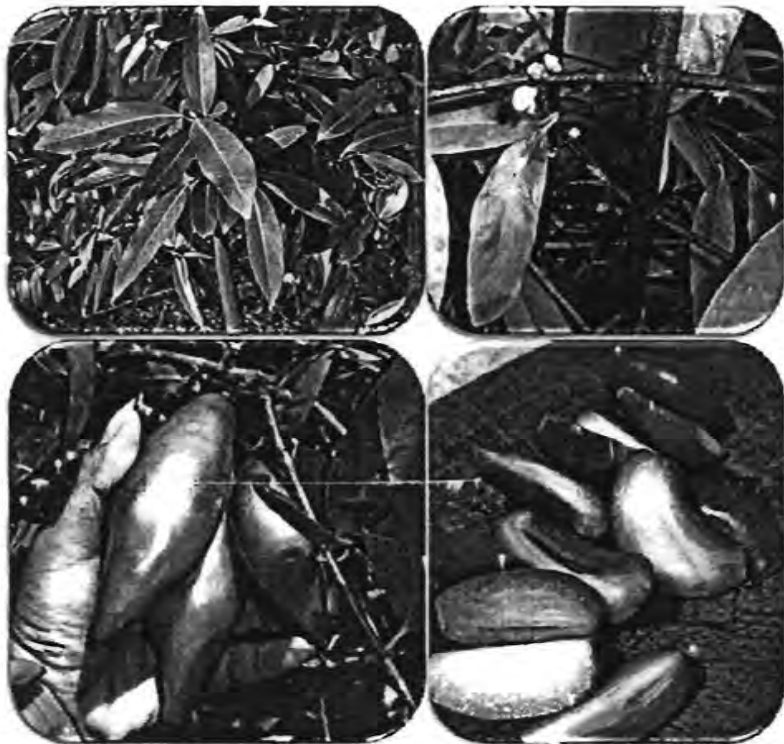
ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น เปลือกต้นสีน้ำตาลปนเทา ใบเดี่ยว รูปไข่หรือรูปรี ยาว ขอบใบจักเป็นซี่ฟันและเป็นคลื่น แผ่นใบสีเขียวเป็นมัน ดอกแยกเพศอยู่คนละต้น มีดอกสมบูรณ์เพศและดอกเพศผู้ ดอกเพศผู้ออกเป็นช่อที่ซอกใบ ดอกสีขาวนวลดอกสมบูรณ์เพศออกดอกเดี่ยวหรือออกรวมกันเป็นช่อ 2-3 ดอก ดอกสีเขียว ผลรูปกระสวย สีน้ำตาล เมล็ดแข็ง

สรรพคุณ ราก รสขมเบื่อเล็กน้อย แก้กระษัย แก้เส้นเอ็นหย่อน ถ่ายฝีภายในหรือมะเร็ง แก้วฉิมโรค ใบ รสขมเบื่อเล็กน้อย ตำพอกฝีหรือปรุงเป็นยาถ่ายพยาธิ ถ่ายเส้น ถ่ายกระษัย ทั้งต้น รสขมเบื่อเล็กน้อย แก้ริดสีดวงภายในและภายนอก แก้พิษฝีในกระดูก ปอด คับ น้่าน กระเพาะ ลำไส้ แก้กระษัย ขับปัสสาวะ

มะคัง

Garcinia schomburgkiana Pierre

วงศ์ Guttiferac

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น เปลือกต้นเรียบ สีน้ำตาลดำ ใบเดี่ยว รูปขอบขนาน แผ่นใบเหนียว ลิ่น สีเขียวเข้ม ดอก
ออกดอกเดี่ยวหรือออกเป็นกระจุก 3-6 ดอก ที่ซอกใบ มีทั้งดอกสมบูรณ์เพศและดอกเพศผู้ ดอกสีเหลืองอมส้ม
กลีบดอกมี 4 กลีบ ผลรี สีเขียว เมล็ดมี 3-4 เมล็ดติดกัน

สรรพคุณ ใบและเนื้อผล เป็นยาขับเสมหะ แก้ไอ แก่น้ำลายเหนียวเป็นเมือกในคอ รากใบ รสเปรี้ยว แก้กระษัย
แก้ระดูเสีย กัดเสมหะ ขับฟอกโลหิต แก้หวัค ระบายท้อง รกมะคัง รสเปรี้ยว แก้หวัค แก้ไข้ทับระดู ฟอกโลหิต

มะตูก

Siphonodon celastrineus Griff.

วงศ์ Celastraceae

ชื่ออื่น

ชายปลาก(สุราษฎร์ธานี) บักโด้ก (เขมร-สุรินทร์)

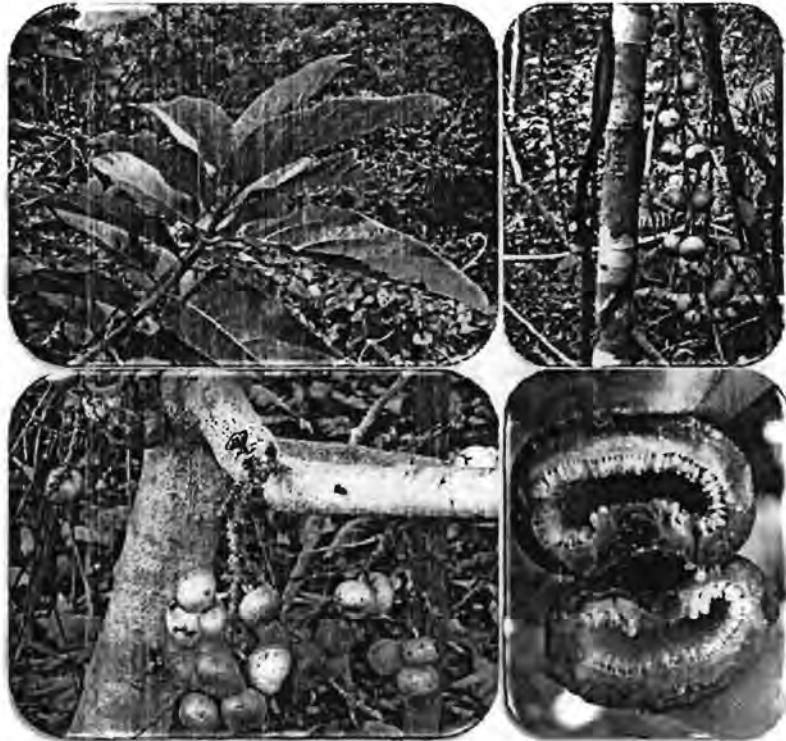

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น เปลือกต้นสีน้ำตาลเข้มปนเทา แตกเป็นร่องตามยาว ใบเดี่ยวรูปรีแกมรูปขอบขนาน
หรือรูปขอบขนาน แผ่นใบหนา สีเขียวเป็นมัน ดอกออกเป็นช่อกระจุก 2-3 ดอก ที่ซอกใบ ดอกสีเหลืองอมส้ม
กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลรูปไข่หรือกลม ผลอ่อนสีเขียว ผลสุกสีเหลืองออกส้ม เมล็ดมีหลายเมล็ด
สรรพคุณ ราก รสมันเมา กินเป็นยาแก้พิษฝักยาใน ฝักในคับ ฝักในปอด ฝักในกระดูค คับพิษในกระดูค บำรุงกระดูค
แก้ประคง น้ำเหลืองเสีย ผื่นคัน เข้าช้อออกดอก แก้เส้นเอ็นพิการ แก้โรควัวหนัง แก้ปวดแสบปวดร้อน

มะเดื่อปัด็อง *Ficus hispida* L.f.

วงศ์ Moraceae

ชื่ออื่น เตื่อป็อง(กรุงเทพฯ) เตื่อสาย(เชียงใหม่) เตื่อปล็อง(นครศรีธรรมราช สระบุรี เหนือ) ตะเขอนา

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น เปลือกต้นเรียบ สีน้ำตาล มีรอยเป็นข้อปล้องห่างกัน มียางสีขาวข้น ใบเดี่ยว รูปรียาว ขอบใบจักเป็นซี่ฟัน แผ่นใบสีเขียว ห้อยใบมีขน ดอกออกเป็นช่อแบบช่อมะเดื่อคามลำต้นและกิ่ง ดอกย่อยขนาดเล็กเจริญเติบโตอยู่ภายในฐานรองดอกที่เจริญไปเป็นผล ผลเป็นแบบมะเดื่อ กลมออกแป้น มีจุดสีขาว ผลอ่อนสีเขียว ผลสุกสีเหลือง

สรรพคุณ ใบ คั้นน้ำดื่ม รักษาอาการไข้ หนาวสั่น ปัสสาวะเหลืองหรือเป็นเลือด ราก ลำต้น เหง้า คั้นน้ำดื่ม กระตุ้นการหลั่งน้ำนม แก้กษัตริ รากและเปลือกต้น รสฝาดเย็น ไข้ดำทาบแก้ฝี แก้มีดคันคันคางคิ้วหนัง กินแก้พิษ ในกระดูก กล่อมเสมหะ แก้ท้องเสีย แก้ประคง

มะเดื่ออุทุมพร *Ficus racemosa* L.

วงศ์ Moraceae

ชื่ออื่น เตื่อเกล็อง(เหนือ) มะเดื่อชุมพร เตื่อน้ำ มะเดื่อ(ใต้) ฎแจ (กะเหรี่ยง-แม่ฮ่องสอน)

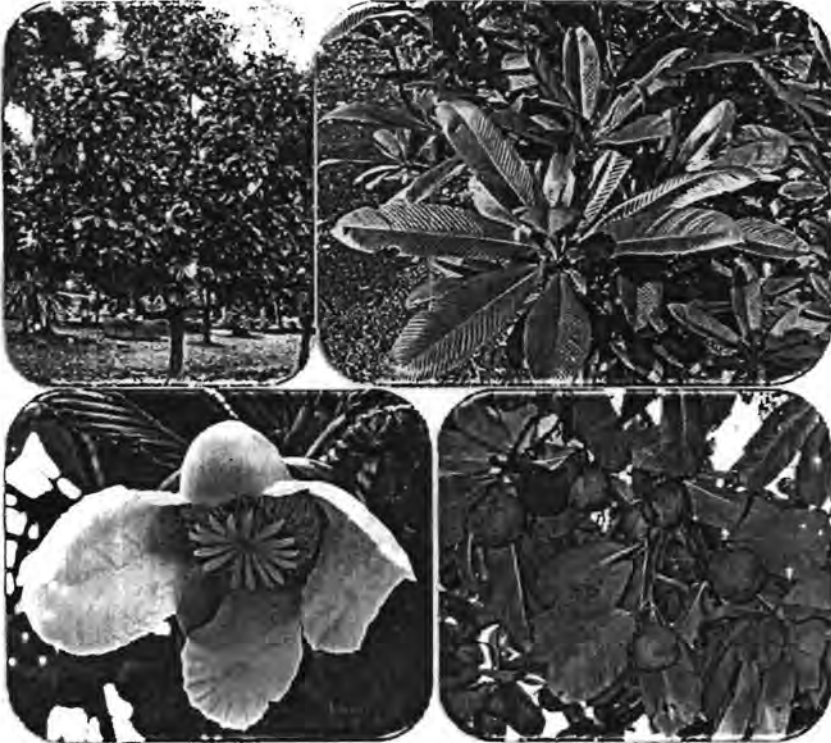
ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น เปลือกต้นเรียบ สีน้ำตาล มียางสีขาว ใบเดี่ยว รูปรียาว สีเขียว ดอกออกเป็นช่อแบบช่อ มะเดื่อคามกิ่งและลำต้น ดอกย่อยขนาดเล็กเจริญเติบโตอยู่ภายในฐานดอกเดียวกัน ผลเป็นผลแบบมะเดื่อ กลม มีขน ผลสุกสีเหลืองจนถึงสีแดงเข้ม

สรรพคุณ เปลือกต้น เป็นยาแก้ท้องร่วง สมานแผล แก้ไข้ ท้องเสีย และไข้รากสาดน้อย ราก ใช้กระทุ้งพิษไข้ กล่อมเสมหะและโลหิต แก้ไข้หัว แก้พิษร้อน และไข้กาฬ ผล เป็นยาแก้ท้องร่วง และสมานแผล

มะตาด *Dillenia indica* L.

วงศ์ Dilleniaceae

ชื่ออื่น ส้านปาว(เชียงใหม่) ส้านกว้าง ส้านท่า ส้านใหญ่ ส้มปรุ(สุราษฎร์ธานี) แส้น (ศรีง นครศรีธรรมราช)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น เปลือกต้นสีน้ำตาลแดง หลุดลอกออกเป็นแผ่นบาง ใบเดี่ยว รูปรีแกมรูปขอบขนาน ขอบใบจักเป็นซี่ฟัน แผ่นใบค่อนข้างหนา สีเขียวเข้มเป็นมันเส้นใบเรียงขนานกันชัดเจน ดอกออกเป็นดอกเดี่ยวที่ซอกใบ ดอกสีขาวขนาดใหญ่ กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลกลม ผลสดสีเขียวอมเหลือง เนื้อผลมีรสเปรี้ยว เมล็ดเดี่ยว
 สรรพคุณ เปลือกต้นและใบ รสฝาด คั้นน้ำดื่ม เป็นยาฝาดสมาน ระบาย และลดไข้ ผล รสเปรี้ยว กินแก้ไข้ ระบายท้อง แก้ปวดท้อง บำรุงร่างกาย ผลสุก รสหวานอมเปรี้ยว กินเป็นยาเย็น แก้ไข้ แก้ไอ และขับเสมหะ

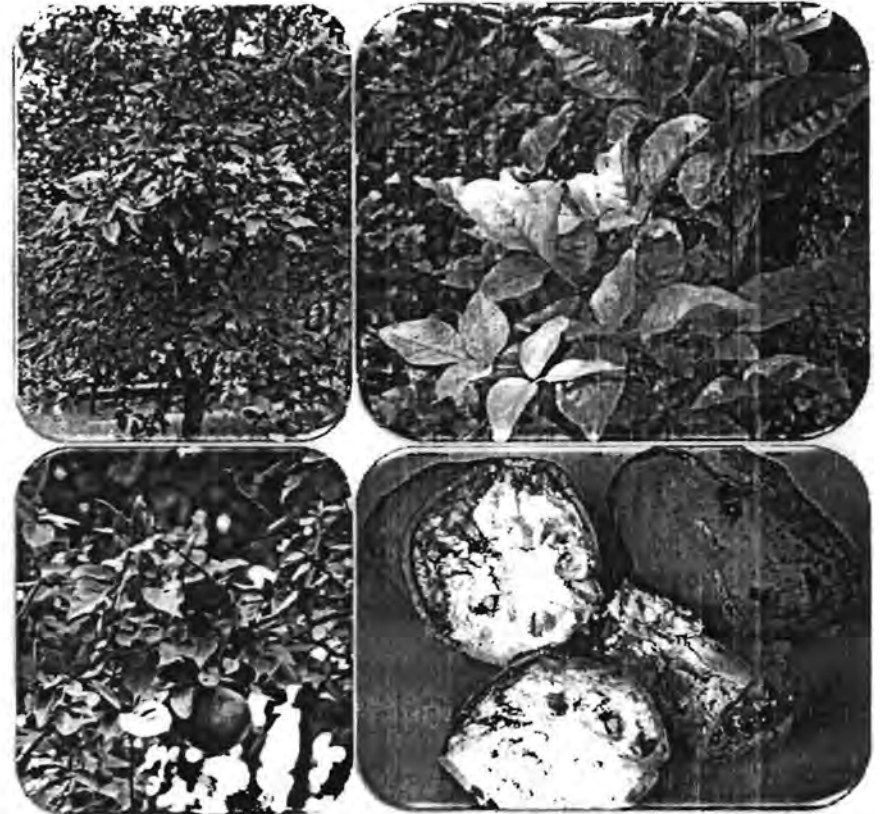
มะตุม

Aegle marmelos (L.) Correa ex Roxb.

วงศ์ Rutaceae

ชื่ออื่น

มะปิ่น(เหนือ) ตุม กระทันคาตร ตุ่มคัง(ปัตตานี) มะปี่ซ่า (กะเหรี่ยง-แม่ฮ่องสอน)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น มีหนามแหลมยาว ใบเป็นใบประกอบแบบนิ้วมือ ใบย่อยมี 3 ใบ รูปไข่ แผ่นใบบาง สีเขียว ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบและปลายกิ่ง ดอกสีขาวนวล กลีบดอกมี 4 กลีบ ผลรีกลมหรือรียาว เปลือกหนา แข็ง ผลสุกสีเขียวอมเหลือง เนื้อผลสีส้มปนเหลือง นุ่ม เมล็ดมีจำนวนมากอยู่ในเนื้อ
 สรรพคุณ ผลดิบแห้ง ชงน้ำดื่ม แก้ท้องเสีย แก้บิด ผลสุกเป็นยาระบาย ช่วยย่อยอาหาร ใบสด คั้นน้ำกินแก้ หลอดลมอักเสบ เปลือกรากและต้น ใช้รักษาไข้มาลาเรีย

มะนาว
ชื่ออื่น

Citrus aurantifolia (Christm.) Swingle

วงศ์ Rutaceae

ส้มมะนาว มะลิ (เหนือ)

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่ม มีหนาม ใบเป็นใบประกอบมีใบย่อยใบเดี่ยว รูปไข่หรือรูปรียาว แผ่นใบบาง สีเขียวเข้ม มีต่อมน้ำมัน ดอกออกเป็นช่อสั้น 5-7 ดอก หรือออกดอกเดี่ยวที่ซอกใบที่ปลายกิ่ง ดอกสีขาว กลีบดอกมี 4-5 กลีบ ผลกลม ผลอ่อนสีเขียวเข้ม มีรสเปรี้ยว เมล็ดกลมรี สีขาว มี 10-15 เมล็ด

สรรพคุณ ราก รสขื่น แก้ไข้ ถอนพิษ แก้ไข้กลับ ไข้ช้ำ ถอนพิษผิดสำแดง ผ่นกับสุรา แก้ปวดฝี แก้พิษอักเสบ ใบ รสปร่า คั้นดื่ม แก้พิษเสมหะ ฟอกประจำเดือนสตรี นำใบผล รสเปรี้ยว ผสมเกลือและน้ำตาลทรายแดง จิบแก้เสมหะ แก้ไอ กินแก้เลือดออกตามไรฟัน ฟอกโลหิต แก้ตาแดงในท้อง ลำไส้ระคายเคือง เมล็ด รสขมหอม ขับปัสสาวะหรือคั้นดื่มแก้ขาง ขับเสมหะ แก้ไข้ แก้พิษไข้ร้อน บำรุงน้ำดี

มะนาวควาย (มะजू)

Citrus medica L. var. *medica*

วงศ์ Rutaceae

ชื่ออื่น

ส้มโอมะละกอ มะโว้ยาว มะนาววิป (เขียงโหม) ส้มมะजू (กลาง) หมากกินแก้ม (เงี้ยว)

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่มถึงไม้ยืนต้นขนาดเล็ก มีหนามยาว ใบเป็นใบประกอบมีใบย่อยใบเดี่ยว รูปไข่แกมรูปใบหอก แผ่นใบบาง สีเขียวเข้ม มีจุดน้ำมัน ดอกออกเป็นช่อกระจุกที่ซอกใบ ดอกสีชมพูอมม่วง กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลรูปไข่ก่อนข้างกลม ผิวมีจุดน้ำมัน เนื้อผลเป็นเมล็ดโต มีรสเปรี้ยว

สรรพคุณ ผล นำใบผล เป็นยาฟอกโลหิตระดู ขับโลหิตระดู แก้เสมหะ แก้ตาแดงในท้อง แก้เลือดออกตามไรฟัน และแก้ไอ เปลือกผล รักษาไข้กลาก แก้ลมเสียดแน่น และแก้ลมขึ้นเบื้องสูง ผิวของเปลือกผล เป็นยาบำรุงธาตุ แก้ลมวิงเวียน แก้ลมท้องขึ้นอืดเฟ้อ เปลือกต้น เป็นยาแก้พิษไข้ แก้พิษกาฬ แก้เสมหะเป็นโทษ ราก เป็นยากระทุ้งพิษ แก้เสมหะ แก้พิษฝักยาใน ถอนพิษผิดสำแดง แก้ประดง และแก้ น้ำเหลืองเสีย

มะนาวเทศ

Triphasia trifolia (Burm.f.) P. Wilson

วงศ์ Rutaceae

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่ม มีหนามแหลมเป็นคู่ตามลำต้นและซอกใบ ใบเป็นใบประกอบ มีใบย่อย 3 ใบ ใบย่อยใบกลางมีขนาดใหญ่กว่าใบด้านข้างทั้งสอง รูปไข่ สีเขียว ขอบใบหยักเล็กน้อย ดอกออกดอกเดี่ยวหรือออกเป็นช่อ 2-3 ดอก ที่ซอกใบ ดอกสีขาว มีกลิ่นหอม ผลกลม ผิวบางเหนียว ผลสุกสีแดง เมล็ดมี 1-2 เมล็ด

สรรพคุณ ใบ ใช้ในโรคทางเดินหายใจ ผล เป็นยาขับเสมหะ

มะพร้าว

Cocos nucifera L. var. *nucifera*

วงศ์ Palmae

ชื่ออื่น

หมากจูน หมากจูน ย่อ (มลายู ใต้)

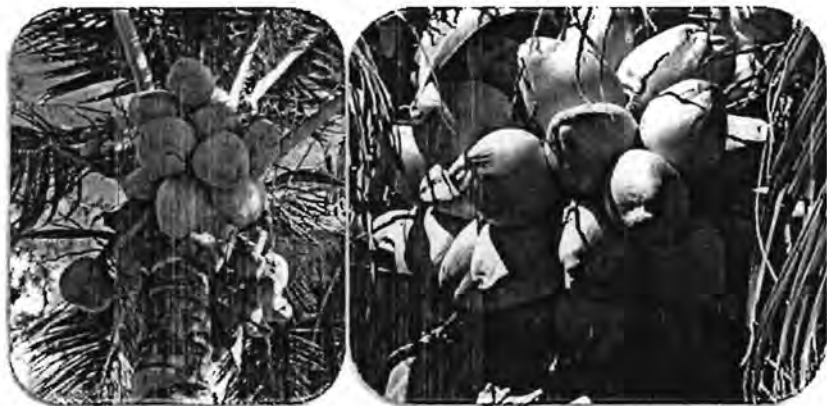

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น ใบเป็นใบประกอบแบบขนนก แผ่นใบสีเขียวแก่เป็นมัน โคนก้านใบใหญ่ ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบ ดอกเล็ก กลีบดอกครบมี 4-6 อัน ผลกลมหรือ ผลแห้งสีน้ำตาล เปลือกชั้นกลางเป็นเส้นใยนุ่ม ชั้นในแข็งเป็นกะลา

สรรพคุณ ราก รสฝาดหวานเย็น แก้ไข้ท้องเสีย แก้ไข้รากสาด ไข้พิษ ไข้สันนิบาต รากอากาศ รสฝาดเย็น แก้อ่อนในกระหายน้ำ แก้ไข้ แก้ไข้ท้องเสีย ดอก รสฝาดหวานหอม แก้ปากเปื่อย แก้ไข้ แก้อ่อนในกระหายน้ำ แก้ท้องเดิน กล่อมเสมหะ บำรุงโลหิต น้ำมันมะพร้าว รสหวานเค็ม แก้อ่อนเพลีย บำรุงกระดูก บำรุงหัวใจ แผลงกับโรคปวดหลัง ไข้ทับระดู น้ำมันมะพร้าว แก้พิษต่างๆ น้ำมันมะพร้าว รสมัน ทาสมาณแผล ทารักษาเส้นผม ผสมกับน้ำมันใส่ทาแก้หนังลอก ไฟไหม้

มะพร้าวไฟ *Cocos nucifera* L. var. *nucifera*
ชื่ออื่น หมากอูน หมากอูน บ่อ (มลายู ใต้)

วงศ์ Palmae

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น ใบเป็นใบประกอบแบบขนนก แผ่นใบค่อนข้างเหนียว โคนใบใหญ่แต่เป็นกาบหุ้มลำต้น ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบ ดอกเล็ก กลีบดอกลดรูป 4-6 อัน ผลกลมรี ผลสีส้มเหลือง ขึ้นในแจ้งเป็นกะลา
สรรพคุณ ราก รสฝาดหวานเย็น แก้ท้องเสีย ไข่รากสด ไข่สันนิบาต ไข่พิษ รากอากาศ รสฝาดเย็น แก้ร้อนในกระหายน้ำ แก้ไข้ ดอก รสฝาดหวานหอม แก้ร้อนในกระหายน้ำ แก้ท้องเดิน กล่อมเสมหะ บำรุงโลหิต น้ำมะพร้าว รสหวานเค็ม แก้ร้อนเหลือ น้ำมะพร้าวอ่อน แก้พิษต่างๆ น้ำมันมะพร้าว รสมัน ทาสมานแผล ทาหมรักษาเส้นผม ผสมกับน้ำปูนใส ทาแก้ น้ำร้อนลวก ไฟไหม้

มะพลับ *Diospyros malabarica* (Desr.) Kostel. var. *siamensis* (Hochr.) Phengklai วงศ์ Ebenaceae
ชื่ออื่น มะพลับใหญ่(ทั่วไป)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น ใบเดี่ยว รูปขอบขนานหรือรูปขอบขนานแกมรูปใบหอกกลับ สีเขียวเข้มเป็นมัน ดอกแยกเพศอยู่คนละต้น ดอกเพศผู้ออกเป็นช่อสั้นที่ซอกใบ กลีบดอกมี 4-5 กลีบ ดอกเพศเมียออกดอกเดี่ยวสีเหลือง ผลกลม กลีบเลี้ยง มีขนสีน้ำตาล แผ่นกว้างแนบกับส่วนล่าง ขอบเป็นคลื่น กลีบไม้พับกลับ
สรรพคุณ เปลือกต้น รสฝาด คัมคัม แก้บิด แก้ท้องร่วง ทาสมานบาดแผล บำรุงธาตุ เจริญอาหาร ขับพยาธิลงอย่างให้กรอบขงน้ำดื่ม แก้กามตาข้าน แก้ความกำหนัด

มะพุด

Garcinia dulcis (Roxb.) Kurz

วงศ์ Guttiferae

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น เปลือกต้นสีน้ำตาลเข้ม มียางสีเหลือง ใบเดี่ยว รูปใบหอก แผ่นใบเหนียว สีเขียวเข้ม เป็นมันลื่น ดอกออกเป็นช่อ 3-5 ดอก ที่ซอกใบหรือที่แฉลาใบ ดอกสีเหลืองอ่อน กลีบดอกกลมหนา มี 5 กลีบ ผลกลม เมล็ดมี 3-5 เมล็ด

สรรพคุณ น้ำคั้นจากผล รสเปรี้ยวอมหวาน แก้ไอ ขับเสมหะ แก้เจ็บคอ แก้เลือดออกตามไรฟัน ราก รสจืด แก้ไข้ แก้ร้อนใน ดอนพิษควิสาแดง

มะเฟือง

Averrhoa carambola Linn.

วงศ์ Averrhoaceae

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น เปลือกต้นสีน้ำตาลอมดำ ขรุขระ ใบเป็นใบประกอบแบบขนนก ใบย่อยรูปขนานแกมรูปใบหอก ใบย่อยปลายใบขนาดใหญ่ แผ่นใบบาง สีเขียว ดอกออกเป็นช่อสั้นที่ซอกใบและลำต้น ดอกขนาดเล็ก สีม่วงอ่อนอมชมพู กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลเป็นสันแหลม 5 สัน ผลสุกหรือแก่เต็มที่สีเหลืองอมส้ม เมล็ดแบน สีน้ำตาล มีหลายเมล็ด

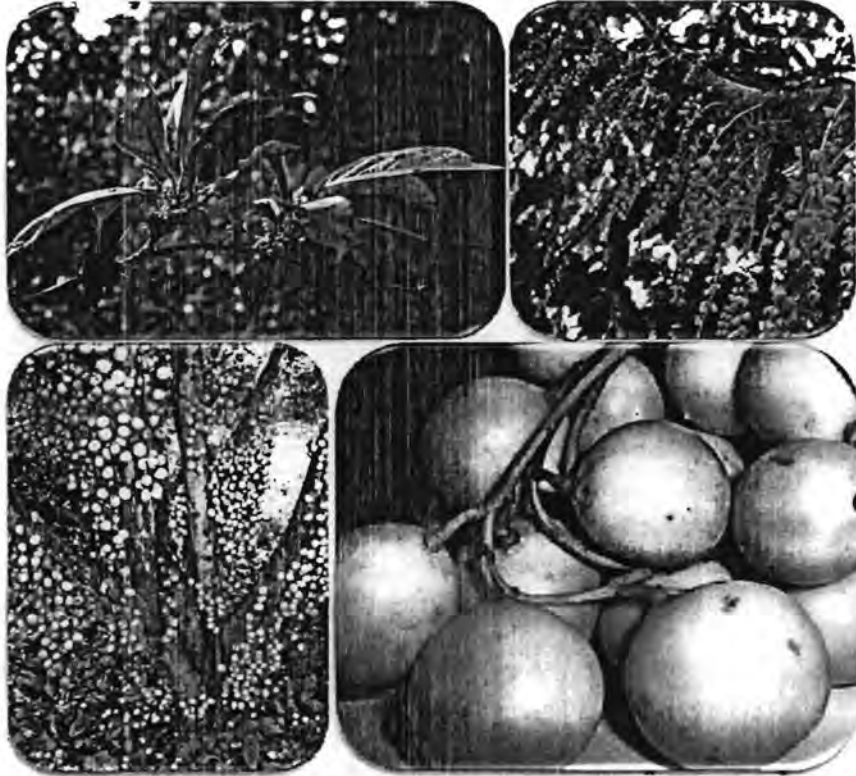
สรรพคุณ ใบและราก เป็นยาแก้ไข้ เป็นยาเย็น ขับพิษร้อน แก้ไข้ ผล เป็นยาขับเสมหะ ขับปัสสาวะ ขับเลือดเสีย ราก รสหวานเย็น ต้มน้ำดื่ม แก้ปวดศีรษะ ปวดข้อ ปวดกล้ามเนื้อ แก้ไข้ ขับพิษร้อน แก้ปวดแสบกระเพาะอาหาร ดอก รสจืดเย็น ต้มน้ำดื่ม ขับพยาธิ ดอนพิษเฮโรอิน

มะไฟ
ชื่ออื่น

Baccaurea ramiflora Lour.

วงศ์ Euphorbiaceae

ห้มกั้ง(เพชรบูรณ์) ส้มไฟ(ใต้) ตะขิว(เขมร-สุรินทร์) แซงเครีแซง (กะเหรี่ยง-แม่ฮ่องสอน)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น เปลือกต้นสีน้ำตาล เรียบหรือแตกเป็นสะเก็ดหลุดลอกออก ใบเดี่ยว รูปรีแกมรูปไข่ กลีบ สีเขียว ใบอ่อนมีขนหนาแน่น ดอกแยกเพศอยู่คนละต้น ดอกเพศผู้ออกเป็นช่อห้อยลงที่ซอกใบ กิ่งและลำต้น ไม้มีก้านดอก มีกาบรองดอกอยู่ฐานดอก ดอกเพศเมียออกเป็นช่อยาวคามกิ่งแก่ ลำต้น ไม้มีก้านดอก ผลรูปไข่หรือค่อนข้างกลม ผลสุกสีเหลืองออกแดง มีเนื้อหุ้มเมล็ดใส เมล็ดมี 2-4 เมล็ด

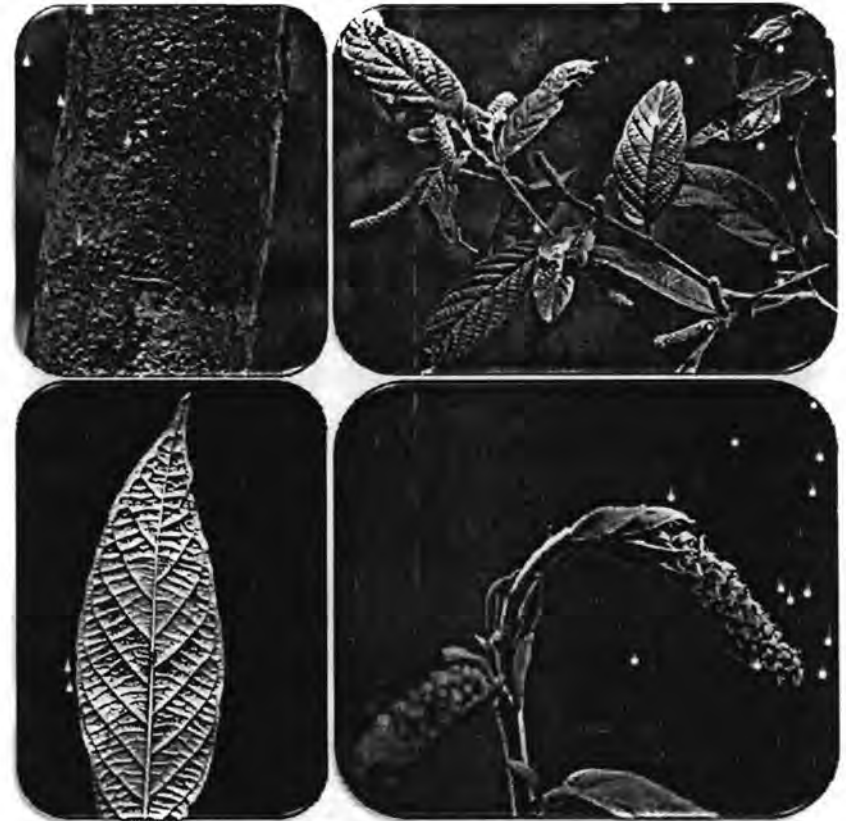
สรรพคุณ รากหรือผล สัมตำคั้น บำรุงร่างกาย แก้ไอ แก้ปวดท้อง โรคกระเพาะอาหาร อาหารไม่ย่อย อาหารเป็นพิษ ห้อยเสี้ยว บิด เปลือกต้น เป็นยาทาภายนอก แก้โรคผิวหนังบางชนิด

มะเฒ่าควาย
ชื่ออื่น

Antidesma velutinosa Blume

วงศ์ Euphorbiaceae

เฒ่าเขา(ตรัง นราธิวาส) เฒ่าหิน(สุราษฎร์ธานี) เฒ่าเหล็ก(นครศรีธรรมราช) ส้มเฒ่าชน (ตรัง)

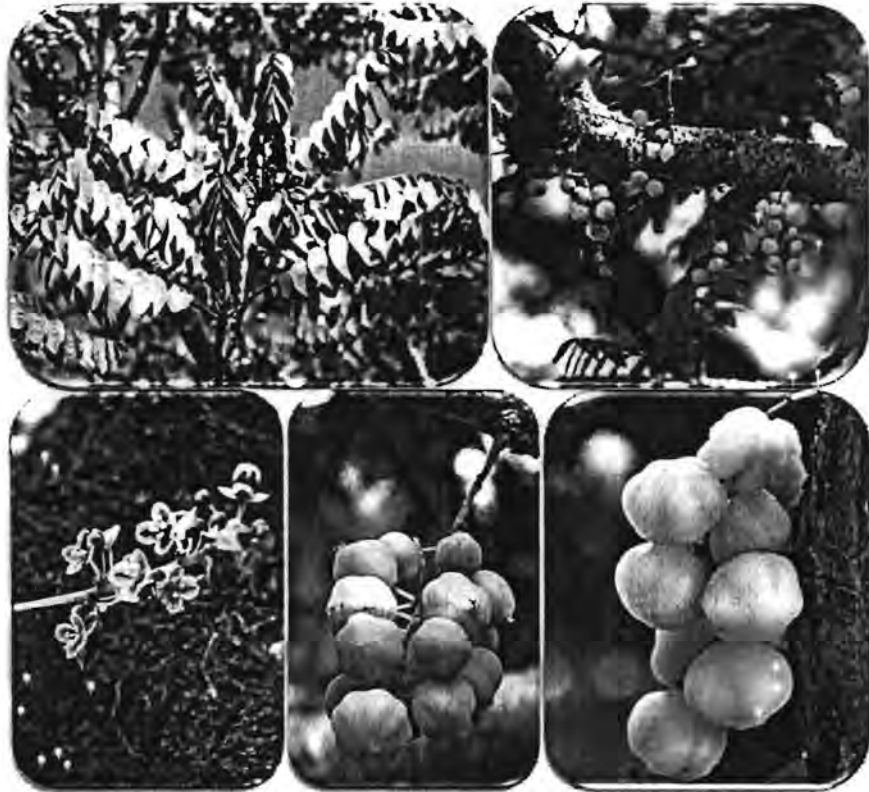

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้นขนาดเล็ก มีขนแข็งสีออกเหลืองหรือสีน้ำตาล ใบเดี่ยวรูปขอบขนานหรือรูปรีแกม แผ่นใบสีเขียว ห้อยใบมีขนแข็ง ดอกแยกเพศ ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบ ดอกเพศผู้มีกลีบเลี้ยง มีขนแข็งทั้งสองด้าน ดอกเพศเมียออกเป็นช่อยาว มีใบประดับรูปแถบ ผลรูปรี แบนด้านข้าง โคนผลเบี้ยว

สรรพคุณ รากและลำต้น ขับปัสสาวะ แก้กระษัย บำรุงไต แก้มตุลกพิการ แก้กษขาว แก้เส้นเอ็นพิการ แก้ปวดเมื่อยตามร่างกาย แก้มตุลกอีกเสบซ้ำบวม ขับโลหิตและน้ำคาวปลา

มะยม *Phyllanthus acidus* (L.) Skeels
ชื่ออื่น หมากยม(ภาคอีสาน) ยุม ยม (ใต้)

วงศ์ Euphorbiaceae

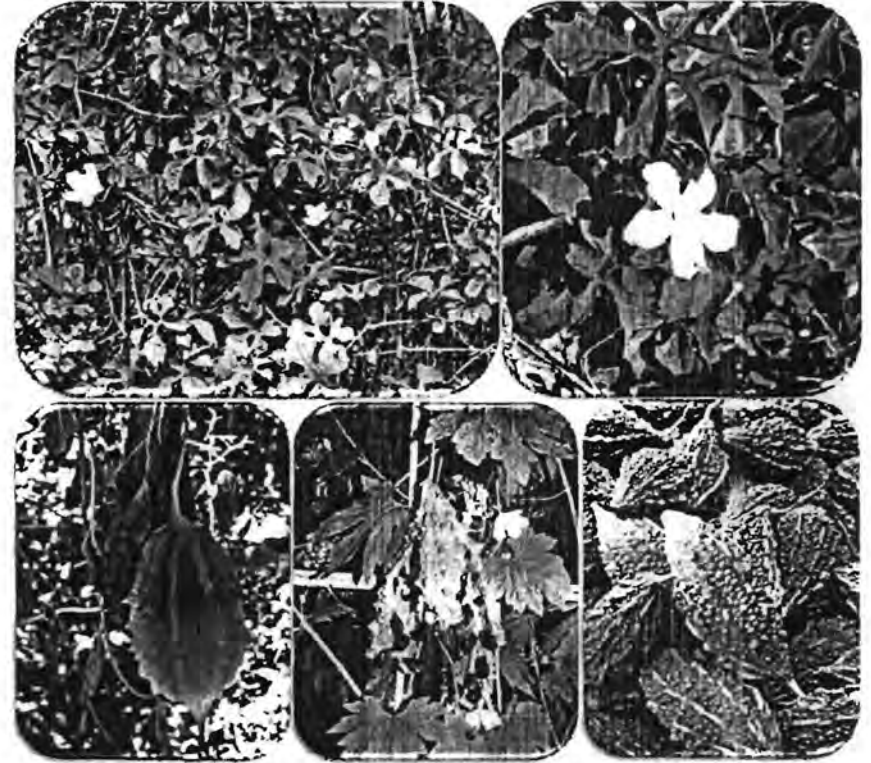

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น แตกกิ่งก้านเป็นพุ่มโปร่ง กิ่งก้านหักง่าย ใบเดี่ยว รูปไข่ แผ่นใบบาง สีเขียว ดอกออกเป็นช่อตามลำต้นและกิ่ง ดอกแยกเพศอยู่คั่นกัน ดอกสีแดงขนาดเล็ก กลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นหลอด ปลายแยกเป็น 4 กลีบ ผลกลมแป้น เป็นพืดัน ผลแก่สีเหลือง มีรสเปรี้ยว เมล็ดเดี่ยว เปลือกหุ้มเมล็ดแข็ง

สรรพคุณ ราก น้ำต้มรากเป็นยาฝาดสมาน ทาแก้คัน ตูดไอ้ร้อน แก้ไอ แก้หืดหอบ และแก้ปวดศีรษะ ใบ น้ำต้มใบ กินพร้อมกับผล เป็นยาขับเหงื่อ ผล รสเปรี้ยว มีฤทธิ์เป็นกรด เป็นยาฝาดสมาน แก้หลอดลมอักเสบ เป็นยาขับปัสสาวะ ตำรวมกับพริกไทยเป็นยาพอกแก้ปวดกล้ามเนื้อและหลัง

มะระขี้นก (ผักไห่) *Momordica charantia* L.
ชื่ออื่น มะร็อยรู(กลางใต้) มะห้อย มะไห้(ภาคเหนือ) ผักไห้(นครราชสีมา) ผักเห็บ (สงขลา)

วงศ์ Cucurbitaceae

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเลื้อย มีขนสีขาว มีมือสำหรับยึดเกาะ ใบเดี่ยว ใบรูป 5 แฉก ขอบใบเว้าลึก แผ่นใบบางมีสีเขียว มีขน ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบและปลายกิ่ง ดอกสีเหลืองอมส้ม โคนเชื่อมติดกันเป็นหลอดสั้น ปลายแยกเป็น 5 กลีบ ผลรี หัวและท้ายแหลม ขรุขระ มีรสขม ผลทุกสีเหลืองส้ม เมล็ดแบน มีหลายเมล็ด มีเยื่อหุ้มเมล็ดสีแดงสด

สรรพคุณ เนื้อผล เป็นยาขม เจริญอาหาร บำรุงน้ำดี แก้โรคของม้าม และตับ ขับพยาธิ น้ำคั้นจากผล เป็นยาระบายอ่อน แก้ไข้ อมแก้ปากเปื่อย ปากเป็นขุย ราก รสขม เป็นยาฝาดสมาน คั้นน้ำดื่ม แก้ไข้ ใช้รักษาโรคผิวหนัง ทวาร แก้แผลอักเสบ บำรุงธาตุ ดอก รสขมร้อน ชงน้ำดื่ม แก้หอบหืด

มะรุม

Moringa oleifera Lam.

วงศ์ Moringaceae

ชื่ออื่น

ผักอีสุม มะค้อนก้อม ผักอีฮิม (เหนือ)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น แดกกิ่งก้านโปร่ง หักง่าย ใบเป็นใบประกอบแบบขนนก 3 ชั้น ใบย่อยรูปไข่หรือรูปรี แผ่นใบบาง นิ่ม สีเขียว ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบ ดอกสีขาว กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลเป็นฝักรูปทรงกระบอก เป็นร่องคั่นๆตามยาว ฝักแห้งแตกได้ 3 ซีก เมล็ดกลมมีปีก 3 ปีก มีหลายเมล็ด

สรรพคุณ เปลือกต้น รสร้อนเดือน ใช้ขับลมในลำไส้ ทำให้หายลม เรอ แก้อลมขึ้นเบื้องสูง คุมธาตุอ่อนๆ แก้ฝี แก้พยาธิ เป็นยาอายุวัฒนะ ดมเป็นกระสายยา แก้หอบหืด เปลือกสด ตำอมแก้พิษสุรา ราก รสเผ็ดหวานขม แก้บวม ช่วยกระตุ้นหัวใจ บำรุงหัวใจ บำรุงไฟธาตุ ฝัก รสหวานเย็น ดับพิษถอนใจ แก้พิษสภาวะไม่ปกติ

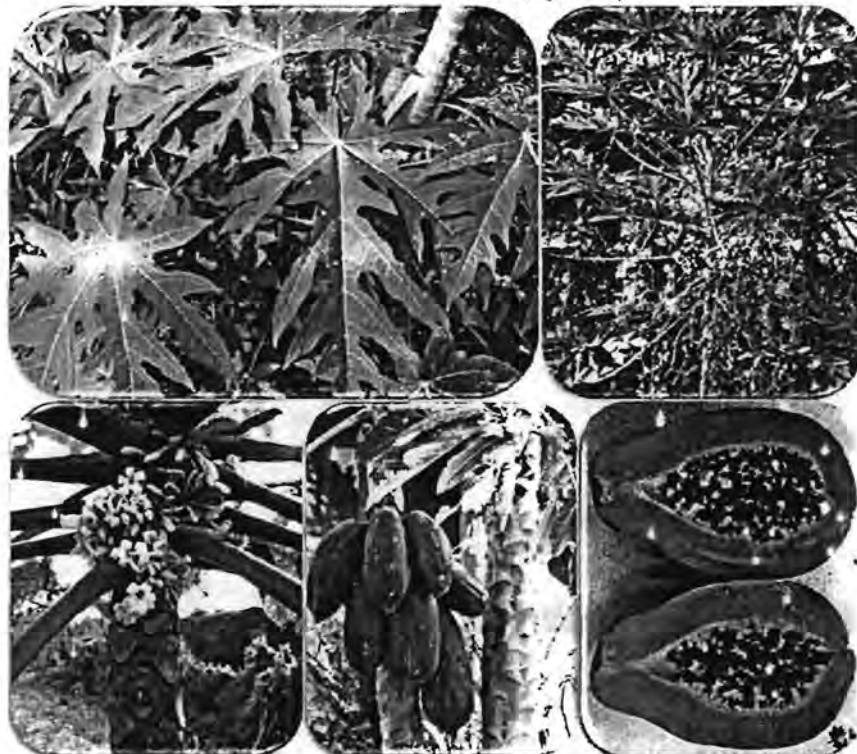
มะละกอ

Carica papaya L.

วงศ์ Caricaceae

ชื่ออื่น

มะก้วยเทศ(เหนือ) ลอกอ(ใต้) ก้วยลา(ยะลา) แดงต้น(สตูล) หมักหุ้ง (ลาว นครราชสีมา เลข)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น ลำต้นตรง มียางสีขาวข้น ใบเดี่ยว ใบรูปฝ่ามือ ขอบใบเว้าเป็นแฉกลึกถึงแกนก้าน ดอกแยกเพศอยู่คนละต้น ดอกเพศผู้ออกเป็นช่อ ดอกสีขาว กลีบดอกมี 5 กลีบ ดอกเพศเมียสีขาว ออกเป็นช่อกระจุกที่ซอกใบ ผลรูปกระสวย มียางสีขาว ผลสุกสีส้ม เมล็ดกลม สีดำ

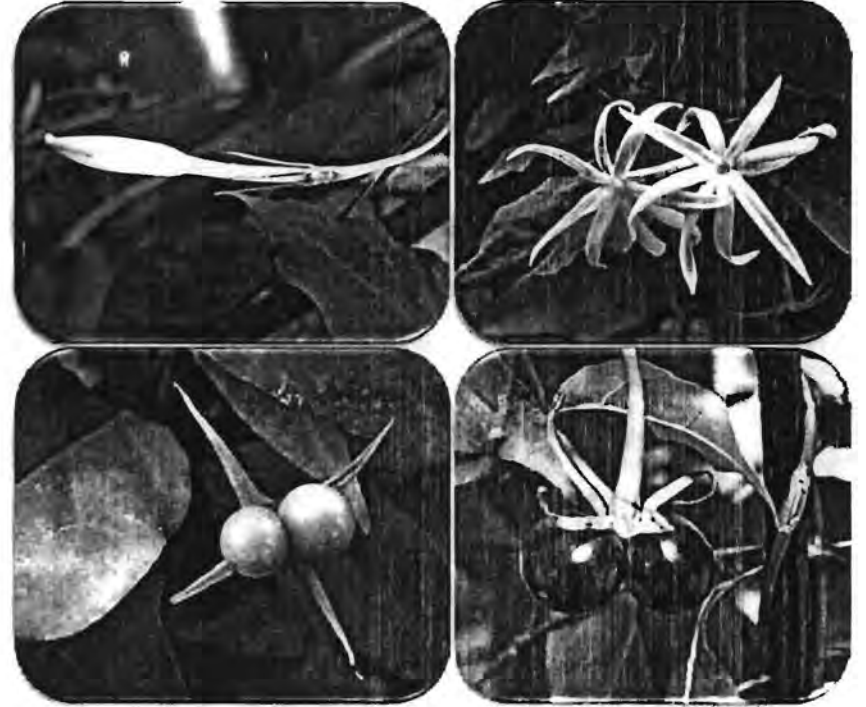
สรรพคุณ ราก รสขื่น ร้อน เย็น ดมคิมแก้ทางเดินปัสสาวะอักเสบ แก้หนองใน ขับปัสสาวะ เจริญอาหาร แก้มุกคิระดูขาว บำรุงน้ำนม ใบ รสเย็น ดมน้ำคิม บำรุงหัวใจ ขับพยาธิ แก้ไข้ แก้บิด แก้ปวดบวม แก้ใจช้อ อักเสบ แก้โรคน้ำขี้ช้าง ตำพอกแผลเรื้อรัง ฝีหนอง ผลดิบ รสจืด ใช้ขับลม ขับปัสสาวะ แก้จืดปัสสาวะ ขับพยาธิ ผลสุก รสหวาน ช่วยระบายท้อง บำรุงน้ำนม เจริญอาหาร

มะลิ *Jasminum sambac* (L.) Aiton วงศ์ Oleaceae
ชื่ออื่น มะลิลา (ทั่วไป) มะลิซ้อน(กลาง) มะลิป้อม(เหนือ) มะลิขี้ไก่(เขียงใหม่) มะลิหลวง (แม่ฮ่องสอน)

ลักษณะทั่วไป ไม้เถา ยอดอ่อนมีขนสั้นสีขาว ใบเดี่ยว รูปรี แผ่นใบบางเป็นลอน สีเขียวเข้ม ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบ และปลายกิ่ง 2-7 ดอก มีทั้งดอกกลีบและดอกซ้อน ดอกสีขาว กลิ่นหอม กลีบดอกมีหลายกลีบ ผลกลม
สรรพคุณ ดอก รสหอมเย็นขม คับคิมร้อน บำรุงหัวใจ บำรุงครรภ์ แก้ไข้ แก้ไข้ร้อนในกระหายน้ำ แก้เจ็บตาคอกแห้งปรุ้งเป็นยาหอมจืดอยู่ในเภสัชทั้ง5 ทำให้จิตใจชุ่มชื้น แก้ไข้ ใบ ใบสด รสเย็นฝาด คำกับกากมะพร้าวแห้งกะลา พอกหรือทาแก้แผลพุพอง แก้แผลเรื้อรัง แก้พิษฝีดาษ ไซ้ยอด 3 ยอด คำพอก หรือทาลบรอยแผลเป็น

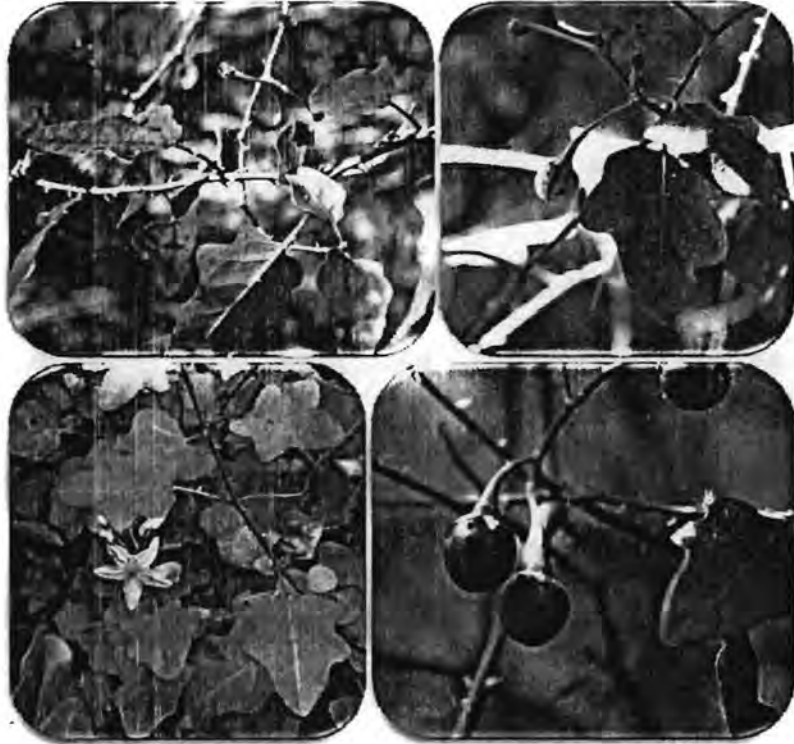
มะลิวัลย์ *Jasminum adenophyllum* Wall. ex C.B.Clarke วงศ์ Oleaceae

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเลื้อย เถากลม สีเทา ใบเดี่ยวรูปรีหรือรูปไข่ แผ่นใบบาง สีเขียว ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบ ดอกสีขาว มีกลิ่นหอม กลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นหลอด ปลายแยกเป็น 8 กลีบ ผลกลม สีเขียว
สรรพคุณ ดอก รสเย็นหอม เป็นยาบำรุงหัวใจ แก้ไข้ตัวร้อน ราก รสเย็นจืด เป็นยาถอนพิษยาเบื่อเมา ถอนพิษไข้ พิษอีกเสบต่างๆ

มะแว้งเครือ *Solanum trilobatum* Unn.
ชื่ออื่น มะแว้งเถา(กรุงเทพฯ) แซ่วังเคี้ย (ตาก)

วงศ์ Solanaceae

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเลื้อย มีหนามแหลมตามกิ่งก้าน ใบเดี่ยว รูปไข่ แผ่นใบบาง สีเขียวเป็นมัน ห้อยใบมีหนามตามเส้นใบ ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบที่ปลายกิ่ง ดอกสีม่วง กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลกลม ผลดิบสีเขียวมีลายสีขาว ผลสุกสีแดงใส เมล็ดแบนจำนวนมาก

สรรพคุณ ราก รสขมขื่นเปรี้ยว แก้ไข้สันนิบาต กัดและขับเสมหะ แก่น้ำลายเหนียว ขับปัสสาวะ ขับลม แก้ไอ ใบและราก รสขม เป็นยาบำรุงธาตุ ใช้รักษาวิงโรค ทำเป็นยาถูกลมหรือคั้นทำเป็นผง ทำเป็นยาแก้ไอ ผล รสขื่นเปรี้ยว ผลสด คั้นผสมเกลือเล็กน้อยหรือจิบแก้ไอ แก้เจ็บคอ ขับเสมหะ ผลแห้ง เป็นยาแก้ไอ ขับปัสสาวะ แก้เบาหวาน เจริญอาหาร และมีฤทธิ์ช่วยให้น้ำดับอ่อนเคินได้สะดวก

มะแว้งต้น *Solanum indicum* L.
ชื่ออื่น มะแคว้ง มะแคว้งขม มะแคว้งคม มะแคว้งคำ(เหนือ) แคว้งคม(สุราษฎร์ธานี สงขลา) สะกั้งแค

วงศ์ Solanaceae

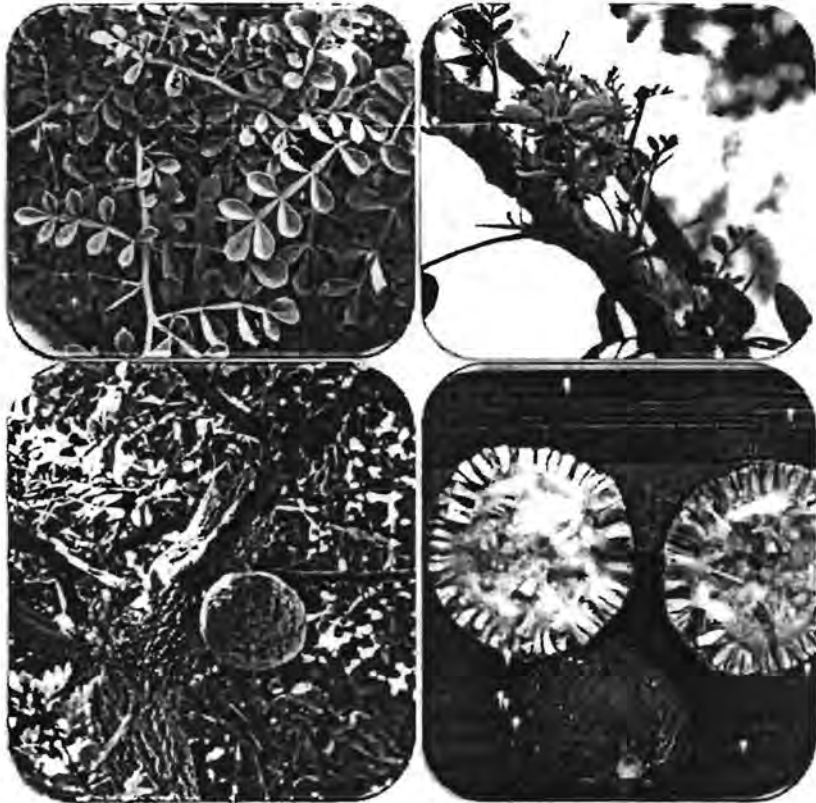
ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่ม เปลือกต้นเรียบสีน้ำตาล ยอดอ่อนและต้นอ่อนมีขนสีขาว ใบเดี่ยว รูปไข่หรือรูปขอบขนาน ขอบใบหยักเว้า แผ่นใบบาง สีเขียว มีขนนุ่ม ดอกออกเป็นช่อที่กิ่งหรือซอกใบ 5-10 ดอก ดอกสีม่วง กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลกลม ผลดิบสีเขียว ไม่มีลาย ผลสุกสีส้ม เมล็ดแบนจำนวนมาก

สรรพคุณ ราก รสขมขื่นเปรี้ยว กัดเสมหะ แก่น้ำลายเหนียว ขับปัสสาวะ ขับลม แก้ไอ แก้คัน แก้ไข้สันนิบาต ผล รสขมขื่นเปรี้ยว ขับปัสสาวะ ลดน้ำตาลในเลือดได้บ้าง แก้ไอ ขับเสมหะ แก้ไข้เพื่อเสมหะในคอ

มะขัง

Feroniella lucida (Scheff.) Swingle

วงศ์ Rutaccac

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้นขนาดเล็ก มีหนามแหลมขาว ใบเป็นใบประกอบแบบขนนกปลายคี่ ใบย่อยมี 1-4 คู่ รูปไข่หรือรูปรี แผ่นใบหนา สีเขียว มีต่อมน้ำมัน ดอกออกเป็นช่อกระจุกตามกิ่ง ดอกเพศผู้และดอกสมบูรณ์เพศอยู่ช่อเดียวกัน ดอกสีเขียวอ่อน กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลกลม เปลือกหนา เมล็ดจำนวนมาก
 สรรพคุณ ใบ รสฝาดมัน เป็นยาบำรุงกำลัง สมานแผล และแก้ท้องเดิน

มะหาด

Artocarpus lacucha Roxb. ex Buch-Ham.

วงศ์ Moraceae

ชื่ออื่น

หาด (เหนือ)

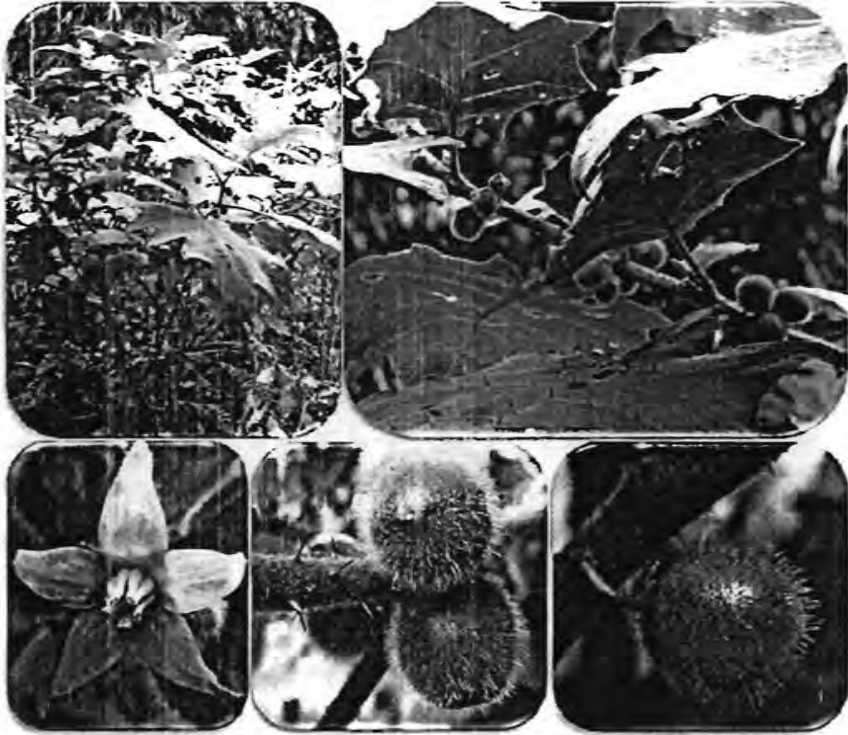

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น เปลือกสีน้ำตาล แตกเป็นสะเก็ดขนาดเล็ก ใบเดี่ยว รูปรี สีเขียว สากคายมือ ดอกออกเป็นช่อกลมที่ซอกใบ ดอกแยกเพศ ช่อดอกเพศผู้กลม ดอกเล็กสีเหลือง ดอกเพศเมีย กลีบดอกค่อนข้างกลม ผลเป็นผลรวม กลมบิดเบี้ยว เมล็ดรูปขอบขนานมีหลายเมล็ด
 สรรพคุณ แก่น เป็นยาแก้เส้นเอ็นพิการ แก้กระษัย ละลายเลือด หงปรูกหาด (ปรูกหาด คือ การนำเอาไม้มาต้มเคี่ยวจนเป็นฟอง แล้วช้อนฟองใส่ผ้ากรอง จะได้ฟองสีน้ำตาลจับเป็นก้อน บีบน้ำออกให้แห้ง แล้วย่างไฟจนเหลือง) ใช้ละลายน้ำเข็นคั้น เป็นยาขับพยาธิในท้อง ใช้ละลายน้ำทาแก้คันคั้น

มะฮึก
ชื่ออื่น

Solanum stramonifolium Jacq.
มะเขือปู มะปู (เหนือ)

วงศ์ Solanaceae

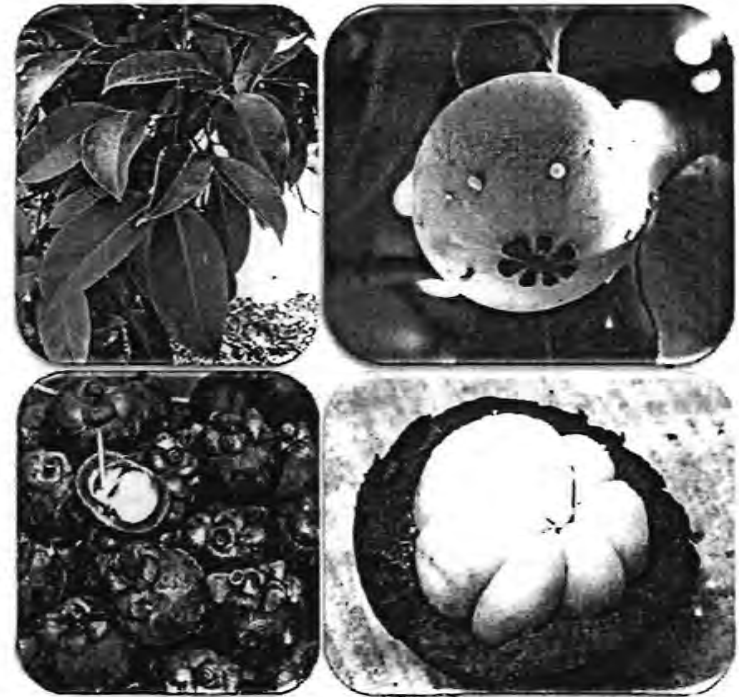
ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่ม ทุกส่วนมีขนสีน้ำตาลอ่อน ใบเดี่ยว รูปไข่กว้าง ขอบใบหยักเป็นพู แผ่นใบสีเขียว มีขน ดอกออกเป็นช่อกระจุกที่ซอกใบ ดอกสีขาว กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลกลม มีขนหนาแน่น ผลสุกสีเหลืองแกมน้ำตาล เมล็ดจำนวนมาก

สรรพคุณ ผล รสเย็นเปรี้ยว แก้ดีพิการ แก้อิโถก ขับเสมหะ ราก รสเปรี้ยวเย็น ขับพิษร้อนใน กระทุ้งพิษไข้หัวทุกชนิด(อาการ ไข้ช็อคคุ่ม ออกผื่นตามผิวหนัง เช่น หิด หัด อีสุกอีใส)แก้ฟอกเสมหะ แก้ น้ำลายเหนียว แก้ น้ำดีพิการ แก้ฝีฝ่อ แก้ปวด แก้อิโถก แก้ไข้สันนิบาต ใบ รสเย็น ตำพอกแก้ฝี แก้ปวด บวมคันคัน ดอก รสเย็น ตำพอกหรือทาแก้ผิวหนัง เมล็ด รสมัน ต้มไฟสุกวัน แก้ปวดฟัน

มังคุด

Garcinia mangostana L.

วงศ์ Guttiferac

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น กิ่งอ่อนเป็นเหลี่ยม มียางสีเหลือง ใบเดี่ยว รูปไข่หรือรูปรีแกมรูปขอบขนาน แผ่นใบหนาเหนียว สีเขียวเป็นมันลื่น ดอกออกเป็นช่อเดี่ยวหรือเป็นคู่ที่ซอกใบใกล้ปลายกิ่ง เป็นดอกสมบูรณ์เพศหรือแยกเพศ ดอกสีแดง กลีบเลี้ยงสีเขียวอมเหลือง รูปกลม มี 4 กลีบ ผลกลม เปลือกหนา ผลสุกสีม่วงดำ เนื้อในสีขาว

สรรพคุณ เปลือก รสฝาด บดเป็นผงหรือคั้นหรือชงกินแก้ท้องร่วง แก้บิดมูกเลือด แก้ไข้ท้องเสีย ผ่นกับน้ำปูนใส ทาแผลเน่าเปื่อย ทูพอง สมานแผลสด คั้นชะล้างบาดแผล ยางจากผล รสฝาด กินแก้บิด ท้องร่วง ใส่แผลที่เป็นหนอง เนื้อหุ้มเมล็ด รสเย็นหวานอมเปรี้ยว แก้ร้อนในจากการกินทุเรียน บำรุงกำลัง บำรุงร่างกาย

มันเทศ *Ipomoea batatas* (L.) Lam.

วงศ์ Convolvulaceae

ชื่ออื่น มันแกว(เหนือ) แคลอ(มะลายู-นราธิวาส) หมักอ้อย (ละโว้-เชียงใหม่)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก ลำต้นทอดเลื้อยไปตามพื้นดิน มีรากสะสมอาหารใต้ดิน มียางสีขาวขุ่น ใบเดี่ยว รูปไข่แกมรูปไข่ ขอบใบเว้าลึก 3-5 แฉก แผ่นใบค่อนข้างหนา สีเขียว ใบอ่อนสีแดงอมม่วง ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบ ดอกสีขาวอมชมพู กลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นหลอดใหญ่ ปลายบานออกเป็นรูปปากแตร ผลเป็นผลแห้งแตกได้

สรรพคุณ หัว ตำให้ละเอียด ทอกแผล รักษาโรคมะเร็ง รุสวีต ดอนทิส ขอดและใบ ตำผสมกับขอดและใบคั้นขมใบแดง ใช้พอกฝี

เม่าไข่ปลา (มะเม่า) *Antidesma ghaesembilla* Gaertn.

วงศ์ Euphorbiaceae

ชื่ออื่น มะเม่าผา(ชลบุรี) มังเม่า(จันทบุรี) มะเม่าข้าวเม่า(ชุมพร) เม่าทุ่ง (ชุมพร สงขลา)

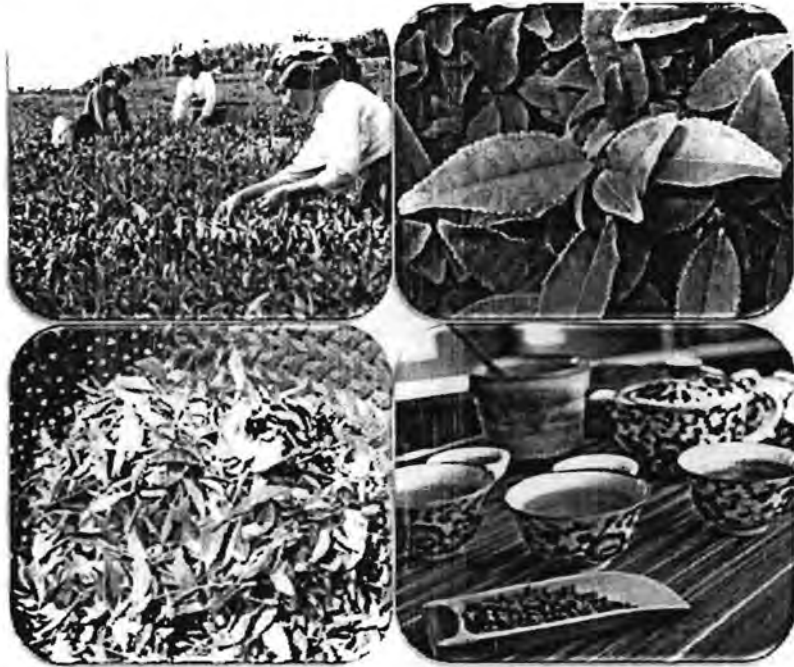
ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่ม เปลือกต้นสีน้ำตาลอ่อน แดงเป็นสะเก็ดขนาดเล็กลง ใบเดี่ยว รูปรีค่อนข้างกลม แผ่นใบค่อนข้างหนา สีเขียว ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบและปลายยอด ดอกแยกเพศ ดอกเพศผู้ออกเป็นช่อ ดอกสีเขี้ยวอมเหลือง ไม่มีกลีบดอก ดอกเพศเมียคล้ายกับดอกเพศผู้แต่ขนาดใหญ่กว่า ผลกลมเป็น ผลออกสีขาว ผลแก่สีแดงเข้มเกือบดำ เมล็ดเดี่ยว

สรรพคุณ ใบและผล คั้นน้ำอาบ แก้อาการโลหิตจาง ชัด เลือดไหลเวียนไม่ดี

เมียง
ชื่ออื่น

Camellia sinensis (L.) Kuntze var. *assamica* (Mast.) Kitam.
ชา

วงศ์ Theaceae

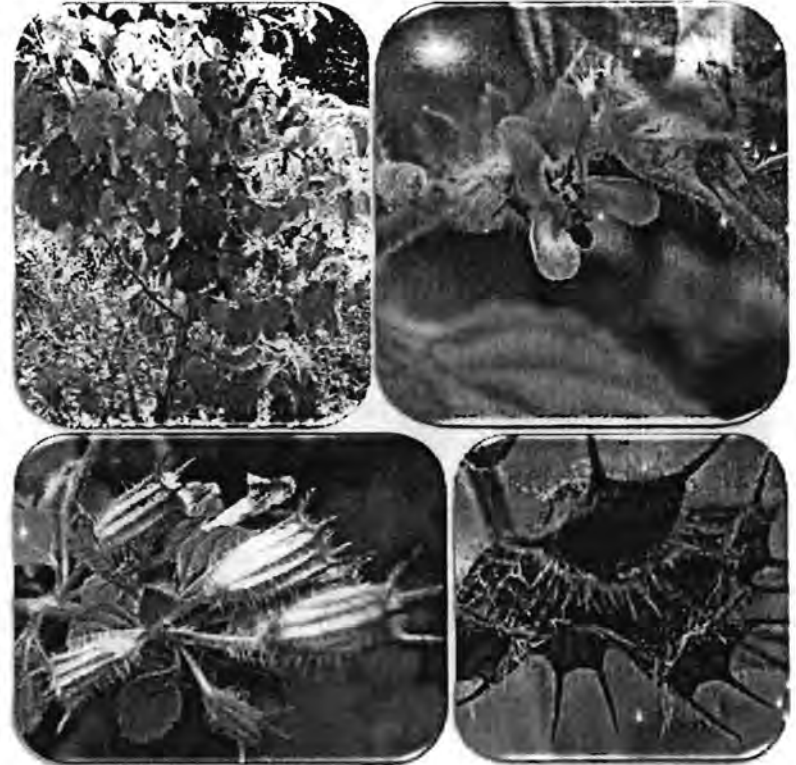
ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้นขนาดเล็ก แตกกิ่งก้านไม่เป็นระเบียบ ใบเดี่ยว รูปใบหอกแกมรูปขอบขนาน ขอบใบคด เป็นฟันเลื่อย แผ่นใบสีเขียว ดอกออกดอกเดี่ยวหรือเป็นกระจุก 2-3 ดอก ที่ซอกใบและปลายกิ่ง ดอกสีขาว กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลกลม แบ่งเป็น 3 พู ผลแห้งแตกเป็น 2-3 ซีก เมล็ดกลมใหญ่มีหลายเมล็ด

สรรพคุณ ใบ รสฝาดขม ทำให้หายเหนื่อยไม่ง่วงนอน แก้บิด ปวดธาตุ แก้ท้องร่วง ขับเสมหะ สมานแผล แก้กระหายน้ำ ทำให้ชุ่มคอกระตุ้นหัวใจ ทำให้ชุ่มชื่นหัวใจ แก้ปวดเมื่อยตามร่างกาย กากใบชาใช้พอกแผลถูกน้ำร้อนลวก ไฟไหม้

แมงลัก
ชื่ออื่น

Hyptis suaveolens (L.) Poit.
การา (สุราษฎร์ธานี)

วงศ์ Labiatae

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่ม ลำต้นเป็นสันเหลี่ยม มีขนสีขาวเหนียวติดมือมีกลิ่นแรง ใบเดี่ยว รูปไข่ แผ่นใบบาง สีเขียว มีขน ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบและปลายกิ่ง ดอกสีม่วง กลีบดอกสีขาวเชื่อมติดกันเป็นหลอด ปลายแยกออกเป็น 2 ปาก มีขน ผลเป็นผลแห้งไม่แตก สีดำ มีกลีบเลี้ยงหุ้มอยู่ เมล็ดเล็กมีหลายเมล็ด

สรรพคุณ กิ่งและใบ หุงวางในผ้าใ้ดำสำหรับไล่ไร้

โมกมัน *Wrightia arborea* (Dennst.) Mabb.

วงศ์ Apocynaceae

ชื่ออื่น โมกน้อย(ทั่วไป) มุกน้อย มุกมัน(สุราษฎร์ธานี) มุกมัน(น่าน) เต้ทือ แนก (กะเหรี่ยง-แม่ฮ่องสอน)

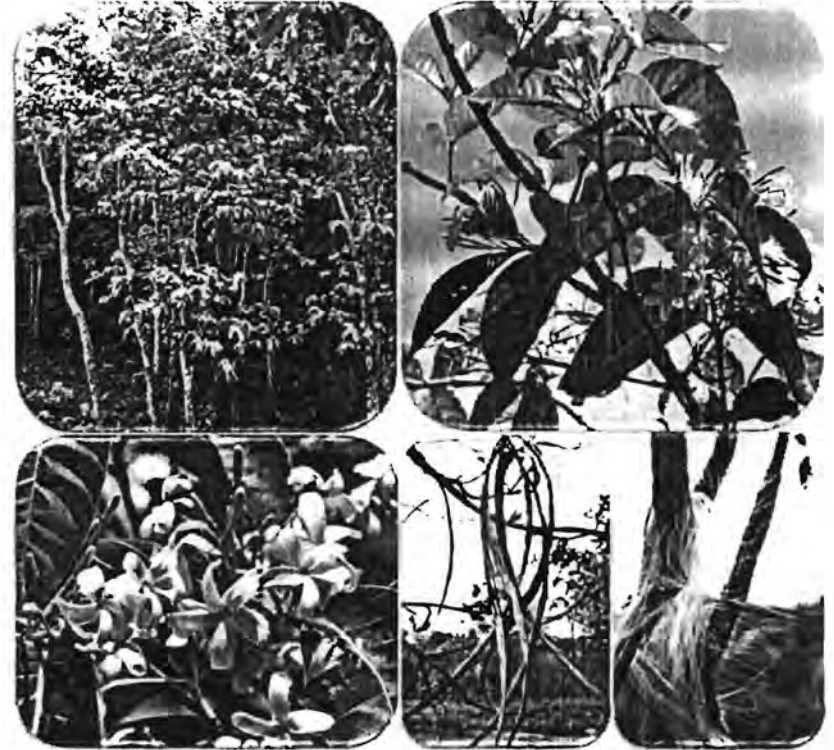
ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น เปลือกคันสีขาวหรือสีเทาอ่อน มียางสีขาว ใบเดี่ยว รูปรี แผ่นใบบาง สีเขียว มีขนนุ่ม ดอกออกเป็นช่อที่ปลายกิ่ง ดอกสีขาว กลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นหลอด ปลายแยกเป็น 5 กลีบ ผลเป็นฝักยาวคั่นกันเป็นคู่ ฝักแก่แตกได้ เมล็ดรี ปลายมีขนสีขาวติดอยู่

สรรพคุณ ขางจากคัน แก้บิดมูกเลือด ใบ เป็นยาขับน้ำเหลือง แก้ท้องมาน ดอก เป็นยาระบาย เปลือกคัน รักษาธาตุให้เป็นปกติ แก้พิษสัตว์กัดต่อย ทำให้ประจำเดือนมาตามปกติ นำเชื้อรามาเพาะ และสกัดหาราก กระที่ แก้ดีพิการ เนื้อไม้ เป็นยาขับเลือด ราก ใช้รักษางูกัด แก้ลมเรื้อรัง

โมกหลวง *Holarrhena pubescens* Wall. Ex G. Don

วงศ์ Apocynaceae

ชื่ออื่น โมกใหญ่(กลาง) หุด(กาญจนบุรี) พุทธรักษา(เพชรบุรี) มุกมันน้อย มุกมันหลวง มุกหลวง โมกเขา

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่มกิ่งไม้ยืนต้น มียางสีขาวข้น ใบเดี่ยว รูปรี หรือรูปไข่ แผ่นใบค่อนข้างหนา สีเขียว ท้องใบมีสีขาว ดอกออกเป็นช่อที่ปลายยอด ดอกสีขาว กลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นหลอด ปลายแยกเป็น 5 กลีบ ผล เป็นฝักคู่ ฝักแห้งแตกได้ 2 ซีก เมล็ดแบน สีน้ำตาล มีขนสีขาวติดที่ปลายเมล็ด

สรรพคุณ เปลือกคัน รสฝาดขมเมาร้อน แก้บิดมูกเลือด เจริฎูอาหาร คั้นน้ำดื่ม ช่วยระงับอาการปวดกล้ามเนื้อ เปลือกคันแห้งป่นละเอียดทาตัว แก้โรคริดสีดวง แก้เสมหะเป็นพิษ ปรงเป็นยาแก้เบาหวาน ไข่จับสั้น ใบ เป็นยาขับน้ำนม ช่วยระงับอาการปวดกล้ามเนื้อ ดอก เป็นยาถ่ายพยาธิ เมล็ด รสฝาดขม เป็นยาฝาดสมาน แก้ไข้ แก้บิดถ่ายพยาธิในลำไส้เล็ก รักษาโรคผิวหนัง แก้ท้องเสีย ราก รสร้อน ขับประจำเดือนสตรี

ไม้เท้ายายม่อม *Clerodendrum petasites* (Lour.) S.Moore

วงศ์ Verbenaceae

ชื่ออื่น โทกีน(ราชบุรี) ปิ้งขม ปิ้งหลวง(เหนือ) พญาเถิงซ้อน เถิงซ้อนใต้(เชียงใหม่) ไม้เท้าฤๅษี(เหนือ ใต้) ฟินที (เลย) เท้ายายม่อมป่า(อุบลราชธานี) พญารากเดียว(ภาคใต้) จรดพระธรรณี พญาเถิงซ้อน(ประจวบคีรีขันธ์)

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่ม แดงกิ่งก้านน้อย มีรากยาว ใบเดี่ยว รูปรียาว แผ่นใบบาง ค่อนข้างนูน สีเขียวเข้ม ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบและปลายกิ่ง ดอกสีขาว กลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นหลอด ปลายแยกเป็น 5 กลีบ ปลายมน ผลกลม เป็นพู่ 4-5 พู ผลสุกสีดำ

สรรพคุณ ใช้ทั้งต้น เป็นยาแก้ปวดเมื่อย ราก เป็นยาขับเสมหะ คับพิษไข้ และแก้ร้อนใน ผสมกับสมุนไพรอื่นใช้ เป็นยาเย็น เคาให้ร้อน ใช้ห่อค้ำนั่งทับแก้ไส้เลื่อน หรือผสมกับพืชมะดัน เหว้งว่านกับแรด เนะระพูสีทั้งต้น ใช้น้ำ ชาวข้าวและน้ำเกสรนูนาคเป็นน้ำกระษัย ปั้นเป็นลูกกลอนถอนพิษไข้กาฬ

ยมหิน (สะเดาทิน) *Chukrasia tabularis* A.Juss.

วงศ์ Meliaceae

ชื่ออื่น มะเฟืองช้าง สะเดาช้าง สะเดาทิน(กลาง) เสียดกา(ปราจีนบุรี) ผักดาบ(จันทบุรี) ยมขาว(เหนือ) ช้างเค:

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น เปลือกต้นสีน้ำตาลแดงเป็นสะเก็ด กิ่งอ่อนและยอดอ่อนมีขนสีน้ำตาล ใบเป็นใบประกอบแบบขนนกชั้นเดียวปลายคี่ ใบย่อยมี 11-21 ใบ รูปรี สีเขียว ดอกออกเป็นช่อที่ปลายยอด ดอกสีเหลือง กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลรี สีน้ำตาล ผลสุกสีดำ

สรรพคุณ เปลือกจากเนื้อไม้ นำมาผสมปรุงเป็นยา แก้ไข้เปลี่ยนฤดู หนาวๆ ร้อนๆ ไข้จับสั่น

ยอบ้าน *Morinda citrifolia* L.

วงศ์ Rubiaceae

ชื่ออื่น มะตาเสือ(เหนือ) ยอ แอใหญ่ (กะเหรี่ยง-แม่ฮ่องสอน)

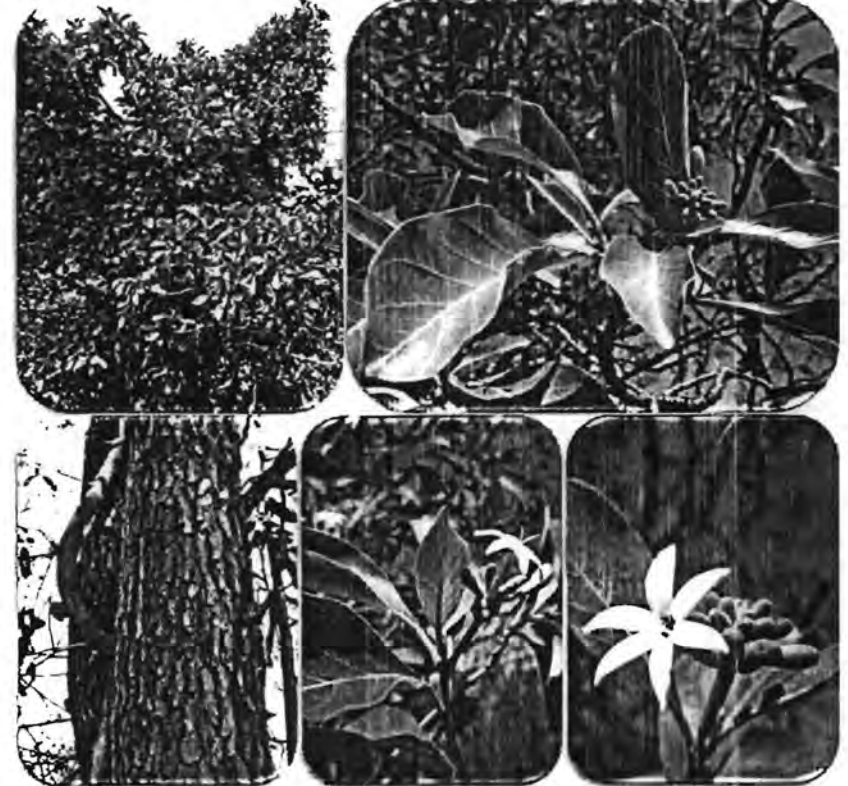
ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น กิ่งอ่อนเป็นเหลี่ยม ใบเดี่ยว รูปรี แผ่นใบบาง สีเขียวเข้มเป็นมัน ดอกออกเป็นช่อกลมที่ซอกใบ ดอกสีขาว กลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นหลอด ปลายแยกเป็น 5 กลีบ ผลเป็นผลรวม ขรุขระเป็นตุ่ม เมล็ดสีน้ำตาล

สรรพคุณ ราก เป็นยาระบาย แก้กษัย สมชายรักษาวิธโรค ดัน สมชายรักษาวิธโรค ใบ สมชายรักษาวิธโรค แก้กษัย ดันน้ำสระหมฆ่าเหา ทาแก้โรคเกาต์ ปวดตามข้อนิ้วมือ นิ้วเท้า ใบสดย่างไฟ หรือปรุงยาประคบ แก้ปวดบวม แก้อักเสบ ดับน้ำดื่ม แก้ไข้ บำรุงธาตุ ดอก สมชายรักษาวิธโรค ผล แก้กสันเหียนอาเจียน เฝายเป็นถ่าน สมถกเล็กล็กน้อยขอมแก้เหวอิกเปือยเป็นจุมบวม ดับคิมขับประจำเดือน ขับเลือดลม ขับลมในลำไส้ ขับผายลม ขับน้ำคาวปลา แก้เสียงแหบแห้ง แก้ก้อนในอก แก้กษัย หันปิ้งไฟพอเหลือง ทำน้ำกระสายยา หมกไฟหรือคั้นน้ำกินเป็นยาบำรุงธาตุ ขับลม

ยอบ้า *Morinda coreia* Ham.

วงศ์ Rubiaceae

ชื่ออื่น ชุ่มลูกศูหนิง สลักป่า สลักหลวง(เหนือ) ฤๅ(พินญโลก) กะมูด(มลายู) ฤ (กะเหรี่ยง-กาญจนบุรี)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น ขนาดเล็ก ลำต้นคดงอ มีขนสีขาว ใบเดี่ยว รูปไข่ แผ่นใบค่อนข้างบาง สีเขียว มีขนประปราย ห้อยใบมีขนหนาแน่น ดอกออกเป็นช่อกระจุกที่ซอกใบหรือปลายยอด ดอกสีขาว กลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นหลอด ปลายแยกเป็น 5 กลีบ ผลเป็นผลกลุ่ม บิดเบี้ยว เมล็ดแบน สีน้ำตาล

สรรพคุณ แก่น รสขมร้อน ดับหรือคงสุรา ขับเลือด ขับน้ำคาวปลา แก้กษัยเสียดแน่นเพื่อ ขับผายลม ป้องกันบาดทะยักปากมดลูก ราก เป็นยาแก้โรคเบาหวาน ใบ นำมาอังไฟ แก้ไอ แก้มีมันโต ใบสดตำพอกเป็นยาฆ่าเหา ผลอ่อน เป็นยาแก้คลื่นไส้อาเจียน ผลสุก เป็นยาขับระดู และขับลมในลำไส้

ยางนา (ยาง) *Dipterocarpus alatus* Roxb.

วงศ์ Dipterocarpaceae

ชื่ออื่น ยาง ยางขาว ยางแม่น้ำ ยางหยวก(ทั่วไป) ยางกุ้ง(เลข) ยางเนิน(จันทบุรี) ยางควาย(หนองคาย) ชันนา ยางคิง (ชุมพร) ขะยาง(ชาวบน-นครราชสีมา) ราลอย(ลำยวม-สุรินทร์) ลอยด์(ไช้-นครพนม) กาคิล(เขมร-ปราจีนบุรี)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น ขนาดใหญ่ โคนต้นเป็นพูพอนค้ำ ใบเดี่ยว รูปไข่แกมรูปใบหอก แผ่นใบหนา สีเขียว ดอกออกเป็นช่อสั้นที่ซอกใบใกล้ปลายกิ่ง ดอกสีขาว กลีบดอกมี 5 กลีบ ปลายบิดเวียน ผลกลม มีปีก 5 ปีก
สรรพคุณ ต้น มีน้ำมันยาง ใช้ทาแผล ไล่แมลง โรคเรื้อน น้ำต้มเปลือกกินแก้บิด อักเสบ บำรุงร่างกาย ฟอกเลือด และใช้ทาจุดปวด (ขณะร้อน) แก้ปวดตามข้อ

มีหว่า (โหระพาเทศ) *Ocimum gratissimum* L.

วงศ์ Labiatae

ชื่ออื่น โหระพาข้าง(กลาง) กระเพราญวน (กรุงเทพฯ) จันทน์ขี้ไก่ เนียมต้น(แม่ฮ่องสอน) เนียม จันทน์หอม

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่มขนาดเล็ก ลำต้นและกิ่งอ่อน สีเขียว มีขน ใบเดี่ยว รูปไข่แกมรูปใบหอก แผ่นใบบาง สีเขียว มีขนละเอียดประปราย ดอกออกเป็นช่อกระจุกที่ปลายยอด ดอกสีขาวอมเขียว ปลายกลีบดอกแยกเป็นปากบนและปากล่าง ด้านนอกมีขน ผลค่อนข้างกลม มีรอยย่นตามผิว

สรรพคุณ ใบ มีกลิ่นหอมมาก คั้นเป็นขารมแก้ไอ rheumatism และอัมพาต น้ำต้มใบใช้แก้ลิ้นคอ แก้แผลในปาก สำหรับเด็ก กินเป็นยาช่วยย่อย ขับปัสสาวะ แก้ปวดท้อง อาเจียน ไบสด แก้วปวดท้อง และขับลม เมล็ด กินเป็นยาแก้ปวดศีรษะ ปวดปลายประสาท และเป็นยาระบาย

โยธะกา *Bauhinia tomentosa* Linn.

วงศ์ Caesalpiniaceae

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่ม กิ่งอ่อนและยอดอ่อนมีขนสีน้ำตาล ใบเดี่ยว รูปไข่ ปลายใบเว้าลึกแต่ไม่ถึงกลางใบแบ่งเป็น 2 พู แผ่นใบสีเขียว ท้องใบมีขนสีน้ำตาล ดอกออกเป็นช่อสั้นที่ซอกใบใกล้ปลายยอด ดอกสีเหลือง กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลเป็นฝักแบน ฝักแก่แตกได้ เมล็ดมี 4-6 เมล็ด
สรรพคุณ ลำต้น คั้นน้ำคั้น แก้กระษัยเส้น

รงทอง *Garcinia hanburyi* Hook.f.

วงศ์ Guttiferac

ชื่ออื่น รง (จันทบุรี ตราด)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น เปลือกคั้นสีน้ำตาล ทุกส่วนมียางสีเหลือง ใบเดี่ยว รูปไข่ สีเขียวเข้ม ดอกออกเป็นช่อกระจุกขนาดเล็กที่ซอกใบ ดอกสีเหลือง กลีบดอกมี 5 กลีบ ปลายมน ผลกลม ปลายผลมีเกสรติดอยู่
สรรพคุณ ขางจากลำต้น รสเย็นเบื่อ เป็นยาถ่ายอย่างแรง เวลาใช้ต้องห่อด้วยใบข่าและใบบัวหลวงบึงจนกรอบ แล้วบดเป็นผงเพื่อลดความแรงลง หรืออีกวิธีหนึ่งคือ นำมาแช่น้ำส้มมะขามเปียกทิ้งไว้ 1 คืน แล้วตากให้แห้งใช้ปรุงยาได้ ทั้งนี้เป็นการฆ่าพิษรง ไม้ให้ปวดมวนหรือคลื่นไส้อาเจียน (ปัจจุบันใช้ในยาสัตว์)

รสตุคนธ์ (มะตาดเครือ) *Tetracera loureiri* (Finet & Gagnep.) Pierre ex Craib วงศ์ Dilleniaceae
 ชื่ออื่น รสตุคนธ์ขาว เสาวรส ตุคนธ์(กรุงเทพฯ) บอระคน อรคนธ์(ตรัง) เตาะกะปลาใบเลื่อม(ประจวบคีรีขันธ์)
 มะตาดเครือ ย่านปลัด(นครศรีธรรมราช) ปลัดควาย ปลัดเลือน (สุราษฎร์ธานี) ปลัดน้ำมัน (ปัตตานี)

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเลื้อย มีเนื้อไม้แข็ง ใบเดี่ยว รูปรีถึงรูปขอบขนาน ขอบใบจักห่างกัน แผ่นใบสีเขียวเข้ม ดอก
 ออกเป็นช่อที่ปลายกิ่งและซอกใบ ดอกสีขาว กลีบดอกมี 5 กลีบ ร่วงง่าย ผลค่อนข้างกลม ปลายเป็นงอย เมล็ด
 รูปไข่
 สรรพคุณ ใบ ใช้รักษาโรคหิด น้ำเลี้ยงจากต้น ผสมต้นหอมใช้รักษาฝีหนอง ดอก รสขมหอม ประุงเป็นยาหอม
 บำรุงหัวใจ แก้ลมวิงเวียน อ่อนเพลีย

ระจับพิษ *Brevnia glauca* Craib วงศ์ Euphorbiaceae
 ชื่ออื่น ข้าสีเสียด(ลำพูน) คับพิษ ผักหวานต่าง(แม่ฮ่องสอน) ปริก (ประจวบคีรีขันธ์)

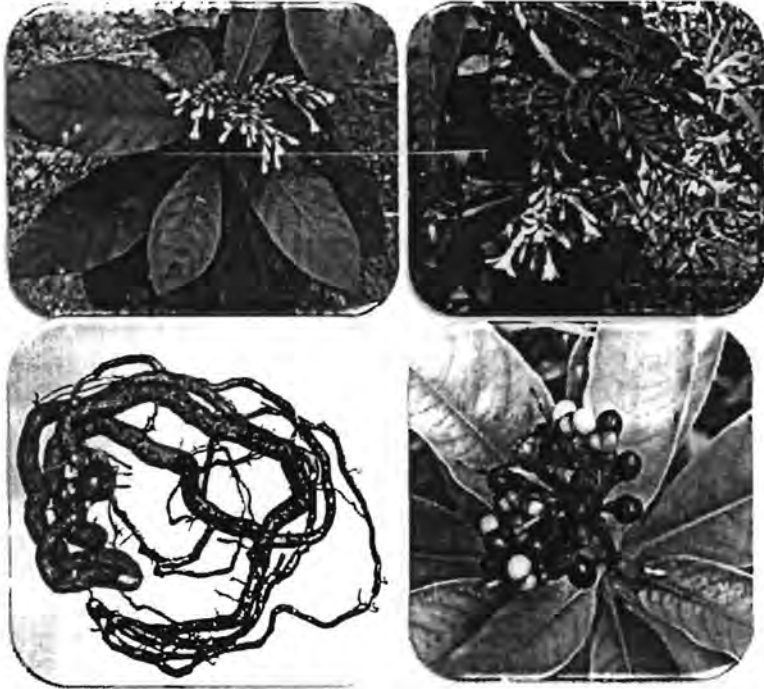

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่ม กิ่งอ่อนสีเขียวค่อนข้างแบน ใบเดี่ยว รูปไข่ แผ่นใบบางค่อนข้างเหนียว สีเขียว ห่องใบมี
 นวลสีขาว ดอกแยกเพศอยู่ต้นเดียวกัน ดอกเพศผู้ออกเป็นช่อกระจุกสั้นห้อยลงที่ซอกใบ ดอกสีเขียวอ่อนอม
 เหลือง ดอกเพศเมียออกดอกเดี่ยวที่ซอกใบ กลีบดอกมี 6 กลีบ ผลกลมแบน ผลสุกสีแดง แดกได้
 สรรพคุณ ลำต้น นำมาคั้นน้ำดื่ม รักษาโรคกระเพาะอาหาร ใบ ประุงเป็นยาเขียว แก้ร้อนในกระหายน้ำ แก้พิษไข้
 หัว เชื้องซึม ไข่กลับ ไข่จับสั้น กระทุ้งพิษ

ระย้อม *Rauvolfia serpentina* (L.) Benth. ex Kurz

วงศ์ Apocynaceae

ชื่ออื่น เข็มแดง(เหนือ) กระย้อม(ใต้) คลาน ตุมคลาน มะโองค์ สะมออุ(กะเหรี่ยง-กาญจนบุรี) กอหม่อม (กะเหรี่ยง-แม่ฮ่องสอน)

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่มขนาดเล็ก เปลือกต้นสีน้ำตาลอมเทา ลำต้นมักคดงอ ใบเดี่ยว รูปรี สีเขียว ดอกออกเป็นช่อที่ปลายยอด ดอกสีขาว หลอดดอกสีชมพูเข้มหรือแดง ดอกโรยเปลี่ยนเป็นสีแดง ผลกลม บางครั้งติดกันเป็นผลแฝด

สรรพคุณ ราก รสขม เป็นยาแก้ไอ ระงับปวด แก้บิด ท้องเดิน ขับพยาธิ และช่วยเจริญอาหาร ช่วยเพิ่มการบีบตัวของกระเพาะปัสสาวะ ขับปัสสาวะ แก้พิษกาฬ แก้ไข้เพื่อติและโลหิต แก้จุกเสียดและบำรุงน้ำนม บดเป็นผงปั้นเม็ดหรือคั่วให้กรอบขงหรือคั้นกินช่วยย่อยอาหาร บำรุงประสาท แก้นอนไม่หลับ แก้คลื่นคลั่งเนื่องจากติและโลหิต แก้ปวดศีรษะเนื่องจากความดันโลหิตสูง อาการข้างเคียงคือทำให้เกิดการคัดจมูก ง่วงนอน หน้าแดง

รักขาว *Semecarpus cochinchinensis* Engl.

วงศ์ Anacardiaceae

ชื่ออื่น รัก(ปราจีนบุรี สระบุรี สุราษฎร์ธานี) รักน้ำ(ชัยภูมิ) สักขี้หนู สักหมู(เชียงใหม่) ปูนผง น้ำเกลี้ยง

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น มียางสีดำ ยางมีพิษทำให้คัน ใบเดี่ยว รูปไข่กลับ ขอบใบเรียบ แผ่นใบเหนียวคล้ายแผ่นหนัง ท้องใบมีขนสีเทาอ่อนหนาแน่น ดอกออกเป็นช่อแยกแขนงที่ปลายยอด ดอกสีเหลืองแกมเขียว กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลกลม โคนผลพองออกสีส้มอมเหลือง เมล็ดเดี่ยว

สรรพคุณ เปลือกต้นหรือใบ ผสมกับแก่นฝาง สะอ๊ะทั้งต้น ใบหรือรากหาคหม่อน สังวาลพระอินทร์ทั้งต้น เปลือกต้นหรือลำต้นแงะ เปลือกต้นกันแสง ดมน้ำดื่ม แก่น้ำเหลืองเสีย

รางแดง *Venilago denticulata* Willd.

วงศ์ Rhamnaceae

ชื่ออื่น เต่าวัลย์เหล็ก(กลาง) เตามวกเหล็ก(สระบุรี) ทะเลียงเคง(ชลบุรี) ก้อยแกบ(เหนือ) ปลูกแกบ(บุรีรัมย์)
เขาเกลบ อองหนั่ง(เลย) ทรงแดง(ใต้) แสงอาทิตย์ (ประจวบคีรีขันธ์)

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเลื้อย มีเนื้อไม้แข็ง เตาสีน้ำตาลแดง แตกเป็นร่องลึกตามยาว ใบเดี่ยว รูปรีแกมรูปขอบขนาน แผ่นใบบาง สีเขียวใบอ่อนสีเหลืองอ่อนอมชมพู ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบ ดอกสีเขียวแกมเหลือง กลีบดอกมี 4 กลีบ ผลเป็นฝักแห้งไม่แตก

สรรพคุณ ราก ผสมกับรากสามสิบ รากเล็บเหยี่ยว แก่นจันทร์ขาว รากชะอม แก่นจันทร์แดง เขากวาง ฝนใส่ข้าวเจ้าสุกกิน แก้บิดสาบ เตา ดากแห้ง เป็นยาแก้กระษัย แก้กร่อนลงฝักและกร่อนทุกชนิด หรือผสมกับดินกำแหงเจ็ดชั้น ดินขมิ้นเครือ ดินเต่าวัลย์เปลือย ดินนมควาย ดินน้ำดื่ม ช่วยให้อาหารเป็นยาอายุวัฒนะ ใบ บึงไฟให้กรอบขม น้ำคั้นค่างน้ำชา ขับปัสสาวะ แก้เส้นเอ็นตึง

ราชดัด *Brucea javanica* (L.) Merr.

วงศ์ Simaroubaceae

ชื่ออื่น พญาคาบหัก(ตราด) ดิคน(กลาง) เท้ายายหม่อมน้อย มะขีเหมา มะดีควาย กะจิบหลัง ยาแก้ชักขม (เชียงใหม่) เที้ยะฟาน(นครราชสีมา) กะคัก ฉะคัก(ใต้) มะลาคา (ปัตตานี)

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่ม แตกกิ่งก้านโปร่ง ใบเป็นใบประกอบแบบขนนกปลายคี่ ใบย่อยรูปรีหรือรูปไข่แกมรูปใบหอก ขอบใบจักเป็นฟันเลื่อย แผ่นใบบางนึ่ง สีเขียว มีขน ดอกแยกเพศออกเป็นช่อที่ซอกใบและปลายยอด ดอกเล็กสีน้ำตาลแดง กลีบดอกมี 4 กลีบ ผลกลม ผลสุกสีดำ เมล็ดกลม สีน้ำตาล

สรรพคุณ ราก รสขม แก้บิด แก้ไอ แก้เสียดท้อง แก้ปวดกล้ามเนื้อ เคี้ยวอมแก้ไอ ดิน รสขม แก้ไข้ แก้ไข้มาลาเรีย ใบ รสขม ต้มกับปูนพอกแก้ฝี ถอนพิษตะขาบ แมงป่อง แก้กลากเกลื้อน แก้ดับม้าม ไล่พยาธิ รสขม แก้ลมวิงเวียน แก้หวาเรอ แก้กระษัย แก้เจ็บอก แก้อาเจียนเป็นโลหิต ขับพยาธิ ป่ารุงธาตุ ป่ารุงน้ำดี ป่ารุงน้ำเหลือง

ราชพฤกษ์ *Cassia fistula* L.

วงศ์ Caesalpiniaaceae

ชื่ออื่น ราชพฤกษ์ ชัยพฤกษ์(กลาง) ถุน ลมแล้ง (เหนือ)

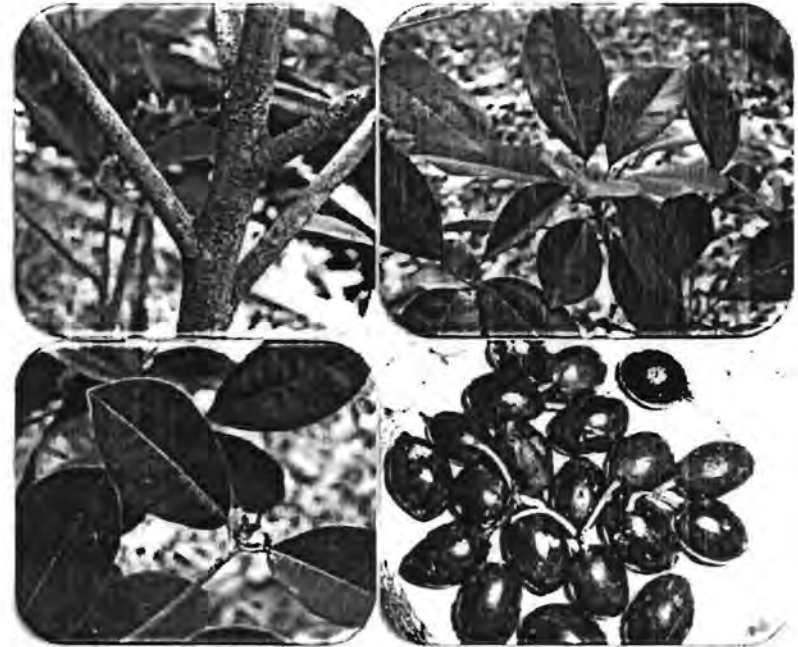
ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น ใบเป็นใบประกอบแบบขนนก ใบย่อยมี 3-8 คู่ รูปรี สีเขียวเป็นมัน ดอกออกเป็นช่อยาว ห้อยลงตามกิ่ง ดอกสีเหลือง กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลเป็นฝักกลมยาว ฝักแก่สีน้ำตาลเข้ม ข้างในแบ่งเป็นช่อง เมล็ดแบน สีน้ำตาล

สรรพคุณ ราก แก้กกลากเกลื้อน นำเชื้อคุดทะราด ระบายพิษไข้ แก้ท้องจิม หายใจขัด แก้ไข้รักษาโรคเกี่ยวกับหัวใจ งดน้ำดี เปลือกต้น แก้ท้องร่วง ผสมกับหญ้าฝรั่น น้ำตาล น้ำดอกไม้เทศกินแล้วทำให้เกิดลมแบ่งในการคลอคุนทร แก่น ขับพยาธิไส้เดือน กระเทียม รำมะนาด ใบ ระบายท้อง นำเชื้อโรค นำพยาธิผิวหนัง ตำพอกแก้ปวดข้อ แก้ลมตามข้อ แก้ลมพิษ ใบอ่อน แก้ไข้รูมาติก ดอก แก้ไข้ ระบายท้อง แก้พรรตึก แก้แผลเรื้อรัง เป็นยาหล่อลื่นในลำไส้ รักษาโรคกระเพาะอาหาร เนื้อในฝัก ถ่ายเสมหะ แก้พรรตึก ระบายพิษไข้ เป็นยาระบายที่ไม่ปวดมวนใช้ในเด็กหรือสตรีมีครรภ์ ท้องผูกเรื้อรัง แก้ไข้มาลาเรีย บิด แก้กามขโมข พอกแก้ปวดข้อ

ละมุดสีดา *Manilkara kauki* (L.) Dubard

วงศ์ Sapotaceae

ชื่ออื่น ละมุดไทย

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น แตกกิ่งต่ำเป็นพุ่มกลมทึบ ใบเดี่ยว รูปไข่กลับแกมรูปรี ขอบใบเรียบ แผ่นใบหนาเรียบ สีเขียวเข้มเป็นมัน ท้องใบมีขนสีขาวนวล ดอกออกเป็นช่อสั้นที่ซอกใบ ดอกเล็กสีน้ำตาล ผลรูปรีหรือรูปไข่ สีน้ำตาล เมล็ดมี 1-6 เมล็ด

สรรพคุณ ผล รสฝาด แก้อาการท้องร่วง และอหิวาตกโรค

ตะหุ้ง
ชื่ออื่น

Ricinus communis L.

วงศ์ Euphorbiaceae

มะละหุ้ง(ทั่วไป) ตะหุ้งแดง(กลาง) มะ โห่ง มะ โห่งหิน (เหนือ)

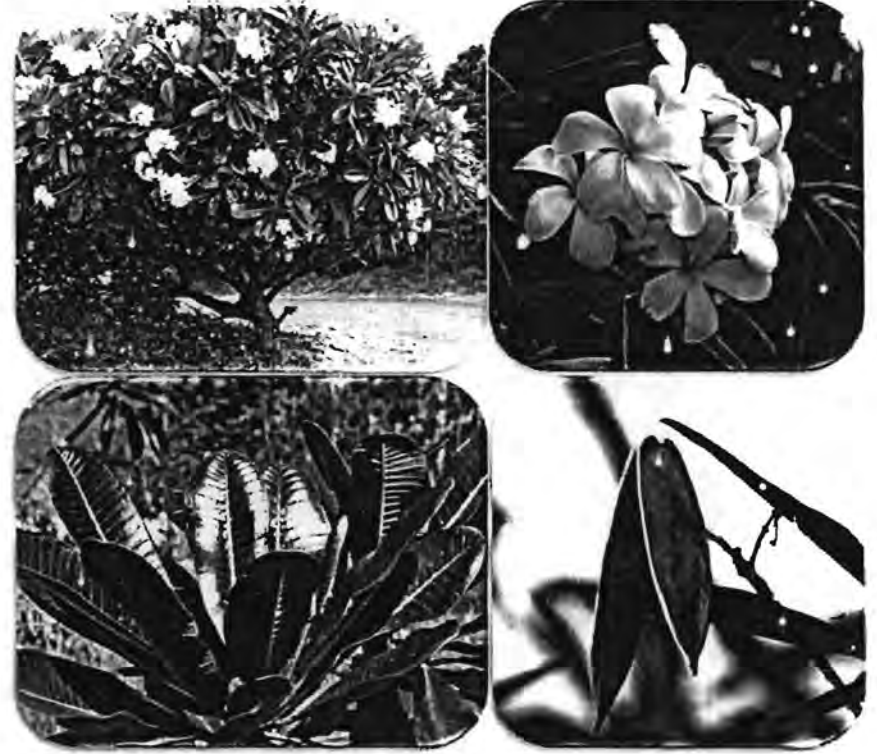

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่มหรือไม้ยืนต้นขนาดเล็ก ยอดอ่อนและช่อดอกมีนวลสีขาว ใบเดี่ยว ใบรูปนิ้วมือ 5-12 แฉก ปลายแฉกแหลม แผ่นใบบาง สีเขียว ดอกออกเป็นช่อที่ปลายกิ่งหรือปลายยอด มีทั้งดอกเพศผู้และดอกเพศเมียอยู่ ช่อเดียวกัน ดอกเพศผู้อยู่ด้านบน ดอกเพศเมียอยู่ด้านล่าง ผลเป็นผลแห้งแตกได้ รูปไข่ สีเขียว มีหนามอ่อนทั้งผล
สรรพคุณ ราก ค้ำเป็นยาพอกเหงือกแก้ปวดฟัน ต้มน้ำกินเป็นยาระบาย ใบ ใบสดมีฤทธิ์ฆ่าแมลงบางชนิดได้ ต้มกินเป็นยาระบาย แก้ปวดท้อง ขับน้ำนม ขับระดู เคาไฟพอกแก้ปวดบวม ปวดคตามข้อ ปวดศีรษะ และแผลเรื้อรัง
ค้ำเป็นยาพอกฝี เมล็ดมีพิษมาก ถ้ากินเพียง 4-5 เมล็ด อาจทำให้ตายได้
หมายเหตุ ถ้านำเมล็ดมาใช้ให้หุบน้ำจุดงอกออก ต้มกับนมครึ่งหนึ่ง แล้วต้มน้ำเพื่อทำลายพิษ กินแก้ปวดข้อ ปวดหลัง ค้ำเป็นยาพอกแผล

ต้นทมิฬขาว

Plumeria obtusa L.

วงศ์ Apocynaceae

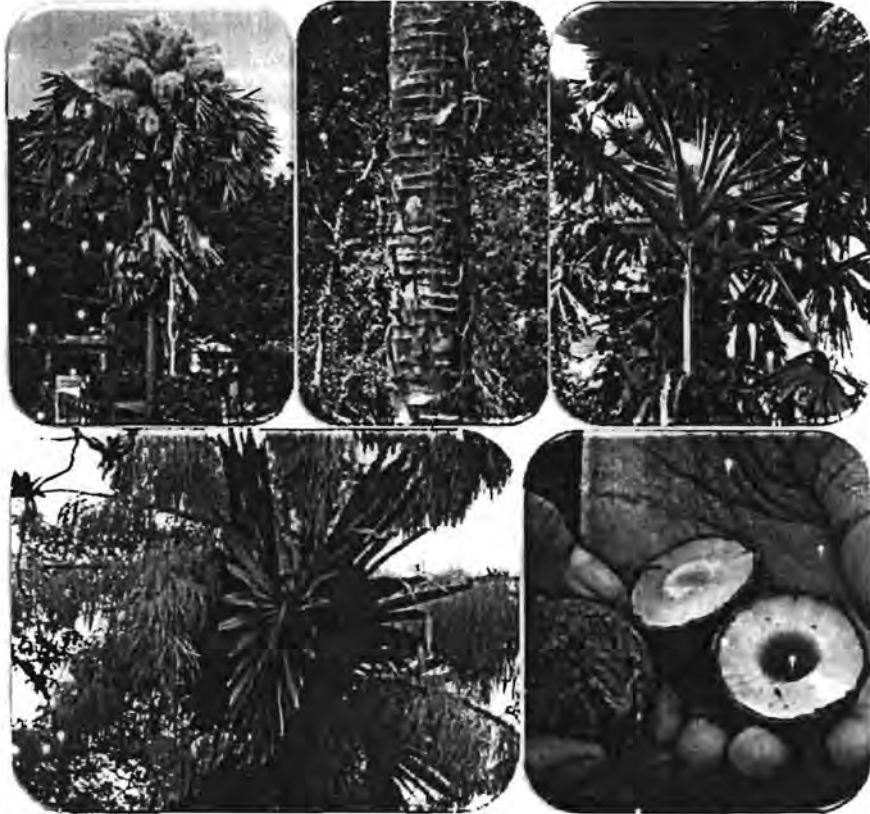

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้นขนาดเล็ก มียางสีขาว ใบเดี่ยว รูปไข่กลับ แผ่นใบหนา สีเขียว ดอกออกเป็นช่อที่ปลายกิ่ง ดอกสีขาว มีกลิ่นหอม กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลเป็นฝักคู่ ฝักแห้งแตกได้ เมล็ดจำนวนมาก มีขนสีขาวติดที่ปลาย เมล็ด
สรรพคุณ ฝัก ผันทาแก้ริดสีดวงทวาร ราก รสขมเมา เป็นยาถ่ายแก้หนองใน โรคไขข้ออักเสบ ขับลม แก้เลือดคั่ง ผสมน้ำมันมะพร้าว น้ำมันเนย ข้าว แก้วห้องเดิน ถ่ายห้อง ขับปัสสาวะ ขับประจำเดือน แก้ไข้ แก้โรคโกลโนเรีย คอก รสขม ผสมใบพุด กินแก้ไข้ แก้ไข้มาลาเรีย

ชาน *Corypha umbraculifera* L.

ชื่ออื่น ลานวัด (ทั่วไป)

วงศ์ Palmae

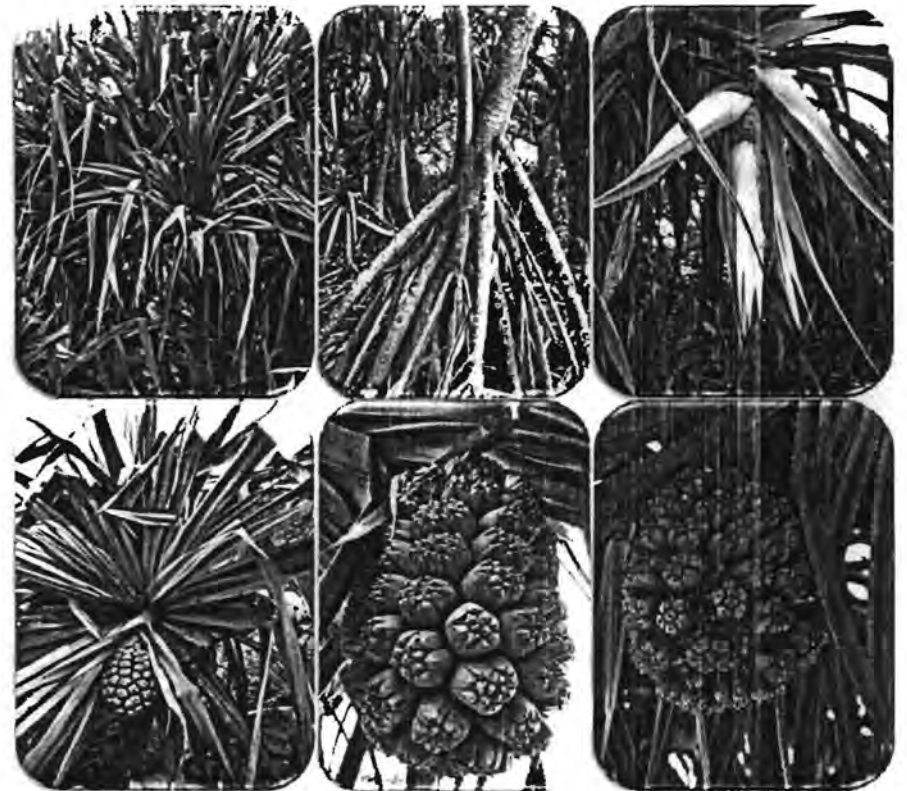
ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น ลำต้นตรงไม่แตกกิ่งก้าน ทั้งใบอยู่เป็นกระจุกที่ปลายยอด ใบเดี่ยว รูปพัดแบบนิ้วมือ ปลายใบเป็นแฉกแหลม แผ่นใบหนาแข็ง ดอกออกเป็นช่อขนาดใหญ่ที่ปลายยอด มีใบประดับขนาดใหญ่หุ้มก้าน ช่อขึ้นเรียงสลับลดหลั่นจนถึงยอด กลีบดอกสีขาวมี 6 กลีบ ผลกลมรี เปลือกแข็ง

สรรพคุณ ใบ รสเย็น เค้าไฟปรุงเป็นยาขับพิษต่างๆ แก้อักเสบ ฟกบวม คั้น รสจืดเย็น แก้พิษต่างๆ แก้พิษตาน ชาง ราก รสจืดเย็น ฝนดื่มแก้ร้อนใน ขับเหงื่อ แก้ไข้หวัด

ลำเจียก *Pandanus tectorius* Blume

ชื่ออื่น เตยค่าง(กลาง) การะเค การะเคค่าง ลำเจียกหนู(กรุงเทพฯ) เตยคง (ใต้)

วงศ์ Pandanaceae

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่มกึ่งไม้ยืนต้นขนาดเล็ก มีรากอากาศใหญ่ และค่อนข้างยาว ใบเดี่ยว รูปวงรี ขอบใบมี หนามแข็ง ท้องใบมีขน ดอกแยกเพศอยู่คนละต้น ออกเป็นช่อที่ปลายยอด ช่อดอกเพศผู้ตั้งตรง มีกลิ่นหอม ช่อ ดอกเพศเมียค่อนข้างกลม ผลเบียดกันเป็นก้อนกลม ผลสุกโคนเป็นสี่เหลี่ยม กลางเป็นสีแดง ปลายเป็นสีน้ำตาล อมเหลือง ผลสุกมีโพรงอากาศมาก

สรรพคุณ รากอากาศ เป็นยาขับปัสสาวะ แก้น้ำ บำปัสสาวะพิการ ดอก ผสมยาหอม แก้ลม บำรุงหัวใจ

ตำลึง *Melodorum fruticosum* Lour.
ชื่ออื่น หอมนวล (เหนือ)

วงศ์ Annonaceae

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น เปลือกคันแก่แตกสะเก็ดคื่นๆ คามแนวขาว ใบเดี่ยว รูปรี สีเขียวเป็นมัน ขอบอ่อนและใบอ่อนสีแดง ดอกออกดอกเดี่ยวที่ซอกใบและปลายยอด ดอกสีเหลือง มีกลิ่นหอม กลีบดอกมี 6 กลีบ ผลเป็นผลกลุ่มมีผลย่อย 15-20 ผล กลมรี ผลสุกสีแดง เมล็ดมี 1 เมล็ดต่อ 1 ผลย่อย

สรรพคุณ ดอกแห้ง เป็นยาบำรุงกำลัง บำรุงหัวใจ บำรุงโลหิต แก้ลม จักอยู่ในจำพวกเภสัชทั้ง 9

ตำโพง *Datura metel* L. var. *metel* วงศ์ Solanaceae
ชื่ออื่น ตำโพงขาว(กลาง) มั่งโตะโตะ(จีน กรุงเทพฯ) มะเขือบ้า(เหนือ อีสาน) ตะอังกะ (ส่วย-สุรินทร์)

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่มขนาดเล็ก แตกกิ่งก้านเป็นพุ่ม เปลือกคันเรียบ สีเขียว ใบเดี่ยว รูปไข่ สีเขียว ดอกออกดอกเดี่ยวที่ซอกใบ ดอกสีขาว กลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นหลอดยาว ปลายบานออกเป็นรูปแตรชั้นเดียว ผลกลม มีขนหนาแข็ง คล้ายหนาม ผลแห้งแตกได้ เมล็ดแบนจำนวนมาก

สรรพคุณ ราก รสหวาน เมล็ด รสเมาเบื่อ ฝันทาแก้พิษร้อน ขับพิษฝี แก้ปวดบวม แก้ไอเสบ สุขุมเป็นด่านปรงยาแก้ไข้พิษไข้กาฬ ไข้เชื่องซึม ใบ รสขมเมาเบื่อ ตำพอกฝี แก้ปวดบวมอักเสบ แก้โรควิวหนิง กลากเกลื่อน แก้พิษแมลงกัดต่อย แก้ไอเสบ ดอก รสเมาเบื่อ หันคากแดดผสมยาสูบ สูบแก้อาการหอบหืด เมล็ด รสเมาเบื่อ หุงทำน้ำมันใส่แผล แก้กลากเกลื้อน สิ้นคัน

ตำโพงกาศลัก (ตำโพงแดง) *Datura metel* L. var. *fastuosa* (Burm.) Danert วงศ์ Solanaceae

ชื่ออื่น มะเขือบ้าดอกดำ(ลำปาง) ตำโพงกาศลัก (ชุมพร สุราษฎร์ธานี)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุกอายุหลายปี ลำต้นและกิ่งก้านสีม่วง ใบเดี่ยว รูปไข่ ขอบใบจักเป็นซี่ฟันห่างกัน แผ่นใบสีเขียวเข้ม ดอกออกดอกเดี่ยวที่ซอกใบ ดอกสีม่วง กลีบดอกเชื่อมติดกัน ปลายบานออกเป็นรูปแตร ช้อนกัน 2-3 ชั้น ผลค่อนข้างกลมพองแห้งแตกได้ มีขนคล้ายหนามเป็นคู่ เมล็ดมีจำนวนมาก

สรรพคุณ ใบ ตำพอกฝี แก้ปวดบวม อักเสบ ดอก หั่นตากแดดผสมยาสูบ สูบแก้อาการหอบหืด เมล็ดหุงทำน้ำมันใส่แผล แก้กลากเกลื้อนคันคัน ทุกส่วนมีฤทธิ์เป็นยาเสพติด ระงับปวด แก้อาการเกร็ง ราก รสหวานเมาเบื่อ ผ่นทาแก้พิษร้อน ดับพิษฝี แก้ปวดบวม แก้ชักเสบ สมเป็นตำรายาแก้ไข้พิษ ไข้กาฬ ไข้เซื่องซึม

เล็บมือนาง *Quisqualis indica* L.

วงศ์ Combretaceae

ชื่ออื่น จะมั่ง จ้ามั่ง มะจิ้ม (เหนือ)

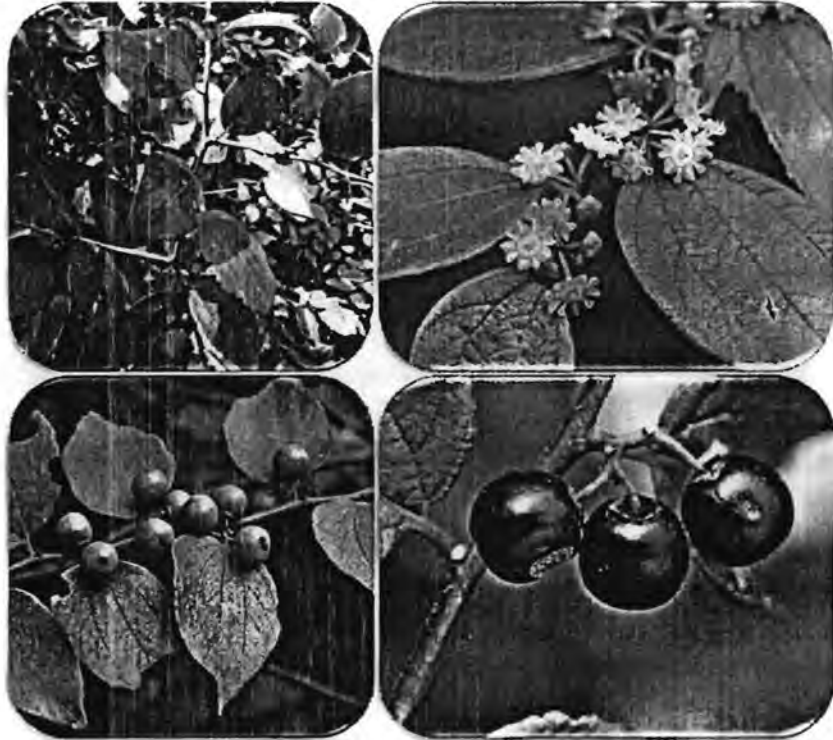
ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเลื้อยมีเนื้อไม้แข็ง เตาสีน้ำตาลปนแดง ใบเดี่ยว รูปใบหอก แผ่นใบบางค่อนข้างเหนียว สีเขียว ใบอ่อนสีเขียวอมแดง ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบและปลายกิ่ง ดอกสีแดง กลีบดอกเชื่อมติดกัน ปลายแยกเป็น 5 แฉก หรือซ้อนหลายชั้น ผลเป็นผลแห้ง รูปกระสวย เป็นสันแหลม 5 สัน

สรรพคุณ ทั้งต้น เป็นยาแก้ไข้ ใบ ตำพอก แก้ปวดศีรษะ แก้ท้องอืดเฟ้อ เป็นยาชามาน เมล็ด เป็นยาถ่าย แก้ไข้ แก้คอกขาว อากาโรวียงเวียนศีรษะ แก้ในน้ำรักษาโรคผิวหนัง แผลฝี น้ำต้มเมล็ดแก้หิวาควาโรค ราก ผล และเมล็ด เป็นยาขับพยาธิ

เล็บเหยี่ยว *Ziziphus oenoplia* (L.) Mill. var. *oenoplia*

วงศ์ Rhamnaceae

ชื่ออื่น พุทราขอ เล็บเหยี่ยว(กลาง) หนามเล็บเหยี่ยว มะคันขอ หมากหนาม(เหนือ) ยับยิว(ภาคใต้) ตั้ง
กัน(สุราษฎร์ธานี ระนอง) แสงคำ(นครศรีธรรมราช) คำจุ่มแม่ ไลจุมมี (กะเหรี่ยง-เชียงใหม่)

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเนื้อไม้แข็ง มีหนามแหลมโค้งตามลำต้นและกิ่งก้าน ใบเดี่ยว รูปรี สีเขียว ห่องใบมีขน ดอก
ออกเป็นช่อขนาดเล็กที่ซอกใบ ดอกขนาดเล็กสีเขียวแกมเหลือง ผลกลมขนาดเล็ก ผลสุกสีม่วงดำ เมล็ดเดี่ยว แข็ง
สรรพคุณ ราก เปลือกต้น เป็นยาขับระดู ขับปัสสาวะ แก้ลมชักพิการ แก้ฝีมดกิด และแก้โรคเบาหวาน

เถียน (เขียน) *Melia azedarach* L.

วงศ์ Meliaceae

ชื่ออื่น เถียนใบใหญ่(กลาง) เขียน เกเรียน เคียน (เหนือ)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น มี 2 ขนาด คือ เถียนเล็ก และเถียนใหญ่ เถียนเล็กเปลือกต้นสีน้ำตาลแตกเป็นร่องคื่นๆ
ใบเป็นใบประกอบแบบขนนก 2 ชั้น ใบย่อยรูปรีถึงรูปขอบขนาน ขอบใบจัก แผ่นใบสีเขียว ดอกออกเป็นช่อที่
ซอกใบใกล้ปลายกิ่ง ดอกสีขาวอมม่วง กลีบดอกมี 5-6 กลีบ ผลกลมรี ผลแก่สีเหลือง เมล็ดเดี่ยว
สรรพคุณ ใบ คั้นน้ำดื่ม เป็นยาขับพยาธิ ทั้งต้น รสขม คั้นแก้โรคผิวหนัง

เถื่อนแตร *Knema globularia* (Lam.) Warb.

วงศ์ Myristicaceae

ชื่ออื่น สีขาว(เงาเงิงเทรา) ริงของ(ระยอง) กระเบาเลือด(พิษณุโลก) สมิงคำราม(พิจิตร พิษณุโลก)
เหมือดคน(พิจิตร) ดินคัง(อุตรธานี) มะเลือด(นครพนม อุตรธานี) หัน หันลัด(ใต้) ล่าหั้น(สงขลา) กระชั้น(สตูล)

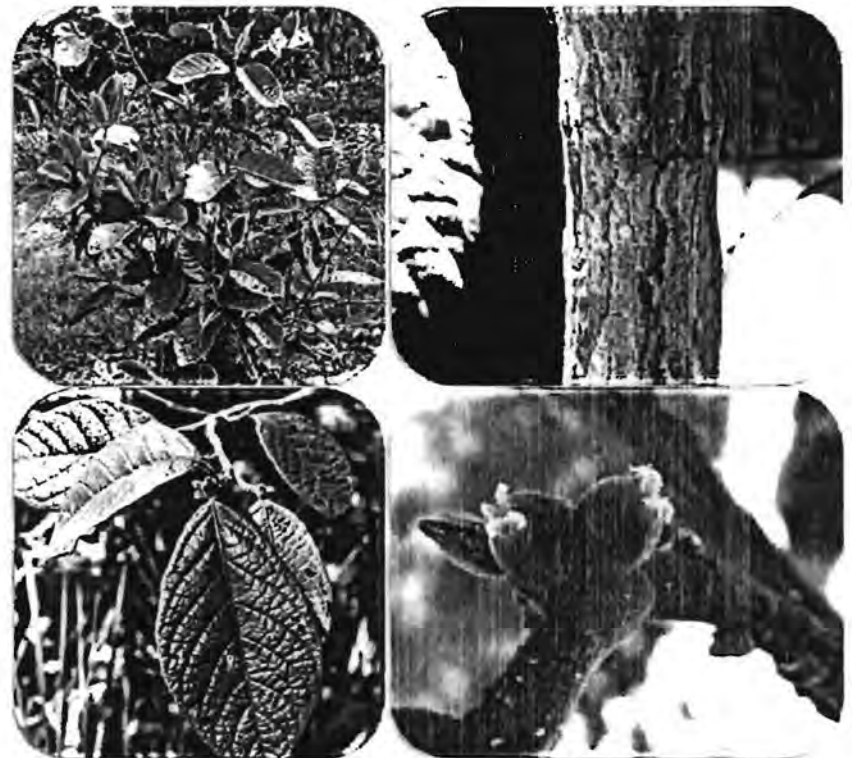
ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น กิ่งอ่อนมีขนสีน้ำตาล มียางสีแดง ใบเดี่ยว รูปขอบขนาน สีเขียว มีขนสีน้ำตาล ดอกแยก
เพศ อยู่คนละต้น ออกเป็นช่อกระจุกที่ซอกใบ ดอกสีเหลืองแกมน้ำตาล กลีบดอกมี 3 กลีบ ผลกลมรี มีขนสี
น้ำตาล ผลแก่แตกเป็น 2 ซีก เมล็ดมีเยื่อหุ้มสีแดง เมล็ดเดี่ยว

สรรพคุณ น้ำมันที่บีบจากเมล็ด รักษาโรคผิวหนัง

โศด *Aporosa villosa* (Wall. ex Lindl.) Baill.

วงศ์ Euphorbiaceae

ชื่ออื่น ดินคริน พลึง(กลาง) เหมือดควาย เหมือดคบ(เหนือ) เหมือดหลวง(เชียงใหม่) ค่าง แดงหง(สุโขทัย)
ประคงข้อ (พิจิตร) เหมือดโสด(ขอนแก่น) กรม (ใต้)

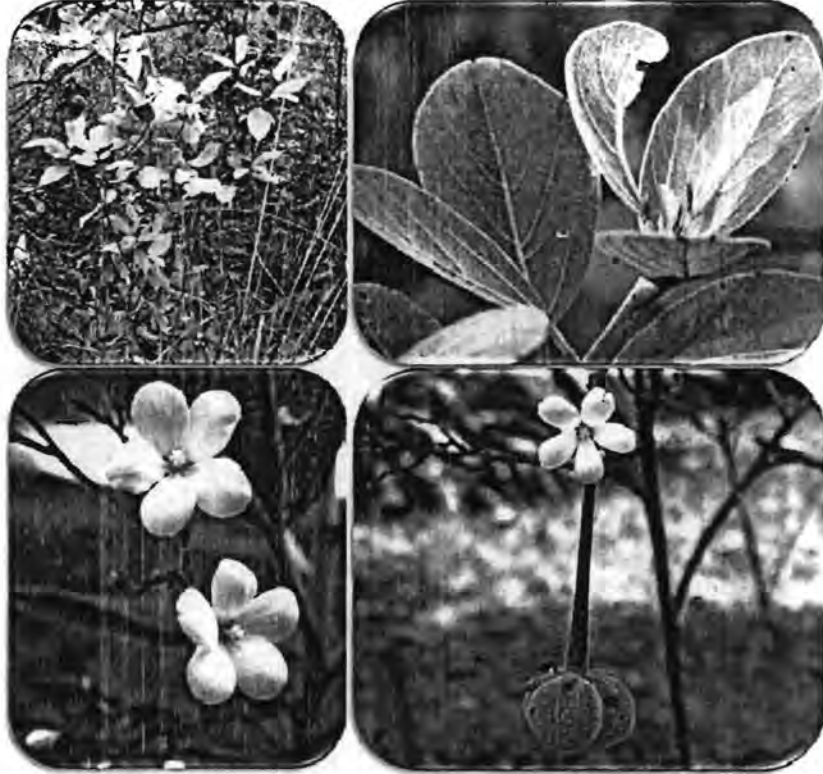
ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น ขนาดเล็ก เปลือกต้นหนา แตกเป็นร่องลึกตามยาว ใบเดี่ยว รูปไข่กลับแกมรูปขอบ
ขนาน สีเขียว ห้อยใบมีขนสีน้ำตาลหนาแน่น ดอกแยกเพศอยู่คนละต้น ดอกเพศผู้ออกเป็นช่อที่ซอกใบ ไม่มีกลีบ
ดอก ดอกเพศเมียออกเป็นช่อเดี่ยวตามกิ่งและลำต้น 2-5 ดอก ไม่มีกลีบดอก ผลรูปไข่ มีขนสีน้ำตาลหนาแน่น ผล
สุกแตกได้ เมล็ดเดี่ยว มีเนื้อหุ้มเมล็ดสีส้ม หุ้มอยู่

สรรพคุณ รากหรือแก่น ฝนน้ำกิน แก้ไข้ เปลือกต้น รสร้อน ปรุงเป็นยาขับลมในลำไส้ ขับระดู แก้ปวดท้อง
แน่นท้อง แน่นจุกเสียด

โศคนางแดง *Trigonostemon reidioides* (Kurz) Craib

วงศ์ Euphorbiaceae

ชื่ออื่น โศคนาง(ปราจีนบุรี ราชบุรี ตราด) หัวยาเข้าเย็นเนิน(ราชบุรี) ข้างเย็นเนิน(ราชบุรี ประจวบคีรีขันธ์) คู่เบ็ช คู่เค็ช(เพชรบุรี) ขนาดคำ(เหนือ) ทะนง รักทะนง(นครราชสีมา) นางแซง(อุบลราชธานี) ทะนงแดง

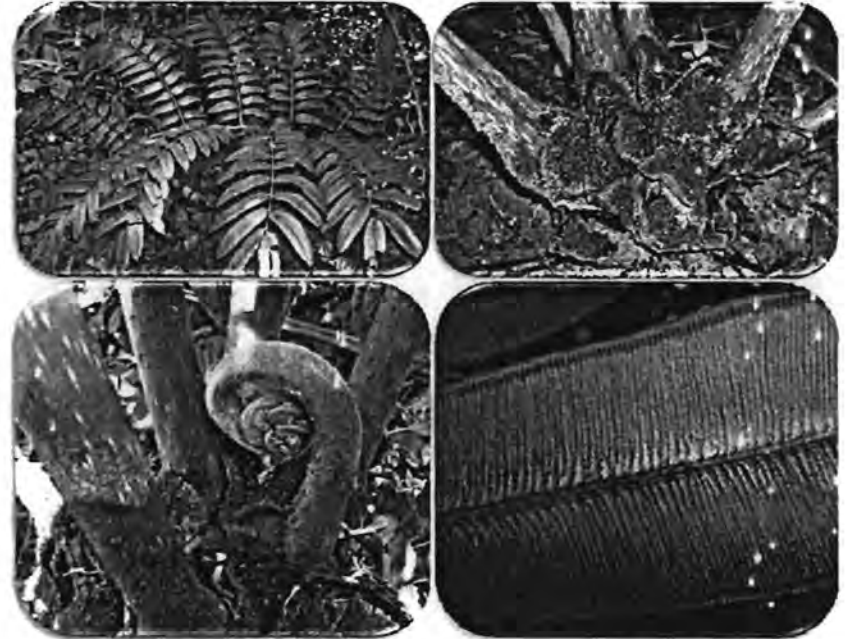
ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่มขนาดเล็ก ลำต้นอ่อนและกิ่งก้านอ่อน มีขนสีน้ำตาล ใบเดี่ยว รูปรี แผ่นใบบาง สีเขียว มีขนละเอียดสีขาว ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบใกล้ปลายยอด ดอกสีขาว กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลกลมแป้น แบ่งเป็น 3 พู ขรุขระ ผลแก่สีเขียวอ่อนอมแดง เมล็ดมี 3 เมล็ด

สรรพคุณ ราก ฝนน้ำกินทำให้อาเจียนเพื่อถอนพิษยาเบื่อเมา พิษเห็ดและหอย แก้เสมหะเป็นพิษ แก้หิด เป็นยาระบาย ฝนเกลือหินหรือคูดฝิ่นองที่แตก แก้ฟกช้ำคล้ำคิ้ววม

ว่านกีบแรด *Angiopteris evecta* (G-Forst.) Hoffm.

วงศ์ Marattiaceae

ชื่ออื่น ว่านกีบม้า(กลาง) กีบม้าลม(เหนือ) กีบแรด(แพร่) ตุฎ (มลาขุ-ใต้)

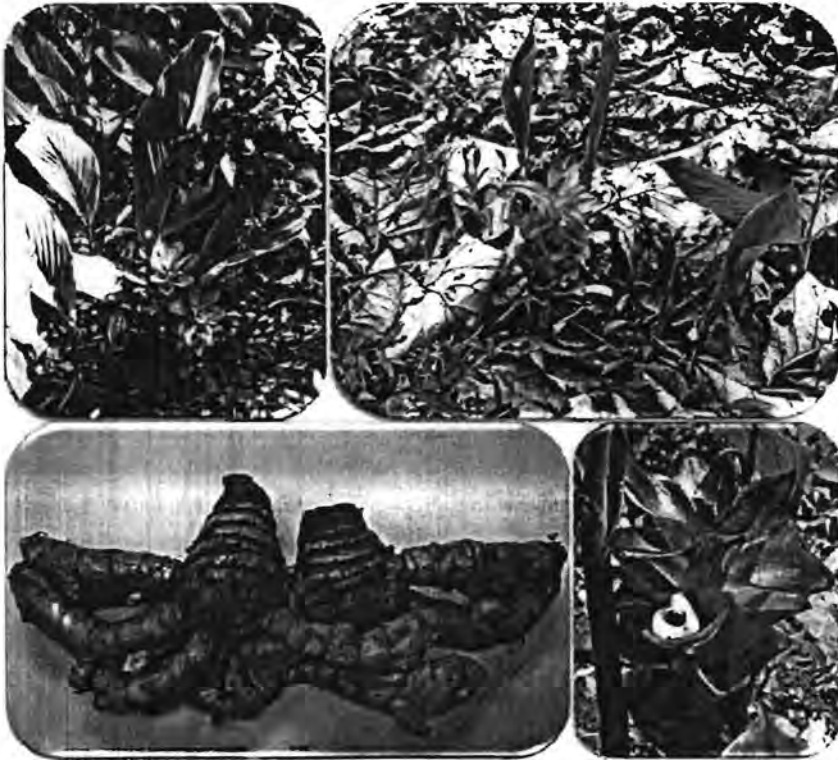

ลักษณะทั่วไป ไม้จำพวกเฟิร์น มีหัวเป็นกีบอยู่ใต้ดิน ใบเป็นใบประกอบแบบขนนก 2 ชั้น ใบย่อยรูปขอบขนาน ขอบใบจักถี่ๆ แผ่นใบค่อนข้างหนา สีเขียว ใบแก่มีอับสปอร์สีน้ำตาลเรียงติดกันเป็นแถวอยู่ใกล้ขอบใบด้านท้องใบ

สรรพคุณ หัว รสจืดเย็นฝาด ดับน้ำคั้นแก้ก้ำเดา แก้ฝีหัวคิ้ว แก้แผลในปากในคอ แก่น้ำลายเหนียว แก้ตาเจ็บ แก้ไข้ตัวร้อน แก้ไข้พิษ ไข้กาฬ แก้พิษตานซาง เป็นยาฝาดสมาน แก้ท้องร่วง อาเจียน ปวดศีรษะ มักใช้ร่วมกับว่านร้อนทอง ขับปัสสาวะ บำรุงกำลัง ราก รสจืดเย็นฝาด เป็นยาห้ามเลือด ใบ รสเฝื่อน ใบอ่อนกินเป็นผักได้ ใบสด แก้ไอ ชักมดลูกให้เข้าอยู่เร็ว แก้ปวดมดลูก

ว่านนางคำ *Curcuma aromatica* Salisb

วงศ์ Zingiberaceae

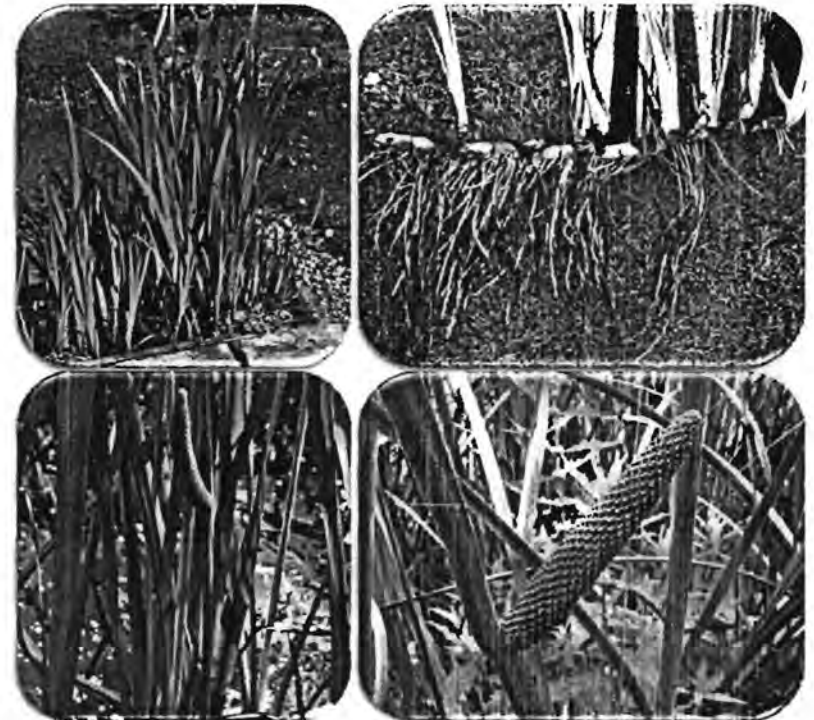
ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก มีเหง้าใต้ดิน เนื้อในสีเหลือง ใบเดี่ยว รูปใบหอก สีเขียว ห้อยใบมีขน ดอกออกเป็นช่อเชิงลดที่ซอกใบ มีใบประดับที่ปลายช่อสีขาวและใบประดับย่อยสีขาว ดอกสีขาวแกมชมพู กลีบปากแยกเป็น 3 แฉก สีเหลืองเข้ม

สรรพคุณ ราก เป็นยาขับเสมหะ แก้ลงท้อง เป็นยาสมาน และแก้โรคหนองในเรื้อรัง หัว เป็นยาขับลมในลำไส้ แก้เมื่คื่นคั้น แก้ปวดท้อง แก้ข้อเคล็ดขัดยอก แก้หนองใน ทาฝี แก้ปวดต่อมทอนซิลและค่อมน้ำลายอักเสบ และแก้หูกช้า

ว่านน้ำ *Acorus calamus* L.

วงศ์ Araceae

ชื่ออื่น ไคร้หน้า(เพชรบูรณ์) ผมหา คาเจียงจี อางคาวน้ำ อางคาวบ้าน ส้มขึ้น(เหนือ) ตะไคร้หน้า(แพร่)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก ลำต้นเป็นเหง้าใต้ดิน ใบเดี่ยว ใบเรียวยาวแหลม สีเขียวเป็นมัน แผ่นใบห่อตัวไม่แผ่ ดอกออกเป็นช่อออกจากเหง้าใต้ดินรูปทรงกระบอก ดอกเรียงแน่นเป็นแท่ง ผลขนาดเล็กอัดแน่นอยู่บนแกน เป็นรูปทรงกระบอก

สรรพคุณ เหง้าหัว ใช้แก้ปวดท้อง ขับลม และขับเสมหะ แก้ปวดเอว อาหารไม่ย่อย หูอื้อ ฟูหนวก หลงลืม บำรุงประสาท ข้อควรระวัง ควรกินครั้งละไม่เกิน 2 กรัม ถ้ากินมากกว่า 2 กรัมจะทำให้อาเจียน

ว่านพระฉิม *Dioscorea bulbifera* L.

วงศ์ Dioscoreaceae

ชื่ออื่น มันขมิ้น ว่านสามพันตึง(กลาง) มะนุ ห่านป้า(เหนือ) มันอีสุ่ม(จันทบุรี) อีรุมปุมเป้า(ปราจีนบุรี) มันอีไม้ (สุโขทัย) มะกาทาด(นครราชสีมา) มันหลวง(ประจวบคีรีขันธ์) มันคกเลือด มันเสน(นครศรีธรรมราช) ละสามมี

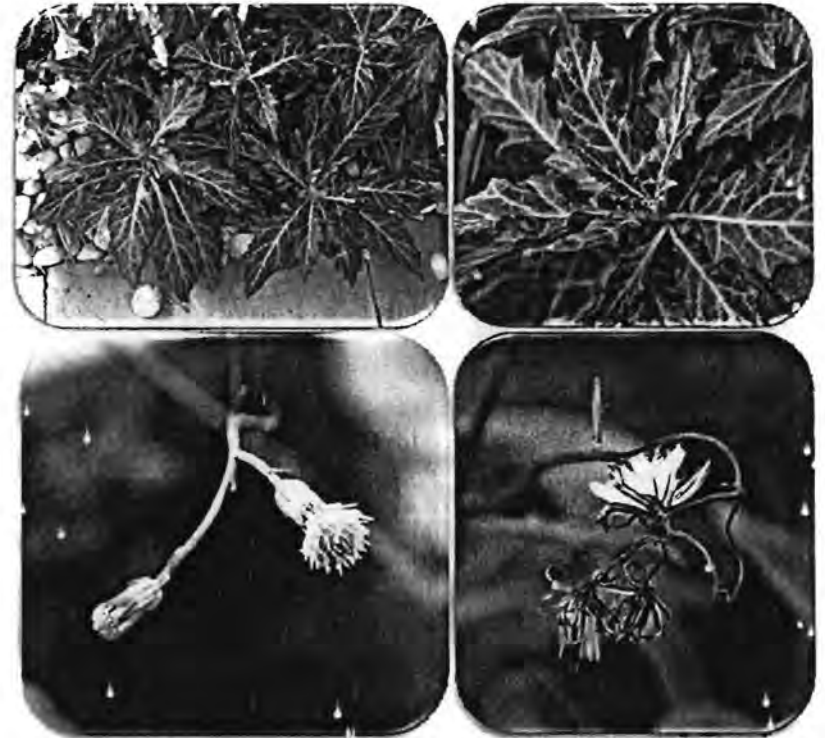
ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเลื้อย มีหัวใต้ดินกลมเป็นขนาดใหญ่ และหัวที่ซอกใบเหนือในสีเหลืองอ่อนหรือมีแต้มสีม่วง พอผ่าออกมีสีส้ม ใบเดี่ยว รูปหัวใจ สีเขียว ดอกแยกเพศอยู่คนละต้น ดอกเพศผู้ออกเป็นช่อที่ซอกใบ ดอกสีขาวอมเขียวอ่อนหรือแกมม่วง กลีบดอกมี 6 กลีบ ดอกเพศเมียออกเป็นช่อที่ซอกใบ ดอกคล้ายดอกเพศผู้ ผลรูปชอบขนาน เมล็ดมีปีก

สรรพคุณ หัวใต้ดิน ทำให้สุกกินได้ เป็นยาขับปัสสาวะ แก้บิด ลำไส้อักเสบ ริดสีดวงทวาร บำรุงธาตุ แก้ น้ำเหลืองเสีย ขับพยาธิ เจริญอาหาร แก้ปวดท้อง ท้องอืด เป็นยาขม ขมเย็น ขับน้ำนม หรือหั่นเป็นแผ่นบางๆ ใช้ ปิดแผลแก้อักเสบ

ว่านมหากาฬ *Gynura pseudochina* (L.) DC. var. *hispida* Thwaites

วงศ์ Compositae

ชื่ออื่น คำโคก(ขอนแก่น เลบ) ผักกาดกบ(เพชรบุรี) ผักกาดนกเขา(สุรินทร์) หนาดแห้ง (นครราชสีมา)

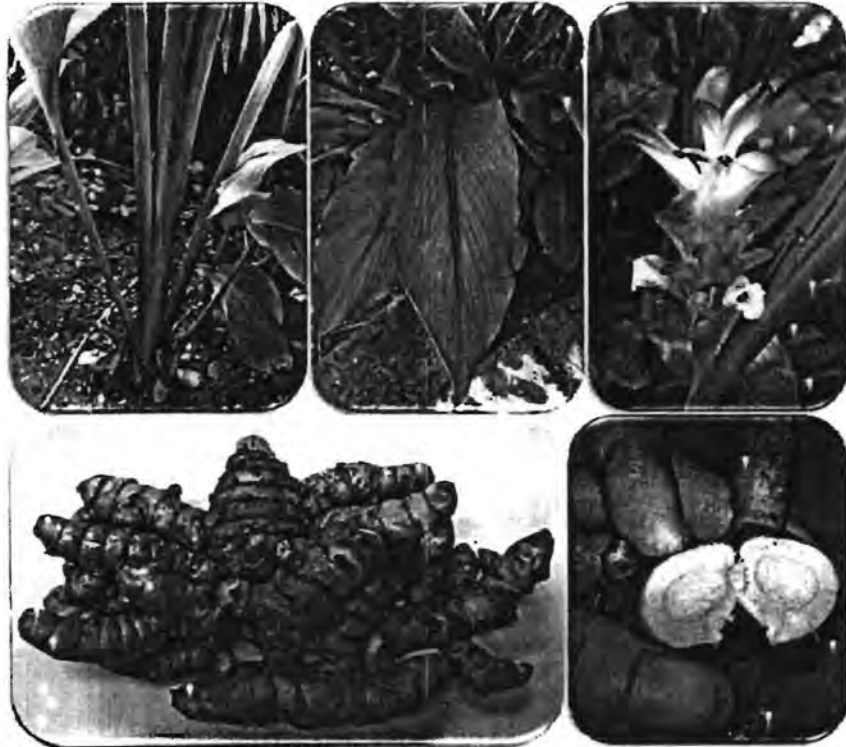

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก มีหัวใต้ดิน ยอดอ่อนมีขนสีขาว ใบเดี่ยว รูปใบหอกกลับ แผ่นใบหนาและแข็ง สีเขียว มีลายสีม่วง ใบอ่อนสีม่วงแก่ ดอกออกเป็นช่อที่ปลายยอด ดอกสีเหลืองขนาดเล็ก ผลเป็นผลแห้ง ไม่แตก สรรพคุณ ใบสด โขลกผสมกับสุราใช้พอกฝี หรือหัวล้างดอก ทำให้เย็น อ่อนพิษแก้ปวดแสบปวดร้อน หัว รสเย็น กินดับพิษร้อน พิษกาฬ พิษอักเสบ แก้ไข้พิษเซื่องซึม ระงับระส่าย

ว่านมหาเมฆ *Curcuma aeruginosa* Roxb.

วงศ์ Zingiberaceae

ชื่ออื่น ขมิ้นดำ (เชียงใหม่)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก มีเหง้าใต้ดิน เนื้อในสีเขียวแกมฟ้า ทั้งไว้หลายปีจะเป็นสีเหลือง ใบเดี่ยว รูปขอบขนาน โคนมนขนาดใหญ่กว่าใบล่าง กลางใบสีแดงเข้มเป็นร่อง ดอกออกเป็นช่อ มีใบประดับสีขาว ปลายใบประดับสีชมพูห่อแก่เปลี่ยนเป็นสีเขียว ดอกสีนวล แบ่งเป็น 2 ปาก ปากล่างมีขนาดใหญ่
สรรพคุณ หัวเหง้า นำมาหั่นคองกับสุราโรงให้สตรีรับประทานเป็นยารักษาคลุกหลังคลอดบุตร รักษาอาการปวดและอีกเสบมคลุก เป็นยารักษาอาการจุกเสียดแน่นท้อง และรักษาอาการท้องร่วงได้ดี

ว่านหอมแดง *Eleutherine americana* (Aubl.) Merr.

วงศ์ Iridaceae

ชื่ออื่น หอมแดง(กลาง) ว่านไก่แดง ว่านเข้า ว่านหมาก(เหนือ) ว่านเปลาะ(เชียงใหม่) บ่อเจอ เพาะบิเบ

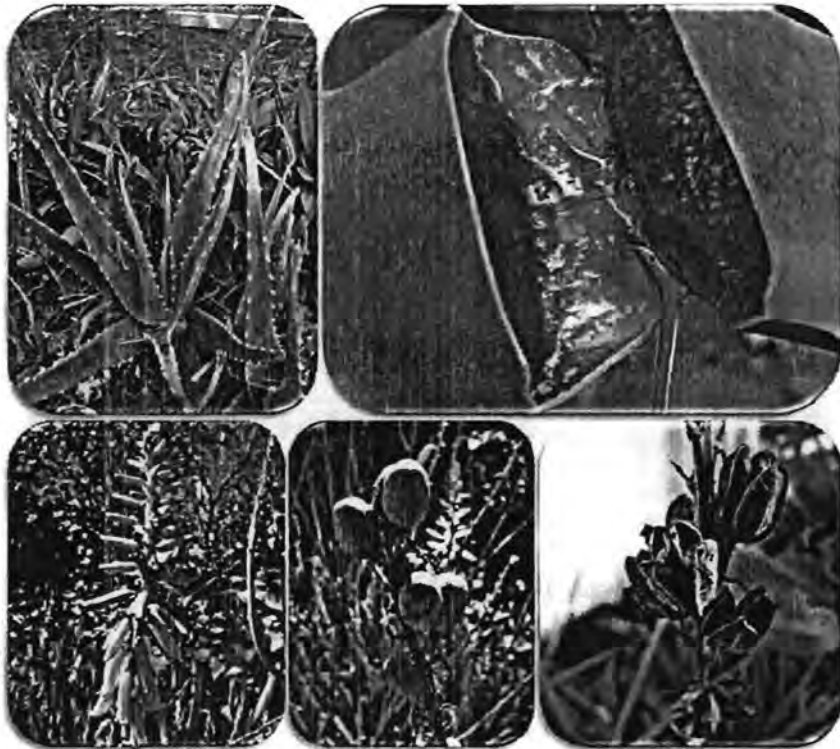

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก มีหัวใต้ดิน เปลือกหุ้มหัวใต้ดินสีม่วงแดง ใบเดี่ยว รูปดาบ แผ่นใบจะจับตามยาวของเส้นใบคล้ายพัด สีเขียว ดอกออกเป็นช่อออกจากลำต้นใต้ดิน ดอกสีขาว กลีบดอกมี 6 กลีบ ผลเป็นผลแห้ง แตกได้
สรรพคุณ หัว ใช้ผสมกับเหง้าเปราะหอม สมหัวเด็ก แก้หวัดคัดจมูก และกินเป็นยาขับลม

ว่านหางจระเข้ *Aloe vera* (L.) Burm.f.

วงศ์ Liliaceae

ชื่ออื่น หางตะเข้(กลาง) ว่านไฟไหม้ (เหนือ)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุกอายุหลายปี ลำต้นเป็นข้อปล้องสั้น ใบเดี่ยว ใบหนาและยาว ขอบใบเป็นหนาม แผ่นใบหนาข้างในเป็นวุ้นใสสีเขียวอ่อน ดอกออกเป็นช่อคั้งที่ปลายยอด ดอกสีแสดอมเหลือง กลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นหลอด ปลายแยกเป็น 6 กลีบ ผลเป็นผลแห้ง รูปกระสวย

สรรพคุณ ทั้งต้น รสเย็นเย็น คองสุราขับน้ำคาวปลา ราก รสขมขื่น กินถ่ายโรคหนองใน แก้มดกัด ข้ำร้ว ใบ รสเย็น ค้ำผสมสุราพอกฝี ฝู้นจากใบล้างน้ำสะอาดทาหรือผ่านปิดแผลไฟไหม้ น้ำร้อนลวก คับพิษร้อน น้ำจากเมือกใบทาศิวบ้องกันและบำบัดผิวหนังเกรียมไหม้จากแสงแดดหรือรังสี แผลดลอก ทาผิวรักษาผิวหนังและขจัดรอยแผล เป็นฝู้นรักษาโรคกระเพาะ แก้วร้อนใน สูดพิษร้อนในร่างกาย ป่ารุงร่างกาย

ว่านหางช้าง *Belamcanda chinensis* (L.) DC.

วงศ์ Iridaceae

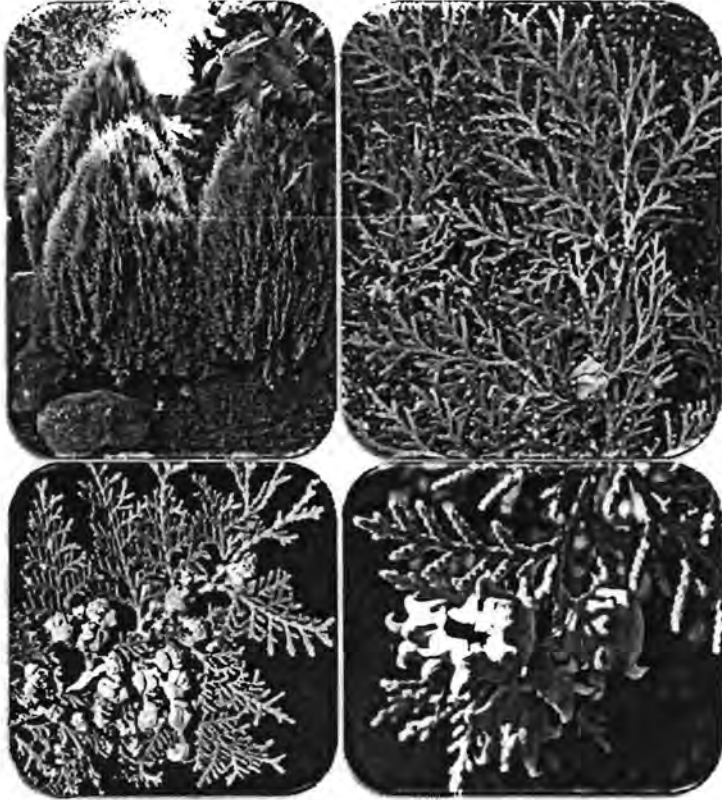
ชื่ออื่น ว่านมีคัยบ (เหนือ)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก มีเหง้าหัวใต้ดิน ใบเดี่ยว แผ่นใบค่อนข้างหนา สีเขียว มีก้านใบ ดอกออกเป็นช่อที่ปลายยอด ดอกสีส้มมีจุดประสีแสดตามกลีบดอก กลีบดอกมี 6 กลีบผลเป็นผลแห้ง แฉกได้
สรรพคุณ ใบ รสร้อน เป็นยาระบาย แก้วระดูพิการ แก้วคุณไสยที่กระทำด้วยเนื้อเหง้า รสขมเย็นจัด มีพิษ เหง้าสดถึง 15 กรัม ด้มคิมแก้คางทูม คั้นเอาน้ำคิม แก้วท้องมาน คั้นเอาน้ำผสมน้ำส้มสายชูขุบสำลี แก้วเจ็บคอ ด้มใส่เกลือเล็กน้อยทาแก้ผื่นคัน แก้วน้ำเหลืองเสีย แก้วมีหนอง ดอก รสร้อน แก้วคุณไสยที่กระทำด้วยขม ด้น รสร้อน แก้วคุณไสยที่กระทำด้วยหนัง ราก รสร้อน แก้วคุณไสยที่กระทำด้วยกระดูก

ชาม/พง *Thuja orientalis* L.
 ชื่ออื่น สนเทศ สนหางสิงห์ (กรุงเทพฯ)

วงศ์ Cupressaceae

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น แดกกิ่งก้านแน่นทึบ เปลือกต้นสีน้ำตาลอมแดง ใบแตกเป็นเกล็ดขนาดเล็กระเบียดกัน แน่นมีลักษณะเป็นแผง สีเขียว ใบแห้ง มีคราบขาวที่ท้องใบ ดอกแยกเพศอยู่คนละต้น ออกเป็นช่อที่ปลายยอด ดอกเพศผู้สีน้ำตาล ดอกเพศเมียออกดอกเดี่ยว ไม่มีก้านดอก ผลกลมยาว ผลแก่แตกได้ เมล็ดเล็ก สีน้ำตาล
 สรรพคุณ เปลือกต้น รสฝาด ไซกาวาของกลอดเพื่อรักษาโรคผิวหนังให้แห้งไป ใบ รสฝาดเย็น แก้ฟกช้ำ แก้ อาเจียนเป็นโลหิต แก้ไอ แก้หืด ห้ามเลือด แก้ปวดข้อ ลดความดันโลหิตต่ำ ผล บรรเทาอาการลำไส้ติ่ง เป็นยา กล่อมประสาทสำหรับผู้ที่หัวใจเต้นเร็วอ่อนไม่หลับ

ชามูน *Salix tetrasperma* Roxb. วงศ์ Salicaceae
 ชื่ออื่น ตะหนุ่น(อยุธยา) ไคร้หนุ่น ไคร้บก ตะไคร้บก(เหนือ) สนุ่นน้ำ(นครราชสีมา) ไคร้ใหญ่(ยะลา)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น เปลือกต้นสีน้ำตาล แตกเป็นร่องลึกตามยาว และหลุดล่อนออก ใบเดี่ยว รูปรียาวหรือรูป ไข่กลับ แผ่นใบบาง มีขนสีขาว ก้านใบสีแดง ดอกแยกเพศอยู่คนละต้น ออกเป็นช่อห้อยลงที่ซอกใบหรือปลาย กิ่ง ดอกสีขาวนวล ไม่มีกลีบเลี้ยงและกลีบดอก ผลเป็นผลแห้ง แตกได้ 2 พู สีน้ำตาลอ่อนอมเทา เมล็ดเล็กมี 4-6 เมล็ด มีขนสีขาวติดที่ปลายเมล็ด
 สรรพคุณ เนื้อไม้ เป็นยาขับระดู เปลือก เป็นยาแก้ไข้ ยาบำรุงหัวใจ ราก ช่วยขับพิษร้อน และแก้ดับพิษาร

ชื่อกบ *Hymenodictyon orixense* (Roxb.) Mabb. วงศ์ Rubiaceae
 ชื่ออื่น ฤโลก(ราชบุรี) ส้มเห็ด(ใต้) ลาตา(ตรัง) ฤ ส้มฤ(สุราษฎร์ธานี) สิงเหาะ (กะเหรี่ยง-เชียงใหม่)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น เปลือกต้นสีน้ำตาลปนเทา แตกออกเป็นแผ่นขนาดใหญ่ ใบเดี่ยว รูปไข่ สีเขียว มีขนประปราย ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบและปลายยอด มีใบประดับ รูปใบพาย 1 คู่ ดอกสีขาว มีกลิ่นหอม ผลเป็นผลแห้ง แตกได้ สีน้ำตาลแดง เมล็ดมีปีกบาง

สรรพคุณ ราก แก่น เปลือก เป็นยาแก้ไข้ แก้กระหายน้ำ ราก รสขม แก้ไข้พิษ แก้ร้อนในกระหายน้ำ เปลือกต้น แก่น รสขมเย็น แก้ไข้ แก้ร้อนในกระหายน้ำ ต้น รสร้อน ขับประจำเดือนสตรี ขับเสมหะ ขับลมในลำไส้ แก้เอดาคานในท้อง แก้กระษัย ใบ รสร้อน น้ำคั้นจากใบ (และจากต้น) ทาแก้ตาเจ็บ ตาอักเสบ คำหอมท้อง แก้ปวดท้อง

ชื่อกบ *Rubus moluccanus* L. วงศ์ Rosaceae
 ชื่ออื่น ตะเข้หลอกตาย(จันทบุรี) ส้มกบ(ตราด) ฟ้ามลบ (ระนอง สุราษฎร์ธานี)

ลักษณะทั่วไป ไม้เถา มีหนามแหลม กิ่งอ่อนและยอดอ่อนมีขนสั้น ใบเดี่ยว รูปไข่คล้ายรูปโล่ ขอบใบเว้าลึกเป็น 5 แฉก แผ่นใบสีเขียว มีขน ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบ ดอกสีขาว กลีบดอกบางมี 5 กลีบ ผลเป็นกลุ่ม ผลอ่อนสีเหลืองอ่อน ผลสุกสีแดงสด

สรรพคุณ ราก ที่เกิดจากยอด ที่โค้งลงดินแล้วออกราก ผสมกับรากหญ้าคบบาง คั้นน้ำดื่มให้มีลูกเป็นผู้ชาย ถ่ายเส้นเอ็น ถัดเสมหะ ฟอกโลหิตระดู ถัดเอดาคานในท้อง

ไม้กึ่งใหญ่ *Ampelocissus martinii* Planch.

วงศ์ Vitidaceae

ชื่ออื่น ธารวัลย์ขน(ราชบุรี) ส้มกุ่ม(สระบุรี) เถาเปรี้ยว(กรุงเทพฯ) เครืออีโกย(นครราชสีมา) ส้มออบ(นครศรีธรรมราช) กุ่ม (อุบลราชธานี)

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเลื้อย เถามีขนสีแดง มีมือเกาะ ใบเดี่ยว รูปหัวใจ ใบเว้าเป็น 3 แฉก สีเขียว ห่องใบมีขนสั้นสีแดง ดอกออกเป็นช่อแยกแขนงตรงข้ามกับใบและโคนเถา ดอกสีแดงเข้มขนาดเล็ก ผลกลม ผลสุกสีแดงเข้ม เมล็ดเดี่ยว

สรรพคุณ ใบ เป็นยาแก้ไอ แก้ไข้ใน แก้หอบหืด และขับฟอกโลหิตระดู เถา เป็นยาขับฟอกโลหิตระดู เป็นยาระบายอ่อนๆ และแก้ไอ ราก เป็นยาถ่ายพรรตึก แก้ไข้ใน และแก้ไอ

ส้มแขก *Garcinia atroviridis* Griff. ex T. Anderson

วงศ์ Guttiferae

ชื่ออื่น ชะมวงช้าง มะขามแขก ส้มมะวาน(ใต้) ส้มพะรุน(ปัตตานี) ส้มควาย (ศรีง)

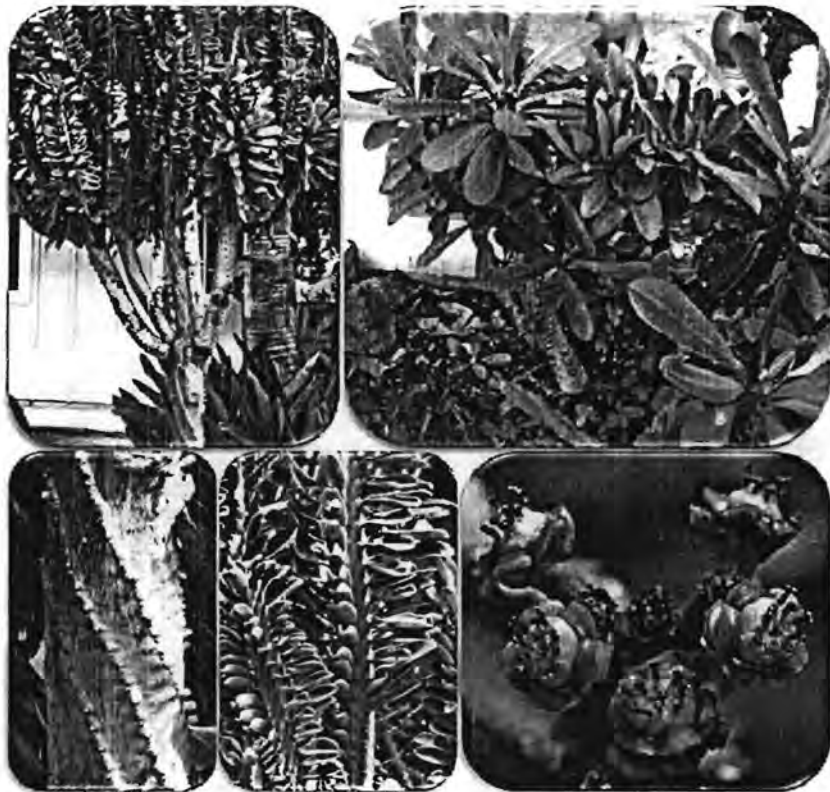
ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น เปลือกคั้นสีน้ำตาลปนดำ มียางสีเหลือง ใบเดี่ยว รูปขอบขนาน ขอบใบเรียบและเป็นคลื่น แผ่นใบเรียบ สีเขียวเข้มเป็นมัน ดอกแยกเพศ ดอกเพศผู้ออกเป็นช่อ 2-3 ดอก ดอกสีแดงเลือดนก ดอกเพศเมียออกดอกเดี่ยวที่ปลายกิ่งคล้ายกับดอกเพศผู้แต่กลีบดอกขนาดเล็กกว่า ผลค่อนข้างเป็นขนาดใหญ่ รอบผลเป็นร่องหลายร่อง ผลอ่อนสีเขียวทอสุกสีเหลือง มีรสเปรี้ยวจัด

สรรพคุณ ราก ใบ ใช้แก้ปวดหู ผล ระบายท้อง แก้พรรตึก ลดไขมัน

ตำบัก

Euphorbia neriifolia L.

วงศ์ Euphorbiaceae

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้นขนาดเล็ก มีหนามแหลมงอกจากคอก 1-2 อัน มียางสีขาว ใบเดี่ยว ออกเรียงสลับ รูปไข่กลับ แผ่นใบหนา สีเขียว ดอกออกเป็นช่อตามกิ่ง ดอกแยกเพศอยู่ช่อเดียวกัน มีใบประดับคล้ายดอกสีเหลือง 5 อัน ไม่มีกลีบดอก ผลขนาดเล็ก 3 พูรวมกัน

สรรพคุณ ราก รสเปรี้ยวเมา ใช้เบื่อปลา ตำพอกเป็นยาฆ่าเชื้อโรคและพิษ แมลงกัดคุดอย ฆ่าพยาธิผิวหนัง เปลือกต้น รสเปรี้ยวเมา น้ำคั้นเปลือกกินเป็นยาระบาย ใบ รสเปรี้ยวเมา ฟอกโลหิต ขับประจำเดือนสตรี ขับจุดเสมหะ ตำพอกฝี แก้ปวด ใช้เบื่อปลา ยาง รสเปรี้ยวเมา แก้จุกเสียด แก้บวม แก้ท้องมาน แก้มีน้ำข้อย เป็นยาระบายอ่อนๆ ขับพยาธิ ขับน้ำข้อย ทำให้อาเจียน

ตำบัก

Citrus aurantium L. var. *aurantium*

วงศ์ Rutaceae

ชื่ออื่น

ชาฮ้อ (กะเหรี่ยง-แม่ฮ่องสอน)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้นขนาดเล็ก มีหนามแหลมห่างกัน ใบเดี่ยว รูปไข่ สีเขียว ผิวใบมีจุดมัน ก้านใบมีปีกแผ่เป็นกรวย ดอกออกเป็นช่อที่ปลายกิ่ง ดอกสีขาว กลีบดอกมี 5 กลีบ ส่วนใหญ่เป็นดอกสมบูรณ์เพศ ผลกลมสีเขียวเข้ม มีจุดน้ำมัน เมล็ดรูปไข่มีหลายเมล็ด

สรรพคุณ ผล รสเปรี้ยวขมหวาน แก้ไอ กัดฟอกเสมหะ ฟอกโลหิต เปลือกผล รส ป่าหอม ใช้ทำยาหอม แก้ลมวิงเวียนหน้ามืด ตาลาย แก้ท้องขึ้น ท้องอืด ท้องเฟ้อ

ชัมป่อย *Acacia concinna* (Willd.) DC.
ชื่ออื่น ชัมซอน (เงี้ยว-เมฮ่องสอน)

วงศ์ Mimosaceae

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่มเลื้อย ลำต้นและกิ่งก้านมีหนามแหลมสั้น ใบเป็นใบประกอบแบบขนนกสองชั้นใบย่อยรูปขอบขนาน แผ่นใบบางเรียบ สีเขียว ดอกออกเป็นช่อกลมที่ปลายกิ่ง ดอกเล็กอัดแน่นอยู่บนแกนดอก ผลเป็นฝักแบนยาว คอดคางแนวเมล็ด สั้นสีทึบดำ มีสารกลุ่มซาโปนินสูงถึง 20% ดื่กกับน้ำจะเกิดฟอง

สรรพคุณ ใบ รสเปรี้ยวฝาดเล็กน้อย ดมน้ำคั้นขับเสมหะ ขับระดูขาว แก้บิด แก้โรคลงตา ตำประคบให้เส้นเอ็นอ่อน ดอก รสเปรี้ยวฝาดมัน แก้เส้นเอ็น ที่พิการให้สมบูรณ์ ฝัก รสเปรี้ยว ดมหรือบดรับประทานเป็นยาถ่าย ขับเสมหะ แก้ไอ แก้ไข้จับสั่น ทำให้อ่อนเจียน แก้บิดถ่ายเหนียว ดมเอาเหงื่อระเหยแก้มแก้มแก้ม แก้ปวดอกหรือจูบสำลิจุดแผล แก้โรคผิวหนัง เปลือกฝัก รสขมเปรี้ยวเผ็ดปร่า เจริญอาหาร กัดเสมหะ แก้ไอ แก้กางเด็ก เมล็ดคว่ำบดละเอียด ใช้เป่างููก ทำให้งาม ดัน รสเปรี้ยวฝาด แก้บิดาพิการ ราก รสขม แก้ไข้

ชัมฉันทาน *Cissus hastata* Miq.
ชื่ออื่น เถาส้มอบ(สุราษฎร์ธานี) ส้มข่า (ปัตตานี)

วงศ์ Vitidaceae

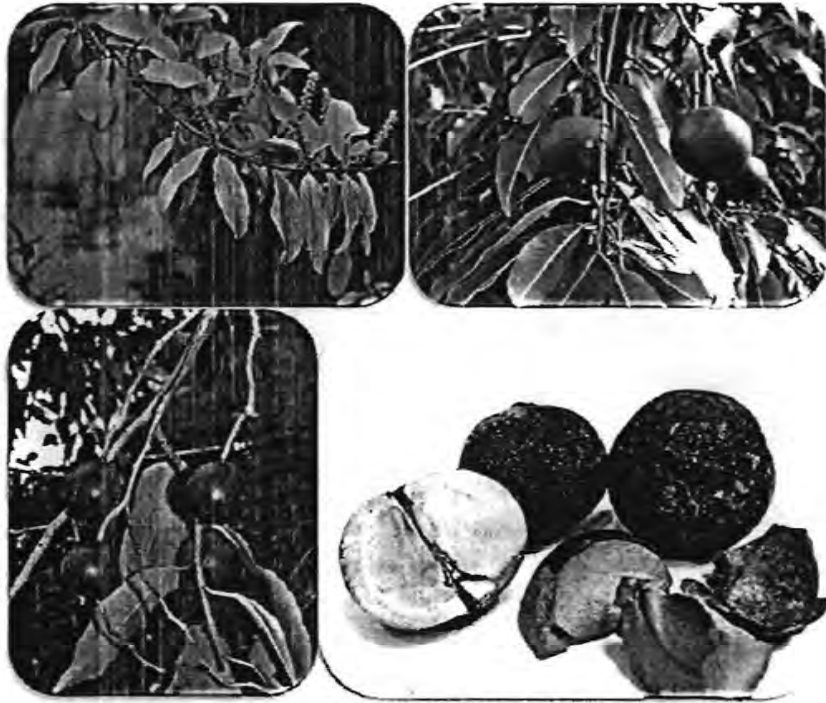

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเลื้อย เถาอ่อนสีเขียวอมแดง เป็นเหลี่ยมมนหรือเป็นสันครึ่งบางๆ ใบเดี่ยว รูปหัวใจหรือแกมรูปสามเหลี่ยม สีเขียวเข้ม ห้อยใบมีคราบสีขาว ดอกออกเป็นช่อแขนงตรงข้ามกับใบและปลายกิ่ง ดอกสีเหลืองแกมสีเขียวอ่อน กลีบดอกมี 4 กลีบ ผลกลม ผลอ่อนสีเขียวอ่อน ผลสุกสีม่วงดำ เมล็ดเดี่ยว

สรรพคุณ ใบ เป็นยาพอกโลหิตสตรี กระชายเสมหะ และแก้ไอ เถา นำมาคองห้ำ แก้ปวดเมื่อย และบำรุงกำลัง

ชมนอทะเล *Shirakiopsis indica* (Willd.) Eser
ชื่ออื่น กระหูด(กลาง) กือเราะะ คีอริก กุระ กุลา (มลายูปัตตานี)

วงศ์ Euphorbiaceae

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้นขนาดเล็ก โคนต้นมีหนามและพุดอน ใบเดี่ยว รูปรีหรือรูปขอบขนาน ขอบใบจักเป็นฟันเลื่อย แผ่นใบสีเขียวเข้มเป็นมัน ดอกแยกเพศอยู่คั่นเดียวกัน ออกเป็นช่อกระจุกที่ซอกใบและปลายกิ่ง ดอกสีขาว นวล ไม่มีกลีบดอก ผลกลม เป็นผลแห้งแข็ง มี 3 พู แยกได้เป็น 3 ซีก เมล็ดมี 3 เมล็ด
สรรพคุณ ต้น น้ำยางจากต้นเป็นพิษเมื่อถูกผิวหนังจะทำให้ผิวหนังไหม้ ใบ เป็นยาแก้ไข้ ผล น้ำยางจากผลมีฤทธิ์กัดทำลาย เมื่อกินจะทำให้อาเจียน ไข้เบื่อปลา เมล็ด กินได้ ใช้เป็นเครื่องเทศ เปลือกกราก คั้นกินเป็นยาระบาย ทำให้อาเจียน

ชมนอไทย *Terminalia chebula* Retz. var. *chebula*
ชื่ออื่น สมออีพิชา(กลาง) หมากแ่นะ(กะเหรี่ยง-แม่ฮ่องสอน) ม่าแ่นะ (กะเหรี่ยง-เชียงใหม่)

วงศ์ Combretaceae

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น เปลือกค้ำสีเทาปนน้ำตาล แตกเป็นร่องลึก ใบเดี่ยว รูปรีกว้าง แผ่นใบค่อนข้างหนา สีเขียว ท้องใบมีขน ดอกออกเป็นช่อแยกแขนงที่ซอกใบและปลายยอด ดอกสีครีม มีกลิ่นหอม ผลค่อนข้างกลม สีเขียว เมล็ดเดี่ยว เปลือกแข็งสีน้ำตาลอ่อน
สรรพคุณ ทั้งต้น เป็นยาขับเสมหะ แก้ท้องผูก แก้เสียวคอและเป็นยาฝาดสมาน ดอก เป็นยารักษาโรคบิด ผลอ่อน เป็นยาระบาย ผลแก่ เป็นยาฝาดสมาน แก้ลมจุกเสียด เป็นยาเจริญอาหาร ผล กลั้วคอแก้เจ็บคอ ขับน้ำเหลืองเสีย เนื้อหุ้มเมล็ด แก้บิด แก้ท้องผูก แก้ท้องขึ้นอักเสบ รักษาโรคเกี่ยวกับน้ำดี โรคท้องมาน คับมันโต อาเจียน อากาศระอึก โรคหืดและท้องร่วงเรื้อรัง

สมอทิเบต *Terminalia bellirica* (Gaertn.) Roxb.

วงศ์ Combretaceae

ชื่ออื่น สมอแทน(กลาง) แทน แทนตัน แทนขาว(ภาคเหนือ) ต้น(เขียงราย) จิบะตุ้(กะเหรี่ยง-เชียงใหม่)

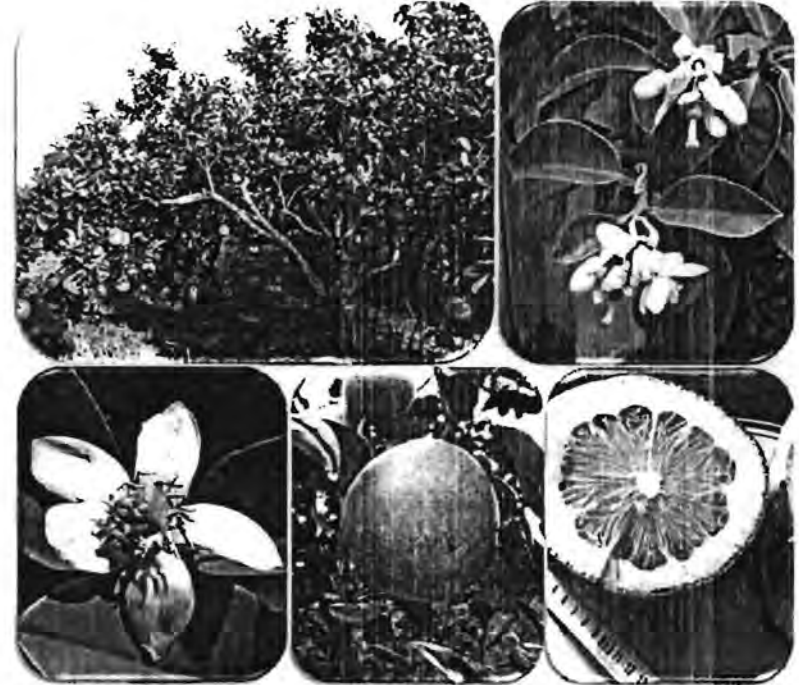
ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น โคนต้นเป็นพูท่อนแคบ ใบเดี่ยว รูปไข่ สีเขียวเป็นมัน ท้องใบมีขนอ่อน ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบ ดอกสีม่วง มีกลิ่นหอม เป็นดอกสมบูรณ์เพศ ผลค่อนข้างกลม สีน้ำตาลเข้ม มีขนสั้น

สรรพคุณ ใบ ใช้แก้บาดแผล ดอก ใช้แก้โรคลา เปลือกต้น เป็นยาขับปัสสาวะ เมล็ด เป็นยาแก้บิด แก่น เป็นยาแก้ริดสีดวง ราก เป็นยาแก้ไอหืดหรือหลอดลม เป็นยาแก้ไข้เพื่อเสมหะ ไข่เจี๊ยม และเสมหะ ลูกแก่ เป็นยาแก้เสมหะจุกคอ ทำให้ชุ่มคอ แก้โรคลา แก้อาการเจ็บ บำรุงธาตุ และแก้ไข้

ส้มโอ *Citrus maxima* (Burm.f.) Merr.

วงศ์ Rutaceae

ชื่ออื่น มะขุน มะโอ(เหนือ) สังกู(กะเหรี่ยง-แม่ฮ่องสอน) ลิมาบาลี (มลายู-ยะลา)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้นขนาดเล็ก มีหนามแหลมเล็ก ใบเป็นใบประกอบมีใบย่อยใบเดี่ยว รูปไข่กลับ สีเขียวเข้ม มีจุดน้ำมัน ก้านใบมีครีบกั้นเป็นปีก ดอกออกเป็นช่อกระจุกหรือดอกเดี่ยวที่ซอกใบและปลายกิ่ง ดอกสีขาว กลีบดอกมี 4-5 กลีบ ผลกลมหรือรูปไข่ ผลแก่สีเขียวอมเหลือง ข้างในมีเยื่อสีขาวกั้นเนื้อผลที่เป็นถุงน้ำ เมล็ดมีหลายเมล็ด

สรรพคุณ เปลือกผล รสปร่าหอม ช่วยขับลม ขับเสมหะ แก้จุกแน่นหน้าอก แก้ไอ แก้ปวดท้อง แก้ไข้เลือด แก้อาเจียน แก้โรคลมป่วง คำพอกฝี ดับน้ำอาบแก้คัน ราก รสขมปร่า แก้หวัด แก้ไอ แก้ปวดท้อง แก้ไข้เลือด ใบ รสปร่าหอม เป็นยาแก้ปวดข้อ แก้ท้องอืดแน่นเฟ้อ คำพอกแก้ปวดศีรษะ ผล รสปร่าเปรี้ยวหอม แก้เมาสุรา ขับลมในกระเพาะและลำไส้

ถมิ
ชื่ออื่น

Sesbania sesban (L.) Merr.

วงศ์ Papilionaceae

ผักสองแฉะ ตะเภาลม (เหนือ)

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่มขนาดเล็ก แตกกิ่งก้านน้อย มีขนละเอียดสีขาว ใบเป็นใบประกอบแบบขนนก มีใบย่อย 12-18 คู่ รูปขอบขนาน สีเขียว ดอกออกเป็นช่อที่ปลายช่อ 18-24 ดอก ดอกสีเหลืองสด กลีบดอกมีประสีน้ำตาล ด้านนอก ผลเป็นฝักรูปหลอดกลม โกงงอเล็กน้อย เมล็ดจำนวนมาก

สรรพคุณ ใบ ประุงเป็นยารับประทาน เป็นยาแก้ไข้ กระทุ้งพิษ ลดความเย็นในร่างกาย โดยมากใช้เป็นยาเขียว หรือใช้ใบสุมหั้วเด็กแก้หวัด แก้ปวดหัวตัวร้อน

ชออด *Croton tiglium* L.

วงศ์ Euphorbiaceae

ชื่ออื่น สลัดต้น ลูกพลาญศัตรู หมากหลอด(กลาง) มะข่าง หมากทาง มะคัง มะตอด

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้นขนาดเล็ก ช่ออ่อนสีแดง ใบเดี่ยว รูปรี สีเขียว มีขนประปราย ดอกออกเป็นช่อตั้งที่ปลายช่อ ดอกแยกเพศอยู่ช่อเดียวกัน ดอกสีขาว ผลเป็นผลแห้ง แตกได้ 3 ซีก แบ่งเป็น 3 พู ผิวสามมือ เมล็ดรียาว มี 1-3 เมล็ด

สรรพคุณ เมล็ด รสเผ็ดร้อนมัน เป็นยาถ่ายอย่างแรง พบว่ามีฤทธิ์รุนแรงมาก ปัจจุบันจัดเป็นพิษมีพิษ ต้องกำจัดพิษโดยทุบเมล็ด ต้มให้น้ำม 2-3 ครั้ง แก้พิษเสมหะ และโลหิต ถ่ายน้ำเหลืองเสีย ถ่ายลม ขับพยาธิ แก้อาการผิดปกติทางจิตและประสาท แก้ลมชัก ขับพยาธิในลำไส้ แก้โรคนกัศ เด็กควรวาโซลินปริมาณต่ำ โดยผสมน้ำจืด กินแก้ไอ ราก ต้มกินเป็นยาขับปัสสาวะ กินมากแห้งบุตรได้ แก้อโรครื่น ดอก รสฝาดเมาเย็น ดับธาตุไฟไม่ให้กำเริบ แก้กลากเกลื้อน

ตลงคหน้า *Ficus heterophylla* L.f.

วงศ์ Moraceae

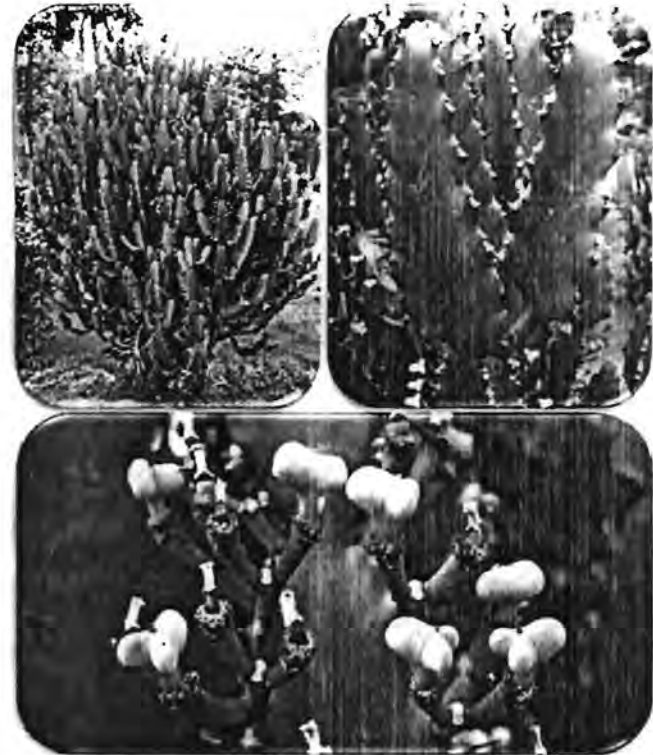

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่มขนาดเล็กมียางขาว ใบเดี่ยว รูปรีแกมรูปขอบขนาน ขอบใบจักเป็นซี่ฟันคั้นๆถึงลึก แผ่นใบหนา สีเขียว มีขนสาก ดอก ออกเป็นช่อแบบช่อกระจุกที่ซอกใบ ดอกย่อยเจริญเติบโตอยู่ภายในฐานรองดอก ผลเป็นผลแบบมะเดื่อ สีส้มอมแดง มีวุ้นเหนียวเป็นกลุ่ม
สรรพคุณ ราก ใช้แก้ไอ เป็นยาระบายสำหรับเด็กได้ดี แก้พิษตานซาง เปลือกรากนำมาบดเป็นผงผสมกับลูกศรชี้ แก้ไอและหืด ใบ ใช้ผสมกับนม แก้บิด บำรุงเนื้อหนัง เตา แก้ไข้ ผล แก้กลิ้นเหียนอาเจียน

ชฉัดโคป่า *Euphorbia antiquorum* L.

วงศ์ Euphorbiaceae

ชื่ออื่น กะลำพัก(นครราชสีมา) เคียะยา(เหนือ) เคียะเหลียม หงอนงู(แม่ฮ่องสอน)

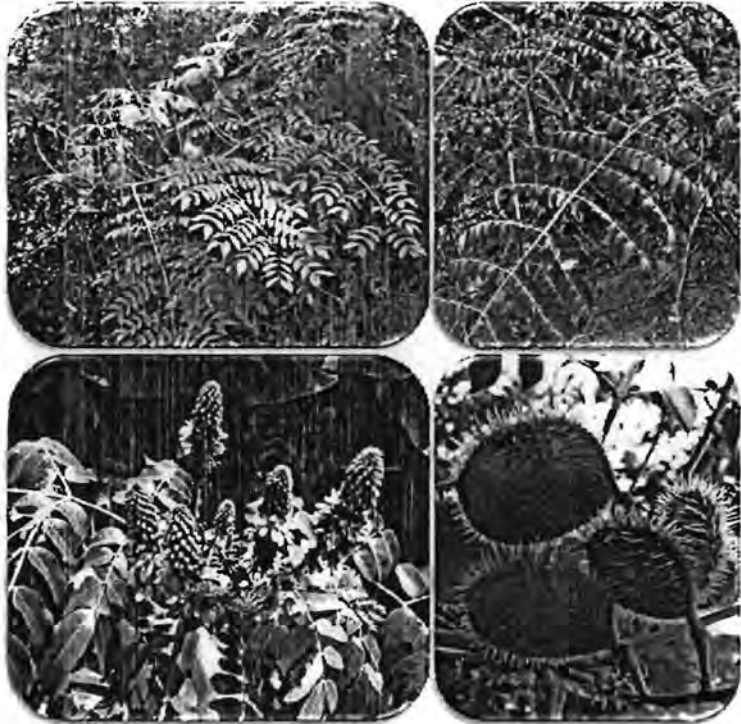
ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้นขนาดเล็กจำพวกตะบองเพชร ลำต้นและกิ่งรูปสามเหลี่ยมและรูปสี่เหลี่ยม มีหนามคู่เล็กแหลม มียางสีขาวข้น ใบเดี่ยว ใบเล็กมาก ร่วงง่าย ดอกออกเป็นช่อสั้นตามแนวสันเหนือหนาม มีใบประดับสีเหลือง 5 ใบ ดอกเพศผู้และดอกเพศเมียอยู่ช่อเดียวกัน ผลเป็นผลแห้งแตกได้ แบ่งเป็น 3 พู สีน้ำตาลเข้ม
สรรพคุณ แก่นลำต้น (กะลำพัก) เป็นแก่นของต้นที่ตายแล้ว มีกลิ่นหอม ใช้แก้ไข้ บำรุงหัวใจ ยาง รสร้อนเบื่อเมา เป็นยาแก้ปวด ถ้านำมานึ่งให้สุกแล้วตากแห้งเป็นยาถ่ายอย่างแรง ทำให้ขาดใจได้ ควรฆ่าฤทธิ์ โดยการย่างไฟ แก้วบวม น้ำ อัมพฤกษ์ ขับปัสสาวะ แก้ปวดหลัง ถ่ายริดสีดวง ข้อควรระวัง พบสารบางชนิดซึ่งเป็นสารก่อมะเร็ง

ชวาต
ชื่ออื่น

Caesalpinia bonduc (L.) Roxb.

วงศ์ Caesalpinaceae

ป่าชายหาด(เหนือ) หวาด(ภาคใต้) มะกาเล็ง(เงี้ยว-เชียงใหม่) คามัด (มลายู-สตูล)

ลักษณะทั่วไป ไม้เตา มีหนามแหลมโค้ง ใบเป็นใบประกอบแบบขนนกสองชั้น มีใบย่อย 8-12 คู่ รูปไข่ ขอบใบเรียบ แผ่นใบเรียบ สีเขียวเข้ม ดอกออกเป็นช่อตามกิ่งเหนือซอกใบเล็กน้อย ดอกสีเหลือง ผลเป็นฝักรูปขอบขนาน มีขนแข็งยาว เมล็ดมี 2 เมล็ด รูปคล้ายโล่สีเทา

สรรพคุณ ใบ เป็นยาขับลม แก้จุกเสียด แก้ปัสสาวะพิการ แก้กระษัย แก่น้ำมูตรพิการ แก้ไอ รักษาแผลในคอ ขับพยาธิ ผล แก้กระษัย แก่น้ำมูตรพิการ เมล็ด เป็นยาขับพยาธิ แก้ไข้ แก้ท้องเสีย หล่อสีนํ้าภายนอก แก้ปวดท้อง

สะแกมา
ชื่ออื่น

Combretum quadrangulare Kurz

วงศ์ Combretaceae

แห้ง(เหนือ) ขอนแซ่ จองแซ่(แพร่) แก(อีสาน) ช้งแก (เขมร-ปราจีนบุรี)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น กิ่งอ่อนเป็นเหลี่ยม ใบเดี่ยว รูปรี แผ่นใบบาง สีเขียว ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบและปลายยอด ดอกเล็กรูปถ้วยสีเหลืองอมน้ำตาลอมเขียวหรือขาว ผลเป็นแห้งมีครีบ 4 ครีบ เมล็ดสีน้ำตาล รูปกระสวย

สรรพคุณ ราก เป็นยาเบื่อพยาธิเด็ก แก้กามโรคเข้าซอกออกดอก หนองใน ฝีมะม่วง แก่น้ำเหลืองเสีย แก้พิษไข้ เจ็บซิม แก้มะเร็งที่ตับ ปวด ลำไส้ กระเพาะปัสสาวะ กระเพาะอาหาร แก้ไข้สันนิบาต แก้หอมแห้ง แก้ริดสีดวง แก้เสมหะ แก้อาเจียนเป็นโลหิต แก้มูกเลือด ดัน แก้กามโรค หนองใน แก้แผลในที่ลับ เข้าซอกออกดอก แก้อาเจียนเป็นโลหิต เป็นยารักษาฝี แก้มะเร็งที่เกิดภายใน ใบอ่อน รักษาแผลสด แก้บิด มูกเลือด แก้ปวดเมื่อยร่างกาย แก้ไข้ แก้บาดแผล เป็นยารักษาภาวะเร้งภายใน เมล็ด ค้ำผสมไข่ทอดให้เด็กกินเป็นยาถ่ายพยาธิ ได้เดือนพยาธิเส้นด้าย แก้กษาง ดานขโมย แก้คุดทะราด แก้มะเร็ง

ช่แสด *Cananga latifolia* (Hook.f. & Thomson) Finet & Gagnep. วงศ์ Annonaceae

ชื่ออื่น แคนแสง(จันทบุรี) เมา(เหนือ) แกนแสง(อุดรดิตต์) รูนสะบันงา(เชียงใหม่) แดงแสง(ชัยภูมิ ขอนแก่น) เฝิง (เพชรบูรณ์) ห่าอ้าว ห่าฮอก(นครราชสีมา) ราบ (สุราษฎร์ธานี)

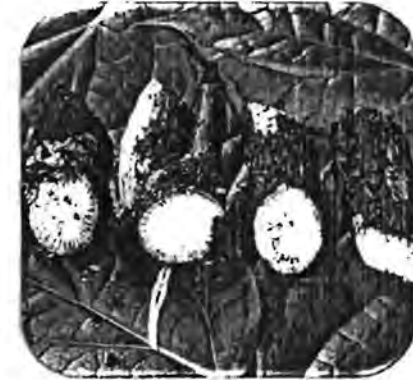

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น กิ่งอ่อนและยอดอ่อนมีขนหนาแน่น ใบเดี่ยว รูปไข่ ค่อนข้างกลม สีเขียว มีขนหนาแน่น ดอกออกเป็นดอกเดี่ยวหรือเป็นกระจุกใต้โคนใบ มีใบประดับ 2 ใบ ตรงโคนก้านดอก ดอกสีเหลืองอมเขียว กลีบดอกมี 6 กลีบ ผลเป็นผลกลุ่ม มีผลย่อย 20-25 ผล กลมรี ผลสุกสีม่วงดำ เมล็ดมีหลายเมล็ด
สรรพคุณ รากและเนื้อไม้ รสเบื่อเมา แก้พิษไข้ เชื้องซึม และพิษกาฬต่างๆ ประุงเป็นยาแก้โรคผิวหนัง โรคเรื้อน กลากเกลื้อน น้ำเหลืองเสีย สูดแก้โรคผิวหนัง ใบบ รสเบื่อเมา สุมไฟรมฆ่าพยาธิผิวหนังเรื้อรัง

ชะค้ำน *Piper sp.*

วงศ์ Piperaceae

ชื่ออื่น จะจัด จัดค้ำน (เหนือ)

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาขนาดใหญ่ มีรากงอกสำหรับเกาะยึด ใบเดี่ยว รูปใบหอก ขอบใบเรียบ แผ่นใบเรียบ สีเขียวเข้ม ดอกออกเป็นช่อยาวห้อยลงที่ซอกใบ ดอกเล็กสีขาวอัดแน่นบนแกนดอก ผลเล็กเบียดกันแน่นบนแกนผล
สรรพคุณ ราก รสเผ็ดร้อน แก้ไข้ แก้หืด แก้จุกเสียด และรักษาธาตุ ใบบ รสเผ็ดร้อน ขับลมในลำไส้ แก้แน่นจุกเสียด แก้ธาตุพิการ ดอก รสเผ็ดร้อน แก้ลมอัมพฤกษ์ ผล รสเผ็ดร้อน แก้ลมในทรวงอก เถา รสเผ็ดร้อน ขับลมในลำไส้ แก้จุกเสียด บำรุงธาตุ แก้ธาตุพิการ บำรุงกำลัง

ตะเคา *Azadirachta indica* A.Juss. var. *siamensis* Valetton.
ชื่ออื่น สะเลียม(เหนือ) ตะเคา (ใต้)

วงศ์ Meliaceae

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น เปลือกต้นแตกเป็นร่องลึกตามยาว ใบเป็นใบประกอบแบบขนนก ใบย่อย รูปใบหอก สีเขียวเป็นมัน ดอกออกเป็นช่อที่ปลายกิ่งขณะแตกใบอ่อน ดอกสีขาวนวล กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลกลมมี ผลสุกสีเหลืองส้ม เมล็ดเดี่ยว

สรรพคุณ เปลือกต้น รสขมฝาดเย็น เป็นยาขมเจริญอาหาร แก้ไข้ แก้บิด มูกเลือด แก้ท้องร่วง แก้กระษัย แก้กองเสมหะ แก้ลม รสขมฝาดเย็น แก้คลื่นไส้อาเจียน แก้ไข้ตัวร้อน ไข่จับต้น บำรุงไพเราะ บำรุงโลหิต ใบ รสฝาดเย็น บำรุงไพเราะ ทำให้อุจจาระละเอียด ไข่ทองคำฝัดน้ำชะล้างบาดแผล แก้หูพอง แก้โรคผิวหนัง น้ำเหลืองเสีย บำรุงธาตุ ช่วยย่อยอาหาร ดอก รสขม แก้พิษโลหิตกำเดา แก้ริดสีดวงในลำคอ ช่วยบำรุงธาตุ ผล รสขมเย็น เป็นยาถ่ายพยาธิ และยาระบาย แก้โรคหัวใจเดินผิดปกติ ผลอ่อน รสขมปร่า แก้ลมหทัยวาตะ ฆ่าพยาธิ แก้ริดสีดวง แก้ปัสสาวะผิดปกติ

ตะค้อ *Crudia chrysantha* (Pierre) K.Schum.
ชื่ออื่น ชูขาว เคียวไก่(สุโขทัย) ประดู่ขาว(สุรินทร์) แฮ่ (สกลนคร)

วงศ์ Caealpiniaceae

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น โคนต้นแก่เป็นพูพอน ใบเป็นใบประกอบแบบขนนกปลายคี่ ใบย่อยมี 4-6ใบ รูปไข่ขอบใบเรียบ แผ่นใบหนาเรียบสีเขียว ห่องใบมีขน ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบและที่ปลายกิ่ง ดอกสีขาว กลีบดอกไม่สมมาตร ผลเป็นฝักแบน ฝักแห้งสีน้ำตาล เมล็ดสีน้ำตาลมี 1 เมล็ด

สรรพคุณ ใบ คั้นน้ำอาบรักษาโรคฮีสุกฮีโต โรคหิด เปลือกต้น ปูรงเป็นยาแก้ท้องร่วง มีรสฝาดร้อน เป็นยาขับพยาธิ ไล่เดือน และพยาธิตัวดี ทั้งห้า รสฝาด คั้นน้ำกินเข้า-เย็น และคั้นน้ำอาบสำหรับผู้ที่ป่วยเป็นไข้หัว เช่น ไข้หัด ค้ำแดง ตกใส ผิดาษ กันพิษหลบลงลำไส้ทำให้ท้องร่วง หรือหลบลงปอดทำให้หอบ

ตะบ้ำ *Entada rheedii* Spreng.

วงศ์ Mimosaceae

ชื่ออื่น ตะบ้ำอัญญา(กลาง) คำคัน มะบ้ำหลวง(เหนือ) มือกแกมื่อ(ละโว้-เชียงใหม่) มะนิม หมากจิม

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเลื้อย เถาขนาดใหญ่ แบน ใบเป็นใบประกอบแบบขนนก รูปรี สีเขียว ดอกออกเป็นช่อกลมยาวที่ซอกใบ ดอกสีขาวนวล ขนาดเล็ก ผลเป็นฝักแบนยาวขนาดใหญ่มาก เมล็ดกลมสีน้ำตาล เนื้อในเมล็ดสีขาว
สรรพคุณ เปลือกคั้น นำมาคั้นเอาน้ำมาสระผม และทาแก้คันและโรคผิวหนังที่เป็นสะเก็ด เถา ตำพอกฆ่าพยาธิ ตินสม และผิวหนัง เมล็ด แก้โรคผิวหนัง มะเร็งกดทะราด แก้พิษ แก้ไข้

ตะบ้ำลาย *Mucuna revoluta* Wilnot-Dear

วงศ์ Papilionaceae

ชื่ออื่น หมามู๋ (กลาง)

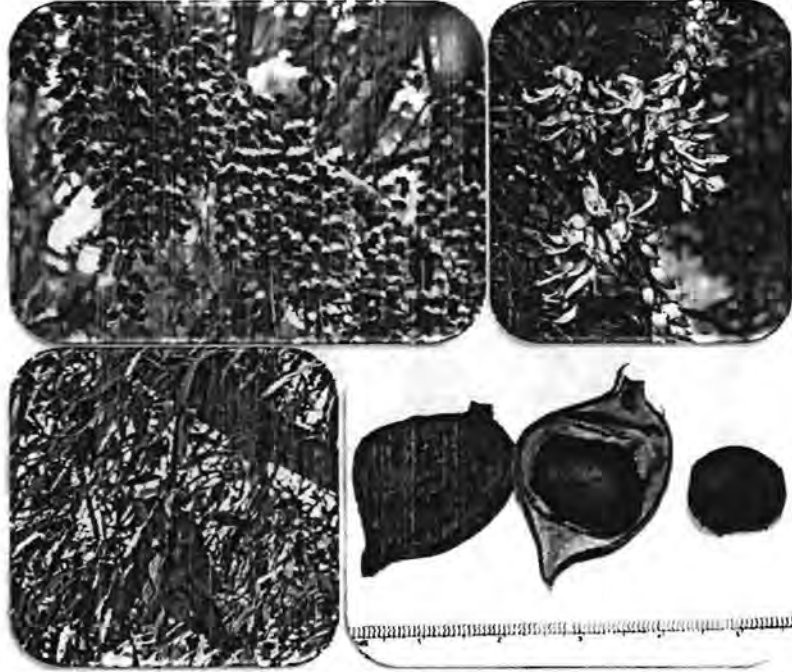
ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเลื้อยมีเนื้อไม้แข็ง ใบเป็นใบประกอบแบบขนนก ใบย่อยมี 3 ใบ รูปไข่ สีเขียว ดอกออกเป็นช่อเชิงลดหลั่นที่ซอกใบ ดอกสีขาวแกมเขียว รูปดอกถั่ว ผลเป็นฝัก รูปขอบขนาน ฝักอ่อนมีขนสีน้ำตาลหนาแน่น เมล็ดมี 1-5 เมล็ด สีครีมมีจุดประสีน้ำตาล
สรรพคุณ เมล็ด ผ่นน้ำทารักษาโรคผิวหนัง หรือผสมกับกระดูกช้าง กระดูกม้าขาว เปลือกหอย และแก่นจันทน์ ฝักอ่อนกินแก้ไข้

ตะบ้ำลิง
ชื่ออื่น

Mucuna macrocarpa Wall.

วงศ์ Papilionaceae

ตะบ้ำลิงคำ(กลาง) หมักบ้ำลิงคำ(สุโขทัย) มะบ้าแมง(เชียงใหม่) แสนเสาหอม (เตาอ่อน(เลย)

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเลื้อยมีเนื้อไม้แข็ง ใบเป็นใบประกอบ ใบย่อยมี 3 ใบ รูปไข่แกมรูปรี ขอบใบเรียบ แผ่นใบสีเขียว มีขน ดอกออกเป็นช่อยาวห้อยลงตามลำต้น ดอกสีม่วงคำจำนวนมาก รูปดอกถั่ว ผลเป็นฝักยาว รูปขอบขนาน เมล็ดแข็ง แบน สีน้ำตาล มีหลายเมล็ด

สรรพคุณ ลำต้น ผสมกับ เปลือกต้นราชพฤกษ์ ดินสะค้าน ดินชันทองพขาวท เปลือกมะตูม เปลือกต้นมะคังแดง รากมะเขือขื่น ดินบอระเพ็ด หัวผักหนาม ปริมาณเท่ากัน ตากแห้งบดเป็นผง ผสมน้ำอุ่นหรือเหล้าดื่ม เป็นยาบำรุงกำลัง เมล็ด เสาบดเป็นผงผสมกับน้ำมันมะพร้าว ทาแก้คันและ โรคผิวหนัง หรือผสมกับรากหรือต้นผักหวานบ้าน แก่นตุน แก่นขี้เหล็ก รากชิงช้า แก่นขมุนเทศ ดินขมิ้นเครือ ดินคนทา ดินแก้งิ้วพระร่วง ดินเหมือดคน เมล็ดมะค่าโมง หอยกาบถ่าน งาช้าง ฝนใส่ข้าวเจ้ากิน แก้มะเร็งคุดทะราด ลำต้น เปลือกต้น ผสมน้ำเกลือ อบแก้ปวดฟัน

ฉัก

Tecona grandis L.f.

วงศ์ Verbenaceae

ชื่ออื่น ป่าขี้(กะเหรี่ยง-กาญจนบุรี) เคาะเขียโอ(ละว้า-เชียงใหม่) ปิธิ ปิธือ เปือย(กะเหรี่ยง-แม่ฮ่องสอน)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น มีขนสีเหลือง ต้นแก่โคนต้นเป็นร่อง มีพุ่มเล็กน้อย ใบเดี่ยว รูปรีกว้าง สีเขียว สากมือ ห้อยใบมีขน ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบและปลายยอด ดอกสีขาว กลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นหลอด ปลายแยกเป็น 6 กลีบ ผลกลมเป็น หองลม และบาง สีเขียว เมล็ดมีชั้นหุ้มแข็ง มีขนคล้ายไหม เมล็ดอยู่ในช่องละ 1 เมล็ด

สรรพคุณ เมล็ด รักษาโรคตา เปลือกไม้ บรรเทาอาการปวดบวมศีรษะ แก่น เนื้อไม้ นำพวยอิฉิวหนั่ง ขับพยาธิ บำรุงโลหิต แก้อ่อนเพลีย คุมธาตุ ไม้ แก้เบาหวาน แก้พิษเสมหะ และโลหิต ดมน้ำมันแก้เจ็บคอ

ชังกาณี *Barleria strigosa* Willd.

วงศ์ Acanthaceae

ชื่ออื่น ชีโพนกุ่ม(ปราจีนบุรี) หญ้าหงอนไก่ หญ้าหัวนาค(เหนือ) กำแพงใหญ่ (เลย)

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่มขนาดเล็ก กิ่งอ่อนเป็นเหลี่ยม มีขนสีน้ำตาล ใบเดี่ยว รูปไข่แกมรูปขอบขนาน สีเขียว มีขนเล็กน้อย ท้องใบมีขนขาวตามเส้นใบ ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบ ดอกสีม่วงแกมน้ำเงิน กลีบดอกเชื่อมติดกัน เป็นหลอดสีขาว ปลายแยกเป็น 2 ปาก ปากบนมี 4 กลีบ ปากล่างมี 1 กลีบ ผลเป็นฝักแบนเกลี้ยง ฝักแห้งแตกได้ เมล็ดมี 4 เมล็ด

สรรพคุณ ทั้งต้น คั้นน้ำคั้น บำรุงกำลัง ราก รสขม ประุงเป็นยา รับประทานสำหรับถอนพิษ ใช้กาฬ แก้ร้อนใน กระหายน้ำ ลดความร้อนในร่างกาย โดยผสมกับเครื่องยาอื่นๆ เป็นยาขับพิษไข้ทั้งปวง แก้ไอ

ต้นพราหมณ์ *Justicia gendarussa* Burm.f.

วงศ์ Acanthaceae

ชื่ออื่น เขียงพราหมณ์ เขียงพราบ้าน เขียงพราหมณ์ สามะงาจีน ฝีมอญ(ภาคกลาง) แสนทะแมน ปองคำ (ตราด) กระดุกไก่อ้า เกียงพา เขียงพราหมณ์ บัวลาคำ(ภาคเหนือ) กระดุกคำ ละลาคำ(จันทบุรี) เขียงพรา

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่มขนาดเล็ก ต้นสีม่วง ใบเดี่ยว ปลายยาวแคบ รูปใบหอก ก้านใบสั้น ดอกออกเป็นช่อที่ปลายยอดหรือข้างกิ่ง ดอกสีขาวอมเขียวประชมพู กลีบดอกยาวออกเป็นกลีบบนและกลีบล่าง ผลเป็นฝักขนาดเล็ก สรรพคุณ ทั้งต้น ไล่เข้ายาแก้ไข้ ลดความร้อน เป็นยาเย็น ถอนพิษ ใบ ตำผสมเหล้าโรงคั้นเอาน้ำรับประทาน เอาการูกแสดคุดคุดที่ถูกรูพิษขบกัด

ต้นฟ้าทอม *Eupatorium stoechadosmum* Hance วงศ์ Compositae

ชื่ออื่น เกียงพาโย(เหนือ) สะพัง(เลย) มอกพา หญ้าลั้งหัง จะเป(เงี้ยว-แม่ฮ่องสอน)

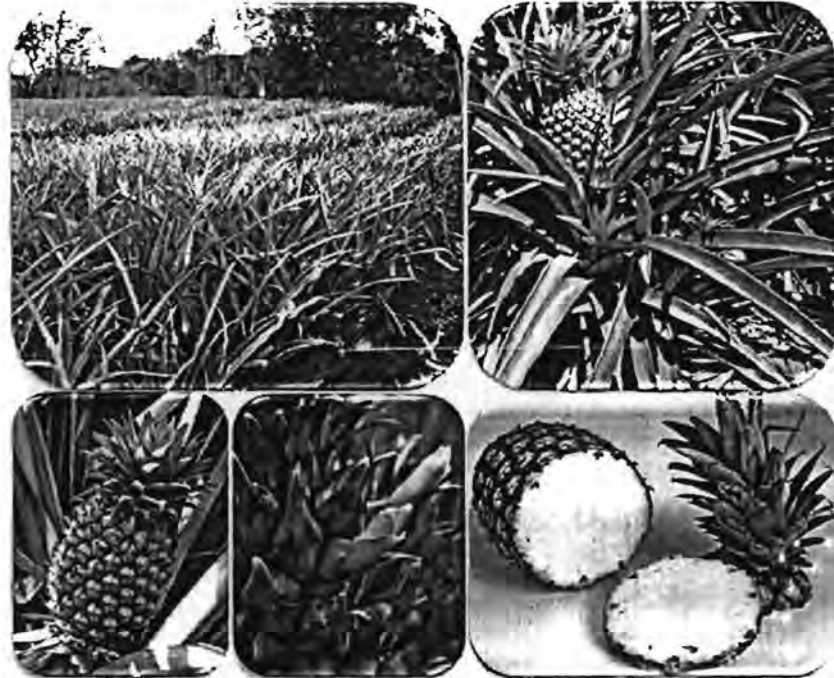

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก ลำต้นเป็นร่อง สีแดง ใบเดี่ยว รูปรีหรือรูปไข่ ขอบใบจักเป็นฟันเลื่อย แผ่นใบสีเขียว เส้นใบและก้านใบสีแดง ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบใกล้ปลายยอด ดอกสีแดงหรือสีขาว กลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นหลอด ปลายแยกเป็น 5 กลีบ ผลเป็นผลแห้ง เป็นต้น 5 ต้น สีดำ

สรรพคุณ ทั้งต้น รสหอมสุขุม แก้ปวดหัว แก้ไข้ตัวร้อนจัด ขับเหงื่อ แก้ท้องขึ้น ท้องอืด ท้องเฟ้อ แก้ลมหายใจมีกลิ่น เป็นยากระตุ้นความกำหนัด เป็นยาหอม ชูกำลัง บำรุงกำลัง ราก คั้นน้ำดื่ม เป็นยาช่วยให้ประจำเดือนมาปกติ เป็นยาแก้พิษ ใบ รสเย็นจัด แก้ไข้พิษ และบำรุงหัวใจ

ต้นประดก *Ananas comosus* (L.) Merr. วงศ์ Bromeliaceae

ชื่ออื่น ต้นประดก(กรุงเทพฯ) มะชะนัค มะนัค(เหนือ) บ่อนัค(เชียงใหม่) หมากนัค(อีสาน) ย่านนัค ยานัค (ใต้)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก ลำต้นแตกเป็นกอ ใบเดี่ยว ใบเรียวยาว ขอบใบมีหนาม แผ่นใบแข็ง สีเขียวเข้มเป็นทางสีแดง ห้อยใบมีขนาดสีขาว ดอกออกเป็นช่อที่ปลายยอด ดอกเรียงเป็นระเบียบรอบปุ่มดอก กลีบดอกมี 3 กลีบ ด้านบนสีชมพูอมม่วง ด้านล่างสีขาว ผล มีใบเป็นกระจุกที่ปลายผล เรียกว่า ตะเกียง มีคอรอบผล ผลแก่สีเหลืองสดฉ่ำน้ำ

สรรพคุณ เหง้าและตะเกียง ปรุงเป็นยาต้ม ขับปัสสาวะ แก้นิ่ว แก้มูกกิด ระดูขาว แก้นองอิน ใบ รสฝืดเย็น น้ำจากใบ เป็นยาขับพยาธิ ผล รสเปรี้ยวหวาน ระงับการอักเสบ อากาศรบกวน ช่วยซ่อมแซมเนื้อเยื่อ ทำให้แผลหายเร็ว กัดเสมหะในลำคอ ย่อยอาหารในกระเพาะลำไส้ เป็นยาระบายอ่อนๆ แก้อาการปวดท้อง ขับพยาธิในเด็ก ช่วยขับพยาธิในเด็ก ทำให้แห้ง เปลือกผล รสฝืดเย็นเปรี้ยว แก้กระษัย บำรุงไต ขับปัสสาวะ

ชาน

Artocarpus altilis (Parkinson) Fosberg

วงศ์ Moraceae

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น เปลือกต้นเรียบ สีน้ำตาลอมเทา ใบเดี่ยว รูปรีขนาดใหญ่ ขอบใบหยักลึกแบบขนนกเป็น
 แถบแหลม 4 แถบ แผ่นใบสีเขียวเข้ม สากมือ ดอกออกเป็นช่อแทงกลมที่ซอกใบ ดอกเล็กอัดแน่นอยู่บนแกนช่อ
 ดอก ดอกแยกเพศอยู่คนละช่ออยู่ต้นเดียวกัน ผลกลมรี เป็นผลรวม ผิวเป็นหนามขนาดเล็กทั้งหมด (พันธุ์ที่มี
 เมล็ดเรียก ขนุนสามละอ)

สรรพคุณ ราก รสเมา แก้กามโรค แก้มะเร็ง

ชานฝรั่งชานกา *Ageratum conyzoides* L.

วงศ์ Compositae

ชื่ออื่น หน้ำสาบฝรั่ง(ราชบุรี) คับเลือเล็ก(สิงห์บุรี) หน้ำสาบแดง(เชียงใหม่) เทียมแม่มะเิง (เสอ)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก กิ่งอ่อนและยอดอ่อนสีเทา มีกลิ่นเหม็น ใบเดี่ยว รูปไข่ ขอบใบจักเป็นซี่ฟันตื้นๆ แผ่น
 ใบบาง สีเขียว มีขนหนาแน่น ดอกออกเป็นช่อที่ปลายยอด ดอกสีขาวหรือสีม่วงอ่อน กลีบดอกเชื่อมติดกันเป็น
 หลอดเล็ก ปลายแยกเป็น 4 กลีบ ผลเป็นผลแห้งไม่แตก สีน้ำตาลดำ

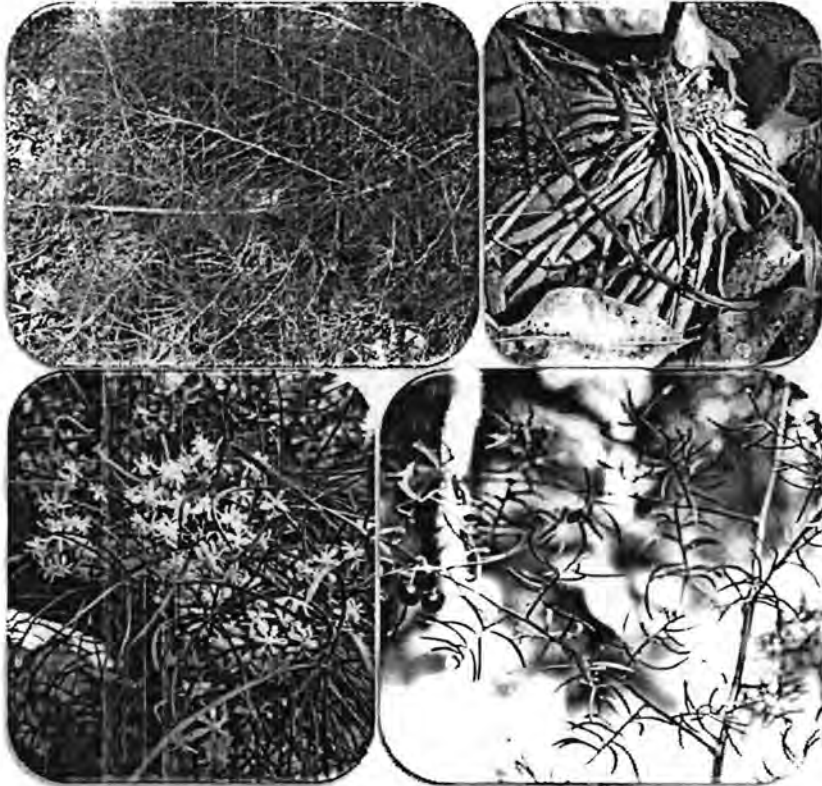
สรรพคุณ รากและใบ เคี้ยวกิน หรือต้มน้ำดื่ม แก้ปวดท้อง อาหารไม่ย่อย อาหารเป็นพิษ โรครักษาอาหาร แก้
 ไข้ ปวดศีรษะ ค้ำพอกหรือคั้นน้ำ ทารักษาแผลสด แผลถลอก ห้ามเลือด แก้อาการอักเสบจากพิษงู ตะขาบหรือ
 แมงป่อง ทั้งต้น ต้มน้ำดื่ม แก้ไข้ ขับระดู ขับเสมหะ ขับลม แก้บิด ใบ คั้นน้ำดื่ม ช่วยให้อาเจียน ค้ำพอกแก้คัน
 หยอดแก้เจ็บตา

ตามฉบับ
ชื่ออื่น

Asparagus racemosus Willd.

วงศ์ Asparagaceae

สามร้อยราก (กาญจนบุรี) จ้วงเครือ(เหนือ) ผักชีข้าง (หนองคาย) ผักหนาม (นครราชสีมา)

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเลื้อย เถาอ่อนเป็นเหลี่ยม ขั้วเถามีหนามแหลม ใบเดี่ยว รูปเข็มขนาดเล็ก สีเขียว ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบและข้อเถา ดอกสีขาว กลีบดอกมี 6 กลีบ ผลค่อนข้างกลม ผลสุกสีแดงหรือสีม่วงแดง
สรรพคุณ ราก รสเฝื่อนเย็น กินเป็นยาแก้ร้อนในกระหายน้ำ แก้ปวดเมื่อย ครั่นตัว ฝนทาแก้พิษแมลงป้องกันต่อย แก้ปวดฝีทำให้เย็น ถอนพิษฝี พิษปวดแสบปวดร้อน ช่วยบำรุงเด็กในครรภ์ บำรุงตับ ปอด บำรุงกำลัง ผล รสเย็นปรุ่งเป็นยาแก้ไข้เชื้องซึม แก้พิษไข้กลับ ไข้ซ้ำ ใช้ร่วมกับผลราชดัด เพื่อขับพิษไข้จากบิดเรื้อรัง ทั้งต้นหรือราก ต้มน้ำดื่ม แก้คกเลือดและโรคคอพอก

ตำรายา
ชื่ออื่น

Mammea siamensis Kosterm.

วงศ์ Guttiferae

ทรงพี(จันทบุรี) สารพีเนน(เชียงใหม่) สร้อยพี (ใต้)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น เปลือกต้นสีเทาอมน้ำตาล แตกเป็นสะเก็ด ใบเดี่ยว รูปแกมรูปขอบขนาน แผ่นใบหนา ค่อนข้างเหนียว สีเขียวเข้มเป็นมัน ดอกออกเป็นกระจุกที่กิ่ง ดอกสีขาว มีกลิ่นหอม กลีบดอกมี 4 กลีบ ผลกลมรี ผิวเรียบ ผลสุกสีเหลืองอมส้ม

สรรพคุณ ดอก รสหอมเย็น บำรุงหัวใจ บำรุงกำลัง แก้โลหิตพิการ แก้ไข้ มีพิษร้อน ทำให้เจริญอาหาร บำรุงหัวใจ ชูกำลัง มีฤทธิ์ขับลม และฝาดสมาน รักษาธาตุไม่ปกติ ยาไทยใช้ดอกสารภีผสมยาหอม แก้ลม เจริญอาหาร บำรุงหัวใจ แก้โลหิตพิการ แก้ไข้ มีพิษร้อน เกสร รสหอมเย็น จัดอยู่ในเกสรทั้งห้า บำรุงครรภ์รักษา ทำให้ชื่นใจ แก้ไข้

ตำราย
ชื่ออื่น

Sterculia foetida L.

วงศ์ Sterculiaceae

จำมะโสม(เขียงโหม) โหมโรง(ไค้) มะโรง มะโหรง (ปีตคาน)

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่มเนื้อแข็ง ใบเดี่ยวรูปใบหอก ปลายและโคนแหลม ขอบใบจักเป็นฟันเลื่อยห่างเล็กน้อย ผิวเรียบ สีเขียวเข้ม ก้านใบมีหนามโค้งงอ ดอกเป็นกระจุกรวมกันเป็นช่อกลม ไข่ใบและกึ่งก้านมาดัมเดี่ยว ใต้ก้านสีน้ำตาลอ่อน ผิวไม้เรียบมัน เรียก *สีเสียดเทศ*

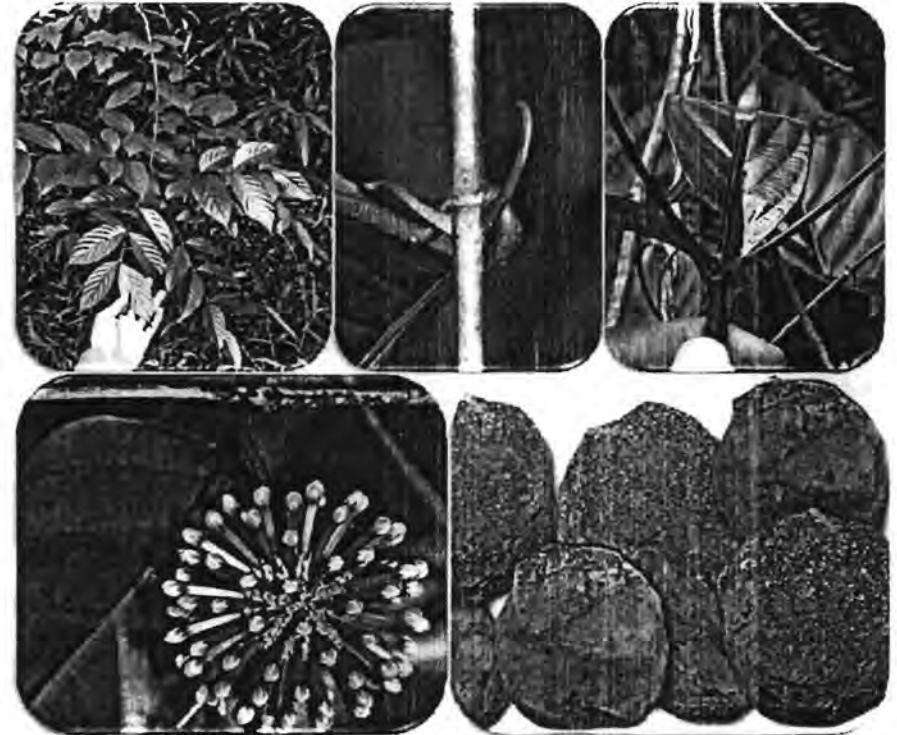
สรรพคุณ เปลือกฝัก รสฝาด ปรงเป็นยากินแก้โรคไตพิการ แก้ปัสสาวะพิการ เปลือกต้น รสฝาดสุขุม ดม่น้ำกินแก้การบวม น้ำ โรคปวดข้อ เป็นยาระบายอ่อนๆ ขับเหงื่อ ขับปัสสาวะ กล่อมเสมหะ และอาเจิม ใบ เป็นยาระบาย ผล รสฝาด แก้ท้องร่วง สมานแผลในกระเพาะอาหาร น้ำจากเปลือกต้น เป็นยารักษาไต และสมานท้อง

ชื่อวิทยาศาสตร์
ชื่ออื่น

Uncaria gambir (Hunter) Roxb.

วงศ์ Rubiaceae

สีเสียดแขก

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่มเนื้อแข็ง ใบเดี่ยวรูปใบหอก ปลายและโคนแหลม ขอบใบจักเป็นฟันเลื่อยห่างเล็กน้อย ผิวเรียบ สีเขียวเข้ม ก้านใบมีหนามโค้งงอ ดอกเป็นกระจุกรวมกันเป็นช่อกลม ไข่ใบและกึ่งก้านมาดัมเดี่ยว ใต้ก้านสีน้ำตาลอ่อน ผิวไม้เรียบมัน เรียก *สีเสียดเทศ*

สรรพคุณ รสฝาด บดเป็นผงหรือคั้นกินแก้ท้องร่วง แก้บิดมูกเลือด แก้คลื่นไส้อาเจียน (อาการท้องร่วงถ่ายเป็นโลหิต มีไข้) ทาสมานแผล ห้ามเลือดกำเดา ไล่แผลริดสีดวง แผลน้ำเปื้อย ทำขอม ขาบัวปาก

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Acacia catechu* (L.f.) Willd.

วงศ์ Mimosaceae

ชื่ออื่น สีเสียดเหลือง สีเสียดแก่น(เขียงใหม่) สีเสียด ขี้เสียด (ภาคเหนือ)

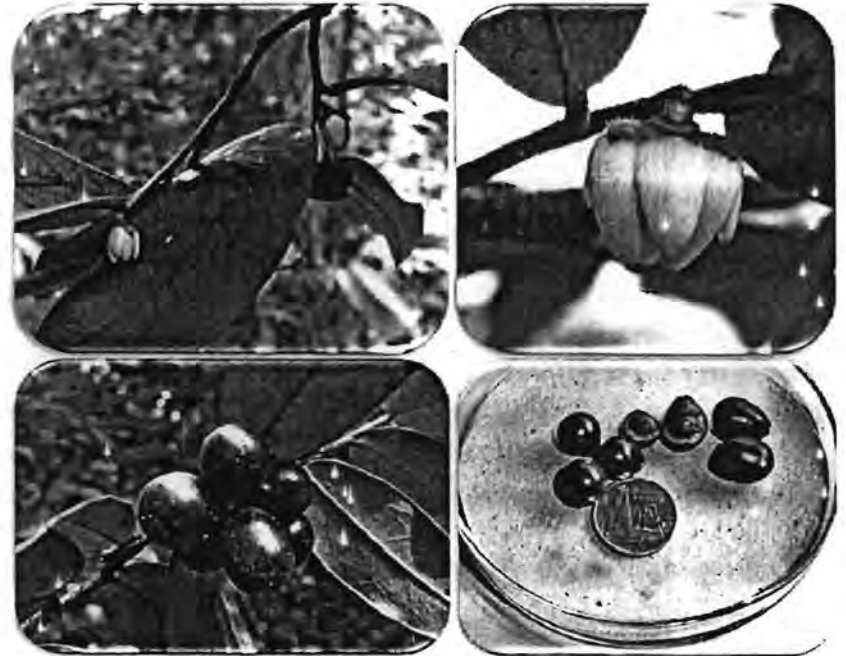
ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น เปลือกต้นสีเทาอมดำ แตกเป็นสะเก็ดตามยาว กิ่งก้านมีหนาม ใบเป็นใบประกอบแบบขนนกสองชั้น ใบย่อยเล็ก รูปขอบขนานแผ่นใบบาง สีเขียว ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบใกล้ปลายยอด ดอกสีขาว ไม่มีกลีบดอก ผลเป็นฝักแบน ฝักแห้งสีน้ำตาลแตกได้ เมล็ดเล็กสีน้ำตาล

สรรพคุณ สีเสียด (น้ำสกัดต้นสีเสียดที่ถูกเคี้ยวจนงวดเป็นก้อนสีดำ) รสฝาดจัด บดหรือตำรึบประทานแก้ท้องร่วง คุมธาตุ แก้บิดมูกเลือด แก้ลงแดง ทารักษาบาดแผล รักษาโรคผิวหนัง ตำล้างบาดแผล แก่น เป็นยาแก้ท้องร่วง รักษาบาดแผลและโรคผิวหนัง เปลือกต้น รสฝาด เป็นยาสมานแผล แก้บิด ท้องร่วง ปวดธาตุ แก้ลงแดง แก้ท้องร่วงอย่างแรง ชะล้างบาดแผล

ชื่ราณีฤทธี *Polyalthia parviflora* Ridl.

วงศ์ Annonaceae

ชื่ออื่น กำลัังว้าเถลิง (ตะวันออก)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้นขนาดเล็ก กิ่งอ่อนและยอดอ่อนมีขนสีน้ำตาล ใบเดี่ยว รูปขอบขนานแกมรูปใบหอก แผ่นใบบาง สีเขียว ท้องใบมีขนสีน้ำตาลประปราย ดอกออกดอกเดี่ยวเหนือซอกใบ ดอกสีเขียวอ่อนบานเต็มที่สีเหลือง กลีบดอกมี 6 กลีบเรียงเป็น 2 ชั้น ชั้นละ 3 กลีบ ผลเป็นผลกลุ่มมีผลย่อย 4-12 ผล รูปไข่กลับ ผลสุกสีแดงเข้ม เมล็ดมี 1-3 เมล็ด

สรรพคุณ ใบ กลัันเอาน้ำมัน ทาภายนอก แก้ลม ขับข้อ ฟกช้ำ เต้นกระดูก ขับโลหิตขึ้นสู่วิถีหนึ่ง

เสนียด *Justicia adhatoda* L.

วงศ์ Acanthaceae

ชื่ออื่น โมรา เสนียดโมรา (กลาง) ชูรา (นครปฐม) กุลาขาว บัวลาขาว บัวสาขาว (เหนือ) กระเนียด (ใต้)

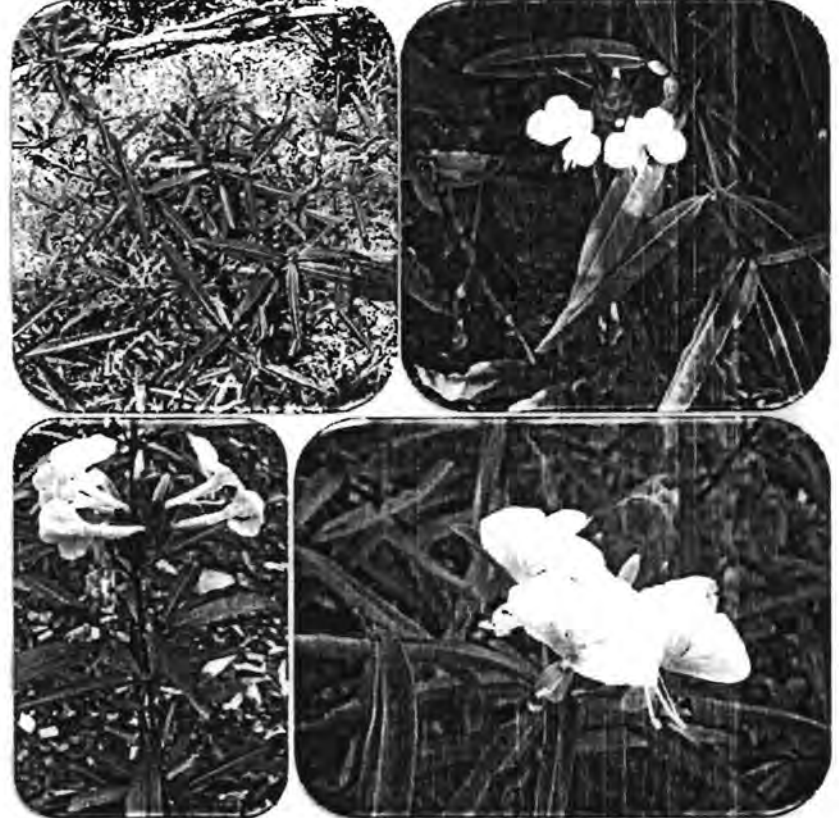
ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่ม แตกกิ่งก้านเป็นพุ่มทึบ เปลือกต้นสีน้ำตาล ใบเดี่ยว รูปไข่ สีเขียว ดอกเป็นช่อที่ปลายยอด มีใบประดับสีเขียวหุ้มดอกเรียงซ้อนกันเป็นชั้น ดอกสีขาว กลีบดอกแยกเป็น 2 ปาก กลีบล่างแยกเป็น 3 แฉก สีขาวประม่วง ผลเป็นผลแห้งแตกได้ แต่ไม่ค่อยติดผล

สรรพคุณ ราก รสขม ปurg เป็นยาแก้วิงโรค ปurg ปอด ทำให้หายใจดีขึ้น ใบ รสขม ใช้ห้ามเลือด ใช้ดื่มอาบ หลังจากหญิงคลอดลูกหรือใช้เข้ายากรณี ประจำเดือนมาไม่ปกติ ใช้เข้ายาที่เกี่ยวกับการบำรุงโลหิต ใบแห้งหั่น นวนบุหรืสูบ แก้หืด ตัน ราก ใบ ดอก รสขม แก้ฝี แก้หืด แก้ไอ แก้ลม ขับเสมหะ เป็นยาทำให้อวัยวะทางเดินอาหารระคายเคือง ถ้ากินเกินขนาดจะทำให้อาเจียน และท้องเดิน

เสลดพังพอน *Barleria lupulina* Lindl.

วงศ์ Acanthaceae

ชื่ออื่น เสลดพังพอนตัวผู้ หิมเสนตัน (กลาง)

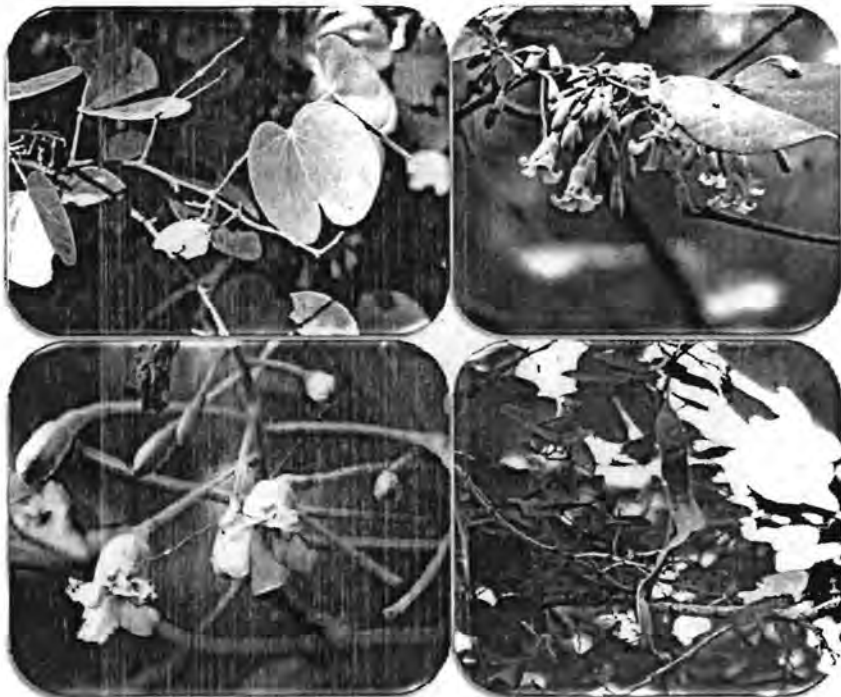
ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่ม เปลือกต้นสีน้ำตาลอมเขียว ตามข้อมีหนามแหลมยาว ใบเดี่ยว รูปรียาว สีเขียวเข้มเป็นมัน เส้นใบและก้านสีแดง โคนก้านใบมีหนามแหลมหนึ่งคู่ สีม่วง ดอกออกเป็นช่อที่ปลายยอด มีใบประดับขนาดใหญ่เรียงกัน รูปทรงกระบอกสีเขียว ปลายสีม่วง ดอกสีเหลือง ผลเป็นฝัก รูปไข่

สรรพคุณ ใบ รสจืดเย็น ต้กับสุรา คั้นเอาน้ำดื่ม เอากากพอก แก้ฝีที่ฝ่ามือ แก้ลมพิษ แก้พิษงูกัด พิษแมลงสัตว์กัดต่อย แก้ไฟลามทุ่ง แก้แผลกลาก แก้โรคริม งูสวัด ราก รสจืดเย็น ฝนกับสุราดื่ม ทาแก้พิษงู แมลงสัตว์กัดต่อย

เขี้ยวใหญ่ *Bauhinia malabarica* Roxb.

วงศ์ Caesalpinaceae

ชื่ออื่น คังโค(สุพรรณบุรี) แคงโค(สระบุรี) ส้มเสี้ยว(เหนือ) เสี้ยวส้ม(นครราชสีมา) ป้าม (ส่วย-สุรินทร์)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น กิ่งอ่อนและยอดอ่อนมีขน ใบเดี่ยว รูปไข่กว้าง ปลายแยกเป็น 2 แฉก ขอบใบเรียบ แผ่นใบสีเขียว รสเปรี้ยว ดอกออกเป็นช่อกระจุกที่ซอกใบใกล้ปลายกิ่ง ดอกสีขาวหรือสีชมพูอ่อน กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลเป็นฝักแบน ปลายแหลม เมล็ดมีหลายเมล็ด

สรรพคุณ รากและลำต้น แก้ไอ ขับเสมหะ ดอก แก้เสมหะพิการ ใบ รสเปรี้ยวฝาด แก้ไอและฟอกโลหิต เปลือกต้น ผสมกับรากสามสิบ รากหงส์ ต้มน้ำดื่มแก้ฮัมพฤษ อัมพาต หรือใช้ตำรียาแผลเปื่อย ห้ามเลือด ต้มน้ำดื่มแก้ท้องเสีย ฟอกเลือด ขับปัสสาวะ ขับเสมหะ แก้ไอ แก้บิด

แสมทะเล *Avicennia marina* Forssk.

วงศ์ Avicenniaceae

ชื่ออื่น ปิปีดำ (ภูเก็ต)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้นขนาดเล็ก ใบเดี่ยว รูปไข่กลับ ขอบใบเรียบห่อมน้วนลง แผ่นใบเรียบ สีเขียว ดอกออกเป็นช่อกระจุกที่ซอกใบใกล้ปลายกิ่ง ดอกสีเหลืองอมส้ม กลีบดอกมี 4 กลีบ ผลกลมหรือบางครั้งเบี้ยว เมล็ดแบน รูปหัวใจ

สรรพคุณ แก่น รสเค็มเมื่อนำมาต้ม แก้เลือดลม แก้ลมในกระดูก แก้กระษัย ขับโลหิต ฟอกและขับประจำเดือนสตรี แก้ปัสสาวะผิดปกติ มักใช้คู่กับแก่นแสมสาร เรียกว่า แก่นแสมทั้งสอง

แสมดาว *Senna garrettiana* (Craib) Irwin & Barmeby

วงศ์ Caesalpinaceae

ชื่ออื่น ขี้เหล็กโคก ขี้เหล็กแพะ(เหมือ) ขี้เหล็กป่า(เหมือ อีสาน) ขี้เหล็กสาร(นครราชสีมา ปราจีนบุรี) กราบัด
กระบัด(ชาวนน-นครราชสีมา) ไข่จาน (เขมร-สุรินทร์)

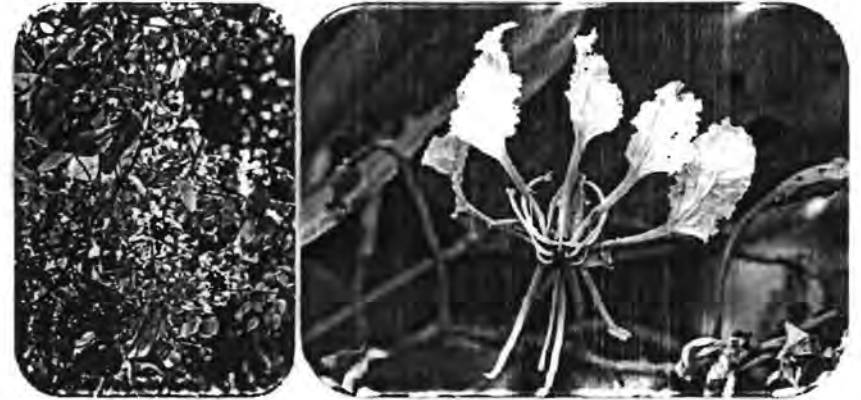
ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น เปลือกคันทึ้น้ำตาลดำ แดกเป็นสะเก็ดสีเหลือง กิ่งอ่อนเป็นเหลี่ยม สีเขียว ใบเป็นใบ
ประกอบแบบขนนก ใบย่อยรูปไข่ สีเขียวเข้มเป็นมัน ดอกออกเป็นช่อที่ปลายกิ่ง ดอกสีเหลือง กลีบดอกมี 5 กลีบ
ผลเป็นฝักแบน เมล็ดมี 20 เมล็ด

สรรพคุณ แก่น รสขมเฝื่อน เป็นยาระบาย ถ่ายเสมหะ ถ่ายกระษัย ทำให้เส้นเอ็นอ่อน แก้เลือด แก้ลม ฟอกถ่าย
ประจำเดือนสตรี ใบ ใช้บำบัดโรคมะเร็งในเม็ดโลหิตของหนู เป็นยาระบายยาพิษ ใช้บำบัดโรคสุวัด

แสลงพัน *Bauhinia involucellata* Kurz

วงศ์ Caesalpinaceae

ชื่ออื่น แสลงพัน (ยโสธร)

ลักษณะทั่วไป ไม้เถา มีมือจับยึดเกาะ ใบเดี่ยว รูปไข่ ปลายใบแยกเป็น 2 แฉก ปลายแฉกมน โคนใบเว้า แผ่นใบ
สีเขียว ดอกออกเป็นช่อแยกแขนงที่ซอกใบและปลายยอด ดอกสีเขียวแกมเหลือง กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลเป็นฝัก
แบน รูปขอบขนาน ฝักแห้งแตกได้ เมล็ดมี 5 เมล็ด

สรรพคุณ ลำต้น คั้นน้ำหรือแช่น้ำดื่ม แก้ฝี กระจายโลหิตที่เป็นลิ่ม เป็นก้อน แก้คลื่นไส้ น้ำเหลืองเสีย

โสม *Saraca indica* L.

วงศ์ Caesalpinaceae

ชื่ออื่น ส้มสุก(เหนือ) โสมน้ำ(สุราษฎร์ธานี) จุมแตงน้ำ(ยะลา) กาแปะหือโย(นลาญ-ยะลา)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น แดกกิ่งก้านเป็นพุ่มทึบ ใบเป็นใบประกอบแบบขนนก ใบย่อยมี 2-3 คู่ รูปขอบขนานสีเขียวเข้ม ใบอ่อนสีเขียวอ่อนออกขาวสู่ลง ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบและปลายกิ่ง ดอกสีเหลือง สีแสด จนถึงแดง กลีบดอก 5 กลีบ ผลเป็นฝักแบน รูปขอบขนาน ผิวเรียบ

สรรพคุณ ดอก รสหอมเปรี้ยว รับประทานแก้อาเจียน ขับเสมหะ และบำรุงธาตุ

โสมไฟทอ (โสม) *Talinum triangulare* (Jacq.) Willd

วงศ์ Portulacaceae

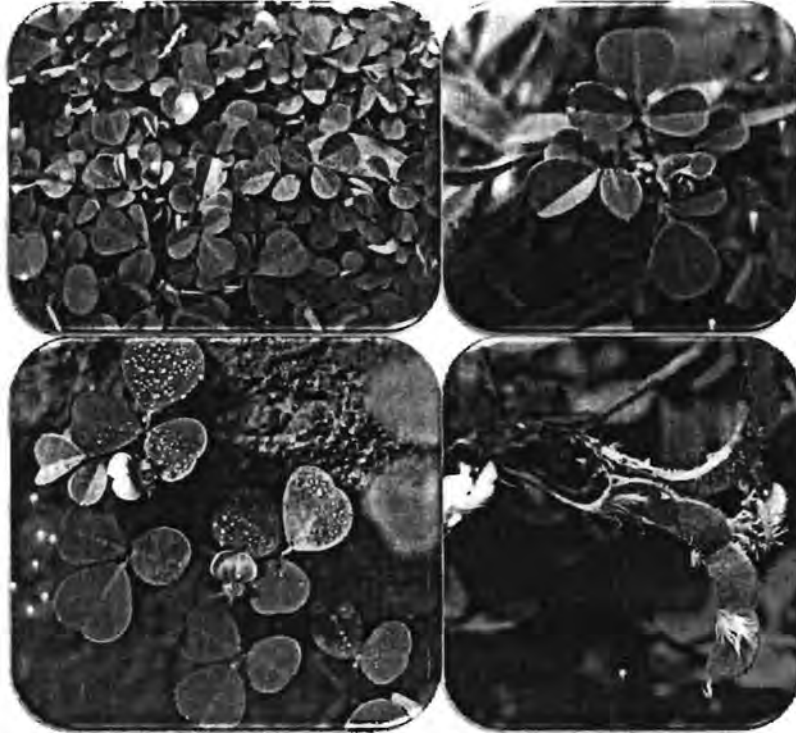

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก แดกใบแผ่ปกคลุมเหนือดิน มีเหง้าใต้ดิน ใบเดี่ยว รูปไข่กลับ สีเขียวเป็นมัน เส้นกลางใบเป็นร่อง ดอกออกเป็นช่อแยกแขนงที่ปลายกิ่ง ดอกสีชมพู กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลกลม เปลือกบาง ผลแก่แตกได้ สรรพคุณ เหง้า รสหวานร้อน บำรุงร่างกาย บำรุงกำลัง ทำให้เส้นเลือดเย็นมีกำลังดีขึ้น ไม้อ่อนเหนียว

หญ้าเก็ดคตหอย *Desmodium triflorum* (L.) DC.

วงศ์ Papilionaceae

ชื่ออื่น เก็ดคตปลา (ปราจีนบุรี) ผักแว่นโคก (นครศรีธรรมราช) หญ้าตานทราย (เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน)

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเลื้อยคลุมดิน ทอดเลื้อยไปตามพื้นดิน ใบประกอบแบบมี 3 ใบย่อย ใบย่อยรูปหัวใจ กลีบหรือรูปไข่กลับ หันส่วนแหลมบรรจบกันที่ปลายก้าน ดอกรูปดอกถั่ว สีชมพูม่วงอ่อน ผลเป็นฝักแบน สรรพคุณ ทั้งต้น รสจืดเย็น แก้ไข้ คับพิษ ระงับพิษร้อน แก้พิษร้อนในกระหายน้ำ

หญ้าจั๊ดใบขาว *Sida acuta* Burm.f.

วงศ์ Malvaceae

ชื่ออื่น ขุงกวาด ขุงปัด(กลาง) หญ้าจั๊ดมอน หญ้าข้อ(เหนือ) นาคุ้ยหมี่ เน่าคุ้ยหมี่ เน่าเค็ด หน่อค้อหมี่

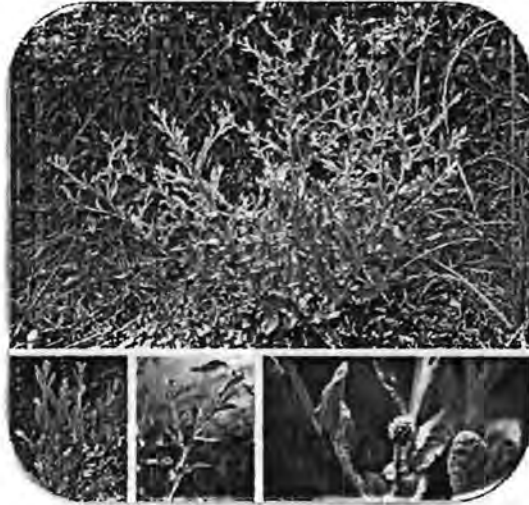
ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่มขนาดเล็ก เปลือกต้นเหนียว ใบเดี่ยว รูปขอบขนานแกมรูปใบหอกยาว แผ่นใบบาง สีเขียว ดอกออกดอกเดี่ยวที่ซอกใบ ดอกสีเหลืองอ่อนปนส้ม กลีบดอกบางมี 5 กลีบ ผลเป็นผลแห้งแตกได้ 5-8 ฝา เป็นสันคม 4 สัน

สรรพคุณ ราก รสฝาดเย็น เข้ายารักษาโรคกระเพาะอาหาร โรคปอด รักษาโรคเชื้อหุ้มสมองอักเสบ แก้ปวดมดลูก เจ็บท้อง ขับเลือดและรก แก้กลิ้นไส้อาเจียน ขับพิษร้อน แก้กามตายด้าน แก้ปวดแผล แก้โรคผิวหนังคัน คั้น น้ำคั้น ขับปัสสาวะ รักษาโรคทางเดินปัสสาวะ นิ่วในกระเพาะปัสสาวะ แก้ท้องผูก แก้กิดสำแดง ใบ คั้นคั้นน้ำทา หรือพอกฝี ฝี ตุ่มหนอง

หญ้าก้อนทอง *Sphaeranthus africanus* L.

วงศ์ Compositae

ชื่ออื่น การบูร(ราชบุรี) กระจับ(สุพรรณบุรี) สามแรง(สุโขทัย) ผักคราดหัวแหวน(ปัตตานี) สุมเบ (นลาญ-ปัตตานี)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก ลำต้นมีปึก 3-4 ปีก มีกลิ่นน้ำมัน กิ่งอ่อนและยอดอ่อนมีขน ใบเดี่ยว รูปไข่หรือรูปขอบขนาน ขอบใบหยักเป็นซี่ฟันคั้นๆ แผ่นใบสีเขียว ดอกออกเป็นช่อกระจุกกลมขนาดเล็กที่ปลายยอดและตรงข้ามกับใบ ดอกสีขาวออกเขียวมีจุดแต้มสีม่วง ผลเป็นผลแห้ง

สรรพคุณ ทั้งต้น บรรเทาอาการบวมและปวด เป็นยาพอกแผล ขับพยาธิ เจริญอาหาร ขับปัสสาวะ ใบ นำคั้นจากใบเป็นยาอมแก้ไอ แก้เจ็บคอ

หญ้าคา

Imperata cylindrica (L.) P.Beauv.

วงศ์ Gramineae

ชื่ออื่น

เกืออ(กะเหรี่ยง-แม่ฮ่องสอน) ลาลาง ลาด (นลาญ-ยะลา)

ลักษณะทั่วไป ไม้จำพวกหญ้า ลำต้นใต้ดินเป็นเส้นกลมแข็ง สีขาว ใบเดี่ยว แผ่นใบเล็กแคบเรียวยาวแข็งและมีผิวสาก ขอบใบเรียบคมมีขน ดอกออกเป็นช่อที่ปลายยอด มีใบประดับ 2 อัน ช่อดอกเล็กเป็นปุยสีขาว ผลาวรีสีน้ำตาล

สรรพคุณ ราก รสหวานเย็น ขับปัสสาวะ แก้ปัสสาวะพุ่งฉุนแดง กระเพาะปัสสาวะอักเสบ ขับระดูขาว แก้อ่อนในกระหายน้ำ แก้ดีซ่าน ตัวและตาเหลือง อ่อนเพลีย เบื่ออาหาร บำรุงไต แก้บวมหน้า แก้ความดันโลหิตสูง แก้ประจำเดือนมาผิดปกติ แก้หนองใน ใบ รสจืด คั้นน้ำอาบ แก้ลมพิษ ผื่นคัน แก้ปวดเมื่อยภายหลังสตรีคลอดบุตร ดอกแก้ รสจืด ขับปัสสาวะ แก้ดูจระเป็นเลือด แก้เลือดกำเดาไหล ช่วยห้ามเลือด ตำพอกแผลอักเสบบวมและฝีเป็นหนอง

หญ้างวงช้าง *Heliotropium indicum* L.

วงศ์ Boraginaceae

ชื่ออื่น ผักแห้วขาว(กาญจนบุรี) หญ้างวงช้างน้อย(เหนือ) กุนอกาโบ (มลายู-ปัตตานี)

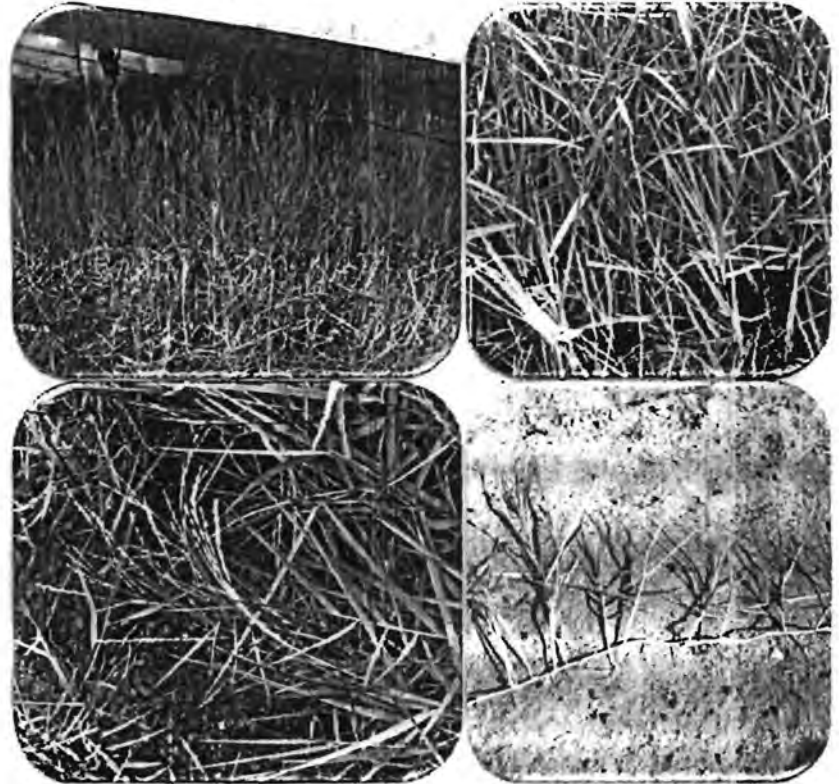
ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก ใบเดี่ยว รูปไข่ สีเขียว มีขน ดอกออกเป็นช่อที่ปลายยอด ปลายช่อมีขนลง ดอกสีฟ้าหรือสีขาวเรียงเป็นแถวด้านเดียว กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลรูปไข่ เปลือกแข็ง แบ่งเป็น 2 ช่อง เมล็ดอยู่ตามช่อง ช่องละ 1 เมล็ด

สรรพคุณ ทั้งต้น ใช้แก้โรคลักปิดลักเปิด แก้ไอ ขับปัสสาวะ แก้หืด แก้ไข้ ขับเบา ดับพิษร้อน ไล่ลม บวม ปวด อักเสบ มีหนองในช่องปอด เจ็บคอ โรครักในเด็ก นิ้วโนกระเพาะปัสสาวะ ปากเปื่อย แก้คางทูม ใบ ใช้หอกแผล หยอดหู รักษาโรคผิวหนัง หอกผี น้ำจากใบ หยอดตา แก้คางทูม อมกล้ำคอแก้เจ็บคอ แก้กระหายน้ำ ลดน้ำตาล ในเลือด ดอก ราก ใช้ช้อนเป็นยาขับระดู ใช้มากอาจทำให้แห้งได้ ราก คำนํ้าหยอดตาแก้อักเสบ คามัว คางทูม

หญ้าชันกาด *Panicum repens* L.

วงศ์ Gramineae

ชื่ออื่น เข็มมัน หญ้าอ่อนน้อย (เชียงใหม่)

ลักษณะทั่วไป ไม้จำพวกหญ้า ตามข้อเป็นสีม่วง ลำต้นใต้ดินทอดนอนไปตามพื้นดิน มีรากตามข้อ ใบเดี่ยว รูปใบยาวแคบแถบใบหอก ขอบใบมีขนเล็กน้อย แผ่นใบสีเขียวมีขนประปราย ดอกออกเป็นช่อที่ปลายยอด มีดอกย่อย 2 ดอก ดอกกลางเป็นดอกไม่สมบูรณ์เพศ ดอกบนเป็นดอกสมบูรณ์เพศ ผลยาวขนาดเล็ก สีขาวเป็นมันหรือสีเหลืองอ่อน เมล็ดเดี่ยว

สรรพคุณ เหง้า รสเย็นจืดเย็น คั้นน้ำดื่ม แก้ทางเดินปัสสาวะพิการ ขับปัสสาวะ ขับน้ำ แก้ไตพิการ ลดไข้ แก้ประจำเดือนไม่ปกติ ราก รสจืดเย็น แก้ปัสสาวะพิการ แก้ไตทำงานไม่ปกติ แก้ไข้

หญ้าไช
ชื่ออื่น

Leersia hexandra Sw.

วงศ์ Gramineae

หญ้าทราย(กรุงเทพฯ) หญ้าคมบาง (นครศรีธรรมราช)

ลักษณะทั่วไป ไม้จำพวกหญ้า ลำต้นกลมข้างในกลวง มีข้อปล้องชัดเจน ใบเดี่ยว ใบเรียวยาวแหลม แผ่นใบสีเขียว
หยาบสากมือ ระหว่างโคนใบต่อกับกาบใบมีเยื่อบางๆติดอยู่ ดอกออกเป็นช่อแยกแขนงที่ปลายยอด ไม่มีกลีบ
ดอก แต่มีกาบนอกจะพับงอเข้าหากัน สีขาวหรือสีม่วง ผลเป็นผลแห้ง เมล็ดส่วนใหญ่ร่วง

สรรพคุณ ทั้งต้น (สดและแห้ง) รสจืดขื่น คั้นน้ำดื่ม ใช้ขับปัสสาวะ ขับและฟอกประจำเดือนสตรี แก่ระดูเป็นลิ่ม
เป็นก้อนค้ำน้ำนม ทำให้เจ็บปวดท้องน้อยและเอว เป็นยาบำรุงโลหิต ขับฟอกพิษในตับ

หญ้าตีนนก
ชื่ออื่น

Eleusine indica (L.) Gaertn.

วงศ์ Gramineae

หญ้าปากคอก(สระบุรี) หญ้าตีนกา หญ้าปากควาย(กลาง) หญ้าผากควาย (ภาคเหนือ)

ลักษณะทั่วไป ไม้จำพวกหญ้า ลำต้นเป็นกอ ใบเดี่ยว ใบแคบเรียวยาว ด้านล่างใบแผ่เป็นกาบหุ้มลำต้น รอยต่อแผ่น
ใบกับกาบมีเยื่อกันน้ำฝนเป็นแผ่นบาง ดอกออกเป็นช่อสีเขียวที่ปลายยอด มีช่อดอกย่อย 4-7 ช่อดอก ตั้งตรงหรือ
โค้งงอเล็กน้อย ผลรูปไข่ค่อนข้างยาว สีน้ำตาลแดงถึงดำ มีต้นนูนออกเป็น 3 ด้าน

สรรพคุณ ต้น เป็นยาแก้โรคพุพองน้ำเหลืองเสีย แก้ไข้เพื่อตีพยากร ดีแห้ง ดีข่าน แก่ร้อนในกระหายน้ำ

หญ้าไต่ใบ
ชื่ออื่น

Phyllanthus urinaria L.

วงศ์ Euphorbiaceae

มะขามป้อมดิน(เหนือ) ไฟเดือนห้า(ชลบุรี) หมากไขหลัง (เลย)

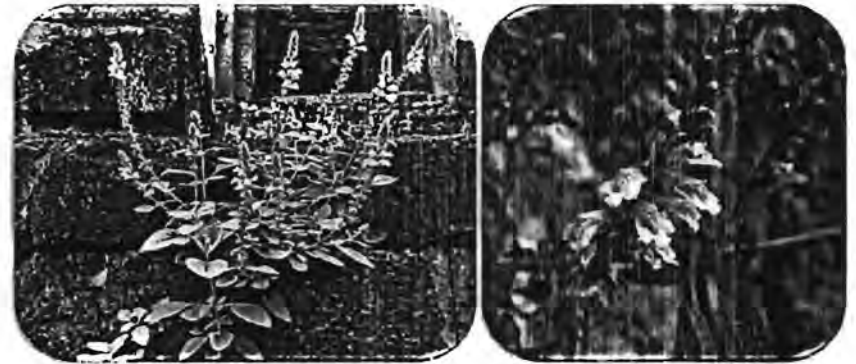
ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก ลำต้นกลม สีเขียว ใบเดี่ยว รูปขอบขนาน แผ่นใบบางนูน สีเขียว ดอกออกดอกเดี่ยวที่
ซอกใบ ดอกเล็กมากสีครีม กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลเป็นผลแห้งแตกได้ กลมแป้น ผิวขรุขระ แบ่งเป็นพู
สรรพคุณ ทั้งต้น รสขมจัด ใช้แก้ไข้ทุกชนิด แก้ไข้จับสั่น คับพิษร้อน แก้โรคตัวร้อนสิ้นฝัาละของของเด็ก แก้
น้ำดีพิการ กระตุ้นไตให้ทำงาน แก้ขัดเบา รักษาโรคผิวหนังทวาร แก้กามโรค ปวดท้อง ดีซ่าน ท้องเสียและบิด แก้
โรคท้องมาน ขับระดูขาว ขับปัสสาวะ ใบอ่อน เป็นยาแก้ไอสำหรับเด็ก

หญ้าน้ำดับไฟ
ชื่ออื่น

Lindenbergia philippensis (Cham.) Benth.

วงศ์ Scrophulariaceae

หญ้าน้ำดับไฟ(กรุงเทพฯ) บำสาผา(เหนือ) กิมฮวยโทเช้า (จีน-กรุงเทพฯ)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก ยอดอ่อนมีขนสีเทา ใบเดี่ยว รูปไข่ขลุ่ยใบจักเป็นฟันเลื่อย แผ่นใบบางสีเขียว ดอก
ออกเป็นช่อที่ปลายกิ่ง ดอกสีเหลือง กลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นหลอด ปลายแยกเป็น 2 ปาก ผลเป็นผลแห้งแตกได้
รูปไข่
สรรพคุณ ทั้งต้น คำผสมเหล้าทอรักษาแผลไฟไหม้ น้ำร้อนลวก พอกฝีลดอาการปวดทำให้เย็นสบาย หรือใช้
พอกศีรษะเด็กกัดขมูก ปวดศีรษะ หรือน้ำคั้นน้ำรักษาโรคผิวหนังพุพอง แทรกกับพิมเสนทิ้งไว้ราว 1 ชั่วโมง ช่วย
ดับพิษร้อนได้ดี หรือปิดแผลไฟไหม้น้ำร้อนลวก ดับพิษปวดแสบปวดร้อน ราก รสเย็น แก้พิษสุนัขบ้า

หญ้าปากควาย *Dactyloctenium aegyptiacum* Willd.

วงศ์ Gramineae

ชื่ออื่น หญ้าปากคอก

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก จำพวกหญ้า แฉกใบออกเป็นกอ ต้นอ่อนสีเขียวหรือสีเขียวย่อน ใบเดี่ยว ใบแคบเรียวยาวต่อระหว่างแผ่นใบกับกาบใบมีเยื่อบางกั้นน้ำฝน ดอกออกเป็นช่อเชิงลด ช่อดอกย่อยออกจากจุดเดียวกัน กระจับคล้ายกัน ช่อดอกย่อยมีดอกย่อยออก 2 ข้างของแกน กลีบดอกสีขาว ผลเป็นผลแห้ง มีน้ำตาลแกมดำ มีสันบนออก 3 ด้าน

สรรพคุณ ทั้งต้น รสขมเย็น ใช้ทั้งต้นตากแห้งต้มน้ำดื่ม แก้ฟกช้ำ แก้พิษไข้ พิษกาฬ ทำให้ชุ่มชื้น แก้ไข้เพื่อดี พิการ แก้ดีแห้ง แก้ดีขุ่น แก้ร้อนในกระหายน้ำ ป้างูธาคู แก้อาเจียนเป็นโลหิต ต่ำกับสุราเอาน้ำทาแก้ฟกบวม ปวดแสบปวดร้อนตามผิวหนัง

หญ้าพองลม *Hygroryza aristata* Nees

วงศ์ Gramineae

ชื่ออื่น ปู่เจ้าลอยท่า (กรุงเทพฯ)

ลักษณะทั่วไป ไม้จำพวกหญ้าอาศัยอยู่ในน้ำ มีไหลยาวเป็นข้อปล้องชัดเจน ใบเดี่ยว ใบรูปไข่ แผ่นใบหนา แข็ง ก้านใบเป็นกาบหุ้มลำต้นจะพอกออกมาเป็นรูปกรวยทำให้ลอยน้ำได้ ดอกออกเป็นช่อแยกแขนงที่ปลายช่อดอกสีขาว ผลเป็นผลแห้งมีเมล็ดเดี่ยว หวังผลกับเมล็ดเชื่อมติดกัน

สรรพคุณ ทั้งต้น รสจืดเย็น เป็นยาขับพิษและถอนพิษร้อน แก้โรคกระเพาะอาหาร ลดไข้

หญ้าพันงูแดง (พันงูแดง)
ชื่ออื่น

Cyathula prostrata Blume

วงศ์ Amaranthaceae

หญ้าพันงูเล็ก (นกรราชสีมา)

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่มขนาดเล็ก ลำต้นเป็นเหลี่ยมมน สีแดง ใบเดี่ยว รูปไข่กลับ ขอบใบเรียบ แผ่นใบบาง สีเขียว
อมแดง ดอกออกเป็นช่อตั้งที่ปลายกิ่งหรือซอกใบ ปลายช่อมีดอกออกเป็นกระจุกรวมกันรอบก้านช่อดอก ไม่มี
กลีบดอก ผลเป็นผลแห้งแตกได้ รูปสามเหลี่ยม เมล็ดสีน้ำตาลเป็นมัน

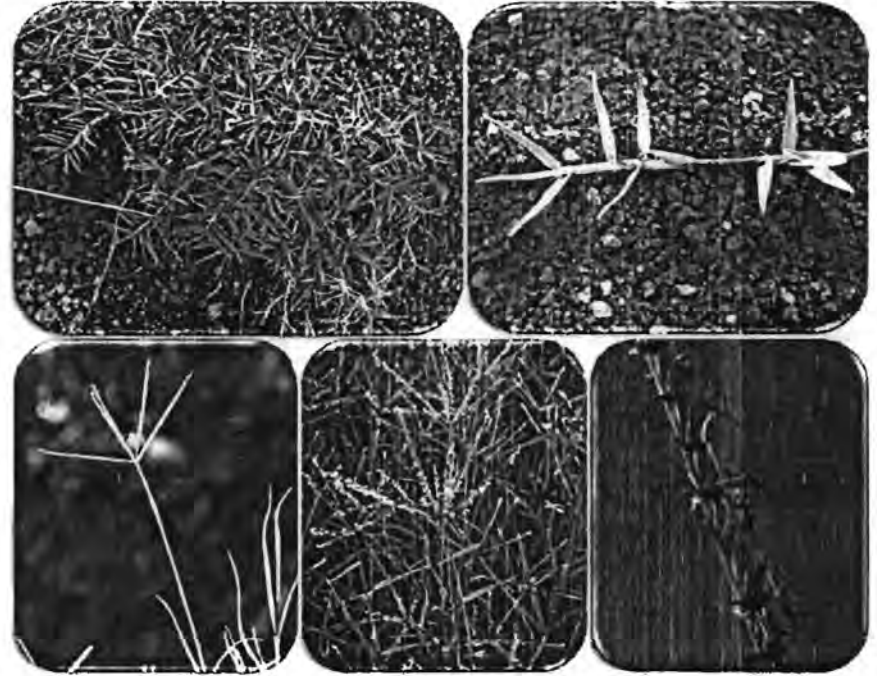
สรรพคุณ ใบ รสจืด แก้คออักเสบ แก้โรคนเป็นเม็ดค่อมในช่องปากเด็ก โรคซาง คำพอกแก้โรคริมฝีปาก คอก
รสจืด แก้เสมหะกึ่งในทรวงอก ละลายก้อนนิ่ว ราก รสจืด แก้ปัสสาวะหยดย่อย ทั้งต้น รสจืด แก้ขัดเบา ขับ
ปัสสาวะ ขับโลหิตระดู แก้พิษฝี แก้ไข้ตรีโทษ แก้ไอ แก้เมาเบื่อ แก้บิด ขับน้ำ ขับเสมหะ คำพอกแก้โรควิวหนัง
แก้พิษตะขาบ แมลงป่อง

หญ้าแพรก
ชื่ออื่น

Cynodon dactylon (L.) Pers.

วงศ์ Gramineae

หญ้าเผ็ด(หนือ) หนอยแก่เต (กะเหรี่ยง-แม่ฮ่องสอน)

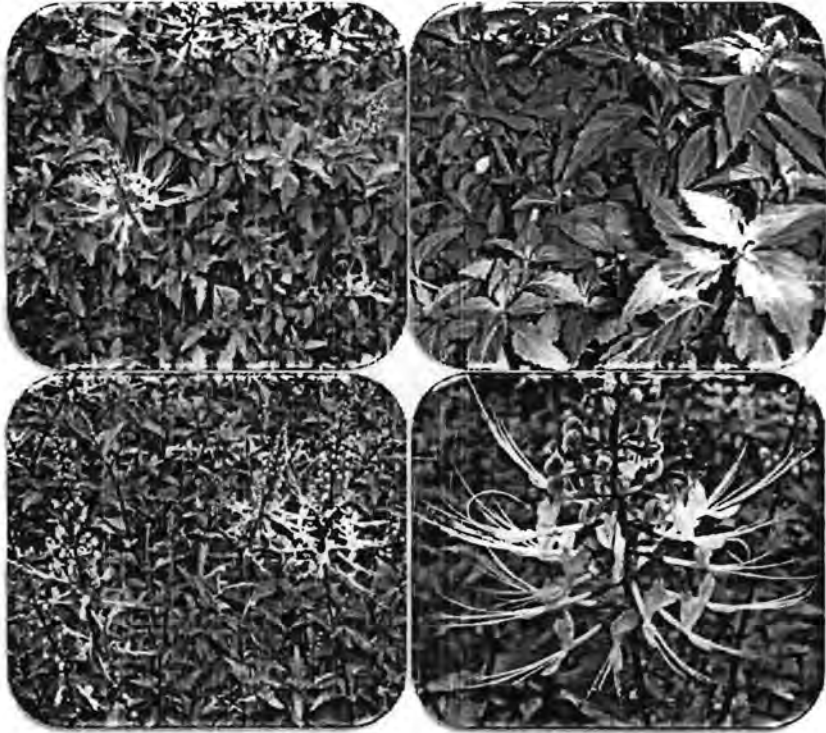
ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุกจำพวกหญ้า มีเหง้าหัวใต้ดิน ใบเดี่ยว รูปรีแกมรูปขอบขนาน แผ่นใบบาง สีเขียว ดอก
ออกเป็นช่อที่ปลายยอด เป็นกระจุกไม่มีกลีบดอก มีใบเลี้ยงหุ้มโคน ใบเลี้ยงมีเยื่อบางๆ ปลายสอบ คล้ายใบ
เป็นผลแห้ง

สรรพคุณ ทั้งต้น รสขมเย็น คำกับสุราพอกหรือทา เป็นยาเย็นถอนพิษอักเสบ ปวดบวม คั้นน้ำดื่ม แก้ไข้พิษ ไข้
กาฬ หัด ทุภีเส แก้อ่อนในกระหายน้ำ แก้คอกโลหิตระดูออกมาก แก้ขาเขียนเป็น โลหิต ขับลม แก้ปวดเมื่อยตาม
กระดูก แก้โรคเบาหวาน ขับปัสสาวะ แก้บวมน้ำ แก้ริดสีดวงทวาร แก้อัมพาต ราก รสขมเย็น คั้นหรือคบเป็น
เมล็ดกิน แก้โรคแผลหนองเรื้อรัง แก้กามโรคระยะออกดอก ขับปัสสาวะ แก้นิวในกระเพาะปัสสาวะ แก่
ริดสีดวงที่มีเลือดออก แก้บวมน้ำ

หญ้าหนวดแมว *Orthosiphon aristatus* (Blume) Miq.

วงศ์ Labiatac

ชื่ออื่น พยับมณ(กรุงเทพฯ) บางรักป่า(ประจวบคีรีขันธ์) อีตุ๋คง (เพชรบูรณ์)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก ลำต้นและกิ่งก้านเป็นเหลี่ยม ใบเดี่ยว รูปไข่ สีเขียวเข้ม ดอกออกเป็นช่อที่ปลายยอด ดอกสีขาวอมม่วง กลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นหลอด ปลายแยกเป็น 2 ปาก เกสรเพศผู้ยาว 5 อัน ผลเป็นผลแห้งไม่แตก รูปรี

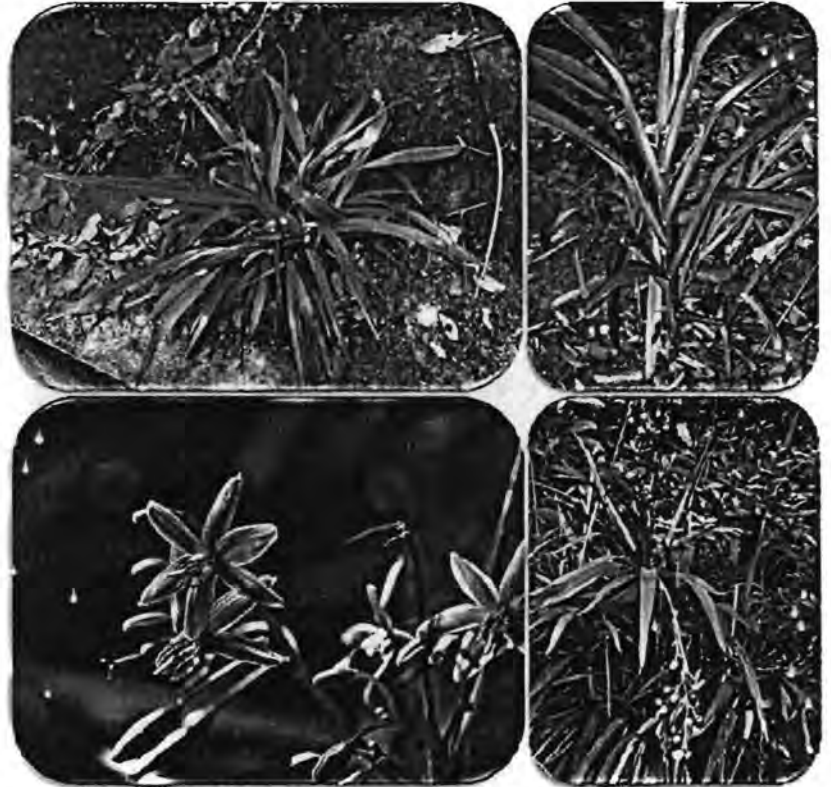
สรรพคุณ ดิน หั่นเป็นชิ้นเล็กๆ ผึ่งแดดพอหมาดทั่วไฟหอม ชงน้ำกินค้ำงน้ำชา ทำให้ไคมีกำลัง ขับปัสสาวะ แก้กระษัย แก้ปวดเมื่อยเอว แก้กินัว ข้อควรระวัง หญ้าหนวดแมวเป็นยาแก้หัวใจเล็กน้อย มักใช้เนื้อต้นแสดงใจ ปนเพื่อกันการกดหัวใจ บางครั้งใช้คั้นพระจันทร์ครึ่งซีกปน เพื่อบำรุงปอด เพื่อช่วยในการหายใจ บางแห่งใช้ เป็นยาภายนอก แก้โรควิวหนัง

หญ้าหนวดตีน *Dianella ensifolia* (L.) DC.

วงศ์ Phormiaceac

ชื่ออื่น หอมแดง(กลาง) ลำพัน (จันทบุรี) ว่านนิคยับ(เหนือ) มะพร้าวป่า ศรีคันไชย(เชียงใหม่) ใก่ก่าแล่น(ชัยภูมิ)

หญ้าหนูปืดคานี) ชีอะ เชียอะ (มลาญ-นราธิวาส)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก มีเหง้าใต้ดิน ใบเดี่ยว รูปขอบขนานหรือรูปดาบ สีเขียว ก้านใบเป็นกาบหุ้มลำต้น ดอก ออกเป็นช่อที่ปลายยอด ดอกสีขาวแกมม่วง กลีบดอกมี 6 กลีบ ผลกลม แบ่งเป็น 3 พู ผลสุกสีม่วงเข้มแกมน้ำเงิน สรรพคุณ ทั้งต้น ผสมกับสมุนไพรอื่น คั้นน้ำดื่ม รักษากระเจิง

หญ้าแห้วหมู *Cyperus rotundus* L.
 ชื่ออื่น หญ้าขนหมู (แม่ฮ่องสอน)

วงศ์ Cyperaceae

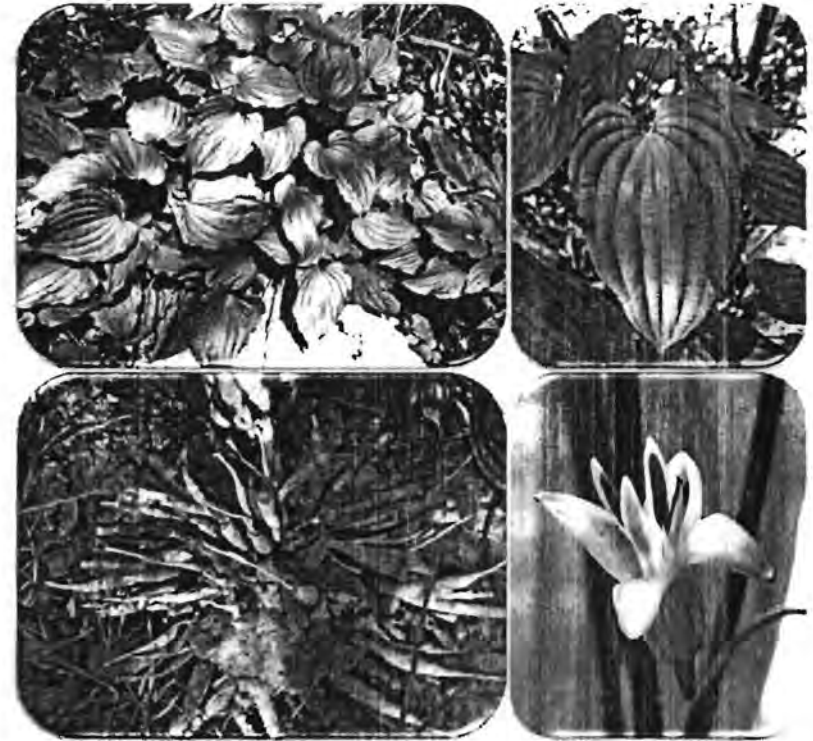

ลักษณะทั่วไป ไม่มีกลิ่นจางพริกหญ้า ลำต้นใต้ดินเป็นหัวกลมรี เนื้อในอ่อนสีขาวทอแก่เป็นสีดำ ใบเดี่ยว ใบเรียวยาว สีเขียวเป็นมัน โคนใบเป็นกาบหุ้มลำต้นสีน้ำตาลอมแดง ดอกออกเป็นช่อแขนงที่ปลายช่อ มีใบประดับสีเขียว ก้านช่อดอกเป็นเหลี่ยม ช่อดอกย่อยมีดอกสีน้ำตาลแดงขนาดเล็ก ไม่มีกลีบดอก ผลรียาวปลายแหลม มีสันรูปสามเหลี่ยม

สรรพคุณ หัวมีกลิ่นหอม ใช้เข้ายา เป็นยาฝ้าคสมาน ขับปัสสาวะ ขับลม บำรุงธาตุ ขับระดู ขับเหงื่อ สงบประสาท แก้บิด แก้ท้องเสีย แก้ท้องมาน ช่วยย่อย แก้อาเจียน สดใจ แก้กระหายน้ำ แก้ดับอักเสบ ใช้ในปริมาณมากจะขับพยาธิตัวกลมได้

หนอนคายนหยา *Stemona tuberosa* Lour.
 ชื่ออื่น กะเพียด (ประจวบคีรีขันธ์ ชลบุรี)

วงศ์ Stemonaccae

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเลื้อย เถากลม สีเขียว มีรากใต้ดิน ใบเดี่ยว แผ่นใบเป็นคลื่น สีเขียว ดอกออกเป็นดอกเดี่ยวที่ซอกใบ ดอกสีแดงเข้ม กลีบดอกมี 4 กลีบ ผลเป็นฝัก ผลแห้งแตกได้

สรรพคุณ ราก ปรงเป็นยาขับประทาน แก้น้ำเหลืองเสีย แก้โรคผิวหนัง ผื่นคันตามร่างกาย นำเชื้อพยาธิภายในมาเร่งดับ ตำผสมน้ำเอาน้ำพอกทาฆ่าเห็บเหา แมลง หนอนศัตรูพืช

หนาดคำ (หนาดคำ) *Inula cappa* (Ham.) DC.

วงศ์ Compositac

ชื่ออื่น เชียงแตงม้า ราชเทคอย (ภาคเหนือ)

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่ม แตกกิ่งก้านน้อย ยอดอ่อนมีสีน้ำตาลแกมเหลืองหนาแน่น ใบเดี่ยว รูปขอบขนาน ขอบใบเรียบ แผ่นใบสีเขียว มีขน ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบและปลายกิ่ง ดอกสีเหลืองทอง ผลเป็นผลแห้งไม่แตก รูปขอบขนาน

สรรพคุณ ราก ฝนน้ำกินแก้แก้อาหาร ผื่นคัน ผสมกับรากกระดูกไก่ รากหนาด ฝนกินรักษาอาการประจำเดือนมาไม่ปกติ แก้ผดผื่นหรือคัมม้น้ำคัม บำรุงกำลัง แก้อ่อนเพลีย ช่วยให้คลอดบุตรง่าย หรือใช้แก้เนื้อ ขับปัสสาวะ แก้ไตพิการ ใบ คำพอกหรือคั้นน้ำทาแผลสด แผลดลอก ห้ามเลือด คัมม้น้ำคัม ช่วยย่อยอาหาร

หนาดใหญ่ (หนาด) *Blumea balsamifera* (L.) DC.

วงศ์ Compositac

ชื่ออื่น ตั้งโองง่า ใบหอม พิมเสน ผักชีฝรั่ง(เถลิง) คำพอง หนาดหลวง(เหนือ) หนาด(จันทบุรี) จะบอ

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่มกิ่งไม้ยืนต้นขนาดเล็ก เปลือกต้นสีน้ำตาลปนเทา กิ่งอ่อนและยอดอ่อนมีขนสีขาวหนาแน่น ใบเดี่ยว รูปรีแกมรูปขอบขนาน ขอบใบจักเป็นซี่ฟัน แผ่นใบสีเขียวมีขนสีขาวหนาแน่น ดอกออกเป็นช่อดอกที่ยอดใบและปลายยอด ดอกสีเหลือง มีทั้งดอกเพศเมียและดอกสมบูรณ์เพศ ผลเป็นผลแห้ง สีน้ำตาล มีขนสีขาว สรรพคุณ ใบ เป็นยาขับลม แก้จุกเสียดแน่นเพื่อ แก้อาการท้อง ขับเหงื่อ ขับเสมหะ หรือบดผสมกับดินข่อย แก่น กำปูปู พิมเสน และการบูร ม้วนด้วยใบตองแห้งสูบ รักษาโรคหืด ใบสดหั่นเป็นฝอยเหมือนยาเส้นตากแห้งพองหมาดๆ ม้วนกับยาสูบแก้โรคหืดจุกจุก ราก คัมม้น้ำคัม แก้หวัด และขับกระหาย

หนามแดง

Maytenus marcanil Ding Hou

วงศ์ Celastraceae

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเนื้อไม้แข็ง กิ่งก้านมีหนามแหลมยาว ใบเดี่ยว รูปไข่กลับ ขอบใบจักเป็นซี่ฟันตื้นๆ แผ่นใบสีเขียว ดอกออกเป็นช่อกระจุกที่ซอกใบและปลายกิ่ง ดอกสีขาวนวล กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลเป็นผลแห้งแตกได้ แบ่งเป็น 3 พู เมล็ดสีน้ำตาล

สรรพคุณ แก่น เป็นยาบำรุงธาตุ บำรุงไขมัน เหมาะสำหรับคนผอม ราก เป็นยาแก้ไข้

หนามพรม

Carissa spinarum L.

วงศ์ Apocynaceae

ชื่ออื่น

พรม(ภาคกลาง) ชีแฮด (เหนือ)

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่มมีหนามคามกึ่งก้าน มียางสีขาว ใบเดี่ยว รูปรีหรือรูปไข่กลับ สีเขียว ดอกออกเป็นช่อที่ปลายกิ่ง ดอกสีขาว มีกลิ่นหอม กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลรูปกระสวยหรือกลมรี ผลอ่อนสีเขียว ผลสุกสีม่วงเข้ม เมล็ดรี มี 1 เมล็ด

สรรพคุณ แก่น รสมันเบื่อ เป็นยาบำรุงกำลัง ทำให้ร่างกายแข็งแรง เนื้อไม้ รสเฝื่อนมันขมฝาด ปรงเป็นยาบำรุงกำลัง ทำให้ร่างกายแข็งแรง

หนามทุงคอง *Azima sarmentosa* (Blume) Benth.

วงศ์ Salvadoraceae

ชื่ออื่น ทุงคอง(ภาคกลาง) ปืดเต๊ะ(เชียงใหม่) ชีแฮด (เงี้ยว-หมิ่น)

ลักษณะทั่วไป ไม้เถา กิ่งอ่อนเป็นเหลี่ยม สีเขียว มีหนามแหลมยาวรอบข้อใบ มีกลิ่นเฉพาะ ใบเดี่ยว รูปไข่ แผ่นใบหนา เปรอะ สีเขียวเข้มเป็นมัน ดอกออกเป็นช่อกระจุกที่ซอกใบ ดอกสีเขียวอ่อนเล็กมาก ผลกลม ผลอ่อนสีเขียวอ่อนอมเหลือง ผลสุกสีขาวขุ่น

สรรพคุณ ราก รสเปรี้ยวจัดเล็กน้อย ดับพิษทั้งปวง แก้พิษฝี ตานซาง กระทุ้งพิษไข้ แก้ร้อนใน ผ่นกับสุราหรือน้ำปูนใส ทาแก้อักเสบ แก้คัน บวม รักษาทางทวาร แก้ผดผื่นคัน แก้ฝีอักเสบ ทำให้อ่อนหลับ

หนามวัวขัง *Capparis sepiaria* L.

วงศ์ Capparidaceae

ชื่ออื่น หนามเกี่ยวไก่(กลาง) วัวขัง หางนกกระดังง์(สุโขทัย) หางนกก็(เลย) ผีโหว้(ตราด) (สงขลา)

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเลื้อย มีหนามแหลมโค้งเป็นคู่ ยอค่อนและกิ่งอ่อนมีขนสีน้ำตาล ใบเดี่ยว รูปรี แผ่นใบหนา คล้ายแผ่นหนัง สีเขียว ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบหรือปลายยอด ดอกสีขาว เกสรตัวผู้มากและยาว ผลค่อนข้างกลม เปลือกค่อนข้างหนา เมล็ดมี 1-2 เมล็ด

สรรพคุณ ไม้ทั้งต้น เป็นยาแก้ไข้ ขับน้ำเหลืองเสีย รักษาโรคผิวหนัง

หมอน้อย *Vernonia cinerea* (L.) Less.

วงศ์ Compositae

ชื่ออื่น หญ้าดอกขาว หญ้าตะออง(กรุงเทพฯ) ก้านรูป(จันทบุรี) เสือสามขา(ตราด) หญ้าสามวัน(เชียงใหม่)

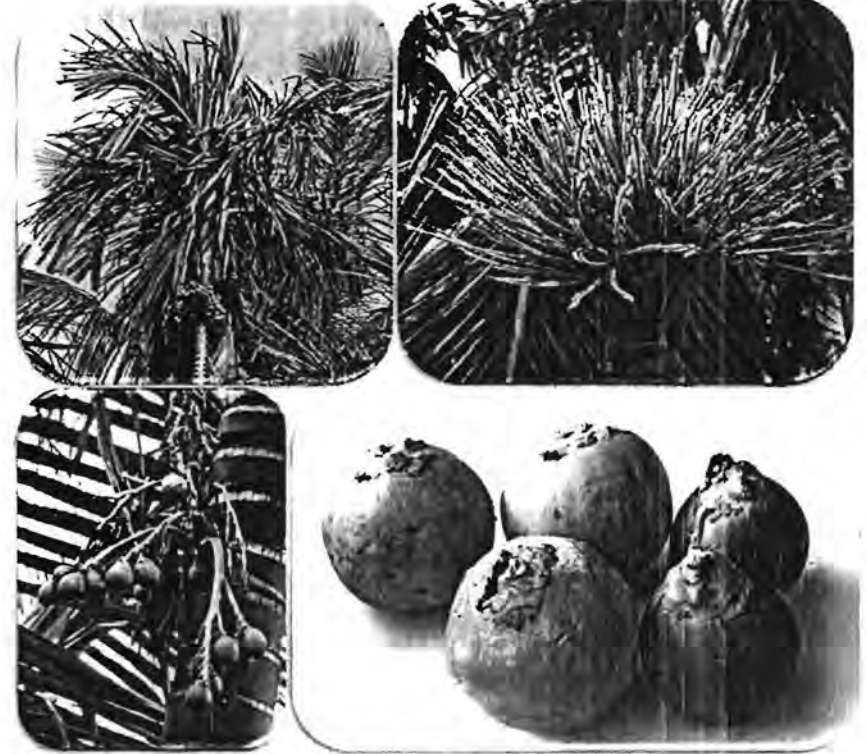

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก ต้นสีเขียวหรือสีเขียวแกมม่วงแดง มีขนสีขาว ใบเดี่ยว มีหลายรูปร่าง ใบล่างรูปไข่หรือรูปไข่กลับหรือรูปขอบขนาน ใบบนรูปขอบขนาน แผ่นใบบาง สีเขียว มีขนสีขาว ดอกออกเป็นช่อกระจุกที่ปลายยอด ดอกสีม่วงหรือสีชมพู กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลเป็นผลแห้ง เป็นสัน 4-5 สัน มีระยางค์ยาวเรียง 2 ชั้น
สรรพคุณ ทั้งต้น เป็นยาลดไข้ แก้ไอ ดีซ่าน ริดสีดวงทวาร บำรุงกำลัง แก้ท้องร่วง น้ำคั้นมีฤทธิ์กระตุ้นให้เจ็บท้องคลอดบุตร เป็นยาขับรก ขับระดู คั้นน้ำดื่มแก้ปวดท้อง ท้องขึ้นเพื่อ โปศ คำทอกปิดแผล เป็นยาสมาน คำผสมกับน้ำมันคนกรองเอาน้ำหยอดตา แก้ตาแดง ตาเปียก ตาแฉะ ทอกแก้ปวดหัว แก้กลากเกลื้อน ขี้เรื้อนกว้าง หลอคลมอีกเสบ โรคห่าข้าง เมล็ด ขับพยาธิ แก้ท้องขึ้นฮืดเฟ้อ ทอกแก้โรควัวหนัง กำจัดเหา ราก เป็นยาขับพยาธิ แก้บวมน้ำ แก้โรคปวดข้อ

หมาก *Areca catechu* L.

วงศ์ Palmae

ชื่ออื่น หมากเมือ(ทั่วไป) หมากสง(ใต้)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้นจำพวกปาล์ม ลำต้นตรง ไม่แตกกิ่งก้าน ใบเป็นใบประกอบแบบขนนก ใบย่อยรูปใบหอก แผ่นใบหนา เรียบ สีเขียว ดอกออกเป็นช่อใหญ่ที่ซอกใบ ดอกแยกเพศอยู่คนเดียวกัน กลีบดอกสีขาวแกมเหลืองมี 6 กลีบ ผลรูปไข่หรือรูปกระสวยสีเขียวเข้ม ผลแก่สีแดงแกมส้ม เมล็ดเดี่ยว
สรรพคุณ ราก รสฝาดเย็น แก้พิษไข้ร้อน สมานลำไส้ ดอนพิษบาดแผล แก้อาการท้องเดิน (ไม่ใช่บิดหรืออหิวาตกโรค) แก้โรคระเมย์ แก้เกลื้อน ผลอ่อน รสฝาดหวาน เจริญอาหาร ขับเสมหะ แก้เมา แก้ไอ แก้อาเจียน สมานแผล

หมากลิบน้ำค้าง *Hedyotis biflora* (L.) Lam.

วงศ์ Rubiaceae

ชื่ออื่น ผักขวง สะเดาดิน (กรุงเทพฯ)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก ใบเดี่ยวออกตรงข้าม รูปใบหอกหรือรูปขอบขนาน แกมรูปใบหอก ขอบใบเรียบ แผ่นใบบาง สีเขียวเข้ม ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบและปลายยอด ดอกเล็กสีขาว กลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นหลอดรูประฆัง ปลายแยกเป็น 4 กลีบ ผลเป็นผลแห้งแตกได้ รูปไข่กลับ สีน้ำตาล เมล็ดสีน้ำตาลอมดำ จำนวนมาก
สรรพคุณ ทั้งต้น แก้อาการพิษของโรคผิวหนังจำพวกกริมและงูสวัด ไข้คันสัด 1 กำมือ ตำและแทรกพิมเสนเล็กน้อยทาหรือตำผสมเหล้าพอกบ่อยๆดับพิษคานซาง แก้ไข้ อดน้ำตาลในเลือด

หมากผู้หมากเมีย (มะขี้เฒ่าเมีย) *Cordyline fruticosa* (L.) Gopp.

วงศ์ Agavaceae

ชื่ออื่น หมากผู้ (เหนือ)

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่ม ลำต้นตรง แตกกิ่งก้านน้อย ใบเดี่ยว รูปดาบ สีเขียว สีเขียวแกมเหลือง สีเขียวแถบแดงหรือสีแดงทั้งใบ ดอกออกเป็นช่อปลายกิ่งและซอกใบ ดอกสีขาวแกมม่วงหรือสีม่วงกลีบเลี้ยงสีม่วง กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลกลม ผลสุกสีแดง

สรรพคุณ ใบ รสจืดมันเย็น แก้ไข้ แก้ไข้หวัด ไข้หวัดใหญ่ ล้อมดับ ดับพิษ แก้ไข้พิษกาฬ แก้ตัวร้อน แก้ร้อนในกระหายน้ำ คั้นหรือแช่น้ำอาบแก้ไ้หัว ผสมกับใบหมากและใบมะขม แก้อาการคันตามผิวหนัง ราก รสเย็นฝาด ช่วยสมานแผลในลำไส้ แก้พิษไข้ร้อน

ห้อยสมุทร *Amalocalyx microlobus* Pierre ex Spire

วงศ์ Apocynaceae

ชื่ออื่น มะจินดา ส้มจินดา ส้มป่อง ส้มมะแงง ส้มเสี้ยน มะคะแนง ส้มจี(เหนือ) เครือข้าวนี้้ง เครือกั่วกา

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเลื้อย เถาเรียบขนสีน้ำตาล มีขนสีขาว มียางสีขาวขุ่น ใบเดี่ยว รูปรีค่อนข้างยาว แผ่นใบค่อนข้างบาง สีเขียว มีขนประปราย ห้อยใบมีขนนุ่ม ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบ ดอกสีชมพู กลีบเลี้ยงสีชมพู มีขนกลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นหลอด ปลายแยกเป็น 5 แฉก ผลเป็นฝักรูปกระสวย ฝักอ่อนสีเขียว ฝักแก่แตกได้ เมล็ดจำนวนมาก ที่ปลายเมล็ดมีขนติดอยู่

สรรพคุณ ราก เหง้า หัว เข้ายาแก้ลมพฤษ์ อัมพาต

หว่า *Syzygium cumini* (L.) Skeels

วงศ์ Myrtaceae

ชื่ออื่น หัวขี้เฒะ (เชิงขวาง)

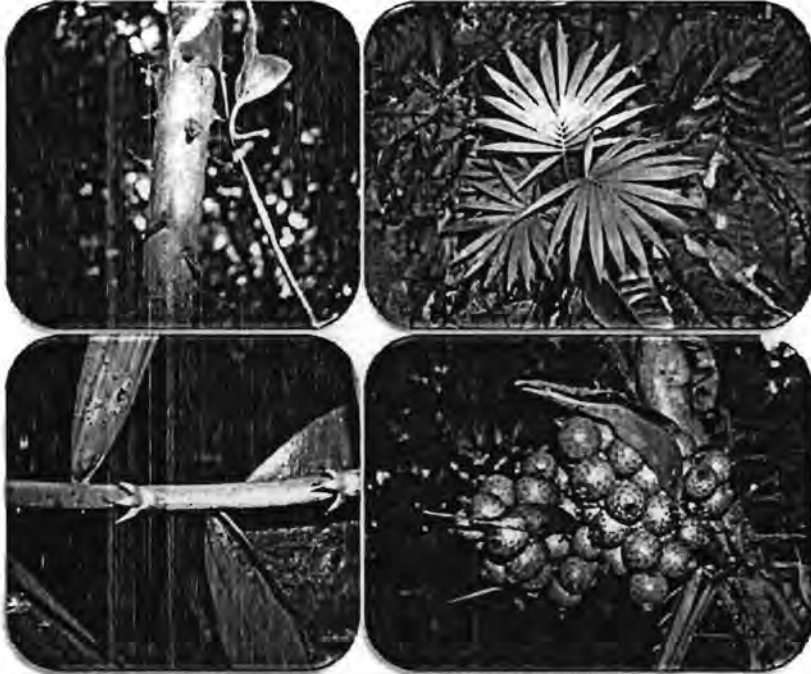
ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น เปลือกต้นเรียบ สีน้ำตาลปนเทา ใบเดี่ยว รูปไข่หรือรูปรี แผ่นใบเรียบค่อนข้างหนา สีเขียวเป็นมันลื่น ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบหรือปลายยอด ดอกสีขาวอมเหลือง มี 4 กลีบ ผลรีแกมรูปไข่ ผลสุกสีม่วงดำ เมล็ดเดียว

สรรพคุณ ใบ เป็นยาแก้บิดมูกเลือด ตำซำระบาดแผล ตำแก้โรคผิวหนัง เมล็ด ส้มหรือคั้นรับประทาน แก้เบาหวาน แก้บิด ห้อยร่วง แก้หิวคอกโรค เปลือกต้น เป็นยาแก้ท้องร่วง บิดราดู แก้น้ำลายเหนียว ตำซำระล้างบาดแผล

หวายขม *Calamus rotang* L.

วงศ์ *Palmae*

ชื่ออื่น เตือครอง

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเลื้อยจำพวกปาล์ม มีหนามยาว ใบเป็นใบประกอบแบบขนนก รูปดาบแกมรูปแถบ ขอบใบมีหนามแหลมละเอียด ดอกออกเป็นช่อเชิงลด มีกาบหุ้มช่อดอกยาวเป็นทรงกระบอก ดอกแยกเพศ ดอกเพศผู้ ออกเรียงสองแถวแน่นซ้อนกัน ผลกลม

สรรพคุณ ราก แก้ไข้ร้อริง แก้พิษงูบางชนิด หัวแก้ไข้ดับพิษร้อน แก้ไข้เพื่อติและโลหิต แก้ไข้ใน บำรุงน้ำดี แก้ไอ ดัน หัว แก้พิษร้อน ถอนพิษไข้ แก้ไข้พิษ ไข้กาฬ ไข้ชัก แก้สลับ แก้ลิ้นกระด้างคางแข็ง แก้หอบ เนื้อไม้ ขับพยาธิ ยอดอ่อน ทำให้เจริญอาหาร เนื้อหุ้มเมล็ด เป็นยาฝาดสมาน ไม้ระบุงส่วนที่ใช้ แก้ไข้เนื่องจากดุงน้ำคืดเสบ แก้ร้อนใน

หวายตะมอย *Pothos scandens* L.

วงศ์ *Araceae*

ชื่ออื่น จะเข็บ ตะเข็บ(ภาคกลาง) หวา'หฺนุ(เชียงใหม่) หวายตะมอย(อุตรดิตถ์)คอกี้ว(สุราษฎร์ธานี ยะลา) หวายสะลอย(หนองคาย) นะมะกะคิง (มลายู-ปัตตานี)

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเลื้อย เถากลม มีรากแขนงสำหรับยึดเกาะ ใบเดี่ยว รูปไข่กลับหรือรูปใบหอก เขียวเข้ม เส้นใบออกจากโคนใบขนานกันไปสิ้นสุดที่ปลายใบ ดอกออกเป็นช่อเชิงลดที่ซอกใบ มีใบประดับสีเขียว ดอกสีเหลืองออกเรียงแน่นบนแกนดอก ผลรูปขอบขนาน ผิวขรุขระ

สรรพคุณ ทั้งต้น ดมน้ำคืด แก้โรคไตพิการ ใบ ตำพอกแก้ท้องเด็ก ขับพยาธิในลำไส้ พอกแผลฝีดาษ ใบแห้งผสมกับการบูร เหาสุคควันแก้หืด

หวายฉิ่ง *Flagellaria indica* L.
ชื่ออื่น หวายเข็ชจาก หวายลิ (ใต้)

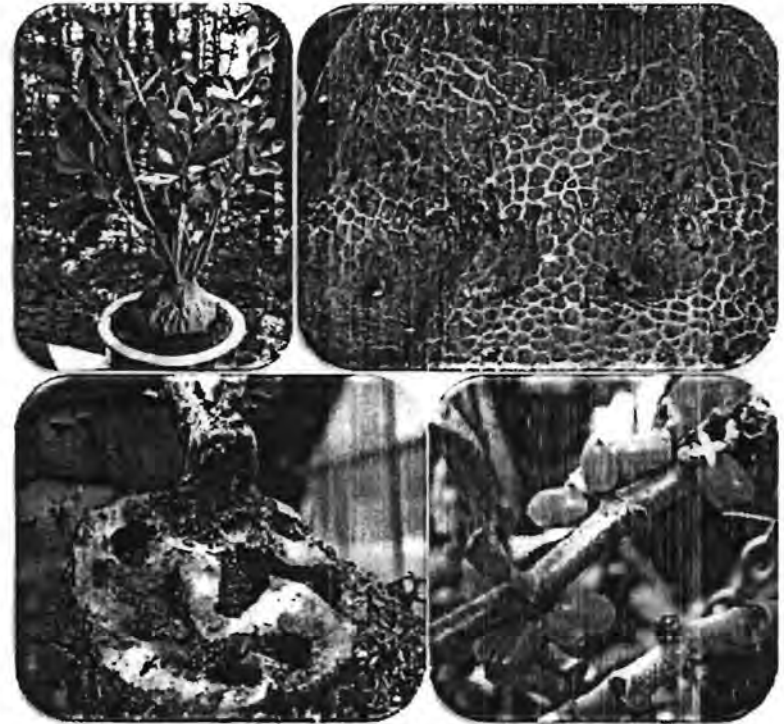
วงศ์ Flagellariaceae

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเลื้อย เถากลมเกลี้ยง ใบเดี่ยว รูปใบหอก โคนใบเป็นกาบหุ้มลำต้น ปลายใบเรียวแหลมและเป็นมือสำหรับพันยึดเกาะต้นไม้อื่น แผ่นใบสีเขียว ดอกออกเป็นช่อที่ปลายยอด มีใบประดับเป็นเกล็ดล้อมกุ่มดอกสีขาว กลีบดอกมี 6 กลีบ ผลกลม เมล็ดเดี่ยว แข็ง
สรรพคุณ ดินและเหง้า นำตำกินเป็นยาขับปัสสาวะ ใบ ใบอ่อน ใช้สระผม ใบและดอก ดมน้ำมันเป็นยาขับปัสสาวะ ขับน้ำ และแก้ทางเดินปัสสาวะอักเสบ

หัวร้อยรู *Hydnophytum formicarum* Jack
ชื่ออื่น ปุ่มเป้า(ตราด) กระเข้มีมด(สุราษฎร์ธานี) ร้อยรู(ปัตตานี) คาสุปูลาสิมา (มลายู-ใต้)

วงศ์ Rubiaceae

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่ม อาศัยเกาะต้นไม้อื่น โคนต้นป้องกันขนาดใหญ่ ข้างในเป็นช่องเชื่อมติดกันมีมดอาศัยอยู่ ใบเดี่ยว รูปรี แผ่นใบค่อนข้างหนา สีเขียว ดอกออกดอกเดี่ยวหรือออกเป็นกระจุกที่ซอกใบ ดอกสีขาว กลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นหลอด ปลายแยกเป็น 4 แฉก ผลรี ผลอ่อนสีเขียวใส ผลสุกสีแดงใส
สรรพคุณ หัว รสขิดฝาด บำรุงหัวใจ ขับชีพจร แก้พิษในข้อ ไนกระดูก แก้พิษประคง แก้ข้อเข่า ข้อเท้าบวม ขับพยาธิ รักษาเมะเร็ง

หัตถคุณ *Micromelum minutum* (G.Forst.) Wight & Am.

วงศ์ Rutaceac

ชื่ออื่น จี๊ปกั่วสู๊ จี๊ย้อ มองคอง หญ้าสาบอิน(เหนือ) คอมขน สามโซก(เชียงใหม่) หวด(ลำปาง) หมอน้อย (อุตรดิตถ์) จี๊ ลิ่นจี่ สาบแรงสาบกา(จันทบุรี) ดอกสมัค สะแบก(อุบลราชธานี) เพี้ยพาดคง สมัคตัน สมัคใหญ่ สมัคคง(เลย) มรุข้าง ลำผีทวย(ศรีง) หมูขบน(นครศรีธรรมราช) ซะมุข(ชุมพร) สมุขข้าง หมูข้าง กะม่วง(ยะลา) สมุข(สุราษฎร์ธานี)มุขขาว (ประจวบคีรีขันธ์)

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่มกึ่ง ไม้ยืนต้นขนาดเล็ก ใบเป็นใบประกอบแบบขนนกปลายคี่ ใบย่อยมี 3-8 คู่ รูปไข่แกมรูปสี่เหลี่ยมขนบเป็ยกปุ่น สีเขียว มีขน ผิวใบมีต่อมน้ำมัน ดอกออกเป็นช่อที่ปลายกิ่ง ดอกสีขาวอมเขียว กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลหรือรูปไข่ มีต่อมน้ำมัน ผลอ่อนสีเขียวอมเหลือง ผลสุกสีแดง

สรรพคุณ ใบ รสหอมเผ็ดร้อน ค้ำเทาแก้คัน พอกประคบหรืออบไอน้ำ แก้ผื่นคันตามผิวหนัง กระจายเลือดลมให้เดินสะดวก แก้ลมอัมพฤกษ์ อัมพาต ดอก รสหอมร้อน นำเชื้อโรคแผลเรื้อรัง แก้ไ้ผิวหนังอักเสบ เปลือกต้น รสร้อน แก้ไอหืดในลำคอและลำไส้ให้กระจาย ราก รสร้อน แก้ริดสีดวง กระพี้ รสร้อน แก้ไอหืดในลำไส้

หางนกยูงไทย *Caesalpinia pulcherrima* (L.) Sw.

วงศ์ Caesalpinaceac

ชื่ออื่น นกยูงไทย(กลาง) ชมพอ ส้มพอ พญาไม้คู่ ส้มผ่อ(เหนือ) ขวางขอย(นครราชสีมา) จำพอ จำพอ (แม่ฮ่องสอน) หนวดแมว (เงี้ยว-แม่ฮ่องสอน)

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่ม เปลือกต้นเรียบสีน้ำตาล กิ่งก้านมีหนาม ใบเป็นใบประกอบแบบขนนก 2 ชั้น ใบย่อยมี 6-12 คู่ รูปขอบขนานหรือรูปไข่กลับ สีเขียว ดอกออกเป็นช่อที่ปลายยอด ดอกมีหลายสี ได้แก่ สีแดง สีเหลือง สีชมพู สีส้ม กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลเป็นฝักแบน ฝักแก่แตกได้ เมล็ดมี 8-10 เมล็ด

สรรพคุณ ราก รสเผื่อน ปูรงเป็นยาขับประจำเดือนสตรี ต้มหรือฝนกินแก้วิงโรคในระยษบวม ส่วนใหญ่ใช้ต้นที่ดอกสีแดง

หางปลาช่อน *Emilia sonchifolia* (L.) DC.

วงศ์ Compositae

ชื่ออื่น หูปลาช่อน(กลาง) ผักบั้ง(ลำปาง) ผักแดง(เลย) ผักกาดคนกดเขา(นครศรีธรรมราช)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุกลำต้นตรงสีเขียวแกมม่วง มีขนละเอียดที่โคนต้น ใบเดี่ยว ใบมีหลายรูปร่าง ใบที่โคนต้นรูปรี ขอบใบจักเป็นฟันเลื่อยห่างกัน แผ่นใบสีเขียว ท้องใบสีม่วงแดง ดอกออกเป็นช่อแขนงที่ซอกใบและปลายช่อ ดอกเป็นดอกสมบูรณ์เพศ ดอกสีชมพู กลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นหลอด ปลายแยกเป็น 5 แฉก ผลเป็นผลแห้งไม่แตก กระจุกมีสัน 5 มุมเปลือกแข็ง

สรรพคุณ ต้นตลอดถึงราก เป็นยาแก้ไข้มาลาเรีย ดอกรสเย็นฝาด ใช้บำรุงเลือด และสมานแผล ราก รสเฝื่อนเย็น คำค้นผสมกับน้ำคาลมา แก้ปวดหลัง ปวดเอว แก้ท้องเสีย

หางรอก *Miliusa velutina* (Dunal) Hook.f. & Thomson

วงศ์ Annonaceae

ชื่ออื่น ขางหัวหมู(เหนือ) โกงกาง จอแจนครราชสีมา ปราจีนบุรี) แดงแขง(หนองคาย) เต็งใบใหญ่ บังรอกหางค่าง หำรอก(ประจวบคีรีขันธ์ ราชบุรี) โจ้เจ็ดนาย หัวใจไมยราบ(ประจวบคีรีขันธ์)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น แตกกิ่งก้านโปร่ง กิ่งอ่อนและยอดอ่อนมีขนนุ่มใบเดี่ยว ออกสลับ รูปไข่หรือรูปไข่แกมรูปขอบขนาน ขอบใบเรียบ แผ่นใบค่อนข้างหนา สีเขียว มีขน ดอกออกเป็นช่อกระจุกที่ซอกใบหรือกิ่งแก่เหนือรอยแผลใบ มี 1-8 ดอก ดอกสีน้ำตาล กลีบดอกมี 6 กลีบเรียงเป็น 2 ชั้น ผลเป็นผลกลุ่ม มีผลย่อย 10-15 ผล รูปทรงกลม ผลสุกสีเหลืองอมส้ม เมล็ดมี 1-2 เมล็ด

สรรพคุณ แก่น ผสมกับแก่นรากเจ็ดช้างสารใหญ่ ลำต้นกำลังข้างสาร ลำต้นกำลังเลื่อ โคร่ง คั้นน้ำดื่ม บำรุงกำลัง บำรุงกำลังทางเพศ

หางไหลแดง *Derris elliptica* (Roxb.) Benth.

วงศ์ Papilionaceae

ชื่ออื่น เครือไหลน้ำ ไหล ไหลน้ำ(เหนือ) กะลำพาะ(เพชรบูรณ์)อวคณา(สุราษฎร์ธานี)

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเนื้อไม้แข็ง เถากลม สีน้ำตาลปนเทา ใบเป็นใบประกอบแบบขนนก ใบย่อยรูปไข่กลับ สีเขียว ใบอ่อนสีแดง ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบ ดอกสีชมพู รูปดอกถั่ว ผลเป็นฝักแบนและคอดตามแนวเมล็ด
สรรพคุณ ราก ใช้ฆ่าเหาและเรือด ฉ่ำแมลง เบื่อปล่า โดยนำรากมาทุบแช่น้ำทิ้งไว้ใช้เฉพาะส่วนน้ำซึ่งมีสารพิษชื่อ rotenone ซึ่งสลายตัวง่าย ถ้าฉ่ำแมลงไม่มีสารพิษตกค้าง แก้ระดูเป็นลิ่ม เป็นก้อนเน่าเหม็น ถ่ายเส้นเอ็น ถ่ายพิษเสมหะและโลหิต

หิ้งเหยบใหญ่ *Crotalaria verrucosa* L.

วงศ์ Papilionaceae

ชื่ออื่น กระเพาะผี(ตราด) มะหิ้งเฒ่น(เชียงใหม่) หมากหิ้งหนู (เงี้ยว-แม่ฮ่องสอน)

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่มขนาดเล็ก กิ่งอ่อนเป็นสันเหลี่ยม มีขนสีเทาหนาแน่น ใบเดี่ยว รูปไข่แกมรูปรี สีเขียวเข้ม มีขนหนาแน่น ดอกออกเป็นช่อที่ปลายกิ่งหรือออกตรงข้ามกับใบ ดอกสีม่วงแกมน้ำเงินและเห็นลายเส้นสีม่วงชัดเจน รูปดอกถั่ว ผลเป็นฝัก รูปทรงกระบอก มีขนหนาแน่น เมล็ดเล็กมีหลายเมล็ด
สรรพคุณ ทั้งต้น คั้นน้ำคั้น ถอนพิษ ยาเบื่อเมา ถอนพิษไข้ พิษร้อน

เหงือกปลาหมอ *Acanthus ebracteatus* Vahl

วงศ์ Acanthaceae

ชื่ออื่น จะเกร็ง นางเกร็ง(ทั่วไป) อีเกร็ง(กลาง) แก้มหมอน(สตูล) แก้มหยอเล (กระบี่)

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่มขนาดเล็ก ลำต้นตั้งตรง มีหนามบริเวณข้อๆละ 4 หนาม ใบเดี่ยว รูปไข่หรือรูปขอบขนาน แผ่นใบเหนียว ลิเจียเป็นมันลื่น ดอกออกเป็นช่อตั้งที่ปลายยอด ดอกสีขาวหรือสีม่วงอ่อน กลีบดอกแบ่งเป็น 2 ปาก ปากล่างมีขนาดใหญ่กว่าปากบนหดสั้น ผลเป็นฝักแบนเปลือกสีน้ำตาล เมล็ดมี 4 เมล็ด

สรรพคุณ ต้นและเมล็ด รสเค็ร้อน รักษาฝี แก้โรคน้ำเหลืองเสีย เมล็ดเป็นยาขับพยาธิ ใบ รสเค็ม คั้นน้ำทาศีรษะ ช่วยบำรุงรักษารากผม แก้ประดง ทั้งต้น รสเค็มกร่อย ดับรับประทาน แก้พิษฝีดาษ พิษฝักภายใน คัด รากฝักทั้งปวง แก้โรคผิวหนัง น้ำเหลืองเสีย เป็นยาอายุวัฒนะ ดับอาบแก้พิษไข้หัว แก้โรคผิวหนังคัน คันค้ำพอกปิดหัว ฝี แผลเรื้อรัง คันเอาน้ำทาศีรษะ บำรุงรากผม

เหมือดคนตัวผู้ (เหมือดคน) *Helicia milagirica* Bedd.

วงศ์ Proteaceae

ชื่ออื่น จิกหิน ช่อคุ เคือหิน ตะขบคัน โทสะลอง เหมือดคน

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้นขนาดเล็ก แตกกิ่งก้านเป็นพุ่มทึบ ใบเดี่ยว รูปรียาวหรือรูปไข่กลับค่อนข้างยาว ขอบใบเรียบหรือจักเป็นฟันเลื่อย แผ่นใบเรียบ ลิเจียว ดอกออกเป็นช่อเชิงลดที่ซอกใบและกิ่ง ดอกสีขาว มีกลิ่นหอมเย็น กลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นหลอด ปลายแยกออกเป็น 4 กลีบ ผลรูปรี ก่อนข้างกลม ผลสุกสีม่วงดำ มีคราบสีขาว เมล็ดรูปไข่

สรรพคุณ เปลือกต้น เป็นยาฆ่าพยาธิ

เหียง *Dipterocarpus obtusifolius* Teijsm. ex Miq. วงศ์ Dipterocarpaceae
 ชื่ออื่น ยางเหียง(ราชบุรี จันทบุรี) ตะเบง(ตะวันออก) เห้ง(ลพบุรี) สะเบง(อุดรดิศร์ อีสาน) เหียงพลวง โยน
 (ประจวบคีรีขันธ์) ตาด(พิษณุโลก จันทบุรี) สาละอองโว(กะเหรี่ยง-กาญจนบุรี) เกาะสะเตียง(ละโว้-เชียงใหม่)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น เปลือกต้นสีเทาอมดำ แดงเป็นร่องลึกหลุดลอกออกเป็นสะเก็ดสีเหลือง ยอดอ่อนมี
 กาบหุ้มสีแดงแล้วร่วงไป มียางสีขาวใส ใบเดี่ยว รูปรีค่อนข้างกลม สีเขียว ท้องใบมีขนสีขาว ดอกออกเป็นช่อที่
 ซอกใบ ดอกสีชมพู กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลกลม มีปีกยาว 2 ปีก สีม่วงอมแดง ส่วนอีก 3 แฉก สั้นและแอนไป
 ด้านหลัง เนื้อผลแข็ง
 สรรพคุณ ใบ คั้นน้ำผสมกับเกลือ อมแก้ปวดฟัน ฟันโยกคลอน น้ำมันยาง เป็นยาสมานแผล แก้หนอง ขับ
 เสมหะ ขับปัสสาวะ รักษาแผลในทางเดินปัสสาวะ และแก้คางทูม เปลือกต้น คั้นน้ำดื่ม แก้ท้องเสีย

โหรอบอน *Balanophora abbreviata* Blunck วงศ์ Balanophoraceae
 ชื่ออื่น โหราท่าสุนัข (กลาง) บอน (นครศรีธรรมราช) หนูนดิน (เชียงใหม่)

ลักษณะทั่วไป พืชเบียนแย่งอาหารจากรากพืชอื่น ๆ ขึ้นเป็นหย่อมๆ ไม่ห่างกัน ลำต้นขรุขระอยู่ใต้ดิน ใบเดี่ยว
 รูปไข่ปลายมนหรือเว้าคื่นๆ ดอกออกเป็นช่อเชิงลด ดอกแยกเพศอยู่คั่นเดียวกัน ดอกเพศผู้อยู่ด้านล่างของช่อดอก
 กลีบรวมมี 4-5 กลีบ ดอกที่มีกลีบรวม 4 กลีบ ดอกเพศเมียรูปไข่ ผลเป็นผลแห้งไม่แตก รูปกระสวย
 ฉรรพคุณ ทั้งต้น แก้พิษสัตว์กัดต่อย ขับลม ขับระดู แก้อาเจียน ทำให้อาเจียน ขับโลหิตซ้ำ แก้โรคมิวหนัง กัด
 เสมหะ แก้หอบหืด

อบเชย

Cinnamomum sp.

วงศ์ Lauraceae

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น แตกกิ่งก้านเป็นพุ่มตรง ใบเดี่ยว รูปไข่ แผ่นใบเรียบ สีเขียว เส้นใบออกจากโคนใบ 3 เส้น ใบอ่อนสีแดง ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบและปลายยอด ดอกสีเหลืองอ่อน กลีบดอกเชื่อมติดกัน ปลายแยกเป็น 6 แฉก ผลรี ผลอ่อนสีเขียว ผลสุกสีม่วงดำ เมล็ดเดี่ยว

สรรพคุณ เปลือกคั้น ประุงเป็นยาหอม แก้ท้องเสีย แก้จุกเสียด ขับลม แก้ท้องอืดเฟ้อ ช่วยย่อยอาหาร ลดน้ำตาลในเลือด แก้ลมอัมพาตทุกชนิด

อบเชยเตา

Zygostelma benthami Baill.

ชื่ออื่น

เครือเขาลวก ค่ายานตัวผู้ (นครสวรรค์)

วงศ์ Asclepiadaceae

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเลื้อย มียางสีขาว ใบเดี่ยว รูปขอบขนาน สีเขียวเข้ม เส้นใบสีขาวเห็นชัดเจน ดอกออกเป็นกระจุกที่ปลายกิ่ง ดอกสีแดง กลีบดอกเชื่อมติดกัน ปลายแยกเป็น 5 กลีบ ผลออกเป็นฝักคู่ ผลแก่แตกได้ เมล็ดแบนจำนวนมาก มีขนสีขาวติดอยู่ที่ปลายเมล็ด

สรรพคุณ ทั้งต้น คั้นน้ำอาบ อบไอน้ำ แก้โรคผิวหนังคันคัน ราก ผสมกับสมุนไพรอื่น ประุงเป็นยาหอม บำรุงหัวใจ แก้ลมวิงเวียน หน้ามืดตาหลาย เวียนศีรษะ ขับลมในลำไส้ และแก้ปวดควานในท้อง

ชื่อย่อ

Saccharum officinarum L.

วงศ์ Gramineae

ชื่ออื่น

อ้อยขม อ้อยแดง อ้อยดำ (ภาคกลาง)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก ลำต้นกลมยาวเป็นข้อปล้อง สีน้ำตาลแดงหรือสีน้ำตาลดำ ใบเดี่ยว รูปขอบขนาน ขอบใบเรียบคม แผ่นใบบาง สีเขียว มีขนสีขาวประปราย ดอกออกเป็นช่อค้ำตรงที่ปลายยอด ช่อหนึ่งมีดอกสีขาวจำนวนมาก ผลเป็นผลแห้งขนาดเล็ก ออกดอกเมื่อต้นแก่จัด

สรรพคุณ ลำต้นและน้ำอ้อย รสหวานชุ่ม แก้ร้อนในขับปัสสาวะ ขับเสมหะ แก้ไข้สัประชวร แก้หืดไอ แก้คลื่นไส้อาเจียน แก้ปัสสาวะผิดปกติ ขับน้ำ แก้ไข้ร้ว แก้ท้องผูก แก้ขัดเบา แก้สะอึก บำรุงธาตุ บำรุงกระเพาะอาหาร เปลือกต้น รสหวานขม แก้แผลเน่าเปื่อย แก้ตานขโมย ดาอ้อย รสหวานขม แก้ตัวร้อน แก้พิษตานซาง ชานอ้อย รสหวานจัด แก้ลมผลเรือรัง แก้ฝีอักเสบบวม

ชื่อย่อ

Lannea coromandelica (Houtt.) Merr.

วงศ์ Anacardiaceae

ชื่ออื่น

ช้าเกาะ ช้างโน้ม(ตราด) ตะคร้อ(กาญจนบุรี ราชบุรี) กุ้ง(ภาคเหนือ) หรีด(เชียงใหม่) กอกกั้น (อุบลราชธานี)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น เปลือกต้นสีน้ำตาลอ่อน เรียบหรืออ่อนเป็นแถบกิ่งอ่อนมีขน ใบเป็นใบประกอบแบบขนาน กว้าง 3-6 คู่ รูปไข่ รูปขอบขนาน สีเขียว ดอกแยกเพศอยู่คนละต้น ออกเป็นช่อที่กิ่งเมื่อใบร่วงไป ดอกสีเหลือง กลีบดอกมี 4-5 กลีบซ้อนกัน ผลกลมเปี้ยว ผลอ่อนสีเขียวเต็มด้วยสีม่วงแดง เมล็ดเดี่ยว แข็ง

สรรพคุณ เปลือก ใช้ใส่แผล แก้ปวดฟัน แก้คัน ประุงเป็นยาแต่งรสเพราะมีรสหวาน ทำให้ชุ่มชื้นในลำคอ แก้กระหายน้ำ เกิดความชุ่มชื้นในอก

อังกฤษ *Barleria cristata* L.

วงศ์ Acanthaceae

ชื่ออื่น บังกาบเมือง(กลาง) ทองระอา(กรุงเทพฯ) อังกฤษหลู ก้านข้ง(เหนือ) หอมป่า ลิ้มเต่าใหญ่(เชียงใหม่)

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่มขนาดเล็ก กิ่งก้านอ่อนและยอดอ่อนมีขนสีเหลือง ใบเดี่ยว รูปรียาว สีเขียว มีขน ดอก ออกเป็นช่อที่ซอกใบและปลายยอด ดอกสีฟ้าอมม่วงหรือสีขาวหรือสีชมพู กลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นหลอดยาว ปลายแยกเป็น 5 กลีบ ผลเป็นฝักยาวรี เมล็ดมี 4 เมล็ด

สรรพคุณ ใช้ชมนิดดอกสีฟ้าอมม่วง ราก ปรงเป็นยาขับปัสสาวะ ฟอกโลหิตประจำเดือน แก้ประจำเดือนค้าง เป็นลื่น เป็นก้อน และเจ็บปวดเมื่อยที่บั้นเอว

อังกฤษ *Clitoria ternatea* L.

วงศ์ Papilionaceae

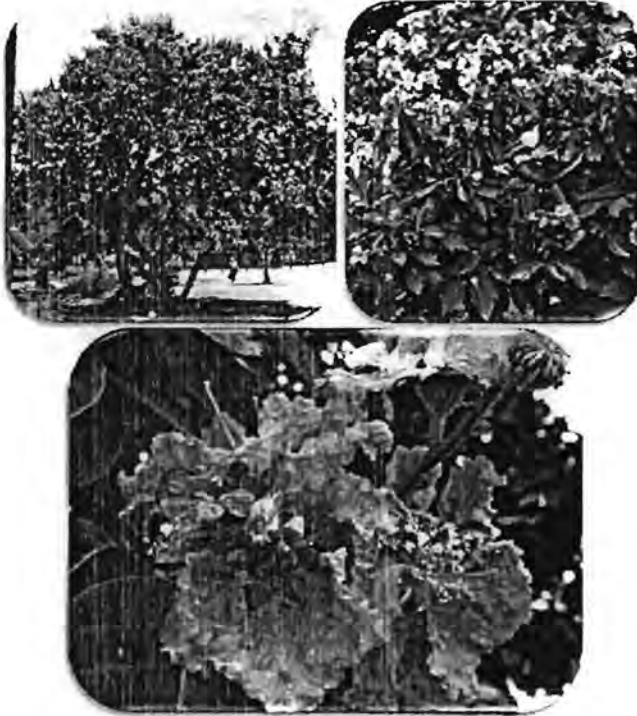
ชื่ออื่น เอื้องขัน(เหนือ) แดงขัน (เชียงใหม่)

ลักษณะทั่วไป ไม้เถาเลื้อย เถากลมเล็ก สีเขียวอ่อน ใบเป็นใบประกอบ ใบย่อยรูปไข่ แผ่นใบบาง สีเขียว ดอก ออกดอกเดี่ยวที่ซอกใบใกล้ปลายยอด ดอกสีม่วงหรือสีขาว กลีบดอกมี 5 กลีบ กลางดอกมีแถบสีเหลืองขาว ผล เป็นฝัก ฝักอ่อนสีเขียว ฝักแก่สีน้ำตาลอ่อน เมล็ดมี 5-7 เมล็ด

สรรพคุณ ราก มักใช้ชมนิดดอกขาว มีรสขมเย็นขจัด บำรุงตาทำให้ตาสว่าง ผ่นกับน้ำฝนใช้หยอดตา แก้เจ็บตา ตา ฟาง ใช้เป็นยาขับปัสสาวะ แก้ปัสสาวะผิดปกติ เป็นยาระบาย ใช้รากอุพันทำให้พันทน แก้ปวดฟัน เมล็ด รสมัน เป็นยาระบาย แต่มักทำให้มีอาการคลื่นไส้ อาเจียน ทั้ง 5 ใช้แก้ไข้บระดู

อินทนิลน้ำ *Lagerstroemia speciosa* (L.) Pers. วงศ์ Lythraceae
 ชื่ออื่น อินทนิล ตะแบกคำ(กรุงเทพฯ) ถ่วงมู ถ่วงหนา (กะเหรี่ยง-กาญจนบุรี)

ลักษณะทั่วไป ไม้ยืนต้น แตกกิ่งก้านต่ำ เปลือกต้นค่อนข้างเรียบ สีเทาหรือสีน้ำตาลอ่อน ใบเดี่ยว รูปไข่แกมรูปขอบขนาน แผ่นใบหนา สีเขียวเป็นมัน ดอกออกเป็นช่อตั้งที่ปลายกิ่ง ดอกสีชมพูแกมม่วง กลีบดอกมี 6 กลีบ ผลรูปไข่แกมรี ผลแก่แตกเป็น 6 แฉก เมล็ดมีปีก เป็นครีบข้างด้านบน
 สรรพคุณ ใบ รสขมฝาดจืดเย็น ดับหรือขงแก้โรคเบาหวาน ลมน้ำตาลในเส้นเลือด ควบคุมน้ำตาลได้ดี ขับปัสสาวะ ราก รสขม ใช้เป็นยาสมานท้อง แก้แผลในปาก เปลือกต้น รสฝาดขม แก้ท้องเสีย แก้ไข้เมลิธ รสขม แก่นอ่อนไม่หลับ แก้โรคเบาหวาน

อุคพิค *Typhonium trilobatum* (L.) Schott วงศ์ Araceae
 ชื่ออื่น มะโหรา(จันทบุรี) บอนแก้ว (เชียงใหม่)

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก มีหัวขนาดเล็กค่อนข้างกลมใต้ดิน ใบเดี่ยว รูปกลมหรือรูปหัวใจ สีเขียว ดอกออกเป็นช่อรูปทรงระบอกที่ปลายยอด มีใบประดับสีม่วงแดง ดอกสีเหลืองอ่อนหรือสีขาวอัดแน่นอยู่บนแกนดอก มีกลิ่นเหม็น ดอกแยกเพศอยู่ช่อเดียวกัน ผลกลม มีเมล็ด 1 เมล็ด
 สรรพคุณ หัว รสเบื่อคัน บึงไฟกินเป็นยากัดบาดานในท้อง หุงเป็นน้ำมันใส่แผล กัดฝีหนอง สมานแผล และแก้พิษงูกัด ราก รสเบื่อคัน มีฤทธิ์เป็นยากระตุ้น แก้วริดสีดวงทวาร กินกับกล้วยแก้โรคปวดท้อง

อีเหนียว *Desmodium gangeticum* (L.) DC.

วงศ์ Papilionaceae

ชื่ออื่น นางเหนียว หนาคอน(ทั่วไป) ข้าเหนียว(กาญจนบุรี) หน้ำคืดแมว(เหนือ) กะตืดแป(เลย) หนุคพระผู้

ลักษณะทั่วไป ไม้พุ่มขนาดเล็ก ลำต้นเป็นร่องคื่นๆ กิ่งอ่อนและยอดอ่อนมีขนสีขาว ใบเป็นใบประกอบ มีใบย่อย ใบเดี่ยว รูปไข่แกมรูปขอบขนาน สีเขียวเข้ม ดอกออกเป็นช่อที่ซอกใบ ดอกสีม่วง รูปดอกถั่ว กลีบดอกมี 4 กลีบ แบ่งเป็น 2 ปาก ปากล่างมีขนาดใหญ่ 1 กลีบ ผลเป็นฝักแบน คอคเป็นข้อ เมล็ดแบนขนาดเล็ก

สรรพคุณ ราก เป็นยาขับปัสสาวะ ขับพยาธิได้เดือนในเด็ก ใบสด ตำพอกแผลถอนพิษสุนัขกัด

เอื้องพืดม้า *Polygonum tomentosum* Willd.

วงศ์ Polygonaceae

ชื่ออื่น ผักบั้งใบ ต้นเอื้อง

ลักษณะทั่วไป ไม้ล้มลุก ลำต้นกลมเห็นข้อปล้องชัดเจน ลำต้นกลวง ใบเดี่ยว รูปหอกเรียวยาว โคนใบแผ่เป็นกาบบางหุ้มลำต้น ขอบใบเรียบ แผ่นใบสีเขียว มีขนละเอียด ดอกออกเป็นช่อที่ปลายยอด ดอกเรียงแน่นรอบแกนช่อ สีขาว ผลเป็นฝักแห้งไม่แตก

สรรพคุณ ราก ผสมกับรากหนามแน่ รากสากเหล็ก รากบัวชุมย คั้นน้ำคั้น แก้ปวดท้องน้อยสำหรับกามโรค หรือผสมกับเหง้าเอื้องหมาขนาน ว่านกับแรด คั้นน้ำคั้นแก้หนองใน รากหรือเหง้า ผสมกับรากขี้ครอกเท่าๆกัน คั้นหรือเคี้ยวให้ขึ้นคั้นแก้โรคหนองใน ใบ ยอด ผสมกับรากส้มกุ้ง คั้นน้ำคั้นแก้หนองใน ตำพอกหรือทารักษาแผลไฟไหม้ น้ำร้อนลวก ทั้ง 5 คั้นน้ำคั้น แก่น้ำ หรือทุบห่อผ้าหมักไฟประคบแก้ปวดท้องไส้ติ่งที่อาการไม่มาก ใบ ทั้งคั้น คั้นน้ำคั้น ตำพอกฝี ตำคั้นน้ำหรือพอกแก้โรคผิวหนัง ผื่นคัน หูด ฆ่าเชื้อโรค รักษาแผลสด แผลเปื่อย ฝีหนอง แผลไฟไหม้ น้ำร้อนลวก ห้ามเลือด

กระบือ (กระบือปลัก) *Bubalus bubalis* L.

วงศ์ Bovidae

ชื่ออื่น Swamp Buffalo

ลักษณะทั่วไป สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม มีแกนสันหลัง มีสีขาว เทาเป็นกึ่งสองกึ่ง น้ำหนักตัวผู้โตเต็มวัยโดยเฉลี่ย 520-560 กก. ตัวเมียเฉลี่ยประมาณ 360-440 กก. ศิวติเทอดังสีดำ บางตัวสีชมพู เรียกว่าควายเผือก มีขา ปลายเขาโค้งเป็นวง คล้ายพระจันทร์เสี้ยว ชอบนอนแช่ตามปลักโคลน กินหญ้าเป็นอาหาร คดลูกครั้งละ 1 ตัว เป็นสัตว์เลี้ยงที่เลี้ยงไว้ใช้งานพบในประเทศแถบเอเชีย ได้แก่ ประเทศไทย สิงคโปร์ ฟิลิปปินส์ มาเลเซีย อินโดนีเซีย พม่า เวียดนาม กัมพูชา และลาว

สรรพคุณ กระดูก แก้โรคที่เกิดจากพิษน้ำเหลือง แผลกถาย กามโรค แก้ข้ออักเสบ กษัย (เค็ม) ช่วยเจริญอาหาร แก้โรคพรติก ถ่ายชำระน้ำเหลือง ชำระเมือกมันในลำไส้ ฟอกโลหิต นำนม รสหวาน บำรุงกำลัง แก้พรติกเจริญอาหาร เขา เป็นยาขับพิษถอนพิษผดผื่นคัน แก้พิษ แก้ไข้ ไข้พิษ ไข้กาฬ ดี ผสมกับตัวอื่นอีกหลายชนิด ใช้ทากระหม่อม หรือกินรักษาโรคชนิดหนึ่งที่มีอาการเซไปข้างซ้ายที่ข้างหลัง

กวางชะมด *Moschus moschiferus* L.

วงศ์ Moschidae

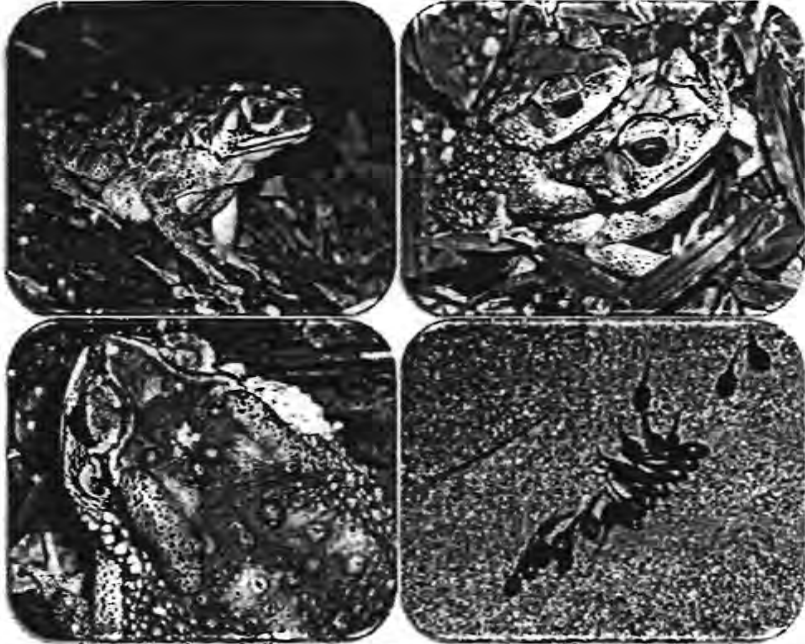

ลักษณะทั่วไป สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมขนาดเล็ก ตัวสั้นป้อมสีน้ำตาลแดง หูตั้ง หางสั้น มีแถบขาวสีขาว 2 แถบขนานกันตามความยาวของลำคอ ที่สะโพกและหลังช่วงท้ายมีจุดสีขาว ไม่มีเขา ตัวผู้มีเขี้ยวบนยาวโผล่ออกมาต่อมกลิ่นที่สร้างชะมดเชียงอยู่ระหว่างสะดือกับอวัยวะสืบพันธุ์ ชะมดเชียงมีสีขาว ลักษณะคล้ายขี้ผึ้งได้จากต่อมกลิ่นของกวางชะมดตัวผู้ จะออกหากินตามลำห้วยเวลาเช้ามืดหรือพลบค่ำ มักอาศัยอยู่ตามป่าบนภูเขาสูง พบในประเทศจีนและเนปาล

สรรพคุณ นำนมชะมดเชียง มีกลิ่นหอม รสขมเล็กน้อย แก้โรคลมโรคเกี่ยวกับโลหิต โรคคา เส้นประสาท ไต หอบหืด เป็นยาแรงในโรคใช้สาคน้อย ปอดบวม หลอดลมอักเสบ และใช้ในการแต่งกลิ่นเครื่องหอมต่างๆ

คางคก *Bufo melanostictus* Schneider
ชื่ออื่น Toad

วงศ์ Bofonidac

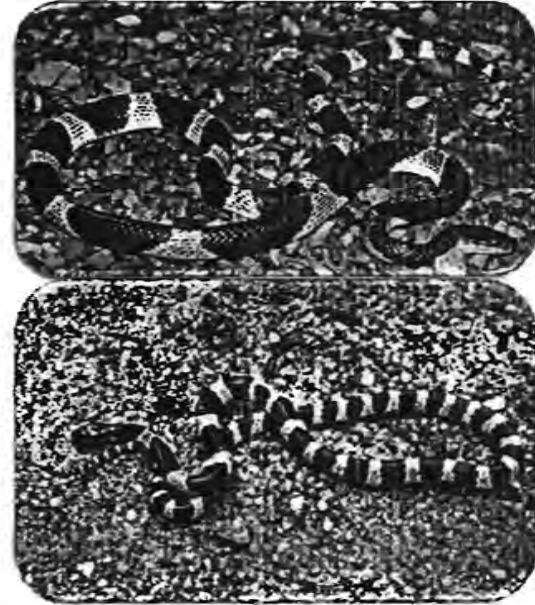

ลักษณะทั่วไป สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ มีค่อมพิษอยู่ใต้ผิวหนังใกล้หูเป็นค่อมที่เก็บและขับสารพิษที่เรียกว่า ยางคางคก คางคกที่พบในประเทศไทยทุกบ้านคือ คางคกบ้านมีขนาดความยาวประมาณ 10 ซม. มีลักษณะเด่นคือ ผิวหนังที่ขรุขระเป็นตะปุ่มตะป่ำใหญ่บ้างเล็กบ้างทั่วตัว กินแมลงและหนอนเป็นอาหาร อาศัยอยู่ตามพื้นดิน ชอบหลบซ่อนตัวอยู่ใต้ก้อนหิน ขอนไม้ และซอกโพรงดิน ออกหากินเวลากลางคืน

สรรพคุณ คางคกคายจาก(คางคกที่ตายแห้งสุ่มไฟให้เป็นอาน) รสเมาเบื่อ บดผสมน้ำมันรักษาแผลโรคร้อน มะเร็ง คุชตะโรค นำเชื้อโรคผิวหนัง

งูทับสมิงคลา *Bungarus candidus* L.
ชื่ออื่น งูทับทางขาว ปล้องเงิน White-banded krait

วงศ์ Elapidac

ลักษณะทั่วไป สัตว์เลื้อยคลาน เป็นงูพิษขนาดค่อนข้างใหญ่ หัวขาวและแบนคาค่อนข้างเล็ก ลำตัวยาวค่อนข้างกลมและกลางหลังเป็นสันไม่สูงมาก หางสั้นและส่วนปลายหางเรียวย ผิวหนังดำตัวมีเกล็ด เกล็ดบนหัวเป็นแผ่นกว้างสีดำ ขอบปากบนสีขาว แต่แผ่นเกล็ดมีขอบสีดำ หลังและด้านบนของหางมีปื้นดำรูปอานม้า ส่วนกว้างที่สุดอยู่บนหลังและเรียวยแคบ ลงไปได้ห้องสลัดกับสีขาวเกล็ดที่อยู่ใกล้ปล้องสีขาวมีสีดำอยู่ตรงกลาง ท้องและใต้หางสีขาว ชอบอาศัยอยู่ตามพื้นล่างของป่าใกล้ลำห้วยหรือแหล่งน้ำ ออกหากินเวลากลางคืนตามป่าใกล้ลำห้วยหรือพื้นที่ที่มีความชุ่มชื้น กลางวันหลบซ่อนตัวอยู่ใต้ขอนไม้หรือโพรง พบในประเทศไทยตอนบน กัมพูชา มาเลเซีย สิงคโปร์ อินโดนีเซีย ในประเทศไทยพบทุกภาค

สรรพคุณ กระตุกรสร้อนเมา แก้พิษงา

รูตามเหลี่ยม *Bungarus fasciatus* Schneider
 ชื่ออื่น กูทับทางเหลือง รูปปล้องทอง Banded Krait

วงศ์ Elapidae

ลักษณะทั่วไป สัตว์เลื้อยคลาน ขนาดความยาวเฉลี่ย 1-1.8 ม. เป็นงูมีพิษรุนแรงทำลายระบบประสาท และระบบโลหิต หัวกลม มีลายสีดำถึงคอ ลำตัวเป็นรูปสามเหลี่ยมไปจนถึงหาง กลางสันหลังเป็นสัน ริมฝีปากสีเหลืองสีที่ลำตัวสลับกับสีเหลืองตลอด หางได้ห้องมีแถบสีดำประมาณ 25 แถบ หางเล็กและสั้น กูด งูตัวผู้มีขนาดใหญ่กว่าผู้ตัวเมีย การเคลื่อนไหวจะเลื้อยช้าๆ ไม่คูด แต่จะกิดเมื่อตกใจ จะเขื่องช้าในเวลากลางวัน จะว่องไวในเวลากลางคืน ชอบหากินตามชายป่าใกล้แหล่งน้ำ ว่ายน้ำเก่ง กินงูน้ำ กินปลาเป็นอาหาร พบทุกภาคในประเทศไทย
 สรรพคุณ กระดูก รสขมเบื่อเย็น แก้กษัยคานซาง แก้กษัยโลหิต แก้กษัยไส้

รูฉิ่ง *Ptyas korros* Schlegel
 ชื่ออื่น งูถึงบ้าน งูถึงขรรคมา งูถึงคง งูห้าศาลาน Indochinese Rat Snake

วงศ์ Colubridae

ลักษณะทั่วไป สัตว์เลื้อยคลาน เป็นงูไม่มีพิษ ลำตัวและหางยาวเรียว หัวค่อนข้างกลม จุกคากลม เกล็ดตามตัวเรียบหรือมีสันขวาง เกล็ดที่ท้ายทอยและโคนหางเป็นมันวาว เกล็ดใต้ท้องขยายใหญ่ ลำตัวสีน้ำตาลคล้ำถึงสีน้ำตาลออกเหลืองขึ้นอยู่กับอายุของงู หัวสีคล้ำ เกล็ดขอบปากสีจาง ตัวด้านหลังสีน้ำตาลคล้อยๆคล้ำไปคู่ได้หาง เกล็ดใต้ท้องสีขาวออกเหลืองมีจุดสีคล้ำ ปลายเกล็ดเรียงต่อกันเป็นลายเล็กขวางลำตัว อาศัยอยู่ในบริเวณบ้านเรือนและในป่า จะชุกตัวนอนในโพรงดิน หรือนอนทอดตัวพาดบนก้อนหินคานพุ่มไม้รกทึบ เลื้อยได้เร็ว กินหนู าบ เขียด พบในประเทศอินเดียถึงจีนตอนใต้ เกาะไหหลำ ฮองกง ได้หวัน เวียดนาม พม่า ลาว กัมพูชา มาเลเซียลงไปถึงอินโดนีเซีย พบทุกภาคในประเทศไทย
 สรรพคุณ ครอบ แก่น้ำเหลืองไม่ดี

งูเห่า *Naja kaouthia* L.
ชื่ออื่น งูเห่าหม้อ งูเห่าคอง

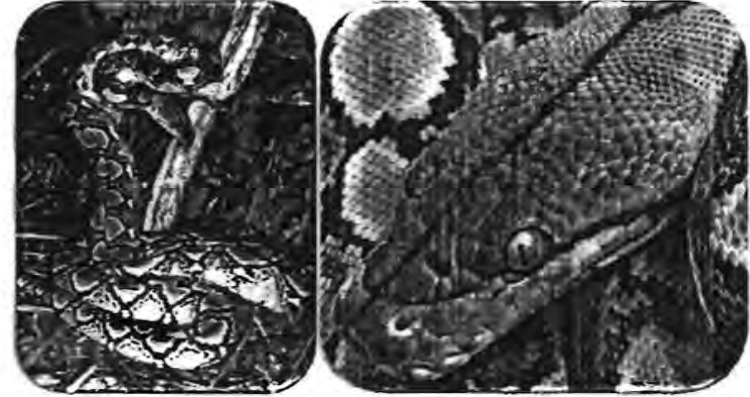
วงศ์ Elapidae

ลักษณะทั่วไป สัตว์เลื้อยคลาน เป็นงูพิษขนาดกลาง โดเต็มที่มีความยาวประมาณ 120-150 ซม. นิสัยดุร้าย ลก
กักเหยื่อเมื่อเกิดอาการตกใจ พิษงูมีฤทธิ์ทำลายระบบประสาทรุนแรง ร่องและรูทางออกของน้ำพิษทางด้านหลัง
ของเขี้ยวพิษคนึกติดแน่นกับขากรรไกร ขากรรไกรล่างไม่มีฟัน งูเห่าแม่แม่เบือ ได้กว้าง อาศัยอยู่ตามพื้นดิน กิน
หนู นก สัตว์เลื้อยลูกสัตว์ขนาดเล็ก สัตว์เลื้อยคลานหรืองูขนาดเล็ก งูเห่าพบในภาคกลาง ได้แก่ สมุทรปราการ
นนทบุรี ปทุมธานี อุตรดิตถ์ นครนายก อ่างทอง สิงห์บุรี ลพบุรี สระบุรี และนครปฐม
สรรพคุณ ดี รสร้อนขม บำรุงน้ำดี ช่วยทำให้ฤทธิ์ยาแล่นเร็ว ทั้งตัว รสเฝื่อน แก้โรครกระษัย ปวดเมื่อย แน่น
เสียด บำรุงกำลัง

งูเหือง *Python reticulatus* Schneider

วงศ์ Pythonidae

ลักษณะทั่วไป สัตว์เลื้อยคลาน เป็นงูขนาดใหญ่และยาว ไม่มีขา เลื้อยช้าๆ และดู มีพื้นแหลมคม ขากรรไกร
แข็งแรงมาก ลำตัวสีน้ำตาลแดง มีลายแบ่งเป็นวงหลายสี หัวมีเส้นศรีศาดจนเกือบถึงปลายปาก ห้องสีขาว กินทั้ง
สุนัข กระต่าย ไก่ หนู เป็ด นก และปลาเป็นอาหาร ออกหากินเวลากลางคืน อาศัยนอนตามโพรงดินโพรงไม้ในที่
มืดและเย็น หลายวันจึงออกหากิน งูเหืองจะสืบพันธุ์ครั้งละงูหลาย ระยะเวลาไข่ 3 เดือน พบทุกภาคในประเทศไทย
ประเทศพม่า มาเลเซีย สิงคโปร์
สรรพคุณ ดี รสขม ทำให้ฤทธิ์ยาแล่นเร็ว ดับพิษคานซาง แก้ตาแดง ตาฝ้า ตาแดง แก้ปวดตา เหน็บทวาร
สวนอุจจาระเด็ก น้ำมัน รสมันควา แก้เคล็ดขัดยอก แผลง ทำให้เย็นหย่อน กระดูก รสเย็นเมาเบื่อ ดับพิษกาฬ แก้
เมื่อย แก้ร้อนใน

จระเข้แม่น้ำเค็ม *Crocodilus porosus* Schneider
ชื่ออื่น Saltwater crocodile Estuarine crocodile

วงศ์ Crocodylidae

ลักษณะทั่วไป จระเข้แม่น้ำเค็มหัวยาวเพรียว ไม่มีเกล็ดที่ท้ายทอย ขาหลังมีพังคิยาวจรดปลายนิ้วชี้ นิ้ว 5 นิ้ว ตัวขนาดใหญ่ที่พบยาว 7 ม. มีนิสัยดุร้าย อาศัยอยู่ในที่ลุ่ม หนอง บึง มีน้ำที่ไม่มีบ้านเรือนตั้งอยู่ กินปลา แมลง ปู กบ ตัวที่เต็มวัยจะกินเนื้อหากเป็นอาหาร เวลผสมพันธุ์ปีละครั้ง จะออกไข่ในหลุมดินช่วงฤดูร้อนหรือต้นฤดูฝน ไข่ไขในหลุมดินประมาณ 11 สัปดาห์ วางไข่ครั้งละ 60-80 ฟอง พบตั้งแต่ฝั่งทะเล ตะวันออกของอินเดีย ถึงฟิลิปปินส์ และทางเหนือของออสเตรเลีย ทางใต้ของไทยและมาเลเซีย

สรรพคุณ เนื้อ ตากแห้งผสมกับเครื่องยาจีน แก้หืด ดี ใช้ร่วมกับยาอื่นตากแห้งให้สุนัขแล้วบดคั่วให้ละเอียด ใช้สุบเหมือนบุหรี่ปริหรือทาที่หัวหรือจมูก รักษาโรคนิคหนึ่งที่มีอาการใจสั่น คลาย

จระเข้แม่น้ำจืด *Crocodilus siamensis* Schneider
ชื่ออื่น Siamese crocodile

วงศ์ Crocodylidae

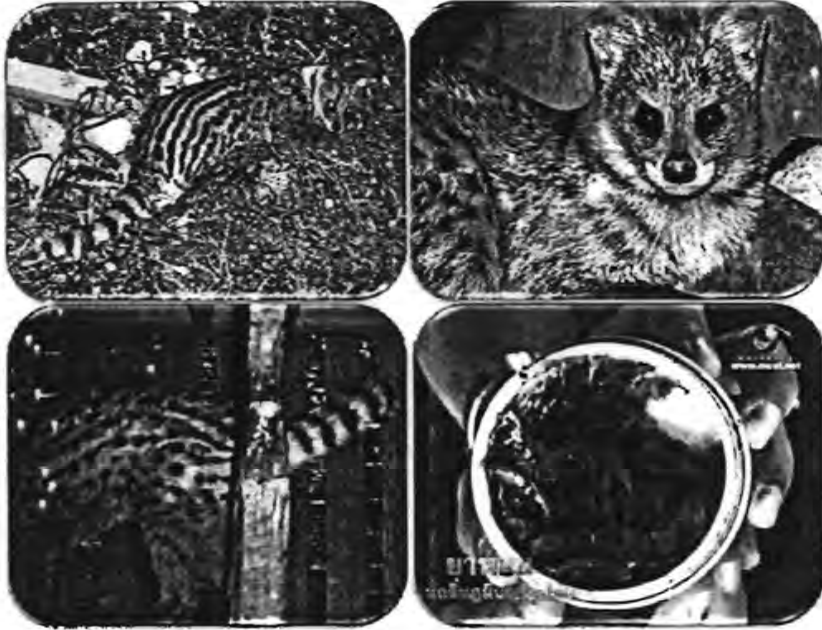

ลักษณะทั่วไป สัตว์เลื้อยคลาน ตัวผู้ขนาดเล็กกว่าตัวเมีย ขนาดยาวประมาณ 360 ซม. ตัวผู้มีหางยาว มีจำนวนเกล็ดหาง หัวฟูขึ้น มีเกล็ดที่ท้ายทอย 4 เกล็ดเรียงชัดเจน ทำหลังมีพังคิเล็กน้อยหางมีกำลังมากช่วยในการว่ายน้ำ หรือเป็นอาวุธ กินปลา กบรวมทั้งสัตว์เลื้อยคลานขนาดเล็กเป็นอาหาร ชอบอยู่ตัวเดียวตามแหล่งน้ำนิ่งมีความลึกไม่เกิน 150 ซม. จระเข้แม่น้ำจืดผสมพันธุ์ปีละครั้ง เริ่มวางไข่โดยตัวเมียจะขุดดินใกล้น้ำที่เป็นดินทราย ไข่ไขประมาณ 20-30 ฟอง พบในเอเชียแถบประเทศกัมพูชา อินโดนีเซีย และประเทศไทย

สรรพคุณ ดี ขับเลือดร้าย ขับน้ำคาวปลา แก้โรคตา แก้ต้นนิบาดหน้าเพลิง

ชะมด *Viverricula malaccensis* Gmelin

วงศ์ Viverridae

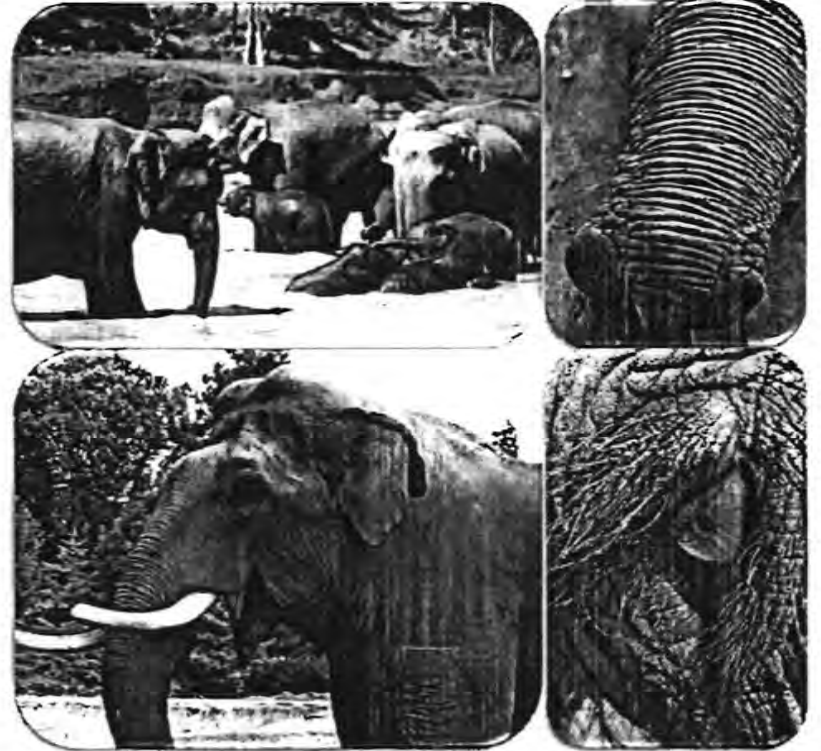
ลักษณะทั่วไป สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม ลำตัวมีความยาวรวมหาง 54-85 ซม หางยาว หน้าแหลม ปากและจมูก
 ค่อนข้างยาว ลายตามลำตัวเป็นแถบยาวหรือเป็นจุด ขาสั้น มีนิ้วข้างละ 5 นิ้ว เล็บแหลมคม ซ่อนเล็บไม่ได้ หางมี
 ลาย ชะมดจะกินอาหารในเวลากลางวันและเช็ดไขมันไว้ตามซีกกรง ในเวลาเช็ดมีด ชะมดตั้งท้องนาน 2 เดือน
 ออกลูกครั้งละ 3-5 ตัว ชะมดเช็ดเป็นน้ำมันสีน้ำตาล ได้จากต่อมกลิ่นใกล้เครื่องเพศ ซึ่งตัวชะมดเช็ดไว้ตามสันไม้
 ซีกกรง มีน้ำมันกลิ่นคาวมาก

สรรพคุณ ชะมดเช็ด(น้ำมัน) มีรสหอมเย็นคาวเล็กน้อย ใช้แก้ลมวิงเวียนศีรษะ โลหิตพิการ หิด ไอ เสมหะแห้ง
 บำรุงหัวใจ ให้ชุ่มชื้น เป็นส่วนผสมในการทำยาหอม

ช้าง *Elephas maximus*

วงศ์ Elephantidae

ชื่ออื่น ช้างอินเดีย ช้างเอเชีย ช้างไทย Asiatic Elephant

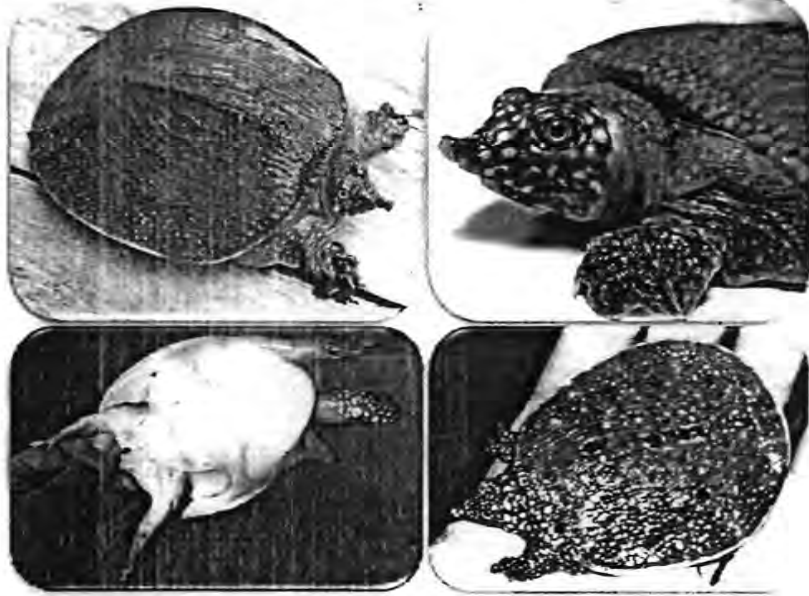

ลักษณะทั่วไป สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมขนาดใหญ่ มีความสูงในวัยเจริญเต็มที่ วัดจากปลายขาหน้าถึงไหล่เฉลี่ย
 ประมาณ 3 ม. หัวโหนกมองจากหน้าเป็น 2 ตอน กะโหลกหัวใหญ่ ใบหูเป็นแผ่นกว้างและขอบหัวด้านบนอยู่
 ระดับหัวช้าง ปลายวงมัจจอยอดลำตัว 2 นิ้ว เท้าหน้ามีเล็บ 5 เล็บ เท้าหลังมี 4 เล็บ ช้างตัวผู้มีงา ช้างตัวเมียไม่มีงา
 หรือมีแต่สั้น เรียกว่า ขนขา ช้างกินหญ้า กินยอดไม้ เปลือกไม้ และผลไม้ อาศัยอยู่ในป่าแควที่ที่มีป่าหญ้าผสม
 พบในประเทศไทย อินเดีย พม่า กัมพูชา ศรีลังกา มลายูเซีย

สรรพคุณ กระดูก รสเมาคาว แก้กามโรค แก้พยาธิผิวหนัง เรื้อน มะเร็ง คุศุทรโรค มูล รสเย็น แก้โรครันมีงเกิด
 จากกระดูก เรื้อน มะเร็ง งา ใช้ประกอบกับยาตัวอื่นหลายชนิด รักษาโรครากสาดเหลืองที่มีอาการไข้ตัวร้อน

ตะพานน้ำ *Amyda cartilaginea* Boddacr
ชื่ออื่น ปลาหาปลาเบียน

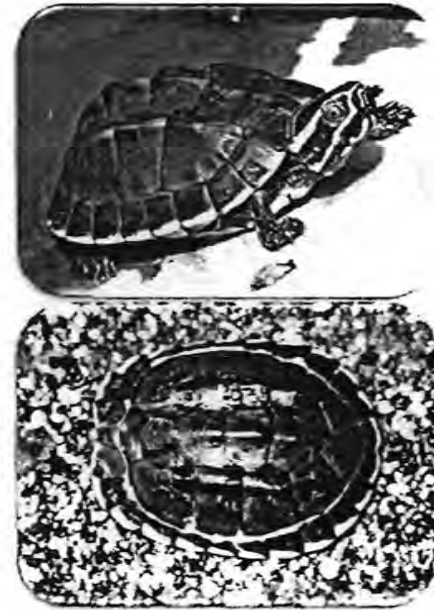
วงศ์ Trionychidae

ลักษณะทั่วไป ตัวน้ำ ตัวโตเต็มที่มีความกว้างของกระดอง 75 ซม. นิสัยค่อนข้างดุ ก้าวร้าว อาศัยอยู่ตามแม่น้ำ ลำธาร ชอบน้ำนิ่ง พื้นดินก้นน้ำเป็นโคลนหรือตะกอนดินหรือทราย แหล่งน้ำที่มีน้ำขังตลอดปี กินปลา กินปู หอย ลูกบด ลูกเขียด บางครั้งกินพืชพวกขูดไม้และผลไม้ที่หั่นลงน้ำ เมื่อขึ้นมาบนบกจะจุดหูของมันตัวเองอยู่ในทรายเป็นเวลานานไหลเฉพาะจุดขึ้นมาเหนือทรายเท่านั้น ในรอบปีตัวเมียวางไข่ 3-4 ครั้ง พบทั่วทุกภาคของประเทศไทย ทางตอนใต้ของพม่า ลาว กัมพูชา เวียดนาม มาเลเซีย และหมู่เกาะในอินโดนีเซีย
สรรพคุณ ติ รสขมคาว แก้ไข้สันนิบาต แก้ลมวิงเวียน แก้พิษกาฬ แก้โรคลุมา

เต่ามา *Malayemys macrocephala* Gray
ชื่ออื่น Malayan sail-eating terrapin

วงศ์ Bataguridae

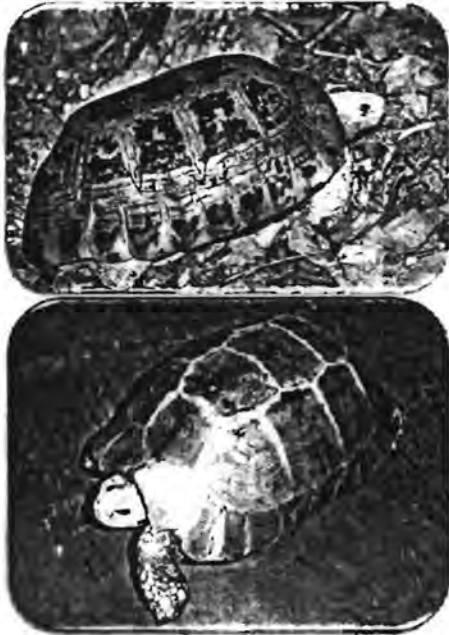

ลักษณะทั่วไป ตัวครึ่งบกครึ่งน้ำ มีสีขา ขนาดโตเต็มที่ยาวประมาณ 25 ซม. กระดองสีน้ำตาลอ่อน หัวสีน้ำตาลขาว เป็นเส้นจากจมูกผ่านในค้ำด้านบนและจากปากผ่านในค้ำด้านล่าง 2 จุด และเส้นลายขาวบริเวณข้างแก้ม ผิวหนังและขาสีเทาดำ กินผักทุกชนิด หัวเผือก ผลไม้ และหอยต่างๆ อาศัยอยู่ในป่าบนที่ราบสูง ชอบที่เย็นและมีความชื้นสูง ประเทศไทยพบได้ทุกภาค และประเทศเพื่อนบ้านอินเดีย พม่า อินโดนีเซีย และมาเลเซีย
สรรพคุณ หัว รสเ็นคาว แก้คืบทรุด แก้ท้องป่อง แก้ไข้จับสั่น กระดองอก รสเ็นคาว อ่อนพิษฟกบวมอักเสบ
อนนพิษ ตัวกักค้อย ทำกระสายข. แก้หืดน้ำนม

เต่าเหลือง
ชื่ออื่น

Indotestudo elongate Blyth
เต่าที่ยืน(เต่าขี้น้ำ) Elongated Tortoise

วงศ์ Testudinidae

ลักษณะทั่วไป สัตว์ครึ่งบก ครึ่งน้ำ มีขา 4 ขาหนักประมาณ 2 กก. กระดองโค้งประมาณ 8-10 ซม. หัวตัวมีสีเหลืองเป็นส่วนใหญ่ มีแฉกสีดำบ้างประปราย ขอบกระดองบางตัวมีสีเหลืองใสคล้ายขี้ผึ้ง ขาหน้ามีเกล็ดขนาดใหญ่อยู่ด้านบน ขาหลังสั้นๆ ขาหน้าและขาหลังไม่มีพังคิระหว่างนิ้ว นิ้วแข็งแรงมาก กินผักทุกชนิด หัวเผือก ผลไม้ และหอยต่างๆ เป็นเต่าชอบอยู่ในป่าที่ราบสูง ไม่ชอบแช่น้ำ ชอบที่เย็น และมีความชื้นสูง ชอบปีนป่าย พบในประเทศอินเดีย พม่า อินโดจีน และมาเลเซีย สำหรับประเทศไทยพบทั่วทุกภาค
สรรพคุณ กระดอง รสคาว แก้ไข้เพื่อโลหิต แก้ระดูพิการ

นกกา
ชื่ออื่น

Corvus macrorhynchos L.
Jungle crow

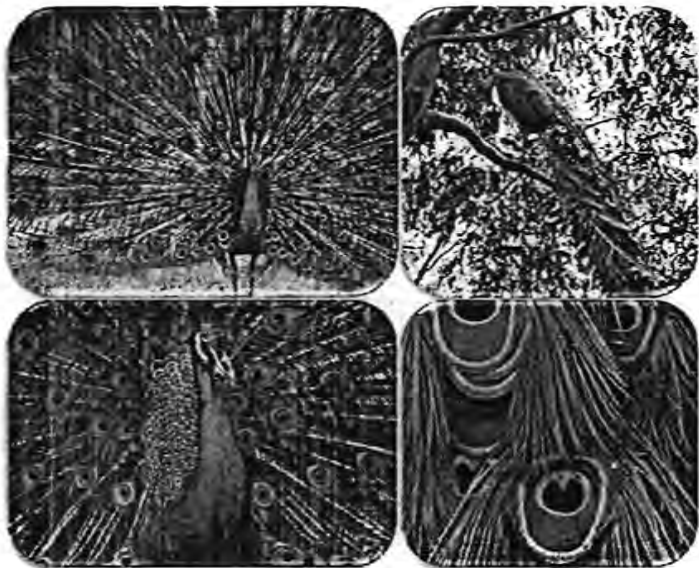
วงศ์ Corvidae

ลักษณะทั่วไป สัตว์ปีก มีขนสีดำ อยู่รวมกันเป็นกลุ่มและออกหากินเวลากลางคืน กางจะงอยอาหารโดยการช้อน ตัวในเงาของต้นไม้สำหรับดูใจมเหสี ทำรังตามต้นไม้สูง วางไข่ปีละครั้งๆละ 3-5 ฟอง ตัวเมียกกไข่ประมาณ 18 วัน พบทั่วทุกภาคของประเทศไทย
สรรพคุณ กระดูกและขน แก้พิษกาฬ ไข้กาฬ แก้พิษตานซาง กระดูก(สุมไฟ) รสเย็น แก้ไข้ ร้อนในกระหายน้ำ คับพิษร้อนถอนพิษไข้ แก้ตานซาง

นกยูงไทย *Pavo muticus*
ชื่ออื่น Green Peafowl

วงศ์ Phasianidac

ลักษณะทั่วไป สัตว์ปีกขนาดใหญ่ ความยาววัดจากปลายปากถึงปลายหาง 102-245 ซม. ทั้งตัวผู้และตัวเมียหงอนเป็นรูปร่างเหมือน ขนบนหัวและคอสีฟ้าเขียวเหลืองปนน้ำเงิน หน้ามีสีฟ้า ดำ และเหลือง ขนมีเหลืองปนน้ำเงินแก้มสีฟ้าเขียวและสีทองแดง นกยูงตัวผู้มีขนบนปีกหางยาว ปลายมีดอกดวง "แววมยุรา" ตรงกลางดวงมีสีน้ำเงินแกมดำ อยู่ในพื้นวงกลมเหลืองเขียว ล้อมรอบด้วยรูปไข่สีทองแดง นกยูงตัวเมียมีขนาดเล็กกว่านกยูงตัวผู้ มีคอสั้น ขนของตัวเมียมีสีน้ำตาลแดงแทรกอยู่ นกยูงกินเมล็ดหญ้า เมล็ดของไม้ยืนต้นพืชชนิดไม้ทุก แผลง ตัวหนอนได้เดือน 3 และสัตว์ขนาดเล็ก ออกหากินในช่วงเช้าและบ่าย คามชายป่าและริมลำธาร คอนกลางคืนจับคอนนอน คามกิ่งไม้ค่อนข้างสูง พบในรัฐอัสสัม ประเทศอินเดีย ด้านตะวันตกเฉียงใต้ของประเทศจีน เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และเกาะชวา ประเทศไทยพบในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงใต้

สรรพคุณ ดี รสเมามือ เป็นยาพิษ ขน แก้วข้างลิ้นขาวเป็นฝัลดอง แก้วหละ แก้วข้างละองงอนปาก แก้วหอบหัด แก้วข้างชักคานเหลืองคาซอน แววมยุรา เผาไฟ รสเมาเบื่อ แก้วหละ แก้วข้าง แก้วริศคิ้วงอม ขนหาง เผาไฟ รสเมาเบื่อ แก้วสะอึก แก้วพิษกาฬ แก้วใช้สูงทำให้ชัก

นาก *Aonyx cinerea* Illiger
ชื่ออื่น Smooth-coated otter

วงศ์ Mustelidac

ลักษณะทั่วไป สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม จัดเป็นนากชนิดที่ใหญ่ที่สุดที่พบในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตัวผู้มีขนาดใหญ่กว่าตัวเมียมาก มีส่วนหัวกลม แนวขนบนงอกเป็นรูปตัววีดำ ขนสั้น ฟูมีขนาดเล็กและมีถิ่นปิดหู เวลาว่ายน้ำเพื่อไม่ให้น้ำเข้าหู ขนตามลำตัวมีสีน้ำตาลปนสีดำหรือสีน้ำตาลอ่อน บริเวณท้องมีสีอ่อนกว่าบริเวณหลัง หางแบน และมีความยาวประมาณ 60 % ของลำตัว หูเห็นและนิ้วเท้ามีขนาดใหญ่ มีความยาวลำตัวและหัว 65-75 ซม. ความยาวหาง 40-45 ซม. น้ำหนักตัวเต็มที่ 7-11 กก. ใช้หนวดเป็นประสาทสัมผัสในการรับแรงสั่นสะเทือนจากการเคลื่อนไหวของสิ่งมีชีวิตใต้น้ำ กินอาหารได้หลากหลายประเภท ทั้ง สัตว์น้ำชนิดต่าง ๆ รวมทั้ง นกหรือสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมขนาดเล็ก เช่น หนู ออกหากินทั้งกลางวันและกลางคืน มักอยู่รวมกันเป็นฝูงเล็ก ๆ ยกเว้นในสถานที่ที่มีอาหารอุดมสมบูรณ์อาจอยู่รวมเป็นฝูงใหญ่ มีเท้าและเล็บแข็งแรงจึงสามารถขุดรูริมตลิ่งได้ อาจลึกถึง 3 ม. เพื่อใช้การเลี้ยงลูกซ่อน ลูกนากที่เกิดใหม่จะลืมตาภายในเวลา 10 วัน และออกหากินได้เองเมื่ออายุได้ประมาณ 3 เดือน

สรรพคุณ บูล เผาไฟ รสเค็มเย็น แก้บิด ขับพยาธิ

เบี้ยจีน *Cypraea moneta* L.
ชื่ออื่น Money cowry

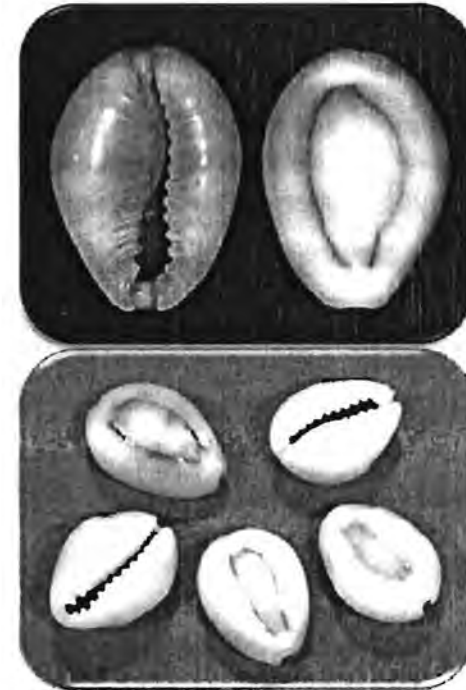
วงศ์ Cypracidae

ลักษณะทั่วไป หอยทะเลขนาดเล็ก เปลือกค่อนข้างแบนกว่าหอยเบี้ยชนิดอื่น ด้านบนมีสีเหลืองด้านล่างสีขาว ประกอบด้วยพื้นจำนวน 11-12 ซี่ เรียงตัวกันอย่างเป็นระเบียบ ขนาดความยาวของเปลือกประมาณ 2 ซม. พบอาศัยอยู่ตามแนวปะการังชนิดน้ำตื้น หอยเบี้ยชนิดนี้ในสมัยโบราณใช้แทนเงินได้
สรรพคุณ รสเค็มกร่อย กัดฝาดระอุ ขับลมในลำไส้ แก้เดาคนในท้อง ขับปัสสาวะ แก้ไตพิการ

เบี้ยผู้ *Cypraea obvelata* Lamarck

วงศ์ Cypracidae

ลักษณะทั่วไป หอยทะเลก้ามเดียว เปลือกแข็ง ผิวเป็นมัน หลังนูน ท้องแบน ช่องปากยาวแคบและไปสุดปลายทั้งสองข้าง ริมฝีปากทั้งสองด้านหยักหรือมีฟัน ไม่มีฝาปิด ถ้าหลังนูน เรียกว่า เบี้ยตัวผู้ ถ้าหลังกลวงเรียกว่า เบี้ยตัวแม่หรือเบี้ยหลังโค้ง
สรรพคุณ เปลือกหอย นำมาเผาไฟ ผสมกับหินเสน ไซโรยแผล กัดฝาดระอุ หรือใช้กินขับลมในลำไส้ แก้ไตพิการ

ปลวก *Odontotermes obesus* Ramb.

ชื่ออื่น Termite

วงศ์ Termitidae

ลักษณะทั่วไป จอมปลวกหรือรังของปลวก เป็นอาณาจักรของแมลงที่มีขนาดใหญ่และซับซ้อนมาก ปลวกในบ้านเรามักเป็นปลวกในสกุล Macrotermes ปลวกจัดเป็นสัตว์จำพวกแมลง มีสีขาวขี้ด ปลวกมีส่วนท้องกว้างกว่าอก ปลวกแต่ละชนิดมีวิธีในการสร้างรังไม่เหมือนกัน ปลวกในแต่ละรังจะแบ่งเป็น 3 วรรณะคือ ปลวกงาน ผู้ที่คอยวิ่ง่วนทำงานทุกอย่างภายในรัง เริ่มตั้งแต่ก่อนก่อสร้างจอมปลวก ซ่อมแซมรังถ้ามีการสึกหรอ ดูแลรักษา ไข่ของนางพญาไปจนถึงการหาอาหารมาเลี้ยงดู ปลวกในวรรณะอื่นๆ ถัดมากคือปลวกทหาร ซึ่งมีส่วนหัวและกรามใหญ่โตกว่าส่วนอื่น เพื่อใช้เป็นอาวุธ ปลวกทหารจะเป็นด่านแรกหากมีผู้บุกรุกเข้ามาภายในรัง และปลวกในวรรณะสุดท้ายได้แก่ ปลวกสืบพันธุ์ เป็นพวกเดียวที่มีโอกาสเจริญเติบโตจนสามารถสืบพันธุ์และวางไข่ได้

สรรพคุณ ใช้เป็นยาเย็น

ปลากด

ชื่ออื่น

Hemibagrus filamentus Fang & Chaux

ปลากดเหลือง Yellow Mustus

วงศ์ Bagaridae

ลักษณะทั่วไป ปลาน้ำจืด ลำตัวขาว แบนข้างเล็กน้อยทางส่วนหาง หัวค่อนข้างแบนลง คาไม่มีหนังปกคลุม มีหนวด 4 เส้นที่จมูก หนวดครีมีสีปากขาว ครีบหลังมีหนามแหลมคม 1 อัน ครีบหูมีหนามแหลมเหมือนกับครีบหลัง ลำตัวสีน้ำตาลปนเหลือง ด้านหลังสีน้ำตาลปนเขียว ท้องสีเหลืองอ่อนยาวประมาณ 20-35 ซม. กินปลา ลูกกุ้ง แมลงน้ำ และสัตว์น้ำขนาดเล็กเป็นอาหาร อาศัยอยู่ในแม่น้ำลำคลองทั่วไป พบทั่วทุกภาคในประเทศไทย

จังหวัดเพชรบูรณ์ พบมากในแม่น้ำป่าสัก และแม่น้ำสาขา

สรรพคุณ น้ำมัน รสคาวร้อน ทาแก้บาดแผลหน้าเปื่อย

ปลากระเบน *Himantura chaophraya* Mongkolprasit & Roberts

วงศ์ Dasyatidae

ลักษณะทั่วไป ปลากระดุกอ่อนที่พบได้ทั้งน้ำจืด น้ำกร่อย และน้ำทะเล หากินบริเวณพื้นน้ำ รูปร่างแบนราบ ปากอยู่ด้านล่างมีขนาดแตกต่างกันตามชนิดและสายพันธุ์ เช่น วงศ์ปลากระเบนหางสั้น มีหางสั้น รูปร่างกลม คล้ายจานข้าว วงศ์ปลากระเบนธง รูปร่างค่อนข้างกลม จะงอยปากแหลม หางยาวคล้ายแส้ มีเงี่ยงที่โคนหาง 1-2 ชิ้น เมื่อหักแล้วสามารถงอกใหม่ได้ วงศ์ปลากระเบนไฟฟ้า พบในทะเลสามารถผลิตไฟฟ้าได้ เพื่อป้องกันตัว และล่าเหยื่อได้ด้วย

สรรพคุณ หนึ่ง นำมาเผาไฟ มีรสมันคาว ขับเลือด แก้ซาง ขับเลือดเน่าร้ายหลังจากคลอดบุตร ขับน้ำคาวปลา เจียง นำมาเผาไฟ มีรสเย็น แก้พิษกาฬ

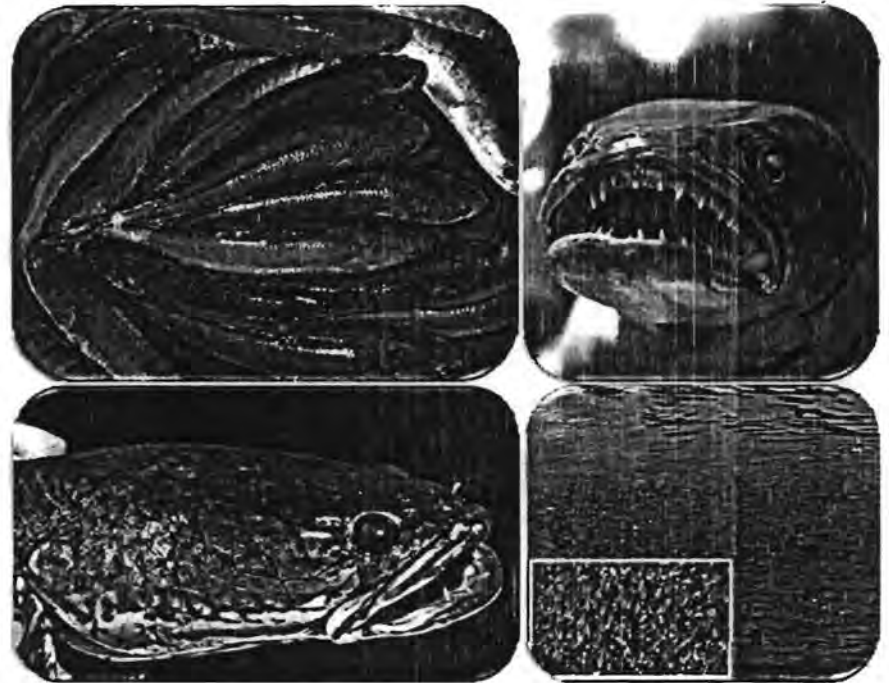
ปลาซ่อน

Channa striata Bloch

วงศ์ Channidae

ชื่ออื่น

หลิม ค้อ ก๊วน Stripped snake-head fish

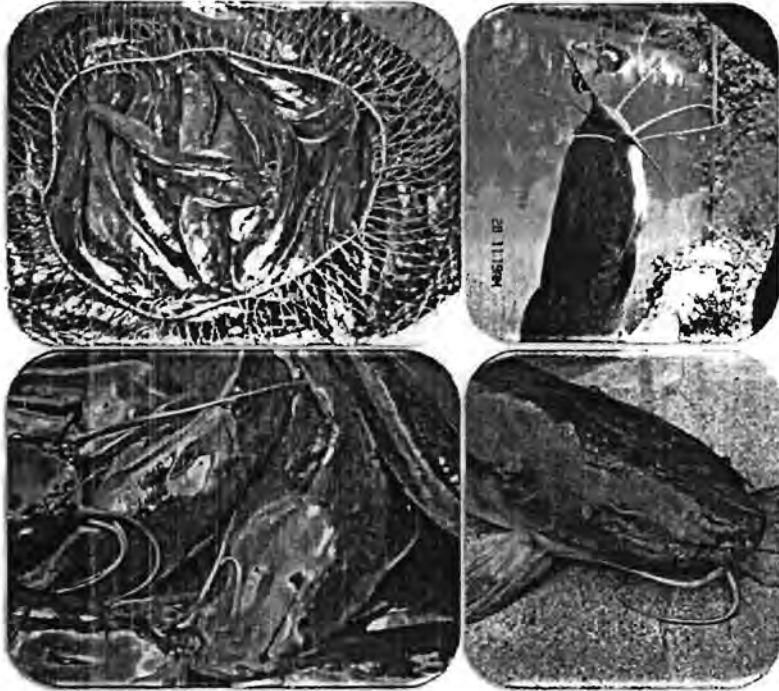
ลักษณะทั่วไป ปลาน้ำจืดขนาดใหญ่ ขนาดลำตัวยาว 30-50 ซม. รูปร่างกลมยาว มีเกล็ด หัวกลมค่อนข้างแบน มีฟันซี่เล็กแหลมคม ลำตัวส่วนบนสีดำ ได้ห้องสีขาวมีลายสีน้ำตาลเข้ม หรือดำทาดขวางลำตัว ครีบหลังและครีบก้นยาวเกือบถึงโคนหาง ปลาหางมนกลม มีอวัยวะพิเศษช่วยหายใจอยู่ในกระพุ้งแก้ม สามารถหมกตัวอยู่ในโคลนลึกได้นานเป็นเดือน อาศัยอยู่ในหนอง บึงที่มีน้ำนิ่ง กินปลาเล็ก ลูกกุ้ง แมลง กบ เขียด และงูเล็กเป็นอาหาร พบได้ทุกภาคของประเทศไทย ประเทศจีน อินเดีย ศรีลังกา ฟิลิปปินส์ และอินโดนีเซีย

สรรพคุณ ตี แก้ค้ำค้อ ตามแดง หาง คากแห้ง แก้โรคนิปาก ลิ่นเป็นฝ้ายเป็นเม็ด ขับร้อน นอนสะดุ้ง หลังร้อนมือเท้าร้อน แก้หอบ ขางทับสารออกซึกเพราะความร้อนสูง ปวด (หินในหัว) รสเย็น แก้ตาอักเสบ คาฝ้า คาฟาง น้ำค้ำแห้ง

ปลาจุก
ชื่ออื่น

Clarias macrocephalus Gunthc
Walking catfish batrachian walking catfish

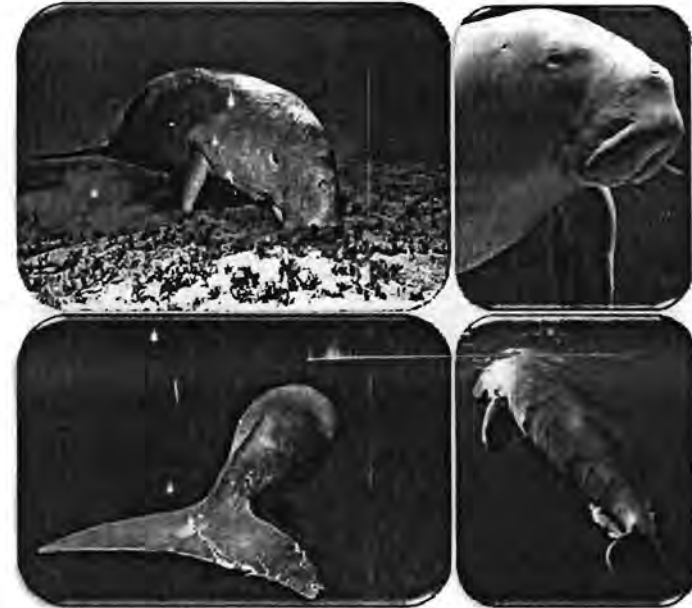
วงศ์ Chariidae

ลักษณะทั่วไป ปลาน้ำจืด ไม่มีเกล็ด ลำตัวเรียวยาว ยาวประมาณ 10-40 ซม. ด้านข้างแบน หัวเล็ก กะโหลกท้ายทอยแหลม ครีบหูมีก้านครีบแข็ง ครีบปลายแหลมคม ขอบหยักเป็นฟันเลื่อย ครีบหลัง ครีบก้น และครีบหางแยกออกจากกัน มีอวัยวะพิเศษช่วยหายใจ กินสัตว์ที่มีชีวิตและซากของสัตว์ อาศัยอยู่ตามหนอง บึงที่เป็นน้ำนิ่ง
สรรพคุณ ทั้งตัว นำไปย่าง ไขมันผสมกับตัวอื่น ได้แก่ เปลือกกุน เปลือกคาลือ รากคองแตก พาดโจน พริกไทย จิงแห้ง กระเทียม ลูกจันทน์ ดอกจันทร์ กระวาน กานพลู ข่า กระชาย ไพล หอม ขมิ้นอ้อย ตะไคร้ ปลา ร้าปลา สร้อย และใบมะกา ทำเป็นน้ำแกง ใช้กินเป็นยาถ่าย แก้กระษัย

พะยูน *Dugong dugong* Miller
ชื่ออื่น Dugong sea cow

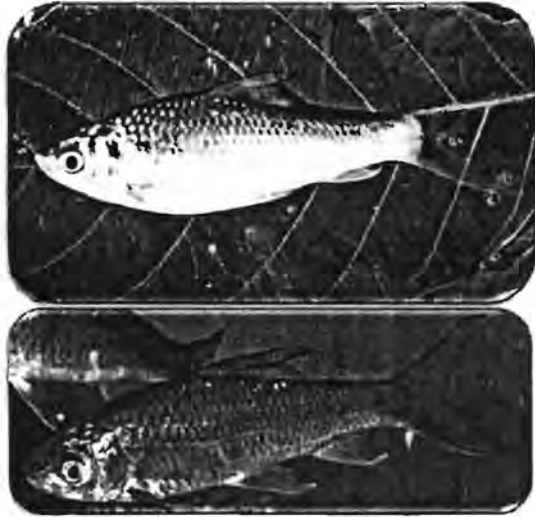
วงศ์ Dugongidae

ลักษณะทั่วไป สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม มีครีบลักษณะคล้ายใบพาย ครีบอกมีเส้นขนาดเล็ก ไม่มีครีบหลัง ไม่มีใบหู ตาเล็ก ริมฝีปากมีขนโคครอบ ตัวผู้เมื่อเข้าสู่วัยรุ่นจะมีฟันคู่หนึ่งงอกออกจากปากคล้ายงาช้าง ใช้สำหรับต่อสู้เพื่อแย่งคู่ และใช้ขุดหาอาหาร ตัวเมียมีนม 2 เต้า อยู่ติดลงมาจากขาหน้า สำหรับเลี้ยงลูกอ่อน สีของลำตัวเป็นสีเทา ดำ หายใจทางปอด ระยะเวลาตั้งท้อง 9-14 เดือน มีลูกได้ 1-2 ตัว กินหญ้าทะเลที่ขึ้นตามแถบชายฝั่ง หากินในเวลากลางวัน พบในทะเลเขตอบอุ่น ตั้งแต่ชายฝั่งของทวีปแอฟริกาฝั่งตะวันออก มหาสมุทรอินเดีย ทะเลอันดามัน อ่าวไทย ทะเลจีนใต้ ฟิลิปปินส์ ทะเลเชลลิวส เกาะชวา จนถึงโซนเอเชียเนียบ ในประเทศไทยเหลือเพียงบริเวณหาดเจ้าไหม จังหวัดตรัง
สรรพคุณ เขี้ยว แก้พิษไข้กาฬ พิษไข้ซาง พิษไข้ตัวร้อน ร้อนในกระหายน้ำ

ปลาสร้อยขาว *Hemilcorhynchus siamensis* Sauvage
ชื่ออื่น สร้อยขาว สร้อยหัวกลม กระบอก *Cirrhinus jullieni*

วงศ์ Cyprinidae

ลักษณะทั่วไป ปลาน้ำจืดขนาดเล็กชนิดหนึ่ง ขนาดโตเต็มที่ประมาณ 15 ซม. พบใหญ่สุด 20 ซม. ลำตัวเพรียวยาว หัวโตและกลมมน ปากเล็กอยู่เกือบจะสุดจะงอยปาก กึ่งกลางของริมฝีปากมีปุ่มกระดูกยื่นออกมา ไม่มีหนวด เกส็ดใหญ่ ลำตัวสีน้ำตาลเงินอมเทา เหนือครีบอกมีจุดสีคล้ำ ครีบหลังเล็ก ครีบหางเว้าลึกและมีจุดประสีคล้ำ โคนกรีบหางมีจุดสีจาง ปลาสร้อยขาวจะอยู่รวมกันเป็นฝูงใหญ่ ในฤดูฝนจะมีการอพยพย้ายถิ่นขึ้นสู่ต้นน้ำหรือบริเวณที่น้ำหลากเพื่อวางไข่และหากิน พบในแหล่งน้ำหลาก หนองบึงและแม่น้ำขนาดใหญ่ ในภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคอีสานของไทย

สรรพคุณ น้ำมัน รสมันคาว แก้บาดแผลเน่าเปื่อย

ปลาไหล *Monopterus albus*
ชื่ออื่น ไหลนา เขี่ยน Swamp eel

วงศ์ Synbranchidae

ลักษณะทั่วไป ปลาน้ำจืด รูปร่างคล้ายงู ลำตัวกลมยาว ยาวประมาณ 29-150 ซม. ไม่มีเกล็ดเป็นปลาที่มีสองเพศในตัวเดียวกัน ตัวที่ยังไม่โตเต็มที่จะเป็นตัวผู้ เมื่อโตเต็มที่จะเป็นตัวเมีย ปลาไหลผสมพันธุ์ด้วยการสร้างหอคอก่อนวางไข่ใช้หน้าลายพันกับอากาศเป็นฟองเล็กเกาะกันเป็นกลุ่ม แล้วใช้ปากอุดไข่ที่ผสมน้ำเชื้อแล้วพันติดกับหอคอกจะเฝ้าดูจนไข่ฟักตัว ปลาไหลอาศัยอยู่ตามห้วย หนอง คลอง บึง ที่เป็นน้ำนิ่ง ตามร่องสวน ร่องนา บริเวณที่เป็นโคลนเลน กินรากไม้เน่า และซากสิ่งมีชีวิตเน่าเปื่อยเป็นอาหาร

สรรพคุณ หัว เคาไฟ รสคาวเย็น แก้จุฬามันม้ามช้อย แก้กาง ทั้งตัว เคาไฟ รสคาว ผสมขยาแก้กระษัยปลาไหล

ปูทะเล *Scylla serrata* Forskal

วงศ์ Portunidae

ชื่ออื่น ปูทองไหลง ปูทองหลาง ปูขาว ปูสีน้ำตาล Serrad mudcrab

ลักษณะทั่วไป ขนาดความยาวประมาณ 15-25 ซม. มีกระดองรูปทรงกลมรีหรือรูปไข่ สีดำปนแดงหรือสีน้ำตาล แก่กล้ามมีหนามแหลม ส่วนอื่นไม่มีหนาม ปูตัวผู้มีก้ามขนาดใหญ่ เลือคปูทะเลมีสีฟ้าใส ปูเจริญเติบโตด้วยวิธีลอกคราบ ตัวเมียที่มีความสมบูรณ์เพศจะมีไข่อยู่ในกระดอง พบมากในเดือนพฤศจิกายน ปูทะเลอาศัยอยู่ตามชายทะเลที่เป็นโคลนหรือป่าแสม โกงกาง ป่าจาก และสามารถอยู่ในรูไถ่ดินในบริเวณที่น้ำทะเลขึ้นไม่ถึง พบในบริเวณชายฝั่งทะเลทางฝั่งตะวันออกและฝั่งตะวันตกของอ่าวไทย และฝั่งทะเลอันดามัน กินซากพืชและซากสัตว์เป็นอาหาร เป็นโคลนเลน กินรากไม้เน่า และซากสิ่งมีชีวิตเน่าเปื่อยเป็นอาหาร

สรรพคุณ ก้าม คับพิษกาฬ แก้พิษอักเสบ แก้ร้อนในกระหายน้ำ กระดอง ก้าม สุมไฟ รสเค็มเย็น คับพิษกาฬ ดอนหิน ไข้ร้อนใน ขับปัสสาวะ แก้กระษัย แก้พิษอักเสบ

ปูป่า *Pudaceng mukdahan* Ng & Naiyantr

วงศ์ Portunidae

ชื่ออื่น ปูแดง ปูใบปิง

ลักษณะทั่วไป ขนาดความกว้างของกระดองประมาณ 5 ซม. ยาว 6 ซม. ขอบกระดองส่วนหน้ามีรอยเว้าเล็กน้อย ขอบด้านข้างของท้องปล้องสุดท้ายจะเว้าเข้าตรงส่วนปลาย กระดองสีน้ำตาลแดง ขอบสีส้ม ขาสีส้มแดง ข้อขาหรือบริเวณเนื้ออ่อนของก้ามมีสีแดง ด้านข้างกระดองมีจุดสีส้ม พบตามชายป่าที่อยู่ใกล้แหล่งน้ำ เช่น รอบลำธารหรือป่าไผ่ จะชุกชุม ออกหากินในเวลากลางคืน ในฤดูฝนปูจะชุกชุม 70-100 ซม. ในฤดูแล้งจะชุกชุมประมาณ 150 ซม. พบที่บ้านนาสีนวน ตำบลนาสีนวน อำเภอเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร

สรรพคุณ กระดอง ก้าม สุมไฟ รสเย็น แก้ไข้ตัวร้อน ไข้พิษ ไข้กาฬ ขับปัสสาวะ แก้กระษัย แก้เส้นเอ็นพิการ แก้ปวดเมื่อยตามร่างกาย

แพะ

Capra aegagrus hircus L.

วงศ์ Bovidae

ลักษณะทั่วไป สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม มีเขาสั้นๆ เห็นเป็นกีบ มีขนสีดำ สีน้ำตาล หรือสีน้ำตาลสลับดำ ที่เหลืออาจมีสีขาวหรือเหลือง มีเขา มีติ่งไคคอค เพศเมียเมื่อโตเต็มวัยมีความสูงตรงปมขาน้ำสูงเฉลี่ย 48.5 ซม.

สรรพคุณ น้ำมัน รสหวานฝาดเย็น แก้โลหิต แก้หืดไอ แก้ท้องเดิน เขาเป็นยาขับพิษ ดอนพิษฝีดาษแดง แก้พิษไข้ร้อน ไข้พิษ ไข้กาฬ ไข้แพะ ดากแดดให้แห้งสนิท รวมกับด้วยขมิ้นค้อน บดตำให้เข้ากันแล้วทากระหม่อม รักษาโรคบ้าชนิดหนึ่งที่มีอาการมืองอ และร้องคะ โคนตลอดเวลา

เม่น
ชื่ออื่น

Atherurus macrourus

วงศ์ Hystriidae

เม่นหางพวง Brush-tailed porcupine

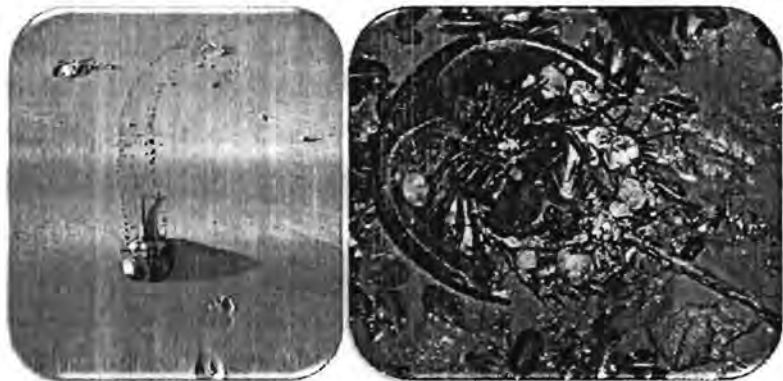

ลักษณะทั่วไป สัตว์ฟันแทะตัวเล็ก ขนบริเวณหลังยาวมากและค่อยๆ สั้นลง ส่วนขนท้ายลำตัวแบนและเป็นร่องยาว หางไม่มีขนตลอดทั้งหาง แต่โคนหางมีขนสั้น ช่วงกลางหางมีเกล็ด ปลายหางมีขนขึ้นหนาเป็นกระจุกเป็นพวง ขนจะแบนคล้ายกระดาษ และแหลมแข็ง ขนที่หัว ขาทั้งสี่และใต้ท้อง เป็นขนแหลมแต่ไม่แข็ง ขาสั้น หูกลมเล็ก เท้ามีเล็บตรงชู แข็งแรงสำหรับขุดคุ้ยดิน กินผัก หญ้า เเคือก มัน หม่อนไม้ ผลไม้ รากไม้บางชนิด กระดุกสัตว์แมลง และเขาสัตว์เป็นอาหาร อาศัยตามป่าใกล้น้ำลำธาร ชอบขุดดินเป็นโพรง พบในประเทศจีนทางตอนใต้ เกาะไหหลำ หน่า อินโดจีน มาเลเซีย และซุมบารา ในประเทศไทยพบมากในจังหวัดศรีสะเกษ

สรรพคุณ ขน นำมาต้มไฟ มีรสเย็น แก้พิษตานซาง ปากเป็นขุม ฝีเืองงอ ตัวร้อน พิษกาฬ ไข้พิษ ไข้เซื่องซึม

แมงดาทะเล *Carcinoscorpius rotundicauda* Latreille
ชื่ออื่น แมงดาถ้วย แมงดาจาน Horseshoe crab

วงศ์ Limulidac

ลักษณะทั่วไป กระดองหัวขนาดใหญ่ มีตาอยู่ตอนบน ลำตัวเป็นปล้อง มีขาหลังคู่และขาคู่แรกจะมีตะขอยู่ด้วย ตัวมีตะขอยเป็นตัวผู้ ตัวเมียมีขนาดใหญ่ เมื่อกินฤดูผสมพันธุ์ แมงดาทะเลจะคลานขึ้นบนชายหาดในตอนกลางคืน ตัวเมียจะอยู่ตรงกลาง แมงดาตัวผู้จะติดตามโดยใช้ตะขอยของขาหน้าเกาะเกี่ยวไว้ ตัวเมียจะวางไข่ในพื้นที่ทรายหรือเลนลึก ตัวอ่อนจะเจริญในไข่ประมาณ 1 เดือน เมื่อน้ำทะเลสูงขึ้น ไข่จะคืบที่ไข่ฝังอยู่ ตัวอ่อนจะออกจากไข่แล้วว่ายลงน้ำไป แต่เหลือรอดน้อย เพราะถูกปลาและสัตว์อื่นกิน

สรรพคุณ กระดอง รสเผ็ดเค็ม แก้โลหิตเป็นพิษ แก้ซางเด็ก หาง รสเผ็ดเค็ม แก้ถ่ายเป็นเลือด แก้คอกโลหิตระดู

แมลงครั่ง (ครั่งคูน) *Laccifer lacca* Kerr.

วงศ์ Coccidac

ลักษณะทั่วไป แมลงขนาดเล็ก จะใช้วงเจาะลงไปบนกิ่งไม้เพื่อตูดน้ำเลี้ยง ไม่สามารถเคลื่อนที่ได้ จึงสร้างรังห่อหุ้มป้องกันตัว รังประกอบด้วยสารสีม่วงแดง ซึ่แข็งสีเหลืองแก่และยางสีส้ม รังนี้คือสารที่เรียกว่าครั่ง แมลงครั่งวางไข่ที่ละฟอง หรือวางติดต่อกันเป็นสายก็ได้ และฟักตัวภายใน 20 นาทีพบในประเทศไทย อินเดีย ไทย ลาว พม่า จีน จะพบแมลงครั่งอยู่ตามต้นไม้ยืนต้นและไม้พุ่มประเทศที่พบครั่งจับอยู่ตามธรรมชาติบนต้นไม้ได้แก่ มาเลเซีย พอร์โมซาอเมริกาเหนือ อเมริกาใต้ ออสเตรเลีย แอฟริกา ญี่ปุ่น และเวียดนาม
สรรพคุณ รสฝาด บำรุงโลหิต ห้ามเสมหะ คุมอาเจียน แก้ท้องร่วง ท้องเสีย รักษาโรคลิหิตจาก โรคลมขัดข้อ

แร้ง
ชื่ออื่น *Sarcogyps calvus*
Red-headed vulture

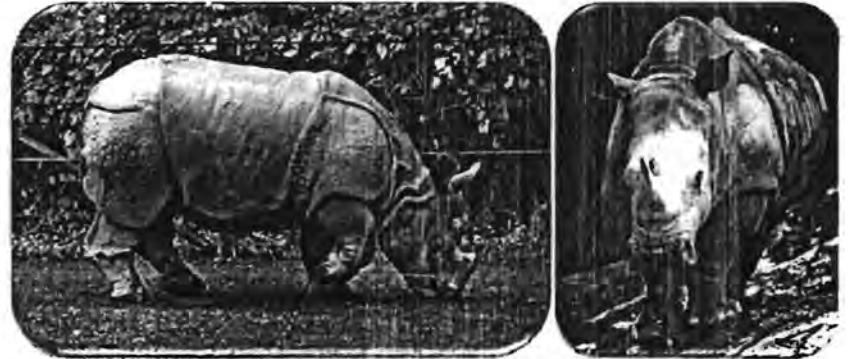
วงศ์ Accipitridae

ลักษณะทั่วไป สัตว์ปีกขนาดใหญ่ ขนาดลำตัวประมาณ 80 ซม. ตัวผู้และตัวเมียมีลักษณะคล้ายกัน เมื่อโตเต็มที่ หัว คอ และเท้ามีสีแดง ขนตามลำตัวมีสีดำ ขนที่หน้าอกและโคนขามีสีขาว รอบคอมีขนสีขาว กินซากสัตว์นำตายบนพื้นดิน ไม่ค่อยชอบอยู่รวมกันเป็นฝูงใหญ่ หากินตามที่โล่งแจ้ง จะผสมพันธุ์ในช่วงเดือนธันวาคมถึงเดือนเมษายน พบในทวีปเอเชียแถบประเทศอินเดีย จีน พม่า อินโดจีน ในประเทศไทยพบอยู่เกือบทุกภาค ยกเว้นภาคอีสาน และภาคตะวันออกเฉียงใต้ ปัจจุบันหาพบได้ยากในประเทศไทย
สรรพคุณ กระดูก สุนัขไฟ รสเย็นเมา แก้พิษตานซาง เอาควันรมจับไล่แม่อื้อปัสสาวะ

แรด
ชื่ออื่น *Rhinoceros sondaicus* Desmarest
Javan Rhinoceros Lesser, One-horned Rhinoceros

วงศ์ Rhinocerotidae

ลักษณะทั่วไป สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม มีกีบเท้าข้างละสามกีบ หนักราว 1.5-2 ตัน สูงราว 160-175 ซม. ลำตัวสีเทาหม่น มีนอแหลมขึ้นเหนือจมูก แรดตัวเมียตัวใหญ่กว่าตัวผู้ ไม่มีนอ ริมฝีปากแหลมเป็นจงอย หนังหนา มีรอยพับข้ามลำตัว ที่ท้ายทอย หัวไหล่ และสะโพก อาศัยอยู่ในป่าฝนที่แน่นทึบ มีแหล่งน้ำที่สมบูรณ์ มีปลักโคลนอยู่ทั่วไป ออกหากินตามลำพัง กินใบไม้ ยอดอ่อน และผลไม้สุก ไม่มีฤดูผสมพันธุ์ที่แน่นอน ปัจจุบันพบในคาบสมุทรจตุรงคูลอน ทางตะวันตกของเกาะชวา และริมแม่น้ำคองใน จังหวัดล้าคอง ประเทศเวียดนาม
สรรพคุณ นอ รสมันเย็น บำรุงกำลัง ดอนพิษคิดสำแดง คับหิมร้อนในกระดูและโลหิต เลือด บำรุงกำลัง บำรุงร่างกาย บำรุงโลหิตกระจายโลหิต

เลี้ยงหา
ชื่ออื่น

Capricornis sumatraensis Bechstein
เลี้ยงหา ไคร่า

วงศ์ Bovidae

ลักษณะทั่วไป สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม ขนาดลำตัวสีเทาอมดำ ขนบริเวณท้องสีอ่อนกว่า ส่วนเลี้ยงหาวัยเด็กมีสีเข้มจะจางลงเมื่อโตขึ้น บางตัวมีขนที่ลำแข้ง หรือใต้หัวเข่าสีดำ สีเทาหรือสีน้ำตาลเหลือง บางตัวมีแผงคอยาว อาจขาดไปถึงหัวไหล่ มีค่อมอยู่ใต้คางริมฝีปากสีขาว หูยาว มีเขาทั้งตัวผู้และตัวเมีย อาศัยและหากินตามลำพังบนภูเขาสูงหรือหน้าผา ปีนหน้าผาได้คล่องแคล่ว กินใบไม้และยอดไม้หากินเวลากลางคืนและหลบค่ำ จะผสมพันธุ์ระหว่างเดือนตุลาคมถึงพฤศจิกายน ตั้งท้องประมาณ 7 เดือน ออกลูกครั้งละ 1 ตัว พบกระจายอยู่ในแคว้นแคชเมียร์ แคว้นฮีสซัม ในภาคเหนือของอินเดีย สิกขิม ภูฏาน พม่า จีน ไทย ลาว กัมพูชา เวียดนาม และเกาะสุมาตราในประเทศอินโดนีเซีย

สรรพคุณ เขา เป็นยาขับพิษ ถอนพิษคิดสำแดง แก้กษัยไข้ร้อน ไข้พิษ ไข้กาฬ น้ำมัน แก้ปวดเมื่อยตามข้อ ตามกล้ามเนื้อ แก้เส้นเอ็นตึง แก้บาดแผล แก้ผื่นคัน ช่วยให้เกิดกระดูกประสานกันเร็วขึ้น

วัว
ชื่ออื่น

Bos taurus L.
Cow

วงศ์ Bovidae

ลักษณะทั่วไป วัวหรือโคเป็นสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม จัดเป็นสัตว์เคี้ยวเอื้อง มีกระเพาะรวม กินอาหารหลายเป็นอาหารหลัก มีขนาดใหญ่ ไม่มีตะโหนก เหนียงคอมิขนาดเล็ก ใบหูสั้นมีขนาดเล็กปลายใบหูขน สีหนังไม่มีต่อมเหงื่อ สีหนังเรียบตึง แนวสันหลังตรงแข็งแรง ระดับกระดูกตะโพกและกระดูกก้นกบอยู่ระดับเดียวกัน ถูกคัดเลือกและปรับปรุงพันธุ์ เพื่อให้มีอัตราการเจริญเติบโตเร็ว มีขนาดใหญ่ น้ำหนักมาก เปอร์เซ็นต์ซากสูง คุณภาพซากดี มีไขมันแทรก (Marbling) สายพันธุ์ที่เลี้ยงเป็นโคนมมีลักษณะเด่นมที่ตีมีขนาดใหญ่ ผนังรังเด้านมแข็งแรงไม่หย่อนยาน ให้นมมาก ระยะการให้นมนานบางตัวอาจให้นมถึง 10,000 กก. ต่อระยะการให้นม

สรรพคุณ เขา เป็นยาขับพิษคิดสำแดง แก้กษัยไข้ร้อน ไข้กาฬ ไข้พิษ หนังก (เมาไฟ) ผสมกับลูกเหม็น น้ำมันมะพร้าว กำมะถัน ใช้ปิดแผล รักษาแผลสด น้ำมัน รสหวานมันเย็น บำรุงกำลัง บิดธาตุ แก้โรคในอก บำรุงดวงจิต น้ำมันเปริยง(น้ำมันไขข้อวัว) รสมันคาวร้อน แก้เคล็ดขัดยอก แผลง ทำให้เส้นเอ็นหย่อน แก้ปวดขัดตามข้อ

วัวแดง *Bos javanicus*
 ชื่ออื่น วัวดำ วัวทะเลาะ Banteng Bali Cattle

วงศ์ Bovidae

ลักษณะทั่วไป สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม มีกีบเท้า 2 กีบ คล้ายวัวบ้าน ขนสั้นสีน้ำตาลแดง ขาทั้งสี่มีขนสีขาว ก้นและปากสีขาว มีจุดสีขาวเหนือลูกตา เขาตัวผู้โค้งเป็นวงยาวปลายชี้ขึ้น เขาตัวเมียเล็กและเป็นวงแคบกว่าปลายชี้เข้าหากัน มีโหนกสูงบริเวณหลังเหนือหัวไหล่ ความยาวลำตัว 190-225 ซม. ความสูงที่หัวไหล่ 160 ซม. อาศัยอยู่ในป่าโปร่ง กินหญ้า ไม้ ผลไม้ ใบไม้ และยอดอ่อนเป็นอาหาร หากินเป็นฝูงทั้งกลางวันและกลางคืน ฤดูผสมพันธุ์อยู่ช่วงเดือนพฤษภาคมถึงเดือนมิถุนายน ตั้งท้องนาน 285 วัน ออกลูกครั้งละ 1 ตัว พบในพม่า ไทย กัมพูชา ลาว เวียดนาม บอร์เนียว ซวา และบาหลี

สรรพคุณ มูล เป็นยาขับปัสสาวะร้อนอนพิษ ไข้ แก้ไฟลามทุ่ง แก้กฐิต แก้มพิษ แก้ฟกบวม ตีระชะพิการ แก้ผมร่วง บำรุงเส้นผมให้ดกดำ น้ำมัน (น้ำมันสวาสะ) รสเผ็ดร้อนเต็มจุน แก้จ้ำใน แก้ปวดร้าวระบม แก้ผอมเหลือง แก้หืด ไอ แก้ลมและโลหิต แก้ว่าโธธาตุพิการ ทิบเท้า ผสมกับตัวยาชนิดอื่นผสมรวมกัน แก้โรคกาฬชนิดหนึ่ง มีอาการร้อนขึ้นทรวงอกและหัวใจ

สุกร *Sus scrofa L.*
 ชื่ออื่น หมูป่า

วงศ์ Suidae

ลักษณะทั่วไป สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมกีบคู่ รูปร่างเพรียว ใหญ่และออกใหญ่ เรียกว่าหางค้ำท้ายของลำตัว ขาเล็ก เรียว หน้าแหลมเล็ก ตาโตสีดำ จมูกอ่อน ขนยาวหยาบและแข็ง สีน้ำตาลเข้มถึงดำมีขนยาวเป็นแผงบนสันคอและหลัง เขี้ยวยาว แหลมคม โค้งงอขึ้นไปนอกปาก

สรรพคุณ ดี เป็นยาเย็น ขับร้อน ทำให้ชุ่มชื้น แก้อาการท้องผูก ดีจ่าน หงัง แก้อาการเจ็บคอ แน่นหน้าอก เลือดหมู แก้อาการวิงเวียนศีรษะ แก้ท้องอืดแน่นเฟ้อ หัวใจ แก้อาการนอนไม่หลับเหงื่อออกง่าย ใจสัน

สุนัข (สุนัข)

Canis lupus L.

วงศ์ Canidae

ลักษณะทั่วไป สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม ลำตัวมีขนปกคลุม มีเขี้ยว 2 คู่ เท้าหน้ามี 5 นิ้ว เท้าหลังมี 4 นิ้ว ที่ยังคงเป็นสัตว์ป่า เช่น หมาวน สุนัขมีหลายพันธุ์ เช่น ลาบราดอร์ โกลเด้น ชิวนา เป็นต้น สุนัขจะมีประสาทสัมผัสและล่าเหยื่อได้ดีมาก มีกล้ามเนื้อแข็งแรงทำให้วิ่งได้เร็วได้เท่าที่ต้องการ การเดินจะทิ้งน้ำหนักตัวบนนิ้วเท้า ทำให้เคลื่อนไหวได้คล่องแคล่ว ออกลูกครั้งละหลายตัว

สรรพคุณ กระดูกหมาค้า ผ่นกับก้อนหินหรือก้อนผาให้ตกลงในน้ำที่แช่ด้วยข้าวเจ้าสารให้คนที่เป็โรคร้ายตามลำตัวคำกล้ำแล้วทำท่าจะไม่รอดกิน เชื่อว่าจะหายมีชีวิตอยู่ต่อไป

เสือโคร่ง

Panthera tigris L.

วงศ์ Felidae

ชื่อค้น

เสือลาย Tiger

ลักษณะทั่วไป สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม ลำตัวสีเหลืองแดง มีแถบสีดำหรือสีน้ำตาลคาดลำตัวตลอดในแนวตั้ง หน้าอก ท้องและด้านในของขาทั้งสี่สีขาวครีม ม่านตาสีเหลือง หูสั้นกลม หลังหูสีดำมีแต้มสีขาวอยู่กลางใบหูหางยาวประมาณครึ่งหนึ่งของลำตัว เสือโคร่งใช้หางช่วยรักษาสมดุลของร่างกายขณะหันตัวอย่างฉับพลัน และใช้สื่อสารกับเสือดวอื่น ผ่าดินกว้าง ตีนหน้ามี 5 นิ้ว ตีนหลังมี 4 นิ้ว เล็บหดเก็บไว้ในถุงได้ ออกหากินเวลากลางคืนและเข้ามิด กินสัตว์ขนาดใหญ่ ชอบอาศัยอยู่ใต้ในพื้นที่ที่มีความรกเพื่อหลบภัยและซ่อนตัวได้ มีเหยื่อให้ล่า มีแหล่งน้ำตลอดปี ผสมพันธุ์ได้ตลอดปี ตั้งท้องนานประมาณ 93-111 วัน

สรรพคุณ เขี้ยว รสเย็น คับพิษไข้ ใช้กาฬ แก้พิษร้อน พิษอักเสบ พิษตานซาง กระดูก รสเผ็ดคาว บำรุงกระดูก บำรุงไขข้อและเนื้อหนัง แก้ปวดเมื่อยตามข้อ เฒ่า กระดูก น้ำนมเสือ รสจืดคาว บำรุงกำลัง แก้เสมหะ หิดไอ

ไช้เคียน *Pheretima aspergillum* E. Perrier
 ชื่ออื่น ขี้ตมแร่ รากคิน

วงศ์ Megascolecidae

ลักษณะทั่วไป หนอนปล้องไม่มีระยางค์ ลำตัวเป็นรูปทรงกระบอก กว้าง 5-12 มม. ยาว 11-38 ซม. คีบมท้องแบนเล็กน้อยและมีสีจืดกว่าด้านหลัง ลำตัวมีปล้องขนาดเท่า ๆ กันและมีร่องระหว่างปล้อง ปลายด้านหน้ามีก้อนเนื้อซึ่งไม่จัดเป็นปล้อง ปากอยู่ปล้องแรกได้กั้นเนื้อส่วนหน้า ลำตัวบริเวณปล้องที่ 14-16 จะหนาขึ้นเป็นปลอกเนื้อ จึงเห็นได้ชัดเจนในตัวที่โตเต็มที่ แต่ละปล้อง ยกเว้นปล้องแรกและปล้องสุดท้ายมีขนแหลม ขนแหลมเรียงเป็นระยรอบปล้อง ปล้องแรกเป็นช่องเปิดของปาก ปล้องที่อยู่ระหว่างที่ 5-9 เป็นช่องรับน้ำเชื้อ มี 4 คู่ ปล้องที่ 14 บริเวณกึ่งกลางด้านท้องเป็นช่องสืบพันธุ์เพศเมีย ปล้องที่ 18 เป็นช่องสืบพันธุ์เพศผู้ มี 1 คู่ รูถ่ายเบาพบตั้งแต่ปล้องที่ 7 จนถึงปล้องสุดท้าย แต่ละปล้องมีอยู่เป็นจำนวนมาก ช่องเปิดด้านหลัง เป็นช่องเปิดสู่ภายนอก ของเหลวจากช่องตัวจะผ่านออกจากช่องนี้ ทำให้มีตัวตัวชุ่มชื้น โดยที่ช่องดังกล่าวจะอยู่ในร่องระหว่างปล้องในแนวกลางหลังตั้งแต่ปล้องที่ 12-13 เป็นต้นไป ยกเว้นปล้องสุดท้าย ช่องเปิดท้ายสุดเป็นทวารหนัก

สรรพคุณ ทั้งตัว (แห้ง) รสเย็นคาว ดม้นำคิมหรือทำเป็นเม็ค แก้ไข้พิษ ไข้กาฬ บำรุงตับ แก้หอบหืด แก้ร้อนในกระหายน้ำ ระงับความร้อน แก้อาการเกร็ง แก้กามแดง แก้ลมพาศครึ่งซีก แก้ท้องอืด แก้เจ็บตามข้อ ขี้ตัวจากไช้เคียน รสเย็นเค็ม แก้ไข้ แก้ร้อนใน กระหายน้ำ แก้ปากคอเปื่อย แก้ทอนซิลอักเสบ แก้ฝีในคอ แก้ปวดกระดูก

หมีควาย *Ursus thibetanus* G. Cuvier, 1829
 ชื่ออื่น หมีดำ Asian black bear, Tibetan black bear, Himalayan black bear, Moon bear

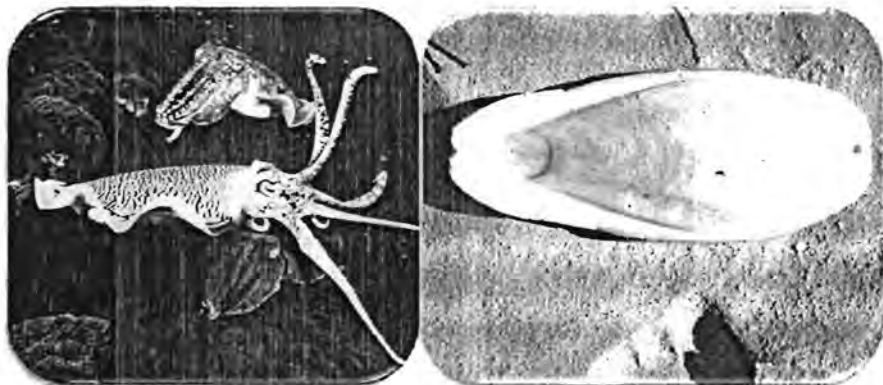

ลักษณะทั่วไป สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม ลำตัวยาว 130-190 ซม. มีขนสีดำเรื่อมน้ำตาลทั้งตัว ยกเว้นอกมีสีเหลืองอ่อนเป็นรูปตัว V ขนที่หัวไหล่และคอขาว หูค่อนข้างใหญ่ มีเล็บยาวแหลมคม อาศัยอยู่ในป่าเขา ออกหากินลำพังในเวลากลางคืน กินหญ้า กินผลไม้มันสดพืช สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมขนาดเล็ก แมลง นก ปลา หอย ซากสัตว์ และน้ำผึ้ง เป็นอาหาร ฤดูผสมพันธุ์ราวเดือนมิถุนายนถึงเดือนกรกฎาคม ออกลูกครั้งละ 1-4 ตัว พบในอัฟกานิสถาน อิหร่าน อุฎาน บังกลาเทศ จีน รัสเซีย อินเดีย เนปาล ปากีสถาน หน่า ไทย กัมพูชา ลาว เวียดนาม มาเลเซีย มองโกเลีย เกาะฮอนชูและชิโกกุของญี่ปุ่น ไต้หวัน และเกาหลี

สรรพคุณ ติ รสขมเย็น เลือด แก้จ้ำใน บำรุงตับอ่อนและดี ลดความร้อน แก้ไข้ แก้อาการชัก เขียว คับพิษ แก้พิษอีกเสบ แก้พิษตานซาง แก้วร้อน

หมึกกระดอง *Sepia pharaonis* Ehrenberg
 ชื่ออื่น ลิ่นทะเล Rainbow Cuttle fish

วงศ์ Sepiidae

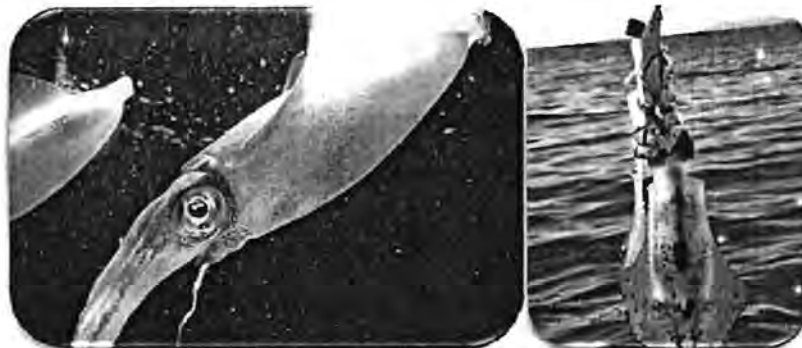

ลักษณะทั่วไป สัตว์น้ำเค็ม ไม่มีกระดูกสันหลัง มีขนาดยาว 15-25 ซม. ลำตัวเป็นถุงรูปไข่ มีแผ่นกล้ามเนื้อคลุมลำตัวเกือบทั้งหมดคือ ครีบ เป็นอวัยวะใช้ในการพองตัวช่วยให้เคลื่อนไหวได้เร็ว ลำตัวเป็นแผ่น กล้ามเนื้อหนา หุ้มอวัยวะภายใน มีกระดองเรียกว่า ลิ่นทะเล เป็นสารประกอบของหินปูน ทำหน้าที่เป็นโครงกระดูกที่ร่างกายให้ทรงรูปร่าง นัยน์ตาใหญ่ มีหนวดสั้น 4 คู่ ยาว 1 คู่ ปลายหนวดมีอวัยวะคู่ใช้ในการจับอาหาร มีเขี้ยว 2 อัน ระหว่างหัวและลำตัวมีช่องเป็นทางน้ำไหลเข้าสู่ตัว เป็นช่องขับถ่ายของเสียและพ่นหมึกกำบังตัวให้หันอันตราจจากศัตรู จะหากินอยู่ใต้น้ำในเวลากลางคืน กินกุ้ง ลูกปู ลูกหอย ปลา และหมึกทะเลด้วยกันเอง พบในอ่าวไทย และทะเลอันดามัน

สรรพคุณ กระดอง(ลิ่นทะเล) รสเค็มเหมือน กัดสิ่วฝีบอบในหน้า ขับเลือด แก้เมือกพองในช่องปาก ลำคอ

หมึกหอม *Sepioteuthis lessoniana* Ferussac
 ชื่ออื่น หมึกตะเภา Soft cuttle fish

วงศ์ Loliginidae

ลักษณะทั่วไป สัตว์ไม่มีกระดูกสันหลัง ลำตัวรูปทรงกระบอก ครีบและแผ่นข้างลำตัวทั้ง 2 ด้าน กว้างและแบน ขาวเกือบตลอดลำตัว กระดองของหมึกหอมเป็นแผ่นใส หนวกรอบปากมี 10 เส้น ที่ลำตัวมีจุดสีน้ำตาลอมแดง กระจายทั่วไป นัยน์ตาสีเขียว ชอบรวมกลุ่มอยู่เป็นฝูงในบริเวณผิวน้ำจนถึงพื้นผิวทะเล กินปลา กุ้งขนาดเล็ก และสัตว์น้ำอื่นๆที่มีขนาดเล็กเป็นอาหาร ไข่หมึกมีลักษณะคล้ายนิ้วมือเรียงอยู่เป็นกลุ่ม เกาะติดกับสารห่อไข่ ปะการัง หิน หรือวัสดุอื่นๆ

สรรพคุณ หมึกหอม ผสมกับลูกเบญจกานี ซาดก้อน ลิ่นทะเล พิมเสน ใบสาธ บัฟรัง สีเสียด และหมาก แก้คลื่น เป็นฝ้า

หอยกาบ *Anodonta exilis* Lea

วงศ์ Amblemidae

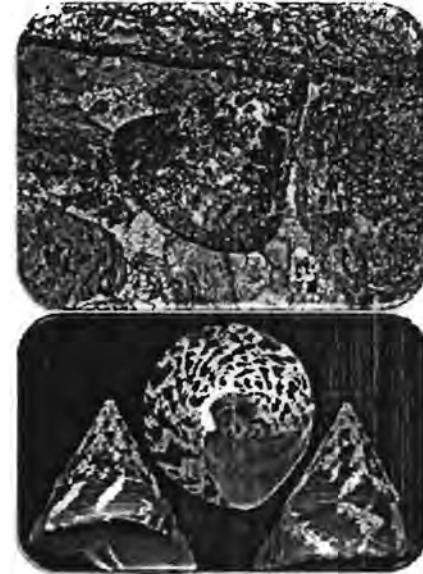

ลักษณะทั่วไป หอยน้ำจืดกาบคู่เปลือกปร่างยาวรี บางและแบนข้างมาก ขนาดเปลือก ยาว 3-8.4 ซม. สูง 1.1-3.8 ซม. หน้า 0.4-1.8 ซม. ขั้วเปลือกอยู่ด้านบน เปลือกด้านบนอกสีเขียวยอมเหลืองถึงสีน้ำตาลเข้ม โดยปกติสีจะเข้มเมื่อมีอายุมากขึ้น เปลือกหลังส่วนปลายซึ่งเล็กน้อย เปลือกด้านล่างเกือบตรง ไม่มีฟันซุ โคคาร์ดินัลและฟันแลเทอร์อล มีกล้ามเนื้อยึดเปลือก 2 มัด ทางด้านบนและด้านท้ายของตัว กล้ามเนื้อทำให้ใหญ่และแข็งแรง ขณะเป็นตัวอ่อนจะดำรงชีพเป็นปรสิตของปลา จนกระทั่งมีเหงือกเจริญพอที่จะกรองอาหารกินได้ จึงออกจากปลาลงสู่ที่น้ำได้และเจริญเป็นตัวเต็มวัยต่อไป

สรรพคุณ เปลือกหอยใช้กับตัวยาชนิดอื่นอีกหลายอย่าง โดยนำมาฝนกับหิน ให้ขาดกลงผสมกับน้ำ แล้วให้คนที่ป่วยเป็นโรคมะเร็งคุด ที่มีอาการจุกเสียดท้อง และมีอาการท้องแข็ง คีบกิน

หอยนมนาง *Trochus niloticus* L.

วงศ์ Trochidae

ลักษณะทั่วไป หอยทะเลกาบเดี่ยว มีขนาดใหญ่กว่าหอยนมสาว เปลือกเป็นรูปกรวยแหลม ผิวขรุขระ อาศัยอยู่ตามโขดหินและแนวป่ากรัง เมื่อเอาตัวออกจะเห็นเป็นนูก ใช้ทำเครื่องประดับได้
สรรพคุณ เปลือก เฉากนเป็นเถ้า ขับลมในลำไส้ ขับน้ำ ขับปัสสาวะ บำรุงกระดูก แก้โรคระกษัย กัดเมือกมันในลำไส้

ห่าน

Anser anser L.

วงศ์ Anatidac

ลักษณะทั่วไป สัตว์ปีกจำพวกเป็ด คล้ายเป็ดแต่มีขนาดใหญ่กว่า ขาวว คอขาว ตัวผู้จะช่วยตัวเมียเลี้ยงลูก โดยจับคู่ตัวเมียเดียว ชอบหากินตามชายน้ำเหมือนเป็ด แต่ไม่ชอบกินปลาหรือกุ้ง ชอบกินหญ้า ห่านบ้านที่เลี้ยงกันทั่วไปส่วนใหญ่มาจากห่านป่า สำหรับห่านไทยหรือห่านในแถบเอเชีย มีต้นกำเนิดมาจากห่านจีนซึ่งเป็นพันธุ์ที่ใหญ่ที่สุด

สรรพคุณ ไข่ห่าน ใช้เป็นยาบำรุงกำลัง

กำมะถันเหลือง

Sulphur

ชื่ออื่น กำมะถัน สุพรรณดิบทเหลือง มาด มาดเหลือง

ลักษณะทั่วไป เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ เป็นของแข็งสีเหลืองอ่อนนวล มีกลิ่นเล็กน้อย จะหลอมเหลวเมื่อถูกความร้อนหรือที่อุณหภูมิต่ำ

สรรพคุณ รสเมาติดคอ แก้จุดเสียดในโรคปวง แก้โรคผิวหนังพุพอง น้ำเหลืองเสีย ฉ่ำเชื้อโรค ฉ่ำพยาธิทั้งภายในและภายนอก ใช้หุงน้ำมันทาแก้หิด ขับลมในกระตุก

กำมะถันแดง

Arsenic disulphide

ชื่ออื่น สุพรรณแดง สุพรรณถันแดง มาคแดง สารหนูแดง

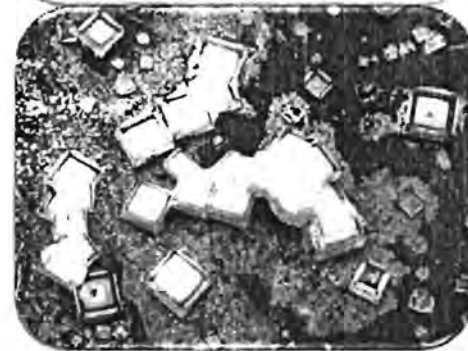
ลักษณะทั่วไป เป็นแร่ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เป็นก้อนแข็งสีแดงเข้ม หรือเป็นแท่งสีแดง เป็นสารอันตรายถ้ารับประทานเข้าไป

สรรพคุณ มีรสปร่า ใช้หุงกับน้ำมันแก้แผลเรื้อรัง แก้แผลเปื่อยลาม บดเป็นผงผสมเหล้าทาดับพิษ ใช้กาพบางชนิด เช่น ไซ่งูสวัด เป็นต้น แก้ลมป่วง ถ้างหมี รักษาท้อง แก้กามโรค

เกลือ

Sodium chloride

ชื่ออื่น เกลือทะเล เกลือสมุทร เกลือแกง common salt halite table salt

ลักษณะทั่วไป เป็นเกลือที่ได้จากน้ำทะเล มีลักษณะเป็นผลึกสีขาว ละลายน้ำได้ ในตำรายาแผนโบราณโดยทั่วไปหากไม่ระบุเกลืออะไร ให้หมายถึงเกลือชนิดนี้

สรรพคุณ รสเค็ม รักษาเนื้อหนังไม่ให้เน่าเปื่อย บำรุงธาตุทั้ง 4 แก้น้ำคืดพิการ แก้น้ำเหลืองเสีย แก้โรคท้องมาน แก้โรคตา แก้เสมหะพิการ

เกลือกะดัง

ลักษณะทั่วไป เป็นเกลือเกิดด้วยบุตร

สรรพคุณ มีรสเค็มกร่อย แก่ลม แก้ปวดท้อง แก้โลหิตพิการ แก้ผอมเหลือง

เกลือค่างลิ

ลักษณะทั่วไป ในตำราบางเล่มกล่าวว่า เป็นเกลือที่เกิดจากการผสมของวัตถุ 3 ชนิด ได้แก่ เกลือสมุทร เกลือสินเธาว์ และค่าที่ได้จากเถ้าของการเผาไม้บางชนิด เช่น เตาไม้พินธุ (เรียกว่าค่างพญานาค) แต่เมื่อพิจารณาจากรากศัพท์แล้วเกลือค่างลิ น่าจะเป็นเกลือของธาตุคาลิอุม (Kalium) หรือคาลิ (Kali) หรือคือเกลือโพแทสเซียม (K) มากกว่า

สรรพคุณ ใช้ชะล้างลำไส้และเสมหะ ขับปัสสาวะ บำรุงธาตุ กัดเมือกในลำไส้ แก้โรคท้องมาน แก้ น้ำเหลืองเสีย แก้ธาตุทั้ง 4

เกลือตัวผู้

ลักษณะทั่วไป เกลือตัวผู้ เป็นเม็ดเกลือที่มีรูปร่างลักษณะขาวแหลม

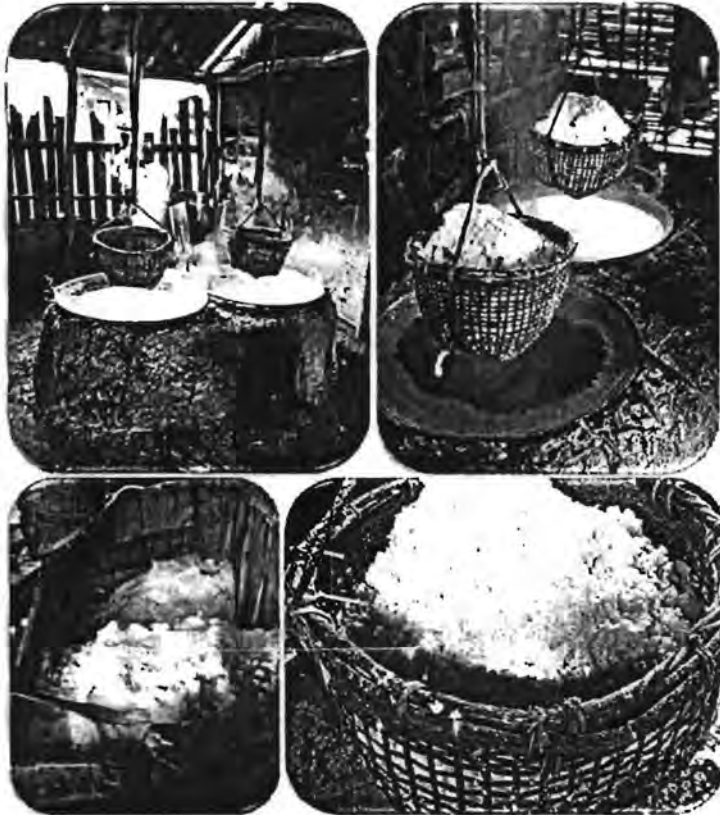
สรรพคุณ ขาวนาเกลือใช้ผสมขยตราไก่กวาดคอเด็กแก้ซาง และนำไปผสมน้ำมะนาวก็จะแก้ไอได้ดี หรือใช้จุดฟันแก้ปวดฟัน

เกลือสินเธาว์

Rock salt

ชื่ออื่น

เกลือบก

ลักษณะทั่วไป เป็นเกลือที่ได้จากใต้ดินบริเวณที่มีดินโป่ง ดินเค็ม โดยการขุดหรือเจาะบ่อแล้วตักหรือสูบน้ำขึ้นมา แล้วเอาไปเคี่ยวให้เป็นเกลือ มีรสเค็มเหมือนเกลือสมุทร แต่ไม่มีธาตุไอโอดีน หากกินเป็นประจำทำให้เป็นโรคคอหอยพอกได้ ในภาคอีสานของประเทศไทยจะมีการทำเกลือชนิดนี้มาก ในภาคเหนือมีที่จังหวัดน่าน

สรรพคุณ รสเค็ม แก้พรรดิก ล้างเมือกในลำไส้ ขับพยาธิในท้อง ละลายนิ่ว แก้กวิโทม

แก้วแกลบ

ลักษณะทั่วไป เป็นธาตุวัตถุที่เป็นเกลือแข็งขาวบาง เกิดได้ 2 วิธี 1. เกิดจากตะกรันที่เผาแกลบจนเป็นขี้เถ้า มีปฏิกิริยาบางส่วนที่ทำให้เกิดผลึกแข็งสีขาวขึ้น 2. เกิดจากแร่ชนิดหนึ่งที่เกิดตามธรรมชาติบริเวณภูเขา สรรพคุณ รสเย็นกร่อย ขับปัสสาวะ แก้พิษโลหิตน้ำเหลืองและโรคตา

แก้วผลึก Rock Crystal
ชื่ออื่น โป่งข่าม

ลักษณะทั่วไป เป็นแก้วที่ไม่มีสีและมีสี เป็นหินโปร่งใส และเป็นผลึก 6 เหลี่ยม แก้วผลึกที่มีค่าหนีไม่บริสุทธิ์ เรียกว่า โป่งข่าม พืชบางชนิดเมื่อเจริญอยู่ในเนื้อแก้วแล้วทำให้แก้วผลึกเกิดเป็นสีต่างๆเช่น กลายเป็นแก้วสีเหลือง สีชา สีม่วง สีดำ แก้วผลึกหรือ โป่งข่ามเป็นหินพวกเดียวกับทรายแก้ว แก้วผลึกมีประโยชน์สำหรับงานด้านไฟฟ้า ในวงการอุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์ เช่น อุตสาหกรรมวิทยุโทรทัศน์ เป็นต้น แก้วผลึกสีขาวบริสุทธิ์มีมากในประเทศจีน และบราซิล สีม่วงมีมากในประเทศจีน บราซิล เกาหลี แอฟริกาใต้ เม็กซิโก และไทย สีเหลือง สีชา และสีดำ มีในประเทศจีน บราซิล อังกฤษ และสเปน สีชมพู มีในประเทศบราซิล สีเขียว มีในประเทศอินเดีย และบราซิล

สรรพคุณ ใช้เป็นยาอื่น

จัณฑาสกร Saccharin

ลักษณะทั่วไป เป็นสารเคมีที่ให้ความหวานถูกสังเคราะห์ขึ้นโดยนักวิจัยสหรัฐ จักรินทร์ปรากฏตามคัมภีร์ยาไทยแผนโบราณตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาแล้ว เกิดตามแหล่งต่างๆดังนี้

- 1.เกิดจากหยาดน้ำค้างที่ตกค้างบนไม้ชนิดหนึ่งเรียกว่า ต้นจัณฑาสกร ลักษณะเป็นเกล็ดสีขาวนวล มีรสหวานจัดจนขม สรรพคุณ ใช้บำรุงกำลัง ทำให้ปีศาจจะคล่อง แก้เสมหะจุกคอ ทำให้ชุ่มคอ แก้กระหายน้ำ
- 2.เกิดจากน้ำย่อย สรรพคุณ บำรุงธาตุ บำรุงกำลัง แก้ฝี แก้หอมเหลือง ทำให้จิตใจชุ่มชื่น
- 3.เกิดจากน้ำผึ้งตามริมฝั่งทะเล สรรพคุณ แก้หนาว แก้สะอึก แก้กำเดา แก้ไข้เชิงซึม สบพิษ คอแห้ง
- 4.เกิดจากเกสรดอกบัวหลวง รสหวานจัดจางขม สรรพคุณ แก้เสมหะจุกคอ ทำให้ชุ่มคอ แก้กระหายน้ำ

ชาด

ซ็อนอิน Cinnabar

ลักษณะทั่วไป เป็นแร่มีลักษณะคล้ายก้อนหิน มีสีแดง ชาดหรือคนไทย มีสีค่อนข้างเหลือง ส่วนชาดก้อนจะมีสีแดงเข้ม มีน้ำหนักมาก และมีสารปรอทปนอยู่ในเนื้อชาดด้วย พบในประเทศจีน

สรรพคุณ มีรตเย็น เป็นยาบำรุงค้ำบ ปอดให้สมบูรณ์ เป็นยาขับพิษความอึกเสบเนื่องมาจากค้ำบ ปอด และอวัยวะภายในพิการ มีคุณสมบัติช่วยบำบัดโรคที่เกิดขึ้นในกระดูกด้วย

ดินตนำ

ลักษณะทั่วไป เป็นดินชนิดหนึ่งที่มีสีเหลือง แบ่งออกเป็น 2 ชนิด คือ ดินตนำดาน เกิดจากการทำสัว่มลงดินแล้วทิ้งไว้หลายสิบปีจนแห้งกลายเป็นดินแข็งร่วน มีสีเหลืองแก่ ไม่มีกลิ่นแล้วจึงนำมาใช้เป็นยา ดินตนำถ้ำ เป็นดินที่เกิดขึ้นตามถ้ำตามธรรมชาติ เป็นดินปนหินสีเหลืองแข็งร่วน แต่ดินตนำถ้ำจะอ่อนกว่าดินตนำดานเล็กน้อย

สรรพคุณ ดินทั้งสองชนิดนี้ใช้เป็นส่วนผสมได้ดีมาก เพราะมีความเย็น ไข้ผสมกับยาอื่นๆ และเป็นยาไล่ค้ำบทำให้เย็น ไข้บำบัดโรคทางค้ำบได้ดี

ดินประสิว

Potassium Nitrate

ชื่ออื่น ดินประสิ้ว ดินประสิ้วเหมือ ดินประสิ้วขาว

ลักษณะทั่วไป เป็นเกลือไนเตรทของโพแทสเซียมที่บริสุทธิ์ เป็นดินที่เป็นกรดชนิดหนึ่งซึ่งเกิดจากมูลค้างคาว โดยนำเอามูลค้างคาวมาต้มเคี่ยวแล้วกรองขณะร้อนแล้วทิ้งไว้ให้เย็น จะได้เกล็ดสีขาวที่เกิดอยู่ตามขอบภาชนะ ซึ่งเกล็ดนี้เรียกว่า ดินประสิ้วขาว

สรรพคุณ รสเค็มปร่า ช่วยขับลมที่คั่งค้างตามเส้นเลือด ทำให้เส้นเอ็นหย่อน ขับปัสสาวะ ถอนพิษ แก้คันตามผิวหนัง เนื่องจากเป็นดินกรดและกักควิหวงได้จึงนำมาใช้เป็นยาขับหรือเนื้องอก

ดินปลวก

ชื่ออื่น ดินรังปลวก

ลักษณะทั่วไป เป็นดินที่ปลวกใช้ทำรังสำหรับอาศัยและเป็นอาหารเมื่อดินจืด ปลวกก็ทิ้งรังเกาะไปทำรังใหม่ ดินรังก่านี้เองที่นำมาใช้เป็นยา

สรรพคุณ รสเย็นจืด ใช้พอกคัมพิษ ถอนพิษฟกบวม ทะลายน้ำคิม แก้ร้อนในกระหายน้ำ

ดินสอพอง Marly limestone
ชื่ออื่น มาร์ล มาร์ลสโตน

ลักษณะทั่วไป เป็นดินที่เนื้อเป็นสารประกอบแคลเซียมคาร์บอเนต ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ มีสีขาวขุ่น ร่วนละเอียด เมื่อเอานิ้วมาถูจะมีกรดเมื่อทำปฏิกิริยากับ แคลเซียมคาร์บอเนตจะเกิดแก๊ส คาร์บอนไดออกไซด์เป็นฟองขึ้น เหมือนดินพองตัว จึงเรียกกันว่า ดินสอพอง ใช้ทำแป้งประทายเพื่อให้เย็นสบาย เมื่อผสมน้ำหอมเข้าไปกลายเป็นแป้งกระแจะ ในประเทศไทยมีในอำเภอบ้านหมอย จังหวัดสระบุรี อำเภอคากลิ จังหวัดนครสวรรค์ และอำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี

สรรพคุณ ละลายน้ำทาผิวช่วยห้ามเหงื่อ แก้เม็ดคันคัน ระงับพิษที่เกิดขึ้นในร่างกาย ทำให้ร่างกายเย็นสบาย ผสมพิมเสนบดโรยแผลกามโรค และแผลเรื้อรังทุกชนิด

ดีบุกดำ

ลักษณะทั่วไป ได้จากแร่แคสสิเทอไรท์ (Cassiterite) เป็นรูปผลึกระบบเตตระโกนอล เป็นแท่งสี่เหลี่ยมสั้นๆ มักมีปลายเป็นปิรามิดด้านหนึ่งหรือทั้งสองด้าน ที่พบบ่อยเป็นรูปผลึกแผ่นแบบข้อศอก โค้งปกคลุมเป็นมวลเกาะกันแน่น แร่ดีบุกมีความแข็ง 6-7 ทนทานต่อการกัดกร่อน ค่าถ่วงจำเพาะ 6.8-7.1หนักเป็นพิเศษ มีความวาวโลหะแบบเพชร หรือกึ่งโลหะ หรือด้านคล้ายดินก็มี สีของแร่ส่วนมากมีสีน้ำตาลหรือสีดำ สีซีดๆ สีช็อคโกแลต สีเขียว สีเหลือง สีแดง สีม่วงเงิน สีจ๊าปา สีม่วง

สรรพคุณ ผสมกับน้ำมันดินให้หอมท่วม นำมาชุบสำลีหรือทากระดาษ ใช้ปิดฝีที่มีการอักเสบแบบต่าง ๆ ใช้เรียกเนื้อและดูดหนอง

สนิมเหล็ก

ชื่ออื่น Limonite, Goetite

ลักษณะทั่วไป เป็นสะเก็ดของสนิม (rust) ที่หลุดออกมาจากผิวด้านนอกของเนื้อเหล็ก ซึ่งในทางเคมีจัดเป็นสารประกอบประเภทออกไซด์ของเหล็ก ลักษณะเป็นคราบสีน้ำตาลอมแดง สีสแดงหรือสีดำ ไม่สามารถเกาะอยู่บนผิวของเหล็กได้อย่างเหนียวแน่น สามารถหลุดออกไปได้ง่าย ทำให้เนื้อเหล็กที่อยู่ชั้นในเกิดเป็นสนิมต่อไปจนกระทั่งหมดทั้งชิ้นได้ กระบวนการเกิดสนิมเหล็กค่อนข้างซับซ้อน และเป็นปฏิกิริยาที่พบเห็นได้ง่ายกับสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ที่มีเหล็กเป็นองค์ประกอบ เกิดขึ้นเมื่อเหล็กสัมผัสกับน้ำและความชื้น โดยจะค่อย ๆ สึกกร่อนสังเกตได้จากสีและลักษณะอื่น ๆ ที่แตกต่างจากเหล็ก นอกจากนี้เหล็กจะเกิดสนิมได้เร็วขึ้นในบางสภาวะ เช่น สภาพที่เป็นกรด หรือตามชายทะเลที่มีไอเกลือเข้มข้น เป็นต้น วิธีการป้องกันเหล็กไม่ให้เกิดสนิมมีอยู่หลายวิธี เช่น การเคลือบผิวเหล็ก เพื่อป้องกันไม่ให้เนื้อเหล็กสัมผัสกับน้ำและอากาศโดยตรง เช่น การทาสี หรือการชุบด้วยโลหะจำพวก สังกะสีและสังกะสี

สรรพคุณ รสเฝื่อน แก้ฝีและแก้ทุก तरह ช่วยบำรุงโลหิตสตรี ใช้ภายนอก ผสมกับหน่อไม้สดและปูนขาว ตำพอกที่บริเวณชายโครงแก้คับโต ตับทุด น้ำมัน โคน้ำมัน แลบตามชายโครง

ตุ๊กคำ

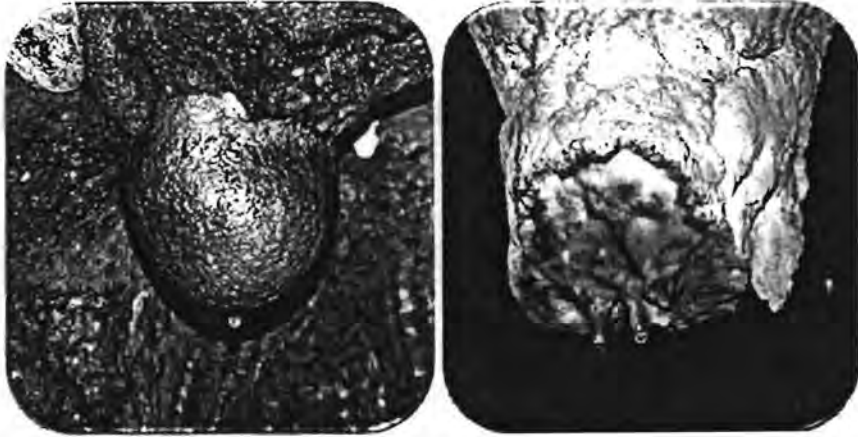
ชื่ออื่น Biotite

ลักษณะทั่วไป เป็นวัตถุที่เกิดชั้นตามธรรมชาติ เป็นพวกหินชั้น หินถาวร สีเนื้อสดใสมันระยับคล้ายหอยระดากลึงทองแต่แข็งกว่าและเนื้อเหมือนหินมากกว่า มีอยู่ 3 ชนิดคือ ชนิดเหลืองปนเหลืองทอง เรียกว่า ตุ๊กคำน้ำทอง ชนิดเหลืองขาวเงิน เรียกว่า ตุ๊กคำน้ำเงิน จะมาจากประเทศจีน และเนื้อสีน้ำตาลแดง เรียกว่า ตุ๊กคำน้ำนาค

สรรพคุณ รสเย็น แก้แผลในปาก แก้ปากเปื่อย ปากแตกกระแหว แสบร้อนในปาก

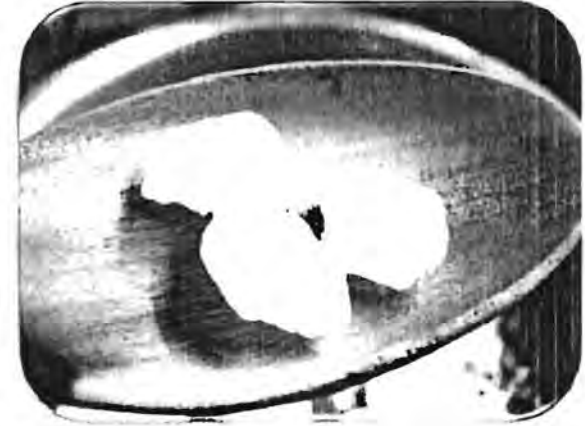
นมผา

ลักษณะทั่วไป เป็นก้อนหินงอกหรือหินย้อยซึ่งเกิดในถ้ำหินปูน มีองค์ประกอบหลักเป็นเกลือคาร์บอเนตของแคลเซียม ส่วนใหญ่เป็นรูปทรงคล้ายเขี้ยวสัตว์หรือใบหอกปลายแหลม มีบ้างที่เป็นรูปทรงกลมหรือรูปคล้ายสัตว์มีตัวด้านนอกคล้ายเอาฝุ่นดินไปพอกหินไว้ สีขาวปนเหลืองหรือสีเหลืองปนน้ำตาล เกิดมาจากน้ำฝนที่ตกลงมามีก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ ซึ่งละลายในน้ำฝน กลายเป็นกรดคาร์บอนิก (H_2CO_3) เมื่อไหลซึมไปตามชั้นหินจะทำปฏิกิริยากับแคลเซียมคาร์บอเนตที่มีอยู่ในหินปูน เกิดเป็นสารละลายแคลเซียมไฮโดรเจนคาร์บอเนต เมื่อผ่านลงมาถึงผนังถ้ำ จะหยดลงด้านล่างเกิดการจับตัวกันเป็นผลึกใหม่ เมื่อน้ำระเหยออกไปจนหมด ก็จะเหลือตะกอนหินปูน ส่วนที่ก่อตัวสูงขึ้นจะกลายเป็นหินงอกและที่จับตัวตกลงมาข้างบนกลายเป็นหินย้อย ซึ่งต้องใช้ระยะเวลายาวนานกว่าจะมีขนาดใหญ่และสวยงาม

สรรพคุณ รสเย็น ผสมยาหยอดตา แก้ก้อนนม ผันกับสุราทาแก้ฝีเสาร้อนตามผิวหนัง แก้ประดง ผื่นคัน

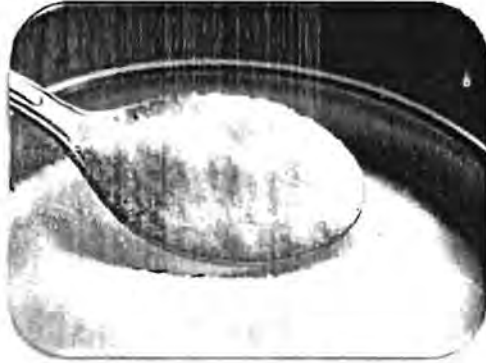
น้ำตาลกรวด

ลักษณะทั่วไป น้ำตาลกรวดได้จากการนำน้ำตาลทรายขาวบริสุทธิ์ไม่ผ่านการคกผลึกใหม่เพื่อให้อ่อนผลึกใหญ่ขึ้น มีความสะอาดและบริสุทธิ์สูง

สรรพคุณ รสหวานเย็น แก้ร้อนใน ชูกำลัง แก้คอแห้ง ทำให้เนื้อหนังชุ่มชื้น

น้ำตาลทราย

ลักษณะทั่วไป น้ำตาลทรายผลิตจากอ้อยที่สกัดเอาน้ำอ้อยหรือน้ำตาลจากอ้อย แล้วทำน้ำอ้อยให้บริสุทธิ์ การผลิตน้ำตาลทรายขาว จะทำให้น้ำอ้อยบริสุทธิ์โดยการเพิ่มกรรมวิธีฟอกสีน้ำอ้อย ด้วยก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์ แล้วคั้นน้ำอ้อยให้เป็นน้ำเชื่อม ทำน้ำเชื่อมให้บริสุทธิ์ แล้วทำการตกผลึกน้ำตาลทราย

สรรพคุณ รสหวานร้อน บำรุงกำลัง กระจายการคั่งในเลือด

น้ำตาลหม้อ

ชื่ออื่น น้ำตาลปีบ น้ำตาลปีบ

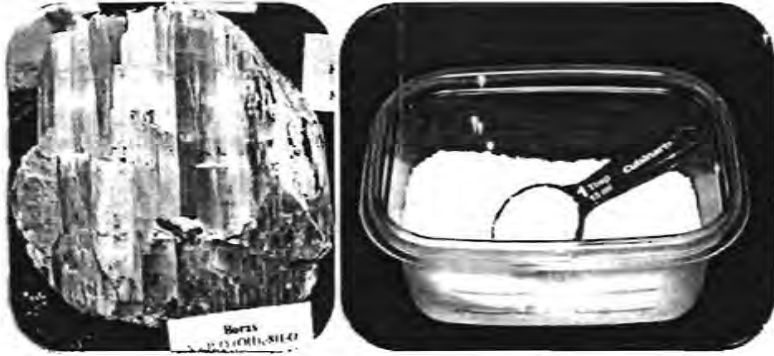

ลักษณะทั่วไป เป็นน้ำตาลที่ได้จากน้ำหวานของตาลโตนด ที่ได้จากอินหรือวงของตาลโตนด นำน้ำหวานมากรองให้สะอาดแล้วด้วยไฟแรงจนเดือดจะได้น้ำตาลสดรับประทานได้ แล้วทิ้งไว้จนเหนียวจับตัวเป็นก้อนสีออกแดง มีกลิ่นหอมของตาลโตนด เนื้อน้ำตาลละเอียด รสหวานนุ่ม สมัยก่อนจะเก็บใส่หม้อหรือภาชนะอื่นเพื่อขายตามตลาด ถ้าใส่หม้อขายจะเรียกว่าน้ำตาลหม้อ

สรรพคุณ รสหวาน บำรุงกำลัง

น้ำประสานทอง sodium borate, sodium biborate, sodium pyroborate, sodium

ชื่ออื่น น้ำประสานทองจีน น้ำประสานทอง borax

ลักษณะทั่วไป น้ำประสานทองเป็นเกลือบอแรตของโซเดียม เมื่อคัมกับโซเดียมคาร์บอเนต จะได้น้ำประสานทองลักษณะเป็นผลึกใสหรือเป็นผงสีขาว ไม่มีกลิ่น รสหวาน ถ้าอยู่ในรูปที่มีน้ำโมเลกุลอยู่ เรียก borax เป็นผลึกหรือผงของผลึก หรือเป็นเม็ด ถ้าคาน้ำประสานทองที่ความร้อน 350 องศาเซลเซียส จะไม่มีน้ำอยู่ในโมเลกุล เรียกว่าน้ำประสานทองสะตุนีลักษณะเป็นผง หรือเป็นแผ่นคล้ายกระดาษ ขุ่นขาวเมื่อถูกอากาศ ละลายได้ในน้ำอย่างช้าๆ

สรรพคุณ รสปร่าชา ช่วยขับเสมหะ แก้ไอ แก้ริดสีดวงจมูก ริดสีดวงอันเกิดในลำคอ แก้ลมจุกเสียด แก้กระหาย
ข้อควรระวัง น้ำประสานทองใช้ในยาแผนโบราณ จึงต้องใช้ด้วยความระมัดระวัง และมีขนาดกำหนด

น้ำปูนใส

ลักษณะทั่วไป เป็นน้ำที่ได้จากการละลายปูนขาว และปูนแดง (ปูนที่ใช้กินกับหมาก) กับน้ำสะอาด แล้วทิ้งให้ปูนตกตะกอนรินเอาแต่น้ำมาใช้

สรรพคุณ รสฝาดเค็มเย็น กล่อมเสมหะและโลหิต สมานแผล แก้ไอ แก้อาเจียนเป็นโลหิต แก้บิด

น้ำมันดิบ

ชื่ออื่น Crude oil

ลักษณะทั่วไป มีลักษณะเป็นของเหลวสีดำ มาจากใต้ดิน เกิดจากสัตว์และพืชที่ตายแล้วถูกน้ำฝนชะล้างแล้วไหลลงสู่ก้นทะเลซึ่งจะถูกทับถมโดยชั้นตะกอนต่างๆ เช่น ซากพืช ซากสัตว์ หิน ดิน ทรายซึ่งจะเกิดขึ้นก่อนที่ซากเหล่านี้จะย่อยสลายไปในอากาศโดย Anaerobic bacteria (แบคทีเรียที่มีชีวิตอยู่ได้โดยไม่ใช้ออกซิเจน) จะเริ่มกระบวนการสลายสารพวกนี้ให้กลายเป็นน้ำมันดิบ ซึ่งมีสารไฮโดรคาร์บอนกับสารเคมีอื่นๆ จำนวนเล็กน้อย เช่น สารประกอบซัลเฟอร์ ในโตรเจน และออกซิเจน ก่อนนำไปใช้ต้องผ่านกระบวนการกลั่น (Refining) ก่อนจะได้น้ำมันที่ใสขึ้น

สรรพคุณ น้ำมันดิบหรือแอลกอฮอล์ 75% ต่ำสมกับโบตองพันชั่งสด ใช้ทาแก้โรคผิวหนัง กลากเกลื้อน และคันคันอื่นๆ ในสมัยกรีกโรมัน ใช้ทาแก้โรคผิวหนัง

น้ำส้มสายชู

ชื่ออื่น Acetic acid

ลักษณะทั่วไป เกิดจากการนำสุราหรือไวน์ที่มีความเข้มข้นของแอลกอฮอล์ที่พอเหมาะตั้งทิ้งไว้ในสภาวะออกซิเจนสูง แอลกอฮอล์จะถูกเปลี่ยนไปเป็นกรดอะซิติกและน้ำ น้ำส้มสายชูมีกรรมวิธีการผลิตที่แตกต่างกันได้แก่ 1. น้ำส้มสายชูหมัก ได้จากการหมักธัญพืช ผลไม้ หรือแอลกอฮอล์ โดยจุลินทรีย์ธรรมชาติ หรือเติมลงไป 2. น้ำส้มสายชูกลั่น โดยนำน้ำส้มสายชูหมักมากลั่น แล้วเติมจุลินทรีย์ให้ได้กรดน้ำส้มที่หลังหรือนำน้ำส้มสายชูหมักมากลั่น จะมีกลิ่นฉุน 3. น้ำส้มสายชูเทียม ได้จากกรรมวิธีการผลิตทางเคมีที่มีความเป็นกรดอ่อนและเข้มข้นมาเจือจางด้วยน้ำ ให้มีปริมาณร้อยละ 4-7 ใสไม่มีสี แต่มีกลิ่นฉุน

สรรพคุณ รสเปรี้ยว ระวังความร้อนในร่างกาย ขับปัสสาวะ ขับเสมหะ ชูหัวใจ ขับชีพจร และกระสายยา

เนย

ชื่ออื่น เนยเหลว เนยแข็ง Butter cheese

ลักษณะทั่วไป เป็นผลิตภัณฑ์ที่ทำมาจากนม แบ่งออกเป็นเนยเหลวทำมาจากไขมันนม เกิดจากการปั่นนมไขมันที่รวมตัวกันเป็นเม็ดจากนั้นก็กรองน้ำออก นำไขมันมาเติมแบคทีเรีย *Streptococcus lactis* กับ *Leuconostoc citrovorum* เนยแข็ง เริ่มทำจากเนยเหลว แต่ใช้เวลานานกว่า ต้องรอนกรดที่แบคทีเรียสร้างขึ้นทำให้มันจับตัวกันเป็นก้อนเคิร์ด จากนั้นจะเติมเอนไซม์เรนินลงไป เพื่อช่วยเร่งการแข็งตัวของนม จะทำให้มีการแยกส่วนที่เป็นน้ำหรือหางนมออกจะทำให้เนยแข็งขึ้น มีการเค็มเกลือลงไปเพื่อไล่ความชื้น หลังจากนั้นจะนำไปป้อนด้วยแบคทีเรียหรืออีกครั้ง

สรรพคุณ รสมันหวานร้อนอ่อน ปิดธาตุ เจริญไฟธาตุ บำรุงไขมัน

บัตถังกัศิลา

ชื่ออื่น หินอ่อนจีน

ลักษณะทั่วไป เป็นหินอ่อนชนิดหนึ่ง มีเนื้อเป็นสีขาวขุ่นนัวเป็นสีออกเทาบ้าง และมีสีแดงออกสลับกัน หินอ่อนนี้สามารถนำไปขัดเป็นผงละเอียด ใช้ทำเป็นแป้งขัดหน้าให้เนียน และยังทำเป็นดินสอพอทำให้ลื่น มีถิ่นกำเนิดอยู่ในประเทศจีน

สรรพคุณ ก้อนบัตถังกัศิลา เป็นยาเบื่อพยาธิใช้ขับพิษทุกชนิด รักษาแผลเรื้อรังและบาดแผลกามโรคให้หายได้อย่างรวดเร็ว ใช้ห้ามเหงื่อเมื่อเหงื่อตกหนักจะทำให้เย็นและดูดเหงื่อดี รักษากระดูกงู และเชื่อมะเร็ง

ปรอท

ชื่ออื่น Mercury

ลักษณะทั่วไป เป็นโลหะหนัก โดยการนำหินนั้นมาทำให้ร้อนด้วยอุณหภูมิ 357 องศาเซลเซียส ปรอทเป็นสารที่มีความหนาแน่นสูง แม้ปรอทจะมีลักษณะคล้ายตะกั่วและเป็นของเหลว แต่มีน้ำหนักมากกว่าตะกั่ว แม้ปรอทจะเป็นโลหะแต่ก็ไม่ติดติดกับแม่เหล็ก เป็นโลหะหนักที่สะสมในร่างกาย แล้วทำให้เกิดเป็นพิษ ไม่นิยมใช้ทำยา เพราะมีพิษระยะยาว

สรรพคุณ รสเมาเบื่อ แก้โรคผิวหนังทุกชนิด แก้น้ำเหลืองเสีย มะเร็ง ตูดทะราด หนองใน เข้าข้อ ออกคอก

ปูนขาว-ปูนแดง

ลักษณะทั่วไป ได้จากการเผาเปลือกหอยหรือเอาหินปูนมาเผาจนเป็นเถ้าจะได้ปูนขาว เมื่อปูนขาวผสมกับน้ำและขม้นจะได้เป็นปูนแดง

สรรพคุณ มีฤทธิ์ฝาดสมาน ใช้ถอนพิษ ใช้รดหัวฝีให้แตกหรือเกลื่อน หัวฝีที่แรกเป็นให้ยุบไป และถอนพิษฝีด้วย

ปูนซีเมนต์ (ปูนหิน)

ลักษณะทั่วไป เป็นผงผลึกสีขาวที่ได้จากการบดปูนเม็ดซึ่งเป็นผลึกที่เกิดจากการเผาส่วนผสมของหินปูน หินดินดาน และศิลาแลง ที่อุณหภูมิ 145 C จนเกิดการรวมตัวกันจนสุกพอดี

แป้งข้าวหมาก

ลักษณะทั่วไป เป็นก้อนแป้งครึ่งวงกลม สีขาว เนื้อแป้งโปร่ง มีเส้นใยของเชื้อราเกาะอยู่ทั่วไป มีส่วนประกอบสำคัญ คือ เครื่องเทศ น้ำ และแป้งเชื้อ มีน้ำหนักเบา มีเชื้อราสกุล *Mucor* sp., *Amylomyces* sp. ซึ่งสามารถสร้างเอนไซม์และย่อยแป้งให้กลายเป็นน้ำตาล

ฝุ่นจีน

ลักษณะทั่วไป เป็นตัวยาสมุนไพรที่ได้จากแร่ ซึ่งมีส่วนประกอบสำคัญเป็น lead carbonate เฉพาะในตำรับยาที่ผลิตขึ้นสำหรับใช้ภายนอกโดยมีฝุ่นจีนหรือยาสมุนไพรที่ได้จากแร่ซึ่งมีส่วนประกอบสำคัญสรรพคุณ ใช้เป็นยาเย็น ช่วยลดพิษฝีหนอง ใช้ทาแก้คัน แก้โรคผิวหนังต่าง ๆ

ทิมเสน

ชื่ออื่น Borneol, Borneo camphor

ลักษณะทั่วไป ได้จากผลึกที่ระเหิดออกมาจากต้น *Dryobalanop aromatica* (Dipterocarpaceae) แทรกอยู่ตามเปลือกต้น เป็นผลึกไม่มีสี รูปแบน มีกลิ่นหอมฉุนใจ

สรรพคุณ ทาแก้ปวด แก้ปวดศีรษะ เป็นส่วนผสมส่วนหนึ่งในตำรับยาหอม ตำรับยาแก้ไอ

ทิมเสนเกล็ด

ชื่ออื่น ทิมเสนดรงกานู พรมเสน Borneo camphor

ลักษณะทั่วไป เป็นสารที่ได้จากธรรมชาติจากต้นไม้ที่มีชื่อทางวิทยาศาสตร์ว่า *Dryobalanop aromatica* วงศ์ Dipterocarpaceae และจากการสังเคราะห์ เรียกทิมเสนหุง ลักษณะเป็นเกล็ดสีขาวขุ่นหรือสีแดงเรื่อๆ มีกลิ่นหอมฉุน ระเหิดได้ช้ากว่าการบูร มีความถ่วงจำเพาะ 1.011 มีสูตรทางเคมี $C_{10}H_{16}O$ ทิมเสนบริสุทธิ์เป็นผลึกรูปหกเหลี่ยม มีจุดหลอมตัว $108^{\circ}C$ เกือบไม่ละลายน้ำ ละลายได้ในปิโตรเลียมอีเทอร์ และโนเบนซีน

สรรพคุณ แก้ลมวิงเวียน หน้ามืด บำรุงหัวใจ ทำให้จิตใจชุ่มชื้น ทำให้เรอและผายลม แก้จุกเสียดแน่นเพื่อแก้ปวดท้อง แก้ลมเรื้อรัง เป็นยาขับเหงื่อ ขับเสมหะ กระตุ้นการหายใจ กระตุ้นสมอง เป็นยาระงับความกระวนกระวาย ทำให้วังซิม ใช้เกินขนาดอาจทำให้คลื่นไส้อาเจียน ความจำสับสน

มหาหิงคุ์

ชื่ออื่น Asa-foetida, Asafetida

ลักษณะทั่วไป เป็นชันน้ำมันประเภทโอลิโอกัมเรซิน ได้จากรากและลำต้นใต้ดินของพืชที่มีชื่อว่า *Ferula assa-foetida* Regel วงศ์ Umbelliferae เป็นไม้ล้มลุกมีหัวใต้ดิน ขึ้นในที่แล้งและทะเลทราย รากและลำต้นใต้ดินมีชัน พองแห้งจะเป็นก้อนสีเหลืองแดง และเหนียว มียางสีขาวฝังอยู่ด้วย มีกลิ่นแรง ประกอบด้วยชันและน้ำมันระเหยง่ายที่มีกำมะถันเป็นองค์ประกอบ

สรรพคุณ ชันน้ำมันและรากและลำต้นใต้ดิน รสเค็ดร้อน และเบื่อ แก่พรวตีกผูก แก่ลมซึ่งมีอาการให้ลิบดแทง ขับผายลม ชำระเสมหะและลม หรือใช้ผสมกับแอลกอฮอล์ทาห้อยเด็ก แก่ปวคห้อย แก่ท้องขึ้น ท้องเฟือ

ยาดำ

ลักษณะทั่วไป เป็นค้ำยาที่ได้จากน้ำยางกริดโคไลนในลำตัวของพืชหลายชนิดในสกุล *Aloe* ส่วนมากได้จากชนิด *Aloe ferox* แล้วนำไปเคี่ยวให้งวด ทิ้งไว้ให้แข็งเป็นก้อน มีสีน้ำตาลเข้ม กลิ่นไม่ชวนดม มีรสขม มีองค์ประกอบทางเคมีที่แสดงฤทธิ์เป็นยาดำ คืออนุพันธ์ของแอนทราควิโนนหลายชนิดที่สำคัญได้แก่ อะโลอินและบาบาร์โลอิน

สรรพคุณ มีรสเบื่อและเหม็นขม ช่วยถ่ายลมเบื่อสูงให้ต่ำลง กัดฟอกเสมหะและโลหิต ทำลายพรวตีก เป็นยาถ่ายาระบาย

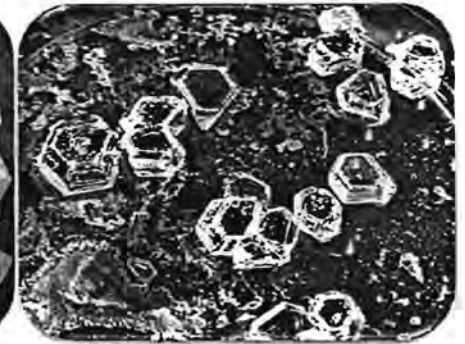
สารปากนก Potassium dichromate

ลักษณะทั่วไป เป็นเกลือไดโครเมตของโพแทสเซียม เกาะรูปกันเป็นก้อน รูปทรงต่างๆ ผลึกเป็นสีแดงส้ม ละลายน้ำได้ มีคุณสมบัติเป็นตัวออกซิไดส์ที่ดี และใช้ทดสอบสารอินทรีย์ในน้ำเพื่อหาค่า COD (Chemical Oxygen Demand)

สรรพคุณ เป็นสารพิษ ไม่ควรใช้ปรุงยา มีรสเปรี้ยวฝาดเย็นละลายน้ำได้ แก้โรคแผลในกระเพาะอาหาร มีพิษทำให้กระเพาะอาหารแข็งตัวไม่ทำงาน ปริมาณที่ใช้รับประทานไม่เกิน 0.006-0.012 กรัม

สารส้ม Potassium Aluminium sulphate

ลักษณะทั่วไป เป็นสารที่ทำให้หืดหัด (astringent) หรือที่เรียกว่าเกลือเชิงซ้อน (ผลึกเกลือ) ของสารประกอบที่มีธาตุอะลูมิเนียมและซัลเฟตเป็นสารประกอบหลัก แบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ อะลูมิเนียมซัลเฟต มีลักษณะเป็นก้อนผงสีขาว โพแทสเซียมอะลูมิเนียมซัลเฟต มีลักษณะเป็นผลึกใสไม่มีสี และแอมโมเนียมอะลูมิเนียมซัลเฟต มีลักษณะเป็นผลึกใสไม่มีสี ทั้ง 3 ชนิด สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในแบบเดียวกันได้ และหากเติมแอมโมเนียมอะลูมิเนียมซัลเฟตและโพแทสเซียมลงไปจะทำให้เป็นก้อนผลึกใสและบริสุทธิ์ยิ่งขึ้น

สรรพคุณ รสฝาดเปรี้ยว ช่วยสมานทั้งภายในและภายนอก ชะล้างระดูขาว แก้บาดแผล แก้หนองในและหนองเรื้อรัง ทำให้หนองแห้ง แก้แผลในปากในคอ ทำให้ฟันมันคง ขับปัสสาวะ แก้คัน แก้ปวดอักเสบ กัดฝี

สารหนู

Arsenic Trioxide

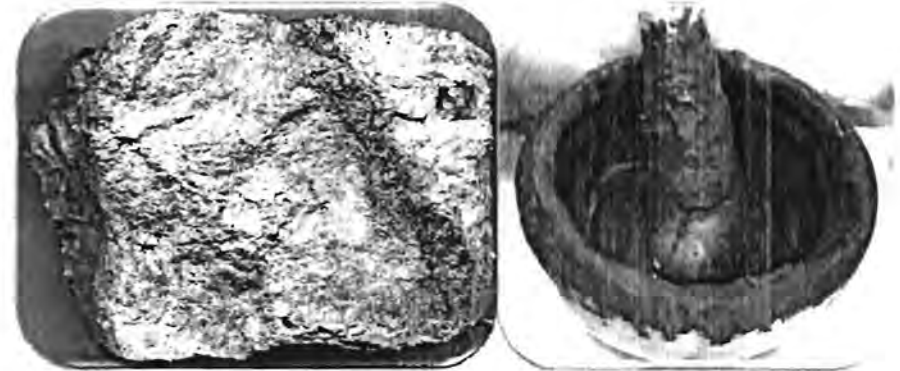
ลักษณะทั่วไป เป็นธาตุลำดับที่ 33 มีสัญลักษณ์ As ลักษณะเป็นของแข็ง เป็นธาตุที่มีพิษร้ายแรง ที่พบเกิดในธรรมชาติ มี 3 อัญรูป คือ สารหนูสีเทา สารหนูสีส้มและสารหนูสีเหลือง แต่ที่นำมาใช้ทำยาเป็นสารประกอบออกไซด์ของสารหนูที่เป็นผงสีขาว

สรรพคุณ รสเมาเบื่อเย็น แก้ลมเร็ง คุดทะราด แก้กามโรค แก้โรคผิวหนังเปื่อยเน่าพุพอง ฆ่าพยาธิและเชื้อโรคผิวหนังต่างๆ บำรุงโลหิตกระตุ้นหัวใจ ช่วยระบบการย่อยอาหาร ในยาแผนโบราณห้ามใช้

ข้อบ่งใช้ ถ้าจะผสมสารหนูลงในยา ต้องฆ่าฤทธิ์ก่อน โดยเอาผงสารหนูใส่ลงในภาชนะกระเบื้อง ตั้งไฟให้ร้อนจัด บีบน้ำมะกรูดลงไป ทิ้งไว้ให้แห้ง แล้วเอาขึ้นตั้งไฟให้ร้อนจัดอีก ทำเช่นเดิมจนครบ 3 ครั้ง จะได้สารหนูสีส้มแก่ริบ จากนั้นจึงนำมาผสมกับเครื่องยาอื่น ๆ ต่อไป ถ้าจะใช้ปรุงเป็นยาต้ม ให้เจาะหัวข้าวเย็นเหนือให้เป็นรู แล้วเอาสารหนูใส่ลงไป ปิดจุกให้แน่น อย่าให้ผงสารหนูหลุดออกมาได้ แล้วจึงนำไปต้มรวมกับเครื่องยาอื่น

หรดาร

ชื่ออื่น หรดาลทอง หรดาลกลีบทอง หรดาลแดง หรดาล

ลักษณะทั่วไป เป็นแร่ชนิดหนึ่งประกอบด้วยสารหนูและกำมะถัน มีปรากฏอยู่ในธรรมชาติ 2 ชนิด คือ หรดานแดง กับ หรดานกลีบทอง จะปนกันอยู่ ปัจจุบันสังเคราะห์ได้ทั้ง 2 ชนิด คือ หรดาลกลีบทอง มีลักษณะเป็นผลึกแท่งเข็มสั้น เป็นเม็ด เป็นแผ่นอัดแน่น หรือเป็นผงอ่อนนุ่ม หรดาลแดง มีลักษณะเป็นแผ่นผลึกแท่งเข็มสั้น เป็นเม็ด หรือเป็นก้อนอัดแน่น อ่อนนุ่ม

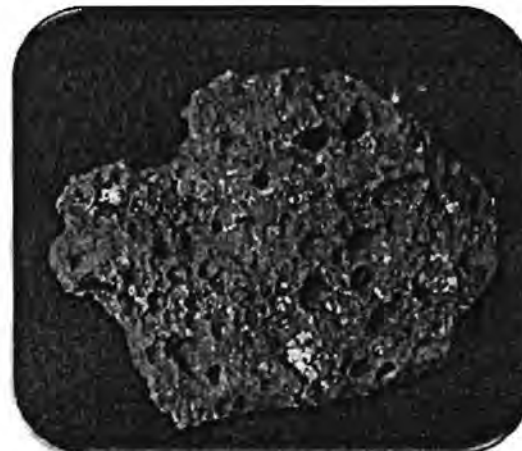
สรรพคุณ ใช้ผสมยากวาด แก้มือขัดในปากเด็ก แก้ซางในปากเด็ก ใช้ผสมยากัดขนหมวดเคราให้หลุดร่วงไป

หินปะการัง Coral

ลักษณะทั่วไป หินปะการังประกอบด้วยสาร Calcium Carbonate ไม่โปร่งใส แต่เงางาม มีหลายสี เช่น สีแดงแก่ เหลือง เขียว ขาว ม่วง ดำ พบในประเทศจีน ญี่ปุ่น ออสเตรเลีย และประเทศที่อยู่ใกล้ทะเล
ฮาวาย หมู่เกาะ ไซไซ และฟิลิปปินส์

หินอัคนี

ลักษณะทั่วไป เป็นหินที่เกิดจากการเย็นตัวของหินหนืด ที่อยู่ภายในผิวโลก ลึกลงไปในโลกหินจะอยู่ในสภาพ
หลอมเหลวเพราะว่ามีอุณหภูมิและความดันสูงมาก การเย็นตัวหรือแข็งตัวของหินแบบนี้จะเกิดขึ้นได้เมื่อ
อุณหภูมิและความดันลดลง เช่น ในบริเวณที่ใกล้กับผิวโลก การเย็นตัวหรือแข็งตัวของหินเหล่านี้ จะช้าหรือเร็ว
ขึ้นอยู่กับว่าจะอยู่ใกล้หรือไกลจากบรรยากาศเพียงใด

อำพันทอง

ชื่ออื่น Ambergris

ลักษณะทั่วไป มีลักษณะคล้ายขี้ผึ้ง สีเทาอมเหลือง มักพบลอยอยู่ในทะเลเขตร้อน เป็นของเสียนที่ถ่ายออกมาจากท้องของปลาวาฬ อำพันทองเมื่อสัมผัสอากาศนานเข้าจึงมีกลิ่นหอม

สรรพคุณ มีรสเย็นคาวเล็กน้อย ใช้ผสมในเครื่องหอมให้มีกลิ่นคงทน เป็นยาแก้ลม แก้เสมหะ และทำให้เกิดกำลัง